UNIVERSITÄTS BIBLIOTHEK WUPPERTAL
BERGISCHE UNIVERSITÄT WUPPERTAL

Universitätsbibliothek Wuppertal

Annæi Senecæ Tvm Rhetoris Tvm Philosophi Opera Omnia

Quid in eo contineatur sequens pagina indicabit

Seneca, Lucius Annaeus <Rhetor>

M.DC.XLVI., 1646

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

urn:nbn:de:hbz:468-1-1509

Visual Library

Nov. 18

Fried. Lorenz.
zu Geschenk von

~~Ex libris~~ Th. Engelmanni.

Nov. 1818.

E. T. Engelmann.

ANNÆI SENECÆ TVM RHETORIS TVM PHILOSOPHI,

OPERA OMNIA,

Ab ANDREA SCHOTTO ad veterum exemplarium fidem castigata, Græcis etiam hiatibus expletis.

Tomus Primus.

Quid in eo contineatur sequens pagina indicabit.

Cum indicibus rerum memorabilium.

GYMNASIUM BARMEN.

GYMNASIUM BARMEN.

GENEVÆ,
Ex Typographia Petri Chouët Senioris.

M. DC. XLVI.

INDEX LIBRORVM QVI HOC primo Tomo continentur.

Suasoriarum liber I.
Controuersiarum libri V.
Epitome seu Excerpta ex libris Controu. lib. X.
Suasoriarum & Controu. Index.
Graca expleta.
Declamatorum omnium, Historicorum, & Poetarum, quorum in his SENECÆ libris Controuersiar. Suasoriarum & Epitome lib. IX. fit mentio, Nomenclator.
Cur bonis viris mala accidant lib. I.
De ira libri III.
De Clementia libri II.
De Vita beata liber I.
De tranquillitate animi liber I.
De Breuitate vita lib. I.
De Consolatione ad Polybium lib. I.
ad Marciam lib. I.
ad Heluiam matrem lib. I.
Naturalium quastionum libri VII.
Apocolocyntosis Claudij Cæsaris.

Clariſs. Doctiſſimoq; viro

IVSTO LIPSIO I. C. ET HISTORICO REGIO,

ANDREAS SCHOTTVS Antuerpianus S. D.

QVÆSITVM vt olim, doctiſſime Lipsi, de cauſſis degenerantis Eloquentiæ, ſiue à Cornel. Tacito, quem legi & intelligi docuiſti, ſeu potius à M. Fabio, ſic & anquirere pace mihi liceat tua, quis enim Te citius nodum expedierit? quidnam cauſſæ ſit, cur, cum Eloquentia, eiuſque ſocia atque adminiſtra Declamandi ratio à Græcis primùm culta, & à Romanis excepta fuerit, quæ duæ gentes extra ſe omnes vt Barbaras faſtidirent: inde tamen ad Hiſpanos, mox ad Gallos hic potiſſimum Declamandi vſus, atque etiam Poetica veluti in coloniam commigrarit? An quia vt rerum & in-

geniorum periodi quædam tempestiuitatem habent suam, sic & loci mutatione vicissitudinem experiuntur? Quemadmodum enim gentium ex aliis in alias sedes migrationes legimus, sic & disciplinæ, artesque bonæ huc illuc veluti turbine delatæ viguerunt. An quia luxurians Romæ Eloquentia longius se diffudit? quoniam arbor altas agens radices, ramis opaca, longas mittit vmbras, aut torrens alueo egressus proxima quæque, vti Ægyptum Nilus, irrigat. An denique quia ad summum perducta dicendi vi, flagranteque iam Mariano ac Pompeiano bellis intestinis Italia, iustitium fuit, tacuit Eloquentia, quæ vt pacis alumna in proximas terras demigrauit? Gorgias Leontinus, apud Græcos ponere iubebat, de quo quis audire vellet, &, contrarias in partes differendo, quo libitum esset animos audientium rapiebat. Hunc secura longo post interuallo magna Sophistarum copia, quos Philostratus, Eunapius, & Hesychius Illustris celebrant, exstantque hodie Lucianus, Libanius, Dion, Chrysostomus, Maximus Tyrius, Aristides, Himerius, alij: præceptiones verò Declamitandi tradidere progymnasmatis, seu primis apud Rhetorem exercitationibus Aphthonius, Theon, & ex Hermogene Priscianus. Romani verò deuictis Græcis, vt armis superiores belli gloriam, sic & disciplinarum laudem, Oratoriæ potissimum, & Poeticæ, quamuis seruis ereptum ierunt, acceptaque ab illis fecere meliora. Vnus omnium instar M. Tullius & iuuenis exercebatur assidue ad Eloquentiam, & grandis natu vsum

tu vſum reuocauit. Cumque ſit, teſte Fabio, Declamatio, quæ Græcis μελέτη eſt forenſium actionum meditatio, & iudiciorum conſiliorumque imago hoc eſt Controuerſiarum, ac Suaſoriarum tractatio, quibus tanquam pugnæ ſimulacris quibuſdam ad verum diſcrimen, aciemque iuſtam aſſueſcimus, oppreſſa iam ciuilibus armis Republica, hanc Cicero animi auerſionem adhibendo, in litera q́ue, ac Bibliothecam abdendo, & Philoſophiam Latinè loquentem fecit, & ſilentibus ac mutis in foro cauſſis publicis declamitauit identidem coram Caſſio, & Dolabella, vt ad P. Volumnium Eutrapelum ſcribit: Latinè quidem etiam ſenior. Hircio & Panſa Coss. quos diſcipulos, & grandes prætextatos vocabat. Immo ad præturam vſque Græcè declamitauit, vt auctor eſt Tranquillus, & ipſe adeo ad M. Titinium: *Continebar*, inquit, *doctiſſimorum hominum auctoritate, qui exiſtimabant Græcis exercitationibus ali melius ingenia poſſe.* Et in Bruto, qui declaris eſt Oratoribus: *Commentabar*, ait, *declamitans ſæpe cum M. Piſone & cum Q. Pompeio, aut cum aliquo quotidie, idque faciebam multum etiam Latinè, ſed Græcè ſæpius, vel quod Græca oratio plura ornamenta ſuppeditans, conſuetudinem ſimiliter Latinè dicendi adferebat: vel, quod à Græcis ſummis doctoribus niſi Græcè dicerem, neque corrigi poſſem, neque doceri.* Cn. quoque Pompeium hiſtorici tradiderunt ſub ipſum ciuile bellum, quo facilius C. Curioni promptiſsimo iuueni cauſſam Cæſaris defendenti contradiceret, reperiſſe Declamandi conſuetudinem. In ipſum autem Ciceronem

sedecim amplius dies Marcus Antonius III. Vir, R. P. C. quod septima Philippica tradit, in Tubertino Scipionis assiduè declamitauit, Augustus item Cæsar, eorum æqualis ne Mutinensi quidem bello Declamandi vsum omisit, vt idem refert Tranquillus. Ciceronem autem vt tempore, sic & facundia, longo sed proximus interuallo excipit M. ANNÆVS SENECA Rhetor, quem a te, LIPSI, illustratum adfero. Se enim Ciceronem in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos, declamitantem audire potuisse testatur, nisi illum natale solum Corduba Patricia Colonia ciuilium Italiæ bellorum caussa continuisset. Viguit itaque etiam inter liberos bene dicendi vis, qua & Annæa potissimum familia in Bætica inclaruit, parens, inquam, hic M. Annæus cum liberis ex Elbia coniuge, L. Annæo Seneca philosopho Stoico, eodemque Tragico Poeta (vt Delrio nostro placet) Annæo Nouato, qui & Iunius Gallio putatur, & Annæo Mela: Nepos quoque ex hoc Mela Annæus Lucanus Poeta grandiloquus fuit. Adhæc L. Annæus, seu Florus, seu Seneca, historiæ Romanæ libris quatuor declamator corpori humano Rempublicam Romanam comparauit. Declamator item Hispanus M. Porcius Latro, aliique plurimi, quorum Elogia & hic Suetonij exemplo collegimus, & vno quasi fasce colligauimus. Petrum quoque domo Cæsar augusta, in Celtiberia, citerioris Hispaniæ prouincia, circa annum Christi CCCIX. vt Rhetorem celebratum video à B. Hieronymo in Eusebiaci Chronici additamentis.

tis. Quid quæris? parentum memoriâ Valentini duo gentis Edetanorum, Ludouicus Viues, & Laurentius Palmyrenus, Declamationes reliquerunt: hic quidem Senecæ Suasoriis respondentes, ille verò Sullanas, quibus L. Cornelium Sullam, vt se Dictatura abdicare, ac priuatus degere sine tyrannidis inuidia velit, hortatur. Tertius denique in Carpetanis Ioann. Petreius Toleranus, Poeta, & Rhetor Complutensis: qui has ipsas Senecæ Declamationes post Ferdin. Pintianum interpolauit. Nam & Poeticam aureo illo sæculo tractasse Hispanos in vulgus notum, cum Cordubenses Poetæ, licet pingue quiddam & crassum sonantes, grande tamen carmen pangebant. In Gallia deinde Ausonium Burdigala extulit: extulit multos ab illo, & B. Hieronymo laudatos bene dicendi Professores, vt & reliqua Gallia complures, qui post C. Plinium Panegyricis floruerunt. Adeo in exteris regionibus aureo, ac post etiam sequiore sæculo Eloquentia, licèt corrupta nonnihil ætatis vitio, viguit. Sed ad SENECAM nostrum reuertor: ad quem cùm fieret concursus, ad Thesin propositam declamando tum Græci, tum Latini versarent, omnium, vt erat excellenti memòria, Sophistarum, qui in eius ætatem inciderant, dicta velut in thesauro condidit, ad posterosque literarum monumentis transmisit. Et verò nullum antiquæ eloquentiæ opus magis referebat integrum inuiolatumque restare, atque hos Declamationum Senecæ libros. Verum quæ ob acumina accuratissimè edi oportebat, seu maiorum incu-

ria, siue temporum iniuria vsque eo deprauata in manus nostras peruenerunt, vt pauci admodum hos libros attingere, in manus sumere, nedum legendo conterere sint ausi: deterriti, credo, infinitis prope cum mendarum monstris, tum lacunis, quibus libri illi cetera diserti & acuti deformes hiabant. Disertos dixi, quod cum à Cicerone discesseris, nihil illis eruditius aut elegantius: acutos verò, quod Græcorum natio hic declamitans subtiliter inuentis ceteros, atque excogitatis argutiis superet. Olim certè Desiderius, & Pintianus, Græcè peritissimi è veteribus codicibus, quibus Senecam edolare aggressi sunt, Græcorum dictorum nec volam nec vestigium eruere se potuisse ingenuè fatentur. Nostri quoque quatuor Codices longe antiquissimi calamo in membranis exarati, adeo Græcè ineptè à librariis scripti erant, vt iurare liqueat ne legere quidem, nedum intelligere, sæculi fortasse vitio, scribas illos nouisse Ductus tantum literarum vtcunque secuti, Longobardicos potius characteres exhibent. Quid ergo? Hariolus itaque fui interdum, & Delium natatorem ad hiatus explendos, vel Oedipum potius qui ænigmata dissolueret, adhibui. Sortem denique SENECÆ miseratus, conquisiui, frustra tamen, vetera exemplaria, quod filij Philosophi Stoici scriptis libris plenæ sint omnes omnium Bibliothecæ, contra verò nullus Rhetoris codex antiquus inuestiganti offerretur, tandem Toleti Carpetanorum, cùm in eum sermonem incidissemus, Anton. Couarruias, Didaci frater,

excle

excellenti vir & Antiquitatis, & Iuris ciuilis doctrina, vetustum mihi codicem vtendum tradidit longè optimum: ex quo eruta Græca nonnulla cum P. Ciacono homine doctissimo communicarat, quæ & in Nic. Fabri Iurisconsulti clarissimi manus, Roma ab amico missa, peruenerunt. Mox Tarraconem ad omnis doctrinæ principem Antonium Augustinum Archiepiscopum literis euoatus me contuli, eiusque in contubernio sic hæsi, vt ioca, seria, Bipliothecam, atque adeo mensam communen esse vellet, vt nunquam nisi doctiorem à se dimiserit, eumque merito parentis loco, dum vixit, vt & funebri laudatione testatum reliqui, duxerim. Hic alterum, sed Epitomes, seu Excerptorum vetus exemplar nactus & maius, Notas paullo vberiores conscripsi, quod Marcum Antonium Muretum elegantissimi virum ingenij hos libros minimè attigisse, immatura nimirum morte præreptum, animaduertissem: neque enim vltimis in terris versanti mihi in mentem venire potuit, ac ne per transennam quidem cognoscere licuit alios in Gallia, Germaniaque, Annotationes moliri: quia tantum abest vt luminibus nostris obstruxerint, ab edendoque deterruerint, quod profiteri apud te liceat, vt crebris etiam literis, quo mea foras darem, ac pæne conuicio quodam efflagitarint. Quo in numero & doctissimus Faber: qui scriptis manu exemplaribus destitutus, primis duntaxat editionibus instructus: ἐυτυχίᾳ tamen summa plurima vulnera sanauit. Comparaui itaque SENECAM denuo, non vno Couarruuiano

contentus exemplari, quod Græca sufficere non posset omnia, cum tribus vetustissimis codicibus. Romæ quidem degens, cum Vaticano Pontificiæ Bibliothecæ vno de multis optimo, & venerandæ antiquitatis, & cum Augustodunensi, quem codicem antiquum quidem illum, sed notæ non optimæ, Iac. Dalechampius Medicus miserat: denique Brugensis hominis eruditissimi beneficio quartum nactus, accuratè inuicem commisi, & Græcis Rhetorum dictis lacunas omnes, hiatusque, quo ad eius fieri à me potuit, expleui, consultis etiam interdum doctissimis amicis. Dehinc laborem nostrum in Galliam miseram Lugdunum Segusianorum, exortoque iam florentissimo in regno fœderato bello Rothomagum partus abripitur, indeque in patriam tandem maritimo itinere delatus, vt belli flammam, sic naufragium vix euasit. Post in Germania lumbifragium metuens, propius factum est nihil, quam vt domuitionem parens in plagiarij manus incideret apud Noricos, aut funditus periret. Tandem aliquando, te hortante maximè, LIPSI, exire patiar nominis tui auspicio, quæ sedecim annis, & quod excurrit, perpetuò presseram, diutius sanè quam vel Panegyricum Isocrates, aut Cinna Smyrnam domo asseruarunt. Quodque mihi, & interiorum harum litterarum & auctor verbo, atque epistolis, αὐθέντης verò exemplo extiteris, & coniecturas quasdam nostris addendas perhumaniter suppeditaris, cum eos libros attingere te nolle affirmares, profectò iusta caussa visa est in tuo nomine hæc euul-

euulgandi, cum & Martinus Delrius Collega meus, multæ homo lectionis ſuas in Senecam Tragicum δευτέρας φροντίδας tibi inſcribendas exiſtimauit: Tu denique L. Annæum Senecam, Stoicum Philoſophum egregiè ornandum ſuſceperis: vſque à capite Stoicæ familiæ dogmata cum Phyſica, tum Ethica arceſſens: hæc quidem ex Epicteto, eiuſque interpretibus Arriano, ac Simplicio, Plutarcho item aduerſus Coloten, Muſonio apud Stobæum, Ciceronis Paradoxis: illa verò ex Cleomedis Meteorologicis, vtraque autem ex Seneca ipſo, & Epitomæ vice è Diogenis Laertij Zenone reuocans. Quo fiet, vt Gallia noſtra, prò dolor,

Belgica, ciuili nimium quaſſata tumultu

Senecas duos illuſtrare, tubas inter & tympana, conata eſſe videatur: Tu, Belgij ocellus, filium, Stoicum Philoſophum, Martinus Delrius eundem Tragicum, nos denique parentem Rhetorem, fatali quadam συμπαθείᾳ, & cum pari, tum diſpari vtriuſque caſu. Illi ſenectus oculorum aciem retuderat, aurium ſenſum hebetarat, memoriamq́ue fidam nimium quantum antea, afflixerat, ipſe quoque nuper ab oculis æger laborare cœpi, ſiue ætatis malæ id vitium eſt, ſiue lectio aſſidua luminis aciem hebetauit: ſic contra audio bene, memoriaq́ue in primis viget. Teſtabuntur id fortaſſe *Vitæ comparatæ Ariſtotelis ac Demoſthenis* nuper auſpiciis M. Velſeri V. C L. communis amici euulgatæ. Quamobrem te etiam atque etiam rogo obteſtorq́ue, LIPSI, vt has noſtras vigilias æqui boni pro vetere noſtra neceſſitudine facias, quia

amicorum me veterrimum appellare iucundè soles, sinásque hanc

Inter victrices ederam tibi serpere lauros.

Equidem meas lucubrationes quales eæ cumque sunt, libentius docto viro consecro dedicoque, quam πλαυγεῖ ποδώκῃ, vt Pindari Dithyrambico verbo vtar, quod hic laudet quidem, præterea nihil, ille verò vt intelligere, sic & de ingeniis existimare, calumniasque refellere & velit, & possit. Antuerpiæ CIↃ IↃCIII.

I. LIPSIVS ANDREÆ SCHOTTO V. REV. S.D.

TRISTIS *legi de oculorum inualitudine: etsi nolim, hercules, te ea re tristem. Quam ab honesta caussa contraxisti. Studia, & perpetuo discendi docendiq; cupiditas vitium & tabem hanc attulerunt: vt nec meminisse eius possis, nisi optimi vnà in remp. litterariam operaque. Lacæna illa ad filium ex vulnere claudicantem:* Macte, gradum non pones sine memoria virtutis? *idem in te. Oculi cum negabunt, merita succurret delinquentia eius causa. Illud te serio hortor, imo & rogo, vti dum Sol nondum plenè occidit, ea, quæ scrinijs tuis affecta habes, perficias, & emittas in publicam lucem & bonum. Scio pluscula tibi esse. certè de* SENECA *patre cur omittas aut tardes? Vtile illud ad eloquentiam scriptum est, & quod in vno velut corpore præferat tot membra veterum*

Oratorum: tuus autem in ea labor vetus, & mihi notus visusq; olim & laudatus. Quin multa etiam addideris, nec ambigo. quando enim tu cessas? Itaque nostra & inuentutis caussâ hæc ede: tum & tuâ, quia gloria te manet, audacter me spondente. Etsi vitæ & votorum tuorum modestia non eò adspirat: sed tamen si hanc negligis, nos vide. Vide & Belgicam, in qua cum vno iam aut altero hoc agis, & abit à nobis, mi Pater, in temporum malitiâ aut ferociâ, melior illa omnis mitiorq; musa. Clausula est, ne claude hæc tua:

Parcentes ego dexteras
Odi, sparge rosas.

quæ suauiter nos, & posteros recreent ac delectent. Vale, Louanij VII. Kal. Mart.

LE-

LECTORI S.

ETSI *non me fugit* CONTROVERSIAS *prius edidisse M. Annæum, quàm* SVASORIAS. *has enim controuersiæ* XII. *promittit, tamen feci libenter, vt has illis ordine anteponerem: cum tradendarum artium Methodo, quæ per faciliora notaq́, ad ea, quæ difficilia magis, obscura atque ignota sunt, viam sterniť, tum priorum editionum exemplo, Frobenij, quæ anno Salutis* CIↃ. IↃ. XXII. *prima vt opinor, in Germania typis cusa prodiit, Heruagij quoque primæ, quam Desiderius interpolauit. Nam in altera Cœlius Curio ordinem turbauit, denique Gryphij Lugdunenses, &, quod rei caput est, auctoritate vett. quatuor antiquissimorum codicum, Augustodunenses, Brugenses, Couarruuiani, & Vaticani, qui in membranis scripti, ad hos libros quà emendandos, quà explanandos opitulati sunt, ne, vt ad hanc vsque diem à plerisque (fortè quod nimis & deprauati essent, ac mutili, & lacunis pleni hiarent, Græcis omnibus sententiis desideratis) neglecti iacerent, neque in tenebris amplius delitescerent. Et verò* SVASORIÆ CONTROVERSIIS *in Rhetorum spatiis præmittebantur, vt illæ artis huius propriæ: hæ Iurisconsultorum, iudiciorúmque: Scholarum illæ, hæ fori fuisse videantur. Rariores tamen deliberationes, publicè quidem à Declamatoribus institutæ:* CONTROVERSIÆ *verò disceptationesq́, frequentius quibus tanquam in arena exercitata iuuentus*

in Solem tandem aſpectum q́ prodiret, cauſſaſq́ ad uocatione defendendas ſuſciperet. Sed hæc M. Fabius Rhethorum princeps copiosè, vt omnia, cap. X. Lib. III. pertractauit, idemq́ Progymnaſmata ſeu primas ad Rhetorem exercitationes lib. II. cap. IV. præmitti ſolere tradit, vt Chrias, Apologos, Sententias, Theſes, *ceteraq́ quæ Theon, Aphthonius & Priſcianus pertractarunt, ducebantq́ ad Ariſtotelis, aut Hermogenis potius ſubtiliorem viam, aut M. Tullij fontes. Ad eundem modum,* Suaſionibus *ad* Controuerſias *præcludere Græci ſolent: quamquam ea tota ratio à Grammaticis Romæ occupata eſt, ac relegata. Plerique enim artium finibus motis, terminos tranſilire ſatagunt. Sed nunc ad rem ipſam aggrediamur.*

SVASORIA I.

DELIBERAT ALEXANDER, an Oceanum nauiget.

INITAM cuique rei magnitudinem natura dederat, dedit & modum, nihil infinitum est, nisi Oceanus. AVITVS. Fertiles in Oceano iacere terras, vltraque Oceanum rursus alia littora, alium nasci orbem, nec vsquam naturam rerum desinere, sed semper inde, vbi desiisse videatur, nouam exsurgere: facile ista finguntur: quia Oceanus nauigari non potest. Satis sit hactenus vicisse Alexandro, qua mundo lucere satis est. Intra has terras cœlum Hercules meruit. Stat immotum mare, & quasi deficientis in suo fine naturæ pigra moles, nouæ ac terribiles figuræ, magna etiam Oceano portenta quæ profunda ista vastitas nutrit, confusa lux alta caligine, & interceptus tenebris dies, ipsum vero graue & defixum mare, & aut nulla aut ignota sidera. Ita est, Alexander, rerum natura: post omnia Oceanus: post Oceanum nihil. ARGENTARII. Resiste, orbis te tuus reuocat: vicimus qua lucet, nihil tantum est, quod ego Alexandri periculo petam. POMPEII SILONIS. Venit ille dies, Alexander, exoptatus, quo tibi operæ est adesse, iidem sunt termini & regni tui, & mundi. OSCI. Tempus est Alexandrum cum orbe & cum sole desinere. Quod noueram, vici: nunc concupisco quod nescio. Quæ tam feræ gentes fuerunt, quæ non Alexandrum posito genu adorarint? Qui tam

horridi montes, quorum non iuga victor miles calcauerit? Vltra Liberi patris trophæa constitimus. Non quærimus orbem, sed amittimus. Immensum, & humanæ intentatum experientiæ pelagus, totius orbis vinculum, terrarumque custodia, inagitata remis vastitas, litora modo sæuiente fluctu inquieta, modo fugiente deserta tetra caligo remittet fluctus. Nescio quid humanis natura subduxit oculis, extrema nox obruit. MVSÆ. Fœda belluarum magnitudo, & immobile profundum testantur, Alexander, nihil vltra esse, quod vincas: reuertere ALBVTII SILI. Terræ quoque suum finem habent, & ipsius mundi aliquis occasus est, nihil infinitum est, modum magnitudini facere debes, cum fortuna non facit. Magni pectoris est inter secunda moderatio. Eundem fortuna victoriæ tuæ, quem natura finem fecit. Imperium tuum cludit Oceanus. O quantum magnitudo tua rerum quoque naturam supergressa est. Alexander orbi magnus est. Alexandro orbis angustus est. Aliquis etiam magnitudini modus est. Non procedit vltra spatia sua cœlum. Maria intra terminos suos agitantur. Quicquid ad summum venit, incremento non reliquit locum. Non magis quicquam vltra Alexandrum nouimus, quàm vltra Oceanum. MARILLII. Maria sequimur, terras cui tradimus? orbem quem non noui, quæro: quem vici, relinquo. FABIANI. Quæ ista toto pelago infusa caligo? Nauigantem tibi videtur admittere quæ prospicientem quoque excludit. Non hæc India est, nec terribilis ferarum ille conuentus. Immanes propone belluas, aspice quibus procellis fluctibusque sæuiat, quas ad litora vndas agat. tantus ventorum, tanta conuulsi fundi tus maris insania est: nulla præsens nauigantibus statio est, nihil salutare, nihil notum, rudis, & imperfecta natura penitus recessit. Ista maria ne illi quidem petierunt qui fugiebant Alexandrum. Sacrum quidem terris natura circumfudit Oceanum. Illi qui iam siderum collegerunt metas, & annuas hiemis atque æstatis vices ad certam legem redegerunt, quibus ignota nulla pars mundi est: de Oceano tamen dubitant, vtrúmne terras velut vinculum circumfluat, an in suum colligatus orbem, & in hos, per quos nauigatur sinus, quasi spiramenta quædam magnitudinis exæstuet: ignem post se, cuius augmentum ipse sit, habeat, an spiritum. Quid agitis commi-

commilitones? regem domitorémque generis humani, magnum Alexandrum eo demittitis, quod adhuc quid sit, disputatur? Memento Alexander, matrem in orbe victo adhuc magis, quàm pacato relinquis.

DIVISIO. Aiebat CESTIVS, hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse, quàm suadendum. Non eodem modo in libera ciuitate dicendam esse sententiam, quo apud reges: quibus etiam quæ prosunt, ita tamen vt delectent, suadenda sunt. Et inter reges ipsos esse discrimen, quosdam magis aut minus rerum vsum habere. Veritatem facti Alexandrum exisse. Quosdam superbissimos, & supra mortalis animi modum elatos cernimus. Denique vt alia dimittantur argumenta, ipsa suasoria insolentiam eius coarguit, orbis illum suus non capit: itaque nihil dicendum aiebat, nisi cum summa veneratione regis, ne accideret idem quod præceptori eius Callistheni accidit, quem occidit propter intempestiue liberos sales. Nam cum se Deum vellet videri, & vulneratus esset, viso sanguine eius philosophus mirari se dixerat, quod non esset, * Ἰχὼρ οἷος πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσι. Qualis erat sanguis manans de corpore diuûm. Hom. Il. ε. versu 340. Ille se ab hac vrbanitate lancea vindicauit. Eleganter in C. Cassij epistola quædam ad M. Ciceronem missa positum, multum iocatur de stultitia Cn. Pompeij adolescentis, qui in Hispania contraxit exercitum, & ad Mundam acie victus est. Deinde ait: *Nos quidem illum deridemus, sed timeo ne ille nos gladio* ἀντιμοκτηρίσῃ. vicissim irrideat. In omnibus regibus hæc vrbanitas extimescenda est. Aiebat itaque, apud Alexandrum ita dicendam esse sententiam, vt multa adulatione animus eius permulceretur. Seruandum tamen aliquem modum, ne nobis accideret tale aliquid, quale accidit Atheniensibus, cum publicæ eorum blandiciæ non tantum deprehensæ, sed & castigatæ sunt. Nam cum Antonius vellet se Liberum patrem dici, & hoc nomen statuis subscribi iuberet, habitu quoque & comitatu Liberum imitaretur, occurrerunt venienti ei Athenienses cum coniugibus & liberis, & Διόνυσον, Bacchum, salutauerunt. Bene illis cesserat, si nasus Atticus ibi substitisset. dixerunt despondere ipsos in matrimonium Minetuam suam,

& rogauerunt vt duceret. Ac Antonius ait ducturum, sed dotis nomine imperare se illis mille talenta. Tum ex Græculis quidam ait: κύριε Ζεῦς μητέρα σοὶ Σεμέλην ἄπεφηνε εἶναι. Domine Iuppiter matrem tuam indotatam habuit. Huic quidem impune fuit, sed Athenienſium ſponſalia mille talentis æſtimata ſunt: quæ cum exigerentur, complures contumelioſi libelli proponebantur: quidam etiam ipſi Antonio tradebantur: ſicut ille qui ſubſcriptus ſtatuæ eius fuit, cum & eodem tempore Octauiam vxorem haberet, & Cleopatram: ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ ΑΝΤΩΝΙΩ: Octauia & Minerua Antonio. RES TVAS TIBI HABE. Belliſſimam tamen rem Deillius dixit, quem Meſſala Coruinus *deſultorem bellorum ciuilium* vocat, quia ab Dolabella ad Caſſium tranſiturus, ſalutem ſibi pactus eſt, ſi Dolabellam occidiſſet: & à Caſſio deinde tranſiuit ad Antonium: nouiſſime ab Antonio transfugit ad Cæſarem. Hic eſt Deillius, cuius epiſtolæ laſciuę ad Cleopatram feruntur. Cum Athenienſes tempus peterent ad pecuniam conferendam, nec exorarent, Deillius ait: Et tamen ſcito illos tibi annuam, bimam, trimam diem debere. Longius me fabellarum dulcedo produxit. Itaque ad propoſitum reuertar. Aiebat Ceſtius, magnis cum laudibus Alexandri hanc ſuaſoriam eſſe dicendam: quam ſic diuiſit, vt primum diceret etiam ſi nauigari poſſet Oceanus, nauigandum non eſſe: ſatis gloriæ quæſitum: regenda eſſe & diſponenda, quæ in tranſitu viciſſet: conſulendum militi, tot victoriis laſſo: de matre illi cogitandum: & alias cauſas complures ſubiecit. Deinde illam quæſtionem [ſubiecit;] ne nauigari quidem Oceanum poſſe. FABIANVS philoſophus primam fecit quæſtionem eandem, Etiam ſi nauigari poſſet Oceanus, nauigandum non eſſe. At rationem aliam primam fecit, modum imponendum eſſe rebus ſecundis, hic dixit ſententiam: Illa demum magna eſt felicitas, quæ arbitrio ſuo conſtitit. Dixit deinde locum de varietate fortunæ, & cum deſcripſiſſet nihil ſtabile eſſe, omnia fluitare, & incertis motibus modo attolli, modo deprimi, abſorberi terras, & maria ſiccari, montes ſubſidere: deinde exempla rerum è faſtigio ſuo deuolutarum adiecit: Sine potius rerum naturam, quàm fortunam tuam deficere. Secundam quoque quæſtionem aliter tractauit. Diuiſit enim illam

ſic, vt

sic, vt primum negaret vllas in Oceano, aut trãs Oceanum esse terras habitabiles: deinde si essent, peruenirí tamen ad illas non posse. Hic difficultatem ignoti maris, naturam non patientem nauigationis. Nouissimè vt possit peruenirí, tanti tamen non esse. Hic dixit incerta peti, certa deseri, desciturus gentes, si Alexandrum rerum naturæ terminos supergressum notuisset. Hic matrem memorauit, de qua dixit, quomodo illa trepidauit, etiam quod Granicum transiturus esset. GLYCONIS celebris sententia est: Τέτο σὺν ἔφη Σιμίας ἐδὲ Γρανίκης· ἴσθι εἰ μὴ ἐκεῖνον ἰδὼν σὺν αὐ ὕστερον ἐκρίθη: Hic Oceanus Simois non est, neque Granicus: & nisi periculosum quid esset, non in vltimis terrarũ finib. esset collocatus. Hoc omnes imitari voluerunt. *Plution* dixit: Καὶ διὰ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν, ὅτι αὐτῷ μὲν μηδὲ πάντα, μηδὲ αὐτῷ ἐδόκει. *Artemon* dixit. Βλέπεις ὦ νεολαία τὰς εἴκοσι ἡλίους; δύο Ελλεσποντίους ἡμῖν ἐφεστῶτες; οἱ δὲ ὅτι τῷ Παμφυλίῳ πελάγει τῷ ἐμοὶ δεσμὸν ἑξαδεκάμβα ἀμπωσιν. Οὐδὲ Εὐφράτης τέτ' ἐστὶν, οὐδὲ Ινδὸς, ἀλλ' ἐσὶ μυστήριον, εἴτε φύσεως ὄρος εἴτε περιεχὸν πᾶν στοιχεῖον, εἴτε θεῶν ἀφετήριον ἐστὶν, ἢ ἐξ ἀπλοῦς ὕδωρ. *Apaturius* dixit ὑπερθεν ναῦς ὧν μιᾶς φορᾶς εἰς ἀναβολὰς, ἔνθα δὲ εἰς τὰς ἀορίστους δύσεις. *Plution* dixit: Et propterea maximus est, quia ipse quidem post omnia, post ipsum verò nihil. *Artemon* dixit: Vultis ne ô Iuuenes, plures soles? Duo præfecti Hellespontiacis litoribus, nos verò in mari Pamphili terminum datum exspectamus? Neq; Euphrates hic est, neq; Indus, sed arcanum quid, seu naturæ limes, siue antiquissimum Elementũ, seu Origo Deorum primorũ, seu etiã simpliciter aqua. *Apaturius* dixit: hinc nauis vno cursu in Orientẽ, (supple φέρεται fertur) inde ad inaspectabiles occasus. *Legi* etiã posset: Βελτίον ἓν δείλαι ἑξάλυσιν ἡλίες δύο, & mox: σὺν ὅτι πάν φθινοι πελάγη τῷ ἐμοὶ δεσμὸν πεντεκαίδεκα ναύλωσιν. Cestius descripsit: Fremit Oceanus, quasi indignetur, quòd terras relinquas. Corruptissimã rem omnium, quæ vnquam dictæ sunt, ex quo omnes diserti insanire cœperunt. putabãt Dorionis esse in metaphrasi dicta Homeri: Tũ excœcatus Cyclops saxum in mare [re]iecit. Hęc quomodo ex corruptis eo peruenĩãt, vt & magna nec tamẽ sana sint, aiebat MOECENAS, apud Virgiliũ intelligi posse. Tumidum est, ὄρεα ὄρεος λαβησιπε: Montis verticem auferte. Virgilius quidem ait: [Æneid. XI. 128.]

Rapit haud partem exiguam montis.—

magnitudini se dat. Sed non vt impudenter discedant à fide: est inflatum Καρ κατρίᾳ βάλλεται μέσος: Caput lethaliter dicitur medius Virgilius ait de nauibus,

—*Credas innare reuulsas Cycladas.*

non dicit hoc fieri, sed videri. propitiis auribus auditur: quamuis incredibile est, quod excusatur, antequã dicitur. Multo corruptiorem sentẽtiam MENESTRATI cuiusdam declamatoris non abiecti suis temporibus, nactus sum in hac ipsa Suasoria, cum describeret belluarum in Oceano nascentium magnitudinẽ. ** Efficit hęc sententia, vt ignoscamus ei, qui dixit, ipsis Charybi & Scylla maius portentum. *Charybdin ipsius maris naufragium videri.* & ne in mare semel insaniret: quid ibi potest esse salui, vbi ipsum mare perit? DAMASETICVS induxit matrem loquẽtem, cũ describeret assidue priorib' periculis noua superuenisse. BARBARVS dixit, cum introduxisset excusantem se exercitum Macedonum, hunc sensum: * FVSCVS ARELLIVS dixit: Testor antè orbem tibi tuum deesse, quam militem. LATRO sedens hanc dixit: Non excusauit militem, sed dixit: Dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram, quis diem, quis mare? Da vbi castra ponam, vbi signa ponam. Reliqui parentes, reliqui liberos, commeatum peto: nunquid immature ab Oceano? Latini declamatores in Oceani descriptione non nimis viguerunt. nam aut timide descripserunt, aut curiose. Nemo illorum potuit tanto spiritu dicere, quanto Pedo, qui nauigante Germanico dixit:

Iam pridem post terga diem solémque relictum,
Iam pridem notis extorres finibus orbis,
Per non concessas audaces ire tenebras,
Hesperij metas, extremáque littora mundi.
Nunc illum pigris immania monstra sub vndis:
Qui ferat Oceanum, qui sæuas vndique Pristis,
Æquoreosque canes ratibus consurgere prensis,
Accumulat fragor ipse metus iam sidere limo
Nauigia, & rapido desertam flamine classem,
Siqui feris credunt per inertia fata marinis,
Tam non felici laniandos sorte relinqui.
Atque aliquis prora spectat sublimis ab alta
Aera pugnaci luctatus rumpere nisu.
Vt nil erepto valuit dignoscere mundo,

Obstructo

Obstructo taleis effundit pectore voces :
Quo ferimur? ruit ipse dies, orbémque relictum
Vltima perpetuis claudit natura tenebris.
An ne alio positas vltra sub cardine gentes,
Atque alium libris intactum quærimus orbem?
Dij reuocant, rerúmque vetant cognoscere finem
Mortaleis oculos : aliena quid æquore remis
Et sacras violamus aquas, diuúmque quietas
Turbamus sedes ---

Ex Græcis declamatoribus nulli melius hæc suaforia processit, quàm Glyconi. Sed non minus multa magnificè dixit, quàm corrupte. Vtriusq; vobis faciam potestatē. ** Et volebam vos experiri, non adiiciēdo iudicium meum, nec separando à corruptis sana. potuisset enim fieri, vt vos illa magis laudaretis, quę insaniunt: & nihilominus potest fieri, * quamuis distinxerim. Illa belle dixit: * sed fecit quod solebat, vt sententiam adiectione superuacua atque tumida perderet. Adiecit enim illud: Vale terra, vale Nais mea, iubeo enim: num ferent oculi? ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναὶ ἐμοί. κέλουσι γὰρ· ἆρ' οἵοτ' ἦσαν; Quosdam iudices dubios sui habet, ego non dubito contra sententiam ferre.

SVASOR II.

TRecenti *Lacones contra Xerxem missi, cum trecenti ex omni Gracia missi fugissent, deliberant, an & ipsi fugiant.* ARELLII FVSCI PATRIS. At, puto, rudis lecta ætas, & animus qui frangeretur meru insueto, armáque non passuræ manus, hebetatáque senio, an vulneribus corpora. quid dicam potissimos Greciæ? An Laced æmonios? An Eleos? an repetam tot acies patrū, tot excidia vrbium, tot victarū gentiū spolia? Et nūc, prò dolor, cōcidunt, si remeabimus templa. Pudet cōsilij nostri, pudet, etiā si nō fugimus deliberasse talia. At cum tot millib. Xerxes venit, ô Lacedæmonij, non aduersus Barbaros reuertimini opera vestra, non auos, nō patres, quorum nos exemplū moneat? Ab infamia surgit ingeniū: pudet Lacedæmonios sic adhortari: tuti sumus. Licet totū classe Orientē trahat, licet mercentib. explicet inutilē numerū. hoc mare, quod tantū ex vasto patet, vrgetur in minimum, infidiosis excipitur angustiis, qua vix minimo aditus nauigio est, huius quoq; remigium arcet inquietatione, quod circumfluit mare, fallacia cursus, vada altioribus internata, aspera scopulis, & cetera,

quæ nauigantium vota decipiunt. Pudeat, inquam, & Lacedæmonios & armatos quærere, quemadmodum tuti sint. Non referam Persarum spolia? certe super spolia nudus eadam. Sciet & alios non habere trecentos, qui sic non fugiant, & sic cadent. Hunc sumite animum. Nescio an vincere possimus, vinci non possumus. Hæc non vtique perituris refero: sed etsi cadendum est, erratis, si metuendam creditis mortem. Nulli natura in æternum spiritum dedit, statutáque nascentibus in finem vitæ dies est. Imbecilla nos enim materia Deus orsus est, quippe minimis succidunt corpora, in denuntiata forte rapimur: sub eodem pueritia fato est, eadem iuuentus causa cadit: optamus quoque plerique mortem: adeo in securam quietem recessus est. At gloriæ nullus finis est, proximique Deo Sic ages ea fatagunt seminis quoque frequens hinc in mortem pro gloria iter est. Quid Lycurgum? quid interritos omni periculo, quos memoriæ sacrauit, viros referam? vt vnum Otryadem citem, annumerare trecentis exempla possum. Triarii. Non pudet Laconas, nec pugna quidem hostium, sed fabula vinci? Magnum & alumnum virtutis nasci Laconem. ad certam victoriam omnes remansissent, ad certam mortem tantum Lacones. Non est Sparta lapidibus circundata. illa muros habet, vbi muros non habet. Melius reuocabimus fugientes Trœzenos, quàm sequemur. Sed montes perforat: maria contegit. Nunquam in solido stetit superba felicitas, & ingentium imperiorum magna fastigia obliuione fragilitatis humanæ collapsa sunt. Scias licet ad finem peruenisse, quæ ad inuidiam perducta sunt. Maria terrasque rerum natura statione mutauit sua. moriamur trecenti: vt hic primum inuenerit, quod mutare non possit. Si tandem amens placiturum consilium erat, cur non potius in turba fugimus? Porcii Latronis. In hoc scilicet morati sumus, vt agmen fugientium cogeremus? furori terga vertitis. Sciamus saltem quis sit iste quem fugimus, Vicit. At victoria dedecus elui potest. Vt omnia fortiter fiant, feliciter cadant: multum tamen nomini nostro detractum est i m, Lacones, quòd an fugeremus, deliberauimus. Vt enim non moriamur, quantum ad me quidem pertinet, post hanc deliberationem nihil aliud timeo quàm ne

reuer-

reuertamur. Arma nobis fabulæ excutiunt? nunc nunc pugnemus. Latuisset virtus inter Trœzenos: Ceteri quidem fugerunt, si me quidem interrogatis quid sentiam: ego in nostrum & in Græciæ patrocinium loquar: electi sumus, non relicti. GAVII SABINI. Turpe est cuilibet viro fugisse. Laconi etiam deliberasse. MARILLII. In hoc restitimus, ne in turba fugientium lateremus. Habent quemadmodum se excusent Trœzeni Græciæ. Munitas Thermopylas satis putauimus, cum relinqueremus illic Laconas. ESTII PII. Quàm turpe fugere iudicastis Lacones, tamdiu non fugiendo! Omnibus sua decora sunt, Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis. Ideo hanc Eurotas amnis circumfluit, qui pueritiam indurat ad futuræ militiæ patientiam? ideo Taygeti montis difficilia nisi Laconibus iuga? ideo Hercule gloriamur operibus cœlum merito? ideo muri nostri arma sunt? O graue maiorũ virtutis dedecus! Lacones se numerant, non æstimant. Videamus quanta turba sit: vt habeat certe. Sparta etiamsi non fortes milites, aut nuntios veros: ita ne bello quidem, sed nuntio vincimur. Merito Hercules omnia contempsit, quem Lacones audire non sustinent. Si vincere Xerxen nõ licet, videre liceat. Volo scire quem fugiam. Adhuc non sum ex vlla parte Athenienſium similis, non muris, nec educatione. nihil prius illorum imitabor, quàm fugã. POMPEII SILONIS. Xerxes multos secum adducit Thermopylæ paucos recipiunt, erimus inter hostes fugacissimi, inter fugaces tardissimi. Nihil refert, quantas gentes in nostrum orbem Oriens effuderit, quantumque nationum secum Xerxes trahat, tot ad nos pertinent, quot locus ceperit. CORNELII HISPANI. Pro Sparta venimus, pro Græcia stemus. vincamus hostes, socios iam vicimus: sciat iste insolens Barbarus, nihil esse difficilius quàm Laconis armati latus fodere. Ego vero quod Trœzeni discesserunt, gaudeo liberas nobis relinquere Thermopylas. Nil erit quod virtuti nostræ se opponat, quod inferat: non latebit in turba Laco: quocunque Xerxes aspexerit, Spartanum videbit. BLANDI. Referam præcepta matrum: *Aut in his, aut cum his?* Minus turpe est, à bello inermem reuerti, quàm armatum fugere. Referam captiuorum verba? *captus Laco: Occide*, inquit, *non seruio: potui non capi si fugere vo-*

luissem. Describite terrores Persicos: omnia ista cum mitterentur, audiuimus. videat trecentos Xerxes, & sciat, quãti bellum æstimatum sit, quanto aptus numero locus. Reuertamur ne nuntij quidem nouissimi. Quis fugerit, nescio. hos mihi Sparta commilitones dedit.

DESCRIPTIO THERMOPYLARVM. Nunc me delectat, quod fugerunt Trœzenij, angustas mihi Thermopylas fecerant.

CONTRA. CORNELII SPATINI. At ego maximum dedecus futurum Reipub. nostræ arbitror, si Xerxes nihil prius in Græcia vicerit quam Laconas. Ne testem quidem virtutis nostræ habere possumus. Id de nobis tradetur, quod hostes narrauerint. Habetis consilium meum. idem autem meum, quod totius Græciæ: si quis aliud suadet, non fortes vos esse, sed perditos gaudet. CLAVDII MARCELLI Non vincent nos, sed obruent. Sasis fecimus nomini: multũ rei gessimus: ante nos rerum natura victa est.

DIVISIO. Huius suasoriæ feci mentionem, non quia in ea subtilitatis erat aliquid, quod vos excitare posset, sed vt sciretis quam nitide FVSCVS dixisset, vel quàm licenter ipse sententiam feram. Vestri arbitrij erit, vtrum explicationes eius luxuriosas putetis, an (vt poëta Pollio Asinius aiebat) hoc non est suadere, sed inuidere. ne volo nihil fuisse & iuuenis te amo, tanquam has explicationes Fusci, quas nemo nostrum non alius alia inclinatione vocis, vel vt sua quisque modulatione cantabat. At quia semel in mentionem incidi Fusci, ex omnibus suasoriis celebres descriptiunculas subtexam, etiam si nihil occurrerit, quod quisquam alius nisi suasor dixerit. Diuisione autem hac suasoria Fuscus vsus est illa vulgari, vt diceret non esse honestum fugere, etiam si tutum esset. deinde æque periculosum esse fugere, & pugnare. nouissime, periculosum esse fugere, pugnantibus hostes timendos: fugientibus, & hostes & suos. CESTIVS primam partem sic transegit, quasi nemo dubitaret, an turpe esset fugere, deinde illo transiit an non esset necesse. Hæc sunt, inquit, quæ vos confundunt hostes, sociorum paucitas. Non quidem hæ suasoriæ. Sed in hac materia dilertissima illa fertur sententia DORIONIS, cum posuisset hoc dixisse trecentis Leonidam, quod puto etiam apud Herodotum esse, ὅπως ἀριστεύητε, ὡς ἐν ἅδου δεπνήσοντες. Sic prandete, tanquam

quam apud inferos cœnaturi. SABINVS ASIDIVS venustissimus inter rhetores scurra, cum hanc sententiam Leonidæ retulisset, ait: Ego illi ad prandium promisissem, ad cœnam renuntiassem. ATTALVS STOICVS, qui solũ vertit à Seiano circumscriptus, magnæ vir eloquẽtiæ, ex philosophis, quos nostra ætas vidit longe & subtilissimus & facundissimus, cum tã magna & nobili sententia certauit, vt mihi dixisse videatur animosius quã prior. Occurrit mihi sensus in eiusmodi materia, à Cornelio Seuero dictus, tanquam de Romanis, nescio an parum fortiter. Edicta in posterum diem pugna, epulanteis milites inducit, & ait:

—stratique per herbam. Hic meus est, dixere, dies.

Elegantissime quidem affectum animorum incerta sorte pendẽtium expressit, sed parum Romani animi seruata est magnitudo. cœnant enim tanquam crastinum desperent. Quantum illis Laconibus animus erat, qui non poterat dicere: *Hic dies est meus.* Illud PORCELLVS grammaticus arguebat in hoc versu quasi solœcismum, quod cum plures induxisset, diceret, *Hic meus est dies:* nõ *Dies hic est noster:* & in sententia optima accusabat id quod erat optimũ. muta enim, *vt noster* sit, peribit omnis versus elegantia: in quo hoc est decentissimum, quod ex cõmuni sermone trahitur. Nam quasi prouerbij loco est, *Hic dies meus est.* & cum ad sensum retuleris, ne Gramaticorũ quidem calumnia, ab omnibus magnis ingeniis submouenda, habebit locum. Dixerunt enim non omnes simul, tanquam in chorum manu ducente Grammatico, sed singuli ex his, *Hic meus est dies.* Sed vt reuertar ad Leonidam & trecentos, pulcherrima illa fertur GLYCONIS sententia. * In hac ipsa suasoria non sanè refero memoria vllam sententiam Græci cuiusquam, nisi DAMÆ, *τί σὺ φεύγεις εἰς στενὴν τείχη;* quid tu fugis in tenues muros? De positione loci eleganter dixit HATERIVS, cùm angustias loci facundissime descripsisset, Natus trecentis locus. CESTIVS cum descripsisset honores, quos habituri essent, si pro patria cecidissent, adiecit, Per sepulchra nostra iurabitur. NICETAS longe disertius hanc phantasiam mouit, & adiecit; Nisi antiquior fuisset Xerxes quàm Demosthenes Ciptoy, cui dicere hanc suam dixit sententiam, aut certe non deprehensam, cùm descripsisset opportunitatem loci, & tuta vndique pugnantium latera, & angustias à tergo positas, sed aduersa

hostibus. Potamon magnus declamator fuit Mitylenis qui eodem tempore viguit, quo Lesbocles magni nominis & nomini respondentis ingenij: in quibus quanta fuerit animorum diuersitas in simili fortuna, puto vobis iudicandum: multo magis, quia ad vitam pertinet, quàm si ad eloquentiam pertineret. Vtrique filius iisdem diebus decessit. Lesbocles scholam soluit, nemo vnquam ampliore animo se gessit. Potamon à funere filij contulit se in scholam, & declamauit. Vtriusque tamen affectum temperandum puto: hic durius tulit fortunam quàm patrem decebat, ille mollius. Verum Potamon cum suasoriam de trecentis diceret, tractabat, quàm turpiter fecissent Lacones hoc ipsum quòd deliberassent de fuga: & sic nouissime clausit. insanierunt in hac suasoria multi circa Otryaden. Myrrhedivs qui dixit, fugerunt Athenienses: non enim Otryadæ nostri litteras didicerant. Sarconivs dixit: Otryades qui periit vt falleret, reuixit vt vinceret. Licinivs Nepos. Cum exemplo vobis etiam mortuis vincendum fuit. Antonivs Atticvs inter plures sententias videtur palmam meruisse, dixit enim, Otryades pæne à sepulchro victor digitis vulnera gessit, vt trophea Laconum inscriberet, dignũ Spartano sacramento virum, cuius ne litteræ quidem fuere sine sanguine. Cativs Crispvs Municipalis Gatozeos dixit post relatum exemplum, Otryadæ dicebat. municipalis. Aliud ceteros, aliud Laconas decet. Nos sine deliciis educamur, sine muris viuimus, sine vita vincimus. Senecio fuit, cuius nomen ad vos potuit peruenisse, ingenij confusi ac turbulenti, qui cupiebat grandia dicere, adeo vt nouissime huius rei morbo & teneretur & rideretur. Nam & seruos nolebat habere, nisi grandes, & argentea vasa, non nisi grandia. Credatis mihi velim non iocanti, eo peruenit insania eius, vt calceos quoque maiores sumeret, ficus non esset nisi mariscas. Concubinam ingentis staturæ habebat. omnia grandia probabat: ei impositum est cognomen, vel, vt Messala ait, cognomentum; & vocati cœpit Senecio Grandio. Is in hac suasoria cum posuisset contradictionem, ait: Omnes qui missi erant à Græcia fugerunt, sublatis manibus, insistens summis digitis (sic enim solebat quo grandior fieret) exclamat: *Gaudeo, gaudeo.* Mirantibus nobis quid tantum boni

tum boni illi contigisset, adiecit: Totus Xerxes meus erit. Idem dixit: Ille qui classibus suis maria surripuit, qui terras circumscripsit, dilatauit profundum, nouam rerum naturæ faciem imperaret: ponat sanè contra cœlum astra, commilitones habeo deos. SENIANVS multo potentiùs dixit: Terras armis obsidet, cœlum sagittis, maria vinculis: Lacones, nisi succurritis, mundus captus est. Decentissimi generis stultam sententiam referam VICTORIO STATORII, municipis mei, cuius tabulis memoria dignissimis aliquis suasoria occasione contradictionem sumpsit. At, inquit, trecenti sumus: & ita respondet: Trecenti, sed viri, sed armati, sed Lacones, sed ad Thermopylas. Nunquam vidi plures trecentis. LATRO in hac suasoria, cum tractasset omnia quæ materia capiebat, posse ipsos & vincere, posse certe inuictos reuerti, & beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud: erimus, &c. erimus certe belli mora. Postea memini auditorē Latronis ABRONVM SILONEM, patrem huius Silonis, qui pantomimis fabulas scripsit, & ingenium grande non tantum deseruit, sed posuit, recitare carmen, in quo agnouimus sensum Latronis his versibus:

Ite agite ô Danai, magnum Pæana canentes:
Ite triumphantes, belli mora, concidit Hector.

Tam diligentes tum auditores erant, ne dicam tam malignì, vt vnius verba surripi non possent. At nunc cuilibet orationes inuertere tuto licet pro suis. Sed vt sciatis, sensum bene dictum, dici tamen posse melius, notate præ ceteris quanto decentius Virgilius dixerit hoc, quod valde erat celebre:

Æneid. XI. v 288.

—*belli mora, concidit Hector.* Item,

Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Troiæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm Hæsit,

MESSALA aiebat, hic Virgilium debuisse desinere: quod sequitur,

Et in decimum vestigia rettulit annum.

explementum esse. MOECENAS hoc etiam priori comparabat. Sed vt ad Thermopylas reuertar, DIOCLES CARYSTIVS dixit. *APATRIVS dixit. *CORVO testimonium stuporis reddendum est, qui dixit: Quid si iam

Xerxes ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra surripiatur. Hic est CORVS, qui cum tentaret scholam Romæ, Summo illi qui Iudæos subegerat, declamauit controuersiam de ea, quæ apud matronas differebat, liberos non esse tollendos, & ob hoc accusatur Reip. læsæ. In hac controuersia sententia eius hæc ridebatur. Inter pyxides & redolentis animę medicamina constitit mytrata concio. Sed si vultis, historicum quoque vobis fatuum dabo. THVSCVS ille, qui Scaurum Mamercum, in quo Scaurorum familia extincta est, maiestatis reum fecerat, homo quam improbi animi, tam infelicis ingenij, cum hanc suasoriam declamaret, dixit: Expectemus, si nihil aliud, hoc effectum, ne insolens barbarus dicat: VENI, VIDI, VICI. cum hoc post multos annos Diuus Iulius victo Pharnace dixerit. DVRIO dixit. * ANDREAS aiebat. NICOCRATIS Lacedæmonis insignem hanc sententiã fuisse futuram, si media interciderentur. Sed ne vos diutius infatuem, qui prædixeram me FVSCI ARELLII explicationes subiecturum, finem suasoriæ faciam, quarum nimius cultus & fracta compositio poterit vos offendere, cum ad meam ætatem veneritis. Interim non dubito, quin nunc vos ipsa, quæ offensura sunt, vitia delectent.

SVASORIA III.

DELIBERAT *Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Chalcante aliter nauigari posse.*

ARELLII FVSCI. Non in aliam condicionem Deus fudit æquora, quàm ne omnis ex voto iret dies. nec ea fors mari tantum est, ceterum ipsa non sub ea eadem condicione sidera sunt. Alia negatis imbribus exurunt solum, & miseri cremata agricolæ legunt semina, & hæc interdum anno lex est: aliis serena clauduntur, & omne cœlum nubilo graue, subsidit solum, & creditum sub terra non retinet: alius incertis sideribus cursus est, & variantur tempora, neque soles nimis vrgent, neque vltra debitum imbres cadunt: quicquid asperatum æstu est, quicquid nimio defluxit imbre, inuicem temperatur altero: siue ita natura disposuit, siue (vt ferunt) luna cursu gerit: quæ siue plena

lucis

lucis suæ est, splendénsque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet; siue occupata nubilo, sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit quàm in lucem redit: siue ne lunæ quidē ipsa potentia est, sed flatus qui occupauere annum, tenēt, quidquid bonū est. Extra iussum Dei tutum fuit adultero mare. An non potero vindicare adulteram? prior est salus pudicæ. Ne quid virginitati huius timerem, persequebar adulterum. Victa Troia virginibus hostium parcam: nihil adhuc virgo Priami timet. CESTII PII. Vos ergo ad hanc diem immortales inuoco, sic recluſuri estis maria? Obstate potius *. Ne Priami quidem liberos immolaturus es. Describe nunc tempestatem. Omnia ista patimur, nec parricidium fecimus. Quod hoc sacrum est, virginis deæ templo virginem occidere? libentius hanc sacerdotem habebit quàm victimam. CORNELII HISPANI. Infestę, inquit, sunt tempestates, & sæuiūt maria: neq; adhuc parricidium feci. Ista maria si numine suo Deus regeret, adulteris clauderentur. MARILLII. Si non datur nobis ad bellum iter, reuertamur ad liberos. ARGENTARII. Iterum in malum familiæ nostræ fatale reuoluimur, propter adulteram fratris liberi pereunt: ista mercede nollem reuerti. At Priamus bellum pro adultero filio gerat.

DIVISIO. Hanc suasoriam sic diuisit FVSCVS, vt diceret etiam si aliter nauigare non possent, non esse faciendum, & sic tractauit, vt negaret faciendum, quia homicidium esset, quia parricidium: quia plus impēderetur, quàm peteretur, peti adulteram, impendi Iphigeniam, vindicari adulterium, committi parricidium. Deinde dixit, etiamsi non immolasset, nauigaturum: Illam enim moram naturę maris & ventorum esse, deorum voluntatem ab hominibus non intelligi. Hoc CESTIVS diligenter diuisit, dixit enim, deos rebus humanis non interponere arbitrium suum. si interponant, voluntatem eorum ab homine non intelligi, vt intelligatur, non posse fata reuocari. si non sint fata, sacra profutura: si sint, non posse mutari. SILO POMPEIVS etiamsi quod esset diuinandi genus certū, auguriis negauit credendū: quare ergo si nescit Calchas, affirmat primum & scire putat? Hic communem locum dixit in omnes qui affectarent scientiam: deinde irascitur sibi, inuitus militat quærit sibi tam magno testimonio apud omnes gentes fi-

dem. In ea descriptione primum in hæc suasoria FVSCVS ARELLIVS Virgilij versus voluit imitari. Valde autem longè petit, & pæne repugnat materiæ, certe non desideranti inseruit. Ait enim de luna, quæ siue plena lucis suæ est, splendénsque pariter assurgit in cornua, imbres prohibet: siue occupata nubilo sordidiorem ostendit orbem suum, non ante finit quàm vicem reddit. At Virgilius hæc quanto simplicius & beatius dixit:

Georg.424.

Luna reuertentes cum primum colligit ignes,
Si nigrum obscuro comprenderit aera cornu,
Maximus agricolis, pelagoque parabitur imber.

Et rursus:

Ibid.1.432.

Sin ortu in quarto (namque is certissimus auctor)
Plena, neque obtusis per cœlum cornibus ibit.

Solebat autem ex Virgilio FVSCVS multa trahere, vt Mœcenati imputaret. Totiens enim pro beneficio narrabat, in aliqua se Virgiliana descriptione placuisse: sicuti in hac ipsa suasoria dixit: Cur iste inter eius ministerium placuit? cur hoc os Deus elegit? cur hoc potissimum sortitur poesis? quod tantum non impie aiebat se imitatum Virgilium, PLENA Deo? Solet autem Gallio noster hoc aptissime ponere. Memini vna nos ab auditione NICETIS ad Messalam venisse. Nicetes suo impetu valde Græcis placuit. Quærebat à Gallione Messala, quid illi visus esset Nicetes? GALLIO ait, PLENA DEO: quotiens audierat aliquem ex his declamatoribus, quos scholastici caldos vocant: statim dicebat, PLENA DEO. Ipse Messala nunquam aliter eum ab hominis auditione venientem interrogabat, quàm vt diceret: NVNQVID PLENA DEO? Itaque hoc ipsi tam familiare erat, vt inuito quoque excideret. Apud Cæsarem cum mentio esset de ingenio Haterij, consuetudine prolapsus, dixit: ET ILLE ERIT PLENA DEO? Quærenti deinde quid hoc esse vellet, versum Virgilij retulit, & quomodo hoc semel sibi apud Messalam excidisset, & nunquam postea potuisset excidere. Tiberius ipse Theodoreus offendebatur Nicetis ingenio, atque delectatus est fabula Gallionis: hoc autem dicebat Gallio, Nasoni suo valde placuisse: itaque fecisse quod in multis

aliis

aliis versibus Virgilius fecerat, non surripiendi causa, sed palam imitandi, hoc animo vt vellet agnosci, esse autem in tragœdia eius: FEROR HVC ILLVC, VT PLENA DEO. Iam vultis ad FVSCVM reuertar, & descriptionibus eius vos satiabo. Hæc potissimum ex his quas in similitudinis tractatione posuit, cum diceret omnino non concessam futurorum scientiam.

SVASORIA IV.

DELIBERAT *Alexander Magnus, an Babyloniã intret, cum denunciatum esset illi responso auguris periculum.*

ARELLII FVSCI. Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? nouæ oportet sortis sit, qui iubente Deo canat. non eodem contentus sit vtero, quo imprudentes nascimur, quandam imaginem Dei præferat, qui iusta exhibeat Dei. sic est. Tantum enim regem, tantique rectorem orbis esse in metu cogit: magnus iste & supra humanæ sortis habitum oportet sit, cui liceat terrere Alexandrum: Ponat iste suos inter sidera patres, & originem cœlo trahat: agnoscat suum vatem Deus, non eodem cludatur vitæ fine, ætate magna extra omnem futurorum necessitatem caput sit, quod gentibus futura præcipiat. Si vera sunt ista, quid ita non huic studio seruit omnis ætas? Cur non ab infantia rerum naturam deosque qua licet, visimus? cum pateant nobis sidera, & interesse numinibus liceat, quid ita inutili desidemus facundia; aut periculosis acteritur armis manus? an melius alio pignore quàm futuri scientia, ingenia surrexerint? Qui verò in media se, vt prædicant, fatorum misere pignora, natales inquirunt, & prima mediorum annorum habent initia, quo ierint motu sidera, in quas discurrerint partes: contra ne Deus steterit: an placidus affulserit sol: an plenam lucem, an initia surgentis acceperint: an abdiderit in noctem obscurum caput luna: Saturnus nascentem, an ad bella Mars militem, an negotiosum in quæstus Mercurius exceperit: an blanda annuerit nascenti Venus, an ex humili in sublime Iupiter tulerit. Existimant tot circa vnum caput tumultuantes Deos? Futura nuntiant. Pleroſque dixere victuros: &

nihil metuentes oppressit dies, aliis dedere finem propinquum: at illi superfuere. Egentes, inutilis animæ felices nascentibus annos spoponderunt: at fortuna in omnem properauit iniuriam. incertæ enim sortis viuimus: vnicuique ista pro ingenio finguntur, non ex scientiæ vi. Deerit aliquis toto orbe locus qui te victorem non viderit? Babylone cluditur, cui patuit Oceanus.

DIVISIO. In hac suasoria nihil aliud tractasse FVSCVM scio, quàm easdem, quas supra retuli, quæstiones, ad scientiam futuri pertinentes. Illud quod nos delectauit prætterire non possum. Declamitabat FVSCVS ARELLIVS controuersiam de illa, quæ postea quam ter mortuos peperat, somniasse se dixit, vt in luco pareret. Valde in vos contumelioſus fuero, si totam controuersiam, quam ego intelligo me dicere, FVSCVS declamaret, & apertè, aut non agnoscentis puerum, tractaret locum contra somnia, & deorum prouidentiam, & male de magnitudine deorum dixisset mereri eum, qui illos circa puerperas mitteret, summis clamoribus dixit illum Virgilij versum.

Æneid. 4. v. 379.

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat.

Auditor FVSCI quidam, cuius pudori parco, cum hanc suasoriam de Alexandro ante Fuscum diceret, putauit æque belle poni versum eundem, dixit:

Scilicet is superis labor est, ea cura quietos
Sollicitat.

FVSCVS illi ait: Si hoc dixisses audiente Alexandro, scires apud Virgilium & illum versum esse:

Æneid. 2. v. 553. & lib. 10. v. 536.

Capulo tenus abdidit ensem.

Et quia soletis mihi molesti esse de FVSCO, quid fuerit quare nemo videretur dixisse cultius, ingerem vobis Fuscinas explicationes. Dicebat autem suasorias libentissime, & frequentius Græcas quàm Latinas. HYBREAS in hæc suasoria dixit: οἷον ἔσχηκε Βαβυλὼν μνῆμα ὀχύρωμα. *Qualem Babylon vatem habuit pro monumento.*

SVA-

SVASORIA V.

DELIBERANT *Athenienſes, an trophæa Perſæ tollant, Xerxe minante rediturum ſe, niſi tollerentur.*

ARELLII FVSCI. Pudet me victoriæ veſtræ: ſic fugatum creditis Xerxen, vt reuerti poſſit? tot cæſa millia, nihil ex hac acie relictum minanti, niſi quod vix ſequi fugientem poſſit, totiens merſa claſſis. Quid Marathona: quid Salamina referam? Pudet dicere, dubitamus adhuc, an vicerimus. Xerxes veniet? At neſcio quomodo languet circa memoriam iacturæ animus, & diſturbata arma non repetit. Prior enim metus, futuri pignus eſſet. amiſſa, ne audeat, amiſſorum monent. vt in gaudia interdum ſurgit animus, & ſpem ex præſenti metitur, ita aduerſis frangitur. Omnis eſt ſic animum dies, vbi ignominia ſpem premit, vbi nullam meminit aciem, niſi quæ fugerit. errat circa damna ſua, & quæ mala expertus eſt, vota deponit. Si venturus eſſet, non minaretur. Suis ira ardet ignibus, & impacta non ſoluitur. non denuntiaret, ſi venturus eſſet: neque armaret nos nuntio, nec infligeret victricem Græciam, nec ſollicitaret arma felicia: magis ſuperueniret improuidis. nam & arma indenuntiata moueret. quantumcunque Oriens valuit, primo in Græciam impetu effuſum eſt: hoc ille numero ferox, & in deos arma tulerat, extincta tot ante Xerxen millia, tot ſub ipſo iacent? nulli niſi qui fugerunt, ſuperſunt. Quid dicam Salamina? Quid Cynægyron referam? & te Polyteles? & hoc agitur, an viceris? Hæc ego trophæa depoſui, hæc in totius Græciæ conſpectu ſtatui, ne quis timeret Xerxen minantem. Me miſerum, pugnante Xerxe trophæa poſui, fugiente tollam? Nunc Athenæ vincimur. non tantum credetur rediiſſe, ſed vidiſſe Xerxes. Non poteſt Xerxes, niſi per nos trophæa tollere. Credite mihi, difficile eſt attritas opes recolligere, & ſpes fractas nouare, & pœnitenda acie in melioris euentus fiduciam ſurgere. CESTII PII. Iaferam, inquit, bellum, alia mihi trophæa promittit. poteſt maior venire quàm victus eſt? ARGENTARII. Non pudet vos? pluris trophæa veſtra Xerxes æſtimat, quàm vos.

DIVISIO. FVSCVS ſic diuiſit. Etiam ſi venturus eſt Xerxes, niſi tollimus, non ſunt trophæa tollenda. Confeſſio ſeruitutis eſt iuſſa facere: ſi venerit, vincemus. hoc non

est diu colligendum. de eo dico, vincemus, quem vicimus. Sed nec veniet quidem. si venturus esset, nec denunciaret. Fractus est & viribus & animo CESTIVS, & aliud dicit, quod in prima parte tractauit, non licere Atheniensibus trophæa tollere : commune in illis ius totius Græciæ esse, communem victoriam, commune bellum fuisse, deinde nefas quidem esse : nunquam factum, vt quisquam consecratis virtutis suæ operibus manus adferret. Ista trophæa non sint Athenienſium : deorum sunt, illorum bellum fuit : Illos Xerxes vinculis, illos sagittis persequebatur. hæc omnia ad impiam & superbiam Xerxis militiam pertinent. Ecquid : ergo bellum habebimus? Habebimus, etsi Xerxen remouebis, inuenietur alius hostis. Nunquam magna imperia otiosa. Omnium bellorum prosperè ab Athenienſibus gestorum. Deinde non erit bellum. Xerxes enim non veniet. multò timidores esse qui superbissimi fuerint? Nouissimè vt veniat, cum quibus veniet? reliquias victoriæ nostræ colliget : Illos adducet, quos priore bello quasi inutiles reliquias nouit, si qui ex fuga consecuti sunt. Nullum habet militem, nisi aut fastiditum, aut victum. ARGENTARIVS his duobus contentus fuit, aut non venturum Xerxen, aut non esse metuendum, si venerit. His solis instituit : & illud dixit quod exceptum est: Tollite, inquit, trophæa. Si vicisti, quid erubescis? si victus es, quid imperas? Locum mouit non vtiliter: iudicare quidem se, neque Xerxen, neque iam quenquam Persarum ausurum in Græciam effundere : sed eo magis ipsis trophæa tuenda. Si quis vnquam illinc venturus hostis esset, vt conspectu trophæorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur. BLANDVS dixit : Repleat ipse prius hiatus, & maria in antiquam faciem reducat. Apparere voluit posteris quemadmodum venerit : appareat etiam quemadmodum redierit. TRIARIVS omni dimissa diuisione, tantum exultauit quod audierit Xerxen venire ad se, ipsis nouam victoriam, noua trophæa. SILO POMPEIVS venusto genere sententiæ vsus est. Nisi tollitis, inquit, trophæa, ego veniam : hoc ait Xerxes : Nisi hæc trophæa tollitis, alia ponetis. Aliam partem solus GALLIO declamauit, & hortatus est ad tollenda trophæa, dixit, gloriæ nihil detrahi : manſuram enim memoriam

victoriæ

victoriæ, quæ perpetua esset: ipsa trophæa & tempestatibus & ætate consumi: bellum suscipiendum fuisse pro libertate, pro coniugibus, pro liberis: pro re superuacua, & nihil nocitura, si fieret, non esse suscipiendum. Hic dixit, vtique venturum Xerxen, & descripsit aduersus ipsos deos tumentem: deinde habere illum magnas vires: neque omnes illum copias in Græciam produxisse, nec omnes in Græcia perdidisse: timendam esse fortunæ varietatem: exhaustas esse Græciæ vires, nec posse jam pati alterum bellum. illi esse immensam multitudinem hominum. Hoc loco differtissimam sententiam dixit, quæ vel in oratione vel in historia ponitur: Diutius illi perire possunt, quàm nec vincere.

SVASORIA VI.

DELIBERAT *Cicero, an Antonium deprecetur.*

Q. HATERIVS. Sciant posteri, potuisse Antonio seruire Rempublicam, non potuisse Ciceronem. Laudandus erit tibi Antonius: in hac causa etiam Ciceronem verba deficient. Crede mihi, cum diligenter te custodieris, faciet tamen Antonius quod Cicero tacere non possit. Si intelligis, Cicero, non dicit, Roga vt viuas: sed Roga vt seruias. quemadmodum autem hunc senatum intrare poteris exhaustum crudeliter, repletum turpiter? Intrare autem tu senatum voles, in quo non Cn. Pompeium visurus es, non M. Catonem, non Lucullos, non Hortensium, non Lentulum atque Marcellum: non tuos, inquam, Coss. Hircium & Pansam? Cicero quid in alieno sæculo tibi? Iam nostra peracta sunt. M. Cato solus maximum viuendi moriendique exemplum, mori maluit quàm rogare: nec erat Antonium rogaturus, & illas vsque ad vltimum diem puras à ciuili sanguine manus, in se infestas, accerrimè armauit. Scipio cum gladium poni iussus foret, dicitur abdidisse se. quærentibus qui in nauem transierant militibus Imperatorem: *Imperator*, inquit, *bene se habet*. Victus vocem victoris emisit. Verat, inquit, Milo rogari, iudices, vir clarissimus: nunc & Antonium Roga. PORCII LATRONIS. Ergo loquitur Imperator Cicero, vt non timeat Anto-

nius: loquatur vnquam Antonius, vt Cicero timeat? Ciuilis sanguinis Sillana sitis in ciuitate redit, & ad triumuiralem hastam pro vectigalibus ciuium Romanorum mortes locantur. Iniusta bella albo Pharsalica, ac Mundensis Mutinensisque ruina vincitur, consularia capita auro rependuntur. Tuis verbis Cicero vtendum est: *O tempora, ô mores.* videbis ardentes crudelitate simul ac superbia oculos: videbis illum non hominis, sed belli ciuilis vultum: videbis illas fauces per quas Cn. Pompeij bona transierunt, illa latera, illam totius corporis gladiatoriam firmitatem, videbis illum pro tribunali loco, quem magister equitum, cui ructare turpe erat, vomitu fœdeuerat. Supplex accidens genibus deprecaberis & ore cui se debet salus publica, humilia in adulationem verba submittes? Pudeat Verrem quoque, quia proscriptus fortius perit. CYRI MARILLII ESERNICII. Occurrat tibi Cato tuus, cuius à te laudata mors est. Quicquam ergo tanti putas, vt vitam Antonio debeas? CESTII PII. Si ad desiderium populi respicis Cicero, quandoque perieris: parum vixisti: si ad res gestas, satis vixisti: si ad iniurias fortunæ & præsentem Reipublicæ statum, nimium diu vixisti: si ad memoriam operum tuorum, semper victurus es. POMPEII SILONIS Scias licet, tibi non expedire viuere, si Antonius permitttit vt viuas. Tacebis ergo proscribente Antonio & Rempublicam laniante, & ne gemitus quidem tuus liber erit? Malo populus Romanus morituum Ciceronem quam viuum desideret. TRIARII. Quæ Charybdis est tam vorax? Charybdin dixi? quæ si fuit, animal vnum fuit. Vix medius fidius Oceanus tot res tamque diuersas vno tempore absorbere potuisset. Huic tu sæuienti putas Ciceronem posse subduci? ARELII FVSCI. Ab armis ad arma discurritur: foris victores domi trucidamur, dum in sanguine intestinus hostis incubat, quis non hoc populi Romani statu Ciceronem vt viuat, cogi putat? Rogabis Cicero turpiter Antonium, frustra. Non te ignobilis tumulus abscondet: idem virtutis tuæ qui finis est immortalium humanorum operum cultos memoria, quæ mansuri vita perpetua est in omnia te sæcula sacratum dabit. Nihil aliud intercidet, quàm corpus fragilitatis caducæ, morbis obnoxium, casibus expositum, proscriptionibus obiectum.

Animus

animus vero diuina origine hauſtus, cui nec ſenectus vlla, nec mors, oneroſi corporis vinculis exſolutus, ad ſedes ſuas & cognata ſydera recurret. Et tamen ſi ad ætatem, annorumque, nunquam obſeruatum viris fortibus numerum reſpicimus, ſexaginta ſupergreſſus es: nec potes videri non nimis vixiſſe, qui moreris Reipublicæ ſuperſtes. Vidimus furentia toto orbe ciuilia arma, & poſt Italicas Pharſalicaſque acies Romanum ſanguinem hauſit Ægyptus: quid indignamur in Ciceronem Antonio licere? Sic in Pompeium Alexandrino licuit. An non occiduntur, qui ad indignos confugiunt? CORNELII HISPANI. Proſcriptus eſt ille, qui tuam ſententiam ſecutus eſt: tota tabula tuæ morti præluditur, alter fratrem proſcribi, alter auunculum patitur: quid habes ſpei? Vt Cicero periret, tot patricidia facta ſunt. Repete, age tot patrocinia, tot clientelas, & maximum beneficiorum tuorum teipſum: iam intelliges Ciceronem in mortem cogi poſſe, in preces non poſſe. ARGENTARII. Explicantur triumuiralis regni delicata conuiuia, & popina tributo gentium inſtruitur: ipſe vino & ſomno marcidus deficienteis oculos ad capita proſcriptorum leuat. Iam ad iſta non ſatis eſt dicere. O hominem nequam!

DIVISIO. Latro ſic hanc diuiſit omnem ſuaſoriam: Etiam ſi impetrares vitam ab Antonio, non eſt tanti rogare: deinde impetrare non potes. In priore illa parte poſuit: Turpe eſſet cuilibet Romano, nedum Ciceroni, vitam rogare. Hoc loco omnium, qui vltro mortem apprehendiſſent, exempla poſuit: deinde inutilis illi ſua vita futura proponitur, morte grauior, detracta libertate. Hic omnem acerbitatem ſeruitutis futuræ deſcripſit, deinde non futurum fidei impetratæ beneficium. Hic cum dixiſſet, Aliquid erit quod Antonium offendat, aut factum tuum, aut dictum, aut ſilentium, aut vultus: adiecit ſententiam: Haud enim placiturus es. ALBVTIVS aliter diuiſit. primam partem fecit, moriendum eſſe Ciceroni, etiam ſi nemo proſcriberet. hæc inſectatio remporum fuit. deinde moriendum eſt: ille enim ſe ſua ſponte conficeret, quia moriendum eſſet, etiam ſi mori noluiſſet: graues odiorum cauſas eſſe: maximam cauſam proſcriptionis ipſum eſſe Ciceronem. Et ſolus ex declamatoribus tentauit dicere, non vnum illi

esse Antonium infestum. Hoc loco dixit illam sententiam: Si cui ex triumuiris non es inuisus, grauis es. Et illa sententia valde excepta est: Roga Cicero, exora vnum, vt tribus seruias. CESTIVS sic diuisit: Mori tibi vtile est, honestum est, necesse est, vt liber & illibatæ dignitatis consumes vitam. Hic illam sententiam dixit audacem: Vt numereris cum Catone, qui seruire nec Antonio quidem nondum domino potuit. MARCELLVS hunc sensum de Catone melius. Vsque eóne omnia cum fortuna populi Romani conuersa sunt, vt aliquis deliberet, vtrum satius sit viuere cum Antonio, An mori cum Catone? Sed ad diuisionem CESTII reuertamur. Dixit vtile esse, ne etiam cruciatus corporis pateretur: non simplici illum modo periturum, si in Antonij manus incidisset. & in hac parte cum descripsisset contumelias insultantium Ciceroni, & verbera, & tormenta, dixit illam multum laudatam sententiam: Tu mehercules, Cicero, cùm veneris ad Antonium mortem rogabis. VARIVS GEMINVS sic diuisit: Hortaretur te, si alterutrum vtique faciendum esset, aut moriendum, aut rogandum, vt morereris potius, quàm rogares. & omnia complexus est, quæ à ceteris dicta erant, sed addidit & tertium: adhortatus est illum ad fugam. illic esse M. Brutum, illic C. Cassium, illic Sex. Pompeium. Et adiecit illam sententiam, quam Cassius Seuerus vnice mirabatur: Quid deficiemus? & Respub suos triumuiros habet. Deinde etiam quas petere posset regiones percurrit. Siciliam dixit vindicatam esse ab illo, Ciliciam à Proconsule egregie administratam, familiares studij eius & Achaiam & Asiam: Deiotari regnum obligatum beneficiis: Ægyptum & habere beneficij memoriam & agere pœnitentiam, sed maxime illum in Asiam & Macedoniam hortatus est in Cassij & in Bruti Castra. Iam CASSIVS SEVERVS aiebat, alios declamasse, Varium Geminum viuum consilium dedisse.

Alteram partem pauci declamauerunt: nemo ausus est Ciceronem ad deprecandum Antonium hortari, bene de Ciceronis animo iudicauerunt. GEMINVS VARIVS declamauit alteram quoque partem, & ait: Spero me Ciceroni meo persuasurum, vt velit viuere, quod grandia loquitur, & dicit: Mors nec immatura consulari, nec misera sapienti. non mouet me. idiotam petit. Ego belle mores homi-

hominis noui: faciet, rogabit. Nam quod ad seruitutem pertinet, non recusabit: iam collum tritum habet, & Pompeius illum, & Cæsar subiecerunt. Veteranum mancipium videtis: & complura alia dixit scurrilia, vt illi mos erat. Diuisit sic, vt diceret non turpiter rogaturum, non frustra rogaturum. In priori parte illud posuit, non esse turpe, ciuem victorem rogari à victo: hic quàm multi rogassent C. Cæsarem, hic & Ligarium. Deinde ne iniquum esse quidem Ciceronem satisfacere, qui prior illum proscripsisset, qui & iudicasset ab eo semper nasci satisfactionem ac dato rogari. Deinde non pro vita illum, sed pro Republica rogaturum: satis illum sibi vixisse, Reip. parum. In sequenti parte dixit, exorari solere inimicos, ipsum exoratum à Vatinio. C. quoque Verri affuisse. facilius exorari Antonium posse, qui cum tertius esset, ne quis tribus hanc tam speciosam clementiæ occasionem præteriret. Fortasse irasci Antonium, qui ne tanti quidem putasset illum quem rogaret. Fuga quam periculosa esset. adiecit: Quocunque peruenisset, seruiendum illi esse: ferendam aut Cassij violentiam, aut Bruti superbiam, aut Pompeij stultitiam. Quando in hanc suasoriam iudicimus, non alienum puto, indicare quomodo quisque se ex historicis aduersus memoriam Ciceronis gesserit. Namque Cicero nec tam timidus fuerit vt rogaret Antonium, nec tam stultus vt exorari posse speraret, nemo dubitat, excepto Asinio Pollione, qui infestissimus famæ Ciceronis permansit, & is etiam occasionem scholasticis dedit. Solent enim scholastici declamatores ponere, *An promittente salutem Antonio, orationes suas comburat.*

HISTORICORVM DE CICERONE Elogia: aliis suasoria VII.

Hæc ineptè ficta cuilibet videri potest. Pollio vult illam veram videri: ita enim dixit illa oratione quam pro Lamia dedit. ASINI POLLIONIS. Itaque nunquam perficeret, nec mora fuit, quin eiuraret, suas esse, quas cupidissime effuderat orationes in Antonium, multiplicesque numero, & accuratius scriptas illis contrarias edere, ac vel ipse palam pro concione recitare

pollicebatur: ceteraque his alia sordidiora multo: vt tibi facile liqueret: hoc totum adeo falsum esse, vt ne ipse quidem POLLIO in historicis suis ponere ausus sit. Huic certe actioni eius pro Lamia qui interfuerunt, negant eum hæc dixisse (nec enim mentiri sub triumuirorum conscientia substinebat) sed postea composuisse. Nolo autem vos iuuenes mei contristari, quod a declamatoribus ad historicos transeo: satisfaciam vobis, & fortasse efficiam, vt his sententiis lectis solidis, & verum habentibus, recedatis æquiores. Hoc si tamen recta via consequi potero, decipere vos cogar, veluti salutatem pueris daturus potionem absinthiati poculi. Liuius adeo detrectationis consilium habuisse Ciceronem non dicit, vt neget tempus habuisse. Ita enim ait. LIVII. M. Cicero sub aduentum triumuirorum cesserat vrbe, pro certo habens id quod erat, non magis Antonio eripi se, quàm Cæsari Cassium & Brutum posse: primo in Tusculanum fugit: inde transuersis itineribus in Formianum, vt ab Caieta nauim conscensurus, proficiscitur. Vnde aliquotiens in altum prouectum cum modo venti aduersi retulissent, modo ipse iactationem nauis cœco voluente fluctu pati non posset, tædium tandem eum & fugæ & vitæ cepit, regressusque ad superiorem villam, quæ paulo plus mille passibus à mari abest, Moriar, inquit, in patria sæpe seruata. Satis constat, seruos fortiter fideliterque paratos fuisse ad dimicandum, ipsum deponi lecticam, & quietos pati, quod sors iniqua cogeret, iussisse. Prominenti ex lectica, præbentique immotam ceruicem, caput præcisum est. Nec satis stolidæ crudelitati militum fuit, manus quoque scripsisse in Antonium aliquid exprobrantes præciderunt. Ita relatum caput ad Antonium, iussuque eius inter duas manus in rostris positum, vbi ille consul, vbi sæpe consularis, vbi eo ipso anno aduersus Antonium, quanta nulla vnquam humana vox, cum admiratione eloquentiæ auditus fuerat: vix attollentes lacrymis oculos homines intueri trucidata membra eius poterant. BASSVS AVFIDIVS, & ipse nihil de animo Ciceronis dubitauit, quin fortiter se morti non præbuerit tantum, sed obtulerit. AVFIDII BASSI. Cicero paulum remoto velo, postquam armatos vidit: Ego vero consisto, ait: accede veterane,

pe, & si hoc saltem potes recte facere, incide ceruicem. Trementi deinde, dubitantique: Quid si ad me, inquit, primum venissetis? CREMVTIVS CORDVS & ipse ait, Ciceronem cum cogitasset, vnumue Brutum, an Cassium, an Sextum Pompeium peteret, omnia illi displicuisse, prætermortem. CREMVTII CORDI. Quibus visis lætus Antonius, cum peractam proscriptionem suam dixisset esse, quippe non satiatus modo cædendis ciuibus, sed defectus quoque iussit pro rostris exponi. Itaque quo sæpius ille ingenij circumfusus turba processerat, quæ paulo ante coluerat piis concionibus, quibus multorum capita seruauerat, tum artus suos lætus aliter ac solitus erat, à ciuibus suis conspectus est, prætendenti capiti, oriqúe eius impensa sanie, breui ante princeps senatus Romaniqúe nominis titulus. tum pretium imperfectionis sui. Præcipuè tamen soluit pectora omnium in lacrymas gemitúlque, visa ad caput eius deligata manus dextera, diuinæ eloquentiæ ministra: ceterorumqúe cædes priuatos luctus excitauerunt; illa vna communem. BRVTIDII NIGRI. Elapsus interim altera parte villæ Cicero lectica per agros ferebatur: sed, vt vidit appropinquare notum sibi militem, Popilium nomine, memor defensum à se, lætiore vultu aspexit. At ille, victoribus id ipsum imputaturus, occupat facinus, caputqúe decisum nihil in vltimo fine vitæ facientis, quod alterutram in partem posset morari. Antonio portat, oblitus se paulo ante defensum ab illo: Et hic voluit positi in rostris capitis miserabilem faciem describere, sed magnitudine rei obrutus est. Item BRVTIDII NIGRI. At vero iussu Antonij inter duas manus positum in rostris caput conspectum est, quo totiens auditum erat loco, dato gemitu & flexu maximi viri inferiæ, nec vt solet, ita depositi in rostris corporis concio audiuit, sed ipsa narrauit. Nulla non pars fori aliquo actionis meritæ signata vestigio erat. Nemo non aliquod eius in se meritum fatebatur: hoc certe publicum beneficium palam erat, illam miserrimi temporis seruitutem ac aleam delatam in Antonium. Quotiens magni alicuius mors ab historicis narrata est, totiens fere totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum à Thucydide factum, idem in pauciſ-

simis personis vsurpatum à Sallustio, Liuius benignius omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt. Ciceroni hoc, vt Græco verbo vtar, ἐπιτάφιον Liuius reddit. T. Liv II. vixit tres & sexaginta annos, vt si vis adfuisset, ne immatura quidem mors videri possit: ingenium & operibus & præmiis operum felix: ipse fortunæ diu prospere & in longo tenore felicitatis, magnis interim ictus vulneribus, exilio, ruina partium pro quibus steterat, filiæ morte, exitu tam tristi atque acerbo, omnium aduersorum, nihil vt viro dignum erat, tulit, præter mortem, quæ verè æstimanti minus indigna videri potuit, quod à victore inimico nil crudelius passurus erat, quam quod eiusdem fortunæ compos ipse fecisset. Si quis tamen virtutibus vitia pensarit, vir magnus, acer, memorabilis fuit, & in cuius laudes sequendas Cicerone laudatore opus fuerit. Vt est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator, T. Liuius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit. Cordi Cremvtii non est operæ, deferre etiam redditam Ciceroni laudationem. Nihil enim in ipsa Cicerone dignum est: ac ne hoc quidem, quod pæne maximum est, tolerabile est. Cremvtii Cordi. Priuatas enim simultates deponendas interdum putabat, publicas nunquam. Vides credendam eius non solum magnitudinem virtutum, sed multitudinem quoque conspiciendam. Avfidii Bassi. Sic M. Cicero decessit, vir natus ad Reipub. salutem: quæ diu defensa & administrata, in senectute demum è manibus eius elabitur, non ipsius vitio læsa, quod nihil in salute eius aliud illi, quam si caruisset Antonio, placuit. Vixit sexaginta & tres annos, ita vt semper aut peteret alterum aut inuicem peteretur: nullamque rem rarius, quàm diem illum quo nullius interesset ipsum mori, vidit. Pollio quoque Asinivs, qui Verrem Ciceronis reum fortissimè morientem tradidit, Ciceronis mortem solus ex omnibus maligne narrat, testimonium tamen, quamuis inuitus, plenum ei reddit. Asinii Pollionis. Huius ergo viri tot tantisque operibus mansuris in omne æuum, prædicare de ingenio atque industria superuacuum est. Natura autem pariter atque fortuna obsecuta est. Ei quidem facies decora ad senectutem, properaque permansit valetudo: tum pax diutina,

tina, cuius instructus erat artibus, contigit. namque à prisca seueritate iudicis exacti, maximorum noxiorum multitudo prouenit, quos obstrictos patrocinio incolumes plerosque habeat. iam felicissima consulatus ei sors petendi & gerendi magna munera, deûm consilio industriaque. vtinam moderatius secundas res, & fortius aduersas ferre potuisset, namque vtræque cum venerant ei, mutari eas non posse rebatur. Inde sunt inuidiæ tempestates coortæ graues in eum, certiorque inimicis aggrediendi fiducia: maiore enim simultates apperebat animo, quàm gerebat. Sed quando mortalium nulli virtus perfecta contigit, quam maior pars vitæ atque ingenij stetit, ea iudicandum de homine est. Atque ego ne miserandi quidem exitus eum fuisse iudicarem, nisi ipse tam miseram mortem putasset. Affirmare vobis possum, nihil esse in historiis eius, quem retuli, loco disertius: vt mihi tunc non laudasse Ciceronem, sed certasse cum Cicerone videatur. Nec hoc deterrendi causa dico, ne historias eius legere concupiscatis: concupiscite, & pœnas Ciceroni dabitis. Nemo tamen ex tot disertissimis viris melius Ciceronis mortem deplorauit, quàm Cornelius Seuerus.

CORNELII SEVERI.

Oráque magnanimûm spirantia pœne virorum
In rostris iacuere suis: sed enim abstulit omnis,
Tanquam sola foret rapti Ciceronis imago.
Tunc redeunt animis ingentia Consulis acta,
Iurataque manus, deprensaque fœdera noxæ,
Patriciúmque nefas: est tunc & pœna Cethegi,
Deiectusque redit votis Catilina nefandis,
Quid fauor aut cœtus, pleni quid honoribus annis
Profuerunt? sacris exacta quid artibus ætas?
Abstulit vna dies ciuis decus, ictaque luctu
Conticuit Latia tristis facundia lingua,
Vnica solicitis quondam tutela salúsque,
Egregium semper patriæ caput. ille senatus
Vindex, ille fori, legum ritúsque togaque.
Publica vox ciuis æternum obmutuit armis.
Informes vultus. sparsumque cruore nefando

Caniciem ſacraſque manus, operumque miniſtra
Tantorum, pedibus ciuis proiecta ſuperbis
Proculcauit ouans: nec lubrica fata deoſque
Reſpexit. nullo luet hoc Antonius auo:
Hac nec Æmathio mitis victoria Perſe,
Nec te dire Syphax, non fecit in hoſte Philippo.
Inque triumphato ludibria cuncta Iugurtha
Aſſuerant, noſtraque cadens ferus Hannibal ira,
Membra tamen ſtygias tulit inuiolata ſub vmbras.

Non laudabo municipem noſtrum bono verſu, ex quo hic multo melior CORNELII SEVERI proceſſit:

Centicuit Latia triſtis facundia lingua.

SEXTILIVS ETA fuit homo ingenioſus magis quàm eruditus, inæqualis poeta, & pœne quibuſdam locis talis, quales eſſe Cicero Cordubenſes poetas ait, pingue quiddam ſonantes atque peregrinum. Is hanc ipſam proſcriptionem recitatutus in domo Meſſallæ Coruini, Pollionem Aſinium aduocauerat: & in principio hunc verſum non ſine aſſenſu recitauit.

Deflendus Cicero eſt, Latiaque ſilentia lingua.

Pollio Aſinius non æquo animo tulit, & ait: Meſſala, tu quid tibi liberum ſit in domo tua, videris: ego iſtum auditurus non ſum, cui mutus videor. atque ita conſurrexit, ne intereſſet recitationi eorum: Quod Cornelium ſcio, cui non æque diſplicuiſſe hunc verſum, quam Pollioni appareret: quod meliorem quidem, ſed non diſſimilem illi, & ipſe compoſuit. Si hic deſiero, ſcio futurum, vt vos deſinatis eo loco legere, quo ego à Scholaſticis receſſit. Ergo vt librum velitis vſque ad vmbiculum reuoluere, adiiciam ſuaſoriam proximæ ſimilem.

SVASORIA VII.

DELIBERAT *Cicero, an ſcripta ſua comburat, promittente Antonio incolumitatem ſi feciſſet.*

Q. HATERIVS. Non feres Antonium: intolerabilis in malo ingenio felicitas eſt: nihilque cupientes magis accendit, quàm proſperæ turpitudinis conſcientia. Difficile eſt. Non feres, inquam, & iterum irritare inimicum in mortem tuam cupies. Quod ad me quidem pertinet, multum

multum à Cicerone absum: tamen non tædet tantum mé vitæ meæ, sed pudet: ne propter hoc quidem pertinet multum à Cicerone Ingeniũ tuum amas, quòd illud Antonius plus odit, quam te. Remittere ait se tibi vt viuas? commentus quemadmodum eripiat etiam quo vixeras. Crudelior est pactio Antonij, quàm proscriptio. Ingenium erat, in quod nihil iuris haberent triumphata arma. Commentus est Antonius, quemadmodum quod non poterat cum Cicerone proscribere, tolleret per Ciceronem. Hortaretur te, Cicero, vt vitam magni æstimares, si libertas suum in ciuitate haberet locum, si suum in libertate eloquentia, si non ciuium ceruicibus luderetur. nunc vt scias nihil melius esse quàm mori, vitam tibi Antonius promittit. Pendet nefariæ proscriptionis tabula: tot prætorij, tot consulares, tot equestris ordinis viri periere: nemo relinquitur, nisi qui seruire possit. Nescio an hoc tempore viuere velis, Cicero: nemo est cum quo velis. Merito hercules illo tempore vixisti, quo Cæsar vltrò te rogauit, vt viueres sine vlla pactione: quo tempore non quidem stabat Respublica, sed in boni principis sinum ceciderat. CESTI PII. Nunquid opinio me fefellit? intellexit Antonius, saluis eloquentiæ monumentis, non posse Ciceronem mori: ad pactionem vocaris, qua pactione melior in te pars tui petitur. Accommoda mihi paulisper eloquentiam: Ciceronem periturum rogo. Si te audissent Cæsar & Pompeius, neque inissent turpem societatem, neque diremissent: si vti vnquam consilio tuo voluissent neque Pompeius Cæsarem, neque Cæsar Pompeium deseruisset. Quid consulatum salutarem vrbi, quid exilium consulatu honestius, quid prouocatam inter initia adolescentiæ libertatem, tyrociniis tuis Syllanam potentiam, quid Antonium auulsum, Catilinam reipublicæ redditum? Ignosce Cicero, si diu ista narrauero, forsitam hac die nouissima audientur. Si occidetur Cicero iacebit inter Pompeium patrem filiumque: & Afranium Petreiumque, Q. Catulum, M. Antonium illum indignum hoc successore generis. Si seruatur, viuet inter Ventidios & Canicios & Saxas. Ita dubium est, an satius sit cum illis iacere, an cum his viuere. Pro vno homine iactura publica paciscetis. Scio omne pretium iniquum esse, quod ille constituit: nemo tanti emit

Ciceronis viram, quanti vendit Antonius. Si hanc tibi pactionem ferret, Viues, sed eruentur oculi tibi: viues sed debilitabuntur pedes: etiam si in alia damna corporis præstares patientiam, excepisses tamen linguam: Vbi est sacra illa vox tua: Mori enim naturæ finis est, non pœna? hoc tibi vni non liquet? At videris Antonio persuasisse. Asserere potius libertati, & vnum crimen inimico adiice. Fac Antonium moriendo nocentiorem. P. ASPRENATIS. Vt Antonius Ciceroni parcat, Cicero ipse eloquentiam suam animaduertet? Quid autem tibi sub hac pactione promittitur? Vt Cn. Pompeius & M. Cato, & ille antiquus restituatur Reipublicæ Senatus, dignissimus apud quem Cicero loqueretur? Multos victuros animi sui contemptus oppressit: multos perituros parati ad pereundum animi ipsa admiratio eripuit: & causa illis viuendi fuit, fortiter mori. Permitte te populo Romano contra Antonium. Si scripta combusseris, Antonius paucos annos tibi promittitur si non combusseris, populus Romanus omnes. POMPEII SILONIS. Quale est vt perdamus eloquentiam Ciceronis, fidem sequamur Antonij, misericordiam tu ista vocas, supplicium summum ingenio Ciceronis? Credamus Antonio, Cicero, si bene illi pecunias crediderunt fœneratores, si pœne pacem Brutus & Cassius, hominem & vitio naturæ, & licentia temporum insanientem, inter scœnicos amores ciuili sanguine luxuriantem: hominem, qui creditoribus suis oppignorauit Rempublicam, cuius gulæ duorum principum bona, Cæsaris & Pompeij, non potuerunt satisfacere. Tuis vtat Cicero verbis, Cara est cuiquam salus, quam aut dare, aut eripere potest Antonius? Non est tanti seruare Ciceronem, vt seruatum Antonio debeam. TRIARII. Compulsus aliquando populus Romanus in eam necessitatem est, vt nihil haberet præter Iouem obsessum & Camillum exulem: nullum tamen fuit Camilli opus maius, quàm quod indignum putauit viro, salutem pactioni debere. O grauem vitam, etiamsi sine pretio daretur. Antonius hostis à Republica iudicatus, nunc hostem Rempublicam iudicat: Lepidus, ne quis putet illum male Antonio collegam placuisse. alienæ semper dementiæ accessio, vtriusque collegæ mancipium, noster dominus. ARGENTARII. Nihil Antonio credeu-

credendum est. mentior: quid enim iste non potest, qui occidere Ciceronem potest: qui seruare, nisi crudelius, quã occidebat, non potest? Ignoscentem tibi illum putas, qui ingenio tuo irascitur? ab hoc tu speras vitam cui nondum verba tua exciderunt? Vt corpus, quod fragile & caducum est, seruetur, pereat ingenium, quod æternum est? ego mirabar, si non supplicio crudelior esset Antonij venia. P. Scipionem à maioribus suis desciscentem generosa mors in numerum Scipionum reposuit Mortem tibi remittit, vt id pereat, quod solum in te immortale est. Qualis est pactio? Aufertur Ciceroni ingenium sine vita: promittuntur obliuione nominis tui pauci seruitutis anni. Non ille te viuere vult, sed facere ingenij tui superstitem. Viue, vt Cicero audiat Lepidum, Cicero audiat Antonium, nemo Ciceronem. Pati poteris, vt quod in te optimum habes, ante te efferas: sine durare post te ingenium tuum, perpetuam Antonij proscriptionem. AVRELII FVSCI. Quoad humanum genus incolume manserit, quandiu vsus litteris, honor summæ eloquentiæ pretiũ erit: quamdiu Reipubl. nostræ aut fortuna steterit, aut memoria durauerit, admirabile posteris vigebit ingenium, & vno proscriptus sæculo proscribes Antonium omnibus. Crede mihi, vilissima pars tui est, quæ tibi vel eripi, vel donari potest. Ille verus est Cicero, quem proscribi Antonius non putat, nisi à Cicerone posse. Non ille tibi remittit proscriptionem, sed tolli desiderat suam. Si fidem deceperit Antonius, morieris: si præstiterit, seruies. Quod ad me attinet, fallere malo. Per te, M. Tulli, per quatuor & sexaginta annos pulchrè actos, per salutem Reipubl. consulatum, per æternam, si pateris, ingenij tui memoriam, per Rempubl. quę ne quid te putes carum relinquere, ante te periit, oro, & obtestor, ne moriaris confessus quòd nolueris mori.

HVIVS suasoriæ alteram partem neminem scio declamasse: omnes pro libris Ciceronis solliciti fuerunt, nemo pro ipso; cum adeo illa pars non sit mala, vt Cicero, si hæc conditio ei lata fuisset, deliberaturus non fuerit. Itaque hanc suasoriam nemo declamauit efficacius quàm Silo Pompeius. non enim ad illa speciosa se contulit, ad quæ CESTIVS: qui dixit, hoc grauius esse supplicium quàm mortem, & ideo hoc Antonium eligere, breuem esse vitam

homini, multo magis seni: ita memoriæ cõsulendum, quæ magnis viris æternitatem promitteret. non qualibet mercede vitam redimendam: & has condiciones intolerabiles esse. omnia potius subeunda, quàm monumenta ingenij sui ipsum exurere. Iniuriam illum facturum populo Romano, cuius linguam in tantum extulisset, vt insolentis Græciæ studia tanto antecederet eloquentia, quanto fortuna: iniuriam facturum generi humano, pœnitentiam illum acturum tam care spiritus empti, cùm in seruitute senescendum fuisset. in hoc vnum eloquentia vtendum, vt laudaret Antonium. Male cum illi ait, dare vitam, eripi ingenium. SILO POMPEIVS sic egit, vt diceret, Antonium non pacisci, sed illudere: non esse illam cõditionem, sed contumaciam. combustis enim libris, nihilominus occisurum. non esse tam stultum Antonium, vt putaret ad rem pertinere, libros à Cicerone comburi, cuius scripta per totum orbem celebrarentur, & hoc petere eum quod posset ipse facere: nisi forte non esset in scripta Ciceronis is qui esset in Ciceronem. Quare nihil aliud eum agere, quam vt ille Cicero multa fortiter de mortis contemptu locutus, ad turpes condiciones perductus occideretur. Antonium illi non vitam cum condicione promittere, sed mortem sub infamia quærere. Itaque quod turpiter postea passurus esset, nunc illum fortiter debere pati. Et hęc suasoria insignita est. Dixit enim sententiam cacozeliæ genere humillimo & sordidissimo, quod detractu, aut adiectione syllabæ facit sensum. Pro facinus indignum! peribit ergo quod Cicero scripsit, manebit quod Antonius proscripsit? Apud Cestium Prætorem declamabat hanc suasoriam. SVRDINVS, ingeniosus adolescens, à quo Græcæ fabulæ eleganter in Latinum sermonem cõuersæ sunt. Solebat dulces sententias dicere, frequentius tamen prædulces & infractas. In hac suasoria cum iusiurandum bellis sensibus prioribus cõplexus esset, adiecit: Ita te legam. CESTIVS, homo nasutissimus, dissimulauit exaudisse se, vt adolescentem ornatum quasi imprudens obiurgaret: quid dixisti? quid? ita te fruar. Erat autem CESTIVS nullius quidem ingenij, Ciceroni etiam infestus, quod illi non impune cessit. nam cum M. Tull. filius Ciceronis Asiã obtineret, homo qui nihil ex paterno ingenio habuit præter

ter vrbanitatem, cœnabat apud eum CESTIVS. M. Tullio & natura memoriam dempserat: & ebrietas, si quid ex ea supererat, subducebat: subinde interrogabat: Quis ille vocaretur qui in imo recumberet: & cum sæpe subiectum nomen CESTII excidisset, nouissime seruus, vt aliqua nota memoriam eius faceret certiorem, interroganti domino, quis ille esset qui in imo recumberet, ait: Hic est Cestius qui patrem tuum negabat litteras scisse. afferri protinus flagra iussit, & Ciceroni, vt oportuit, de corio CESTII satisfecit. Erat autem etiam ibi Pietas, Niger, & Cotula. Hybreæ disertissimi viri filio male apud se causam agenti. ἀτίμων πατέρων: *Infamiam parentum. Alij* ἀγνωμόνων πατέρων: *Dementium seu indoctorum parentum*: & cum in quadam postulatione Hybræas de paritate stultorum locum ad literam omnibus agnoscentibus diceret: Age, inquit, non putas me scripta didicisse patris mei: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* GARGONIVS amabilissimus in hac sua suasoria dixit duas res, quibus stultiores ne ipse quidem vnquam dixerat, vnam in principio. nam cum cœpisset scholasticorum frequentissimo iam more à iureiurando, & dixisset multa: Ita quam primum tantum timeat, quantum potest: ita aut totus viuat Cicero, aut totus moriatur, vt ego quæ hodie pro Ciceronis ingenio dixero, nulla pactione delebo. Alteram rem dixit, cum exempla referret eorum qui fortiter perierant: Iuba & Petreius, mutuis vulneribus concurrerunt, & mortes fenerauerunt.

***

FINIS LIBRI SVASORIARVM.

M. ANNÆI SENECÆ RHETORIS CONTROVERSIARVM LIBER I.

PROOEMIVM.

SENECA NOVATO, SENECÆ, MELÆ FILIIS SALVTEM.

EXIGITIS rem magis iucundam mihi, quàm facilem. Iubetis enim, quid de his declamatoribus sentiam, qui in ætatem meam inciderunt, indicare, & si qua memoriæ meæ nondum elapsa sunt, ab illis dicta colligere: vt quamuis notitiæ vestræ subducti sunt, tamen non credatis tantum de illis, sed etiam iudicetis. Est, fateor, iucundum mihi redire in antiqua studia, melioréque ad annos respicere, & vobis querentibus quòd tantæ opinionis viros audire non potueritis, detrahere ipsam temporum iniuriam. Sed cum multa mihi ex me desideranda senectus fecerit, oculorum aciem retuderit, aurium sensum hebetauerit, neruorum firmitatem fatigauerit: inter ea quæ retuli, memoria est, res ex omnibus partibus animi, maxime delicata & fragilis: in quam primam senectus incurrit. Hanc aliquando in me floruisse, vt non tantum ad vsum sufficeret, sed in miraculum vsque procederet, non nego. Nam & duo millia nominum recitata, quo ordine erant dicta, reddebam: & ab his qui ad audiendum præceptorem nostrum conuenerant, singulos versus à singulis datos, cùm plures quàm ducenti efficerentur, ab vltimo incipiens vsque ad primum recitabam. Nec ad complectenda ab-

da tantum, quæ vellem, velox erat mihi memoria: sed etiam ad continenda, quæ acceperat. Nunc autem, & ætate quassata, & longa desidia, quæ iuuenilem quoque animum dissoluit, eo perducta est, vt etiam si possit aliquid præstare, tamen promittere non possit: & diu ab illa nihil repetiui. Solebat bonæ fidei esse. Nunc quia iubetis, quid possit experiar, & illam cum cura scrutabor. Ex parte enim spero bene. Nam quæcunq; apud illam aut puer, aut iuuenis deposui, quasi recentia, & modo audita sine cunctatione profert. At si qua illi intra proximos annos commisi, sic perdidit & amisit, vt etiam si sæpius ingerantur, totiens tanquam noua audiam. Itaque ex memoria, quantum vobis satis sit, supereſt. Neque enim de his interrogatis, quos ipsi audistis: sed de his, qui ad vos vsque non peruenerunt. Fiat quod vultis: mittatur senex in scholas. Illud necesse est impetrem, ne me quasi certum aliquem ordinem velitis sequi, in contrahendis quæ mihi occurrent. Necesse est enim per omnia studia mea errem, & passim quidquid obuenerit, apprehendam. Controuersiarum sententias forte ponam pluribus locis in vna declamatione dictas. Non enim dum quæro aliquid, inuenio: sed sæpe quod quærenti non comparuit, aliud agenti præsto est. Quędam vero quæ obuersantia mihi, & iam ex aliqua parte se ostendentia non possum occupare, eadem securo & composito animo subito emergunt. Aliquando etiam seriam rem agenti & occupato, sententia diu frustra quæsita intempestiue molesta est. Necesse est ergo me ad delicias componam memoriæ meæ, quæ mihi iam olim precario paret. Facitis autem iuuenes mei, rem necessariam & vtilem, quod non contenti exemplis sæculi vestri, prioris quoque vultis cognoscere. Primum, quia quo plura exempla inspecta sunt, plus eloquentia proficitur. Non est vnus, quamuis præcipuus sit, imitandus: quia nunquam par fit imitator auctori. Hæc natura est rei. Semper citra veritatem est similitudo. Deinde vt possitis æstimare, quantum quotidie ingenia decrescant: & nescio qua iniquitate naturæ, eloquentia se retro tulerit: quicquid Romana facundia habet, quod insolenti Græciæ aut opponat, aut præferat, circa Ciceronem efloruit. Omnia ingenia, quæ lucem nostris studiis attulerunt, tunc nata sunt. In deterius deinde quoti-

die data res est: siue luxu temporum nihil est enim tam mortiferum ingeniis, quàm luxuria: siue cum præmium pulcherrimæ rei cecidisset, translatum est omne certamen ad turpia, multo honore quæstuque vigentia: siue fato quodam, cuius maligna perpetuaque in omnibus rebus lex est, vt ad summum perducta, rursus ad infimum, velocius quidem quàm ascenderant, relabantur Torpent ecce ingenia desidiosæ iuuentutis: nec in vllius honestæ rei labore vigilatur. Somnus languorque, ac somno & languore turpior, malarum rerum industria, inuasit animos. Cantandi, saltandique nunc obscœna studia effœminatos tenent: & capillum frangere, & ad muliebres blanditias vocem extenuare, mollitie corporis certare cum fœminis, & immundissimis se excolere munditiis, nostrorum adolescentium specimen est. Quis æqualium vestrorum, quis dicam satis ingeniosus, satis studiosus, immo quis satis vir est? Emolliti, enerueque, quod nati sunt, inuiti manent: expugnatores alienæ pudicitiæ, negligentes suæ. In hos nec Dij tantum mali permittant, vt cadat eloquētia: quam non mirarer, nisi animos, in quos se conferret eligeret. Erratis, optimi iuuenes, nisi illam vocem non M. Catonis, sed oraculi creditis. Quid enim est oraculum? Nempe voluntas diuina, hominis ore enuntiata. Et quem tandem antistitem sanctiorem inuenire sibi diuinitas potuit, quàm Catonem per quem humano generi non præciperet, sed conuicium faceret? Ille ergo vir quid ait? Orator est, Marce fili, vir bonus, dicendi peritus Ite nunc, & in istis vulsis atque expolitis, & nusquam nisi in libidine, viris, quærite oratorem. Merito talia habent exempla, qualia ingenia. Quis est, qui nunc memoriæ studeat? Quis qui non dico magnis viribus, sed suis placeat? Sententias à disertissimis viris factas, facile in tanta hominum desidia pro suis dicunt: & sacerrimam eloquentiam, quia præstare non possunt, violare non desinunt. Eo libentius, quod exigitis, faciam. Et quæcunque à celeberrimæ facundiæ viris dicta teneo, ne ad quemquam priuatim pertineant, populo dedicabo. Ipsis quoque multum præstaturus videor, quibus obliuio imminet, nisi aliquid tradatur posteris, quo memoria eorum producatur. Fere enim aut nulli commētarij maximorum declamatorum extāt: aut, quod peius est, falsi. Ita-

§. Itaque ne aut ignoti sint, aut aliter quàm debeant noti, summa cum fide suum cuique reddam. Omnes autem magni in eloquentia nominis videor audisse. Nec Ciceronem quidem ætas mihi eripuerat, sed bellorum ciuilium furor, qui tunc totum orbem peruagabatur, intra coloniam meam me continuit. Alioquin in illo atriolo, in quo duos grandes prætextatos ait secum declamare solitos, potui illud ingenium, quod solum populus Romanus par imperio suo habuit, cognoscere: & quod vulgo de alio dici solet, sed de illo propriè debet, potui viuam vocem audire. Declamabat autem Cicero, non quales nunc Controuersias dicimus, nec tales quidem, quales ante Ciceronem dicebantur, quas theses vocabant. Hoc autem genus materiæ, quo nos exercemur, adeo nouum est, vt nomen quoque eius nouum sit. Controuersias nos dicimus: Cicero causas vocabat. Hoc vero alterum nomen Græcum quidem est, sed in Latinum ita translatum, vt pro Latino sit. Scholastica controuersia multo recentius est, sicut ipsa declamatio. apud nullum auctorem antiquum, ante ipsum Ciceronem & Caluum, inueniri potest: qui declamationem distinguit. Ait enim. Declamare est, iam non mediocriter dicere. Bene alterum putat domesticæ exercitationis esse, alterum veræ actionis. Modo nomen hoc prodiit. Nam & studium ipsum nuper celebrari cœpit. Ideo facile est mihi ab incunabulis nosse rem post me natam. In aliis autem an beneficium vobis daturus sim, nescio: in vno accipio. Latronis enim Porcij, carissimi mihi sodalis, memoriam sæpius cogar tractare, & à prima pueritia vsque ad vltimum eius diem perductam familiarem amicitiam cum voluptate maxima repetam. Nihil illo viro grauius, nihil suauius, nihil eloquentia sua dignius. Nemo plus ingenio suo imperauit. Nemo plus indulsit. In vtraque parte vehementi viro modus deerat: nec intermittere studia sciebat, nec repetere. Cùm se ad scribendum concitauerat, iungebantur noctibus dies: & sine interuallo grauius sibi instabat: nec desinebat, nisi defecerat. Rursus cùm se dimiserat, in omnes lusus, & in omnes iocos se resoluebat. Cum vero se siluis montibusque tradiderat, omnes illos agrestes in siluis ac montibus natos, laboris patientia ac venandi sollertia prouocabat, & in tantam

sic viuendi peruenerat cupiditatem, vt vix posset ad priorem consuetudinem retrahi. At cum sibi manum iniecerit, & se blandiendo vnde abduxerat, reuocarat, tantis viribus incumbebat in studium, vt non tantum nihil perdidisse, sed multum acquisiuisse desidia videretur. Omnibus quidem prodest subinde animum relaxare. Excitatur enim otio vigor: & omnis tristitia, quæ continuatione pertinacis studij abducitur, feriarum hilaritate discutitur. Nulli tamen intermissio manifestius proderat. Quotiens ex interuallo dixerat, multo acrius violentiúsque dicebat. Exultabat enim nouato & integrato robore: & tantum à se exprimebat, quantum concupierat. Nesciebat dispensare vires suas, sed immoderati aduersum se imperij fuit. Ideóque studium eius prohiberi debebat, quia regi non poterat. Itaque solebat & ipse, cum se assidua & nunquam intermissa contentione fregerat, sentire ingenij lassitudinem: quæ non minor est quàm corporis, sed occultior. Corpus illi erat & natura solidum & multa exercitatione duratum. Ideóque nunquam eum ardentis impetus animi deseruit, vox robusta, sed sordida lucubrationibus, & negligentia non natura infuscata: beneficio tamen laterum extollebatur: & quamuis inter initia parum attulisse virium videretur, ipsa actione accrescebat. Nulla vnquam illi cura vocis exercendæ fuit. Illum fortem, agrestem, & Hispanæ consuetudinis morem non poterat dedisce re: vtcunque res tulerat, ita viuere: nil vocis causa facere: non illam per gradus paulatim ab imo vsque ad summum perducere, non rursus à summa contentione paribus interuallis descendere, non sudorem vnctione discutere, non latus ambulatione reparare. Sæpe cum per totam lucubrauerat noctem, ab ipso cibo statim ad declamandum perueniebat. Iam vero cum rem inimicissimam corpori faceret, vetari nullo modo poterat. Post cœnam serò lucubrabat, nec patiebatur alimenta per somnum quietémque æqualiter digeri, sed perturbata & diffipata in caput agebat. Itaque oculorum aciem contuderat, & colorem mutauerat. Memoria & natura quidem felix, sed plurimum adiuta arte. Nunquam ille quæ dicturus erat, ediscendi causa relegebat. Ediderat illa, cum scripserat, cũ id in illo magis mirabile videri possit, quod nec lente & anxie, sed eodem pene, quo

ne quo dicebat, impetu scribebat. At illi qui scripta sua torquent, qui de singulis verbis in consilium veniunt, necesse est, quæ totiens animo suo admouerint, nouissima affigant. At quorumcunque stilus est velox tardior memoria est. In illo non tantum naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa, & ad apprehendenda quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeo vt omnes declamationes suas quascunque dixerat, teneret. Iam itaque superuacuos sibi fecerat codices. Aiebat se scribere in animo. Dicebat ita vt in nullo vnquam verbo eum memoria deceperit. Historiarum omnium summa notitia: iubebat aliquem nominari ducem, & statim eius acta cursu reddebat Adeo quæcunque in animum eius semel descenderant in promptu erant. Video vos iuuenes mei, plus iusto ad hanc eius virtutem obstupescere. Alia vos in illo mirari volo. Hoc quod tam vobis mirum videtur, non operosa potest tradi arte. Intra exiguum pauciſſimorum dierum tempus poterit quilibet facere id quod Cyneas fecit: qui missus à Pyrrho legatus ad Romanos, postero die nouus homo & senatum, & omnem vrbanam circumfusam senatui plebem, nominibus suis persalutauit. Aut quod ille fecit, qui recitatum à poëta carmen nouum, suum esse dixit, & protinus memoria recitauit: cum hoc ille cuius examen erat, facere non posset. Aut quod fecit Hortēsius, qui à Sisema prouocatus in auctione persedit diem totum, & omnes res, & pretia, & emptores ordine suo argentariis recognoscentibus, ita vt in nullo falleretur, recensuit. Cupitis statim discere. Suspendam cupiditatem vestram, & faciam alteri beneficio locum. Interim hoc vobis, in quo iam obligatus sum, persolu am. Plura fortasse videor de Latrone meo vobis, quàm audire desideratis, expossuisse. Ipse quoque hoc præuideram futurum, vt à memoria eius, quoties occasio fuisset, difficulter auellerer. Tamen nec his contentus ero, sed quotiens me inuitauerit memoria, libentissime faciam, vt illum totum & vos cognoscatis, & ego recognoscam. Illum vnum non differam, falsam opinionem de illo in animis hominum conualuisse. Putant enim fortiter quidem, sed parum subtiliter eum dixisse: cum in illo si qua alia virtus fuit, etiam subtilitas fuerit. Id quod nunc à nullo fieri animaduerto, semper fecit. Antequam dicere incipe-

ret, sedens, quæstiones eius, quam dicturus erat, controuersiæ proponebat, quod summæ fiduciæ est. Ipsa enim actio multas latebras habet: nec facile potest, si quo loco subtilitas defuerit, apparere, cum orationis cursus iudicium audientis impediat, dicentis abscondat. At vbi nuda proponuntur membra, si quid aut numero aut ordine excidit, manifestum est. Quid ergo? Vnde hęc de illo fama? Nihil est iniquius his qui nusquam putant esse subtilitatem, nisi vbi nihil est præter subtilitatem: & in illo cum omnes oratorię virtutes essent, hoc fundamentum tot & tantis superstructis molibus obruebatur. Nec deerat in illo, sed non eminebat. Et nescio an maximum vitium subtilitatis sit, nimis se ostendere. Magis nocent insidiæ, quę latent. Vtilissima est dissimulata subtilitas, quæ effectu apparet, habitu latet. Interponam itaque aliquibus locis quæstiones controuersiarum, sicut ab illo propositæ sunt. Nec his argumenta subtexam, ne & modum excedam, & propositum tam meum quàm vestrum, cum vos sententias audire velitis, & quicquid ab illis abduxerit, molestum futurum sit. Hoc quoque Latro meus faciebat, vt amaret sententias. Cum discipuli essemus apud Marillium rhetorem, hominem satis aridum, pauciſſima belle, sed non vulgato genere dicentem: cum ille exilitatem orationis suæ imputaret controuersię, & diceret, Necesse est me per spinosum locum ambulantem suspensos pedes habere: aiebat Latro, Non mehercules tui pedes spinas calcant, sed habent. Et statim ipse dicebat sententias, quæ interponi argumentis cum maxime declamantis Marillij possent. Solebat autem & hoc genere exercitationis vti, vt aliquo die nihil pręter epicheremata scriberet, aliquo die nil pręter enthymemata, aliquo die nil pręter has translatitias, quas propriè sententias dicimus, quæ nihil habent cum ipsa controuersia implicitum, sed satis apte & alio transferuntur: tanquam quæ de fortuna, de crudelitate, de sæculo, de deliciis dicuntur. Hoc genus sententiarum supellectilem vocabat. Solebat schemata quoque per se quæcunque controuersia reciperet, scribere. Et putant illum homines hac virtute carnisse: cùm ingenium quidem eius hac dote abundauerit, iudicium autem fuerit strictius. Non placebat illi orationem inflectere, nec vnquam recta via discedere: nisi cum

hoc

hoc aut necessitas coegisset, aut magna fuisset vtilitas. Schemata negabat decoris causa inuenta, sed subsidii: vt quod palam aures offensurum esset, si palam diceretur, id oblique & furtim surreperet. Summam quidem esse dementiam, detorquere orationem, cui rectam esse liceret. Sed iam non sustineo vos morari. Scio quàm sit odiosa Circensibus pompa. Ab ea autem controuersia incipiam, quam primam declamasse Latronem meum memini, admodum iuuenem, in Marillij schola, cum iam cœpisset diem ducere.

Patruus abdicans. CONTROVERSIA I.

LEX est: LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. Thema. *Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus in egestatem incidit: patre vetante, adolescens illum aluit: ob hoc abdicatus tacuit. adoptatus à patruo est. patruus accepta hereditate locuples factus est. egere cœpit pater vetante patruo, aluit illum: abdicatur.*

PRO ADOLESCENTE. PORCII LATRONIS. Quid mihi obiicis? Puto luxuriam. Quicquid vnquam immodesta largitione effudimus, id omne consumebatur in alimentum duorum senum. Cum vetaret me pater, aiebat: Ipse mihi cum egerem, alimenta non dabat. Eo iam perductus erat, vt omnem spem vltimorum alimentorum in ea domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ecce oppressit increscentem. Quid acturus es? pluris tibi frater efferendus quàm alendus est. Quis rogatus est? fratrem tam locuples frater alere non potest? Miserrimus senex diuitias suas, & iam extremum blandimentum in stipem perdidit. Ipse, inquit, me non aluit. Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas? Nec eo quidem æstimas, quanta ista crudelitas sit: quòd si quis fratrem non alit, nec à filio quidem alendus est? Quid adoptionem iactas? Tunc ad te veni, cum haberem diuitem patrem. Parcius quæso fratres. Iudices habemus deos. Scis tuto te facere, etiam si abdicaueris, alam. Fatendum est crimen meum, tardius misertus sum. Iterum do pœnas: egeo. Parentibus meis, cum in cetera odium sit, tantum in meam notam conuenit. O felix spectaculum, si vos in gratiam

possum reducere, faciam hoc, quod vultus quoque vestri hortantur. Surgite patres, adeste iudices. alter mihi ex parentibus seruatus, alter seruandus est. porrigite mutuas manus in gratiam, me fœderi medium pignus addite. Inter duos contendentes, melius elidar. Ergo fame morientem videbo, per cuius cineres iuraturus sum? Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet iacentem supra crepidinem Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid porro tam longe exempla repeto? tanquam modo non sit qui illum vidit. Quid non timendum felicibus putas? quid desperandum infelicibus? IVNII GALLIONIS. Ego indicabo, cur me abdices: tu indica cur adoptaueris. Quædam accedũt noua. Et quidem noua. Illud non miror, quòd misericordia obiicitur. Illud miror, quod hic obiicit. Sic enim me gessi, vt hoc crimine duos patres obligarem. vterque me amat, vterque ali miser desiderat, vterque prohibet. Nec secum, nec mecum fortuna bene conuenit. Componite aliquando bonos quidem, sed contumaces viros. Vter discordiæ causam præbuerit, nolite à me exigere. Vterque patruus est, vterque pater est. Transit ad istum frattis sui & fortuna & animus. Misericors sum. Nõ mutassem patrem, si naturam mutare potuissem. P. ASPRENATIS. Fortunæ est lex, præstare quæ exegeris. Miserere. Mutabilis est casus: dederunt victis terga victores: & quos proue xerat fortuna, destituit. Quid referam Marium, sexto cõsulatu Carthagine mendicantem, septimo imperantem? Nec circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. OTHONIS IVNII. Pater timeo mutationem, & ille nihil prius ex bonis quàm filium perdidit. ARELLII FVSCI. Pater ecquid aperis mi penates tuos? Non sum hospes grauis, vnum senem adduco. hoc tibi vitio pater placui. Venit ignotus senex, volo transire iacentem. per patrem rogat. Ergo aliquis peribit fame, qui filium suum optat superstitem? Quid hoc esse dicam, quod me tam periculose abdicant? quod totiens isti fortunam mutant, quotiens ego patrem? Redite in gratiam. Inter funestas acies armatæ manus in fœdus porriguntur. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Aut si tam pertinacia placent odia, parcite. Iactatus inter duos patres, vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus:

positus

positus inter duo pericula, quid faciam? qui alũt, abdicant: mendicant, qui non alunt. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. CESTII PII. Tali me operi præparaueram. volebant fratres in gratiã reducere. at nisi impetrauero vt boni fratres sint, impetrabo ne mali patres sint. Vterque me amauit vterque pro me vota fecit: quantum est, dixero, vterque me aluit? Quæ causa fuerit discordiæ, nescio. Timeo, ne iste prior egere cœperit. Quid obiicis pater? Hoc tu obiicis? scio quendam in hac ciuitate propter istud crimen adoptatum. Frater me, inquit, alere noluit. Inueniſti quo possim me defendere. Possum liberos tollere, vt præ meis oculis narrem auum illorum fame periſſe? Non fefelli, qualis essem, sciuisti, & cum adoptares. Bis abdicatus sum. volo vtrunque causam meam agere, neutrum pro me volo. adsit mihi alius. semper causa mea habebit aduocatum patruum, aut patrem. Alter alterum amet: vterque me amabit. Vis illum veras pœnas dare? sentiat, quam bono fratri iniuriam fecerit. POMPEII SILONIS. De patre bene quod eũ per etatẽ nosse non possum: sed habet & ille beneficiũ meum, duos eius filios alui. Surge infelix senex, quid putatis illum flere? quòd eget? imo quod abdicauit, quod aluit. ARGENTARII. Vides enim, liberalis in domo tua esse cœpi, ille propter me duxit vxorem, cum fortasse iuuenem adoptare posset: Hęc abdicantis fuere verba: I ad illum, quem magis amas, quàm patrem. Non omnibus imperiis parendum est: nihil interim noui facio: scis me & priori patri non paruisse. Venit demissa barba, capilloque deformi, non senectute, sed fame membris trementibus, semesa & tenui atque elisa ieiunio voce, vt vix exaudiri posset, introrsum conditos oculos vix alleuans: Alui. quomodo, quęritis? quomodo istum. CORNELII HISPANI. Putate me hodie non abdicari, sed adoptari. Volo quędam futura prædicere patri. Hic quem vis adoptare, inimicum patris sui inuito patre aluit: reliquit æquo animo beatam domum vt cum mendico viueret. Noueris oportet hoc eius vitium. ad præstandam calamitosis misericordiam contumax est. Habeo quod de hoc vitio queri possim: hoc enim patrem, hoc patruum perdidi. Quàm multi patres optant similem filium! Bis abdicor. Homo est: nõ vis ali homĩem? ciuis est: non vis ali ciuem? amicus est: non vis ali

amicum? propinquus est: non vis ali propinquum? sic peruenitur ad patrem: homo est, ciuis est, amicus est, propinquus est. Ergo non erit vitium porrexisse stipem, nisi dixero, pater est? VIBII CALVI. Circuibo tecum pater, aliena limina: ostendam omnibus, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti. ROMANI HISPONIS. Scio pater, melius esse quod tu dicis: Istud ego si possem, nunquam abdicatus essem. Fateor vitium meum: hoc quoque prior in me emendare voluit pater, nec potuit. Impulisti me in fraudem. qui me abdicabat, aiebat. Non oportet fieri. tu dicebas, Oportet: tibi credidi. Non dedit, inquit, mihi alimenta. defuerunt tibi? Quisquis alimenta à mendico rogatus est, nihil amplius quàm iter ei monstrat. Vnde ad fratrem, i ad filium. iam quidam nobis eandem fortunam precantur. Crede mihi, sacra populi digna est. ALBVTII SILI. Tollite vestras diuitias, quas huc atque illuc incertæ fortunæ fluctus appellet: redite in gratiam: innocens sum.

PARS altera VALLI SYRIACI. Crescere ex mea proposuit inuidia; sequemur senes quo vocat ambitio iuuenilis, & concionem illi præbebimus. melius se potest iactare quam defendere. Ecquid iustus metus meus est? ne heredē ingratum scribam, inimicum relinquam. Inter cætera, quæ mihi cum inimico patior esse communia, & hoc est: infelicissimam & tristissimā ambo egimus vitam, excepto vno, quòd alter alterū egentem vidimus, immo fecimus. Adiice istis verborū contumeliis, Ad cœlū manus sustulit, fassus se huius spectaculi debitorē: & tunc primum fratri vitā precatus est. Lætitiam patrimonij partī, vt ex tantarum calamitatum stupore nullam percepi nisi quòd isti daturus eram omnia, illi negaturus. Liquet nobis Deos esse. Qui nō aluit, eget: qui in domū suam fratrem non cepit, in publico manet. Æquauit iam potentiam meam cum illius potentia fortuna: nisi quòd hęc prior facere nō potsū. Adoptaui te, cū abdicatus es. cū abdicas, abdico. VIBII FVRII. Cū egerē, aiebam: Satis se vindicauit, quod à dispensatore locupletis inimici, consors modo omnis fortunæ diurnū petā. MARILLII. Ille autem audebit rogare, qui mori mallet, quā verba sua sibi dici? Multis debeo misericordiā: à multis tuli. quisquis est qui me vlla calamitate similem effingit, perinde habebo, ac si gradu cognationis attingat. Scio quàm

quàm acerbum sit, supplicare exteris: scio quàm graue sit, repelli à domesticis: scio quàm graue sit, quotidie & mortem optare, & vitam rogare. Etiam si tu non odisti eum qui mihi fecit iniuriam: ego odi eum, qui fecit tibi.

DIVISIO. Diuisio controuersiarum antiqua simplex fuit: recens vtrum subtilior, an tantùm operosior, ipsi æstimabitis: ego exponam quæ aut veteres inuenerunt, aut sequentes astruxerunt. LATRO alias quæstiones fecit: diuisit in ius & æquitatem, an abdicari possit, an debeat. sic quærit, an necesse fuerit illi patrem alere, & ob id abdicari non possit, quod fecit lege cogente. Hoc in has quæstiones diuisit: An abdicatus non desinat esse filius: an is desinat qui non tantum abdicatus, sed etiam ab auo adoptatus est, etiam si filius erat: an quisquis patrem non alit, puniatur, tanquam æger, vinctus, captus: an aliquam filij lex excusationem accipiat: an hoc accipere potuerit: an abdicari debeat. Per hoc quæsiuit, an etiam si ille indignus fuit qui aleretur, hic tamen rectè fecerit qui aluit: deinde, an indignus fuerit qui aleretur. Noui declamatores Græcis auctoribus adiecerunt primam illam quæstionem, An adoptatus abdicari possit. hac Cestius vsus est. adiecit quæstionem Gallio alteram, An abdicari possit iam adoptatus, ob id vitium, quod antequam adoptaretur, notum fuit adoptanti. hoc autem ex æquitatis parte pendet, & tractatio magis est quàm quæstio. GALLIO quæstionem primam Latronis duplicauit sic: Licuit mihi alere, etiam te vetante: deinde non licuit non alere. In priori parte hoc vindicauit, non posse filium ob id abdicari, quòd esset suæ potestatis: nulli autem interdici miser cordiam. Quid si flere me vetes, cum vidi hominem calamitosum? quid si vetes propter aliquod honestum factum periclitanti fauere? affectus nostri in nostra potestate non sunt: quædam enim iura non scripta, sed omnibus scriptis certiora sunt. Quamuis filiusfamiliæ sim, licet mihi & stipem porrigere mendico, & humum cadaueri. Iniquum est, collapsis manum non porrigere: commune hoc ius generis humani est. nemo inuidiosum ius postulat, quod alteri profuturum est. LATRO illud vehementer pressit. Non feci ratione, affectu victus sum, cum vidissem patrem egentem, mens non constitit mihi: quid vetueris, nescio. Hoc

aiebant non esse tractandum tanquam quæstionem: esse tamen potentius quàm vllam quæstionẽ. FVSCVS ARELLIVS: Pater hoc mouit in vltimo, tanquam quęstionem: Putaui te, tanquam vetares, nihilominus velle ali fratrem. Vultu vetabas, aut mihi ita videbaris. CESTIVS audacius: Non fuit contentus dicere, Putaui velle te, adiecit, Voluisti, & hodie quoque vis: & sua figura dixit omnia, propter quæ velle deberet Quare ergo abdicas? puto, indignaris prętreptum tibi officium.

COLOR. LATRO colore simplici pro adolescente, habere non quod excuset, sed, quo glorietur. Non potui, inquit, sustinere illud durum spectaculum. Offensam mihi putas tantum excidisse: mens excidit, non animus mihi constitit: non in ministerium sustinendi corporis suffecerunt pedes: oculi subita caligine obtorpuerunt. Alioquin ego, si tunc meæ mentis fuissem, expectassem dum rogaret? FVSCVS illum colorem introduxit, quo frequenter vti solebat, religionis. Mouet, inquit, me natura, mouet pietas, mouet & humanorum causa, & tam manifesto approbata exemplo veritas. Stare ante oculos fortuna videbatur, & dicere talia: Hi sunt, qui suos non alunt. ALBVTIVS hoc colore. Accessit, inquit, ad me pater, nec summissis verbis locutus est: non rogauit, sed, quomodo agendum erat cum filio, alere me iussit. Recitauit legem, quam ego semper scriptam etiam patruo putaui. Deinde dixit, Præstiti non quantum patri præstare debui, sed quantum vetanti surripere potui. BLANDVS colore diuerso. Venit subito deformis squalore, lacrymis. O graues fortuna vires tuæ. Ille diues modo superbius rogauit alimenta, rogauit filium suum, rogatum abdicatum suum. Interrogas, quàm diu rogauerit? ne dij istud nefas patiantur, vt diu rogauerit: diutius tamen quàm tu. Quæritis, quid fecerit? quod solebat. SILO POMPEIVS hoc colore. Mouet, inquit, me, quòd nihil suo iure, nihil pro potestate, quod nunquam patruus accessit: ego vero nõ expectaui verba, non preces: complexus sum, & osculatus patrem, dedi alimenta. hoc vnum crudeliter feci, quod dixi fratrẽ dedisse. Non alere, sed exprobrare visus sum. TRIARIVS hoc colore. Timui, inquit: si non aluissem, ne abdicarer à patre: sciebam quomodo illi placuissem. ARGENTARIVS

hoc

hoc colore. Acceſſit, inquit, ad me pater obrutus ſordibus, tremens deficientibus membris : rogauit alimenta. Interrogo vos, iudices, quid facere oporteat? nam iſtum non interrogo. Scit quid facturus ſim. Nam patrem vt alteri patri faciam iniuriam, alteri inuidiam. Cum vetuiſſet me alimenta præſtare, ſi qua eſt fides, non putaui illum ex animo vetare. lenocinatur, inquam, gloriæ meæ, vt videar etiam prohibitus aluiſſe. MARILLIVS nouo colore egit. Cecidit in pedes meos ſenex, ſqualidus barba capilloque, mouit, inquam, neſcio quis iſte miſericordiã meam, alleuaui, cum ignorarem quis eſſet: vultis repellam, quod pater eſt? CESTIVS hoc colore. Hæc mecum cogitaui. Patrem meum egentem video: frater nec miſeretur, nec præſtat alimenta, hoc eſt, inquam, noui vitij, eripere filio officium. Sciebam hanc fortunam meorum, has iam meas eſſe parteis. Hoc peccaui, quòd non vltro ad patrem acceſſi. ſed aiebam, Nolo quicquam amplius præſtare, quàm illi præſtiti. Expectaui, donec patruus ad me veniret: & nunc expectabo. Venit ad me pater, quid debui facere? perducerem illum ad patruum? non feci, merito irafcitur. Potuit enim, ſi aluiſſet, leuare quidem fortunam fratris, ſed cauſam aggrauare. BVTEONIS colorem non approbat Latro: præſtitiſſe ſe dixit exiguum, tantum quo ſpiritum poſſet producere. & dum deſcripſiſſet pallorem eius & maciem adiecit, Apparet illum ab inimicis ali. Hunc colorem cum improbaret Latro, hac ſententia vſus eſt: Non eſt, inquit, abdicato quidquam ex gloria ſui criminis detrahendum. HISPANVS hunc colorem venuſtius. nam & miſerationi eius qui benigniſſime alit, adiecit aliquid: & pietati ſuæ nihil detraxit. Quomodo, inquit, illum alo? Exiguos furtiue cibos mitto: & ſi quid de menſa mea detrahere potui, famelico ſeni porrigo. Non credis: quia ſcis quomodo te aluerim. Colorem ex altera parte quæ durior eſt: vltro aiebat hunc ſequendum, vt grauiſſimarum iniuriarum inexorabilia & ardentia induceremus odia. Thyeſteo more aiebat, patrem non irafci tantum debere, ſed furere. Ipſe in declamatione vſus eſt ſummis clamoribus, illo verſu tragico: Cur fugis? fratrem ſcit ipſe. Hunc colorem ſecutus SYRIACVS vallius durum ſenſum videbatur non duxe poſuiſſa in nat-

ratione sic. Infelicissimam ambo & tristissimam egimus vitam, excepto quod alter alterum egentem videbimus. Æque efficaciter videbatur odium expressisse fraternum, hac sententia: Vos iudices audite, quàm valdè eguerim: fratrem rogaui. Hanc partem memini apud Cestium declamari ab Alfio Flauo, ac quem audiendum me fama perduxerat: cui cum prætextatus esset, tantæ opinionis fuit, vt P. Romano puer eloquentia notus esset. Semper de illius ingenio Cestius & prædicauit, & timuit. Aiebat tam immature magnum ingenium non esse vitale: sed tanto concursu hominum audiebatur, vt raro post illum auderet Cestius dicere. Ipse omnia mala faciebat ingenio suo: naturalis tamen illa vis eminebat: quæ post multos annos tametsi desidia obruta, & carminibus enervata, vigorem tamen suum tenuit. Semper autem eloquentiam eius commendabat aliqua res extra eloquentiam. In puero lenocinium erat ingenij, ætas: in iuuene, desidia. Hic cum declamaret partem abdicantis, hanc summis dixit clamoribus sententiam. ALFII. Quis es tu, qui de facto fratrum sententiam feras? Ille tunc peccauit: tu nunc peccas ad te arbitrum odia nostra non mittimus: iudices habemus deos. Et illam sententiam: Audiuimus fratrum fabulosa certamina, & incredibilia, nisi nos fuissemus: impias epulas, detestabili parricidio futuum diem. Hoc vno modo iste frater à fratre ali meruit. Quam innocenter me contra parricidium vindico? filium illi suum reddo. CESTIVS hunc colorem tam strictum non probauit, sed dixit temperandum esse: & ipse hoc colore vsus est, quem statim à principio induxit. Miratur aliquis, quod cum duo grauissimam acceperimus iniuriam, ego & filius, ego solus irascor? non est quod quisquam miretur. iam filio satisfactum est. Debuisti me rogare, vt ipse præstarem: debuisti illum ad me perducere: debuisti reconciliationem tentare, non famam pietatis ex nostra captare discordia. Fortasse, ego cum egerem, fratrem rogassem, si tum non fuisses. fortasse ille me rogasset, si tu non fuisses. poterat nobis conuenire, si non fuerit in medio. quem potius miseri contumaces rogent. HERMAGORAS in hac controuersia transit à proœmio in narrationem eleganter, rarissimo quidem genere, vt in eadem re transitus esset, sententia es-

set,

set, schema esset : sed vt Latroni placebat, schema quod vulneret, non quod tubet. Ex altera parte transit à proœmio in narrationem GALLIO,& ipse per sententiam sic: Quidni filium mihi nolim cum isto communem esse, cum quo vtinam communem nec patrem habuissem? DIOCLES CARYSTIVS illum sensum à Latinis iactatum dixit breuissime, rarissimo genere, quod sententia verbis consumatur. nec enim paucioribus potest. EVCTEMON leuis declamator, sed dulcis, dixit noue & amabiliter illum æque ab omnibus vexatum sensum, quo reconciliatio fratrum tentatur.

CONTROVERSIA II.

Sacerdos prostituta.

LEX. SACERDOS CASTA E CASTIS, PVRA E PVRIS SIT. Thema. *Quædam virgo à piratis capta venit: empta à lenone & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem militem qui ad se veniebat; cum exorare non posset, colluctantem & vim inferentem occidit. accusata, & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur.*

CONTRA PVELLAM. PORCII LATRONIS. Sacerdos nostra adhuc in lupanari viueret, nisi hominem occidisset. Inter barbaros quid passa sit, nescio: qui pati potuerit, scio. Sacerdoti ne purus quidem contigit dominus. Absint ex hoc foro lenones, absint meretrices: ne quid parum sanctum occurrat, dum sacerdos legitur. si nihil aliud, certe osculatus est te, quisquis puram putabat. O egregium pudicitiæ patrocinium: militem occidit. At hercules lenonem non occidisti. Deducta es in lupanar, accepisti locum, pretium constitutum est, titulus inscriptus est: hactenus in te inquiri potest. Ceterum nescio quid cellulam & obscœnum lectulum voces. De pudicitia sacerdotis hic quæritur. Nemo inquit, mihi virginitatem eripuit, sed omnes quasi erepturi venerunt, sed omnes quasi eripuissent, recesserunt.

Quo mihi sacerdotem, cuius precaria est castitas? cum ex illo lupanari cruenta fugeres, si qua tibi occurrisset

Si mater tua prostitisset, tibi noceret: propter te liberis tuis sacerdotium non daretur. Fvlvii Sparsii. Quid inclusa feceris, nec quærere debemus, nec scire possumus. Cornelii Hispani. Occidisti hominem. quid respondes? vim afferebat mihi. Puto, sacerdoti pro libertate vota facienda sunt: captiuæ mandabitis? Pro pudicitia vota facienda sunt: prostitutæ mandabitis? Pro militibus vota facienda sunt: isti mandabitis? Id enim deerat, vt templa eas reciperent: quas aut carcer, aut lupanar eiecit. Marilii. Vt sciamus illam apud lenonem fuisse, blanda est: vt sciamus apud piratas, cruenta est. Nemo, inquit, me attigit. domi lenonis rationes captura conueniet. Age, si quis venit pertinax? age, si quis hoc ipsum concupiuit quod virgo eras? age si quis, ne negare posses, ferrum appulit? P. Vinitii. Eam sacerdotem facite, quæ aut honeste maneat, quod semper fuit; aut pœnam sentiat, si esse desierit. Cuius audaciæ es puella? etiam si nobis non timeremus, tu tibi metuere deberes. Aliter deorum numini subiecta vniuscuiusque conscientia est, aliter nostræ æstimationi. Nos tantum quæ feceras palam, vidimus? illi, etiam quæ secreta sunt. Indignam sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Procedente hac lictor submouere iubebitur? huic prætor via cedet? summum imperium consules cedent tibi? Quæcunque meretrix prostrata fuit, fugiet? Fas sacerdoti non esset, ancillam tibi similem habere: fieri te sacerdotem fas erit? Nam quod ad sortem pertinet, ne reliquæ virgines contaminarentur, hæc segregata est, castam te putas, quia inuisa meretrix es. Nuda in litore stetit ad fastidium emptoris: omnes partes corporis & inspectæ & contrectatæ sunt. Vultis actionis exitum audire? vendit pirata, emit leno, excipitur nihil. Eo deducta es, vbi tu aliud honestius nihil facere potuisti, quam mori. Qui stipem rogasti, sacerdotium rogas? Fortuna, inquit, hoc me coegit pati: misereri debent omnes mei. Et ego misereor tui, puella: sed non facimus miserandas sacerdotes. non est apud nos maximus honor vltimorum malorum solatium. Mentonis. Honorem habitum artibus maiestatique velim vestræ, quod necesse est in hac causa nominate lupanar? lenonem, meretricios quæstus, homicidium. Quis credat? Inter hæc sacerdos quæritur.

At me-

At mehercules futuræ ſacerdoti nihil ex his audiendum erat. Sacerdotis veſtræ ſumma notitia eſt, quod proſtitit: ſumma virtus, quod occîdit: ſumma felicitas, quod abſoluta eſt. Non poteſt in ea ſperari ſacerdos, in qua ſperari meretrix poteſt. Aliis oculis virginem leno æſtimat, aliis pontifex. BLANDI. Virgo ſum, inquit. interroga, ſi dubitas, archipiratam: interroga gladiatorem, an rogatus virginitati pepercerit. Non refello, dum ſcias clauſa eſſe teſtibus tuis templa. In auctione nemo voluit liceri, vt enotuit, ſeruiſſe piratis? non videbatur iſte virginis vultus, iſta conſtantia, & ne armatum quidem timens audacia. ARELLII FVSCI PATRIS. Ne metuas puella, pudica es. ſed ſic te viro lauda, non templo. meretrix vocata es. in communi loco ſtetiſti, ſuperpoſitus eſt cellæ tuæ titulus, venientes recepiſti. Cetera, etiam ſi in communi loco eſſem, tamen potius tacerem. POMPEII SILONIS. Excipitur meretricum oſculis. Docetur blanditias, & in omnem motum corporis confringitur. Aduertite aures petituræ ſacerdotium, dum reliqua narro; nihil ad vos deferam dubium, nihil audietis, niſi quod vicina ciuitas vidit. Tu ſacerdos? quid ſi tantum capta? quid ſi tantum proſtituta? quid ſi tantum homicida? quid ſi tantum rea fuiſſes? ROMANI HISPONIS. Nunquid hoc negas, colluctatam te tamen cum viro? quem in illa volutatione neceſſe eſt prius ſuper te fuiſſe. Adiiciebat ZENO, merito occiſum militem. Plus auſum, quàm in proſtitutam licebat. Exoraſti populum. Nunquid & lenonem? nunquid & piratam illum, quem non poteras occidere? ARGENTARII. Armatum, inquit, occidi. Quid inermis gloriatur homicidio eius, quem neſcio an ſero occiderit? CESTII PII NARRATIO. Ita domi cuſtodita eſt, vt rapi poſſet: ita curæ fuit ſuis, vt rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, vt lenoni venderetur: ſic emit leno, vt proſtituerit: ſic venientes deprecata eſt, vt ferre opus eſſet. Coniectum in vrnam nomen eius non exiit, ſed electum eſt. tempus erat nos ſortiri, vrna purgata eſt. Stetiſti puella in lupanari, vt nemo te violauerit: locus ipſe violauit. Stetiſti cum meretricibus, ſtetiſti ſic ornata vt populo placere poſſes, ea veſte quam leno dederat. Nomen tuum pependit in fronte: pretia ſtupri acce-

pisti, & manus, quæ diis dura erat sacra, capturas tulit. cum deprecaretis intrantis amplexus, vt omnia alia impetraris, osculo rogasti. Ancillæ ex lupanaribus sacerdoti non emuntur: coram sacerdote obscœnis homines abstinent. Non sine causa sacerdoti lictor apparet, occurrenti tibi meretricem submouisset. Non est credibile, temperasse à libidine piratas, omni crudelitate efferatos, quibus omne fas nefásque lusus est, simul terras & maria latrocinantes, quibus in aliena impetus per arma est: iam ipsa fronte crudeles, & humano sanguine assuetos, præferentes ante se vincula, & catenas grauia captis onera. A stuptis remouere potuisti, quibus inter tot tanto maiora scelera, virginem stuprare, innocentia est? Sed lupanar excipit omnes: sordida iniuriosaque turba huc influit, nec quisquam eo vt iudicet, venit. At omnes fauere fabulis tuis, at omnibus persuasum est. Nemo in tanta eunzium redeuntiumque turba inuentus est, qui fortunæ tuæ vellet illudere? Ergo tu cùm tam innocens quàm dicis, ista passa es, credis deos esse? nihil, inquit, passa sum. hoc satis est nupturæ, sacerdoti parum. Vbi adhuc fuisti? discede, ignota es: discede, nimium nota es. P. Asprenatis. Conradico, non inimicitiis cuiusquam impulsus. Quod enim odium, quæ inimicitiæ cuiusquam esse possunt, quam nemo ciuium suorum norat antequam prostitit? Mouet me respectus omnium virginum, de quibus hodie grauis fertur sententia, si in ciuitate nulla inueniri potest, neque meretrice castior, neque homicida purior. Piratæ te inuiolatam seruauerunt? à sacerdote se non abstinuisset pirata, leno, mango. De sacerdotis pudicitia his sponsoribus credendum est? Iacuisti in piratæ myoparone: contrectata es alicuius osculo, alicuius amplexu. An melius pirata seruauit, quàm pater? Conuersata es diutius inter humano sanguine delibutos: inde est profecto quòd potest hominem occidere. Proclama ingenuam esse te. quid expectas? cum in lupanar veneris, iam tibi omnia templa præclusa sunt. Conseruarum oculis inquinatur, inter ebriorum conuiuarum iocos iactatur, modo in puerilem, modo in muliebrem habitum composita. istinc ne patri quidem redimenda es. Nulla satis pudica est, de qua quæritur. Non lege-

rem

rem te sacerdotem, etiam si sacerdoti seruisses. Virginem esse sacerdotem nostram, cui credimus? meretrici, lenoni, piratis? hæc enim testium summa est. Castigationem ex pontificis maximi arbitrio meruerat sacerdos, si te è lupanari redemisset, Conuenit omnis libidinosorum turba, & concurrit ad meretricem nouam. Illud certè fateberis, pudicitia tua precaria est. Tot intrauerunt cellam tuam gladiatores, tot iuuenes ebrij, & omnes ante militem inermes. Ego illam dico prostitisse: ille se dicit etiam mendicasse. Pudicitiam sacerdotis meæ etiam carnifici debeo. IVNII GALLIONIS. Ambitiosa lex est ad sacerdotium notæ non sanctitatis tantum, sed felicitatis admittit. Inquirit in mores, in corpus, in vitam, Vide tu quemadmodum tam morosæ legi satisfacias. Capta es à piratis: inter seruos, inter homicidas, in illis myoparonis angustiis spatiata es. Viderimus quid in te audire potuerit feritas hostium, libido barbarorum, licentia dominorum. Certum habeo, Iudices, cum hanc feritatem barbarorum audiatis, fauetis illi, vt quàm primum mutet seruitutem. Sic istam seruauerunt piratæ, quemadmodum qui lenoni essent vendituri. Stare in illo ordine, ex eadem vesci mensa, in eo loco viuere, in quo etiam si non patiaris stuprum, videas. Aliquis fortasse inuentus est, quem hoc ipsum irritaret, quod rogabas. Ipse autem leno pepercit? Ignoramus istos: quibus vel hoc in eiusmodi quæstu præcipue placet, quod illibatam virginitatem decerpunt. Seruauit te leno quam prostituturus erat in libidinem populi? ita est. Sic leno tanquam nos castam è castis. Omnes, inquit, exoraui. Si quis dubitat, an meretrix esset, audiat quàm blanda sit. Hæsisti in complexu: osculo pacta es, vt felicissima fueris: pro pudicitia impudice rogasti. Quid faciam mulieri in crimina sua desilienti? Cum dico, Vim passa es: Occidi, inquit. cum dico, Hominem occidisti: Inferebat, inquit, vim. Sacerdos nostra stuprum homicidio, homicidium stupro defendit.

DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit: An per legem sacerdos fieri non possit: & si lex illi non obstat, tamen sacerdotio indigna sit. An lege prohibeatur. in hæc duo diuisit: An casta sit, an pura sit. An casta sit, in hæc diuisit: Vtrum castitas tantum ad virginitatem refera-

tur, an ad omnium turpium obscœnarumque rerum æstimationem. Pura enim virginem quidem esse te, sed contrectatam oculis omnium, etiam si citra stuprum, cum viris volutatam. Es casta talis, qualis videri potest, cui lex nocere vult matrem quoque incestam. Si ad virginitatem tantum refertur castitas: An hæc virgo sit. Aiebat Apollodorus quidem placere, si fixa esset, hæreat & tuta: sed hic non repugnare controuersiam huic suspicioni. Non enim potitur adhuc virgine: & multa sunt propter quod credibile sit non esse. Illud adiiciebat: Denique etiam si non effecero, vt credant iudices non esse virginem: consequar tamen, vt non putent dignam sacerdotio, de qua dubitari potest, an virgo sit. An pura sit, in hæc diuisit. An etiam si merito occidit hominem, pura tamen non sit homicidio coinquinata: deinde, An merito occiderit hominem innocentem, vti corpore prostituto volentem. Absoluta est. ostendit non puram se esse, sed tutam. An idonea sit, in tractationes quas quisque vult diuisit: An idonea sit tam infelix vt caperetur, vt veniret lenoni potissimum, vt prostitueretur, occidere hominem cogeretur, vt causam diceret. Cestivs etiam altius petit, & obiicit, quòd tam vilis suis fuisset, vt non redimeretur. Silo Pompeivs dum præceptum sequitur, quo iubemur, vt quotiens possumus de omnibus legis verbis, controuersiam faciamus, illam quæstionem mouit, Castæ castis: Lex inquit, E castis cum dicit, hoc non tantum ad parentes refert, sed ad omnes quibuscum versata est virgo. Non enim adiicit, E castis parentibvs: sed, E castis, vult illos à quibus virgo venit, castos esse. Intelligo, inquit, sub hoc verbo multa. Castis cum dicit penatibus, tu ex incestis venis: intelligo castis disciplinis, tu ex obscœnissimis venis. quid enim didicisti? & quæcumque hoc loco dici poterant. Idem & in illa parte fecit, Pvræ pvris. Hispo Romanvs accusatoris vsus pugnacitate, negauit puram esse, non ad eam hoc referens, sed ad corpus: tractauit impuram esse, quæ osculum impuris dederit, quæ cibum cum impuris ceperit. Albvtivs figuram diuisit in controuersiam, Dixit enim: Putemus tres sacerdotium petere: vnam, quæ capta est: alteram, quæ prostituta: tertiam,

quæ

quæ hominem occîdit. Omnibus nego: & sic causam contra singulas egit. FVSCVS ARELLIVS sic diuisit. Probabo indignam sacerdotio: primum, etiam si pudica sit: deinde, quia nescimus an pudica sit: nouissimè, quod non sit pudica.

COLOR. FVSCVS pro puella colorem hunc introduxit. Voluerunt Dij immortales in hac puella vires suas ostendere, vt appareret, quam nulla vis humana diuinis resisteret: magis putauerunt miraculo esse in captiua libertatem, in prostituta pudicitiam, in accusata innocentiam. LATRO dixit: aliqua capta felicior fuit, nulla fortior. MARILLIVS cum descripsisset dignationem puellæ magnam fuisse, altius quiddam superbiúsque vultu ipso præferentem, hanc adiecit sententiam, quam solebat mirari Latro, immo (vt ipse aiebat) exosculari; Narrare sane omnes tanquam ad prostitutam venisse, dum tanquam à sacerdote discesserint. ALBVTIVS dixit: Nescio quis fero & violento animo venit, ipsis credo diis illum impellentibus vt futuræ sacerdotis non violaret castitatem, sed videret: prædixit illi, abstineret à sacro corpore manum. Non est quod audeas lædere pudicitiam, quam homines seruant, dij expectãt. Cruente & in perniciem cruente tuam, hæc, inquit arma, quæ nescis tenere pro pudicitia: & raptum gladium in pectus piratæ sui torsit. Hoc factum eius ne lateret, eisdem diis immortalibus fuit curæ. Accusator eius inuentus est, qui iudici eius in foro testimonium redderet. Nemo credebat occisum virum à femina, iuuenem à puella, armatum ab inermi. maiora videbantur, quam vt possent credi sine deorum immortalium auxilio gesta. CESTIVS timuit se in narrationem dimittere, sed illam transcucurrit: hoc dixit, in sacerdote futura maxime debere æstimari, pudicitiam, innocentiam, felicitatem. quam pudica sit, miles ostendit: quàm innocens, iudex: quam felix, reditus. Etiam habemus quandam prærogatiuam sacerdoti ab ipso numine datam, licet isti obiiciatur illi fuisse captiuam, lenoni postea seruisse, causam nouissime dixisse: inter tot pericula non seruassent illam dij, nisi sibi. ARGENTARIVS illud in narratione dixit. Accusator in hoc maxime premebat ream, & aiebat occisum esse intra verba, antequam vim afferret. SILO POMPEIVS hac figura narrauit. Eam vobis sacerdotem

promitto, quam inceſtam nulla facere poſſit fortuna. Poteſt aliquid ſeruitus cogere: ſeruiuit & barbaris & piratis: inuiolata apud illos manſit. Poteſt aliquam corrumpere prolapſi in vitia ſeculi praua conſuetudo: etiam matronarum notum in libidine magiſterium. licet illam ponatis in lupanari, & per hoc illi intactam pudicitiam efferre contigit, fuit in loco turpi, probroſe leno illam proſtituit: populus adorauit: nemo non plus ad ſeruandum pudicitiam contulit, quàm ad violandam attulerat. Multum poteſt ad rectum quoque pudici animi propoſitum: hoſtis gladio non ſuccumbet: immo, ſi opus fuerit, pudicitiam vindicabit. Incredibilem videor in puella rem promittere: iam præſtitit. Adoleſcentem miſericordis populi beneficium polluere tentantem gladio repulit. Fuit qui illam accuſaret cædis, abſoluta eſt. ne qua vobis poſſet eſſe dubitatio, quæ ventura erat ad ſacerdotium an pura eſſet, an integra: iam iudicatum eſt. TRIARIVS dixit: Negat ſe puella feciſſe. Negat illum ſuis manibus cæcidiſſe. Altior, inquit, humana viſa eſt circa me ſpecies eminere, & puellares lacertos ſupra virile robur attollere. quicunque eſtis dij immortales, qui pudicitiam ex illo infami loco cum miraculo voluiſtis emergere, non ingratæ puellæ opem tuliſtis. Vobis pudicitiam dedicat, quibus debet. ALTERIVS partis color nihil habet difficultatis. apparet quas propoſui. dicendum eſt in puellam vehementer, non ſordide, non obſcœne. Sordide BASILIVS, qui dixit: Extra portam iſtam virginem. &, Oſtende iſtam æruginoſam manum. VIBIVS RVFVS, qui dixit: Redoles adhuc fuliginem fornicis. Obſcœne, quemadmodum MYRRHEDIVS rhetor, qui dixit: Vnde ſcimus, an conuenientibus pro virginitate, alio libidinis genere deciderit? Hoc genus ſenſus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controuerſiam de illa quæ egit cum viro malæ tractationis, quod virgo eſſet, & damnauit: poſtea petiit ſacerdotium. Nouimus, inquit, iſtam maritorum abſtinentiam, qui etiam ſi primam virginibus timidis remiſere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum diſertiſſimus homo, ſed venuſtiſſimus, qui nullius vnquam impunitam ſtultitiam tranſire paſſus eſt, ſtatim Ouidianum illud,

Dum

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

& ille excidit, nec vltra dixit. Hoc autem vitium aiebat Scaurus è Græcis declamatoribus tractum, qui nihil non & permiserint sibi, & penetrauerint. HPBREAS inquit, cum diceret controuersiam de illo qui tribada deprehenderat & occiderat, describere cœpit mariti affectum, in quo non deberet exigi inhonesta inquisitio. ἐγὼ δὲ ΕΖΗΚΟΠΡΗΚΑ ΤΙΩΤΕΡΟΝ τὸν ἄνδρα γεγένηται, ἢ προσέρραπται. *Locus hic inexplicabilis.* GRANDÆVS Asianus æque declamator cum diceret in eadem controuersia. Num ideo occidi adulteros non paterentur, dixit, εἶδε φιλάρρενα μοιχὸν ἔλαβον. *Virorum amantem adulterum accepi.* In hac controuersia de sacerdote, non minus obscœnè dixit Murrhedius. Fortasse dum repellit libidinem, manibus excepit. Longe recedendum ab omni obscœnitate & verborum & sensuum, quædam satius est causæ detrimento tacere, quàm verecundiæ dicere. VIBIVS RVFVS videbatur quotidianis verbis vsus non malè dixisse. Ista sacerdos quantum mihi abstulit.

CONTROVERSIA III.

Incesta de saxo.

LEX. INCESTA DE SAXO DEIICIATVR. Thema. *Incesti damnata, antequam deiiceretur de saxo, inuocauit Vestam. vixit deiecta, repetitur ad pœnam.*

CONTRA INCESTAM. LATRONIS. Hoc expectatis, vt capite demisso verecundia, se ipsa antequam impelleretur, deiecerit? id enim deerat, vt modestior esset in saxo, quàm in sacro fuerat. constitit, & circumlatis in frequentiam oculis, sanctissimum numen quasi parum violasset inter altaria, cœpit in ipso quo vindicabatur violare supplicio. Hoc alterum damnatæ incestum fuit. Damnata est, quia incesta erat: deiecta est, quia damnata erat: repetenda est, quia & incesta & damnata & deiecta est. dubitari potest, quin vsque eo deiicienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est? Patrocinium suum vocat

pereundi infelicitatem. Quid tibi importuna mulier imprecer, nisi vt nec bis quidem deiecta pereas? Veniet ad colendum Romani imperij pignus, etiamsi non stupro, at certe carnificis manu incesta. Inuocauit, inquit, deos. statuta in illo saxo deos nominasti: & miraris, si iterum te deiici voluntsi nihil aliud, in loco incestarum stetisti. CESTII PII NARRATIO. Quid agam? exponam quando stuprum commiserit? cum quo? quibus conscijs? Ista quia probaui, damnata est. quid postea accessit, quod illam virginem faceret? quòd iacuit in carcere? quod ducta est ad saxum? quòd inde proiecta? ait se innocentem, quia perire non potuit. Ita lex de sacerdotum iure in iudicio quæri voluit, de iudicibus in supplicio? ampliatur à iudicibus in pœnam. postulat, vt, cum contra pœnam causa tuta non fuerit, contra causam tuta pœna sit. Non putas legem cauisse vt perires: quæ cauit, quemadmodum perires? Exoremus te mulier vt iterum absoluaris. Aut tu sacerdotium violasti, aut dij sacerdotem. Male de diis existimas, si sacerdoti suæ tam sero succurrunt. Iata est sententia: pronunciatum est: damnata es. Interrogo te hoc loco mulier: respondè mihi. Sunt dij? ARELLII FVSCI PATRIS. Iterum experiamur: quid times propitios deos? Erat, inquit, præruptus locus, & immensæ altitudinis, dicebam tibi, Incestam lex mori voluit. stat moles abscissa in profundum, frequentibus exasperata saxis, quæ aut elidant corpus, aut de integro grauius impellant: inhorrent scopulis enascentibus latera & immensæ altitudinis tristis aspectus, electus potissimum locus, ne damnati sæpius deiiciantur. FVLVII SPARSI. A superis deiecta, ab inferis non recepta, in cuius pœnam saxum extruendum est. IVNII BASSI. Nihil putabam amplius adiici posse audaciæ istius, quam quod in illa cruce Vestam nominauerat. ab ipso enim supplicio in templum vsque reuoluta, quicquid secundum deos sanctissimum est, contactu suo polluit: quam à saxo nusquam reuerti fas est, nisi ad saxum. Quantò minus quam in templum resiluit? huc potius venit, vbi damnatur, quàm illò vbi absoluitur. ALBVTII SILI. Si quis adhuc dubitabat de deiecta, veniat, & sibiipsi credat. Hæc impudentia virginis est: in vrbe tam beata cum tot superent virgines, cum tot principum filiæ sint, postulat, vt præteritis his pro-

propemodum ab inferis eruatis sacerdotem. Quare ergo si incesta sum viuo? nescio: hoc vnum scio, nec fieri quod non potest, nec portentum esse quod potest. Absit, nefas est, vt id saxum absoluat, quod tantum damnatos accipit. ARGENTARII NARRATIO. Pene Iudices narrare cœpi, qualis esset rea. sed quid efficiam, cum illam incestam probauero? nempe vt de saxo deiicienda videatur. iam visa est. Non imitabor istius impudentiam, vt repetendo iudicium, quod factum est improbasse videar. quod exigebatur, probaui: quod iudicastis exequar. CORNELLII HISPANI. Deos deasque inuoco, quos priore iudicio non frustra inuocaui, incesta quàm tardissimè pereat. inuocaui, inquit, numina. Quid inuocas mulier? Si innocens es, dij non sunt. Videte quantum sacerdos peccauerit, quæ nec absolui potuit, nec mori. Aut tu sacerdotium violasti: aut nos sacerdotem. Erras si satis ad sacerdotium putas, perire non posse. ROMANI HISPONIS. Ab Tarpeia ad Vestam, cuius vitam carnifex rupit. à templo ad saxum, à saxo ad templum. hic pudicæ sacerdotis inter supplicia & vota discursus est. inter superos inferosque iactata, in nouam pœnam reuixisti. POMPEII SILONIS NARRATIO. Quod ad rerum expositionem pertinet, Iudices, non committam vt deorum immortalium vltionem morer. incesta saxo deiiciatur. lege damnata es: habetis iudicium. deiecta est: habetis exemplum. VIBII GALLI narratio; breuis expositio rerum est. Aduersarium incesti postulaui, accusaui, damnaui, carnifici tradidi: permittis iam abeam? Accusator recede, eamus ad absolutionem tuam. ita dij damnatam absoluere maluere, quam sacerdotem? Sero innocentiam damnata concupisti, vitam deiecta.

ALTERA PARS. SILLI SPARSI. Damnata deiecta est: absoluta descendit. ARELLII FVSCI PATRIS. Putares puellam demitti, non cadere. CESTII PII. Nullam habebat gratiam: in templo dixerat, itaque tantum deos inuocabat. Lex sacerdotem non vsque ad saxum differret, nisi expectaret deorum sententiam. CORNELIVS HISPANVS descripsit altitudinem montis, etiam secure despicientibus horrendam, & adiecit: Carnifex quoque recedens impellit. nihil fecit tanquam rea, contumax est innocentia, turpe putabat sacerdos rogare, nisi deos. MARIL-

LII. Mirandum est, si oppressa est virgo sine gratia? Cuius enim genibus submisit manus? quem deprecata est, quæ tarde rogauit etiam deos?

DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit, Vtrum lex de incesta tantum sit, quæ deiiciatur nec pereat: An etiam damnata, si innocens post damnationem apparuit, deiici non debeat: An hæc innocens sit: An hæc deorum adiutorio seruata sit. CESTIVS & illa subiunxit huic vltimæ quæstioni. An dij immortales, humanarum rerum curam agant. Et si agunt, an singulorum agant. Si singulorum agant, An huius egerint. Improbabat Albutius, quòd hæc non tanquam particulas incurrentes in quæstionem tractassent, sed tanquam problemata φιλοσοφήματα. FVSCVS ARELLIVS pater sic diuisit: Vtrum incestæ pœna sit deiici, an perire: vtrum prouidentia deorum, an casu seruata sit. Si voluntate deorum seruata sit, an in hoc vt crudelius periret.

COLOR. Hic color fere sententiis, quas proposui, permixtus est. Quid tamen Cestius senserit, indicabo. Contra sacerdotem qui dixerunt, videri deos infestos illi, in hoc eam seruasse, vt diutius torqueretur, aiebat Cestius, malle se casu videri factum, quàm deorum voluntate. nam si semel illos interuenire huic rei fateremur, manifestius erit in pœnam seruatam esse sacerdotem, quàm in pœnam actam: quæ non probabat ille TRIARII. Remissam tibi pœnam putas? ampliata est, & ipsa inquit ampliatio, quæ apud iudices fieri solet: & verbum in sententia positum, non est damnantis, sed dubitantis. Declamauerat apud illum hanc ipsam controuersiam Varus Quintilius tunc Germanici gener, vt prætextatus, cum descripsisset circunstantem turbam dolentem, quod tam cito oculis pœna subduceretur, dixit: Exaudierunt dij immortales populi vota. Incestam, ne cito præceps supplicium transcurreret, reuocauerunt. Cestius multa contumeliose dixit in ipsam sententiam. Sic, inquit, quomodo quadrigas, reuocauerunt: nam & ante posuisti similitudinem, quia & hæc de carcere exierat. Cum multa dixisset, nouissime adiecit rem quam omnes improbauimus. Ista negligentia pater tuus exercitum perdidit. filium obiurgabat, patri maledixit. PASTOR AETIVS hanc controuersiam apud Cestium iam Senator dixit, & hunc colorem

lorem optimum putauit : sic veneficiis corpus induruit, vt saxa reuerberaret. Multum Cestius hanc corripuit, & dixit, Hoc est, quare ergo auditores meos inuitem ad alios audiendos ire : hoc male mihi facit ille, qui aut athleta aut pictes est. Dicebat autem in Albutium, qui illis diebus dixerat in hac controuersia, durius saxo : & in Bassum Iulium multa, qui dixerat, Virgo de sub saxo. Othonem Iunium patrem memini colorem insulsum inducere, quod minus ferendum est, quòd libros colorum edidit. Fortasse, inquit, pœnæ se præparauit. & ex quo peccare cœpit, cadere condidicit. SILO POMPEIVS hunc colorem tentauit. Præstatur, inquit, quædam damnatis sacerdotibus verècundia. erubuimus quicquam ex damnatæ veste detrahere. HISPANVS dixit : Ita putaueras vna te pœna posse defungi, cum in saxo deos nominasses ? TRIARIVS indignantium voces descripsit, & dicentium : Quia non potes, non vis mori. MARILLIVS dixit : Constituta in saxo inuocauit deos. publica indignatio exorta est. audet ista nominare deos, audet hoc loco? Quid autem habet iam quod illos roget, nisi bonam mortem? DIOCLES CARYSTIVS dixit : τάλαινα ἐς τὸ δεύτερον, (ait,) PVTON ait : ἀεὶ ἐχθρὸν νομίσῃς ἐφ' ᾧ βέβλησαι. *Misera etiam secundo. Puton ait (forte Buto vel Blution) Semper hostem putaueris per quem detecta fuisti.*

CONTROVERSIA IV.

Vis fortis sine manibus.

LEX ADVLTERVM CVM ADVLTERA QVI DEPREHENDERIT, DVM VTRVMQVE CORPVS INTERFICIAT, SINE FRAVDE SIT. Altera. LICEAT ADVLTERIVM IN MATRE ET FILIA VINDICARE. Thema. *Vir fortis in bello manus perdidit : deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat : imperauit filio vt occideret. Non occidit : adulter effugit. abdicat filium.*

CONTRA FILIVM. PORCI LATRONIS. Adulteros meos tantum excitaui, me miserũ, quamdiu iacuerunt, postquam deprehenderam? Ego te non abdicem, quem possem

occidere? O acerbam mihi virtutis meæ recordationem! O tristem victoriæ memoriam! Ille onustus modo hostilibus spoliis vir militaris, adulteris meis tantum maledixit: solus ego ex omnibus maritis, nec dimisi adulteros, nec occidi. Quid ridetis? inquam, quod non habeo manus? voco filium. Tu viri fortis filius, qui stringere ferrum non potes? ne truncus quidem capi potui, nisi domi, vtcunque tamen potui, obluctatus sum, & truncum corpus opposui. Exierunt adulteri, tantum meo sanguine cruenti. Cornelli Hispani. O dignum, cui aut pudica contingat vxor, aut impudica, dum armatus est. Te respublica inuoco, quæ manus meas possides: quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? Cestii Pii. Conceptus est iste: ex quo sciemus, cum adulteros deprehendero. Nunquam putaui futurum salua republica, vt vir fortis sentiret se manus perdidisse. Marillii. Adulteros meos vsque ad limen prosecutus sum, cucurri miser ad ferrum, quasi manus haberem. Triarii. Deciderunt arma cum manibus: tunc primum sensi me manus perdidisse. Dij boni, & has manus aliquis desiit? Asprenatis. Arcessitus vt occideret adulteros, venit vt dimitteret. Ita ego manus etiam pro adulteris perdidi. steti deprehensus ab adulteris meis. Patris desertor, matris leno, quam puto iam creditis non esse filium viri fortis, tertius in cubiculo desisor stetit. Fvlvii Sparsi. In bello meas, in domo etiam filij manus perdidi. processit in bellum hic vnus omnium adolescentis filij vicarius, in acie vicit, domi captus est. portat inter spolia viri fortis volutantes adulteros. Adolescens, venit tempus militiæ tuæ: indignare si deceptus es. Tam frustra ad filium, quam ad gladium cucurrit. ridebant adulteri truncas viri fortis manus, circa sua arma labentis. Argentarii. Ante patriæ quàm patri negauit manus. Libenter causam eius suscepi. quis enim illum non vindicet? quid hoc infelicius, quem adulteri tunc riserunt, cum deberent mori? vir fortis in ciuitate truncus, integros adulteros spectat. Ivlii Bassi. Non est quod putetis puniri illum: ad suos dimittitur. inquam, ad matrem suam: nescio an & ad patrem? Meruit hereditatem illius, quem occidere parricidium putauit. Nulli vnquam plus debuistis viro forti, vsque eo pro vo-

bis

bis pugnauit: pro se non posset. Adolescens, quos dimisisti, sequere.

PARS ALTERA. VIBII GALLI. Matrem, inquit, non occidisti. quem minus hoc crimine perdere debui quàm patrem? Pater occidere iussit: lex vetat. non comparassem patri legem, nisi cum illa lex fuisset alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. ARELLII FVSCI PATRIS. O misera pietas! Inter quæ parentum vota constitisti? Non semper scelera nostri iuris sunt: atroces quoque animos & misericors natura debilitat.

DIVISIO. LATRO hac vsus est diuisione: An licuerit filio: An vindicare oportuerit: An si licuit, & oportuit, ignoscendum sit illi, si non potuit, indulgentia repugnante. An licuerit, in illa diuisit. An tunc liceat adulterium filio vindicare, cum maritus non est: An tunc liceat, vbi maritus in eo loco est, quasi omnino non esset. An oportuerit, tractationis quidem est, quam vt quisque vult variat. Latro tamen sic ordinauit: Oportuit, etiam si pater non iuberet, occidere adulteram, viri fortis vxorem. Oportuit, iubente patre, etiamsi ipse posset occidere. Oportuit, cum & iuberet, & ipse non posset. Noui declamatores illam quæstionem tentauerunt ex verbo legis natam, ADVLTERVM CVM ADVLTERA QVI DEPREHENDERIT, DVM VTRVMQVE CORPVS INTERFICIAT, SINE FRAVDE SIT: An nemo possit occidere, nisi qui deprehenderit. Tentauerunt & illam, An non possit abdicari filius, ob id, quod illi facere salua lege non licuit.

COLOR. Color pro adolescente vnus ab omnibus qui declamauerũt introductus est: Non potui occidere: ex illa Ciceronis sententia tractus, quam in simili controuersia dixit, cum abdicaretur is qui adulteram matrem occidendam acceperat, & dimiserat terrore. LATRO descripsit stuporem totius corporis, in tanto inopinati flagitij spectaculo, & dixit: Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia. sed cum oculorum caliginem, animi defectionem, membrorum omnium torsionem descripsisset, adiecit: Antequam ad me redeo, exierunt. GORGIAS inepto colore, sed dulci. **PAMMENES ex bonis declamatoribus dixit. **GORGIAS egregiè dixit**. PAMMENES, dixit **. FVSCVS ARELLIVS dixit: Maius erat scelus quod imperabas,

quàm quòd deprehenderas. ALBVTIVS non narrauit, sed hoc colore egit ab initio vsque ad finem. Ego me defendere debeo: si quid mihi obiectum erit, aut negabo, aut excusabo. Si quid exegeris maius viribus meis, dicam: Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater nauigationem recusanti, si non ferat mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis pater ipse militaris sit. Non possum occidere. Agedum ipsam legem recita: Liceat & marito, liceat & filio. Quare tam multos nominat, nisi quòd putat aliquos esse qui non possint? Et in descriptione dixit: Cum me vocauit pater, hoc, inquam, putauit supplicium futurum morte grauius, si adulteram filio ostenderet. Et illud dixit. Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem. SILO POMPEIVS hoc colore narrauit. Non putaui mihi licere. BLANDVS hoc colore. Vtrinque filij nomen audio: pater rem petit iustiorem, mater faciliorem. Et illud post descriptionem adiecit: Fatebor vobis, parricidium coram patre facere non potui. CESTIVS hoc colore egit. Prosiluit, inquit, protinus mater, & amplexu suo manus meas alligauit. Ago confusioni meæ gratias, quòd nihil in illo cubiculo vidi, nisi patrem & matrem. Pater rogabat, vt occiderem: mater, vt viueret. Pater, ne nocens impunita esset: mater, vt ego innocens essem. Pater recitabat legem de adulteris: mater de parricidis. Et vltimam sententiam dixit: Occidere matrem si turpe est noluisse, non potui. ARGENTARIVS dixit: Non est quod me ex hoc habitu æstimetis, quòd manus habeo: tunc non habui. Et illud dixit: Dat pœnas tibi: perdidit virum, perdidit filium, ægrotanti non assidebo, egentem non alam, omnia mihi libera sunt, iam vitam illi non debeo.

EX ALTERA parte multa sunt pulcherrimè dicta: sed nescio an Græcis nostri cessuri sint. In hac controuersia dixit AMAS: Habet aliquid corrupti hæc sententia. LATRO dixit: Quantum ego tunc questus sum cum fortuna mea, quod non & oculos perdidissem. SILO POMPEIVS dixit: Fili, aut oculos erue, aut manus commoda. Omnes aliquid belli dixerunt, illo loco quo deprehensi sunt adulteri dimissi. LATRO dixit: adulteros meos tantum excitaui. FVSCVS ARELLIVS dixit innuisse nuntiæ.

tiæ. frigidius dixit contrariam illi sententiam : adulteros interuentu meo ne excitaui quidem. VIBIVS RVFVS dixit : Adulteri marito non assurrexerunt. POMPEIVS dixit: Adolescens, denique adulteros excita : postquam tu venisti, securius iacent. LATRO dixit : Erratis, qui me putatis manus non habere. filium vocaui : vt intrauit, ab adultero salutatus est. FVSCVS dixit : Fili, tuam fidem ostende, te integro, manus me non perdidisse. controuersiam mihi de te facit adulter, veni, vtrius filius sis, indica. PVNITIVS & pulchre dixit, & noue sumpsit ab omnibus bene dicta. Irrupi in cubiculum adulterorum : quid mentiar miser ? a pertto cubiculo expectabant adulteri. CESTIVS dixit : Vocaui filium. risit adulter, tanquam qui diceret : Meus est. VIBIVS RVFVS dixit : Adulter matris exit, & commodo suo. HYBREAS hunc sensum optimè dixit. DIONYSIVS, filius eius Dionysij, qui Ciceronis filium docuit ; elegans magis Declamator, quàm vehemens, hunc sensum & vehementer dixit, & eleganter. VIBIVS RVFVS dixit: Quàm otiosi, quàm securi adulteri transierunt præter oculos meos, præter filij manus ? LATRO cum exeuntes adulteros descripsisset, adiecit : Adolescens, parentes tuos sequere. NICETES illam sententiam pulcherrimam, qua nescio an nostros antecesserit, sed illum Albutium, qui Græcis præeminet, cum pugnantem in acie se descripsisset, dixit : Me miserum, quas manus adulter effugit : & illud Albutij. Non potui, inquit, matrem occidere. quo excusatior sis, adiice, & patrem. ALBVTIVS sic narrauit, vt tanquam filio sciente factum esset adulterium, suspectum patri, quasi conscium matri suæ fecerit. P. ASPRENAS dixit : Exiit nouissimè maritus, & dedit adulteris locum. Idem dixit, Matrem occidere non potes, adulterum certe occide. An & iste pater est ? dixerat Nicetes MVRRHEDIVS dum hanc sententiam imitari vult, stultissimam dixit : Reliqui in acie pugnaces manus.

Controversia V.

Raptor duarum.

Lex. Rapta raptoris avt mortem, avt indotatas nvptias optet. Thema. *Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat, altera nuptias.*

Contra raptorem Porcii Latronis. Iam se parabat in tertiam, nisi nox defecisset. Stupri accusatus, stupro defenditur. Cum altera litigat rapta, alteram aduocat. Vindicate patres, vindicate fratres, vindicate mariti, fortior disciplinæ publicæ seueritas surgat, iam binæ rapiuntur. Mentonis. Postera die erat in huius domo fletus, lamentatio matris spes suas deplorantis: cum interim ex alia domo alia vociferatio oritur, alius tumultus. coit populus, velut publico metu exterritus, & vix credens duos tantum raptores fuisse, cum interim producitur publicus pudicitiæ hostis, quem vna nocte vnius virginis iniuria non fatigauerat. Cestii Pii. Alteram iniuriæ rapuit, alteram patrocinio. quantum suspicor, ne rapta quidem es. quæris argumentum? non irascceris. quomodo istud fit? duabus iniuriam fecit: vna queritur. Misericors sum, inquit Gaude, habes qui te vindicet. Vide qualem habitura sis virum: non est vna contentus. Argentarivs eundem sensum dixit, hoc adiecto: Non est vna contentus, ne vna quidem nocte. Pompeii Silonis. At quam bene mimum egit, quomodo raptam se questa est, qua vociferatione, quàm perbene illi optionem cessimus Triarii. Perieras raptor, ni bis perire meruisses. Ivnii Gallionis. Sumatur de illo supplicium, constituatur in conspectu publice: cædatur diu: toto die pereat, qui tota nocte peccauit. Subito fastidiosus raptor occurrit, & ait: Iam nec nuptias vólo. Stulta deciperis, dicam suus? quid dixerim tibi, idem enim dixi & huic. dum te peto, in illam incidi. Arellii Fvsci Patris. Retro amnes fluant, & sol contrario cursu orbem reuocet: confugiat sacrilegus ad aras: raptorem rapta vindicat.

Ex altera parte Pompeii Silonis. Postero die cum illi narratus esset nocturnus error, dum putat

putat se in vnam incidisse, huic priori supplices submisit manus, hanc prius deprecatus est: exorauit propter hoc, puto, ista magis raptori irascitur. Altera ex puellis raptorem mori vult, altera seruari reum: alter iudex damnat, alter absoluit: inter dispares sententias mitior vincat. Dicam quod sentio: magis iratscerètur, si vnam tantum rapuisset. diceret, Ergo ego sola digna visa sum, cui iniuriam faceret? ARGENTARII. Referat nunc Virginiam, referat Lucretiam: plures tamen Sabinæ sunt. Ex tribunis potentior est qui intercedit: non est inuidiosa potestas, quæ misericordia vincit. Quid cessas puella? pro marito roga. Hæc sententia deridebatur à Cestio, quasi improba.

DIVISIO. In hac controuersia de prima quæstione nulli cum altero conuenit. LATRO primam fecit quæstionem: Non posse raptorem, qui ab rapta mori iussus esset, seruari. Si legatus, inquit, exire debet, peribit: si militare debet, peribit: si legem dicere debet, peribit: si raptam ducere debet, æquè peribit. Si is ante te rapuisset, & nuptias optasset, interposito deinde tempore, antequam nuberet, hanc vitiasset: negares illum deberi mori, rapta iubente? Atqui nihil interest: nisi quod dignior est raptor morte; cuius inter duos raptus ne vna quidem nox intereat. Si rapta nupsisset, deinde post tertium diem rapuisset aliam, negares illum mori debere? Atqui quid interest? nisi quod honestius tunc maritum defenderes, quàm nunc raptorem defendis. Alteram fecit: An rapta, quæ nuptias optat, nihil amplius raptori præstare possit, quàm ne sua lege pereat: contra alienam legem nullum ius habeat. Optasti nuptias: non occidetur tanquam raptor tuus. at idem si eadem nocte qua te rapuit, stationem deseruit, fuste ferietur. si sacrilegium fecit, occidetur. Licet tu dicas, Quid? ergo ego non nubam? Tu raptori præstas, vt illum ipsa non occidas: non potes præstare, ne quis occidat. Quomodo sacrilegus, quamuis à te seruatus, periret, sic alterius puellæ raptor à te seruatus peribit. Si rapuisset te, deinde deprehensus in adulterio adseruaretur in tormentum diutius pereundi, tu interim educta nuptias optasses (datur enim optio & in absentem) vetares illum occidi à marito? Quid interest, qua lege pereat, nisi quòd mode-

stius alienam legem interpellares quàm tuam ? Tertiam fecit: cum quod vtraque optat, fieri non possit, an ea eligenda sit optio, qua vltio ad vtramque perueniat. Atqui mortem optat mea optio,& te vindicat: tua me non vindicat. nec hoc tibi mea optio præstat, quod mihi, occiso raptore inuidiam. Illa respondet: Optio tua me non vindicat? Vindictam tu meam putas, non fieri quod volo, fieri quod nolo? etiam mihi contumeliosum erit, te dignam videri in cuius honorem occidatur: me indignam in cuius honorem seruetur. Isto modo & mea te vindicat. Nempe lex duas pœnas scripsit vitiatori: alteram passurus est: non eris inulta. iam raptor non erit impunitus: habebit pœnam, indotatam vxorem. Respondet eodem modo. Morietur: sed non mihi. Seruabitur, sed tibi. Quartam fecit quæstionem: Si non potest vtriusque rata esse optio, vtra dignior sit. Vltimam non quæstionem, sed tractationem. Nullum non raptorem impunitum futurum: si hæc via impunitatis monstretur, vt qui plures rapuisset, tutior esset. Neminem non inuenturum aliquam humilem, quæ se in optionem commodaret. FVSCVS ARELLIVS primam quæstionem hanc fecit: Qui duas rapuit, perire vtrique debet. Lex, inquit, quæ dicit: RAPTA RAPTORIS AVT MORTEM OPTET, AVT NVPTIAS: de eis loquitur qui singulas rapuerunt. non putauit quemquam futurum, qui vna nocte duas raperet. Non quæro, quid optetis, quod seueriſſime optare potestis, occupo. necesse est raptorem mori. Quare? vtrique raptæ debet vltio contingere. Vtramque enim non potes ducere, vtrique mori potes. Vna pars legis ad hunc raptorem pertinet, in qua mors est. Putare enim vtramque nuptias optasse: quid futurum est? in raptoris matrimonium ambitus erit. Putate illum plures rapuisse quàm duas: quid fiet? vna nubet? Nuptiæ ad vnam pertinebunt, mors ad omnes. Qui duas rapuit, vtrique debet mori. quare? dicam. Quod vult, eligat. Aut nuptias optabunt; aut altera mortem, altera nuptias. Si nuptias optauerint, non poterit fieri quod vtraque voluerit. Vno modo poterit fieri quod vtraque volet, si vtraque mortem optauerit. Ergo fiat id, quo vno duæ vindicari possunt. Hic tractauit: Ne exemplo quidem vtile est, non vtrique perire cum qui duas rapuerit, nec hũc morem pernicio-

perniciosissimum introduci ciuitati, vt aliquis propter hoc non pereat, quia perire sæpius meruit. Reliquam partem controuersiæ Fuscus in hæc diuisit: Vtra optio honestior sit, vtra iustior, vtra vtilior. CESTIVS hanc partem controuersiæ sic diuisit: Vtra puella dignior sit, quæ valeat: vtra optione raptor dignior sit. Cestius & coniecturalem quæstionem tentauit. An hæc cum raptore colluserit, & in hoc rapta sit, vt huic opponeretur LATRO aiebat, non quicquid spargi possit suspiciose, de eo etiam dicendum. Colorem hunc esse, non quæstionem: eam quæstionem esse, quæ impleri argumentis possit. CESTIVS aiebat, & eam impleri posse argumentis. Hunc sensum à Latinis iactatum. NICETES dixit: *Επὶ τὴν τρίτην νὺξ ἔχηνεν. Ad tertiam nox inhiauit. Aliter, ἐπὶ τῇ τρίτῃ νυῶ κέχηνεν.* GLYCON dixit. DIOCLES CARISTIVS dixit hunc sensum. VIBIVS RVFVS subtiliter dixit: Volo tibi malam gratiam cum sponso tuo facere, habet amicam. In hac controuersia dixit ALBVTIVS, Ambulat in masculos. adeo nullum sine amatore vitium est, vt hoc quidam disertum putauerint. ego tamen magis miror hoc Albutium potuisse dicere, quàm aliquos potuisse laudare. Ex Latinis dixit TRIARIVS: Gratulor vobis virgines, quòd citius illuxit. ARGENTARIVS dixit, Quæritis quid isti finem rapiendi fecerit? dies.

CONTROVERSIA VI.

Archipiratæ filia.

THEMA. *Captus à piratis scripsit patri de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia iurare eum coegit, vt duceret se vxorem, si dimissus esset: iuratur. Relicto patre secuta est adolescentem. Rediit ad patrem, duxit illam. orba incidit. pater imperat, vt archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat.*

CONTRA FILIVM. PORCII LATRONIS. Pro dij boni, & hæc puella hospitio patris excepta est. Prohibeo domo, terra prohibendam. Bonæ spei vxor, bonę spei nurus, quæ amare potest captiuum, odisse vel patrem. Ca-

ptus, inquit, in tenebris iacebam. Narra, obsecro, soceri tui beneficia. Possum, Iudices, esse securus? filius meus ait se vxori parricidium debere. Cestii Pii. Quis interfuit nuptiis tuis? pater? denique puellæ pater?

Ex altera parte. Silii Bassi. Hodie captiuus essem, nisi hæc archipiratæ filia fuisset. Vt dixi, Patrem habeo: inter bonos captiuos sepositus sum. Archipiratæ filia vocatur, puto ex aliqua nata captiua: certe animum eius natura à patre abduxerat: misericors erat, deprecabatur, flebat, mouebatur periculis omnium: nihil in illa deprehendi poterat piraticum. Promisi nuptias, & quasi aliquam sacram testationem, tuam nomen inserui. Eo loco me deseruit, in quem venire etiam patres timuerunt. Arctius nos fortuna alligauit, quàm vt orba possit diuellere. Vidisses tectum pannis corpus, omnia membra vinculis pressa, maciem, retractos introrsus oculos, obtritas catenis & inutiles manus. talem quis amare nisi misericors posset? Decepi te puella, alia pollicitus sum. Venies in patriam mecum, ibi tibi referam gratiam: hic catenatus, egens, squalidus quid possum? pater meus, socer tuus (hoc enim iampridem te vocabat) socer, inquam, tibi tuus gratiam referet. Quidam auitas paternasque flagitiis obtexunt imagines. quidem ignobiles nati fecere posteris genus, in illis non seruasse quod acceperant, maximum dedecus: in his quod nemo dederat, fecisse, laudabile. Si possent homines sibi sortem facere nascendi, nemo esset humilis, nemo egens, vnusquisque felicem domum inuaderet. Sed quamdiu non sumus, natura nos regit, & in quemcumque vult casum nos mittit. Hinc sumus æstimandi, cum sumus nostri. Quis fuit Marius, si illum in suis inspexerimus maioribus? humilis. In tot consulatibus nihil habet clarius quàm se auctorem. Pompeium si hæreditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma: in cuius virtutibus humilitate nominis nihil est clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro citati, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam? Quemcunque volueris reuolue nobilem: ad humilitatem peruenies. Quid recenseo singulos, cum hanc vrbem possim tibi ostendere? Nudi stetere colles. Inter hæc tam effusa mœnia, nihil est humili casa nobilius. fastigiatis supra tectis

auro

auro puto fulgens prælucet Capitolium. Potes obiurgare Romanos, quod cum humilitatem suam obscurare possint, ostendunt. Sed hæc non putant magna, nisi apparuerit ex paruis surrexisse. Misereri illius oportet, quia orba est. ista tamen habet propinquos, habet animos paternos, habet te imbecillitatis suæ tutorem fortissimum. Omnes vxores diuites seruitutem exigunt. Crede mihi, volet in suis regnare diuitiis: & tamen æquum est eam possidere domum, quam meam agnouerit. Si cœperimus esse magis liberi, si paulo speciosior animo eius effulserit domus, si parum blandè fecerimus, relinquit: & tunc est tormentum, carere diuitiis, cum illas iam senseris. Vides quid inter duas vxores interfit. ista si nos reliquerit, repetet suos: hæc quod dedit, dimissa non auferet. Multi duxere sine dotibus vxores: quidam dictas non accepere dotes: quidam emptis contenti fuere mancipiis: & cum possent accipere diuitias, emere quibus libertatem darent maluerunt, quàm suam vendere. Aliquis in adoptionem inuenis petitur? si volet ire, quæret senex ille qui petit, quales & quos habeat maiores, quanta bona, an satis magno se possit addicere. Aliquis captare orbos senes vult, & suas spes in alienas mortes diffundere? excutiat testamenta, scrutetur census. Vbi vero quæret vxorem, videat an nuptias suas amet, an nihil pluris faciat marito, an misericors sit, an fortis sit, an possit, si quid viro inciderit mali, vna tolerare. Si his bonis fuerit instructa, dotata est. Non possumus vna felices esse: quod solemus, vna infelices erimus. Fac, inquit, quod imperat. nolo propter me patrem tuum offendas. Ibo, inquit, sola. Tu ibis? quo, infelix? Quas petitura regiones? Est enim tibi aliquis locus? pater tuus nobis maria præcluſit, meus terras. CESTII PII. Solent qui coguntur à patribus vt vxores ducant, illa dicere: Non sumus etiam nunc apti nuptiis. Ego contra, refugio vxorem quia vxorius sum. ARELLII FVSCI PATRIS. Insolens malum est, beata vxor. Cum immensum pondus auri orba attulerit, cùm pecunia arcas nostras onerauerit, quid aliud quàm beatè seruiemus? Altera filium dat tibi, altera patrimonium: pater, vtra magis diues est? Locuples est, pater, quam mihi concilias. O si scires, quàm diues hæc fuisset. Orba, inquit, est. & hęc orba est. Inter duas or-

bas ea mihi curanda est magis, quam orbam ego feci.

DIVISIO. In hac controuersia nihil litium fuisse fere omnes consentiunt. LATRO primam quæstionem fecit: An pater propter matrimonium, filium abdicare possit, cum liberum cuique huius rei arbitrium sit. GALLIO subiecit huic: Etiam si potest imperare filio, vt vxorem ducat, an ei qui iam habet? LATRO secundam fecit: Si ius est patri, etiam propter matrimonium abdicandi, An liberum huic fuerit, non parere cum iurasset. Hoc in hæc diuisit: An nemo iureiurando teneatur, quo per necessitatem adactus est: An expleuerit iusiurandum, ducendo illam vxorem. An etiam si non expleuit, non teneatur religione, qui coactus aliquid contra iusiurandum fecit: hunc autem cogi à patre super iusiurandum facit: An possit patere patri: An debeat. Hic de meritis puellæ & moribus.

COLOR. Colore hoc vsus est. LATRO pro patre: Puellam non misericordia motam, sed libidine, & ideo non esse beneficium. In argumentis eleganter hanc partem tractauit: Etiam si beneficium dedisset, non esse sic referendam gratiam. deinde beneficium esse quod iudicio detur, non quod furore aut morbo. HISPO ROMANVS alio colore dixit: illam non amore adolescentis, sed odio patris sui secutam esse. Voluit ille & amoris commendationem detrahere. BVTEO longe accersito colore vsus est: voluit eam nubere non inuito patre, sed secreto suadente, palam dissimulante totum hoc gestum. ratione illa honestam conditionem nuptiarum inuentam, cum alio nullo modo posset. neque enim aliter illos effugere potuisse, nisi patiente patre. Sed aiebat LATRO, non esse tanti, detrahere illi commendationem soluti adolescentis, vt detraheretur inuidia relicti patris. FVSCVS ARELLIVS egregie declamauit: Non enim propter nuptias orbæ dimitti illam, sed quamuis orba non esset, eiici iussit. non aliam sibi magis placere, sed illam displicere dixit: & hoc quod LATRO transcurrerat, pressit. Timere se puellam temerariam, inter piratas natam, inter piratas educatam, impiam in patrem. GALLIO illud quod omnes scholastici transierat, dixit: Timere se, ne hæc speculatrix esset, & piratis omnes occasiones indicaret: aut certè ne videretur. nolle se suspe-

se suspectum esse reipub. illi iurasse? timuit, ne à puella videretur improbe iusiurandum exegisse. Ne quid liberi sibi esset, adiecit, iurasse per patrem. TRIARIVS dum sententiam puerilem captat, ineptè dixit, Iurasse & se per orbam. Aiebat enim CESTIVS, valde hanc fieri orbam, etiam si iurasset. LATRO aiebat quoque iusiurandum ineptum esse: nihil enim minus conuenire, quàm aliquem per patrem iurare, patrem relicturæ. Omnes honestam matrem puellę dederunt: omnes dixerunt eam misericordia motam, non amore. Solus POLLIO iudicio fecisse vult eam: etiam à misericordia discessisse. dixit enim illam non potuisse cum piratis viuere. Vt primùm honestam occasionem inuenerit discedendi, discessisse. Q. HATERIVS à parte patris pulcherrimam imaginem mouit. Cœpit enim subito quo solebat cursu orationis feruere, quasi exaudiret aliquem tumultum, vastari omnia ac rapi, comburi incendiis villas, fugas agrestium: & cum omnia implesset terrore, adiecit: Quid exhorruisti adolescens? socer tuus venit. GLYCONIS valde lenis & Græca sententia est. Tolerabilem dixit illam rem, cum iurisiurandi vim describeret: hoc esse quod fœdera sanciret, quo astringeretur exercitus. ὅρκος ἐστὶ πεῖσμα, καὶ παρὰ πειράταις νημερτὲς μένον. *Iusiurandum est firmamentum, apud piratas etiam verum manens.* ARTEMON circa eundem sensum versatus est à patre adolescentis, cum dixisset relictum patrem, adiecit: λοιδόρει νῦν τὴν ἀρχιπειράτην, τὸν μιαιφόνον τὸν ΠΡΟΚΕΛΟΝ (*quod alij* ὀργίλον) πρόσθες, εἰ θέλει, τὸν ἐπίορκον. *Conuiciare nunc archipiratæ sanguinario.... adde si libet etiam periuro.*

CONTROV. VII.

Tyrannicida à piratis dimissus.

LEX. LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. Thema. *Quidam alterum fratrem tyrannum occidit: alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit si præcidissent manus duplam pecuniam se daturum. piratæ illum dimiserunt. patrem egentem non alit.*

Pro tyrannicida. Porcii latronis. Da mihi epistolam esurientis istius. Manus, inquit, præcidantur. in quam partem corporis durius fœuitia incurrat? cetera membra mea sunt, manus publicæ sunt. Talem me dimittite, qualem à piratis recepistis. Non habeo quod de fortuna queri possim, cum qui manus meas configit. Si præciderit is, inquit, manus. Si iraserit: scribe potius, Si occiderit is. Tyrannicida exitum tyranni rogo. Non timeo, ne manus quas piratæ soluerunt, iudices alligent. Ex omnibus quæ mihi fortuna terra mariq́ue priuatim mala publiceq́ue congessit, tyrannum, adulterum, piratas, nihil expertus sum durius quàm patrem. Tyrannus cum timeret manus meas, non præcidit. iniuria matrimonij nihil abstulit corpori. piratæ quasi beneficio meo viuerent, gratis miserti sunt. Vnum hostem inexorabilem habui. quòd felici re, quòd subito inimico, non ante tyrannidem nauigaui. Genui, inquit, educaui. nempe istud beneficium & tyranno præstitisti, & adultero. Has manus si per te redimere non potes, rem publicam appella. Adulter cum manibus sepultus, tyrannus cum manibus proiectus est. Magnis sceleribus iura naturæ intereunt. non magis tu pater quàm illi fratres. Audite nouam captiui vicem. Tutus sum, si pater meus nihil habet. Quicquid habes, pro redemptione filij mitte: non est quòd timeas: non deerunt tibi alimenta, cùm dixeris tyrannicidæ patrem. Pro adulteri filio rogas? quærite nunc quomodo tyranni fiant. Cestii Pii. Cedo mihi epistolas patris. quæris vnde habeam, cum mihi nullas miseris? Duplam dabo pecuniam: apparet, pro vnico filio rogat. Duplam pecuniam dabo: vnam summam pro filio, alteram pro tyrannicida. Si manus præciderit is. hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Non habui pecuniam, sed rogare illos potes. & audacter roga; in misericordes piratas incidi. Quare non alo? quia captum filium tuum. age: parum est, si dixero, non redemisti. Alere non possum: perdidi manus. non credis? epistolam lege. Duplam pecuniam dabas, auaris dabas, piratis dabas. si excusabant piratæ, ipsas mihi cum præciderent manus: Pater iussit, aiebant, magnum facinus est, sed magno licet. Egens sum, inquit. mentiris. Cede mihi patris mei censum. Quid ergo

alis

aliis patrem? dimissus fortasse promittam; cum rogaueris, nihil paciscor. Etiamnum manus meas petis? nega tuam esse epistolam, & habes argumentum: dic, Ego rogare pro adultero soleo. Qui non aluit, inquit, patrem, alligetur. Plus de manibus meis timui. CORNELII HISPANI. Quid me rogarit pater, nescio: publica vindicta ctuentum gladium priuato tyranno impressi. Captum me piratæ nihil aliud quàm alligauerunt. Q. PIVS. Duplam pecuniam dabo. Polliceris, inquam, peritur vnde tantas patrimonij vires habeas, etiamnum, tanquam de tyranni arca loqueris. Corrupit frater vxorem meam, quam nec tyrannus violauerat. Vt pretium piratæ constituerunt: Gauisus sum, inquam, locuples pater poterat dare, eriam si duplam popoſciſcent. Remiserunt me reip. cum manibus, patri cum epistolis. POMPEII SILONIS. Pactus sum de redemptione, scripsi patri. quicunque pro tyrannicida vestro pependistis, certum habeo, solliciti optatis, vt literæ ad patrem perueniant. Egeo, inquit. sic subito? Quod ex toto emi non debet, duplo emit. ARELLII FVSCI PATRIS. Causam meam tenui apud eos, qui nihil debebant manibus meis. Tunc primum egere queritur iste, cum manus meas vidit. Quid mirum, si non putauerunt turpe piratæ, accipere mercedem quam pater dabat? Ades pietas: si sancte vixi & innocenter, effice vt iste manus meas, qui odit, desideret. Tarde mihi epistola solui videbarur Hoc prorsus ad fabulas. repleto sceleribus nostro sæculo, deerat, vt narraretur aliquis solutus à piratis, & alligatus à patre. BLANDVS. Hic qui vnde viuat non habet, quàm care tyrannicidæ vestro se mancipat! quid agis pirata filij, piratarum magister, eius crudelitatis emptor cuius nec pirata venditor est? ROMANI HISPONIS. Pater piratis salutem Hanc eripis filio. Duplam dabo. Quid necesse est? potui vilius solui. Vt præcidatis manus. Obstupuerunt piratæ: & cum dimitterent, dixerunt: I, dic patri tuo, non omnia piratas vendere. MENTONIS. Adhuc, Iudices, tanquam pro manibus meis egi. verum est confitendum, vobis remissæ sunt. Exhibeo respublica piratarum depositum tibi. manus hæ tuæ saluæ ad te perlatæ sunt. Fac quod voles. illud vnum rogo, si peccauerunt, cuilibet tu vinciendas trade. si isti tradis, sic

alligabit quomodo voluit. præcidet. ALLEGII FLAVII. Adhuc qualem optem patrem, nescio. diuitem? debilitatē egentem? alligat. neutrum manibus meis expedit. Duplam dabo, vt manus præcidatis. Filium minus crudelem habuisti. MARILLII. Vt allata est epistola, cœperuntque eam piratæ soluere. vt recitata dupla in epistola pecunia est: Hic est, inquam, pater, quem vobis laudaueram. TRIARII. Vbi est patrimonium tuum illud, quo tyrannos instruis, quo adulteros facis? vbi est? certe in me nil impendisti.

PARS altera. SILII BASSI. Infelix futura est etiam victoria mea. si non tenuero causam, fame moriar: si tenuero, hoc tantum consequar, ne fame moriar. Duxi vxorem nimium fœcundam? peperit mihi tria nescio quę prodigia, variis generibus inter se & me furentia. vnum qui posset patriam opprimere, alium qui fratrem violare, alium qui patrem. Testor, Iudices, omnes ciues meos. vna seruiuimus, nemo tyrannidem me vno sensit magis. Argumentum habeo maximum, quòd viuo. Non pepercissetis mihi, si putassetis me patrem tyranni. Dum inter se pugnant, vicit respub. Reliqui duo, quia non poterant in nos, inter se tyrannidem exercuerunt. Habebat iste nescio quam vxorem, quam in arce cognouerat. Si alligare te possem, proficiscētem alligassem. Non opus est tibi magna impensa ad sustinendum patrem. tu mecum alimenta partire. nolo me tam bene alas, quàm ego te alui: nolo ignoscas mihi quicquid passus es, quicquid timuisti patrem. posce flagella, scinde rugas, vltores subiice ignes, & mortuam hanc partem; quę tantum in contumeliam suam spirat, quia extingui non potest, exure. si parum est, fac quod ais ne piratas quidem fecisse, manus præcide. exhibeo tibi. hę sunt illę, quę quidlibet scribunt. Vbi est gladius tuus? stringe. tyranno licuit vulnere mori: adulter vno ictu breuiter confectus est: pater te pro beneficio similem sortem rogo. ne tu quidē apud piratas famē timuisti. neminem tyrānus sic torsit. PORCII LATRONIS. Fili, nil amplius quā famē deprecor: si tamen inexorabilis es, illud pro beneficio peto, vt aut tanquam adulter moriar, aut tāquam tyrannus. Par erat vtriusque fortuna illo tempore, tu alligatus eras, ego senectute immobilis, & vincto simillimus: tu in sollicitudine, ego in omnium meorum

meorum sollicitudine: tu lucem non videbas, ego etiam modicam. hoc vnum inter nos interest, quod tu etiam à piratis cibum accepisti. BLANDI. Deprecabar, non pro adultero, sed pro domo; ne fratrem occideret; tyrannicidium inquinaret; patrem respergeret. roganti mihi, & has interponenti manus pæne præcidit. Hæc sententia deridebatur à Latrone, tanquam puerilis. Hoc & pro isto est, vt aliquem ex suis reliquisse videatur, quem non occiderit. VIBII RVFI. Hæ nempe scripserunt epistolam manus. præbeo. præcide, & ale. POMPEII SILONIS. LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. ad te legem meam transfero, licet alliges, & alas.

DIVISIO. Fere hac vsi sunt diuisione: An lex causam nec patris nec filij æstimet, sed hominis: Pater an filio alendus sit. Dixit legem hanc pro malis patribus scriptam esse, bonos etiam sine lege ali. An omnes alendi sint. An hic alendus sit. Hanc quæstionem LATRO in hęc diuisit. An alendus sit, quòd filium à piratis non redemit. hoc loco quærit, An potuisset redimere, An voluisset. deinde, An alendus sit, si etiam præcidi filij manus voluerit. noussime, An præcidi voluerit. HISPO ROMANVS separatum quasi iuris quæstionem fecit: An qui non redemit filium, non possit ab eo alimenta petere. Sed hoc vtraque quæstio continet, vt aiebat Gallio, & prior in qua quæritur: An omnis pater alendus sit: dicitur enim: Quid si quis filium excœcauerit? quid si quis non redemerit? Et cum ad alteram quæstionem ventum est, in qua quæritur, An hic pater alendus sit: nihil aliud dici potest, quare non alatur, quàm quòd non redemit; quàm quòd duplam promisit, vt manus præciderentur. Græcorum improbam quæstionem satis erit in eiusmodi controuersiis semel aut iterum annotasse, An in tyrannicidam vti pater hac lege possit. quasi enim sacras & publicas manus esse: in quas ne piratæ quidem licere quicquam putant. Nostri hoc genus quæstionis summouerunt. SILO POMPEIVS non eis tantum vsus est quibus ceteri, cum dicerent hunc patrem non debere ali, quod non redemisset filium, & quod præcidi manus filio voluisset: sed à priuatis causis transit ad publicam causam. dixit enim, non debere ali hominem pernicioſum Reipublic. qui tyrannum

filium habuisset, qui desiderasset amissum, quòd non vindicasset. Sed negauit vllam aliam causam illi esse persequendi tyrannicidam, nisi libertatem publicam: & descripsit mores hominis impij, cruenti: qui quia per liberos non posset, per piratas tyrannidem exerceret: vt liberius diceret, latrocinium filio dedit. & illud in hac parte laudatum est à Silone declamante. Cœperat hoc tractare, non debere ali tyranni patrem, omnibus fatentibus illum fame necandum: & cum diu pressisset, illum tyranni patrem esse adiecit: Aude postulare vt illud tibi prosit, quod tyrannidæ pater es. BLANDVS hunc sensum, cum postero die declamaret, in ironiam vertit: & cum obiecisset, quòd tyranni pater esset, adiecit: Nolite illum auersari. habet quod opponat. & adulteri pater est.

COLOR. Colorem pro patre alius alium introduxit. FVSCVS iratum se illi confessus est fuisse; quod fratrem in conspectu patris occidisset: & huic loco vehementer institit, cum nemo hoc tyrannus, nemo pirata fecisset. Iratus, inquit, ob hoc ipsum fui, quod hoc scelere, etiam tyrannicidium inquinaueras. apparet te morbo quodam aduersus tuos furere: & seruauit hunc actionis tenorem. Iratus fui, hodie paciscor, nec queror. nec se demisit in preces aut rogauit, sed iure patrio vsus est. Illud ad excusandam epistolæ crudelitatem adiiciebat: scripsi piratis, non eo animo vt manus tibi præciderentur, sed vt exprobrarem tibi cruentas in conspectu patris fraterno sanguine manus: tutò autem scribebam. sciebam enim piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent, quam non mittebam. Quamobrem neque præciderunt: & si speraſſent, vtique præcidissent. Sed apparuit illas epistolas irascẽtis esse, non promittentis. In vltimo descripsit, quam miser futurus esset, alimenta accipiens illis manibus, quas paulo ante spectauerit fratrem occidentes: & adiecit, quod aiebat præceptore suo dicente, summa cum admiratione exceptum, illud Homeri Priamo aptum: ἠ νύ σε χεῖρας ἔπαυσε κασιγνήτοιο φόνοιο, αἳ οἱ πολλοὺς κτεῖνον ἐμούς.

—atque oscula fixit
Sanguinis manibus natorum cade cruentis.

Homerus

Homerus Iliad. ω. vers. 479.

SILO POMPEIVS & ipse iram fassus est. aiebat enim non habiturum fidem, si se negasset iratum fuisse: sed iræ causam non dixit. Q. FVSCVS transeundas aiebat eas offensas, quibus ille gloriaretur. hanc causam posuit, quod relictus esset ab vnico filio, quòd inuito se nauigasset: cum videret senem orbum iam pæne egentem, iam tum illum fugisse, ne aleret: & ad preces patrem deduxit, & rogauit in epilogo filium. Et SPARSVM hoc colore declamasse memini, hominem inter scholasticos sanum, inter sanos scholasticū. CESTIVS alio colore vsus est. dixit enim, non iram illam patris fuisse, sed calliditatem: Non habebam, inquit, vnde redimerem. Quem rogarem pecuniam in rem auara ciuitate, in qua ne filij quidem patres alunt? vsus sum consilio. sciebam piratas non crudeles esse, sed auaros. volui efficere vt desperarent illum redimi, & propter hoc superuacuum, & cum impensa futurum, dimitterent. An prudenter cogitauerim, nescio. feliciter certe cogitaui. post epistolas illas quas accusat, dimissus est. LATRO se totum ab istis remouit coloribus, & aduocauit vires suas tanto totius actionis impetu, vt attonitos homines tenuerit. hoc enim colore vsus est: Nescio quid scripserim: olim iā mihi excussa mens est. ex quo vidi filium vnum in arce, alterum in adulterio, tertium in parricidio: ex quo respersus sum sanguine morientis filij, ex quo relictus sum solus, senex, orbus, egens, odi meos. Hic color illius viribus approbandus est. Quando enim opus est, vt aliquis accusando se miserabilem faciat? ALBVTIVS omnes colores miscuit: & vt hoc liberum esset, patronum patri dedit, nec voluit narrare. Ad propositionem cœpit. Alimenta pater à filio petit. deinde cum ad defendendum venit, quòd scripsit duplam se daturum, si manus præcidissent, primum Latroniano colore vsus est. Hoc, inquit, respondeo, nescio quid fecerit, in insaniam malis actus est, hic philosophicum locum introduxit, quomodo magnis calamitatibus animi euertantur, deinde anthypophoram sumpsit. Mentiris. Ille vero iratus fuit. Cogis, inquit, me dicere, iratum tibi merito fuisse. Executus est omnia. hoc illi inter cætera obiecit, quòd occupans fratrem suum ignorasset aut dissimulasset: aut tyrannicidio quoque eius commendationem

facere. deinde ad illum colorem redit Cestianum: Sed illum puto consilio feciſſe quæ fecit. quid ergo? quid iſte tandem dicit quare ſcripſiſſet? nihil dixit. flet: mori vult, ſed non fame. In hac declamatione hanc ALBVTIVS ſententiam dixit dubiam inter admirantes & deridentes: Panem quem cani das, patri non das. GLYCON egregie dixit: Ελεήσατε αὐτὸν, ὃς κινγωδῦ πατρὸς ἥψατο. *Miſereat vos eius qui ob alimentum patri datum periclitatur.* GORCONIVS fuit Buteonis auditor, poſtea ſcholæ quoque ſucceſſor, vocis obtuſæ, ſed pugnaciſſimæ, cui Baro ſcurra rem venuſtiſſimam dixit: Centum raucorum vocem habes. Hic putauit varium colorem ſe excogitaſſe pro patre: Ego, inquit, dictaui, *Duplam dabo, ſi manus non praciderit.* librario vna ſyllaba excidit NON: & ſcripſit, *ſi praciderit.* Digna res, quæ voce illa diceretur. ARTEMON dixit: φιλότεκνος πάτηρ. καὶ σοὶ τι.... ANDREAS dixit: ἄξενον σκάφος. καὶ τὶς τῶν αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατὴρ ἐστι. NICETES dixit: δυὼ δόσω, ὦ δὸς μὴ πήτητε τὼς χεῖρας, ἐζήτουν οἱ πειράται, μή τις τυραννήσας, μήτις μοιχὸς ἦν. Artemon dixit: *Pater filij amans & tibi aliquid....* Andreas dixit: *Inhoſpitalis ſcapha aduerſariorum pater eſt.* Nicetes dixit: *Duplam dabo, ſi manus ſecabitis. Quarebant pirata num quis tyrannus, num quis mœchus?*

CONTROVERSIA VIII.

Ter fortis.

LEX. QVI TER FORTITER FECERIT, MILITIA VACET. Thema. *Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet: nolentem abdicat.*

CONTRA TER FORTEM. PORCII LATRONIS. Miſerrimus pater iam non viderem filium, niſi abdicarem, fortis plus quàm aut legi aut patri ſat eſt. Tertio mihi non redditus, ſed relatus eſt. quod patriæ ſupereſt, patri vindico. fugit me filius, & quidem ad hoſtem. Quo vſque pauidus præliorum nuntios expectabo? fili, mihi vacationem peto. CESTII PII. Abdico filium, vt habeam. non minus vacatio mea Reip. profuit, quàm militia, duxi vxorem. Sic deſcendit in narrationem. Tertio audiui velut denuntiantis deos. Faciat adoleſcens iam feſtitatis ſuæ finem. Ego à diis vacationem in vnam pugnam

gnam petij. Accidat, inquam, quicquid timeo, si illum amplius in aciem dimiseio. Cum diis pactus sum. Non timeo, inquit. Hoc est cur timeam. Obiicitur mihi, quod me filius oderit. ARELLII FVSCI PATRIS. O me filio pugnante iam lassum. Magna omnia sunt. Nihil hoc putas, quod viri fortis pater timet? Miserum me. iam hosti nimis notus sum, iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est? Nunquid luxuriam, inquit, obiicis? ego vero etiam te morari posco inter voluptates. Quousque in duro castrorum iacebis cubiculo? quousque somnum classico rumpes? quousque cruentus viues? simus hilares: trium victoriarum vota soluenda sunt. Tot ac es sustinuisti, tot vulnera possum cum Republ. queri. sero dimitteris. Subinde audio te dicentem, Malo gloriam quàm vitam. Hoc ergo me examinat, quòd mori tibi iam facile est. Denique vno quiesce bello. POMPEII SILONIS. Causa abdicandi est, ne sine filio viuam: quem tandiu non viderem, nisi abdicarem. Abdicatio mea in potestate abdicati est. ROMANI HISPONIS. Quid fatigatæ felicitati molestus es? quid expectas, donec castris eiiciaris? MENTONIS. Erubescit Resp. tam cicatricoso milite vti. Non oportet tantam virtutem sine successore concedere: ducenda vxor est. sed iam nunc te admoneo, ne vnum tollas. CORNELII HISPANI. Non ante te retinere cœpi, quàm dimisit Respub. Nullum iam tibi vulnus, nisi per cicatricem imprimi potest. adhuc diutius fuisti cum hoste quàm apud patrem. Domi tantùm sanatus es. IVLII OTHONIS PATRIS. Optimus virtutis finis est, antequam deficias, desinere.

EX ALTERA parte, *** Ter fortiter pugnantem abdicas, certe abdicatis pugnare licet. ALBVTII SILI. Quis hic subitus insonuit tumultus? nunquid imperator vocat? venio. Plurimum in prima acie laboraui. pudet me, ter victi militant. P. ASPRENATIS. Quousque, inquit, periclitaberis? Bene habet, Iudices: pater me putat dignum esse qui saluus sim. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venite non cogitur, nec vetatur. Prætorio licet prætexta toga vti festis, aut sollemnibus diebus: nunquid necesse est? Quicquid aut præmij aut honoris nomine datur, in vtramque partem sunt

liceat: alioquin desinit præmium esse, cui necessitas iungitur. Pareo tibi pater: qui gloria nos immortales fieri dicebas, qui ex acie redeuntis vulnera osculabaris. Ad hæc noua & diuersa imperia subito me circumagi putas posse? non ita est. Ille in nos dominatur affectus, qui animum primus intrauit. Luxuria, auaritia, desidia, iniustitia, timor, non discuntur, & quotidie hæc omnia aut castigantur, aut puniuntur: in tantum etiam vitiorum tenaces sumus. Crede mihi pater; non sum mei iuris, cum ille prælij clamor exortus est: inuadere hostes libet; obstantes cunctos gladiis diducere: hic impetus, hic ardor animi, domum tuam trinis hostium spoliis adornauit: huic supplicationes illas debeo. propter hoc me etiam cum abdicas, diligis. non animus, non lingua constat: in alieno opere deprehensus sum: toga ipsa humeris non cedit. Ad obsidendum hostem, ad occupandum castris locum, ad intercipiendos hostium commeatus ire iusseris, otium imperas animo non otioso. Quotiescunque tumultus aliquis exortus est, in me ciuium diriguntur oculi, meas spectant manus: & adhuc (verum dicendum) nihil patria debet mihi: nunquam pugnaui, nisi coactus. Credisne quicquid refero tibi? scimus quem vitæ cursum agamus: eadem pericula nos vbique circumstant, & totidem viæ ad mortem sunt. Interdum continuatus labor firmiores facit: sæpe quos labor roborauerat, desidia consumpsit. Marillii. Sine me aliquod meritum in patriam conferre: adhuc militia mea legis munus est. Pugnabo & abdicatus: nec verebor: ne vilis sit opera mea patriæ. Athenienses abdicato vicerunt duce. Quantum inter illum & me interest? ille abdicationem virtute deleuit, ego merui.

Divisio. Prima quæstio illa ab omnibus facta est vulgaris: An filius ob id, quod sui iuris sit; abdicari possit. deinde, An debeat. Hæc tota tractationis est. Græci illam quæstionem primam solent tentare quam Romanæ aures non ferunt An vir fortis abdicari possit. Non video autem quid allaturi sint, quare non possit. nam quod & vir fortis est, & totiens fortiter egit, non plus iuris illi adfert, sed plus commendationis.

Color. Colorem à parte patris quidam duriorem fecerunt; voluerunt enim videri inuisum filio patrem: itaque malle

malle illum cum hostibus viuere, quàm cum patre: pæne omnes, esse adolescentem insatiabilem gloriæ: sed propter ipsum patri & moderandum & continendum. Quidam ex toto ad patris indulgentiam refugerunt, & non disputauerunt hoc modo, quo Silo Pompeius disputauit, qui sic diuisit, vt diceret: etiam si patrem non haberes, desinere debebas. quia patrem habes, desinere debes, quia pater vetat. Facit illo modo quo Gallio, qui sic diuisit hanc partem: Hoc impero Reip. causa, tua causa, mea causa. sequentia duo videtis quemadmodum potuerit implere. illud Reip. causa imperare, sic tractauit. Primum vt pluribus iuuenibus pateat ad virtutem aditus: non debere omnium occasionem fortiter faciendi ab vno occupari: deinde expedire Reip. non videri tantum ex vno pendere, futurum vt & animi hostium crescerent, & suorum frangerentur, si casu vir fortis occidisset. Ad vltimum, vtile est Reip. ter fortem seruari, vt sit qui ostendatur inuentuti iam illum magis posse ornamentum esse quàm præsidium. Illum sensum veterem, Iam pro viro forti nescio quid etiam lex timet, hoc loco GALLVS posuit. hoc quoque inquit: Ter viro forti aut diffidit, aut consulit. Nec illam quidem secuti sunt tractationem, qua vsus est BLANDVS, qui dixit: Militia tibi superuacua est, inuidiosa est, periculosa est. Superuacua est: quia non cogeris, immo verecundè vetaris. Gloriæ causa aliquis militat, consecutus es gloriam: vacationis causa, consecutus es præmium. Tria domi præmia sunt. Et sic transiit, vt diceret, inuidiosum esse, vnum hominem totiens optare omnes honores intercipere. Quam periculosa res esset inuidia, quam magnos viros oppressisset. Hic exempla. Periculosam esse militiam, eodem loco collegit. Illud vnum adiecit de lege. Non posse illum iam fortiter facere, quia omnes illum hostes peterent: & adiecit: Ideo lex ter fortem dimisit. scit illum iam obseruari ab hoste. His ergo omissis, illi qui amantem patrem induxerant, hoc genere egerunt: non possem pati. non possum desiderium tui sustinere. Hoc loco ÆSCHINES ex bonis declamatoribus cum diceret, Non me gloria cupidiorem tui fecit, non omnibus admiranda virtus. Confitebor, inquit, affectus patris, quos vt quisque volet, interpretetur. οὕτως ἂν καὶ ἄτιμον ἐφίλουν: *adeo infamiam adamarunt*. Videbatur hic, dum in-

dulgentiam exprimit, non seruasse dignitatem patris. Placebat autem Latroni, potius ratione retineri patrem, quam affectu: cum in ratione habeat aliquem locum & affectus. ASPRENAS colorem secutus est longe alium: dixit enim se non negare Reip. viri fortis operas, sed ad necessarios vsus reseruare. Si magnum aliquod bellum incidat, tunc & veteranos vocari ad arma. Et illa sententia eius hoc loco valde laudata est: Nunc illi militent quibus necesse est: tu militabis, si erit necesse. Sic venisse populum Rom. ad Scipionem Æmilianum, cum maius bellum Numantinum apparuisset: quàm quod alij duces sustinere possent. Magnum interuallum inter Numantiam & Carthaginem Scipioni datum. Sic ad Pompeium, cum piratæ maria clausissent. Magna præsidia non esse consumenda. Hoc loco ASPRENAS de lege dixit & ipse sententiam. Videlicet ad hos casus lex ter fortem seposuit. A parte filij colorem induxerunt quidam, vt illum cupidum gloriæ & bellicosum facerent. NICETES quidem vsus est hoc verbo: παραστήσωμεν αὐτὸν τοῖς δικασταῖς δρειμανίον. *Si stamus illum iudicibus belli ardore insanum.* & sic egit vt quereretur quod cessarent manus suæ, quod inermes essent. LATRONI non placebat hic color: malebat adolescentem iudicio quam morbo militare. Hoc est, inquit, quod pater efficaciter dicat, detrahere illum operibus suis glomerarium, sanguinarium, quem nec pater possit retinere, nec lex dimittere. Quidam pacti sunt cum patre, tanquam MENTO: qui dixit semel tantum se militare velle, vt aliquid videretur Reip. supra legem præstitisse. Quidam perpetuam denuntiauerunt militiam, quamdiu vires fuissent, non defuturum Reip. virum fortem. Non probabat hunc colorem LATRO. Negabat patri abscindendam spem filij in perpetuum. VIBIVS RVFVS hoc colore egit quo Mento: sed illud adiecit, peruenire ad se voces inuidorum illas: Nunquid amplius pugnauit, quam quod necesse illi fuit? Quidam hoc compositum, & similitum inter nos putauerunt, vt ego militare vellem, tu vetares. LATRO vehementer egit à parte patris, & adiecit: Abdicato non permittam exire, iniiciam manus, tenebo: nouissime ante limen exeuntis cadauer hoc sternam, vt ad hostem peruenias, patrem calca. Putabat Plancus, summus declamator Latronis hunc sensum, à Latrone

fortius

fortius dictum, à Lesbocle Græco tenerius, qui dixit sic κείσομαι ὡς τεῖχος, τὴν τάφρον ὑπερβὰς καὶ πατέρα. *Iacebo vt murus: fossam & patrem transi.* FVSCVS ARELLIVS religioſe patrem induxit omnibus territum: aiebat præcentorem ſuum in hac conrrouerſia deſcribentem pericula futuri prœlij, Homeri verſus ob hoc edidiſſe.

Δαιμόνιε, φίλον ἐστὶν ὀλέσσαι.

Te generoſe tuus perdet furor. Hom. Il. ζ. verſ. 47.

Glycon dixit: σὸν εἶπε τὸν ὦ γενάτα, καταφρονητὴν τέτα, πατρὶ ἐμῇ. Diocles Caryſtius dixit: ὦ δυστύχης, μίαν προσδήσῃ ἀσφάλειαν. ἂν δὲ δὐστυχῆς, τρεῖς αἱρήσεις ἀπολείσῃς. Glycon dixit: σὸν ἔστιν εὖ ἰσχνὸν εἰς τὸν ὑποκείμενον. TOΣ προπεμπτικόν. *Si nactus eris, vna appones fortitudinem, ſin minus tres amittes.* Glycon dixit: *Non bene ſufficit in rem ſubiectam.... pratermiſſam.* Æſchines non ille orator, tunc enim non declamādi ſtudium erat, ſed hic ex declamatoribus dixit nobis cum denuntiaret filio periculum & præſagiis tangi ſe diceret: ἔστι πατήρ, ἔστι ἡ τύχη μαντικώτατον. Æſchines dixit: *eſt pater, non eſt fortuna qua maximè futura præſagit.* Diocles Caryſtius dixit ſententiam, quæ non in declamatione tantum poſſet placere, ſed etiam in ſolidiore aliquo ſcripti genere, cum de fortunæ varietate locum diceret: μία γὰρ ἐστὶ πρὸς τύχην ἀσφάλεια, τὸ μὴ ἑκατοντάκις αὐτὸν πειρᾶσθαι. *Vna eſt enim ad fortunam ſecuritas, non toties eam experiri.* alias πολλάκις. Dorion dixit, rem paulo quidem elatiorem. quàm preſſa & ciuilis oratio recipit, ſed qua egregie attonitos patris affectus exprimeret: Τί σε ποιῶμεν, τέκνον, ἵν' ἄσθμα ποιοῦν; ἀλλ' εἰ μὴ φθονῶ, φοβοῦμαι μή τι ἐκ παρατάξεως, μή τι ἐκ πολέμου μὴ τοῦτο δρκεῖ; φοβοῦμαι περὶ τῆς οἰκουμένης. τί, τέκνον, ἐρυθριᾷς; *Quid tibi faciam vt faciam quod tibi placitum ſit? Sed ſi quidem prauertant, timeo ne quid non acies, ne quid non bellum. Ne hoc quidem ſufficit? Metuo orbi terrarum. Quid fili erubeſcis?*

M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER II.

SENECA MELÆ FILIO Salutem.

CVM repeterem quos vnquam bene declamantes audissem, occurrit mihi inter alios Fabianus philosophus: qui adolescens admodum, tantæ opinionis in declamando, quantæ postea in disputando fuit. Exercebatur apud Arellium Fuscum: cuius genus dicendi imitatus, plus deinde laboris impendit, vt similitudinem eius effugeret, quàm impenderat, vt exprimeret. Erat explicatio Fusci Arellij splendida quidem, sed operosa & implicita: cultus nimis exquisitus compositio verborum mollior, quàm vt illam tam sanctis fortibúsque præceptis præparans se animus pati posset. Summa inæqualitas orationis, quæ modo exilis erat, modo nimia licentia vaga & effusa, principia, argumenta, narrationes aridæ dicebantur. In descriptionibus extra legem omnibus verbis, dummodo niterent, permissa libertas. Nihil acre, nihil solidum, nihil horridum. Splendida oratio, & magis lasciua quam læta. Ab hac citò se Fabianus separauit: & luxuriam quidem cum voluit, abiecit: obscuritatem non potuit euadere. Hæc illum vsque in philosophiam prosecuta est. Sæpe minus quàm audiendi satis est, eloquitur: & in summa eius ac simplicissima facultate dicendi, antiquiorem tamen vitiorum remanent vestigia. Quædam tam subito desinunt, vt non breuia sint, sed abrupta. Dicebat autem Fabianus ferè dulces sententias: & quotiens incidebat aliqua materia, quæ conuicium sæculi reciperet, inspirabat magno

gno magis quam acri animo. Deerat illi oratorium robur, & ille pugnatorius mucro: splendor vero velut voluntarius non elaboratæ orationi aderat. Vultus dicentis lenis, & pro tranquilitate morum remissus: vocis nulla contentio, nulla corporis assueratio, cum verba velut iussa fluerent. Iam videlicet compositus & pacatus animus; cum veros compressisset affectus, & iram doloremq; procul expulisset, parum bene imitari poterat, quæ effugerat. Suasoriis aptior erat: locorum habitus fluminumque decursus, & vrbium situs, moresque populorum, nemo descripsit abundantius. Nunquam inopia verbi substitit, sed velocissimo cursu ac facillimo omnes res beata circumfluebat oratio. Hæc eo libentius, Mela, fili carissime, refero, quia video animum tuum à ciuilibus officiis abhorrentem, & ab omni ambitu auersum, hoc vnum concupiscentem nihil concupiscere, vt eloquentiæ tantum studeas. facilis ab hac in omnes artes decursus est. Instituit etiam quos non sibi exercet. Nec est quòd insidias putes tibi fieri, quasi id agam, vt te bene cedentis studij labor teneat. Ego verò non sum bonæ mentis impedimentum: perge quò inclinat animus: & paterno contentus ordine, subduc fortunæ magnam tui partem. Erat quidem tibi maius ingenium quam fratribus tuis, omnium bonarum artium capacissimum: est & hoc ipsum melioris ingenij pignus, non corrumpi bonitate eius, vt illo male vtaris. Sed quoniam fratribus tuis ambitiosæ curæ sunt, foroque se & honoribus parant, in quibus ipsa quæ sperantur timenda sunt: ego quoque aliquando eius processus auidus, & hortator, laudatorque vel periculosæ, dum honestæ modo, industriæ, duobus filis nauigantibus, te in portu retineo. Sed proderit tibi in illa quæ tota mente agitas, declamandi exercitatio, sicut Fabiano profuit: qui vt aliquando, cum Sextium audiret, nihilominus declamitabat, & tam diligenter, vt putares illum illi studio parari, non per illud alteri præparari. Habuit etiam Blandum rhetorem præceptorem, qui eques Romanus Romæ docuit. Ante illum intra libertinos præceptores pulcherrimæ disciplinæ continebantur: & minime probabili more, turpe erat docere, quod honestum erat discere. Nam primus omnium Latinus rhetor Romæ fuit, puero Cicerone, Plotius. Apud

Blandum diutius quàm apud Fuscum Arellium studuit: sed cum iam transfugisset, eo tempore quo eloquentiæ studebat, non eloquentiæ causa. Scio futurum, vt auditis eius sententiis, cupiatis multas audire. Sed nec ille diu declamationibus vacabat: & ego tanto minorem natu quàm ipse erat, audiebam quotiens inciderat, non quotiens volueram. In hunc ergo libellum, quęcunque ab illo dicta teneo, conferam.

CONTROVERSIA IX.

Adoptandus post tres abdicatos.

THEMA. *Diues tres filios abdicauit petit à paupere vnicum filium in adoptionem. pauper dare vult, nolentem ire abdicat. Contradicitur.*

PRO ADOPTANDO. PORCII LATRONIS. Hancine meam esse fortunam? Eodem tempore & abdicor & adoptor. Ista videlicet domus adolescentem me non capit, quæ te senem fecit. quietiora tempora pauperes habuimus: bella ciuilia aurato Capitolio gessimus. Diuitias putas aurum & argentũ, ludibria fortunæ, quæ interdum cum ipsis dominis veniunt? Denuntio tibi diues, etiam si venero, dabo operam, quam in tua domo facilimum est, vt abdicer. Etiam si multa contra expectationem accidunt, nunquam tamen futurum putaui, vt aut patet meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Non desidero patrimonium. Fragilis & caduca felicitas est, & omnis fortunæ blandientis speciosus cum periculo nitor: & sine causa sæpe fluit, & sine ratione destituit. Vidi ego magni exercitus ducem sine comite fugientem. vidi ambitiosa turba clientum limina deserta, sub domino rectore venalia. Nam quid ex summis opibus ad egestatem deuolutos loquar? Multa tibi succurrent exempla, etiam si in vna domo quæras. RVFI VIBII. Habendos esse liberos is quoque iudicat, qui non libentissime habet. Ego illos in friuola inuitaui nostra. qui illis meam promisi domum, suam eripiam? Quid faciam? Si paruero, abdicabor. si non paruero, abdicabor. Patrem amo. hæc est contumacia mea. Diues filium nõ habet: me dabis? si diues reduxerit suos: me recipies? ita non adoptari, sed

commodari recuſo. CESTII PII. Accipe vitæ meæ teſtem. quid magni æſtimas diuitem, cui placere difficile eſt? Vultis ſcire, quare patrem non relinquam, qui genuit me, qui educauit, qui abdicauit? diu dubitaui ille amicum tentarer, an hic filium. Abdico, inquit, hoc pater verus. Quid ab eo qui adoptabit, ſperare poſſum? NARRATIO CESTII PII. Diues ſuſtulit vnum filium, non fuit contentus, quid enim erat diuiti vnus? tres ſuſtulit, poterat vnum in adoptionem dare. abdicauit vnum, alterum, tertium. Iam nihil diuiti ſupereſſe putatis? quartum abdicat. ARELLII FVSCI PATRIS. Quiſquis es auarus pecuniæ cuſtos immenſæ, cum multa quæſieris, poteriſne omnibus frui? Filium quæris. ecce turba iuuenum ſine patre. Impera quidquid, non negabo: militabo dummodo vbicunque fuero, tuus ſim. Ita nos pauperes ſumus, qui habemus quod diuites rogent? vnde talem patrem? non itaſceris, niſi vt ames. quid porro iſta matrimonia, in quæ male ſani ruitis? gaudia dominorum, an onera ſunt? Mille cum ventum inter vices ſuas exempla referebas, & inter illa ponebas & diuitis domum. Merito abdicaſti, an immerito? Si immerito abdicaſti, odi patrem tot eiicientem innocentes: ſi merito, odi domum tot faciẽtem nocentes. Aliquid in domo locupletis non agendum agam. quæ apud nos frugalitas eſt, apud illos humilitas eſt. Petis iterum potius filios quàm recipis. Colit etiamnum in Capitolio caſam victor omnium gentiũ populus, cuius tantam felicitatem nemo miratur. Merito potens eſt: nemo ab eius origine eſt, quem non reliquerit. Pater egrediẽtem te, certe domum redeuntem comitabor, nec niſi in limine deſeram: ero in publico filius. Amo æque paupertatem ac patrem. vtrique adſueui. Non poſſum agere in domo diuitis filium. Si carum tibi ſeruum venderes, quæreres quis emptor eſſet. Nõ mehercule habeo, quo tibi irato ſatisfaciam. Interim pluris omni matrimonio puto hoc ſomnium. quod ſic me amittere curas, ſatis amare non poſſum. Quid faciam adoptatus? loquar filiis eius bene de abdicatione? Ego in domum veſtram intrabo, tanquam ego vos eiecerim? ego ornamenta veſtra occupabo? Tum illic ſi quid commiſero, me nec meus recipiet pater. Quid eſt quod aut negandum mihi, aut excuſandum ſit? Non inſaniſſimum dispendiorum malum, non erubeſcendos amores, neque lu-

xuriantem habitum, neque potatus obiicis filio. hæc non si potes, aliqua saltem ex commentariis amici tui describe. madentem vnguentis hesternis, conuulneratum libidinibus, incedentem, vt fœminis placeat fœmina mollius, & cetera quæ morbi, non iudicij sunt. Abdicatio loquax est. Quàm te paupertas amo, si beneficio tuo innocens sum! Accusatorem non habeo: me miserum, etiam laudatorem habeo, & eum cui non omnes placent, hoc enim malo dicere, quàm omnes non placent. Non tibi per multos liberos fulta domus est, neque turba lateri circumerat, nec multus intra limen hæres est: quanquam nec sic quidem debuisti dare, cùm deos cum votis patris vidisses certantes, & tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum supereſt, & habemus exemplum, posse aliquem tres filios perdere. Ille Crœsus inter reges opulentissimus, ad tormenta post tergum victis manibus ductus est. Tu Crasse, post cuestigata illa fugitiuorum arma vrbis Romanæ ditissimus, qui nunc apud Parthos eges sepulchro quoque. Dicta præterea illa corrumpentium non fero. quoties enim inter diuitias suas exemplo istam posueritis domum, meliores perdentem diuitiis suis liberos? hoc scio nostros fuisse maiores: hoc illum Ælium Tuberonem, cuius paupertas virtus fuit: hoc Fabricium, Samnitium non accipientem munera. hoc ceteros patres nostros, quos apud aratra ipsa, mirantes decora sua, circunstetere lictores. Surgite, surgite iuuenes: & meum rogando patrem, vestrum rogare discite. Blandi. Tres genuit: quatuor abdicat. Abdico, inquit. apparet vnde venias. Galli Vibii. Si quis me audit, abdicari iam putat adoptatum. quare? ne auferam patri filium, filiis patrem: nec tam vicino exemplo emendatis. Qui abdicauit suos, quærit alienos. nulla certa felicitas est. Paulo ante ego diuitis filiis inuidebam: modo illi mihi. laudat me pater, cum abdicet: laudo ego patrem, cum abdicet. hæc vna inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego meo. Fabiani Papirii. Ecce instructi exercitus sæpe ciuium cognatorumque conserturi manus, constiterunt, & colles equis vtrinque complentur, & subinde omnis regio trucidatorum corporibus consternitur, illatorum multitudine cadauerum, vel spoliantium. Si quæsierit aliquis,

quæ

quæ causa hominem aduersus hominem in facinus coegit? nam neque feris inter se bella sunt: nec si forent, eadem hominem deceant, placidum proximumque diuino genus. Quæ tanta vos fert ira, cum vna stirps, idemque sanguis sitis: vel quæ furiæ in mutuum sanguinem egere? Quod tantum malum humano generi vel sorte vel fato inuectum? an vt conuiuia poculis extruantur, & tecta auro fulgeant, parricidium tanti fuit? Magna enimuero & laudanda sunt, propter quæ mensam & lacunaria sua potius quàm lucem innocentes intueri maluerint. An, ne quid ventri negetur libidinique, orbis seruitium expetendum est? quid tandem sic pestiferæ istæ diuitiæ expetuntur, si ne in hoc quidem vt liberis relinquantur? quid tandem est quod in vitio corruperint? Primum si inde incipere velis, ædes ipsæ, quas in tantum extruxere, vt domus ad vsum, & munimentum paratæ, sint nunc periculo, non præsidio: tanta altitudo ædificiorum est, tantæque viarum angustiæ, vt neque aduersus ignem præsidium, neque ex ruinis vllum vllem in partem effugium sit. Ad delicias dementis luxuriæ lapis omnis eruitur, cæduntur que gentium siluæ: æris ferrique vsus, iam auri quoque in extruendis & decorandis domibus nempe vt anxij interdiu, & nocte ruinam ignemque metuant, qui tectis iniectus est fortuitus. Hinc & vicina vrbium excidia sunt: quippe non defendis vni, sed in communi periculo apprehendam: hostesque aliena & in sua damna. validiora ceduntur alia, ipsaque cum maxime flagrant, spolium ex alienis ruinis ferunt. In hos ergo exitus varius ille secatur lapis, vt tenui fronte parietem tegat, quam vinctis seuere in hoc pauimentum leuatum & infusum tectis aurum. O paupertas quàm ignotum bonum es! Quin etiam montes siluæque in domibus marcidis & vmbra fumoque viridibus. *Quid faciam? Si paruero, abdicabor: patrem amo, hæc est contumacia mea.* vt maria amnesque mutentur, vix possum credere quemquam vidisse siluas patentesque campos, quos rapidus amnis ex præcipiti, vel cum in plana infusus est, placidus interfluit: non maria vnquam ex colle vidisse lata aut hiberna, cum ventis penitus agitata sunt. Quis enim tam paruis oblectare animum in vita possit, si vera cognouerit? Videlicet quæ instantibus tangi comprehendique ma-

nibus aut ſinu poſſunt. An magna non capit? exiguum eſt. & hoc. litoribus quoque moles inuehuntur, congeſtiſque in altum terris exaggerant ſinus: alij foſſis inducunt mare: adeo nullis gaudere veris ſciunt, ſed aduerſus naturam alieno loco, aut terra, aut mari mutata ægris obiectamenta ſunt, vt imbres faſtidio rerum naturę laborantibus. Iam ne liberi quidem, niſi alieni placent. Hispani Cornelii. Solus omnium abdicor, quia me mens pater diligit, alienus appetit. Vibii Rufi. Diues filium non habet: me dabis? diues reduxerit ſuos: me recipies? ita non adoptari, ſed commodati recuſo. Quid mihi obiicitur? Meritis amoris alienum feci. Dic diues audiat: Diuitem, inquit, te eſſe volo. O me abdicandum, ſi talem patrem relinquo. Laudabat mihi pater paupertatem, narrabat diuitum incommoda: aiebat multos diuites accuſatos: ego certe meminì abdicatos. Abdico, nõ eſt patris mei verbum. Triarii. Quare abdicas? nunquid dies noctéſque impendo turpibus conuiuiis? plurimum vino in lupanari? ſi neſcis quæ crimina obiiciantur, ab amico diſce. Si omnes mali ſunt, quid iſto patre miſerius? ſi boni, quid cruentius? Romani Hisponis. In hanc ego domum ibo, in qua totiens aut inſanitur à patre, aut totiens peccatur in patrem? cum prodiero repente diues, dicent omnes: Quis eſt iſte, quem magna fortuna non decet? hæc eſt diuitis quarta abdicatio. Silonis Pompeii. Quantumcunque eſt, mihi ſatis eſt: vnicus ſum, fortiter fortunam meam feram. Hoc nunc mihi primum accidit: dictus ſum diuitis filius, & iam abdicor. Quid videri me velis, neſcio: innocentem? ſed abdicor: nocentem? ſed adoptor. Vtcunque tamen abdicatio tolerabilior eſt: vnum abdicat, adoptio tres. Non poteſt mihi dici quod ceteris abdicatis: In tua poteſtate fuit, ſi paruiſſes patri, non perdidiſſes patrem: etiamſi non abdicares, perditurus fui.

Pars altera. Porcii Latronis. Si neſcirem quid mali eſſet pauperies, nunc intelligeretur, cum abdicationem filius meus non timet. Fabriciorum imagines Metellis patuerunt. Æmiliorum, & Scipionum familias adoptio miſcuit: etiam abolita ſæculis nomina per ſucceſſores nouos fulgent. Sic iſta patriciorum nobilitas ab fundamentis vrbis, vſque in hæc tempora conſtitit. Adopti-

doptio fortunæ remedium est. Non ignoro ego, quorum inopia per otium in angulis diuitiarum conuictos strepit, accusatioque consequitur, neque quiescere sinit. Sed nulla materia in rebus humanis virtutes clarius ostendit censu. Senatorium gradum census ascendit: census equitem Romanum à plebe discernit: census in castris ordinem promouet: censu iudex in foro legitur. Non persuadeo tibi? I ergo ad illos quos mauis sequi quàm reducere. FVSCI ARELLII PATRIS. Facilius possum paupertatem laudere, quam ferre. Quid mihi Phocionem loqueris? quid Aristidem? Tunc paupertas erat sæculi. Quid loqueris Fabricios? Quid Coruncanios? Pompæ ista exempla. Fictilibus fuerunt dij faciles, tibi non noueris diuitias esse paupertatem. Quid vos liberis vestris optatis: ego meo imperium.

DIVISIO. Non puto vos quærere, quomodo hæc controuersia diuisa sit, cum habeat negotij nihil. FVSCVS tamen sic diuisit: Dico mihi licuisse adoptare: dico mihi licuisse recusare adoptionem: dico etiam vt licuerit, recte tamen recusasse: & quod iure fit, verum est, & quod sine iure quoque rationem habeat, recte fit. Cum de iure diceret, dixit: Sub arbitrio, inquit, patris sum: & hoc subiicior patri, quia pius sum, in hoc sine dubio, vt pius sim, & ad manum argumentum est, nempe abdicanti respondeo, quid ita? quia respondeo, scilicet id ago ne desinam illius esse. quid ago, cum respondeo emancipanti: quid enim ad amittendum patrem interest, vtrum eiiciar, an transferar? Si non licet recusare, cur potius abdicas me quam tradis? Cum de officio diceret, in hæc diuisit: Dico non fuisse dandum sine magna causa filium in adoptionem: dico multo magis à te: dico minime illi. SILO POMPEIVS sic diuisit: cœpit euertere, & explosa quæstione: In omnia parebo, dum sit: etiam si in omnia, ibi non parendum, quo efficitur ne pater sit. Deinde quærit, an inuitus filius dari in adoptionem possit: si non potest à nobis abdicari, quod arbitrij sui est: an possit, non cum contra voluntatem patris est, sed cum male arbitrio suo vtitur. hic subiecit, an hic bene vius sit. De officij parte tractauit, & ita diuisit: Turpem esse adoptionem, inutilem esse, periculosam esse. Cum diceret turpem, dixit

aliena bona inuadere, & trium filiorum sub se sortem esse, & liberis spem reconciliationis paternæ eripere, quàm inhumanum esset. Cum inutilem diceret, dixit patri inutilem esse, adoptanti inutilem esse. Cum patri inutilem diceret, tractauit quàm graue esset, vnico carere filio, quem alius concupiscceret. & cum diceret diuitem esse, quodque qui tot haberet solatia, filium quæreret: dixit: Tibi non erit facile adoptare. Inutilem esse diuiti cum diceret, sic tractauit: Futurum vt ad suos rediret, si non adoptasset. Hoc loco belle videbatur dixisse. Si animum patris intelligis, dat tibi notam reconciliandi tuos, negat se solitudinem pati posse. Cum inutilem sibi esse diceret, paupertatem laudauit, in diuitias inuectus est: dixit se posse diuitiis corrumpi, quibus corrumpi possit exercitus. Cum in diuitias inueheretur, dixit: Aiunt multa vitia diuites habere istos, & hoc grauissimum, quod suos non amant. Nec esse quod quisquam se satis putet firmum ad repellenda vitia, contactu ipso nocentia transeunti bono. Nec peccare discam? Ecce tu quam cito abdicare didicisti. Dixit futurum, vt diuiti displiceret propius inspectus, ipsum amorem paupertatis ab illis fastidiri: dixit futurum, vt abdicaretur, si adoptatus placuerit, ego nec meo placeo: adiecit periculosam sibi futuram adoptionem in domo, suos dominos desiderante, & tota familia expellere insitiuum heredem cupiente. LATRO vltimam quæstionem posuit, quam fere solebat: Etiam si nõ rectè fecit, quod adoptari à diuite noluit: an tamen bono id aduersus patrem animo fecerit, an ignoscendum sit deinde, an bono aduersus patrem animo fecerit. In hac quæstione bona pars adolescentis est, patrem amantis, & opibus præferentis. LATRO tamen negabat patrem daturum manus, bono aduersus se animo factum, sed consensum filiorum aduersus patres dicturum tacitum, nescio quem. BROCCO quidam non male re vsus, qui diceret adolescentem videri sibi habere capitalia quædam vitia, male de se existimare eum qui ire ad iudicem districtum innocens nollet. ARGENTARIVS omnes priores transiens partes statim ad hoc venit, Debuerítne patri parere, an non debuerit: & in figuram contulit declamationem. Volo, inquit, alius filium abdicet, qui petitur à patre paupere, vt in adoptionem diuitis daretur. Quàm bonam, inquit, causam

causam pater habebit? Dicit hic, deinde transit. Sic cum declamasset eam controuersiam, quæ vsitata non erat: Si ille filius malam causam haberet, ego bonam habeo: contulit suam causam cum illo.

COLOR. De colore magis quæsitum est, an adolescens debeat aliquid in diuitem dicere. quid enim faciet? diceret in eum qui tantum æs habet, & in amicum paternum? non dicit in eum quem fugit? & illi tamen qui sibi abstinentiam conuiciorum imperauerant, non bene præstiterunt aliqua sententiæ dulcedo surrepsit. Aridi declamatores fidelius quos proposuerant colores, tuentur. nihil enim eos sollicitat, nullum schema, nulla dulcedo sententiæ subrepit. sic quæ malam faciem habent, sæpius pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. FABIANVS PHILOSOPHVS hoc colore vsus est, vt diceret: Etiam si substinerem, ac tradi diuiti nollem. & in diuitias dixit, non in diuitem. Illas esse quæ frugalitatem, quæ pietatem expugnassent, quæ malos patres, malos filios facerent. GALLVS VIBIVS fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quam postea insaniæ. Huic accidisse vni scio, vt in insaniâ non casu incideret, sed iudicio peruenirent. nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. Hic controuersiam postero die quàm erat à Fabiano dicta, declamauit. Solebat autem sic ad locos peruenire, vt amorem describeret pæne cantantis modo, vt diceret, Amorem describere volo, tanquam, bacchari volo. Deinde describebat, & totiens cœpturus repetebat: Amorem describere volo. In hac controuersia plane quod voluit, consecutus est, vt diuitias nobis in odium adduceret. Sæpe enim ingessit: Diuitias describere volo, & multa minus facundè & corruptiùs quàm Fabianus, sed dulcius. hoc vnum occurrit, in quo puellum inest insaniæ. Non me delectant ignoti domino seruorum greges, nec sonantia laxi iuris ergastula. patrem gratis amo. FVSCVS ARELLIVS & hunc colorem dixit. Omnibus offendor. cum primum de adoptione ista cogitarem, occurrerunt mihi tres abdicati, & audio in ista domo tres fuisse filios. Necesse est timeam infelicem liberis domum. & alias causas dicit. licet enim plura abdicato dicere propter quæ non litiget: sed nunc refero, cui rei quis

que maxime institerit. LATRO illo colore vsus est, sodalem se tribus diuitis filiis fuisse: semper, inquit, illos colui, immo adhuc colo. cum abdicati essent, ego illis suasi vt tacerent, & patrem cedendo mitigarent. Dixi, Cum primum tempestiuum putabitis, patrem vestrum rogabit meus. Ecce admonent me aptissimum esse tempus. Verum est. non potest pater inuenire reconciliationis aptius tempus. dies filios quærit. CESTIVS illo colore, Quos abdicatione non potuit terrere, putat se castigaturum adoptione. non ille tuum filium concupiscit, suos corrigit: dum illos correctos putauerit, me statim abdicabit. Non faciet? Atqui neminem adhuc habuit, in quo hoc aut facilius aut iustius faceret. FABIANVS hoc colore, vt dixit, egit: Nolo dies esse. RVFVS VIBIVS hoc: nescio dies esse. Hæc in hoc loco cum diceret, excepta sunt. Non est quòd putes omnibus diuitias conuenire. nihil est insolentius nouitio diuite. Sed & illud dixit: Alius animosè loquitur, vt ex contemptu diuitiarum gloriam petat. ego non dico, dies esse nolo: sed nescio. ALBVTIVS & ipse diuitias insecutus est, & dixit pulchram de Fabricio sententiam. Munera, inquit, regia respuit, cum auro dominum timet accipere. & illum locum egregiè tractauit. Omnes cibos habebo suspectos, omnes potiones. trium pædagogi: ex illis occidere me volet, quisquis frugalissimus fuerit. Non venenum pauperes timent, non hæredem: adhuc nec abdicationem timebamus. SILO POMPEIVS illo colore egit: Nemo illi placere potest. Ne in hoc quidem aliquem retinuit, vt non omnes abdicaret. Ecce nunc, inquit, inuenit nouam abdicationem, ne quid de reditu sperare possent. Et cum multa dixisset in diuitem, dixit: Non est quod mireris, si te oderunt, quos abdicasti. Colorem aperte* paratius aliquid cur hic desideret? quidam dixerunt patrem cupidum diuitiarum, quod inuidiosum est, in hoc vsum: quidam ita, Diuitias filio dare vult, vt filius eripiat. Itaque Latro optimo colore vsus est. In hoc, inquit, te in adoptionem volo dare, vt facilius per te abdicati reconcilientur. CESTIVS. Timeo, inquit, ne abdicer. vellem timete. ALBVTIVS hoc colore vsus est: Summam sibi amicitiam cum diuite fuisse: dixisse illum sibi dubitanti, an filium tolleret. Tolle, inquit, in meum patrimonium:

nium: ego istum fratrem liberorum iudicabo. Itaque cum & tertium abdicaret, dixit: Nisi mihi illudis, vnicum etiamnum filium habeo. venit ad me, & ait: Redde quem educasti mihi: si emendati fuerint liberi mei, habebo hunc cum illis: si perseuerauerint, habebo pro illis. Tentasti statim illum reducere in gratiam cum filiis. intempestiuum erat. Tentaui, quotiens subtrahendum eum respondit, non tanquam possit diuiti deesse filius. SILO dixit: Amicos, inquit, abdicat. vsus sum. quid ergo? mauis inimicum adoptet? si intraueris domum videbis, an aliqui animum patris à filiis auertant. Si reduxerit, inquit, illos, & quid fiet? capit diuitis domus quatuor liberos. Si illi te fratrem grauabuntur, libentissime recipiam. Sic de me diues metuit, vt illi darem filium paratissime commodato. BLANDVS hoc colore egit, vt diceret, Diuitem inexorabilem esse liberis: omnia se fecisse vt illum placaret, videre se magnas causas & graues. Itaque certam futuram adoptionem. OTHO IVNIVS pater solebat difficiles controuersias belle dicere, eos in quibus inter silentium & actionem medio temperamento opus erat. Edidit quidem quatuor libros colorum, quos belle Gallio noster Antiphontis libros vocabat: tantum in illis somniorum est. & hoc vitium ab antiquis, qui artem dicendi tradebant, duxerat. Illi enim colores * probant qui non possunt coargui, non vt omnia asseuerent, vt non esse aliquo homine offensus. Sed ridiculum est affectanti, quod falsum probari non possit Non multum interest in causa sua, falsum aliquis testem deprehenderit an seruum: alteri enim credi non debet, alteri non solet. OTHN tamen IVNIVS bene dicebat has controuersias, quæ suspicioſe dicendæ erant. Item memini, optime dicere illū pro iuuene adulterij reo, in quem SYRIACVS VALLIVS homo disertus ad calumniam iurauerat. Erat genus iudiciale Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo suo testatus est, & ob id vxorem suam dimisit. hoc nomine, seruum pro adultero postulatum, dominus non defendebat: mulierem, quam perebat, præiudicium, tuebatur. opus erat aliquo colore, cum in cubiculo visa esset cum seruo à marito. OTHO IVNIVS nullam rem certam posuit, sed tantum circūuentam à viro mulierem egregie tractauit: cuius actio quàm vtil s fuisset,

statim apparuit. Nigro Brvtidio dicente, qui hoc colore vsus est, Accersitum à domino seruum, qui inter se medius & dominam, cum domina rem haberet, illam non esse passam, maritum indignatum prosiluisse quasi in corruptorem. Vsus est colore. dixit. n. arcessitum vt dominicæ libidini paparium faceret. Syriacvs cum secunda actione hunc colorem vrgeret, diserte multa dixit: inter quæ & hoc: Adulterum accusator in cubiculum vsque perduxit, patronus in lectum, & pæne causam abstulit. & illud cum Syriaco vafre & facit, & belle respondet, cum prima actione diceret, non posuit causam, sed argumentatus est: dixit probaturum se deprehensam in cubiculo cum seruo. Niger Brvtivs cum ageret, obiecit Syriaco, quòd causam non posuisset, & instituit assidue, quare non appareret, quomodo seruus solicitatus esset, quomodo perductus in cubiculum. cum responderet Syriacus, ait: Primum non apud eundem præceptorem studuimus. Tu Appollodorum habuisti, cui semper narrare placet: ego Theodorum, cui non semper. deinde si quæris Niger, quare ego non narrauerim: vt tu ista narrares. Tunc & contra maximum Stertinium quo premebatur, cum comes eius fuisset, dixit, Per annos duodecim in officio fui: Dic quid in domo tua peccauerim? Sed hæc consuetudo vestra. Iniuriam vocatis finem seruitutis. Tamdiu vobis cordi fumus, quam diu viui. Hæc à Syriaco dicta, magnis excepta clamoribus, cum occurrerent mihi, præterire non potui. Ad Othonem redeo, à quo longius aberraui. Solebat hos colores adhibere, qui silentium & significationem desiderant. Bene itaque & hanc controuersiam hoc colore dixit, tanquam in emendationem abdicaturus, & reconciliationis causa faceret. Hoc non detegebat, sed omnibus sententiis vtebatur ad hoc tendentibus: tanquam, Non possum inquit, pati sine patre me: an sine te putas pati posse quemquam? aut patrem putas pati sine liberis posse? & illud: Credite mihi, impium nihil de liberis duo patres cogitant. & illud: Recipiat, inquit, suos, non possum sine te pati. hoc fortasse illi placebit, quòd ad tuum patrem reuerti voles. & illud: Non amas abdicatos? domum illorum occupa. ama, serua. dixit & illud: Libenter, inquit, pauper sum & ego. Dicit aliquis

Quare

Quare ergo in adoptionem diuitis filium recipi volo? Et excusationem si dixero, filij mei causa facio: honestius autem nunc facio, quam si filium ei facerem. & illud: Hoc aut meum consilium est, aut illius, aut commune, consentiatis licet duo senes. Iungit & illud, Temerariam adolescentiam, & incautam contumaciam: fortasse iam superuacua esset adoptio, si non repugnasset. Et illud: Non recipio, omnia licet facias: non ero pater orbo diuite. & illud in vltimo: Scis me non inuitum esse pauperem, ego te genui, ego diuitias docui contemnere, sequere auctoritatem meam. nihil turpiter suadeo, nihil sordide concupisco, crede fidei meæ. hoc fieri expedit, quod, inquit, me tibi diuiti: nihil amplius dico. Totam bene dixit controuersiam, sed hoc genere, vt putares illo dicente dicendum sic esse: deinde mirarere, quid illi suspicioſa actione opus fuisset, cũ aperire liceret. Bene de hoc vitio illius Scaurus aiebat, illum acta in aurem tegere. GLYCON SCYRIDION ex altera parte satis dulcem dixit sententiam: Ὅτι ὠμονόησαν πονηρὰν γνώμην. ὁμολογῶν οἷα ἐφίστανται. ARTEMON dixit: ὦ σύγε εἰ παιδὸς οὐ βεβαίων κτήσῃ. Πλουτοῦσιν οἷς πλέονσι φαῦλοι πατέρες ἀπάντων σπάνιον. HERMAGORAS dixit: Φειλόσοφοι μέθυσοι τέσσαρες ἑνὸς λαμπρότερον. Glycon sententiam: *Quia consensit agit maligno, confitens qualia aggrediantur.* Artemon dixit: *Non tu pater es stabilium possessionum, diuites sunt quibus diuites parentes obueniunt.* HERMAGORAS dixit: *Circumlustrabimus quatuor vnius secretum.*

CONTROVERSIA X.

Iusiurandum mariti & vxoris.

THEMA. *Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri obtigisset, alter moreretur. Vir peregre profectus, misit nuncium ad vxorẽ, qui diceret decessisse se. Vxor se precipitauit. recreata, iubetur à patre relinquere virum. non vult. abdicatur.*

PORCII LATRONIS. Dij immortales, qua debetis prouidentia humanum genus regitis: effeciſtis vt illud non periculum esset amantis, sed experimentum. CESTII PII. Antequam iuraremus, diu inter nos hæc tacita lex erat. Si abdicata fuerim, non viuam. Huic pater non credit. nec est nouum: nec vir illi credidit. Quæris quod

iusiurandum fuerit? Ita patri placeam. FVSCI ARELLII PATRIS. Iam vxor non nauigabo, non peregrinabor, fides tua me timidum fecit. Mentitus, inquit, hic est. solemne est amantibus. ideo non nisi iurantibus credimus. Hos diuidere vult socer, quos ne mors quidem diuidit. Moriar, inquit, habeo & causam, & exemplum. Quædam ardentibus se maritorum rogis miscuerunt, quædam vicaria maritorum salutem anima redemerunt: quàm magna gloria breui sollicitudine pensata est! O te felicem, vxor: inter has viua numeraris. MARILLII. Assiduæ contentiones erant, ego magis amo: immo ego: sine te viuere non possum. immo ego sine te. qui solet esse exitus certantium. iurauimus. Hic animus sine dubio iurantium fuit, vt viui non diduceremur, cum illud quoque caueremus, ne morte diuideremur. respexistis nos dij. nunquam vos violauimus. HISPONIS ROMANI. Difficile est, Iudices, eorum secretorum causas reddere, quæ amantibus etiam sine ratione iucunda sunt. nec est quod putetis de abdicatione hodie tantum illius agi: de spiritu agitur. Scitis, quemadmodum suos amet. non magis sine patre viuere potest, quam sine viro. IVNII GALLIONIS. Socer (si enim te appellabo quamdiu vixero) quid sibi volunt altiores huius gemitus, & fortiora inter lacrymas suspiria? nescio quid videris fortius puella promittere. non sum tanti, vt bis pro me pericliteris. ARGENTARII. Nocet illi indulgentia suorum, in duo pericula mulier incidit: quorum neutrum esset experta, si aut minus amaret virum, aut minus amaret patrem. ALVII FLAVI. Nec est quod putetis, illi facilius istius esse desiderium; & patrem amat tanquam iurauerit.

PARS ALTERA. P. ASPRENATIS Nempe si quid acciderit viro, peritura est: &, si bene filiam meam noui, peritura est si quid genero meo acciderit. Filia mea moritura est, adiiciam quod sit indignum, si quid filiæ meæ acciderit, vir eius victurus est. Vide qua te lege constrinxeris: si parueris, viues. BLANDI. O conditionem æquam. alteri vitam debet, alteri deuouit. PAPIRII FABIANI. Non possum, inquit, relinquere virum. Quicquam non potest, quæ mori potest? pæne dum falsæ mortis nuntium misit, vere recipit. Vir dum nimis amat vxorē pæne causa periculi

xiculi fuit: vxor dum nimis amat virum, pæne causa luctus fuit: pater dum nimis amat filiam, abdicat. Seruate totam domum, amore mutuo laborantem. Moriar, inquit: hoc patri minaris, viro promittis. Potes sine viro pati: peregrinationem eius tulisti. facilius potes carere eo qui spiritum debet, quàm eo qui impendit?

DIVISIO. Et hæc controuersia non erat in diuinatione. nam præter illam quæstionem, An pater abdicare posset propter matrimonium, reliqua, cum ad æquitatem pertineant, tractationis sunt. Primam tamen coniecturalem quæstionem LATRO fecit: proposuit illam, An etiam si non malo aduersus vxorem animo maritus fuit, fecit tamen, vt tam temerarius & inconsultus relinquendus sit. deinde, An etiam malo aduersus vxorem animo fecerit. FVSCVS ARELLIVS iuris quæstiones subiecit, Non posse illam discedere à viro: nam & hoc iureiurando illam obligauit. hunc enim animum fuisse sine dubio iurantium, vt viui non diducerentur, cum illud quoque cauerint, ne morte diuiderentur. LATRONI contrarium videbatur, onerati iurisiurandi inuidiam, cum extenuari deberet: & illud iurisiurandum contra fortunam videtur, hoc etiam contra patrem. CESTIVS contra fecit, & toto dixit iureiurando illam libertatem: illo cautos ipsos vinculo religionis: & ideo non futurum periculum vxoris, si quid accidisset viro. SILO POMPEIVS contra dixit, illam teneri iureiurando: & adiecit, Et si repudio dicta fuerit, non tamen solui fœderis pactionem: & ideo inquit, Honestum mortis titulum vindico: ne si quid acciderit, aut ego pro aliena vxore moriar, aut illa pro alieno viro.

COLOR. HISPO ROMANVS hoc colore vsus est, Iusiurandum iocosum fuisse: sicut multa quotidie iurarent amantes, & ipsum iurasse: idque obtinuisse an iurasset, misisse nuntium, vt experiretur affectus vxoris, non vt perimeret. vxorem intellexisse falsum nuntium esse, & ex eo se loco præcipitasse, ex quo præcipitata perire non posset: Vt quomodo ego illam, inquit falso nuntio terrueram, sic illa me falso periculo terreret. MARILLIVS præceptor noster licenter verbo vsus est, satis sensum exprimente, cùm diceret vxorem intellexisse mariti mendacium: &

ipsa aduersum temerarios mariti iocos reluſit. Hanc controuersiam memini me videre NASONEM declamare apud rhetorem Arellium Fuscum, cuius auditor fuit. Nam Latronis admirator erat, cum diuersum sequeretur dicendi genus. habebat enim ille constans & decens & amabile ingenium. Oratio eius iam tum nihil aliud poterat videri, quàm solutum carmen. Adeo autem studiose Latronem audiuit, vt multas eius sententias in versus suos transtulerit. In armorum iudicio dixerat Latro: Mittamus arma in hostes & petamus. NASO dixit:

Arma viri fortes medios mittantur in hostes,
Inde iubete peti.

& alium ex suasoria sensum, quem à Latrone mutuatus est, memini Latronem in præfatione quadam dicere, quod scholastici quasi carmen didicerant, Non vides, vt immota fax torpeat, exagitata reddat ignes? mollit viros ocium, ferrum situ capitur & rubiginem ducit; desidia dedocet. NASO dixit:

Vidi ego iactatas mota face crescere flammas:
Et rursus, nullo concutiente mori.

Tunc autem cum studeret, habebatur bonus declamator. Hanc certe controuersiam ante Arellium Fuscum declamauit, vt mihi videbatur longe ingeniosius: excepto eo, quòd sine certo ordine per locos discurreret. Hæc illo dicente excepta memini: Quicquid laboris est, in hoc est, vt vxori virum, & viro vxorem diligere concedas. Necesse est deinde, iurare permittas, si amare permiseris. Quod habuisse nos iusiurandum putas? Tu nobis religiosum nomen fuisti. Si mentiremur, illa nbi iratum patrem inuocauit ego socerum. Parce pater, parce socer: non peieramus. Ecce obiurgator noster, quam effrænato amore feitur. quamquam esse * filiam preceris: charum quidem, quod illum ab indulgentia sua auocet. Dij boni, quomodo hic amauit vxorem? amat filiam, & abdicat: dolet periclitatam esse, & ab eo audpcit, sine quo negat se posse viuere. queritur periculum eius, qua pæne caruit hic qui amare caute iubet. Facilius in amore finem impetres quàm modum. tum hos ponis terminos, vt nihil faciant, nisi considerate; nihil promittant, nisi vt ius facturi: omnia verba ratione & fide ponderent. Senes sic amant. Pauca nosti, pater,

pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortasse, quod non putas, peierauimus. Quid ad patres pertinet, quod amantes iurent? Si vis credere, nec ad deos pertinet. Nec est quod tibi placeas vxor tanquam prima peccaueris. periit aliqua cum viro, periit aliqua pro viro: illas tamen omnis ætas honorabit, omne celebrabit ingenium. Fer, socer, felicitatem tuam. magnum tibi quàm paruo constat exemplum! in reliquum diligentiores facti sumus: errorem nostrum confitemur. exciderat iurantibus, esse tertium qui magis amaret: sic dij, sic semper. Perseuera, socer, recipe filiam: ego qui peccaui, pœna dignus sum, quare vxore necata, socero causa sim orbitatis? Discedam è ciuitate, fugiam, exulabo: vtcunque potero, desiderium misera & crudeli patientia perferam. Morerer, si solus moriturus essem. Declamabat autem Naso raro controuersias, sed nonnisi ethicas: libentius dicebat suasorias molesta illi erat omnis argumentatio: verbis minime licenter vsus est, nisi in carminibus, in quibus non ignorauerit vitia sua, sed amauit. Manifestum potest esse, quod rogatus aliquando ab amicis suis, vt tolleret tres versus, inuicem petiit, vt ipse tres exciperet, in quos nihil illis liceret. æqua lex visa est. scripserunt illi quos tolli vellent secreto, hic quos tutos esset vellet. in vtriusque codicillis iidem versus erant: ex quibus primum fuisse narrabat Albinouanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semi bouemq; virum, semiuirumq; bouem.

Secundum:

Et gelidum Borean egelidumq; Notum.

Ex quo apparet summi ingenij viro iudicium non defuisse ad compescendam licentiam carminum suorum, sed animum. Aiebat interim, decentiorem faciem esse, in qua aliquis næuus esset.

CONTROVERSIA XI.

Raptor patrem suum non exorans.

LEX. RAPTOR NISI SVVM ET RAPTÆ PATREM INTRA TRIGESIMVM DIEM EXORAVERIT, PEREAT. Thema. *Raptor raptæ patrem exorauit: suum non exorat. accusat dementia.*

CONTRA RAPTOREM. PORCII LATRONIS. Moriar, inquit, moriar hodie: ego virum non fleo. Quid contremiscis senectus? quid lingua trepidas? quid oculi obstupuistis? nondum est trigesimus dies. Vitam rogas? dedi, & perdidisti. Mori, inquit, filium vis. ego te mori volo? immo furor tuus, illa cœca & temeraria cupiditas: & inter hæc pater illius, qui nimis citò exoratus est. Quare tam cito senex ille remisit iniuriam? Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. timeo ne verum sit quod audio, ne nouo inauditoque more de nuptiis puellæ exoratus sit. CESTII PII. Quo melius de re iudicare possitis, narrabo me iuuenem. habui patrem sanæ mentis: nec tam seuerum scilicet, vt crudelis esset, nec tam indulgentem, vt incautus. Duxi vxorem quam pater iusserat: & tamen nuptiarum mearum me pœnitet. Fili, nonne sæpe excandui, sæpe reconciliatus sum, sæpe quod negaueram dedi? Ipse dispensasti triginta dies: vt haberet primos socer, medios reus, nouissimos pater. Ne omnia vitia eius à prima adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hæc intra triginta dies. Putas me accusatori promissurum, quod filio negaui? impetraui, inquit, ab illo: alij aiunt illum à te. mediis me diebus accusas. Rapuisti virginem, cum tam libenter viueres? ARELLII FVSCI PATRIS. Moriar, inquit, etiamnum minaris: nondum rogas. Quid, inquit, rogabo? iam lassus es, nec vllum adhuc rogasti. Non possum, inquit, exorare tam diu. Nouo more obiicit dementiæ constantiam. Quid? ergo tu poteris videre morientem filium? fortasse non potero: & ideo irascor, dum licet. POMPEII SILONIS. Hæc audacia eius ex parte culpæ meæ est: nimium indulgenter nutritus est: omnia sibi putat licere, nec ille vnquam me rogauit. Ignouit, inquit. Ita alius ante me rogatus est? Non nosti conditionem legis tuæ: in hac qui pares sententias habent, pereunt. ipse ad alienam se misit: lex illum misit ad meam. RAPTOR NISI ET SVVM ET RAPTÆ PATREM EXORAVERIT, PEREAT. Vis scire, lex vtrum maluerit? non exoratus irascitur. ex duorum patribus eum raptor accusat, qui legem sequitur. ARELLII FVSCI. Miraris me dubitare? ipsa lex inter mortem & nuptias dubia est. Quid me intempesti-

tempestiuæ proditis lacrymæ ? Nondum erat tempus flendi. Non est, quod quicquam tibi promisisse lacrymas putes. fleo, quòd necesse mihi est spectare filium morientem. Quid facturus sim, adhuc nescio. vtique tu ante tricesimum diem nescies. Exorabis, inquis, patrem. Quid ergo mihi molestus es, si hoc tibi satis est? O Dij, effregit fores & identidem leges inuocantem coegit pati stuprum nisi tam facile puellam exorauit, quam patrem. Mortem vita meruit, accusatione deprecatur Consumuntur interim dies. Vter nostrum consumit? Rogo, inquit. Non est tuum me rogare. Nunc ego rogare debueram, qui periclitor. PAPIRII FABIANI. Demens sum, vides: turpiter viuo meretricem amo, leges ignoro: dies tuos non numero, ad iudicem vocatus non adsum. Ergo moriar, inquit. hoc si reo dicis, non curo: si iudici, videbo: si dementi, non intelligo. Demens, inquit, es. & huic aliquis ignoscere potest, qui sic rogat? Vos mei iudices estis. iste habet suum iudicem. nec potest inexorabilem queri, quem nondum expertus est. IVNII GALLIONIS. Rogo, inquit Num sic? si volebas rogare, admouisses propinquos, amicos, maiorum imagines, lacrymas, repetitos alte gemitus. Testor Deos, sic rogaturus fui puellæ patrem. Cum, inquit, multum in suppliciis habitum submiseris, cum dixeris: Pœnitet quòd rapui, quòd te priorem non rogaui: cum dixeris te dementem fuisse, deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis, deliberabo cum tua matre. Me miserum, quàm pæne promisi? anime dura. heri fortior eras: & multum habeo quod deliberem. diuersi me affectus distringunt. inter reum & patrem distrahor. Hinc iniuria est, hinc natura. Quid properas? nemo tibi præter me rogandus est. Ergo, inquit, miserebere? nihil promitto ante tricesimum diem. Miserum me, quòd tantum triginta diebus irasci possum. longiore tempore opus erat. Audi à demente exempla huic crimini. Denis viceniisque annis inter bella iuuentus consenuit: nos triginta dies ferre non possumus. Deliberabo. lex nihil vult temere fieri, Magna res est, inquit, delibera, cogita, tempus accipe. effregisti domum ciuis, vt dicis, etiam misericordis. Morere. non est hoc nocenti graue. Ego nihil peccaui: propter te mori cupio. ratio à me

exigitur alienæ culpæ, non meæ potestatis: Quid ergo facturus es? non pronunciabo ante supremum. Quid sic miraris, si illum citius exorasti? facilius est iniuriam donare, quàm crimen. Agedum in medium senex, cuius misericordia crudelis fuit: non putasti mecum deliberandum? Vnde autem scis, quem filium habeam? ego certè adhuc nescio, qualem filiam habeas. Nullum tempus vni verbo angustum est. Iam, inquit, angustum tempus est. & tibi vacat accusare? VIBII RVFI. Quis vnquam præter me ignoscere iussus est? iam, inquit, tempus angustum est. ita non putas me subducere quantum superfit? Iam, inquit, tempus angustum est. Angustum erat, si duos rogare deberes. Angustum tempus est, exclamat: nescio quid rogem. Roga ergo. Me priorem rogare debuisti. non dico quia dignior sum, qui prius roger: quia pater tuus: id quod minimum est, propius habito. Huc videlicet illa pars legis pertinebat, vt suum patrem exoret. Patrem natus sic aliquis exorat, si deprecatur? Apparet nunc te primum rogare. Demens suum: immo si vis, argumentum dabo tibi. filius meus moriturus est. nondum testamentum mutaui. CORNELII HISPANI. Multi me affectus diducunt: necesse est de aliis querar, de aliis erubescam, de aliis timeam, de omnibus etiamnum deliberem. Ne ille quidem, quamuis dicatur nimis exorabilis, ignouisset, si sic rogatus esset.

PARS ALTERA. ARELII FVSCI PATRIS. Me miserum, pater. iræ tuæ detractum est nihil, & tempori multum. infelicior sum, quàm si neutrum exorassem. Mortem timeo, postquàm mihi homines gratulati sunt. Quid tibi, optime socer, pro ista misericordia tua, qua mihi & patri meo pepercisti, precer, nisi superstitem filiam? PAPIRII FABIANI. Non possum dissimulare, pater, quòd illum exoraui, tuum benificium est. certe cum exoratus est, hoc dixit: Aliud quidem suadebat dolor meus: sed quid faciam? patris tui misereor. Miserere pater, scis, quàm breuis sit aduocatio mea. Misereor, inquit. vis verum dicam, quid dixerit? patris tui. Vnde ego miser ab hoc patre veniens timerem patrem? CESTII PII. Timeo mortem, nec iam habeo cui peream. MARILLII. Si tibi tam pertinax aduersum me odium est, audacter quid

quid sis facturus, pronuntia. dic exorari te non posse, quid me incerta mortis expectatione suspendis? solicitus inter somnos quoque velut admotam ceruicibus meis securim expauesco. si non impetro vt viuam, hoc certe impetrem, ne diu moriar. Non est quod putetis legem in numero dierum angustam fuisse. lex illius, diu mori. Respondē, pater, si seruaturus es filium, iam tempus fuit: si occisurus, iam tempus est: non possum sustinere vltra hæc tormenta. diebus paucis & in me mihi aliud licet. BLANDI. Ita parum contigit tibi, quod solus periclitante filio non rogas?

DIVISIO. LATRO sic diuisit, An intra triceſimum diem raptor agere possit? sicut non potest qui in custodia est, qui in carcere est. Si cum alio potest, An cum patre possit, cui vitæ mortisque arbitrium datum est. cum illi accusare eum liberum est, quem mortiferum est non exorasse, etiamsi cum patre potest agere, An ob id possit, cuius faciendi potestatem lex patri dedit. Ista enim ratione nihil licet, si aut exorari, aut accusare ei necesse est. deinde si possit agere, An debeat. Irascendi causam tractauit, quod alium prius rogauit, quod me non rogauit, quod etiam accusat. Si non exorauit filius, dementia est. tantam dementiam ferre non possum, cum adhuc an exoretur incertum sit. Hic paterno affectu tractauit spem faciendi. non probabat Fuscum, qui paulo apertius agebat: * est controuersiam promittere. potest nihilominus & bonus agi pater, & non exoratus. FABIANVS eam quæstionem fecit, & in ea multum moratus est: dementiæ non posse agi, nisi cum eo qui morbo fureret: in hoc enim latam esse legem, vt pater à filio sanari deberet, vt non regi. LATRO eleganter dicebat quasdam esse quæstiones, quæ deberent inter res iudicatas referri: tanquam, An quicquid optauerit vir fortis, aut tyrannicida, accipere debeat: quasi iam pronunciatum sit, non debere. Nemo quæstionem hanc iam tractat, sicut ne illam quidem, An quicquid pater imperat, faciendum sit. Inter has putabat & hanc esse, An pater ob dementiam quæ morbo fieret, tantum accusari à filio debeat. Aiebat enim manifestius esse de lege & officio patris quæri, & fingi quasdam controuersias, in quibus pater furiosus probari non possit, nec absolui tamen

propter nimiam impietatem, libidinem fœdam. Quid ergo, aiebat, nunquam vtar hac quæstione? vtar, sed cum aliis deficiar. POLLIO ASINIVS dicebat, hoc Latronem videri tanquam forensem facere, vt ineptas quæstiones circunciderent: in nulla magis illum re scholasticum deprehendi. Remittit, inquit, eam quæstionem quæ semper pro patribus valentissima est. Ego semper scio, nullum patri curatorem dari, quia iniquus pater sit, aut impius: sed quia furiosus: hoc autem in foro esse curatorem petere, quod in schola dementiæ agere. GALLIO & superiore vsus est quæstione, & illam adiecit: An agi cum patre dementiæ possit, ob id quod facturus esset, non ob id quod fecerit. neminem iniuriarum accusari, quod iniuriam facturus sit: non adulterij, quod adulterium commissurus sit: ne dementiæ quidem, quod demens facturus sit aliquid. Tu verò, inquit, mecum agis, non quod non exorasti, sed quòd exoraturus non es: puta enim me hodie exorari. ergo demens videor, qui vno me verbo sanare possum? Lex triginta dies dedit: quia iudicauit aliquem duriorem futurum. Etiamsi demens est, qui non exoratur à filio, num qui etiam vigesimo? ergo non potes hoc nomine damnare me, quòd exoratus nõ sim, etiamnum enim exorari possum. Itaque si quis vestrum agere mecum hoc crimen non potest, vt si quem ad triginta dies exorare possum, post triginta queri non potest, aut crimen non habeo, aut accusatorem. SILO POMPEIVS fecit quæstionem, qua Gallio vsus est, nihil acturum adolescentem, etiam si damnauerit patrem. nihilominus enim perieturum, quia lex nullam aliam salutis viam dedit raptori, quàm si exoraverit patrem. LATRO hæc omnia quasi membra in aliquam quæstionem incurrentia tractabat, non vt quæstionem: quanquam hoc ipsum in aliam aiebat quæstionem incurrere, in qua quæritur, An raptor possit accusare patrem intra tricesimum diem. Nam cum dico, non potes accusare eum in cuius arbitrio positum est, moriaris an viuas: non magis quàm magistratum in ius vocare, quàm de iudicibus tuis ferre sententiam, non magis quam miles in imperatorem suum animaduertere. adiicio, Non potes accusare. nihil enim tibi proderit. etiam si damnaueris, morieris. Lex enim,

si non

si non exoraueris, petire te vult. non exoras autem, etiam si damnas. Quare hoc non quæstionis loco ponebat, quod imbecillum putabat. Apparet enim exigere legem ab eo, vt exoret patrem, qui non habet quem exoret. puta enim patrem alicuius esse tam palam furiosum, vt nihil intelligat: hunc exorari à filio non vult. Atqui eodem loco est manifestus. CLEMENS IVSTVS parum hoc putabat valens esse, tanquam quæstionem: satis valens, tanquam argumentum: & illam alteram satis valentem quæstionem, non posse cum patre agi eo nomine, quòd non peccauerit, sed tractaturus iste iniquitatem tractationis ponebat, cum diceret, Agere mecum dementiæ, etsi iam potest, nunquid enim peccaui? non sum exoratus, nondum tempus transiit, etiamnum exorari possum. quam iniquum est nondum esse me nocentem, esse iam reum!

COLOR. Omnes infamauerunt raptæ patrem, quasi cum raptore colludentem. GALLIO dixit, Ingenuus virginem rapuit, sitamen rapuit. SILO POMPEIVS eandem suspicionem in omnia contulit. Exorauit, inquit, raptæ patrem. Ita tu, cum tam exorabilem patrem haberet, rapuisti? HISPANVS dixit: omnia cito facta sunt: iste cito rapuit, ille cito ignouit. nisi demens sum, est aliud suspicandum. ARGENTARIVS dixit, Rapta est, & statim exorata: immo nescio an exorata, deinde rapta. spero te innocentiorem fuisse quàm vis videri. Tu exorasse te dicis. Ego te exoratum puto, dic quid tibi cum socero conuenit? RVFVS VIBIVS dixit: Dic mihi, quid tibi conuenerit, quando tibi nuptias promiserit. nec victum te hercules fateberis, cum dies venerit. ASPRENAS dixit: Iam, inquit, non multum reliquum est ex triginta diebus: si ex illo dies numerarem, cum primum exorasti. aiunt iam triginta dies præteriisse LATRO dixit id quod inter sententias scriptum est. adoriar: dic ergo verum. CESTIVS hac figura declamauit, vt rogaret patrem, tanquam exoratus esset raptæ pater: deinde ad hanc sententiam transit: Nunquid peiorem causam habeo, si apud alterum iudicer? LVCIVS eadem figura declamauit, & HISPO ROMANVS: sed transit mollius. Scio quid responderi mihi possit: Facile est domestico iudici sa-

tisfacere. Videro te, cum ad raptæ patrem veneris. In hac controuersia TRIARIVS dixerat: Non scies an exores, nisi vltimus dies venerit: & tunc, quoad lucebit, perseuerabo. Deinde cum scholasticorum summo fragore: & tu quisquis ex carnifex, cum strictam sustuleris securim, antequam ferias, patrem respice. Belle deridebat hoc ASINIVS POLLIO. Filius, inquit, ceruicem porrigat, carnifex manum tollat, deinde respiciat ad patrem, & dicat: AGON? quod fieri solet victimis. Sed ioco quoque remoto, aiebat rem verissimam, non posse carnificem venire, nisi eo tempore quo iam pater exorari non posset. CESTIVS ex altera parte hoc colore vsus est: quia priorem rogasset raptæ patrem, suspensum esse volui, statim illum securum esse nolui. De me queritur, quod illum potius cogitare de patrimonio filij, quam de periculo volui. LATRO hoc colore vsus est. Scitis periclitantes alieno arbitrio agere: illi qui circa erant sodales, qui occurrerant amici paterni, aiebant: Eamus statim ad raptæ patrem. in huiusmodi casu illi rogantur: nam raptoris patres rogant. SILO POMPEIVS diuersum colorem huic secutus est. Non erat, inquit, duritia patris mei: item amici suaserunt, ad raptæ patrem iremus, ne noceret apud illum quod tarde suum exoret patrem. HISPO ROMANVS bello docismo vsus est, Vultis, inquit, amici eamus ad raptæ patrem? occurremus. ille domi est. FVSCVS ARELLIVS dixit: Ille prior rogatus est qui magis timebatur. TRIARIVS à parte adolescentis dixit: time ne mutetur etiam exoratus. Hunc sensum non imprudenter SILO POMPEIVS improbabat. aiebat enim non posse mutari semel latam sententiam. Quidam voluerunt videri, cito exoratum raptæ patrem: quidam tarde. FVSCVS ARELLIVS dixit: Magnam partem legis consumpsi: nec de mora queror: raptæ pater rogabatur. CESTIVS non probabat, & hac sententia vsus est, cum hunc colorem arguendum putaret: Vult videri rogatum diu raptæ patrem, effecit vt videatur eum diu non rogasse, malo autem videri hoc patrem tarde exorari, quàm tarde rogari. HERMAGORAS solebat interdum diu schemata prosequi, interdum breuiter & fortius attingere: sicut in hac sententia fecit, cum suspicionem facere vellet, inter raptæ patrem & raptorem collusionis.

lusionis: Πέπεισμαι, φησίν, ὁ τῆς φθορείσης πατὴρ ὀλίγου. ὡς παραχρῆμα μόνον ἐκ τῆς φθορᾶς. Artemon dixit: λέγεταί τις. Οἱ * περὶ τὸν πατέρα τῆς ἐφθαρμένης, ἀντίφωνα κεῖται, σὺ δὲ ἐπιπλήττει, καὶ σιωπᾶς ἀεί. Glycon dixit: μάλα ἀπορῶ, τὸ μέσον . . . . ἔτι ἐφθὼ ΩΚΡ πότερον ἀπώλεσα μεμναν, ἢ πρὶν ἔσω τέλεον. *Persuasus est, ait, hic corrupta pater. quam cito tantum non ante corruptionem.* Artemon dixit: *Dic te aliquis . . . . ad corruptæ patrem Antiphona iacet, te aspicit, & semper taces.* Glycon dixit: *Valde animi pendeo, te medium adhuc assecutus sum . . . . virum repelle anxiam curam, cuius antea repuli commiserationem.* Hunc sensum cōmodius dixit LEPIDVS, Neronis præceptor: Miser eris, nisi etiam vltimo die egomet iam tui miserebor. DIOCLES CARYSTIVS à parte patris ethicos dixit: ἐβόων ἀσυ, ἐβόων ἁλιεῖς, τίς σοῦ ἥρπασέ σε; εἰς τί παρεχώρεις; εἰς τί παρεχώρεις; καὶ πῶς ἦτον ἴσως ἐνέδρως, ἦτοι ὅμοιον. *Inclamabant ciues, inclamabant piscatores, quisnam te rapuit? ad quid adfuisti? ad quid adfuit? præsertim positis insidiis, siue adhibens quiddam simile.*

CONTROVER. XII.

Nepos ex meretrice susceptus.

THEMA. *Abdicauit quidam filium. abdicatus se contulit ad meretricem: ex ea sustulit filium. ager ad patrem misit. cum venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. adoptauit puerum. ab altero filio accusatur dementia.*

PRO PATRE. PORCII LATRONIS. *Qualem vidi! ipsa fungebatur officiis, sedula circa lectum ægrotantis in omnia discurrebat ministeria, non impulsis tantum, sed laniatis capillis. Vbi est, inquam, meretrix? Venit ad me sedulo, qui diceret: Filius antequam moritur, rogat venias. Non expectaui, dum iste permitteret, amens cucurri. Cetera quemadmodum narrem scio: steterim, an sederim, quid loquutus sim, quid audierim, nescio: hoc vnū scio, iacuisse me inter duos filios: accedē huc puer, depositū, crimen meum: non habeo miser, cui te moriturus commendem.* CESTII PII. *Recepi in sinum nepotem. Vultis, & hūc abdicem? duos filios tuli. huic numero iam assueui. Patrem accusat, fratrem infamat, infantem persequitur. Rogo vos,*

non satius est meretricem amare, quàm neminem? Noui generis dementia arguitur: satius etiam, si non agnoscerem meos. Tradidit infantem, & expirauit: non habui cui redderem. Offerebam me propinquis, expectabam, vt aliquis pro abdicato rogaret, nemo audebat propinquorum fratre cessante. illa videlicet in hac cogitatione tacebat. Nos rogabimus, cum frater non audeat? Meretricis, inquit, filium recepisti: nempe eius quæ meum receperat. Fateor me aliquando insanum fuisse. Nescio quis esset abdicatus: meliorem extuli. Papirii Fabiani. Quam nihil in domo illa meretricia fœdi vidi! assidebat mulier tristi vultu affecta, ægro simillima ipsa, demissis in terram oculis. Pater, inquit, nihil tecum frater locutus est? in sinu meo & filium & animam deposuit. domum pertuli. dementiam vocat, quod infantem non abdicaui. Quid facerem? negarem aliquid filio, cum me rogaret pro filio? Ignosco tibi, quòd tam durus es. ægrum fratrem non vidisti. Ille magni successor modo patrimonij natus in lectulo precario moriebatur. Non seruorum turba circunstabat, non amicorum: inter infantem & mulierculam, deficientis adolescentis spiritus in aduentum meum sustinebatur. Vt intraui, cadentes iam oculos ad nomen meum erexit, fugientémque animam retinuit. Pater, inquit, quòd adhuc nihil deprecatus sum? non contumacia feci, fratri mandaueram. Indico tibi crimina mea: expirantem coheredem tuum ad vitam volui reuocari. Vt saluus esset, rogaui deos: & licet dementiam voces, si vixisset, recepissem. Arellii Fvsci Patris. Securior eram, quoniam putaueram illi omnia præstare fratrem, cum subito nuntiatum est, in vltimis esse filium: nec hoc à fratre ô me miserum, quod solum nepotem recepi. Albvtii Sili. Vt vidit vxorem, vidit & fratrem, circumspiciebat & patrem. Ivlii Bassi. Tibi debeo mulier, quòd habuit filius meus in qua domo ægrotaret. Pudet dicere: vt nepotem agnoscerem, rogatus sum. Non potest vno crimine dementia intelligi. Nemo sine vitio est. in Catone moderatio, in Cicerone constantia desideratur. ad summam, tres fuimus: omnes peccauimus: ego, quod abdicaui: frater, quod tacuit: tu quod pro fratre non rogasti. Non sum vno herede contentus: duos habere

habere volui : & quo magis concupiscam, habui. Misit ad me affectus æger, non ibo? mihi crede, aliter, à diis de cohærede. Cogitate & quis roget, & quem roget, videbitis negare non posse, nisi qui accusare possit & patrem.

ALTERA PARS. PORCII LATRONIS. Quem honestius subiecit meretrix quàm peperit. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. FVSCI ARELLII PATRIS. Errat, si quis sit qui me putet pecunia moueri: primum assueui coheredem habere, deinde olim iam cum puero isto paterna diuisi, quia mulieri ille frater donauit plus quàm pro sua parte. ROMANI HISPONIS. Incidit in meretricem inter omnia mala, fœcundam. Veræ inimicæ. Noscis quibus ante in cubiculum rialis venit, quàm maritus. ARGENTARII. Cum abdicaret, aiebat: Hoc scilicet expectabo, donec hac è meretrice liberos tollas. Mulier, nescio an aduersus patrem iniuriosior sis, quòd abstulisti illi heredem, an quòd dedisti. ALBVTII SILI. Sine veniant illuc amici, sine propinqui: nunc erubescunt in domum meretricis accedere. Mulier quæ sine præfatione honestè nominari non potes, cedo istum puerum nulli agnoscendum: sed mater asserat. Seueriſſimus pater abdicauit etiam; quem sciebat suum. Erat in domo puer, qui omnes vocabat patres. Adoptauit eius filium, propter quem etiam suum eiecerat. CESTII PII. Nullum genus iudicum recuso. si seueri erunt, nocebit isti, quod receperit meretricis filium: si clementes, quòd abdicauit suum. Clamauit pater. In domum ergo meam meretrix veniet, aut (quod turpiùs est) filius ad illam ibit? Misit in domum nostram publicum puerum. Quis illis nuptiis interfuit, nisi aut abdicatus, aut abdicandus?

DIVISIO. LATRO sic diuisit, An pater ob illam adoptionem accusari possit, an ob hoc debeat? omnes infamauerũt adolescentẽ, quasi illius criminationibus factum sit, vt frater abdicaretur. Et ideo sententia laudatur FABIANI: Nihil tecum locutus sum. Cum hoc vnũ puero noceat, quod ex meretrice natus est, omnes operam dederunt, vt quantum in controuersia licebat, huic vitio mederentur, efficerentque, ne quid in illa videretur meretricis fuisse, nisi nomen

Marillivs decenter hoc dixit, simul obiiciens fratri impietatem. Nihil, inquit, in illa domo meretricium fuit: scires, si mecum fuisses. Albvtivs ethicos, vt multi putant, dixit: certe laudatus est, cum diceret, Exeuntem prosecutus est. non probabat hanc Messalla sententiam: Non habebit, inquit, fiduciam, si mauult videri recepisse puerum quam abduxisse: & qua ratione eum adoptasse, non quia debuerit, sed quia secutus est. Fuit autem Messalla exactissimi ingenij in omnis quidem studiorum partis, Latini vtique sermonis obseruator diligentissimus. Idem itaque cum audisset Latronem declamantem, dixit: Sua lingua disertus est. ingenium illi concessit, sermonem obiecit. Non tulit hanc contumeliam Latro, & pro Pythodoro Messallæ orationem disertissimam recitauit, * quam suasoriam Theodoro declamauit per triduum. quæ dixerit, suo loco reddam, cum ad suasorias venero.

Color. A parte adolescentis non vnus omnibus color placuit. Quidam personam eius qualem acceperant, introduxerunt duram & asperam. Ex quibus fuit & Hispo Romanvs. Ivnivs vnum aiebat efficiendum, vt non durus videretur, sed seuerus. In hac parte dixit nobilem illam sententiam, quam Fabius Maximus circunferebat: Venit assidue in domum meretrix: non recedit, paulum abest, quin nouerca sit. Cestivs bella figura egit: Dementia, inquit, res est sanitati contraria. Non quæram extra exempla sani hominis, & quod pater me rogat, ipsum sibi comparabo. Fuit aliquando sanus: tunc quid faciebat? Oderit luxuriam, vt castigaret: nunc iam seuerus. senem putabitis sanum, si vobis in lupanari ostendero? Sic declamauit, vt fratri patrem daret accusatorem, & illum argueret sibi ipsi comparandum. Latro fratri pepercit puerum pressit, & dixit, fratris filium non esse, & ne fratrem quidem hoc fieri voluisse. illa verba ab ægro impetrata. Fabianvs ex omnibus istis colorem secutus est optimum, qui aiebat, dicere Messallam non tantum bonam partem adolescentis fieri, sed etiam honestam. obiecit pater, quod fratrem abdicasset, non schemate, sed certo. Nihil, inquit, peccauerat. amat meretricem, solet fieri. adolescens est. expecta. emendabitur, ducet vxorem, quare tunc non egisti dementiæ? Expectabat

poeni-

pœnitentiam tuam. aiebat, iam resipiet. Hoc per transitum obiicere cœpit, quod non recepisset, quod vidisset in lupanari habitantem. Abdicasti, inquit, vt emendares, non vt vitia augeres in dies. nullum illius vitium ætatis est. amor est. recipe antequam aliquid faciat, cur mox pudore moriatur. Ad vltimum obiecit illi, quod ægrum non sustulisset. Potest, inquit, conualescere, si viderit penates suos, mitius certe morietur in paterno solo suo. Quare, inquit, tu apud fratrem non fuisti? & ego queror. Ille cum ad te mitteret, putauit se ad duos mittere. Vtinam tecum fuissem, pater: redisses illinc cum filio, sed tuo. De adoptione nouissime questus est. & hæc figura: Abstulisti mihi fratrem, cum quo natus sum, cum quo educatus sum, vt dares istum. Indignor hanc fratri meo contumeliam, vt huius vocetur pater. Sed vt aliquid iocer, FABIANVS MAXIMVS nobilissimus vir fuit, qui primus foro Romano hunc vomicum morbum, quo nunc laborat, intulit, de quo Seuerus Cassius, antequam ab illo reus ageretur, dixerat: Quasi disertus es, quasi formosus es, quasi diues es, vnum tantum es: non quasi, alapam. * Hanc controuersiam cum declamaret Maximus, dixit: Quasi tricolum tale, qualia sunt quæ basilicam infestant. Dicebat autem à patre, omnes aliquid ad nos imbecilli alter alterius onera detulimus. Accusatur pater, in vltimis annis, nepos in primis abdicatur: nullus autem, * Hęc subinde refero, quod æque vitandarum rerum exempla ponenda sunt, quàm sequendarum. In hac controuersia LATRO contrariam rem controuersiæ dixit, sed sibi. Declamabat illam, Cæsare Augusto audiente & Agrippa, cuius filios nepotes suos, Cæsar Lucium & Caium adoptaturus diebus illis videbatur. Erat Agrippa inter eos qui non nati sunt nobiles, sed facti. Dum diceret partem adolescentis Latro, & tractaret adoptionis locum, dixit: Nam isti adoptione nobilitati fuerunt. hæc & alia in hanc sententiam. Mœcenas innuit patri. fascina recusare. finire iam quidam declamationem putabant. hanc malignam rem (* Mœcenas) esse: effeciisse enim nobilem, non vt audiret quę dicta erant à Cæsare, sed vt notaret. Tanta autem sub diuo Augusto libertas fuit, vt præpotenti tunc M. Agrippę non defuerint qui ignobilitatem exprobrarent. Vipsanius A-

grippa fuerat, Vipsanij nomen quasi argumentum paternæ humilitatis sustulerat, & M. Agrippa dicebatur. cum defenderet reum, fuit accusator qui diceret M. Agrippam, & quod medium est. volebat Vipsanium intelligi. Fuit qui diceret: Concurrite, Agrippa malum habebis, respondebis. Ea in parte vtique mihi videtur admiratione dignus diuus Augustus; sub quo tantum licuit. Sed horum non possum misereri, qui tanti putant caput potius quàm dictum perdere. Latro dignus fuit miseratione, qui ne excusare quidem errorem suum potuit. Nihil est autem crudelius quàm sic offendere, vt magis sis offensurus si satisfeceris.

Controversia XIII.

Torta à tyranno pro marito.

Thema. *Torta à tyranno vxor, nunquid de tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit, illam sterilitatis nomine dimisit intra quinquennium non parientem. Agit illa ingrati.*

Pro vxore. Porcii Latronis. Si cum * liberis torta est, & incaste: Escende, inquit, occide tyrannum. nisi occideris, indicabo. Subiecta manu satelles: Quid moraris, inquit, iam exposita tormenta sunt. Bene est, inquit mulier. ad stuprum vocor. Instabat quotidie viro vxor, exigebat tyrannicidium. Tempus est: Escende. Si nihil aliud, vt liberos habeas, nisi tyrannicidæ paritura non sum. Miraris, si eo tempore matrona dicere potuit, Escende, occide tyrannum? comes sequerer, nisi me inutilem dimisisset tyrannus: Escende, ego iam feci tyrannicidium meum. Eas nuptias tyrannicidium diducit, quas non diduxit tyrannus. Cestii Pii. Subito infelices nuptias oppressit tyrannus. Trahebantur matronæ, rapiebantur virgines: nihil tutum erat: nulli feliciores tunc videbantur, quàm qui liberos non habebant. Quædam itaque elicere conceptos: quædam fœcunditatem suam moratæ sunt. Quod ad hanc pertinet, agit fortunæ gratias

gratias, quòd illo tempore nihil peperit. Tyrannus suspicatus est, istum nescio quid de tyrannicidio cogitare, siue isti aliquid excidit, siue magna consilia non bene vultus tegit. Vtique de vxoris garrulitate queri non potes cum scias, quemadmodum taceat. Misit itaque satellites: Attrectare, inquit, vxorem, & adiecit, si quos filios habet. Veniunt in domum crudelissimi carnifices, in quorum vultibus erant tormenta. iactatur misera inter satellitum manus, & toto itinere non ducitur, sed detrahitur. Isti de tyrannicidio: audacter iam consilium iudicemus. Iam enim puto licet. Nupsit isti propter liberos: sed infelices nuptias cito tyrannus oppressit. hoc publicum diuortium fuit. Rapitur in arcem mulier, inter satellitum manus vexatur atque distrahitur. Hanc aliquis etiam si non torqueatur, non parere miretur: imposita in eculeum, sæpius absentem virum respexit, quam præsentem tyrannum. Quàm multas matres audiui illo tempore: Quidnam volui, quæ peperi? ARELLII FVSCI PATRIS. Explicatur totus tyrannicæ crudelitatis aduersus infelicem fœminam apparatus, & illa instrumenta virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebri pectori constantiam proponuntur: instat tam denuntiationibus, quàm tormentis tyrannus, & minando torquet. Tacet. Videt intentum tyranni vultum, videt oculos minaces; & tacet. plus tibi præstare non potuit, si de te liberos sustulisset. Cæduntur flagellis artus, verberibus corpus abrumpitur, exprimitúrque ipsis vitalibus. Tacet. An sit tibi ista datura liberos nescio. tyrannicidium dedit. Ita est, mulier non vis parere, delicata es, cruciatus puerperæ times. Fremebat indignatione captæ ciuitatis maritus, & consilio suo, & vxoris adiutorio fortior, quomodo occidam tyrannum? Quæ pars accidenti maxime vacat? vbi custodiæ cessant? vbi naturæ loci minore munimento virtutem submouet? Sic vir & vxor mentem exercebant. miraris si transit quinquennium inter vxorem torquentem, & virum occupatum? sæuiebat etiamnum tyrannus: torquebantur in conspectu virorum vxores. pœnitebat matres fœcunditatis suæ. HISPO ROMANVS inquit: Desiderabas liberos, vt sint quibus relinquas patrimonium. Ingratè, ita tu hac salua heredem non habes

nullum tormenti genus omisit, omnia membra laniata, omnes partes conuulsæ sunt, sciſſum corpus flagellis, exustum, conuulsum tormentis. ignoscetis puto mulierculæ, si dixero: Fessa est. Hisponis Cornelii. Contabatur ille: nec vllis adhortationibus in tyrannicidium poterat impelli. protsus cum vxorem vidisses, posses timenti ignoscere. Assidue tormenta variantur: accenduntur extincti ignes: tortor vocatur, sub quo mariti vxorem prodiderant. paciſci me tecum puta. Vt taceam, donas quinquennium? Quid tyrannicidio gloriari? tanquam non facilius sit occidere tyrannum, quàm sustinere? Duplici beneficio vxori suæ obligatus: & quòd non est occisus, & quòd occidit. Fastidit sterilem, qui fecit. Ivnii Gallionis. Instabat tyrannus. Torque. Illa pars etiam potest subiici in ignes, in illa parte iam exaruit cruor: seca, verbera, oculos lancina, faciam ne viro placeat. Papirii Fabiani. Describam nunc ego cruciatus, & miseram corporis patientiam inter tyrannica tormenta sæuientia: extincti sanguine refouebantur ignes: hæc desinebat torqueri aliquando, vt sæpius posset. Exquisita verbera, laminæ, equuleus, quicquid antiqua sæuitia inuenerat, quicquid & noua adiecerat, quid amplius dicam? tyrannus torquebat, & cum de tyrannicidio quæreret. O nos felices, quòd nullis aucta puerperiis fuit. acuit hanc. fecit tyrannicidium silentio, certe tyrannicidam. Conuulsis laceratisque membris, nec adhuc sufficientibus, non dimissa est ex arce, sed proiecta. Quid est quòd vxorem dimiseris? nunquid premit censum onerosa sumptibus, & vt sæculi mos est, in deterius luxu fluente. muliebris ambitio certamine mutuo vsque in publica damna priuatim insanit? Nunquid gemmas & ex alieno litore petitos lapillos, & aurum vestémque nihil in matrona tecturam concupiuit? Si talis esset, facile illam corrupisset tyrannus. Expecta, potest parere. Non respondet ad propositum, nec ad certum diem fœcunditas. sui iuris rerum natura est, nec ad leges humanas componitur: modo properat, modò vota præcurrit, modo lenta est & demoratur. Expecta modo. pariet. Quid dicis? non potest fieri. quare? quia torta est. imputat tibi quòd publicata est. imputat tibi quod torta est. Imputat tibi quod sterilis est.

Ivlii

IVLII BASSI. Aiebat tyrannus: Vre, cæde ventrem. ARGENTARII. Cæde ventrem, ne tyrannicidas pariat. TRIARII. Non ex formula natura respondet, neque ad præscriptum casus obsequitur. semper expectari fortuna mauult, quàm regi. Alicubi offenditur improuisa segetum maturitas, alicubi seram magno fœnore moram redemit. Licet lex dies finiat, natura non recipit. Quid faciam? Non agam gratias, quòd non indicauit vxori meæ, ne votis ingratiam. Aiebat tyrannus: Indica. nulla tua culpa est. Cęditur, tacet. vtrum putas mirandum esse, tuum tyrannicidium, an huius silentium? Expectasse aliqua per longum tempus maritum dicitur. quanta laus est seruasse, cum expectasse tanta sit? Alia desiderio viri attonita, in ardentem rogum se misisse. hæc non cum viro arsisset, quæ pro viro arsit? alia pro incolumitate mariti vicaria morte decidit. Cedo hanc, nec in tormentis oppressam. morte amplius pro viro præstitisset, si quid amplius elegisset tyrannus. MARCELLI. Si tamen peccasset in partu. ignosci ei posset. Nupserat enim isti occupato. Crudelior es etiam illo, quem occidisti, tyranno. ille torsit & dimisit ad vitum. ALBVTII SILI. Vicerat sæuitiam patientia: deerat iam sanguis, sperabat fides. aliquando proiecta est. differebatur distortis manibus, emotis articulis, nondum in sua membra artus redierant. Talem vxorem tortor dimisit ad partum. Ingratus vocabatur, quod in præmio nullam vxoris fecerat mentionem. Res tuas tibi habe. iniicere debuit manum, & ipsum inter res suas trahere. nihil amplius patri debes quàm vxori. mihi crede: maius fuit tyrannicidium pati, quàm facere.

PARS ALTERA. ARGENTARII. Ego torta sum. Merito obiiceres, nisi te vindicassem. FVLVII SPARSI. Vobiscum, Iudices, loquor**.

DIVISIO. Controuersia hæc reum facere primum, si materia patitur. Non accepi quidem, & reddidi: aut accepi quidem, sed non potui reddere, aut ista nouissima, non facere. Non quisquis non reddidit beneficium, ingrati tenetur. animus æstimandus est non reddentis. POLLIO ASINIVS aiebat nunquam tentandas esse quæstiones: primam manifesto obtinere posse, qua negamus nos beneficium accepisse. perit tota causa. Nisi in hoc vicit. Apparet

enim ingratum esse, qui ne fatetur quidem se accepisse beneficium. Gallio noster putat quotiens possit, hoc auferendum aduersario: quotiens non possit, concupiscendum: quotiens ne hoc quidem possit, transeundum, quasi donemus, & possimus quidem facere controuersiam, sed nolimus. Idem Attico Vipsanio Apollodori discipulo placuit. Hoc ille amplius. Quoties non potuerimus, aiebat, an beneficium acceperimus, controuersiam facere, hoc modo faciamus, non esse tam magnum, quàm ille dicat: sicut in criminibus facimus, quotiens negare non possumus, esse quidem crimen illud fatemur, sed leuiore pœna dignum, quam accusator arguat. Latro in hac controuersia non dubitabat facere primam quæstionem, an beneficium dederit, hoc in hæc diuisit: Etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium scelus non facere: deinde ne scisti quidem. Non enim tibi indicaui, nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati, quæ id solum potest facere, quod nescit. Etiam si dedit beneficium, an receperit. Occidit tyrannum, libertatem mihi, tibi vltionem reddidi plenissimam: persecutus sum nefarium hostem, illic occidi vbi torserat. Dices me Reipubl. causa fecisse. & tu Reipub. causa tacuisti. Tutus sit, quod lege fecerit. Deinde vltima æquitatis tractatio. An quod fecit, facere debuerit. Hoc diuisit in hæc duo: An iam certam sterilitatem vxoris bonæ ferre debeat: an ne sterilis quidem pro certo sit. Noui declamatores Posmos ** cum Apollodoro, qui reus veneficij fuit, & à Pollione Asinio defensus, damnatus Massiliæ docuit, & hanc quæstionem fecerunt in hanc controuersiam. An inter viros & vxores data beneficia ingrati lege teneantur. Non est beneficium, sed officium, facere quod debeas: vt si filius patri se dicat beneficium dare. Hanc quæstionem fecit & Gallio noster. Blandvs in vltima parte controuersiæ, quæ de Republica disputatur, quæstionem fecit, An quinquennium numerari debeat excepta tyrannide. illud tempus non debere imputari quasi sterili, quo matres etiam editos partus abominatæ sunt. illud tempus imputatur fœminis in Rep. quando pariunt non plus tyranno. Huic subiecit, An etiam si & aliis imputari tempus tyrannidis solet, huic non debeat.

beat. LATRO ex suo more * has non quæstiones putabat, sed membra illius vltimæ partis, ex æquitatis quæstione pendentia. An sterilis quidem, altius repeti, an non quæcunque quinquennio non peperit, sterilis est. Quid enim si vir alicuius abfuerit toto pæne quinquennio in peregrinatione? viro imputabitur. Quid si vir ægrotauerit? quid si maritus euiratus inutilis in concubitu vxoris suæ iacuisset, imputaturus fuit? quinquennio quæritis, quare non peperit? tyrannus erat. Nemo non cum parentibus suis querebatur, quod natus esset. Hęc, quod torta est; hic quòd maritus occupatus tyrannicidio non vacauit in vxoris voluptates. BVTEO aridus quidem declamator, sed prudens diuisor controuersiarum, contra Latronẽ sentiebat. BLANDO accedebat. Aliud enim esse aiebat, quę intra quinquennium non potuit, non vtique sterilis est: aliud, quæ intra quinquennium non peperit, non statim dimitti potest sterilitatis nomine. Hic quæritur de conditione iuris, illic de spe fœcunditatis. Sed Blandum quoque arguebat: aiebat enim sic fuisse quærendum, An tyrannidis tempus excipi deberet: deinde, etiam si non in aliis, an inter has gradus est. sed ipse sic hanc in partes quæstionem diuidebat: An quæcunque quinquennio non peperit, tanquam sterilis dimitti possit. Posset enim accidere, quod Athenienſibus in bello accidit, vt liberi & coniuges in aliquo tutiore loco deponantur. Imputabitur hoc tempus fœminis, quo viros destituunt, non quo non habent. Sic tyrannus non vetuisset istam parere, quin interemisset. Et cum hoc vehementer impleuisset, & probasset, non omnes posse dimitti, si quinquennio non perissent, tunc illo transit, An hæc posset. & hic etiamnum non hoc quærebat, an deberet dimitti, sed an posset. Et hoc contra Latronem dicebat: Quomodo istam quæstionem putas in æquitatis tractionem cadere, cum quid liceat quæritur, non quid oporteat? hæc enim, an hæc possit, per illum non posset, quia tyrannidem non ceperat. Aliquod tempus impune à legibus miseriæ faciunt. Non dico quia torta est, sed hoc adhuc, propter æquitatis tractationem reseruo. Sed non peperit, quia tu maxima in cogitatione occupatus, nihil de liberis cogitasti. PASSIENVS vir eloquentissimus, & temporis sui primus orator, hanc subtilitatem actionis non probabat in Latro-

ne, sed assentiti dicebat, ideo quæstiones tractandas per se esse, si hæc mulier iusti repudij ageret, non ingrati. Ita non quæritur an legitime, sed an ingratè dimissa sit, itaque in æquitatis tractationem cadunt, etiam quæ iuris sunt. Nam cum quæratur, An potuerit hæc dimitti, etiam si licuit: apparet, quòd vtique non oportuit, si ne licuit quidem. ARELLIVS decentissime fecit: solebat enim fere in aliquas figuras declamationem describere, & prius egit iniusti repudij, deinde ingrati: in quibus putat esse an vllum beneficium viro contulerit, à quo tanquam inique dimissa. Hic omnes quæstiones ad sterilitatem & æstimationem quinquennij pertinentes libere tractauit, deinde transit in ingrati accusationem.

COLOR. CESTIVS pro viro introduxit colorem. Quo tempore vxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitaui, & hæc ipsa cogitandi causa fuit, vxoris vltio. Vtrumque secutum est, vt illa marito insolentiam imputare non posset, maritus illi tyrannicidium posset. LATRO dixit: si iam tumide tyrannicidio cogitassem, vxori non indicassem. FABIANVS philosophus colorem magis bono viro conuenientem introduxit, quàm oratori callido. Dixit enim, & cogitasse tyrannicidium, & vxori indicasse: & illam tum quidem fecisse, quod probam fœminam facere oportuit: nunc peccare, quòd putet beneficium esse, rectè facere. Hic color illi & illa parte profuisset. Si beneficium putas te dedisse quòd tyrannicidium non prodidisti: Ego prior dedi, qui tybi tyrannicidium credidi. repudium ex tuo quo vis liberorum cupiditatem, quo semper vti tanquam vir eius debuisset, postea magis tanquam tyrannicida. L. VINICIVS, Vinicij frater, Fabiani colorem valde probabat, & aiebat, onerari vxorem vno modo posse, si nihil vnquam secretum ab illa maritus habuisset. Si dixerit, inquit, post tormenta se de tyrannicidio cogitasse, tum tyrannicidium vxori melius deberi meruit, si torta tyrannicidam fecit, quàm si tacuisset. Apparet & aliquid de tyrannicidio cogitatum de quo tyrannus vsque eo suspicatus est, vt torqueret. Dixerit, cogitasse quidem se de tyrannicidio ante tormenta, sed vxori non indicasse: augebit vxoris beneficium. Liberius enim potuit, ait, tyrannicidium indicare, quod

quod illi commissum non erat. Potuit enim vxor, etiam non indicante marito, tam magni consilij molitionem deprehendere At si hunc colorem Fabiani sequor, mutam officium. Si olim de tyrannicidio cogitaui, honestior sum verus tyrannicida: & non priuatis, sed publicis malis ad vltionem impulsus. Si cum cogitarem, non celaui vxorem: facilius persuadebo, me malum hodie maritum non esse, cui semper tam deditus fui. Ad vltimum hoc consequar: si quod audierat, tacuit, non beneficium est, sed fides. Hic est L. VINICIVS, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium: quicquid longa cogitatio illi præstitura erat, prima intentio animi dabat: ex tempore causas agebat, sed non desiderabat hanc commendationem, vt ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: Vnus Vinicius ingenium in numerato habet. HISPO ROMANVS maligne & accusatorie: Nihil, inquit, ego isti narraueram: ista, vt erat necesse, aliquid ex vultu, aliquid ex nocturnis vigiliis suspicata est, vnde emanauerit sermo, scietis. Videtis, quo veniat tyrannus, non ad amicum meum, non ad seruum, sed ad istam, quæ nihil negotij habuisset, si tacuisset. Tua enim causa tacuisti: sciebas te petituram, si confessa esses tyrannicidium. HYBREAS dixit.*

CONTROV. XIV.

Pater & filius luxurioſi.

THEMA. *Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit: accusatur à filio dementiæ. Contradicitur.*

PRO PATRE. PORCII LATRONIS. Vtriusque tamen comparetur luxuria. Tu consumis patrimonium patris tui: ego accusatoris mei. nauiga, milita, peregrinare, quære adolescens, vtere senex. Accusator meus inter se contrarios affectus habet: cupit reum damnari, crimen absolui. CESTII PII. Potest nobis conuenire. similes sumus, puta te patrem: dic quid me velis facere. Si tam bona fide frugi es, & hoc imitor. Te ego imitor, an tu

me? Rogo vos, ego prior cœpi: tu posterior luxurias. Patrimonium, inquit, computemus. Sed tu senex, inquit, hoc dicis: Luxuria tua serius cœpit, citius desinet. Arellii Fusci Patris. Sed tu, inquit, senex es. vnde scis te non futurum luxuriosum senem? Omnia à te vitia: quod vnguento coma madet, tuum est: quod laxior vsque in pedes tunica demittitur, tuum est. Quid est quod aliud à te senes discant? quid porrò? domus nostra luxuriosos duos non capit? indulgentius te abdicare non potui. Ecquid mihi licet seniles annos meliore vita reficere? hoc nouissimum meum meritum est: sed quod tibi proxime imputo, pro te etiam luxuriosus factus sum. Fabianvs. Noli pecuniam concupiscere. quid tibi dicam? Hæc est quæ auget discordiam, vrbes & terrarum orbem in bellum agitat, humanum genus cognatum natura in fraudes & scelera mutua instigat: hæc est quæ senes corrumpit. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem, & omnia ad corpus retulerunt. nihil est mihi opus præcipientibus. exemplum habeo. proposui quicquid tu feceris, facere. nauigabo, si nauigaris: militabo, si militaris. dic hodie quid putes melius. Sed illi excipio, ne obiicias, quod elegeris. Blandi. Obiicit luxuriam propriam, & hoc dicit adolescens: Frugaliter vixi quamdiu frugi patrem habui, ante me desiste, ante me cœperas. Blandi. Senex luxuriaris. respondeo tibi, Adolescens negaui. Ego iam, inquit, desij, tu nondum. Non miror, si desisti prior: prior cœperas. Mentonis. Quod gaudium accepisti, verè luxurior. Pompeii Sidonis. Si modo emendatus est filius meus (solet enim luxuria simulari) suo quisque ordine reus sit. Vis me ducere vxorem. si nouercam haberes, iam abdicatus esses. Vibii Gallii Conuiuæ certe tui dicunt: Bibamus, moriendum est. Si intelligo, hoc nulli magis in domo dicitur, quàm mihi. Ostendi tibi luxuriam, quam in te non videbas. Alliga me, dum te custodias. P. Asprenatis. Quia nihil proficiebam obiurgando, volui illi vitam suam ostendere. Ivnii Othonis. Malam causam haberem, si alium accusatorem haberem. Malam causam haberem, si te filium non haberem.

Altera Pars, Ivnii Gallionis. A laudibus patris

patris incipiam. hic adolescens temperatissimus, & lubricum tempus sine infamia transiit: dixit vxorem, filium sustulit, ad ætatem perduxit. iã senex factus est: nisi quod sibi bonum videt, luxuria vsque eo se proiecit, vt accusetur. Senex amens, senex ebrius, circundatus sertis, delibutus vnguentis, & in præteritos annos se retro agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, nonne portentum est? Luxuriosus adolescens peccat: senex luxuriosus insanit. ætates exhauriunt, vitia lasciuiunt. PAPIRII FABIANI. Nauem in portu mergis. alter solito tempore labitur, alter insolito: alter alieno, alter suo: alter annos sequitur, alter senectuti repugnat. Non est luxuria tua, patrem videre velimus. Non simulas ista, sed facis: nec amantem imaginaris, sed amas: nec potantem adumbras, sed bibis: nec te doces dissipare bona, sed dissipas. Nemo vitia quæ odit, imitatur. Quis imperator ob hoc ipse de prœlio fugit, vt bene pugnaret exercitus? quis vt ambitum comprimeret, ipse honores mercatus est? quis vt seditionem leniret, turbauit rempublicam? Non coërcet vitia, qui prouocat.

DIVISIO. LATRO sic diuisit: An ob hoc accusari pater possit. Hic illam vocalem quæstionem posuit, quam solebat fastidire Seleucius, minime solere patri obiici luxuriam, non magis quàm auaritiam, quàm iracundiam. Non vitia patris accusari solere, sed morbum: & si possit aliquid præter dementiam obiici patri, luxuria non possit: Alioquin filiis, inquit, abdicare permittis. hic de suo consumit, An si ob hoc pater accusari potest à filio, hæc vitiorum exprobratio. Si ebrietatem obiicere patri solet ebrius: si petulantiam, iniuriæ damnatus. etiam si ob hoc accusari potest, etiam si à tali filio, An si ad castigandum filium hoc consilio vsus est, damnandus sit. Ait enim adolescens: Quolibet alio genere debuisti me obiurgare. quid si adulterium vindicare vellet committendo? Turpe est sic castigare vitia, vt imiteris. Deinde an consilio luxurietur. Non enim concedit hoc filius: aut, inquit, Quare, si cœpisti sic emendare filium, cum emendaueris, non desinis? CESTIVS PATER, patris aiebat simulationem luxuriæ significandam magis quàm profitendam: Ista, inquit, adparebit illum simulasse, si etiamnum simulat.

si desinit simulare, ostendit iam sibi nihil prodesse ea consilia, quasi filius emendatus sit, emendatum autem esse non cõcessit, & assidue dixit, nihil magis sequi interuallum hoc luxuria, etiam vere intermissa vitia vehementius surgere. Latro aperte putabat stipulationem conficiendam. Incipio, inquit, non tantum honestum senem, sed prudẽtem defendere: si quod vitium videri poterat, officio consilium, quare potius significet, quam dicat frugi esse. Blandvs hac figura declamat filium, & pro abdicato respondit. Cestivs aiebat, adolescentis partem diligentius colorandam: facere illum rem non improbam, non ita patri remittere quod à patre ipsi remissum sit. Itaque sic narrauit, vt suam quoque luxuriam imputaret patri. non seueram fuisse disciplinam, non bene institutæ domus legem, quæ posset adolescentis mores formare, & à vitiis ẽ patris abducere: Quodammodo, inquit, ad luxuriam à patre præmissus sum. Vnguento cani madent, & comissator senex nulli nimis luxuriosus, sed parum sanus videtur. Merito in adolescentibus non omnem luxuriam vindicant: cito desinunt. Cum haberem luxuriæ istius exemplum, quæritis, quæ res mihi remedio fuerit? Ætas. Illa quæ faciebam, imputabat, me non discere. * Hunc sensum ipse Cestivs sano genere dixit, Flauium Alfium auditorem suum, qui eandem rem lasciuius dixerat, obiurgauit. Flavivs hoc modo dixit, cum desideria descripsisset, paulatim se ad frugalitatem rediisse, & odio sibi vitium factum. Hoc fuit, inquit, quare desinerem. Sentiebam, inquit, me senem fieri. Cestivs hoc aiebat dulcius quidem, sed corrupit & vnam sententiam. Incredibile est, inquit, cum iuuenis sit, sensisse se senem fieri: & noluisse videri tam diu luxuriatum, donec sentiret se senem fieri. Fvscvs Albvtivs dixit: Non accusaturus patrem, sed me defensurus sum, ne aliena luxuria mea laudatio. Consilio luxuriantem filium istum emendo. Superuacuum in narratione hunc colorem habuit: subito furore collapsam patri mentem, meretricem dependentem collo senis, & parasitorum circumfusam regi tubam, sic cum riualibus rixari, & ebrietati nocturnæ addi item diem. Putaui initio & ego consilium esse, non morbum. desinet luxuriari: desinet, inquam, si propter me cœpit. Permanet in iuuenilibus vi-

bus vitiis: hoc turpius luxuriosus, quo diutius. Quid faciã? si suo more emendare patrem volo: luxuriandum est. SILO POMPEIVS patronum adolescenti dedit: quod non putabat in accusatoris persona Latro faciendum, vt aliquis per patronum accusaret patrem. RVFVS VIBIVS. Festiuum senem, qui in honorem filij sui adolescentis ebrius fit. In narratione hoc vsus est colore, solutum patrem, iam mentem eius labantem laudare cœpisse luxuriam. dicerem esse felicius: si his qui sibi amare permitterent, necessarium tantum habere, quantum acceperant: obiurgarent interim, quasi non commemorent. Rusticum, inquit, iuuenem: præmatura seueritas non est frugalitas, sed tristitia. Quid tu senex facies? non creditis hæc illum dixisse, qui dum vitia etiam obiurgare vult, luxuriatur? ARGENTARIVS hoc colore declamauit: Duo luxuriantur vna in domo: alter iuuenis, alter senex: alter filius, alter pater: vterque licenti cultu per publicum incedit. Alter vobis ait: Hoc concessum ætati. Vtor, & iuuenili lege fungor, id facio, quod pater meus fecit, cum iuuenis esset: negabit? bona ergo ætate cœpit simul primum hoc tirocinium adolescentiæ, quasi debitum ac solemne persoluere. Reuertar ad bonos mores, qui qualem causam habeant, videritis. Faciant etiam si non quod oportet fieri, at quod solet. Alter ait: Scio me nouum ciuitatis miraculum, incedere luxuriosum senem: sed hoc castigandi genus commouere visum. Vt emendaret filium, ipse peccare cœpit: at si auus viueret, nemo in domo luxuriosus non esset, tres luxuriosi fuissetis.

A PARTE patris GLYCON SYRICON dixit, *Εἰ τὸν ὀψοκόπον ἀποκτείνω, σὺ δὲ ἐρᾷς πάνυ; Si principatū decoquo, Tu vero amata quiescis?* AGROTAS MASSILIENSIS longe iuuidiorē sententiā dixit, quam ceteri Græci declamatores, qui in hac controuersia tanquam riuales rogati sunt. Dicebat autem Agrotas inculta: vt scires illū inter Græcos non fuisse: sententiis fortibus, vt scires illum, inter Romanos fuisse. Sententia quæ laudatur hæc fuit: *Ἐπὶ τῆς ἀσωτίας τοῦτο λέγω φωνήεν, σὺ μὲν δαπανᾷς ἀδόμενος, ἐγὼ δὲ διδοὺς μόνος. In luxuria sic discrepamus. tu voluptate dissipas, ego largiens.* DAMOS SCOMBRVS. *Στῆτε μέν, ἐὰν οὖν δόξῃ ἀφαιρετόν. State quidem....* DIOCLES CARISTIVS: *Αἱ δὲ ἔξω φυόμεναι σάρκες, εἰς μηδὲν μιπτόμεναι. Quæ vero foras fluunt carnes,*

in nihilum rediguntur. HERMAGORAS raras sententias dicebat, sed argutas, & quæ auditorē diligentem penitus afficerent, securum & negligentem transcurrerent. In hac controuersia dixit: ὦ τύχης δεινῆς. ταῦτα ἐπιτάττοντες ἀλλήλοις ἐποιοῦμεν. *O grauem fortunam! hæc nobis mutuo imperantes agebamus.* BARBARVS dixit vulgarem sensum satis vulgariter. γνῶθι τέκνον, ὅτι νοῦς, ἂν πάθῃ τι, ἀναφύει. *Noscas fili, mentem perturbationibus renasci.* Elegantius hoc composuit HISPO ROMANVS. Placet vobis frugalitas mea, quòd patrimonium seruo, quòd acquisiui, vxorem mature duxi, semper dilexi, quod ad omnem me tutum fabulam præstiti. Illud affirmo; nihil tota vita frugalius feci. Rem ab omnibus dictam celeberrime SYRIACVS VALLIVS dixit: Fili, quando vis, desinamus.

CONTROV. XV. Peregrinus negotiator.

THEMA. *Quidam cum haberet formosam vxorem peregre profectus est. in viciniam mulieris peregrinus mercator commigrauit. ter illam appellauit de stupro, adiecit preces: negauit illa: decessit mercator, testamento omnibus bonis heredem eam reliquit, & adiecit eclogion,* QVIA PVDICAM COMPERI. *adit hæreditatem. redit maritus. accusat adulterij ex suspicione.*

CONTRA VXOREM. PORCII LATRONIS. Quanquam eo prolapsi mores iam sunt, vt nemo ad suspicanda adulteria nimium credulus videri possit, tamen ego adeo longe ab eo vitio semper fui, vt etiam timeam, ne quis in me aut nimiam patientiam, aut nimium stuporem arguat, quòd tam seram querelam detuli. Non accuso adulteram, nisi diuitem factam: ex ea domo ream protraho, in qua iam nihil meum est, cum ego tandiu peregrinatus sim, nullum periculum terra marique fugerim, plus ista intra vnam viciniam, quàm ego toto mari, quæsiuit. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendū habeo, hac me causa abfuisse, vt in accessione patrimonij peregrinando cū vxore certarem. Illud, Iudices, mihi tormentum est, quod notata iudicio vestro, vt multiplicatam dotem perdat, plus tamen ex quæstu habet, plus habitura est, quàm quantum damnatæ perdendum est. Tantum in istam diues amator effudit, vt post pœnam quoque expediat fuisse adulteram. Quæ præceperim vxori proficiscens, scio: cetera, quamadmodum adolescens

scens formosus, diues, ignotus, in vicinia formosæ, & in absentia viri nimium liberæ mulieris commigrauerit, quemadmodum assidua societate quotidianæ per diem noctemq; libidinis exhaustis viribus perierit, interrogate rumorem. Vos interrogo, Iudices, quid officij mei fuerit. Poteram ego saluo pudore meo nihil de hereditate suspicari in qua etiamnum auctor ab vxore dictus sum? Veni, nihil aliud quam vt fortunam meam querar, nam causam melius vos nostis. Tempus est, Iudices, de vxore & marito credi, mulierem tã formosam amari potuisse. Pudica fortè sic amari, ne sollicitaretur, potuit. Neque est quòd dicat: Non in meo istud arbitrio positum. Erratis vos iudices, si vnum ad sollicitatam matronam putatis irritatum; spem corrumpendi quamuis facilem, quamuis amabilẽ sexum. Si tãtum in formosa sperari potest, quantũ placere potest, omnes formosæ in se vniuersos populos conuerterent. Matrona quæ se aduersus sollicitates auiam volet, prodeat in tantũ ornata, ne immunda sit: habeat comites eius ætatis, qui impudicos, si nihil aliud, verecũdia annorum remoueant: ferat iacentes in terram oculos: aduersus officiosum salutatorem inhumana potius quam inuerecũda sit, etiam in necessariam resalutandi vicem multo rubore confusa. longe ante impudicitiam neget ore, quàm verbo. in hac seruandæ integritatis custodia, nulla libido irrumpet. Prodite mihi fronte in omne lenocinium composita, paulo obscœnius quàm posita veste nudæ, exquisito in omnes facetias sermone, tantum non vltro blandientes, vt quisquis vicerit, non metuat accedere. Deinde miramini, si cum tot argumẽtis pudicitiam proscripserit, cultu, incessu, facie, aliquis repertus est qui incurreret, & reti adulteræ se non subduceret. Internuntium puto sollicitantis se, arripi & denudari iussit flagella & verbera, & omne genus cruciatus popposcit. in plagas deterrimi mancipij vix imbecillitatem mulicbris manus continuit. Nemo sic negantem iterum rogat. Quotiens quod non vna peregrinareris questa es? apud quem indignata es? Abunde in argumentum pudicitiæ profuturum putas, si stuprum tantum negaueris, quod plerumque etiam impudicissima spe vberioris præmij de industria simulat. Quando de iniuria tua viro scripsisti, & ne in occasionem similis iniuriæ solitudo tua pateret, maturio-

rem reditum rogasti? & quanto decentius contumeliam penetralium meorum vxoris epistola, quàm testamento sollicitatoris cognoscerem! Miserrimus omnis seculi maritus, sic contempta absentia mea, etiam nunc iniuriam meam nescirem: si qui fecerat, tacere voluisset. Totiens sollicitantem in istam faciem qua placere poteras conuertisti. Non omne ornamentum, veluti causam talis iniuriæ execrata es? Quod proximum est à promittente, rogata stuprum, tacet. Inspicite adulteri censum ex eo impune, si quod adulteris edidit, si est aliquid quod non erit. Quid singillatim omnia percenseo? quicquid ego non emi in mundo tibi miser, vt maritus, cum omni censu meo inter munera adulteri lateo. Sola mihi heres esto. Quid ita? habes, inquit, scripsit causas. quia cum semel appellassem, cum iterum, cum tertio, non corrupi. O vos nimium felices, & aureo, quod aiunt, sæculo natos, si etiam qui impudicas quærunt, pudicas honorant. Omnium bonorum meorum, omnis pecuniæ meæ sola heres esto: quia corrumpi non potuit, quia tot sollicitationibus expugnari non potuit, quia tam fideliter pudicitiam custodiuit. Tace paulisper nomen auctoris: nunquid non testamentum viri credetur? nullam esse in vxore suspicatur infamiam inter mutuum eius amorem: aut certe ita creditum, iam moriturus tabellas occupare, si vultis cum muneribus meis imponere, eclogium ex testamento adulteri petendum est. Sola heres esto: quamuis aliena, quamuis ignota, tantum quia pudica, quia incorrupta est. Quid? isti tam censorio adultero non mater est? non soror? non propinqua? aut nulla earum pudica est? Idcirco scilicet cum tantis diuitiis peregrinas vrbes in honorem pudicitiæ incognitæ perambulabat. Illic vbi natus est, nulla pudica erat. at illic vbi negotiatus, quia nulla non prostituta erat, vacuo testamento pudica heres per errorem quæsita est. Ego adulteram arguo, quam in matrimonium recepi, qui communeis ex illa liberos precatus sum, qui pudicam libentissime crederem. Adeone iam ad omnem patientiam sæculi mos abiit, vt aduersus querimoniam viri vxor alieno teste defendatur? At hercules aduersus externarum quidem opiniones speciosissimum patrocinium erat: *Ego viro placeo.* At ego, si hunc morem inscribendi recipitis, in conspectu vestro ita scribam:

bam: *Vxor mea heres esto, quod peregrinante me adamata est, quòd hæres ab adolescente alieno ac libidinoso relicta est, quòd tam infamem hæreditatem adiit.* A duobus vos testamentis in consilium mitto. vtrum secuturi estis? quod ab adultero soluitur, an quod damnatur à viro? Magnus pudicitiæ fructus est, pudicam credi: & aduersus omnes illecebras atque omnia delinimenta muliebris ingenij est veluti solum ac firmamentum in nullam incidisse fabulam: nouos fortasse, non in omnium æstimationem occurrere: & horrenda multa, deinde ac varia daturus experimenta, fœmina quæ damnum pudicitiæ qui vis est, atque curandus esse ac videri pudicam.

Cetera desunt. Quæ sequuntur sumpta sunt ex Epitome.

Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulteri, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infœlices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veste perspicua sit, & nihil in corpore vxoris suæ plus maritus, quam quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, sit tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus. Cui plus laudator quam accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam, nisi in adulteri eclogio. Deiice in terram oculos, & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus creditis ciui, quam peregrino: marito, quàm adultero. Ipsum eclogium corruptoris animo scripsit, QVIA PVDICAM, inquit, COMPERI, quod nulli præter me contigit.

PARS ALTERA. Formosa est: hoc natura peccauit. Sine viro fuit: hoc maritus peccauit. Appellata est: hoc alius peccauit. Negauit: hoc pudice. Heres relicta est: hoc feliciter. Hæreditatem adiit: hoc consulto fecit.

M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER TERTIVS. [aliis septimus.]

INSTATIS mihi quotidie de Albutio: non vltra vos differam, quamuis non audierim frequenter, cum per totum annum quinquies sexiesve populo diceret, ad secretas exercitationes non multi irrumperent, quos tamen gratiæ suæ pœnitebat. Alius erat cum turbæ se committebat, alius cum paucitate contentus erat. Incipiebat enim sedens, & si quando illum produxerat calor, exsurgere audebat. Illa intempestiua in declamationibus eius philosophia sine modo tunc, & sine fine euagabatur: raro totam controuersiam implebat. Non posses dicere diuisionem esse, non posses declamationem: tanquam declamationi multum deerat, tanquam diuisioni multum supererat. Cum populo diceret, omnes vires suas aduocabat, & ideo non desinebat. Sæpe declamante illo ter buccinauit, dum cupit in omni controuersia dicere, nec quicquid debet dici, sed quicquid potest. Argumenta cum argumentis colligebat: & quasi nihil esset satis firmum, omnes probationes probationibus aliis confirmabat. Erat & illud in argumentatione vitium, quod quæstionem non tanquam partem controuersiæ, sed tanquam controuersiam implebat. Omnis quæstio suam probationem habebat, suam excusationem, suos excessus, suas indignationes, epilogum quoque suum. Ita vnam controuersiam proponebat, plures dicebat. Quid igitur? omnis quæstio per numeros

meros suos implenda non est? Est quidem, sed tanquam accessio, non tanquam summa. Nullum habile membrum est, si corpori par est. Splendor orationis, quantus nescio an in vllo alio fuerit. Non lexis magna, sed phrasis. Dicebat enim citato & effuso cursu, sed præparato. Extemporalis illi facultas, vt affirmabant qui propius norant: non deerat, sed putabatur ipse sibi deesse. Sententiæ, quas optime pollio Asinius albas vocabat, simplices, apertæ, nihil occultum, nihil insperatum afferentes, sed vocales & splendidæ. Affectus efficaciter mouit, figurabat egregiè, præparabat suspiciose. Nihil est autem tam mimicum, quàm manifesta præparatio. Apparet enim subesse nescio quid mali. Ideoque moderatio est adhibenda, vt illa sit præparatio, non confessio. Locum beate implebat. Non posses de inopia sermonis Latini queri, cum illum audires: tantum orationis cultæ fluebat. Nunquam se totsit quomodo diceret. Sufficiebat enim illi in quantum voluerat, explicandi vis. Itaque ipse dicere solebat, cum vellet ostendere, non hæsitare se in electione verborum: Cum res animum occupauit, verba ambiunt. Inæqualitatem in illo mirari libebat. Splendidissimus erat. idem res dicebat omnium sordidissimas, *acetum, & puleium & lasernas, philerotem, spongias*: nihil putabat esse, quod dici in declamatione non posset. Erat autem illa causa: timebat, ne scholasticus videretur. Dum alterum vitium deuitabat, incidebat in alterum: nec videbat, nimium orationis splendorem his admixtis sordibus, non defendi, sed inquinari: & hoc æque omnium est, vt vitia sua excusare malint, quàm effugere. Albutius enim non quomodo non esset scholasticus quærebat, sed quomodo non videretur. Nihil detrahebat ex superuacuo strepitu. Hæc sordida verba ad patrocinium aliorum afferebat. Hoc illi accidit inconstantia iudicij. Quem proxime dicentem commode audierat, imitari volebat. Memini omnibus illum rebus omissis apud Fabianum philosophum tanto iuniorem quàm ipse erat, cum codicibus sedere. Memini admiratione Hermagoræ stupentem, ad imitationem eius ardescere, nulla fiducia ingenij sui, & ideo assidua mutatio. Itaque dum genera dicendi transfert, & modo exilis esse vult, nudisque rebus hærere, modo horridus,

& volens potius quàm cultus modo brebis & concinnus, modo nimis se attollit, modo nimis deprimit, ingenio suo illusit, & longe deterius senex dixit. Nihil enim ad profectum ætas ei proderat, cum semper studium eius esset nouum. Idiotismus est inter oratorias virtutes, res quæ raro procedit. Magno enim temperamento opus est, & occasione quadam. Hac virtute varie vsus est. Sæpe illi bene cessit sæpe decidit. nec tamen mirum est, si difficulter apprehenditur vitio tam vicina virtus. Hoc nemo præstitit vnquam Gallione nostro decentius. Iam adolescentulus cum declamaret aptè, & conuenienter, & decenter, hoc genere vtebatur. Quod eo magis mirabar, quia tenera ætas refugit omne, non tantum quod sordidum, sed & quod sordido simile est. Raro Albutio respondebat fortuna, semper opinio: quamuis pœnituisset, adire hbebat. Tristis, sollicitus declamator, & qui de dictione sua timeret etiam cum dixisset. Vsque eo nullum tempus securum erat. hæc illum sollicitudo fugauit è foro, & tantum vnius figuræ crudelis euentus. Nam in quodam iudicio centumuirali, cum diceretur iurisiurandi condicio aliquando facta ab aduersario induxit eiusmodi figuram, qua illo omnia crimina retegeret. Placet, inquit, tibi rem iureiurando transigi? iura, sed ego iusiurandum dabo. Iura per patris cineres, qui inconditi sunt. Iura per patris memoriam, & executus est locum, quo perfecto surrexit. L. Aruntius ex diuerso ait: Accipimus condicionem: iurabit: Clamabat Albutius: Non detuli condicionem, schema dixi. Aruntius instabat. Centumuiri rebus iam vltimis se parabant. Albutius clamabat: Ista ratione schemata de rerum natura tolluntur. Aruntius aiebat: Tollantur. poterimus sine illis viuere. Summa rei hæc fuit. Centumuiri dixerunt, dare ipsos secundum aduersarium Albutij, si iuraret ille. Iurauit. Albutius non tulit hanc contumeliam, sed iratus calumniam sibi imposuit: nunquam enim amplius in foro dixit, homo summæ probitatis, qui nec facere iniuriam, nec pati sciret. Et solebat dicere: Quid habeo quare in foro dicam, quum plures me domi audiant, quàm quenquam in foro? Cum volo, dico: quandiu volo, assum veri volo. & quamuis non fateretur, hoc delectabat illum in declamationibus, quod schemata sine pe-

ne periculo dicebantur: nec tamen in scholis effugere contumelias poterat Cestij mordacissimi hominis. Cum in quadam controuersia dixisset Albutius; Quare calix si cecidit frangitur: spongia si ceciderit non frangitur? aiebat Cestius: ite ad illum cras: declamabit vobis, quare turdi volent, cucurbitæ non volent. Cum dixisset Albutius in illo, qui fratrem parricidij damnatum exarmata naue dimisit. Imposuit fratrem in culeum ligneum: Cestius eandem dicturus, sic exposuit controuersiam: Quidam fratrem domi à patre damnatum, nouerca accusante, cum accepisset ad supplicium, imposuit in culeum ligneum, vt peruenirent nescio quo terrarum. ingens risus omnium secutus est. Sed nec ipsi bene cessit declamatio. paucas enim res bene dixit. sed cum à scholasticis non laudaretur: Nemo inquit, imponit hos in culeum ligneum, vt perueniant nescio quo terrarum, vbi calices franguntur, si ceciderint, spongiæ non franguntur. Video quid velitis: sententias potius audire, quàm iocos. fiat. Audite sententias in hac ipsa controuersia dictas.

CONTROVERSIA XVI.

Ab archipirata filio dimissus.

THEMA. *Mortua quidam vxore, ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Postea pater peregre profectus, captus est ab eo: & remissus in patriam, abdicat illum.*

CONTRA PATREM. ALBVTII SILII. De fratre nec iudicare audeo, nec loqui. Vno nomine gratias ago & gratulor, quòd patrem seruare potuit mori iussus. Tanta tempestate confusus, neque æstimare quicquam, neque despicere potui. Plura timui crimina pater fortuna torquente, quàm quæ videris ipse nosse. indicabo. solutum mihi fratrem tradideris, an alligatum nescio. quantum ad meum stuporem attinet, etiam fugere potuit, nec satis me-

mineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset: ministerium an pœnam esse voluisset: vindictam parricidij, an parricidium. Insui fratrem culeo iubes? non possum pater. Non ignoscis, an non credis? ego contendo nec te quidem posse. Si quis tibi dixisset tyrannus: Veni, tuis manibus filium insue: in hoc opere potes oculis tuis, potes manibus vti? potes audire inclusi filij gemitum? Si potes: timeo ne innocentem damnaueris. Si non potes: quid frater in fratrem non possit, patrem testem dedi. Quid accusas, quòd impunitatem fratri dederim? in quo facto consilium meum victum est? à me frater vt viueret, non impetrauit: vt fugeret, non impetrauit. Nihil aliud impetrauit, quàm vt aliter, quàm in culeo moreretur. Causam malam habeo, vt inter fratres. Vbi spes? in gubernaculo nulla est. in remigio? ne hoc quidem. in comite? nemo repertus est naufragij comes. in velo? in arte? omnia pœne instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum in spe nullum est, patri sum excusandus, an fratri? de filio tuo hoc respondeo, quandiu in patrio solo morari licet, ciuis est proiectus in mare, quicquid post exilium & naufragium vel facit vel patitur, ab omni fœdere vitæ communis abstractus, pœnarum eius pars non est, nequitiæ opus est. sed aliis quærentibus, te ipsum testem dabo non esse piratam. Ego illi terræ, ego lucis conspectum, ego etiam mortis humanæ facultatem abstuli. Fortuna ipsa, quæ misertæ eius, nihil tamen illi præter mare reliquit. Moriendum est mihi. pater iussit. neque ego te deprecor, ne moriar, nec tibi licet non facere quod iussus es. Inter patrem iratum & fratrem morituru, arbitrium pietati tuæ necessarium suscipe. Sanguinem meum patri refer, culeum mihi remitte: volo mori, sed pura manu tua: hoc tuæ pietatis munus ad inferos perferam, [licuisse mihi per fratrem aliter quàm parricidæ mori.] Asinii Pollionis. Æquas mihi præbete aures. dabo vobis etiam damnatum absoluendum. Viuit, inquit, frater. non credo. seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. Hæc est summa rerum gestarum. In ea domo, in qua tam facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Quid mihi cum ista tabula? semel mori volo. Q. Haterii. Emicabant densis vndique

dique nubibus fulmina, & terribili fragore horridæ tempestates absconderant diem, imbres vndique, & omnia procellis sæuientia. Expectat, inquit, parricidam mare. intumuerat subitis tempestatibus mare, iustis quoque nauigiis horrendum. Fateor, fateor dixi: fratrem tibi, si innocens est, fortuna commendo, fragmentum infelix & iam nauigaturis omen: quòd si quis gubernator vidisset, iter suum distulisset. Naufragus è littore emittitur. MARCELLI ESERNINI. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium, si nocens, culeum. non potui facere parricidium, &, quàm facile erramus homines, factum putaui. deliberabam, an parêrem patri. Frater, inquit Turannius, in domo parricidium facies inuenire, etiam locum à naufragiis nauigium. ARGENTARII. Quod iusseras, fratrium est: periit frater. Viuit, inquit, & me dimisit. bono argumento probatur viuere. Vtrasque ad cœlum manus sustulit. Si nihil vnquam impie cogitaui, si patrem meum etiam damnatus diligo, Dij immortales rerum iudices adeste. si aliter sentiret, infelicia sibi imprecatus est maria. sic nauem suam rexit. BLANDI. Iacebat in littore nauigium, quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subito mihi ferrum non sentienti cum animo pariter excidit: torpent manus, & nescia qua perturbatione tenebræ stupentibus offunduntur oculis. intellixi quam difficile esset, parricidium facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicis, fortuna succurras, ita mihi contingat aut honeste viuere, aut mori: ita ex domo nostra ego sim vltimus reus, vt iste iurabat, meliorem se nouercam habuisse, quàm fratrem. CORNELII HISPANI. Fateor volui occidere, sed tunc intellexi, quàm difficile esset parricidium. Ego, inquit, occidere patrem nolui: ne nunc quidem possum. Pater noster nauigauit sereno die, tranquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid hoc est? nauigauit damnatus felicius, quàm qui damnauerat. Vade, inquit, patrem te habere mihi non licuit: habebo patronum, reuertere. Magnum pietatis argumentum, filio carus pater, etiam post supplicium. Vtrum vobis videtur innocentiam apud piratas didicisse, an

ne apud piratas quidem perdidisse? ARELLII FVSCI PATRIS. Potuit patrem occidere: & quem testem timebat abdicatus à patre? Quo me conferam? in mare? non possum: iratos habeo piratas. Cum traditus est mihi frater, imperatumque vt sumerem supplicium, si qua est fides, tentari me putaui, an possem parricidium facere. PORCII LATRONIS. Perieras* pater, nisi in parricidam incidisses. TRIARII. In naufragio nauigabat: parum est quod non occidit patrem, immo etiam integra naui dimisit patrem* resolutis compagibus, infelix omen nauigationis. Insue me culeo: certe sentiam maria, non ea videbo. Scissa quoque vela fecerant sinus, & armatas classes naufraga præcesserat ratis: scires nauigare qui seruaturus esset patrem. Etiam pirata dicitur: iterum falso crimine malè audit. CESTII PII. Erat nauigium, immo fuerat: sed adhuc crudelis & pertinax nouerca, post omnia deuicta nihilominus sæuit, maria iam quiescunt prædones iam miserentur, irati iam parcunt. Ibamus præter sepulchrum matris, ille mortem timens, ego scelus: expecta, vide an fortuna nobis obiiciat scelus. Iacebat nauigium peruetus, & attritum salo, vix vnius capax animæ. Veni ad vas, victoriam pulchram petiturus, vt probem me parricidam. Non occidisti, inquit, fratrem nouercæ, audiui iucundissimam vocem: Fateor me parricidam, occidi fratrem: tutus sum, pater, si hoc probetur? imposui in exarmatam nauem: non est occidere? Nouercæ quidem nunquam satis priuignus occiditur? Multas rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt: & hæc est conditio miserrima humani generis, quòd nascimur vno modo, multis morimur: laqueus, gladius, præceps locus, venenum, naufragium, mille aliæ mortes insidiantur huic miserrimæ animæ, & hoc occidere vocatur, sed diutius. Si quis nunc stat in turba, & hoc dicit: Huic quisquam parcat, qui fratrem suum occidit, & occidisse se probat? Componis in domo par, vt alter scelere sit parricida, alter ministerio. Impositus est in nauem frater: qualem nauem? scitis, nihil esse periculosius, quàm etiam instructa nauigia: parua materia seiungit fato. Quid si vero non rudentibus committitur illa anima, non velis, non gubernaculo defenditur? Exarmata nauis,

ta nauis, & vtroque patens latere. imponitur miser in naufragium: nauigio per se pessum ituro, pondus insuitur. Ecce nauem diuinitas armat: subito visa sunt vela, subito nauis cœpit & regere se, & attollere. Magnum est præsidium in periculis innocentia. Sæuum mare inuoluitur, procellæ spumante impetu latera nauigij vrgent, pulsatur vndique nauis periculis: innocentia tamen tuta est. O maria iustiora iudiciis! O mitiores procellæ patre, quam eiecistis animam! Nec hoc tantum diuinitus gestum est, quod peruenit tutus in portum: excipitur classe prædonum. Habeat pater mentem nauigandi, capietur iudex, vt illum pœniteat sententiæ suæ. Damnare me nouerca parricidij potuit: parricidam facere nec damnando quidem potuit. Cognosce innocentiam meam in mari, quam domi noluisti. Complexu, osculis prosecutus est: sic patrem parricida dimisit. IVNII GALLIONIS. Multa non agnosco: frater domi damnatus est, ego in publico: illi obiectum est quod parricidium fecerit, mihi quod non fecerim. ille negabat; mihi nouo patrocinio vtendum est. Fratrem occidi: in ea domo in qua parricida damnatur, hæc innocentia est. Video vos inuitos audire hoc genus offensionis, malo itaque me vobis innocentem probari quàm patri. Fratrem non occidi, non potui fratrem occidere. Idem timuimus, idem doluimus, idem fleuimus: eundem patrem habuimus, eandem matrem, eandem nouercam: mitioris natura pectoris sum, mollioris animi. Non idem omnibus mortalibus natura tribuit ingenium: animus meus durior est, illius clementior: apud piratas quoque inuenitur, qui non possit occidere: putas me dicturum, ne alius occideret? Si mater nostra viueret, puto illi tradidisset. Quod proximum fuit, mihi tradidit. Vtrum vobis videtur per manus patris punire filium voluisse, an ablegare priuignum? pudet me patrocinij mei. Timeo, ne, cum cœpero narrare quid fecerim, dicatis: Certe negabis te posse hominem occidere. MVSÆ. Traditus est frater puniendus mihi potissimum. quo istud proposito pater feceris, apud pleroscque disputationem habet. Ego, si quid mitius illo tempore voluit fieri, non intellexi. Imposui multum recusantem, & insui culeo postulantem.

Obiicis mihi molliorem animum, alius mitior est plus quàm debet, alius seuerior est, quàm necesse est: mediis alius affectibus inter vtrumque positus, totus in sua potestate est. Quidam & accusare & damnare possunt, & occidere: quidam tam mites sunt, vt non possint in caput ne testimonium quidem dicere. Non possum hominem occidere: hoc vitium & apud piratas inuenitur. Alij viuere sine reipublicæ administratione non possunt: aliis in priuato latere, & extra omnem inuidiam recessisse præcipua tranquilitas est: aliis non potest persuaderi, vt matrimonio obligentur: aliis, vt careant: sunt qui castra timeant: sunt qui cicatricibus suis gaudeant. in tanta morum varietate, videte quantulum sit quod excusem. non ambitioni, non inertiæ veniam peto: misericors sum, non possum occidere hominem. Gratulare pater naturæ meæ. nunquam eiusmodi filius parricidium faciet. Hoc vitium à te traxisse videor. Non putatis misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Luculli Mithridatem non potuit occidere: dextera simul ac mente languit: prô bone Iupiter! Mithridatem quam non dubium parricidam. POMPEII SILONIS. Gaude pater, neutet ex filiis tuis parricidium fecit: dimisi in portum naufragum. Vis pater scire, accusator nocentior sit, an reus? Coniice in alteram nauem nouercam: illa faciat votum, precetur, si neminem innocentem accusauit, si priuignum immerentem non oppressit: in eos piratas incidat, qui nesciant captos dimittere.

PARS ALTERA. MYSÆ. Parricida meus in mari regnat. SEPVLLII BASSI. Negatu parricidam fuisse quem scis esse piratam. GAVII SABINI. Facinus indignum, parricida damnatus post pœnam potuit dicere patri suo, Morere.

DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit: An licuerit illi quod iubebat pater, facere. Non licet, inquit, fratrem necare. Ille damnatus erat. non enim iudicio publico ceciderat. ignosce, si diligentior sum, cum videam hominem tam facile damnari. Timeo ne quis me parricidij postulet. facile est, si dicenda sit domi causa. etiam nocens absolutionem sperare potero. in foro quid respondebo? Occidi fratrem. Parricidam me quoque vocant,

cant, quòd non affui reo. Si licuit, an debuerit. Nocens est iste, sed mihi frater est. naturæ iura sacra sunt etiam apud piratas. Quid de me iudicaturus es, si fecero? puto difficulter postea in me parricidium credes. Etiam si debuit parêre patri, an ignoscendum sit illi, si non potuit. Fatebor, inquit, quod forte offensurum est aures: patri parêre volui, fratrem occidere non potui. Obortæ sunt subito tenebtæ, diriguit animus, sublapsum est intercepto spiritu corpus. non possum fratrem occidere. Pone hoc loco piratam, non poterit. Quidam occidere hominem tantum non possunt. Quorundam aduersus hostes deficit manus. Fratris quoque beneficium non est tam magnum, pater, quàm putas. Non ille te noluit occidere: sed non potuit. Nouissimas illas partes fecit. Quamuis non occiderit, si tamen potuit damnatum, an abdicari debeat. Dicit enim pater, Si non poteras, negasses, & misisses ad me, non posse te. Hoc loco Latro dixit rem valde laudatam. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? putasti me posse occidere? Quid ergo sic loquebaris, tanquam vnum parricidij condemnasses? Deinde an puniuerit fratrem. Hæc descriptio supplicij, quod dixit grauius etiam culeo fuisse: & adiecit, hoc die illum pœnas dare inter barbaros incluſum, per quos necesse est illi patre populari capere. Sed ne per illos quidem necesse est parricidium facere. Hac diuisione vsi sunt, quibus placuit & illius causam defenderei: inter quos & GEMINVS VARIVS fuit, qui aiebat adolescentem optimam causam habere, si non occidit fratrem etiam nocentem: meliorem tamen, si non occidit innocentem. Partitam autem materiam fecit erga has quæstiones Geminus, & quibus idem placuit: An abdicari nõn debeat, etiam si nocentem fratrem non occidit. hic dixit, Non licuit, non debui, non potui. An innocentem non occiderit. Bellam rem Geminus hoc loco dixit, cum cœpisset per omneis numeros fratrem tanquam reum defendere. Dicit, inquit, aliquis, Tam sero defendis? Non potui citius. Hodie primum res in forum delata est. Nouissime, an etiam nocentem satis punierit.

COLOR. De colore inter maximos & oratores & declamatores disputatum est, vtrumne aliquid deberet dici

in nouercam, an nihil. P. Asprenas et Albvtivs, & præter oratores magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transierunt, vt in nouercam inueherentur. Fuerunt & illi qui non quidem palam dicerent, sed per suspiciones & figuras: quam rem non probabat Passienvs, & aiebat, minus verecundum esse, aut tolerabile, infamare nouercam, quam accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate, deinde ablati sunt impetu. Excusatius est autem, in malum colorem incidere, quàm transire. Latro illum introduxit colorem rectum in narratione, quo per totam actionem vsus est: Non potui occidere. Et cum descripsisset ingenti spiritu titubantem, & interrogatione fratris occidendi concidentem, dixit: Nouerca aliud quære in priuignum tuum crimen. hic parricidium non potest facere. Cestivs colore alio vsus est. Transibamus, inquit, secundum matris sepulchrum, inuocare cœpit manes eius. motus sum. Et puerili sensu colorem transcurrit. Quid facerem? inquit: occidere pater iubebat, mater vetabat: & eum colorem dixit: Hæc mecum cogitaui, Non est imperatum vt manu occiderem, non vt laqueo, non vt mari: eligere supplicij genus liberum est. Fvscvs Arellivs hoc colore vsus est: Tentari me à patre putaui: Vno, inquit, supplicio alterum filium puniri, alterum experiri vult. Albvtivs in argumentis plura posuit, & omnes fere colores contrectauit. In narratione hoc colore vsus est, & dixit: Hoc vnum mihi præsta beneficium: sine me tanquam parricidam mori. Argentarivs. Non tanquam frater essem: sed huius consilij inuentor, dixit: Cogitaui quid facerem. Tandem inueni, quomodo parricidium vindicarem sine parricidio: Passienvs hoc colore vsus est: non putaui patrem vtique velle occidi filium. Videbatur mihi omnia misericordiæ adiumenta præparasse, quod domi cognouerat, quod inter suos. Fratri, inquam tradidit age si parcere voluisset, cui tradidisset? Pollio Asinivs dixit in nouercam. itaque illo colore vsus est: Cogitaui mecum quid liceret, quid oporteret, si tantum, inquam, nefas commissum est, nullæ meæ partes sunt ad expiandum scelus. Triumuiris opus est, cognitio, carnifice. Tanti sceleris, non magis priuatum potest esse

test esse supplicium, quàm iudicium. MARCELLVS dixit ita: Si iste parricidium fecit, ideo & ego faciam? & illam quam supra sententiam retuli: Habes, inquam, frater. VARIVS GEMINVS & ipse dixit: Nolui occidere. Egregie, inquam, nouerca inter priuignos diuisit odium, aliter alium aggressa est. alteri parricidium obiicit, alteri mandat. & hac illum figura defendit in narratione. Interrogaui fratrem, Apud quem prætorem causam dixisti? apud nullum, inquit. Quis accusator fuit? nemo. Quis testis? immo qui testes? Vni enim etiam de minore scelere non creditur. Nemo, inquit. Quis de te pronuntiauit? nemo. Quid porro inquit? Ego si reus fuissem, ad te non misissem? SEPVLLIVS BASSVS hoc colore vsus est: Non habui parricidæ instrumenta, non culeum, non serpentes: parricidam tamen in maria proieci. HISPANVS duro colore vsus est: Hoc, inquit, supplicium tanquam grauius elegi. Quid iste, inquam, insuetur, & statim omnem sensum supplicij effugiet? immo sollicitus pendeat; &, quod ne insuti quidem parricidæ patiuntur, ipse pœnam suam spectet: nihil speret, timeat omnia, peius debet quàmceteri parricidæ mori: à patre damnatus est. Et hoc colore per totam declamationem vsus est, vt diceret, hoc se tanquam grauius elegisse. Displicebat color hic prudentibus. Quam enim spem habeat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit? HATERIVS hoc colore vsus est: Diu mecum disputaui. parricida est, quem non testis probauit, non iudex coarguit. quid ergo? innocens quem condemnat pater? Inueni æquè pœnam simillimam reo: mersam, non tamen ex toto perditam ratem, quæ vel punire fratrem posset, vel absoluere. TRIARIVS & ipse quasi sententiam de fratre ferre voluisset, egit, & dixit. Tandem ad cœlum manibus leuatis: Quicquid est, inquam, quod terris imperat, quod regnat profundo, quicquid est quod ex sublimi res spectat humanas, inuoco. damnatus alto committitur. Dij iudicate post patrem. Hæc sententia dicebatur ex Græco translata, sed Græca corruptior est: Ποσειδῶν ἀμετρήτων δέσποτα βυθῶν, τὴν ἀερίων καρποσάμενε βασιλείαν· ἀνάγεται πατροκτόνος, μετὰ πατέρα δίκασον. *Neptune immensi domine profundi, adepte regnum atherium, adducitur parricida, post patrem iudica.* A parte patris,

quòd ab archipirata dimissus est sic. CESTIVS. Pœnam, inquit, putauit mihi hanc esse morte grauiorem. & sic posuit in narratione: Rogabam vt occideret, non impetraui. VARIVS GEMINVS ait: In hoc me dimisit, non quia volebat saluum esse, sed ad patrocinium suum: vt quia non nunc occiderat, videretur nec ante voluisse. LATRO dixit: Quis porro vno me miserior est, qui vitam parricidę debeo? DIOCLES CARYSTIVS elegantem sensum in proœmio posuit pro adolescente, cum diceret causas se abdicationis non inuenire, luxuriæ se occasionem non habuisse, parricidium sibi non obiici, & contra reos se minime laborare: Fortasse, inquit, queritur, quod captum non redemerit. adiecit οὐκ ἔχει κομψὸν παίζειν; *Non habet iocandi occasionem.* Et cum tractaret in vltima parte, debere patrem nosse vitia liberorum, & ferre. vtique in vnica adiecit: Πεπείρασαι πάτερ, ὅτι κακὸν σοὶ νεανίσκος ἐστὶν ὄνησος: *Expertus es pater, quod norma ad res ingeniosas filius est vtilis ac frugi.* ARTEMON in descriptione tempestatis laudatus est, & belle accessit ad eam. Νηὸς εὐπλοήσαντος ἀναγωγή. ἄκουσον, *Naualis classis bene nauigantis eductio. attende.* Et cum de ipso nauigio diceret, pulchre cœpit: Σκάφος ἔρημον αὐόστου τύχης: *Nauis deserta non reducis est fortunæ.* Et vltimum descriptionis suæ sententiam proposuit: ναυαγὸς ἀπὸ λιμένων αὐήγην. *Naufragus è portu soluebam.* Et ad partem narrationis elegantet transit: αἴτησαι νῦν πάτερ, πῶς ἀνέδυσεν, ὅπως ἀπὸ δύο εἷς. *Exige nunc pater, vt emerserit, quomodo è duobus vnus.* GLYCON dixit.

SOLEO dicere vobis, Cestium Latinorum verborum inopia hominem Græcum laborasse, sensibus abundasse. Itaque quotiens lætius aliquid describere ausus est, totiens substitit: vtique cum se ad imitationem magni alicuius ingenij direxerat, sicut in hac controuersia fecit. Nam in narratione, cum fratrem traditum sibi describeret, placuit sibi in hac explicatione vna & infelici. Nox erat concubia, & omnia, Iudices, canentia sideribus muta erant. MONTANVS IVLIVS, qui comis fuit, quique egregius poëta, aiebat illum imitari voluisse Virgilij descriptionem:

Nox erat, & terras animalia fessa per omnes,
Alituum, pecudumque genus sopor altus habebat.

At

At Virgilij imitationem bene cessisse, qui illos optimos versus Varronis expressisset in melius:

Desierant latrare canes; vrbesque silebant.
Omnia noctis erant placida composta quiete.

Solebat Ouidius de his versibus dicere, potuisse fieri longè meliores, si secundi versus vltima pars abscinderetur, & sic desineret:

Omnia noctis erant.

Varro quem voluit sensum optimè explicuit. Ouidius in illius versu suum sensum inuenit: aliud enim interciſus versus significaturus est, aliud totus significat.

CONTROVERSIA XVII.

Popilius Ciceronis interfector.

LEX. DE MORIBVS SIT ACTIO. Thema. *Popilium parricidij reum Cicero defendit: absolutus est. proscriptum Ciceronem ab Antonio missus occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.*

CONTRA POPILIVM. BASSI SEPVLII. Si accusasset Cicero Popilium, viueret. Occidit Ciceronem Popilius. Puto iam creditis occisum ab isto patrem. vt vno ictu pereat: tantum dabo. pro Cicerone sic liceat paciſci. GABII SABINI. Quod vnum potuimus effecimus, vt veniret tempus, quo Popilius Ciceronem occideret. Popili, potes, inquit, Ciceronem occidere? Pro te vel patrem. PORCII LATRONIS. Prorsus occisurus Ciceronem, debebat incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non pudet te Popili? Imperator te tuus credidit posse parricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum: effecit vt minimum in illo esset crimen, quod Ciceronem occidit. Facinus indignum. felicissimè licet cedat actio, id solum efficiemus, vt qui occidit Ciceronem, tantum erubescat. Pro dij boni, occisum Ciceronem, malos mores voco. ALBVTII SILI. Cæde ceruices tanti viri, & humero tenus recisum amputa caput. I nunc, & nega te parricidam. Hoc vnum tamē feliciter feciſti, quòd ante occidis patrem quam Ciceronem. Facilius Cicero pro parricidio iudices mouit, quàm pro se clientem. Ad vos hoc patroni exemplum

pertinet. nullos magis odit Popilius, quàm quibus plurimum debet. Vbicunque estis, Iudices, qui in istum reum sederatis, ecquid pœnitet absoluisse? ARGENTARIVS. Impius est, ingratus est: audeo dicere, parricida. Sensit qui defenderat. Respice forum: hic sub Cicerone sedisti. respice rostra: hic supra Ciceronem stetisti. Quantum eloquentia tua Cicero potuit? Popilius de moribus reus est. abscidit ceruices loquentis: hæc est absoluti clientis post longum tempus salutatio. Parce iam quæso, Popili. Nihil tibi nisi occidendum Ciceronem mandauit Antonius. Duo fecit parricidia: quorum alterum audistis, alterum vidistis. CESTII PII. Si dixero, Adolescentia turpis est, infamis pueritia est: respondebit, Iam ista Cicero defendit. Non pudet Popili? accusator tuus viuit. quid tam commune, quàm spiritus viuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus iectis? Parricida sic etiam tu perisses. FVLVII SPARSI. Non credidisset facturum Popilium Antonius, nisi in mentem illi veniisset: illum & parricidium feciisse. Facinus indignum: à me defenditur Cicero, cum Popilium Cicero defenderit. MENTONIS. Non magis quisquam alius occidere Ciceronem potuit præter Popilium, quàm nemo Popilium præter Ciceronem defendere. parricidam quem viuus negarat Cicero, occisus ostendit. Fortunam Ciceronis! Antonius illum proscripsit, qui accusatus est: Popilius occidit, qui defensus est. Si damnatus esses, carnifex te culeo totum insuisset. Video quid respondeat. Non credet Antonius occisum Ciceronem à Popilio, nisi ei signum attulerit. TRIARII. Præsta Ciceroni quod propinqui Catilinæ, quod amici Verri præstiterunt. Proscriptum transi. Ne à mortuo quidem manus abstinet, lacerat occisum. Popilli, hoc parricidium tertium tuum est. POMPEII SILONIS. Nunquid magis exonerare te possum? præsta Ciceroni quod Antonius. CORNELII HISPANI. Dic Antonio: Ego istud scelus facere possum, & patrem occidi. Securi erant amici Ciceronis, postquàm ad illum Popilius missus est. ARELLII FVSCI PATRIS. Potuisti Ciceronem occidere? at quàm bene persuaserat nobis Cicero, parricidium te facere non posse! Occidisti tu Ciceronem loquentem? Nunquid, inquit, & aliquis ex tuis venerat index? an nemo

Ciceroni

Ciceroni timendus est, qui cum Popilio venit? Q. HATERII. Qui modo Italiæ humeris relatus est, nunc sic à Popilio refertur? proposito in rostris capite Ciceronis, cum vnius metu omnia tenerentur, gemitus tamen populi liber fuit. IVLII BASSI. Proscriptus, inquit, erat Cicero. pater certe tuus proscriptus non fuit. BLANDI. Dij manes, Popilij senis, occisi & inultæ patris vmbræ, Cicero, te persequuntur, vt quem negasti, patricidam sentias. CAPITONIS. Deduxi ad vos reum omnium, quos terra sustinet, nocentissimum, ingratum, impium, percussorem, bis patricidam: nec tamen timeo. Patroni viderint. nemo à Popilio quidem, nisi post beneficium occiditur. Nec damnationem tamen ipsius despero. non enim à Cicerone nunc defenditur. Timeo ne causæ non satisfaciam. maior causa est, occisum à Popilio Ciceronem queri, quam fuit aliquando probare non occisum patrem. Ciceronem quisquam potuit occidere, qui audiuit? Minturnensis palus exulem Marium non hausit. Cimber etiam in carcere vidit imperantem, prætor iter à conspectus exulis flexit. Qui in crepidine viderat Marium, in sella figurauit: Non possumus de Popilio queri: eodem loco patronum habuit, quo patrem. Pompeius terrarum marisque domitor, Hortensij se clientem libenter confessus est: Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Romulus, horum mœnium conditor, & sacratus cœlo parens, non tantum vrbem fecit, quantum Cicero seruauit. Metellus in Vestæ æde extinxit incendium: Cicero Romæ. Glorietur Hannibale Scipio, Pyrrho Fabricius, Antiocho alter Scipio, Perse Paulus, Spartaco Crassus, Sertorio & Mithridate Pompeius. nemo hostis Catilina propius accessit. Fert appensum conto caput, & defluente sanguine, hunc ipsum inquinat locum; in quo pro Popilio dixerat. BVTRONIS. Quantæ fuit eloquentiæ! probauit ab eo non occisum patrem, à quo occidi poterat etiam Cicero. MARILLII. Si inimicus essem patronis, optarem vt reus absolueretur. Turpe iudicium, in ea ciuitate Ciceronem non defendi, in qua defendi potuit etiam Popilius.

DIVISIO. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: sed hi quoque non parricidij reum à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatoribus placuit, parricidam reum fuisse. Si autem eum accusant, tanquam defendi non posset: cum adeo possit absolui, vt ne accusari quidem potuerit. LATRONI non placebat illum sic accusari, quomodo quidam accusauerunt: Obiicio tibi quod occidisti hominem, quòd ciuem, quòd senatorem, quòd consularem, quòd Ciceronem, quòd patronum tuum. Hac enim ratione non aggrauari indignationem, sed fatigari. statim illo veniendum est, ad quod properat auditor. Nam in reliquis adeo bonam causam habet Popilius, vt detracta eo quòd patronum occidit, nihil negotij habiturus sit. Patrocinium eius est ciuilis belli necessitas. Itaque nolo per illos reum gradus ducere, quos potest tutius euadere. Licuit enim in bello & ciuem & senatorem & consularem occidere: nec in hoc crimen est, quòd Ciceronem, sed quòd patronum. LATRO accusauit illum de moribus: primum quòd sic vixisset, vt causam parricidij diceret, deinde quòd patronum suum occidisset. Et fecit hac quæstiones, An posset eo nomine accusari quo absolutus est. Si quis, inquit, hodie volet me parricidij postulare, non poterit. Quomodo crimen quod obiici non potest, puniri potest? An in bello ciuili acta obiici non possint. Honeste dixit, cum hunc locum tractaret VARIVS GEMINVS. Si illa, inquit, tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de Reip. moribus. Si potest, quod ciuili bello actum est obiici, an hæc obiici debeant. Hanc quæstionem in illa diuisit. An etiam si necesse ei fuit facere, non sit tamen ignoscendum. ad quendam enim nulla debet necessitas compellere. Hoc loco LATRO dixit summis clamoribus: Ita tu Popili, si Antonius iussisset, patrem tuum occideres? Deinde, an non fuerit ei necesse. Potuisti excusare te, potuisti præmittere aliquem ad Ciceronem, vt sciret & fingeret. Necesse certè non fuit, manum caputque præcidere mortuo.

COLOR. Colorem pro Popilio LATRO simplicem habuit, necessitate coactum fecisse, & hoc loco illam sententiam dixit: Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? ALBVTIVS dixit, in pœnam Ciceronis electum amantissimum Ciceronis, quasi exprobraturus per hoc illi suam fortunam esset. Molestius, inquit,

inquit, feret, se à Popilio occidi, quàm occidi. MARCELLVS ESARNINVS eundem colorem aliter induxit. Cogitabat, inquit, Antonius secum: quod Ciceroni excogitabo supplicium? Occidi iussero? olim iam aduersus hunc metum emuniuit animum. Scit mortem nec immaturam esse consulari, nec miseram sapienti: fiat aliquid noui quod non expectat, quod non timet: non indignabitur ceruicem hosti porrigere, indignabitur clienti: Popilium aliquis vocet, vt sciat quantum illi defensi rei profuerint. SILO POMPEIVS hoc colore vsus est. Offendebatur, inquit, proscriptione, & quædam liberius loquebatur. non miror: Ciceronis cliens est. tanto magis occide Ciceronem tuum. Et dixit, non suæ infirmitatis sententiam: Vterque, inquit, sed diuerso genere punitus est. Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. MARILLIVS præceptor noster sic narrauit: Iussit, inquit, imperator, iussit victor, iussit qui proscripserat: ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica? BLANDVS. Hoc, inquit, loco volui me excusare. dixi, Cicero me defendit. respondit. Scio. me accusauit. I ergo, vt scias plus sibi Antonij accusationem nocuisse, quàm Popilij defensionem profuisse. BVTEO hoc colore: Vocetur, inquit, ille Ciceronianus, ille cliens amicus. Excogitaui quomodo Cicero sua periret manu. CESTIVS hoc colore: Durissima, inquit, mihi militia in Antonij castris fuit ob hoc ipsum, quòd Ciceronis eram cliens, difficilimæ mihi expeditiones dabantur. Tunc quoque vocatus sum quasi ad pœnam. I, inquit, occide Ciceronem: Nec credam, inquit, nisi attuleris caput. magisque admiratus est potentiam suam, quod Ciceronem Popilio non licebat occidere. FVSCVS ARELLIVS hoc colore vsus est: Antonij se partes secutum, vt si quis posset, Ciceroni prodesset: facta proscriptione ad genua se Antonij procidisse deprecatum pro Cicerone: offensum Antonium, eo magis dixisse: Occide, quem mori non vis. Hic color displicebat Passieno, quia ad testem ducit. nam si hoc fecit Popilius, non tantum quod defendat habet, sed habet quod glorietur. HISPO ROMANVS vehementi colore vsus est, & duro. Patronum enim Popilio dedit, & dixit, aliter se causam acturum Popilij, aliter Antonij:

pro Popilio dicturum. Occidere nolui, coactus sum: pro Antonio dicturum. Occidi Ciceronem oportuit. & dixit locum, aliter non potuisse pacari Remp. quam si ille turbator otij è Rep. sublatus esset. Solus ex declamatoribus in Ciceronem inuectus est: Quid ille, inquit, cum Antonium hostem iudicaret, & omnes Antonij milites, non intelligebat se & Popilium proscripsisse? Hic color prima facie asperior est, sed ab illo egregiè tractatus est. Varivs quidem minus dixit: Cùm imperasset mihi Antonius, passus sum, ne aliquis P. Clodij mitteretur, qui contumeliis afficeret, antequàm occideret, & viuum laniaret. Argentarivs dixit: Vocatus veni, post proscriptionem Antonius terribilior erat factus etiam suis. Iussus sum Ciceronem occidere: quid facerem? Non parêre vno modo poteram, si me occidissem: hoc nec Cicero poterat. A parte accusatoris illo loco, quo Popilius venit, nemo non aliquid noui voluit dicere. Latro ait: Præcluserat fores, nemo ad proscriptum recipiebatur. Popilius vt venit, admissus est. Cestivs dixit: Vt renuntiatum est Ciceroni, ait: Popilio semper vaco. Hispanvs Cornelivs fecit etiam querentem Ciceronem: Popili, tam serò? Albvtivs dixit: Quid est, Popili? ecquid tuto lateo? nunquid mutandus est locus? Inepte Avidienvs Pavlvs, quid induxit Ciceronem, tum maxime orationem pro Popilio legentem. Et Mvrrhedivs non est passus hanc controuersiam transire, sine aliqua stuporis sui nota. Descripsit enim ferentem manum & caput Ciceronis Popilium, dixit Popilio: Quanto aliter reus Ciceronis tenebas manum eius?

Controversia XVIII.

Ter abdicatus venenum terens.

Thema. *Ter abdicatus, ter absolutus deprehensus est à patre in secreta domus parte medicamentum terens. interrogat, quid esset? dixit, venenum: & velle se mori. & effudit. accusatur parricidij.*

Pro Filio. Cestii Pii. Dic quid commiserim, certè

certè nec secreta te fallunt. dimittam te : intelligetis cui parauerim, dic quid ante commiserim : nisi forte contentus es reo obiicere parricidium, patricidæ nihil. ARGENTARII. Volo mori, quia reus fui. quid ergo? reus viuet, quia sordidatus assidebit pater? Reuertar ad venenum. quando iniqua fortuna nullo me periculo defungi semel passa est. ALBVTII SILI. Quare ergo non moreris? Non iuuat me mori, si quem alium iuuet. Vt interuenit pater, in has cogitationes abij : Ergo quisquam tam infelix fuit? ergo quisquam me magis odit, quàm ego? misereri mei cœpit. VARII GEMINI. Ter, inquit, abdicatus es. Videris mihi pater obiicere, quòd tandiu viuam, quòd venio, quòd pro me loquar. Nolite mirari : tantum iucundum est innocentibus mori, quàm miseris defendi. CORNELII HISPANI. Scio quosdam periclitanteis illa iactare. Nunc primùm causam dico. hoc ego dicere non possum. Iterum reus fui : nec dubito, quin vobis in odium venerim, cum ipse me oderim. PORCII LATRONIS. Ter causam dixit, accessit ad hæc supplicia mea venenum : hoc si tibi satis non est, viuam.

ALTERA PARS. ALBVTII SILI. Testor deos immortales, hoc me tribus iam cauisse abdicationibus, ne in domo mea venenum deprehenderem. Parricidij reus viuit, qui abdicatus mori voluit. In quam angusto domus meæ fortuna posita est, aut patri pereundum est, aut filio. Quid habes, quare me mori velis? Viuunt orbi, viuunt naufragi, viuunt etiam quibus contigerunt liberi. Ter abdicatus cum se mori velle dicat, vitam rogat. Teneo parricidam, quod apparet etiam in suam mortem paratissimum. CORNELII HISPANI. Nolite mirari, si debitas vires dolori meo non exhibuero : tribus iudiciis experti estis, patres accusare non posse. VIBII RVFI. Cum tantum est quod fateris, quantum est quod negas? Tu venenum quæsisti, tu venenum emisti, tu venenum intulisti in eam domum in qua habebas inimicum patrem. rectè vitam odisses, si iam tibi parricidium obiecissem. Vis scire quid peccaueris? indica quis tibi vendiderit. dicetur illi : Tu venenum vendebas cuiquam? tu ter abdicato vendebas. sine dubio sciebas cui daturus esset. ita hoc ego iudicio filij mortem moror. Si me cum isto includitis, moriar, vt

vobis hanc faciam inuidiam, quam iste mihi facere voluit.
Varii Gemini. Quæritis, filius meus venenum cui parauerit? non bibit. Pompeii Silonis. Mihi, inquit, paraui. & hoc est patri parare Absolutus mori vult: reus viuit. Mvsæ. Habuit malum medicamentum Mithridates. Quis enim alius debeat habere, quàm parricida? habuit, inquit, Demosthenes venenum, & vixit. Id est, Ego tibi pater, quod Demostheni Philippus. Porcii Latronis. Cum abdicarem, si quid obiecerам, aiebat. Nunquid deprehendisti? non tamen habebitis quod multum de eo dubitetis: quod negat, parricidium est; quod confitetur, venenum. Mori, inquit, volo viuo patre: & hoc parricidium est. Miser, æquè timui ne biberet venenum, quàm ne daret. Arellii Fvsci Patris. Mihi, inquit, paraui venenum, ne quis dubitet an alium possit occidere. Ivnii Othonis Patris. Reus est parricidij, qui mauult mori, quàm patrem videre. quomodo vultis magis probem vobis illum noluisse? non vult mori. Mori, inquit, volui. quære? quia ter vicisti. Si mihi creditis, parricidium facere voluit: si isti, à me parricidium fieri voluit. Qualis est reus, cuius hoc vnum patrocinium est, indignum se vita fuisse? Dico tam inuisum tibi patrem fuisse, vt occidere volueris: tam inuisum ipse confiteris, vt mori volueris.

Divisio Non puto vos exigere diuisionem, cum coniecturalis sit controuersia. habet tamen dissimilem ceteris coniecturam, & duplicem: non quomodo solet aut inter duos reos, cum alterum coarguimus: aut inter duo crimina, cum alterum probamus, vt id alterius fiat probatio: tanquam cum dicimus adulteram fuisse, vt credatur etiam propter hoc venefica. In vno homine coniectura duplex est. quærimus enim, vtrum venenum in suam mortem, an in patris parauerit.

Color. Si hic color displicet pro adolescente, quo dixit Latro, vt nihil mutaret, sed diceret: Mori volui tædio abdicationis, & infelicitatis assiduæ, cum in hoc tantum sordes ponerem, vt cum maiore tormento positas resumerem, & absolutio mihi vni, non finis esset periculi sed initium: incipit præter coniecturam, & illa prima vulgaris in eiusmodi controuersiis & pertrita quæstio incurrere,

rere, an venenum habere in mortem suam liceat. ALBVTIVS illo colore pro adolescente dixit, non fuisse venenum. Cum putarem, inquit, odio esse patri meo, volui experiri affectum eius, quomodo mentionem mortis meæ ferret. itaque palam, & ita vt interueniret pater, tenui. FVSCVS ARELLIVS eodem colore vsus est, sed aliter: Non dixit, Experiri patrem volui, sed vt miserabilem me patri facerem. MVRRHEDIVS pro cetero stupore suo dixit, medicamentum se parasse ad somnum: quia assiduæ sollicitudines, vigiliarum sibi facerent consuetudinem Vsus colore est: & Publianam sententiam dixit: Abdicationes inquit, suas veneno diluit. Et iterum: Mortem, inquit, meam effudi. Memini nos, cum loqueretur de hoc genere sententiarum, quo iam infecta erant adolescentulorum omnium ingenia, queri de Publio, quasi iam ille hanc insaniam introduxisset. CASSIVS SEVERVS, summus Publij amator, aiebat, non illius hoc vitium esse, sed illorum, qui illum ex parte, qua transire deberent, imitarentur, mitterent ea, quæ apud eum melius essent dicta: quam apud quenquam comicum, tragicum, aut Romanum, aut Græcum: vt illum versum, quo aiebat vnum versum inueniri non posse meliorem:

Tam deest auaro quod habet, quàm quod non habet.

& illud de eadem re dictum:

Desunt luxuriæ multa, auaritiæ omnia.

& illos versus, qui huic quoque ter abdicato possent conuenire:

O vita, misero longa, felici breuis!

Et plurimos deinceps versus referebat Publij disertissimos. Deinde auctorem huius vitij quod ex captione vnius verbi plura significantis nascitur, aiebat Pomponium Atellanarum scriptorem fuisse, à quo primum ad Laberiũ transisse hoc studium imitandi, deinde ad Ciceronem, qui illud ad virtutum studia transtulisset. Nam vt transeam innumerabilia, quæ Cicero in orationibus aut in sermone dixit, & nota vt non referam à Laberio dicta, cum Mimi eius, quicquid modo tolerabile habent, tale habeant: id quod Cicero in Laberium Diuus Iulius ludis suis Mimum produxit, deinde equestri illum ordini reddidum iussit ire sessum in equestria: omnes ita se coarctauerunt, vt venientẽ non reci-

perent multósque tunc in senatum legaret Cæsar, & vt repleret exhaustum bello ciuili ordinem, & vt his qui bene de partibus meruerant gratiam referret. Cicero in vtramque tem iocatus, misit ad Laberium transeuntem: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles duabus sellis sedere. Quia Cicero male audiebat tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed vtriusque adulator. Vterque elegantissime: sed neuter in hoc genere seruat modum. Ab his huius studij diffusa est in plures imitatio. Sed, vt ad controuersiam redeam, Cassivs Severvs aiebat, placere sibi illum colorem: Mori volui. Et quasdam dixit inter disputandum sententias: Tertio, inquit, cum abdicaret, aiebam: Nihil tanti est: infelicem hanc animam, quam totiens exagitat pater & infestat, semel recipiat. Sed illud rursus dicebat: Mihi seruua istum animum. facies quod voles absolutus. Quare ergo nunc non moreris? dicet aliquis: Primum, non semper idem miseris libet, nonnunquam iuuat cum fortuna sua concurrere, illam fatigare. Deinde verum vis: quare non moriar interim? quia puto te velle. Otho Ivnivs ineptam sententiam videbatur dixisse: Non multum interest mea, aut enim me, aut filium meum voluit occidere.

Controversia XIX.

Mater cœca filium retinens.

Lex. Liberi Parentes Alant, Avt Vincantvr. Thema. *Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filium, peregre profectus, & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas vxori & filio. Vxor flendo oculos perdidit, filium euntem ad redemptionem patriæ alimenta poscit. Non remanentem, alligari vult.*

Pro Matre. Cestii Pii. Non est quòd mulieris affectum legę æstimetis, quia minatur: omnia fecit, ne filius alligetur. Nauigaturus reliquit vxori filium: nec adhuc cœca erat. Albvtii. Sili. Deducite filium. itaque tene, complectere. audeo dicere, hoc par ne piratæ quidem diuiderent. si vellet filium alligare, pateretur ire

quo

quò properat. Ego tu adolescens, matri tuæ nec decem mensium quidem alimenta reddes? si pascere non vis matrem, expecta saltem vt efferas. TRIARII. Legem attulit, qua catenas minetur, causam qua timet. MARCELLI AESERNINI. Si perseueras, me quoque ad piratas trahe: impetrabo ab illis alimenta, & virum meum. FVLII SPARSI. Mater si non pascitur, moritura est. Pater etiam si non redimitur, pascitur tamen. IVLII BASSI. Patri tuo supersunt & oculi & alimenta.

ALTERA PARS. CESTII PII. Matrem meam imitari volo, amare me docuit. Vnius vinculis duos alligat. Si matris exemplo pius esse voluero, etiam oculos patri debeo. ARELLII FVSCI PATRIS. Desertorem tuum apud patrem inuenies. VARII GEMINI. Qualis fortuna est, cui victo mater catenas denunciat, victori eundum est ad piratas? Omnia licet patri præstem, meliorem tamen habuit vxorem. Quam multi me putant, quia nolim ad patrem redimendum ire, cum matre colludere. FVLVII SPARSI. Matri nihil timeo, si eam apud vos relinquo: patri quid timeo, si eum apud piratas relinquo? BVTEONIS. Oculos certe eruam mihi, ne plus marito præstiterit vxor.

DIVISIO. LATRO hanc controuersiam, quasi esset tota officij, declamauit. nullas quæstiones iuris inseruit, sed comparauit inter se incommoda patris & matris: & tanquam quæreret, dixit: Vtrum ad redimendum potius captum patrem filius ire deberet, an ad alendam cœcam matrem sustinere. Et sic eam diuisit, vt diceret: Hoc quod pater desiderat vtile est patri. Nouissime tractauit, ne patri quidem vtile. vtique si sciat matrem in hac esse fortuna, non passurum. In epilogis vehemens fuit. APOLLONIVS GRÆCVS ET BVTEO fatuam quæstionem mouerunt primam. An lex quæ de alendis parentibus lata est, ad patris tantum nomen pertineat Illi sunt omnia priuilegia data: & ipsam pœnam non alentium, esse signum non muliebris potestatis. Res est ineptior quàm vt coarguenda sit: itaque transeo. Illud vnum quod dicebat POLLIO ASINIVS, referam: Nunquam tentari debere in causa verecunda improbam quæstionem. HISPO ROMANVS illam mouit quæstionem, An lex de alendis parentibus

non pertineat ad matres. An viuis parentibus, filius inquit, familiæ nulli poterit seruire nisi patri, omni alia seruitute liber est. Puta enim te alimenta petere ab eo, quem pater mittat peregre, quam nauigare iubeat: primæ partes sunt patris, secundæ matris. Albvtivs non iuris fecit illam quæstionem sed æquitatis: ita tamen, vt iuri adiungeret, & matris prius esse, quàm patris officium. Silo Pompeivs illam fecit quæstionem: An quotiens duobus communis esset potestas, eius tota fieret, qui præsens esset. Puta, inquit, te seruum esse communem, huic domino seruies, qui præsens est. puta fundum esse communem; is fructus percipiet, qui præsens est. Illam quæstionem huic duram subiecit: An nunc pater nullum ius in filium habeat. Quomodo, inquit, ciuis iura habeat, qui liberi hominis non habet? pater nullam habet in te potestatem: mater in totius legis possessione est. Est iam non commune illi ius in te, sed proprium. Varivs Geminvs sic diuisit: An non semper filius cogi possit, vt matrem alat. Deinde, An nunc cogendus non sit. Non semper, inquit, filius cogitur. Transeo illos qui non possunt, ægrotos & inutiles. Aliquis ad propellendum hostem proficiscitur, in cuius vnius militia posita est salus publica, hunc retinebit mater? puta legatum, de summa Rep. puta fœderis. huic mater vincula iniiciet? Per partes comparando vtrumque officium: Ille, inquit, peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta es. at tu cœca es. ille hoc infelicior, quòd videt. Quid enim videt? cathenas suas, & cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est. Quam multi nihil pro patribus periculosum putauerunt, nisi domi manere & flere? Latro dixit, pro matre submisse & leniter agendum. non enim vindictam, inquit, sed misericordiam quærit: & cum eo adolescente consistit, in quo ita exigit pietatem, vt impediat. Aiebat itaque verbis horridioribus abstinendum, quotiens talis materia incidisset. ipsam orationem ad habitum eius, quem mouere volumus ad affectus, molliendam. in epilogis nos quoque vocem de industria infringere, & vultum deiicere, & dare operam, ne dissimilis sit orationi orator: compositionem quoque illis minorem conueni-

uenire. CALVVS, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de principatu eloquentiæ habuit, vsque eo violentus actor & concitatus fuit, vt in media actione eius surgeret Vatinius reus, & exclamaret: Rogo vos Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet? Idem postea cum videret, à clientibus Catonis rei sui Pollionem Asinium circumuentum in sorite, imponi se supra cippum iussit: (Erat enim paruulus statura: propter quod etiam Catullus in hendecasyllabis vocat illum Salaputrium disertum) & iurauit si quam iniuriam Cato Pollioni Asinio accusatori suo fecisset, se in eum iuraturum Kalumniam: nec vnquam postea Pollio à Catone aduocatisque eius aut re, aut verbo violatus est. Solebat præterea excedere subsellia sua, & impetu elatus vsque in aduersariorum partes transcurrere. Et carmina quoque eius, quamuis ioca sint, plena sunt ingentis animi. Dicit de Pompeio:

Fasciolâ qui crura ligat, digito caput vno
Scalpit, quid credas hunc sibi velle virum?

Compositio quoque eius in actionibus ad exemplum Demosthenis riget: nihil in illa placidum, nihil lene est, omnia excitata & fluctuantia. Hic tamen in epilogo quem pro Messio, tunc tertio causam dicente, habuit, non tantum leniter componit, sed cum dicit, Credite mihi, non est turpe misereri: & omnia in illo epilogo fere non tantum emollitæ compositionis sunt, sed infractæ. In hac controuersia Publianam sententiam dedit. VETVS quidam rhetor, staturæ pusillæ, in quem Euctemon homo venustissimi ingenij Græcè dixit: Antequam te viderem, nescio rhetor an soratos esses. Fuit autem CESTII sententia: Captus est, inquit, pater: si te capti mouent, & hæc capta est, & quasi non intellexissemus, ait: Nescitis dici captos luminibus? & illud dixit: Mittes tamen epistolam infructuosam. odisse illam debes. hæc est quæ matrem tuam excœcauit. & illam falsissimam, in quâ multi incidunt: Propter hoc ipsum, inquit, magis flebilis est, quòd non potest flere. Et iterum inquit: Lacrymæ matri desunt, causæ supersunt: tanquam cœci flere non soleant. Memini CRISPVM quendã antiquum rhetorem, in illa controuersia viri fortis, qui tertium filium retinet, cum alter filius in tyrannicidio perdidisset ocu-

los, alter in acie manus: Exsurgite nunc viua cadauera, rogate pro fratre. Sed quid ego meos derideo? alter quos roget, non videt: alter quos roget, non habet. Multis compositio belle sonantis sententiæ imposuit. Itaque memini LATRONEM PORCIVM, vt exprobraret hanc audiendi scholasticis negligentiam, maxime quia Triarius compositione verborum belle cadentium multos scholasticos delectabat, omnes decipiebat, in quadam controuersia, cum magna quasi fluerent & concitata, sic locum conclusisse: Inter sepulchra monumenta sunt. Et cum scholastici magno clamore laudarent, inuectus est in eos vt debuit: & hoc effecit, vt in reliquum etiam quæ bene dicta erant, tardius laudarent, cum insidias vererentur. GLYCON dixit: Παράθει μῆτερ, ἴθι, λάβου τέκνου. Ταλαίπωρε ὁρᾷς; βαίνει σοι. ἐκράτησέ σ'. εἰ μέ φησιν, οὐ τρέφεις, ἐπίμενον, ἵνα θύῃς. *Accurre, mater: vade, recipe filium. miser vides? accedit ad te, vicit te. Si me non alis, inquit, expecta vt sacrifices.* HYBREAS in hac controuersia dixit: Τέκνον, κἂν με φεύγῃς, κατανύξομαί σ' ἐπαιτοῦσα. *Fili dolebo, quamuis me fugias, te repetens.* Nec quibusdam corruptum videbatur: ROMANVS tamen. *

CONTROVERSIA XX.

Quinquennis testis in procuratorem.

THEMA. *Mortua quidam vxore ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cum frequenter essent iurgia nouercæ & priuigni, iussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris & matris familiæ. Quodam tempore pater familiæ in cubiculo occisus inuentus est, vxor vulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere, ille procuratorem digito denotauit, accusat filius procuratorem cædis, ille filium parricidij.*

ARELLII FVSCI PATRIS. Vt audiui clamorem, si qua est fides, deprehensos à patre adulteros putaui. Quis ferret te voluntarium testem in forum venientem, etiam si venires dictura pro filio? miserrime puer, quamuis pericliter, plus tamen pro te timeo. nimium fraternis insistis

stis vestigiis: itaque iam tibi cum matre non conuenit. Quamdiu mater vixit, pater me fuit procuratore contentus. Non facile fit parricidium. Vis scire quantum natura possit? etiam infans pro patre loquitur. TRIARII. Viuo patre adultera, moriente conscia, mortuo testis. Aliquis vno teste contentus est? dabo puerum. aliquis vno teste non contentus est? dabo populum. Obiicit priuigno parricidium, filio mendacium. Intrat procurator qua solebat. Dic puer, quis patrem tuum occiderit. dic audaciter, eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri: prorsus adulteri tempus. Habui patrem tam bonum, vt cùm vxorem habere vellet, tamen me nouercam habere noluerit. Quo mihi lumen? tantum admissuro nefas optanda nox est. Quid, inquit, ante peccaui? dissimile. memento enim de homicida queri. potest tirocinium esse homicidium, parricidium non potest. Lumen attulisti vt discerneres. erat illic quam leuiter vulnerare deberes. Videmus adactum in præcordia gladium. sic ego nouercam vulnerassem. Frater, quæro an videris procuratorem proximâ nocte, nihil de prioribus quæro. VIBII GALLI. Ego taceam de adulterio, quod persequitur etiam populus? ego taceam de parricidio, quod persequitur etiam puer? Testor vos Iudices. Saluum patrem reliqui. O magnam in contrarium sæculi nostri peruersitatem! inuentus est qui patrem posset occidere, & nouercam non posset. etiam si quis occidere patrem non potest, nouercam potest. SERVLLII BASSI. Dum perfodio parietem; aliquis sentiet. Cuius vis leuissimum somnum: pueri, an senis, an mediæ ætatis? Pueri? frater sentiet. senis? pater. mediæ ætatis? nouerca. Quærerem quàm sordida domo natus esset, si vllam habuisset: nunc inquisitionem nostram humilitate effugit. Non miror si nescis, quàm difficile sit patrem occidere, cùm incertum habeas patrem. ALBVTII SILI. Quæro à te mulier, an filio tuo credendum putes. Liceat mihi nutrire puerum: ne cum matre illi, ne cum tutore queat conuenire. Tres in cubiculo sunt. patrem occidis; puerum contemnis; adulteram non times. Singulis se seruii libertíque offerebant: puer stabat ante omnes: percussor latebat post adulteram. Quid ante peccaui? cuius vxorem corrupi? quòd si fecissem, hominem occidere possem;

patrem non possem. Bonos habeo testes. timet hunc in aliena potestate. Aspice corpus patris, quàm grauis plaga, quàm alte adactus est gladius, sic ego nouercam percussissem. Cestii Pii. Adulterum te esse, non vnum testem dabo. non corruptum. dabo multos, dabo etiam pueros. Patrem tam grauiter percussi, quàm debui nouercam: nouercam ne sic quidem, quemadmodum patrem. Iulii Bassi. Tibi fuit necessarium lumen, ne eam occideres, propter quam occidebas: mihi superuacuum erat, ne instrumento parricidij detegerem parricidium. Si Rerum natura pateretur, obliuiscendum mihi erat patris, dum occiderem. Maiore licentia, quæ non videmus agimus: & quamuis non minor sit atrocitas facinoris, formido minor est. Si patrem occidi, totus mihi lectus purgandus est, cui parcam non habeo: Non possum gloriari vltione patris: frater illam meus occupauit. Blandi. Quàm difficile est filio, patrem vulnerare: quàm facile priuigno, nouercam occidere. Vari Gemini. Patrem, inquit, occidisti. Testor vos & Iudices, nihil leuiter hæ manus faciunt: vtrum non habui potestatem? atqui vulnerata es. hui? noluit occidere? atqui vulnerata es: leuiter vulnerata es, quàm diligenter seruata es. Tu testimonium dic, & ostende non vulnus, sed argumentum. percussor ille quàm timuit, ne occideret! Portii Latronis. Quare lumē affero? fortius parricidium faciam si non videro patrem. Occidere aliquis patrem, antequam nouercam, potest: nouercam, ne post patrem quidem potest? Triarii. Aliquis parricidio puras manus seruat, & inde incipit quò peruenire difficile est?

Divisio. Has controuersias, quæ & accusationem habent, non eodem ordine omnes declamauerunt. quidam fuerunt, qui ante defenderent quàm accusarent: ex quibus Latro fuit. Fuscvs Arellivs: Debet, inquit, reus in epilogo desinere. optimè autem epilogum contexit defensioni: & homines magis defendenti quàm accusanti fauent. Vltima sit pars, quæ iudicem fauentem possit admittere. Quidam permiscuerunt accusationem ac defensionem, vt per comparationem duorum reorum irent, & crimen simul repulissent, statim transferrent: ex quibus fuit Cestivs. Hoc non semper expedit, vtique qui imbecilliorem

ciliorem partem habent: non est vtile, cominus congredi: facilius latent, quæ non comparantur. In hac controuersia duo vel tres rei. nouerca enim procuratori coniungitur. Itaque à filij parte vtique aiebat prius accusandum: quia vnum debebat crimen defendere, duo obiicere, & adulterij & cædis. si qua sunt ex vtraque parte difficilia, non colorem, sed argumentationem desiderant. Itaque ne modum excedam, præteribo. Circa vulnus nouercæ quidam bellas res dixerunt, quidam ineptas: immo multi ineptas. Prius illa quæ belle dicta sunt, referam. FVSCVS. Vt districta leui vulnere est cutis, non credas factum manu priuigni, credas amatoris. PASSIENVS ait: tam leuiter te vulnerauit dextera illa, cui nec paries obstitit, nec pater? VARIVS GEMINVS dixit: Da ferrum testi meo; fortius feriet. CESTIVS dixit, cum descripsisset quàm leue vulnus esset: Nocueras, inquit, mihi, si amicæ tuæ nocere potuisses NIGER BRVTIDIVS quotidiano verbo satis significanter vsus est: Riualem, inquit, occidit; amicam sauciauit. HISPO ROMANVS eiusdem generis rem dixit: Ostende nouerca, ostende id quod amator tuus vellicauit. BASSVS SEPVLIVS dixit: Maritum occidit, adulteram strinxit. Ex illis qui res ineptas dixerant, primus ibi ante omnes MVSA vester: cum vulnus nouercæ descripsisset, adiecit: At hercules pater meus tanquam paries perfossus est. MVRRHEDIVS patrocinium putat esse, quod causæ suæ sanguinem misit. NEPOS LICINIVS ait: Non est illud vulnus, sed ludentis adulteri morsus. SENIANVS ex illa stultorum nota sententiam protulit. Non vulnerauit, inquit, nouercam, sed viri sui sanguine aspersit. cum illic vulnerata ponatur. VINITIVS, exactissimi vir ingenij, qui nec dicere res ineptas, nec ferre poterat, solebat hanc sententiam Seniani decidere, & similem illi referre in oratione dictam Montani Vorieni. SENIANVS in hac eadem controuersia dixerat: Nihil puero est teste certius, vtique quinquenni. Nam & ad eos peruenit annos, vt intelligat: & nondum ad eos, quibus fingat. Et hæc definitio, inquit, ridicula est, nihil esse puero teste certius, vtique quinquenni: puta, nec si quadrimus puer, testis est, nec si sex annorum. Illud venustissimè adiiciebat: Pures, inquit, aliquid agi, omnia in

hac sententia circumspecti hominis sunt, finitio, exceptio. Nihil est autem inamabilius, quam diligens stultitia. MONTANI VOTIENI sententiam huic aiebat esse similem, & deridebat. Acre omnino & experrectum est animal, canis vtique cathenarius paratus. Erat autem non æquus ipsi Montano. accusauerat illum apud Cæsarem à colonia Narbonensi rogatus. At Montanus adeo toto animo scholasticus erat, vt eodem die quo accusatus à Vinitio decertauerit. in Vinitij actionem sententias suas referebat. Eleganter illud dixit SVRDINVS, Rogo, nunquid putas illum alteram partem declamasse? Grauis scholasticos morbus inuasit. exempla cum dixerunt, volunt & illa ad aliquod controuersiæ thema redigere. Hoc vt aliquando faciendum est, cum res patitur, ita ineptissimum est luctari cum materia, & longè arcessere, sic quomodo fecit in hac controuersia Musa, qui cum diceret pro filio, locum de indulgentia liberorum in parentes, venit ad filium Crœsi, & ait, Mutus in periculo patris naturalia vocis impedimenta rupit, qui plus quàm quinquennio tacuerat. quia quinquennis puer ponitur, putauit vbicunque nominatim esset quinquennium, sententiam fieri. quia Latroni bene cesserat, qui cum diluisset vulnus exiguum, dixit: Aspicite istam vix adparentem cicatricem. rogo vos, non putetis puerulum fecisse, & ne puerulum quidem quinquennem? GALLVS VIBIVS improbam dixit sententiam, cum cædem describeret. Occidit, inquit, maritum, nouercam læsit, puero pepercit. etiam hunc putabat suum. Valde enim pueto Cestius aiebat parcendum. Itaque dixit, cum laudaret eius testimonium: Procurator * natus es. HERMAGORAS hunc sensum decẽtius posuit. Ματαῖον ἀλλ' ἀφόρημα. *Inanis neglectus*. Blandi sententia laudabatur, cum descripsisset à puero demonstratum procuratorem. O digitum multa significantem. EVCTEMON dixit, Μητρυιᾷ χρῆσον ἔμπνουν μάρτυρα, ὦ νανίον εὐσεβὲς, ὦ παιδίον ἄξιον τῆς μητρὸς ὅλον καὶ πατρός. *Nouercæ vtendum dat spirantem testem, ô pie puer, tali omnino matre & patre digne.* MVRRHEDIVS mimico genere fatuam sententiam dixit, cum dixisset nouercam disputare contra filij sui testimonium. Facit, inquit, quod solet. pro amatore sanguini suo non parcit. NICOCRATES LAGON aridus & ex-

suc-

succus declamator dixit : Τοῦ μὲν ἰδίου μάρτυρος ἐφείσατο ; τοῦ δ' ἐμοῦ κατεφρόνησεν, *Suo quidem testi pepercit, meum vero contempsit.* HERMAGORAS cum miserabilem dixisset pueri conditionem esse, qui infestus nouercæ & procuratori redderetur, dixit iam procuratorem clamare ; Οὐκ ἔστιν ἡμέτερος. *Non est noster.*

CONTROV. XXI.

Dementiæ accusatur, qui seruo filiam iunxit.

THEMA. *Tyrannus permisit seruis, dominas suas rapere. Profugerunt principes ciuitatis. Inter eos, qui filium & filiam habebat, profectus est peregre. cum omnes serui dominas suas vitiassent, seruus eius virginem seruauit. occiso tyranno reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisso filiam iunxit. accusatur dementiæ.*

CONTRA PATREM. ARGENTARII. Haberemus solatium, si has nuptias fecisset tyrannus, non pater. habe nunc illi honorem · fac dotalem : sine dominam custodiat. Sanum putatis esse, qui mauult tyrannum imitari quàm seruum ? pater noster honestis parentibus natus. qui enim aliter conditionem matris nostræ habere potuisset, si tantum ingenuus fuisset ? CESTII PII. SOROR, opto tibi perpetuam sterilitatem. Cum dicerem, Manumittamus seruum : aiebat : Expectemus sororias nuptias. Ergo tibi soror, vt honestos habeas liberos, adulterandum est ? Fecit se similem tyranno : filiam raptis, libertum cruciariis. Plus seruo dominus permisit, quàm tyrannus. Qui fecit has nuptias, insanus est, aut tyrannus. Quis hoc potest credere, optandum filiæ fuisse, ne finiretur tyrannis, ne rediret pater ? Si interrogauero patrem, quòd grauissimum in tyrannide fuerit scelus : si sanus est, respondebit, Quòd dominæ seruis collocatæ sunt. FVLVII SPARSI. Eligitur maritus, quem sanus pater dotalem dedisset. gener tuus ipsis nuptiis crucem meruit. Egregium generum, cui nihil est gloriosius, quàm quòd inter cruciarios non est. Grauissima quoque ipsi seruo facta est iniuria, dominam suam non licuit

illi seruare virginem. BLANDI. Fecit etiã seruo iniuriam, cum detraxit abstinentiæ gloriam: nuptiis suis manumissus est. O matrimonium omni adulterio turpius! IVLII BASSI. Liberata Rep. quòd me tristem vidistis, nolite mirari. nobis etiamnum viuit tyrannus. Virginitatem quam sub tyranno seruauerat, perdidit sub patre. Die furcifer, cui sororum meam virginem seruasti? dic, si placet, mihi. Non vitiauit, inquit, cùm liceret illi. Itane dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? ex cella migrabit in cubiculum tuæ dominæ, vel domina ex cubiculo suo migrabit in cellam. CORNELII HISPANI. Melioris conditionis sunt vitiatæ quàm virgo: illis mutare nuptias contigit. Quare tyrannicida præmium accepisti? etiamnum aliqua ex edicto tyranni nupta est. qui edictum tyranni fugerat, redit cum edicto. Dementia hoc patris factum est, ne tyrannum accusare posset. Quòd ille, inquit, filiam meam virginem alteri seruauit. Nunc maritus est qui sub tyranno quoque nihil aliud potuit quam raptor esse. Is qui dotalis destinatus erat, custos relictus est. propositum est edictum, quod ne ferremus, fugimus. nihil per totum publicę seruitutis spatium indignius visum est, nihil diis hominibusque minus ferendum. itaque tyrannus post hoc occisus est. Desponsa est puella: omnia ex edicto tyranni facta sunt. ALBVTII SILI. Egregius gener, cuius hæc vna gloria est, quòd comparatus cruciatus frugalior est. Melius seruus custodiuit dominam, quàm pater filiam. Propitius pater ita filiam suam collocauit, quemadmodum iratus tyrannus alienas. Inimici tibi nepotes precantur. Cum sanus pater fuit, ne has videret nuptias, fugit. Parum putatis magnum argumentum dementiæ, quòd egit tyrannum in mortem, patres in exilium, seruos in crucem? quomodo qui sic fugis, sic collocas? Honestius exul es, quam socer. si voles inuenire generi tui propinquos, ad crucem eundum est. ARELLII FVSCI PATRIS. Ex seruo gener, & ex domina vxor, ex domino socer est factus. quis has nuptias non tyranni putet? Patrem tyranni criminibus accuso, tyrannum patris. Quid de tyranno loquor? patri similis est. Quid de patre non querar? tyranno similis est. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. In filia tua coëgisti, quod tyrannus

rannus tantum permiserat. Nunc nobis, pater, si sanus es, exulandum est. Quid enim miserius accidere potest, quàm is status in libertate, quem ceteri vix ferunt in seruitute? fugimus, ne seruiremus. Felicitatem nostram in calamitatem conuertit. Aliquando enim fuit satius, eum ceteris contumeliam ferre quàm liberatis omnibus, solus in tyrannidem reiici. Seruo libertatem dedit, filiæ seruitutem. Seruo filiam dedit, innocentiam abstulit. Nescio quid sibi velit, quod serui meritum laudat: tyrannum enim laudare debebat. Seruus non stultus tergum & caput suum deliciis præsentibus prætulit. Si dicit se timuisse tantum, laudabo, & hanc illi etiam nunc optabo mentem. Cæteræ honestos inuenerunt seruos: hæc talem habet, quales illæ in tyrannide habuerunt. Soror mea ancillulæ pellex est, sed vt domina nuberet, conseruula de cellula exacta est. Nullum in tyranno maius scelus fuit, quàm quod tibi libuit imitari. O te soror miseram, quod ista non sub tyranno passa es: iam enim pati desisses. Hoc tu putas præmium esse. Quia dominam non violauit, violet quantum volet. Iste vero, vt dicis, iniuriam tibi fecit: qui affinitatem tuam moratus est. Si non cessasset, iam fortasse ex illo nepotes haberemus. Habeamus generum, si possumus, parem: sin minus, non erubescendum: cui cognatus sit aliquis, cui sacra aliqua & penetralia, in quæ deducatur vxor: quem adiungamus ad domum, non quem ex censu deleamus. PORCII LATRONIS Qui omnia tuleramus, hoc fugimus. Vocat seruum: & qui a crucem non meruerat, mereri iubet. Itane furcifer tu potuisti dominam complecti? putasti autem te per tyrannum victurum, aut semper futurum patrem? Felicissimi videbuntur, quibus contigerit raptus tyrannus. Ita sine dubio beneficium dedit, qui custodiuit dominam à stupro, se à cruce. Cum infelici face ad dotalem suum noua nupta deduceretur, si qua fides est, exhorrui, quasi repositum esset edictum. Cogitabam, quem sorori virum eligerem, simpliciter fatebor, fastidiebam iam eas conditiones, quæ ante profectionem fuerant. aiebam, Illo tempore & aliæ virgines erant. Non vitiauit, inquit, sub tyrannide. O nos felices, si ne nunc quidem. TRIARIVS. Age, hoc non est præmium, vnum spectare

omnium cruces? Certum habeo, si habuisset tyrannus filium, non scripsisset edictum. Indicit festum diem, aperiri iubet maiorum imagines, cùm maximè tegendæ sunt. VARII GEMINI. Eadem hora & libertum fecit, & generum. hoc fecit quod tyrannus non cogit, nisi cùm irascitur: seruus ne tunc quidem facit cùm cogitur. Generum habes, qualem? vt illi laudationem suam reddam: nempe frugi seruum. Seruis tuis parituri fratres. Quantum ad expositionem rerum pertinet, sunt quidem acerba tyrannidis mala, tamen tristiora exponam, quæ post tyrannidem gesta sunt. non dubitabam quin esset tyrannicidæ nupturа. si sub tyranno vitiata esset, haberemus. Hoc non tibi vni accidit. Nondum tyrannum occisum puto, etiam nunc tyrannicas nuptias video. MARILLII. Nunc sciam, an meritò libertatem acceperis, si liber non merueris crucem. hoc quod obiicio, qui in pluribus fecit occisus est. L VINITII. Nunc in domo nostra matrimonium est: cuius me puderet, etiam si raptus esset. Quam miseros putatis iudices esse eos, quibus quidem duo quæ miserrima fuerunt, optanda sunt: tyrannus, & raptor. Vna generi tui commendatio est, quòd se aliquando ista puella putauit indignum. VALLII SYRIACI. In eadem conditione iudices sumus, vt consolari debeamus sororem, quòd aut rapta non sit, aut nupserit. & tamen quid ille meruit, quandiu per dominum licuit, innocentissimus seruus. SEPVLLII BASSI. Nuptias clausa domo fecimus. In contubernium deducta serui domina est: ita iste dexteram sororis meæ, nisi dum manumittitur, non contigit. POLLIONIS ASINII. Inter nuptiales fescenninos in crucem generi nostri iocabantur. Miserrimum egisse me diem memini, quo seruire cœpit resp. Miserrimum diem egisse memini, quo ne exilium fugimus inter hos dies sororis nuptias numero. Miserrima soror, fortasse vernularum tuorum nouerca es. Pater, volo ducere vxorem: dic quàm mihi ex ancillis despondeas.

CONTRA. ALBVTII SILI. Seruauit dominam. si quis tyranno indicasset, solus in cruce pependisset.

DIVISIO. LATRO in has quæstiones diuisit. An etiam si non debuit filiam sic collocare, dānari tamen ob hoc non possit dementiæ. Licet, inquit, mihi filiam meam cui velim collo-

collocare. isto modo & repudium remisero genero. Accusator. Malè collocasti filiam: & multi alij. Quid tibi videntur hi, qui abdicant filias suas? auari. Sed mala causa est: nec ob hoc damnabor. Tu patrem debes dementem accusare, non sanum regere. Ego istud an sine ratione fecerim, videbimus: satis est, si sana mente feci. Deinde, An sic filiam collocare debuerit. Hoc in hæc diuisit, An etiam si meruit seruus, non tamen sic illi referenda fuerit gratia. Deinde, An bene meruerit. De facto serui primum disputauit: deinde animo. Factum quale? Non dominam constuprauit. Auge beneficia: nec dominum occidit, nec domino venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Et tyrannus permisit dominam rapere, non coëgit. De hoc beneficio non est quod laudes seruum: alioquin iniuriam fecit, si non subducta est iniuriæ, sed reseruata: tunc tamen solatium fuisset, cum multis pati. Denique quòd aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceterę absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocabatur, in hac matrimonium: in aliis finis expectabatur iniuriæ, in hac nullus. denique illarum stupratores suffixi sunt, huius manumissus: Deinde de animo serui.

COLOR. LATRO colorem à patre filij, quare non vitiasset seruus, hunc fecit: timuisse illum supplicium, sciisse futurum vt liberata Rep. omnes pœnas, qui contaminassent dominas suas, darent: & aduentare iam tempus vltimum tyrannidis videbatur, cùm ad summam esset perducta rabiem: quæ nunquam nisi ex desperatione fit. Itaque cùm videret, inquit, suffigi cruci seruos, clamabat: Hoc ego futurum sciebam. In vltima oratione LATRO dixit: Serui quoque nomine tecum queri possum: quem qui frugi fuerat, nequam feciſti. ALBVTIVS hoc colore vsus est. Immatura etiamnum puella, nec adhuc iniuriæ idonea, & ideo illam non abduximus, quia ætatis beneficio tyrannidem sentire non poterat. CESTIVS dixit: Ego planè non sum detracturus seruo suam laudem, habuit bonam mentem, sperauit posse fieri, vt si virginem seruasset, nuptiis dominæ manumitteretur. VARIVS GEMINVS ait, Fortassis amicam habebat. hac delectatus abstinuit. nam quidam virginum concubitum refugiunt. fortasse sciuit illam non esse passuram, & illud quod

nequam quoque seruos interdum frugi facit, malam fortunam timuit. & hanc sententiam quæ valde circumlata est, adiecit: An etiam furcifer auderet cum domina concumbere, nisi illi pater permisisset? & illud dixit: Ad hoc pater ab exilio redibas? In exilium ergo quid fugimus? Bvteo voluit videri reuera mente lapsum patrem, & in narratione hoc dixit: Quàm mœstus venit domum ab edicto tyranni! quantum in sinu filiæ fleuit puto illo tempore mentem esse concussam. Varivs Geminvs dixit de abstinentia: Sic contaminare dominam suam, & trahere in cellam non est ausus. nisi forte hoc modo mauis nartem. Iam tunc sperare sororis nuptias cœperat. A parte patris magis defensione opus esse dicebat Latro, quàm colore. Varivs Geminvs factum ipsum defendit, magnos viros fecisse, vt libertinas vxores ducerent. M. Cato, inquit, coloni sui filiam duxit vxorem. Sed ingenuam. Respondeam: Sed Cato. plus interest inter te & Catonem quàm inter libertum & colonum. Quàm multa bona haberet subiectus, & obsequens maritus. Non petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Filiam meam semper domi habeo: quam eo magis desiderio, quòd habeo, diua illa fide. Inde factum liberti laudabit. Albvtivs hęc philosophatus est. dixit, neminem natum liberum esse, neminem seruum: hęc postea nomina singulis imposuisse fortunam. Denique, inquit, scis & nos nuper seruos fuisse. Retulit Seruium regem. Silo Pompeivs hoc colore vsus dixit: Exhaustum tyrannidis iniuriis patrimonium. non habuisse se dotem quam daret. Argentarivs. voluit videri puella volente se fecisse. Visa est, inquit, indulgere illi: certè debuit. Gabivs Sabinvs hoc colore vsus est, vt in quantum posset dignitatem suam destrueret, & humilitatem confiteretur. Et ideo, inquit, facilius potuit. Non vitiaui, quia nemo in domum nostram oculos dirigebat: & fueram, inquit, facere cui collocarem: quærendus mihi erat gener aliquis libertinus. quid ergo? alieno potius liberto? hunc iam noui. scio cuius affectus in nos sit. si moriar, scio me meam filiam apud hunc tutorem relicturum. Et hanc sententiam adiecit, quę valde excepta est; Eum non contempsi generum, qui tyrannum contempserat. Activs

Postv-

POSTVMVS hoc colore vsus est. Nihil est, inquit, inuidia periculosius. hanc sapientes viri veluti pestiferam vitandam esse præcipiunt. hanc ita vincens inuidiam eram. Hic nunc nobis obiicit fortunam liberorum nostrorum. oderant filiam meam fœminæ; me patres quasi publici mali segregem exprobratorem: quo vno modo honeste potui, feci filiam meam ceteris similem. fortuna mea publicæ partis detracta omnis inuidia est: filiam non habeo honestiorem quàm vos, seruum frugaliorem habui quàm vos. HISPO ROMANVS dixerat; Maritum autem ego istum vocem, raptorem serotinum. verbum hoc quasi amputanti, quod non erat vsurpatum, quibusdam displicebat, eiusdem verbi explicatione, vt extra reprehensionem esset, vsus est. GABIVS SABINVS cum diceret, nondum esse consummatam aduersus seruos publicam vindictam: Etiamnum in domo nostra residuus raptor est. SATVRNINVS FVRIVS, qui volens vel condemnauit, maius nomen in foro quam in declamationibus habuit: solebat tamen tam honeste declamare, vt scires illum huic materiæ non minus idoneum esse, sed minus familiarem. Is in hac controuersia cum L. Lamiæ filio declamaret, dixit sententiam, ὁ μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννου· ὁ δὲ δοῦλος ἀμείνων. *Pater tyranno, seruus seipso deterior factus est.* Ex tabellis emptionis multi sententiam trahere tentauerunt. ALBVTIVS dixit: Profer mihi tabellas. quid hoc est? generum socer mancipio accepit. TRIARIVS dixit; Fugitiuum, erronem non esse: Ita, si malum auctorem habemus, gener noster non fugitiuus est. BLANDVS dixit, relegamus auctoritatis tabellas, furtis noxáque solutus, hæc generi nostri laudatio est? GALLIO dixit, Furtis noxáque solutus est. SPARSVS dixit, Ostende tabellas. quid nobis cum isto genero? prior dominus promisit, fugitiuum non esse. Gratulor vobis posteri. patrem fugitiuum non habebitis. VARIVS GEMINVS dixit: Erronem non esse: adiicio, fugitiuum non esse: adiicio, furtis noxáque solutum. nunquid de generi tui nobilitate detraxi? POLLIO aiebat ridere se, quòd declamatores decreuissent hunc vtique emptitium esse: Mirari vos puto, quòd in hac controuersia omnes declamatores mentis suæ fuerint. NEPOS MAMILIVS cùm hortaretur libertum ad repudium sororis, di-

xit. Refer nobis gratiam, & tu sororem meam manumitte. Nepos Licinius illi non cessit. dixit enim; Sub illa subsellia transire serui, transire liberti, empta cognatio, & cùm illum sensum elegantem, & ab omnibus iactatum, subripuisset: Soror, opto tibi sterilitatem: adiecit; Nec est quòd mireris me timere partum tuum: audio sic nasci tyrannos.

Controversia XXII.

Cauete proditorem.

Lex, Proditionis sit actio. Thema. *Pater & filius imperium petierunt. Prælatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste: captus est. missi sunt decem legati ad redimendum imperatorem. euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit sero se aurum ad redemptionem tuliss. filium suum crucifixum esse. illi peruenerunt ad crucifixum imperatorem. quibus ille dixit:* Cavete Proditorem. *Accusatur proditionis.*

Contra Patrem. Albvtii Sili. Quid desideratis vltra? imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem istum vidimus, cum filius imperator renuntiatus est, quàm cum captus. Redde rationem, quemadmodum redieris tutus senex, solus, cum auro: cum etiam imperatores capiantur. Imperator adolescens renuntiatus est omnibus lætis, præter patrem. Cestii Pii. Plus accepit auri, quàm quod posset abscondi. nolite mirari, & imperatorem, & filium vendiderat. Cavete Proditorem. Iam comitiis cauimus. Abstulissent tibi aurum hostes, nisi dedissent. Cùm de redemptione ageretur, omnes in curia fuerunt, præter competitorem. Indicium fuit, morientis breue, filij verecundum. Blandi. Quomodo te dimiserunt? si nihil aliud, & ducem genuisti, & dux esse voluisti. Si non decreueramus, consilium nostrum exspectari debuit: si decreueramus, officiũ. Arellii Fvsci patris. Vnde tam graues paterni sinus? nunquid ossa filij reportant? Expectat videlicet iudicia vestra reus: ranquam nesciat, quid de illo sentiatis. Non tu semel apud hostem fuisti, sed nos semel legatos misimus: Imperator non audet nomi-

nominare te, tanquam patrem. IVNII GALLIONIS. Fuit adolescens optimus, verecundissimus: qui patri suo cessisset, si salua pietate potuisset. Iterum vobis inter patrem & filium iudicandum est. Candidatus processit contra patrem, si silentium eius intelligere scissetis, & tunc vobis verecunde indicauerat. Habebas apud hostes auctoritatem: apparebat te Reipub. irasci. Legati nostri aurum ferebant: pater afferebat. Dixeras illos sero venturos: nonne peruenerunt? sero imperatorem nostrum conuenerunt. Imperator istum accusat, nos subscribimus. hoc fuit imperatoris nostri testamentum. Obiice, inquit, aliqua anteactæ vitæ crimina non possum. Verecundum competitorem habuisti. multum tacebat, quod possum tibi maius crimen obiicere? filius tibi tuus credi Reipublicam noluit. Non est quod dicas, Quem misi ad hostes: tanquam ipse ire non posses: cur tam cito reuerteris? Diutius nos contra filium rogasti, quàm pro filio hostem. Num immobilis diriguisti? num illi quasi & ipse affixus hæsisti? quid tam cito recedis? etiamnum viuit, etiamnum loquitur. recessurus interroga, si quid velit mandare. Voce proditionem coarguit, silentio proditorem. Intelligo quanto periculo istum offendam. quemadmodum enim iste accusationem vindicauit? cruce. Omnibus argumentis premitur, dabo qui viderint, dabo qui audierint, dabo aurum, dabo testem, & ne quid de dignitate dubitari possit, imperatorem. De hoc vtrum volet, dicat: inimicus est, hunc indicauit. Aurum tantum habuerat, vt appareret etiam non quærentibus: tantum suspectus erat, vt quemuis potius quàm vos admoneret. PRODITOREM CAVETE. Optimus adolescens, optimus imperator, qui Reipub curam agere ne in cruce quidem desiit. Tibi non dixit, dignum te non putauit filius, cui diceret, CAVE PRODITOREM. VARII GEMINI. Nolite omnia expectare ab accusatore, & occupato & verecundo. rem intelligite. crimina audistis: quæritis anteactæ vitæ crimina? non habet: nihil vnquam tibi filius obiicere voluit. Tam cito lassatæ preces tuæ sunt. quid faciet miser? Nec Imperator potest tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. PORCII LATRONIS. Quid abitis? itaque iam peruenit vsque ad crucem.

Vereor ne tam sero caueamus, quàm imperator noster qui non ante intellexit proditionem, quàm proditus est: nec vnquam præsentius periculum fuit. Respublica sine imperatore est, proditor sine custode. Quid est quare tibi hostes pepercerint? Et imperatoris nostri pater es, & aurum habes, & legatus non es. Si tibi dicam, Expecta dum legati mittuntur: filius tibi publice remittetur: dices, Paternus affectus non sustinet moram: rapit me desiderium filij: etiam si redimere viuum non potero, mortuum redimam. Nunquam tam durus hostis fuit, vt paternis lacrymis non flecteretur. Vt ignoscam tibi, quod tam cito isti: obiiciam, quod tam cito redisti. dic quid dixerit tibi? an nihil cum patre loqui voluit? Cavete Proditorem. hoc dixit: Videte ne quis nocte insciis custodibus exeat, ne quis Repub. ignorante ad hostem perueniat: ne quis ex hostium castris grauis auro reuertatur. Nihil deest indicio. Si quid de proditione quæritis, imperator vobis dicet: si quid de proditore legati.

Pars altera. Arellii Fusci Patris. Quantum est pretium, quo vendo, vt filium pater spectem in cruce, filius patrem de cruce? tanti & imperatorem & parricidium vendidi. Gratulabantur omnes repulso magis quàm designato nimis ambitiosè. Nunc pœnitet. & filium & patriam vendidit: tam exiguum auri accepit, vt vnus senex portare posset.

Divisio. In hac controuersia, etiam si coniecturalis est, habetque quasi certum tritumque iter: fuit tamen aliqua inter declamantes dissensio. Latro semper contrahebat, & quicquid poterat tuto relinquere, præteribat. Itaque & quæstionum numerum minuebat, & locos nunquam attrahebat: illos quoque quos occupauerat, non diu dicebat, sed valenter. Hoc erat itaque præceptum eius, quædam declamatorem tanquam prætorem facere debere, minuendæ litis causa. quod in hac controuersia fecit: non enim curauit dicere, nullam esse factam proditionem, sed proditorem non esse. Et suspectus, inquit, iudici est, qui plus quàm se defendit: & nolo cum filij voce pugnare, vt imperatorem & filium mentitum dicam: præsertim cum odium aduersus filium obiiciatur patri. Albvtivs in duas partes declamationem diuisit. primum nega-

negauit illam esse proditionem: deinde vt esset, ad se non pertinere.

COLOR. Colorem contra patrem SILO POMPEIVS hunc introduxit, odio illum Reipub. à qua repulsus erat, feciſſe, & odio ipſius filij quem oderat; & quia competierit, & quia vicerit. VARIVS GEMINVS dixit ſtatim petiſſe patrem hoc propoſito imperium, vt proderet: hominem auarum & lucro inhiantem; & quia noti mores eius erant, victum ab eo competitore, à quo vinci fas non erat, niſi hominem turpiſſimum. Ante comitia, inquit, paratus erat & pecuniam accipere, & filium prodere, poſt comitia paratus erat pecuniam dare, vt filium proderet. Vt captus eſt dux: aiebamus, inquit, Non poteſt hoc ſine proditione fieri. excuſauimus nos imperatori. diximus perſeueraſſe ad redemptionem, quamuis deterruiſſet pater. Hoc loco ille reſpondit, CAVETE PRODITOREM. BLANDVS dixit, ægrè ferentem pudorem repulſæ, voluiſſe occidi filiũ, vt in eius locum ſubſtitueretur ipſe. HISPO ROMANVS. Vltionem, inquit, ſuam hoſti vendidit. tam facile, inquit, exiit, nocte peruenit ad hoſtes, rediit, vt ſcires illum non tunc primum feciſſe. ARGENTARIVS dixit, Perfer ad ſenatum mandata filij tui. neceſſe eſt tibi multa dixerit. legatus quoque aliqua mandauit. fortaſſe proditoris nomen patri dixit. Indica nobis. Nihil, inquit, dixit mihi. Sublata omnis quæſtio eſt. Quæritis quem dixerit? videte, cui nihil dixerit. Pro patre de comitiis hic color LATRONIS fuit. Ne quis filium meum vinceret, timui, itaque profeſſus ſum, vt auctoritate mea deterrerem futuros competitores: deinde ipſe filio meo ceſſi. ALBVTIVS hoc colore vſus eſt. Aiebat, inquit, talem imperatorem fieri debere, qualis Scipio fuiſſet; talem ſenem, qualis Maximus fuit; ſenem nihil temerè facturum. vtriuſque populo copiam feci. CESTIVS hoc colore vſus eſt: Noueram vitia filij mei; ſciebam eſſe acrem adoleſcentem, fortem, ſed inconſideratum, temerarium. Itaq; petij imprimum Reip. cauſa filij mei, quem idoneum ad tantum ſuſtinendum onus non putabam. FVSCVS ARELLIVS dicit in hoc ſe comperiſſe, vt hoſtium animi frangerentur, cum audiſſent poſſe Rempub. vel in vna domo duos eligere. HISPO ROMANVS ſimpliciter putauit agẽdum. Inepti, inquit, hi colores ſunt,

componantur competitores. hoc itaq; egit colore vt quereretur de exitu comitiorum : adoleſcentulos omnes conſpiraſſe, quaſi de ætatis comparatione ageretur: facile itaque victum ſenē non ambientem. De me,inquit,queri non poteſtis: clamaui, Non eſt vobis vtilis huius ætatis imperator. Manſit itaque illi & poſt comitia eadem contumacia: nihil referebat ad patrem, nihil cōmunicabat: itaque captus eſt. & cùm deſcripſiſſet quàm imperitè diſpoſuiſſet aciem, quemadmodum inexploratis locorum inſidiis oppreſſa eius temeritas eſſet, adiecit: Hoc erat quod vobis clamabam, Ducem ſenem eligite. Otho Ivnivs Pater. Preſagiis quibuſdam & inſomniis hanc fortunā prænuntiantibus agnita re, comperiſſe dixit. erat autem ex ſomniatoribus totus. vbicunque illum defecerat color, ſomnium narrabat. De eo quod inſcio ſenatu egreſſus eſt, Latro ſic coloravit: decretum non expectaſſe, amentem & attonitum protinus præcurriſſe. Albvtivs hoc colore vſus eſt, Semper de duce cito conſtitui. longum erat expectare,ad ſummā feſtinaui, nec occurri. Varivs Geminvs dixit, Maluiſſe ſolum ire. hoſtes enim auctoritate legatorum non moueri, ad lacrymas patrum ſæpe flecti. Silo Pompeivs ait, Putaui vtilius eſſe, priuaua illum pecunia redimi. minoris enim poſſe æſtimari, quàm ſi tanquàm imperator redimeretur. Argentarivs ait, Nihil tam iniquum erat, quàm legatos ad redemptionem mitti. nunquam enim reddidiſſent, quem ſic deſiderari publicè iudicaſſent. Itaque præcurri rogaturus, & hoc dicturus, Exercitus contemnit illum, Reſp. relinquit. Blandvs ait, Cogitanti mihi quid facerem, contentuſne eſſem paternis lachrymis, an comitatu publico preces meas adiuuarem, tandem venit in mentem, Troianum regem ad redemptionem filij ſine legatis iſſe,& cum auro. Sepvllivs Bassvs ait,non expectaſſe ſe curiam,quia putauerit fururos, qui redimendum negarent, quod factum apud Romanos ſæpius erat: itaque ante ſe voluiſſe redimere, quàm poſſet aliquid de non redimendo conſtitui. Cestivs dixit: Non quæſiui ſecretos tramites, & occultum iter, proditor ſcilicet eadem via veni, qua legati. De voce filij, colorem. Albvtivs hunc fecit, Pudebat illum, inquit, quòd captus erat, quærebat aliquod fortunæ ſuæ patrocinium

cinium: voluerit videri non culpa sua, sed proditione hoc sibi accidisse: itaque nomen adiicere non potuit. FVSCVS ARELLIVS dixit, alienatum iam suppliciis animum, & errantem has voces effudisse sine argumentis, sine reo. VARIVS GEMINVS omnia complexus est: Potest, inquit, propter hoc, potest propter illud: ego vobis idem suadeo, CAVETE PRODITOREM. hoc si cauere vultis, imperatores senes facite. Illud & in hac controuersia & in omni vitandum aiebat CESTIVS, quotiens aliqua vox poneretur, ne ad illam quasi ad sententiam decurramus, sicut in hac apud Cestium quidam auditor hoc modo cœpit: *Vt verbis ducis vestri scilicet iudices, incipiam*, CAVETE PRODITOREM. sic finiuit declamationem, vt diceret, *In quibus vitam finit imperator*, CAVETE PRODITOREM. Hoc sententiæ genus CESTIVS ἠχὼ, vocabat, & dicenti discipulo statim exclamabat: ὑπὲρ τὴν ἠχὼ, vt in illa suasoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum nauiget: cùm exaudita vox esset, *Quousque inuicte?* ab ipsa voce quidam cœpit declamare, & in hanc desiit. Ait illi Cestius desinenti: εἴ σοι μὲν λήξω, τέο δ' ἄρξομαι. Et alter, cùm descriptis Alexandri victoriis, gentibus perdomitis, nouissimè poneret: *Quousque inuicte?* exclamauit Cestius: *Et tu quousque? Otho* pater hoc colore vsus est pro patre. dixit enim, molestum fuisse imperatori, quòd illum suffixum legati intuebantur. Itaque vt ab hoc illos spectaculo arceret, & exoneraret verecundiam suam, id dixisse, quo audito festinarent. Itaque dixisse illum, non, CAVEANT PRODITOREM: sed, CAVETE: quasi ipsis legatis esset periculum, ne proderentur.

CONTROVERSIA XXIII.

Mutanda optio raptore conuicto.

LEX RAPTA RAPTORIS AVT MORTEM, AVT INDOTATAS NVPTIAS OPTET. Thema. *Rapta producta nuptias optauit. Qui dicebatur rapuisse, raptorem se negauit. conuictus est. Illa optionem petit. Contradicitur.*

CONTRA RAPTAM. ALBVTII SILI. Præterquam

quod in omni discrimine periculosa libertas est, meruit puella vt taceremus: misericors in nos etiam antequam rogaremus, fuit. inhumana libertas est, si vincimus aduersus iudices. Non oportet tibi amplius quàm semel licere optare. omnis nimia potentia saluberrimè breuitate constringitur. qui potest condemnare, possit semel: qui potest occidere, possit semel: aut si qua iteratio recipi potest, in pœnitentiam mortis recipienda est. Proponite vobis iam supplicij faciem, carnificem, securim. alicui hoc semel licere nimium est. exorata sum, conde gladium: irata sum, repeto optionem. & non semel mori satius est? occide iam non vitiatorem, sed virum. Porcii Latronis. Periculosius est negare raptum, quàm commisisse. in hanc perturbationem adolescens perductus erat, vt ignoraret, quid fecisset; non refugiebat tamen puellæ nuptias. fugiebat tantum sibi, vt innocens duceret. itaque nihil aliud petit quàm libertatem, vt honestius duceret. Ita apud vos Iudices, tutius est peccare quàm erubescere? Dignior pœna erat, si id peccasset, quod meminisse posset. Exsurge adolescens, & sine vllo respectu pudoris ad pedes te puellæ dimitte: accedite & vos amici propinquique, & tu mater & pater: quid tu puella? ecquid te horum lacrymæ mouent? Non eo, inquit, ad illum magistratum. non dissimulo. metuo te puella, si nusquam rogari vis, nisi vbi occidere potes. Grauius punior nunc, cùm me peccasse pudet, quàm cùm peccaui. Quæ post iniuriam ignoscit, perdit misericordiam. Cestii Pii. Venit ad vos, vestro beneficio retenturus puellæ beneficium. optauit nuptias: neque adhuc sciebat, quàm verecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti: virum occides? aiebat iudex: Quid habes, quod tam pertinaciter neges? nuptias optat. minus est ergo quod vitiauit, quàm quod negauit. Q. Haterii. non sum inquit, optatura mortem, sed volo mihi licere & mortem optare. quam potestas ista delectat, crudelis est. Blandi. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quàm fecimus. Iunii Gallionis. Quadam nocte, quid dicam? Iam negare non audeo. Nox, vinum, error. quid irascaris puella? iam non negat. Non diligenter causa mea acta est. dum nihil sibi metuis, facilius me puellæ credidistis. Confitendum

est

est vitium nostrum. non nuptiis fecimus moram. Siue adhuc esset vitiata, siue non esset, visa est indigna matrimonio, quæ hominem posset occidere. Tibi consulebam, ne dicereris vitiatori nupta. si per te licuisset, honestiorem maritum habuisses. Tu negasti? O hominem impudentem: ita tu non ante magistratus tribunal, in conspectu populi, in medio foro clamitasti: Ego virginem rapui? Neminem habere tam obsequentem maritum potes: hic iam nihil negauit. VARII GEMINI. Exponam vobis rerum ordinem, sic, tanquam ab eo didicerim, qui quid fecerit, nescit. VIBII GALLI. Vbi estis qui dicebatis: Nihil interest tua. Confitere, confitere: quia honestius putasti raptori nubere. Sit, inquit, mihi heres, si quis intra decem menses natus fuerit. nunquid negat? Surge adolescens: dic, Rapui, vitiaui: incipe scire quod nescis: miraris si tibi non credit? multum est de quo timet.

PARS ALTERA. P. ASPRENATIS. Nescio vtro iudicio aduersarius fuerit improbior: priore id egit, ne quam omnino pœnam stupri penderet: hoc id agit, vt ipse optet, ex duobus à lege constitutis suppliciis, vtrum velit pendere. Fatetur enim impune se habere maluisse, quàm ducere vxorem: vxorem ducere malle, quàm mori. antea legem vitiationis euertere conatus est, nunc transferre vult: aduocatos rogat, iudices rogat, omnes potiùs quàm vitiatam. Vtinam non hoc illum liberaret metu, quod iudicis sui nouit clementiam. nobis clamabat se innocentem, si quid peccasset, mori non recusare. Aderat raptori populus: nec quicquam magis suspectam faciebat vitiatæ causam, quàm lenitas optionis. Si tibi iam de stupro tuo liquet, est quædam proxima innocentiæ verecundia, præbere se legibus: tu vero meruisti quidem mortem illa inficiatione ignorasti an peccasses, innocens esse voluisti, causam haberes: reuertere ad partes puella, quandoquidem totiens iam rogas, quæ rogari ipsa debueras.

DIVISIO. LATRO tres fecit quæstiones, an illa optio iusta fuerit. Non fuit, inquit, iusta: non enim constabat te raptorem esse. Nihil refert, inquit, an negauerit: erat enim raptor, etiam ita si negabat, & iusta fuit optio. An si iniusta optio fuit, reuocari possit. Optio, inquit, semel

puellæ datur: immutabilis est, semel emissa. Iudex quam tulit de reo tabellam, reuocare non potest. quæsitor non mutabit pronuntiationem suam. Nihil tam ciuile, tam vtile est, quam breuem potestatem esse, quæ magna est: si volet & alteram suam optionem reuocare, & deinde tertiam, nunquam constabit quid futurum sit: cum illa quod optauerit, possit sequenti semper optione rescindere. Tertiam fecit quæstionem, An si possit aliquando reuocari optio, nunc debeat. Hæc defensio adolescentis, qui negauit se vitiasse. Fvscvs & ordinem mutauit quæstionum, & numerum auxit: fecit enim primam quæstionem, An rapta non possit amplius optare quàm semel. Potest, inquit lex enim non adiecit, quotiens optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. Non adiicit, Neque amplius, quàm semel. Contra ait: Lex iubet te alterutrum optare. Tu hodie si mortem optaris, facies quod nunquam factum est: vtrumque optaueris. Etiam si non licet, inquit, amplius quàm semel, & mortem optabis & nuptias. Ego nondum optaui: optio est enim, quæ legitimè fit: illa non est facta legitimè, si prætor defuisset, nunquid optionem vocares? Si rapta defuisset? raptor non fuit. Non est illa optio: sermo est, An proximo iudicio confirmata sit optio. Rapta ait: Agebatur apud Iudices, vtrum deberet raptæ esse optio: non iudicatum est raptam esse debere: rapta sit. Non, inquit puella: quæsitum est enim, an ego in raptorem ius haberem: iudicatum est habere me: vti debeo. Non possum ante legem habere, quàm raptorem. Nouissimam quæstionem fecit æquitatis, An raptæ debeat esse optio. Passienvs hanc vltimam partem sic diuidebat: An si adolescens malo aduersus puellam animo inficiatus est raptum, vt nuptias effugeret, dignus sit qui iterum fortunam subeat optionis recusatæ: deinde, an malo animo fecerit. Varivs Geminvs: Vltimæ quæstioni vel parti, inquit, quid debeat fieri, quæritur. Duo hæc adiiciebat, quæ per se quæri putabat: An si puella pro certo adolescentis mortem optatura est, non debeat illi permitti optio, tam crudeliter vsuræ sua potestate. deinde, An mortem optatura sit. Quid est, inquit, quare velis optare, nisi quòd nuptias non vis? Hoc non tantum patimur, sed rogamus.

Color. Color pro adolescente introductus est à Latrone

trone talis, vt diceret se ebrium fuisse, & ignorare quid fecerit: hoc die magis credere de facto suo, quam scire: recusasse autem, non, ne duceret vxorem, sed vt sua voluntate duceret: & iudices non audisse sollicitos: faciles fuisse quasi de nuptiis ageretur. VARIVS GEMINVS raptam confessus est, & dixit, nihil, tam contrarium esse adolescenti, quàm etiamnum negare; ne non tantum raptam, sed etiam iudicem offendat. CESTIVS nec Latronem secutus est dicentem, nescisse se, hodieque nescire: nec Varium Geminum, confitentem: se non rapuisse, apertius negauit. virum, inquit, inuenire non poterat, Iudices. Tertiam sententiam secutus est. Si rapuit, indignum est puellam inuitam raptam esse: si non rapuit, nonne indignum est fieri illum maritum? SILO POMPEIVS dixit, adolescentem verecundum natura, & rustici pudoris, non sustinuisse confessionem. Non placebat Latroni color. Minus, inquit, ignoscetur illi, si scit se rapuisse, & sciens mentitus est: Contra dicebat Silo, posse vlli fidem fieri, aliquem nescire an rapuerit. HISPANVS CORNELIVS: Non subducere illi, inquit, maritum volui, sed honestiorem dare. Digna est, inquit, tam misericors puella, quæ non videatur nupsisse raptori. HISPO ROMANVS ait, illos sodales qui ipsum impulerant, circumstetisse & dixisse: Non est hæc quam rapuisti. timuit, ne illi, quam rapuerat, faceret iniuriam. ARGENTARIVS dixit: Vellem mortem optasses. non esset hic raptor iudicatus. Non causa tua illum premit, sed optio. Dum vnusquisque iudex dicit, quid habet quod tantopere recusset? putat de capite agi: & ipse ait, se non velle ducere vxorem, sed titulum recusare. Nempe victus ducet vxorem. Non est solicitè de eo iudicandum, cui damnato gratulandum. SILO hoc colore vsus est. Confusum adolescentem subitò, & tanto tumultu parum sibi constitisse: & negasse, quia perturbatus erat: perseuerasse, quia negauerat.

M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER QVARTVS.

[vulgò nonus.]

IAM videbar promissum meum implesse. Circumspiciebam tamen, nunquid me præteriret. Vltro Votieni Montani mentionem intulistis: & velim vos subinde aliqua nomina mihi offerre, quibus aduocetur memoriæ: quæ quando senilis per se marcet, admonita & aliquando lacessita, facile se colliget. MONTANVS VOTIENVS adeo nunquam ostentationis declamauit causa, vt ne exercitatus quidem declamauerit. Rationem quærenti mihi ait: Vtram vis, honestam, an veram? Si honestam, ne male assuescam. Qui declamationem parat, scribit non vt vincat, sed vt placeat. Omnia itaque lenocinia ita conquirit: argumentationes quia molestæ sunt, & minimum habent floris, relinquit: sententiis explicationibúsque audenteis delinire contentus est. Cupit enim se approbare, non causam. Sequitur autem hoc vsq; in forum declamatores vitium, vt necessaria deserant, dum speciosa sectantur. Accedit etiam illud, quòd aduersarios quamuis fatuos fingunt, respondent illis & quæ volunt, & cum volunt. Præterea nihil est quod errorem aliquo damno castiget: stultitia eorum gratuita est. Vix itaque in foro futurus periculosus stupor discuti potest: qui creuit, dum tutus est. Quid, quòd laudationibus crebris sustinentur, & memoria illorum assuenit certis interuallis quiescere? Cum ventum est in forum, & desiit illos ad omnem gestum plausus excipere?

excipere, aut deficiunt, aut labant. Addice nunc, quod ab aliis nullius interuentu excutitur. Nemo ridet, nemo ex industria obloquitur, familiares sunt omnium vultus. In foro, vt nihil aliud, ipsum illos forum turbat: hoc quod vulgo narratur an verum sit, tu melius potes scire. Declamatoriæ virtutis. LATRONEM PORCIVM vnicum exemplum, cùm pro reo in Hispania Rustico Porcio propinquo suo diceret, vsque eo esse confusum, vt à solœcismo incipere: nec ante potuisse confirmari, tectum ac parietes desiderantem, quàm impetrauit vt iudicium ex foro in basilicam transferretur. Vsque eò ingenia in scholasticis exercitationibus delicate nutriuntur, vt clamorem, silentium, risum, cœlum denique pati nesciant. Non est autem vtilis exercitatio, nisi quæ operi simillima est illi ad quod exercet: itaque durior solet esse vero certamine. Gladiatores grauioribus armis discunt quàm pugnant: diutius illos magister armatos quàm aduersarius sustinet. Luctantes binos simul ac ternos fatigant, vt facilius singulis resistant. Cursores quo intra exiguum spatium de velocitate eorum iudicetur, id sæpe in exercitatione decurrunt, quod semel decursuri sunt in certamine. Multiplicatur ex industria labor, quæ condiscimus, vt leuetur quo decernimus. In scholasticis declamationibus contra euenit: omnia molliora & solutiora sunt. in foro partem accipiunt, in schola eligunt: illic iudici blandiuntur, hic inseruiunt: illic inter fremitum circumsonantis turbæ intendendus animus est, vox ad aures iudicis perferenda est: hic ex vultu dicentis pendent omnium vultus. Itaque velut ex vmbroso & obscuro prodeuntes loco, claræ lucis fulgor obcœcat: sic istos à scholis in forum transeuntes, omnia tanquam noua & inusitata perturbant: nec ante in oratorem corroborantur, quàm multis perdomiti contumeliis, puerilem animum scholasticis deliciis languidum, vero labore durarunt. LEPIDVS, vir egregius, & qui declamatorio non studio.

Controversia XXIV.

Cimon ingratus Calliæ.

Lex. Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum utrumque interficiat, sine fraude sit. Ingrati sit actio. Thema. *Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius vt eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eum à Republica & pecuniam soluit, eique filiam suam collocauit, quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre occidit. Ingrati reus est.*

Pro Cimone. Albvtii Sili. Non me mouet periculum meum. semper nos in malis nostris non fortunam, sed causam spectauimus. Non dubito, quin Callias redemptutus Miltiadem, si iam habuisset filiam nubilem. Mvsæ. Aliud alius pati non potest; mihi adulterium carcer est. Arellii Fvsci Patris. Nihil, inquit, filiæ plus possum dare quàm Cimonem virum. quando mihi contingent ex eo nepotes? Ferrum à lege mihi traditum, ad vindictam pudicitiæ, proiiciam? Perdidisti pecuniam Callias, si tales soluisti manus. Damnatus peculatus, nihil aliud heredi suo relinquit, quàm se patrem. Cestii Pii. Non potest generosus animus contumeliam pati. Merito tu ex Cimone nepotes habere concupisti. Quid magis in me probasti quam carcerem? non sum innocentior quàm pater: ne felicior quidem. Hoc vnum interest inter parentis & filij fortunam, quod illius calamitatum exitus fuit carcer, meatum initium. Exponam vobis, quàm in neminem meorum ingratus sim. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius: nec hic quidem quicquam habuit, quod dare pro patre præter seipsum posset. In Cynegyri domo sperare nuptias poteram, nedum in Calliæ. nec verebar, ne Cynegyrus pluris suas æstimaret manus. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. Votieni Montani. Faciam dicat, non accepi beneficium. alter reddidit. Certe beneficium reddam, cum tam honestum desideraris quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si adhuc alligatas

alligatas haberem manus? egit me attonitum dolor. Non mehercule sic exoraſſet Miltiades pater. Nihil Calliæ debeo, niſi liber ſum. Eſt vir egregius Callias, eſt miſericors. ſed vtinam tantum aduerſus bonos. Maior iniuria eſt, ſi nunc manus Cimonis alligantur, quàm fuit beneficium quo tunc ſolutæ ſunt. Non iſte iniquiore animo filiam amiſit, quàm ego vxorem: ſed æquiore animo impudicam pati voluit. Vis diuitias tuas abſcondere, cùm in eos inciderint qui mendicitate cenſentur? Nihil habet domus noſtra melius quod oſtendat, quam paupertatem. Da pecuniam Miltiadi, qua damnationem loat, nocens erit: da Cimoni, qua patrem redimat, pius non erit. VIBII GALLI. Nullo mihi felicior videor, quàm quòd Miltiadis pretium fui. Alligatus iacebat Perſicæ potentiæ vindex, libertatis publicæ aſſertor. alligatus iacebat crimen ingratæ ciuitatis. Adulteram dimittam patri? adulteram, cui non tam glorior, quòd filius ſim Miltiadis, quàm quòd vicarius. Quid? tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Si adulterum ſolum occidero, exulandum eſt. quid faciam? non occidam? plus quàm præſtitiſti exigis: pro carcere exilium. Neutrum occidam, plus quàm præſtitiſti exigis. vnum beneficium dediſti: duo petis. Magnum vterque beneficium, dum datis, recepiſtis. Cimon, quod Miltiadem redemit: tu, quòd Cimonem. Videbatur mihi omnis maiorum meorum circa me turba fremere dicentium: Vbi ſunt illæ manus quæ ſoluere Miltiadem? Non mihi occurrit indulgentia vxoris: non Callias ſocer: non vllius aut rei, aut beneficij memoria: feci quod ſoleo, nihil aliud aſpexi quàm patrem. MENTONIS. Cogita adulteros eſſe pro quibus rogas, cogita qualium miſereri ſoleas. Turpe eſt, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego ſum, qui referre gratiam ne mortuis quidem deſino. Ita mihi veros habere liberos contingat. quod quantum ſit, Miltiades expertus eſt. PORCII LATRONIS. Ego adulteros dimittam? ardet cupiditate vindictę animus. Has manus continere non poſſet Miltiades, quas alligare potuit. Si in hoc ſolutus ſum, redde me carceri. Ille Græciæ ſeruator, & Perſarum vindex, Orientiſque domitor, cui modo tam inſignem triumphum fortuna de hoſte detulerat, damnatus eſt peculatus, ob hoc videlicet ipſum, vt innocentia eius, quæ alioquin latere po-

tuerat, ipsa damnatione ostenderetur. damnatus est innocens. Quis in ciuitate misericors est? nunc occasio misericordiæ venit. Miltiades redimendus est. Redemi corpus tuum, Miltiade, ne funeri quidem interfuturus, in quod me ipsum impenderem. Misereor accusatoris mei, non quia perdidit filiam, sed quia habuit. Dignus erat Callias habere tales, quales redemit. Quòd si me in hãc stuprorũ parietiam redemisti, matrimonio carcerem præfero. Honestius patri alligor, quàm adultero soluor. Vt audiui esse qui pecuniam numeraret, miratus sum fuisse in ciuitate nostra quenquam, qui Cimonem redimere quàm Miltiadem maluisset. Ego ne patrem quidem meum, nisi innocens fuisset, redemissem. Blandi. Obiiciat licet vincula; nunquam tamen efficies, vt non magis carcere glorier quàm matrimonio. Diuersi sunt hominum affectus. tu fortasse Callia vincula ferre non potes; ego adulteram vxorem. Effugient ergo adulteri, tanquam alligatas Cimonis manus? Argentarii. Redemptum me protinus appellare cœpit de filiæ nuptiis. Statim, inquam. Callias experitur an gratus sim: habe filiam sine Cimone. pro vna rogat, duos eripit Fvlvii Sparsi. Dic nunc, Ego te carcere exemi: dum ego respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam effici poterit, vt melius actum putem quod à Callia redemptus sum, quàm quod pro Miltiade alligatus. Filia tua abstulit tibi generum Cimonem. Ductus est pater meus in carcerem, etiamnum captiuis suis plenum. Ivnii Gallionis. Beneficium, inquit, tibi dedi, quod filiam tibi collocaui. Nunc verò Miltiade grauiorem fortunam carcere sustines. Callias tecum communicare dignatus est. Ego me redemptum putabam, filiæ istius emptus sum. Steterunt ante oculos meos maiorum imagines, immissúsque sede sua Miltiades, maiestate imperatoria refulsit, & iterum meas inuocauit manus. Ivnii Bassi. Calliæ filiam vxorem duxi. hanc tibi pater iniuriam feci, dum ingratus esse nolo. Placeas tibi licet, & istas iactes diuitias; tantidem tamen redemi patrem, quanti à te redemptus sum.

Divisio. Latro in has quæstiones diuisit; An quisquis gratiam non retulit, cum possit, ingrati teneatur. Multa, inquit, interueniunt, propter quæ non debeam facere, etiam si possum. Si non tenetur, quisquis non retulit gratiam,

tiam, cum posset, an hic teneatur. Hoc in hæc diuisit, An possit ob id damnari, quod lege fecit: deinde, an facere debuerit. Nouissimè, an si affectu & indignatione ablatus, non fuit in sua potestate, ignoscendum illi sit. Hoc non tanquam quæstionem, sed vt illi mos erat, pro tractatione aut loco. MONTANVS VOTIENVS quæstionem hanc adiecit: An gratiam retulerit Cimon Calliæ. Tuli, inquit, filiam tuam vxorem: filia tua Miltiadis nurus facta est. non putas beneficium, habere communes cum Miltiade nepotes? GALLIO illam quæstionem duram mouit, sed diligenter executus est, quæ solet esse in ingrati controuersiis prima, an beneficium acceperit. Non erat, inquit, mihi pœna in carcere esse. mea voluntate illo perueneram. ita me putas libentius in cubiculo iacuisse? Nullus tum erat locus Athenis honestior, quàm qui Miltiadem habuerat. Deinde & illam subiunxit quæstionem, An teneatur is qui beneficium acceperit, quod non petiuit. Non rogaui, inquit, te. dedisti istud iactationi tuæ. putastis ad gloriam tuam pertinere, ita tu non accepisses beneficium, si tibi soluere Miltiadem contigisset? SILO POMPEIVS à parte Calliæ duo beneficia dixit se dedisse, quòd redemisset, & quòd egenti filiam collocasset. hoc quod secundum posuit, nemo alius pro beneficio imputauit, in quo adeo non est dubium, an beneficium non dederit, vt dubium sit an acceperit. NIGER BRVTVDIVS illas præterea quæstiones fecit, An si sua causa fecit hoc Callias, vt redimeret Cimonem, an sit beneficium. Beneficium enim est, inquit, quod totum eius causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliquis ex eo aut sperat quid, aut præparat, non est beneficium, sed consilium. & diu exsecutus est, & argumentis & exemplis. Deinde, an sua causa fecerit Callias. Voluisti, inquit, opinionem sordium illustri facto effugere. petisti ex hoc æternam memoriam. Non magis poterat ignotum esse, à quo Cimon solutus esset, quàm pro quo alligatus. Voluisti habere generum nobilem, pium. HISPO ROMANVS duram quæstionem fecit: An retulerit gratiam hoc ipso quòd occidit. Liberaui, inquit, te dedecore summo. inuito tibi beneficium dedi. non est quod mireris. Nam & me tu non rogantem redemisti. Hoc loco commemorauit illos patres, qui filias vitiatas occiderunt, qui incluserunt.

Color. Color & Gallioni & Latroni & Montano placuit, vt nihil in Calliam diceretur contumeliosè, & redemptorem & socerum, & infelicem. Cestivs multa in auarum & in fœneratorem, & mensularium, & lenonem dixit, dum vult illud probare, reddidisse se beneficium quod talem socerum habere sustinuisset. Latro dixit: Filiam tuam dimittam. quid adultero faciam? pro vna rogas, duos eripis. Hanc Hybreas aliter dixit sententiam: Σοὶ ζ μοιχῷ, τί ποιήσω; μὴ καὶ σὸς Καλλίας πατήρ ἐστι; *Adulter, tibi quid faciam? num etiam tuus Callias pater est?* Hæc tota diuersa sententia est à priore, etiam si ex eadem est petita materia. Illa non est similis, sed eadem, quam dixit prior Addevs rhetor, ex Asianis non proiecti nominis: deinde Arellivs Fvscvs, Ἀχάριστός σοι δοκῶ, Καλλία. σὺκ οἶδας τί μοι τὸν χάριν ἔδωκας ἤδη. *Ingratus tibi, Callia, videor, nescis vbi mihi iam beneficium præstiteris.* Hanc sic tractauit Arellivs Fvscvs: Non dices me Callia ingratum: vnde redemeris, cogita. Memini deinde Fuscum cum hæc à discipulis sententia ei obiiceretur, non inficiari, transtulisse se eam in Latinum, & aiebat non commendationis se id, aut furti, sed exercitationis causa facere. Do, inquit, operam, vt cum optimis sententiis certem: nec illa corrumpere conor, sed vincere. Tum deinde retulit quandam Thucydidis sententiam: Δεινὴ γὰρ εὐ δύπραξίαν συγκρύψαι ξ συσκιάσαι τὰ ἐναντία ἁμαρτήματα. *Magnam vim habent res secunda ad vniuscuiusque vitia tegenda & obumbranda. Demosthenes, Olynth. II. Sed Thucydidis locus est in orat. Cleonis lib. II vnde mutuatus Sallustius.* deinde Sallustianam, *Res secundæ mirè sunt vitiis obtentui.* cum sit præcipua in Thucydide virtus breuitatis: hac eum Sallustius vicit, & in suis illum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam breui habes, quæ saluo sensu detrahas, deme vel συσκρύψαι vel συσκιάσαι, deme ἐναντίων, constabit sensus, etiam si non æque comptus, æque tamen integer. At ex Sallustij sententia nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Salustio fuit, vt hanc ipsam sententiam & tanquam translatam, & tanquam corruptam dum transfertur, obiiceret Sallustio. Nec hoc, amore Thucydidis facit, vt illum præferat: laudat, quem non timet: & facilius putat posse à se Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

vincatur. CESTIVS colorem hunc pro Callia habuit, obiecit vltrò Cimoni, quòd passus esset vxorem suam adulteram fieri, quòd non custodisset, quod expectasset dum superueniret pater, vt spectator calamitatis suæ fieret. Iam, inquit, etiam si dimiseris, ingratus es. ego non expectaueram dum rogaret. HISPO ROMANVS hunc colorem secutus est, & dixit adolescentem tumidum, & nobilitatis suæ cogitatione insolentem, inuisa habuisse beneficia sua, molestè ferentem socerum suum dici Calliam. Item omnem operam dedisse, vt mores puellæ in vitia non tantum labi pateretur, sed ipse impelleret, vt haberet iustam dimittendi causam. Nactum eam occasionem intermisisse, sed expectasse etiam dum superueniret pater: hoc se cogitasse, Expectat me: vult mecum pares rationes facere. fecisset, si non ostendisset patri adulteram filiam. GORGONIVS in hac controuersia fœdo genere cacozeliæ vsus, dixit: istud publicum adulterium est, sub Miltiadis tropheis concumbere. DORION cum descripsisset gloriæ sibi fuisse carcerem, nunquam non se illam fortunam ostentasse, dixit: Ὅτι εἰσῆλθεν Κλαυίας, τὰς πέδας ἀπεκάλυψα. *Ingresso Clinia pedicas retexi.* HYBREAS dixit: Συγγνώμην ἔχω μοι. *Ipse mihi ignosco.*

CONTROVERSIA XXV.

Flaminius inter cœnam reum puniens.

THEMA. *Flaminius prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ aiebat se nunquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur maiestatis.*

CONTRA FLAMINIVM. MENTONIS. Iam etiam perituri dormiebant. peragitur totus ordo supplicij, ne quid se meretrix negaret vidisse. O miserum, si quis meretricem offendit. O miseram matrem familiæ, si cuius formæ meretrix inuidet: nihil petenti prætor negaturus est. MVSÆ. Hic est Flamiuius qui exiturus in prouinciam, vxorem à porta dimisit. ARGENTARII. Non obiicio luxuriam: non obiicio histrionum iocos. apud vos refrixerunt in conuiuio, nihil aliud quàm occiditis. Qui in carcere vixerunt,

in conuiuio perierunt. BLANDI. Feriatur in foro, omnes videant, meretrix audiat. Reliquiæ prætoris vnco trahebantur. Maiestatem læsam dixissem, & exeunti tibi lictor à conspectu meretricem non summouisset. VIBII RVFI. Paratus erat accusator cum commentariis. aiebat, Quid si meretrix desiderarit? In hoc te cum vxore non misimus? Vt salua prouincia sit, optemus meretrici bonam mentem. Dedimus tibi legatum, dedimus quæstorem, vt tu cum meretrice cœnares? meretrix vxoris loco accubuit, immo prætoris. P. ASPRENATIS. Vni fortasse osculo donauit homicidium. Etiam carnifices cœnaturi manus abluunt. PORCII LATRONIS. Ne à sobrio quidem lictore percussus est. Non inquiro in totum annum, vna nocte contentus sum. Bibe lictor, vt fortius ferias. Ecquid intelligitis, quomodo damnatus sit, qui sic occisus est? quid scio, an in cuius gratiam occisus est, in eiusdem etiam damnatus sit? Quantum tibi perdiderat, tantum tu meretrici dedisti. Si negaret, quos testes haberem? quis enim in illo conuiuio fuit, cui tecum sit credendum? Facilius est, vt qui meretrici multa dederit, homicidium neget: quàm vt qui hoc quoque dedit, quicquam denegarit. Nunquam istud mulierum oculis ostendi solet, aut ista iam sæpe vidisset. IVLII BASSI. Inter temulentas reliquias sumptuosissimæ cœnæ, & fastidiosos sub ebrietate cibus, modo excisum caput humanum fertur. Inter purgamenta & iactus cœnantium, & sparsam in conuiuio scobem, humanus sanguis euertitur. Gratulor sorti tuæ prouincia, quod desiderante tale spectaculum meretrice, plenum carcerem damnatis habuisti. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. ROMANI HISPONIS. Quis ferret te, si in triclinio tuo iudicium coegisses? Scelus est, in conuiuio damnari hominem: quid occidere? ad arbitrium meretricis de reo pronunciasti: nisi forte facilius in honorem eius decollas, quàm iudicas. FVLVII SPARSI. Contractam sanguine humano mensam loquor, strictas in triclinio secures. Quis credat ista aut concupisse meretricem, aut fecisse prætorem? Cadauer, secures, sanguinem loquor. Quis inter hæc de conuiuio cogitat? Hominem, inquit, occidi nunquam vidi, alio quàm Flaminio prætore omnia alia vidisti. SILONIS POMPEII. Virum nobilissimum, & tantis honoribus functum

functum turpitur meretrix clementem feciſſet, crudelem fecit. Nunquam vide, adiice ſi vis. nec alio prætore videre potes ALBVTII SILI. Si quis autem eſt, Iudices, qui deſideret, vt prætoris referam crudelitatem, quot præter hunc iugulauerit, quot innoxios damnauerit, quot carcere incluſerit: huic ego me ſatisfacturum polliceor. vno conuiuio, cum ſua prætura reum euoluam. Inſtituuntur ab iſto in prouincia epulæ, & magnifico apparatu extruitur conuiuium, diſtinguuntur argenteis poculis aurea. quid multa? * e carcere in conuiuium prætoris, qui ſtupenti miſero meretrix arridet. Interim virgæ promuntur, & victima crudelitatis ante menſam ac deos trucidatur. Me miſerum imperij Romani terrore luſiſti. O qui crudelitate ſuperaſti omnes tyrannos, ſoli tibi inter epulas voluptati fuit morientium gemitus. hic vltimus apparatus cœnæ fuit. In eodem triclinio video prætorem, amatorem, ſcorta, cædes. Meretrix prætori, prætor prouinciæ imperat. In conuiuio conſtituitur catenatus: qui cum languenteis prætoris iſtius aſpexit oculos, exiſtimans ipſum prætoris beneficium dimitti, gratias iſti agere, & vtriſque manibus menſam tenens: Dij, inquit, immortales tibi parem gratiam referant. Quicunque in eodem triclinio accubabat, alius vbertim demiſſo capite flebat: alius auertebat ab illa crudelitate oculos: alius ridebat, quò gratior eſſet meretrici. hic iſte inter varios conuiuarum vultus ſubmoueri iubet: miſerum ſtare ad præbandas ceruices immotum. Interim diſtinguitur mora poculis. nec ſobrij quidem carnificis manu, ciuis Romanus occiſus eſt. Non peto, quo minus ſecuri percutiatur: illud rogo, legi potius quàm ſcorto cadat. Memento terrorem imperio quæri, non oblectamenta mulierculis. Quid ego nunc referam, Iudices, ludorum genera, ſaltationes, & illud dedecoris certamen, prætorne ſe mollius moueret, an meretrix? CAPITONIS. Exſurgite nunc Bruti, Horatij, Decij, & cetera decora imperij. Veſtri faſces, veſtræ ſecures, in quantum, pro bone Iupiter, dedecus reciderunt! Iſtis obſcœnæ puellæ iocantur. Quid ſi per Deos immortales nullo ſolemni die, populo inſpectante, in foro conuiuium habuiſſes? non minuiſſes maieſtatem imperij noſtri? atqui, quid intereſt conuiuium in forum, an

forum in conuiuium attrahas? Deinde descripsit, qualiter in foro decolletur. Ascendit prætor tribunal, inspectante prouincia: noxiæ post terga ligantur manus, statim intento ac tristi omnium vultu: fit à præcone silentium: adhibentur deinde legitima verba: canitur ex altera parte classicum. nunquid vobis videor describere conuiuiales iocos? Heu quam dissimilis exitus initiis adest! Accusauit te: quis? Iudicarunt te: qui? Te prætor damnatum pronunciauit: occidit meretrix. BVTEONIS. Vt iste cum amica cœnaret iucundius, homo occisus est. Nunquid Iudices, vnquam pro rostris vidistis prætorem cum meretrice cœnantem? VOTIENI MONTANI. Qui sic conuiuatur, quomodo irascitur? Damnaturi iurant nihil se gratiæ, nihil precibus dare. postulo, vt in hanc legem iures. Maiestas populi Romani per omnes nationes, per omnes diffusa prouincias, in sinu meretricio iacet. Ea imperat prætori nostro, quæ prostitit: cuius osculo nemo se abstinuit, nisi qui pepercit suo. Conuiuas tuos ipsa narra: fuere credo tribuni, fuere præfecti, fuere equites Romani: cum iis ergo prætor. CASSII SEVERI. Ne de seruo quidem aut captiuo, omni loco, aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est, adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam, non lætitiam. TRIARII. Quo crimine damnatus est? cædis. non tamen in conuiuio occiderat. Animaduerte diligenter, meretrix, ne iterum homicidium roges.

DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS has putabat quæstiones esse: An quod quis in magistratu peccauit, procos. vindicari possit maiestatis lætæ. Reus enim quòd tueri se facto non potest, ad ius confugit, & dicit se hac lege non teneri. Num quicquid peccauit in magistratu aliquis, maiestatem lædit? Puta aliquem, dum magistratus est, patrem suum occidere, veneno vxorem suam necare. Puto, non hac lege causam dicet, sed illis parricidij & veneficij. Vis scire, non à quo fiat, ad rem pertinere, sed quid fiat? priuatus potest accusari maiestatis lætæ, si quid fecit quo populi Romani maiestatem læderet. Puta amicam habeat Proconsul: ideo maiestatis damnabitur? quod amplius dico, puta matronam corrupit, dum Proconsul est: adulterij causam dicit, non maiestatis. Singula, inquis,

inquit, æstima quæ obiicis. si tantum amicam habuisset, nunquid accusares? quòd animaduertisset in aliquem nullo rogante, nunquid accusari possit? Si non omne non rectè factum hac lege vindicari potest, an id quod sub auctoritate publica geritur? Nam cum adulterium commit-tit, tanquam ciuis peccat, item cum veneficium cum animaduertit, auctoritate publica vtitur. in eo autē quod sub prætextu publicæ maiestatis agitur, quicquid peccatur, maiestatis actione vindicandū est. Dic enim mihi, si, cum animaduertere debeat, nec legitimo cultu ac more solenni vsus, interdiu tribunal conscenderit conuiuali veste: si cū classicum canere debeat, symphoniam canere iusserit, non lædet maiestatem? atqui quod fecit, fœdius est & comparauit. Deinde si potest vindicari maiestatis lege id quod proconsul, maiestatis publicæ & iuris & apparatus est, peccauit, an hoc possit Non potest, inquit: nihil enim detractum est populi Romani magnitudini. Is lædit populi Romani maiestatem, qui aliquid publico nomine facit: tanquam si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur tanquam populus Romanus illa dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus Romanus percussisse, & continetur inito fœdere. nunc nec viribus quicquam populi Romani detractum est, nec opinioni. ei imputatur, si quid fecit, non populo Romano. At ex te ceteros æstimāt. Nonne & ante hunc alij fuerunt, ex quibus æstimari possit? & post hūc erunt. At singulorum vitia nemo vrbibus adscribit. Attamen factum ipsum turpe est. Et multa alia: nec ideo illis populi Romani maiestas læditur. Nemo pæne sine vitio est: ille iracundus est, ille libidinosus est: non tamen si quid in aliquo est mali, eo statim maiestas læditur. Deinde ad facti ipsius æstimationem venit, & dixit hæc obiici, quòd meretricem habuit, quòd aliquem occidit, quòd noctu, quòd in conuiuio, quòd rogante meretrice. SILO POMPEIVS has adiecit quæstiones: An si quod ei facere licuit fecit, non possit maiestatis lege accusari. Potest, inquit. hęc enim lex, quid opotteat, quærit: alię, quid liceat. Licet ire in lupanar. si præcedentibus fascibus prætor deduceretur in lupanar, maiestatem lædet: atqui quod licet fecerit. Licet qua quis velit veste vti. Si prætorius in veste seruili vel muliebri dixerit, violauerit maiestatem?

tem. Deinde illam fecit quæstionem, An ei hoc facere licuerit. Non licuit, inquit, illo loco, aut illo tempore, aut ex illa causa occidere. Quædam quæ licent, tempore & loco mutato non licent.

COLOR. De colore, inquit, quæritur, quo vti debeat is, qui pro Flaminio dicit. Quædam controuersiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest: ex quibus est & hæc: Non possumus efficere vt propter hoc non sit reprehendendus: non speramus vt Flaminium iudex probet, sed vt dimittat. sic agere debemus, tanquam pro facto non emendato, non scelerato tamen. Itaque negabat se pro Flaminio narraturum MONTANVS, sed quę obiiciuntur responsurum. Aiebat autem illam sententiam Rufi Vibij, colorem actionis esse bonum. SENECIO dixit, bonum se habere animum pro reo, in quo libido omnis intra meretricem esset, crudelitas intra carcerem. Ipse Montanus illum locum pulcherrimè tractauit, quàm multa populus Romanus in suis Imperatoribus tulerit: in Gurgite luxuriam, in Manlio impotentiam, cui non nocuit & filium & victorem occidere: in Sylla crudelitatem, in Lucullo auaritiam. In prætore, inquit, cum illi constitetit abstinentia, diligentiam excutiatis, quomodo vna nocte cœnauerit. vtrum tamen, inquit, iniqui est quod obiiciunt, quod damnatus perierit meretrice postulante, prętorem perire damnato. Colorem FVSCVS ARELLIVS hoc introduxit: ebrium fuisse, nescisse quid fecerit. SILO POMPEIVS hoc colore vsus est: Non putauit ad rem pertinere, vbi aut quando periret qui perire deberet. TRIARIVS ineptum introduxit colorem: Sermo erat, inquit, in conuiuio: contemni nimiam prætoris lenitatem: alios fuisse prætores, qui quotidie animaduerterent. huius anno nullum esse occisum. Dixit aliquis ex conuiuis: Tu ergo nunquam iratus? dixit & mulier. Ergo iratus, quod clementia sua contemptui esset: Curabo, inquit, sciant non deesse mihi scelleratum, quem videre lucem vltra non oportet. Occisus est. qui? damnatus. vbi? in prætorio. quo tempore? Est enim vllum tempus quo nocens perire non debeat? GALLVS VIBIVS dixit: Meretrix orauit. timebam mehercules ne exorasset: vt aut occideretur indemnatus, aut damnatus viueret. Ex altera parte

multa

multa bene dicta sunt, multa corruptè: in descriptione supplicij vtique illi qui voluerunt omnia legitima supplicij verba in sententias trahere, in vitia inciderunt: tamquam dixit TRIARIVS, Summoue, audi, lictor? summoue à prætore meretricem. hoc loco non male adiecit, Verbera: sed vide ne virgæ tuæ pocula nostra disturbent. Despolia, meretrix. agnoscis hoc verbum? certè prouincia agnoscit. SILO POMPEIVS, homo qui iudicio censebatur, & ipse ad hanc descriptionem accessit, minimum tamen mali fecit: ait, Animaduerte meretrix. Age lege, quicquam enim lege hic agitur? HISPANVS dixit: Age lege; tibi dicitur, Flamini; viue sine meretrice, cœna sine carnifice. ARGENTARIVS in quæ solebat schemata, attrectationem violentissimam fregit. Age lege: scis, inquit, quid dicat? interdiu age, in foro age. stupet lictor. idem dicit, quod meretrix tua: hoc nunquam se vidisse. MONTANVS VOTIENVS dixit: Percussurus lictor ad prætorem respexit, prætor ad meretricem. VBIVS GALLVS dixit: Lictori, quia bene percusserat, propinatum est. Illud quod tanquam Latronis circumfertur, non esse Latronis. pro testimonio dico, & Latronem à sententia ineptè tumultuosa vindico. ipse enim audiui Florum quendam auditorem Latronis dicentem, non apud Latronem; neque enim illi mos erat quemcunque audire declamantem. declamabat ipse tantum: & aiebat se non esse magistrum, sed exemplum. Nec vlli alij contigisse scio, quàm apud Græcos Nicetæ, apud Romanos Latroni, vt discipuli non audiri desiderarent: sed contenti essent audire. Initio contumeliæ causa à deridentibus, discipuli Latronis *auditores* vocabantur; deinde in vsu verbum esse cœpit, & promiscue poni pro discipulo auditor. hoc erat non patientiam suam, sed eloquentiam vendere. Vt ad Florum reuertar, ille dixit in Flaminio; Refulsit inter priuata pocula publicæ securis acies: inter temulentas ebriorum reliquias humanum euertitur caput. Nunquam Latro sic composuisset, vt quia publicam secutim dicturus erat, diceret, priuata pocula: neque in tam mollem compositionem eius sententia euanuisset, neque tam incredibiles vnquam figuras compingebat, vt in ipso triclinio inter lectos & iocos & mensas percussum describeret. Ille cum in hac contro-

uersia descripsisset atrocitatem supplicij, adiecit: Quid exhorruistis, Iudices? meretricios lusus loquor. Et ille dixit minus notam sententiam, sed non minus bonam: In socium nostrum prætor populi Romani animaduertit, cum priuata voce, tumultuario tribunali, ebrius fortasse, nec calciatus quidem, nisi si vt omnia spectaret meretrix, diligenter exegit. Rvfvs Vibivs erat qui antiquo genere diceret: belle cessit illi sententia sordidioris notæ. Prætor ad occidendum hominem soleas popposcit. Altera eiusdem generis, sed non eiusdem successus sententiam. cum deplorasset conditionem violatam maiestatis, consuetudinem maiorum descripsisset, qua semper voluissent ad supplicium aduocari, sententiam dixit; At nunc à prętore lege actum est ad lucernam. Pollio tamen Asinivs aiebat hanc se sententiam recipere. T. Livivs de oratoribus, qui verba antiqua & sordida consectantur, & orationis obscuritatem seueritatem putant, aiebat Miltiadem rhetorem eleganter dixisse ὅτι τὸ πλησίον μαίνονται; *ad propinqua insaniunt.* tamen in eis etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant: plus habent furoris, sed plus etiam corporis. Semper autem ad sanitatem procliuius est, quod potest detractione curari. illi succurri non potest, qui simul & insanit & deficit. Sed ne hoc genus proregere videar, in Flaminio tumidissimè dixit Myrrhedivs: Prætorem nostrum in illa ferali cœna saginatum meretricis sinu excitabitis occisuri. Et illud tetracolon: Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, vt impleretur circuitus: quem enim sensum habet, Seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententiis curamus vt numerus constet, non curamus vt sensus. Omnia autem genera corruptarum quoque sententiarum de industria pono: quia facilius quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo: & certè illud genus cacozeliæ est, quod amaritudine verborum quasi aggrauatur. Iam res petit, vt in hac controuersia referamus id quod Licinivs Nepos dixit: Reus damnatus est legi, periit fornici. & illud quod Senianvs dixit, habet sui generis insaniam, cum diceret nocte non debere sumi supplicium;

ium, post longam descriptionem, cum nunc demum ne victimæ quidem occiduntur. Et ad hanc controuersiam Græci apposuerunt manum. dixit in hac Nicetes: Ὡς ἤκουσαν ὅτι συμπόσιόν ἐστι, ἤθελον. *Vt audiuerunt conuiuium esse, contenderunt.* EVCTEMON dixit: * Πάντες ἐμάχεσθον ὅτι εἰστιῶντο; *Omnes soli erant dum conuiuatur.* GLAVCIPPVS CAPPADOX cum cœnam luxuriosam descripsisset, indignam maiestate prætoris, adiecit: Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν χώμον. *Narrabo vobis etiam conuiuium.* Hoc idem elegantius dixit ADDEVS, cum descripsisset cœnam nocturnam: ὡς ἐρωτικὸς ὁ χῶμος. *Quam amatoria epula.* NICETES dixit: Οὐδέποτε πεθεακα αὐαιρέθμον. .. πού ὄψη. *Nunquam vidi sublatum (insontem neque infortunatum) videris.* ARTEMON eodem loco aliam dixit sententiam. Οὐδέποτε πεθεακα αὐαιρεθέντα γυναῖκα, τῷ μὴ δεῖ; *Numquam vidi sublatam mulierculam à quo non oporteret.* GLYCON dixit: ὡς ἀπολύτησαν, οἷς ὁ δεσμωτηρίου πύργος ἐστὶν, καὶ ἐπιτρέχει καθεῖσεν ἔκραγέ τις πέλας; Ἐμὲ ἄπαγε. Ἐγὼ γὰρ ἀδικῶ, ὃν δὲ ἀπῆγε. *Vt verò iis occurrerunt, quibus facultatem aliquid in carcere est, & amica sedere iussit, clamauit miser quispiam: Me abduc, ego enim afficio iniuria: qui etiam abduxit.*

CONTROVERSIA XXVI.

Expositum repetens è duobus.

LEX. PER VIM METVMQVE GESTA, NE SINT RATA. Alia. PACTA CONVENTA LEGIBVS FACTA, RATA SINT. Alia. EXPOSITVM QVI AGNOVERIT, SOLVTIS ALIMENTIS RECIPIAT. Thema. *Quidam duos expositos sustulit, educauit. quærenti patri naturali pollicitus est se indicaturum vbi essent, si sibi alterũ ex illis dedisset. pactum interpositum est: reddit illi duos repetit vnum.*

PRO PATRE. ARELLII FVSCI PATRIS. Æquum est, vt cum alienis diuidamus liberos, quos non diuidimus cum matribus? si alienum non abstuleris, vtrumque habebis, quid faciam? vtrumque genui, vtrumque desideraui, pro vtroque pactus sum. ALBVTII

Silt. Vna nati sunt, vna expositi, vna educati, redditi potissimum distrahuntur. distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, numquam ab ipsis. Miseremini, Iudices, grauis inuidia est. Ivnii Gallionis. Duos exposui; quia alterum eligere non poteram. periclitor ne qui cum duobus liberis in iudicium veni, sine vllo reuertar. Nam quem perdam, eligere non possum causa pacti mei fuit, vt haberem filios; consummatio, vt perderem. pro filiis tibi debeo, non filios. Pete quantum vis pro disciplinis, imputa quantum vis pro alimentis: licet plus petas, dum ne minus reddas. Maiores nostri viderunt, quàm effusa esset indulgentia pro suis timentium, quàm parata quicquid poscerentur dare. Itaque pro patre lex, non cum educatore pacta est. Non potui obligari de eis, qui in mea potestate non erant. si vis, ex æquo diuidamus: at habeatur vtriusque ratio; habeam ego tamdiu duos quam diu tu habuisti. Nolite timere pueri, non diducam vos. aut vtrumque habebo, aut neutrum. in auctione fratres quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse, quàm fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. Fvlvii Sparsi. Ignoscere mihi aduersarius debet, meos retinenti, cum ipse alienos concupiscat. repetit quod adhuc habuit, retineo quod modo agnoui. Agnitio diuidet, quos iunxit etiam propositio? Cornelii Hispani. Dic vter obsequentior sit, vter indulgentior. vterque, inquis Miraris, si iam meos diuidere non possum? omnia pro filio paciscor, præter filium. Votieni Montani Ego verò ne patrocinium quidem habeo si tam facile filios remitto, libenter exposui. Reddere illud est liberos, an eripere? Vtroque modo perdendi erant, vel paciscenti, vel neganti. pactus sum flens tremensque tanquam cum exponerem. Cestii Pii Ne diuiderem filios, vna exposui. Iste quoque duos sustulit, qui tantum vno contentus est. Iterum cogor exponere.

Altera Pars Ivnii Gallionis contra. Expeditæ partes vestræ sunt. vtrumque ex hoc iudicio potestis patrem dimittere. Mentonis. Iste assueuit carere liberis: ego etiam si vnum accipiam, necesse est torquear. duobus assueui. Quid vnquam commisi? & habes

domi

domi quos de me interroges. nihil vnquam sine illis feci, nisi indicium. Vim vocas, quæ te patrem fecit? sine herede manere me, qui paulo ante habui filios duos tales, vt ex illis vnus quilibet satis sit. POMPEII SILONIS. Videte quàm modestè agam, ego sustuli, ego educaui, ego reddidi; iste eligat. VIBII RVFI. Salùi sunt, inquam, liberi tui. post hanc vim meam iste me osculatus est. PASSIENI. Cedo mihi tabulas testamenti, plures in testamento habeo quàm in pacto: hoc testamentum delere non cogito. si meos filios hæredes facere non possum, tuos faciam; preces meas ad filios transferam. hoc enim nomen licebit, puto, mihi vsurpare, dum litigo. ARELLII FVSCI PATRIS. Fertis hoc optimi iuuenes? ego vos expositos sustuli, ego educaui, ego ægrotantibus assedi: senem me feciſtis, & relinquitis? ARGENTARIVS. In ista vi duos filios perdidi.

DIVISIO. LATRO sic diuisit; In re vis aut necessitas sit. Nulla, inquit, vis est; arma, lex & vincula, & vltimum periculum complectitur; quorum nihil fuit in tua persona. Illic, ait, vis est & necessitas, vbi velim nolim succumbendum est. mihi erat necesse. non enim poteram habere alterum filium, nisi alterum promisissem. Respondetur. Primum non est vis, vbi aliquid expediendæ rei causa patiendum est, sed ratio. tanquam, Quia non possum domum habere, nisi hanc emero. nulla alia venalis est. hanc occasionem videt venditor, & premit. non tamen hanc emptionem rescindes; alioquin in infinitum calumnia excedet. Dicet alius: Necesse mihi erat. tibi necesse? quare? primùm etiamnum carere poteras; deinde & alia via poteras inuenire, sperare alium iudicem. An aliter inuenire non poteras? ergo hoc tibi plus præstitisti. An si est in re vis & necessitas, ita tamen rescindantur quæ per vim & necessitatem gesta sunt, si vis & necessitas à paciscente adhibita est. Nihil, inquit, mea, an tu cogaris, si non à me cogeris meam culpam oportet esse, vt mea pœna sit. Non, inquit. neque enim lex adhibenti vim irascitur, sed passo succurrit: & iniquum illi videtur, id ratum esse, quod aliquis non quia voluit pactus est, sed quia coactus est. nihil autem refert per quem illi necesse fuit. iniquum enim quod rescinditur facit fortuna eius qui passus est,

non persona facientis: Deinde an ab hoc vis admota sit. Tu, inquit, mihi vim admouisti, qui non aliter indicabas, quàm si pactus essem. Non est inquit, admouere vim, aliquid cum certa condicione promittere. si qua vis est, à te tibi adhibita est, quod & spondere & ad exonerandum se venisset, vt tantum patri redderet, quantum educatori superfuisset.

Color. Pro educatore Gallio hunc colorem secutus est, se misericordia motum. Cum viderem, inquit, orbum sine hærede esse, dixit modo ipse qui auidus est. Possumus duo patres esse. & dixit illam amabilem sententiam: Da itaque nunc pœnas misericors. Montanvs Votienvs sic cœpit: Si quis me vidit, Iudices, modo duorum liberorum patrem, nunc solicitudine periclitantem, certum habeo, dicit crudelem iudicem. Et summisse cum aduersario egit: rogauit, vt altero contentus esset. Et illam sumpsit contradictionem: Nescio, inquit, vtrum. & dixit: Mihi crede, qui illos optimè noui; vtrum vis elige, ideo sic pactus sum, quia nihil intererat. Hispo Romanvs erat natura, qui asperiorem dicendi viam sequeretur: Itaque hoc colore egit, vt inueheretur tanquam in malum patrem, & diceret, crudeliter exponentem, perfide recuperantem. In hoc, inquit, repetit, non quia habere vult, sed quia eripere irascitur mihi quòd duos educaui, quod indicaui. Et cùm descripsisset sæuitiam exponentis, adiecit: Etiamnum mihi videtur eiusdem animi, eiusdem duritiæ: quia nihil putat se debere ei, qui liberos suos educauit. Durus est pater, crudelis est, nolite credere ex illa feritate tam subitam mutationem. Sinite me in vno filio experiri. Dixerat in hac controuersia illam quæstionem, quia dicebat se nequaquam vim adhibuisse: Quid ergo? quis adhibuit vim? tu tibi. Non est quod dicas, Quis sibi ipsi vim adhibet? solet fieri. ecce ego ipse mihi nocui. & illud dixit: Placet mihi in irritum reuocari quę gesta sunt. dono quòd indicarim. Argentarivs dixit ex altera parte, miseriorem se nunc esse, quàm cum ignoraret suos. & cum tormenta patrij animi descripsisset, ait: Etiam nunc pacisci volo. quid do, vt liberos meos recipiam? quid do, ne agnouerim? Indignabatur Cestivs, detorqueri ab illo totiens, & mutari sententias suas: Quid putatis, aiebat, Ar-

bat, Argentarium esse? Cestij simius est. Solebat & Græcè dicere: ὁ πιθηκός μου. *Iste simius meus.* Fuerat enim Argentarius Cestij auditor, & erat imitator. Aiebat inuicē: Quid putatis esse Cestium, nisi Cestij cinerem? & sic solebat iurare: Per manes præceptoris mei Cestii: cum Cestius viueret. Omnibus autem insistebat vestigiis Cestij: ęquè ex tempore dicebat, æquè contumeliosè, multa interponebat: illud tamen optima fide præstitit, cum vterque Græcus esset, vt nunquam Græcè declamaret: illos semper admiraretur, qui non fuerunt contenti vnius linguæ eloquentia, cum Latinè declamauerant, toga posita, sumpto pallio, quasi persona mutata redibant, & Græcè declamabant: ex quibus fuit SABINVS CLODIVS, in quem vno die & Græcè & Latinè declamantem multa vrbane dicta sunt. Dixit Haterius quibusdam querentibus, pusillas mercedes eum accepisse, cum duas res doceret, nunquam magnas mercedes accepisse eos qui ἑρμηνεύματα doceret. MOECENAS dixit: Τυδείδην δ' οὐκ ἂν φαίης ποτέροισι μετείη. *Haud scisses Diomedem, vtra de parte fuisset.* CASSIVS SEVERVS venustissimam rem ex omnibus, qui ab auditione eius cum rediret, interrogatus quomodo dixisset, respondit: Malè καὶ κακῶς, & *inepte.* GLYCON dixit: ἂν ἀμφοτέρους μοὶ μὴ ἀποδῶς ἀπολέσεις αὐτό, τὸ δίδυμον; *Si ambo mihi reddideris, par ipsum vitiabis.* GALLIO autem elegantissimè dixit à parte patris, cum in vltima parte testamenti figuram tractaret: Quando ego mortuus ero, tunc mihi heres sit: vis interrogem, vter? TRIARIVS dixit à parte educatoris: Ergo ego tollere potui, educare potui, tacere non potui?

CONTROV. XXVII.

A filio in arce pulsatus.

LEX QVI PATREM PVLSAVERIT, MANVS EI PRÆCIDANTVR, Thema. *Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersiit. imperauit adolescentibus, vt patrem cæderent. Alter ex his præcipitauit se, alter cæcidit. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. Reus fit cæsi patris. Petuntur manus eius. defendit pater.*

Pro Filio. Cestii pii. Felicior essem, si plures reos defenderem. Triarii. Hæc vulnera quæ in ore videtis meo, postea feci quàm dimissus sum. Iunii Gallionis. Gratias ago filio, quod me non reliquit solum tyranno. quòd munu illius vsus sum, ego iussi. itaque crimini meo assum. Amicus, inquit, tyranni fuit. age, hoc tantum filius meus in arce simulauit? Procumbo ad genua vestra, Iudices, ille contumax, qui cum vapularem, non togaui. Mvsæ. Occisus est tyrannus, à quo putatis, nisi ab eo qui patrem pulsare non poterat? præcidetis tyrannicidæ manus. quid hoc est? integer tyrannus iacet. præciduntur tyrannicidæ manus, patri præcidite, ne vindicem filium, propter quem neà tyranno quidem impune vapulaui. Postquam occupauit arcem, secuti sunt illum homicidæ, secuti venefici, secuti quisquis pulsare patrem poterat, necesse fuit patrem cædere, tam hercules quàm necesse fuit spoliare templa, virgines rapere. Aiebam: Fili, fortius feri. tyrannus spectat. Si talis erat filius meus, qualem describitis, nescio cui magis expedierit tyrannum viuere. O quantum istis debemus manibus, per quas iam nihil necesse est! Occidit tyrannum, sic huius iratæ manus feriunt. Cum occideret tyrannum, sic aiebat: Pater interficit, pater te ferit. sic feriunt qui volunt. Tecum fili inconsideratæ pietatis queror. Validius patrem cæcidisti quàm iussit tyrannus iratus. iacenti ipsas cadaueris manus in me ingessi. Fvlvii Sparsi. Tales fuerunt, ex quibus posset alter contemnere tyrannum, alter occidere. Iulii Bassi. Compressas filij manus in os meum impegi, cædentem consolatus sum. Porcii Latronis. Cæde, inquit, patrem, dum ego negligens sum: præcipitauit se ex arce filius. hoc non est patri parcere, sed sibi. Dura fili. ad tyrannum tibi per patrem eundum est. Tenent ecce cruentum tyranni caput. nunc illas præcidite. Blandi. Vt vidi tyrannicidam ex arce descendentem, nihil prius quàm manus osculatus sum. Pompeii Silonis. Vtrum ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. nemo ius habet in istas manus, meæ sunt istæ. Etiam cum tyranno seruirent, mihi paruerunt. ita mihi superstite filio mori liceat, vt ego illum qui mori maluit, parricidam vocaui. Arellii Fusci Patris. Rogo vos per securitatem

tem publicam, per modo restitutæ libertatis lætitiam, per coniuges liberosque vestros. nemo tam simpliciter audiuit me rogantem, cum vapularem. Quàm languidæ cædentis erant manus! non putares illas tyrannicidium posse facere; istæ mihi salutares porrexerunt cibos, istæ potiones; nunquam tamen indulgentiores fensi manus, quàm cum me cæderent. VOTIENI MONTANI. Pereant, inquit, potiùs. qui sunt, qui tam fortiter loquantur? Vix inuentus est, qui tyrannum occideret. Fili fortius, inquam, feri, ne nos colludere tyrannus intelligat. suspensas leuiter admouebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Si qua est fides, iratus filium exuli, quòd me non cæciderat. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium est. Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæciderint patres, sed occiderint; hæc excusat Romanos, quos ad seruilem dilectum Cannensis ruina compulit, quæ quicquid coëgit, defendit. Ille quoque mihi pepercisset, si vnicus fuisset. Ille me fratri relinquebat, hic tyranno. Etiamnum, inquit, in facie tua vulnera apparent. Fili, nocet tibi, quod tam cito occidisti tyrannum. MENTONIS. Quæritis, quis hæc fecit vulnera? ille cuius cæcidit me in funere manus. Ita mihi libero & viuere contingat & mori, ita oculos meos filij manus operiant, vt ego inter liberos meos fortior steti.

EX ALTERA PARTE. ARELLII FVSCI PATRIS. Tandiu cæcidit patrem, donec placeret tyranno satelles. quid? Tu tyrannicidium facere non potes, nisi in parricidio exercueris manus? Pater, inquit, adest. malo, non enim tantum patrem, etiam patronum cæcidisti. IVLII BASSI. Quoniam eo scelerum peruentum est, vt parricidæ pater adsit, non istius aduocationi adsum. defendit quamuis nocentem. Ecquid agnoscitis indulgentiam illius? Frater qui maluit perire quàm patrem cædere, infelix causam suam cum fratre iungebat. exclamat iste: Nihil illi mandaui. ego tibi & pro illo satisfaciam. Vt validius, inquit, cæderet: Pro Republ. inquit, feci. Vis tu pudorem habere, nec imputare Reipub. idem quod tyranno? Pater, inquit, mihi adest. At me hercules frater non adesset. Habuisti, quod tyranno iactares. frater

maluit mori. quisquis cædendus erat, isti tradebatur. Tyrannum, inquit, occidi. at patrem quantulo minus quam occidisti? Pompeii Silonis. Gaudeo in subselliis istius esse patrem. quomodo enim aliter efficere potuissem, vt vulnera eius videretis? Non multum refert mea, vbi sit. ab hac parte crimen obiicitur, ab illa ostenditur. Grauior testis esse solet, qui à reo surgit. Talis prorsus pater, quem nemo alius posset cædere, nisi amicus esse posset tyranni. Frater periit, ne parricidium aut faceret, aut videret. In illa præcipitia non minus, inquam, fratrem fugit quam tyrannum. Cornelii Hispani. Descendebat eruentus pater, vexato laceratóque corpore vix agnoscendus. putares duos fuisse qui cæcidissent. fecit quod debebat. qui patrem cæciderat, amicum occidit. Cestii Pii. Ego, inquit, cæsus sum, pœnam remitto. Mirarer, nisi pro tam bono patre fuisset qui mori vellet. Dignus est quem inuitum vindiceris. Itane apud vos tantum crudeles patres vindicantur? Pater, inquit, iussit. ergo frater tuus impius fuit, qui patri non paruit. Si quando lente parebant sateilites; aiebat tyrannus: Non spectatis quemadmodum patrem cæciderit? Qvi Patrem cæciderit Manvs eivs præcidantvr. hanc legem moriens laudauit tyrannus. Nouissime inter filium & patrem tyrannus intercessit. * An non quisquis patrem cæciderit, puniatur. In lege, inquit, nihil excipitur: sed multa quamuis non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum est, interpretatio diffusa est: quædam vero tam manifesta sunt, vt nullam cautionem desiderent. Quid legis interest, excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit? Quid opus est caueri lege, ne puniatur infans, si pulsauerit patrem? quid opus est caueri, ne puniatur, si quis aut patrem sopitum, aut subita corporis grauitate collapsum excitauit: cum illa non iniuria, sed medicina fuerit? Nondum de propria, sed de communi causa loquor. Si officiose quis cæcidit patrem, non pulsauit, puniri debet?

Divisio. Hanc quæstionem in partes plureis diuisit, An tutus sit, qui tyranno iubente fecit. Cogitate quàm multa tyrannus exegerit. Pro publica innocentia est, non licere hoc quoque tyrannis, vt nos faciant nocentes.

dicentes. Tyranno iubente fecit. miserior fuit ipso vapulante. Non est impudica quæ arcessita fuit à tyranno. non dicitur sacrilegus, qui deorum immortalium dona manibus suis tulit ad tyrannum, aut qui funestas tyranni imagines inter effigies deorum immortalium consecrauit. An tutus sit, qui patre iubente fecit. Non cæcidit, sed paruit. & illud dixit in narrationibus: Stabat contumaci fratet vultu. intellexit non posse cogi à tyranno. An tutus sit, qui pro patria facit. An hic pro patria fecerit Item, An illo iam tempore cogitationem tyrannicidij habuerit, & hoc animo cæciderit, vt aditum faceret sibi ad amicitiam tyranni. MONTANVS & illam quæstionem vltimam fecit; An etiam si quid peccatum est, tanto merito redemptum fuit. GALLIO illam quæstionem primam fecit: An vitio cæsi patris, nullius sit nisi patris. Inuitum, inquit, me nemo vindicaret, si à quolibet alieno cæsus essem, & nollem agere iniuriarum: nemo nomine meo ageret. atqui nihil interest; pœna maior est eius qui cæcidit, ius idem eius qui cæsus est. Contra ait omnibus actionem dari. non enim priuatam esse iniuriam, sed publicam; itaque nec taxatione defungi damnatum; aut iniuriarum pœna, sed manus pendere; ad omnes patres pertinere hoc exemplum, ad omnes filios, & ad ipsam Rempub. tales esse qui fiant tyranni, certè qui tyrannorum amici. Et vltimas has fecit quæstiones: An si pio animo fecit, non teneatur; An bono animo fecerit. Et in illa quæstione Latronis, An tutus est qui patre volente fecerit. Nunc, inquit, fingis in filij patrocinium, sed tunc noluisti. Et adiecit; Ne dixeris idem voluisse patrem quod tyrannum. Quæritis, vtri paruerit? Tyrannus illum amauit, tanquam sibi paruisset. Pater, inquit, voluit. ita tu non tyranno tantum, sed patri dignus parricidio visus es? Cum descripsisset impium in patrem, adiecit: Tyrannum quoque tunc cum amare deberes, occidisti.

COLOR. MONTANVS partem accusatoris declamauit, & hoc colore vsus est: indulgentissimum fuisse in filios patrem; nimiam pietatem eius fuisse notam tyranno. Itaque illum qui quæreret pudicis dolorem ex impudicitia, contumacibus ex seruitute, piissimo patri tormentum quæsisse ex filiorum impietate: & induxit il-

lum animosè loquentem, qui iussus est prior patrem cædere. Quid si non cæcidero, inquit, quid facturus es? torquebis? occides? plus est quod imperas, quàm quod minaris. Certamen erat in vno nomine, vtrum plus posset natura, an tyrannus. Cæde, inquit: non cædo. verbera: non ferio. Hæc fratre audiente. Et illud dixit, cum promitteret amicitiam tyrannus: Magis præmium extimui tyranni, quàm imperium. Et cum descripsisset cicatrices patris: Et forma est adhuc faciei, dixit, ab vtroque cæsum putes. MONTANVS tamen aiebat, nihil posse melius dici. Ex hac parte tyrannus iubet, ex altera lex vetat. morieris, si cæcideris: morere, ne cædas. CESTIVS dixit: Tyrannus imperat vt patrem cædas, non est nouum: noluisti facere. Laudaturum me putas? ego verò non laudo. alterius ista gloria est. tu fratrem imitatus es. ARGENTARIVS dixit: Tu patrem cæcidisti, cum & legem nosses, & fratrem. MONTANVS dixit: Parricida este voluisti: violasti patris corpus, fratris beneficium. Ab altera, hoc colore omne declamauerunt tanquam patre iubente fecisset. TRIARIVS dixit: in filij mei manus incuiri. BASSVS IVLIVS: Ego me filij mei manibus cæcidi. HATERIVS dixit; Ago gratias tyranno, quòd alterum filium meum custodiri iussit, ne mori posset. CESTIVS ait in narratione: Tyrannus iubet cædere, exposita tormenta sunt? quid faciat? moriatur, inquis. hoc dicis: ne cædat patrem, occidat. FVSCVS ARELLIVS dixit: Complecti volo istas manus, optimè de me etiam ante tyrannicidium meritas. GALLIO dixit: viderit quantum tibi se putet debere Respubl. ego plus me quàm illam debere tibi iudico. difficilius est quod me iubente feciſti. MONTANVS VOTIENVS dixit in narratione: Si perseueras filij, fratrem sequar. Videris vtrum patrem cædere malis, an occidere. Hanc controuersiam & ab IVLIO SABINO bene declamari memini, cum describeret tyrannum occisum, & cum ingenti gloria ex arce deductum. O te parricidam: nisi post tyrannicidium quoque intelligis, quanto melius frater tuus perierit, quàm tu occideris. Illud non probaui, quod multa in te seuera tentauit falsè dicere. Erat autem vrbanissimus homo, vt vobis sæpe narraui, vt quicquid illi in eloquentia deerat, vrbanitate pensaret.

ſaret. Meminimus cum illum Syriacus Vallius homo diſertus accuſaret, & videret Latinum Kalumniam teſtem circa coronam iudicij obſeruari, & totiens occurrere eunti Syriaco, & quærere, quid haberet ſpei: deinde poſt iudicium, cum Syriacus gratias illi ageret, quod tantam curam ſui egiſſet: At mehercules, inquit, timebam, ne vno rhetore plus haberemus, & teſtis productus cum interrogatus eſſet, an accepiſſet à patre ſeſtertia? dixit quot accepiſſet. an haberet? negauit. Deinde interrogatus, an Kalumniam haberet? Ipſe inquit, negligentiam meam noſti: an habeam, neſcio: accepiſſe me ſcio & in Domitium nobiliſſimum virum in conſulatu cum thermas proſpicientes viam ſacram ædificaſſet, cœpiſſet deinde rhetores circumire, & declamare: Ego, inquit, ſciebam hoc te facturum, & matri tuæ quærenti de tua deſidia dixerant; πρῶτον κολυμβᾶν, δεύτερον δὲ γράμματα. Duas eius vrbanas res præterire non poſſum. Secutus erat in prouinciam Cretam Oppium Flamam Proconſulem. Græci cœperunt in theatro poſtulare, vt Sabinus maximum magiſtratum gereret. Mos autem eſt, barbam capillumque magiſtratui Cretenſium ſummittere. Surrexit Sabinus, & ſilentium fecit, deinde ait: Hunc magiſtratum ego Romæ bis geſſi. his cauſam dixerat. Græci non bene intellexerunt, ſed bene precati Cæſari, petebant, vt honorem Sabinus & tertio gereret. Poſtea deinde oſtendit illos tota comitum cohors: oppreſſi ſunt in templo ab omni multitudine, quę poſtulabat, vt Romam Sabinus cum Turdo proficiſceretur. Erat inter infames maximè & inuiſos homines Turdus. Cum Turdus promitteret iturum ſe, vt inde poſſet exire, Sabinus ſilentio facto, ait: Ego ad Cæſarem non ſum iturus cum materia. Poſtea hoc Sabino cum cauſam diceret, obiectum eſt. Multa illum diſerte dixiſſe memini. Cum introductus eſſet ex carcere in ſenatum, poſtulaturus vt diaria acciperet, tunc dixit de fame queſtus: Nihil oneroſum à vobis peto, ſed vt me aut mori velitis, aut viuere. atque illud dixit: Nolite, inquit, ſuperbe audire hominem calamitoſum.

Sæpe qui miſereri potuit, miſericordiam rogat.

Et cum dixiſſet Senianus locupletes in carcere eſſe: Homo, inquit, adhuc indemnatus, vt poſſim viuere, partici-

das panem rogo. Cum mouisset homines & flebili oratione & diserta, rediit tamen ad sales. rogauit vt in Lautumias transferretur. Non est, inquit, quemquam vestrum decipiat nomen ipsum Lautumiæ. illa animo meo lautæ res est. Hoc retuli, vt & ipsum hominem ex aliqua parte nosse tis; & illud sciretis, quàm difficile sit, naturam suam effugere. Quomodo posset ab illo obtineri, ne in declamationibus iocaretur, qui iocabatur in miseriis, ac periculis suis; in quibus iocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit? Myrrhedivs non degenerauit in hac controuersia. nam colorem stultissimum induxit. Voluit, inquit, & hic fratris sequi exemplum dum retineo, dum luctor, visus est patrem cæcidisse. Vnum ex his quos audiui declamantes, scio Mentonem vsum non patrono patre, sed aduocato. ipsum tyrannicidam induxit dicentem, & colore vsus est: Non iussum se à patre, quia aiebat incredibile omnibus videri, patrem coram tyranno cædi se iussisse: sed initum esse tyrannicidæ consilium, vt per hoc ad amicitiam perueniret, per amicitiam ad tyrannicidium. Hæc eius sententia laudata est, cum describeret se patri manus afferentem; Nihil in toto tyrannicidio difficilius feci. Illud dixit; Iam tum factum esset tyrannicidium si me frater non reliquisset. Et illud dixit; Vos ego tunc respexi templa, leges, Resp. nam si me tantum spectassem, facile tyrannum effugissem, illa, quę frater effugerat.

Controversia XXVIII.

Priuignus ab auo raptus nouercæ.

Lex. De vi sit Actio. Thema. *Quidam duos filios sub nouerca amisit, dubiis crudelitatis & veneni signis. tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus. quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. accusatur de vi.*

Ivnii Gallionis. Violentus & impotens senex hominem liberum sinu meo rapui. quod seruare tibi difficile est, auo dona. Quotiens miserum me puer audies? à nouerca

nouerca quis est, fugiuue reductus es. Habui filiam quamuis iste vnius filius supersit, fœcundam. Quàm indulgenter puerperia diuisit. natus est filius. dixit, Filius hic meus est. natus est alter: dixit, Hic matris est. natus est tertius: dixit, Hic aui est. Cum quæreret filium, erant qui suaderent & dicerent: Tace, meruit excludi. CESTII PII. Quam causam rapiendi habebat impotens senex? nunquid fratres eius occiderat? ignoscite mihi, si tantum filiæ meæ mandata narro. hanc solam ex meis morientem vidi. habui filiam: de omnibus meis, HABVI, dicendum. Habitu vagabatur lugubri, sordidaque prætexta. omnes illius miserebantur, quosdam etiam dicenteis audiui: Quid? iste puer matrem non habet? patrem non habet? auum non habet? ARELLII FVSCI PATRIS. Tres filios filiæ meæ debes, vnum mihi: sine apud me nutriatur. Quid times? ne non admittare, cum veneris? exposuisse hactenus iuuet. Iam nunc fortuna, aut nouerca natranda est. vt vidit me, hæsit complexibus meis, puerum osculabar miser, interrogabam de fratribus: dum interrogo, dum fleo, peruenerat domum. Rogo, ne hoc causam meam peiorem fecerit, quod ille quem rapui, vnicus erat. VOTIENI MONTANI. Mittis præconem. adiice illi omnia insignia, HIC PVER MATREM PERDIDIT, FRATRES AMISIT, NOVERCAM HABET. Affirmo tibi, non indicabit quisquis fuerit. Erras, & vehementer erras, filios quos perdidisti, non quæris: quē quæris non perdidisti. Vtra tandem iustior querela est? pater ab auo vnum repetit: auus duos à patre. VIBII RVFI. Raptor ille & impotens, dum moriuntur nepotes mihi, ad ianuam steti: plus habeo quod auo, quàm quod reo timendum sit. FVLVII SPARSI. Vnus perit, alter perit: totiens fortunam accusas, nunquam nouercam. Facinus indignum: puer ad supplicium in domo aui à patre quæritur. Ad ægrotantes nepotis veni, non sum admissus: hæc vis vera fuit. ARGENTARII. Pater quos conscios habuit, nescio: domi non fui: amissa filia volui aliquem adoptare ex nepotibus: sed aiebam, Quid necesse est? quotiens videre volam, in domum veniam: quotiens volam, in domum abducam: agamus tanquam affines. Tres habes filios: diuidamus; & vide quàm non improbam diuisionem desiderem, ex tribus vnum posco.

Vtinam omnes, quos perdidit, quæreret. BLANDI. Cum tradere vellem puerum, nescio quis exclamauit: Puer, nunc periisti. nihil vobis subtraham. quidni? præconi quoque omnia indicaui. MENTONIS. Rapui nepotem, habeo. rederem, si pater quæreret.

DIVISIO. MONTANVS VOTIENVS in has quæstiones diuisit, An in re vis sit. Nulla, inquit, vis est, quæ arma, quæ pugnam, quæ vulnera non habet. Volo mihi describi comitatum istius tumultus. Quæ turba est? vnus puer, & vnus senex. Rapuisti, inquit, filium meum. immo nepotem meum sustuli, immo venientem non potui excludere. An si pro illo fuit, fieri vim, quæ facta dicitur, non teneatur qui fecit. Vis iniuriosa damnatur: solet enim esse & salutaris. Cum latrones aliquid obsiderent, si perfodissem villam armata manu, coniugem, liberos eius rapuissem, accusari possem? Quòd viuit puer, beneficium meum est. Et medici alligant, & corporibus nostris, vt medeantur, vim afferunt. An pro illo fuerit rapi. Hoc loco accusatio nouercæ, & insectatio patris tam patienter suos perdentis. GALLIO & illam quæstionem fecit, & prius sumendam quæstionem putauit ex persona, quam ex re: An cum auo nepotis nomine agi possit. Non magis, inquit, quam cum patre filij nomine, non magis quàm cum matre. Habet sua iura natura: & hoc inter auum patremque interest, quòd auo suos seruare licet, patri etiam occidere. Non potes, inquit, sic mecum agere tanquam cum alieno, vt dicas: Quid tibi cum illo qui est infestati filius? tuus heres futurus sit, quem dementem alligaturus es? quædam iura non lege, sed natura nobis attributa. Si nepotem suum auus peccantem aliquid, & inter lasciuos iocos petulantius lasciuientem feriret, num iniuriarum quisquam cum illo ageret? Et vltimam illam GALLIO fecit, cum tractasset illa: Licet mihi vt prosim facere. deinde, huic prosuit. An auo ignoscendum sit, cum pro nepote, affectu latus, fecerit. Hoc loco tractauit, quàm indignum esset damnari illum ab hoc. LATRO duas vltimas quæstiones aliter posuit, & plus complexus est. Etiamsi vim fecit: an tamen damnari non possit, si bono animo fecerit. ait enim, & de animo fieri controuersiam auo, & dicere patrem: Non vt nepotem

tem seruaret, fecit, sed vt infamaret vxorem meam tanquam veneficam, me tanquam veneficæ mancipatum, cui male liberi sui committerentur.

COLOR. Colore ergo hoc LATRO eodem vsus est pro patre, vt diceret, ne viua quidem vxore bene sibi cum socero conuenisse: mortuo vero professas inimicitias illum gessisse secum. languente vero puero, illum venisse, cum conuicio, cum vociferatione nefaria, & dicentem & auspicantem quicquid accidit: auctores habere amicos se, ne admitteret hominem, non ad officium nepotum, sed ad inuidiam & contumeliam generi venientem, qui ad sanos nepotes nunquam dignatus esset accedere: medicos vero suasisse ne veniret, ne puerum confunderet: & impleret suspicionibus. SILONIS POMPEII color fuit, vt Latroni videbatur, qui controuersiæ repugnaret. dixit enim, venisse auum ad imbecillum puerum, ad ægros non semper proximos admitti: vtique ad eos qui grauiter ægrotant, sæpe & patrem non admissum. Sic auo quoque intempestiue venienti dictum, Nunc non potes: statim cum conuicio abisse, in altero idem feciisse. Latro aiebat hunc colorem optimum esse si recitasset, se recipi non posse, quia ponatur, Non est admissus: sub hoc themate intelligere nos, non hoc illi dictum, Nunc non potes: sed ex toto, Non potes. GALLIO vtrumque miscuit, & hoc colore, qui videri non potest alioquin thema euertere, parcius vsus est. Dictum est, inquit, illi. Quiescit puer, paulum commorare. medici vetuerunt quemquam admitti: scitis solere dicere illos: Nec si pater venerit. Protinus iste clamare cœpit, Testor me non admitti, & tantum non tabellis signatis denunciare. Auum distuleram, accusatorem exclusi, iterum, inquit, venit cum conuicio. Iam vnum occidistis, alterum occiditis. Nihil est miserius, quàm vbi alicui ex miseria sua inuidia quæritur. Non est admissus, cum diceret, se nepotem suum non videre velle, sed inspicere. Sic egit: Veni, non vt istum accusarem, sed vt me defenderem. GALLIO hoc colore vsus est. Non admisi auum, quia dictum erat mihi, hoc illum animo venire, vt raperet.

Ex altera parte colorem hunc CESTIVS introduxit: Tiuisse se de puero, Frustra, inquit, duos occiderat nouer-

ca. & ait: Vellem ad vos nocentior venirem reus, vellem tres raperem. ARGENTARIVS hoc colore vsus est. rogatum à puero auum. **Negabat**, inquit, posse se viuere, si in illa relinqueretur domo. HISPANVS hoc colore vsus est, affectu esse ablatum. Sustuli, inquit, nepotem meum. Non potui, inquit, satiari osculis, non potui ab illo tam cito distrahi. nolite mirari: post longum tempus illum videram. ALBVTIVS hoc colore vsus est, vt diceretur: Noluisse illum in tam infausta domo educari, ex qua duo iam fratres elati essent: ei qui postea decessit, inter causas morienti casum fratris fuisse. Et seruauit hunc colorem, ne quid in nouercam, ne quid in patrem diceret: aiebat iustissimum futurum auum, si tantum se defendere voluisset. Quid ergo? quare rapuisti? amabam. huic maxime ab initio animum meum addixeram. In domo vestra nihil præter ipsam domum timui. Si apud me duo decissent, ex domo mea illum transtulissem. MARCELLVM MARCIVM aiebat sic narrasse: Puer me secutus est: non criminor vobis illum. quicquid est, potius quam illius periculo fiat, ego rapui. Vbi est? inquit. Viuit, saluus est: veni, cum voles aspicere. Redde, inquit, patri suo. ego asper. Age monstrabo si vis, quis ante me tibi filios abstulerit. VARIVS GEMINVS eundem sensum dixit: quæ est ista tam sera pietas, tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. MONTANVS VOTIENVS, homo rarissimi, etiam si non emendatissimi ingenij, vitium suum quod in orationibus non euitabat, in scholasticis quoque euitare non potuit: sed in orationibus, quia laxior est materia, minus earundem annotatur iteratio. In scholasticis si eadem sunt quæ dicuntur, quia pauca sunt, notantur. Memini illum pro Galla Numisia apud centumuiros tirocinium ponere. Ex vncia heres erat patris sui Galla. obiiciebatur illi veneficium. dixit rem disertissimam, & omnibus sæculis duraturam, quia nescio an quicquam melius in eo genere causarum dictum. Vnciam nec filiæ deberi, nec veneficæ. Non fuit contentus, adiecit: In paternis tabulis filiæ locus, aut suus debetur, aut nullus. etiamnum adiecit: Relinquis nocenti nimium, innocenti parum. Ne sic quidem satiare se potuit, adiecit: Non poterit filia tam anguste paternis tabulis adhærere, quas aut totas possidere

dere debet, aut totas perdere: & plura multa, quæ memoria non repeto. Ex iis quædam in orationem contulit, & alia plura quàm dixerat, adiecit, nihil non ex eis bellum est, si solum sit: nihil non rursus ex eis alteri obstat. Idem in hac declamatione feciſſe eum memini. Erras pater, inquit, & vehementer erras. quos perdidisti, non quæris: quem quæris, non perdidisti. Deinde: Puer iste inuentus perit. Deinde: Quisquis puero fauet, ne inueniatur optet. Deinde: Puer nisi auum sequitur, fratres secuturus est. Desine quærere: quem si inueneris, sic perdes, vt inuenire non possis. & deinde: Rapuit istum auus, ne raperet nouerca. Et deinde: Vnum tantum pater ex liberis suis quærit, qui saluus est. GLYCON hunc sensum semel dixit, sed genere corrupto: τὸτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρεθῇ, τότε ἀπολεῖται. *Hic puer cum repertus fuerit, peribit.* Habet hoc MONTANVS vitium. sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus vnam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. & propter hoc & alia, quibus orator potest poetæ similis videri. solebat Scaurus Montanum inter oratores Ouidium vocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Non multa referam, quæ Montaniana Scaurus vocabat. Vno hoc contentus ero. Cum Polyxena esset abducta, vt ad tumulum Achillis immolaretur, Hecuba dixit:

cinis ipse sepulti
In genus hoc pugnat.

poterat hoc contentus esse, adiecit:

tumulo quoque sensimus hostem.

Nec hoc contentus adiecit:

Æacidæ fœcunda fui.

aiebat autem Scaurus rem veram: Non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

CONTROVERSIA XXIX.

Filio conscia in veneno priuigni.

LEX. VENEFICA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. Thema. *Quidam mortua vxore, ex*

qua filium habebat, duxit aliam: & ex ea filiam sustulit. decessit adolescens, accusauit maritus nouercam veneficij. damnata cum torqueretur, dixit consciam filiam petitur ad supplicium puella, pater defendit.

PRO FILIA. CESTII PII. Non est quòd putetis has lacrymas aut filiæ esse, aut me patrem. Non prodesset tibi puella nè hoc quidem, quod te frater amauit, nisi mater odisset. Hoc me odisti nouerca, quod sciisti consciam me, eligi pœnæ. Dixit. Ante actam eius vitam excutiamus. FVLVII SPARSI. Nefaria mulier, filiæ quoque nouerca, ne mori quodam potuit, nisi & occideret Intet gladiatores victoris quoque conditio pessima est, cum morte pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui viuere non potest, occidere potest. VIBII GALLI. Concitatissima in mortem rabies est: desperatione vltima in furorem animus impellitur. Quædam feræ tela omnia commordent, & ad mortis auctorem per vulnera sua ruunt Absciſſa missione gladiator, quem armatus fugerat, nudus insequitur. Præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit: & naturali quodam deploratæ mentis affectu morientibus gratissimum est commori. VOTIENI MONTANI. Dum filium vindico, vbi grauissime mihi nocere possit, ostendit. ô mendacium simile veneficio! Sic credibile esse in sorore parricidium creditis? non timeo ne quis hoc in sorore credat, quod ego vix probaui in nouerca. Natam mihi filiam quasi futuræ pacis obsidem sustuli: aiebam, Dum matris meminit, obliuiscetur nouercæ. at illa dum nouercæ meminit, matris oblita est. Filia, inquit, mihi conscia est. post hanc vocem remissa putares tormenta. similis facta torquenti est. Soror fratri venenum dedit? quamdiu luctati sumus, vt crederetur nouerca priuigno dedisse? Nouerca quod voluerat consecuta est, damnasse iam pœnitet. ARGENTARII. Facio rem, Iudices, non nouam; liberos meos à nouerca vindico. Peto, ne quia filium vindicaui, filiam perdam. Nisi succurritis, nouerca vicit, ego victus sum. Duxi, nescio peiorem vxorem, an nouercam. Hoc mihi carior est, quod tam inuisa matri fuit. CORNELII HISPANI. Si conscia esset, neminem expectarem: scitis quemadmodum

dum veneficam oderim. Instabat tormentis: aiebam, Morere peius quàm odisti. Non satis mihi ardere ignes videbantur, non satis insidere verbera. dixi: Si quid adiicere tormentis tuis possum, puto iubebo filiam afferri. Vocet huc aliquis matrem. quid expauisti puella? quid ad sinus meos refugisti? quid exrimuisti tanquam nouercam? MARILLII. Ne inter supplicia quidem desinit occidere. & hanc quisquam putet non potuisse venenum sine conscia dare? Puella, quæ occidisse fratrem dicitur, quid ante peccauit? nouerca quoque ante occidit priuignum quàm filiam. &, Bonæ spei est, quæritis argumentum? matri suæ non placet. ARELLII FVSCI. Etiam cineribus tuis infesta est nouerca: quod vnum potest, persequitur sororem tuam. Quid adhuc potest nosse, nisi fratrem? profis illi apud vos, quòd illam pater laudat, profit quòd talis mater accusat. MENTIONIS. Non misereris huius? miserior est quàm frater. Ille habuit sine dubio nouercam torqueri. Consecuta es mulier quod voluisti. solus omnium magis sensi nouercam, cum perdidi. *Porcij Latronis.* Habui filium tam bonum, vt illum amare posset etiam nouerca: nisi in eam incidisset quæ posset etiam filiam odisse. Huc mea scelera reciderunt, vt parricidium puellare sit. ætas, si magnitudinem rei non intelligit, non est idonea parricidio. Sed veneficæ, inquit, filia est. Si parentes inspiciuntur, cur non potius patri videatur similis, cui placet, quàm matri cui displicet? Denique non recuso, quo minus in illa vel matris exigatur imitatio. illa cum huius ætatis erat, nec nouerca erat. nec venefica. ALBVTII SILI. Duxi vxorem, nullis adhuc inquinatam fabulis. nec miror, innocentem tunc fuisse: adhuc puella erat. BLANDI. Vt scelerata sit, nempe matri suæ similis est: ante veneficium oportet faciat, quam parricidium. Filia, inquit, conscia est. Dic te perdant. etiam cum torqueris, occidisti. Seruus tortus Catonem conscium furti dixit. Quid agitis? vtrum plus creditis tormentis, an Catoni? BVTEONIS. Si conscius à te puella quæreretur, nominato patrem. Quod nouercam tam sero, puella tam cito? Filia, inquit, conscia est. Male pereat: at ego te putabam vnius nouercam. TRIARII. Filia, inquit, mea conscia est. Videbatur sibi post hanc vocem vicisse,

Amissum fratrem fleuit in funere, totius populi habitum lacrymis suis expressit: itaque illam nouerca peius perire voluit quàm priuignum. Filia, inquit, conscia est. Hoc vltimum fuit nouercæ veneficium. Q. Haterii. Succurrite quæso, ne cum torta sit quæ filium meum occiderat, filiam etiam dum torquetur occiderit. Liberos semper effero vnius mulieris aut mendacio, aut veneno. Non flet quantum reæ satis est. quemadmodum illi extorquebo lacrymas? afferte mihi imaginem fratris. video subito desiderio fletus concitatos, nunquid talem vultum, cùm mater torqueretur, habuit?

Pars altera Triarii. Si odissemus te, pateremur cum eiusmodi filia viuere. Quarumdam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena statim à radicibus pestifera sunt. Quantum illi ad scelera ætatis adiecit, quòd illam nouerca peperit? Quid illa, quæ fratrem in moram patri sequenti sparsit? Habemus exemplum, quod & sorori conueniat, & virgini.

Divisio. Cestivs in duas partes coniecturam diuisit, & primum quæsiuit. An conscia illi opus fuerit: deinde, Si opus fuit, an hanc habuerit. Non seruauit autem modum. Nam & illum locum diu tractauit, non posse sororem in mortem fratris impelli. Et iterum tam puellam voluit videri, vt nulli esset idonea ministerio. Itaque elegantissime deridebat. Montanvs Votienvs in hac controuersia ineptias rhetorum, quòd sic declamarent, tanquam hæc quæ nominata est, infans esset: nec intelligerent si talis esset, ne futuram quidem ream. Itaque hoc debemus, inquit, proponere nobis puellam eius ætatis, in qua torta, credibile scelus illud quidem, sed intolerabile esse aiebat. Induxerat Cestius matrem dicentem filiæ: Da fratri venenum. Triarivs multo rem magis ineptam, quia non inuenit illam, sed concupiuit: nam excessus sententiam traxit. Induxerat nouercam dicentem: Da fratri venenum. fecit illam respondentem: Mater & mihi da. quid enim tam absurdum, quàm matrem sic locutam cum puella, Da fratri venenum? Non ferebant nec illam Triarij sententiam, qua aliter Haterivs vsus est, cum ad epilogum peruenisset. Hoc loco debebat reus flere: non flet puella. inueniat quemadmodum fleat aliquis, hoc est imaginem

fratris

fratris. Illa enim si tam puella est, vt dicat, Mater, quid est venenum? non potest tantæ pietatis esse, vt eam imago fratris in lacrymas concitet. Tantus autem error est in omnibus studiis, maxime in eloquentia, cuius regula incerta est, vt vitia quidam sua & intelligant, & ament. CESTIVS pueriliter se dixisse intelligebat: Mater, quid est venenum? Deridebat enim MVRRHEDIVM, qui hanc sententiam imitatus est in epilogo, cum alloqui cœpisset puellam, & diceret; Compone te in periclitantium habitum, profunde lacrymas, manus ad genua demitte, rea es. fecerat respondentem puellam: Pater, quid est rea? Et aiebat Cestius; quòd si ad deridendum me dixit, homo venustus est. Et ego nunc scio, me ineptam sententiam dicere. multa autem dico, non quia mihi placent, sed quia audientibus placitura sunt. Et illud RVFI VIBII tolerabilius aiebat esse, sed & ipsum aliqua obiurgatione dignum dixerat in epilogo; Nutrix ream tolle. Illud in HATERIO, qui & promisit oratorem, & præstitit, negabat se posse ferre quod dixerat; Hæc rea non mittenda in exilium, sed ferenda est. Cùm sciret, inquit, in exilium exportandos locari solere. quid enim intelligi vult hac sententia, nisi ex toto puellam ambulare non posse vsque in exilium? verum est, sed nec mater eius potuisset. SILO à parte patris comparationem fecit inter se matris & filiæ. rotam hac figura declamauit. Non sum, inquit, vobis dicturus, qualis debeat esse venefica; operam perdam, si cœpero describere, debere esse ætate prouectam, vsu exercitatam, inuisam viro, quæ possit etiam filiam occidere. Superuacuum est vti pluribus verbis. in hac ipsa causa habemus veneficæ exemplar. Comparemus inter se duas reas. nec est quod quæratis aliquem, qui cognitionem vestram per omnes comparationis partes ducat. ego vobis dicam, quomodo illam accusauerim. Ego illi obieci anteactam vitam: vos illi potestis obiicere. Et sic omnia circumiit, & comparando defendit illam quæstiunculam, quæ in prima parte tractata erat à quibusdam, Non illi vtique fuisse opus. & conscia sic transcurrit: Aiebat, inquit, tota actione rea hæc, Quam conscium habueram. ego negabam illi opus fuisse. aiebam, In eadem domo eras, venenum notum erat, nouercæ occasio facilis conuiuenti, non eras suspecta, nemo te timebat

propter sororem. Ex altera parte hoc vsus est colore: Nouercam video venenum dedisse, vt filia sua sola heres esset: eandem illi & consciam fuisse veneficij & causam. Omnes declamatores aiebat voluisse aliquid noui dicere, eo loco quo nominabat nouerca filiam consciam. dixit, inquit HYBREAS: τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρὸς; οὐκ ἀλλὰ κατὰ τῆς ἐμῆς. Hanc sententiam FVSCVS ARELLIVS cum esset ex Asia, non casu dixit, sed transtulit ad verbum quidem: Quid ergo, inquit, mentita est de filia sua? immo de mea. Modestius hanc sententiam vertit HATERIVS: Quid ergo? mentita est, quæ nihil lamentabatur de accusatoris sui filia? CESTIVS dixit: Nominauit priuigni sui sororem. ALBVTIVS dixit: Quid habuit quod dubitaret, an parceret filiæ eius à quo occidebatur, sorori eius quem occiderat? TRIARIVS dixit: Quid ergo mater mentita est? tolle matris nomen, post damnationem nouerca est. BLANDVS dixit: Nominabo istam quæ patri affuit, istam quæ mortuo fratre ac matre non fleuit. SILO POMPEIVS dixit: Filia, inquit, mihi conscia est. post hoc, eundem vultum eius notaui, quem videram moriente priuigno. MONTANVS VOTIENVS Marcellum Marcium amicum suum, cuius frequenter mentionem in scriptis suis facit, tanquam hominis diserti, aiebat hanc dixisse sententiam: Inuenit quomodo damnata accusaret, moriens occideret, torta torqueret. non est hoc iudicium, sed alterum nouercæ veneficium. LATRO dixerat cum descripsisset tormenta: Instabam super caput non accusator, sed tortor: ipse ignes subiiciebam, ipse ad intendendum eculeum manus admouebam. ego non bibam sanguinem istius, non eruam oculos? filium mihi eripuit: nisi citius illam oppressissem & filiam abstulisset. TRIARIVS dixit: Cum accusarem, obieci veneficium. In vltima parte inter preces meas excitaui puellam ad vltionem fratris sui. Hæc res maximè Iudices mouit, hæc maxime nouercam offendit. ALBVTIVS dixit: Postquàm nominauit filiam, ad me respexit: videlicet vt sciret, an satis torsisset. NICETES egregiè dixit in hoc eodem loco. συνοῖδ' ἐμοὶ, φησὶν. ἡ θυγάτηρ, καὶ προσέθηκεν ἐκ τούτου. *Conscia mihi est, inquit, filia, & exinde adiecit.* MONTANVS cum diceret illum locum quamuis sceleratos parentes, velle tamen innocentes liberos suos esse, dixit:

xit: Potest ista filiam veneficam fingere, si potest facere. difficilius est filios inquinare quàm perdere. & illud: Fauete sæculo, Iudices, cum ingentia sceleta ferat. ne etiam immatura tulerit, fauete. nullum scelus commissum sit, nisi quod solet. fauete, vt potius non desierit nouerca parricidium facere, quàm soror cœperit. Damnare illam potui, effugere non potui. Sero fecisti nouerca. si hoc ante dixisses, potuisti prævaricationem paciscì rectè cum damnareris, animosa eras. rectè nihil potes facere. si qua fides, accusator insidias reæ timui, nusquam à sinu meo dimisi puellam. ipse omnes prægustaui cibos. O incauta futuri mortalitas! postquam ad tortorem perduxi nouercam, timere de filia desij.

COLOR. Omnes illo colore vsi sunt, nominatam à nouerca filiam in dolorem patris. GALLIO plura dixit: Fortasse, inquit, hanc nominauit, vt veros conscios celaret: fortasse, vt quia acerrime instabat accusator, hoc metu territus finem tormentis imponeret: fortasse in dolore tormentorum stupefacta nesciuit quid loqueretur. Nouissime dixit, fortasse in hoc, vt quæ pœnas veneficij dabat, accusationis exigeret. Illum sensum adiecit: Ex meis hoc affectibus æstimo. cum tum ira, tum odio furerem, circumspiciebam omnes vltionis vias, oblitus innocentiæ. si proprios habuisset liberos nouerca. occidissem. In hanc ipsam quotiens impetum facere volui? sed propter hoc à me tuta erat, quòd à matre non erat.

M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER QVINTVS.

[Aliis decimus.]

SENECA NOVATO, SENECÆ MELÆ *filiis salutem.*

QVOD vltra mihi molesti sitis, non est. Interrogate, si qua vultis, & sinite me ab istis iuuenilibus studiis ad senectutem meam reuerti. Fatebor vobis, iam res tædio est. Primo libenter assilui, velut optimam vitę meę partem mihi reducturus: deinde iam pudet, quamdiu non seriam rem agam. Scholastica studia leuiter tractata delectant: contrectata & propius admota, fastidio sunt. Sinite ergo me semel exhaurire memoriam meam, & admittite vel adactum iureiurando, quod adfirmem dixisse me quæ sciui, quæque audiui, quæque ad hanc rem pertinere credidi. Pertinere autem ad rem non puto, quomodo L. Magius genet T. Liuij declamauerit: quamuis aliquo tempore suum populum habuit, cum illum homines non in ipsius honorē laudarent, sed in soceri ferrent: quomodo L. Asprenas, aut Quintilianus senex declamauerit: transeo istos, quorum fama cum ipsis extincta est. De Scauro si me interrogatis, cum illum mecum audieritis, iniqui estis. Non noui quenquam, cuius ingenio P.R. pertinacius ignouerit. Dicebat negligenter sæpe causam in ipsis subselliis: sæpe dum amicitur, dicebat. deinde litiganti similior quàm agenti, cupiebat euocare aliquam vocem

rem aduersatiorum, & in altercatione vires suas nouerat. Nihil erat illo venustius, nihil paratius: genus dicendi antiquum, verborum quoque non vulgarium grauitas, ipse cultus habitusque corporis, mire ad auctoritatem oratoriam aptatus. Sed ex iis omnibus scire posses, non quantum oratorem præstaret Scaurus, sed quantum detereret. Plerœque actiones malæ, in omnibus tamen aliquod magni neglectique ingenij vestigium extabat. raro aliqua actio bona, sed quam fortunæ imputares. Sed illum longa, immo perpetua desidia eo perduxerat, vt nihil curare vellet, nihil posset. Orationes septem edidit, quæ deinde senatusconsulto combustæ sunt. Bene cum illis ignis egerat. Sed extant libelli, qui cum fama eius pugnant, multoque dissolutiores ipsis actionibus. Illas enim cum destituerit cura, calor adiuuat: ij caloris minus habent, negligentiæ non minus. Declamantem audiuimus, nouissime quidem cum M. Lepido ita, vt quod difficillimum erat, sibi displiceret. De Labieno interrogatis? Declamauit non quidem populo, sed egregie. Non admittebat populum: & quia nondum hæc consuetudo erat inducta, & quia putabat turpe ac friuolæ iactationis. affectabat enim censorium supercilium, cum alius animo esset. Magnus orator, qui per multa impedimenta eluctatus, ad famam ingenij, confitentibus magis hominibus peruenerat, quàm volentibus. Summa egestas erat, summa infamia, summum odium. Magna autem debet esse eloquentia, quæ inuitis placeat, cum ingenia fauor hominum ostendat, fauor allat. quantam vim esse oportet, quæ inter obstantia erumpat? Nemo erat, quin cum homini omnia obiecerat, ingenio multum tribueret. Color orationis antiquæ, vigor nouæ. Cultus inter nostrum ac prius sæculum medius, vt illum posset vtraque pars sibi vindicare. Libertas tanta, vt libertatis nomen excederet. vt quia passim ordines hominésque laniabat, Rabienus vocaretur. animus per vitia ingens, & ad similitudinem ingenij sui violentus, & qui Pompeianos spiritus nondum in tanta pace posuisset. In hunc primum excogitata est noua pœna. effectum est enim per inimicos, vt omnes eius libri incenderentur. Res noua & insueta, supplicia de studiis sumi. bono hercule publico, ista in pœnas ingeniosa

crudelitas post Ciceronem inuenta est. Quid enim futurum fuit, si ingenium Ciceronis triumuiris libuisset proscribere? Sunt dij immortales lenti quidem, sed certi vindices generis humani, & magna exempla in caput inuenientium regerunt: vt iustissima patiendi vice, quod quisque alieno excogitauit supplicio, sæpe excipiat suo. Quæ vos dementissimi homines tanta vecordia agitat? parum videlicet in pœnas notæ crudelitatis est. conquirite in vosmetipsos noua, quibus pereatis: & si quid ab omni patientia rerum natura subduxit, sicut ingenium memoriámque nominis, inuenite quemadmodum perducatis ad eandem rem corporis mala. Facem studiis subdere, & in monumenta disciplinarum animaduertere, quanta & quàm non contenta certa materia sæuitia est! Dij melius quòd eo seculo ista ingeniorum supplicia cœperunt, quo & ingenia desierunt. Rius qui hanc in scripta Labieni sententiam dixerat, postea viuentis adhuc scripta combusta sunt: iam non malo exemplo, quia suo. Non tulit hanc Labienus contumeliam, nec superstes esse ingenio suo voluit, sed in monumenta se maiorum suorum ferri iussit, atque ita includi: veritus scilicet, ne ignis qui nomini suo subiectus erat, corpori negaretur: non finiuit tantum se ipse, sed etiam sepeliuit. Memini aliquando cum recitaret historiam, magnam partem conuoluisse & dixisse: Hæc quæ transeo, post mortem meam legentur. Quanta in illis libertas fuit, quam etiam Labienus extimuit? Cassij Seueri, hominis Labieno iunctissimi, bellè dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex S. C. vrebantur: Nunc me, inquit, viuum vri oportet, qui illos edidici. Monstrabo vobis bellum libellum, quem à Gallieno vestro petatis. Recitauit rescriptum Labieni pro Batyllo Mœcenatis, in quo suspicietis adolescentis animum, illos dentes ad mordendum prouocantis. Puto iam nihil, quòd interrogeris, restat. Musa rhetor, quem interdum soletis audire, licet Mela meus contrahat frontem, multum habuit ingenij, nihil cordis. Omnia vsque ad vltimum tumorem perducta, vt non extra sanitatem, sed extra naturam essent. Quis enim ferret hominem de siphonibus dicentem, Cœlo repluunt de sparsionibus, Odoratos imbres: & in cultum viridium,

Cæla-

Cælatas siluas: & in pictura, Nemora surgentia? Aut illud quod de subitis mortibus memini eum dicentem, cum vos me illo perduxissetis: Quicquid auium volitat, quicquid piscium natat, quicquid ferarum discurrit, nostris repelitur ventribus. Quære nunc, cur subito moriamur: mortibus viuimus. Non ergo & si iam manumissus erat, debuit de corio eius nobis satisfieri. Non sum ex iudicibus seueriſſimis, qui omnia ad exactam regulam redigam. Multa donanda ingeniis puto: sed donanda vitia, non portenta sunt. Si qua tamen tolerabiliter dicta sunt, non subtraham. ne plura videantur, vel subiicietis vos. Oscus non incommode dixit, sed sibi nocuit: dum nihil sine schemate dicere cupit, oratio eius non figurata erat, sed praua. Itaque non inurbane Pacatus rhetor, cum illi Massiliæ mane occurrisset, schemate illum salutauit. Poteram, inquit, discere? Aue Osce. Ipse ab eloquentia multum aberat, natus ad contumelias omnium ingeniis inurendas. Nulli non impressit aliquid, quod effugere non posset. Ille Passieno, prima eius syllaba in Græcum mutata, obscœnum nomen imposuit. declamatori subtili, sed arido. ille Sparso dixit, scholam communem cum rhetore quodam habenti: Tu potes controuersiam intelligere, qui non intelligis te laterem lauare. Sparsus autem dicebat valenter, sed durè. Ad imitationem Latronis se direxerat: non tamen vnquam similis illi erat, nisi cum eadem diceret. Vtebatur suis verbis, Latronis sententiis Cum Basso certamen illi fuit, quem vos quoque audistis, homine diserto: cui demptam velim quam consectabatur amaritudinem & simulationem actionis oratoriæ. Nihil indecentius, quàm vbi scholasticus quod non nouit, imitatur. Amabam itaque Capitonem, cuius declamatio est de Popilio hæc quæ meo Latroni subiicitur. Bona fide Scholasticus erat, in his declamationibus quæ illi bene cesserunt, nulli non post primum Tetracolon præferendus. Primum Terracolon, quorum faciam, quæritis? Latronis, Fusci, Albutij, Gallionis. Hi quotiens conflixissent, penes Latronem gloria fuisset, penes Gallionem palma: reliquos, vt vobis videtur, componite. Ego vobis omnium feci potestatem. hos minus nobiles finite in partem abire, Paternum, Moderatum, Fabium, & si quis est nec clari nominis, nec ignoti. Dum in his ad

satietatem vestram me præstiterim, permittite me mihi & aliquos, quos non nostis, ex sinu proferre: quibus quo minus ad famam peruenerint, non ingenium defuit, sed locus. Bene declamauit Gauius Silo: cui Cæsar Augustus, cum frequenter causas agentem in Terracinensi colonia vidisset, plenum testimonium reddidit. dixit enim: Nunquam audiuit patremfamilias disertiorem. Erat qui patremfamilias præferret, oratorem subduceret. Partem enim eloquentiæ putabat, eloquentiam abscondere. Solebat declamare studiose Turrinus Clodius, cuius filius fraterno vobis amore coniunctus est; adolescens summæ eloquentiæ futurus, nisi mallet exercere, quantum habet, quàm sequi quantum consequi posset. Sed Turrinus Clodius multum de viribus remiserat, dum Apollodorum sequitur, & summam legem dicendi eum putat. Tantum tamen illi superfuit virium, quantum valeret, etiam si ars abesset. Sententias dicebat excitatas, insidiose aliquid petentes. Nunquam non de colore Latroni controuersiam fecit. Larro nunquam solebat disputare in conuiuio, at aliquando declamare ex tempore solebat. Dicebat quosdam esse colores, prima facie duros, asperos: eos non posse, nisi actione probari. Negabat itaque vlli placere posse, nisi totum nossent: se, & suas vires, & illarum fiducia aliis metuenda & prærupta audere. Multa se non persuadere iudici, sed auferre. Turrinus contra nihil probare, nisi tutum: non quia imbecillus erat, sed quia circunspectus causas nemo proposuit diligentius, nemo respondit patatius: & pecuniam itaque & dignitatem quam primum in prouincia Hispani habuit, eloquentiæ debuit. Natus quidem erat patre splendidissimo, auo D. Iulij hospite: sed ciuili bello attenuatæ domus nobilis vires excitauit, & ita ad summam perduxit dignitatem, vt si quid illi defuit, scias locum defuisse. Inde filius quoque eius, id est, meus (nunquam enim illud à vobis distinxi) habet in dicendo paternam diligentiam, quæ vires ex industria retundit. Hoc & in ipso genere vitæ sequitur ad summa euasurus iuuenis, nisi modicis contentus esset. ideo dignus est, cuius tam modestis cupiditatibus fortuna præstet fidem. Horum nomina non me à nimio fauore, sed à certo posuisse scietis: cum sententias eorum retulero, aut pa-

aut pares notissimorum auctorum sententiis, aut præferendas.

CONTROVERSIA XXX.

Lugens pauperis filius diuitem sequens.

LEX. INIVRIARVM SIT ACTIO. Thema. *Quidam cum haberet filium, & diuitem inimicum, occisus inspoliatus inuentus est. Adolescens sordidatus diuitem sequebatur. Diues eduxit eum in ius, & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait: Accusabo, cum potero: & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cum peteret honores diues, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperem.*

PRO PAVPERE. VIBII GALLI. Gratias diuiti, quòd quos odit, reos iam facere contentus est. interdiu publico nobis interdicitur: quærite quid nocte fiat. Non ambulabis, inquit, eadem via qua ego. non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidam vestem, non flebis inuito me, non tacebis: perietamus si hic magistratus esset. ALBVTII SILI. Quod sordidatus fui, luctus est: quòd fleui, pietas est: quòd non accusaui, timoris est: quòd repulsus est, vestrum est. Non taceam qui adhuc viuo, quod tacui? Nostis populi loquacis suspiciones. Quare iste honores illo viuo nunquam petiit? ego vero omnes quæso, omnes vt me in inquisitionem paternæ mortis adiuuent: & ad tua genua diues veniissem, nisi timerem, ne inuidiam tibi fieri diceres: & iampridem hoc animo sequor, occasionem loquendi capto: nec mehercules possum dicere, inhumanitate tua fieri quòd non audeo. sed vitium me meum sequitur. Taceo? vtinam hoc vitium habuisset & pater! dum libere loquitur, multos offendit: neque te puto solum in ciuitate habuit inimicum. Vt iste ait, causam meam populo probaui. IVLII BASSI. Quando autem istis diuitibus non sordidati sumus? accusa, inquit, pauper diuitem, egens candidatum. ego accusem? ambulare mihi meo arbitrio non licet. In ius vocauit: Accusa, inquit: reum me perage, peroras? quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit me requeris? quasi aliud iter pauperes, aliud diuites habeant,

Cestii Pii. Non essem reus, si accusassem. barba demissa, sordidatus cum criminibus meis ad vos veni. Omnia licet fiant, non desinam inquirere percussorem: & fortasse iam inueni. Quam subito pater meus in media ciuitate? Quid me intueris? quid obseruas? quid dicam? subductus est? Arellii Fusci patris. Incedere magno comitatu, splendido cultu, non est fortunæ meæ; ista diuites possunt: satis est, si viuimus. Cum spoliatum cadauer non sit, quis fuerit percussor, nescio. quisquis fuit, quasi dives spolia contempsit. Quare, inquit, me sequeris per publicum? facinus indignum commissum est: dives & pauper per eadem vestigia incessimus. Osci. Accusa, inquit. vbi est qui primo cœperat? Vellem pater meus quoque à te non discessisset. viueret. Quare, inquit, me reum non facis? quia accusatorem me non times. Mortuo patre meo, metuo enim ne quis iniuriam sibi fieri putet, si dixero occisum. Occisus est pater meus: à quo? si permittis, nescio. Iunii Gallionis. Quid iste accusanti fecisset, qui persequitur tacentem? cur non agis? quia vis tecum agi. Nunquid nunc tibi iniuriam facio sordidatus? quod reo licet, lugenti non licet? Quid potui patri meo minus præstare? in honorem eius vestem mutaui. Fvlvii Sparsi. Sordidatus es, inquit; fles. hoc dicis: Pauperis occisi filius pauper es. Pater meus in media ciuitate saluis legibus occisus est. quis hoc sine lacrymis narrare possit? non deponam has sordes, nisi inuenero cui induam. Quis occidit patrem meum? nescio. nihil amplius testari possum, quàm hanc vocem meam: Adhuc nescio. Delibero interim, vt induam vestem quam patri meo reliquit percussor. Cur me sequeris? magistratus post terga sua non summouent. Argentarii. Non vis patrem meum fleam? lacessere nos vltro non solebat. Clodii Tvrrini Patris. Quare, inquit, sordes sumpsisti? quid igitur? ne lugebo quidem quem vindicare non possum? nulli iniuriam facio nisi patri, quem adhuc tacitus fleo. Porcii Latronis. Cuius necessarius, ita crudeliter interempti patris dolor est. Nihil fortius est, quàm quod gemit. Accusa, inquit, me. vnde tam securus est? inuenisse videris, quis alius occiderit. Non erat

præda

præda quam grassator sequeretur, sed erat virtus summa, firmissimum ignoti munimentum, contumax aduersus fastidium diuitiarum innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Nescio quomodo miserum esse interdum in miseria iuuat, & plerumque omnis dolor per lacrymas effluit. Nimium funere nostro exultat. Non solebat viuo illo prouocare nos vt reus fieret. Si quis omnium mortalium miseriarum inter necessarias super occisum patrem lacrymas, increditam adhuc inertiam miratus est, in hac dignitate præsentis periculi omnem suam ponat admirationem. Si pauper accusandi diuitis animos non sumpsit, miramini? quia tacet, reus est. Per has lacrymas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta, non inuidiosum vestræ misericordiæ præmium petimus, vt absoluto sic esse tanquam reo liceat. Potens iste & gratiosus, & quod ne ipse quidem negat, diues fuit, & qui nihil vnquam sibi putaret timendum, etiam reo. Crescere deinde in dies odium alterius impotentia, alterius libertate. Diues nihil aliud quam nos pauperes existimare, nos nihil aliud quàm innocentes, inter quotidianas acies semper inuicti. quis de nostra interim morte cogitauerit, nescio: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Venit iste cum turba clientium & parasitorum, & aduersus paupertatem togam regiam suam effundit. Cur me non accusas? non postulas? vix temperabat quin diceret: Quid ego in te accusatorem non audeam, qui occidendum eum curaui, qui tantum mecum litigauerat? Ciuitates plerunque finitimæ inter repentinam discordiam bello tument. Inter ciuilia bella tantum in vltionem satis est, quantum quisque ad maledicendum occupauit. M. Cicero qua violentia in absentiam Metelli strepit? M. Cato Pulchro obiiciente furtorum crimina, audiuit. Quæ maior indignitas esse potuit illius sæculi, quàm aut Pulcher accusator, aut reus Cato? In Cn. Pompeium terra matique victorem fuit qui carmen componeret, vno, vt ait, digito caput scalpente.n. Fuit aliquis qui licentia carminis tres auratos currus contemneret. M. Bruti sacratissimam eloquentiam lacerat, cum quidam eius tituli sanguine non inquinatus solum manus, sed infectas ait: atque

leg. Macerio. i. e. C. Atinius Labeo, cui cognomen fuit Macerioni. Plin. lib. N. H. cap. 44. vid. Ruhnk. ad Vellej. Paterc. lib. 2. cap. 11. p. 45.

ille tamen cum tres consulatus, ac tres triumphos scinderet, adeo non timuit, ne esset reus, vt etiam disertus esse curauerit. Solus hic est in vestra ciuitate innocentior Catone, nobilior Metello, fortior Pompeio.

Divisio. Latro sic diuisit, An in re iniuria sit. Nulla, inquit, iniuria est. Sordidatus sum, inquam: multi faciunt. Omnia iniuriæ genera comprehensa sunt. pulsare non licet, conuicium facere contra bonos mores non licet. Hoc loco Scavrvs dixit: Noua formula iniuriarum componitur, quod nihil contra bonos mores fecit. Etiam si in re iniuria est, An si non malo animo fecit, tutus sit: An malo animo faciat. Hoc Latro in duas quæstiones diuisit, An si credidit, ob hoc ipsum patrem suum occisum, & propter hoc secutus est, ignoscendum illi sit. Deinde, An credidit. Gallio illam primam fecit quæstionem. An, quod liceat cuiquam facere, si faciat, iniuria non teneatur. Licet, inquit, flere, licet ambulare, qua velis, sumere nihil, inquit, vt & alienum iniuriarum facere. Sordidatus es, non queror: sed si sordes tuæ inuidiam mihi concitant, queror.

Color. De colore quæsitum est. Quidam aperte inuecti sunt in diuitem: quidam ex toto nihil dixerunt: quidam secuti sunt mediam viam. Cum præter hæc nihil sit, Latro volebat videri inuenisse quartum genus, vt hoc modo in diuitem diceret: Tu quidem non fecisti, sed tamen ego habui causas propter quas possem decipi, & de te aliquid frustra suspicari, quia inspoliatus pauper inuentus est. Hoc est autem medium illud genus, nec dimittendi diuitem, nec accusandi. Nam & dimittere non debet, quem distulit: & accusare propter hoc in ipsum non debet, quia distulit. Albvtivs nihil dixit in diuitem. Hoc colore declamauit: Committit iniuriarum, inquit, si quem non postulauit, accusat. Quare, inquit, sequeris me? vt aliquando mei miserearis, vt desinas afflictam domum persequi, vt scias me in hoc habitu accusare non posse, vt concupiscas gloriam vindicatæ mortis. Tu solus potes, si voles, inuenire quis occiderit, tu accusare. At me quidam propter hoc suspectum habent. Potes discutere istam suspicionem, quære quis fecerit, Vt scias, inquit, te inuidiam

diam mihi facere: cum dixissem, Accusa me: non negasti te accusaturum, sed respondisti, Accusabo cum potero. Ignosce mihi, non magis adhuc quemquam accusare possum quam absoluere. quæro quis fecerit. Hæc leuia argumenta sunt, hæc vana sunt quæ alios tangunt: quòd inimicus est, quod ille inspoliatus inuentus est: non est quare accusem, est quare suspicer. RVFVS VIBIVS hoc colore posuit: Sordidatus sum, lugeo: sequor te, vt tutior sim: timeo nescio quem, illum qui patrem meum occidit. scio me, quandiu tecum sum, perire non posse. Dum hunc colorem sequitur MVRRHEDIVS, ineptissime dixit: Quare te sequor? patet meus, quia solus inambulat, occisus est. OSCI color non placuit Gallioni. Sequor, inquit, vt inueniam quis fecerit. hoc mecum cogito: Quisquis est ille qui fecit, volet hoc inimico imputare, ad diuitem veniet. Multo, inquit, hoc iniuriosius est, si inquirendi causa facit, si non tantum in conuicium, sed periculum diuitis sequitur. GALLIO subtiliter agendum putauit, & ad positionem controuersiæ colorem actionis dirigendum, vt diceret: Suspicor à te patrem meum occisum. quis enim illum alius oderat magis? quis impotens alius est? vestem enim illius sine dubio nescio quis percussor non concupiscebat. Dicet aliquis: Quid ergo? si inimicus est, protinus interfector est? non. ideo non accuso. HISPO ROMANVS palam accusauit, & dixit: Non causam sibi deesse, sed vires. etiam hanc sententiam in procemio, magno cum assensu hominum dixit: Eum accusatorem habeo, qui se reum non esse miratur. BASSVS IVLIVS in hac controuersia dixit: Quare me sequeris per publicum? facinus indignum, Iudices, factum est, pauper & diues eandem terram calcamus. Consectari autem solebat res sordidas, & inueniebat qui illas vnicè suspiceret. Memini illum declamantem declarasse controuersiam de lenone, qui decem iuuenibus denuntiauit, ne in lupanar accederent, & foueam igne repletam terra superiecta obruit, in quam adolescentibus lapsis & consumptis accusatur Reip. læsæ. Apud illum declamantem Albutius fastidiosus auditor, eos quibus inuidere poterat, admirabatur. Hanc Bassi sententiam non mehercules referrem, si

canem ad ostium alligasses. Idem Latronis illas sententias aiebat tumidas magis esse quàm fortes. Summa hominum admiratione circumferebantur. Lugent argumenta patres, & ossa liberorum coniecturam diuidunt. & illam, Producta sacerdos tuam, & illam: Super cineres liberorum nostrorum lupanar de quantum est. Ipse vtique laudabat; itaque docuerat. Nam in hac ipsa controuersia ne Bassus quidem videbatur aliquid dixisse sordidius. dixit ipse, Itane peribunt decem iuuenes propter dipondios tuos? Eucte-mon à filij parte, eum patrem suum narrasset solum sine comite oppressum & occisum, dixit: Διὰ τοῦτο ἀσφαλίστατόν ἐστι μὴ πλουσίων τέκνα εἶναι. & idem. Διὰ τί οὖν; ὁ πατὴρ μοῦ λέγων ἀπέθανεν. Hermagoras dixit: κατοικῶ ἐδάφη ὧν πάντες πόλιν, οἱ δὲ πλούσιοι τὴν οὐσίαν. Illud in narratione: τοῦτο πάντων ἀνηρέθη σὺν οἷς ἔδει. Ἔχθρὸς φύσει, τέκνα, τε ἄβυσσε γῆς, καὶ ἥ ῥεῖν ὕδωρ ἡδύπτω. Artemon dixit: ὅταν δύρω τὸν φονέα, τότ' οὐ γεγύψομαι. καὶ ποτὲ δεῖ, αὐ δύρω πάντα. Ideo tutissimum cum diuitibus ambulare. cur taceo? pater meus dicendo periit. Hermagoras dixit: Extruamus priuatim, ô inopes, ciuitatem, diuites verò suam. Illud in narratione: A quo sublatus sit nescio. habet hostes natura, quæ in terram non fluunt, & cui fluxus aqua sit. Artemon dixit: Quando homicidam reperero, tunc rectè accusabo, & quandocunque oportet, si reperero pauperem.

Controversia XXXI.

Vir fortis non cedens forti patri.

Lex. Vir fortis quod præmium volet, optet. Plures iudicio contendant. Thema. *Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, vt sibi cederet. ille non vult. iudicio contendit. vicit patrem. petit pro præmio statuam patri. pater ipsum abdicat.*

Iunii Gallionis. Quem optem huius iudicij euentum nescio, cum crimen meum sit, vicisse. Videtis, quemadmodum in hoc quoque iudicio opera sua iactat: & mirabitur quisquam, si hoc patre natus, gloriæ cupidior est? Faciles habetis partes, viros fortes iungite. Dissidemus,

demus, quia nimium similes sumus. Cum exiremus in aciem, aiebat: Si adolescens essem, nemo pugnaret fortius. maiorum quoque suorum virtutes referebat, sed omnibus se præferebat. Cum ad ætatem tuam peruenero, non contendam cum vllo, quamuis si exemplum tuum sequi voluero, etiam cum filio contendam. Quia patriæ iudicium habeo, patris perdidi. Dicam abdicanti, Non luxuriabor, non amabo: hanc emendationem criminum meorum non possum promittere. ego verò pugnabo, & fortiter, & fortissime. Vidi patrem iam senem loricam induentem: multum est pugnare cum exemplo. Iudicium vocatur, quo pater & filius spolia contulimus. Ecce amitto: ego tibi cedere possum, seni non possum. Quòd contendi, legis: quòd vici, iudicum; quòd pugnaui, patris est. volui cedere: concurrerunt iuuenes, ætatis causa agebatur. Vici non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego vici, sed omnes patri gratulati sunt. parui adolescens, magnis exemplis deceptus sum, dum cogito mecum Horatium Etruscas acies corpore suo summouentem, & Mucium in hostilia arma ruentem: & dum te Deci cogito, qui & ipse noluisti patri cedere. Transibo in subsellia tua, complectar inuitum. licet repugnes, fortior sum. FVLVII SPARSI. Necesse fuit mihi fortiter militare: pugnandum habebam non imperatori tantum, sed patri. Si tu vicissis, diceretur: Patri cessit: abdicationem enim timuit. Solebas enim semper optare, vt contingeret tibi habere filium meliorem. Iudicium vocas duplicem domus nostræ triumphum? CLODII TVRRINI. Tu Mucio diceres, Non est quòd ostendas istam manum. Tu Scipioni post deletam Carthaginem, Tace. Loquax est virtus, nec ostendit se tantum, sed ingerit. Aiunt etiam nunc quidam, Pater cessit filio, & in hoc abdicat, vt verum videatur fuisse certamen. Opta pater, vt & à nepote vincaris. Postea, inquit, fortiter pugnare poteris. vnde scio? vulneribus me senem feci. Quis te felicior? tu omnes vicisti, te filius. Quanto honestius modo pater & filius inter se contenderant, honestiorem facturus victum vter vicisset. Dubito quid faciam, taceant? sed silentium videtur confessio. Narrem virtutes meas?

sed illud quoque nouum accidit mihi, quod vni abdicato meas narrare non conceſſit. Proceſſi in aciem coram patre: Fortiter, inquit, pugna. Turpe adoleſcenti, vinci à ſene. Auidus ſum gloriæ: hoc ſi vitium eſt, paternum eſt. fortis ſum: nunquid improbas pater? aut iam abdicabis, ſi viro fortiſſimo ſum fortior? dicam tamen audacter, Fortiſſimus ſum: nec timeo in ea ciuitate hoc crimen, in qua fortes etiam ſenes nouimus. Ivlii Bassi. Ad te quoque ignominiæ meæ pars redundat. Pudeat te pater, ſi à filio abdicando victus es. Arellii Fvsci. Ignoſce iuuenis erraui: ambitioſus non ero, cum ſenex fuero. Gavii Silonis, vtrum putas viciſſe? ego præmium tantum habeo, tu & præmium, & virum fortem. Permittente lege fecit, immo in eadem re & habet legem, & timet.

Diviso ** Contra ait: Si quid fecit quod non licet, lex vindicabit: ſed quicquid licet, non oportet. Pater non queritur de ſcelere filij, ſed de officio. Deinde vtatur quiſque ſua lege. tibi illud licuit, & mihi hoc licet. abdicare liberos liceat. eſt aliqua lex, quæ filio patrem præferat? Si poteſt abdicari, etiam propter id quod lege permittente fecit: An abdicari etiam propter hoc non poſſit, quòd præmium accepit. Non poteſt, inquit, in ea re priuatim puniri, in qua publice honoratur. Eidem rei non poteſt præmium dari, & nota denuntiari. Cetera iura puto paterno imperio ſubiecta eſſe: hoc ius maius eſt ceteris, quod victoria de ſumma virtute quæritur. Non potes propter hanc legem filium abdicare, propter quam à filio victus es Si potes abdicare, An debeat. hoc diuiſit: An etiam ſi non debeat cum patre contendere, ignoſcendum tamen ſit, ſi adoleſcens gloriæ cupiditate lapſus eſt. Deinde, An contendere debuerit. Tum inquit, & honeſtum certamen erat, & tutum. Quid enim eſt glorioſius quàm aut virum fortem vincere, aut vinci à filio? ſi non debuiſſet contendere, non viciſſet. Et potuit fieri, vt ſi hic tibi ceſſiſſet, alius quis ad certamen procederet: qui nunc non proceſſit: quia ſciebat nihil ſibi profuturum, ſi te viciſſet, cùm deberet à filio tuo vinci. nulla laus tua fuiſſet. apparuiſſet enim illam victoriam non viri fortis fuiſſe, ſed patris. ſilentio virtutes noſtræ tranſiſſent: nunc illuſtratus es, dum

confe-

conferuntur. TVRRINVS hoc loco bellè dixit: Plures tibi inuidere cœperunt, postquàm victus es. Itaque noui generis res accidit. filius vicerat. omnes aiebant: O felicem patrem. Nouissimam fecit quæstionem, An etiam si quid iudicio peccauit, præmio emendauerit. Hoc loco dixit GALLIO illam sententiam, quæ valde excepta est: Cum diu deprecatus esset, ait, si nihil profecero, quid me facturum putas? ad templum iturum, aut ad deos supplicem? ad tuas statuas confugiam. SILO POMPEIVS tentauit & in hac controuersia illam quæstionem, quam in omnibus virorum fortium abdicationibus putabat esse tenendam: An vir fortis abdicari possit. aiebat in nulla magis controuersia illam posse tractari. Non potes, inquit, eum abdicare, qui te potest vincere. Miraris, si patria lege subducitur, qua & comparatur & præfertur?

COLOR. Colorem pro adolescente GALLIO illum dixit: Meæ, inquit, iuuenis, ætatis causa agi videbatur. cum dubitaret exaudisse quendam dicentem: Nihil agis, ego tibi cedo, illi non cedo. CESTIVS hoc colore vsus est, putasse se ipsi patri honestius hoc esse, certè domui, laudes vtriusque in foro inspici. MONTANVS VOTIENVS ait: Cognoui non quid imperares, sed quid præcepisses: dixeras semper, cum me hortareris ad gloriam, vt nulli cederem. Inuidiosa omnibus in illo iudicio fortuna tua videbatur, cum quæreretur, vtrum pugnasses felicius, an genuisses. Non est quòd putes me visum illis fortiorem: decepti sunt, pater: iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle crediderunt. ARGENTARIVS ait: Occasionem beneficij quæstu non concupiui accipere: præmium habet alter, alter percipit. FVSCVS ARELLIVS pater ait: Si nauigare imperasses, per hibernos fluctus egissem ratem: si peregrinari, nihil fuisset iubente te durum, hanc rem imperabas difficilem forti viro, vinci. BLANDVS hoc colore narrauit: Pater mihi obiecit, quod illi vna te non cesserim? Ego multiplicabo crimina mea. Nunquam illi quotiens recte faciendum fuit, cessi: semper volui videri frugalior, videri volui laboriosior. nam cum ad vires ventum erat, etiam ipse cedebat: non ego illum vincebam, sed ætas. TVRRINVS hoc colore vsus est: Volui, inquit, cedere, sed erant qui dicerent nos

licere. hoc enim modo legem salubertimam tolli. Disputaturi contra præmium patris videbantur, & dicturi; Non licet inter se cedere fortibus: non ipsorum tantum causa agitur, sed publica. omnium interest scire, quis sit fortissimus. His vocibus hominum missus sum ad id certamen in quo ad istum vtraque pertineret victoria. Quid putatis me dicturum? fortiorem me visum? falsum est. cum hoc quoque, quòd ego fortis eram, istius esset. Quid ergo? quare vicerim, quæritis? Visum est ad ruborem totius iuuentutis pertinere, neminem pugnasse fortius, quàm senem. Et cum dixisset, se præmia in patrem contulisse: dixit, Vici te pater: sed nempe vici tibi. Albvtivs hoc colore narrauit: Noluit, inquit, videri per collusionem patri titulum fortissimi viri contigisse. Non cessi ante iudicium: vt iudicio cederem: & feci. Nihil aliud quàm laudaui patrem, virtutes eius retuli: visus sum propter hoc ipsum præmio dignus. Silo Gavivs ait: Solebas mihi pater, inter dignorum virorum exempla narrare quædam etiam domestica. aiebas autem: Patrem fortem virum habuisti. vide vt tu sis fortior. processi tecum in aciem, nec illinc inulti redimus, omnis gloria in vna domo erat. Iubebat Resp. fortes viros recognoscere. O quantam ego cupiditatem gloriæ in patre meo vidi, quam inuenilem! Contendere me vetabat imperio, iubebat exemplo. Ventum est in iudicium, omnium quos ego noui, res inuidiosissima. quærebatur de patre meo: vtrum fortior esset, an felicior. Oscvs hoc colore narrauit. Erant qui accederent, & dicerent: Roga patrem tuum, cedat tibi. non est vtile Reip. hostium excitare animos. excitabuntur, si scierint neminem in hac ciuitate esse fortiorem quàm senem. illi me coëgerunt, quasi tunc quoque aliquid præstiturus essem Reip. venire in iudicium: in quo quid habet? ego sum iudicatus iunior. Dento dixit: Timeo ne ob hoc ipsum patri vilior fiam. ego sciam an vsque gloripsus sit. Triarivs hoc colore vsus est: In iudicio volui tibi cedere, vt non imperasse videreris, sed vicisse. & cessi. defunctorie causam meam egissem? notum sit illum cedere. quia parum est illi, non putabat. Nicetes in hac controuersia dixit: Εἰ ὁ πάππως ὑπὲρ τῆς φύσεως ἀποδοθῆς.... ἡμῖν πατρὶ πῶ τότε δικαιοῦσθαι, σὺκ ἂν εἶπεν. Ὑὸς νῦν μοι ἡμέρη ἥδε

ἡοὶ

θεοὶ φίλοιεν.. νὴ Δία μέλλα χαίρων. οἵτ' ἀγαθὸς πρὸς ὄφελ' ἴχεσθαι εἶπον .... ὅδε πατρὸς ἀμείνων. *An auus ille à natura datus, nobis adfuerit, in eo, quod institutum est, iudicio, non facile dixerit. Quæ mihi dies hæc cari dij. Profecto plurimum gaudeo, & illi qui de virtute contentionem suscipiunt, dixerunt... num hic patre melior.* SCAVRVS hunc sensum aliter dixit: O si auus meus interesset iudicio, quam libenter spectaret & discordiam nostram! Clamasset mihi, Non est quod cedas, ipse mihi nunquam cessit. LABIENVS partem patris declamauit, & dixit quod etiam desertoribus licet: Nolo habitare cum aduersario meo, non capit idem contubernium fortem virum & victum. Statuam, inquit, tibi posui. imo ne possem vnquam me victum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

CONTROVERSIA XXXII.

Demens quod mori coëgerit filiam.

LEX. DEMENTIÆ ACTIO. Thema. *Bello ciuili quædam virum secuta est. cum in diuersa parte haberet patrem, & fratrem, victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem: non recepta in domum, dixit, Quemadmodum tibi vis satisfaciam? Ille respondit, Morere. Suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementia.*

CONTRA PATREM. PORCII LATRONIS. Sic sibi satisfieri ne victor quidem voluit; excusauit victos, qui restituit. Quoniam reposcis vitam, quam dedisti, accipe. nullum fuit in proscriptione mulieris caput. OSCI. Inquinasti filiæ sanguine penates. quanquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Cæsar Pompeij caput, fleuit, & hoc illi propter filiam præstitit. ARELLII FVSCI. Quemadmodum tibi vis faciam satis? Hoc ipso satisfeciſſe debuerat puella. Filiam habuit adeo piam & in maritum & in patrem, vt alterum vsq; in mortem secuta sit, alteri etiam per mortem satisfecerit. quàm periculose eum offendo, qui si multa irasci cœpit, nescit ignoscere? CLODII TVRRINI PATRIS. Morere. Quid aliud meruerat, si satisfacere nollet? Nisi occu-

passes soror, fortasse pater tibi satisfeciisset. Hoc certum habeo, vnusquisque vestrum suadebat puellæ: Ad iratum patrem venis: in quas potes te componere blanditias: roga, deprecare: si nihil proficies, habes quemadmodum cogas: morituram te denuntia. Hoc quod ignouisti, victor, ad viros pertinet: illi tibi gratias agunt. nam fœminas, ne si irascereris quidem, proscripsisses. Quare secuta es virum? Adeo tibi vetera exempla exciderunt bonarum coniugum, quibus filiam solebas sanus hortari? Aliqua spiritum viri redemit suo. aliqua se supra ardentis rogum misit. impendisset se puella viro, nisi seruasset patri. Fvlvii Sparsi. Filia ante limen paternum in cruore suo volutatur. quid exhorruistis? paterna satisfactio est. Nostis domus nostræ legem: aut dicendum mihi, aut moriendum est. Qualis est ista satisfactio, qua filio, exoratum patrem sibi non sentit? Albvtii Silli. Vtræ meliores partes essent, soli videbantur iudicare dij posse. Si vis satisfacere mihi, morere. Quod ad me attinet, irascere malo. Si parricidium est, fuisse in diuersis partibus, nunquam defendisset apud Cæsarem Ligarium Cicero. Marce Tulli, quàm leue iudicasti crimen, de quo confessus es! Dona filiam, si misericors es, deprecanti: si hostis, edicto; si pater, naturæ: si iudex, causæ: si iratus es, fratri. Byteonis. Ante ipsum limen domus decessit, ne dubitari posset, vtrum marito periisset, an patri. vbi studuisti? vbi audisti? nego te istuc in bello didicisse: Marillii. Meruerat, inquit, mori. etiamnum accusas? certe iam tibi satisfactum est. O nouum monstrum! irato victore viuendum est: exorato patre moriendum est. Passieni. Vtinam interueniissem, non satisfeciisses sola patri. Furiosum te dicerem, si pro genero non rogasses. Secutus est gener diuersas partes, vxor suas. Labieno. Hoc obsequio consequatur denique, vt intra domum moriatur. M. Cato, quo viro nihil speciosius ciuilis tempestas abstulit, potuit beneficio Cæsaris viuere, sicut Tullius, si voluisset. Optima ciuilis belli defensio, obliuio est. Mvsæ. Allato ad se capite Cn. Pompeij, Cæsar auertisse oculos dicitur, quod tu ne in morte filiæ quidem fecisti. Cornelii Hispani. Peruagata est illa crudelis belli fortuna omnem ordinem, & vsque ad vltimæ plebis supplicia descendit, nihil in ciuitate

uitate noſtra immune victoris iræ præter fœminas fuit. Hanc laudem miſeræ vrbi ſeruare licuit. At tu pater, vt victor inſanis. MENTONIS. Semel repulſa, iterum redit; iterum repulſa, tertio rogat: non fatigatur, ſcit exorari etiam hoſteis. O te crudelem, niſi iam tibi & pro genero ſatisfactum eſt. Non ignoro, in quanto periculo ſim. neſcit placari iratus, & hoc etiam ſi filiæ excanduit. TRIARII. An non exorares victorem pro alio pater? Morere, inquit. Illi quoque quibus animaduertere in damnatos neceſſe eſt, non dicunt, OCCIDE, non MORERE: ſed AGE LEGE: crudelitatem imperij verbo mitiore ſubducunt.

PARS ALTERA. TVRRINVS CLODIVS bellè dixit: Nolite mirari, ſi durioribus vtar: non ſum proceſſurus vltro verba: minabor, deinde ignoſcam. fecit & victor.

DIVISIO. LATRO vſus eſt in hac controuerſia illa vulgata quæſtione: An poſſit agi cum patre ob vllam aliam rem, quàm ob dementiam. Impotens ſum, immitis, non tamen demens. Mores tuos patri debes approbare, non patris regere. Dic, Deſipis, nihil intelligis. ego ſanitatis meæ, ſi potuero, argumenta colligam: dicam in ſenatu non ſtultè ſententiam. Quid tibi videor feciſſe dementer? Partes malè egit? damnare non potes patrem propter verba, immo propter verbum. Si damnari dementiæ aliquis pater, etiam non demens, ob aliquod improbandum factum poteſt, an hic poſſit. Hoc in duo diuiſit. An etiam ſi hoc animo dixit, vt filiam mori vellet, damnandus tamen non ſit. Hic accuſatio filiæ, contrarias parteis à patre ſequentis, cum illam ipſa natura publicis excepiſſet malis. Animaduertit Manlius in filium & victorem: animaduertit Brutus in liberos non factos hoſteis, ſed futuros. vide an ſub iis exemplis patri fortius tantum loqui liceat. Deinde, An non eo animo dixerit, vt eam mori vellet. Dixit, inquit, iratus, cum vellet caſtigare, non occidere. GALLIO & illam quæſtionem fecit, An non ob id puella perierit, quòd pater illi tam dure reſponderit. Periit, inquit, propter deſiderium viri: alioquin vnius verbi amaritudinem morte penſaſſet? Immo mulier præceps, temeraria, inſano flagrans amore & attonito, quæ virum

patre relicto secuta fuerat, res viri consecuta est. SILO POMPEIVS huic quæstioni præponebat illam, ex qua in hanc transitus fit, An etiam si propter hoc verbum patris periit, damnari tamen pater non debeat. nec enim euentus imputari debet cuiusque rei, sed consilium. Si post hoc verbum puella vixisset, nunquid patrem dementiæ damnare posses? atqui hoc verbo si quid factum est, non à patre, sed à puella factum est. Non oportet autem illius temeritatem, dementiam videri patris. Post hanc quæstionem faciebat illam, An ob hoc perierit.

COLOR. Color à patre accusatoris simplex est: ait patrem durum fuisse, crudelem, bono publico eum fuisse periturum. Dixit dure, inquit, eo vultu, ea affirmatione vt videretur non iubere tantum, sed occidere. Hoc loco dixit TVRRINVS CLODIVS: Hoc post bellum, immo post edictum: & adiecit, Nunc intelligit Resp. Imperator, quantum tibi debeat, cui sine sanguine satis factum est. Omnes enim dixerunt, patre nolente illam nupsisse. GALLIO dixit: Nondum mihi videbatur scire quid meruisset, volui illam intelligere crimen suum. CESTIVS hoc loco: Contumaciter, inquit, rogauit, sic quomodo & periit: non vultu demisso, non summissioribus verbis, nondum tanquam victa: nihil ignoui filiæ, nihil victæ. Primum quare ad me non fratrem suum misit? an etiam fratri irascitur? ARGENTARIVS. Nos duces exorauimus, quorum liberi in diuersis partibus fuerant. diximus: ignosce nobis seueris esse, si licuerit esse securis. Quid peccaui, quod filiam ex hostium castris venientem non primo verbo recepi? TVRRINVS CLODIVS ait: Volui fratrem sorori dare beneficium. eo durius loquar, vt ille me pro sorore sua deprecetur. Primum quare me solum rogat, cum debeat duobus satisfacere? SILO GAVIVS dixit: Volui, inquam, mora torquere: sine inquam, iterum ac tertio roget. Nec mitissimus quidem victor statim ignouit. LABIENVS ait: Non sum statim exoratus: & si vixisset, non essem fractus primis vocibus eius: ne tertio quidem rogatus, aut quarto. At victor cito exoratus est. Noli mirari: facilius est ignoscere bello quàm parricidio. HISPANVS de morte eius hoc dixit: Iterum illum nobis vir abduxit. ALBVTIVS. Tuto me, ait, putaui loqui fortius,

tius. non dubitaui enim quin frater illi dicturus esset: Non est quod timeas, exorabitur: si difficilior erit, illum ego rogabo. & si rogasses, adolescens, feciſſem, non magis tibi ego, quàm sorori tuæ maritus. MONTANVS VOTIENVS dixit: Non est quòd putes illam cecidisse ira patris: cui vixerat, periit: illa se cui addixit, impendit. Et eundem sensum in argumentis, cum dixit non propter patrem illam periisse. Quid ergo, inquis? propter quem? Scis illam virum habuisse, pro quo mori posset.

CONTROVERSIA XXXIII.

Debilitans expositos.

LEX. REIP. LÆSÆ SIT ACTIO. Thema. *Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reip. læsæ accusatur.*

CONTRA DEBILITANTEM EXPOSITOS. PORCII LATRONIS. Æstimate, quale sit scelus istius quo factum est ne læsi patres liberos suos aut agnoscant aut recipiant. etiam confessas iniurias tacent. Vectigalis istius crudelitas fuit, eo magis quod omnes præter istum misericordes sumus. Mendicares, nisi tot mendicos feciſſes. Effecit scelestus iste, vt nouo more nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quàm agnoscere. CASSII SEVERI. Huic cœci innitentes baculis vagantur; huic trunca brachia circunferuntur, huic conuulsi pedum articuli sunt, & torti tali, huic elisa crura, illius, inuiolatis pedibus cruribusque, fœmina contudit: aliter in quemque sæuiens ossifragus iste, alterius brachia amputat, alterius eneruat: alium distorquet, alium delumbat: alterius diminutas scapulas in deforme tuber extundit, & risum in crudelitate captat. Produc agedum familiam semiuiuam, tremulam, debilem, cœcam, mancam, famelicam: ostende nobis captiuos tuos. Volo mehercules nosse illum specum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium spoliarium. Sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Huic recta membra sunt: &, si nemo obstet naturæ, proceritas micabit. ita frangatur, vt humo se

alleuare non possit, sed pedum crurumque resolutis vel-
tebris reptet: huic extirpentur radici us huic specioſa fa-
cies est. potest formosus mendicus esse. reliqua membra
inualida sint, vt fortunæ iniquitas in beneficia sua sæ-
uientes magis hominum animos peruellat. Sine satelliti-
bus tyrannus calamitates humanas dispenset. Vibii Gal-
li. Intuemini debilia infelicium membra nescio qua tabe
consumpta: illi præcisas manus, illi erutos oculos, illi con-
tractos pedes. Quid exhorrescitis? sic iste miseretur. Tot
membra franguntur, vt vnum ventrem impleant: &, ô
nouum monstrum, integer alitur debiles alunt. Albvtii
Sili. Perissent, inquit. ita non sic infelicius supersunt,
quàm perituri fuerant? Perissent, inquit, interroga pa-
tres. vtrum maluerint. Eruantur, inquit, oculi illius, hu-
ius præcidantur manus. Quanti ex his fortes viri? quan-
ti tyrannicidæ? quanti futuri sacerdotes? Nec puto incre-
dibile. in hac fortuna loquor, certè ex hac turba origo
Romanæ gentis apparuit. Egregius educator plus acce-
ptum crudelitati, quàm expensum misericordiæ refert.
Triarii. Perissent, inquit. Puto, experieris nos non
esse crudeles. tamen nemo non nostrum, cum istis stipem
porrigeret, mortem precatus est. Surge tu debilis: co-
natur & corruit. Surge tu mute: sed quid excitaris? rogare
non potes. Surge tu cœce: sed ad quorum eas genua, ne-
scis. O te inter omnes debiles ante hoc iudicium felicis-
simum, quòd istum dominum non videbas: in hoc iudi-
cio infelicissimum, quòd istum reum non vides. Expositos
aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites si præteriissent.
Cornelii Hispani. Ergo si illis temporibus iste carni-
fex apparuisset, conditorem suum Roma non haberet. Ti-
meo ne hoc prosit reo, quod nemo ex his quenquam vide-
ri vult suum. Ivnii Bassi. Intuemini vtramque par-
tem, & ei succurrite, quæ miserabilior est. liceat videre
mercenarios tuos. hic cœcus est, hic debilis, hic mutus.
His tu mori non permittis? Vis in te iudices more tuo
misericordes sint? tuo exemplo? Argentarii. Quo-
rum cum vbique audiantur preces, in sua tantum causa
cessant. Adiiciamus aliquid ad quæstum. deme huic ocu-
los, illi manus. Arellii Fvsci Patris. Præcidatur in-
quit, lingua. genus est rogandi, rogare non posse. Misere-
mini

mini horum omnium, Iudices, quorum misereri etiam singulorum soletis. CESTII PII. Vt hanc causam susciperem, ne ab eis quidem rogatus sum, pro quibus ago. quid enim miseri rogare sciunt, nisi stipem? quid infelix iste peccauit aliud, quàm quod natus est? CLODII TVRRINI PATRIS. Age, si quis agnouerit suum, petes alimenta, tanquam alueris? non est quod timeas, nemo agnoscet. O miserum, si quis alimenta suo dat; ô miserum si negat. Ita nos istis vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negamus, quod tibi daturi sint? Et quod est indignissimum, crudelis cum sit, misericordia publica alitur. Venite miseri, & hodie primum vobis rogate. MENTONIS. Errant miseri circa parentum suorum domos: & fortasse aliquis à patre alimenta non impetrat. Nulli plus reddunt integra mancipia. Cur tu tam exiguum refers? vi assequi poterat, vt non rogares, vt non acciperes: spiritum tibi non relinquerem, nisi crudelior futurus essem te relinquendo. Tibi captura quotidiana non respondet. apparet te nondum hominibus satis miserum videri. GAVII SILONIS. Tu, inquit, in illa vicinia mendicabis, tu ad limen accedes: & crudelis, miseris parentum domos demonstrat. Hic non facile stipem impetrat? etiamnum aliquid illi detrahatur. IVNII GALLIONIS. Serua oculos, vt videat quem roget: serua manus, vt habeat quibus stipem accipiat. Occurrunt nuptis omina dira, factis publicis auspicia feralia. Feriatis maximè ac sollemnibus & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges oberrant. à te fortasse aliquis acceptam stipem portat ad deos. FVLVII SPARSI. Scio, Iudices, variis quemque causis ad accusandum solere compelli. quosdam ambitio gloriæ, quam ex damnato petierunt, prouocauit: alios odia & simultates protraxerunt. non dubito fuisse quosdam qui præmium peterent; ego omnibus ceteros impellentibus causis vaco. Quæ enim gloria est in tam sordido reo? quæ simultates, vt non eas quoque contaxisse pudeat? aut quod præmium, cùm stimulant ij, qui se alere non possunt? Non is est qui rogare nesciat. etiam docere solet. Quos affectus vestros optare debeam, nescio: si misericordiæ propiores fueritis, crimina rei vobis ostendam si verum fuerit. At reum hunc nos publicè pascimus,

Exigitur à te talio. non habes totidem membra, quot debes. Lupa oblita feritatis, placidior, velut fœtibus suis præbuisse vbera fertur. Sic lupa venit ad infantes: expectemus hominem. Gratulor tibi Roma, quòd in conditores tuos homo nō incidit. Ergo cùm de publica misericordia cogitares, tā crudelis esse potuisti? Proxima, inquit, die hic plurimum retulit: faciendus est huic similis alter. hic satis retulit: fiat & alius miser ad hoc exemplum Ite nunc, inquit, & alimenta mihi quærite. Tu, inquit, qui oculos non habes, per oculos rogato. tu, inquit, qui manus perdidisti, per manus rogato. Tu per illa membra quæ trahis debilia: per ea quisque quæ non habet, ambiat. O miseros qui sic rogant: miseriores, qui sic rogantur. Ecce, nescio quis. Meus, inquit, filius si viueret, huic fortassis similis esset. Num, inquit, ego meum transeo? Alius, inquit: Potuit meus in eundem incidere dominum. quid si incidit? omnes omnibus conferunt, dum vnusquisque timet ne suo neget.

Pars altera. Arellii Fvsci. Debilitasti, inquit, plus illis patres nocuerant.

Divisio. Latro sic diuisit, An læsa sit Resp Primum quod reipub. crimen constare oportet. deinde tunc reum quæri. An læsa sit Respub. non solet argumentis probari. Manifesta statim Reip. damna sunt, si muri diruti sunt, si classis incensa est, si exercitus amissus, si vectigalia deminuta. hoc damnum quod tu obiicis, non videbat. Dic mihi, quando rempub. læsit? cùm vnum expositum debilitauit. atqui etiam qui occidit vnum, non tamen Reipub. læsæ tenetur reus, sed cædis: etiam qui duos, etiam qui plures. Dic mihi, quis numerus efficiat, vt læsa videatur Respub. Duo debilitantur, nondum Resp. Infantes perdidit, & infelices. Potuerunt, inquit, duces fieri. potuerunt etiam sacrilegi esse & homicidæ: potuerunt & perire. Attamen crudelem rem facit & lanista, nec damnatur Reip. læsæ: & leno qui cogit inuitas pati stuprum, nec lædit Remp. Ego nunc non laudari reum desidero, sed absolui. noceat hoc illi cùm honores petit. Potest aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Deinde an si læsa sit Resp. ab hoc læsa sit. Non à me, inquit, sed à parentibus qui proiecerunt. Hic crudelis, vt multum illis abstulerit, vitam reddidit. Contra ait. Illi singulos exponunt, tu omnes;

omnes debilitas: illi spem, tu instrumenta viuendi detrahis. Deinde, An teneatur Reip. læsæ, si fecit quod ei facere licet. Non potuit, inquit, vlla res lege damnari, quæ legi innititur. Si domum meam diruam, nunquid dices me Rempub. lædere? Et poteras describere, quam inhumanum sit, illos parietes maiorum in nostram vsque perductos memoriam, in hostilem modum deiici. In agris meis arbusta succidere velim. Deinde, An hoc licuerit illi facere. licuit, inquit. Expositi, inquit, in nullo numero sunt: serui sunt: hoc legumlatori visum est. denique si non licet, habent legem talionis. agere singuli iniuriarum possunt. Reip. quidem læsæ non potest agi eorum nomine, qui extra Rempublicam sunt. Non potest pro omnibus agi, pro quibus singulis non potest. Scio quosdam putare quæstionem esse, An possit à priuato homine lædi Respublica. SPARSVM certè ita declamare memini. Quod si quisquam recipit, & illam recipiet: An à muliere possit, an à sene, an à paupere possit: quorum nihil vnquam quæritur. Sed dicit tamen solet, quomodo cùm illa quæstio tractatur: An respublica læsa sit, totiens reus in argumenta non læsæ Reipublicæ non dicit: ne potuit quidem lædi à priuato, à paupere, ab ægro, ab infante. GALLIO fecit illam quæstionem, An in expositis lædi possit Respublica. Non potest, inquit. An lædi possit in aliqua sui parte: hæc nulla Reipublicę pars est. non in censu illos inuenies, non in testamentis. Sed hæc quoque in illam incurrit, An respublica læsa sit. dicitur enim: Ne lædi quidem potuit in eis, quos non habebat.

COLOR. Pro illo qui debilitat expositos, pauci admodum dixerunt. Dixit GALLIO, & hoc colore vsus est: Egentem hominem, & qui ne se quidem alere, nedum alios posset, sustuliſſe eos qui iam relicti fine spe vix spiritum traherent: quibus non iniuria fieret si aliquid detraheretur: sed beneficio cederet, si vita seruaretur. Faciunt inuidiam, alicubi oculos deesse, alicui manus. dicant illos per hunc tam misere viuere, dum fateantur per hunc viuere. GALLIO illud quoque in argumentis tentauit: Adeo, inquit, hæc res non nocuit Reip. vt possit videri etiam profuisse. Pauciores erunt, qui exponent filios. TVRRI-

NVS CLODIVS hoc colore vsus est: Multos patres exponere solitos inutiles partus. Nascuntur, inquit, quidam statum aliqua parte corporis mutilati, infirmi, & in nullam spem idonei: quos parentes sui proiiciunt magis, quàm exponunt; aliqui etiam vernulas, aut omine infausto editos, aut corpore inualidos abiiciunt. Ex his aliquos hic sustulit, & eas partes quæ cuique possent miserabiliores esse, miseratus abstulit: stipem rogant, & vnius misericordia viuent, omnium aluntur. At res fœda est, mendicos habere, à mendicis ali, inter debiles versari. Age non pudet vos ex hoc producere contubernio reum, à quo dicatis læsam Rempub.? & sic descendit ad argumenta, vt diceret: Quomodo hic potuit lædere? SILO POMPEIVS illo colore vsus est: Misericordem hunc fuisse, voluisse vitam dare, sed non potuisse alere; itaque eo compulsum, vt vnusquisque aliquam partem corporis pro toto dependeret. LABIENVS tam disertè declamauit partem eius, qui debilitabat expositos, quàm nemo alteram partem: cum illam omnes disertissimi viri, vel ad experimenta suarum virium dixerint. Illum autem locum vehementissimè dixit. Vacare homines huic cogitationi, vt curent quid homo mendicus inter mendicos faciat? Principes, inquit, viri contra naturam diuitias suas exercent; excisorum greges habent, exoletos suos, vt ad longiorem patientiam impudicitię idonei sint, amputant. & quia ipsos pudet viros esse, id agunt, vt quàm paucissimi sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus Curatis qui ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quòd isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt; non curatis, quòd iuuenum miserorum simplicitatem circumueniunt, & speciosissimum quemque maximè idoneum castris in Iudum coniiciunt. In mentem vobis venit misereri horum, quòd membra non habeant? quid illorum, quòd frustra habent? Hoc genere insectatus sæculi vitia, egregia figura, inquinatum & infamem reum, maiorum criminum impunitate defendit. Celebris hęc apud Gręcos controuersia est. Multa ab illis pulchre dicta sunt à quibus non abstinuerunt nostri manus; multa corruptè, quibus non cesserunt. NICETES dixit, Τὶ κάκιον; ἐς τούτους τροφὰς αἰτεῖς οὓς μὴ δεέφειν, ἀσεβές ἐστι. *Quid peius? & hos alimenta poscis,*

poscis, quos non alere impium est. Hunc dixit sensum P. ASPRENAS, eodem modo vno verbo propriore vsus: Hunc alunt qui alimenta poscunt, quibus crudelis est qui negat. Circa hunc sensum est & ille à QVINTILIANO dictus. Nescio vtrumne vos miserabiliores dicant, quòd alimenta accipitis, an quòd huic datis. Accipitis enim, quia debiles estis. Et datis per quem debiles estis. ADDEVS rhetor; Κλαίουσαι μητέρες ἠράνιζον, εἰ μὲν ἐμὸς λέγουσαι, ἐμὸν· εἰ δὲ ἀλλότριος καὶ τὸν ἐμὸν ἄλλοι. *Lamentantes matres stipem corrogabant, si quidem meus, dicentes meum: sin alienus, & meum alij.* Hunc sensum quidam Latini dixerunt: sed sic, vt putem, illos non mutuatos hanc sententiam, sed imitatos. BLANDVS dixit: Porrigit aliqua mendico rogata stipem. Vtique si peperit, exposuit. ô quam misera cogitatio porrigentis est! hic fortasse meus est. OSCVS dixit: Qui iam porrexit plurimis stipem, suo negat. ARELLIVS FVSCVS dixit: Alit rogata filium mater: misera, si scit suum esse: misera, si nescit. ARTEMON dixit: τὰ μὲν ἄλλων ἐρωτᾶν δεῖ γ' ἕως τρέφει, ἀλλ' ἡμετέρα ἀναπτατρέφει. *De aliorum rebus quærere oportet, dum decet, sed nostra nutriunt mutila* Hanc sententiam LATRO PORCIVS virilius dixit, qui non potest furto suspectus esse. Græcos enim & contemnebat & ignorabat. cùm descripsisset debiles artus omnium, & alios incursantes, alios repentes, adiecit; Pro dij boni, ab his aliquis alitur integer? ΔΑΜΑΣ ΣΟΝΒΡΟΣ dixit: πάλαι μὲν ἐκθετοὺς κίνδυνος ἦν τὸ ῥιφῆναι, νῦν δὲ τὸ τραφῆναι. *Olim quidem expositos periculum erat abiici, nunc verò nutriri.* Hunc sensum CESTIVS transtulit. Effecisti, inquit, vt maius periculum esset educari, quàm exponit. FVSCVS ARELLIVS aliter dixit: Illa adhuc in miseræ sortis infantia timebantur, feræ, serpentésque, & inimicus teneris artubus rigor, & inopia; inter expositorum pericula non numerabamus educatorem. GLYCON corruptam dixit sententiam; Κρουσάτω τὸς τὴν θύραν τὸν ἐχόντων τὸ προσαγάγοι τίς. Et illam: Ἄγε, σὺ δὲ κλαῖε σὺ δὲ θρήνει, ὦ κακῶν ἀσυμφόνων; *Pulsato quis hostium, rerum huc pertinentium aliquid adducat quispiam. Age, tu plora, tu lamentare, ô mala dissona.* Sed nostri quoque bene insanierunt. MVRRHEDIVS dixit: Producitur miserorum longus ordo, maior pars se sine se trahit. Et LICINIVS

Nepos: Vt soluendo sis in pœnas, quotiens tibi renascendum est? Illud Sparsvs dixit, quod non corruptum tantum, sed contrarium dicebat esse Montanus. Solus plura habes membra, quàm tot hominibus reliquisti. Ita enim hic potest videri læsisse rem publicam, si multi sunt debilitati. Apparet autem non multos esse, si plura habet membra, quàm debilitatis reliquit. Et illud æquè ab illo aiebat corruptè dictum: Prò dij, etiunt plures mendici, quàm membra. Græcas sententias in hæc refero, vt positis æstimare, primum quàm facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit. & quàm omne, quod bene potest dici, commune omnibus gentibus sit: deinde vt ingenia ingeniis conferatis, & cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus. Labieni sententiam seposui, quia locuti de illa homines erant. Sed vbi quotidianum diurnum & mendicantium quæstus recognoscit, tu hodie minus attulisti. cedo Iora. gaudeo me non omnes emancasse. Quid fles? quid rogas? plus retulisses, si sic rogasses. Dixerat & illam sententiam: Date miseris, quod vnum percipere gaudium possunt. Aliquis ex illis damnatum istum videat, aliquis audiat. αὐτὴ μόνη, *hoc solum*. Glycon dixit: Τοῖς παλαιπώγοις χαρὰ καταλελειπται. *Miseris istis gaudium relictum est.* Vinicivs summus amator Ouidij, hunc aiebat sensum disertissimè apud Nasonem Ouidium esse positum, quem ad fingendas similes sententias aiebat esse memoria tenendum. Occiso Achille hoc epiphonema apponit:

XII. Metamorph.

Quod Priamus gaudere senex post Hectora posset,
Hoc fuit—

Cassivs Severvs dixerat: Ostende nobis captiuos. Iulivs Bassvs dixerat: Ostende nobis mercenarios tuos. Labienvs commodius videbatur dixisse: Ostende nobis alumnos tuos. P. Asprenas dixit, cùm induxisset stipem porrigentem mendico, O infelicem patrem: & hoc qui dicit, fortasse pater est.

Con-

CONTROVERSIA XXXIV.

Parrhasij Prometheus.

LEX. LÆSÆ REIP. SIT ACTIO. Thema. *Parrhasius pictor Athenienſis, cùm Philippus captiuos Olynthios venderet, emit vnum ex his ſenem. perduxit Athenas, torſit: & ad exemplar eius pinxit Promethea. Olynthius in tormentis perit. Ille tabulam intemplo Minerua poſuit. accuſatur reip. læſæ.*

CONTRA PARRHASIVM. GAVII SILONIS. Infelix ſenex vidit iacentis diuulſæ patriæ ruinas: abſtractus à coniuge ſuper exuſtæ Olynthi cinerem ſtetit iam ad figurandum Promethea. ſatis triſtis eſt. Prò Iupiter! (quem enim melius inuocem aduerſus Parrhaſium, quàm quem imitatus eſt?) Olynthium tantum picturæ tuæ excipio. Num quis vt naufragium pingeret, hominem merſit? cæditur: parum eſt. inuritur: etiamnum parum eſt. laniatur: hoc inquit in irato Philippo ſatis eſt, ſed nondum in irato Ioue. IVLII BASSI. Producitor. Superuacuum eſt, inquit: nondum quantum ſatis Prometheo, poteſt gemere. Vltima Olynthij deprecatio eſt: Athenienſis redde me Philippo. Non eſt iſtud donum, ſacrilegium eſt. Seruus, inquit, meus fuit. Putes Philippum loqui. Ædem Mineruæ tanquam caſtra Macedonum fugiunt. CLODII TVRRINI. Parum, inquit, triſtis eſt. Aliquis Olynthius parum triſtis eſt, niſi qui Athenienſem dominum ſortitus eſt? Dabo tibi, Parraſi, maiora tormenta. dum illum ad iacentem Olynthum, duc illo, vbi liberos, vbi domum perdidit: ſcis certe quàm triſtem illum emeris. Olynthiis vrbem aperuimus, templa præcluſimus. Ergo nemo Olynthius tortus eſſet, ſi omnes illos Macedones emiſſent. Torqueatur. hoc nec ſub Philippo factum eſt. Moriatur. hoc nec ſub Ioue. ARGENTARII. Hoc hoſpitio Olynthius Athenis exceptus eſt? tantum porrò Olynthius poſſit, Parrhaſius quid? non & oculos noſtros torquet? ibi ponit tabulam vbi fortaſſe nos tabulam fœderis poſuimus. Hoc Promethea facere eſt, non pingere. Aiebat tortoribus: Sic incendite, ſic iſtum quem fecit, cum maximè vultum ſeruate, ſit ſibi ipſi exemplar. CESTII PII. Emi, inquit, immo ſi Athenienſis,

es, redemisti. si nescis Parrhasi, in isto templo pro Olynthiis dona soluuntur. Crudelis ille Græciæ carnifex, istum tamen nihil amplius quàm vendidit. Producitur nobilis senex, longa miseriarum tabe confectus, reductis introrsus oculis, tam tristis, quasi iam tortus esset. vt admoueri sibi cathenas vidit: Superuacuæ, inquit, sunt: si ad alium dominum peruenissem, Athenas fugerem. Istud tibi in nullo Olynthio permitto, nisi Lasthenem emeris. Triarii. Corrupisti duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. Quemcunque præco flentem viderat, sciebat te emptorem: miserabantur omnes. Te fortasse, omne Philippus reduci iussisset, si Athenienſem vidisset, & emptore *quod ego fabulosum esse non dubito. Sed vtrum vult Parrhasius, eligat. parum piè, aut infami auctione imitatus est. Clamabat iste: nondum satis tristis es; nondum satis, inquam, adiecisti ad priorem vultum. talis in auctione Philippus. Mvsæ. Narraturus sum Olynthii senis igneis, verbera, tormenta. aliquis me nunc queri de Philippo putat. Dij deæque te perdant, misericordem Philippum fecisti. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est; si nobis, iratum Philippum vicit. Pinge Philippum crudelem: oculo effosso, iaculo perfracto, per tot damna à diis immortalibus tortum, Cornelii Hispani. Vltima membrorum meorum tabes tormentis immoritur. Parrhasi, quid agis? non seruas propositum. hoc supra Promethea est. Tantum patiendum est, pingente Parrhasio, quantum irato Ioue. Arellii Fvsci patris. Pinge Promethea, sed homines facientem, sed igneis diuidentem; pinge, sed inter munera potius quàm inter tormenta. Inter altaria, Olynthij senis crucem posuit. Miserrime senex, fortè ex seruis tuis aliquis felicius seruit. vtique felicior est, quisquis Macedoni seruit. Fvlvii Sparsi. Si ad succurrendum profectus es, queror quòd vnum emisti; si ad torquendum, queror quod vllum. Vtinam Philippe his auctionem cum exceptione fecisses; Ne quis Athenienſis emeret. Non vidit Phidias Iouem; fecit tamen velut tonantem; nec stetit ante oculos eius Minerua; dignus tamen illa arte animus & concepit deos & exhibuit. Quid facturi sumus, si bellum volueris pingere? diuersas virorum statuemus acies, & in mutua vulnera armabimus manus, victi sequentur, victores crudeli

reuer-

reuertentur? Ne Parrhasij manus ludat temerè coloribus, internecioni humanæ timendum est. Si necesse est aliquem torqueri, eme nocentem seruum; vt eodem tempore ex eo exemplum sumas & supplicium. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus, flagellis, eculeis. Ista aut videntem, aut expectantem, Parrhasi, parum tristem putas? Dicebat miser: Non prodidi patriam. Athenienses, si nihil merui, succurrite: si merui, reddite Philippo. Inter ista Parrhasius dubium est studiosius pingat, an sæuiat. Torque, verbera. sic iste carnifex colores temperat. Quid ais? parum tristis videtur, quem Philippus vendidit. emit Parrhasius: Etiamnum torque, etiamnum bene habet, sic tene. Iste vultus esse debuit lacerati, hic morientis. PORCII LATRONIS. Si videtur tibi, istis muneribus aram misericordiæ orna. Nemo ergo ex Olynthiis miserius seruit, quàm qui Atheniensem dominum sortitus est? Miser vbicunque Philippum non viderat, pacem putabat. Alliga, inquit. Aiebat. Solutus apud Philippum fui. ALBVTII SILI. Expecta dum Euthycrates aut Lasthenes capiatur. Phintias omnia Parrhasio tortore digna fecit. Philippus quoque vendidisse contentus est. Producitur senex nobilis, flens, respiciens patriam: placuit isti vultus infelix. habuit aliquid Promethei simile, etiam ante tormenta. Diligenter agit causam, vt Philippus. Olynthio non est: ego pecuniam perdidi, redi ad auctorem. Propter hominem Prometheus distortus. propter Promethea homines ne torseris. Philippus sic rogabatur: Liceat Olynthiis viuere. Parrhasius aliter rogatur, Olynthiis mori liceat. Tristem volo facere. nemo faciet, si Philippus non fecit.

DIVISIO Hanc controuersiam magna pars declamatorum sic dixit, vt non controuersiam diuideret, sed accusationem; quomodo solent ordinare actionem suam in foro, qui primo loco accusant. In scholastica, quia non duobus dicitur locis, semper non dicendum tantum, sed respondendum est. obiiciunt quòd hominem torserit, quod Olynthium; quod deorum supplicia imitatus sit, quod tabulam in templo Mineruæ posuerit. Si Parrhasius responsurus non est, satis bene diuidunt. Nihil est autem turpius, quàm aut eam controuersiam declamare, in qua

nihil ab altera parte responderi poterit: aut non refellere, si responderi potest. Gallio fere similem diuisionem in Parrhasio habuit ei, quam habuerat in illa controuersia, cuius mentio est in hoc ipso libro. Debilitabat expositos, detractis quibusdam. Diuisit autem sic: An læsa sit Respublica. quid perdidit, inquit? nihil. Nondum de iure controuersiam facio. Perdidit vnum senem Olynthus: fac Athenienses, non ages mecum reipublicæ læsæ, si Athenienses senatorem occidero, sed cædis. Ita. verum Athenienſium corrumpitur opinio. misericordia semper censi sumus. Nunquam vnius facto publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Athenienſium, quàm vt labefactari tormentis captiui possit. Læsa est, inquit, Respublica. Si quis Olynthij depositum negauerit, videbitur, vt existimo, non rempublicam, sed hominem læsisse. Olynthiis hoc tribuisti, vt eodem loco essent, quo Athenienses. Læsisti, inquit, rempublicam, quòd hanc picturam in templo posuisti. lædunt rempublicam qui aliquid illi auferunt, non qui adiiciunt: qui diruunt templa, non qui ornant. Peccauerunt ergo & sacerdotes, qui tabulam receperunt. quare tamen non reciperent? Deorum adulteria picta sunt, positæ sunt picturæ Herculis liberos occidentis. Deinde, An ob id accusari possit læsæ Reipublicæ quod ei facere licuit. Ea lege persequere, quæ non licuit. dicis mihi; Hoc facere non oportet, huic rei æstimatio immensa est, itaque nulla vindicta est. & id tantum punitur, quod non licet. satis abundéque est, si opifex rerum imperitus ad legem innocens est. An hoc ei facere licuerit. Hoc in illa diuiditur, An Olynthius fuerit apud Athenienſem, etiam antequam fieret decretum. Seruus, inquit, est meus, quem ego emi belli iure. vobis, Athenienses, expedit: alioquin imperium vestrum in antiquos fines redigitur, quicquid est bello partum. Et est contra. At ille seruus alij emptori esse potest, Athenienſi non. Quid enim si Athenienſem à Philippo emisses? Atqui sciebas Olynthios nobis coniunctos esse fœdere. Vt scias, inquit, seruos fuisse, decretum postea factum est Athenienſium, quo iuberentur & liberi & ciues esse. quare hoc illis ius, si iam habebant, dabatur? Deinde, an decreto hoc non contineatur, liberi vt fiant, sed vt esse liberi iudicen-

dicentur. Hoc censuimus, Olynthios ciues nostros esse. ita & ille ciuis noster fuit. Non, inquit: nam decretum in futurum factum est, non in præteritum. Vis hoc scire? Non quisquis Olynthium seruum habuit, accusabitur, quòd ciuem in sua seruitute tenuerit. Si quis tunc inter necessaria seruilia officiorum ministeria percussit, aut cæcidit, iniuriarum accusabitur? atqui quantum ad ius attinet, nihil interest, occiderit, an cæciderit: nam aut nec cædere licuit, aut & occidere.

COLOR. A parte Parrhasij fecit hunc colorem, emptum esse à Parrhasio senem, inutilem, expiraturum. Si verum vultis, inquit, non occidit illum, sed deficientis & alioquin expirantis, morte vsus est. Torsit, inquit, tamen: si lucri causa, obiice: nempe crudelitatis pretium Athenæ habent. In argumentis dixit, quantum semper artibus licuisset: medicos, vt vim ignoratam morbi cognoscerent, viscera rescidisse. hodie cadauerum artus rescindi, vt neruorum articulorúmque positio cognosci possit. ALBVTIVS hoc colore: Calamitosum fuisse, orbum palam mortem optantem: nec aliter illum Philippus vendidisset, nisi putasset illi pœnam esse viuere. SILO POMPEIVS putabat commodius esse, si hoc animo isset Parrhasius ad auctionem, vt aliquem in hunc vsum emeret. poterit enim videri, elegisse vilissimum & maximè inutile. *FVSCO ARELLIO placebat, emptum quidem illum in alios vsus: sed cùm deficeret, & mori vellet, ad id quod vnum ex cadauere artifex poterat, impensum. GALLIO ad neutrum se alligauit, nec dixit, quo animo emisset. GALLIONIS color intolerabilis est: dixit etiam, senem ex noxiis Olynthiis emisse. Quod si licet illi fingere, non video quare non eadem opera dicat, & conscium proditionis Lastheni fuisse, & se pœnæ causa torsisse. HISPO ROMANVS ignorantiam illam excusauit. Pictor, inquam, intra officinam suam clausus, qui hæc tantum vulgaria iura nouerit, in seruum nihil non domino licere, pictori nihil non pingere, mancipium suum operi suo impendit. Non omnia, inquit, narras: Olynthius fuit ille qui periit. Quid autem ad rem pertinet, cuius nationis seruus fuerit? Audes, inquit, seruum dicere Olynthium? etiam, post bellum, & ante decretum. Alioquin quod vos

illis dedistis beneficium, nisi quod iam illos nec torquere licet, nec occidere? Græci nefas putauerunt, pro Parrhasio dicere; omnes illum accusauerunt, in eosdem sensus incurrerunt. Glycon dixit, Πῦρ καὶ ἄνθρωπος προμηθεῦ τι σὸν σε δῶρα βασανίζει. *Ignis & homo, ô Prometheu tua te dona torquent.* Triarivs hoc ex aliqua parte cùm surriperet, inflexit. Hoc aiebat Severvs Cassivs, qui hoc facerent, similes sibi videri furibus; alienis poculis ansas murantibus. Multi sunt, qui detracto verbo, aut mutato, aut adiecto, putant se alienas sententias lucrifeciſſe. Triarivs autem sic vertit, Corrupisse duo maxima Promethei munera, ignem & hominem. sed egregiè illam surripuerunt, Evctenon qui dixit, Προμηθεῦ τίς σέ τις πῦρ καὶ ἄνθρωπον. *Prometheu post te aliquis ignem & hominem.* sanius quàm Glycon: Προμηθεῦ μέ τις γράφων ἄνθρωπον ἀφανίζει. *Prometheu me aliquis hominem pingens extinguit.* Damvs corruptissimè; Εἰκότως, ὦ Προμηθεῦ. Διὰ τί γὰρ πῦρ ἔκλεπτες ἀνθρώπῳ; *Merito, Prometheu, quare ignem homini clepsisti?* hic est Craton venustissimus homo, & prohomo & professus. Asinivs, qui bellum cum omnib Atticis gerebat, cùm donaret illi Cæsar talentum, in quo xiiij. sestertia sunt Athenienſium more, Ἢ πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ ἀττικὸς ᾖς. *Vel appone, inquit, vel aufer, ne Atticus sis.* hic Cæsari, quòd illum nunquam nisi mense Decembri audiret, dixit, & cùm commendaretur à Cæsare Passieno, nec curaret, interroganti, quare non complecteretur tanti viri gratiam, ἥλιε παρόντος λύχνον ἐκ ἅπτω. *Sole præsente lucernam non accendo.* Sæpe solebat apud Cæsarem cum Timagene confligere homine acidæ linguæ, & qui nimis liber erat: puto quia diu non fuerat ex captiuo cocus, ex coco lecticarius, ex lecticario vsque ad amicitiam Cæsaris felix, vsque eo vtramque fortunam contempsit, & in qua erat, & in qua fuerat, vt cùm illi multis de causis iratus Cæsar interdixisset domo, combureret historias rerum ab illo gestarum; quasi & ipse illi ingenio suo interdiceret, disertus homo & dicax, à quo multa improbè, sed venustè dicta, ne modum excedam, excutro, & ad Parrhasium reuertor. Nicetes dixit; Εἰ πίναξι λαμπρῷ ζωγραφέντας... τυραννεύοντας. *Si in tabula ignita pinguntur & tyrannide vexantur.* Hispo Romanvs dixit; Ignes, ferrum, tormẽta, pictoris ista an Philippi

lippi officina est? SPARSI sententia in descriptione picturæ habet aliquid corrupti: vbicunq; sanguine opus est, humano vtitur: dixit enim quod fieri nō potest. Illum locum omnes tentauerūt: Quid si volueris bellum pingere? Quid si incendium? Quid si parricidium? A Græcis DORON furiosè dixit; Τὶς Οἰδίπους ἐς'.....τὸν Ἀτρέα δ' γράφῃς..., μὴ μύθους ἴδῃς. *Quis sit Oedipus, quis Atreus non pingis....ne fabulas videas.* Sed nihil est quod minus ferri possit, quàm quod à METRODORO dictum est; Μήμοι τροάδας, μηδὲ Νιόβην. Θὲς τῷ πυρὶ παρενωτὸν Προμηθέα. *Non mihi Troades, neque Niobem, appone igni extensum Promethea.* TRIARIUS dixit: Nondum dignum irato Ioue gemuisti. HATERIVS dixit sanius: Nondum vultus ad fabulam conuenit. & illud: Parrhasi, vt omnia fiant ad exemplum, viuat qui tortus est. Sed si vultis audire, supra quod non possit procedere insania. LICINIVS NEPOS ait: Si vultis dignè punire Parrhasium, ipse se pingat. Non minus stultè ÆMILIANVS quidam Græcus rhetor: quod genus stultorum amabilissimum est. HEXARIDA fatuus dixit. Ἀποκτείναπε Παρράσιον, μὴ θελήσας γράφειν ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον δῦρη. *Pausanias* dixit: Διά σε Παρράσιε ἀγειὲς ἐμπορδούμεθ' ἡίων ναῦν, ἀφαγίσωντες. *Occidite Parrhasium, ne cupiens pingere, è nobis exemplar inueniat.* Pausanias *dixit: Propter te Parrhasi vrbanum ingredimur filiorum templum, cùm consecrassemus.* OTHO PATER cum pro Parrhasio diceret, in hoc colore detrusus est; Quia conciderant, inquit, per proditores Olynthij, volui pingere iratum proditori suo Iouem. GARGIVS multo stultius, quare Promethei Parrhasius supplicium pinxisset. Ego, inquit, ardente Olyntho non odissem ignium auctorem? LATRONIS illa celebris sententia est, quam SPARSVS quoque subtractis quibusdam verbis dixit in descriptione mortuorum: Parrhasi, e-morior, sic tene. hanc sententiam aiunt & DIOCLEM CARISTIVM dixisse non eodem modo. Ἄπιστος ἡ ὑπερηφία πρὸς τὸ ἄρτιον εἶδος. ἐβόα, φησὶ, *Infida res est fastus, ad gratam formam: clamabat, mane.* HISPO rideon honestè. ROMANVS fecit: multo enim vehementius insanit, quam nostri fanatici. Voluit videri volturios ad tabulam Parrhasij aduolare, fabula eleganti ad turpem sententiam perductus. Traditur enim Zeuxin, vt puto, pinxisse puerum,

quam tenentem: & cum tanta esset similitudo vuæ, etiam aues aduolarent operi, quendam ex præsentibus dixisse, aues malè existimare de tabula: non fuisse enim aduolaturas, si puer similis esset. ZEVXIN aiunt obleuisse vuam, & seruasse illud, quod melius erat in tabula, non quod similius. SPIRIDION æquè familiariter in templum volturios subire putauit, quam passeres aut columbas. Dixit enim: σαρκοφάγα σου ἥτε γραφὴ, καὶ τὰ ζῶα. *Carniuora sunt tua & pictura & animalia.* Sed nolo Romanos in illa re vinci. Restituet aciem MVRRHEDIVS, qui dixit: Pingo Triptolemum, qui iunctis draconibus sulcauit auras. Inter illos, qui de Prometheo corruptè aliquid dixerant, & APATVRIVS locum sibi vindicat. dixit enim: Ὦ τοῦτο τὸ πῦρ εἰς θεοὺς πάρει κλαπῆναι. *Cui contra Deos hunc ignem furandi facultas aderat.*

CONTROVERSIA XXXV.

Fur accusator proditoris.

LEX. INIVRIARVM SIT ACTIO. Lex. FVR CONCIONE PROHIBEATVR. Thema. *Quidam cùm diuitem postulasset proditionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Concionari cum vellet accusator à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.*

PRO FVRE. PORCII LATRONIS. Id solũ sustuli, quod fur reliquisset. nihil tam fur timuit, quàm ne dominus furtum nollet agnoscere. Fac mihi inuidiam: prodidi furtum meum. Ago magistratui isti gratias: cum ad illum furtum meum detulissem, furem summoueri non iussit. Ruentem ciuitatis statum vnius parietis ruina reposui. OSCI. Sollicitus erat, ne quod perdiderat, quęreretur. Indicium profiteor, multos furti conscios habeo. furti mei ciuitas conscia est. At illud tuto illi ostendi. hoc furtum non solus habeo. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? potui non esse pauper, habui quod magno venderem. Teneo, ecce epistolas, in quibus manifesta proditionis argumenta sunt, in quibus hostium consilia. Te interrogo. si furtum est, repono. MVSÆ. Furtum vocas, quod qui prodiderat, negabat suum? furtum feci, sed ex hostibus. CLODII TVRRINI. Furtum vocas, quod qui perdiderat, supplicium tulit: qui surripuerat, præmium? Vtri permisissetis loqui, si eo tem-

tempore fur veniſſet & dominus? potui Remp. magno vendere vel proditori. ARELLII FVSCI PATRIS. Mille nauium duces furto Troiam cepiſtis. ſi bene furto euertuntur vrbes, quanto melius ſeruantur? Si non indicauero cuius ſit, nemo cognoſcet. VIBII RVFI. Cuius ego ſi potuiſſem, non parietem tantum, ſed pectus ipſum perfodiſſem. Nondum totum conſummaui officium: non eſt tam anguſta Reſpublica, vt ab vno opprimi poſſit. CESTII PII. Nolite à me omnia exigere quæ ſcio. multa ſunt: quædam & in concione dicenda. Hoc furtum liberos veſtros docete. Rogo vos, Iudices, per furtum meum, quoties furtum meum protuli, tacet dominus, ego fur? Ecce altera iniuria. Non tu, inquit, perfodiſti domum? Tace, ego noui iſta melius. Narrare ſoleo, non negare quæ ſcio.

Cetera deſunt. Quæ ſequuntur, ex Epitoma ſumpta ſunt. In forum veni. narraui nocturnam expeditionem meam. Conuenerant omnes tanquam ad concionem. Cur me ſubmoues ante accuſationem, cùm nec proditores inauditi pereant? O furtum in concione narrandum! proditoris vigilantiſſimum pectus, & in exitia noſtra ſemper ſollicitum, publica fata ſopiebant. Ita etiam miniſtros eius alligauerat ſomnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hoſtium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum eſt. Nemo fur Remp. cogitat. nihil non licet pro Repub facere.

PARS ALTERA. PRO MAGISTRATV. Quale illud, dij, ſpectaculum fuit? compoſuerat inter ſe fortuna Reip. furem, & proditorem vt vidit inutile furtum ſuum, prodidit, vt nobis venderet quod nulli poterat. Tam callidus fur, vt etiam proditori poſſet imponere. Conſilium videri vult felicitatem furti ſui. Lex quæ nocturnum furem occidit, quoquo modo iubet, non de damnato, ſed de fure loquitur. Odit hoc vitium: nec immerito. non multum abeſt à proditore. Suſtulit quod non elegit, ſed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis oſtendit, & furem, qui diuitem complicare mallet, quàm damnare. Effrenit domum manu ſuſpenſa, eluſit illum. non tunc primum fecit. Suſtulit, non quod voluit, ſed quod potuit. Bono exemplo damnatus eſt proditor, malo inuentus.

CANDIDO LECTORI.

NON vni Herculi cum hydra Lernæa pullulantibus capitibus res fuit. nam & mihi domitu tot mendarum monstris alteram aciem obijci video. Librorum enim huius Epitome quinque, Primus, secundus, septimus, nonus, & decimus (sequor enim Frobenianam & Gryphianam, primásque editiones, nuperis illis & interpolatis longè meliores, quod à scriptorum librorum fide propius absint) Excepta quadam continent ex quinque libris Controuersiarum Senecæ, ab aliquo Eloquentiæ studioso collecta. Reliqui verò Libri, Tertius, quartus, quintus, sextus, & octauus, singulares sunt: integra enim quæ erant, temporis iniuria interciderunt: quod compendiis illis vel potius dispendiis, acceptum ferimus. Perdifficilu itaque, amissis fontibus, de riuulis coniectatio. Tamen & hic quædam ἐν παρέργῳ, ne quid ad operis totius editionem omisisse videret adnotaui. Aliorum verò quinque librorum vbertiores emendationes Controuersiis, sua quaque loco, inspersæ sunt: quod ex comparatione mutuam operam præstiterint: cùm hic quædam, nonnulla illic rectius legerentur, & non ad oram libri, sed in calcem, varias lectiones in Senecam Rhetorem de vett. libris conieci. In Epitome verò emendanda antiquiss. sum vsus codice Ant. Augustini egregij Præsulis, & omni doctrina genere ita perpoliti, vt paucos ei comparem, anteponam neminem. Suppeditabit & Ferdinandus Pintianus quædam, si vacat cum his committere: Suggeret quoque non pauca, quem nunc primum trans Pyrenæos adferimus, Io. Petreius Toletanus, ex cuius Scholiis optima quæque sepositæ, Emendationesque (à quibus ipse, vt meris coniecturis, sæpenumero inuitus vi veritatis, coactus sum recedere) exscripsi. Verum de his eruditos omnes, quibus non præiudico, ex æquo & bono existimaturos confido. Vale.

INDEX

INDEX EPITOMÆ LIBRORVM QVINQVE CONTROVERSIARum quæ intercidерunt.

LIB. III.

I. *Luxuriosus à sodalibus excœcatus.*
II. *Parricida aquis sententiis absolutus.*
III. *Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit.*
IV. *Seruatus à filio.*
V. *Pater raptam continens.*
VI. *Domus cum tyranno incensa.*
VII. *Venenum datum filio furenti.*
VIII. *Olynthius pater reus concursus.*
IX. *Crux serui venenum ægro domino negantis.*

LIB. IV.

I. *Pater à sepulchro à luxuriosо raptus.*
II. *Metellus cœcatus.*
III. *Patre exule filia rapta.*
IV. *Armis sepulcri victor.*
V. *Priuignus medicus.*
VI. *Indiscreti, filius & priuignus.*
VII. *Tyrannicida, & adulter tyranni.*
VIII. *Patronus operas remissas repetens.*

LIB. V.

Præfatione laudatur Cassius Seuerus.

I. *Laqueus incisus.*
II. *Gener diuitis inimici.*
III. *Fratres pancratiasta.*
IV. *Damnatus parricidij alligans fratrem.*
V. *Exusta domus cum arbore.*
VI. *Raptus in veste muliebri.*
VII. *Trecenti ab imperatore recepti.*
VIII. *Tyrannus post abolitionem candidatus.*

LIB. VI.

Præfatio de Asinio Pollione, & Asinio Gallo eius filio, & de Haterio.

I. *Chirographum cum abdicato.*
II. *Exul pater fundo prohibitus.*

III. *Mater nothi, lecta pro parte.*
IV. *Potio ex parte mortifera.*
V. *Iphicrates reus.*
VI. *Adultera venefica.*
VII. *Demens qui filio cessit vxorem.*
VIII. *Versus virginis Vestalis.*

LIB. VIII.

I. *Orba post laqueum sacrilega.*
II. *Phidias amissis manibus.*
III. *Infamis in nurum.*
IV. *Homicida sui.*
V. *Fortis nolens ad patrem fortem redire.*
VI. *Pater naufragus diuitis socer.*

EPITOME SEV

EXCERPTA EX LIBRIS CONTROVERSIARVM M. ANNÆI SENECÆ, QVÆ HACTENVS L. ANNÆO Senecæ Declamationum titulo adscripta sunt.

EX LIB. I. CONTROVERSIARVM.

DECLAMATIO I.

Patruus abdicans.

LEX. LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. Thema. *Duo fratres inter se dissidebant: alteri filius erat. Patruus in egestatem incidit. Patre vetante adolescens illum aluit, ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus à patruo est. Patruus accepta hereditate, locuples factus est. Egere cœpit pater. vetante patruo aluit illum adolescens. Abdicatur.* C. D.

Contt. I. lib. I.

DECLAMATIO. Eo iam perductus erat, vt omnem spem vltimorum alimentorum in ea sola domo poneret, in qua habebat abdicatum & inimicum. Ipse, inquit, me ali vetuit. I mita-

Imitationem alienæ culpæ innocentiam vocas. Omnis instabilis & incerta felicitas est. Quis crederet iacentem super crepidinem Marium, aut fuisse consulem, aut futurum? Quid non timendum felicibus putas? Quid desperandum infelicibus? Ne circa plura instabilis fortunæ exempla te mittam, vide quis alimenta rogetur, & quis roget. Non sum hospes grauis. Vnum senem aduoco. Hoc tibi vitio placui pater. Perierat totus orbis, nisi iram finiret misericordia. Iactatus inter duos patres, vtriusque filius, semper tamen felicioris abdicatus. Illud tamen pater deos testor, diuitem te relinquo. Circumbo tecum pater aliena limina. Ostendam omnibus, & me qui alimenta dedi, & te qui negasti: Abdicari non possum ob id quod feci, lege cogente. Quid si flere me vetes, cùm vidi hominem calamitosum? Non sunt affectus nostri in nostra potestate. Quædam iura non scripta, sed scriptis omnibus certiora sunt.

PARS ALTERA. Crescere ex mea proposuit inuidia homo, qui se melius iactare potest, quàm defendere. Iustus meus metus, ne heredem ingratum scribam, inimicum relinquam. Etiam si tu non odisti eum, qui fecit mihi iniuriam: ego odi illum, qui fecit tibi. Desinit esse filius: qui non tantum à patre abdicatus, sed ab alio adoptatus est. Audite quàm valde eguerim. Fratrem rogaui. Quis es tu, qui de facto patrum feras sententiam? Ad te arbitrium odiz nostra non mittimus. Iudices deos habemus.

EXTRA. ALPIVS FLAVVS prætextatus apud Cestium controuersias declamabat. Semper autem commendabat eloquentiam eius aliqua res extra eloquentiam. In puero eloquentiæ lenocinium erat ingenii ætas.

DECLAMATIO II.

Sacerdos prostituta.

LEX. SACERDOS CASTA E CASTIS, PVRA E PVRIS SIT. Thema. *Quædam virgo à piratis capta venit. Empta à lenone, & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se venerat, cum exorare non posset, tum luctantem & vim inferre volentem occidit. Accusata absoluta, & remissa ad suos est. Petit sacerdotium. Contradicitur.*

Contr. 2. lib. 1.

DECLAMATIO. Sacerdos vestra adhuc in lupanari

viueret, nisi hominem occidisset. Quo mihi sacerdotem, cuius precaria castitas est? id enim deerat, vt eas templa recipiant, quas aut carcer, aut lupanar eiecit. Indignam te sacerdotio dicerem, si transisses per lupanar. Fortuna, inquit, pati coegit, & misereri debent omnes mei. At nos non facimus miserandas sacerdotes. Nec est apud nos maximus honor vltimorum malorum solatium. Ita domi custodita est, vt rapi posset: ita curæ fuit suis, vt rapta non redimeretur: ita raptæ pepercere piratæ, vt lenoni venderent: sic emit leno, vt prostitueret: sic venientes deprecata est, vt ferro opus esset. Mouet me respectus omnium virginum, si in ciuitate nulla inueneri poterit, nec meretrice castior, nec homicida purior. Nulla est satis pudica, de qua quæritur, Omnes, inquit, exoraui. Si quis dubitat an meretrix esset, audiat quàm blanda sit. Putemus tres sacerdotium petere, vnam quæ capta sit: alteram quæ prostiterit: tertiam quæ hominem occiderit. Omnibus nego.

PARS ALTERA. Voluerunt Dij esse miraculo in captiua libertatem, in prostituta pudicitiam, in homicida innocentiam. Narrent sanè omnes tanquam ad prostitutam veniisse, dum tanquam à sacerdote discesserint: quàm pudica sit, miles ostendit: quàm innocens, iudex: quàm felix, reditus. Inter tot pericula dij non seruassent, nisi sibi seruaturi fuissent. Totum populus ad seruandam pudicitiam contulit, quicquid ad violandam attulerat. Dicat diis pudicitiam, quibus debet.

EXTRA. Longe recedendum est ab omni obscœnitate & verborum & sensuum. Quædam satius est, causæ detrimento tacere, quàm verecundiæ dicere.

DECLAMATIO III.

Incesta de saxo.

LEX. INCESTA DE SAXO DEIICIATVR. Thema. *Incesti damnata antequam deiiceretur, Vestam inuocauit. deiecta vixit. Repetitur ad pœnam. Contradicitur.*

Contr. 5. lib. 1.

DECLAMATIO. Id enim deerat, vt modestior in saxo esset quàm in sacrario fuerat. Dubitari non potest, quin vsq; deiicienda sit, donec efficiatur propter quod deiecta est. Patrocinium suum putat pereundi infelicitatem. Quid

tibi

tibi importuna mulier imprecer? visi vt ne bis quidem deiecta pereas. Exponam cum quo stuprum, vel quando commiserit. Quia probaui ista, damnastis. Non putas legem cauisse vt perires, quæ cauit quemadmodum perires? Male de diis existimas, si sacerdoti suæ tam sero succurrant. Ita dij maluerunt absoluere damnatam, quam sacerdotem.

PARS ALTERA. Damnata deiecta est, absoluta descendit. Putares puellam non deiici, sed demitti. Lex sacerdotem non ad saxum vsque differret, nisi sententiam deorum expectaret. Erat altitudo montis etiam securè despicientibus horrenda.

DECLAMATIO IV.

Fortis sine manibus.

LEX. ADVLTERVM CVM ADVLTERA QVI DEPREHENDERIT, DVM VTRVMQVE CORPVS INTERFICIAT, SINE FRAVDE SIT. LICEAT ADVLTERIVM IN MATRE ET FILIA VINDICARE. Thema. *Vir fortis in bello manus perdidit: deprehendit adulterum cum vxore, de qua filium adolescentem habebat. imperauit filio, vt occideret. Non occidit. Adulter effugit. Abdicat filium.* C. D.

Contr. 4. lib. I.

DECTAMATIO. Solus ego ex omnibus maritis nec dimisi adulteros, nec occidi. Quis non putet aut me sine filio fuisse, aut filium sine manibus? Conceptus est iste, ex quo? sciemus, cum adulteros deprehendero. Tunc primum sensi me manus perdidisse. In bello meas, domi etiam filij manus perdidi. Tam frustra ad filium quam ad gladium cucurri. In bella non venit, & ante patriæ quàm patri negauit manus. Vsque eo pugnauit pro vobis vt pro se non posset. Adolescens quos dimisisti sequere. Non potui, inquit, matrem occidere. Quo sis excusatior, adiice, & patrem.

PARS ALTERA. Alterum putaui parricidium, matrem coram patre occidere. Non semper scelera nostri sunt iuris. Atroces quoque animos misericors natura debilitat. In tam inopinati flagitij spectaculo, toto corpore stupui. Pater, tibi manus defuerunt, mihi omnia, priusquam

in me reuerterer, exierunt. Maius erat scelus quod imperabas, quàm quod deprendederas si quid exegeris maius viribus meis dicam. Ignosce, non possum. Ignoscit filio pater, nauigationem recusanti si non ferat mare: ignoscit non sequenti castra, si non potest, quamuis ipse pater militaris sit. Ipsam legem recita. LICEAT ET MARITO, LICEAT ET FILIO. Quare tam multos nominat, nisi quia aliquos putat esse, qui non possint? Exierunt adulteri inter patrem debilem & filium stupentem.

DECLAMATIO V.

Raptor duarum.

LEX. RAPTA, RAPTORIS AVT MORTEM, AVT INDOTATAS NVPTIAS OPTET. *Vna nocte quidem rapuit duas. Altera mortem optat, altera nuptias.*

Contr. 5. lib. 1.

DECLAMATIO. Stupro accusatur, stupro defenditur. Cum altera rapta litigat, alteram aduocat. Vindicate patres. Fortior publicæ disciplinæ seueritas surgat, iam binæ rapiuntur. Coit populus, velut publico metu territus, vix credens duos fuisse raptores. Alteram iniuriæ rapuit, alteram patrocinio. Perieras iam raptor, ni bis perire meruisses. Si te ante rapuisset, & nuptias optasses, deinde hanc vitiasset antequam nuberes, negares illum, iubente rapta, debere mori? Nihil amplius raptori præstare potes, quàm ne lege tua pereat. Contrà alienam legem nullum ius habes. Tu raptori præstas vt illum ipsa non occidas. Non potes præstare, ne quis occidat.

PARS ALTERA. Inter pares sententias mitior vincat. Refer Virginiam, dic Lucretiam. Plures tamen Sabinæ sunt. Contumeliosum mihi erit, te dignam videri, in cuius honorem homo occidatur: me dignam non videri, in cuius honorem seruetur.

DECLAMATIO VI.

Archipiratæ filia.

CAPTVS *à piratis scripsit de redemptione. non redimebatur. Archipiratæ filia eum iurare coegit, vt duceret vxorem, si dimissus esset. iurauit. Relicto patre secuta est adole-*

scen-

lescentem duxit illam. Orba incidit. Pater imperat, vt archipirata filiam dimittat, & orbam ducat. nolentem abdicat.

Contr. 6. lib. 1.

DECLAMATIO. Bonæ spei vxor, bonæ spei nurus, quæ vel amare potest captiuum, vel odisse patrem. In carcere, inquit, ac tenebris iacebam. Narra, obsecro, soceri beneficia, puella non misericordia mota est, sed libidine.

PARS ALTERA. Eo me loco non deseruit, in quem & pater venire timuit. Vidisses membra vinculis pressa, macie retractos introrsus oculos, attritas cathenis & inutiles manus: talem quis amare, nisi misericors, potest? In tot Consulatibus Marius nihil habet clarius quàm se auctorem. Pompeium, si hæreditariæ extulissent imagines, nemo Magnum dixisset. Seruium regem tulit Roma. Quid tibi videntur illi rapti ab aratro, qui paupertate sua beatam fecere rempublicam? Non possumus vna felices esse: quod solemus, vna infelices erimus.

DECLAMATIO VII.

A piratis tyrannicida dimissus.

LEX. LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. *Quidam alterum fratrem tyrannum, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam misit, si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Pirata illum dimiserunt. Pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem vult in vincula ducere.* C. D.

Contr. 7. lib. 1.

DECLAMATIO. *Si præcideritis.* Si iraseeris, potius scribe: Si *occideritis.* Tyrannicida exitum tyranni rogo. non timeo, ne quas manus piratæ soluerunt, iudices alligent. Pro adultero filio rogas. Quærit nunc quomodo tyranni fiant. *Duplam dabo.* Apparet, pro vnico filio rogat. *Duplam dabo:* alteram pro filio, alteram pro tyrannicida. *Si manus præcideritis.* Hoc nec adultero fecimus, nec tyranno. Etiamnum manus meas petis? Nega tuam esse epistolam, & habes argumentum. dic: ego rogare etiam pro adultero soleo. Remiserunt me Reip. cum manibus, patri cum epistolis. Hoc nostro seculo ad fabulas deerat, vt narraretur aliquis solutus

à piratis, alligatus à patre. Eius crudelitatis emptor, cuius nec pirata venditor. *Duplam dabo.* Quid necesse est? potui vilius solui. *Vt præcidatis manus.* Obstupuere prædones, & Indica, inquiunt, patri, non omnia piratas vendere. Qualem optem patrem, nescio. Diues debilitat, egens alligat. Neutrum manibus meis expedit. Vbi est patrimonium tuum; quo tyrannos instruis, quos adulteros facis?

PARS ALTERA. Suscepi tria prodigia, inter me, & se furentia. Vnum, qui posset patriam opprimere: alium, qui fratrem violare: alium, qui patrem. Lex hæc scripta est pro malis patribus. Nam boni etiam sine lege aluntur. Sciebam piratas non facturos, nisi pecuniam accepissent: & si sperassent, vtique præcidissent. Non ira illa patris, sed calliditas fuit. Vnde redimerem, non habebam. Rogare in tam auara ciuitate neminem poteram, in qua nec filij quidem patres alunt. vsus consilio sum, sciens piratas non crudeles, sed auaros. feci vt desperarent, quò posses redimi. An prudenter cogitauerim, nescio. interim feliciter cogitaui. Exclusa mens est, ex quo vidi vnum in arce filium, alterum in adulterio, tertium in parricidio. Relictus solus ex his senex.

EXTRA. Hic color approbandus est impetu. Magna enim vi opus est, vt aliquis accusando se mirabilem faciat. SPARSVM memini hominem inter scholasticos insanum, inter sanos scholasticum.

DECLAMATIO VIII. Ter fortis.

LEX. QVI TER FORTITER FECERIT MILITIA VACET. *Ter pater fortem in acie, quarto volentem exire retinet, nolentem abdicat.*

Contr. 8. lib. 1.

DECLAMATIO. Quod patriæ supereſt, patri vindico. O me, filio pugnante, lassum. Iam pro te nescio quid etiam lex timet. Miraris, si quod legi satis est, patri nimis est. Causa mihi abdicandi est, ne sine filio viuam. Abdicatio mea in potestate abdicati est. Optimus virtutis finis est, antequam deficias desinere. Lex quoque ter viro forti aut diffidit, aut consulit.

PARS ALTERA. Certè abdicatis pugnare licet. Pudet me, ter victi militant. Senator post sexagesimum & quintum annum in curiam venire non cogitur, nec vetatur. Quicquid honoris nomine datur, in vtramque partem li-

cet

cet. Alioquin desinit præmium esse, cui necessitas iniungitur. Otium imperas animo non otioso. Tumultus exortus est. In me omnium ciuium diriguntur oculi: & adhuc, verum dicendum est, nihil mihi patria debet. Nunquam pugnaui, nisi coactus. Adhuc militia mea legis munus est. Athenienses abdicato vicerunt duce Quantum interest! Ille abdicationem virtute deleuit, ego merui.

EX LIBRO SECVNDO CONTROVERSIARVM.

DECLAMATIO I.

Adoptandus post tres abdicatos.

DIVES *tres filios abdicauit, petiit à paupere vnicum in adoptionem. Pauper dare vult: nolentem ire abdicat. Contradicitur.*

Contr. 1. lib 2.

DECLAMATIO. Nunquam futurum putaui, vt aut pater meus liberos odisset, aut diues concupisceret. Diu dubitaui, ille amicum tentaret, an hic filium. Ita nos pauperes sumus, qui habemus quod diuites rogent? Si immerito abdicauit, odi patrem, tot eiicientem innocentes: si merito, odi domum tot facientem innocentes. Amo æquè paupertatem ac patrem: vtrique assueui. Non tibi per multos fulta liberos domus est: quanquam nec sic quidem debuisti dare. Tutior aduersus fortunam est, cui aliquid post damnum supereſt. Abdico, inquit. apparet, vnde venias. Vna inter nos disputatio est: iste me dignum putat beato patre, ego me meo. Diuitem, inquit, esse te volo. O me abdicandum, si talem patrem relinquo, Quid me videri velim, nescio. Innocentem? sed abdicor: nocentem? sed adoptor. Non vt in ceteris abdicationibus, in mea potestate est non abdicari. Perditurus sum patrem, si abdicor: perditurus sum, si non abdicor. Quid interest, vtrum eiiciar, an transferar? Et si parendum in omnibus patri, in

eo non parendum, quo efficitur, ne pater sit. Graue est, carere vnico: grauius eo, quem alius concupiscit. Non delectant ignoti seruorum domino greges, nec sonantia laxi ruris ergastula. patrem gratis amo. Necesse est vt timeam infelicem liberis domum. Non potest inuenire reconciliationis aptius tempus. dies filios quærit.

PARS ALTERA. Magnum, & hoc inter cetera paupertatis incommoda est, quod abdicationem filius non timet. Senatorium gradum census adscendit. Census equitem Romanum à plebe secernit. Census in castris ordinem promouet. Census iudex in foro legitur. Facilius est paupertatem laudare, quàm ferre. Si emendati, inquit, fuerint liberi mei, habebo hunc cum illis. si perseuerauerint, habebo pro illis.

EXTRA. Aridi neclamatores fidelius quos proposuerint colores tuentur. non enim alicuius sententiæ dulcedo subrepit, nullum schema sollicitat. Sic quæ malam faciem habent, sæpe pudicæ sunt: non animus illis deest, sed corruptor. GALLVS VIBIVS fuit tam magnæ olim eloquentiæ, quàm postea insaniæ. Cui hoc accidisse vni scio, vt ad insaniam non casu caderet, sed iudicio peruenirent. Nam dum insanos imitatur, dum lenocinium ingenij furorem putat, quod simulabat, ad verum redegit. OTHO IVNIVS pater edidit quatuor libros colorum, quos bellè Gallio noster Antiphontis libros vocat: tantum in illis somniorum est. SYRIACVS contra Maximum Stertinium, à quo premebatur, cùm comes eius fuisset, dixit: Per annos quindecim in officio tuo fui, dic quid peccauerim? Sed hæc est consuetudo vestra, iniuriam vocatis finem seruitutis.

DECLAMATIO II.

Iusiurandum mariti & vxoris.

VIR & vxor iurauerunt, vt si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregrè profectus est, misit nuncium vxori, qui diceret se decessisse. Vxor se præcipitauit. Recreata, iubetur à patre virum relinquere. non vult. abdicatur. C. D. Contr. 2. lib. 2.

DECLAMATIO. Dii immortales, qua debetis prudentia humanum genus regitis: effeciſtis vt illud non periculum amantis eſſet, ſed experimentum. Hos diuidere vult ſocer, quos nec mors quidem diuidet. Moriar, inquit: habeo & cauſam, & exemplum. Quædam ſe maritorum rogis ardentibus miſcuerunt: quædam animam redemerunt maritorum ſuorum ſalutem, ſollicitudine breui. Inter has puella viua numeratur. Aſſiduè contentiones erant: Sine te viuere non poſſum. imo ego ſine te. qui certantium exitus eſſe ſolet: iurauimus. Hic animus ſine dubio iurantium fuit, vt viui non diducerentur: cùm illud quoque cauerint, ne morte diuiderentur.

PARS ALTERA. Non poſſum, inquit, relinquere virum. Quid non poteſt, quæ mori poteſt? Pæne dum falſæ mortis nuncium miſit, veræ recepit. Potes ſine viro pati. peregrinationem eius tuliſti. Iureiurando iam liberata es caſu proximo.

EXTRA. OVIDIVS NASO apud Arellium Fuſcum magiſtrum ſuum, hanc controuerſiam declamauit. Nam Latronis admirator erat. Latro in præfatione quadam dixit: Non vides, vt immota fax torpeſcat, & ignes exagitata reſtituat. Mollit viros otium, ferrum ſitu rubiginem ducit. Naſo dixit:

Vidi ego iactatus mota face creſcere flammas,
Et rurſus nullo concutiente mori.

Hic autem dixit: Quicquid laboris eſt, in hoc eſt, vt vxorem à viro, & virum ab vxore diligi concedas. Neceſſe eſt deinde, vt iurare promittas, ſi amare permiſeris. *Eiuſdem,* Pauca noſti, pater, crimina: & litigauimus aliquando, & cecidimus: & fortaſſe, quòd non putas, peierauimus. Rogatus aliquando ab amicis ſuis, vt tolleret tres verſus: petiuit inuicem, vt tres exciperet, in quos nihil illis liceret. Conſcripſerant illi quos tolli vellent, ſecreto: hic, quos tutos eſſe vellet. In vtriſque codicillis iidem verſus erant: ex quibus primum fuiſſe narrabat Albinouanus Pedo, qui inter arbitros fuit,

Semibouemq; virum, ſemiuirumq; bouem. Secundum,
Et gelidum Borean, egelidumq; Notum.

Ex quo apparet, ſummi ingenij viro non iudicium defuiſſe ad compeſcendam licentiam carminum ſuorum, ſed

animum. Aiebat interim decentiorem esse faciem, in qua aliquis nævus esset.

DECLAMATIO III.

Raptor patrem non exorans.

LEX. RAPTOR NISI ET SVVM ET RAPTÆ PATREM INTRA TRICESIMVM DIEM EXORAVERIT, PEREAT. *Raptor raptæ patrem exorauit, suum non exorat. Reum facit dementia.* C. D.

Contr. 3. lib. 2.

DECLAMATIO. Quid contremiscis senectus? Quid lingua trepidas? Quid obtorpuistis oculi? Nondum est tricesimus dies. Ne tristiore quidem vultu expugnatam filiæ pudicitiam tulit. Nimis cito exoratus est. Ne omnia vitia eius ab adolescentia repetam, virginem rapuit, patrem accusat. Hoc intra triginta dies. Putas me accusatori permissurum, quod filio negaui? Miraris dubitare patrem? Lex ipsa inter mortem & nuptias dubia est. Semper enim sibi omnia licere credidit: nihil me vnquam rogauit. Ignouit, inquit. ita aliquis ante me rogatus est? Demens sum. Vides: nimirum turpiter viuo. Legem ignoro, dies tuos non numero. Demens, inquis, es. Potest aliquis ignoscere, sic roganti? Deliberabo cum amicis, deliberabo cum propinquis. Me miserum, quàm pæne promisi! O me miserum quod tantum triginta diebus irasci possum! Quid mirum, si citius illum exorasti? facilius est donare iniuriam, quàm crimen. Procede in medium senex, cuius misericordia crudelis sum. Iam, inquit, angustum tempus est, & tibi vacat accusare? Sic aliquis exorat? sic deprecatur? Apparet te nunc primum rogare. Quid enim tanquam demens egi? Non sum exoratus. nondum transiuit tempus. etiamnum exorari possum. Quàm iniquum est, nondum esse me nocentem, & iam reum.

PARS ALTERA. Me miserum, pater. iræ tuæ detractum est nihil, tempori autem multum. Infelicior sum, quàm si neutrum exorassem. Si seruaturus es filium, iam tempus

tempus fuit: si occisurus, iam tempus est. Prior rogatus est, qui magis timebatur.

DECLAMATIO IV.

Nepos ex meretrice susceptus.

ABDICAVIT *quidem filium. Abdicatus se contulit ad meretricem, & ex ea sustulit filium. ager ad patrem misit. cum venisset, commendauit ei filium, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recepit nepotem. Accusatur ab altero filio dementiæ.* C. D.

Contr. 4. lib. 2.

DECLAMATIO. Dementia in me noui generis arguitur: sanus eram, si non agnoscerem meos. Expectabam, vt aliquis pro abdicato rogaret. Nemo audebat propinquorum, fratre cessante. Deficientis spiritus in aduētum meum sustinebatur. Intraui: iam cadentes oculos ad nomen meum erexit, fugientemque animam retinuit. In sinu meo & filium, & animam deposuit. Nunciatum est mihi, in vltimis esse filium: nec hoc à fratre.

PARS ALTERA. Pater istius incertus est. bene cum ipso ageretur, si & mater. Incidit in meretricem, inter cetera malam & fœcundam. Mulier, nescio, aduersus patrem iniuriosior sis, quòd abstuliſti illi hæredem, an quod dediſti. Adoptauit eius filium, propter quam eiecerat suum.

DECLAMATIO V.

Torta à tyranno pro marito.

TORTA *à tyranno vxor nunquid de viri tyrannicidio sciret, perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit. intra quinquennium non parientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.*

Contr. 5. lib. 2.

DECLAMATIO. Eas nuptias tyrannicidium didu-

xit, quas non diduxit tyrannus. Trahebantur matronæ: rapiebantur virgines: nullæ tunc videbantur feliciores, quàm quæ liberos non habebant. Suspicatus est hunc tyrannus de tyrannicidio cogitare, siue isti aliquid excidit, siue non bene tegit vultus magna consilia; tamen de vxoris garrulitate queri non potest, cùm sciat quemadmodum taceat. Imposita in eculeum, sæpius ad absentem virum respexit, quàm ad præsentem tyrannum. Explicatur totus aduersus infelicem fœminam tyrannicæ crudelitatis apparatus: & illa instrumenta, virorum quoque animos ipso visu frangentia, ad excutiendam muliebris pectoris scientiam proponuntur: Verberibus corpus abrumpitur. Nescio Respublica, an tibi liberos ista mulier datura sit: tyrannicidam dedit. Miratus, si transit quinquennium inter vxorem tortam & virum occupatum? Scissum corpus flagellis, igne adustum, tormentisque conuulsum? Ignoscetis puto mulieri, si dixero, Fessa est. Quid tyrannicidio gloriaris? Facilius est tyrannum occidere, quàm sustinere. Verbera, laminæ, eculei, quicquid antiqua sæuitia inuenerat, quicquid adiecerat noua, quid amplius dicam? & tyrannus torquebat, cum de tyrannicidio quæreret. Num ptemit censum onerosa sumptibus, & (vt seculi mos est) in deterius luxu fluente muliebris ambitio certamine mutuo, vsque in publica damna priuatis insanit? Nunquid gemmas & ex alieno litore petitos lapillos? Expecta, potest parere. Non respondet ad certam diem fœcunditas. Sui iuris rerum natura est. Vtrum puras tuum mirandum esse tyrannicidium, an huius silentium?

PARS ALTERA. Ego torta sum, meritò obiiceres, nisi te vindicassem: etiam si scisti de tyrannicidio viri, nec indicasti, non est beneficium, scelus non facere. Deinde nec scisti. non enim tibi indicaui. Nec tam magnum consilium, virilibus quoque animis graue, commisi muliebri garrulitati: quæ id solum potest tacere quod nescit. Quo tempore vxor torta est, nihil adhuc de tyrannicidio cogitabam: postea cogitaui. Et hæc ipsa mihi cogitandi causa fuit, vxoris vltio. Si quod audierat tacuit, non beneficium est, sed fides

EXTRA. L. VINITIVS, quo nemo ciuis Romanus in agendis causis præsentius habuit ingenium. Quicquid

longa

longa cogitatio illi præstatura erat, prima intentio animi dabat. Ex tempore causas agebat: sed non desiderabat hanc commendationem, vt ex tempore agere videretur. De hoc eleganter dixit diuus Augustus: L. Vinitius ingenium in numerato habet.

DECLAMATIO VI.

Pater & filius luxurioſi.

QVIDAM *luxuriante filio luxuriari cœpit. Accusatur à filio dementiæ.* C. D.

Contr. 6. lib. 2.

DECLAMATIO. Accusator meus intra se contrarios habet affectus. Cupit reum damnari, crimen absolui. Sed tu senex, inquit, hoc dicis: luxuria tua serius cœpit, citius desinet. Quidam summum bonum dixerunt voluptatem. Nihil est mihi opus præcipientibus. Habeo exemplum. Ostendi tibi luxuriam, quam in te non videbas. Ebrietatem patri obiicit ebrius.

PARS ALTERA. Adolescens luxurioſus peccat: senex luxurioſus insanit? Nemo vitia quia odit, imitatur. Quis imperator ob hoc de prælio fugit, vt bene pugnaret exercitus? Non coërcet vitia, qui prouocat. Meam luxuriam patri imputabo. Non sub seuera fui disciplina, non sub bene institutæ domus lege, quæ posset adolescentis formare mores, & à vitiis ætatis abducere. Quodammodo ad luxuriam à patre præmissus sum. Madent cani vnguento, & comessator senex nulli nimis luxurioſus, sed parum sanus videtur.

DECLAMATIO VII.

Peregrinus negotiator.

QVIDAM *cùm haberet formosam vxorem, peregrè profectus est. In viciniâ mulieris peregrinus mercator migrauit: ter illam appellauit de stupro, adiectis pretiis. Negauit ille. Decessit negotiator, testamento omnibus bonis eam reliquit*

redem: & adiecit elogium, QVIA PVDICAM COMPERI. *Adit hereditatem. redit maritus: accusat adulterij vxorem ex suspicione.*

Controu. 7. lib. 2.

DECLAMATIO. Seram querelam detulit. Non accuso adulteram, nisi diuitem factam. Post tantos impudicitiæ quæstus, si tacere possum, confitendum habeo, hac me causa abfuisse. Tempus est de vxore marito credi. Ferat matrona oculos iacentes in terram: & aduersus officiosum salutatorem, inhumana potius quàm verecunda sit: longè ante suam impudicitiam ore, quàm verbo neget. Nemo fortiter negantem iterum rogabit. Omnium bonorum heres sola esto, quia corrumpi non potuisti, quia tam feliciter pudicitiam custodisti. Tace paulisper nomen auctoris. Nunquam non testamentum viri creditur? Adeóne iam omnis patientia seculi nostri abiit, vt aduersus querimoniam viri, alieno teste defendatur vxor? Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia est. Quæ potest non timere opinionem adulterij, potest non timere adulterium. Ex omni rupe conchylium trahitur, quo vestis cruentetur. Infelices ancillarum greges laborant, vt adultera tenui veste perspicua sit, eo nihil in corpore vxoris suæ plus maritus, quàm quilibet alienus peregrinusque agnouerit. Frustra æstimabo esse indicia, si tantum qui rogat, comperit pudicam. Omnes te impudicam loquuntur, pudicam tantum vnus, & peregrinus. cui plus laudator quàm accusator nocet. Vxorem meam nusquam audiui pudicam in adulteri elogio. Deiice in terram oculos, & aures tuas externorum vocibus claude. Sibi quisque pro te neget. Pudicam ille dixit, ego impudicam. Puto, plus creditis ciui, quàm peregrino: matito, quàm adultero. Ipsum elogium corruptoris animo scripsit: QVIA PVDICAM, inquit, COMPERI, quòd nulli præter me contigit.

PARS ALTERA. Formosa est, hoc natura peccauit. Sine viro fuit, hoc maritus peccauit. Appellata est, hoc alius peccauit. Negauit, hoc pudice. Heres relicta est, hoc feliciter. Hereditatem adiit, hoc consulto fecit.

EPI-

EPITOMÆ DECLAMATIONVM,

LIBER TERTIVS.

SENECA NOVATO, SENECÆ, MELÆ FILIIS SALVTEM.

QVOSDAM diſertiſſimos agnoui viros, non reſpondentes famæ ſuæ cum declamarent, in foro maxima omnium admiratione dicentes, ſimul ad has domeſticas exercitationes ſeceſſerant, deſertos ab ingenio ſuo. Quod accidere pleriſque æquè mihi mirum, quàm certum eſt. Memini itaque me à Seuero Caſſio quærere, quid eſſet, cur in declamationibus illa ſua non reſponderet eloquentia. In nullo enim hoc fiebat notabilius. Oratio eius erat valens cultu, ingentibus plena ſententiis. Nemo minus paſſus eſt aliquid in actione ſua otioſi eſſe. Nulla pars erat, quæ non ſua virtute ſtaret. Nihil, in quo auditor ſine damno aliud ageret. Omnia intenta aliquo, aliquid petentia. Nemo magis in ſua poteſtate habuit audientium affectus. Verum eſt quod de illo dicit Gallio noſter. Cum diceret, rerum potiebatur, adeo omnes imperata faciebant. Cum ille voluerat, irаſcebantur. Nemo non illo dicente timebat, ne deſineret. Non eſt, quod illum ex his quæ edidit eſtimetis. Sunt quidem & hęc quibuſdam grata. Verum eloquentia eius longè maior erat quàm lectio. Non hoc ea portione illi accidit qua omnibus fere, quibus maiori commendationi eſt audiri quàm legi, ſed in illo longè maius diſcrimen eſt. Primum tantundem erat in homine, quantum in ingenio: corporis magnitudo conſpicua, ſuauitas

valentissimę vocis. Quamuis hæc inter se raro coëant, vt eadem vox & dulcis sit & solida. Pronunciatio, quę histrionem posset producere, tamen quæ histrionis posset videri. Nec illo quicquam magis mirareris, quàm quod grauitas, quæ deerat vitæ, actioni supererat, quandiu citra iocos se continebant censoria oratio erat. Deinde ipsa quæ dicebat, meliora erant quàm quæ sciebat. Vt enim præsentis animi, & maioris ingenii quam studij, magis placebat in his quæ inueniebat, quam in his quæ attulerat. Iam verò iratus commodius dicebat. Ideo diligentissimè cauebant homines, ne dicentem interpellarent. Vni illi proderat executio: melius semper fortuna, quàm cura, de illo merebat. Id nunquam tamen hæc felicitas illi persuasit negligentiæ. Vno die priuatas plures agebat, & ita vt alteram ante meridiem ageret, alteram post meridiem: publicam vero nunquam amplius quàm vnam vno die. Nec tamen scio, quem reum illi defendere, nisi se, contigerit. Adeo nunquam vllam materiam dicendi, nisi periculis suis, habuit. Sine commentario nunquam dixit: nec hoc commentario contentus erat, in quo nudæ res ponuntur. Ex maxima parte perscribebatur actio. Illa quoque quæ falsè dici poterant, annotabantur: sed cùm procedere nollet nisi instructus, libenter ab instrumentis recedebat. Ex tempore coactus dicere; infinito se antecedebat. Nunquam non vtilius erat illi deprehendi quam præparari: sed magis illum suspiceres, quod diligentiam non relinquebat, cum illi tam bene temeritas cederet. Omnia ergo habebat, quæ illum vt bene declamaret, instruerent: phrasim nec vulgarem; nec sordidam, sed lectam: genus dicendi non remissum aut languidum, sed ardens & cogitatum: nec lentas, nec vacuas explicationes, sed plus sensus quàm verborum habentes: diligentiam maximum etiam mediocris ingenij subsidium. Tamen non tantum infra se cum declamaret, sed etiam infra multos erat. Itaque raro declamabat, & non nisi ab amicis coactus. sed quærenti mihi, quare in declamationibus impar esset sibi, hoc aiebat: Quod in me miraris, pæne omnibus euenit. Magna quoque ingenia, à quibus multum abesse me scio, quando plus quam in vno eminuerunt opere? Virgilium illa felicitas ingenij in oratione so-

lura

luta reliquit. Ciceronem eloquentia sua in carminibus destituit. Orationes Salustij in honorem historiarum leguntur. Eloquentissimi viri Platonis oratio, quæ pro Socrate scripta est, nec patrono, nec reo digna est. Hoc non ingeniis tantum, sed corporibus videmus accidere: quorum vires non ad omnia, quæ viribus efficiuntur, aptæ sunt. Illi nemo luctando par est: ille ad tollendam magni ponderis sarcinam præualet: ille quicquid apprehendit, non remittit, sed in procliue nitentibus vehiculis moraturas manus iniicit. Ad animalia venio: alij ad aprum, alij ad ceruum canes faciunt. Equorum non omnium, quamuis celerrimi sint, idonea curriculis velocitas est. Quidam melius equitem patiuntur, quidam iugum. Et vt ad morbum te meum vocem, Pylades in comœdia, Batyllus in tragœdia, multum à se aberant. Numenio cum velocitas pedum non concedatur tantum, sed obiiciatur, lentiores manus sunt. Quidam cum hoplomachis, quam cum Thracibus optimè pugnant. Et quidam sic cum scæna componi cupiunt, quomodo alteri est. In ipsa oratione quamuis vna materia sit, tamen ille qui optimè argumentatur, negligentius narrat. Ille non tam bene implet, quàm præparat. Passienus nostes cum cœpit dicere, secundum principium statim fuga fit, ad epilogum omnes reuertuntur. Media tantum quibus necesse est, audiunt. Miraris eundem non æquè bene declamare, quam causas agere; aut eundem non tam bene suasorias, quàm iudiciales controuersias dicere? Silo Pompeius sedens & facundus & literatus est, & haberetur disertus, si à prælocutione dimitteret. declamat tam male, vt videar belle optasse, cum dixi: Nunquam surgas. Magna & varia res est eloquentia: nec adhuc vlli sic indulsit, vt tota contingeret: satis felix est, qui in aliquam eius partem est receptus. Ego tamen & propriam causam video posse reddere: assueui non auditorem spectare, sed iudicem: assueui non mihi respondere, sed aduersario. Non minus deuito superuacua dicere, quàm contraria. In scholastica quid non superuacuum est, cum ipsa superuacua sit? Indicabo tibi affectum meum. cum in foro dico, aliquid ago: cum declamo, id quod bellissime Censorinus aiebat de his qui honores in

municipiis ambitiosè peterent, videor mihi in somnis laborare. Deinde res ipsa diuersa est. Totum aliud est, pugnare: aliud, ventilare. Hoc ita semper arbitratum est, scholam quasi ludum esse, forum harenam. Et ideo ille in foro primum dicturus, tiro dictus est. Agedum istos declamatores produc in senatum, in forum, cum loco mutabantur, velut adsueta classi, & dilectæ vmbræ corpora sub dio stare non possunt. non imbrem ferre, non solem sciunt: vix se inueniunt. Assueuerunt enim suo arbitrio diserti esse. Non est quòd oratorem in hac puerili exercitatione spectes. Quid si velis gubernatorem in piscina æstimare? Diligentissimè tibi me excusarem, tanquam huic rei non essem natus: nisi scirem & Pollionem Asinium, & Messalam Coruinum, & Passienum, qui nunc primo loco stat, minus bene videri quam Cestium, aut Latronem. Vtrum ergo putas hoc dicentium vitium esse, an audientium? Non illi peius dicunt, sed hi corruptius iudicant. Pueri fere, aut iuuenes, scholas frequentant. Hi non tantum disertissimis viris, quos paulo ante retuli, sed etiam Ciceroni Cestium suum præferrent, nisi lapides timerent. Quo tamen vno modo possunt, præferunt. Huius enim declamationes ediscunt. Illius orationes non legunt, nisi eas quibus Cestius rescripsit. Memini me intrare scholas, cum recitaturus esset in Milonem Cestius: ex consuetudine sua miratus dicebat: Si Thrax essem, Fusius essem: si Pantomimus essem, Batyllus essem: si equus, Meliſſio. Non continui bilem, exclamaui: Et cloaca esses, magna esses. Risus omnium ingens. scholastici intueri me, quis essem qui tam crassis ceruices haberem. Cestius Ciceroni respondisset, mihi quid responderet, non inuenit: sed negauit se executurum, nisi exirem de domo. Ego negaui me de balneo, publico exiturum, nisi lotus essem. Deinde libuit Ciceroni de Cestio in foro satisfacere, subinde nactus eum in ius ad prætorem voco: & cum, quantum volebam, iocorum conuiciorumque effudissem, postulaui vt prætor nomen eius reciperet lege inscripti maleficij. Tanta illi perturbatio fuit, vt aduocationem peteret. Deinde ad alterum prætorem eduxi, & ingrati postulaui. Iam apud prætorem vrbanum curatorem ei petebam,

petebam, interuenientibus amicis, qui ad hoc spectaculum concurrerant, & rogantibus dixi, molestum me amplius non futurum, si iurasset disertiorem esse Ciceronem, quàm se. verum nec vt hoc faceret, vel serio effici potuit. Hanc, inquit, tibi fabulam retuli, vt scires in declamationibus in tantum aliud genus hominum esse. Si comparari illis volo, non ingenio mihi maiore opus est, sed sensu minore. Itaque vix iam obtineri solet, vt declamem: illud obtineri non potest, vt velim: aliis quàm familiarissimis audientibus: & ita faciebat. Eius declamationes inæquales erant: sed ea quæ eminebant, in quacunque declamatione posuisses, inæqualem eam fecissent. Compositio aspera, & quæ vitaret compositionem sententiæ viuæ. Iniquum tamen erit ex his eum æstimari, quæ statim subtexam: non enim hæc ille optime dixit, sed hęc optimè teneo.

CONTROVERSIA I.

Luxuriosus à sodalibus excœcatus.

LEX. COECVS DE PVBLICO MILLE DENARIOS ACCIPIAT. Thema. *Decem adolescentes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, vt cuius nomen exisset, excœcaretur, & acciperet mille denarios. Exit sors cuiusdam. Excœcatus est. petit mille denarios. negantur.*

CONTRA EXCOECALVM. Hi sunt oculi, quos extimuistis mariti. O legem, si excœcat homines, abrogandam. Nulli dat mille denarios, nisi qui inuitus accepit. Dic nunc Miserere. Hoc, cum excœcareris, non dixisti. Resp. debilitatem consolatur, non emit. Consumptis patrimoniis membra conferunt. Vtilius est Reip. vnum cœcum repelli, quàm nouem fieri. Non solus à vobis petit alimenta, sed primus. Alam eum, qui propter debilitatem alitur: non alam, qui propter alimenta debilitatur. Sic fit, vbi homines maiorem partem vitæ in tenebris ita agunt, vt nouissimè solem quasi superuacuum fastidiant.

PARS ALTERA. Illis nouem nihil daturus est: nulli non fauorabilis erit, si eos à quibus excœcatus est, deci-

pit. Circumuentus adolescens ab illis nouem veteranis consumptoribus: Solus, inquit, nouem consentientibus resistere non potui. Omnia ex composito facta sunt. vnus mentionem intulit, omnes approbauerunt. Electus est, qui sortiretur. Sors huius quæ exiret prima subiecta est. Cum repugnaret, excœcatus est. Si circumuentus est, inquit, iniuriam persequatur: de vi agat, talionem petat. videbimus. primum est, vt habeat vnde viuat.

Controversia II.

Parricida æquis sententiis absolutus.

Thema. *Quidam filium accusauit parricidij. Æquis sententiis absolutum abdicat.*

Contra filivm. Minus est iam quod rogo, non peto vt me à parricida vindicetis, sed vt separetis. Parricidam non accuso, sed fugio. Quando iste accusatori parcet, qui patri non pepercit? Igitur nihil medium est inter testamentum, & culeum? Non est absolutus parricida, sed dubius. Vt absoluaris, multis tibi sententiis opus est: vt damneris, vna. Non absoluerunt reum, sed seculo pepercerunt. Miraris in hac ciuitate misericordiam, in qua lex absolutionem det paribus tabulis? Quæris quàm multis non placeas? si vnum adiecero, parricida es. Absolutionem legi, non innocentiæ debes. Absolutus, inquit, sum. Non abdico te propter parricidium, sed propter alia vitia, quæ te fecerunt tam credibilem parricidam.

Pars altera. Manifestus est adolescentis color, vt dicat se auctoritate patris oppressum.

Controversia III.

Abdicandus quia fratrem abdicatum adoptauit.

Lex. Cvm filio tricennario pater patrimonivm dividat. Thema. *Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum. Frugi peregrè profectus*

fectus est. Captus est à piratis: scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus prauenit, & redimit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

PRO FRATREM ADOPTANTE: Non est quòd quisquam me laudet. prior frater fecit inter nos pietatis exemplum. vna nauigauit, vna periclitatus est, vna omnes emensus est terras, tantum reliquit me ad paternam domum. Non est quod excusatione ætatis vtaris. potes nauigare. Vtrique gratias agere deberet. Frater me isti reduxit: ego isti fratrem. Si tanquam inertem abdicasti, negauit. si tanquam impium, suos redemit. Non potest eripi filio, quod à lege accepit. Quomodo enim pater potest eripere, quod non potest non dare?

PARS ALTERA. Per alterum mihi necesse est abdicare quem nolo. Hoc vno alter alteri placet, quod vterque patri displicet. Vtamur medicina qua cogimur, quod in vulneribus periculosis fieri solet, vt malum cum ipso corpore exsecetur. Adoptare adolescenti permittitis, quem lex in diuidendo patrimonio experitur? Lex te ad ministerium patrimonij admittit, non in dominium. Est aliqua ætas, à qua aliquis filius esse definat? Nec tricenario quidem filio adoptare licet. Neque enim quisquam potest alium in manum suam recipere, qui ipse in aliena manu est. Quomodo fieri potest, vt tibi potestas vitæ necisque aut in fratrem sit, aut filium non sit? Si bene de te meruerat, patrem pro filio rogasses. Nam quod ego non redemi, paupertatis fuit. Nihil in medio comparebat. Quidquid tricenarius reliquerat, abdicatus abstulerat. Quid facerem solus, senex, inops, cuius patrimonium alter diuiserat, alter absumpserat?

CONTROVERSIA VI.

Seruatus à filio.

LEX. SERVATVS CONTRA SERVATOREM NE QVAM HABEAT ACTIONEM. Thema. *Seruatus à filio eum abdicat. Ille præscribit.*

CONTRA FILIVM. Licuisset perire, si non licet

loqui. Seruatum me putatis? Captus sum. Redde me hosti. Captiuis loqui licet. Quo tantopere beneficia vitæ iactat? Audite quis prior dederit. Si quis me hosti reddiderit, seruatorem vocabo. An vos abdicationem putatis actionem? etiam si actio est, lex quæ de seruato loquitur, ad personas tantum extraneas pertinet: ad filium, & ad patrem non magis, quàm ad seruum & dominum, libertum & patronum. Vt à patria potestate discedas, & ad æstimationem beneficij venias, qui dat vitam, si prior accepit, non obligat, sed reddit, processi in aciem, exemplum filio meo: vicit me non hostis, sed ætas. seruauit, quem sæpe seruaueram. Rediuiuum me senem meretrix vocat. parasitorum iocantium materia sum. omnibus istis tanquam seruatoribus tacere iubeor. Fili, si viuere mihi non licet, cur perire non licuit? Ego, inquit, te protexi. Ita tu adolescens in acie non ante patrem stetisti? Audite filij mei gloriam. parricidium non fecit, cum posset seruare, seruauit.

Pars altera. Hic me genuit. Hic mihi spiritum, hic mihi has manus, quibus seruaretur, dedit.

Controversia V.

Pater raptam continens.

Lex. Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias optet. Thema. *Raptor postulat, vt rapta educatur: pater non vult.*

Contra raptorem. Iste raptor est, ego in ius adducor. Non est enim tam facile homini probo occidere, quàm perdito mori. Communis, inquit, lex est. dij faciant, ne cogas me experiri, an tota mea ista sit. Quando ergo, inquit, optabis? Hoc tempore non possum. Curo vulnera, familiam reficio, expugnatam domum lugeo, ereptam virginitatem consolor. Minantem sibiipsi custodio. Quando optabis? cum rapta voluerit, non cum raptor. Quando optabis? cum tu noles. Quando, inquit, optabis? paro me optioni. confirmo animum. Non est facile hominem occidere: premo interim gemitus meos, & introrsus erum-

erumpentes lacrymas ago. Scio quid futurum sit; vultus te meus decipit. Stulte, quenquam morari putas nuptias filiæ suæ? in securim incurris, & carnificem vltro vocas. Cum rogare debeas, conuitium facis. Nemo vindicare se cogitur.

PARS ALTERA. Nihil est miserius, quàm incertum inter vitam mortémque destitui. Iam beneficium erit, etiam si mortem optauerit. In amorem filiæ istius incidi. Appellare de nuptiis debui patrem: feci. Sed videtis, quàm etiam in lege lentus sit. Raptor vitam alieni arbitrij habet, libertatem sui. Lex communis est. Habet hic raptor quod timeat. Habet & quod sperare possit. In lege, inquit, non est scriptum quando: immo statim. Quotiens enim tempus non adiicitur, præsens intelligitur. Tam longum tibi ius in caput ciuis non permittitur. Crudelius est quàm mori, semper timere mortem.

CONTROVERSIA VI.

Domus cum tyranno incensa.

ACTIO. DAMNI ILLATI SIT ACTIO. Thema. *Quidam tyrannum ex arce fugientem cum persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum. Tyrannus cum domo conflagrauit. Præmio accepto, agit cum illo dominus damni.*

PARS PRIMA. PRO TYRANNICIDA. Cur non excluſisti? Quare recepisti? quare nullam aliam domum tyrannus petiit? Nemo non venienti domum clausit. Aditum in domum non habui, qui in arcem habui. Non gaudes te aliquid impendisse publicæ libertati? Hic est in cuius domo tyrannus occisus est. Tanquã tyrannicida, monstraris. Redde, inquit, domum. Ita viuo tyranno non perdideras. Tyranni amicus, tyranni satelles: certè, quod negare non potes, hospes. Diu expectaui, an eiiceretur tyrannus. Facilius potes accusare aut te, qui tam familiaris tyranno fuisti, vt illi maximè tua placeret domus, qua illum recepisti: aut tyrannum, qui tibi damnum dedit, quod in tuam domum confugit. aut, vt culpa te liberè, facilius potes accusare fortunam, quæ tyrannum potissimum ad te detulit.

Pars altera. Eius debet esse damnum, cuius est præmium. Non iniquum, eius rei tibi iniuriam imputari, cuius fructum percepisti. Non elegit domum tyrannus: nec enim hoc illi vacabat: sed in eam quam potuit, irrupit. Cum ego in ea non essem, nactus hic occasionem nocendi, intrare noluit: & tyrannicidium elegit, dubium, lentum, periculosum vrbi. accepit præmium, maius sine dubio, quasi damnum sarcire deberet.

Controversia VII.

Venenum datum filio furenti.

Thema. *Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusatur ab vxore mala tractationis.*

Contra maritvm. Non mirum est quare viuat, quę filium perdidit. Viuit, qui occidit.

Pro altera. Quem quotidie perdebam, aliquando extuli. Falleris misera mulier, in orbitatis tuæ tempore: non perdidisti tunc filium, sed tunc extulisti.

Color. Albvs Flavvs hanc sententiam dixit: Ipse sui & alimentum erat, & damnum. Hunc *Cestium* quasi corruptè dixisset, obiurgans: Apparet, inquit, te poëtas studiosè legere. Iste sensus est eius, qui hoc sæculum amatoriis non artibus tantum, sed sententiis impleuit. Ouidius enim in libris Metamorphoseon dicit:

Ipse suos artus lacero diuellere morsu
Cœpit, & infelix minuendo corpus alebat.

Controv. VII.

Olynthius pater reus concursus.

Lex. Qvi coetvm & concvrsvm fecerit, capitale sit. Thema. *Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthiis decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cum de stupro filij mentio esset, pater profugit, adolescens retentus est. Pater fle-*

ta audit

ve ante domum cœpit. incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.

PRO REO CONCVRSVS. Misero si flere non licet, magis flendum est. Imperari dolori silentium non potest. Fuerunt ex populo qui dicerent, Hic meum filium, hic meam corrupit vxorem: suum quisque illo & ignem attulit, & dolorem. Timeo, fili, ne dum te quæro, in ossa alicuius raptoris incidam. Vbi Athenarum fides? Vbi hospitales inuicem dextræ? Capti, inquam, fili, sumus. Dum licet fugiamus: sed tanquam à Philippo. Pariter apud Philippum certè viri fuimus. Lacrymæ meæ vocantur in crimen, quasi ex quo Olynthus capta est, flere desierim. Tantus scilicet sum, vt in ea ciuitate populum concitare potuerim, in qua filium seruare non potui. Non quotiens conuenerunt in aliquem locum plures, cœtus & concursus est: sed quotiens conuocati, quotiens parati, quasi ad ducem suum concurrerunt. Non si vna vicinia coit, aut si transeuntium paucorum numerus affluxit: sed vbi totus, aut ex parte magna populus, vbi diuisa est in partes ciuitas. Cœtus multitudinis magnæ nomen est, coeuntis ex consensu quodam. At illic initio pauci fuerunt. Deinde reliqui non ad me conuenerunt, sed ad incendium: quod tamen populus maluit spectare, quàm extinguere. Lex non eum punit, propter quem cœtus factus est: sed eum, à quo cœtus factus est. Non mihi tanti vltio fuit, vt amittere filium: tentaui populum rogare, nec potui.

PARS ALTERA. Quid cœtu opus est? Sunt scriptæ ad vindictam iniuriarum omnium leges. Mota semel multitudo modum non seruat. Ardere illo incendio ciuitas potuit.

CONTROVERSIA IX.

Crux serui venenum ægro domino negantis.

THEMA. *Æger dominus petiit à seruo, vt sibi venenum daret. Non dedit. Cauit testamento vt ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus tribunos.*

Pro servo. Lex Cornelia te appello. Ecce heres iubet, quod tu vetas. Ne quis illum domino displicuisse putet, tunc huic parari crucem iussit, cum sibi venenum. Plura serui crimina confitemur. intempestiuas potiones, inutiles cibos, desideranti negauit. Quid enim ille non voluit, qui venenum petiit? Maluit crucem pati, quàm mereri. Si vincitur, perituros est: si non vincitur, seruiturus est ei à quo in crucem petitur. Ex altera parte lex est: ex altera testamentum: crux vtrinque. Furiosus seruum sine causa occidere voluit. Quæritis insaniæ argumentum? & seipse voluit occidere. Seruo, inquit, tribuni non possunt succurrere: non natum regem habuimus. Seruo indice, patefacta est Bruti liberorum cum Tarquinis coniuratio. Ergo nihil interest, venenum domino aliquis dederit, an negauerit? Etiam vbi remedium est mori, scelus est occidere. Tam cito vos de vita domini seruum desperare vultis, quàm heredem? Mortem si supplicium putas, quid rogas? si beneficium, quid minaris? Venenum quisquam obiecit, nisi datum? Vllum tu finem facies tribunicię potestati, quam P. R. vt ipse plurimum posset valere, plus quàm se voluit? Venenum habere scelus est tam magnum, quàm dominum occidere.

Pars altera. Mori volens elegit huic ministerio nequissimum seruum, audacem, infestum sibi. Ille non saluti consuluit domini, quem videbat insanabili morbo tabescere, sed tormenta extendit. Seruus herilis imperij non censor est, sed minister. Agitur de iure testamentorum quorum interiit omnis potestas, si neglexerint imperia mortuorum, Tribuni. Itane furcifer tu non morieris domini arbitrio, morietur dominus tuo?

EPI.

EPITOMÆ
M. ANNÆI SENECÆ
CONTROVERSIARVM
LIBER QVARTVS.

SENECA NOVATO, SENECÆ Melæ filiis Salutem.

QVOD numerarij solent facere ad expectationem populi detinendam, noua paria per omnes dies dispensant, vt sit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio. non semel omnes produco: aliquid noui semper habeat libellus: vt non tantum sententiarum vos, sed etiam auctorum nouitate sollicitet. Acrior est cupiditas ignota cognoscendi, quàm nota repetendi. Hoc in histrionibus, in gladiatoribus, in oratoribus, de quibus modo aliquid fama promisit, in omnibus denique rebus videmus accidere. Ad noua omnes concurrunt, ad noua conueniunt. Non tamen expectationem vestram macerabo, singulos producendo: liberaliter hodie & plena manu faciam. Pollio Asinius nunquam admissa multitudine declamauit: nec illi ambitio in studio defuit. Primus enim omnium Romanorum aduocatis hominibus scripta sua recitauit. Et inde est, quod Labienus homo mentis quàm linguæ amarioris dicit: ille triumphalis senex ἀπεράστους suas nunquam populo commisit. Siue quia parum in illis habuerit fiduciæ, siue (quod magis crediderim) tantus orator inferius id opus ingenio suo duxerit. exerceri quidem illo volebat, gloriam fastidiebat.

Audiui item illum & viridem, & postea iam senem cum Marcello Esernino nepote suo, quasi præciperet. Audiebat illum dicentem: & pridem quidem disputabat de illa parte quam Marcellus dixerat: prætermissa ostendebat, tacita leuiter implebat, vitiosa coarguebat. Deinde dicebat partem contrariam. Floridior erat aliquando in declamando, quàm in agendo. Illud strictum eius & asperum, & nimis ratum in dicendo iudicium, adeo cessabat, vt in multis illi venia opus esset, quæ ab ipso vix impetrabatur. Marcellus, quamuis puer, iam tantæ indolis erat, vt Pollio ad illum pertinere successionem eloquentiæ suæ crederet, cum filium Asinium Gallum relinqueret magnum oratorem: nisi illum (quod semper euenit) magnitudo patris non produceret, sed obrueret. Memini intra quartum diem quàm Herium filium amiserat, declamare eum nobis: sed tanto vehementius, quàm vnquam: vt appareret, hominis naturam contumacem cum fortuna sua rixari. Nec quicquam ex ordine vitæ solito remisit. Itaque cum mortuo in Lycia Caio Cæsare per codicillos questus esset diuus Augustus: vt erat mos illi clementissimo viro non ciuiliter tantum sed etiam familiariter, quòd in tam magno & recenti luctu suo homo carissimus sibi, pleno conuiuio cœnasset, rescripsit Pollio: Eo die cœnaui, quo Herium filium amisi. Quis exigeret maiorem ab amico dolorem, quàm à patre? O magnos viros, qui fortunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suæ virtutis experimenta faciunt. Declamauit Pollio Asinius intra quartum diem, quàm filium amiserat. Præconium illud ingentis animi fuit, malis suis insultantis. At contra Haterium scio tam imbecillo animo mortes filiorum tulisse vt non tantum recenti dolori cederet, sed veteris quoque & obliterati memoriam sustinere non posset. Memini cum diceret controuersiam de illo, qui à sepulchris trium filiorum abstractus iniuriarum agit, mediam dictionem fletu eius interrumpi: deinde tanto maiore impetu dixit, tanto miserabilius, vt appareret quam magna interim pars esset ingenij, dolor. Declamabat Haterius admisso populo ex tempore: solus omnium Romanorum quos meo tempore cognoui, in Latinam linguam transtulit Græcam facilitatem. Tanta illi erat velocitas orationis, vt vitium fieret.

Itaque

Itaque diuus Augustus optimè dixit: Haterius noster sustaminandus est. Adeo non currere, sed decurrere videbatur: nec verborum tantum illi copia, sed etiam rerum erat: quotiens velles eandem rem, & quandiu velles, diceret. Aliis totiens figuris, aliis tractationibus. Ita vt nec regi posset, nec consumi. Regi autem ab ipso non poterat; alioquin libertum habebat, cui pareret, & sic ibat, quomodo ille aut concitauerat eum, aut refrænauerat. Iubebat eum transire, cum aliquandiu locum dixerat: transibat. insistere iubebat: eodem loco permanebat. iubebat epilogum dicere: dicit. Habebat in sua potestate ingenium, in aliena modum. Diuidere controuersiam putabat ad rem pertinere, si illum interrogares: non putabat, si audires. Is illi erat ordo, quem impetus dederat. Ac non dirigebat se ad declamationem legem, nec verba custodiebat. Quædam enim scholæ iam quasi obsoleta refugiunt: nec si qua sordidiora sunt, aut ex quotidiano vsu repetita, pati. Ille in hoc scholasticis morem gerebat, ne verbis calcatis & obsoletis vteretur. Sed quædam antiqua, & à Cicerone dicta, à ceteris deinde deserta dicebat, quæ nec ille quidem orationis citatissimæ cursus poterat abscondere. Adeo quicquid insolitum est, etiam in turba notabile est. Hoc exempto, nemo erat scholasticis nec aptior, nec sublimior, sed dum nihil vult, nisi cultè, nisi splendidè dicere, sæpe incidebat in ea, quæ derisum effugere non possent. Memini illum (cum libertinum reum defenderet, cui obiiciebatur quod patroni concubinus fuisset) dixisse: Impudicitia in ingenuo crimen est, in seruo necessitas, in liberto officium. Res in iocos abiit: non facis mihi officium, & multum ille & hic in officiis versatur: ex eo impudici & obscœni, aliquandiu officiosi vocitati sunt. Memini & illam contradictionem sic ab illo positam, magnam materiam Pollionis Asinij, & tunc Cassij Seueri iocis præbuisse. At, inquit, inter pueriles condiscipulorum sinus lasciua manu obscœna lusisti, & pleraque huius generis illi obiiciebantur. Multa erant quę reprehenderes, multa quæ suspiceres, cum torrentis modo magnus quidem, sed turbidus flueret. Redimebat tamen vitia virtutibus: & plus habebat quod laudares, quàm quod ignosceres: sicuti ea, in qua fecit declamatione.

CONTROVERSIA I.

Pater à sepulcro à luxurioso raptus.

THEMA. *Quidam amissis tribus liberis, cum assideret sepulcro, à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata veste, dimissus, iniuriarum agit.*

PRO PATRE. Nunquam lacrymæ opprimuntur imperio, sed etiam irritantur. Nulla flendi mori est causa, quàm flere non posse. Rapuit me qualem in conuiuio puderet venire, dimisit qualem ad sepulchrum redire puderet. Credo mirari aliquem, quòd in forum amissis modo liberis, veniam. At ego iam in conuiuio fui. Quousque, inquit, flebis? Est quædam in ipsis malis miserorum voluptas, & omnis aduersa fortuna habet in querelis leuamentum. Ibi me flere prohibes, vbi crudeliter ipse non fleres. Cum miserrimum sit flere, quàm infelix sum, cui ne hoc quidem licet. Vidi ebriorum sitim, & vomentium famem. Quis est iste, qui supra flentem patrem censuram lugendi postulat? Proiectus in omnia gulæ libidinisque flagitia, omnibus denotandus censoribus, sæculo præcepta componit. Scit quantum super amissos tres liberos patri flendum sit: quem si viueret pater, fleret. Senet, orbus, infelix, hoc tantum inter miserias solatium capio, quòd miserior esse non possum. Cineres meorum in sepulcro video. Magnum solatium est, appellare sæpius nomina liberorum, non responsura. Hic mihi viuendum est: ne cui de nuptiis vel de liberis cogitanti dirum omen occurram: cogit flere, qui non sinit. In illo conuiuio morari, etiam felicis patris esset iniuria.

PARS ALTERA. Questus fui pridem de inhumanitate eorum, qui illum propinquitate contingerent. Nemo amicus, nemo, inquam, propinquus est? Sed melius, vt video, illius rabiem nouerant. Festo die sodales, amicique mecum: quorum vnus, Quid hunc miserum sic perire patimur? Nemo sibiipsi finem flendi fecit. Pudet illos desinere: cogi volunt. Consolarer te diutius, nisi iam & accusare posses.

CON-

CONTROVERSIA II.

Metellus cœcatus.

EX. SACERDOS INTEGER SIT. Thema. *Metellus pontifex cum arderet Vesta templum, dum Palladium rapit, oculos perdit. Sacerdotium illi negatur.*

PRO METELLO. Vesta mater, fortasse nullum sacerdotem haberes, nisi Metellum habuisses. Sacrorum causam ago, non Metelli. Plus eorum interest, ne Metellum sacerdotem, quàm Metelli, ne sacerdotium perdat. Non erat tantus Metellus, cum illi sacerdotium dedimus. Ciuitas sollicita pendebat. Duo periclitabantur, quibus nihil populus habebat pretiosius, sacra & Metellus. O faciendum sacerdotem, nisi esset. Lex integrum ad animum refert, non ad corpus. Lex æstimari hoc voluit, tunc cum quis peteret, non cum haberet sacerdotium. Habes Vesta duplex pontificis tui meritum: seruauit sacra, nec vidit.

EXTRA controuersiam POLLIO: Ante hoc, si cœcus factus esset, non abstulisset. Si postea cœcus factus est, vidit.

PARS ALTERA. Sacerdotis non integri corporis, quasi mali ominis res vitanda est. Hoc in victimis notatur, quanto magis in sacerdotibus? Post sacerdotium magis obseruanda est debilitas. Non enim sine ira deorum debilitatur sacerdos. Apparet non esse propitios deos sacerdoti, quem ne seruati quidem seruant.

COLOR. Hunc colorem GALLIO non probabat, summo cum honore Metelli, asserens contra Metellum agendum ita, vt rogetur cum iudicibus officio pontificum & ipse consulere.

CONTROVERSIA III.

Patre exule filia rapta.

EX. IMPRVDENTIS CÆDIS DAMNATVS, QVINQVENNIO EXVLET. Altera RAPTA RAPTORIS MORTEM, AVT INDOTATAS NVPTIAS OPTET. Thema. *Cum quidam haberet filiam & filium, imprudentis*

cadis damnatus, in exilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puella se contulit. Impetrauit ab illo, vt iuberet filiam nuptias optare, & epistolam daret ad filiam. Fratre auctore mortem optauit puella. Pater rediit. abdicat filium.

CONTRA FILIVM. Quomodo me excusabo Reip. cui duos abstuli? Neutrum mea culpa. In altero me fortuna decepit, in altero filius. Filia etiam fratri paruit: filius nec patri. Per humanos, inquit, errores. Agnoui preces meas. Potes, inquit, omnibus ostendere, quàm non possis hominem occidere. scio me ciuem debere Reipublicæ. hoc interierit tamen, quòd imprudentes occidimus: prudentes seruauimus. Aliquem in exilio infra fortunam meam vidi.

PARS ALTERA. Irrupit contumelioſe, tanquam in exulis domum. Peruenit ad patrem, non pepercit eius pudori. At ego querebar, quòd absenti fecit iniuriam. Non possum ob hoc abdicari, quod lege factum est. Non potuisti pater de iniuria iudicare quam non noueras. Multa nobis extorquentur, quæ nolumus scribere: & tu in ea fortuna eras, in qua posses iniuriam accipere: & ille is erat, qui etiam in patria posset iniuriam facere. quia sciebat malam causam suam, egit apud illum, qui eam non nouerat. Rediit superbus, iubebat, & nos optare nuptias cogebat. Videbatur sic & illic coëgisse. Aliquid tamen epistolis consecutus est. nemo vnquam tardius periit. collegit ingentem numerum perditorum, expugnauit domum. vexauit puellam. Hoc tibi raptor non narrauerat.

COLOR. LATRO aiebat, semper inuisum esse, qui reum alium pro se subiiceret. Non oportere hoc deriuari factum, in sororis voluntatem. Qui defendit, inquit, crimen, auditur tanquam reus: qui transferr, tanquam accusator. Malo autem loco est, qui habet rei fortunam, accusatoris inuidiam. ASINIVS POLLIO dicebat, colorem in narratione ostendendum, in argumentis exsequendum. Non prudenter eos facere, qui in narratione omnia instrumenta coloris consumerent. Nam & plus eos ponere quàm narratio desideraſſet, & minus quàm probatio.

CON-

CONTROVERSIA IV.

Armis sepulcri victor.

LEX. SEPVLCRI VIOLATI SIT ACTIO. Thema. *Bellum cum esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie amissis armis, de sepulcro viri fortis arma sustulit. Fortiter pugnauit & reposuit. Premio accepto accusatur sepulcri violati.* C. D.

PRO VIRO FORTI. Arma vix contigeram. secuta sunt. Hæc si sumo, arma sunt: si relinquo, spolia. Vidisses verè violari sepulchrum, si illo veniisset hostis. Vterque quod alteri deerat, commodauimus. Ille viro arma, ego armis virum. Resp. multum consecuta est. vir fortis nihil perdidit. Necessitas est, quæ nauigia iactu exonerat. necessitas est, quæ ruinis incendia opprimit. necessitas est lex temporis. Quicquam non fit legitimè pro legibus? Melius cum ipso sepulcro actum est, in quo notiora sunt arma iterum victricia. Pro Republica plerunque templa nudantur, & in vsum stipendij dona conflamus.

PARS ALTERA. Reum habemus in prælio inertem, in fuga audacem, turpem non minus patrocinio, quàm crimine. Arma sua perdidit. Hoc excusare non poterat, nisi rapuisset aliena. Rapuit aliena. Hoc excusari non poterat, nisi & sua perdidisset. Arma victricia, arma consecrata diis Manibus, arma quæ te quoque fecerunt virum fortem. Reposui, inquit, arma. Gloriatur, quòd non & illa perdiderit. Non tenebor lege, quia reposui. Tam teneris hercle, quàm qui vulnerauit aliquem, licet vulnus sanauerit: quam qui surripuit aliquid, licet deprehensus reddiderit. Non est hoc illi crimen propter virtutem donandum. iam gratiam virtuti retulimus, præmium consecuta est. Æquos nos esse conuenit, vnum virum fortem honorauimus, alterum vindicemus.

CONTROVERSIA V.

Priuignus medicus.

THEMA. *Abdicauit quidam filiũ. Abdicatus medicinæ studuit. Cum pater ægrotaret, & medici negarent posse*

sanari, sanauit. Reductus est patri. Ægrotare nouerca cœpit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium, vt curet nouercam. Nolentem abdicat.

PRO FILIO MEDICO. Quo pacto istud euenit, vt abdicatione mea pater ægrotaret, reditu nouerca? Pietati cessere morbi. Medicinam relinquo, multum laboris, multum vigiliarum. adiice huc, quod qui sanantur, ingrati sunt: & medicus possum decipi, & non possum priuignus excusari. Eundem, inquit, medici morbum esse dicunt: nempe illi, qui negauerunt te posse sanari. Ego verò cedo domo si fateris illam sic posse sanari. Timeo fortunam. imputabitur mihi si quid acciderit. Ecce tu me non posse non credis. Omnes medici negant: & nunc diligentiores fuerunt quia in te decepti sunt. Non sum tantæ scientiæ, quantæ videor. Magnis præceptoribus opus est. Ego abdicatus studui. Quæris quomodo te sanauerim? non tibi medicus, sed filius profuit. Desiderio laborabas. gratum tibi erat quicquid meis manibus acceperas. vt primum intraui, recreatus es, quid in te curandum esset, aduerti. Hæc non eodem morbo laborat. Multa sunt dissimilia, sexus, ætas, animus. Nihil magis ægris prodest, quam ab eo curari, à quo volunt. Temerariis remediis graues morbi curantur, quibus vti non audeo in nouerca.

NON oportet adolescentem quicquam nouercæ succensere. alioquin odit & gaudet. Ferendus est adolescens, si se excusat: non est, si vlciscitur.

PARS ALTERA. Lugendum est, flendum est, in hoc me conseruasti? Hostis aliquando vulnus sanauit quod fecerat, ob hoc maximè, quia alius sanare non poterat. Negant posse sanari, Nemo suscipit: nemo vult enim filio curationem præripere.

POLLIO dicebat, inter patres & filios id solum iudex putat licere, quod oportet.

CONTROVERSIA VI.

Indiscreti filius & priuignus.

THEMA. *Quidam mortua vxore quæ in partu perierat duxit aliam: puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium. vtrumque puerum ruri edicauit. Post longum tempus redierunt similes. Quærenti matri vter eius esset, non indicat. Accusatur ab ea mala tractationis.*

PRO

PRO MARITO. Quid fletis pueri? securi estote. Non memini. Iam lites sunt, & nondum indicaui. Qualis eris nouerca, quæ sic fieri culpis? Alter tuus est: alter tui frater est: si per te licuerit, neuter priuignus est. Dum alterius vis esse mater, vtriusque es nouerca. Si coegeris, mentiar. non mater, sed nouerca decipieris. Hos ipsa noluit natura distingui. Indicarem, nisi tam pertinaciter quæreres. Hic tuus est. quid alterum nouercalibus oculis intueris? Ille tuus est. Vni tibi contigit, vt habeas priuignum, & non sis nouerca.

PARS ALTERA. Filius enim rus ablegatus à patre, & educatus est sic, vt ignotus esse posset & matri. Tibi rediit vterque filius, huic vterque priuignus. Eo crudelius filio caret, quo propius accessit. Times huius iniquitatem: cum iniquius ipse magis ames eum cui alterius vis donare matrem, quàm cui non vis reddere suam.

EXTRA. Quod ad colorem pertinet viri. HISPO ROMANVS & SILO POMPEIVS hoc vsi sunt: Nescio, & ideo non indico tibi. Quidam miscuerunt etiam, & vtroque vsi, dixerunt: Nescio: sed etiamsi scirem, non indicarem tibi: quod LATRO & CESTIVS. Sed ASINIVS POLLIO neutrum colorem probabat. Si dicit, inquit, Nescio: nulli fidem facit. Vxor ipsa non quæreret ab illo, nisi ille scire posset. Dici enim contra virum potest: Quære à nutrice, à pædagogo. Verisimile nō est, neminem domi esse qui sciat. Ille autem mixtus color vtrumque corrumpit, & ignorantis fidem, & non indicantis fiduciam. Nam cum dicit, Etiam si scirem, non indicarem: efficit vt illum iudex scire putet. cum dicit, Nescio: efficit vt videatur indicare debere, si sciat. Hoc autem ipse colore vsus est, quem aiebat simplicissimum. Scio, sed non indico: quia pueris hoc vtile est, & tuo filio. Magis amaturus sum eum, qui matrem videbitur non habere.

CONTROVERSIA VII.

Tyrannicida, & adulter tyranni.

LEX. TYRANNICIDÆ PRÆMIVM DETVR. Thema. *In adulterio deprehensus à tyranno gladium extorsit à tyranno, & occidit eum. Petit præmium. Contradicitur.*

Contra Tyrannicidam. Non feciſſet tyranni-cidium, niſi illum tyrannus armaſſet. cuius adulter non fuit, qui etiam tyranni fuit? Imputat nobis, quòd deprehenſus in adulterio mori noluit. Tyrannicida veſter iure occidi potuit à tyranno. Certamen in pari conditione contractum publica fortuna diſtraxit. Non innocentior vicit, ſed fortior. Tulit ſecum tyrannus gladium. ſic enim occiſuri veniunt. Cur ſolus ad præmium venis? tyrannum certè occidiſti cum adultera. Non loricam, clypeumve ſumpſit, ſed tenuem ac perlucidam veſtem: perfuſus vnguento intrauit cubiculum, in quo non eſſe tyrannum diligenter agnouerat. Tyrannicida noſter ne tyrannum inueniret optauit. Ducat tyrannicidam in arcem tyrannus, non vxor: odium, non amor: aſcenſurus ferat animum, ferat ferrum: cat illo, vbi inueniat tyrannum. Omnia honeſta opera voluntas inchoat, occaſio perficit. Sæpe honorata virtus eſt, etiam vbi eam fefellit exitus. Scelera quoque quamuis citra exitum ſubſederunt, puniuntur. Nec infelix virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis intercipit fortuita felicitas. Nunquam maiorum noſtrum prudentia tanti muneribus tyrannicidium emeret, ſi illud etiam libido promitteret. Nouo inauditóque more pugnabant, tyrannicida pro adultero, tyrannus pro pudicitia. Occidiſti tu maritum, fortuna tyrannum. Tyrannum cadere Reipublicæ volo. Occidit illum ciuis iratus, miſceat maledicta vulneribus, qualia in adulterum maritus attulerat. Ab adulteræ oſculis ad præmium curris. Nolo tyrannicida imiteretur, antequam occidat, tyrannum. Pop. Romanus veneno vinci hoſtem noluit, proditione noluit. Honorabo ſubitum tyrannicidium: non honorabo fortuitum, non coactum.

Pars altera. Non habebas, inquit, ferrum. Quid enim tyranno profuit quod habuit? In eo qui inermis ad tyrannum venit, non minor virtus eſt, ſed periculum maius. Non quæras quid in arcem tulerim: tyrannicidium retuli. non eſt gladius meus: ſed manus mea eſt, ſed animus meus eſt, ſed conſilium, ſed periculum, ſed tyrannicidium meum. Adulterium vocas, quo effectum eſt, ne quis timeat adulterium. Diligenter arce munita occaſionem requirens tentaui ſeruos, tentaui amicos: per vxorem ſolam fulſit occaſio. Non putaui adulterium, vxorem tyranni polluere: ſicut

sicut nec homicidium tyrannum occidere. Ferrum in arcem ferre, periculosum erat: inuenire, facile. Si tyrannum, inquam, inuenero obuium, quælibet res telum erit. certè semper solet secum tyrannus habere ferrum. Gladius inter duos, fortioris est. Quàm solicitus fui adulter, ne non deprehenderer!

CONTROVERSIA VIII.

Patronus operas remissas repetens.

LEX. PER VIM METVMVE GESTA, IRRITA SVNTO. Thema. *Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ob eo & rogatus, vt operas remitteret. Remisit. Consignatio facta est. Restitutus indicit operas. Contradicitur.*

PRO PATRONO. Patronus à liberto restitutionem peto. Si paciscitunc à me voluisses operas, spopondissem. Bona bello perdidi, ad restitutionem nudus veni. Nunc libertorum operas desidero. Profer tabulas illas proscriptionis tabula crudeliores. Persequebatur illa quos vicerat: hæ persecutæ sunt, quos receperant. In illa vltio fuit, in his perfidia. Denique illa iam desiit, hæ perseuerant. Non mea, inquit, sed aliena vis fuit. Æquè dignus est pœna, qui ipse vim adhibet, vt qui ab alio admota, ad lucrum suum vtitur. In hunc primum incidi. Et dum timeo ne offenderem, secutus sum hoc exigentem. Non recepit me, sed inclusit. Nihil est venali misericordia turpius.

PARS ALTERA. Nihil tibi opus est potestas. Scisti illum parere, etiam cum cogi non potest. Quaslibet indicas operas, nunquam tamen iudices ita periculosas, quam indixisti. Habeo iudicia tua. Bene de seruo iudicasti, manumisisti. bene de liberto. Proscriptus mihi potissimum te commisisti. Si noluissem patronum habere, potui. Vnus ex proscriptis fuisti qui tunc posses etiam rogari. Restitutio tibi proscriptionem remisit, non quicquid in proscriptione gessisti, rescidit.

EXTRA. Omnes inuecti sunt in libertum. VALLIVS GEMINVS, ET OTHO IVNIVS egerunt leuius, vt patronus remissurus videretur operas, si obtinuisset. Nam

Otho dixit. Sine me iudicio meo videri remisisse. Faciam, remittam. Quid me sic times, tanquam inuitus promiserim? Contra CESTIVS ait: Tunc huiusmodi vtendum esse coloribus, vbi verendum est, ne videamur rem duram postulare. Vbi contra honestam personam, promisso iudex molliore fallendus est. Quid in hac persona veremur & causa? nisi hoc vnum, quod ex hoc colore metuendum est, ne, si volumus hæc remittere, etiam voluisse videamur.

EPITOMÆ
M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER QVINTVS.

* Epistola deest. *

CONTROVERSIA I.

Laqueus incisus.

ACTIO. INSCRIPTI MALEFICII SIT ACTIO. Thema. *Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis, & vxore, incendio domus, suspendit se. Pracidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus sit maleficij.*

PRO INCIDENTE LAQVEVM. Tres, inquit, liberos perdidi. Vtinam & illos seruare potuissem! Viue. mutantur vices felicitatis humanæ, proscriptus aliquando proscripsit. Victi fugiunt, proscripti latent, natant naufragi. Amisi, inquit, vxorem, liberos, patrimonium. Tu putabas ea te conditione accepisse, ne perderes? Ludit de suis fortuna muneribus, & quæ dedit, aufert; & quæ abstulit, reddit: nec vnquam tutius est illam experiri, quàm cum locum iniuriæ non habet. Cn. Pompeius in Pharsalia victus acie, vixit. Maius tu tuum putas esse naufragium? Crassus vixit: & non priuatas perdiderat, sed publicas opes,

opes. Omnia tibi fortuna abstulit, sed spem reliquit. Tolle spem hominibus, nemo victus retentabit arma, nemo infeliciter expertus negotiationem, alios appetet quæstus, nemo naufragus viuet. Spes est vltimum aduersarum rerum solatium. Vt viueres, natasti. Misertus sum: nec in te amplius quàm periculum cogitaui. Non attendi incendium, non orbitatem: aut si attendi, memineram te post illa vixisse. Non visus es mihi animum moriendi habere. Legeras locum, in quo interpellari posses.

PARS ALTERA. Tot ille fundorum dominus, aliena arbore suspendo laqueum. De fortuna nihil queror: mori permittit. Nunc, inquit, morere. Iniuria est, vt qui meo arbitrio debui, tuo moriar. Amisi vxorem, liberos, patrimonium. Fortuna mihi nihil præter laqueum reliquit: iste nec laqueum. Sumpsi instrumenta mortis, solitudinem & laqueum: alterum aptum morituro, alterum misero. Quisquis interuenieris, si amicus est, defle: si inimicus, specta. Cùm à me iste accusetur, grauiorem de me quàm de reo ferte sententiam. Ego, vt moriar: iste, vt ne prohibeat. Ne hæc narrarem, mori volui. Præcidit remedium meum. si qua fides est, non enataui, sed eiectus sum. Nihil iam timebam, nisi viuere. Domus meæ fata claudo, nullo miserior, quàm quòd vltimus morior. Cui me vita reseruas? Vt ædificem? Aspice incendium. Vt nauigem? Aspice naufragium. Vt educem? Aspice sepulcrum. In tam calamitosa domo feliciores fuistis, vxor & liberi. vobis mori contigit.

CONTROVERSIA II.

Gener diuitis inimici.

THEMA. *Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregre profectus est. Rumor fuit de morte eius. Filius cum diuite in gratiam rediit, & eius filiam duxit. Reuersus pater cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.*

PRO PATRE PAVPERE. Nemo quicquam facilè credit, quo credito dolendum sit. ego diu non credidi de nuptiis tuis. Desertor patris, inimici cliens, vxoris mancipium,

non fleuisti patrem, non quæsiuisti, sic inimico placuisti. Rumor, inquit, fuerat, decessisse te. Mirabar, si talem vxorem viuo patre habere potuisses. Non quæris, vbi perierim. Mors mea tibi debet esse suspecta: inimicum habeo. Quis alius hanc famam potuit immittere, nisi qui me viuo, filiam collocare non poterat? Non times, ne inter ipsas nuptias tuas patris ossa referantur? Tot serui sequuntur, tot liberi, tot clientes, vt quidquid dixerit, rumor sit. Fabricius aurum à Pyrrho accipere noluit. beatior iste fuit animo, quàm ille regno. Plures insidias in itinere fugi: & factum diues, quod faciendum mandauerat, credidit.

Pars altera. Vanum gloriæ genus, odium diuitiarum. Mortales esse inimicitiæ debent. Scipio Graechi inimicus, & tamen postea socer. Cuius vitio inimicitiæ contractæ sint, apparet. Ille amat filium tuum, tu nec tuum.

Senianvs rem stultissimam dixit: Diues me semper contempsit, nunquam nisi pro mortuo habuit. Vt aliquid & ipse simile de Seniano dicam, post hanc sententiam Senianum semper pro mortuo habui.

Controversia III.

Fratres pancratiastæ.

Actio. Malæ tractationis sit actio. Thema. *Duos filios quidam pancratiastas instituit, ad olympia eduxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait abdicaturum se, si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt his honores diuini. Reus sit pater malæ tractationis ab vxore.*

Contra patrem. Tertius sine sorte pugnasti, & vtrumque vicisti. Stetit cruentus pater. Iam perierant, & adhuc minabatur. Moriuntur, non alter ab altero, sed vterque à patre. Misera mater, odisse non potest, qui filium suum occidit. Iuuenes inuicti, nisi habuissent patrem. Pij iuuenes, nec parricidium patri negare potuistis. Vincere propter parricidium nolunt, vinci propter abdicationem. Abdico, inquit, eum qui victus erit. Demens meliorem abdicaturus

dicaturus es. Inuoco Iouem, cuius Olympia parricidiis absoluta sunt.

PARS ALTERA. Non facturus dixi: etsi facturus pro gloria eorum dixi. Non debeo in inuidia solus esse, cum luctus communis sit. Omnes aiebant colluſuros fratres. Minatus sum, non vt necessitatem filiis imponerem, sed vt populo satisfacerem.

CONTROV. IV.

Damnatus parricidij alligans fratrem.

LEX. QVI FALSVM TESTIMONIVM DIXERIT, VINCIATVR APVD EVM IN QVEM DIXIT. Thema. *E duobus filiis profectus cum vno pater, adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parricidij, & damnatus. Diebus festis intercidentibus pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij & obtinuit, & vinxit. Cogit pater vt vinctum soluat. Nolentem abdicat.* C.D.

PRO PATRE. Falsum, inquit, in fratrem testimonium dixit. Si vis graue illius crimen facere, te exorabilem præsta. Crudelis in fratrem miraris, si in te creditum parricidium est? Ergo ego duos filios habere non possum? Adolescens iam potes & parricidium facere. Alligatus est alter filius, quia non reuertebar: alter, quia redij. Nunquam solues fratrem? Si talis es, nihil testis mentitus est. Parricida es. Non impio in te, sed in patrem pio animo dixit. Suspectum habuit, quod reliqueras patrem. Inter catenas filij iaceo, eodem clausus ergastulo. Ingrate, testem tuum simul alligasti.

PARS ALTERA. Meo periculo solutus sum, meo alligatus. Vix solui poterat, si testimonium falsum pro fratre dixisset. Parricidium de patre finxit, de fratre commisit. Venisse patrem mihi carnifex nuntiauit. Parricida sim, sicut obiicitur, hoc leuiter irascor. Miraris, si eum fratrem alligare possum, qui me potuit occidere? Ingrata erat ipsa pœnæ meæ dilatio. Expectare grauius videbatur quàm pati. Imaginabar mihi culeum, serpentes, profundum.

Controversia V.

Exusta domus cum arbore.

Lex. Qvi sciens damnvm dederit, reddat qvadrvplvm: qvi insciens simplvm. Thema. *Dives pauperem vicinum rogauit, vt sibi venderet arborem quam sibi dicebat obstare. Pauper negauit. Dives incendit platanum. cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.*

Contra divitem. Excitatus flammarum sono, vicinorum primo fidem imploraui, Arbor ramis discurrentibus totam domum texerat. Non potest exorari? incendatur. Est hoc impotentiæ, sine fine concupiscere, sine modo irasci. Non potest expugnari precibus: expugnetur ignibus. Nihil inter me & pauperem interest, si iure agamus. Liceat & pauperem gaudere prospectu. Vos possidetis agros, vrbium fines, vrbésque domibus impletis. Intra ædificia vestra vndas & nemora comprehenditis. Nihil lætius oculis tuis occurrit, quàm ruinæ meæ. Domum perdidi, qui carere nec arbuscula quidem poteram. Delicijs tuis dies ardebimus. Oculis voluptas incendio quæritur, & prospectus ignibus laxatur. Prospectui obstabat. Quid? inambulantib. nobis non obstant seruorum cateruæ? in immensam excitati altitudinem parietes lucem non impediunt? Infinitis porrectæ spatijs ambulatione, & vrbium solo ædificatæ domus, non nos propè à publico excludunt? Sub hac arbuscula imaginabar diuitum siluas. Quantum perdidi, quem fatetur iratus inimicus plus perdidisse quàm voluit? Non iniquum postulo. eius damno desinat incendium, cuius consilio cœpit. Scilicet vt domus ad cœlum omne conuersæ, brumales æstus habeant, æstiua frigora, & non suis vicibus intra istorum penates agatur annus: alunt in summis culminibus mentita nemora, & nauigabilium piscinarum freta arata quondam populis rura, singulorum tunc ergastulorum sunt: latiúsque nunc villici quàm reges imperant. Maria submouentur proiectis molibus. Nesciebat quanta sit potentia ignium, quàm irreuocabilis, quem-

admodum

admodum totas absumat vrbes, quàm lenibus initiis oriantur incendia? Etiamsi partem damni dare noluisti, si tamen noluisti, in totum quasi prudens dederis, tenendus es. ex toto enim noluisse debet, qui imprudentia defenditur. Si fateretis scienter ianuam incendisse, si vnum tignum, puto tota domus intelligeretur ex parte. nec enim quisquam omnia incendit, sed vnam aliquam rem, ex qua surgat in omnia se sparsus ignis. Atqui pars domus est arbor quæ in domo est.

PARS ALTERA. Pestilentem mihi domum faciebat arbor. cœlum omne per quod salubris spiritus venire posset, obduxerat. rogaui pauperem, & dixi: Nihil tibi nocet arbor recisa, mihi plurimum non recisa. Quid ad te illi rami pertinent, qui extra domum sunt? Quasdam partes domus meæ rami premebant. Iam etiam quosdam parietes mouerant. Scitis quanta vis sit arborum? muros discutiunt.

CONTROVERSIA VI.

Raptus in veste muliebri.

LEX. IMPVDICVS CONCIONE PROHIBEATVR. Thema. *Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum. Processit. Raptus, est ab adolescentibus decem. accusauit illos de vi & damno. Concione prohibitus à magistratu, reum facit magistratum iniuriæ.*

CONTRA ADOLESCENTEM. Muliebrem vestem sumpsit, capillos in fœminæ habitum composuit, oculos puellari lenocio circumdedit, colorauit genas. Non creditis? & qui non crediderant, victi sunt sponsione. Et hoc de sponsione forsitan venerat, vt auderet impudicus concionari. Dare illi vestem, puella est: date nocte, rapietur. Sic illum vestis sumpta decuit, vt videretur non tunc primum vestem sumpsisse. Facta totius adolescentiæ remitto. Vna nocte contentus sum: sic imitatus est puellam, vt raptorem inueniret. Nunquid cecini? Nunquid carmen famosum composui, aut (vt proprium iniuriæ tuæ dicam) nunquid te rapui? Apud patres nostros, qui forensia stipendia auspica-

bantur, nefas putabatur brachium extra togam exerere. Quàm longè ab his moribus aberant, qui tam verecunde etiam virtute vtebantur? Constat hunc stupratum: cum damnati sint, qui rapuerunt.

PARS ALTERA. Constat semper grauem, semper serium fuisse. Sed hoc iocis adolescentium factum est. Ceterum tam nota erat verecundia eius, vt nemo sine sponsione crediderit.

CONTROVERSIA VII.

Trecenti ab imperatore non recepti.

LEX. NOCTE PORTAS APERIRE IN BELLO NON LICEAT. Altera. IMPERATOR IN BELLO SVMMAM POTESTATEM HABEAT. Thema. *Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portas occisi sunt. Imperator post victoriam reus est læsæ reipublicæ.*

PRO IMPERATORE. Non putaui meos. Nouerant legem. Cur, inquit, trecenti perierunt? immo cur ne perirent, capti sunt? Hos ego interdiu non recepissem, nisi victores: noctu, ne victores quidem. Procedens postridie in prælium, pugnaturus ostendi trecentos, in quibus laudari nihil potest præter fugam: nihil desiderari, præter numerum. Fugiunt, vt leges relinquant, redeunt, vt tollant. Populus Romanus Cannensi prœlio in summas redactus angustias, cum seruorum desideratet auxilia, captiuorum contempsit: & credidit eos libertatem magis tueri posse, qui nunquam habuissent, quàm qui perdidissent. Nocte quomodo hostem ciuemque distinguam? Quam mihi dabis notam, vt arma cognoscam? Credo in insidiis hostes fuisse, vt exclusos occiderent, sequerentur admissos.

PARS ALTERA. Infestus illis trecentis fuit. iniquo eos collocauit loco. hoc ne argui posset, non recepit. Capti sunt fortissimi duces, Regulus, Crassus. Hæc postrema rogantium vox erat: Mitte arma. certè lex non vetat.

CON-

CONTROVERSIA VIII.

Tyrannus post abolitionem candidatus.

LEX. COMPETITORI LICEAT IN COMPETITOREM DICERE. Thema. *Tyrannus sub abolitione dominationem deposuit, vt si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petit magistratum. competitor contradicit.*

CONTRA TYRANNVM. Candidatus anno meo spondeo, nulla rapietur, nulla occidetur, nullum spoliabitur templum. Cur honores tamdiu non gesserit, narret, per communem deprecor libertatem. Moriar, obiicietur tibi quòd occideris ciuem. Vult aliquo imperio, aliqua potestate distingui, homo magnæ nobilitatis, magnæ gratiæ, ingentis pecuniæ. Siciliæ dicitur fuisse dominus, qui inclusos æneis tauris homines subiectis vrebat ignibus, vt mugitum ederent, verba non possent. O hominem in sua crudelitate fastidiosum: qui cum vellet torquere, tamen nolebat audire.

PARS ALTERA. Quicquid egi, quicquid gessi, causa Reipublicæ feci. Peto ne mihi lex pro me lata noceat, neue quid noceat, quia non obiicitur quod non noceret obiectum.

M. ANNÆI SENECÆ CONTROVERSIARVM LIBER SEXTVS.

CONTROVERSIA I.

Chirographum cum abdicato.

THEMA. *Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hereditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.*

Pro patre. Tantum æris alieni habet, quantum viuo patre non posset soluere. Vis scire cuius fidei sis? nec frater quidem tibi sine chirographo credidit. Alterius spe morior, alterius fide. Viuo: & iam patrimonium meum diuisum est. Nisi succurritis, vincit me & ille qui tacuit. non dissimulo me hodie duos abdicare. Chirographum prode patricidarum fœdus, & nefariæ spei pactum. Chirographum danti impium, accipienti turpe, patri periculosum.

Pars Altera. In omnem me fortunam, frater, tibi iungam comitem. Si militandum, vna militabimus: si peregrinandum, vna vrbes peragrabimus: si quotidianam rogauero stipem, & illam tecum diuidam. Nolui recentem iram exagitari patris. Malui, vt tacendo patrem vinceres. Meæ partis heres ero, tuæ custos. Et quia de re maxima melius sibi quisque credit, do chirographum: tu da operam, vt istud magis à patre accipere, quàm à fratre videaris. Hoc quod honestè, & quod piè gerebamus, tam palam egimus, vt pater sciret, Quid enim timebam, nisi, si rescisset pater molestè ferret filium suum, hominem auarum non esse, fratrem pium? Ita mihi contingat patrem vtrique nostrum placari.

Controversia II.

Exul pater fundo prohibitus.

Lex. Exvlem tecto et cibo ivvare non liceat. Altera. Imprvdentis cædis damnatvs qvinqvennivm exvlet. Thema. *Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Resciuit hoc filius. Cecidit villicum. Villicus excluſit patrem. cœpit ire ad filiam. Accusata illa, quòd exulem recepisset, aduocato fratre absoluta est. Post quinquennium pater abdicat filium.*

Pro patre. Accusator ciuium me fecit exulem: filius etiam meorum. Filiam honestiorem inueni, quòd accusata est: seruum frugaliorem, quòd cæsus est. Male meruisti de patre, quem excluſisti: de sorore, cui præiudicio nocuisti: de iudicibus, quos in tam bona timuisti causa.

Aut

Aut tu peccasti, aut soror. Filius me docuit, quòd illum non recipio. Absoluta est, inquit, me aduocato, soror. Ita tu patrem non recipiebas, cum tam bene istam causam agere posses? cum absoluta sit quæ receperat, damnatus est qui non expulerat? Filia me patrem iudicauit, seruus dominum. Vni filio exul fui. Ignosce fidelissime seruulorum, & tibi imprudens nocui. Quam bonam eius causam putas fuisse, quæ ne te quidem aduocato damnata est? Si te herede possum mori, dignus sum, qui etiam tibi hunc seruum relinquam. Alij exul est, tibi pater est. Nulla lex scelus imperat. Certe quæ fecit absoluta est. Lex eum tenet, qui iuuat exulem, non qui patiatur iuuari Ignora, dissimula, lex te innocentem esse, non curiosum iubet. Si mea causa faciebas, me admonuisses: seruum prohibuisses, non cæcidisses.

PARS ALTERA. Facere lege prohibente non potui. Accusata & absoluta est: quia muliercula non videbatur nosse leges. Non pro me timui, sed pro te. Res in notitiam hominum venerat. Captabaris, timui, ne occidereris. Vis scire notum fuisse? Soror accusata est. Malui seruum cædere frugalissimum, quàm patrem optimum amittere.

CONTROVERSIA III.

Mater nothi, lecta pro parte.

LEX. MAIOR FRATER DIVIDAT PATRIMONIVM, MINOR ELIGAT. Altera. LICEAT FILIVM EX ANCILLA TOLLERE. Thema. *Quidam cum haberet legitimum filium, alium ex ancilla sustulit, & decessit. Maior frater sic diuisit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accusat fratrem circumscriptionis.*

PRO NOTHO. Vnus omnium exheredatus sum diuidendo. Elegisset, inquit, alteram partem. Tu solus talis potuisti esse filius, qualis frater eras. Lex te diuidere, me eligere iussit. aperte, ne minor circumscribatur, timet. Sic diuisit, vt si vellem non esse mendicus, relinquerem fratrem in egestate, matrem in seruitute. Non est diuidere, ex altera parte patrimoniũ ponere, ex altera onus. Talis fuit,

vt illi coheredem pater ex ancilla tolleret. Elige, vt aut patrimonio careas, aut scelere. Circunscriptores dici solent, qui aliquid abstulerunt. iste nihil reliquit. Tu, inquit, voluisti pauper esse. Curigitur queror, si egestate delector? Obiici, inquit, non potest, quod lege factum est: immo nihil nisi quod lege factum est. Nam si quid aliter factum est, per se irritum est. circunscriptio semper crimen sub specie legis inuoluit. Quod apparet in illa, legitimum est: quod latet, insidiosum. Semper circumscriptio per ius ad iniuriam venit. Lex iubet maiorem diuidere, minorem eligere. nec tu diuisisti, nec ille elegit. Sic à te alligatus est, vt necesse haberet, quod non expediebat, malle. Nota fuit in matrem meam pietas. Non timuit, ne eligere possem alteram partem.

Pars altera. Ego nihil aliud quàm diuisi. Circumscriptio non in diuisione est, sed in electione. Habes matrem, quam quidam totis redemerunt bonis: habes gloriam, quam per ignes quidam, multi per arma quæsierunt. Multa de patrimonio rapuit, cum haberet ius dominę ancillæ impudentia. Timebas, ne in illam sæuirem. Non expediebat mihi, cum in illa totum patrimonium habiturus essem? Nunc tantundem habes; habes enim partem quam voluisti vt tantundem haberes, nec pater voluerat. ideo matrem tuam ancillam reliquit.

Controv. IV.

Potio ex parte mortifera.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Proscriptum vxor secuta est. Quodam tempore secreto poculum tenentem interrogauit, quid esset. Ille dixit venenum: & mori se velle. Rogauit illa vt partem sibi daret: & dixit, se nolle sine illo viuere. Partem bibit ipse, & partem vxori dedit. Periit illa sola. Testamento inuentus est maritus heres. restitutus arguitur veneficij.*

Contra maritvm. Sic egit, vt deprehenderetur, sic deprehensus est, vt exoraretur: sic bibit, vt viueret. Quod est illud venenum, quod tantum heredi non nocet? Nemo vnquam tam palam vxori dedit venenum. Fugit, ne occideretur, qui dixit se mori cupere. Vnus proscriptione,

ptione locupletior factus est. vt viuere vellet vxor illi persuadere non potuit. persuasit res blandior, vxoris hereditas. Sciuit quam partem potionis hauriret. Contrarias partes gladio persecutus est, suas veneno: occidendi finem prius victores fecerunt, quàm victi. Iam quid putabatis futurum, cum in exilium vxor testamentum tulisset, maritus venenum? Vbi est vxor? Ecquid te pudet? Etiam proscripti redeunt. Statim consumpta potione collapsa est. Nolite mirari, si tam efficax venenum est. heres est, qui dedit. Summis fere partibus leuis & innoxius humor suspenditur, grauis illa & pestifera pars suo pondere subsidit. Apparet te diu præparatum venenum habuisse. sciisti diuidere. Etiam si potest defendi qui volenti dedit, tu potes, qui fecisti, vt vellet? Id genus veneni fuit, quod pondere subsideret in imam potionem. Bibit iste vsque ad venenum, vxor venenum.

PARS ALTERA. Virum in pace dilexit, in bello secuta est, in consilio vltimo non reliquit. O, inquit, dignum, quem innocens sequatur. Bello ciuili lege proscriptus sum. Exulaui. Quid his malis adiici potest, nisi vt venenum bibam & viuam? Venenum, inquam, est. Hoc qui daturi sunt, dissimulant. Venenum Cato vendidit. Quærite, an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.

CONTROVERS. V.

Iphicrates reus.

LEX. QVI VIM IN IVDICIO FECERIT, CAPITE PVNIATVR. Thema *Missus Iphicrates aduersus Thracum regem, bis acie victus fœdus cum eo percussit & filiam eius duxit vxorem. Cum Athenas rediisset, & causam diceret, vsi sunt circa iudicium quidam Thracum cultu armati, & ipse reus gladium strinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam absolutorias tulerunt sententias. accusatur, quod vim in iudicio fecerit.*

CONTRA IPHICRATEM. Nemo iudicum tuorum non timuit, sic tanquam tu de illis iudicaturus esses. Cum toto tibi regno socer venit aduocatus. Non maioribus

copiis bellum instruxit, quàm iudicium. Iphicrate, conde gladium. Iudicium est. Quid tibi cum gladio? Certè bis victis arma ponenda sunt. Quæ est ista contra rerum naturam permutatio, in bello nuptiæ, in iudicio bellum?

Pars altera. Ego vim non feci. Omnia enim legitimè peracta sunt. Accusator suo loco dixit: reus suo respondit. perfectum per omnes numeros suos iudicium est. Cum iudices sententias suas ferrent, strinxit gladium, vt occiderem me, si damnatus essem. Iudices tulerunt palam absolutorias, vt gratiam duci suo referrēt. Nuptiarum causa, vtilitas Reipublicæ fuit. Miles sæpius pulsus erat infelici prœlio. Barbaros circa iudicium fuisse, non propter iudicium armatos, sed propter morem suum. Quid potestis, inquit, queri? Quot obsides vobis abduxi?

Controver. VI.

Adultera venefica.

Actio. Veneficii sit actio. Thema. *Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filiam nobilem, indicauit vxori, cui eam collocaturus esset. Illa dixit: Celerius morietur, quam illi nubet. decessit puella ante diem nuptiarum, dubiis signis crudùatis & veneni. Torsit ancillam pater. dixit illa se nihil scire de veneno, sed de adulterio domina, & eius cui collocaturus erat filiam. Accusat vxorem veneficij & adulterij.*

Contra vxorem. *Morietur.* teneo veneficam. *celerius quàm nubat.* teneo adulteram. Morietur. factum est. *celerius quàm nubat.* factum est. Adulterium serius deprehendi quàm factum est, veneficium antequam fieret. Duo crimina ad vos detulit, & duas indices. altera dicit, quòd factum est: altera, quod futurum est. Generi adultera, filiæ pellex. Quam infelix est domus, in qua adulterium argumentum est? Dixi, Honestus est: dixi, pulcher est: dum laudo generum, commendaui adulterum. O me tardissimum in malis meis. veneficium nec denunciatum quidem credidi: adulterium veneficio demum deprehendi. Versæ sunt in exequias nuptiæ, mutatusque genialis lectus in funebrem. subiectæ sunt rogo infelices faces, profertur putre corpus, & venenis tumens. Quid vltra quæritis? Verbis signa; signis tormenta conueniunt. Ad vocem tuam facta con-

conueniunt. *Morietur antequam nubat:* factum est. Vidimus fluens corpus, & in cadauere illius materna verba credidimus. Generum in adulterio perdidi, vxorem parricidio, filiam veneno.

PARS ALTERA. Duo grauissima crimina obiicit, adulterium & veneficium. adulterium ancilla teste: veneficium, nec ancilla quidem. Cum indignaretur se non rogatam, exciderunt illa verba, quæ non minus quàm pater filiam luget. At quare dixisti? *Celerius morietur, quàm illi nubat?* Verba dolori parum considerata exciderunt. Et sæpe fortuita diuinatio.

CONTROV. VII.

Demens qui filio cessit vxorem.

ACTIO. DEMENTIÆ SIT ACTIO. Thema. *Quidam habebat duos filios: duxit vxorem. Alter ex adolescentibus cum ægrotaret, & in vltimis esset, medici dixerunt animi vitium esse. intrauit ad filium stricto gladio pater, rogauit vt indicaret causam sibi. Ait, amari à se nouercam. Cessit illi vxorem pater. Ab altero accusatur dementiæ.*

PRO PATRE. Audite rem nouam: fratrem crudelem, nouercam misericordem. Insanus sum, quia aliquis meo beneficio sanus est. Tradidi vxorem illi: sed eripueram. Testor, inquit, præsides pietatis deos, amare antequam duceres. Ita tu iniuriam vocas, quòd fratrem habes, non habes nouercam? Transij præter istius oculos cum ferro. gladium mihi nemo nisi æger extorsit. Patri, qui periculum filij morientis sustinere non potuit, ignoscendum in qualicunque facto est.

PARS ALTERA. Alter lenocinio curauit, alter parricidio conualuit. Quid hoc adulterium non putas, quod marito conciliante committitur? Nescio furiosus vxorem duxerit, an habuerit, an dimiserit, an collocauerit. Quam demens est, cui adulterium pro beneficio imputandum est! Strinxit gladium maritus, non vt adulterum vindicaret, sed vt faceret. Mori potius debuit frater quàm sanari turpiter. Quid enim si matrem, si sororem concupiscret? Quædam remedia grauiora ipsis periculis sunt. Omnia in-

ter nouercam & priuignum composita sunt. Simulatum morbum, derisum animo turpissimo patrem.

CONTROV. VIII.

Versus virginis Vestalis.

THEMA. *Virgo Vestalis scripsit hunc versum:*
Felices nupta. moriar, nisi nubere dulce est.
Rea est incesti.

CONTRA Vestalem. *Felices nupta*, cupientis est. *Moriar nisi*, affirmantis est. *Nubere dulce est* Aut experta iuras, aut inexperta peieras. Neutrum sacerdotis est. Tibi magistratus suos fasces submittunt. Tibi consules prætoréque via cedunt. Nunquid exigua mercede virgo es? Sacerdos raro iuret, nec vnquam nisi per suam Vestam. Moriar. Nunquid perpetuus ignis extinctus est? Moriar. Nunquid de nuptiis appellata es? Ad vltimum Vestam inuoco, vt tam infesta sit sacerdoti, quàm inuisa est. Recita carmen. dum quæro quale carmen sit, tu carmen scribas, tu verba pedibus suis emollias, & seueritatem templo debitam modulatione frangas? Quod si vtique laudare vis nuptias, narra Lucretiam: de illius morte scribe, antequam iures de tua. O te supplicio omni dignam, cui quicquam sacerdotio felicius est. Dulce est quàm expressa vox, quàm ex imis visceribus emissa, non expertæ tantum sed delectatę! Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuptum.

PARS ALTERA. Vnus illi versus obiicitur, & hic quidem non totus. Non oportet, inquit, scribere carmen. Multum interest, obiurges an punias. Incesti damnati nulla potest, nisi cuius corpus violatum est. Quid tu putas poetas, quæ sentiunt, scribere? Vixit modestè, castigate. Non illi cultus luxuriosior: non conuersatio cum viris licentior. Vnum crimen vobis confiteor: ingenium habet. Quidni inuideat Corneliæ matri Gracchorum? Quidni illi, quæ Catonem peperit? quidni inuiderint sacerdotes parientibus?

EXTRA controuersiam. Varius Geminus apud Cęsarem dixit: Cæsar, qui apud te audent dicere, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, humanitatem.

Ex

EX LIBRO SEPTIMO CONTROVERSIARVM.

DECLAMATIO I.

Ab archipirata filio dimissus.

DVOBVS *filiis quidam superduxit nouercam. Alterum domi parricidij damnauit. tradidit fratri puniendum. ille eum exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus peregrinantem patrem cepit, & remisit. Reuersus pater abdicat filium.*

Contr. 1. lib. 7.

DECLAMATIO. Tanta tempestate confusus dispicere nihil potui: nec satis memineram, tale ministerium mihi pater an nouerca mandasset: ministerium an pœnam esse voluisset: vindictam parricidij an parricidium. Insui fratrem culeo iubes? non possum. Non ignoscis, an non credis? ego contendo ne te quidem posse. Nemo repertus est naufragij comes, omnia instrumenta circumcisa sunt. Adminiculum spei nullum. Patri sum excusandus, an fratri? Hoc pietatis tuæ munus ad inferos perferam, licuisse mihi per fratrem aliter quam parricida mori. Viuit, inquit, frater, non credo. Seruauit, inquit, me. fecisti vt crederem. In domo, in qua tamen facile parricidium creditum est, ego fratrem occidere non potui, frater patrem. Emicabant densis vndique nubibus fulmina, & tempestates horridæ absconderant diem, intumuerat mare, iustis quoque nauigiis horrendum. Habes, inquam, frater, si innocens es, nauigium: si nocens, culeum. Non potui facere parricidium. quàm facile erramus omnes, & factum putaui. Frater, inquit, tu primus in domo parricidium facies. Iaciebat in littore nauigium, quod etiam integrum infeliciter vexerat. Credam parricidam, si tibi proficiscenti nauigium suum reddidit. Subito mihi animo pariter excidit ferrum, & nescio, qua perturbatione tenebræ stu-

pentibus offenduntur oculis. intellexi quam difficile esset parricidium facere, etiam quod imperasset pater. Ita mihi, quæ sola miseros in domo nostra respicit, fortuna succurrat. Profectus pater tranquillo mari, auspicato itinere, integra naui. Quid hoc est? felicius nauigauit damnatus, quam qui damnauerat? Vtrum videtur vobis innocentiam apud piratas didicisse, an ne apud piratas quidem perdidisse? Perieras pater, nisi in parricidam incidisses. Scissa quoque vela fecerant sinus, & instructas classes naufraga præcesserat nauis. Scires nauigare, qui seruaturus esset patrem. Erat nauigium, imo fuerat. O crudelis, & pertinax nouerca, nihilominus sæuis! maria iam quiescunt, prædones miserentur, irati parcunt. Veni ad vos, vt probem me parricidam. Multa rerum natura mortis vias aperuit, & multis itineribus fata decurrunt. O maria iustiora iudiciis! O mitiores procellæ patre! Non putatis misericordem, qui quem damnauit, fratri puniendum dedit? Centurio Mithridatem non potuit occidere: Mithridatem, dij boni, quàm non dubium parricidam! Gaude pater, neutet ex filiis tuis parricidium fecit. Narra pater, quo modo te dimiserit, sic dimissus. Nocens est iste, sed mihi frater est. Naturæ iura sacra sunt, etiam apud piratas. Dixisses, inquit, te non posse. Ita tu nesciebas? Non licuit, non debui, non potui.

Pars altera. Nega nunc parricidam fuisse, quem scis esse piratam. Dimisit me in patrocinium suum, vt quia non occiderat, videretur nec ante voluisse. Quis porro me vno miserior est? Vitam parricidæ debeo.

Extra. Magna bonorum rhetorum manus in hanc partem transiit, vt aliquid dici debuerit in nouercam. Fuerunt & illi, qui non quidem palam dicerent, sed per suspicionem & figuras: quod Passienvs non probabat, asserens minus verecundum esse aut tolerabile, infamare nouercam quàm accusare. Quidam principia tantum habuerunt in sua potestate: post ablati sunt impetu. Excusatius est autem in malum colorem incidere, quàm transire. Hispanvs duro colore vsus, hoc se tanquam grauius elegisse dixit supplicij genus. qui color prudentibus displicebat. Quam enim spem habebat absolutionis, si nec paruit, nec pepercit?

De-

DECLAMATIO II.

Popilius Ciceronis interfector.

DE MORIBVS SIT ACTIO. *Popilium parricidij reum Cicero defendit, absolutus est. Proscriptum Tullium ab Antonio missus occidit: caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.*

Contr. 2. lib. 7.

DECLAMATIO. Occidit Ciceronem Popilius. Iamne creditis occisum ab isto patrem? Occisurus Ciceronem debuit incipere à patre. Antonius, inquit, iussit. Non te pudet Popili? Imperator tuus te credidit posse patricidium facere. Abscidit caput, amputauit manum. Minus in illo crimen est, quod Ciceronem occidit. Prò dij boni, occisum Ciceronem malos mores voco. Hoc vnum feliciter, quòd ante occidisti patrem, quàm Ciceronem. Facilius pro parricida Cicero iudicem mouit, quam pro se clientem. Ad vos hoc patroni spectat exemplum. Nullos magis edit Popilius, quam quibus plurimum debet. Abscidit ceruices. Parce iam Popili. Nihil tibi, nisi occidendum mandauit Antonius. Pudeat te Popili. accusator tuus viuit. Non credidisset Popilium facturum Antonius, nisi parricidium fecisse meminisset. Dij manes Popilij senis, & multæ patris vmbræ, te Cicero persequuntur: vt quem negasti, sentias parricidam. Non hausit Minturnensis palus exulem Marium. Cimber etiam in capto vidit imperantem. Cn. Pompeius terrarum marisque domitor, libenter se Hortensij clientem professus est. Et Hortensius bona Pompeij, non Pompeium defenderat. Ita tu Popili, si Antonius iussisset, & patrem occidisses?

PARS ALTERA. Si illa tempora in crimen vocas, dicis non de hominis, sed de reipublicæ moribus. Miraris, si eo tempore necesse fuit Popilio occidere, quo Ciceroni mori? Ciceronis proscriptio fuit, occidi: mea, occidere. Iussit imperator, iussit victor. Ego illi negare quicquam possem, cui nihil negare poterat Respublica?

EXTRA. Popilium pauci ex historicis tradiderunt interfectorem Ciceronis: & hi quoque non parricidij reum, à Cicerone defensum, sed in priuato iudicio.

Declamatio III.

Ter abdicatus venenum terens.

Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens. interrogatus quid esset? ait, venenum: velle se mori, & effudit. Accusatur parricidij.

Cont. 3. lib. 7.

Declamatio. Dic quid commiserim. certè nec secreta fallunt. Vt interuenit pater, in has cogitationes abij. Quisquam ne tam infelix fuit, quisquamne me magis odit quàm ego? Misereri mei cœpi. Ter causam dixi. Accessit ad hæc supplicia mea venenum. Viuam, si nec hoc tibi satis. Habuit venenum Mithridates, habuit Demosthenes.

Pars altera. Cum se mori velle dicat, vitam rogat: Teneo parricidam, etiam in suam mortem paratum. Quantum est quod negas, cum tantum sit quod fateris? Venenum quæsisti, venenum emisti, venenum intulisti in eam domum, in qua habebas inimicum patrem. Indica, quis vendiderit. dicetur illi: Tu vendebas cuiquam venenum? Tu abdicato? nesciebas cui daturus esset? quæritis, cui venenum parauerit? non bibit. Quod negat, parricidium est: quod confitetur veneficium. Mihi, inquit, paraui, ne quis dubitet, an alium possit occidere. Tam inuisum tibi fuisse patrem dico, vt occidere volueris: tam inuisum ipse confiteris, vt mori volueris.

Extra Coniectura duplex à persona. vna an sibi parauerit, an patri. Laberivm diuus Iulius ludis suis mimum produxit: deinde equestri ordini reddidit. quem cum iussisset ire sessum, omnes equites ita se coarctauerunt, vt venientem non reciperent. Multos tunc in senatum legerat Cæsar, & vt repleret exhaustum ciuili bello ordinem, & vt his qui bene de partibus meruerant gratiam referret. Cicero in vtramque rem iocatus, mandauit Laberio transeunti: Recepissem te, nisi anguste sederem. Laberius ad Ciceronem remisit: Atqui soles duabus sellis sedere. Quia Cicero male audiebat, tanquam nec Pompeio certus amicus, nec Cæsari, sed vtriusque adulator.

De

DECLAMATIO IV.

Mater cœca filium retinens.

LEX. LIBERI PARENTES ALANT, AVT VINCIANTVR. *Quidam habens vxorem & filium peregre profectus, in piratas incidit. scripsit vtrique de redemptione. Vxor flendo cœca facta est. Filium euntem ad redemptionem alimenta poscit. non remanentem alligare vult.*

Cont. 4. lib. 7.

DECLAMATIO. Nauigaturus vxori filium reliquit, nec adhuc cœca erat. Non est quod mulieris affectum lege æstimetis, quia minatur: omnia facit, ne filius alligetur. Quotiens duobus est communio, potestas eius sit tota, qui præsens est.

PARS ALTERA. Vnis vinculis duos alligat. Victo mater cathenas denuntiat, victori ad piratas eundum est. Filius familiæ nulli possum seruire, nisi patri. Petis ab eo alimenta, quem pater peregre mittit. Primæ partes patris sunt, secundæ matris. Ille peregre est, tu domi: ille captus, tu libera: ille inter piratas, tu inter ciues: ille alligatus, tu soluta. At tu cæca es: infelicior ille, quòd videt cathenas suas, cædes, & vulnera, & cruces eorum qui non redimuntur. At periculosum est. Quam multi nihil pro patribus periculosum putauerunt? Non, inquit, vindictam, sed misericordiam quærit. Ita quisquam exigit pietatem, vt impediat?

EXTRA. CALVVS, qui diu cum Cicerone iniquissimam litem de eloquentiæ principatu habuit, vsque eo concitatus actor fuit, vt in media oratione eius exclamaret Vatinius reus, Rogo vos, Iudices, num si iste disertus est, ideo me damnari oportet?

DECLAMATIO V.

Quinquennis testis in procuratorem.

MORTVA *quidam vxore, ex qua filium habebat, duxit aliam: sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe iurgarent nouerca & priuignus, iussit eum semigrare. Ille trans parietem habitationem con-*

duxit. Rumor erat de adulterio matris & procuratoris. Quodam tempore pater in cubiculo suo occisus inuentus est, uxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quari à filio quinquenni, qui una dormierat, quem percussorem cognosceret. ille procuratorem digito monstrauit, accusat filius procuratorem cadis, ille eum parricidij.

Cont. 5. lib. 7.

Declamatio. Vt audiui clamorem, si qua fides est, deprehensos adulteros credidi. Da puerum. Aliquis non est vno teste contentus? da populum. obiicite priuigno parricidium, filio mendacium. Dic puer, quis occiderit patrem, dic audaciter. eundem nominas, quem populus. Nox placet sceleri, adulterij tempus. O magna in contrarium peruersitas seculi! inuentus est qui patrem posset occidere, non posset nouercam. Ostende istud, non vulnus sed argumentum. Ostende vulnus. Percussor ille, quàm timuit ne occideret! tam leuiter te vulnerauit illa dextera, cui nec paries obstitit, nec pater? Nihil est puero teste certius. Nam ad eos annos peruenit, vt intelligat: & non ad eos, quibus fingat.

Extra. *Vinitius*, vir exactissimi ingenij, nec dicere ineptias, nec ferre poterat.

Declamatio VI.

Demens qui seruo filiam iunxit.

Tyrannvs permisit seruis dominas suas rapere. Profugerunt principes ciuitatis, & simul qui filium habebat, & filiam. cum omnes serui dominas vitiassent, seruus eius virginem seruauit. occiso tyranno, reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisso filiam iunxit. Reus est à filio dementia.

Cont. 6. lib. 7.

Declamatio. Haberemus solatium, si has nuptias tyrannus fecisset, non pater. Sanum putatis esse, qui imitari tyrannum maluit, quàm seruum? Similem se fecit tyranno, filiam raptis, libertum cruciariis. Plus permisit seruo dominus quàm tyrannus. Quisquis has nuptias fecit, aut insanus est, aut tyrānus. Egregius gener, cui nihil est glorio-

sius,

riosius, quàm quòd inter cruciarios non est. Virginitatem sub patre perdidit, quam seruauerat sub tyranno. Itane dignus est nuptiis, quia indignus est cruce? Melior conditio vitiatarum, quàm virginis est. Illis mutare nuptias contigit. propitius pater ita collocauit filiam suam, vt iratus tyrannus alienas: cum sanus esset pater, ne has videret nuptias, fugit. Miserrima soror, sub tyranno patrem desiderabas, sub patre tyrannum desideras. Non est illi præmium, vnum spectare omnium cruces? Dominam non stuprauit. Auge beneficia. nec dominum occidit, nec venenum dedit. Non est beneficium, scelere abstinere. Quod aliæ in tyrannide passæ sunt, hæc in libertate: ceteræ absentibus suis, hæc præsentibus. In aliis stuprum vocatur, in hoc matrimonium. Timuit ille supplicium. sciuit rem publicam liberandam. daturos pœnas qui contaminassent: & aduentare tyrannidi tempus vltimum vidit. Conuenite seruuli, conuenite libertini, empta cognatio.

PARS ALTERA. Si quis tyranno indicasset, solus hic in cruce pependisset. Licet cui volo filiam collocare. Marcus Cato coloni sui filiam duxit vxorem. Filia non mariti petulantiam timebit, non verborum contumeliam, non pellicem, non repudium. Neminem natura liberum fecit, neminem seruum. Imposuit hæc fortuna postea singulis nomina. nuper & nos serui fuimus. Seruius rex fuit.

DECLAMATIO VII.

Cauete proditorem.

PATER & filius imperium petebant. Pralatus est filius. Commisso pralio captus est. Missi sunt decem legati ad Imperatorem redimendum. Euntibus occurrit pater, dixit sero se aurum ad redemptionem attulisse, filium crucifixum esse. Illi peruenerunt: quibus imperator de cruce dixit: CAVETE PRODITOREM. *Reus sit pater proditionis.*

Cont. 7. lib. 7.

DECLAMATIO. Imperator supplicium tulit, proditor pretium. Tristiorem istum vidimus, cum filius imperator pronuntiatus est; quam cum captus. Quemadmodum

rediſti tutus ſenex, ſolus, cum auro, cum etiam imperatores capiantur? Plus accepit auri, quam quod poſſet abſcondi. nolite mirari, & imperatorem & filium vendiderat. CAVETE PRODITOREM. iam comitiis canimus. Abſtuliſſent tibi aurum hoſtes, niſi dediſſent. CAVETE PRODITOREM. Indicium fuit morientis breue, filij verecundum. Cur dimiſſus es? ſi nihil aliud, & ducem genuiſti, & dux eſſe voluiſti. Candidatus proceſſit contra patrem. iam tunc nobis verecunde indicauit filius, tibi credere rempublicam noluit. Legati noſtri aurum ferebant, pater afferebat. Num immobilis diriguiſti? Num & illic quaſi & ipſe affixus hæſiſti? quid tam cito recedis? Adhuc & viuit, & loquitur. Voce proditionem indicauit, ſilentio proditorem. Optimus imperator curare rempublicam, ne in cruce quidem deſiit. Tibi non dixit: CAVE PRODITOREM. Nec imperator potuit tacere proditionem, nec filius loqui proditorem. Expecta, dum mittantur legati. dicis: Affectus non ſuſtinet moram. Ergo ſi redimere non potes viuum, ſaltem mortuum redime. Nunquam tam durus hoſtis fuit, vt paternis lacrymis non flecteretur. CAVETE PRODITOREM: id eſt, ne quis in eis cuſtodibus exeat, ne quis ignorante Republica ad hoſtes perueniat, ne quis ex hoſtium caſtris grauis auro reuertatur. Indicio nihil deeſt. De proditione vobis dicit imperator: de proditore, legati. Sublata eſt quæſtio. Quæritis quem dixit? videte cui nihil dixerit.

PARS ALTERA. In comitiis filio meo ceſſi. Decretum non expectaui: ſed amens & attonitus protinus cucurri. Ad ſummam feſtinaui, nec occurri. Sciebam hoſtes patrum lacrymis ſæpe flecti.

EXTRA. LATRO non curauit dicere, nullam factam eſſe proditionem, ſed ſe proditorem non eſſe. Suſpectus eſt, inquit, iudici, qui plus quam ſe defendit. CESTIVS poſita ſuaſoria, in qua deliberat Alexander, an Oceanum nauiget, cum exaudita vox eſſet, *Quouſque inuicte?* deſcribenti diſcipulo late Alexandri victorias, gentéſque perdomitas, & addenti, *Quouſque?* poſt iſta exclamauit, *Et tu quouſque.*

DECLAMATIO VIII.

Mutanda optio raptore conuicto.

Lex,

LEX. RAPTA RAPTORIS MORTEM, AVT INDOTATAS NVPTIAS OPTET. *Rapta producta nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petit. Raptor contradicit.*

Cont. 8. lib. 7.

DECLAMATIO. Optare tibi non amplius quàm semel licuit. Proponite supplicij faciem, carnificē, securim. Hoc semel licere nimium est. In hanc perturbationem perductus sum, vt ignorarem quid fecissem. Grauius punior, cum me peccasse pudet, quàm cū peccaui. Optauit nuptias: nec adhuc sciebat quàm verecundum maritum esset habitura. Raptorem dimisisti: virum occides? Minus est ergo quod vitiauit, quàm quòd negauit. Ergo nos iniuriam periculosius negauimus, quàm fecimus. Quadā nocte, quid dicam? non negare iam non pudet. Nox, vinum, error. quid irascēris puella? iam non negat. Iudex datam tabellam reuocare quam tulit, non potest. Quæsitor non mutat pronunciationem. Nihil tam ciuile, tam vtile, quàm breuem potestatem esse, quæ magna est. Si mortem optaueris, hodie facies quod nunquam factum est: vtrunque optaueris.

PARS ALTERA. Idegit priori iudicio ne quam omnino pœnam stupri penderet: hoc id agit, vt ipse optet. Vtinam non metu liberaret illum, quod iudicis sui clementiam nouit. Est quædam proxima innocentiæ, præbere se legibus. Lex non adiicit quotiens optet, sed ex quibus. Aut hoc, inquit, aut illud. non adiicit, Ne amplius quàm semel.

EPITOMÆ
M. ANNÆI SENECÆ
CONTROVERSIARVM
LIBER OCATAVS.

CONTROVERSIA I.

Orba post laqueum sacrilega.

LEX. *Magistratus de confesso sumat supplicium.* Thema. *Amisso quodam viro cum duobus liberis, laqueo*

se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quæreretur sacrilegus, illa dixit magistratui se fecisse sacrilegium. Vult magistratus tanquam de confessa sumere supplicium. Filius contradicit.

CONTRA magistratum. Faciam, Iudices, in foro quod domi feci, matrem mori prohibens. Quomodo, inquam, feci? quo loco quæ sustuleras, condidisti? Herebat, nec quicquam sacrilegij nisi pœnam nouerat. Amissis duobus filiis, sacrilega sibi videbatur, quòd viuebat. Non affuturus veni, sed seruaturus. Alij pro reis rogant: ego rogabo reã. Nullum accusator nisi in subselliis meis habet testem. Non est confessio, nisi quam accusator eruit, negat rea, tortor expressit. Fertur quædam viso contra spem filio expirasse. Si ad mortem agit matres magnum gaudium, quid magnus dolor? Mater, habes, non mediocre solatium. vides aliquid & deos perdere. Magis deos miseri, quàm beati colunt. Non fecit sacrilegium mulier, non fecit orba, non fecit quæ custoditur, non fecit quæ confitetur. Iratis, inquis, diis sacrilegium potuit committere. Frangitur calamitosis animus, & ipsa se infelicitas damnat: & hoc conditio humana vel pessimum habet, quòd fortuna quos miseros fecit, & superstitiosos facit. Diligentius dij coluntur irati. Quis ergo fecit? Vnde scire possum, qui matrem custodio? Ago causam legum, ne carnificem, quem sacrilegis minantur, calamitosis adhibeant. Deos ita coluit, vt quæ tam pro multis timeret. Confessio conscientiæ vox est. Confessio coacti, & quæ facit agnoscentis est verbum.

PARS ALTERA. Omnium vox erat, sacrilegium latere non poterit. Quisquis est, non ipse bonum exitum faciet, non quisquam suorum. Et si nemo fuerit accusator, ipse natrabit. Concitata processit, velut diis ipsis persequentibus. Feci, inquit. Supplicium de ea vel nunc exigamus homines, de qua olim dij exigere cœperunt. Violatorum numinum maiestate compulsa est, vt mori & veller & deberet, & non posset. Incisus est ei laqueus. Tu putabas sacrilegam secretò mori posse? Omnia fecit, vt taceret: quę ne confiteretur, etiam mori voluit. Si crimen quæritis, sacrilegium factum est. Si facti causam quæritis: si priusquam amitteret liberos, auara: si postquam amisserit, irata.

CON-

CONTROVERSIA II.

Phidias amissis manibus.

LEX. *Sacrilego præcidantur manus.* Thema. *Elij ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium faceret: pacto interposito, vt aut Phidiam, aut centum talenta redderent. Ioue perfecto Elij Phidiam aurum rapuisse dixerunt, & manus tanquam sacrilego præciderunt: truncatum Athenienſibus reddunt. Petunt Athenienſes centum talenta. Contradicitur.*

CONTRA Elios. Iam Phidiam commodare non possumus. Tunc demum illa maiestas exprimi potest, cùm animus opera prospexit. Manus duxit ante sibi, quàm operi. Iouem fecit. Sacrilegi vos estis, qui præcidistis consecratas manus. Primum sanguinem sui artificis vidit Deus. Testor Iouem, iam proprium Phidiæ deum. Ars alios in miseria sustinet, te fecit miserum. Paciscendum Phidiam manus fecerant. Sine eo Phidiam nos recepturos speratis, sine quo vos accepturi non fuistis? Commodauimus qui posset facere deos, recepimus, qui ne adorare quidem possit. Non pudet vos Iouem debere sacrilego? Supereſt homo, sed artifex periit. Pœnam nobis Phidiæ, non Phidiam redditis. Manus quæ deos solebant facere, nunc nec homines quidem rogare possunt. Talem fecit Iouem, vt hoc eius opus Elij vltimum esse vellent. Manus commodauimus: manus reposcimus. Elius testis est, Elius accusator, Elius iudex: Athenienſis tantum reus. Inuoco deos illos quos fecit Phidias, & illos quos facere potuit. Recepimus Phidiam. Confiteor, si possumus commodare.

PARS ALTERA. Habuimus autem olim sacrum: habuimus ebur: sacræ Materiæ artificem quæsiuimus. dispoſueramus quidem, vt aliis quoque templis simulacra Phidias faceret: sed non tam necesse erat ordare deos, quàm vindicare.

CONTROVERSIA III.

Infamis in nurum.

THEMA. *Diuorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregrè profecto, infamari cœpit socer in nurum. Maritus reuersus abduxit ancillam vxoris, & torsit. Illa in tormentis periit. Maritus incertus quid quæsierit, se suspendit. Imperat alteri filio pater vt eandem ducat. Nolentē abdicat,*

Contra Patrem. Duc, inquit, fratris vxorem. Sic hoc fieri potest? Adulterum frater inuenit. Hæc est mihi causa abdicationis, quæ fratri mortis fuit. Duc, inquit, fratris vxorem. Tentari me, si qua est fides, credidi. Mulier, si nubere lugenti potes, facis vt omnia de te credantur. Coger eam ducere, quæ mihi causa abdicationis est, populo rumoris, viro mortis? Legi iam vxorem: quo, si peregrinatio inciderit, mecum peregrinari velit: quæ, si viro aliquid acciderit, nubere alij nolit. Qui audiunt me abdicari, putant fratrem aliquid suspicatum de me.

Pars altera. Obiecisti mihi vltimum nefas, & quod qui tantum est suspicatus, noluit viuere. Impulit tuo frater torsit ancillam: & quia nihil reperit, fallas suspiciones morte piauit.

Controversia IV.

Homicida sui.

Lex. Homicida insepultus abiiciatur. Thema. *Quidam se occidit. Petitur vt insepultus abiiciatur. Contradicitur.*

Pro homicida sepeliendo. Afferre sibi coactus est manus assiduis malis. Summam infelicitatum suarum in hoc remouit, quod existimabat licere misero mori. Infelicissime adolescens cùm te & sepultura prohiberi video, desino mirari quòd periisti. Tales inimicos habes, vt etiam mortuum persequantur. Facilius miserum, quàm sceleratum fortuna vincit. Sumpsisti hoc ferrum Cato, & quàm inuidiosum, quòd Catonem occideris? Curti, perdideras sepulturam, nisi in morte reperisses. Quid est miserius in vita, quàm velle mori? Quid in morte quàm sepeleri non posse? Quis miretur eum mori voluisse, quem fugientem quoque fortuna persequitur? Omnibus natura sepulturam dedit. naufragos idem fluctus qui expulit, sepelit. suffixorum corpora cruciibus in sepulturam suam defluunt. eos qui viui vruntur, pœna funerat. Irascere interfectori, sed miserere interfecti. Homicida, inquit, est, quia se occidit. Huic irascaris? Pro quo irascaris? Non aliud

Scæ-

Sceuola Mucio cognomen dedit, & capto, contra Porsennam regem libertatem reliquit, quàm vilitas sui. Non aliud Codrum illud ceteris imperatoribus dedit exemplū, quàm quòd positis imperatoriis insignibus, ad mortem cucurrit. Nec vllo maior fuit dux, quàm quòd se ducem non esse mentitus est. Non postulo, vt glorioſum, sed vt tutum sit mori. Non magis crudeles sunt, qui volentes viuere occidunt, quàm qui mori volentes non sinunt. Curtius deiiciendo se in præcipitem locum, fatum sepulturæ miscuit. Celebretur Cato, qui se occidit: huic miserrimo, quod aliquid non ignaue de spiritu suo statuit, tantum impune sit. Etiam vulnera infelicis scrutantur in crimen. Æstimate an viuere licuerit, cui ne mori quidem licuit.

PARS ALTERA. Facinus indignum, si inueniantur manus quæ sepeliant eum, quem occidere suæ. Sumpsit gladium. Video ardentes oculos. In quem, nescio: quod solùm scio, scelus cogitat. Nescio cuius criminis sibi conscius confugit ad mortem. Cuius inter scelera etiam hoc est, quòd damnari non potest. Contra hos inuentum est, vt aliquid post mortem timerent, qui nec mortem timent. Nihil non ausurus fuit, qui se potuit occidere.

CONTROVERSIA V.

Fortis nolens ad patrem fortem redire.

THEMA. *Abdicauit quidam filium. Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum. Pater contradicit. Pater postea fortiter fecit. Petit ad se filij reditum. Filius contradicit.*

CONTRA FILIVM. Ego fortior sum, post tuam pugnam pugnauimus, post meam vicimus. Reuertere, dignam domum te feci. Isti oculi mei sunt, istæ manus meæ sunt, ista contumacia mea est. Si mereor præmium, mihi date: si non mereor, isti suum reddite. Ego, inquit, eadem lege præmium non accepi. Hoc est vnde abdicatus es. Putas nihil inter te & patrem interesse? post tam similia opera, si tantum commilito esses, me patrem adoptare debueras. Admoneo te iuuenis. hoc præmium qui recusauerat, petit. Timeo, inquit, ne me iterum abdices. Commissurum me putas, vt iterum

rogem? Bello grauiore pugnaui, quo necesse fuit etiam senibus militare, quo fortes esse non potuerunt, etiam qui priore bello fuerant. Ille annos suos exercuit. ego vici meos. Tu fregisti bellum. ego sustuli. Quanta exhortatio iuuenum fui senex fortis! Vtrique nostrum præmium reddite. Militaui senex: militaui exanguis: militaui qui iam vicarium dederam. Vterque nostrum cum rogatur, fastidit: cum relinquitur, rogat. Quid nos suspicari cogis, quòd non vis in paternam domum venire? Turpe erat virum fortem, nisi à patre coacto, non recipi.

Pars Altera. Quid me captiuum ex libero cupis? Quid ignominiæ subiicis virum fortem? Quid efficis, vt possim abdicari? Meus, inquit, es filius. Quid opus est præmio si tuus sum?

Controversia VI.

Pater naufragus diuitis socer.

Lex. Rapta raptoris avt mortem, avt indotatas nvptias optet. Thema. *Diues pauperem de nuptiis filiæ interpellauit tertio. Ter pauper negauit. Profectus cum filia naufragio expulsus est in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptiis filiæ. pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in vrbem. Vult pauper educere puellam ad magistratus. Diues contradicit.*

Contra divitem. Educatur ad magistratus puella, quid times? Certè vxor tua est. Queri nec de morte poteris, si hanc puella maluerit. Nemo vnquam raptor serius periit. Vt litus agnoui naufragus in altum nataui. Quid times, si exoraſti? Accessit ad me primum. Filiam tuam ducere volo, inquit. Non fleui. tunc enim licuit negare. Nuptias filiæ, tanquam naufragium meum fleui. Naufragus plus de littore queror. Inter naufragium quidem & nuptias, ne vna quidem nox interfuit. Differat nuptias, dum flere socer desinat. Putat me iam filiam commisisse sibi, cum hic necdum se committat vxori? Lacrymis inter verba manantibus venio: talis & in nuptiis filiæ fui. Si rapta est, cur optionem recusas? Si vxor est, cur times? Loquor vbi primum licet. Procul à conspectu reliqueram patriam, nondum tamen possessionem diuitis præterieram. Subitò fluctibus inhorruit mare, & discordes in perniciem nostram flauere ven-

re venti. demissa est nox cœlo, & tantum fulminibus dies redditur: inter cœlum terrámque dubij pependimus. Adhuc tamen bene, iudices, nauigauimus. naufragium maius restat in litore. Erat in summis montium iugis ardua diuitis specula. Illic iste naufragiorum reliquias computabat; illic vectigal infelix, & quantum sibi iratum redderet mare. Interrogor de nuptiis filiæ, cum adhuc pulsaret aures meas fluctus. feci quod debui, & captus & naufragus, inimico stuprum lacrymis negaui. Delicatus diues, qui etiam inter naufragia amare potest. Matrimonij celebritatem remoti angulo ruris abscondit. ibi fecit nuptias, quo nemo nisi naufragus venit. Lacryma est indicium inoptatæ rei. lacrymæ pignora sunt nolentium, & repugnantis animi vultus index. Nemo vnquam quod cupit deflet. Lacrymæ coacti doloris intra præcordia, & intolerabilis silentij eruptio. Sic ille qui super cinerem deflet patrimonium, odit incendium: sic qui naufragium deflet, maria detestatur. Fletus humanarum necessitatum verecunda execratio est. Tuæ nunc sunt partes puella. discedo: & quod prius feci, tacco. Si nupta es, habes quod optes: si vitiata, quod imperes.

PARS ALTERA. Naufragum duo sacratissima inter homines exceperunt, hospitium & affinitas. alterum ptæsti, alterum etiam rogaui. Oblatas conciliante fortuna nuptias, quod erat amantis, sæpius rogaui: quod festinantis, non distuli. Quid hic raptoris est, nisi quod indotatam duxi? Errat socer, qui putat mihi eariorem futuram puellam, si me potuerit occidere. Quid enim mihi superest? preces meæ quas toties adhibui, an istius lacrymæ quas moui? Nihil mihi inimicus obiicere potest præter matrimonium. Magnus est amor, qui ex misericordia venit. Fundebamus lacrymas ex pœnitentia dissidij prioris. nec plura aut me proloqui, aut istum respondere passæ sunt mentes gaudiis occupatæ. Nulla integritas tantum sibi, etiam explorata, confidit, vt causam velit dicere. Si interrogaueris filiam, partem legis amputaturus es: si non interrogaueris, legem. Si genero vitam daturus esset, etiam innocentiam reliquisset. Quæritis, quid dum fieret, fecerit? Non negauit, & solebat negare. Si nollet mortem, optaturus est? Non enim potest eas partes legis desiderare, quas habet.

EX LIBRO NONO CONTROVERSIARVM

DECLAMATIO I.

Cimon ingratus.

LEX. ADVLTERVM CVM ADVLTERA QVI DEPREHENDERIT, DVM VTRVMQVE INTERFICIAT, SINE FRAVDE SIT. INGRATI SIT ACTIO. *Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus, decessit. Cimon filius eius, vt eum sepeliret, vicarium se pro patris corpore dedit. Callias diues sordidè natus, redemit eum à Republica, & pecuniam soluit: eique filiam collocauit. Ille deprehensam in adulterio, deprecante patre, occidit vxorem. Ingrati reus est.*

Contr. 1. lib. 9.

DECLAMATIO. Adulterium mihi carcer est. Ferrum mihi à lege traditum, ad vindictam pudicitiæ proiiciam? Perdidisti pecuniam Callia, si tales soluisti manus. Non potest generosus animus contumeliam pati. Hoc interest inter fortunam patris & filij, quòd illius calamitatum exitus fuit carcer, mearum initium. Vnus Miltiadis census inuentus est Cimon filius. Redemptus Cimon redemptoris felicitas est. Reddam beneficium, cum tam honestum desideraueris, quàm dedisti. Ego adulteros dimittam? quid aliud facerem, si adhuc alligatas manus haberem? Quid? tu pœnam putas pro Miltiade alligari? Magnum vterque beneficium dum damus, recipimus: ego, quòd Miltiadem redemi, tu, quòd Cimonem. Turpissimum duxi, ab eodem dimitti & adulteros & Cimonem. Ego sum, qui referre gratiam ne mortuis quidem desino. Ita mihi veros habere liberos contingat, quod quantum sit Miltiades expertus est. Dignus erat Callias talem genuisse, qualem redemit. Dic nunc, Ego te carcere exemi: cui respondeam, Ego me carceri tradidi. Nunquam fiet, vt melius actum putem, quòd à Callia redemptus sum, quàm quòd pro Miltiade alligatus. Ego me à te redemptum putabam: emisti me filiæ tuæ. Calliæ filiam duxi, hanc tibi pater,

dum

dum ingratus esse nolo, iniuriam feci. Non possum ob id damnari, quod lege factum est. Beneficium est, quod totum eius causa præstatur, in quem confertur. Vbi aliud ex eo quis sperat, aut præparat, non beneficium, sed consilium est. Summo te dedecore liberaui inuitum. redemisti me, & tu non rogantem. Habes Virginios, & quicunque vitiatas filias vel clauserunt, vel occiderunt.

PARS ALTERA. Duo beneficia dedi: & redemi, & ei filiam collocaui. Obiicio tibi, quòd vxorem passus es adulteram fieri, quòd non custodisti, quòd moratus es, dum superueniret pater, spectator suæ calamitatis. Ego non expectaueram, donec rogores. Molestè ferebas socerum dici Calllam Mores paellæ non tantum passus es in vitia labi, sed ipse impulisti: nactus occasionem non omisisti.

EXTRA. Hic color & GALLIONI, ET LATRONI, ET MONTANO placuit, vt nihil in Calliam diceretur contumeliosè, in redemptorem, in socerum infelicem. Multas quæstiones rhetorici & poëtę Romani à Græcis dictas non surripuerunt, sed & prouocauerunt. Thucydidis sententia est: Δειναὶ γὰρ αἱ εὐπραξίαι συγκρύψαι καὶ συσκιάσαι τὰ ἑκάστων ἁμαρτήματα. Sallustius: Res secundæ mirè sunt vitiis obtentui. Sic cùm sit præcipua in Thucydide virtus breuitas, hac eum Sallustius vicit, & in suis eum castris cæcidit. Nam in sententia Græca tam breui habes quæ saluo sensu detrahas. deme vel συγκρύψαι vel συσκιάσαι, deme ἑκάστων, constabit sensus, etiamsi non æquè comptus, æquè tamen integer. At ex Sallustij sententia, nihil demi sine detrimento sensus potest. T. autem Liuius tam iniquus Sallustio fuit, vt hanc ipsam sententiam, & tanquam translatam, & corruptam, dum transferretur, obiiceret Sallustio: nec amore Thucydidis facit, vt illum præferat, sed laudat, quem non timet: & facilius putat à se posse Sallustium vinci, si ante à Thucydide vincatur.

DECLAMATIO II.

Flaminius in cæna reum puniens.

MAIESTATIS LÆSÆ SIT ACTIO. *Flaminius præter inter cænã à meretrice rogatus, quæ aiebat nunquã se*

vidisse hominem decollari, vnum ex damnatis occidit. Accusatur læsa maiestatis.

Contr. 2. lib. 9.

Declamatio. Obiicio luxuriam, histrioniam, iocos. An in conuiuio nihil aliud nisi occiditis? Vni fortasse osculo donauit homicidium. Cœnaturi carnifices manus abluunt. Non inquiro in totum annum: vna nocte contentus sum. Facilius est, vt qui multa meretrici dederit, homicidium neget; quàm vt qui homicidium dederit, quicquam negarit. Seruum si verberare voluisses, extra conuiuium abduxisses. Contactam sanguine humano mensam, strictas in triclinio secures, quis credat ista concupisse meretricem, vel fecisse prætorem? Virgæ promuntur, & ante mensam deósque crudelitatis victima trucidatur. Me miserum, Romani imperij terrore lusisti. Legi potius, quàm scorto cadat. Exsurgite Bruti, Horatij, Decij & cætera imperij decora. Vestris fascibus, securibus vestris iam puellæ iocantur obscœnæ. In eo quod sub prætextu publicæ maiestatis agitur, quicquid peccatur, maiestatis actione vindicandum est. Percussurus lictor ad prætorem respicit, prætor ad meretricem.

Pars altera. Si legatus falsa mandata affert, sic audiuntur, tanquam illa populus Romanus dederit. Imperator fœdus percussit, videtur populus percussisse Romanus, fœdere continetur. Nunc nec viribus quicquam populi detractum est, nec opinioni. At ex te cæteros æstimant. Et ante hunc alij fuerunt, ex quibus æstimari possunt. Nemo adscribit vrbibus vitia singulorum. Obiiciunt, quòd damnatus perierit meretrici, & postulant prætorem perire damnato. Libido omnis intra meretricem est, crudelitas intra carcerem. Multa populus Romanus in suis imperatoribus tulit: in Manlio impotentiam, à quo & filius & victor occisus est: in Sylla crudelitatem: in Lucullo luxuriam: in multis auaritiam. Non putaui ad rem pertinere, vbi aut quando periret, qui perire deberet. Occisus est: quis? damnatus. vbi? in prætorio. quo tempore? Est enim tempus, quo noxius perire non debeat?

Extra. Quædam controuersiæ sunt, in quibus factum defendi potest, excusari non potest. Non speramus vt Flaminium iudex probet, sed vt dimittat. Itaque sic agere debemus.

bemus, tanquam pro facto non emendato, sed non scelerato. TITVS LIVIVS de oratoribus qui verba antiqua & sordida consectantur, & oratoris obscuritatem, seueritatem putant: tamen in his etiam si minus est insaniæ, minus spei est. Illi qui tument, & abundantia laborant, plus habent furoris, sed plus & corporis. Semper ad sanitatem procliuius est, quod potest detractione curari: illi succurri non potest qui simul & insanit, & deficit. Murthedius dixit tetracolon. Seruiebat forum cubiculo, prætor meretrici, carcer conuiuio, dies nocti. Nouissima pars sine sensu dicta est, vt expleretur circuitus. suam enim sensum habet, Seruiebat dies nocti? Hanc ideo sententiam retuli, quia & in tricolis, & in omnibus huius generis sententiis, curamus vt numerus constet, non curamus vt sensus. Omnium autem corruptarum sententiarum exempla de industria pono: quia facilius & quid imitandum, & quid vitandum sit, docemur exemplo.

DECLAMATIO III.

Expositum repetens è duobus.

PER VIM METVMQVE GESTA, NON SINT RATA. PACTA CONVENTAQVE LEGIBVS FACTA, RATA SINT. EXPOSITVM QVI AGNOVERIT SOLVTIS ALIMENTIS RECIPIAT. *Quidam duos expositos sustulit, & educauit. quærenti patri naturali pollicitus est se indicaturum vbi essent si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est. reddit illi duos, repetit vnum.*

Contr. 3. lib. 9.

DECLAMATIO. Cùm alienis diuidemus liberos, quos non diuidimus cum matribus? Vtrumque genui, vtrunque desideraui, pro vtroque pactus sum. Vna nati sunt, vna expositi, vna educati redditi distrahuntur. Distraxit illos fortuna aliquando à parentibus, nunquam ab ipsis. Duos exposui, quia alterum eligere non poteram. In auctionem fratres productos quamuis hostilis hasta non diuidit. Plus quiddam est geminos esse, quàm fratres. perdit vterque gratiam suam, nisi cum altero est. Ignoscat retinenti meos, cum ipse concupiscat alienos. Agnitio diuidet, quos iunxit

etiam expositio? Omnia pro filio paciscor, præter filium. Pactus sum flens, tremens, tanquam cùm exponerem. Mihi tunc vis & necessitas erat. non enim poteram inuenire filios, nisi alterum promisissem.

Pars altera. Vtrumque potestis ex hoc iudicio patrem dimittere. Liberis hic carere consueuit: & cùm vnum accepero, necesse est torquear duobus assueui. Vim vocas, quæ te patrem fecit? Ego sustuli, ego educaui, ego reddidi. iste electurus est. In ista vi duos filios perdidi. Lex arma, & vincula & vltimum periculum complectitur.

Extra. In Sabinvm Clodivm, vno die & Græcè & Latinè declamantem, multa vrbane dicta sunt. Dixit Haterivs quibusdam querentibus, quòd pusillas mercedes acciperet cùm duas res doceret: Nunquam magnas mercedes accipere eos qui hermeneumata docerent. Moecenas dixit: Τυδειδὴν δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη. Cassivs Severvs ab auditione eius rediens, interrogatus quomodo dixisset, respondit, Malè καὶ κακῶς.

Declamatio IV.

A filio in arce pulsatus.

Lex. Qvi patrem pvlsaverit, manvs ei præcidantvr. *Tyrannus patrem cum duobus filiis in arcem accersit, imperauit adolescentibus, vt patrem cæderent. Alter ex his præcipitauit se, alter cæcidit. Post in amicitiam tyranni receptus est. Occiso tyranno præmium accipit. At reus fit cæsi patris. Petuntur eius manus pater defendit.*

Contr. 4. lib. 9.

Declamatio. Felicior essem, si plures reos defenderem. Præcidetis tyrannicidæ manus. Quid hoc est? integer tyrannus iacet. Tam necesse fuit patrem cædere, quàm spoliare templa, virgines rapere. O quantum debemus istis manibus per quas iam nihil necesse est. Tales fuerunt, vt ex his posset tyrannum alter contemnere, alter occidere. Præcipitasti te fili. hoc non est patri parcere, sed tibi. Dura fili in tyrannum tibi per patrem eundum est. Vtrum

ex

ex filiis meis probatis? alter se occidit, alter tyrannum. Suspensas leuiter admouebat manus. filius simulabat ictus, pater gemitus. Necessitas magnum humanæ infelicitatis patrocinium. Hæc excusat Saguntinos, quamuis non cæciderint patres, sed occiderint.

Si nec iste cæcidisset, ille me fratri reliquerat, hic tyranno. In lege, inquit, nihil excipitur. Sed multa licet non excipiantur, intelliguntur. Et scriptum legis angustum, interpretatio diffusa est. Quid? interest lege excipere, ne fraudi sit ei qui per insaniam patrem pulsauerit: cum illi non supplicio, sed remedio opus sit. ne puniatur infans, si pulsauerit patrem. Hoc qui cogente tyranno fecit, ipso fuit miserior vapulante. Non est impudica, quæ accersita est à tyranno. non est sacrilegus sacerdos, qui deorum immortalium dona suis manibus pertulit ad tyrannum. Patre iubente fecit: nec cæcidit ipse, sed paruit. Vltio cæsi patris, nullius est, nisi patris. Si à quolibet alieno cæsus essem, & iniuriarum agere nollem, nemo nomine meo ageret. Nunc nihil interest. Pœna maior est eius qui cæcidit, ius idem eius qui cæsus est.

PARS ALTERA. Tamdiu cæcidit patrem donec placeret tyranno satelles. Pro Repub. inquit, feci. Idem & Reipub. imputas & tyranno. Habuisti quod iactares tyranno. Frater maluit mori. periit, ne parricidium faceret, aut videret. Cæsus, inquit, pœnam dimitto. Mirater, nisi pro tam bono patre fuisset, qui mori vellet. Pater, inquit, voluit. sed frater noluit. Pater, inquit, voluit. Ita tu non tantum tyranno, sed etiam patri dignus visus es parricidio. Cæcidisti patrem, cum & legem nosses, & fratrem.

EXTRA. Ab Oppio proconsule, cum quo in Cretam SABINVS ierat, in theatro Græci postulare cœperant, vt Sabinus maximum magistratum gereret. Mos autem est, barbam & capillos magistratui Cretensium submittere. Surrexit Sabinus, & silentio manu facto: Hunc magistratum, inquit, ego Romæ bis gessi. bis enim reus causam dixerat. Græci non intellexerunt, sed bene precati Cæsari, petebant, vt illum honorem Sabinus tertio gereret. Idem cum reus rogaret, vt in lautumias transferretur: Non est, inquit, quemquam vestrum decipiat nomen lautumiæ: illa animo meo lauta res est. Io-

cabatur in miseriis ac periculis suis, in quibus iocari eum non debuisse, quis nescit? potuisse, quis credit?

Declamatio V.

De vi sit actio. Quidam duos filios sub nouerca amisit, dubiis cruditatis & veneni signis. Tertium filium auus maternus rapuit, qui ad visendos nepotes agros non fuerat admissus. Quærenti patri per præconem, dixit apud se esse. Accusatur.

Contr. 5. lib. 9.

Declamatio. Habui filiam, quamuis vnus filius supersit, fœcundam: apud me nutriatur sine. Quid times? ne non admittare, cum veneris? Non quæris filios, quos perdidisti: quem non perdidisti, quæris. Pater à me vnum repetit, ego duos à patre. Plus habeo quod auo, quàm quod reo timendum sit. Veni adægrotantes nepotes: admissus non sum: hæc vera vis fuit. Nulla vis est, quæ arma, pugnam, vulnera non habet. Describe istius comitatum, tumultus. vnus est & vnus senex. Rapuisti, inquit, filium meum. immo nepotem meum sustuli: immo venientem non potui excludere. Si cuius obsessam latronibus armata manu coniugem, liberósque rapuisset. Quod viuit puer, beneficium erit meum. Et medici alligant, & corporibus nostris vi medentur. Non potest mecum agere, tanquam cum alieno. Habet sua iura natura. Et hoc inter patrem & auum interest, quòd auo seruare licet suos, patri & occidere. Quæ est ista tam sera pietas, tam præpostera? quærere tuos à tertio incipis. Quisquis puero fauit, ne inueniretur optauit.

Pars altera. Non vt nepotem seruaret, fecit, sed vt infamaret vxorem veneficij, me veneficæ mancipatum. Cum socero mihi, Iudices, ne viua quidem priore vxore, conuenit: mortua vero, inimicum professus. Languente puero cum vociferatione & conuitio, auspicans, quicquid accidit, venit, qui ad sanos nepotes nunquam antea veniisset. Non admisi: & tunc enim vidi venire rapturum.

Extra.

EXTRA. Habet hoc MONTANVS vitium. sententias suas repetendo corrumpit. dum non est contentus vnam rem semel bene dicere, efficit, ne bene dixerit. Propter hoc solebat Montanum SCAVRVS inter oratores Ouidium vocare. Nam & Ouidius nescit, quod bene cessit, relinquere. Cum Polyxene esset adducta tumulo Achillis immolanda, Hecuba dixit:

——*cinis ipse sepulti*
In genus hoc pugnat.

Poterat esse contentus, adiecit:

——*Tumulo quoque sensimus hostem.*

Neque hoc contentus, adiecit:

Æacida fœcunda fuit.

Aiebat Scaurus, non minus magnam virtutem esse, scire desinere, quàm scire dicere.

DECLAMATIO VI.

Filia conscia in veneno priuigni.

LEX. VENEFICA TORQVEATVR, DONEC CONSCIOS INDICET. *Quidam mortua vxore, ex qua habebat filium, duxit aliam, & ex ea filiam sustulit. Veneficij damnata, dum torqueretur, dixit conscium puellam. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.*

Contr. 6. lib. 9.

DECLAMATIO. Non prodesset tibi puella, quod te amauit frater, nisi mater odisset. Nefanda mulier, etiam filiæ nouercæ, ne mori quidem potuit, nisi & occideret. In gladiatoribus quoque conditio dura victoris est, cum moriente pugnantis. Nullum magis aduersarium timeas, quàm qui viuere non potest, occidere potest. Concitatissima est rabies in desperatione, & morte vltima in furorem animus impellitur. Quædam feræ ipsa tela commordent, & in mortis auctorem per vulnera ruunt. Gladiator quem armatus fugerat, nudus insequitur: & præcipitati non quod impulit tantum trahunt, sed quod occurrit. Naturali quodam deploratæ mentis affectu, morientibus gratissimum est commori. O mendacium simile veneficio! dum nouercæ meminit, matris oblita est. Peto, ne

quia filium vindicaui, filiam perdam. nisi succurritis, nouerca vicit, ego victus sum. ne inter supplicia quidem desinit occidere. Prosit apud vos puellæ, quod pater eam laudat: prosit, quod mater accusat. Conscia, inquit, est filia. Ego torqueri cœpi, nouerca torquere. Habui filium talem, vt illum amare posset nouerca, nisi in eam incidisset, quæ odisse etiam filiam posset. Seruus furti tortus Catonem conscium dixit. Vtrum plus tormentis creditis, an Catoni? Quod nouerca tam sero, puella tam cito? In hoc veneficij pœnas dabat, vt accusationis ex geret.

PARS ALTERA. Quarundam ferarum catuli cum rabie nascuntur: venena à radicibus statim pestifera sunt. Quid illa quæ fratrem in moram sequentis patris sparsit? habes exemplum, quod & sorori conueniat & virgini. Nouerca in hoc priuigno dedit venenum, vt filia sola heres esset: idcirco adhibuit & conscium.

EX LIBRO DECIMO CONTROVERSIARVM

DECLAMATIO I.

Lugens pauperis filius diuitem sequens.

INIVRIARVM SIT ACTIO. *Quidam cum haberet filium, & diuitem inimicum, occisus, inspoliatus inuentus est. Adolescens sordidatus sequi diuitem cœpit. Dives eduxit cum in ius, & postulauit, vt, si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero: Dives petens honores, repulsus est. accusat iniuriarum pauperis filium.*

Contr. 1. lib. 10.

DECLAMATIO. Gratias diuiti, quòd quos odit, iam reos facere contentus est. Non ambulabis, inquit, eadem via, non calcabis vestigia mea, non offeres delicatis oculis sordidam vestem, non flebis, me inuito, non tacebis. perieramus, si hic magistratus esset. Quod sordidatus fui, luctus est: quod fleui, pietatis: quòd non accusaui, timoris: quod repulsus est, vestrum est. Honores patre meo viuo nunquam petiui. Vitium me meum sequitur. taceo.

Vti-

Vtinam hoc vitium habuisset & pater. Quando vobis non sordidati sumus? Accusa, inquit, pauper diuitem. Ambulare mihi arbitrio meo non licet. Accusa, inquit, reum perage, perora. quis accusare sic loquentem potest? Cur, inquit, me sequeris? aliud ergo pauperes iter, aliud diuites habent. Quisquis percussor fuit, quasi diues spolia contempsit. Mortuo patre meo: metuo enim, ne quis se lædi putet, si dixero occisum, Sordidatus, inquit, fles. Quid aliud facere possum, occisi pauperis filius? Quid accusanti fecisset, qui prosequitur tacentem? Quare, inquit, sequeris me? vt aliquando misereatis mei, vt desinas afflictam domum persequi. Eum accusatorem habeo qui se non esse reum miratur. Cur, inquit, non agis? Quia adeo non metuis, vt cogas. Sordidatus sum. Quod reo licet, lugenti non licet? An ne lugebo quidem, quem vindicare non possum? Non erat in illo præda, quam grassator appeteret. erat summa virtus, contumax aduersus diuitiarum fastidium innocentia. Hæc ab inimico petita sunt spolia. Quis cædem machinatus est? Scire non possum: quod dissimulari non potest, scio quis optauerit. Et tu dives inimicus es: & ille inspoliatus inuentus est. non est cur accusem, sed est cur suspicer.

PARS ALTERA. Vt scias te inuidiam mihi facere, cùm dixissem, Accusa me: non negasti, sed respondisti, Accusabo cùm potero.

DECLAMATIO II.

Vir fortis non cedens forti.

VIRO FORTI PRÆMIVM. SI PLVRES FVERINT, IVDICIO CONTENDANT. *Pater & filius fortiter fecerunt. Pater petit à filio, vt sibi cederet. ille noluit. iudicio contenderunt. vicit patrem. petit pramio statuas patri. Abdicatur.* C. D

DECLAMATIO. Quem optem iudicij huius euentum nescio, cum crimen meum sit, viciſſe. Patriæ iudicium habeo, patris perdidi. Patrem in acie vidi, pugnaui cum exemplo. Iudicium vocatur: quo pater & filius spolia contulimus. Vici, non filius patrem, sed iuuenis senem. Ego vici. sed omnes gratulati sunt patri. Cogitaui

Horatium Etruscas acies corpore suo submouentem. cogitaui Decium, qui nec ipse patri cessit. Pugnaui non tantum imperatori, sed etiam patri. Auidus sum gloriæ. hoc si vitium est, paternum est. Pudeat pater, si te vicit filius abdicandus. Ego præmium habeo : tu & præmium, & virum fortem. Virtutes nostræ silentio præteriissent : illustratæ sunt, dum conferuntur. Iudicauerunt non quod erat, sed quod te malle credebant. Honor ad vtrumque peruenit: alter præmium habet, alter percipit.

PARS ALTERA. Nolo habitare cum aduersario meo. non capit idem contubernium, victum & virum fortem. Statuam inquit, tibi posui. imò ne possum vnquam me victum obliuisci, ignominiam meam in æs incidisti.

DECLAMATIO III.

Demens quòd mori filiam coegerit.

DEMENTIÆ SIT ACTIO. *Bello ciuili quadam virum secuta est, cùm in diuersa parte haberet patrem, & fratrem. Victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem, à quo reiecta, ait patri : Quemadmodum vis tibi satisfaciam? Ille respondit : Morere. Suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.*

DECLAMATIO. Sic sibi satisfieri, ne victor quidem voluit. Nullum fuit in proscriptione mulieris caput. Inquinasti filiæ sanguine penates. quanquam quid loquor penates, tanquam in domo perierit? Allatum ad se Pompeij caput Cæsar fleuit : & hoc illi propter filiam præstitit. Quemadmodum vis satisfaciam tibi? Hoc ipso satisfeciisse puella debuerat : adeo & in maritum, & in patrem pia : vt alterum vsque ad mortem secuta sit, & alteri morte satisfacerit. Periculosè offendo patrem qui nescit ignoscere. Morere. quid aliud meruerat, si satisfacere noluisset? Defendisti Ligarium Cicero. quam leue iudicasti crimen, de quo confessus es! Ante ipsum domus limen extincta est : ne dubitari posset, marito periisset, an patri. Meruerat, inquit. accusas etiamnum : Et certè iam tibi satisfactum est. Secutus est gener diuersas partes, vxor suas.

Optima

Optima ciuilis belli defensio obliuio est. Morere, inquit. Etiam quibus animaduertere in damnatos necesse est, non dicunt, OCCIDE: non MORERE: sed, Age LEGE. crudelitatem imperij verbo mitiore subducunt.

PARS ALTERA. Mores tuos patri debes approbare, non patris regere. Multa potes iam dementiæ signa colligere; non potes patrem propter verba damnare. Animaduertit Manlius in filium, & victorem quidem: animaduertit Brutus in liberos non factos hostes, sed futuros. vide an sub istis exemplis patri fortius liceat tantum loqui. Contumaciter rogauit, quemadmodum & periit. nihil agnoui filiæ, nihil victæ. non misit ad patrem fratrem. An etiam num irascitur fratri? Cur me solum rogat, cum duabus satisfacere debeat? Victor, inquit, cito exoratus est. Facilius est ignoscere bello, quàm parricidio. Etiam morte patri quæsiuit inuidiam. Perisse propter patrem dicitur mulier, quæ virum habuit, propter quem mori posset.

DECLAMATIO IV.

Mendici debilitati.

REIPVBL. LÆSÆ SIT ACTIO. *Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, vt sibi mercedem referrent. Accusatur læsa Reipub.*

Contr. 4. lib. 10.

DECLAMATIO. Factum est, ne liberos patres aut agnoscant, aut recipiant. Vectigalis isti crudelitas, eo magis, quod omnes præter istum misericordes sumus. effectum est, vt nihil esset miserius expositis, quàm tolli: parentibus, quam agnoscere. Alterius comminutas scapulas in deforme tuber extundit. Produc familiam tuam. Volo nosse illam humanarum calamitatum officinam. Sua cuique calamitas tanquam ars assignatur. Intuemini illi erutos oculos, illi effractos pedes. Quid horrescitis? sic iste miseretur. Nouum monstrum: integer alitur, debiles alūr. Perissent, inquit, ita non infelicius supersunt? Perissent, inquit. interroga patres, vtrum maluerint. Quanti ex his viri fortes, quanti tyrannicidæ, quanti futuri sacerdotes?

Num incredibilia loquor? Ex hac fortuna origo Romanæ gentis apparuit. Plus acceptum crudelitati, quàm expensum misericordiæ refert. Expositos aluerunt etiam feræ, satis futuræ mites, si præteriissent. Quorum cùm vbique audiantur preces, in sua tantum causa cessant. Abscissa est illis lingua, & est rogandi genus, rogare non posse. Miserrimi omnium, iudices, quorum singulorum misereri solet is. Istis nos vindictam negaturos putas, quibus ne id quidem negauimus, quod tibi daturi erant? Res indignissima: cùm tam crudelis sit, misericordia publica viuit. Exurgite miseri, & hodie vobis primum rogate. Tibi, inquit, quotidiana captura non constat. apparet te nondum satis miserum videri. Occurrunt nuptiis dira omina, fatis publicis auspicia feralia. Et diebus in hilaritatem dicatis semianimes isti greges oberrant. Alunt istum, qui se alere non possunt. Non est qui rogare nesciat, solet etiam docere. Non habes tot membra, quot debes. Ergo tu cùm de publica misericordia cogitares, tam crudelis esse potuisti? Miseros, qui sic rogant: miseriores, qui sic roganur! Omnes omnibus stipem conferunt, dum quisque timet, ne filio neget. Effecisti vt maius esset malum educari, quàm exponi. Timebantur feræ atque serpentes, & inimicus teneris artubus rigor, inopia quoque: inter expositorum pericula non numerabamus educatorem.

Pars altera. Debilitasti, inquit. plus illis patres nocuerunt. Quid videtur lanista? qui iuuenes cogit ad gladium: & tamen non accusatur læsæ Reipubl. Quid leno? qui stuprum pati cogit inuitas: nec Rempubl. læsit. Ergo reum non laudari desidero, sed absolui. noceat hoc illi cùm petet honores. Potest enim aliquis & non esse homo honestus, & esse innocens reus. Vt illis multum ablatum sit, vita reddita est. Reipubl. læsæ non potest agi eorum nomine qui extra Rempubl. sunt. Egens homo, & qui ne me quidem alere, nedum alios possum, sustuli relictos: quibus non iniuria fieret, si aliquid detraheretur; sed beneficio cederet, si vita seruaretur. Faciant inuidiam, dicant illos per me miserè viuere, dum fateantur per me viuere. Vnius misericordia viuunt, omnium aluntur. Mirum est, vacare homines huic cogitationi, vt curent quid homo mendicus inter mendicos agat. Ciuitatis istius princi-

pes

pes diuitias suas exercent contra naturam: exciſorum greges habent: exoletos suos, vt ad longiorem patientiam impudicitiæ idonei sint, amputant: & quia ipsos pudet viros esse, id agunt, vt quàm pauci viri sint. His nemo succurrit delicatis & formosis debilibus. Curatis quis ex solitudine infantes auferat, perituros nisi auferantur: non curatis, quòd isti beati solitudines suas ingenuorum ergastulis excolunt, & miserrimorum iuuenum simplicitate decepta, speciosissimum quemque, ac maximè idoneum castris, in ludum detrudunt.

DECLAMATIO V.

Parrhasius & Prometheus.

REIP. LÆSÆ SIT ACTIO. *Parrhasius pictor Atheniensis, cum Philippus captiuos Olynthios venderet, emit vnum senem. Athenas perduxit, deinde torsit. Ad exemplar torti, Prometheum pinxit. Olynthius in tormentis periit. illé in templo Minerua tabulam posuit. Accusatur læsa Reipub.*

Cont. 5. lib. 10.

DECLAMATIO. Senex abstractus à liberis super exustæ patriæ cinerem stetit. ad figurandum Prometheum, satis tristis est. Nemo vt naufragum pingeret, mersit hominem. Vltima Olynthij precatio fuit: Redde me Philippo. Seruus, inquit, meus fuit. putes Philippum loqui. Ædem Mineruæ fugimus tãquam castra Macedonum. Parum, inquit, tristis est. Aliquis Olynthius parum tristis est? Vis Parrhasi tristem videre? duc illum ad Olynthum iacentem. Scis certe, quàm tristem emeris. Olynthus vrbem aperuimus, templa præclusimus. Nemo Olynthius tortus esset, si omnes illos Macedones emisſent. Torqueatur. hoc nec sub Philippo. Moriatur. hoc nec sub Ioue. Sic iste hospitalis Olynthio fuit. Hoc est Promethea facere, non pingere. Emi, inquit, immo si Athenienſis es, redemisti. In isto templo pro Olynthiis vota suscepimus. Ille carnifex Græciæ istũ tamen non amplius quàm vendidit. Producitur nobilis senex, lõga miseriarum tabe cõfectus, & tam tristis quàm si iam tortus esset. Quemcunq; præco viderat flentem, agnoscebat emptor

rem. Vereor ne quis cum audierit Olynthij verbera, tormenta, ignes, me queri de Philippo putet. Si isti creditis, iratum Iouem imitatus est. si nobis, vicit iratum Philippum. Tantum patiendum est pingente Parrhasio, quantum irato Ioue. Miserrime senex, aliquis forte ex seruis tuis felicius seruit. Si ad succurrendum profectus es, queror quòd vnum emisti: si ad torquendum, queror quod vllum. Statuitur ex altera parte Parrhasius cum coloribus, ex altera tortor cum ignibus. Dubium est inter ista, Parrhasius studiosius pingat, an ille sæuiat. Producitur respiciens patriam senex. Placuit Parrhasio vultus infelix. Habuit autem aliquid Olynthius Promethei simile, & ante tormenta. Ignis, tormenta, ferrum: officina hæc pictoris, an Philippi est?

Pars altera. Nunquam vnius malo publica fama corrumpitur. Solidior est opinio Athenienſium, quàm vt labefactari tormentis captiui possit. Læsisti, inquit, Remp. quòd hanc picturam in templo posuisti. lædunt Rempublicam, qui aliquid illi auferunt, non qui aliquid adiiciunt. Peccauerunt ergo recipiendo tabulam, & sacerdotes. Cur autem non reciperent? deorum crimina in templis picta sunt. Multum semper artibus licuit. Medici vt vim ignotam morbi cognoscerent, viscera hominum resciderunt.

Declamatio VI.

Fur accusator proditionis.

Iniuriarum sit actio. Fur concione prohibeatur. *Quidam cum diuitem accusasset proditionis, noctu parietem eius perfodit, & scrinium, in quo missæ erant ab hostibus literæ, sustulit. damnatus est diues. Cum concionari vellet accusator, à magistratu prohibitus est. agit iniuriarum.*

Cont. 6. lib. 10.

Declamatio. Id solum sustulit, quod fur reliquisset. nil magis fur timui, quàm ne dominus furtum agnoscere nollet. Ruentem ciuitatis statum, vnius parietis rima sustinebit. Profiteor indicium furti mei. ciuitas conscia est. Furtum est, quod timet dominus agnoscere? quod qui perdidit,

didit, supplicium tulit: præmium, qui surripuit? Cui magis permisisses loqui, si eodem tempore & fur venisset & dominus? Mille nauium duces furto Troiam cepistis. Si bene furto euertuntur vrbes, quanto melius liberantur? In forum veni, narraui nocturnam expeditionem meam. Conuenerant omnes, tanquam ad concionem. Cur me submoues ante accusationem: cum nec proditores inauditi perearit? O furtum in concione narrandum! proditoris vigilantissimum pectus, & in exitia nostra semper solicitum, publica fata sopierant. ita etiam ministros eius alligauerat somnus, vt mihi liceret eligere quod tollerem. Diruere mihi videbar hostium muros. Furtum vocas, quo nihil melius tuo anno factum est. Nemo fur Rempub. cogitat, nihil non licet pro Repub. facere.

PARS ALTERA. Quale illud, dij, spectaculũ fuit! composuerat inter se fortuna Reip. furem & proditorem. vt vidit inutile furtum suum, prodidit: vt nobis venderet, quod nulli poterat. Tam callidus fur, vt etiam proditori posset imponere. Consilium videri vult infelicitatem furti sui. Lex quæ nocturnum furem occidi quoquo modo iubet, non de damnato tantùm, sed de fure loquitur. Odit hoc vitium, nec immeritò: non multum abest à proditore. Sustulit quod non elegit, sed quod illi fatum publicæ felicitatis obiecit. Vno tempore & proditorem nobis ostendit, & furem, qui diuitem compilare mallet, quàm damnare. Effregit domum manu suspensa, elusit illum. non tunc primum fecit. Sustulit non quod voluit, sed quod potuit. Bono exemplo damnatus est proditor: malo inuentus.

SENECÆ DECLAMATIONVM FRAGMENTVM.

Quintil. Cap. II. Lib. IX.

NOui verò & præcipuè declamatores audacius, nec mehercule sine motu quodam imaginantur, vt Seneca in Controuersia cuius summa est, quod pater filium & nouercam inducente altero filio in adulterio deprehensos occidit. *Duc, sequor, recipe hanc senilem manum, & quocumque vis imprime.* Et paulò post: *Aspice,* inquit, *quòd diu*

non credidisti. ego verò non video. nox oboritur & crassa caligo. Habet hæc figura manifestius aliquid, non enim narrari res, sed agi videtur.

EPITAPHIVM M. ANNÆI SENECÆ.

CVra, labor, meritum, sumpti pro munere honores,
Ite alias post hæc sollicitare animas.
Me procul à vobis Deus euocat. Ilicet actis
Rebus terrenis hospita terra vale.
Corpus auara tamen sollennibus accipe saxis,
Namque animam cœlo reddimus, ossa tibi.

M. ANNÆI SENECÆ SVASORIARVM SYLLABVS.

I. DELIBERAT Alexander an Oceanum nauiget.

II. Trecenti Lacones contra Xerxen missi, cum trecenti ex omni Græcia missi fugissent, deliberant an ipsi fugiant.

III. Deliberat Agamemnon, an Iphigeniam immolet, negante Calchante, aliter nauigari potuisse.

IV. Deliberat Alexander Magnus an Babyloniam intret, cum denunciatum esset illi responso auguris periculum.

V. Deliberant Athenienses, an trophæa Persica tollant, Xerxe minante rediturum se, nisi tollerentur.

VI. Deliberat Cicero an Antonium deprecetur.

VII. Deliberat Cicero; an permittente salutem Antonio orationes suas comburat.

VIII. Deliberat Cicero an sua scripta comburat, promittente Antonio incolumitatem, si feciſſet.

CONTROVERSIARVM INDEX.

LIBER I.

Liberi parentes alant, aut vinciantur.

I. Duo fratres inter se dissidebant, alteri filius erat: patruus

truus in egestatem incidit, patre vetante adolescens illum aluit, ob hoc abdicatus, tacuit: adoptatus à patruo est. Patruus accepta hereditate locuples factus est: egere cœpit pater: vetante patruo, aluit illum, abdicatur. Contradicitur.

Sacerdos casta è casto, pura è puris sit.

II. Quædam virgo à piratis capta, venit: empta à lenone, & prostituta est. Venientes [ad se] exorabat stipem: militem qui ad se venerat cùm exorare non posset, colluctantem, & vim inferentem occidit: Accusata, & absoluta, remissa ad suos est: petit sacerdotium. Contradicitur.

Incesta de saxo deiiciatur.

III. Incesta damnata, antequam deiiceretur de saxo, invocauit Vestam: deiecta vixit: repetitur ad pœnam.

Adulterum cum adultera qui deprehenderit dum utrumque corpus interficiat, sine fraude sit.

Liceat adulterium in matre & filia vindicare.

IV. Vir fortis in bello manus perdidit, deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium habebat: imperauit filio, vt occideret: Non occidit: adulter effugit, abdicat filium. Contradicitur.

Rapta raptoris mortem, aut indotatæ nuptias optet.

V. Vna nocte quidam duas rapuit: altera mortem optat: altera nuptias.

*

V. Captus à piratis scripsit patri redemptionem. Non redimebatur. Archipiratæ filia eum iurare coegit, vt duceret se vxorem, si dimissus esset: iurauit. Relicto patre secuta est adolescentem: rediit ad patrem: duxit illam: orba incidit: pater imperat vt archipiratæ filiam dimittat, & orbam ducat: nolentem abdicat.

Liberi parentes alant aut vinciantur.

VII. Quidam alterum fratrem tyrannum occidit, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre ne faceret, interfecit. A piratis captus, scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam scripsit: si præcidissent ei manus, duplum se daturum: piratæ illum dimiserunt: patrem egentem non alit.

Qui fortiter fecerit, militia vacet.

VIII. Ter fortiter agentem pater in acie, quarto volentem exire retinet; nolentem abdicat.

LIBRO II.

**

IX. Diues tres filios abdicauit: petit à paupere vnicum filium in adoptionem: Pauper dare vult; nolentem ire abdicat. Contradicitur. Et

Speciosum iuuenem dominus suus deprehendisse cum vxore in cubiculo testatus est, ob id vxorem suam dimisit hoc nomine, seruum pro adultero postulatum, dominus non defendebat; mulierem, quam petebat, præiudicium tuebatur. opus erat aliquo Colore, cùm in cubiculo visa esset cum seruo à marito.

Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri obtigisset, alter moreretur.

X. Vix peregrè profectus est: misit nuncium ad vxorem, qui diceret decessisse virum. vxor se præcipitauit; recreata, iubetur à patre relinquere virum, non vult: abdicatur.

Raptor, nisi suum & rapta patrem intra triginta dies exorauerit, pereat.

XI. Raptor raptæ patrem exorauit; suum non exorauit. Accusatur dementiæ.

Dementiæ sit actio.

XII. Abdicauit quidam filium. abdicatus se contulit ad meretricem, & ex illa sustulit filium: æger ad patrem misit: cùm venisset, commendauit ei filium suum, & decessit, adoptauit puerum: ab altero pater filio accusatur dementiæ.

Ingrati sit actio.

XIII. Torta à tyranno vxor, nunquid de viri tyrannicidio sciret; perseuerauit negare. postea maritus eius tyrannum occidit: illam sterilitatis nomine dimisit, intra quinquennium non parientem. Ingrati actio est.

Dementiæ sit actio.

XIV. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit: filius accusat patrem dementiæ.

XV. Qui

XV. Quidam, cùm haberet formosam vxorem, peregrè profectus est: in viciniam mulieris peregrinus mercator commigrauit: illam appellauit de stupro; adiecit preces. Negauit illa. Decessit mercator, testamento heredem omnibus bonis reliquit formosam, & adiecit elogion: *Pudicam reperi*: Adit hereditatem; redit maritus: accusat adulterij ex suspicione.

LIBRO III.

**

XVI. Mortua quidam vxore ex qua duos filios habebat, duxit aliam. Alterum ex adolescentibus domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille eum exarmato nauigio imposuit: delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. postea pater peregrè profectus captus est ab eo, & remissus in patriam, abdicat illum.

De moribus sit actio.

XVII. Popilium parricidij reum Cicero defendit; absolutus est. proscriptum Ciceronem, ab Antonio missus, occidit Popilius, & caput eius ad Antonium retulit. accusatur de moribus.

XVIII. Ter abdicatus comprehensus est à patre, in secreta domus parte, medicamentum terens; interrogatus, quid esset; dixit, venenum, & velle se mori, & effudit. Accusatur parricidij.

Liberi parentes alant, aut vinciantur.

XIX. Quidam cùm haberet vxorem, & ex ea filium, peregrè profectus; & à piratis captus, scripsit de redemptione epistolas vxori & filio. Vxor flendo oculos amisit: Filium euntem ad redemptionem patris, alimenta poscit; non remanentem, alligari vult.

XX. Mortua quidam vxore, ex qua filium habebat, duxit aliam, sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem in domo speciosum. Cùm frequenter essent iurgia noüercæ, & priuigni, iussit eum emigrare. Ille trans parietem habitationem conduxit. Rumor erat de adulterio procuratoris, & matris familiæ. Quodam tempore paterfamiliæ in cubiculo occisus inuentus est, vxor vulnerata, communis paries perfossus: puer iubetur percussorem cognoscere.

Ille procuratorem digito denotauit; accusat filius procuratorem cædis; ille filium parricidii.

Dementia sit actio.

XXI. Tyrannus permisit seruis, vt dominis interemptis, dominabus suis nubant. Profugerunt principes ciuitatis inter eos qui filium & filiam habebat, profectus est peregre: cùm omnes serui dominas suas vitiassent, seruus eius virginem seruauit: occiso tyranno, reuersi sunt principes, in crucem seruos sustulerunt. Ille manumisit, & filiam collocauit. Accusatur dementiæ.

Proditionis sit actio.

XXII. Pater & filius imperium petierunt: Prælatus est patri filius. Bellum commisit cum hoste, captus est: missi sunt decem legati ad redimendum Imperatorem: Euntibus illis occurrit pater cum auro: dixit filium suum crucifixum, & sero aurum ad redemptionem tulisse. Illi peruenerunt ad crucifixum Imperatorem, quibus ille dixit: *Cauete proditorem.* Accusatur pater proditionis.

Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet.

XXIII. Qui dicebatur raptor, negauit se rapuisse: iudicio victus, vult ducere: illa optionem petit.

LIB. IV.

Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit.

Ingrati sit actio.

XXIV. Miltiades peculatus damnatus, in carcere alligatus decessit. Cimon filius eius, vt eum sepeliret, vicarium se pro corpore patris dedit. Callias sordidè diues natus, redemit eum à Republ. & pecuniam soluit: filiam ei suam ipse collocauit: quam ille deprehensam in adulterio, deprecante patre, occidit. Ingrati reus est.

Maiestatis læsæ sit actio.

XXV. Flaminius Prætor inter cœnam à meretrice rogatus, quæ aiebat se nunquam decollari hominem vidisse, vnum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ maiestatis.

Per vim metúmque gesta ne sint rata.

Pacta conuentáque legibus, rata sint.

Expe-

Expositum qui agnouerit, soluto alimentis recipiat.

XXVI. Quidam duos filios expositos sustulit, & educauit. quærenti patri naturali, pollicitus est se indicaturum vbi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est. reddit illi duos filios, repetit vnum.

Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur.

XXVII. Tyrannus patrem in arcem cum duobus filiis accersit; imperauit adolescentibus vt patrem cæderent. Alter ex his præcipitauit se; alter cædit patrem. Postea in amicitiam tyranni acceptus, occiso tyranno, præmium accepit. at reus fit cæsi patris: petuntur manus eius: defendit pater.

De vi sit actio.

XXVIII. Quidam duos filios sub nouerca amisit; dubia cruditatis & veneni signa insecuta sunt. Tertium filium maternus auus rapuit, qui ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus: quærenti patri per præconem dixit, apud se esse. Accusatur de vi.

Venefica torqueatur, donec consios dicat.

XXIX. Quidam mortua vxore, ex qua filium habebat, duxit aliam, & ex ea filiam sustulit: decessit adolescens: accusauit maritus nouercam veneficij: damnata cum torqueretur, dixit sibi consciam filiam esse. petitur ad supplicium puella, pater defendit.

LIB. V.

Iniuriarum sit actio.

XXX. Quidam cùm haberet filium & diuitem inimicum, occisus & spoliatus inuentus est. Adolescens sordidatus diuitem sequebatur; eduxit eum in ius, & postulauit, si quid suspicaretur, accusaret se. Pauper ait, accusabo cum potero: & nihilominus sordidatus diuitem sequebatur. Cum peteret honores diues, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperem.

Vir fortis, quod præmium volet, optet.

Si plures erunt, iudicio contendant.

XXXI. Pater & filius fortiter fecerunt. Petit pater à filio, vt sibi cederet, ille non vult; Iudicio contendit;

vicit patrem; accipit præmio statuas patris: pater ipsum abdicat.

Dementia sit actio.

XXXII. Bello ciuili quædam virum secuta est, cùm in diuersa parte haberet patrem & fratrem, victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem; non recepta in domum, dixit, quemadmodum tibi vis satisfaciam? ille respondit, Morere: suspendit se ante ianuam eius: Accusatur à filio dementiæ.

Reipublicæ læsæ sit actio.

XXXIII. Quidam expositos debilitabat, & debilitatos mendicare cogebat, ac mercedem exigebat ab eis. Reip. læsæ accusatur.

Læsæ Religionis sit actio.

XXXIV. Parrhasius pictor Athenienfis cùm Philippus captiuos Olynthios venderet, emit vnum ex his senem; perduxit Athenas, torsit, & ad exemplar eius pinxit Promethea. Olynthius in tormẽtis perit. ille tabulam in templo Mineruæ posuit; accusatur religionis læsæ.

Iniuriarum sit actio.

Fur concione prohibeatur.

XXXV. Quidam cùm diuitem proditionis postulasset, noctu parietem eius effodit, & scrinium in quo erant missæ ab hostibus epistolæ, sustulit. damnatus est diues. Accusator concionari cùm vellet, à magistratu prohibitus, agit iniuriarum.

EPITOMÆ DECLAMATIONVM SENECÆ.

LIBRO PRIMO.

Respondet hic liber secundo Declamationum qui Controuersiarum primus est.

Liberi parentes alant, aut vinciantur.

DVo fratres dissidebant inter se, alteri filius erat. Patruus in egestatem incidit. Patre vetante, adolescens illum

illum aluit, ob hoc abdicatus, tacuit. Adoptatus à patruo est. Patruus, accepta hereditate, locuples factus est, egere cœpit pater. Vetante patruo, aluit illum adolescens. Abdicatur. contradicitur.

Sacerdos casta à casto, pura à puris sit.

II. Quædam virgo, à piratis capta, veniit. Empta à lenone & prostituta est. Venientes ad se exorabat stipem. Militem qui ad se venerat cum exorare non posset, eum luctantem, & vim inferre volentem occidit. Accusata, & reuersa ad suos est. Petiit sacerdotium. Contradicitur.

Incesta de saxo deiiciatur.

III. Incesti damnata antequam deiiceretur, Vestam inuocauit: delecta vixit. Repetitur ad pœnam. Contradicitur.

Adulterum cum adultera qui deprehenderit, dum vtrumque corpus interficiat, sine fraude sit.

Liceat adulterium, & in matre, & in filia, vindicare.

IV. Vir fortis in bello manus perdidit. Deprehendit adulterum cum vxore, ex qua filium adolescentem habebat. Imperauit filio, vt occideret. Non occidit. Adulter effugit: abdicat filium. Contradicitur.

Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias petat.

V. Captus à piratis scripsit de redemptione. Non redimebatur. Archipiratæ filia eum iurare coegit vt duceret se vxorem, si dimissus esset. Iurauit ei. Relicto patre secuta est adolescentem. Duxit illam. Orba incidit. Pater imperat vt archipiratæ filiam dimittat & orbam ducat: Nolentem abdicat.

Liberi parentes alant aut vinciantur.

VI. Quidam alterum fratrem tyrannum, alterum in adulterio deprehensum, deprecante patre ne faceret, interfecit. A piratis captus scripsit patri de redemptione. Pater piratis epistolam misit, si præcidissent ei manus, duplam pecuniam se daturum. Piratæ illum dimiserunt. pater in egestatem incidit, petit alimenta. Negantem vult in vincula ducere.

Qui ter fortiter fecerit, militia vacet.

VII. Ter pater fortem in acie, quarto volentem exi-

re retinet. Nolentem abdicat.

LIB. II.

*

Respondet lib. 2. Controuers.

I. * Diues tres filios abdicauit. Petit à paupere vnicum in adoptionem. pauper dare non vult: Nolentem ire, abdicat. Contradicitur.

II. Vir & vxor iurauerunt, vt si quid alteri accidisset, alter moreretur. Vir peregrè profectus est; misit nuntium vxori, qui diceret, se decessisse. Vxor se præcipitauit. Recreata, iubetur à patre virum relinquere. Non vult. Abdicatur.

III. Abdicauit quidam filium. Abdicatus, se contulit ad meretricem, & ex illa sustulit filium. Æger ad patrem misit. Cum venisset, commendauit ei filium suum, & decessit. Pater post mortem illius in adoptionem recipit nepotem. Accusatur pater ab altero filio dementiæ.

Raptor nisi intra tricesimum diem & suum & rapta patrem exorauerit, pereat.

IV. Raptæ patrem exorauit, suum non exorat. Reum fecit dementiæ.

Ingrati sit actio.

V. Torta à tyranno vxor, nunquid de viri tyrannicidio sciret, persecuerauit negare. Postea maritus eius tyrannum occidit. Intra quinquennium non patientem, sterilitatis nomine dimisit. Agit illa ingrati.

Dementiæ sit actio.

VI. Quidam luxuriante filio luxuriari cœpit: accusatur à filio dementiæ.

VII. Quidam cum haberet formosam vxorem, peregre profectus est. In viciniam mulieris peregrinus mercator commigrauit: ter illam appellauit de stupro, adiectis precijs. Negauit illa: Decessit negotiator; testamento omnium bonorum suorum reliquit formosam hæredem. & adiecit Elogium, quia pudicam comperi. Adiit hæreditatem. Redit maritus. Accusat adulterij vxorem ex suspicione.

LIB.

LIB. III.

Cæcus de publico mille denarios accipiat.

I. Decem adolescentes cum bona sua comedissent, sortiti sunt, vt cuius nomen exisset, ex pacto excæcaretur, & acciperet mille denarios. Exiit sors cuiusdam. excæcatus est, petiit mille denarios: negantur.

*

II. Quidam filium accusauit parricidij. Æquis sententiis absolutum abdicat.

Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat.

III. Quidam habuit filium frugi, & luxuriosum. Abdicat luxuriosum: frugi peregrè profectus est. Captus est à piratis, scripsit de redemptione patri. Patre cessante luxuriosus præuenit, & redemit. Rediit frugi. Adoptauit fratrem suum. Abdicatur.

Seruatus contra seruatorem nequaquam habeat actionem.

IV. Seruatus à filio, eum abdicat: Ille præscribit.

Rapta raptoris aut mortem aut indotatas nuptias petat.

V. Raptor postulat, vt rapta ducatur: pater non vult.

Damni illati sit actio.

VI. Quidam tyrannum ex arce fugientem cùm persequeretur, in priuatam domum compulit. Incendit domum.

Tyrannus cum domo conflagrauit: præmio accepto, agit cum illo dominus damni.

Mala tractationis sit actio.

VII. Filio furenti, & sua membra lanianti, pater venenum dedit. Accusatur ab vxore malæ tractationis.

Qui cœtum & concursum fecerit, capitale sit.

VIII. Victa Olyntho, cum filio adolescente Olynthius senex Athenas venit. Athenienses omnibus ciuitatem Olynthûs decreuerunt. Inuitatus ad cœnam ab adolescente luxurioso, cum filio venit. Ibi cùm de stupro filij mentio esset, pater profugit, filius retentus est: Pater fiere ante domum cœpit: incensa est domus. Decem adolescentes perierunt, & filius Olynthij. Accusatur pater, quod cœtum concursumque fecerit.

*

IX. Æger dominus petiit à seruo, vt sibi venenum daret. Non dedit. Cauit testamento vt ab heredibus crucifigeretur. Appellat seruus Tribunos.

LIB. IV.

Iniuriarum sit actio.

I. Quidam amissis tribus liberis, cùm assideret sepulchro, à luxurioso adolescente in vicinos hortos deductus est, & detonsus. Coactus conuiuio interesse, mutata veste dimissus, iniuriarum agit.

Sacerdos integer sit.

II. Metellus Pontifex, cùm arderet Vestæ templum, dum Palladium rapit, oculos perdit: sacerdotium illi negatur.

Imprudentis cædis damnatus, quinquennio exsulet. Rapta raptoris mortem, aut indotatas nuptias optet.

III. Cùm quidam haberet filiam & filium, imprudentis cædis damnatus, in exsilium abiit. Filia eius rapta est. Raptor ad patrem puellæ se contulit. Impetrauit ab illo, vt iuberet filiam nuptias optare, & epistolam daret ad filium. Fratre auctore, mortem optauit puella. Pater rediit, abdicat filium.

Sepulchri violati sit actio.

IV. Bellum cùm esset in quadam ciuitate, vir fortis in acie, amissis armis, de sepulchro viri fortis arma sustulit: fortiter pugnauit, & reposuit. Præmiò accepto, accusatur sepulchri violati.

*

V. Abdicauit quidam filium. Abdicatus medicinæ studuit. Cùm pater ægrotaret, & medici negarent posse sanari: sanauit. Reductus est patri, ægrotare nouercæ cœpit. Desperauerunt medici. Rogat pater filium, vt curet nouercam. Nolentem abdicat.

Malæ tractationis sit actio.

VI. Quidam mortua vxore, quæ in partu perierat, duxit aliam; puerum rus misit. Ex illa subinde sustulit filium

lium. Vtrumque puerum ruri educauit. Post longum tempus redierunt similes Quærenti matri, vter eius esset, non indicauit. Accusatur ab ea malæ tractationis.

Tyrannicidæ præmium detur.

VII. In adulterio deprehensus à Tyranno, gladium extorsit à Tyranno, & occidit eum. Petiit præmium. Contradicitur.

Per vim metúmque gesta, irrita sunto.

VIII. Bello ciuili patronus victus & proscriptus, ad libertum confugit. Receptus est ab eo, & rogatus vt operas remitteret: Remisit. consignatione facta restitutus, exigit operas. Contradicitur.

LIB. V.

Inscripti maleficij sit actio.

I. Quidam naufragio facto, amissis tribus liberis & vxore incendio domus suspendit se. Præcidit illi quidam ex prætereuntibus laqueum. A liberato reus fit.

**

II. Pauper cum haberet filium, & diuitem inimicum filiam habentem, peregrè profectus est. Rumor fuit de morte eius: filius cum diuite in gratiam rediit, & eius filiam duxit. Reuersus pater, cogit illum vxorem repudiare. Nolentem abdicat.

Malæ tractationis sit actio.

III. Duos filios quidam pancratiastas instituit, & ad Olympiam eduxit. Cum compositi essent, vt simul pugnarent, accessit ad pugnantes pater, & ait, abdicaturum se si quis perdiderit. Commortui sunt iuuenes, & decreti sunt honores diuini. Reus pater fit malæ tractationis ab vxore.

Qui falsum testimonium dixerit, vinciantur apud eum in quem dixit.

IV. E duobus filiis profectus est cum vno pater. Adolescens solus rediit. Accusatus est à fratre parrici-

dij & damnatus. Diebus festis intercedentibus, pœna ex lege dilata est. Rediit pater. Accusauit damnatus fratrem falsi testimonij & obtinuit, & vinxit. Cogit pater, vt vinctum soluat: Nolentem abdicat.

Qui sciens damnum dederit, reddat quadruplum: qui insciens, simplum.

v. Diues pauperem vicinum rogauit, vt sibi venderet arborem, quam sibi dicebat obstare. Pauper negauit: Diues incendit platanum cum qua & domus arsit. Pro arbore pollicetur quadruplum, pro domo simplum.

Impudicus concione prohibeatur.

vi. Adolescens speciosus sponsionem fecit, muliebri veste se exiturum in publicum: Processit. Raptus est ab adolescentibus decem. Accusauit illos de vi, & damnati sunt. Concione prohibitus à magistratu, reum facit iniuriæ.

Nocte portas aperire in bello non liceat.
Imperator in bello summam potestatem habeat.

vii. Trecenti ab hoste captiui ad portas nocte venerunt. Imperator non aperuit. Ante portam occisi sunt. Imperator post victoriam, reus est læsæ Reipublicæ.

Competitori liceat in competitorem dicere.

viii. Tyrannus sub obligatione dominationem deposuit, vt si quis obiecisset tyrannidem, capite puniretur. Petiit magistratum, competitor contradicit.

LIB. VI.

**

i. Abdicato fratri, frater chirographum dedit, dimidiam se partem hæreditatis daturum, si non respondisset irato patri. Ille tacuit. Abdicatur alter à patre.

Exsulem tecto & cibo iuuare non liceat.
Imprudentis cædis damnatus quinquennio exsulet.

ii. Quidam cum filium & filiam haberet, imprudentis cædis damnatus, in exsilium profectus est. Solebat venire in possessionem vicinam finibus. Resciuit hoc filius: cæci-

cœcidit villicum. Villicus excluſit patrem. Cœpit ire ad filiam. Accuſata illa quod exulem recepiſſet, aduocato fratre abſoluta eſt. Poſt quinquennium pater abdicat filium.

Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat.

Liceat filium ex ancilla tollere.

III. Quidam cum haberet legitimum filium alium ex ancilla ſuſtulit & deceſſit. Maior frater ſic diuiſit, vt totum patrimonium ex vna parte poneret, ex altera nothi matrem. Minor elegit matrem, & accuſat fratrem circumſcriptionis.

Veneficij ſit actio.

IV. Proſcriptum vxor ſecuta eſt. Quodam tempore ſecreto poculum tenentem, interrogauit, quid eſſet. Ille dixit, venenum, & mori ſe velle. Rogauit illa vt partem ſibi daret, & dixit ſe nolle ſine illo viuere. Partem bibit, ipſe, & partem vxori dedit: Periit illa ſola. Teſtamento inuentus eſt maritus heres, reſtitutus arguitur veneficij.

Qui vim in iudicio fecerit, capite puniatur.

V. Miſſus Iphicrates aduerſus Thracum regem, bis in acie victus, fœdus cum eo percuſſit, & filiam eius duxit vxorem. Cum Athenas rediſſet, & cauſſam diceret, viſi ſunt circa iudicium quidam Thracum, cultris amati: & ipſe reus gladium ſtrinxit. Cum iudices citarentur ad iudicandum, palam abſolutorias tulerunt ſententias. Accuſatur, quod vim in iudicio fecerit.

Veneficij ſit actio.

VI. Quidam cum haberet vxorem, & ex ea filiam nubilem, indicauit vxori, cui eam collocaturus eſſet. Illa dixit; celerius morietur, quam illi nubat. Deceſſit puella ante diem nuptiarum, dubijs ſignis eruditatis, & veneni. Torſit ancillam pater: dixit illa ſe nihil ſcire de veneno, ſed de adulterio dominæ, & eius, cui collocaturus erat filiam. Accuſauit vxorem veneficij, & adulterij.

Dementia ſit actio.

VII. Quidam habebat duos filios: duxit vxorem. Alter ex adoleſcentibus cum ægrotaret, & in vltimis eſſet, medici dixerunt, animi vitium eſſe. Intrauit ad filium ſtricto gladio pater, & rogauit vt indicaret cauſſam ſibi

Ait, amare se nouercam. Cessit illi vxorem pater. Abalie-
ro accusatur dementiæ.

VIII. Virgo Vestalis scripsit hunc versum:

Felices nuptæ! moriar, nisi nubere dulce est.

Rea est incesti.

Respondet libro 4. Declamationum.

LIB. VII.

**

Respondet Controu. 16.

I. Duobus filiis quidam superduxit nouercam. Alterum domi parricidij damnatum tradidit fratri puniendum: ille eum exarmato nauigio imposuit. Delatus adolescens ad piratas, archipirata factus est. Peregrinantem patrem cepit, & remisit. Reuersus pater, abdicat filium.

De moribus sit act. 0.

Controu 17.

II. Popilium parricidij reum Cicero defendit: Absolutus est. Proscriptum Ciceronem, ab Antonio missus, occidit, caput ad Antonium retulit. Accusatur de moribus.

*

Controu. 18.

III. Ter abdicatus, ter absolutus, comprehensus est in secreta domus parte à patre, medicamentum terens. Interrogatus à patre quid esset: Venenum, inquit, & se velle mori, & effudit. Accusatur parricidij.

Liberi parentes alant, aut vinciantur.

Controu. 19.

IV. Quidam habens vxorem & filium, peregrè profectus, in piratas incidit: scripsit vtrique de redemptione. Vxor flendo cœca facta est. Filium euntem ad redemptionem patris alimenta poscit. Non remanentem, alligare vult.

*

Controu. 20.

V. Quidam mortua vxore, quia priuignum habe-

bat,

bat, duxit aliam. Sustulit ex ea filium. Habebat procuratorem speciosissimum. Cum sæpe iurgarent, nouerca & priuignus, iussit eum à se migrare. Ille trans parietem habitationem conduxit Rumor erat de adulterio matris, & procuratoris. Quodam tempore in cubiculo suo pater occisus est inuentus, vxor vulnerata, communis paries perfossus. Placuit propinquis quæri à filio quinquenni, qui vna dormierat, quem percussorem agnoscerer. Ille procuratorem digito monstrauit. Et filius procuratorem accusat cædis: ille eum parricidij.

Dementia sit actio.

Controu. XXI.

VI. Tyrannus permisit seruis dominas suas rapere. Profugerunt principes ciuitatis: & simul qui habebat filium & filiam: cum omnes serui dominas vitiassent, seruus eius virginem seruauit. Occiso tyranno, reuersi sunt principes. In cruces seruos sustulerunt. Ille manumisso filiam collocauit. Reus est à filio dementiæ.

Proditionis sit actio.

Controu. XXII.

VII. Pater & filius imperium petierunt: Prælatus est filius: Commisso prælio captus est. Missi sunt quadraginta legati ad Imperatorem redimendum. Occurrit euntibus pater, dixit: Sero attulisse aurum ad redemptionem, filium crucifixum esse. Illi peruenerunt: quibus imperator ex cruce dixit: *Cauete proditorem.* Reus sit pater proditionis.

Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet.

Controu. XXIII.

VIII. Rapta producta, nuptias optauit. Iuuenis raptorem se negauit. Conuictus est. Illa optionem petiit, raptor contradicit.

LIB. VIII.

Magistratus de confessa sumat supplicium.

I. Amisso quædam viro cum duobus liberis, laqueo se suspendit. Incidit ei laqueum tertius filius. Cum sacrilegio facto, quæreretur sacrilegus: illa dixit magistratui, se fecisse sacrilegium. vult magistratus, tanquam de confessa, sumere supplicium. Filius contradicit.

Sacrilego manus præcidantur.

II. Elij ab Athenienſibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium faceret: pacto interpoſito, vt aut Phidiam aut centum talenta redderent. Ioue perfecto Elij Phidiam, aurum rapuiſſe dixerunt: & manus tanquam ſacrilego præciderunt: truncatum Athenienſibus reddunt. Petunt Athenienſes centum talenta. Contradicitur.

**

III. Duorum iuuenum pater vni vxorem dedit: quo peregre profecto, infamari cœpit ſocer in nurum. Maritus reuerſus abduxit ancillam vxoris, & torſit. Illa laqueo in tormentis periit. Maritus incertus quid quæſierit, laqueo ſe ſuſpendit. Imperat alteri filio pater, vt eandem ducat. Nolentem abdicat.

Homicida inſepultus abiiciatur.

IV. Quidam ſe occidit. Petitur vt inſepultus abiiciatur: Contradicitur.

Vir fortis præmium, quod volet, optet.

V. Abdicauit filium quidam: Ille tacuit. Fortiter fecit. Petit pro præmio ad patrem reditum: Pater contradicit. Pater poſtea fortiter fecit: Petit ad ſe filij reditum: filius contradicit.

Vitiata vitiatoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet.

VI. Diues pauperem de nuptiis filiæ interpellauit tertio. Ter pauper negauit. Profectus cum filia, naufragio expulſus eſt in diuitis fundum. Appellauit illum diues de nuptiis filiæ. Pauper tacuit, & fleuit. Diues nuptias fecit. Redierunt in vrbem. Vult pauper ducere puellam ad magiſtratus. Diues contradicit.

LIB. IX.

Adulterum cum adultera qui deprehenderit dum vtrumque corpus interficiat, ſine fraude ſit.

Ingrati ſit actio.

Reſpondet lib. 5. Controu. XXIV.

I. Miltiades, peculatus damnatus, in carcere alligatus;

eus, decessit. Cimon filius eius, vt eum sepeliret, vicarium se pro patris corpore dedit. Callias diues, sordide natus, redemit eum à repub. & pecuniam soluit: eique filiam collocauit. Ille deprehensam in adulterio, deprecante patre, occidit vxorem. Ingrati reus est.

Maiestatis læsæ sit actio.

Controu. XXV.

II. Flaminius Prætor Romanus inter cœnandum à meretrice rogatus, quæ aiebat nunquam se vidisse hominem decollari, vnum ex damnatis occidit. Accusatur læsæ maiestatis.

Per vim metúmque gesta, non sint rata.
Pacta conuentáque legibus, rata sint.
Expositos qui agnouerit, solutis alimentis recipiat.

Controu. XXVI.

III. Quidam duos expositos sustulit, & educauit. Quærenti patri naturali, pollicitus est, se indicaturum, vbi essent, si sibi alterum ex illis dedisset. Pactum interpositum est, reddit illi duos: repetit vnum.

Qui patrem pulsauerit, manus ei præcidantur.

Controu. XXVII.

IV. Tyrannus patrem cum duobus filiis in aream accersit: Imperauit adolescentibus, vt patrem cæderent. Ex his alter præcipitauit se, alter cæcidit patrem. Post in amicitiam tyranni acceptus est. Occiso tyranno, præmium accepit. At reus fit cæsi patris. Petuntur eius manus: pater defendit.

De vi sit actio.

Controu. XXVIII.

V. Quidam duos filios sub nouerca amisit, dubiis signis cruditatis & veneni. Tertium filium auus maternus rapuit: quod ad visendos nepotes ægros non fuerat admissus. Quærenti patri, per præconem dixit, apud se esse. Accusat de vi.

Venefica torqueatur, donec conscios indicet.

Controu. XXIX.

VI. Quidam mortua vxore, ex qua habebat filium, duxit aliam, & ex ea filiam sustulit. Veneficij damnata, dum torqueretur dixit, consciam filiam. Petitur ad supplicium puella. Pater defendit eam.

LIBRO X.

Iniuriarum sit actio.

Respondet Controuersiæ xxx. Libro vi.

I. Quidam cùm haberet filium & diuitem inimicum, occisus & spoliatus inuentus est. Adolescens sordidatus sequi diuitem cœpit Diues eduxit eum in jus, & postulauit, si quid suspicaretur, argueret. Adolescens ait: Accusabo, cum potero. Diues petens honores, repulsus est. Accusat iniuriarum pauperis filium.

Viro forti pramium sit. Si plures erunt, iudicio contendant.

Controu. xxxi.

II. Pæter & filius fortiter fecerunt. Pater petit à filio, vt sibi cederet, ille noluit. Iudicio contenderunt. Vicit patrem: petit præmia statuas patri. Abdicatur. Contradicit.

Dementiæ sit actio.

Controu. xxxii.

III. Bello ciuili virum quædam secuta est, cum in diuersa parte haberet patrem & fratrem Victis partibus suis, & occiso marito, venit ad patrem; à quo non recepta, ait patri, Quemadmodum vis tibi satisfaciam? Ille respondit: Morere. suspendit se ante ianuam eius. Accusatur pater à filio dementiæ.

Reipublicæ læsæ sit actio.

Controu. xxxiii.

IV. Quidam expositos educabat, & debilitatos mendicare cogebat, vt sibi mercedem referrent. Accusatur læsæ Reipub.

Religionis læsæ sit actio.

Controu. xxxiv.

V. Parrhasius pictor Athenienſis, cum Philippus captiuos Olynthios venderet, emit vnum senem: duxit Athenas, deinde torsit. Ad exemplum torti, Prometheum pinxit. Olynthius in tormentis periit, ille in templo Minervæ tabulam posuit. Accusatur læsæ Religionis.

Iniuriarum sit actio.

Fur concione prohibeatur.

Controu. xxxv.

VI. Quidam cum diuitem accusasset proditionis, noctu parietem domus eius perfodit, & scrinium, in quo missæ erant

erant ab hostibus literæ, sustulit. Damnatus est diues. Cum concionari vellet accusator, à magistratu prohibitus est. Agit iniuriarum.

GRÆCA

Quibus hiatus omnes explentur, vt quæ accesserint, appareant.

SVASOR. I.

Ἰχὼρ οἷ' ὑπέρ τε ῥέοι μακάρεσσι θεοῖσι.
Qualis erat sanguis manans è corpore Diuum.
Ἀντιμυκτηρίσῃ.
Vicissim irrideat.
Διόνυσον
Bacchum
Κύρι', ὁ Ζεὺς τὴν μητέρα σου Σεμέλην ἄπροικον εἶχε.
Domine, Iupiter matrẽ tuam Semelem indotatam habuit.

ΟΚΤΑΒΙΑ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑ ΑΝΤΩΝΙΩ.

Octauia & Minerua Antonio.
Τῆτο σὺ, ἔφη Σιμόεις ἅδε Γρανίκης, τοῦτ' εἰ μή τι κακὸν ἦν, σὺ κε αὖ ὕστατον ἔκλυε.
Hic Oceanus Simois non est, neque Granicus, nisi quid erat, quod postremo loco succumberet.
Καὶ δὴ τοῦτο μέγιστόν ἐστιν ὅτι οὐδὲν μὴ ἔτι παύσῃ, μηδ' οὐδὲν ἄγειν.
Et ipsum propterea maximum, quia quidem post omnia, post ipsum verò nihil.
Βέλεσθ' ὦ νεολαῖα πλείους ἡλίους; δύο ἐκπαρόντας ἡόσιν ἐφεστῶτες; οἱ ἢ δὴ τὴν Παμφυλίῳ πελάγει τὸν ἐμπεφθεσμὸν παραδεκώμεθ' ἄμπωτιν; ἅδε Εὐφράτης τέτ' ἐστὶν, ἅδε Ἰνδὸς, ἀλλ' ὅτι μυστήριον, εἴτε φύσεως ὅρος, εἴτε πρεσβύτατόν τοι χάος, εἴτε γένεσις θεῶν πρώτων ἐστὶν, ἢ ἁπλῶς ὕδωρ.
Vultis ne ô Iuuenes plures soles? Duo præfecti Hellespontiacis littoribus? Qui verò in mari Pamphilî terminum datum exspectemus æstuarium vadosum? Neque Euphrates hic est, neque Indus, sed arcanum quid, siue naturæ limes, siue antiquissimum Elementum, siue ortus primorum Deorum est, vel simpliciter aqua.
Εὐτρεφὲς ναῦς ἐκ μιᾶς φορβῆς, εἰς ἀνάβλησιν ἔνδειαν εἰς τοὺς ἐμφύτους δύσεις.

Hinc nauis ex vno cursu in Orientem, inde ad inaspectabiles occasus.

ὄρους ὄρος ἀποστήσατε.

Montis verticem auferte.

κὰρ καιρίᾳ βάλλεται μέσοι.

Caput fascia mittitur medius.

ὑγίαινε γῆ, ὑγίαινε Ναΐ ἐμά, κέλομαι γάρ· ἆρ' οἴσει τὰ ὄσσε;

Vale Terra, Vale Nais mea, iubeo enim: num ferẽt oculi?

SVASOR. II.

οὕτως ἀριστᾶτε, ὡς ἂν ᾅδου δειπνήσοντες.

Sic prandete tanquam apud inferos cœnaturi.

Τί σὺ φεύγεις εἰς εὐτελῆ τείχη;

Quid tu fugis in tenues muros?

Hic amice Lector, æquanimitate tua frui nos obsecro, permitte. Hæc enim Suas. II. *hiatus iniuriâ operarum commissus explebitur si lineæ vltimæ sequentia addideris*: beneficio loci, tum illam sententiam: Si nihil aliud.

SVASOR. IV.

Οἷον ἔσχηκε Βαβυλῶν μάντιν ὀχύρωμα.

Qualem habuit Babylon vatem pro munimento.

SVASOR. VII.

ἀτίμων πατέρων.

Infamium parentum: *alij* ἀγνωμόνων. dementium seu indoctorum.

CONTROV. II.

Ἐγὼ δ' ἐξησόπηκα πώτερον τὴν ἄνδρα. *Locus non explicabilis*, εἶδε. φιλάρρενα μοιχὸν ἔλαβον.

Nouit. virorum amantem adulterum accepi.

CONTROV. III.

Τάλαινα καὶ τὸ δεύτερον.

Misera etiam secundo.

ἀεὶ ἐχθρὸν νομίσῃς ἐφ' ᾧ βέβλησαι.

Semper hostem putaueris, per quem deiecta fuisti.

CONTROV. V.

Ἐπὶ τὴν τρίτην νὺξ ἔχηνεν.

Ad tertiam nox inhiarit.

CONTROV. VI.

ὅρκος ἐπὶ πεῖσμα (alias πρῆγμα) καὶ παρὰ πειράταις νημερτὲς μένον.

Iusiurandum est firmamentum, etiam apud piratas verum manens.

Λοιδό-

Λοιδόρει νῦν τὸν ἀρχιπειράτην, τὴν μιαιφόνον τὴν ΠΡΟΣΕΛΟΝ πρόσθες εἰ θέλεις, καὶ τὴν ἐπίορκον.

Conuitiare nunc archipiratæ ſanguinario....adde ſi liber etiam periuro.

CONTROVER. VII.

—καὶ νύσε χεῖρας

Δεινὰς ἀνδροφόνους, αἳ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

—Atque oſcula fixit

Sanguineis manibus natorum cæde cruentis.

ἐλεήσατε αὐτὸν ὃς κινδυνεύει πατέρα θρέψαι.

Miſereat vos eius qui ob alimẽtum patri datũ periclitatur.

Φιλότεκνε πάτερ, καίσοι τί—

Pater filij amans & tibi aliquid—

ἄξεινον σκάφος, καὶ τίς τῶν ἀντίων ἐν αὐτῷ τῷ σκάφει πατήρ ἐστι;

Inhoſpitalis ſcapha, & quis aduerſariorum in ipſa ſcapha pater eſt?

Διπλὰ δώσω, ἂν ἀποκόπτητε τὰς χεῖρας. ἐζήτουν οἱ πειράται, μή τις τυραννήσας, μή τις μοιχεύσας.

Dupla dabo, ſi manus ſecabitis. Quærebant piratæ, nequis tyrannidem exerceat, neque fornicetur.

CONTROVERSIA VIII.

οὕτως ἂν καὶ ἄτιμον ἐφίλουν.

Adeò negotium diligebant.

Παραστήσωμεν αὐτὸν τοῖς δικασταῖς ἀρειμάνιον.

Siſtamus illum iudicibus belli ardore inſanum.

Κείσομαι ὡς τεῖχος, τὸν τάφρον ὑπέρβηθε καὶ πατέρα.

Iacebo vt murus: foſſam tranſi & patrem.

Δαιμόνιε φθείσει σε τὸ σὸν μένος *Homerus Il. ξ. v. 207.*

Te Generoſe tuus perdet furor.

οὐκέτι ἐν ᾧ θανάτου, καταφρονῷ τούτου, πατρὶ ἐμή.

non amplius—

ἂν ἐπιτύχῃς μίαν, προσθήσεις ἀριστείαν, ἂν δ' ἀποτύχῃς, τρεῖς ἀριστείας ἀπολέσεις.

Si nactus eris vnam appones fortitudinem. Sin minus, tres amittes res præclare geſtas.

οὐκ ἔστιν εὖ ἱκανὸν εἰς τὸν ὑποκείμενον ΤΟΣ προπεμπτικόν.

Non bene ſufficit in rem ſubiectam....prætermiſſam.

ἐστι πατήρ ἐστι, οὐ τύχη μαντικώτατον;

Eſt poteſt, eſt maxime, nonne fortuna eſt res, quæ maxime futura præſagit?

Μία γάρ ἐστι τοῖς τύχῃ ἀσφάλεια, τὸ μὴ ζημιωθῆναι αὐτῇ πολλάκις.

Vna est enim ad fortunam securitas non toties eam experiri.

Τί σοι ποιήσω, τέκνον ἵν' ἄσμενα ποιοίην; ἀλλ' εἰ μὲν φθάνω, φοβοῦμαι μή τι ἂν παρέλθῃ· μὴ τοῦτο ἀρκεῖ; φοβοῦμαι τοῖς τῆς οἰκουμένης, τί τέκνον ἐρυθριᾷς;

Quid te faciam fili vt libentia tibi faciam? Sed si quidem præuertam timeo, nec quid non acies, ne quid non bellum, ne hoc quidem sufficit? metuo orbi terrarum: quid fili erubescis?

Ὅτι ὡμολόγησα, πονηρεύῃ, ὁμολογῶν οἷα ἐφίασαντα.

Consensi; agit maligne confitens qualia aggrediantur.

Ἐ σύγε εἶ πατὴρ τῶν βεβαίων κτημάτων. Πλουτοῦσιν, οἷς καλοὶ πρεσβύτεροι ἀπῆσαν.

Non tu es pater stabilium possessionum, diuites sunt, quibus maiores diuites obueniunt.

Περιλυσόμεθα τέσσαρες ἑνὸς ἀπορρήτου.

Circumlustrabimus quatuor vnius arcanum.

CONTROVERSIA IX.

Πέπεισμαι, φησὶν, ὁ τῆς φθαρείσης πατὴρ οὗτος. ὡς ταχέως μόνον πρὸ τῆς φθορᾶς!

Persuasus est, ait, hic corruptæ pater: quàm cito tantum ante corruptionem!

Λέγε σε τις.....πρὸς πατέρα τῆς ἐφθαρμένης. ἀντίφωνα κεῖται σοι ἐποκλάδει καὶ σιωπᾷς ἀεί.

Dic te aliquis.....ad corruptæ patrem. Antiphona iacet. te aspicit: & assiduè sules.

Μάλα δεδοικὼς, σὲ μέσον ΕΡΗΣΡΥΕΗΣ ἔπι ἔφθιμον ΩΚΡ πότερον ἀπώθομαι μιερμυναν, ἢ πρὸ ὅσε τὸν ἕλκον.

Valde animi pendeo, te medium.....adhuc assecutus sum .....vtrum repello anxiam curam, cuius antea repuli commiserationem.

Ἐβόων ἀφεῖ, ἐβόων ἁλιεῖς. τίς ἀρ' ἥρπασέ σε; εἰς τὰ παρεχθέντα; ζώπυρα ἦτοι ἰσχὺς σιδήρας ἦτοι ὄμβριον.

Inclamabam Ciues, inclamabam piscatores, quisnam te rapuit? ad quid accessit? & hæc siue ponens insidias: siue simile.

CONTROV. XIV.

Ἐ τὸν ἀρχὸν δυπανῶ, σὺ δ' ἔ ἐράς πωΐη,

Si principatum decoquo, tu verò à te amata quieſcis?

ὅπ τῆς ἀσωτίας ταύτῃ ἀμφωνέμθ· σὺ διατριβῆς, ἡδόμθ, ἐγὼ δ' ἀναβύμθ.

In luxuria ſic diſcrepamus, tu quidem voluptate diſſipans: ego verò largiens.

ἐπεμ. ἰὼ ἂν δέοντι καὶ σωτδύῃ.

State quidem, ſi fortè tempori luxuriari deſinat.

ὦ τύχης δεινῆς! ταῦτα ὑπ' ἀλλήλοις ἐποιέμθ.

O grauis fortuna! hæc nobis mutuo imperantes, agebamus.

αἱ δ' ἔξω ῥυεῖται σάρκες εἰς μηδὲν μεμελήσονται.

Quæ verò foras fluunt carnes, in nihilum neglinguntur.

Γνώσῃ, τέκνον, ὅτι νεῦς, αὖ παίδῃ τι αὐαφύει.

Noſcas fili mentem perturbationibus renaſci.

CONTROV. XVI.

Ποσειδῶν ἀμετρήτων δέσποτα βυθῶν, τὸν ἀερίων κληροσάμενε βασιλείαν. ἀνάγεται πατροκτόνος. μὴ πατρὶ δίκασον.

Neptune immenſi domine profundi, adepte regnum ætherium, adducitur parricida, poſt patrem iudica.

οὐκ ἔχει καιρὸν παίζειν.

Non habet iocandi occaſionem.

(* καινὸν) Πεπείρασαι, πάτερ, ὅτι * κανὼν τοῦς νεανίαις υἱὸς ἐστιν εὔχρηστος.

Expertus es, pater, quod norma ad res ingenioſas filius eſt vtilis ac frugi.

Νηὸς εὐπλοήσαντος ἀναγωγὴ. ἄκουσον.

Naualis claſſis bene nauigantis eductio. attende.

Σκάφος ἔρημον αὐόσου τύχης.

Nauis deſerta non reducis eſt fortunæ.

Ναυαγὸς ἀπὸ λιμένων ἀνῆγον.

Naufragus è portu ſoluebam.

αἴτησαι νῦν, πάτερ, πῶς ἀπέδυσεν, ὅπως ἀπὸ δύω εἷς.

Exige nunc pater, vt emerſerit quomodo è duobus vnus.

CONTROVER. XIX.

Παράθου μῆτερ, ἴδι λαβὲ τέκνον. ταλαίπωρε, ὁρᾷς; βαίνει σοι, κεκράτηκέ σ', εἰ μή φησιν ὁ πρίφεις ἐπιμεῖναι. ἵνα θύῃς.

Appone mater, vade, recipe filium. miſer vides? accedit ad te, vicit te, ſine me non alis, expecta vt ſacrifices.

Τέκνον κἂν μὲ φεύγῃς, καταναγκάσομαί σ' ἐπιστρέψαι.

Fili dolebo, quamuis ne fugias te repetens.

CONTROVER. XX.

Μάτιον ἀλλὰ φόρημα.
Inanis neglectus.
Μητρὶ μὲν χρῆσον ἔπνευμα μάρτυρα, ὦ ναυίων δύστηνε, ὦ παῖδιον ὦ μητρός.
Nouercæ vtendum da spirantem testem, ô pusille pie, ô puer matris tuæ totus, & patris.
Τῷ μὲν ἰδίᾳ μάρτυρι ἐφείσατο, ἐμοῦ δ' ὅλ' ἐμοῦ κατεφρόνησεν.
Testi quidem suo pepercit, meum vero contempsit.
οὐκ ἔστιν ἡμέτερος.
Non est noster.

CONTROV. XXI.

Ὁ μὲν πατὴρ χείρων γέγονεν τυράννου, ὁ δ' ἑαυτοῦ δοῦλος.
Pater quidem peior factus est tyranno, seruus quidem seipso.

CONTROV. XXIV.

σοὶ δή, μοιχέ, τί ποιήσω; μὴ καὶ σοῦ Καλλίας πατήρ ἐστι;
Adulter, tibi quid agam? num etiam tuus Callias pater est?
ἀχάριστος σοὶ δοκῶ, Καλλία, οὐκ οἶδας ποῦ μοι τὴν χάριν ἔδωκας ἤδη.
Ingratus tibi Callia, videor, nescis vbi mihi iam beneficium præstiteris.
Δεινὰ γὰρ αἱ εὐπραξίαι, καὶ συγκρύψαι, καὶ συσκιάσαι τὰ ἐκείνων ἁμαρτήματα.
Solent enim res secundæ vniuscuiusque vitia tegere atque obumbrare.
ὅτ' εἰσῆλθεν Κλινίας, ἐγὼ πέδας ἀπεκάλυψα.
Ingresso Clinia pedicas retexi.
Συγγνώμην ἔχω μοί.
Ipse mihi ignosco.

CONTROV. XXV.

Ἐπὶ τὰ ταλησίον μαίνονται.
Ad propinqua insaniunt.
ὡς ἤκουσαν, ὅτι συμπόσιόν ἐστιν, ἤρισαν.
Vt audiuerunt conuiuium esse, contenderunt.
ΠΑΝΤΕΣΕΜΟΝ ΖΟΝΟΤΙΕΣΑΤΟ. fort. πάντες ἐμάχοντο ὅτ' εἰστία.
Omnes soli erant, dum conuiuatur.
Διηγήσομαι ὑμῖν καὶ τὸν κῶμον.
Narrabo & vobis conuiuium.

ὡς ἐμὲ-

ὡς ἐρωτικὸς ὁ κῶμος.
Quam amatoriæ epulæ.
οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρούμενον ἀναίτιον, εὐτυχῆ οὐδὲ ὄψῃ.
Nunquam vidi sublatum innocentem, neque fortunatum videris.
οὐδέποτε τεθέαμαι ἀναιρούμενον γυναῖον, τῷ μὲν οὐ δεῖ.
Nunquam vidi sublatam mulierculam à quo quidem non opportet.
ὡς δ' ἀπήντησαι οἷς ἐν τῷ δησμωτηρίῳ πόρος ἐστὶν, καὶ ἑτέρα καθεῖσεν, ἔκραγέ τις τάλας, ἐμὲ ἄπαγε. ἐγὼ γὰρ ἀδικῶ, καὶ ἀπῆγεν.
Vt verò iis occurrerunt, quibus facultatum aliquid in carcere est, & amica assedit, clamauit miser quispiam: me abduc. Ego eam afficio iniuria, qui etiam abduxit.

CONTROV. XXVI.

ὁ πίθηκός μου.
Iste simius meus.
Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη.
Haud scisses Diomedem, vtra de parte fuisset.
Καὶ κακῶς.
Et ineptè.
ἂν ἀμφοτέρους μοι μὴ ἀποδῶς, ἀπολέσεις αὐτῶν τὸ δίδυμον.
Si ambos mihi non reddideris, par ipsum vitiabis.

CONTROV. XXVII.

Πρῶτον κολυμβᾷν, δεύτερον δὲ γράμματα.
Primum natare, deinde literas discere.

CONTROV. XXVIII.

Τοῦτο τὸ παιδίον ὅταν εὑρέσῃ τότε ἀπολέσῃ.
Hic puer cum repertus fuerit, peribit.

CONTROV. XXIX.

Τί οὖν ἐψεύσατο κατὰ τῆς ἰδίας θυγατρὸς; οὐκ ἄλλα κατὰ τῆς ἐμῆς.
Quid igitur in suam filiam mentitus est? non, verum in meam.
Συνοῖδ' ἐμοὶ, φησὶν ἡ θυγάτηρ, καὶ προσέθηκεν ἐκ τούτου.
Conscia mihi sum, ait filia, & exinde adiecit.

CONTROV. XXX.

Διὰ τοῦτο ἀσφαλέστατόν ἐστι μετὰ πλουσίων περιπατεῖν διατί σιγῶ; ὁ πατήρ μου λέγων ἀπέθανεν,
Propterea tutissimum cum diuitibus ambulare. cur taceo? pater meus dicendo periit.
κτίσομεν ἰδίᾳ, ὦ πένητες, πόλιν, οἱ δὲ πλούσιοι τὴν αὐτῶν.

Exstruamus priuatim ô Inopes ciuitatem: hi vero diuites suam.

ὑπό τινος ἀνῃρέθη οὐκ οἶδα. ἔχει ἐχθροὺς φύσει, τά τε ἄρευστα γῆς, καὶ ἦ τὸ ῥεῖν ὕδωρ γένηται.

A quo sublatus sit nescio. habet hostes natura quæ in terra non fluunt, & cui fluxus aqua sit.

ὅταν εὕρω τὸν φόνεα, τότ' εὖ γράψομαι. καὶ πότε δεῖ, ἂν εὕρω πένητα.

Quando homicidam reperero, tunc recte accusabo, & quandocunque oportet, si reperero pauperem.

CONTROVERSIA XXXI.

Εἰ ὁ πάππος ὑπὸ τῆς φύσεως ἀποδοθεὶς ΗΜΕΙΣ ἡμῖν παρέστη τῷ τότε δικαστηρίῳ, οὐκ ἂν εἶπεν. τίς νύ μοι ἡμέρη ἥδε, θεοὶ φίλοι; νὴ δία μάλα χαίρων. οἵ τ' ἀρετῆς πέρι δῆριν ἔχουσιν, εἶπον μῶν ὅδε πατρὸς ἀμείνων;

An auus ille à natura datus nobis adfuerit, in eo quod tunc institutum est iudicio, non facile dixerit. Quæ mihi dies cari dij? per Iouem valde gaudebo. & illi qui de virtute contentionem suscipiunt, dixerunt, num hic patre melior?

CONTROVER. XXXIII.

Τί κάκιον, καὶ τούτους τροφὰς αἰτεῖς, οὓς μὴ τρέφειν, ἀσεβές ἐστιν.

Quid peius? & hos alimenta poscis, quos non alere impium est.

Κλαίουσαι μητέρες ἠράνιζον, εἰ μὲν ἐμὸς λέγουσαι, τὸν ἐμόν. εἰ δὲ ἀλλότριος, καὶ τὸν ἐμὸν ἄλλοι.

Lamentantes matres stipem corrogabant, si quidem meus dicentes, meum: sin alienus, & meum alij.

Τὰ μὲν ἄλλων ἐρωτᾷν δεῖ γ' ἕως πρέπει. ἀλλ' ἡμέτερα ἀνάπηρα τρέφει.

De aliorum rebus quærere oportet, dum decet, sed nostra nutriunt mutila.

Πάλαι μὲν ἐκθέτους κίνδυνος ἦν τὸ ῥιφῆναι, νῦν δὲ τὸ τραφῆναι.

Olim quidem expositos periculum erat abiici, nunc verò nutriri.

Κρουσάτω τις τὴν θύραν. τῶν ἐχόντων τι προσαγάγοι τίς. ἄγε σὺ δὲ κλαῖε, σὺ δὲ θρήνει, ὦ κακῶν ἀσυμφώνων.

Pulsato quis ostium. Rerum huc pertinentium aliquid abducat quispiam: Age tu plora, tu lamentare, ô mala dissona.

αὕτη μόνη. Hoc solum.
Τοῖς ταλαιπόροις χαρὰ καταλέλειπται.
Miseris gaudium relictum est.

CONTROVERSIA XXXIV.

Πῦρ καὶ ἄνθρωπος Προμηθεῦ τά σά σε δῶρα βασανίζει.
Ignis & homo ô Prometheu tua dona te torquent.
Προμηθεῦ ἐπί σε τὶς πῦρ καὶ ἄνθρωπον.
Prometheu, post te aliquis ignem & hominem.
Προμηθεῦ μέ τις γράφων ἄνθρωπον ἀφανίζει.
Prometheu me pingens hominem perdit.
Δικαίως ὦ Προμηθεῦ, διὰ τί γὰρ πῦρ ἔκλεπτες ἀνθρώπῳ.
Rectè, ô Prometheu, quare ignem homini clepsisti?
ἢ πρόσθες, φησὶν, ἢ ἄφελε, ἵνα μὴ ἀττικὸς ᾖ.
Vel appone, inquit, vel aufer, ne sis Atticus.
* v. c. παρόντος, ἡλίου * καίοντος λύχνον οὐχ * ἅπτων * ἅπτω.
Sole præsente (al. ardente) Lucernam non accendo.
Εἰ πίνακι διαπύρῳ ζωγραφοῦνται ΠΙΝ τυραννοῦνται.
Si in tabula ignita pinguntur... tyrannide vexantur.
Τίς Οἰδίπους ἐς ΑΔΙ τίς Ατρεὺς οὐ γράφεις. Ἰδ' Ἥραν μὴ μύθους ἴδης. ΖΗΝΝΙΑΣ ζῇ Αἴας.
Quis sit Oedipus, quis Atreus non pingis, ne fabulas videas... viuit Aiax.
Μή μοι Τροάδας μηδὲ Νιόβην. ἐπίθες τῷ πυρὶ προνωπὸν Προμηθέα * ΗΑΣΛΟΤΚΕΝ. * πέπτωκεν.
Non mihi Troades, neque Nioben: Appone qui extensum Promethea... cæcidit.
Ἀποκτείνατε Παῤῥάσιον, μὴ θελήσας γράφειν ἐξ ἡμῶν ἀρχέτυπον εὕρῃ.
Occidite Parrhasium, ne pingere volens de nobis exemplar repererit.
Διά σε Παῤῥάσιε ἀστείους ἐκπορευόμεθ' ἡέων, ναοῦ, ἀφαγνίσαντες.
Propter te Parrhasi, vrbanum ingredimur filiorum templum, postquam consecrauimus.
ἄπιστος ἡ ὑπερόψια πρὸς τὸ ἀρέσκον εἶδος ἐβόα, Μένε.
Infida res est fastus ad gratam formam, clamabat, Mane.
Σαρκοφάγα σου ἡ γραφὴ καὶ τὰ ζῶα.
Carniuora sunt tua & pictura & animalia.
ᾧ τοῦτο τὸ πῦρ εἰς θεοὺς πάρεστι κλαπῆναι.
Cui contra Deos hunc ignem furandi facultas aderat.

Declamatorum omnium, Historicorum, & Poëtarum in hîs SENECÆ *libris Controuersiarum, Suasoriarum, & Epitomæ lib. X.*

Quorum ea potissimum loca notanda duxi, in quibus scite dicta, factáve eorum referuntur. Quibus nominibus asteriscos præfixi, primarum partium sunt, & omnibus fere paginis declamitant.

In Suasoriis horum fit mentio, non in Controuersiis.

ABronus Silo: malim Abronius. Suasoria II.
Pantomimus scripsit fabulas. Apronius forte reponendum aliis visum.

Antonius Atticus, Suas. II.

Apaturius, Suasor. I. & corrupte Suas. II. Apatrius & *Apatrus*, fort. alterutrum corruptum, Suas. II.

Assydius Sabinus, venustissimus inter Rhetores scurra, Suas. II. Vide *Sabinus* in Contr. & *Halus Sabinus*.

Attalus, Stoicus, magnæ vir eloquentiæ, & Philosophus, quos, &c. Suas. II.

Aufidius Bassus, Suas. VI. bis.

Auitus, Suasor. I.

Barbarus, Suasor. I.

Catius Crispus, Suasor. II. Vide *Crispus*, & *Passienus* in Contr.

Claudius Marcellus, Suas. II. Vide *Marcellus* in Contr.

Cornelius Seuerus, Suasor. II. & VI.

Cornelius Spartinus. Suasor. II. fort. idem *Corn. Hispanus*.

Coruus, Suasor. II. Scholam Romæ tenuit, &c.

Cremutius Cordus, Suasor. VI.

Cyrus Marilius Eserninus, Suasor. VI. & initio I.

Damascenicus, Suasor. I. Vide *Damasus* in Controu.

Deilius Suasor. I. quem Messala Coruinus desertorem (v. c. *desultorem*) vocat bellorum ciuilium.

Gargonius, Suas. VII. Vide *Gorgonius* in Controuersiis.

Glycon. Suasor. I. & II. & *Lycon* initio Suasor. I. corruptum forte.

Halus Sabinus, Suas. II. fort. *Ælius Sabinus*, vel *Aulus*.

Hero-

Herodotus. Suasor. II.
T. Liuius. Suasor. VI.
Lesbocles. Suasor. II.
Mamercus Scaurus. Suasor. II. extrema. Corn. Tacitus Annal. III.
Ministratus. Suasor. I. Declamator non abiectus suis temporibus.
Pedo Albinouanus poët. Suasor. I. extrema. vid. epistol. CXXIII.
Pluto in Suasor. I.
Porcellus Grammaticus. Suas. II. fort. is est, cuius D. Hieronymus meminit epistola ad Eustochium, testamentum finxisse Grunij Corocottæ.
Potamo, & Potamon Suar. II. & Lucianus in Macrobiis.
Sarconius Suasor. II.
Senecio, Grandio cognomine. Suas. II.
Scordalus. Suasor. VII.
Sextilius Hena, poëta Cordubensis. Suasor. VI.
Statorius Victor Senecæ municeps. Suasor. II.
Tib Theodoreus. Suasor. III.
M. Tullius Cicero. Suasoria VI. VII. & Controu. XVII.
Tullius F. Suasor VII.
Tuscus Historicus Suasor. II.
Victor. Vide *Statorius Victor.*

IN CONTROVERSIIS.

Actius Postumius Controu. XXI.
Addeus Rhetor, ex Asianis non proiecti nominis. Contr. XXIV. & XXV.
Æmilianus. Controu. XXIV.
Æschines Declamator. Controu. VIII. bis.
Aëtius Pastor. Vide *Pastor.*
Agrotas Massilienses. Controu. XIV. & *Agrita Gracus*, ibidem. Fort. *Agrotas* leg.
C. Albutius *Silius*, *Silus*, & *Silo*. Multa præfat lib. IV. Controu. & Controu. IV. & XIII. & XXX. in fine. Suetonius de claris Rhetoribus.
Alfius Flauius Contr. I. extrema, vbi *Alfius Flauus*, legitur, & X. & XIV & in C. Plinij indice lib. IX Natur. Histo.
Allegius Controu. VII.

Alsus Flauius vel Flauius Alsus Contr. x.
Amas Contr. iv.
Andreas. Suasor. ii. Controu. vii.
Apaturius. Controu. xxxiv.
Apollodorus Contr. ii. & ix.
Apollonius Græcus Controu. xix. An *Apollonius Molon.* de quo ibidem Fabius, Cicero & Plutarchus, & Theon. Sophista.
*Arellius Fuscus Suasor. iii. & iv. Controu. x. & xxix. & Præfat. lib. ii. Contr. Vide *Fuscus.*
*Argentarius. Contr. xxvi.
*C. Asinius Pollio, Suasor. vi. & vii. & Præfat. lib. iv. Epitomæ Contr. xix. & xxxiv. & alij.
C. Asinius Gallus Pollionis F.
*P. Asprenates duo. Controu. i & deinceps.
Artemon, Contr. vi. extr. & ix. xi. xvi. xxv. xxx. xxxiii.
L. Aruntius. Præfat. lib. iii. Contr.
*Q. Aterius. Vide *Haterius.*
Atticus Vipsanius. Vide *Vipsanius.*
Augustus Cæsar Contr. xii & xiii.
Barbarus Contr. xiv.
Basilius Controu. ii. videtur nomen coaluisse ex nomine & cognomine *Bassus Iulius.*
*Bassus Vide *Iunius* vel *Iulius Bassus.*
*Blandus Præfat. Lib. ii. Controu.
Brocco. Contr. ix. legendum *Broccus* ex Plin. labra, inquit à quibus Brocci Labeones dicti, lib. xi.
Brutidius Niger. Controu. ix. xx. & xxiv.
*Bruteo Contr. xiii.
Caleo Contr. i. extrem.
Caluus. Vide Licinius Caluus.
Capito Præfat. lib. v. Contr.
*Carystius Vide Diocles Carystius.
*Cassius Seuerus. Contr. xxviii. & xxix. & præfat. lib. iii. & iv. epitomæ.
Cato Contr. xix.
*Cestius Pius Suasor. iii. & vii & præfat lib. iii. Epitomæ Declam. Contr. xvi. & xxvi. & Contr. xx.
Clodius Sabinus. Contr. xxvi. fine & xxvii. multa.
*Clodius Turrinus, præfat. lib. v. multa.

Cor-

*Cornelius Hiſpanus. Sæpius omnibus controuerſiis. & *Cornelius Vipſanus.* Sed in vet. *Hiſpanus.* Contr. XVII. fin. Vide an idem *Cornel. Spartinus*, aut Spatinus Suaſ. II.

Criſpus, Rhetor antiquus. Contr. XIX. fort. *Criſpus Paſſienus*, de quo infra. Et *Catius Criſpus.* Suaſor.

Damas Scondebrenus alibi Damos Cambrus. Controu. XIV. Controu XXXIII. & XXXIV. lego *Damaſus Scombrus*, ex Strabone lib. XIV. Δάμασος ὁ Σκόμβρος. Et *Damos Cambrus.* Contr. XIV. An idem *Damaſeticus.* Suaſor. III σκιπητέον.

Dento, Controu. XXXI.

Diocles Caryſtius. Controu. I & Suaſor. II.

Dorion. Controu. VIII. & XXIV Suaſor. I. & malè, fortè *Durion. Suaſor* II. *Doron.* Contr. XXIV

Euctemon leuis declamator, ſed dulcis. Contr. I. & XIX. XX XXV. XXX. & XXXIV.

Fabianus maximus Philoſophus Contr. XI. XIII. & præfat. lib. II. Contr. Rurſum.

Fabius Quintilianus Præfat. lib. V. & Euſebius in Chronicis.

Fecus. Controu. XIX. Rhetor ſtaturæ puſillæ, &c. forte Flauius. *Pœtus.*

Flauius Alfius Contr. XIV. & fort. corrupte *Flauius Allegius.* Controu. VII

*Fuluius Sparſus. inf. *Sillius Sparſus.* fort. idem Controu. VII. & XIII. & XXX. & Præfat. lib. V. Contr.

Furius Saturninus. Controu. XXI.

Q. Fuſcus. Contr. VI. forte Q. *Arellius Fuſcus*, de quo ſup.

Gabius Sabinus. Controu. XVII. & *Caius Sabinus.* XVI. Controu.

Gauius Silo. Contr. XXXI. & *Caius Sabinus.* Vide *Silo Pompeius.*

Gallio Controu. I. V. VI. VIII. & XI. *Gallus* Controu. VIII. *Iunius Gallio.*

Gargius Contr. XXXIII. & *Gorgias* Controuerſ. IV. Vide *Gorgonius.*

Glaucyppus Cappadox. Contr. XXV.

*Glycon Suaſor. I. & Controu. VI. & ſæpe aliC & *Glycon Scyridion* Contr. IX. & *Syricon.* Contr. XIV. ſed *Spyridion* ex Quinct. emendo.

Gorgonius Controu. XXIV. & *Gargonius* male fortasse in Suasor. VIII. & Controu. VII.

Grandaus Asianus. Controu. II.

*Q. Haterius Suasor. III. Controu. XXIX. Præfat. lib. IV Epitomæ Contr. VI. Tacitus annali. IV. Seneca Philosophus epist XL. sed emendandus, vt & D. Hieronymus ad Pammach. memoria lapsus.

Hermagoras Controu. I. extrema, & XII. & alias sæpe.

Hesperida Contr. XXXIV. sed nomen de mendo suspectum.

*Herius Asinij Pollionis nepos.

Hispo Romanus Contr. XXVI. & sæpe alias.

Hybreas Contr. II & Suasor. VII. & alibi Eusebij Chronicon emendo, vbi *Hybraas* vulgo pro *Hybreas* legitur.

Iulius Cæsar Contr. XVIII. & XX.

Iulius Florus Contr. XXV.

Iulius Montanus Contr. XVI.

*Iunius Bassus Contr III. & XXIV. alias semper *Iulius Bassus* Contr. III. & XX. præfat. lib. V Controuersiarum, & Contr XXX. in fine: vide infra in Sepullus.

*Iunius Gallio Suasor. III Præfat. lib. V. Controu. & præfat. lib. III. Epitomæ. vide *Gallio*.

*Iunius Otho pater. libros *Colorum* edidit Contr. III extrema & IX. & XXII. semel *Iulius Otho pater* Contr. VIII. sed vet liber *Iunius* præfert.

Iustus Contr. XI. assentior Opsopæo. *Fuscum* rescribenti potius quam *Iunij* nomen Fabio.

Labienus Minorum Scriptor. Contr. XVIII.

*Labienus Præfat. lib. V. Controu. & Præfat. lib. IV. Epitomæ, & alibi.

Labro. Contr. XXXIX. Fort. *Latro*. vt in m. s. XXIX Contr. *Portius* vel *L. Abro* vide *Abro Silo* Suasor. II.

Lepidus Neronis præceptor. Controu. XI. & Præfat. lib. IV. Controu.

C. Licinius Caluus. Controu. XIX. & XXIX.

Licinius Nepos. Controu. XX. XXI. XXXIII. & XXXIV. & Suasor. II.

Lucius Controu. XI. forte *L. Aruntius*, vel *Vicinus*, malim tamen *Fuscus* reponi.

Mœcenas & Agrippa. Contr. XXII. fine, bis, sed ibi in vet. lib. *Marius* legitur, meminit & Contr. XXVI.

L. Magius gener T. Liuij præfat. lib. v. Contr.
Manulius Nepos Contr. XXI. vet. lib. *Mamilius.*
Marcellus Contr. XVI. *Martius Marcellus.* Contr. XXVIII. & XXIX. & *Marsellus Eserninus.* Controu XVI. XVII. & XIX. Forte, *M. Claudius Marcellus Eserninus.* In præfatione lib. IV. Epitomæ & Suas. VI *Cyrus Marillius* declama. & *Claudius Marcellus.* Suasor. II. Adeo corrupta hæc nomina.
*Marillus Contr. I. alias *Marillius, Marullius & Maryllius* Senecæ præceptor. in prolog. extr. lib. I. Controuers. & Contr. IV. & XVII. & alibi.
Messala, Contr. XII & *Messala Coruinus* Suas. I. & Præfat. lib. III. Epitomæ Declamationum.
Metrodorus, Controu XXXIV.
*Mento, Controu. II. & sæpius.
Messius, ter caussam dixit Controu. XIX.
Moderatus Præfat. lib. V. Controuersiarum.
*Montanus Votienus, Controu. XX. & XXVIII Præfat. lib. II. Contr. & *Iulius Montanus*, Controu. XVI. Poëta egregius & comis.
*Murrhedius Contr. XVII. & frequenter alias.
*Musa Rhetor. Fort. *Antonius Musa.* Præfat. lib. V. Contr. Sæpe Niger. Vide Brutidius.
Nicetes, Contr. XXV.
Nicocrates Lacon. Contr. XX. qui & *Lacademonius.* Suasor. II.
P. Ouidius Naso. Contr. II. & X. item XVI. & XXVIII. Rursum XXXIII. item Suasor. III. Et lib. III. Epitomæ Declamatione sexta.
*Oscus, Præfat. lib. V. Contr. & alibi.
*Otho. Vide *Iunius Otho.*
Pacatus Præfat. lib. V. Controu.
Pamenes, Contr. IV. ex bonis declamatoribus forte nouis.
Papirius Fabianus, videndum *Fabianus Maximus.* Prologo. lib. II. Controu & Controu. XXII.
*Passienus. Fort *Crispus Passienus.* Contr. XIII. & præfat. lib. V. Controu. & præfat. lib. II. Epitomæ.
Pastor Aietius. Senator. Controu. III.
Paternus. Præfat. lib. V. Controu.
Paullus. Controu. XVII.

Phaneus, Controu xxi. &
Phanius ſummus Declamator. Controu. viii.
Q. Pius Controu. vii.
Peaneus. Controu. viii.
Pollio Controu. vi. Vide Aſinius Pollio.
Pomponius Atellanarum ſcriptor. Contr. xviii.
Publius Syrus, Mimorum ſcriptor. Controu. xviii. & Euſebius in Chronic. & Senec. Philoſophus.
Punitius Contr. iv.
Pythodorus. xii Contr.
Pompeius Silo, & *Sylo* Præfat lib. iii. Epitomæ, & Contr. xxv. Fort hic idem *Caius Sylo* Præfat. lib v. Controuer. Gauius Silo conſtanter, Controu. xxxi. xxxii. xxxiii. xxxiv. Vide *Sabinus*.
Portius Latro omnes paginas implet, ſed lege Præfat. lib. i. Contr. iii. Epitomæ Declam. & Controu. x. xi. xii. & xxv. xxxiii. & procœmio lib. iv & v Controu.
Quinctilianus Senex M. Fabij pater præfat. lib. v. & Controu xxxiii.
Quinctilianus Varus, Germanici gener. Contr. ii. in fine.
Romanus Hiſpo. Controu. i. ſed corrupte. vide *Hiſpo Romanus*.
C. Sabinus. Controu xvi. xxi. & xxvii. bis. Sabinus Aſydius Suaſor. ii. ſed in vet. *Aſylius*. Ibidem *Halus Sabinus*, vet. cod. *Alius Sabinus*. *Gabius Sabinus* Contr. xvii. vt *Gauius Silo*. Sup. in *Pompeius Silo*. Adeo prodigioſe pleraque nomina deprauata.
Sabinus. vid Clodius.
Scaurus, Contr. ii. & præfat lib. v. & Controu. xxx. & xxxi. vide *Mamercus Scaurus*, in Suaſor.
Seleucius, Controu xiv. Fort. *Seleucus*.
Senecio, Controu xxv. vide *Senecio Grandio* in Suaſor.
Senianus, Contr xx & xxv. *Senianus* eſt lib. v. Declam. ii. Epitomæ & Suaſoria ii.
Sepullius Baſſus Controu. xvi. xvi. xx. xxi & xxii. ſup. *Iunius Baſſus & Silius Baſſus*. Contr. vi. & vii.
* C. Silo Pompeius. Vide *Pompeius Silo*.
Seuerus, Vide Caſſius.
Sillius Sparſus. Contr. iii. Vide *Fulius Sparſus*.
Sparſus Controu. vii. Et in Epitoma lib. i. Declam. vii.

Perſius

Perſius. In vet. vero *Sparſus* ſcriptum repperi.

Surdinus, Contr. xx. & Suaſ. vii. extrema.

Spiridius, Controu. xxxiv. vide Glycon.

Syriacus Vallius. Vide *Vallius Syriacus.*

Theodorus, Controu ix. & *Theodotus* Controu. xii.

* Triarius, Controu. i. & in omnibus fere.

Vallius Syriacus, Controu. i. & ix. extrem. & xiv. xxi. & xxvii. male controu. i. Vallus.

Varius Geminus, Suaſor. xvi. Controu. xvi. & deinceps ſæpe.

Varus. Vide *Quinctilius* Varus.

* Vibius Gallus Controu. ix. & alias non raro. Controu. i. male Vibius Caluus.

* Vibius Rufus, Controu. ii. & ſæpius deinceps. *Vibius Furius* Controu. i. mendoſe, inuerte itaque literas, & *Rufus* erit.

P. Vinicius. Controuer. ii. & xx. & xxxiii. & L. *Vinicius* Controu. xiii. & xxi.

Votienus. Vide Montanus.

M. Vipſanius Agrippa, T. Pompeij Attici f. Controu. xii. Vipſanius Atticus, Apollodori diſcipulus, Contr. xiii. & Fabius lib iii. cap. i.

P. Virginius Maro, Suaſor. iii. ſæpe. Et Controu. xvii. extrema.

Zeno, Controu. iii. forte *Sylo* legendum. nam Zenonis rhetoris latini alibi non fit mentio. *Zeno* tamen Rhetor Græcus apud Strabonem lib. xiv. nominatur: Sed Hiſpone illo paulo antiquior.

M. ANNÆI SENECÆ QVARE BONIS VIRIS MALA ACCIDANT, CVM sit prouidentia.

LIBER VNVS.

CAPVT I.

QVÆSISTI àme, Lucili, quid ita, si prouidentia mundus ageretur, multa bonis viris acciderent mala. Hoc commodius in contextu operis redderetur, cum præesse vniuersis prouidentiam probaremus, & interesse nobis Deum. Sed quoniam à toto particulam reuelli placet, & vnam contractionem manente lite integra soluere, faciam rem non difficilem, causam deorum agam. Superuacuum est in præsentia ostendere non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, & quæ casus incitat, sæpe turbari, & cito arietare, hanc inoffensam velocitatem procedere æternæ legis imperio: tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum, & es dispositione lucentium: non esse materiæ errantis hunc ordinem: neq; quæ temere coierunt, tanta arte perdere, vt terrarum grauissimum pondus sedeat immotum, & circa se properantis cœli fugam spectet, vt infusa vallibus maria molliant terras, nec vllum incrementum fluminum sentiant, vt ex minimis seminibus nascantur ingentia. Nec illa quidem quæ videntur confusa & incerta, pluuias dico nubesque, & elisorum fulminum ictus, & incendia ruptis montium verticibus effusa tremores

mores labantis soli, & alia quæ tumultuosa pars rerum circa terras mouet, sine ratione, quamuis subita sint, accidunt: sed suas & illa causas habent non minus quam quæ alienis locis confecta miraculo sunt, vt in mediis fluctibus calentes aquæ, & noua insularum in vasto exilientium mari spatia. Iam vero si quis obseruauerit nudari litora pelago in se recedente, eademque intra exiguum tempus operiri, credet cœca quadam voluptatione modo contrahi undas, & introrsum agi, modo erumpere, & magno cursu repetere sedem suam: cum illæ interim portionibus crescunt, & ad horam ac diem subeunt ampliores minoresque, prout illas lunare sidus elicuit, ad cuius arbitrium oceanus exundat: suo ista tempori reseruentur: eo quidem magis, quod tu non dubitas de prouidentia, sed quereris. In gratiam te reducam cum diis aduersus optimos optimis. Neque enim natura patitur, vt bona bonis noceant. Inter bonos viros & Deum amicitia est, conciliante virtute. Amicitiam dico? immo etiam necessitudo & similitudo: quoniam quidem bonus ipse tempore tantum à Deo differt, discipulus eius, æmulatorque, & vera progenies, quem parens ille magnificus, virtutum non lenis exactor, sicut seueri patres durius educat. Itaque cum videris bonos viros acceptosque diis laborare, sudare, per arduum ascendere, malos autem lasciuire, & voluptatibus fluere: cogita filiorum nos modestia delectari, vernularum licentia: illos disciplina tristiori contineri, horum ali audaciam. Idem tibi de Deo liqueat. Bonum virum in deliciis non habet: experitur, indurat, sibi illum præparat.

CAP. II. QVARE multa bonis viris aduersa eueniunt? Nihil accidere bono viro mali potest. Non miscentur contraria. Quemadmodum tot amnes, tantum supernè dejectorum imbrium, tanta mediterraneorum vis fontium non mutant saporem maris, nec remittunt quidem: ita aduersarum impetus rerum viri fortis non vertit animum. Manet in statu, & quicquid euenit, in suum colorem trahit. Est enim omnibus externis potentior: nec hoc dico, non sentit illa sed vincit, & alioquin quietus placidusque contra incurrentia attollitur. Omnia aduersa, exercitationes putat. Quis autem, vir modo, & erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti,

& ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium pœna est? Athletas videmus, quibus virium cura est, cum fortissimis quibusque confligere, & exigere ab his, per quos certamini præparantur, vt totis contra ipsos viribus vtantur: cædi se vexarique patiuntur, & si non inueniunt singulos pares pluribus simul obiiciuntur. Marcet sine aduersario virtus. Tunc apparet quanta sit, quantum valeat polleatque, cum quid possit, patientia ostendit. Sciat licet idem viris bonis esse faciendum: vt dura ac difficilia non reformident, nec de fato querantur. Quicquid accidit boni consulant, in bonum vertant. Non quid, sed quemadmodum feras, interest. Non vides quando aliter patres, aliter matres indulgeant? Illi excitari iubent liberos ad studia obeunda maturè: feriatis quoque diebus non patiuntur esse otiosos, & sudorem illis, & interdum lacrymas excutiunt. At matres fouere in sinu, continere in vmbra volunt: nunquam flere, nunquam tristari, nunquam laborare. Patrium habet Deus aduersus bonos viros animum, & illos fortius amat: & Operibus, inquit, doloribus, ac damnis exagitentur, vt verum colligant robur. languent per inertiam saginata: nec labore tantum sed mole & ipso sui onere deficiunt. Non fert vllum ictum illæsa felicitas. At vbi assidua fuit cum incommodis suis rixa, callum per iniurias ducit, nec vlli malo cedit: sed etiam si ceciderit, de genu pugnat. Miraris tu, si Deus ille bonorum amantissimus qui illos quam optimos esse atq; excellentissimos vult, fortunam illis cum qua exerceantur, assignat? Ego vero non miror, si quando voluptatem capiunt dij, dum spectant magnos viros colluctantes cum aliqua calamitate. Nobis interdum voluptati est, si adolescens constantis animi irruentem feram venabulo excipit, si leonis incursum intrepidus pertulit: tantoque spectaculum est gratius, quanto id honestior fecit. Non sunt ista quæ possunt deorum in se vultum conuertere, sed puerilia, & humanæ oblectantia leuitatis. Ecce spectaculum dignum, ad quod respiciat intentus operi suo Deus. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus; vtique si & prouocauit. Non video, inquam, quid habet in terris Iupiter pulchrius, si conuertere animum velit, quam vt spectet Catonem? iam partibus non semel fractis, stantem nihilo-

nihilominus inter ruinas publicas rectum. Licet, inquit, omnia in vnius ditionem concesserint, custodiantur legionibus terræ, classibus maria, Cæsarianus portas miles obsideat, Cato qua exeat, habet. Vna manu latam libertati viam faciet. Ferrum istud etiam ciuili bello purum & innoxium bonas tandem ac nobiles edet operas. Libertatem quam patriæ non potuit, Catoni dabit. Aggredere animo diu meditatum opus, eripe te rebus humanis. Iam Petreius & Iuba concurrerunt, iacentque alter alterius manu cæsi. Fortis & egregia fati conuentio, sed quæ non deceat magnitudinem nostram. Tam turpe est Catoni mortem ab vllo petere, quàm vitam. Libet mihi, cum magno spectasse gaudio deos, quum iam ille vir acerrimus sui vindex, alienæ saluti consulit, & instruit discedentium fugam: dum etiam studia nocte vltima tractat, dum gladium sacro pectori infigit, dum viscera spargit, & illam sanctissimam animam indignamque quæ ferro contaminaretur, manu educit. Inde crediderim fuisse parum certum & efficax vulnus. Non fuit diis immortalibus satis, spectare Catonem semel retenta ac reuocata virtus est, vt in difficiliori parte se ostenderet. Non enim tam magno animo mors initur, quàm repetitur. Quid ni libenter spectarent alumnum suum, tam claro ac memorabili exitu euadentem? Mors illos consecrat, quorum exitum & qui timent, laudant.

CAP. III. SED iam procedente oratione ostendam quam non sint quæ videntur, mala. nunc illud dico, ista quæ tu vocas aspera, quæ aduersa & abominanda, primum pro ipsis esse, quibus accidunt, deinde pro vniuersis: quorum maior Diis cura est, quam singulorum. Post hæc volentibus accinere, ac dignos malo esse, si nolint. His adiiciam, fato ista fieri, rectè eadem lege bonis euenire qua sunt boni: persuadebo inde tibi, ne vnquam boni viri miserearis. Potest enim miser dici, non potest esse. Difficillimum ex omnibus quæ proposui, videtur, quod primum dixi: pro ipsis esse quibus eueniunt, ista quæ horremus ac tremimus Pro ipsis est, inquis, in exilium proiici, in egestatem deduci, liberos, coniugem efferre, ignominia affici, debilitari? Si miraris, hoc pro aliquo esse, miraberis quosdam ferro & igne curari, nec minus fame ac siti? Sed

si cogitaueris tecum, remedij causa quibusdam & radi ossa & legi, & extrahi venas, & quædam amputari membra, quæ sine totius pernicie corporis hærere non poterant: hoc quoque patieris probari tibi, quædam inconmoda pro his esse, quibus accidunt. tam mehercules quam quædam quæ laudantur atque appetuntur contra eos esse, quos delectauerunt, simillima eruditatibus, ebrietatibusque, & ceteris quæ necant per voluptatem. Inter multa magnifica Demetrij nostri & hæc vox est, aqua recens sum. sonat adhuc & vibrat in auribus meis. Nihil, inquit, mihi videtur infelicius eo, cui nihil vnquam euenit aduersi. Non licuit enim illi se experiri, vt ex voto illi fluxerint omnia, vt ante votum: male tamen de illo dij iudicauerunt. Indignus visus est, è quo vinceretur aliquando fortuna, quæ ignauissimum quemque refugit. quasi dicat: Quid ego istum mihi aduersarium assumam? statim arma submittet. Non opus est in illum tora potentia mea, leui comminatione pelletur. Non potest sustinere vultum meum Alius circumspiciatur, cum quo conferre possimus manum: pudet congredi cum homine vinci parato. Ignominiam iudicat gladiator, cum inferiore componi: & scit eum sine gloria vinci, qui sine periculo vincitur. Idem facit fortuna, fortissimos sibi pares quærit, quosdam fastidio transit. Contumaciissimum quemque & rectissimum aggreditur, aduersus quem vim suam intendat. Ignem experitur in Mucio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone. Magnum exemplum, nisi mala fortuna, non inuenit. Infelix est Mucius, quod dextera ignes hostium premit? & ipse à se exigit erroris sui pœnas? quod Regem, quem armata manu non potuit, exusta fugat? Quid ergo? felicior esset, si in sinu amicæ foueret manum? Infelix est Fabricius, quod ius suum, quantum à repub. vacauit, fodit? quod bellum tam cum Pyrrho, quam cum diuitiis gerit: quod ad focum cœnat illas ipsas radices & herbas, quas in agro repurgando triumphalis senex vulsit. Quid ergo, felicior esset, si in ventrem suum longinqui litoris pisces, & peregrina aucupio congereret? Si conchyliis superi atque inferi maris, pigritiam stomachi nauseantis erigeret? Si ingenti pomorum strue cingeret

pri-

primæ formæ feras, captas multa cæde venantium? Infelix est Rutilius, quod qui illum damnauerunt, causſam dicent omnibus sæculis? quod æquiore animo passus est se patriæ eripi, quam sibi exilium? quod Sullæ dictatori solus aliquid negauit, & reuocatus non tantum retroceſſit, sed longius fugit? Viderint, inquit, hoc isti, quos Romæ deprehendit felicitas tua. Videant largum in foro sanguinem & supra Seruilium casum (id enim proscriptionis Sullanæ spoliarium est) senatorum capita, & passim vagantes per vrbem percussorum greges: & multa milia ciuium Romanorum, vno loco post fidem, immo per ipsam fidem trucidata. Videant ista, qui exulare non possunt. Quid ergo? felix est L. Sylla, quod illi descendenti ad forum gladio submouetur, quod capita consularium virorum patitur appendi, & pretium cædis per quæstorum ac tabulas publicas numerat? Et hæc omnia facit ille, qui legem Corneliam tulit. Veniamus ad Regulum quid illi fortuna nocuit, quod illum nocumentum fidei, documentum patientiæ fecit? Figunt cutem claui, & quocumque fatigatum corpus reclinauit, vulneri incumbit, & in perpetuam vigiliam suspensa sunt lumina. Quanto plus tormenti tanto plus erit gloriæ. Vis scire, quam non pœniteat hoc pretio æstimasse virtutem? Resice tu illum, & mitte in senatum: eandem sententiam dicet. Feliciorem ergo tu Mœcenatem putas, cui amoribus anxio, & morosæ vxoris quotidiana repudia deflenti somnus per symphoniarum cantum ex longinquo lene resonantium quæritur? Mero se licet sopiat, & aquarum fragoribus auocet, & mille voluptatibus mentem anxiam fallat: tam vigilabit in pluma, quàm ille in cruce. Sed illi solatium est, pro honesto dura tolerare, & ad causam à patientia respicit: hunc voluptatibus marcidum, & felicitate nimia laborantẽ, magis his quæ patitur vexat causa patiendi. Non vsque eo in possessionem generis humani vitia venerunt, vt dubium sit, an electione fati data, plures Reguli nasci quam Mœcenates velint. Aut si quis fuerit, qui audeat dicere, Mœcenatem se quam Regulũ nasci maluisse, idem iste taceat licet, nasci se Terantiam maluit. Male tractatum Socratem iudicas, quod illam potionem publice mixtam non aliter quàm medicamentum immortalitatis obduxit, & de morte disputauit vsque ad ipsam? Male

cum illo actum est, quod gelatus est sanguis ac paulatim frigore inducto venarum vigor constitit? Quanto magis huic inuidendum est, quam illis quibus gemma ministratur, quibus exoletus omnia pati doctus, suspensam auro niuem diluit. Hi quicquid biberint, vomitu remetientur tristes, & bilem suam regustantes. At ille venenum lætus & libens hauriet. Quod ad Catonem pertinet, satis dictum est: summamque illi felicitatem contigisse consensus hominum fatebitur, quem sibi rerum natura delegit cum quo metuenda collideret. Inimicitiæ potentum graues sunt. Opponatur simul Pompeio, Cæsari & Crasso. Graue est, à deterioribus honore anteiri. Vatinio postferatur. Graue est, ciuilibus bellis interesse. toto terrarum orbe pro causa bona tam infeliciter quam pertinaciter militet. Graue est, sibi manus afferre. faciat. Quid per hoc consequar? vt omnes sciant, non esse hæc mala, quibus ego dignum Catonem putaui.

CAP. IV. PROSPERA in plebem ac vilia ingenia deueniunt. At calamitates terroréque mortalium sub iugum mittere proprium magni viri est. Semper vero esse felicem, & sine morsu animi velle transire vitam, ignorare est rerum naturæ alteram partem. Magnus es vir; sed vnde scio, si tibi fortuna non dat facultatem exhibendæ virtutis? Descendisti ad Olympia: sed nemo præter te. coronam habes, victoriam non habes. Non gratulor tanquam viro forti, sed tanquam consulatum præturámve adepto. honore auctus es Idem dicere, & bono viro possum, si illi nullam occasionem difficilior casus dedit, in qua vna vim sui animo ostenderet. Miserum te iudico, quod nunquam fuisti miser. transisti sine aduersario vitam. Nemo sciet quid potueris: ne tu quidem ipse. Opus est enim ad notitiam sui, experimento. quid quisque posset, tentando non didicit. Itaque quidem vltro se cessantibus malis obtulerunt, & virtuti ituræ in obscurum occasionem per quam enitesceret quæsierunt. Gaudent, inquam, magni viri aliquando rebus aduersis, non aliter quàm fortes milites bellis. Ego Mirmillonem sub C. Cæsare de raritate munerum auditur querentem: Quam bella, inquit, ætas perit! Auida est periculi virtus, & quo tendat, non quid passura sit cogitat: quoniam & quod passura est, gloriæ pars est. Mi-

est. Militares viri gloriantur vulneribus, læti fluentem meliori casu sanguinem ostentant. Idem licet fecerint, qui integri reuertuntur ex acie, magis spectatur qui saucius redit. Ipsis, inquam, Deus consulit, quos esse quam honestissimos cupit, quotiens illis materiam præbet aliquid animosè fortiterque faciendi. Ad quam rem opus est aliqua rerum difficultate. Gubernatorem in tempestate, in acie militem intelligas. Vnde possum scire quantum aduersus paupertatem tibi animi sit, si diuitiis diffluis? Vnde possum scire quantum aduersus ignominiam & infamiam odiumque populare constantiæ habeas, si inter plausus senescis, si te inexpugnabilis, & inclinatione quadam meritum pronus fauor sequitur? Vnde scio, quam æquo animo latutus sis orbitatem, si quoscunque sustulisti, vides? Audiui te, cum alios consolareris, tunc conspexissem, si te ipse consolatus esses, si te ipse dolere vetuisses. Nolite, obsecro vos, expauescere ista, quæ dij immortales velut stimulos admouent animis. Calamitas, virtutis occasio est. Illos merito quis dixerit miseros, qui nimia felicitate torpescunt, quos velut in mari lento tranquillitas iners detinet. Quicquid illis inciderit, nouum veniet. Magis vrgent sæua inexpertos. Graue est tenere ceruici iugum. Ad suspicionem vulneris tiro palleſcit: audaciter veteranus cruorem suum spectat, qui scit se sæpe vicisse post sanguinem. Hos itaque Deus, quos probat, quos amat, indurat, recognoscit, exercet: eos autem quibus indulgere videtur, quibus parcere, molles venturis malis seruat. Erratis enim, si quem iudicatis exceptum. Veniet ad illum diu felicem portio. Quisquis videtur dimissus esse, dilatus est. Quare Deus optimum quemque aut mala valetudine, aut luctu, afficit? Quare in castris quoque periculosa fortissimis imperantur? Dux lectissimos mittit, qui nocturnis hostes aggrediantur insidiis, aut explorent iter, aut præsidium loco deiiciant. Nemo eorum qui exeunt dicit, malè de me Imperator meruit: sed, Bene iudicauit. Idem dicant quicunque iubentur pati, timidis ignauisque flebilia: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati. Fugite delicias, fugite enervatam felicitatem, qua animi permadescunt, nisi aliquid interuenit, quod humanæ sortis admoneat, velut perpetua ebrietate

sopiti. Quem specularia semper à flatu vindicarunt, cuius pedes inter fomenta subinde mutata tepuerunt, cuius cœnationes subditus & parietibus circumfusus calor temperauit, hunc leuis aura non sine periculo stringet. Cum omnia quæ excesserunt modum, noceant, periculosissima felicitatis intemperantia est. Mouet cerebrum, in vanas mentes imagines euocat, multum inter falsum ac verum mediæ caliginis fundit. Quidni satius sit, perpetuam infelicitatem quæ aduocat ad virtutem, sustinere, quam infinitis atque immodicis bonis rumpi? Leuior ieiuno mors est: eruditate dissiliunt. Hanc itaque rationem dij sequuntur in bonis viris, quam in discipulis suis præceptores: qui plus laboris ab his exigunt, in quibus certior spes est. Nunquid tu inuisos esse Lacedæmoniis liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimes rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus. Quid mirum, si dare generosos spiritus Deus tentat? Nunquam virtutis molle documentū est. Verberat nos & lacerat fortuna. Patiamur. Non est sæuitia: certamen est, quo sæpius adierimus, fortiores erimus. Solidissima pars est corporis, quam frequens vsus agitauit: Præbendi fortunæ sumus, vt cōtra ipsam ab ipsa duremur. Paulatim nos sibi pares faciat. Contemptū periculorum assiduitas periclitandi dabit. Sic sunt nauticis corpora ferēdo mari dura: agricolis manus tritæ. Ad excutienda tela militares lacerti valent. Agilia sunt membra cursoribus. Id in quoque solidissimum est, quod exercuit. Ad contemnendam malorum potentiam, animus patientia peruenit: quæ quid in nobis efficere possit, scies, si aspexeris, quantum nationibus nudis & inopia fortioribus, labor præstet. Omnes considera gentes in quibus Romana pax desinit: Germanos dico & quicquid circa Istrum vagarum gentium occursat. Perpetua illos hiems, triste cœlum premit, malignè solum sterile sustentat, imbrem culmo aut fronde defendunt, super durata glacie stagna persultant, in alimentum feras captant. Miseri tibi videntur? Nihil miserum est, quod in naturā consuetudo perduxit. Paulatim enim voluptati sunt, quæ necessitate cœperunt. Nulla illis domicilia, nullæ sedes sunt, nisi quas lassitudo in diem posuit. Vilis, & hic quærēdus manu victus,

horren-

horrēda iniquitas cœli, intecta corpora hoc quod tibi calamitas videtur, tot gentiū vita est. Quid miraris bonos viros, vt cōfirmentur, cōcuti? Non est arbor solida, nec fortis, nisi in quam frequēs ventus incursat; ipsa enim vexatione constringitur, & radices certius figit: Fragiles sunt, quæ in aprica valle creuerunt. Pro ipsis ergo bonis viris est, vt esse interriti possint, multum inter formidolosa versari, & æquo animo ferre quæ non sunt mala, nisi male sustinenti.

CAP. V. ADIICE nunc, quod pro omnibus est, optimum quemque vt ita dicam, militare, & edere operas. Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro, ostendere hæc quæ vulgus appetit, quæ reformidat, nec bona esse nec mala. Apparebunt autem bona esse, si illa non nisi bonis viris tribuerit, & mala esse si malis tantum irrogauerit. Detestabilis erit cœcitas, si nemo oculos perdiderit, nisi cui eruendi sunt. Itaq; careant luce Appius & Metellus. Non sunt diuitiæ bonū. Itaque habeat illas & Ellius leno, vt homines pecuniam cū in templis consecrauerint, videāt & in fornice. Nullo modo magis potest Deus concupita traducere, quam si illa ad turpissimos defert, ab optimis abigit. At iniquum est, bonū virum debilitari aut constringi, aut alligari, malos integris corporibus solutos ac delicatos incedere. Quid porro; non est iniquum fortes viros arma sumere, & in castris pernoctare, & pro vallo obligatis stare vulneribus: interim in vrbe securos esse, præcisos & professos impudicitiam? Quid porro? non est iniquum nobilissimas virgines ad sacra facienda noctibus excitari, altissimo somno inquinatas frui? Labor optimos citat. Senatus per totum diem sæpe consulitur: cum illo tempore vilissimus quisque, aut in campo otium suum oblectet, aut in popina lateat, aut tempus in aliquo circulo terat. Idem in hac magna republica fit? boni viri laborant, impenduntur, & volentes quidē non trahuntur à fortuna, sequuntur illā, & æquant gradus: si scissent, antecessissent. Hanc quoq; animosam Demetrij fortissimi viri vocem audisse me memini: Hoc Vnum, inquit, dij immortales de vobis queri possum, quod non ante mihi voluntatem vestram notam feciſtis. Prior enim, ad ista veniſſem, ad quæ nunc vocatus assum. Vultis liberos sumere? illos vobis sustuli. Vultis aliquam partem corporis? Non magnam rem promitto, cito totum relinquam. Vultis

spiritum? Quid ni? nullam moram faciam, quo minus recipiatis, quod dedistis. A volente feretis, quicquid petieritis. Quid est? maluissem offerre quam tradere. Quid opus fuit auferre? accipere potuistis, sed ne nunc quidem auferetis: quia nihil eripitur, nisi retinenti. Nihil cogor, nihil patior inuitus: nec seruio Deo, sed assentio: eo quidem magis quod scio, omnia certa & in æternum dicta lege decurrere. Fata nos ducunt: & quantum cuique restet, prima nascentium hora disposuit. Causa pendet ex causa, priuata ac publica longus ordo rerum trahit. Ideo fortiter omne ferendum est: quia non, vt putamus, incidunt cuncta sed veniunt. Olim constitutum est, quid gaudeas, quid fleas. & quamuis magna videatur varietate singulorum vita distingui, summa in vnum venit. accepimus peritura perituri. Quid ita indignamur? quid querimur? Ad hoc parati sumus. Vtatur, vt vult suis natura corporibus. Nos læti ad omnia & fortes cogitemus, nihil perite de nostro. Quid est boni veri? præbere se fato. Grande solatium est cum vniuerso rapi. Quidquid est quod nos sic viuere iussit: sic mori: eadem necessitate & deos alligat, irreuocabilis humana pariter ac diuina cursus vehit. Ille ipse omnium conditor ac rector scripsit quidem fata, sed sequitur. Semper paret, semel iussit. Quare tamen Deus tamen iniquus in distributione fati fuit, vt bonis viris paupertatem, vulnera, & acerba funera adscriberet? Non potest artifex mutare materiam. Hæc passa est. Quædam se parari à quibusdam non possunt, cohærent: indiuidua sunt. Languida ingenia, & in somnum itura, aut in vigiliam somno simillimam inertibus nectuntur elementis: vt efficiatur vir cum cura dicendus, fortiore fato opus est. Non erit illi planum iter, sursum oportet ac deorsum erat, fluctuetur ac nauigium in turbido regat. Contra fortunam illi tenendus est cursus. Multa accident dura, aspera, sed quæ molliat & complanet ipse. Ignis aurum probat, miseria fortes viros. Vide quam alte ascendere debeat virtus. Scies illi non per secura vadendum esse.

Ardua prima via est, & qua vix mane recentes
Enituntur equi: medio est altissima cœlo:
Vnde mare & terras ipsi mihi sæpe videre
Fit timor & pauida trepidat formidine pectus.

Vltima

Vltima prona via est, & eget moderamine certo.
Tunc etiam quæ me subiectis excipit undis,
Ne ferar in præceps Tethys solet ipsa vereri.

Hæc cum audiuisset ille generosus adolescens: Placet, inquit, via. ascendo. Est tanti per ista ire casuro. non desinit acrem animum metu territare.

Vtque viam teneas, nulloque errore trahāris,
Per tamen aduersi gradieris cornua tauri,
Æmoniosque arcus, violentáque ora leonis.

His quibus deterreri me putas, incitor. Libet illic stare vbi ipse sol trepidat. humilis & inertis est, tuta sectari, per alta virtus it.

CAP. VI. Quare tamen bonis viris patitur aliquid mali Deus fieri? Ille vero non patitur. Omnia mala ab illis remouit. scelera & flagitia, & cogitationes improbas, & auida consilia, & libidinem cœcam, & alieno eminentem auaritiam. Ipsos tuetur ac vindicat? Nunquid hoc quoque à Deo aliquis exigit, vt bonorum virorum etiam sarcinas seruet? remittunt ipsi hanc Deo curam: externa contemnunt. Democritus diuitias proiecit, onus illas bonæ mentis existimans. Quid ergo miraris, si id Deus bono accidere patitur, quod vir bonus aliquando vult sibi accidere? Filios amittunt viri boni. Quid ni, cum aliquando & ipsi occidant? In exilium mittuntur. Quid ni cum aliquando ipsi patriam non repetituri relinquant? Occiduntur. Quid ni, cum aliquando ipsi manus afferant? Quare quædam dura patiuntur? vt etiam alios pati doceant. Nati sunt in exemplar. Puta itaque Deum dicere: quid habetis, quòd de me queri possitis vos, quibus recta placuerunt? Aliis bona falsa circundedi: & animos inanes, velut longo fallacique somnio lusi. Auro illos, argento & ebore ornaui: intus boni nihil est. Isti quos pro felicibus aspicitis, si non qua occurrunt, sed qua latent, videritis, miseri sunt, sordidi, turpes, ad similitudinem parietum suorum extrinsecus culti. Non est ista solida & sincera felicitas: crusta est, & quidem tenuis. Itaque dum illis licet stare, & ad arbitrium suum ostendi, nitent & imponunt: cum aliquid incidit, quod disturbet ac detegat, tunc apparet quantum altæ ac veræ fœditatis alienus splendor absconderit. Vobis dedi bona certa, mansura: quanto magis versaueri-

tis, & vndique aspexeritis, meliora maioraque, permisi vobis. metuenda contemnere, cupienda fastidire. non fulgetis extrinsecus: bona vestra introrsus obuersa sunt. Sic mundus exteriora contempsit, spectaculo sui lætus intus omne posuit bonum. Non egere felicitate, felicitas vestra est. At multa incidunt tristia, horrenda, dura toleratu quia non poteram vos istis subducere, animos vestros aduersus omnia armaui. Fortiter, hoc est, quo Deum antecedatis. Ille extra patientiam malorum est. vos supra patientiam. Contemnite paupertatem. Nemo tam pauper viuit, quam natus est. Contemnite dolorem: aut soluetur, aut soluet. Contemnite fortunam: nullum illi telum quo feriret animum dedi. Contemnite mortem, quæ vos aut finit, aut transfert. Ante omnia caui, nequis vos teneret inuitos. Patet exitus. Si pugnare non vultis, licet fugere. Ideo qui ex omnibus rebus, quas esse vobis necessarias volui, nihil feci facilius, quam mori. Prono animum loco posui. trahitur. Attendite modo, & videbitis quam breuis ad libertatem & quam expedita ducat via. Non tam longas in exitu vobis quam intrantibus moras posui: alioqui magnum in vos regnum fortuna tenuisset, si homo tam tarde moreretur, quam nascitur. Omne tempus, omnis vos locus doceat, quam facile sit renuntiare naturæ, & munus suum illi impingere. Inter ipsa altaria & solemnes sacrificantium ritus dum optatur vita, mortem condiscere. Corpora optima taurorum exiguo concidunt vulnere. & magnarum virium animalia humanæ manus ictus impellit. tenui ferro commissura cervicis abrumpitur, & cum articulus ille, qui caput collumque committit, incisus est, tanta illa moles corruit. Non in alto latet spiritus, nec vtique ferro eruendus est. Non sunt vulnere impresso scrutanda præcordia. In proximo mors est. Non certum ad hos ictus destinaui locum. quacunque peruium est. Ipsum illud quod vocatur mori, quo anima discedit à corpore, breuius est quam vt sentiri tanta velocitas possit, siue fauces nodus elisit: siue spiramentum aqua præcluſit: siue in caput lapsos subiacentis soli duritia comminuit: siue haustus ignis cursum animæ remeantis interscidit: quicquid est, properat. Ecquid erubescitis? Quod tam cito fit, timetis diu?

M. AN-

M. ANNÆI SENECÆ DE IRA AD NOVATVM, *LIBER PRIMVS.*

CAPVT I.

EXEGISTI à me, Nouate, vt scriberem quemadmodum posset ira leniri: nec immerito mihi videris hunc præcipuè affectum pertimuisse, maximè in omnibus tetrum ac rabidum. Ceteris enim aliquid quieti placidique ineſt hic totus concitatus & in impetu doloris est: armorum, sanguinis, supplicíorum minime humana feruens cupiditate: dum alteri noceat, sui negligens: in ipsa irruens tela, & vltionis secum multa tracturæ auidus. Quidam itaque è sapientibus viris iram dixerunt breuem insaniam: æquè enim impotens sui est, decoris oblita, necessitudinum immemor, in quod cœpit pertinax & intenta, rationi consilíique præclusa, vanis agitata causis, ad dispectum æqui veríque inhabilis, ruinis simillima, quæ super id quod oppressere, franguntur. Vt autem scias non esse sanos, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intuere. Nam vt furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torua facies, citatus gradus, inquietæ manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria: ita irascentium eadem signa sunt. Flagrant & micant oculi, multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine. labia quatiuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus ac stridens articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitúsque, & parum explana-

tis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies deprauantium se, atque intumescentium. Nescias vtrum magis detestabile vitium sit, an deforme. Cætera licet abscondere, & in abdito alere. Ita se profert, in faciem exit: quantoque maior est, hoc efferuescit manifestius. Non vides vt omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant notæ, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum & feritatem suam exasperent? Spumant apris ora, dentes acuuntur attritu: taurorum cornua iactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur, leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum tamque pernicioſum natura, vt non appareat in illo, vbi ira inuasit, noua veritatis accessio. Nec ignoro, ceteros quoque affectus vix occultari, libidinem, metumque, & audaciam, dari sui signa, & posse prænosci. Neque enim vlla vehementior intra cogitatio est, quæ nihil moueat in vultu. Quid ergo interest? Quod alij affectus apparent, hic eminet.

Cap. II. Iam vero si effectus eius damnaque intueri velis, nulla pestis humano generi pluris stetit. Videbis cædes ac venena, & reorum mutuas sordes, & vrbium clades, & totarum exitia gentium, & principum sub ciuili hasta capita venalia, & subiectas tectis faces, nec intra mœnia coercitos ignes, sed ingentia spatia regionum hostili flamma relucentia. Aspice nobilissimarum ciuitatum fundamenta vix notabilia: has ira deiecit. Aspice solitudines per multa millia sine habitatione desertas: has ira exhausit. Aspice tot memoriæ proditos duces, mali exempla fati. alium ira in cubili suo confodit: alium inter sacra mensæ ira percussit: alium inter leges celebrisque spectaculum fori lancinauit: alium filii parricidio dare sanguinem iussit: alium seruili manu regalem aperire iugulum: alium in cruces membra diuidere. Et adhuc singulorum supplicia narro. Quin, si tibi libuerit relictis in quos ira viritim exarsit, aspice cæsas gladio conciones, & plebem immisso milite contrucidatam & in perniciem promiscuam totos populos capitis damna passos, tanquam aut curam nostram

ſtram deſerentibus, aut auctoritatem contemnentibus. Quid gladiatoribus, quare populus iraſcitur, & ram inique, vt iniuriam putet, quod non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore de ſpectatore in aduerſarium vertitur. Quicquid eſt, certe non eſt ira, ſed quaſi ira: ſicut puerorum, qui ſi ceciderunt, terram verberari volunt, & ſæpe neſciunt quidem cui iraſcantur, ſed tantum iraſcuntur ſine cauſa & ſine iniuria, non tamen ſine aliqua iniuriæ ſpecie, nec ſine aliqua pœnæ cupiditate. Deluduntur itaque imitatione plagarum, & ſimulatis deprecantium lacrymis placantur, & falſa vltione falſus dolor tollitur.

CAP. III. IRASCIMVR, inquit, ſæpe non illis qui læſerunt, ſed his qui læſuri: vt ſcias iram non tantum ex iniuria naſci. Verum eſt iraſci nos læſuris, ſed ipſa cogitatione nos lædunt, & iniuriam qui facturus eſt, iam facit. Vt ſcias, inquit, non eſſe iram pœnæ cupiditatem, infirmiſſimi ſæpe potentiſſimis iraſcuntur: nec pœnam concupiſcunt, quam non ſperant. Primum diximus, iram cupiditatem eſſe pœnæ exigendæ, non facultatem. Concupiſcunt autem homines, & quæ non poſſunt. Deinde nemo tam humilis eſt, qui pœnam vel ſummi hominis ſperare non poſſit. Ad nocendum potentes ſumus. Ariſtotelis finitio non multum à noſtra abeſt: ait enim: Iram eſſe cupiditatem doloris reponendi. Quid inter noſtram & hanc finitionem interſit exequi longum eſt. contra vtramque dicitur, feras iraſci, nec iniuria irritatas, nec pœnæ doloriſve alieni cauſa. Nam etiam ſi hoc efficiunt, non hoc petunt. Sed dicendum eſt, feras ira carere, & omnia præter hominem. nam cum ſit amica rationi, nuſquam tamen naſcitur, niſi vbi rationi locus eſt. Impetus habent feræ, rabiem, feritatem, incurſum: Iram quidem non magis quam luxuriam. Et in quaſdam voluptates intemperantiores homine ſunt. Non eſt quod credas illi qui dicit:

Non aper iraſci meminit, non fidere curſu
Cerua, nec armentis incurrere fortibus vrſi.

Iraſci dicit, incitari, impingi. Iraſci quidem non magis ſciunt, quam ignoſcere. Muta animalia humanis affectibus carent: habent autem ſimiles illis quoſdam impulſus. Alioqui ſi amor in illis eſſet, odium eſſet: ſi amicitia, & ſi-

multas: si dissensio, & concordia: quorum aliqua in illis quoque extant vestigia: ceterum humanorum pectorum propria bona malaque sunt. Nulli nisi homini concessa prudentia est, prouidentia, diligentia, cogitatio: nec tantum virtutibus humanis animalia, sed etiam vitiis prohibita sunt. Tota illorum vt extra, ita intra, forma humanæ dissimilis est. Regium illud & principale parum subtile, parum exactum: vt vox est quidem, sed non explanabilis, perturbata, & inefficax vt lingua, sed deuincta, nec in motus varios soluta.

Cap. IV. Capit ergo visus speciesque rerum, quibus ad impetus euocetur, sed turbidas, & confusas. Ex eo procursus illarum tumultúsque vehementes sunt: metus autem sollicitudinésque & tristitia & ira non sunt, sed his quædam similia. Ideo cito cadunt, mutantur in contrarium, & cum acerrime sæuierunt, expaueruntque, pascuntur: & ex fremitu decursuq; væsano, statim quies soporque sequitur. Quid esset ira, satis explicatum est: quo distet ab iracundia apparet: quo ebrius ab ebrioso, & timens à timido. Iratus potest non esse iracundus: iracundus potest aliquando iratus non esse. Cetera quæ pluribus apud Græcos nominibus in species iram distinguunt, quia apud nos vocabula sua non habent, præteribo: etiam si amarum nos, acerbumque dicimus, nec minus stomachosum, rabiosum, clamosum, difficilem, asperum: quæ omnia irarum differentiæ sunt. Inter hos morosum ponas licet, delicatum iracundiæ genus. Quædam enim sunt iræ, quæ intra clamorem confidant: quædam non minus pertinaces, quàm frequentes: quædam sæuæ manu, verbis parciores: quædam in verborũ maledictorumque amaritudinem effusæ: quædam vltra querelas & auersationes non eunt: quædam altæ graueque sunt, & introrsus versæ. Mille aliæ species sunt mali multiplicis. Quid esset ira, quæsitum est: an in vllum aliud animal quàm in hominem caderet, quo ab iracundia distaret, & quæ eius species sint.

Cap. V. Nunc quæramus, an ira secundùm naturam sit: & an vtilis, atque ex aliqua parte retinenda. An secundùm naturam sit manifestum erit, si hominem inspexerimus: quo quid est mitius, dum in recto animi habitu est? quid autem ira crudelius est? Homine quid aliorum amantius?

tius? quid ira infestius? Homo in adiutorium mutuum generatus est: ira in exitium. Hic congregari vult, illa discedere: hic prodesse, illa nocere: hic etiam ignotis succurrere, illa etiam carissimos petere. Hic aliorum commodis vel impendere se paratus est: ira in periculum, dummodo secum deducat alium parata descendere. Quis ergo magis naturam rerum ignorat, quam qui optimo eius operi & commendatissimo, hoc ferum ac pernicioſum vitium assignat? Ira, vt diximus, auida pœnæ est, cuius cupidinem inesse pacatissimo hominis pectori, minime secundum eius naturam est. Beneficiis enim humana vita constat & concordia: nec terrore, sed mutuo amore in fœdus auxiliumque commune constringitur. Quid ergo? non aliquando castigatio necessaria est? Quid ni? sed hæc sincera cum ratione: Non enim nocendi. Quemadmodum quædam hastilia detorta, vt corrigamus, adurimus, & adactis cuneis, non vt frangamus, sed vt explicemus elidimus: sic ingenia vitio praua, dolore corporis animique corrigimus. Nempe medicus primo in leuibus vitiis teneat non multum ex quotidiana consuetudine inflectere, & cibis, potionibus, exercitationibus ordinem ponere, ac valetudinem tantum mutata vitæ dispositione firmare. proximum est, vt modus proficiat: si modus & ordo non proficit, subducit aliqua, & circumcidit: si ne adhuc quidem respondet, intercidit cibis, & abstinentia corpus exonerat. Si frustra molliora cesserunt, ferit venam, membrisque si adhærentia nocent, & morbum diffundunt, manus affert: nec vlla dura videtur curatio, cuius salutaris effectus est. ita legum præsidem, ciuitatisque rectorem decet, quamdiu potest, verbis, & his mollioribus, ingenia curare, vt faciendæ suadeat, cupiditatemque honesti & æqui conciliet animis, faciatque vitiorum odium, pretium virtutum: transeat deinde ad tristiorem orationem, qua moueat adhuc & exprobret: nouissime ad pœnas, & has adhuc leues & reuocabiles decurrat. Vltima supplicia sceleribus vltimis ponat, vt nemo pareat, nisi quem perire etiam pereuntis interfit.

CAP. VI. Hoc vno medentibus erit dissimilis, quod illi quibus vitam non potuerunt largiri, facilem exitum præstant: hic damnatum cum dedecore & traductione

vita exigit: non quia delectetur vllius pœna (procul est enim à sapiente tam inhumana feritas) sed vt documentum omnium sint; & qui viui noluerunt prodesse, morte certe eorum respublica vtatur. Non est ergo natura hominis pœnæ appetens: ideo nec ira quidem secundum naturam hominis, quia pœnæ appetens est. Et Platonis argumentum adferam: quid enim prohibet alienis vti, ex parte qua nostra sunt? Vir bonus, inquit, non lædit, pœna lædit. bono ergo pœna non conuenit: ob hoc nec ira, quia pœna iræ conuenit. Si vir bonus non gaudet, non gaudebit nec eo quidem effectu, cui pœna voluptati est: ergo non est naturalis ira. Nunquid, quamuis non sit naturalis ira, assumenda est, quia vtilis sæpe fuit? Extollit animos, & incitat: nec quicquam sine illa magnificum in bello fortitudo gerit, nisi hinc flamma subdita est, & hic stimulus peragitauit, misitque in pericula audaces.

CAP. VII. OPTIMVM itaque quidam putant, temperare iram, non tollere: eoque detracto quod exundat, ad salutarem modum cogere: id vero retinere, sine quo languebit actio, & vis, ac vigor animi resoluetur. Primum facilius est, excludere pernicioſa, quam regere: & non admittere, quam admissa moderari. Nam cum se in possessione posuerunt, potentiora rectore sunt, nec recidi se minuive patiuntur. Deinde ratio ipsa, cui fræni traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab affectibus. Si miscuit se illis, & inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel & concussa mens, ei seruit, à quo expellitur. Quarundam rerum initia in nostra potestate sunt: vlteriora nos sua vi rapiunt, nec regressum relinquunt, vt in præceps datis corporibus nullum sui arbitrium est, nec resistere morarive deiecta potuerunt, sed consilium omne & pœnitentiam irreuocabilis præcipitatio abscidit, & non licet eo non peruenire, quo non ire licuisset: ita animus si in iram, amorem, alioſque se proiecit affectus, non permittitur reprimere impetum: rapiat illum oportet, & ad imum agat suum pondus, & iam vitiorum natura procliuis.

CAP. VIII. OPTIMVM est primum irritamentum iræ protinus spernere, ipsisque repugnare seminibus, & dare operam ne incidamus in iram, nam si cœperit ferre

transſ-

transuersos, difficilis ad salutem recursus est. Quoniam nihil rationis est, vbi semel affectus inductus est, iusque illi aliquod voluntate nostra datum est. Faciet de cetero quantum volet, non quantum permiseris. In primis, inquam, finibus hostis arcendus est. Nam cum intrauit, & portis se intulit, modum à captiuis non accepit. Neque enim sepositus est animus, & extrinsecus speculatur affectus, vt illos non patiatur vltra quam oportet procedere, sed in affectum ipse mutatur. Ideoque non potest vtilem illam vim & salutarem, proditam iam infirmatamque reuocare. Non enim, vt dixi, separatas ista sedes suas diductasque habent, affectus qui in peius, & ratio quæ in melius animi mutatio est. Quomodo ergo ratio occupata & oppressa vitiis resurget, quæ iræ cessit? Aut quemadmodum à confusione se liberabit, in qua peiorum mixtura præualuit? Sed quidam, inquit, in ira se continent. Vtrum ergo ira, nihil vt faciant eorum quæ ira dictat, an vt aliquid? Si nihil faciunt, apparet non esse ad actiones rerum necessariam iram: quam vos, quasi fortius aliquid ratione haberet, aduocabatis. Deinde interrogo, valentior est quam ratio, an infirmior? Si valentior, Quomodo illi modum ratio poterit imponere, cum patere nisi imbecilliora non soleant? Si infirmior est, sine hac per se ad rerum effectus sufficit ratio, nec desiderat imbecillioris auxilium.

CAP. IX. AT irati quidam constant sibi, & se continent. Quomodo? cum iam ira euanescit, & sua sponte decedit, non cum in ipso feruore est: tunc enim potentior est. Quid ergo? non aliquando in ira quoque & dimittunt incolumes intactosque quos oderunt, & à nocendo abstinent? faciūt. Quomodo? cum affectus repercussit affectum, aut metus aut cupiditas aliquid imperauit, non rationis tunc beneficio quieuit, sed affectuum infida & mala pace. Deinde nihil habet in se vtile, nec acuit animum ad res bellicas. Nunquam enim virtus vitio adiuuanda est, se contenta. Quotiens impetu opus est, non irascitur, sed exurgit, & in quantum putauit opus esse, concitatur remittiturque: non aliter quam quæ tormentis exprimuntur tela, in potestate mittentis sunt, in quantum torqueantur. Ira, inquit Aristoteles, necessaria est: nec quisquam sine illa ex-

pugnari potest, nisi illa lex impleat animum, & spiritum accendat. Vtendum autem illa est, non vt duce, sed vt milite, quod est falsum. Nam si exaudit rationem, & sequitur qua ducitur, iam non est ira: cuius proprium est contumacia. Si vero repugnat, & non vbi iussa est quiescit, sed libidine ferociaque prouehitur: tam inutilis animi minister est, quam miles, qui signum receptui datum negligit. Itaque si modum adhibeti sibi patitur, alio nomine appellanda est. Desinit ira esse, quam effrænatam indomitamque intelligo. Si non patitur, pernicioſa est, nec inter auxilia numeranda. Ita aut ira non est, aut inutilis est. Nam si quis pœnam exigit, non ipsius pœnæ auidus, sed quia oportet, non est annumerandus iratis. Hic erit vtilis miles, qui scit parere consilio. Affectus quidem tam mali ministri, quam duces sunt. Ideo nunquam assumet ratio in adiutorium improuidos & violentos impetus, apud quos nihil ipsa auctoritatis habeat: quos nunquam comprimere possit, nisi pares illis similesque opposuerit: vt iræ metum, inertiæ iram, timori cupiditatem.

CAP. X. ABSIT hoc à virtute malum, vt vnquam ratio ad vitia confugiat. Non potest hic animus fidele otium capere: quatiatur necesse est, fluctuetque, qui malis suis tutus est: qui fortis esse, nisi irascitur, non potest: industrius, nisi cupit: quietus, nisi timet: in tyrannide illi viuendum est: in alicuius affectus venienti seruitutem. Non pudet virtutes in clientelam vitiorum demittere? Deinde desinit quicquam ratio posse, si nihil potest sine affectu, & incipit par illi similisque esse. Quid enim interest, si æque affectus inconsulta res est sine ratione, quam ratio sine affectu ineffícax? Par vtrumque est, vbi esse alterum sine altero non potest. Quis autem sustineat affectũ exæquari rationi? Ira, inquit, vtilis affectus est, si modicus est: Immo si natura vtilis est. Sed si patiens imperij rationisque est, hoc duntaxat moderatione consequitur, vt quo minor fuerit, minus noceat.

CAP. XI. ERGO modicus affectus nihil aliud quam malum modicum est. Sed aduersus hostes, inquit, necessaria est ira. Nusquam minus: vbi non effusos esse oportet impetus, sed temperatos & obedientes. Quid enim est aliud quod Barbaros tanto robustiores corporibus tanto patientiores laborum comminuat, nisi ira infestissima sibi? Gladia-

diatores, quoque ars tuetur, ira denudat. Deinde quid opus est ira, cum idem perficiat ratio? An tu putas venatorem irasci feris? an qui venientes excipit, & fugientes persequitur? Omnia illa sine ira facit ratio. Quid Cimbrorum, Teutonorumq; tot millia superfusa Alpibus ira sustulit, vt tantæ cladis notitiam ad suos non nuntius, sed fama pertulerit, nisi quod erat illis ira pro virtute? quæ vt aliquando perculit strauitque obuia, ita sæpius sibi exitio est. Germanis quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius? quibus innascuntur innutriunturque: quorum vnica illis cura est, in alia negligentibus. Quid duratius ad omnem patientiam? vt quibus magna ex parte non tegumenta corporum prouisa sunt, non suffugia aduersus perpetuum cæli rigorem. Hos tamen Hispani, Gallique, & Asiæ Syriæque molles bello viri, antequam legio visatur, cæduat, ob nullam rem aliam opportunos, quam ob iracundiam. Agedum illis corporibus, illis animis delicias luxum, opes ignorãtibus, da rationem, da disciplinam, vt nihil amplius dicam, necesse erit nobis certè mores Romanos repetere: Quo alio Fabius affectas imperij vires recreauit, quam quod cunctari & trahere, & morari sciuit, quæ omnia irati nesciunt? Perierat imperium, quod tunc in extremo stabat, si Fabius tantum ausus esset, quantum ira suadebat. Habuit in consilio fortunam publicam, & æstimatis viribus ex quibus iam perire nihil sine vniuerso poterat, dolorem vltionemq; sepositi in vnam vtilitatem: & occasioni intentus, iram ante vicit, quàm Hannibalem. Quid Scipio? nonne relicto Hannibale, Punico exercitu, omnibúsque quibus irascendum erat, bellum in Africam transtulit iam lentus, vt opinionem luxuriæ segnitiæque malignis daret? Quid alter Scipio? non circa Numantiam multum diuque sedit, & hunc suum publicumque dolorem æquo animo tulit, diutius Numantiam quam Carthaginem vinci? Quam dum circumuallat, & includit hostem, eo compulit, vt ferro ipsi suo caderent.

CAP. XII. NON est itaque vtilis, nec in præliis quidem aut in bellis ira. In temeritatem enim prona est: & pericula dum inferre vult, non cauet. Illa certissima est virtus, quæ se diu multumque circumspexit & texit, & ex lento ac destinato prouexit. Quid ergo? vir bonus non ira-

scetur, inquit, si cædi patrem suum viderit, si rapi matrem? Non irascetur: sed vindicabit, sed tuebitur. Quid autem times, ne parum illi magnus stimulus etiam sine ira pietas? Aut dic eodem modo: Quid ergo cum viderit secari patrem suum, filiúmve, vir bonus non flebit, nec linquetur animo: quæ accidere fœminis videmus, quotiens illas leuis periculi suspicio perculit? Officia sua vir bonus exequitur inconfusus, intrepidus: & sic bono viro digna faciet, vt nihil faciat viro indignum. Pater cædetur? defendam: cæsus est? exequar: quia oportet, non quia dolet. Cum hoc dicis Theophraste, quærtis inuidiam præceptis fortioribus, & relicto iudice ad coronam venis: quia vnusquisque in eiusmodi suorum casu irascitur. Putas iudicaturos homines id fieri debere, quod faciunt. Fere enim iustum quisque affectum iudicat, quem agnoscit. Irascuntur boni viri pro suorum iniuriis: sed idem faciunt, si calida non bene præbeatur, si vitrum fractum est, si calceus luto sparsus est. Non pietas illam iram, sed infirmitas mouet: sicut pueri, qui tam parentibus amissis flebunt, quam nucibus. Irasci pro suis non est pij animi, sed infirmi. Illi pulchrum dignumque, parentibus, liberis, amicis, ciuibus prodire defensorem, ipso officio ducente, volentem, iudicantem, prouidentem, non impulsum & rabidum. Nullus enim affectus vindicandi cupidior est, quam ira: & ob id ipsum ad vindicandum inhabilis, prærapida & amens: vt omnis fere cupiditas ipsa sibi in id, in quod properat, opponitur. Itaque nec in pace, nec in bello vnquam bona fuit. Pacem enim similem belli efficit: in armis vero obliuiscitur Martem esse communem, venitque in alienam potestatem, dum in sua non est. Deinde non ideo vitia in vsum recipienda sunt, quia aliquando aliquid boni effecerunt. Nam & febres quædam genera valetudinis leuant: nec ideo non ex toto illis caruisse melius est. Abominandum remedij genus est, sanitatem debere morbo: simili modo ira, etiam si aliquando vt venenum, & præcipitatio, & naufragium, ex inopinato profuit, non ideo salutaris omnino iudicanda est. Sæpe enim saluti fuere pestifera. Deinde quæ habenda sunt in bonis, quo maiora, eo meliora & optabiliora sunt. Si iustitia bonum est, nemo dicit meliorem futuram si quid detractum ex ea fuerit: si fortitudo bonum est, ne-

mo illam desiderabit ex aliqua parte diminui.

CAP. XIII. ERGO & ira quo maior, hoc melior. Quis enim vllius boni accessionem recusauerit? Atqui augeri illam inutile est: ergo & esse. Non est bonum, quod incremento malum fit. Vtilis, inquit, ira est, quia pugnaciores facit. Isto modo & ebrietas. Facit enim proteruos & audaces: multique meliores ad ferrum fuere male sobrij. Isto modo dic & phrenesim & insaniam viribus necessariam: quia sæpe validiorem furor reddit. Quid? non aliquotiens metus ex pauido fecit audacem? & mortis timor etiam inertissimos excitauit in prælium? Sed ira, ebrietas, timor, aliaque eiusmodi, fœda & caduca irritamenta sunt: nec virtutem instruunt, quæ nihil vitiis eget, sed segnem aliquando animum & ignauum paululum alleuant. Nemo irascendo fit fortior, nisi qui fortis sine ira non fuisset. Ita non adiutorium virtutis venit, sed in vicem. Quid, quod si bonum esset ira, perfectissimum quemque sequeretur? Atqui iracundissimi infantes, senésque & ægri sunt: & inualidum omne natura querulum est.

CAP. XIV. NON potest, inquit Theophrastus, fieri, vt ne bonus vir irascatur malis. Isto modo quo melior quisque, hoc iracundior erit. Vnde nec contra placidior, solutúsque affectibus, & cui nemo odio sit. Peccantes verò quid habet cur oderit, cùm error illos in huiusmodi delicta compellat? Non est autem prudentis, errantes odisse: alioquin ipse sibi odio erit. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quam multa ex his quæ egit, veniam desiderent. Iam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam fert. Nemo, inquam, inuenitur, qui se possit absoluere: & innocentem quisque se dicit, respiciens testem, non conscientiam. Quanto humanius, mitem & pacatum animum præstare peccantibus: & illos non persequi, sed reuocare? Errantem per agros ignorantia viæ, melius est ad rectum iter admouere quàm expellere. Corrigendus est itaque qui peccat, & admonitione, & vi; & molliter, & aspere: meliorque tam sibi quàm aliis faciendus non sine castigatione, sed sine ira. Quis enim cui medetur, irascitur?

CAP. XV. AT corrigi nequeunt, nihilque in illis spei bonæ capax est. Tollatur è cœtu mortalium, facturi peiora quæ contingunt: & quo vno modo possunt, desinant mali esse: sed hoc sine odio. Quid enim est cur oderim eum, cui tum maximè prosum, cum illum sibi eripio? Num quis membra sua odit, tunc cum abscindit? Non est illa ira, sed misera curatio. Rabidos affligimus canes, trucem atque immansuetum bouem cædimus, & morbidis pecoribus ne gregem polluant, ferrum demittimus: portentosos fœtus extinguimus, liberos quoque si debiles monstrosique editi sint, mergimus. Non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere. Nil minus quàm irasci punientem decet: cum eo magis ad emendationem pœna proficiat, si iudicio lata est. Inde est, quod Socrates seruo ait: Cæderem te, nisi irascerer. Admonitionem serui in tempus sanius distulit, illo tempore se admonuit. Cuius erit temperatus affectus, cum Socrates non sit ausus se iræ committere? Ergo ad coërcitionem errantium sceleratorumque irato castigatore non opus est. Nam cum ira delictum animi sit, non oportet peccata corrigere peccantem.

CAP. XVI. QVID ergo? non irascar latroni? non irascar venefico? Non. Neque enim mihi irascor, cum sanguinem mitto. Omne pœnæ genus, remedij loco admoueo. Tu adhuc in prima parte versaris errorum: nec grauiter laberis, sed frequenter. Obiurgatio te primum secreta, deinde publica emendare tentabit. Tu longius iam processisti, quam vt possis verbis sanari. Ignominia non contineberis. tibi fortius aliquid, & quod sentias, inurendum est. in exilium & loca ignota mitteris. In te duriora remedia, iam solida nequitia desiderat: & vincula publica & carcer adhibebitur. Tibi insanabilis animus est, & sceleribus scelera contexens: & iam non causis, quæ nunquam malo defuturæ sunt, impelleris, sed satis tibi est magna ad peccandum causa peccare. Perbibisti nequitiam, & ita viscеribus immiscuisti, vt nisi cum ipsis exire non possit. Olim miser mori quæris, bene de te merebimur. Auferemus tibi istam qua rexaris, insaniam, & per tua alienaque volutato supplicia, id quod vnum bonum tibi superest, repræsentabimus mortem. Quare irascar, cui cum maxime prosum?

sum? Interim optimum misericordiæ genus est occidere. Si intrassem valetudinarium exercitatus & sciens, non idem imperassem omnibus, per diuersa ægrotantibus. Varia in tot animis vitia video, & ciuitati curandæ adhibitus sum. pro cuiusque morbo medicina quæritur. Hunc sanet verecundia, hunc peregrinatio, hunc dolor, hunc egestas, hunc ferrum. Itaque etsi peruersa induenda magistratui vestis, & conuocanda classico concio est: procedam in tribunal, non furens, nec infestus, sed vultu legis: & illa solemnia verba, seuera magis grauique, quam rabida voce concipiam, & agi iubebo non iratus, sed seuerus. & cum ceruicem noxio præcidi imperabo, & cum parricidam insuam culeo, & cum mittam in supplicium militare, & cum Tarpeio proditorem hostemve publicum imponam, sine ira, eo vultu animoque ero quo serpentes & animalia venenata percutio. Iracundia opus est ad puniendum. Quid enim? videtur lex irasci his quos non nouit, quos non vidit, quos futuros non sperat? Illius itaque sumendus est animus, quæ non irascitur, sed constituit. Nam si bono vito ob mala facinora irasci conuenit, & ob secundas res malorum hominum inuidere conuenit. Quid enim est indignius quam florere quosdam, & eos indulgentia fortunæ abuti, quibus nulla potest satis mala inueniri fortuna? Sed tam commoda illorum sine inuidia videbit, quam scelera sine ira. Bonus iudex damnat improbanda, non odit. Quid ergo? non cum eiusmodi aliquid sapiens habebit in manibus, tangetur animus eius, eratque solito commotior? Fateor. Sentiet leuem quendam, tenuemque motum. Nam, vt dixit Zeno, in sapientis quoque animo, etiam cum vulnus sanatum est cicatrix manet. Sentiet itaque suspiciones quasdam & vmbras affectuum: ipsis quidem carebit. Aristoteles ait, affectus quosdam, si quis illis bene vtatur, pro armis esse. Quod verum foret, si velut bellica instrumenta, sumi deponique possent, induentis arbitrio. Hæc arma quæ Aristoteles virtuti dat, ipsa per se pugnant, non expectant manum. Habent & non habentur. Nil aliis instrumentis opus est. Satis nos instruxit ratione natura. Hæc dedit telum, firmum, perpetuum, obsequens; nec anceps, nec quod in dominum remitti posset. Non ad proui-

dendum tantum, sed ad res gerendas satis est per se ipsa ratio. Etenim quid est stultius, quàm hanc ab iracundia petere præsidium, rem stabilem ab incerta, fidelem ab infida, sanam ab ægra? Quid quod ad actiones quoque, in quibus solis opera iracundiæ videtur necessaria, multo per se ratio fortior est? Nam cum iudicauit aliquid faciendum, in eo perseuerat. Nihil enim melius inuentura est se ipsa, quo mutetur. Ideo stat semel constitutist Iram sæpe misericordia retro egit. Habet enim non solidum robur, sed tantum tumorem: violentisque principiis vtitur: non aliter quam qui à terra venti surgunt, & fluminibus paludibusque excepti, sine pertinacia vehementes sunt. Incipit magno impetu, deinde desinit ante tempus fatigata: & quæ nihil aliud quam crudelitatem ac noua genera pœnarum versauerat, cum animaduertendum est, iam fracta lenisque est. Affectus cito cadit: æqualis est ratio Ceterum etiam vbi perseuerarit ira, nonnunquam, si plures sunt qui perire meruerunt, post duorum triumve sanguinem, occidere desinit. Primi eius ictus acres sunt, sicut serpentium venena à cubili repentium nocent: innoxij dentes sunt, cum illos frequens morsus hausit. Ergo non paria patiuntur, qui paria commiserant: & sæpe qui minus commisit, plus patitur: quia recentiori iræ obiectus est, & in tantum inæqualis est, modo vltra quam oportet, excurrit, modo citerius debito resistit. Sibi enim indulget, ex libidine iudicat, & audire non vult, & patrocinio non relinquit locum, & ea tenet quæ inuasit, & eripi sibi iudicium suum, etiam si prauum est, non sinit. Ratio vtrique parti locum dat, & tempus. Deinde aduocationem etiam sibi petit, vt excutiendæ spatium veritati habeat: ira festinat. Ratio id iudicari vult, quod æquum est: ita id æquum videri vult quod iudicauit. Ratio nihil præter ipsum, de quo agitur, spectat: ira vanis & extra causam obuersantibus commouetur. Vultus illam securior, vox clarior, sermo liberior, cultus delicatior, aduocatio ambitiosior, fauor popularis exasperat. Sæpe infesta patrono reum damnat: etiam si ingeritur oculis veritas, amat & tuetur errorem: coargui non vult: & in male cœptis, honestior illi pertinacia videtur, quam pœnitentia. Cn. Piso fuit memoria nostra, vir à multis vitiis integer

reger, sed prauus, & cui placebat pro constantia rigor. Is cum iratus duci iussisset eum, qui ex commeatu sine commilitone redierat, quasi interfeciisset, quem non exhibebat, roganti tempus aliquod ad conquirendum, non dedit. damnatus extra vallum ductus est, & iam ceruicem porrigebat, cùm subitò apparuit ille qui occisus videbatur. Tunc centurio supplicio præpositus, condere gladium speculatorem iubet: damnatum ad Pisonem reducit, redditurus Pisoni innocentiam. nam militem fortuna reddiderat. Ingenti concursu deducuntur, complexi alter alterum cum magno gaudio castrorum commilitones. Conscendit tribunal furens Piso, ac iubet duci vtrumque, & eum militem qui non occiderat, & eum qui non perierat. quid hoc indignius? Quia vnus innocens apparuerat, duo peribant. Piso adiecit & tertium. Nam ipsum centurionem, qui damnatum reduxerat, duci iussit. Constituti sunt in eodem illo loco perituri tres, ob vnius innocentiam. O quam solers est iracundia ad fingendas causas furoris! Te, inquit, duci iubeo, quia damnatus es: te, quia causa damnationis commilitoni fuisti: te, quia iussus occidere, imperatori non paruisti. Excogitauit quemadmodum tria crimina faceret, quia nullum inuenerat. Habet, inquam iracundia hoc mali, non vult regi. Irascitur veritati ipsi, si contra voluntatem suam apparuerit: clamore, & tumultu, & totius corporis iactatione, quos destinauit, insequitur, adiectis conuitiis maledictisque. Hoc non facit ratio: sed si ita opus est, silens quietaque, totas domos funditus tollit, familias Reipublicæ pestilentes cum coniugibus ac liberis perdit, tecta ipsa diruit, & solo exæquat, & inimica libertati nominis extirpat. Hæc non frendens, nec caput quassans, nec quicquam indecorum iudici faciens, cuius tum maximè placidus esse debet & in statu vultus, cum magna pronuntiat. Quid opus est, inquit Hieronymus, cum velis cædere aliquem, prius tua labia mordere? Quid si ille vidisset desilientem de tribunali proconsulem, & fasces lictori auferentem, & sua vestimenta scindentem, quia tardius scindebantur aliena? Quid opus est mensam euertere? Quid pocula affligere? Quid se in columnas impingere? Quid capillos euellere? femur pectusque percutere? Quantam iram putas, quæ quia non

tam cito in alium quam vult, erumpit, in se reuertitur? Tenetur itaque à proximis, & rogatur, vt ipse sibi placeatur: quorum nihil facit quisquis vacuus ira, meritam cuique pœnam iniungit. Dimittit sæpe eum, cuius peccatum deprehendit, si pœnitentia facti spem bonam pollicetur, si intelligit non ex alto venire nequitiam, sed summo, quod aiunt, animo inhærere. Dabit impunitatem, nec accipientibus nocituram, nec dantibus. Nonnunquam magna scelera leuius quam minora compescet: si illa lapsu, non crudelitate commissa sunt: his inest latens & operta & inueterata calliditas. Idem delictum in duobus non eodem modo afficiet, si alter per negligentiam admisit, alter curauit vt nocens esset. Hoc semper in omni animaduersione seruabit, vt sciat alteram adhiberi, vt emendet malos: alteram, vt tollat. In vtroque non præterita, sed futura intuebitur. Nam, vt Plato ait, Nemo prudens punit, quia peccatum est, sed ne peccetur. Reuocari enim præterita non possunt: futura prohibentur: & quos volet nequitiæ male cedentis exempla fieri, palam recidet, non tantum vt pereant ipsi, sed vt alios perundo deterreant. Hæc cuique expendenda, æstimandaque sunt. Vides quam debeat omni perturbatione liber accedere ad rem summa diligentia tractandam, potestatem vitæ necisque. Male irato ferrum committitur. Ne illud quidem iudicandum est, aliquid iram ad magnitudinem animi conferre. Non est enim illa magnitudo: tumor est: nec corporibus copia vitiosi humoris intensis, morbus incrementum est, sed pestilens abundantia. Omnes quos vecors ira animus supra cogitationes extollit humanas, altum quidem & sublime spirare se credunt: ceterum nihil solidi subest, sed in ruinam prona sunt, quæ sine fundamentis creuere. Non habet ita cui insistat, non ex firmo mansuroque oritur, sed ventosa & inanis est: tantumque abest à magnitudine animi, quantum à fortitudine audacia, à fiducia insolentia, ab austeritate tristitia, à seueritate crudelitas. Multum, inquam, interest inter sublimem animum & superbum. Iracundia nihil amplum decorumque molitur. Contra mihi videtur veternosi & infelicis animi, imbecillitatis sibi conscii, sæpe indolescere. Vt exulcerata & ægra corpora, ad ictus leuissimos gemunt, ita ira muliebre

liebre maximè & puerile vitium est. At incidit & in viros. Nam viris quoque puerilia ac muliebria ingenia sunt. Quid ergo? non aliquæ voces ab iratis emittuntur? quæ magno emissæ videantur animo, veram ignorantibus magnitudinem? qualis illa dira & abominanda: Oderint, dum metuant. Syllano scias sæculo scriptam. Nescio vtrum sibi peius optauerit, vt odio esset, an vt timori. Oderint. Occurrit illi futurum vt execrentur, insidientur, opprimant. Quid adiicit? Dij illi malefaciantia deo reppererit dignum odio remedium. Oderint. Quid? dum pareant? non dum probent? non. Quid ergo? dum timeant. sic nec amari quidem vellem. Magno hoc dictum spiritu putas? Falleris. Nec enim magnitudo ista est, sed immanitas. Non est quod credas irascentium verbis: quorum strepitus magni, minaces sunt, intus mens pauidissima. Non est quod existimes verum esse, quod apud disertissimum virum Liuium dicitur: Vir ingenij magni magis quàm boni. Non potest illud separari: aut & bonum erit aut nec magnum: quia magnitudinem animi inconcussam intelligo, & introrsus solidam, ab imo parem firmamque, qualis inesse malis ingeniis non solet. Terribilia enim esse, & tumultuosa, & exitiosa possunt: magnitudinem quidem cuius firmamentum roburque bonitas est, non habebunt. ceterum sermone, conatu, & omni extra paratu facient magnitudinis fidem. Eloquentur aliquid quod tu magni putes: sicut C. Cæsar, qui iratus cœlo quod obstreperet pantomimis, quos imitabatur studiosius quam spectabat, quodque comessatio sua fulminibus terreretur, prorsus parum certis: ad pugnam vocauit Iouem, & quidem sine missione, Homericum illum exclamans versum, ἢ μ' αὐάσειν, ἢ ἐγώ σε. Quanta dementia fuit! Putauit aut sibi noceri, ne à Ioue quidem posse: aut se nocere etiam Ioui posse. Non puto parum momenti hanc eius vocem ad incitandum coniuratorum animos addidisse. Vltimæ enim patientiæ visum est eum ferre, qui Iouem non ferret. Nihil ergo in ira, ne cùm videtur quidem vehemens, deos hominesque despiciens, magnum, nihil nobile est: aut si videtur alicui magnum animum ira producere, videatur & luxuria. Ebore sustineri vult, purpura vestiri, auro tegi, terras transferre, maria con-

cludere, flumina præcipitare, nemora suspendere. videatur & auaritia magni animi. Aceruis auri argentique incubat, & prouinciarum nominibus agros colit, & sub singulis villicis latiores habet fines, quàm quos consules sortiebantur. Videatur & libido magni animi. Transnata freta, puerorum greges castrat, sub gladium mariti venit vxor morte contempta. Videatur & ambitio magni animi. Non est contenta honoribus annuis: si fieri potest, vno nomine occupare fastos vult, per omnem orbem titulos deponere. omnia ista non refert in quantum procedant extendantque se: angusta sunt, misera, depressa. Sola sublimis & excelsa virtus est. Nec quicquam magnum est, nisi quod simul & placidum.

LIBER SECVNDVS.

Caput I.

PRimus liber, Nouate, benigniorem habuit materiam. Facilis enim in procliuia vitiorum decursus est. Nunc ad exiliora veniendum est. Quærimus enim, vtrũ ira iudicio an impetu incipiat: id est, vtrum sua sponte moueatur, an quemadmodum pleraque, quæ intra nos insciis nobis oriuntur. Debet autem in hæc se demittere disputatio, vt ad illa quoque altiora possit exsurgere. Nam & in corpore nostro ossa, neruique & articuli, firmamenta totius, & vitalia minimè specioſa visu, prius ordiuantur: deinde hæc ex quibus omnis in faciem aspectumq; decor est: post hæc omnia, quia maximè oculos rapit color, vltimus perfecto iam corpore affunditur. Iram quin species oblatæ iniuriæ moueat non est dubium: sed vtrum speciem ipsam statim sequatur & non accedente animo excurrat, an illo assentiente moueatur, quærimus. Nobis placet, nil ipsam per se audere, sed animo approbante. Nam speciem capere acceptæ iniuriæ, & vltionem eius concupiscere, & vtrumque coniungere, nec lædi se debuisse, & vindicari debere, non est eius impetus, qui sine voluntate nostra

nostra concitetur. Ille simplex est; hic compositus, & plura continens. Intellexi aliquid, indignatus est, damnauit, vlciscitur. hæc non possunt fieri, nisi animus qui tangebatur, assensus est.

CAP. II. QVORSVS, inquis, hæc quæstio pertinet? vt sciamus quid sit ira. Nam si inuitis nobis nascitur, nunquam rationi succumbet. Omnes enim motus, qui non voluntate nostra fiant, inuicti & ineuitabiles sunt: vt horror frigida aspersis, ad quosdam ictus aspernatio: ad peiores nuncios subriguntur pili, & rubor ad improba verba suffunditur, sequiturque vertigo præruptа cernentes. Quorum quia nihil in nostra potestate est, nulla, quo minus fiant, ratio persuadet. Ira præceptis fugatur. Est enim voluntarium animi vitium, non ex his quæ conditione quadam humanæ sortis eueniunt; ideoque etiam sapientissimis accidunt. Inter quæ & primus ille ictus animi ponendus est, qui nos post opinionem iniuriæ mouet. Hic subit etiam inter ludicra scænæ spectacula, & lectiones rerum vetustarum. sæpe Clodio Ciceronem expellenti, & Antonio occidenti, videmur irasci. Quis non contra Marij arma, & contra Syllæ proscriptionem concitatur? Quis non Theodoto & Achillæ, & ipsi puero, non puerile auso facinus, infestus est? Cantus nos nonnunquam & concitata modulatio instigat. Martius quoque ille tubarum sonus mouet mentes, & atrox pictura, & iustissimorum suppliciorum tristis aspectus. Inde est, quod arridemus arridentibus, & contristat nos turba mœrentium, & efferuescimus ad aliena certamina: quæ non sunt iræ, non magis quam tristitia est, quæ ad conspectum inimici naufragi contrahit frontem: non magis quam timor qui Hannibale post Cannas mœnia circumsidente, lectoris percutit animum: sed omnia ista motus sunt animorum moueri volentium, nec affectus, sed principia præludentia affectibus. Sic enim militatis viri in media pace togati iam aures tuba suscitat, equosque castrenses erigit crepitus armorum. Alexandrum aiunt, Xenophanto canente, manum ad arma misisse.

CAP. III. NIHIL ex his quæ animum fortuito impellunt, affectus vocari debet. Ista, vt ita dicam, patitur magis animus quam facit. Ergo affectus est, non ad oblatas rerum species moueri, sed permittere se illis: & hunc for-

tuitum motum persequi. Nam si quis pallorem & lacrymas procidentes, & irritationem humoris obscœni, altúmve suspirium, & oculos subito acriores, aut quid his simile, indicium affectus, animique signum putat, fallitur, nec intelligit hos corporis esse pulsus. Itaque & fortissimus plerumque vir, dum armatur expalluit: & signo pugnæ dato, ferocissimo militi paululum genua tremuerunt: & magno imperatori, antequam inter se acies arietarent, cor exiluit: & oratori eloquentissimo, dum ad dicendum componitur, summa riguerunt. Ira non moueri tantum, sed excurrere debet. Est enim impetus. Nunquam autem impetus sine assensu mentis est: neque enim fieri potest, vt de vltione & pœna agatur animo nesciente. Putauit se aliquis læsum, voluit vlcisci: dissuadente aliqua causa, statim resedit. Hanc iram non voco, sed motum animi rationi parentem. Illa est ira, quæ rationem transilit, quæ secum rapit. Ergo prima illa agitatio animi, quam species iniuriæ incussit, non magis ira est, quàm ipsa iniuriæ species: sed ille sequens impetus qui speciem iniuriæ non tantum accepit, sed approbauit. Ira est concitatio animi ad vltionem voluntate & iudicio pergentis. Nunquid dubium est, quin timor fugam habeat, ira impetum? Vide ergo, an putes aliquid sine assensu mentis aut peti posse, aut caueri.

CAP. IV. Et vt scias, quemadmodum incipiant affectus, aut crescant, aut efferantur, est primus motus non voluntarius, quasi præparatio affectus, & quædam comminatio. Alter cum voluntate non contumaci, tanquam oporteat me vindicari, cùm læsus sim: aut oporteat hunc pœnas dare, cùm scelus fecerit. Tertius motus est iam impotens, qui non, si oportet, vlcisci vult, sed vtique qui rationem euincit. Primum illum animi ictum effugere ratione non possumus: sicut ne illa quidem, quæ diximus accidere corporibus, ne nos oscitatio aliena sollicitet, ne oculi ad intentationem subitam digitorum comprimantur. Ista non potest ratio vincere: consuetudo fortasse, & assidua obseruatio extenuat. Alter ille motus, qui iudicio nascitur, iudicio tollitur. Illud etiamnum quærendum est. Hi qui vulgo sæuiunt, & sanguine humano gaudent, an irascantur, cùm eos occidunt, à quibus nec acceperunt iniu-

iniuriam, non accepisse se existimant, qualis fuit Apollodorus, aut Phalaris.

CAP. V. Hæc non est ira: feritas est. Non enim quia accepit iniuriam, nocet, sed parata est, dum noceat, velle accipere. Nec illa verbera lacerationesque in vltionem petuntur, sed in voluptatem. Quid ergo? Origo huius mali ab ira est: quæ vbi frequenti exercitatione & satietate in obliuionem clementiæ venit, & omne fœdus humanum eiecit animo, nouissimè in crudelitatem transit. Rident itaque, gaudentque, & voluptate multa perfruuntur, plurimumque ab iratarum vultu absunt, per otium sæui. Hannibalem aiunt dixisse, cùm fossam sanguine humano plenam vidisset: O formosum spectaculum! Quanto pulchrius illi visum esset, si flumen aliquod locumque complesset? Quid mirum, si hoc maximè spectaculo caperis innatus sanguini, & ab infante cædibus admotus? Sequetur te fortuna crudelitatis tuæ per viginti annos secunda, dabitque oculis tuis gratum vbique spectaculum. Videbis istud & circa Trasimenum & circa Cannas, & nouissime circa Carthaginem tuam. Volesus nuper sub diuo Augusto proconsul Asiæ, cùm CCC. vna die securi percussisset, incedens inter cadauera vultu superbo, quasi magnificum quiddam conspiciendumque fecisset, Græce proclamauit: O rem regiam! Quid hic rex fecisset? Non fuit hæc ira, sed maius malum & insanabile.

CAP. VI. VIRTVS, inquit, vt honestis rebus propria est, ita turpibus irata esse debet. Quid si dicatur, virtutem & humilem & magnam esse debere? At qui hæc dicit, illam extolli vult, & deprimi. Quoniam lætitia ob rectè factum, clara magnificaque est; ira ob alienum peccatum, sordida & angusti pectoris est; nec vnquam committet virtus, vt vitia, dum compescit, imitetur ipsa: iram castigandam habet, quæ nihilo melior est, sæpe etiam peior his delictis quibus irascitur. Gaudere lætarique proprium & naturale virtutis est: irasci non est ex dignitate eius, non magis quàm mœrere. Atqui iracundiæ tristitia comes est: & in hanc omnis ira vel post pœnitentiam, vel post repulsam reuoluitur. Et si sapientis est, peccatis irasci, magis irascetur maioribus & sæpe irascetur. sequitur, vt non tantum iratus sit sapiens, sed iracundus. Atqui si nec magnam iram, nec frequentem

in animo sapientis locum habere credimus: quid est, quare non ex toto hoc affectu illum liberemus? modus enim esse non potest, si pro facto cuiusque irascendum est. Nam aut iniquus erit, si æqualiter irascetur delictis inæqualibus, aut iracundissimus, si totiens excanduerit, quotiens iram scelera meruerunt. Et quid indignius quam sapientis affectum ex aliena pendere nequitia? Desinet Socrates posse eundem vultum domum referre, quem domo extulerat.

CAP. VII. ATQVI si irasci sapiens debet turpiter factis, & concitari contristarique ob scelera, nihil est ærumnosius sapiente. Omnis illi per iracundiam mœroremque vita transibit. Quod enim momentum erit, quo non improbanda videat? Quotiens processerit domo, per sceleratos illi, auaros que, & prodigos, & impudentes, & ob ista felices, incedendum erit. Nusquam oculi eius flectentur, vt non quod indignentur, inueniat. Deficiet, si totiens à se iram quotiens causa poscet, exigeret. Hæc tot millia ad forum prima luce properantia, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Alius iudicia patris accusat, quæ mereri satius fuit. Alius cum matre consistit. Alius delator venit eius criminis, cuius manifestior reus est: & iudex damnaturus quæ fecit, eligitur: & corona pro mala causa, bona patroni voce corrupta. Quid singula persequor? cum videris forum multitudine refertum, & septa concursu omnis frequentiæ plena, & illum circum, in quo maximam sui partem populus ostendit, hoc scito, istic tantundem esse vitiorum, quantum hominum. Inter istos quos togatos vides, nulla pax est: alter in alterius exitium leui compendio ducitur.

CAP. VIII. NVLLI nisi ex alterius damno quæstus est: felicem oderunt, infelicem contemnunt: maiore grauantur, minori graues sunt: diuersis stimulantur cupiditatibus: omnia perdita ob leuem voluptatem prædamque cupiunt. Non alia quam in ludo gladiatorio vita est, cum iisdem viuentium pugnantiumque. Ferarum iste conuentus est: nisi quod illæ inter se placidæ sunt, morsuque similium abstinent; hi mutua laceratione satiantur. Hoc vno ab animalibus mutuis differunt: quod illa mansuescunt alentibus, horum rabies ipsos à quibus est nutrita depasci-

tur

tur. Nunquam irasci desinet sapiens, si semel cœperit. omnia sceleribus ac vitiis plena sunt. Plus committitur, quam quod possit coercitione sanari. Certatur ingenti quodam nequitiæ certamine; maior quotidie peccandi cupiditas, minor verecundia est. Expulso melioris æquioris que respectu, quocunque visum est, libido se impingit: nec furtiua iam scelera sunt, præter oculos eunt. Adeoque in publicum missa nequitia est, & in omnium pectoribus eualuit, vt innocentia non rata, sed nulla sit. Nunquid enim singuli aut pauci rupere legem? vndique, velut signo dato, ad fas nefasque miscendum coorti sunt.

—Non hospes ab hospite tutus,
Non socer à genero, fratrum quoque gratia rara est.
Imminet exitio vir coniugi, illa mariti.
Lurida terribiles miscent aconita nouercæ.
Filius ante diem patrios inquirit in annos.

Et quota pars ista scelerum est? non descripsit castra ex vna parte contraria, parentum liberorumque sacramenta diuersa, subiectam patriæ ciuis manu flammam, & agmina infestorum equitum ad conquirendas proscriptorum latebras circumuolitantia, & violatos fontes venenis, & pestilentiam manu factam, & præductam obsessis parentibus fossam, plenos carceres, & incendia totas vrbes concremantia, dominationésque funestas, & regnorum publicorumque exitiorum clandestina consilia: & pro gloria habita quæ quamdiu opprimi possunt, scelera sunt. Raptus ac stupra, & ne os quidem libidini exceptum.

CAP. IX. ADDE nunc publica periuria gentium, & rupta fœdera, & in prædam validioris quicquid non resistebat, abductum: circumscriptiones, furta, fraudes, inficiationes, quibus trina non sufficiunt fora. Si tantum irasci vis sapientem, quantum scelerum indignitas exigit: non irascendum illi, sed insaniendum est. Illud potius cogitabis, non esse irascendum erroribus. Quid enim si quis irascatur, in tenebris parum vestigia certa ponentibus? Quid si quis surdis, imperia non exaudientibus? Quid si pueris, quod neglecto dispectu officiorum, ad lusus & ineptos æqualium iocos spectent? Quid si illis irasci velis, qui ægrotant, senescunt, fatigantur? Inter cetera mortalitatis incommoda, & hæc est, caligo mentium

nec tantum necessitas errandi, sed errorem amor. Ne singulis iraſcaris, vniuersis ignoſcendum? generi humano venia tribuenda est. Si iraſceris iuuenibus senibusque quod peccant: iraſcere infantibus, quod peccaturi sunt. Num quis iraſcitur pueris, quorum ætas nondum nouit rerum diſcrimina? Maior est excusatio & iustior, hominem esse, quam puerum. Hac conditione nati sumus, animalia obnoxia non paucioribus animi quam corporis morbis: non quidem obtusa, nec tarda, sed acumine noſtro male vtentia, alter alteri vitiorum exempla. Quisque sequitur priores male iter ingressos. Quid ni habeant excusationem cum publica via errauerint?

Cap. X. In singulos seueritas imperatoris diſtringitur: at necessaria venia est, vbi totus deseruit exercitus: Quid tollit iram sapientis? turba peccantium. Intelligit quam iniquum sit, & periculosum, iraſci publico vitio. Heraclitus quotiens prodierat, & tantum circa se malè viuentium, immo malè pereuntium viderat, flebat: miserebatur omnium, qui sibi læti felicésque occurrebant, miti animo, sed nimis imbecillo: & ipse inter deplorandos erat. Democritum contra aiunt, nunquam sine risu in publico fuisse. Adeo nihil illi videbatur serium eorum, quæ serio gerebantur. Vbi istic iræ locus est? Aut ridenda omnia, aut flenda sunt. Non iraſcetur sapiens peccantibus: Quare? quia scit neminem naſci sapientem, sed fieri. scit paucissimos omni æuo sapientes euadere, quia condicionem humanæ vitæ perſpectam habet. Nemo autem naturæ sanus iraſcitur. Quid enim si mirari velit, non in siluestribus dumis poma pendere? Quid si miretur spineta senésque non vtili aliqua fruge completi? Nemo iraſcitur, vbi vitium natura defendit. Placidus itaque sapiens & æquus erroribus, non hostis, sed correptor peccantium, hoc quotidie procedit animo. Multi mihi occurrent vino dediti, multi libidinosi, multi ingrati, multi auari, multi furiis ambitionis agitati. Omnia ista tam propitius aſpiciet, quam ægros suos medicus. Nunquid ille, cuius nauigium multam, vndique laxatis compagibus, aquam trahit, nautis ipsique nauigio iraſcitur? Occurrit potius, & aliam excludit vndam, aliam egerit, manifesta foramina præcludit, latentibus & ex occulto sentinam ducentibus labo-

labore continuo resistit: nec ideo intermittit, quia quantum exhaustum est subnascitur. Lento adiutorio opus est contra mala continua & fœcunda, non vt desinant, sed ne vincant.

CAP. XI. VTILIS est, inquit, ira: quia contemptum effugit, quia malos terret. Primum ira si quantum minatur, valet, ob hoc ipsum quia terribilis est, & inuisa est. Periculosius est autem timeri, quam despici. Si vero sine viribus est, magis exposita contemptui est, & derisum non effugit. Quid enim est iracundia in superuacuum tumultuante frigidius? Deinde non ideo quædam, quia terribiliora, potentiora sunt: nec hoc sapientis dici velim, quod feræ quoque telum est timeri. Quid? non timetur febris, podagra, huleus malum? Nunquid ideo quicquam in istis boni est? an contra, omnia despecta, & fœda, & turpia timentur? Ira per se deformis est, & minimè metuenda. At timetur à pluribus, sicut deformis persona ab infantibus. Quid quod semper in auctores redundat timor, nec quisquam metuitur, ipse securus? Occurrat hoc loco tibi Laberianus ille versus, qui medio ciuili bello in theatro dictus, totum in se populum non aliter conuertit, quàm si missa esset vox publici affectus:

Necesse est multos timeat, quem multi timent.

Ita natura constituit, vt quod alieno metu magnum est, à suo non vacet. Leoni, inquam, pauida sunt ad leuissimos strepitus pectora. Acerrimas feras vmbra, vox, & odor insolitus exagitat. Quicquid terret, & trepidat. Non est ergo quare concupiscat quisquam sapiens timeri.

CAP. XII. NEC ideo iram magnum quisquam putet, quia formidini est: quoniam quædam etiam contemptissima timentur. venena, & ossa mortifera, & morsus. Nec est mirum, cum maximos ferarum greges linea pennis distincta contineat, & in insidias agat: ab ipso effectu dicta formido. vanis enim vana terrori sunt. Curriculi motus, rotarumq; versata facies leones redigit in caueam. Elephantes porcina vox terret. Sic itaque ira metuitur, quomodo vmbra ab infantibus, à feris rubens pinna. Non ipsa in se quicquam habet firmum aut forte, sed leues animos mouet. Nequitia, inquit, de rerum natura tollenda est, si velis iram tollere. Neutrum autem potest fieri. Primum potest aliquis

non algere quamuis ex rerum natura hiems sit: & non æstuare quamuis menses æstiui sint. Aut loci beneficio aduersus intemperiem anni tutus est, aut patientia corporis sensum vtriusque peruincit. Deinde verte istud. Necesse est prius virtutem ex animo tollas, quam iracundiam recipias: quoniam cum virtutibus vitia non coëunt. Nec magis quisquam eodem tempore & iratus potest esse, & vir bonus quam æger & sanus. Non potest, inquit, omnis ex animo ira tolli: nec hoc hominis natura patitur. Atqui nihil est tam difficile & arduum, quod non humana mens vincat, & in familiaritatem perducat assidua meditatio: nulliq́ue sunt tam feri & sui iuris affectus, vt non disciplinâ perdomentur. Quodcunque sibi imperauit animus, obtinuit. Quidam ne vnquam riderent consecuti sunt. Vino quidam, alij Venere, quidam omni humore interdixere corporibus. Alius contentus breui somno vigiliam indefatigabilem extendit. Didicerunt alij tenuissimis & aduersis finibus currere, & ingentia, vixq́ue humanis toleranda viribus onera portare, & in immensam altitudinem mergi, ac sine vlla respirandi vice perpeti maria.

Cap. XIII. Mille sunt alia quibus pertinacia impedimentum omne transcendit, ostenditq́ue nihil esse difficile cuius sibi ipsa mens patientiam indiceret. Istis quos paulo ante retuli, aut nulla pertinacis studij, aut non digna merces fuit. Quid enim magnificum consequitur ille, qui meditatus est per intensos funes ire? qui sarcinæ ingenti ceruices supponere? qui somno non submittere oculos? qui penetrare in imum mare? & tamen ad finem operis non magno auctoramento labor peruenit. Nos non aduocabimus patientiam, quos tantum præmium expectat, felicis animi immota tranquilitas? Quantum est effugere maximum malum iram, & cum illa rabiem, sæuitiam, crudelitatem, furorem & alios comites eius affectus? Non est quod patrocinium nobis quæramus, & excusatam licentiam, dicentes, aut vtile esse aut ineuitabile. Cur enim tandem vitio aduocatus defuit? non est quod dicas, excidi non posse. Sanabilibus ægrotamus malis: ipsaq́ue nos in rectum genitos natura, si emendari velimus, iuuat. Nec vt quibusdam visum est, arduum in virtutes & asperum iter est: plana adeuntur. Non vanæ vobis auctor rei venio. Facilis

est ad

est ad beatam vitam via, inire modo bonis auspiciis, ipsisque diis iuuantibus. Modo difficilius est, facere ista quæ facitis. Quid enim quiete otiosius animi? Quid ira laboriosius? Quid clementia remissius? Quid crudelitate negotiosius? Vacat pudicitia, libido occupatissima est. Omnium denique virtutum tutela facilior est: vitia magno coluntur. Debet ira remoueri. Hoc ex parte fatentur etiam, qui dicunt esse minuendam. Tota dimittatur: nihil profutura est: sine illa facilius rectiúsque scelera tollentur: mali punientur, & traducentur in melius.

CAP. XIV. OMNIS quæ debet sapiens, sine vllius malæ rei ministerio efficiet: nihilque admiscebit, cuius modum sollicitus obseruet. Nunquam itaque iracundia admittenda est: aliquando simulanda, si segnes audientium animi concitandi sunt: sicut tarde consurgentes ad cursum equos stimulis facibúsque subditis excitamus. Aliquando incutiendus est his metus, apud quos ratio non proficit. Irasci quidem non magis vtile est, quam mœrere, quam metuere. Quid ergo? non incidunt causæ, quæ iram facessant? Sed tunc maxime illi opponendæ manus sunt: nec est difficile, vincere animum: cum athletæ quoque in vilissima sui parte occupati, tamen ictus doloréssque patiantur, vt vires cædentis exhauriant, nec cum ira suadet, feriunt, sed cum occasio. Pyrrhum maximum præceptorem certaminis gymnici, solitum aiunt his quos exercebat, præcipere, ne irascerentur. Ira enim perturbat artem: & qua noceat, tantum, non qua caueat, aspicit. Sæpe itaque ratio patientiam suadet, ira vindictam: & qui primi defungi malis potuimus, in maiora deuoluimur. Quosdam vnius verbi contumelia, non æquo animo lata, in exilium proiecit: & qui leuem iniuriam silentio ferre noluerant grauissimis malis obruti sunt: indignatique, aliquid ex plenissima libertate diminui, seruile in sese extraxerunt iugum.

CAP. XV. VT scias, inquit, an ira habeat in se generosi aliquid, liberas videbis gentes quæ iracundissimæ sunt: vt Germanos & Scythas. Quod euenit, quia fortiora solidaque natura ingenia, antequam disciplina molliantur, prona in iram sunt. Quædam non nisi melioribus innascuntur ingeniis: sicut valida arbusta & læta, quamuis negle-

cta tellus creat: alia fœcundi soli silua est. Itaque & ingenia natura fortia iracundiam ferunt, nihilque tenue & exile capiunt ignea & feruida: sed imperfectus ille vigor est, vt omnibus quæ sine arte ipsius tantum naturæ bono, exurgunt, sed nisi cito domita sunt, quæ fortitudini apta erant audaciæ temeritatique consuescunt. Quid? non mitioribus animis vitia leuiora coniuncta sunt? vt misericordia, amor, & verecundia. Itaque tibi sæpe bonam indolem in malis quoque ostendam. sed non ideo vitia non sunt, si naturæ melioris indicia sunt. Deinde omnes istæ feritate libere gentes, leonum luporumque ritu, vt seruire non possunt, nec ita imperare. Non enim humani vim ingenij, sed feri & intractabilis habent. Nemo autem regere potest, nisi qui & regi.

CAP. XVI. FERE itaque imperia penes eos fuere populos qui mitiore cœlo vtuntur. In frigora Septemtionémque vergentibus immansueta ingenia sunt, vt ait poëta,

suóque simillima cœlo.

Animalia, inquit, generosissima habentur, quibus multum inest iræ. Errat, qui ea in exemplum hominis adducit, quibus pro ratione est impetus. homini pro impetu, ratio est. Sed nec illis quidem omnibus idem prodest. Iracundia leones adiuuat, pauor ceruos, accipitrem impetus, columbum fuga. Quid, quod ne illud quidem verum est, optima animalia esse iracundissima? Feras ne putem quibus ex raptu alimenta sunt, meliores, quo iratiores? Patientiam laudauerim boum, & equorum frænos sequentium? Quid autem est cur hominem ad tam infelicia exempla reuoces, cum habeas mundum, Deumque quem ex omnibus animalibus, vt solus imitetur, solus intelligit? Simplicissimi, inquit, omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim & versutis comparantur & simplices videntur, quia expositi sunt: quos quidem non simplices dixerim, sed incautos. Stultis, luxuriosis, nepotibúsque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.

CAP. XVII. ORATOR, inquit, iratus aliquando melior est. Immo imitatus iratum. Nam & histriones in pronuntiando non irati populum mouent, sed iratum bene agentes. & apud iudices itaque, & in concione, & vbicunque alicui animi ad nostrum arbitrium agendi sunt, modo

do iram, modo metum, modo misericordiam, vt aliis incutiamus ipsi simulabimus: & sæpe id quod veri affectus non effeciſſent, effecit imitatio affectuum. Languidus, inquit, animus est, qui ira caret. Verum est, si nihil habet ira valentius. Nec latronem oportet esse, nec prædam, nec misericordem, nec crudelem. Illius nimis mollis animus, huius nimis durus est. Temperatus sit sapiens: & ad res fortius agendas non irator, sed vim adhibeat.

CAP. XVIII. QVONIAM quæ de ira quæruntur tractauimus, accedamus ad remedia eius. Duo autem, vt opinor, sunt: ne incidamus in iram, & ne in ira peccemus. Vt in corporum cura, alia de tuenda valetudine, alia de restituenda, præcepta sunt: ita aliter iram debemus repellere, aliter compescere vt vincamus. Quædam ad vniuersam vitam pertinentia præcipientur; ea in educationem, & in sequentia tempora diuidentur. Educatio maximam diligentiam, plurimumque profuturam desiderat. Facile est enim teneros adhuc animos componere. Difficulter reciduntur vitia, quæ nobiscum creuerunt. Opportunissima ad iracundiam feruidi natura est. Nam cùm elementa sint quatuor, ignis, aqua, aër, & terra, potestates pares his sunt frigida, feruida, arida, atque humida. Et locorum itaque & animalium, & corporum, & morum varietatibus, mixtura elementorum facit, & proinde in aliquos magis incumbunt, prout alicuius elementi maior vis abundauit. Inde quasdam humidas vocamus aridasque regiones, & calidas, & frigidas. Eadem animalium & hominum discrimina sunt.

CAP. XIX. REFERT quantum quisque humidi in se calidique contineat. Cuius in illo elementi portio præualebit, inde mores erunt. Iracundos feruidi mistura facit. Est enim actuosus & pertinax ignis. Frigidi mistura frigidos facit. Pigrum est enim contractumque frigus. Volunt itaque quidam ex nostris iram in pectore moueri, efferuescente circa cor sanguine. Causa cur hic potissimum assignetur iræ locus, non alia est, quàm quod in toto corpore calidissimum pectus est. Quibus humidi plus inest, eorum paulatim crescit ira: quia non est paratus illis calor, sed motu acquiritur. Itaque puerorum fœminarumque iræ acres magis quàm graues sunt, leuioresque durant. Incipiunt. Siccis ætatibus vehemens robustaque ira est.

sed sine incremento, non multum sibi adiiciens: quia inclinatum calorem frigus insequitur. Senes difficiles & queruli sunt, vt ægri & conualescentes, & quorum aut lassitudine, aut detractione sanguinis exhaustus est calor. In eadem causa sunt siti fameque rabidi, & quibus exangue corpus est, malignéque alitur & deficit. Vinum incendit iram: quia calorem auget pro cuiusque natura.

CAP. XX. QVIDAM ebrij efferuescunt, quidam sicci. Neque vlla alia causa est, cur iracundissimi sint flaui rubentésque: quibus talis natura color est, qualis fieri ceteris inter iram solet. Mobilis enim illis agitatusque sanguis est. Sed quemadmodum natura quosdam procliues in iram facit: ita multæ incidunt causæ, quæ idem possint quod natura. Alios morbus aut iniuria corporum in hoc perduxit, alios labor, & continua pernigilia, noctésque sollicitæ, & desideria, amorésque: & quicquid aliud aut corpori nocuit aut animo, ægram mentem in querelas parat. Sed ista omnia initia causæque sunt: plurimumque potest consuetudo: quæ si grauis est, alit vitium. Naturam quidem mutare difficile est, nec licet semel mixta nascentium elementa conuertere. Sed in hoc nosse profuit, vt calentibus ingeniis subtrahatur vinum: quod pueris Plato negandum putat, & ignem vetat igne incitari. Nec cibis quidem implendi sunt. Distenduntur enim corpora, & animi cum corpore tumescent. Labor illos citra lassitudinem exerceat: vt minuatur, non vt consumatur calor, nimiusque ille feruor despumet. Lusus quoque proderunt. Modica enim voluptas laxat animos, & temperat. Humidioribus, siccioribus & frigidis non est ab ira periculum: sed maiora vitia metuenda sunt, pauor, difficultas, & desperatio, & suspiciones.

CAP. XXI. MOLLIENDA itaque fouenda quo talia ingenia, & in lætitiam euocanda sunt. Et quia aliis contra iram, aliis contra tristitiam remediis vtendum est, nec dissimilibus tantum ista, sed contrariis curanda sunt, semper ei occurremus, quod increuerit. Plurimum, inquam proderit pueros statim salubriter institui. Difficile autem regimen est: quia dare debemus operam, ne aut iram in illis nutriamus, aut indolem retundamus. Diligenti obseruatione res indiget. Vtrumque enim & quod extollendum,

& quod

& quod deprimendum est, similibus alitur. Facile autem etiam attendentem similia decipiunt. Crescit licentia spiritus, seruitute comminuitur. Assurgit, si laudatur, & in spem sui bonam adducitur. Sed eadem ista insolentiam & iracundiam generant. Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modo frænis vtamur, modo stimulis: nihil humile, nihil seruile patiatur. Nunquam illi necesse sit rogare suppliciter: nec prosit rogasse: potius causæ suæ, & prioribus factis, & bonis in futurum promissis donetur. In certaminibus æqualium nec vinci illum patiamur, nec irasci. Demus operam, vt familiaris sit his cum quibus contendere solet: vt in certamine assuescat non nocere velle, sed vincere. Quotiens superauerit, & dignum aliquid laude fecerit, attolli, non gestire patiamur. Gaudium enim exultatio, exultationem tumor, & nimia æstimatio sui sequitur. Dabimus aliquod laxamentum: in desidiam vero otiumque non resoluemus, & procul à contractu deliciarum retinebimus. Nihil enim magis fecit iracundos, quàm educatio mollis & blanda. Ideo vnicis quo plus indulgetur, pupillisque quo plus licet, corruptior animus est. Non resistet offensus, cui nihil vnquam negatum est, cui lacrymas sollicita semper mater abstersit, cui de pædagogo satisfactum est. Non vides, vt maiorem quamque fortunam maior ira comitetur? In diuitibus nobilibúsque & magistratibus præcipuè apparet, cum quicquid leue & inane in animo erat, secunda se aura sustulit. Felicitas iracundiam nutrit, vbi aures superbas assentatorum turba circumstetit. Tibi enim ille respondeat? Non pro fastigio te tuo metiris: ipse te proiicis: & alia, quibus vix sanæ & ab initio bene fundatæ mentes restiterint. Longè itaque ab assentatione pueritia remouenda est. Audiat verum, & timeat: interim vereatur, semper maioribus assurgat. Nihil per iracundiam exoret. Quod flenti negatum fuerat, quieto offeratur: & diuitias parentum in conspectu habeat, non in vsu. Exprobrentur illi perperam facta.

CAP. XXII. PERTINEBIT ad rem, præceptores pædagogósque pueris placidos dari. Proximis applicatur omne quod tenerum est, & in eorum similitudinem crescit, nutricum & pædagogorum retulere mox in adolescentia mores. Apud Platonem educatus puer cum ad

parentes relatus, vociferantem videret patrem; Nunquam, inquit, hoc apud Platonem vidi. Non dubito quin citius patrem imitatus sit, quàm Platonem. Tenuis ante omnia sit victus, & non pretiosa vestis, & similis cultus cum æqualibus. Non irascetur aliquem sibi comparari, quem ab initio inultis parem feceris. Sed hæc ad liberos nostros pertinent. In nobis, si quidem sors nascendi & educatio nec virij locum, nec iam præcepti habet; sequentia ordinanda sunt. Contra primas itaque causas pugnare debemus. Causa autem iracundiæ, opinio iniuriæ est; cui non facile credendum est, nec apertis quidem manifestisque statim accedendum est. Quædam enim falsa, veri speciem ferunt. Dandum semper est tempus. Veritatem enim dies aperit. Ne sint aures criminantibus faciles. Hoc humanæ naturæ vitium suspectum notumque nobis sit: quodque inuiti audimus, libenter credimus: & antequam iudicemus irascimur.

Cap. XXIII. Quid quod non criminationibus tantum, sed suspicionibus impellimur, & ex vultu risuque aliena peiora interpretati innocentibus irascimur. Itaque agenda est contra se causa absentis, & in suspenso ira retinenda. Potest enim pœna dilata exigi, non potest exacta revocari. Notus est ille tyrannicida, qui imperfecto opere comprehensus, & ab Hippia tortus, vt consios indicaret, circunstantes amicos tyranni nominauit, quibus quàm maxime caram salutem eius sciebat. Et cùm ille singulos, vt nominati erant, occidi iussisset, interrogauit ecquis superesset? Tu, inquit, solus: neminem enim alium, cui carus esses, reliqui. Effecit ira, vt tyrannus tyrannicidæ manus commodaret & præsidia sua gladio suo cæderet. Quanto animosius Alexander: qui cùm legisset epistolã matris, qua admonebatur, vt à veneno Philippi medici caueret, acceptam potionem non deterritus bibit. Plus sibi de amico suo credidit. Dignus fuit qui innocentem haberet, dignus qui faceret. Hoc eo magis in Alexandro laudo, quia nemo tam obnoxius iræ fuit. Quo rarior autem moderatio in regibus, hoc laudanda magis est. Fecit & hoc & C. Cæsar ille qui victoria ciuili clementissime vsus est. Cum sarcinam deprehendisset epistolarum ad Pompeium missarum, ab iis qui videbantur aut in aduersis, aut in neutris fuisse partibus, combussit: quamuis enim moderatè soleret irasci, maluit

tamen

tamen non posse. Gratissimum putauit genus veniæ, nescire quid quisque peccasset. Plurimum mali credulitas facit. Sæpe ne audiendum quidem est, quoniam in quibusdam rebus satius est decipi, quam diffidere.

CAP. XXIV. TOLLENDA ex animo suspicio & coniectura, fallacissima irritamenta. Ille me parum humanè salutauit, ille osculo meo non adhæsit, ille inchoatum sermonem cito abrupit, ille ad cœnam non vocauit, illius vultus aduersior visus est. Non deerit suspicioni argumentatio. Simplicitate opus est & benigna rerum æstimatione. Nihil nisi quod in oculos incurret, manifestumque erit, credamus. Et quotiens suspicio nostra vana apparuerit, obiurgemus credulitatem. Hæc enim castigatio consuetudinem efficiet non facile credendi.

CAP. XXV. INDE & illud sequitur, vt minimis sordidisque rebus non exacerbemur. Parum agilis est puer, aut tepidior aqua potui erogata, aut turbatus thorus, aut mensa negligentius posita. Ad ista concitari, insania est. æger & infelicis valetudinis est, quem leuis aura contraxit: affecti oculi, quos candida vestis obturbat: dissolutus deliciis, cuius latus alieno labore condoluit. Mindycidem aiunt fuisse ex Sabaritarum ciuitate: qui cum vidisset fodientem & altius rastrum alleuantem, lassum se fieri questus, vetuit illum opus in conspectu suo facere. Idem sæpius questus est, quod foliis rosæ duplicatis incubuisset. Vbi animum simul & corpus voluptates corrupere, nihil tolerabile videtur: non quia dura, sed quia molles patimur. Quid enim est cur tussis alicuius, aut sternutamentum, aut musca parum curiose fugata nos in rabiem agat, aut versus calix, aut clauis negligentis serui manibus elapsa? Ferret ista æquo animo ciuile conuicium & ingesta in concione curiave maledicta, cuius aures tracti subsellij stridor offendit? Perpetietur hic famem, & æstiuæ expeditionis sitim, qui puero male diluenti niuem, irascitur?

CAP. XXVI. NVLLA itaque res magis iracundiam alit, quam luxuria intemperans & impatiens. Dure tractandus animus est, vt ictum non sentiat, nisi grauem. Irascimur aut his à quibus nec accipere iniuriam potuimus, aut his à quibus accipere potuimus. Ex prioribus quædam sine sensu sunt: vt librum, quem minutoribus litteris scriptum

sæpe proiecimus, & mendosum lacerauimus: vt vestimenta, quæ quia displicebant, scidimus. His iratsci quàm stultum est, quæ iram nostram nec metuerunt, nec sentiunt? Sed nos offendunt videlicet qui illa fecerunt. Primum sæpe antequam hoc apud nos distinguamus, iratscimur: deinde fortasse ipsi quoque artifices excusationes iustas afferent. Alius non potuit melius facere quam fecit: nec ad tuam contumeliam parum didicit. Alius non in hoc vt te offenderet, fecit Ad vltimum quid est dementius, quàm bilem in homines collectam in res effundere? Atqui vt his iratsci dementis est, quæ anima carent, sic & mutis animalibus: quia nulla est iniuria, nisi à consilio profecta. Nocere itaque nobis possunt, vt ferrum aut lapis: iniuriam quidem facere non possunt. Atqui contemni se quidam putant, vbi equi iidem obsequentes alteri equiti, alteri contumaces sunt: tanquam iudicio, non consuetudine & arte tractandi, quædam quibusdam subiectiora sint.

CAP. XXVII. AT QVI vt his iratsci stultum est, ita pueris, & non multum à puerorum prudentia distantibus. Omnia enim ista peccata apud æquum iudicem pro innocentia habent imprudentiam. Quædam sunt quæ nocere non possunt, nullamque vim nisi beneficam & salutarem habent: vt dij immortales, qui nec volunt obesse, nec possunt. Natura enim illis mitis & placida est, tam longè remota ab aliena iniuria, quàm à sua. Dementes itaque, & ignari veritatis, illis imputant sæuitiam maris, immodicos imbres, pertinaciam hiemis: cùm interim nihil horum quæ nobis nocent prosuntque, ad nos propriè dirigatur. Non enim nos causa mundo sumus, hiemem æstatemque referendi. suas ista leges habent, quibus diuina exercentur. Nimis nos suspicimus, si digni nobis videmur, propter quos tanta moueantur. Nihil ergo horum in nostram iniuriam fit: immo contra nihil non ad salutem. Quædam esse diximus, quæ nocere non possunt: Quædam, quæ nolunt. In his erunt boni magistratus, parentésque, & præceptores, & iudices: quorum castigatio sic accipienda est quomodo scalpellum & abstinentia, & alia quæ profutura torquent. Affecti sumus pœna. Succurrat non tantum quid patiamur, sed quid fecerimus: in consilium de vita nostra mittamur. Si verum ipsi dicere nobis voluerimus, pluris litem nostram æstimabimus.

bimus. Si volumus æqui omnium rerum iudices esse, hoc primum nobis suademus, Neminem nostrum esse sine culpa. Hinc enim maxima indignatio oritur: Nihil peccaui: nihil feci: immo nihil fateris. Indignamur aliqua admonitione aut coercitione nos castigatos: cum illo ipso tempore peccemus, quo adiicimus malefactis arrogantiam & contumaciam. Quis est iste, qui se profitetur omnibus legibus innocentem? Vt hoc ita sit, quam angusta innocentia est, ad legem bonum esse? Quanto laetius officiorum patet, quàm iuris regula? Quàm multa pietas, humanitas, liberalitas, iustitia, fides exigunt: quæ omnia extra publicas tabulas sunt?

CAP. XXVIII. SED ne ad illam quidem arctissimam innocentiæ formulam præstare nos possumus. Alia fecimus, alia cogitauimus, alia optauimus, aliis fauimus. In quibusdam innocentes sumus, quia non successit. Hoc cogitantes, æquiores simus delinquentibus, cedamus obiurgantibus: vtique nobis ne irascamur. Cui enim non, si nobis quoque? Minime diis. Non enim illorum, sed lege mortalitatis patimur, quicquid incommodi accidit. At morbi dolorésq; incurrunt. Vtique aliqua fugiendum est, domicilium putre sortitis. Dicetur aliquis male de te loquutus cogita an prior feceris, cogita de quam multis loquaris. Cogitemus, inquam, alios non facere iniuriam, sed reponere: alios pro nobis facere, alios coactos facere, alios ignorantes: etiam eos qui volentes scientésque faciunt, ex iniuria nostra non ipsam iniuriam petere. Aut dulcedine vrbanitatis prolapsus est, aut fecit aliquid, non vt nobis obesset, sed quia consequi ipse non poterat, nisi nos repulisset. Sæpe adulatio, dum blanditur, offendit. Quisquis ad se retulerit, quotiens ipse in suspicionem falsam inciderit, quam multis officiis suis fortuna speciem iniuriæ induerit, quam multos post odium amare cœperit, poterit non statim irasci: vtique si sibi tacitus ad singula quibus offenditur, dixerit: Hæc & ipse commisi. Sed vbi tam æquum iudicem inuenies? Is qui nullius non vxorem concupiscit, & satis iustam putat causam amandi, quod aliena est, idem vxorem suam aspici non vult: & fidei acerrimus exactor, est perfidus: & mendacia persequitur, ipse periurus: & litem sibi inferri ægerrime calumniator patitur. Pudicitiam seruulorum suorum attentari non

vult qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus: à tergo nostra sunt. Inde est, quod tempestiua filij conuiuia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit, qui nihil suæ negauit: & homicidæ tyrannus irascitur: & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est, quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consuluerimus nos: Nunquid & ipsi tale quid commisimus? Nunquid sic errauimus? Expeditne nobis ista damnari? Maximum remedium est iræ, mora. Nec ab illa pete initio, vt ignoscat, sed vt iudicet. desinet, si expectat: nec vniuersam illam tentaueris tollere. graues habet impetus primos. tota vincetur, dum partibus carpitur.

CAP. XXIX. Ex his quæ nos offendunt, alia renunciantur nobis, alia ipsi audimus aut videmus. His quæ narrata sunt, non debemus cito credere. Multi ementiuntur, vt decipiant: multi, quia decepti sunt. Alius criminatione gratiam captat, & fingit iniuriam, vt videatur doluisse factam. Est aliquis malignus, & qui amicitias cohærentes diducere velit. Est suspicax, & qui spectare ludos cupiat, & ex longinquo tutoque speculetur, quos commisit. De paruula summa iudicaturo, tibi res sine teste non probaretur. testis sine iureiurando non valeret: vtrique parti dares aduocationem, dares tempus, nec semel audires. Magis enim veritas elucet, quo sæpius ad manum venit. Amicum condemnas de præsentibus, antequam audias, antequam interroges. Illi, antequam aut accusatorem suum nosse liceat, aut crimen, irasceris. Iam enim iam quid vtrinque diceretur, audisti. Hic ipse qui ad te detulit, desinet dicere, si probare debuerit. Non est, inquit, quod me protrahas. Ego productus negabo. Alioqui nihil vnquam tibi dicam. Eodem tempore, & instigat, & ipse se certamini & pugnæ subtrahit. Qui dicere tibi nisi clam non vult, pæne non dicit. Quid est iniquius, quam secreto credere, palam irasci?

CAP. XXX. Quorundam ipsi testes sumus. In his naturam excutiemus voluntatemque facientium. Puer est? ætati donetur: nescit an peccet. Pater est, aut tantum profuit, vt illius iam iniuria ius sit: aut fortassis ipsum hoc meritum eius est, quo offendimur. Mulier est. errat. Iussus est. necessitati quis nisi iniquus succenset? Læsus est. non est iniuria, pati quod prior feceris. Iudex est. Plus illius credas sententiæ

riæ quam tuæ. Rex est, si nocentem punit, cede iustitiæ: si innocentem cede fortunæ. Mutum animal est, aut simile muto? imitaris illud, si iratsceris. Morbus est, aut calamitas? leuius transiliet sustinentem. Deus est? tam perdis operam cum illi iratsceris quam cum illum alteri precaris iratum. Bonus vir est, qui iniuriam fecit? noli credere. Malus? noli mirari. Dabit pœnas alteri quas debet tibi: & iam sibi dedit, qui peccauit. Duo sunt, vt dixi, quæ iracundiam concitant. Primum, si iniuriam videmur accepisse: de hoc satis dictum est. Deinde, si inique accepisse. de hoc dicendum est. Iniqua quædam iudicant homines, quia pati non debuerint: quædam, quia non speraverint. Indigna putamus, quæ inopinata sunt. Itaque maxime commouent, quæ contra spem expectationemque euenerunt. Nec aliud est, quare in domesticis minima offendant: in amicis iniuriam vocemus negligentiam.

CAP. XXXI QVOMODO ergo, inquit, inimicorum nos iniuriæ mouent? quia non expectauimus illas, aut certe non tantas. Hoc efficit amor nostri nimius: inuiolatos nos etiam inimicis iudicamus esse debere. Regis quisque intra se animum habet, vt licet etiam sibi dari velit in alterum, in se nolit alteri. Aut ignorantis nos itaque rerum, aut insolentia iracundos facit. Ignorantia. Quid enim mirum est, malos mala facinora edere? Quid noui est, si inimicus nocet, amicus offendit, filius labitur, seruus peccat? Turpissimam aiebat Fabius Imperatori excusationem esse, Non putaui. Ego turpissimam homini puto. Omnia puta, expecta. & in bonis moribus aliquid existet asperius. Fert humana natura infidos animos, fert ingratos, fert cupidos, fert impios. Cum de moribus vnius iudicabis, de publicis cogita. Vbi maxime gaudebis, maxime metues. Vbi tranquilla tibi omnia videntur, ibi nocitura non desunt, sed quiescunt. Semper futurum aliquid quod offendat existima. Gubernator nunquam ita totos sinus explicuit securus, vt non expedita ad contrahendum armamenta disponeret. Illud ante omnia cogita, fœdum esse & execrabilem vim nocendi, & alienissimam homini cuius beneficio etiam sæua mansuescunt. Aspice elephantorum iugo colla submissa, taurorum pueris pariter ac fœminis persultantibus terga impune calcata, & repentes inter pocula sinusque innoxio lapsu dracones, & intra domum vrsorum

leonumque ora placida tractantibus, adulanteſque domino feras. Pudebit cum animalibus permutaſſe mores. Nefas eſt nocere patriæ: ergo ciui quoque. Nam hic pars patriæ eſt. Sanctæ partes ſunt, ſi vniuerſum venerabile eſt. ergo & homini. Nam hic in maiore tibi vrbe ciuis eſt. Quid ſi nocere velint manus pedibus? manibus oculi? Vt omnia inter ſe membra conſentiunt, quia ſingula ſeruari, totius intereſt: ita homines ſingulis parcent, quia ad cœtum geniti ſumus. Salua autem eſſe ſocietas niſi amore & cuſtodia partium non poteſt. Ne viperas quidem & natrices, & ſi quâ morſu aut ictu nocent, affligeremus, ſi vt reliqua manſuefacere poſſemus, aut efficere ne nobis aliiſve periculo eſſent. Ergo ne homini quidem nocebimus quia peccauit, ſed ne peccet. Nec vnquam ad præteritum, ſed ad futurum pœna referetur. Non enim iraſcitur, ſed cauet. Nam ſi puniendus eſt cuicumque prauum malificumque ingenium eſt, pœna neminem excipiet.

CAP. XXXII. AT enim ira habet aliquam voluptatem: & dulce eſt dolorem reddere. Minime. Non enim vt in beneficiis honeſtum eſt, merita meritis repenſare: ita iniurias iniuriis. Illic, vinci turpe eſt: hic, vincere, inhumanum verbum eſt, & quidem pro iſto receptum, vltio: & à contumeliâ non differt niſi ordine. Qui dolorem regerit, tantum excuſatius peccat. M. Catonem in balneo quidam percuſſit imprudens. Quis enim illi ſciens faceret iniuriam? Poſtea ſatisfacienti Cato, Non memini, inquit, percuſſum me. Melius putauit, non agnoſcere, quàm ignoſcere. Nihil, inquis, illi poſt tantam petulantiam mali factum eſt? Immo multum boni: cœpit Catonem noſſe. Magni animi eſt, iniurias deſpicere. Vltionis contumelioſiſſimum genus eſt, non eſſe viſum dignum, ex quo peteretur vltio. Multi leues iniurias altius demiſere dum vindicant. Ille magnus & nobilis eſt, qui more magnæ feræ latratus minutorum canum ſecurus exaudit. Minus, inquit, contemnemur, ſi vindicauerimus iniuriam: ſi tanquam ad remedium ſine ira veniamus: non quaſi dulce ſit vindicari, ſed quaſi vtile.

CAP. XXXIII. SÆPE autem ſatius fuit diſſimulare, quàm vlciſci. Potentiorum iniuriæ hilari vultu non patienter tantùm ferendæ ſunt. Facient iterum, ſi feciſſe crediderint.

derint. Hoc habent pessimum animi magna fortuna insolentes, quos læserunt, & oderunt. Notissima vox est eius, qui in cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret, quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem: Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Sæpe adeo iniuriam vindicare non expedit, vt ne fateri quidem expediat. C. Cæsar Pastoris splendidi equitis Romani filium cum in custodia habuisset, mundiciis eius & cultioribus capillis offensus, rogante patre, vt salutem sibi filij concederet, quasi de supplicio eius admonitus, duci protinus iussit. Ne tamen omnia inhumane faceret aduersum patrem, ad cœnam illum inuitauit eo die. Venit Pastor nihil vultu exprobrante. Propinauit illi Cæsar heminam: & posuit illi custodem, perdurauit miser, non aliter quam si filij sanguinem biberet. Vnguentum & coronas misit, & obseruare iussit an sumeret. Sumpsit eo die, quo filium extulerat, immo quo non extulerat. Iacebat conuiua centesimus, & potiones vix honestas natalibus liberorum, podagricus senex hauriebat: cum interim non lacrymas emisit, nec dolorem aliquo signo erumpere passus est. Cœnauit tanquam pro filio exorasset. Quæris, quare? Habebat alterum. Quid ille Priamus? non dissimulauit iram, & regis genua complexus est? Funestam perfusamque cruore filij manum, ad os suum retulit & cœnauit: sed tamen sine vnguento, sine coronis: & illum hostis sæuissimus multis solatiis, vt cibum caperet, hortatus est, non vt pocula ingentia super caput posito custode siccaret. Contemsissem Pastorem, si sibi timuisset: nunc iram compescuit pietas. Dignus fuit, cui permitteret à conuiuio ad ossa filij legenda discedere. Ne hoc quidem permisit: benignus interim & comis adolescens propinationibus senem crebris, vt cura leniretur, lacessebat. Contra ille se lætum, & oblitum quid eo esset actum die, præstitit. Perierat alter filius, si carnifici conuiua non placuisset.

CAP. XXXIV. ERGO ita abstinendum est, siue par est qui lacessendus est, siue superior, siue inferior. Nam cum pare contendere, anceps est: cum superiore, furiosum: cum inferiore, sordidum. Pusilli hominis & miseri est, repetere mordentem, vt mures & formicæ: ad quas si manum admoueris, ora conuertunt. Imbecilla se lædi putant, si tan-

guntur. Faciet nos mitiores, si cogitauerimus, quid aliquando nobis profuerit ille, cui iraſcimur, & meritis offenſam redemerit. Illud quoque occurrat quantum commendationis nobis allatura ſit clementiæ fama, & quàm multos venia amicos vtiles fecerit. Ne iraſcamur inimicorum & hoſtium liberis. Inter Syllanæ crudelitatis exempla eſt, quod à rep. liberos proſcriptorum ſubmouit. Nihil eſt iniquius, quàm aliquem heredem paterni odij fieri. Cogitemus, quotiens ad ignoſcendum difficiles erimus, an expediat omnes nobis inexorabiles eſſe. Quam ſæpe veniam qui negauit, perit: quam ſæpe pedibus eius aduolutus eſt, quem à ſuis repulit. Quid eſt glorioſius, quam iram amicitia mutare? Quos Pop. R. fideliores habet ſocios, quàm quos habuit pertinaciſſimos hoſtes? Quod hodie eſſet imperium, niſi ſalubris prouidentia victos permiſcuiſſet victoribus? Iraſcetur aliquis: tu contra, beneficiis prouoca. Cadit ſtatim ſimultas ab altera parte deſerta. niſi par, non pugnat. Si vtrinque concurritur, ille eſt melior, qui prior pedem retuliti victus eſt, qui vicit. Percuſſit te? recede. Referiendo enim, & occaſionem ſæpius feriendi dabis, & excuſationem. non poteris reuelli cum voles. Nunquam velit quiſquam tam grauiter hoſtem ferire, vt relinquat manum in vulnere, & ſe ab ictu reuocare non poſſit. Atqui tale ira telum eſt: vix tetrahitur.

CAP. XXXV. ARMA nobis expedita proſpicimus, gladium commodum & habilem: non vitabimus impetus animi, his graues magis, furioſos & irreuocabiles? Ea demum velocitas placet, quæ vbi iuſſa eſt, veſtigium ſiſtit, nec vltra deſtinata procurrit, & quæ flecti & à curſu ad gradum reduci poteſt. Ægros ſcimus neruos eſſe, vbi inuitis nobis mouentur. Senex, aut infirmi corporis eſt, qui cum ambulare vult, currit. Animi motus eos putemus ſaniſſimos validiſſimoſque, qui noſtro arbitrio ibunt, non ſuo ferentur. Nihil tamen æquè profuit, quam primum intueri deformitatem rei, deinde periculum. Non eſt vllius affectus facies turbatior. pulcherrima ora fœdauit, toruos vultus ex tranquilliſſimis reddit. Liquit decor omnis iratos: & ſine amictus illius compoſitus ſit ad legem, attrahet vestem, omnemque curam ſui effundet. Si capillorum natura vel arte iacentium non informis eſt habitus, cum animo

mo inhorrescunt, tumescunt venæ, concutitur crebro spiritu pectus, rabida vocis eruptio colla distendit. Tunc artus trepidi, inquietæ manus, totius corporis fluctuatio. Qualem intra putas esse animum, cuius extra imago tam fœda est? Quanto illi intra pectus terribilior vultus, acrior spiritus est, intentior impetus; rupturus se nisi eruperit? Quales sunt hostium vel ferarum cæde madentium, aut ad cædem euntium aspectus, qualia poëtæ inferna monstra finxere succincta serpentibus, & igneo flatu; quales ad bella excitanda, discordiamq; in populos diuidendam, pacēq; lacerandam teterrimæ inferûm exeunt furiæ: talem nobis iram figuremus, flamma lumina ardentia, sibilo mugituq; & gemitu & stridore, & si qua his inuisior vox est, perstrepentem, tela manu vtraque quatientem. neque enim illi tegere se cura est, toruam, cruentamque & cicatricosam, & verberibus suis liuidam: incessus vesani, offusam multa caligine, incutsitantem, vastantem, fugantemque: & omnium odio laborantem, sui maximè si alter nocere nō possit, terras, maria, cœlum ruere cupientem, infestam pariter, inuisamque. Vel, si videtur, qualis apud vates nostros est,

Sanguineum quatiens dextra Bellona flagellum.
Aut scissa gaudens vadit Discordia palla.

aut si qua magis dira facies excogitari diti affectus. potest.

CAP. XXXVI. QVIBVSDAM, vt ait Sextius, iratis profuit aspexisse speculum. perturbauit illos tanta mutatio sui. velut in rem præsentem adducti non agnouerunt se: & quantulum ex vera deformitate imago illa speculo repercussa reddebat? animus si ostendi, & si in vlla materia perlucere posset, intuentes nos confunderet. alter, maculosusque, æstuans, & distortus, & tumidus. Nunc quoque tanta deformitas eius est per ossa carnesque, & tot impedimenta effluentis. Quid si nudus ostenderetur? Speculo quidem neminem deterritum ab ira credo. Quid ergo? qui ad speculum venerat, vt se mutaret, iam mutauerat. Iratis quidem nulla est formosior effigies, quam atrox & horrida, qualesque esse, etiam videri volunt. Magis illud videndum est, quam multis ira per se nocuerit. Alij nimio feruore rupere venas, & sanguinem supra vires elatus clamor egessit, & luminum suffudit aciem in oculos vehementius humor egestus, & in morbos ægri recidere. nulla

celerior ad insaniam via est. Multi itaque continuauerunt iræ furorem: nec quam expulerant mentem, vnquam receperunt. Aiacem in mortem egit furor, in furorem ira. Mortem liberis, egestatem sibi, ruinam domui imprecantur: & irasci se negant: non minus quam insanire, furiosi. Amicissimis hostes, vitandique carissimis. Legum nisi qua nocent, immemores, ad minima mobiles. Non sermone, non officio adiri faciles. Omnia per vim gerunt, gladiis & pugnare parati, & incumbere. Maximum enim malum illos cepit, & omnia exuperans vitia. Alia paulatim intrant. Repentina & vniuersa vis huius est: omnes denique alios affectus sibi subiicit.

Cap. XXXVII. Amorem ardentissimum vincit. Transfoderunt itaque amata corpora, & in eorum quos occiderant iacuere complexibus. Auaritiam duriſſimum malum, minimumque flexibile, ira calcauit, adacta opes suas spargere, & domui rebusque in vnum collatis iniicere ignem. Quid? non ambitiosus magno æstimata, ira proiecit, insignia, honoremque delatum repulit? Nullus affectus est in quem non ira dominetur.

LIBER TERTIVS.

Caput I.

Quod maxime desiderasti, Nouate, nunc facere tentabimus, iram excidere animis, aut certe refrænare, & impetus eius inhibere. Id aliquando palam aperteque faciendum est, vbi minor vis mali patitur: aliquando ex occulto, vbi nimium ardet, omnique impedimento exasperatur & crescit. Refert quantas vires, quamque integras habet. Vtrumne verberanda & agenda retro sit, an cedere ei debeamus, dum tempestas prima desæuit, ne remedia ipsa secum ferat. Consilium pro moribus cuiusque capiendum erit. Quosdam enim preces vincunt: quidam insultant, instantque submissis. Quosdam terrendo placabimus. Alios obiurgatio, alios confessio, alios pudor cœpto deiecit: alios mora, lentum præcipitis mali remedium:

ad quod

ad quod nouissime descendendum est. Ceteri enim affectus dilationem recipiunt, & curari tardius possunt. Huius incitata, & se ipsam rapiens violentia, non paulatim procedit, sed dum incipit, tota est. Nec aliorum more vitiorum sollicitat animos, sed abducit: & impotens sui, cupidósque vel communis mali exagitat. Nec in ea tantum, in quæ destinauit, sed in occurrentia obiter furit. Cetera vitia impellunt animos: ira præcipitat. Cæteris etiam si resistere contra affectus suos non licet, at certe affectibus ipsis licet stare: hæc non secus quam fulmina procellæque, & si qua alia irreuocabilia sunt, quia non eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit. Alia vitia à ratione, hæc à sanitate desciscit. Alia accessus tenues habent, & incrementa fallentia: in ira deiectus etiam animorum est. Nulla itaque res vrget magis attonita, & in vires suas prona, & siue successit, superba; siue frustratur, insana: ne repulsa quidem in tædium acta, vbi aduersarium fortuna subduxit, in seipsam morsus suos vertit, nec refert, quantum sit, ex quo surrexit.

CAP. II. Ex leuissimis enim in maxima euadit. Nullam transit ætatem: nullum hominum genus excipit. Quædam gentes beneficio egestatis non nouere luxuriam. Quædam, quia exercitæ & vagæ sunt: effugere pigritiam. Quibus incultus mos, agrestis vita est, circumscriptio ignota est, & fraus, & quodcunque in foro malum nascitur. Nulla gens est, quam non ira instiget, tam inter Graios quam barbaros potens. Non minus pernicioſa leges metuentibus, quam quibus iura distinguit, modos virium. Denique cetera singulos corripiunt, hic vnus affectus est, qui interdum publice concipitur. Nunquam vniuersus populus vnius fœminæ amore flagrauit. Nec in pecuniam aut lucrum tota ciuitas spem suam misit. Ambitio vitium singulos occupat. Impotentia non est malum publicum. Sæpe in iram vno agmine itum est. viri, fœminæ; senes, pueri; principes, vulgúsque consensere: & tota multitudo pauciſſimis verbis concitata, ipsum concitatorem anteceſſit. Ad arma protinus ignésque discursum est, & indicta finitimis bella, gesta cum ciuibus. Totæ cum stirpe omni crematæ domus, & modo eloquio fauorabiliot habitus, in medio honore iram suæ con-

cionis excipit : In Imperatorem suum legiones pila torse-runt. Dissedit plebs tota cum patribus : publicum consilium senatus, non exspectatis dilectibus, nec nominato Imperatore, subitos iræ suæ duces legit : ac per tecta vrbis, nobiles consectatus viros supplicium manu sumpsit. Violauit legationes rupto iure gentium, rabiêsque infanda ciuitatem tulit. nec datum tempus quo resideret rumor publicus : sed deductæ protinus classes & oneratæ tumultuario milite. Sine more, sine auspiciis populus ductu iræ suæ egressus fortuita raptaque pro armis gessit. Deinde magna clade temeritatem audacis iræ luit.

Cap. III. Hic barbaris forte ruentibus in bella exitus est. cum mobiles animos species iniuriæ perculit; aguntur statim : & qua dolor traxit, ruinæ modo regionibus incidunt incompositi, interriti, incauti, pericula appetentes sua, gaudent feriri, & instare ferro, & tela corpore vrgere, & per suum vulnus exire. Non est, inquis, dubium, quin magna ista & pestifera sit vis. Ideo quemadmodum sanari debeat, monstra. Atqui, vt in prioribus libris dixi, stat Aristoteles defensor iræ, & vetat illam nobis exsecati. Calcar ait esse virtutis : hac erepta, inermem animum & ad conatus magnos pigrum inertémque fieri. Necessarium est itaque fœditatem eius ac feritatem coarguere, & ante oculos ponere, quantum monstrum sit, homo in hominem furens; quantoque impetu ruat, non sine pernicie sua pernicioſus, & ea deprimens quæ mergi nisi cum mergente non possunt. Quid ergo? sanum hunc aliquis vocat, qui velut tempestate correptus non it, sed agitur, & furenti malo seruit? nec mandat vltionem suam, sed ipse eius exactor, animo simul ac manu sæuit, carissimorum, eorumque quos mox amissos fleturus est, carnifex? Hunc aliquis affectum virtuti adiutorem comitemque dat, consilia, sine quibus virtus gerit nihil, obturbantem? Caducæ siniſtræque sunt vires, & in malum suum validæ, in quas ægrum morbus & accessio erexit. Non est ergo quod me putes tempus in superuacuis consumere, quod iram, quasi dubiæ apud homines opinionis sit, infamem : cum aliquis sit, & quidem de illustribus philosophis, qui illi indicat operas, & tanquam vtilem ac spiritus subminiſtrantem in prœlia, in actus rerum, ad omne quodcunque calore alia-

te aliquo gerendum est, vocet. Ne quem fallat, tanquam aliquo tempore, aliquo loco profutura, ostendenda est rabies eius effrænata & attonita, apparatusque illi reddendus est suus, eculei & fidiculæ, & ergastula, & cruces, & circundati defixis corporibus ignes, & cadauera quoque trahens vncus, varia vinculorum genera, varia pœnarum, lacerationes membrorum, inscriptiones frontis, & bestiarum immanium caueæ. Inter hæc instrumenta collocetur ira, dirum quiddam atque horridum stridens, omnibus per quæ furit tetrior. Vt de ceteris dubium sit, nulli certe affectui peior est vultus, quem in prioribus libris descripsimus, asperum & acrem, & nunc subito retrorsum sanguine fugato, pallentem, nunc in os omni calore ac spiritu verso, subrubicundum, & similem cruento, venis tumentibus, oculis nunc trepidis & exilientibus, nunc in vno obtutu defixis & hærentibus.

CAP. IV. ADIICE dentium inter se arietatorum, & aliquem esse cupientium, non alium sonum, quam est apris tela sua attritu acuentibus. Adiice articulorum crepitum, cum seipsæ manus frangunt, & pulsatum sæpius pectus, anhelitus crebros, tractosque altius gemitus, instabile corpus, incerta verba subitis exclamationibus, trementia labra interdumque compressa, & dirum quiddam exsibilantia. Ferarum, mehercules, siue illas fames exagitat, siue infixum visceribus ferrum, minus tetra facies est, etiam cum venatorem suum seminanimes morsu vltimo petunt, quam hominis ira flagrantis. Age, si exaudire voces ac minas vacet, qualia excarnificati animi verba sunt? nonne reuocare se quisque ab ira volet, cum intellexerit illam à suo primum malo incipere? Non vis ergo admoneam eos qui iram summa potentia exercent, & argumentum virium existimant, & in magis magnæ fortunæ bonis ponunt paratam vltionem, quam non sit potens, immo nec liber quidem dici possit, ira captus? Non vis admoneam, quo diligentior quisque sit, vt ipse se circumspiciat: alia animi mala ad pessimos quosque pertinere, iracundiam etiam eruditis hominibus, & in alia sanis, irrepere? adeo vt quidam simplicitatis indicium iracundiam dicant, & vulgo credatur facillimus quisque huic obnoxius.

CAP. V. QVORSVS, inquis, hoc pertinet? Vt nemo

se iudicet tutum ab illa: cum lentos quoque natura & placidos in sæuitiam ac violentiam euocet. Quemadmodum aduersus pestilentiam nihil prodest firmitas corporis, & diligens valetudinis cura: promiscue enim imbecilla robustaque inuadit: ita ab ira tam inquietis moribus periculum est quam compositis & remissis; quibus eo turpior ac periculosior est, quo plus in illis mutat Sed cum primum sit, non irasci: secundum, retinere: tertium, alienæ iræ mederi: dicam primum, quemadmodum in iram non incidamus: deinde, quemadmodum ab illa liberemur: nouissime, quemadmodum irascentem retineamus placemusque, & ad sanitatem reducamus. Ne irascamur, præstabimus, si omnia vitia iræ nobis subinde proposuerimus, & illam bene æstimauerimus. Accusanda est apud nos, damnanda: perscrutanda eius mala, & in medium protrahenda sunt: vt qualis sit, appareat, comparanda cum pessimis est. Auaritia acquirit, & contrahit, quo aliquis melior vtatur: ira impendit: paucis gratuita est. Iracundus dominus quosdam in fugam seruos egit, quosdam in mortem: quanto plus irascendo, quam id erat propter quod irascebatur, amisit? Ira patri luctum, marito diuortium attulit, magistratui odium, candidato repulsam. Peior est etiam quàm luxuria: quoniam illa sua voluptate fruitur, hæc alieno dolore. Vincit malignitatem & inuidiam. Illæ enim infelicem fieri volunt, hæc facere. Illæ fortuitis malis delectantur: hæc non potest expectare fortunam. Nocere ei quem odit, non noceri vult. Nihil est simultatibus grauius. has ira conciliat. Nihil est bello funestius. in hoc potentium ira prorumpit. Ceterum etiam illa plebeia ira & priuata, inerme, & sine viribus bellum est. Præterea ira, vt seponamus quæ mox secutura sunt damna, insidias, perpetuam ex certaminibus mutuis sollicitudinem, dat pœnas dum exigit: naturam hominis vitiat. Illa in amorem hortatur, hæc in odium. Illa prodesse iubet, hæc nocere. Adiice quod cum indignatio à nimio sui suspectu veniat, & animosa videatur, pusilla est & angusta. Nemo enim non eo à quo se contemptum iudicat, minor est. At ille ingens animus, & verus æstimator sui, non vindicat iniuriam, quia non sentit. Vt tela à duro resiliunt, cum dolore cædentis solida feriuntur: ita nulla magnum animum iniuria ad sen-

sensum sui adducit, fragilior eo quod petit. Quanto pulcrius, velut nulli penetrabilem telo, omnes inivrias contumeliasque respuere? Vltio, doloris confessio est. Non est magnus animus, quem incurvat iniuria. Aut potentior te aut imbecillior læsit. Si imbecillior, parce illi: si potentior, tibi.

CAP. VI NVLLVM est argumentum magnitudinis certius quam nihil posse, quo instigeris, accidere. Pars superior mundi & ordinatior, ac propinqua sideribus, nec in nubem cogitur, nec in tempestatem impellitur, nec versatur in turbinem: omni tumultu caret, inferiora fulminant. Eodem modo sublimis animus quietus semper, & in statione tranquilla collocatus intra se premens, quibus ira contrahitur, modestus & venerabilis est & compositus? quorum nihil inuenies in irato. Quis enim traditus dolori & furens non primam reiecit verecundiam? Quis impetus turbidus, & in aliquem ruens, non quicquid in se verecundi habuit abiecit? Cui officiorum numerus aut ordo constitit incitato? Quis linguæ temperauit? Quis vllam partem corporis tenuit? Quis se regere potuit? In immensum proderit nobis illud Democriti salutare præceptum, quo monstratur tranquillitas, si neque priuatim, neque publicè multa, aut maiora viribus nostris egerimus. Nunquam tam feliciter in multa discurrenti negotia dies transit, vt non aut ex homine, aut ex re offensa nascatur, quæ animum in iras paret. Quemadmodum per frequentia vrbis loca properanti in multas incurritandum est, & alicubi labi necesse est, alicubi retineri, alicubi respergi, ita in hoc vitæ actu dissipato & vago multa impedimenta, multæ querelæ incidunt. Alius spem nostram fefellit, alius distulit, alius intercepit. Non ex destinato proposita fluxerunt. Nulli fortuna tam dedita est, vt multa tentanti vbique respondeat. Sequitur ergo, vt is cui contra quam proposuerat, aliqua cesserunt, impatiens hominum rerumque sit: ex leuissimis causis irascatur nunc personæ, nunc negotio, nunc loco, nunc fortunæ, nunc sibi. Itaque vt quietis possit esse animus, non est iactandus, nec multarum, vt dixi, rerum actu fatigandus nec magnarum, supraque vires appetitarum. Facile est, leuia aptare ceruicibus, & in hanc aut in illam partem transferre sine lapsu. At quæ alienis in nos manibus imposita, ægrè sustine-

mus, victi in proximos effundimus, & dum stamus sub sarcina, imparesoneri vacillamus.

Cap. VII. Idem accidere rebus ciuilibus ac domesticis scias Negotia expedita & habilia, sequũtur auctorẽ: Ingentia, & supra mensuram agentis, nec dant se facile, & si occupata sunt, premunt atque adducunt administrantem, teneriquelam visa cum ipso cadunt. Itaque fit, vt frequenter irrita sit eius voluntas, qui non quæ facilia sunt, aggreditur, sed vult facilia esse, quæ aggressus est. Quotiẽs aliquid conaberis, te simul & ea quæ paras, quibusque pararis, ipse metire. Faciet n. te aspertũ pœnitentia operis infecti. Hic interest, vtrum quis feruidi sit ingenij an frigidi atq; humilis. Generoso repulsa irã exprimet, languido inertiq; tristitiã. Ergo actiones nostræ nec prauæ sint, nec audaces, ne improbæ in vicinũ spes exeat. Nihil conemur, quod mox adepti quoq; successisse miremur. Demus operam, nec accipiamus iniuriam quam ferre nescimus. Cum placidissimo & facillimo & minime anxio morosoq; viuendum est. Sumuntur à conuersantibus mores. Et vt quædam in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit. Ebriosus conuictores in amorem vini traxit. Impudicorum cœtus fortem quoque & siliceum virum emollit. Auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadẽ ex diuerso ratio virtutum est, vt omne quod secum habent mitigent. Nec tam valetudini profuit vtilis regio & salubrius cœlum quam animis parum firmis in turba meliorum versari. Quæ res quantum possit intelliges, si videris feras quoque conuictu nostro mansuescere: nullique immani bestiæ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est. Retunditur omnis asperitas, paulatimque inter placida dediscitur.

Cap. VIII. Accedit huc, quod non tantum exemplo melior fit, qui cum quietis hominibus viuit, sed quod causas irascendi non inuenit, nec vitium suum exercet. Fugere itaque debebit omneis quos irritaturos iracundiam sciet. Qui sunt inquit, isti? Multi ex variis causis idem facturi. Offendet te superbus contemtu, diues contumelia, petulans iniuria, liuidus malignitate, pugnax contentione, ventosus & mendax vanitate. Non feres à suspicioso timeri, à pertinace vinci, à delicato, fastidiri. Elige simplices, faciles, moderatos, qui iram tuam non euocent, sed

sed ferant. Magis adhuc proderunt submissi & humani, & dulces, non tamen vsque in adulationem. Nam iracundos nimia assentatio offendit. Erat certe amicus noster, vir bonus, sed iræ paratioris, cui non magis erat tutum blanditi quàm maledicere. Cælium oratorem fuisse iracundissimum constat. Cum quo, vt aiunt, cœnabat in cubiculo lectæ patientiæ clicns: sed difficile erat illi in caprulam coniecto, rixam eius cum quo edebat, effugere. Optimum iudicauit, quicquid dixisset, sequi, & secundas agere. Non tulit Cælius assentientem, sed exclamauit: Dic aliquid contra, vt duo simus. Sed ille quoque, quod non irasceretur, iratus, cito sine aduersario desiit. Eligamus ergo vel hos potius, si conscij nobis iracundiæ sumus, qui vultum nostrum ac sermonem sequantur. Faciant quidem nos delicatos, & in malam consuetudinem inducent, nihil contra voluntatem audiendi: sed proderit vitio interuallum & quietem dare. Difficilis quoque & indomita natura, blandientem feret. Nihil asperum tetrumq; palpanti est. Quotiens disputatio longior & pugnatior erit, in prima resistamus, antequam robur accipiat. Alit se ipsam contentio: demissos altius tenet. Facilius est se à certamine abstinere, quàm abducere.

CAP. IX. STVDIA quoque grauiora iracundis omittenda sunt, aut certe citra lassitudinem exercenda: & animus non inter plura versandus, sed artibus amœnis tradendus. Lectio illum carminum obleniat, & historia fabulis detineat: mollius delicatiúsque tractetur. Pythagoras perturbationes animi lyra componebat. Quis autem ignorat, lituos & tubas concitamenta esse, sicut quosdam cantus blandimenta, quibus mens resoluatur? Confusis oculis prosunt virentia, & quibusdam coloribus infirma acies acquiescit, quorundam splendore præstringitur: sic mentes ægras studia læta permulcent. Forum, aduocationes, iudicia, fugere debemus, & omnia quæ exulcerant vitium: æque cauere lassitudinem corporis. Consumit enim, quicquid in bonis mite placidumque est, & acria concitat. Ideo quibus stomachus suspensus est, processuri ad res agendas maioris negotij bilem cibo temperent, quam maxime mouet fatigatio: siue quia calorem inedia compellit, & nocet sanguini, cursumque eius, venis laborantibus sistit, siue quia corpus attenuatum & infirmum

incumbit animo. Certe ob eandem causam iracundiores sunt valetudine aut ætate fessi. Fames quoque & sitis ex eisdem causis vitanda est: exasperat enim & incendit animos

CAP X. VETVS dictum est, A lasso iram quæri. Æque autem & ab esuriente, & à sitiente, & ab omni homine quem aliqua res vrit. Nam vt vlcera ad leuem tactum, deinde etiam ad suspicionem tactus condolescunt: ita animus affectus minimis offenditur, adeo vt quosdam salutatio, epistola, oratio, & interrogatio, ad litem euocent. Nunquam sine querela, ægra tanguntur. Optimum est itaque ad primum mali sensum mederi sibi, tum verbis quoque suis minimum libertatis dare, & inhibere impetum. Facilè est autem, affectus suos cum primum oriuntur deprehendere. Morbum signa præcurrunt. Quemadmodũ tempestatis ac pluuiæ ante ipsas notæ veniunt, ita iræ, amoris, omniumq; istarum procellarum animos vexantium, sunt quædam prænuntia. Qui comitiali vitio solent corripi, iam aduentare valetudinem intelligunt, si calor summa deseruit, & incertum lumen, neruorumque trepidatio est, si memoria sublabitur, caputq́ue versatur. Solitis itaque remediis incipientem casum occupant, & odore gustuq́ue quicquid est quod alienat animos repellitur: aut fomentis contra frigus rigoremq́ue pugnatur, aut si parum medicina profecit, vitauerunt turbam, & sine teste ceciderunt. Proderit morbum suum nosse, & vires eius antequam spatientur, opprimere. Videamus quid sit, quod nos maxime concitet. Alium verborum, alium rerum contumeliæ mouent. Hic vult nobilitati suæ, hic formæ suæ parci. Ille elegantissimus haberi cupit, ille doctissimus. Hic superbiæ impatiens est, hic contumaciæ. Ille seruos non putat dignos quibus irascatur: hic intra domum sæuus est, foris mitis. Ille rogari, inuidiam iudicat: hic, non rogari, contumeliam. Non omnes ab eadem parte feriuntur.

CAP. XI. SCIRI itaque oportet, quid in te imbecillum sit, vt id maximè protegas. Non expedit omnia videre, omnia audire, multæ nos iniuriæ transeant, ex quibus plærasque non accepit, qui nescit. Non vis esse iracundus? ne sis curiosus. Qui inquirit quid in se dictum sit, qui malignos sermones etiam si secreto habiti sint, eruit, se ipse inquietat.

inquietat. Quædam interpretatio eo perducit, vt videantur iniuriæ. Itaque alia differenda sunt, alia deridenda, alia donanda. Circumscribenda multis modis ira est. Plæraque in lusum iocumque vertantur. Socratem aiunt, colando percussum nihil amplius dixisse, quàm molestum esse, quòd nescirent homines quando cum galea prodire deberent. Non quemadmodum facta sit iniuria refert, sed quemadmodum lata. Nec video quare difficilis sit moderatio, cum sciam tyrannorum quoque tumida & fortuna & licentia ingenia familiarem sibi sæuitiam repressisse. Pisistratum certe Atheniensium tyrannum memoriæ proditur, cum multa in crudelitatem eius ebrius conuiua dixissent, nec deessent qui vellent manus ei commodare, & alius hinc, alius illinc faces subderent, placido animo tulisse, & hoc irritantibus respondisse, non magis illi se succensere, quàm si quis obligatis oculis in se occurrisset. Magna pars querelas manu fecit, aut falsa suspicandó, aut leuia aggrauando.

CAP. XII. SÆPE ad nos ira venit sæpius nos ad illam: quæ nunquam accersenda est: etiam cum incidit, reiiciatur. Nemo dicit sibi, Hoc propter quod irascor, aut feci, aut feciſſe potui. Nemo animum facientis, sed ipsum æstimat factum. Atqui ille inuendus est, an noluerit, an inciderit: coactus sit, an deceptus: odium secutus sit, an præmium: sibi morem gesserit, an malum alteri commodauerit. Aliquid peccantis ætas facit, aliquid fortuna: vt ferre, aut humanum, aut humile sit: Eo loco nos constituamus, quo ille est cui irascimur. Nunc facit iracundos iniqua nostri æstimatio: & quæ facere vellemus, pati nolumus. Nemo se differt. Atqui maximum remedium iræ dilatio est: vt primus eius feruor relanguescat, & caligo quæ premit mentem, aut residat, aut minus densa sit. Quædam ex his quæ te præcipitem ferebant, hora, non tantum dies, molliet: quædam ex toto euanescent. Si in hoc erit petita aduocatio, apparebit iam indicium esse, non iram. Quicquid voles quale sit scire, tempori trade. Nihil diligenter in fluctu cernitur. Non potuit impetrare Plato à se tempus, cum seruo suo irascereturr, sed ponere illum statim tunicam, & præbere scapulas verberibus iussit, sua manu ipse percussurus. Postquam intellexit irasci se, sicut sustulerat,

manum suspensam detinebat, & stabat percussuro similis. Interrogatus deinde ab amico, qui forte interuenerat, quid ageret: Exigo, inquit, pœnas ab homine iracundo. velut stupens, gestum illum deformem sapienti viro seruabat. oblitus iam serui: quia alium quem potius castigaret, inuenerat. Itaque abstulit sibi in suos potestatem, & ob peccatum quoddam commotior: Tu, inquit, Speusippe, seruulum istum verberibus obiurga: nam ego irascor Ob hoc non cecidit, propter quod alius cecidisset. Irascor, inquit: plus faciam quàm oportet. Libentius faciam. Non sit iste seruus in eius potestate, qui in sua non est. Aliquis vult irato committi vltionem, cum Plato sibi ipse imperium abrogauerit? Nihil tibi liceat dum iraseris. Quare? quia vis omnia licere. Pugna tecum ipse. Si iram vincere non potes, illa te incipit vincere. Si absconditur, si illi exitus non datur, signa eius obruamus: & illam, quantum fieri potest, occultam secretámque teneamus.

CAP. XIII. CVM magna id nostra molestia fiet. Cupit exilire & incendere oculos, & mutare faciem: sed si eminere illi extra nos licuit, supra nos est. In imo pectoris secessu recondatur, feraturque, non ferat. Imo in contrarium omnia eius incendia flectamus Vultus remittatur, vox lenior sit, gradus lentior: paulatim cum exterioribus interiora formentur. In Socrate iræ signum erat, vocem submittere, loqui parcius. Apparebat tunc illum sibi obstare. Deprehendebatur itaque à familiaribus & coarguebatur. Nec erat illi exprobratio latitantis iræ ingrata. Quid ni gauderet, quòd iram suam multi intelligerent, nemo sentiret? Sensissent autem, nisi ius amicis obiurgandi se dedisset, sicut ipse sibi in amicos sumpserat. Quanto magis hoc nobis faciendum est? Rogemus amicissimum quemque, vt tunc maximè aduersus nos libertate vtatur cum minime illam pati poterimus: nec assentiatur iræ nostræ contra potens malum, & apud nos gratiosum: dum conspicimus, dum nostri sumus, aduocemus. Qui vinum male ferunt, & ebrietatis suæ temeritatem ac petulantiam metuunt, mandant suis, vt è conuiuio auferantur.

CAP. XIV. INTEMPERANTIAM in morbo suam experti, parere sibi in aduersa valetudine vetant. Optimum est, notis vitiis impedimenta prospicere, & ante omnia

omnia ita componere animum, vt & grauissimis rebus subitisque concussus iram aut non sentiat, aut magnitudinem inopinatæ iniuriæ exortam in altum retrahat, nec dolorem suum profiteatur Id fieri apparebit, si pauca ex ingenti turba exempla protulero: ex quibus vtrumque discere licet, quantum mali habeat ira, vbi hominum præpotentum potestate tota vtitur: quantum sibi impetrare possit vbi metu maiore compressa est. Cambyſen regem nimis deditum vino, Præxaspes vnus ex carissimis monebat, vt parcius biberet, turpem esse dicens ebrietatem in rege, quem oculi omnium auresque sequerentur. Ad hoc ille: Vt scias, inquit, quemadmodum nunquam excidam mihi, approbabo iam, & oculos post vinum in officio esse, & manus. Bibit deinde liberalius quam alias, capacioribus scyphis & iam grauis, & vinolentus, obiurgatoris sui filium procedere vltra limen iubet, alleuataque super caput sinistra manu stare. Tunc intendit arcum & ipsum cor adolescentis (id enim se petere dixerat) figit, reciſoque pectore hærens in ipso corde spiculum, ostendit: ac respiciens patrem, an satis certam haberet manum, interrogauit At ille negauit Apollinem potuisse certius mittere. Dij illum male perdant, animo magis quam conditione mancipium. Eius rei laudator fuit, cuius nimis erat spectatorem fuisse. Occasionem blanditiarum putauit, pectus filij in duas partes diductum, & cor sub vulnere palpitans. Controuersiam illi facere de gloria debuit, & reuocare iactum, vt regi liberet in ipso patre certiorem manum ostendere. O regem cruentum! O dignum in quem omnium suorum arcus verterentur! Cum exsecrati fuerimus illum conuiuia suppliciis funeribusque soluentem, tamen sceleratius telum illud laudatum est quam missum. Videbimus quomodo se pater gerere debuerit, stans super cadauer filij sui, cædemque illam, cuius & testis fuerat, & causa. Id de quo nunc agitur, patet, iram supprimi posse. non maledixit regi, nullum emisit ne calamitosi quidem verbum, cum æque cor suum quam filij transfixum videret. Potest dici merito deuorasse verba. Nam si quid tanquam iratus dixisset, nihil tanquam pater facere potuisset. Potest, inquam, videri sapientius se in illo casu gessisse, quam cum de potandi modo præciperet: quem satius erat vinũ quam

sanguinem bibere, cuius manus poculis occupari par erat, accessit itaque ad numerum eorum, qui magis cladibus ostenderunt, quanti constarent regnum amicis bona consilia.

CAP. XV. NON dubito quin Harpagus quoque tale aliquid regi suo Persarumque suaserit, quo offensus, liberos illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura. Deinde vt satis illum plenum malis suis vidit, afferri capita illorum iussit, & quomodo esset acceptus, interrogauit. Non defuerunt misero verba, non os concurrit. Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Quid hac adulatione profecit? ne ad reliquias inuitaretur. Non vero patrem damnare Regis sui factum, non vero quærere dignam tam truci portento pœnam: sed hoc interim intelligo, posse etiam ex ingentibus malis nascentem iram abscondi, & ad verba contraria sibi cogi. Necessaria est ista doloris refrænatio, vtique hoc sortitis vitæ genus, & ad regiam adhibitis mensam. Sic estur apud illos, sic bibitur, sic respondetur. Funeribus suis arridendum est. An tanti sit vita, videbimus. Alia ista quæstio est. Non consolabimur tam triste ergastulum, non adhortabimur ferre imperia carnificum, ostendemus in omni seruitute apertam libertati viam. Si æger animus, & suo vitio miser est, huic miserias finire secum licet. Dicam & illi, qui in regem incidit, sagittis pectora amicorum petentem, & illi cuius dominus liberorum visceribus patres saturat: Quid gemis demens, quid expectas, vt te aut hostis aliquis per exitium gentis tuæ vindicet, aut rex à longinquo potens aduolet? Quocunque respexeris, ibi malorum finis est. Vides illum præcipitem locum? illac ad libertatem descenditur. Vides illud mare, vides illud flumen, illum puteum. Libertas illic in imo sedet. Vides illam arborem, breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum? effugia seruitutis sunt. Nimis mihi operosos exitus monstras, & multum animi ac roboris exigentes. Quæris, quod sit ad libertatem iter? Quælibet in corpore tuo vena.

CAP. XVI. QVAMDIV quidem nihil tam intolerabile nobis videtur, vt nos expellat è vita, iram in quocunque erimus statu, remoueamus. Pernicioſa est seruientibus.

Omnis

Omnis enim indignatio in tormentum suum proficit, & imperia grauiora sentit, quo contumacius patitur. Sic laqueos fera dum iactat, astringit: sic aues viscum, dum trepidantes excutiunt, plumis omnibus illidunt. Nullum tam arctum est iugum quod non minus lædat ducentem, quam repugnantem. Vnum est leuamentum malorum ingentium, pati, & necessitatibus suis obsequi. Sed cum vtilis sit seruientibus affectuum suorum, & huius præcipue rabidi atque effrænis continentia, vtilior est regibus. Perierunt omnia, vbi quantum suadet ira, fortuna permittit: nec diu potest, quæ multorum malo, exercetur, potentia stare. Periclitantur enim, vbi eos qui separatim gemunt, communis metus iunxit. Plerosque itaque modo singuli mactauerunt, modo vniuersi, cum illos conferre in vnum iras publicus dolor coegisset. Atqui plerique sic iram quasi insigne regium exercuerunt, sicut Darius, qui primus post ablatum Mago imperium, Persas & magnam partem Orientis obtinuit. Nam cum bellum Scythis indixisset, Orientem cingentibus, rogatus ab Obazo nobili sene, vt ex tribus liberis vnum in solatium patri relinqueret, duorum opera vteretur: plus quam rogabatur pollicitus, omnes se illi dixit remissurum, & occisos in conspectu parentis abiecit, crudelis futurus, si omnes abduxisset.

CAP. XVII. AT quanto Xerxes facilior qui Pythio, quinque filiorum patri, vnius vacationem petenti, quem vellet, eligere permisit: deinde quem elegerat, in partes duas distractum ab vtroque viæ latere posuit, & hac victima lustrauit exercitum. Habuit itaque quem debuit exitum victus, & late longeque fusus ac stratam vbique ruinam suam cernens, medius inter suorum cadauera incessit. Hæc barbaris regibus feritas in ira fuit: quos nulla eruditio, nullus litterarum cultus imbuerat. Dabo tibi ex Aristotelis sinu regem Alexandrum, qui Clitum carissimum sibi & vnà educatum, inter epulas transfodit, & manu quidem sua parum adulantem, & pigre ex Macedone ac libero, in Persicam seruitutem transeuntem. Nam Lysimachum æque familiarem sibi, leoni obiecit. Nunquid ergo hic Lysimachus, felicitate quadam dentibus leonis elapsus, ob hoc, cum ipse regnaret, mitior fuit? Nam Telesphorum Rhodium

amicum suum decurtatum, cum aures illi nasumque abscidisset in cauea velut nouum animal aliquod & inusitatum diu pauit: cum oris detruncati mutilatique deformitas humanam faciem perdidisset. Accedebat fames & squalor & illuuies corporis, in stercore suo destituti, callosis super hæc genibus manibusque, quas in vsum pedum angustiæ loci cogebant. Lateribus vero attritu exulceratis, non minus fœda quam terribilis erat forma eius visentibus. Factusque pœna sua monstrum, misericordiam quoque amiserat. tamen cum dissimillimus esset homini, qui illa patiebatur dissimilior erat qui faciebat.

CAP. XVIII. VTINAM ista sæuitia inter peregrina mansisset exempla, nec in Romanos mores cum aliis aduentitiis vitiis, suppliciorum iratumque barbaria transiisset, M. Mario, cui vicatim populus statuas posuerat, cui ture & vino Romanus populus supplicabat, L. Sylla perfringi crura, erui oculos, amputari manus iussit, & quasi totiens occideret, quoties vulnerabat, paulatim & per singulos artus lacerauit. Quis erat huius imperij minister? Quid, nisi Catilina, iam in omne facinus exercens? sic illum ante bustum Q. Catuli carpebat, grauissimus mitissimi viri cineribus: supra quos vir mali exempli, popularis tamen, & non tam immerito quam nihil amatus, per stillicidia sanguinem edebat. Dignus erat Marius, qui illa pateretur: Sylla, qui iuberet: Catilina, qui faceret: Sed indigna resp. quæ in corpus suum pariter & hostium & ciuium gladios reciperet. Quid antiqua persecutor? Modo C. Cæsar Sextum Papinium, cui pater erat consularis, Belienum Bassum quæstorem suum procuratoris sui filium, aliosque & equites Romanos & Senatores vno die flagellis cecidit, torsit, non quæstionis, sed animi causa. Deinde adeo impatiens fuit differendæ voluptatis, quam ingens crudelitas sine dilatione poscebat, vt in xysto maternorum hortorum, qui porticum à ripa separat, inambulans, quosdam ex illis cum matronis atque aliis senatoribus ad lucernam decollaret. Quid instabat? quod periculum aut priuatum, aut publicum, vna nox minabatur? quantulum fuit, lucem expectare? Denique ne senatores populi Romani soleatus occideret.

CAP. XIX. QVAM superbæ fuerit crudelitatis, ad

rem

rem pertinet scire: quanquam aberrare aliquando possumus videri, & in deuium exire: sed hoc ipsum pars erit iræ super solita sæuientis. Ceciderat flagellis senatores: ipse effecit vt dici posset. Solet fieri. Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fidiculis, talaribus, eculeo, igne, vultu suo. Et hoc loco respondebitur, magnam rem, si tres senatores, quasi nequam mancipia, inter verbera & flammas diuisit, homo qui de toto senatu trucidando cogitabat, qui optabat vt populus Romanus vnam ceruicem haberet, vt scelera sua tot locis ac temporibus diducta, in vnum ictum & in vnum diem cogeret. Quid tam inauditum, quam nocturum supplicium? Cum latrocinium tenebris abscondi soleat, animaduersiones, quo notiores sunt, plus ad exemplum emendationemque proficiunt. Et hoc loco respondebitur mihi: quod tantopere admiratis, isti beluæ quotidianum est, ad hoc viuit, ad hoc vigilat. Nemo certè inuenietur alius, qui imperauerit his in quos animaduerti iubebat, os inserta spongia includi, ne vocis emittendæ haberent facultatem. Cui vnquam morituro non est relictum, qua gemeret? timuit, ne quam liberiorem vocem extremus dolor mitteret: ne quid, quod nollet, audiret. Sciebat autem innumerabilia esse, quæ obiicere illi nemo nisi periturus auderet. Cum spongiæ non inuenirentur, scindi vestimenta miserorum, & in os farciri pannos imperauit. Quæ ista sæuitia est? Liceat vltimum spiritum trahere: Da exituræ animæ locum: liceat illam non per vulnus emittere.

CAP. XX. ADIICERE his longum est quot patres quoque occisorum eadem nocte, dimissis per domos centurionibus confecit: id est, homo misericors, luctu liberauit. Non enim Caij sæuitiam, sed iræ malum, propositum est scribere: quæ non tantum viritim furit, sed gentes totas lancinat, sed vrbes, sed flumina exuta ab omni sensu doloris conuerberat. Sicut rex Persarum, totius populi nares recidit in Syria: inde Rhinoculora loci nomen est. Peperciisse illum iudicas, quod non tota capita præcidit? Nouo genere pœnæ delectatus est. Tale aliqui passi forent Æthiopes, qui ob longissimum vitæ spatium Macrobij appellantur. In hos enim, quia non supinis manibus exceperant seruitutem, missisque legatis libera responsa dederant,

quæ contumelioſa reges vocant, Cambyſes fremebat, & non prouiſis commeatibus, non exploratis itineribus, per inuia, per arentia trahebat omnem bello vtilem turbam: cui intra primum iter deerant neceſſaria, nec quicquam ſubminiſtrabat ſterilis & inculta humanoque ignota veſtigio regio. Suſtinebant famem primo tenerrima frondium, & cacumina arborum, tum coria igne mollita, & quicquid neceſſitas cibum fecerat. Poſtquam inter harenas radices quoque & herbæ defecerant, apparumque inops etiam animalium ſolitudo, decimum quemque ſortiti alimentum habuerunt fame ſæuius. Agebat adhuc ira regem præcipitem, cum patrem exercitus amiſiſſet, partem comediſſet: donec timuit, ne & ipſe vocaretur ad ſortem: tum demum ſignum receptui dedit. Seruabantur interim illi generoſæ aues, & inſtrumenta epulatum camelis vehebantur, cum ſortirentur milites eius, quis male periret, quis peius viueret.

CAP. XXI. HIC iratus fuit genti, & ignotæ & immeritæ, ſenſuræ tamen: Cyrus flumini. Nam cum Babylonem oppugnaturus feſtinaret ad bellum, cuius maxima momenta in occaſionibus ſunt, Gynden late fuſum amnem vado tranſire tentauit: quod vix tutum eſt etiam cum ſenſit æſtatem, & ad minimum deductus eſt. Ibi vnus ex his equis qui trahere regium currum albi ſolebant, abreptus, vehementer commouit regem. Iurauit itaque amnem illum regiis equis meatum auferentem, eo ſe redacturum, vt tranſiri calcarique etiam à fœminis poſſet. Huc deinde omnem tranſtulit belli apparatum, & tam diu aſſedit operi, donec C. & lxxx. cuniculis diuiſum alueum in CCC. & lx. riuos diſpergeret, & ſiccum relinqueret in diuerſum fluentibus aquis. Periit itaque & tempus, magna in vanis rebus iactura, & militum ardor, quem inutilis labor fregit; & occaſio aggrediendi imparatos, dum ille bellum indictum hoſti cum flumine gerit.

CAP. XXII. HIC furor (quid enim aliud voces?) Romanos quoque contigit. C. enim Cæſar villam in Herculanenſi pulcherrimam, quia mater ſua aliquando in illa cuſtodita erat, diruit, fecitque eius per hoc notabilem fortunam. Stantem enim prænauigabamus: nunc cauſa dirutæ quæritur. Et tam hæc cogitanda ſunt exempla, quæ

quæ vires, quàm illa è contrario, quæ sequatis, moderatas lenia, quibos nec ad irascendum causa defuit, nec ad vlciscendum potestas. Quid enim facilius fuit Antigono, quam duos manipulares duci iubere, qui incumbentes regio tabernaculo faciebant, quod homines & periculosissime & libentissime faciunt, de rege suo male existimant? Audierat omnia Antigonus, vtpote cum inter dicentes & audientem palla interesset: quam ille leuiter commouit, &, Longius, inquit, discedite, ne vos rex audiat. Idem quadam nocte cum quosdam ex militibus suis exaudisset, omnia mala imprecantes regi, qui ipsos in illud iter & inextricabile lutum deduxisset, accessit ad eos qui maxime laborabant: & cum ignorantes à quo adiuuarentur, explicuisset: Nunc, inquit, maledicite Antigono, cuius vitio in has miserias incidistis: Ei autem bene optate, qui vos ex hac voragine eduxit. Idem tam miti animo hostium suorum maledicta quam ciuium tulit. Itaque cum in paruulo quodam castello Græci obsiderentur, & fiducia loci contemnentes hostem multa in deformitatem Antigonii iocarentur, & nunc staturam humilem, nunc collisum nasum deriderent: Gaudeo, inquit, & aliquid boni spero: in castris meis Silenum habeo. Cum hos dicaces fama domuisset, captis sic vsus est vt eos qui militiæ vtiles erant, in cohortes describeret, ceteros præconi subiiceret: id quoque se negauit facturum fuisse, nisi expediret his dominum habere, qui tam malam haberent linguam. Huius nepos fuit Alexander, qui lanceam in conuiuas suos torquebat, qui ex duobus amicis quos paulo ante retuli, alterum feræ obiecit, alterum sibi. Ex his duobus tamen, qui leoni obiectus est, vixit.

CAP. XXIII. Non habuit hoc auitum ille vitium, ne paternum quidem. Nam si qua alia in Philippo virtus fuit, & contumeliarum patientia, ingens instrumentum ad tutelam regni. Democharesad illum, *Parrhesiastes* ob nimiam & procacem linguam appellatus, inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benigne legatione, Philippus: Dicite, inquit, mihi, facere quid possum, quod sit Atheniensibus gratum? Excepit Democharas. Te, inquit, suspendere. Indignatio circumstantium ad tam inhumanum responsum exorta est: quos Philippus conticescere

iussit, & Thersiten illum saluum incolumemque dimittere. At vos ceteri legati, inquit, nuntiate Atheniensibus, multo superbiores esse, qui ista dicunt, quam qui impunè dicta audiunt. Multa & diuus Augustus digna memoria fecit, dixitque: quibus appareat illi iram non imperasse. Timagenes historiarum scriptor, quædam in ipsum, quædam in vxorem eius, & in totam domum eius dixerat, nec perdiderat dicta: magis enim circumfertur, & in ore hominum est temeraria vrbanitas. Sæpe illum Cæsar monuit, vt moderatius lingua vteretur: perseueranti domo sua interdixit. Postea Timagenes in contubernio Pollionis Asinij consenuit, ac tota ciuitate dilectus est. Nullum illi lumen præclusa Cæsaris domus abstulit: historias postea quas scripserat, recitauit, & combussit, & libros acta Cæsaris Augusti continentes in ignem posuit. Inimicitias gessit cum Cæsare. Nemo amicitiam eius extimuit, nemo quasi fulguritum refugit. Fuit qui præberet tam altè cadenti sinum. Tulit hoc, vt dixi, Cæsar, patienter, ne eo quidem motus, quod laudibus suis rebúsque gestis manus attulerat. Nunquam cum hospite inimici sui questus est, hoc duntaxat Pollioni Asinio dixit, θηριοτροφεῖς. Paranti demum excusationem: obstitit. Fruere, inquit, mi Pollio, fruere. Et cum Pollio diceret: Si iubes Cæsar, statim illi domo mea interdicam. Hoc me, inquit, putas facturum, cum ergo vos in gratiam reduxerim? Fuerat enim aliquando Timageni Pollio iratus: nec vllam aliam habuerat causam desinendi, quam quod Cæsar cœperat.

CAP. XXIV. DICAT itaque quisque sibi, quotiens lacessitur: Nunquid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Nunquid in domo mea plus possum, quam toto orbe terrarum diuus Augustus potuit? Ille tamen contentus fuit, à conuiciatore suo secedere. Quid est, quare ego serui mei hilarius responsum & contumaciorem vultum, & non peruenientem vsque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Quis sum, cuius aures lædi nefas sit? Ignouerunt multi hostibus: ego non ignoscam pigris, negligentibus, garrulis? Puerum ætas excuset, fœminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primum offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alios offendit? feramus quod diu tulimus,

mus. Amicus est? fecit quod noluit. Inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori cedamus: stultiori remittamus. Pro quocunque illud respondeamus nobis, Sapientissimos quoque viros multa delinquere: neminem esse tam circumspectum, cuius non diligentia aliquando sibi ipsi excidat: neminem tam maturum, cuius non grauitate in aliquod feruidius factum casus impingat: neminem tam timidum offensarum, qui non in illas dum vitat, incidat.

CAP. XXV. QVOMODO homini pusillo solatium in malis fuit, etiam magnorum virorum titubare fortunam, & æquiore animo filium in angulo fleuit, qui vidit acerba funera etiam ex regia duci: sic animo æquiore feret ab aliquo lædi, ab aliquo contemni, cuicunque venit in mentem, nullam esse tantam potentiam, in quam non incurrat iniuria. Quod si etiam prudentissimi peccant, cuius non error bonam causam habet? Respiciamus, quotiens adolescentia nostra in officio parum diligens fuerit, in sermone parum modesta, in vino parum temperans. Si iratus est: demus illi spacium, quo dispicere quid fecerit, possit. Se ipse castigabit. Denique dabit pœnas. Non est quod cum illo paria faciamus. Illud non venit in dubium, quin se exemerit turbæ, & altius steterit quisquis despexit lacessentes. Proprium est magnitudinis veræ, non se sentire percussum. Sic immanis fera ad latratum canum lenta respexit. Sic irritus ingenti scopulo fluctus assultat. Qui non irascitur, motus est. At ille quem modo altiorem omni incommodo posui, tenet quodam amplexu summum bonum. Nec homini tantum, sed ipsi fortunæ respondet: Omnia licet facias, minor es, quàm vt serenitatem meam obducas. Vetat hoc ratio, cui vitam regendam dedi. Plus mihi nocitura est ira, quàm iniuria. Quid ni plus? Illius modus certus est: ista quousque me latura sit, incertum est.

CAP. XXVI. Non possum, inquis, pati. Graue est, iniuriam sustinere. Mentiris. Quis enim iniuriam non potest ferre, qui potest iram? Adiice nunc, quod id agis vt iram feras & iniuriam. Quare fers ægri rabiem, & phrenetici verba? puerorum proteruas manus? nempe quia videntur nescire, quid faciunt. Quid interest, quo quisque vitio fiat imprudens?

imprudentia par in omnibus patrocinium est. Quid ergo? inquis, impune illi erit? Puta te velle: tamen non erit. Maxima est enim factæ iniuriæ pœna, fecisse: nec quisquam grauius afficitur, quam qui ad supplicium pœnitentiæ traditur. Denique ad conditionem rerum humanarum respiciendum est, vt omnium accidentium æqui iudices simus. Iniquus autem est, cui commune vitium singulis obiecit. Non est Æthiopis inter suos insignitus color: nec rufus crinis & coactus in nodum, apud Germanos. Vtrumque decet. Nihil in vno iudicabis notabile aut fœdum, quod genti suæ publicum est. Et ista quæ retuli, vnius regionis atque anguli consuetudo defendit. Vide nunc, quanto in his iustior venia sit, quæ per totum genus humanum vulgata sunt. Omnes inconsulti & improuidi sumus, omnes incerti, querituli, ambitiosi. Quid lenioribus verbis hiulcus publicũ abscondo? Omnes mali sumus. Quicquid itaque in alio reprehenditur, id vnusquisque in suo sinu inueniet. Quid illius pallorem, illius maciem notas? Pestilentia est. Placidiores itaque inuicem simus. Mali inter malos viuimus. Vna res nos facere potest quietos, mutuæ facilitatis conuentio. Ille mihi iam nocuit: ego illi nondum. Sed iam aliquem fortasse non læsisti: sed lædes.

Cap. XXVII. Noli æstimare hanc horam, aut hunc diem. Totum inspice mentis tuæ habitum, etiam si nihil mali fecisti, potes facere. Quanto satius est sanari iniuriam, quam vlcisci? Multum temporis vltio absumit. Multis se iniuriis obiicit, dum vna dolet. Diutius irascimur omnes, quam lædimur. Quanto melius est, abire in diuersum, nec vitia vitiis componere? Num quis satis constare sibi videatur, si mulam calcibus repetat, & canem morsu? Ista, inquis, peccare se nesciunt. Primum, quam iniquus est, apud quem hominem esse ad impetrandam veniam nocet? Deinde, si cetera animalia iræ tuæ subducit, quod consilio carent: eo loco tibi sit, quisquis consilio caret. Quid enim refert, an alia mutis dissimilia habeat, si quod in omni peccato muta defendit similem habet caliginem mentis? Peccauit. Hoc enim primum, hoc enim extremum. Non est quod illi credas, etiam si dixit, Iterum non faciam. Et iste peccabit, & in istum alius; & tota via inter errores volutabitur. Mansuete immansueta tractanda sunt. Quod in luctu

luctu dici solet, efficacissimè & in ira dicetur: Vtrum aliquando desines, an nunquam? Si aliquando, satius est iram relinquere, quàm ab ira relinqui. Sin semper hæc cogitatio durabit, vides quam impacatam tibi denunties vitam. Qualis enim erit semper tumentis?

CAP. XXVIII. ADIICE nunc, quod nisi bene te ipse succonderis, & subinde causas quibus stimuleris, renouaueris, sua sponte ira discedet, & vires illi dies subtrahet. Quanto satius est à te illam vinci quàm à se? Huic irasceris, deinde illi: seruis, deinde libertis: parentibus, deinde liberis: notis, deinde ignotis. Vbique enim causæ supersunt, nisi deprecator animus accessit. Hinc te illo furor rapiet, & illinc alio: & nouis subinde irritamentis orientibus, continuabitur rabies. Age infelix, & quando amabis? O quam bonum tempus in re mala perdis! Quanto nunc satius erat, amicos parare, inimicos mitigare, Remp. administrare, transferre in res domesticas operam: quam circunspicere quid aliqui possis facere mali, quo aut dignitati eius, aut patrimonio, aut corpori vulnus infligas: cum id tibi contingere sine certamine ac periculo non possit, etiam si cum inferiore concurses? Vinctum licet accipias, & ad arbitrium tuum omni patientiæ expositum: sæpe nimia vis cædenti aut articulum loco mouit, aut neruum in his quos fregerat, dentibus fixit. Multos iracundia mancos, multos debiles fecit, etiam vbi patientiæ est nacta materiam. Adiice nunc, quod nihil tam imbecille natum est, vt sine elidentis periculo pereat. Imbecillos valentissimis alias dolor, alias casus exæquat. Quid quod pleraque eorum propter quæ irascimur, offendunt nos magis quam lædunt? Multum autem interest, vtrum aliquis voluptati meæ obstet, an desit: eripiat, an non det. Atqui in æquo ponimus, vtrum aliquis auferat, an neget: vtrum spem nostram præcidat, an differat: vtrum contra nos faciat, an pro se: amore alterius, an odio nostri. Quidam verò non tantum iustas causas standi contra nos, sed etiam honestas habent. Alius patrem tuetur, alius fratrem, alius patruum, alius amicum. His tamen non ignoscimus id facientibus: quod nisi facerent, improbaremus. Immo quod est incredibile, sæpe de facto bene existimamus, de faciente, male.

Cap. XXIX. At mehercules vir magnus ac iustus, fortissimum quemque ex hostibus suis & pro libertate ac salute patriæ pertinacissimum suspicit & talem sibi ciuem, talem militem contingere optat. Turpe est, odisse quem laudes: quanto verò turpius, ob id aliquem odisse, propter quod misericordia dignus est? Si captiuus in seruiturem subito depressus reliquias libertatis tenet, nec ad sordida ac laboriosa ministeria agilis occurrit; si ex otio piget equum vehiculumque domini cursu non exæquat, si inter quotidianas vigilias fessum somnus oppressit, si rusticum laborem recusat, aut non fortiter obit, à seruitute vrbana & feriata translatus ad durum opus. Distinguamus, vtrum aliquis non possit, an nolit. Multos absoluemus si cœperimus ante iudicare quàm irasci. Nunc autem primum impetum sequimur. Deinde quamuis vana nos concitauerint, perseueramus, ne videamur cœpisse sine causa: & quod iniquissimum est, pertinaciores nos facit iniquitas iræ. Retinemus enim illam, & augemus, quasi argumentum sit iustè irascendi, grauiter irasci. Quanto melius est, initia ipsa perspicere, quàm leuia sint, quàm innoxia. Quod accidere vides in animalibus mutis, idem in homine deprehendes.

Cap. XXX. Frivolis turbamur, & in[illegible]ous. Tantum color rubicundus excitat, ad vmbram alpis exurgit. Vrsos leonesque mappa proritat. Omnia quæ natura fera ac rabida sunt, consternuntur ad vana. Idem inquietis & stolidis ingeniis euenit: rerum suspicione feriuntur: adeo quidem, vt interdum iniurias vocent modica beneficia, in quibus frequentissima, certè acerbissima iracundiæ materia est. Carissimis enim irascimur, quod minora nobis præstiterint, quam mente concepimus, quam quæ alij tulerint: cùm vtriusque rei paratum remedium sit. Magis alteri indulsit? nostra nos sine comparatione delectent. Nunquam erit felix quem torquebit felicior. Minus habeo quàm speraui? sed fortasse plus speraui quàm debui. Hæc pars maximè metuenda est. Hinc pernicioſissimæ iræ nascuntur, & sanctissima quæque inuasuræ. Diuum Iulium plures amici confecerunt quàm inimici, quorum non expleuerat spes inexplebiles. Voluit quidem ille: neq; enim quisquam liberalius victoria vsus est, ex qua nihil sibi vindicauit, nisi dis-

pensan-

pensandi potestatem: sed quemadmodum sufficere tam improbis desideriis posset, cum tantum omnes concupiscerent, quantum poterat vnus? Vidit itaque strictis circa sellam suam gladiis commilitones suos, Cimbrum Tillium acerrimum paulo ante suarum partium defensorem, alioſque post Pompeium demum Pompeianos.

CAP. XXXI. Hæc res sua in reges arma conuertit, fidissimósque eo compulit, vt de morte eorum cogitarent, pro quibus & ante quos mori votum habuerant. Nulli ad aliena respicienti sua placent. Inde diis quoque irascimur, quod aliquis nos antecedat, obliti quantum sequatur à tergo ingentis inuidiæ. Tanta tamen importunitas hominum est, vt quamuis multum acceperint, iniuriæ loco sit, plus accipere potuisse. Dedit mihi præturam, sed consulatum speraueram. Dedit duodecim fasces: sed non fecit ordinarium consulem. A me numerari voluit annum: sed deest mihi ad sacerdotium. Cooptatus in collegium sum: sed cur in vnum? Consummauit dignitatem meam: sed patrimonio nihil contulit. Ea dedit mihi, quæ debebat alicui dare, de suo nihil protulit. Age potius gratias pro his quæ accepisti. Reliqua expecta, & nondum plenum te esse gaude. Inter voluptates est, superesse quod speres. Omnes vicisti? primum te esse in animo amici tui lætare. Multi te vincunt? Considera, quanto antecedas plures quam sequaris.

CAP. XXXII. Quod si in te maximum vitium quæris? Falsas rationes conficis: data magno æstima, accepta paruo: Aliud in alio nos deterreat. Quibusdam timeamus irasci, quibusdam vereamur, quibusdam fastidiamus. Magnam rem sine dubio fecerimus, si seruulum infelicem in ergastulum miserimus. Quid properamus verberare statim, crura protinus frangere? Non peribit potestas ista, si differetur. sine id tempus veniat, quo ipsi iubeamus. Nunc ex imperio iræ loquimur, cum illa abierit, tunc videbimus quanti sit ista lis æstimanda. In hoc enim præcipue fallimur. Ad ferrum venimus, ad capitalia supplicia: & vinculis, carcere, fame, vindicamus rem castigandam flagris leuioribus. Quomodo, inquis, nos iubes intueri, quam omnia per quæ lædi videmur exigua, misera, puerilia sint? Ego vero nihil magis suaserim, quam sumere ingentem animum,

& hæc propter quæ litigamus, discurrimus, anhelamus, videre quàm humilia & abiecta sint, nulli qui altum quidem aut magnificum cogitat, respicienda. Circa pecuniam plurimum vociferationis est: hæc fora defatigat, patres liberósque committit, venena miscet, gladios tam percussoribus quàm legionibus tradit. Hæc est sanguine nostro delibuta. Propter hanc vxorum maritorumque noctes strepunt litibus, & tribunalia magistratuum premit turba. Reges sæuiunt, rapiuntque, & ciuitates longo sæculorum labore constructas euertunt, vt aurum argentumque in cinere vrbium scrutentur.

Cap. XXXIII. Libet intueri fiscos in angulo iacentes. Hi sunt propter quos oculi clamore exprimuntur; fremitu iudiciorum basilicæ resonant: euocati ex longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi, vtrius iustior auaritia sit. Quid si ne propter fiscum quidem, sed pugnum æris, aut imputatum à seruo denarium, senex sine herede moriturus stomacho dirumpitur? Quid si propter vsuram haut millesimam, valetudinarius fœnerator distortis pedibus, & manimus ad computandum modo relictis, clamat, ac per vadimonia asses suos in ipsis morbi accessionibus vindicat? Si totam mihi ex omnibus metallis, quæ cùm maximè depromimus, pecuniam proferas: si in medium proiicias, quicquid thesauri teguot, auaritia iterum sub terras referente quæ male egesserat, omnem istam congeriem dignam non putem, quæ frontem viri boni contrahat. Quanto risu prosequenda sunt, quæ nobis lacrymas educunt?

Cap. XXXIV. Cedo nunc persequere cetera, cibos, potiones, horumque causa paratam ambitionem, munditias, verba, contumelias, & motus corporum parum honorificos, & suspiciones, & contumacia iumenta, & pigra mancipia, interpretationes malignas vocis alienæ: quibus efficitur, vt inter iniurias naturæ numeretur sermo homini datus. Crede mihi: leuia sunt, propter quæ non leuiter excandescimus, qualia quæ pueros in rixam & iurgium concitant. Nihil ex his, quæ tam tristes agimus, serium est, nihil magnum. Inde, inquam, vobis ira & insania est, quod exigua magno æstimatis. Auferre mihi hereditatem voluit: hic me diu spe suprema captatum crimina-

tus

tus est: hic scortum meum concupiuit. Quod vinculum amoris esse debebat, seditionis atque odij causa est, idem velle.

CAP. XXV. ITER augustum rixas transeuntium, concitat: diffusa & late patens via, ne populus quidem collidit. Ista quæ appetitis, quia exigua sunt, nec possunt ad alterum, nisi alteri erepta, transferri: eadem affectantibus pugnam & iurgia excitant. Respondisse tibi indignaris libertum, & vxorem, & clientem. Deinde idem de Republ. libertatem sublatam quereris, quam domi sustulisti. Rursus si tacuit interrogatus, contumaciam vocas. Et loquatur, & taceat, & rideat coram domino? inquis. Immo coram patrefamilias. Quid clamas? Quid vociferaris? Quid flagella media cœna petis, quod serui loquuntur, quod non eodem loco turba concionis est, & silentium solitudinis? In hoc habes aures, vt non modulata tantum & mollia, & ex dulci tracta compositaque accipiant. Et risum audias oportet, & fletum: & blanditias, & lites: & prospera, & tristia: & hominum voces, & fremitus animalium, latratúsque. Quid miser expauescis ad clamorem serui, ad tinnitum æris, ad ianuæ impulsum? cum tam delicatus fueris, tonitrua audienda sunt. Hoc quod de auribus dictum est, transfer ad oculos: qui non minus fastidio laborant, si male instituti sunt. macula offenduntur & sordibus, & argento parum splendido, & stagno non ad solem perlucente. Hi nempe oculi, qui non ferunt nisi varium ac recenti cura nitens marmor, qui mensam nisi crebris distinctam næuis, qui nolunt domi nisi auro preciosa calcare: æquissimo animo foris & scabras lutosasque semitas spectant, & maiorem partem occurrentem squalidam, parietes insularum exesos, ruinosos, inæquales.

CAP. XXXVI. QVID ergo aliud est quod illos in publico non offendat, domi moueat, quam opinio illic æqua & patiens, domi morosa & querula? Omnes sensus perducendi sunt ad firmitatem. Natura patientes sunt, si animus illos desinat corrumpere, qui quotidie ad rationem reddendam vocandus est. Faciebat hoc Sextius, vt consummato die, cùm se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum: Quod hodie malum tuum sanasti? cui vitio obstitisti? qua parte melior est? Desinet ira, & erit

moderatior. quæ sciet sibi quotidie ad iudicem esse veniendum. Quid ergo pulchrius hac consuetudine excutiendi totum diem? Qualis ille somnus post recognitionem sui sequitur, quam tranquillus, altus ac liber, cum aut laudatus est animus, aut admonitus, & speculator sui censorque secretus cognoscit de moribus suis? Vtor hac potestate, & quotidie apud me causam dico. Cum sublatum è conspectu lumen est, & contiçuit vxor, moris iam mei conscia, totum diem mecum scrutor, facta ac dicta mea remetior. Nihil mihi ipse abscondo, nihil transeo: quare enim quicquam ex erroribus meis timeam, cum possim dicere. Vide ne istud amplius facias, nunc tibi ignosco. In illa disputatione pugnacius locutus es. Noli postea congredi cum imperitis. Nolunt discere, qui nunquam didicerunt. Illum liberius admonuisti quam debebas? itaque non emendasti, sed offendisti. De cetero vide, non tantum an verum sit quod dicis, sed an ille cui dicitur, veri patiens sit.

Cap. XXXVII. Admoneri bonus gaudet: pessimus quisque correptorem asperrimè patitur. In conuiuio quorundam te sales, & in dolorem tuum iacta verba tetigerunt? vitate vulgarem conuictum memento. solutior est post vinum licentia: quia ne sobriis quidem pudor est. Iratum vidisti amicum tuum ostiario causidici alicuius, aut diuitis, quod intrantem submouerat: & ipse pro illo iratus extremo mancipio fuisti. Irascceris ergo cathenario cani? & hic cum multum latrauit, obiecto cibo mansuescit. Recede longius, & ride. Nunc iste aliquem se putat, quod custodit litigatorum turba limen obsessum. Nunc ille qui intra iacet, felix fortunatúsque est. & beati hominis ac potentis iudicat indicium, difficilem ianuam. nescit durissimum esse ostium carceris. Præsume animo, multa esse tibi patienda. Nunquis se hieme algere miratur? Nunquis in mari nauseare, in via concuti? Fortis est animus, ad quæ præparatus venit. Minus honorato loco positus irasci cœpisti conuiuatori, vocatori, ipsi qui tibi præferebatur. Demens, quid interest, quam lecti premas partem? Honestiorem te aut turpiorem potest facere puluinus? Non æquis quendam oculis vidisti, quia de ingenio tuo male locutus est. Recipis hanc legem? Ergo te Ennius quo non delectaris odisset: & Hortensius simultates tibi indiceret: & Cicero, si

to, si detideres carmina eius, inimicus esset.

CAP. XXXVIII Vis tu æquo animo pati canditatus suffragia? Contumeliam tibi fecit aliquis. Nunquid maiorem quam Diogeni philosopho Stoico? Cui de ira cum maxime differenti, adolescens proteruus inspuit, tulit hoc ille leniter ac sapienter. Non quidem, inquit, irascor: sed dubito tamen, an irasci oporteat. Cato noster melius: cui cum causam agenti, in frontem mediam, quantum poterat attracta pingui saliua, inspuisset Lentulus, ille patrum nostrorum memoria factiosus & impoteus, abstersit faciem, &, Affirmabo, inquit, omnibus, Lentule, falli eos qui te negant os habere. Contigit iam nobis, Nouate, bene componere animum, si aut non sentit iracundiam, aut superior est.

CAP. XXXIX. Videamus quomodo alienam iram leniamus. nec enim sani esse tantum volumus, sed sanari. Primam iram non audebimus oratione mulcere; surda est & amens: dabimus illi spatium, remedia in remissionib. prosunt: nec oculos tumentes tentabimus, vim rigentem mouendo recitaturi, nec cetera vitia dum feruent. Initia morborum, quies curat. Quantulum, inquit, prodest remedium tuum, si sua sponte desinentem iram placat? Primum, vt citius desinat, efficit: deinde custodiet, ne recidat: ipsum quoque impetum, quem non audet lenire, fallet. Remouebit omnia vltionis instrumenta. Simulabit iram, vt tanquam adiutor & doloris comes plus auctoritatis in consiliis habeat: moras nectet: & dum maiorem quærit pœnam, præsentem differet. Omni arte requiem furori dabit. Si vehementior erit: aut pudorem illi, cui non resistat, incutiet, aut metum. Si infirmior: sermones inferet, vel gratos vel nouos, & cupiditate cognoscendi auocabit. Medicum aiunt, cum regis filiam curare deberet, nec sine ferro posset, dum tumentem mammam leuiter fouet, scalpellum spongia tectum induxisse. Repugnasset puella remedio palam admoto: eadem quia non expectauit, dolorem tulit.

CAP. XL. QVÆDAM non nisi decepta sanantur. Alteri dices: Vide ne inimicis iracundia tua voluptati sit. Alteri: vide ne magnitudo animi tui, creditumque apud plerosque robur cadat. Indignor mehercule & non inuenio dolendi modum, sed tempus expectandum est. dabit pœnas. Serua istud in animo tuo, cũ potueris, & pro mora reddes.

Castigare verò irascentem, & vltro obuiam ire ei, incitare est. Variè aggredieris, blandeque: nisi fortè tanta persona eris, vt possis iram comminuere: quemadmodum fecit diuus Augustus, cum cœnaret apud Vedium Pollionem. fregerat vnus ex seruis eius crystallinum. ad mortem rapi eum Vedius iussit, nec vulgari quidem peritorum morte: muræ nis obiici iubebatur, quas ingens piscina continebat. Quis non hoc illum putaret luxuriæ causa facere? sæuitia erat. Euasit è manibus puer, & confugit ad Cæsaris pedes: nihil aliud petiturus quam vt aliter periret, nec esca fieret. Motus est nouitate crudelitatis Cæsar, & illum quidem mitti, crystallina autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. Fuit Cæsari sic castigandus amicus: bene vsus est viribus suis. E conuiuio rapi homines imperas, & noui generis pœnis lacerari? Si calix tuus fractus est, viscera hominis distrahentur? Tantum tibi placebis, vt ibi aliquem duci iubeas vbi Cæsar est?

CAP. XLI. Sic instandum potentiæ est, vt iram ex superiori loco aggredi possit, male tractabilem, ac talem duntaxat, qualem modo retuli: feram, immanem, sanguinariam, quæ iam insanabilis est, nisi maius aliquid extimuit. Pacem demus animo, quam dabit præceptorum salutarium assidua meditatio, actusque rerum boni, & intenta mens ad vnius honesti cupiditatem. Conscientiæ satisfiat. nil in famam laboremus: sequatur vel mala dum bene merearis. At vulgus animosa miratur, & audaces in honore sunt: placidi pro inertibus habentur. Primo forsitan aspectu: sed simul ac æqualitas vitæ fidem facit, non segnitiem illam animi esse, sed pacem, veneratur idem illos populus, colitque. Nihil ergo habet in se vtile teter ille & hostilis affectus. At omnia è contrario mala, ferrum, ignes: pudore calcato, cædibus inquinauit manus, membra liberorum dispersit. Nihil vacuum reliquit à scelere, non gloriæ memor, non infamiæ metuens, inemendabilis cùm ex ira in odium occalluit.

CAP. XLII. Careamus hoc malo purgemúsque mentem & extirpemus radicitus ea vitia, quæ quamuis tenuia vndecunque hæserint renascentur: & iram non temperemus, sed ex toto remoueamus. Quod enim malæ rei temperamentum est? Poterimus autem. adnitamur modo. Nec

vlla

vlla res magis proderit, quam cogitatio mortalitatis. Sibi quisque vt alteri dicat: Quid iuuat tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuissimam ætatem dissipare? Quid iuuat dies, quos in voluptatem honestam impendere licet, in dolorem alicuius tormentumque transfetre? Non capiunt res istæ iacturam, nec tempus vacat perdere. Quid ruimus in pugnam? Quid certamina nobis accersimus? Quid imbecillitatis obliti, ingentia odia suscipimus, & ad frangendum fragiles consurgimus? Iam istas inimicitias quas implacabili gerimus animo febris aut aliud malum corporis vetabit geri. Iam per acerrimum media mors dirimet. Quid tumultuamur, & vitam seditiosi conturbamus? Stat super caput fatum, & percuntis dies imputat, propiusque ac propius accedit. Istud tempus quod alienæ destinas morti, fortasse citra tuam est.

CAP. XLIII. Quin potius vitam breuem colligis, placidamque & tibi & ceteris præstas? Quin potius amabilem te, dum viuis omnibus: desiderabilem, cum excesseris, reddis? Et quid illum nimis ex alto tecum agentem detrahere cupis? Quid illum oblatrantem tibi, humilem quidem & contemptum, sed superioribus acidum ac molestum exterrere viribus tuis tentas? Quid seruo? Quid domino? Quid regi? Quid clienti tuo irascéris? Sustine paulũ. Venit ecce mors, quæ nos pares faciat. Ridere solemus inter matutina harenę spectacula, tauri & vrsi pugnam inter se colligatorum: quos, cum alter alterum vexarit, sus confector expectat. Idem facimus. Aliquem nobiscum alligatum iacessimus: cum victo victorique finis æque maturus immineat. Quieti potius pacatique, quantulumcumque supereſt, exigamus. nulli cadauer nostrum iaceat inuisum. Sæperixam conclamatum in vicino incendium soluit: & interuentus feræ, latronem viatoremque diduxit. Colluctari cum minoribus malis non vacat, vbi metus maior apparuit. Quid nobis cum dimicatione & insidiis? Nunquid amplius isti cui irascéris, quam mortem optas? Etiam te quiescente morietur. perdis operam. Facere vis quod futurum est. Nolo, inquis vtique occidere, sed exilio, sed ignominia, sed damno afficere. Magis ignosco ei, qui vulnus inimici, quam qui pusulam concupiscit. hic enim non tantum mali animi est, sed pusilli. siue de vltimis suppli-

ciis cogitas, siue de leuioribus, quantulum est temporis quod aut ille pœna sua torqueatur, aut tu malum gaudiũ ex aliena percipias? Iam ipsum spiritum expuimus, interim dum trahimus. Dum inter homines sumus, colamus humanitatem: non timori cuiquam, non periculo simus: detrimenta, iniurias, conuicia, vellicationes contemnamus, & magno animo breuia feramus incommoda. Dum respicimus, quod aiunt, versamusque nos, iam mortalitas aderit.

L. ANNÆI SENECÆ
AD NERONEM CÆSAREM
DE CLEMENTIA.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

SCRIBERE de clementia, Nero Cæsar, instituit: vt quodammodo speculi vice fungerer, & te tibi ostenderem, peruenturum ad voluptatem maximam omnium. Quamuis enim rectè factorum verus fructus sit fecisse, nec illum virtutum pretium dignum illis extra ipsas sit: iuuat tamen inspicere & circuire bonam conscientiam, tum immittere oculos in hãc immensam multitudinem, discordem, seditiosam, impotentem, in perniciem alienam suamque pariter exulturam, si hoc iugum fregerit, & ita loqui secum: Ego ex omnibus mortalibus placui, electúsque sum, qui in terris deorum vice fungerer: ego vitæ necisque gentibus arbiter: qualem quisque sortem statumque habeat, in manu mea positum est. Quid cuique mortalium fortuna datum velit, meo ore pronuntiat. Ex nostro responso lætitiæ causas, populi vrbesque concipiunt. Nulla pars vsquam, nisi volente propitioque me floret. Hæc ter millia gladiorum, quæ pax mea comprimit, ad nutum meum stringentur: quas nationes funditus exscindi, quas transportari, quibus

bus libertatem dari quibus eripi, quos reges mancipia fieri, quorumque capiti regium circundari decus oporteat, quæ ruant vrbes, quæ oriantur, mea iurisdictio est. In hac tanta facultate rerum, non ira me ad iniqua supplicia compulit. non iuuenilis impetus, non temeritas hominum & contumacia, quæ sæpe tranquillissimis pectoribus quoque patientiam extorsit: non ipsa ostentandæ per terrores potentiæ, dira, sed frequens magnis imperiis gloria. Conditum, immo constrictum apud me ferrum est. Summa parsimonia etiam vilissimi sanguinis. Nemo non, cui alia desint, hominis nomine apud me gratiosus est. seueritatem abditam, clementiam in promptu habeo. Sic me custodio, tanquam legibus, quas ex abdito ac tenebris in lucem euocaui, rationem redditurus sim. Alterius ætate prima motus sum, alterius vltima. Alium dignitati donaui, alium humilitati. Quotiens nullam inueneram misericordiæ causam, mihi peperci. Hodie diis immortalibus, si à me rationem repetant, annumerare genus humanum paratus sum. Potes hoc, Cæsar, prædicare audacter, omnium quæ in fidem tutelamque tuam venerunt, nihil per te, neque vi, neque clam Reipub. ereptum. Rarissimam laudem, & nulli adhuc principum concessam concupisti, innocentiam. Non perdis operam: nec bonitas ista tua singularis, ingratos aut malignos æstimatores nacta est. Refertur tibi gratia. Nemo vnus homo vni homini tam carus vnquam fuit, quam tu populo Romano, magnum longumque eius bonum. Sed ingens tibi onus imposuisti Nemo iam diuum Augustum, nec Tiberij Cæsaris prima tempora loquitur: nec quod te imitari velit, exemplar extra te quærit. Principatus tuus ad eum gustum quem dedisti exigitur. Difficile hoc fuisset, si non naturalis tibi ista bonitas esset, sed ad tempus sumpta. Nemo enim potest personam diu ferre. Ficta cito in naturam suam recidunt. quibus veritas subest, quæque (vt ita dicam) ex solido enascuntur, tempore ipso in maius meliusque procedunt. Magnam adibat aleam populus Romanus, cum incertum esset, quo se statim nobilis indoles daret. Iam vota publica in tuto sunt. Nec enim periculum est, ne te subita tui capiat obliuio. Facit quidem auidos nimia felicitas: nec tam temperatæ cupiditates sunt vn-

quam, vt in eo quod contigit desinant. Gradus à magnis ad maiora fit: & spes improbissima complectuntur insperata assecuti. Omnibus tamen nunc ciuibus tuis & hæc confessio exprimitur, esse te felices: & illa, nihil tam his accedere bonis posse, nisi vt perpetua sint. Multa illos cogunt ad hanc confessionem, qua nulla in homine tardior est: securitas alta, affluens: ius supra omnem iniuriam positum. Obuersatur oculis lætissima forma Reipubl. cui ad summam libertatem nihil deest, nisi pereundi licentia. Præcipue tamen æqualis ad maximos imóque peruenit clementiæ tuæ admiratio. Cætera enim bona pro portione fortunæ suæ quisque sentit, aut expectat maiora minoráque: ex clementia omnes idem sperant. Nec est quisquam, cui tam valde innocentia sua placeat, vt non state in conspectu clementiam paratam humanis erroribus gaudeat.

Cap. II. Esse autem aliquos scio, qui clementia pessimum quemque putent sustineri: quoniam nisi post crimen superuacua est, & sola hæc virtus inter innocentes cessat. Sed primum omnium, sicut medicinæ apud ægros vsus, etiam apud sanos honor est. ita clementiam quamuis pœna digni inuocent, etiam innocentes colunt. Deinde habet clementia in persona quoque innocentium locum: quia interdum fortuna pro culpa est: nec innocentiæ tantum clementia succurrit, sed sæpe virtuti: quoniam quidem conditione temporum incidunt quædam, quæ possint laudata puniri. Adiice, quod magna pars hominum est, quæ reuerti ad innocentiam possit. Sed non tamen vulgo ignoscere decet. Nam vbi discrimen inter malos bonósque sublatum est, confusio sequitur, & vitiorum eruptio. Itaque adhibenda est moderatio, quæ sanabilia ingenia distinguere à deploratis sciat. Nec promiscuam habere ac vulgarem clementiam oportet, nec absciissam. Nam tam omnibus ignoscere crudelitas est, quàm nulli. Modum tenere debemus. Sed quia difficile est temperamentum, quicquid æquo plus futurum est, in partem humaniorem præponderet. Sed hæc suo loco melius dicentur.

Cap. III. Nvnc in tres partes omnem hanc materiam diuidam. Prima erit manumissionis. Secunda, quæ naturam clementiæ habitumque demonstrat. Nam cum sint vitia quædam virtutes imitantia, non possunt secerni, nisi

ni, nisi signa quibus dignoscantur impresseris. Tertio loco quæremus, quomodo ad hanc virtutem perducatur animus, quomodo confirmet eam, & vsu suam faciat. Nullam vero ex omnibus virtutibus magis homini conuenire, cùm sit nulla humanior, constet necesse est: non solum inter nos, qui hominem sociale animal, communi bono genitum videri volumus: sed etiam inter illos, qui hominem voluptati donant, quorum omnia dicta factaque ad vtilitatem suam spectant. Nam si quietem petit & otium, hanc virtutem naturæ suæ nactus est, quæ pacem amat, & manus retinet. Nullum tamen clementia ex omnibus magis, quàm regem aut principem decet. Ita enim virtutes magnis viris decori gloriæque sunt, si illis salutaris potentia est. Nam pestifera vis est, valere ad nocendum. Illius demum magnitudo stabilis fundataque est, quam omnes tam supra se esse, quam pro se sciunt: cuius curam excubare pro salute singulorum atque vniuersorum quotidie experiuntur: quo procedente, non, tanquam malum aliquod aut noxium animal è cubili prosiliret, diffugiunt, sed tanquam ad clarum ac beneficum sidus certatim aduolant, obiicere se pro illo mucronibus insidiantium paratissimi, & substernere corpora sua, si per stragem illi humanam iter ad salutem struendum sit. Somnum eius nocturnis excubiis muniunt: latera obiecti circumfusique defendunt: incurrentibus periculis se opponunt. Non hic est sine ratione populis vrbibúsque consensus, sic protegendi amandique reges, & se suaque iactandi, quocunque desiderauerit imperantis salus. Nec hæc vilitas sui est aut dementia, pro vno capite tot millia excipere ferrum, ac multis mortibus vnam animam redimere, nonnunquam senis & inualidi. Quemadmodum totum corpus animo deseruit, & cum hoc tanto maius tantoque speciosus sit, ille in occulto maneat tenuis, & in qua sede latitet incertus, tamen manus, pedes, oculi negotium illi gerunt: illum hæc cutis munit: illius iussu iacemus, aut inquieti discurrimus: cum ille imperauit: siue auarus dominus est, mare lucri causa scrutamur, siue ambitiosus, iamdudum dexteram flammis obiecimus, aut voluntarie subsiluimus: si hæc immensa multitudo, vnius animæ circundata, illius spiritu regitur, illius ratione flectitur, pressura se ac fractura viribus suis

nisi consilio sustineretur.

CAP. IV SVAM itaque incolumitatem amant, cum pro vno homine denas legiones in aciem deducunt, cum in prima fronte procurrunt, & aduersa vulneribus pectora ferunt, ne imperatoris sui signa vertantur. Ille est enim vinculum per quod Respub. cohæret: ille spiritus vitalis, quem hæc tot millia trahunt, nihil ipsa per se futura, nisi onus & præda, si mens illa imperij subtrahatur.

Rege incolumi mens omnibus vna;
Amisso, rupere fidem.

Hic casus Romanæ pacis exitium erit, hic tanti fortunam populi in ruinas aget. Tamdiu ab isto periculo aberit hic populus, quam diu sciet ferre frænos: quos si quando abruperit, vel aliquo casu discussos reponi sibi passus non erit, hæc vnitas & hic maximi imperij contextus in partes multas dissiliet: idemque huic vibi dominandi finis erit, qui parendi fuerit. Ideo principes regésque & quocunque alio nomine sunt tutores status publici, non est mirum amari vltra priuatas etiam necessitudines. Nam si sanis hominibus publica priuatis potiora sunt, sequitur, vt his quoque carior sit in quem se Resp. conuertit. Olim enim ita se induit Reipubl. Cæsar, vt diduci alterum non possit sine vtriusque pernicie. Nam vt illi viribus opus est, ita & huic capite.

CAP. V. LONGIVS videtur recessisse à proposito oratio mea. At mehercules rem ipsam premit. Nam si, quod adhuc colligitur, animus Reip. tu es, illa corpus tuum, vides, vt puto, quam necessaria clementia sit. Tibi enim parcis, cum videris alteri parcere. Parcendum itaque est etiam improbandis ciuibus, non aliter quam membris languentibus. Et si quando misso sanguine opus est, sustinendum est, ne vltro quam necesse sit incidas. Est ergo vt dicebam, clementia omnibus quidem hominibus, secundum naturam, maximè tamen decora Imperatoribus: quanto plus habet apud illos quod seruet, quantoque in maiore materia apparet. Quantulum enim nocet priuata crudelitas? Principum sæuitia bellum est. Cum autem virtutibus inter se sit concordia, nec vlla altera melior aut honestior sit: quædam tamen quibusdam personis aptior est. Decet magnanimitas quemlibet mortalem, etiam illum,

lum infra quem nihil est. Quid enim maius, aut fortius, quàm malam fortunam retundere? Hæc tamen in bona fortuna latiorem locum habet, meliúsque in tribunali quam in plano conspicitur. Clementia in quamcunque domum peruenerit, eam felicem tranquillamque præstabit. Sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Quid enim est mirabilius, quam eum, cuius itæ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quam nemo interrogaturus est, immo si vehementius excanduit nec deprecaturus quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti, hoc ipsum cogitantem: Occidere contra legem nemo non potest: seruare nemo præter me. Magnam fortunam magnus animus decet: qui nisi se ad illam extulit, & altior stetit, illam quoque infra terram deducit. Magni autem animi est proprium, placidum esse tranquillumque, & iniurias atque offensiones semper despicere. Muliebre est, furere in ira. Ferarum verò, nec generosarum quidem, præmordere & vrgere proiectos. Elephantes leonesque transeunt quæ impulerunt. Ignobilis bestiæ pertinacia est. Non decet regem sæua, nec inexorabilis ira. Non multum enim supra eum eminet, cui se irascendo exæquat. At si dat vitam, si dat dignitatem periclitantibus & meritis, amittere facit quod nulli nisi rerum potienti licet. Vita enim etiam superiori eripitur, nunquam nisi inferiori datur. Seruare proprium est excellentis fortunæ: quæ nunquam magis suspici debet, quam cum illi contingit idem posse quod diis, quorum beneficio in lucem edimur, tam boni quam mali. Deorum itaque sibi animum asserens princeps, alios ex ciuibus suis quia vtiles bonique sunt, libens videat, alios in numerum relinquat, quosdam esse gaudeat, quosdam patiatur.

CAP. VI. COGITATE in hac ciuitate, in qua turba per latissima itinera sine intermissione defluens eliditur, quotiens aliquid obstitit, quod cursum eius velut torrentis rapidi moraretur: in qua tribus eodem tempore theatris viæ postulãtur, in qua consumitur quicquid terris omnibus aratur, quanta solitudo, & vastitas futura sit si nihil relinquitur, nisi quod iudex seuerus absoluerit. Quotus quisque ex quæstoribus est, qui non ea ipsa lege teneatur, qua quærit? Quotus quisque accusator vacat culpa? Et nescio, an nemo

ad dandam veniam difficilior sit, quam qui illam petere sæpius meruit. Peccauimus omnes: alij grauia, alij leuiora, alij ex destinato, alij forte impulsi, aut aliena nequitia ablati; alij in bonis consiliis parum fortiter stetimus, & innocentiam inuiti ac renitentes perdidimus Nec delinquimus tantum, sed vsque ad extremum æui delinquimus. Etiam si quis tam bene purgauit animum, vt nihil obturbare eum amplius possit ac fallere, ad innocentiam tamen peccando peruenit.

CAP. VII. QVONIAM deorum feci mentionem, optimè hoc exemplum principi constituam, ad quod formetur, vt se talem esse ciuibus, quales sibi deos velit Expedit ergo habere inexorabilia peccatis atque erroribus numina? expedit vsque ad vltimam infesta perniciem? Equis rerum erit tutus, cuius non membra aruspices colligant? Quod si dij placabiles & æqui delicta potentium non statim fulminibus persequuntur: quanto æquius est hominem hominibus præpositum miti animo exercere imperium, & cogitare, vtrum mundi status gratior oculis pulchriorque sit sereno & puro die, an cum frigoribus crebris omnia quatiuntur, & ignes hinc atque illinc micant? Atqui non alia facies est quieti moderatique imperij, quam sereni cœli & nitentis. Crudele regnum turbidum, tenebrisque obscurum est inter trementes & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem qui omnia conturbat inconcusso. Facilius priuatis ignoscitur, pertinaciter se vindicantibus. Possunt enim lædi, dolorque eorum ab iniuria venit. Timent præterea contemptum: & non retulisse lædentibus gratiam infirmitas videtur, non clementia. At cui vltio in facili est, is omissa ea, certam laudem mansuetudinis consequitur. Humili loco positis exerere manum, litigare, in rixam procurrere, ac morem iræ suæ gerere, liberius est. Leues inter paria ictus sunt. Regi vociferatio quoque verborumque intemperantia non ex maiestate est.

CAP. VIII. GRAVE putas, eripi loquendi arbitrium regibus, quod humillimi habent ista, inquis, seruitus est, non imperium. Quid tu? non experiris istud nobis esse, non tibi seruitutem? Alia condicio est eorum, qui in turba, quam non excedunt, latent: quorum & virtutes vt appareant, diu luctan-

luctantur, & vitia tenebras habent. Vestra facta dictaque rumor excipit : & ideo nullis magis cauendum est, qualem famam habeant, quam qui qualemcunque meruerint, magnam habituri sunt. Quam multa tibi non licent, quæ nobis beneficio tuo licent? Possum in qualibet parte vrbis solus incedere sine timore, quamuis nullus sequatur comes, nullus sit domi, nullus ad latus gladius : tibi in tua pace armato viuendum est. Aberrare à fortuna tua non potes. obsidet te, & quocunque descendis magno apparatu sequitur. Et hæc summa magnitudinis seruitus est, non posse fieri minorem; sed cum diis tibi communis ista necessitas est. Nam illos quoque cœlum alligatos tenet : nec magis illis descendere datum est, quam tibi : Fastigio tuo affixus es. Nostros motus pauci sentiunt. Prodire nobis, ac recedere, & mutare habitum sine sensu publico licet: tibi non magis quam soli latere contingit. Multa contra te lux est, omnium in istam conuersi oculi sunt. Prodire te putas? oriris : loqui non potes, nisi vt vocem tuam quæ vbique sunt gentes excipiant. Irasci non potes, nisi vt omnia tremant. Sic neminem potes affligere, nisi vt quicquid circa fuerit, quatiatur. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, omnium metu : sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs quam nocent : non sine causa. Non enim quantum fecerit, sed quantum facturus sit cogitatur, in eo qui omnia potest. Adiice nunc, quod priuatos homines ad accipiendas iniurias opportuniores, acceptarum patientia facit : regibus certior est ex mansuetudine securitas. Quia frequens vindicta paucorum odium reprimit, omnium irritat : voluntas oportet ante sæuiendi, quam causa deficiat. Alioquin quemadmodum præcisæ arbores plurimis ramis repullulant, & multa satorum genera vt densiora surgant, reciduntur : ita regia crudelitas auget inimicorum numerum tollendo. Parentes enim liberique eorum qui interfecti sunt, & propinqui, & amici in locum singulorum succedunt. Hoc quam verum sit admonere te exemplo domestico volo.

CAP. IX. DIVVS Augustus fuit mitis princeps, si quis illum à principatu suo æstimare incipiat : in communi quidem Rep. cum hoc ætatis esset, quod tu nunc es, duodecesimum egressus annum, iam pugiones in sinu amicorum

abſconderat, iam inſidiis M. Antonii conſulis latus petierat, iam fuerat collega proſcriptionis: ſed cum annum quadrageſimum tranſiſſet, & in Gallia moraretur, delatum eſt ad eum indicium. L. Cinnam ſtolidi ingenij virum inſidias ei ſtruere. Dictum eſt & vbi, & quando, quemadmodum aggredi vellet. Vnus ex conſciis deferebat. Conſtituit ſe ab eo vindicare. Conſilium amicorum aduocari iuſſit. Nox illa inquieta erat, cum cogitaret adoleſcentem nobilem, hoc detracto, integrum, Cn. Pompeij nepotem, damnandum. Iam vnum hominem occidere non poterat: cum M. Antonio proſcriptionis edictum inter cœnam dictarat. Gemens ſubinde voces varias emittebat, & inter ſe contrarias. Quid ergo? ego percuſſorem meum ſecurum ambulare patiar, me ſollicito? Ergo non dabit pœnas, qui tot ciuilibus bellis fruſtra petitum caput, tot naualibus, tot pedeſtribus prœliis incolume, poſtquam terra marique pax parta eſt, non occidere conſtituat, ſed immolare? Nam ſacrificantem placuerat adoriri: Rurſus ſilentio interpoſito, maiore multo voce, ſibi, quam Cinnæ iraſcebatur. Quid viuis, ſi perire te tam multorum intereſt? Quis finis erit ſuppliciorum? Quis ſanguinis? Ego ſum nobilibus adoleſcentulis expoſitum caput, in quod mucrones acuant. Non eſt tanti vita, ſi, vt ego non peream, tam multa perdenda ſunt. Interpellauit tandem illum Liuia vxor. Et admittit, inquit, muliebre conſilium? Fac quod medici ſolent: qui vbi vſitata remedia non procedunt, tentant contraria. Seueritate nihil adhuc profeciſti: Saluidienum Lepidus ſecutus eſt, Lepidum Muræna, Murænam Cæpio, Cæpionem Egnatius, vt alios taceam, quos tantum auſos pudet: nunc tenta, quomodo tibi cedat clementia. Ignoſce L. Cinnæ qui deprehẽſus eſt. Iam nocere tibi non poteſt, prodeſſe famæ tuæ poteſt. Gauiſus ſibi quod aduocatum inuenerat, vxori quidem gratias egit: renuntiari autem ex templo amicis, quos in conſilium rogauerat, imperauit, & Cinnam vnum ad ſe accerſit: dimiſſiſque omnibus è cubiculo, cum alteram Cinnæ poni cathedram iuſſiſſet: Hoc, inquit, primum à te peto ne me loquentem interpelles, ne meo ſermone medio proclames: dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hoſtium caſtris inueniſſem non factum tantum mihi inimicum, ſed natum ſeruaui,

uani, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix es, & tam diues, vt victo victores inuideant. Sacerdotium tibi petenti, præteritis compluribus, quorum parentes mecum militauerant, dedi. Cum sic de te meruerim, occidere me constituisti. Cum ad hanc vocem exclamasset, procul hanc abse abesse dementiam: Non præstas, inquit, fidem, Cinna: conuenerat ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras, adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum: cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret, nec ex conuentione iam, sed ex conscientia tacentem: Quo, inquit, hoc animo facis? Vt ipse sis princeps? Malè mehercule cum Republica agatur, si tibi ad imperandum nihil præter me obstat. Domum tueri tuam non potes. Nuper libertini hominis gratia, in priuato iudicio superatus es. Adeo nihil facilius potes, quàm contra Cæsarem aduocare? Cedo, si spes tuas solus impedio, Paulus ne te, & Fabius Maximus, & Cossi, & Seruilij ferent, tantumque agmen nobilium, non inania nomina præferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sunt? Ne totam eius orationem repetendo, magnam partem voluminis occupem: diutius enim quàm duabus horis locutum esse constat, cum hanc pœnam, qua sola erat contentus futurus, extenderet: Vitam, tibi, inquit, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidæ. Ex hodierno die, inter nos amicitia incipiat. Contendamus vtrum ego meliore fide vitam tibi dederim, an tu debeas. Posthæc detulit vltro consulatum, questus, quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit. heres solus fuit illi. Nullis amplius insidiis ab vllo petitus est.

CAP. X. IGNOVIT abauus tuus victis. Nam si non ignouisset, quibus imperasset? Sallustium, & Cocceios & Duillios, & totam cohortem primam interioris admissionis ex aduersariorum castris conscripsit. Nam Domitios, Messallas, Asinios, Ciceones, & quicquid floris erat in ciuitate, clementiæ suæ debebat. Ipsum Lepidum quàm diu mori passus non est? Per multos annos tulit ornamenta principis retinentem: & Pontificatum maximum, non nisi mortuo illo, transferri in se passus est. Maluit enim illum honorem vocari, quàm spolium. Hæc eum clementia ad salutem securitatemque deduxit: hæc gratum ac

fauorabilem reddidit, quamuis nondum subactis Reipub. ceruicibus manum imposuisset. Hæc hodieque præstat illi famam, quæ vix viuis principibus seruit. Deum esse non tanquam iussi credimus. bonum principem Augustum, & bene illi conuenisse parentis nomen, fatemur: ob nullam aliam causam quam quod contumelias quoque suas, quæ acerbiores principibus solent esse, quam iniuriæ, nulla crudelitate exequebatur: quod probrosis in se dictis arrisit: quod dare illum pœnas apparebat, cum exigeret, quod quoscunque ob adulterium filiæ suæ damnauerat, adeo non occidit, vt dimissis, quo tutiores essent, diplomata daret. Hoc est ignoscere, cum scias multos futuros qui pro te irascantur, & tibi alieno sanguine gratificentur: non dare tantum salutem, sed præstare.

Cap. XI. Hæc Augustus senex, aut iam in senectutem annis vergentibus. In adolescentia caluit: arsit ira: multa fecit, ad quæ inuitus oculos retorquebat. Comparare nemo mansuetudini tuæ audebit diuum Augustum, etiam si in certamen iuuenilium annorum deduxerit senectutem plus quam maturam. Fuerit moderatus & clemens: nempe post mare Actiacum Romano cruore infectum, nempe post fractas in Sicilia classes, & suas & alienas: nempe post Perusinas aras & proscriptiones. Ego vero clementiam non voco lassam crudelitatem. Hæc est, Cæsar, clementia vera, quam tu præstas, quæ non sæuitiæ pœnitentia cœpit: nullam habere maculam, nunquam ciuilem sanguinem fudisse. Hæc est in maxima potestate, verissima animi temperantia, & humani generis incomprehensibilis amor, non cupiditate aliqua, non temeritate incendi, non priorum principum exemplis corruptum, quantum in ciues suos liceat, experiendo tentare, sed hebetare aciem imperij sui. Præstitisti, Cæsar, ciuitatem incruentam, & hoc quod magno animo gloriatus es, nullam te toto orbe stillam cruoris humani misisse: eo maius est mirabiliúsque, quod nulli vnquam citius gladius commissus est. Clementia ergo non tantum honestiores, sed tutiores præstat: ornamentumque imperiorum est simul certissima salus, cum reges consenuerint, liberisque ac nepotibus tradiderint regna: tyrannorum execrabilis ac breuis potestas est. Quid inter est inter tyrannum & regem? spe-

cies

cies enim ipsa fortunæ ac licentia pars est, nisi quod tyranni ex voluptate sæuiunt, reges non nisi ex causa ac necessitate.

CAP. XII. QVID ergo? non reges quoque occidere solent? Sed quotiens id fieri publica vtilitas persuadet. Tyrannis sæuitia cordi est. Tyrannus autem à rege distat factis, non nomine. Nam & Dionysius maior iure meritoque præferri multis regibus potest. Et L. Syllam appellari tyrannum quid prohibet, cui occidendi finem fecit inopia hostium? Descenderit licet è dictatura sua, & se togæ reddiderit: quis tamen vnquam tyrannus tam auide humanum sanguinem bibit, quam ille, qui septem millia ciuium Romanorum contrucidari iussit? Et cum in vicino ad ædem Bellonæ sedens exaudisset conclamationem tot millium sub gladio gementium, exterrito senatu: Hoc agamus, inquit, P. C. Seditiosi pauculi meo iussu occiduntur. Hoc non est mentitus: pauci, Syllæ videbantur. Sed mox de Sylla consequemur, quomodo hostibus irascendum sit: vtique si in hostile nomen ciues, & ex eodem corpore abrupti transierint. Interim hoc quod dicebam, clementia efficit, vt magnum inter regem tyrannumque discrimen sit: vterque licet non minus armis valletur, sed alter arma habet, quibus in munimentum pacis vtitur; alter, vt magno timore magna odia compescat. Nec illas ipsas manus quibus se commisit, securus aspicit. Contrariis in contraria agitur. Nam & inuisus est, quia timetur; & timeri vult, quia inuisus est: & illo execrabili versu, qui multos dedit præcipites, vtitur:

Oderint dum metuant:

ignarus quanta rabies oriatur, vbi supra modum odia creuerunt. Temperatus enim timor cohibet animos; assiduus vero & acer, & extrema admouens, in audaciam iacentes excitat, & omnia experiri suadet. Si feras lineis & pinna clusas contineas: eadem à tergo eques telis incessat: tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant, proculcabuntque formidinem. Acerrima virtus est, quàm vltima necessitas extundit. Relinquat oportet securi aliquid metus, multoque plus spei quam periculorum ostentet. Alioquin vbi quiescenti paria metuuntur, incurrere in pericula iuuat, & aliena anima abuti. Placido tranquiloque regi fi-

da sunt auxilia, quibus ad communem salutem vtantur. Glorioſúſque miles (publicæ enim ſecuritati dare operam videtur) omnem laborem libens patitur, vt parentis cuſtos. At illum acerbum & ſanguinarium neceſſe eſt grauentur ſtipatores ſui.

CAP. XIII. NON poteſt habere quiſquam bonæ ac fidæ voluntatis miniſtros, quibus in tormentis & eculeo, & ferramentis ad mortem paratis vtitur, quibus non aliter quàm beſtiis homines obiectat, omnibus reis noxior ac ſollicitior, vt qui homines deóſque teſtes ac vindices facinorum timeat, eo perductus, vt non liceat illi mutare mores. Hoc enim inter cetera vel peſſimum habet crudelitas: perſeuerandum eſt, nec ad meliora patet regreſſus. Scelera enim ſceleribus tuenda ſunt. Quid autem eo infelicius, cui iam eſſe malum neceſſe eſt? O miſerabilem illum! ſibi certè, nam ceteris miſereri eius nefas ſit, qui cædibus ac rapinis potentiam exercuit, qui ſuſpecta ſibi cuncta reddidit, tam externa quàm domeſtica: cum arma metuat, ad arma confugiens: non amicorum fidei credens, non liberorum pietati. Qui vbi circumſpexit quæque fecit, quæque facturus eſt, & conſcientiam ſuam plenam ſceleribus ac tormentis adaperuit, ſæpe mortem timet, ſæpius optat, inuiſior ſibi quàm ſeruientibus. E contrario is cui curæ ſunt vniuerſa, quamquam alia magis, alia minus tuetur, nullam non Reipublicæ partem tanquam ſui nutrit, inclinatus ad mitiora, etiam ſi ex vſu eſt animaduertere: oſtendens quàm inuitus aſpero remedio manus admoueat, in cuius animo nihil hoſtile, niſi efferum eſt. Qui potentiam ſuam placide ac ſalutariter exercet, approbare imperia ſua ciuibus cupiens. Felix abunde ſibi viſus, ſi fortunam ſuam publicauerit, ſermone affabilis acceſſúque facilit, vultu qui maximè populos demeretur, amabilis, æquis deſideriis propenſus, & iniquis acerbus, à tota ciuitate amatur, defenditur, colitur. Eadem de illo homines ſecreto loquuntur, quæ palàm. Tollere filios cupiunt, & publicis malis ſterilitas inducta recluditur. Bene ſe meriturum de liberis ſuis quiſque non dubitat, quibus tale ſæculum oſtenderit. Hic princeps ſuo beneficio tutus, nihil præſidiis eget, arma ornamenti cauſa habet.

CAP. XIV. QVOD ergo officium eius eſt? quod bonorum

norum parentum : qui obiurgare liberos nonnunquam blandè, nonnunquam minaciter solent, aliquando admonere etiam verberibus. Nunquid aliquis sanus filium ad primam offensam exhæredat? nisi magnæ & multæ iniuriæ patientiam euicerint, nisi plus est quod timet, quam quod damnat, non accedit ad decretorium stylum. Multa ante tentat, quibus dubiam indolem & peiore loco iam positam reuocet: simul deplorata est, vltima experitur. Nemo ad supplicia exigenda peruenit, nisi qui remedia consumpsit. Hoc quod parenti, etiam principi faciendum est: quem appellauimus patrem patriæ, non adulatione vana adducti. Cætera enim cognomina honori data sunt. Magnos & Felices & Augustos diximus, & ambitiosæ maiestati quicquid potuimus titulorum congessimus, illis hoc tribuentes. Patrem quidem patriæ appellauimus, vt sciret datam sibi potestatem patriam : quæ est temperatissima, liberis consulens, suaque post illos ponens. Tarde sibi pater membra sua abscindat: etiam cum absciderit, reponere cupiat: & in abscindendo gemat, cunctatus multum diuque. Prope enim est vt libenter damnet, qui cito: Prope vt inique puniat, qui nimis. Erixonem equitem Romanum, memoria nostra, qui filium suum flagellis occiderat, populus in foro graphiis confodit. Vix illum Augusti Cæsaris auctoritas infestis tam patrum quam filiorum manibus eripuit.

CAP. XV. T. ARIVM qui filium deprehensum in parricidio, exilio damnauit causa cognita, nemo non suspexit quod contentus exilio, & exilio delegato Massiliæ, parricidam continuit, & annua illi præstitit, quanta præstare integro solebat. Hæc liberalitas effecit, vt in qua ciuitate nunquam deest patronus peioribus, nemo dubitaret, quin reus merito damnatus esset, quem is pater damnare potuisset, qui odisse non poterat. Hoc ipso exemplo dabo, quem compares bono patri bonum principem. Cogniturus de filio T. Arius, aduocauit in consilium Cæsarem Augustum. Venit in priuatos penates. Assedit, pars alieni consilij fuit. Non dixit : Immo in meam domum veniat. Quod si factum esset, Cæsaris futura erat cognitio, non patris. Audita causa excussisque omnibus & his quæ adolescens pro se dixerat, & his quibus arguebatur,

petit vt sententiam suam quisque scriberet, ne ea omnium fieret, quæ Cæsaris fuisset. Deinde priusquam aperirentur codicili, iurauit se T. Arij hominis locupletis hereditatem non aditurum. Dicet aliquis, pusillo animo. Timuit, ne videretur locum spei suæ aperire velle, filij damnatione. Ego contra sentio. Quilibet nostrum debuisset aduersus opiniones malignas satis fiduciæ habere in bona conscientia. Principes multa debent etiam famæ dare. Iurauit se non aditurum hæreditatem. Arius quidem eodem die & alterum hæredem perdidit, sed Cæsar libertatem sententiæ suæ redemit: & postquam approbauit gratuitam esse seueritatem suam, quod principi semper curandum est, dixit, relegandum quo patri videretur. Non culeum, non serpentes, non carcerem decreuit; memor non de quo censeret, sed, cui in consilio esset. Mollissimo genere pœnæ contentum esse debere patrem dixit in filio adolescentulo, impulso in id scelus, in quo se, quod proximum erat ab innocentia, timidè gessisset: debere illum ab vrbe & à parentis oculis submoueri.

CAP. XVI. O dignum quem in consilium patres aduocarent! ô dignum quem coheredem innocentibus liberis scriberent! Hæc clementia principem decet, vt quocunque venerit, mansuetiora omnia faciat. Nemo regi tam vilis sit, vt illum perire non sentiat, qualiscunque pars imperij est. In magna imperia ex minoribus petamus exemplum. Non est vnum imperandi genus. Imperat princeps ciuibus suis, pater liberis, præceptor discentibus, tribunus vel centurio militibus. Nonne pessimus pater videbitur, qui assiduis plagis liberos etiam ex leuissimis causis compescet? Vter autem præceptor liberalibus studiis dignior, qui excarnificat discipulos, si memoria illis non constiterit, aut si parum agilis in legendo oculus hæserit: an qui monitionibus & verecundia emendare ac docere malit? Tribunum centurionemque da sæuum: desertores faciet? quibus tamen ignoscitur. Nunquidnam æquum est, grauius homini & durius imperari, quam imperiatur animalibus mutis? Atqui equum non crebris verberibus exterret domandi peritus magister. Fiet enim formidolosus & contumax, nisi eum tactu blandiente permulseris. Idem facit venator, qui instituit catulos vestigia sequi, qui-

quique iam exercitatis vtitur ad excitandas vel persequendas feras. Nec crebro illis minatur: contunditur enim animus, & quicquid est indolis, comminuitur trepidatione degeneri: nec licentiam vagandi errandique passim concedit. Adiicias his licet, tardiora agentes iumenta: quæ cum ad contumelias & miserias nata sint, nimia sæuitia coguntur iugum detrectare.

CAP. XVII. NVLLVM animal morosius est, nullum maiore arte tractandum, quam homo. Nulli magis parcendum. Quid enim stultius, quam in iumentis quidem & canibus erubescere iram exercere; pessima autem condicione hominem esse? Morbis medemur, nec irascimur. Atqui & morbus animi mollem medicinam desiderat, ipsumque medentem minime infestum ægro. Mali medici est, desperare, ne curet. Idem in his, quorum animus affectus est, facere debebit cui credita salus omnium est, non cito spem proiicere, nec mortifera signa pronuntiare. Luctetur cum vitiis, resistat, aliis morbum suum exprobret, quosdam molli curatione decipiat, citius meliusque sanaturus, remediis fallentibus. Agat princeps curam, non tantum salutis, sed etiam honestæ cicatricis. Nulli regi gloria est ex sæua animaduersione. Quis enim dubitat posse? At contra maxima, si vim suam continet, si multos iræ alienæ eripuit, neminem suæ impendit.

CAP. XVIII. SERVIS imperare moderate, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impune pati possit, sed quantum tibi permittat æqui bonique natura, quæ parcere etiam captiuis & pretio paratis iubet. Quanto iustius hominibus liberis, ingenuis, honestis, non vt mancipiis abuti, sed his quos gradu antecedas, quorumque tibi non tradita seruitus sed tutela? Seruis ad statuam licet confugere. Cum in seruum omnia liceant, est aliquid quod in hominem licere commune ius vetet. Quis non Vedium Pollionem peius oderat, quam serui sui, quod murænas sanguine humano saginabat: & eos qui se aliquid offenderant, in viuarium, quid aliud quam serpentibus obiici iubebat? O hominem mille mortibus dignum: siue deuorandos seruos obiiciebat murænis, quas vsurus erat; siue in hoc tantum illas alebat, vt sic aleret! Quemadmodum domini crudeles tota ciuitate commonstran-

tur, inuisique & detestabiles sunt: ita regum & iniuria latius patet & infamia, atque odium sæculis traditur. Quanto autem non nasci melius fuit, quàm numerari inter publico malo natos?

Cap. XIX. Excogitare nemo quicquam poterat, quid magis decorum regenti sit, quam clementia: quocunque modo is, & quocunque iure præpositus ceteris erit. Eo scilicet formosius id esse magnificentiusque fatebimur, quo in maiori præstabitur potestate: quam non oportet noxiam esse sed naturæ legem compositam. Natura enim commenta est regem: quod & ex aliis animalibus licet cognoscere: & ex apibus: quarum regi amplissimum cubile est, medioque ac tutissimo loco. Præterea onere vacat, exactor alienorum operum: & amisso rege, totum dilabitur examen. Nec vnquam plus vnum patiuntur, melioremque pugna quærunt. Præterea insignis regis forma est, dissimilis ceteris, tum magnitudine, tum nitore. Hoc tamen maxime distinguitur. iracundissimæ, ac pro corporis captu pugnacissimæ sunt apes, & aculeos in vulnere relinquunt: rex ipse sine aculeo est. Noluit illum natura nec sæuum esse, nec vltionem magno constaturam petere: telumque detraxit, & iram eius inermem reliquit. Exemplar hoc magnis regibus ingens. Est enim illi mos, exercere se in paruis, & ingentium rerum documenta minima agere. Pudeat ab exiguis animalibus non trahere mores: cum tanto hominum moderatior esse animus debeat, quanto vehementius nocet. Vtinam quidem eadem homini lex esset: & ira cum telo suo frangeretur: nec sæpius liceret, nocere quam semel, nec alienis viribus exercere odia. Facile enim lassaretur furor, si per se sibi satisfaceret, & si mortis periculo vim suam effunderet. Sed ne nunc quidem illi cursus tutus est. Tantum enim necesse est, timeat, quantum timeri voluit: & manus omnium obseruet, & eo quoque tempore quo non captatur, peti se iudicet, nullumque momentum immune à metu habeat. Hanc aliquis ægram vitam sustinet, cum liceat innoxium, atque ob hoc securum, salutarem potentiam, lætis omnibus, tractare? Error enim, si quis existimat tutum esse ibi regem, vbi nihil à rege tutum est. Securitas securitate mutua paciscenda est. Nō opus est instruere in altum editas arces,

nec

nec in ascensum arduos colles emunire, nec latera montium abscindere, multiplicibus se muris turribúsque sæpire. Saluum regem in aperto clementia præstabit. Vnum est inexpugnabile munimentum, amor ciuium. Quid pulchrius est, quàm viuere optantibus cunctis, & vota non sub custode nuncupantibus? Si paulum valetudo titubauit, non spem hominum excitari, sed metum? Nihil esse cuiquam tam pretiosum, quod non salute præsidis sui commutatum velit? Omne quod illi contingit, sibi quoque euenire deputet? In hoc assiduis bonitatis argumentis probauit, non Remp. suam esse, sed se Reipublicæ. Quis huic audeat struere aliquod periculum? Quis ab hoc non, si possit, fortunam quoque auertere velit, sub quo iustitia, pax, pudicitia, securitas, dignitas, florent; sub quo opulenta ciuitas, copia bonorum omnium abundat? Nec alio animo rectorem suum intuetur, quam si dij immortales potestatem visendi sui faciant, intueremur venerantes colentésque. Quid autem? non proximum illis locum tenet is, qui se ex deorum natura gerit, beneficus ac largus & in melius potens? Hoc affectare, hoc imitari decet: Maximum ita haberi, vt optimus simul habeatur.

CAP. XX. DVABVS de causis punire princeps solet, si aut se vindicat, aut alium. Prius de parte disseram, quæ ipsum contingit. Difficilius est enim moderari, vbi dolori debetur vltio, quam vbi exempla. Superuacuum est hoc loco admonere, ne facile credat, vt verum exeutiat, vt innocentiæ faueat, vt appareat, non minus rem agi periclitantis, quam iudicis. Hoc ad iustitiam, non ad clementiam pertinet. Nunc illum hortamur, vt manifeste læsus, animum in potestate habeat: & pœnam, si tuto poterit, donet: si minus, temperet: longeque sit in suis, quam in alienis exorabilior iniuriis. Nam quemadmodum non est magni animi qui de alieno liberalis est, sed ille qui quod alteri donat, sibi detrahit: Ita clementem vocabo, non in alieno dolore facilem, sed eum, qui cum suis stimulis exagitetur, non profilit; qui intelligit magni animi esse, iniurias in summa potentia pati, nec quicquam esse gloriosius principe impune læso.

CAP. XXI. VLTIO duas res præstare solet: aut solatium affert ei qui accipit iniuriam, aut in reliquum securi-

tatem Principis maior est fortuna, quam vt tali solatio egeat manifestiorque vis, quam vt alieno malo opinionem sibi virium quærat. Hoc dico, cum ab inferioribus patitus violatúsque est. Nam si, quos pares aliquando habuit, infra se videt, satis vindicatus est. Regem & seruus occidit, & serpens, & sagitta. Seruauit quidem nemo, nisi maior eo quem seruauit. Vti itaque animose debet tanto munere deorum, dandi auferendique vitam potens: in his præsertim, quos scit aliquando suo fastigio obstitisse: hoc arbitrium adeptus, vltionem impleuit, perfecitque quantum veræ pœnæ satis erat. Perdidit enim vitam qui debet: & quisquis ex alto ad inimici pedes abiectus, alienam de capite suo sententiam expectauit, in seruatoris sui gloriam viuet, plusque nomini eius conferet incolumis, quam si ex oculis ablatus esset. Assiduum enim spectaculum alienæ virtutis est: in triumpho, cito transisset. Si vero regnum quoque suum tuto relinqui apud eum potuit, reponique eo vnde deciderat, ingenti incremento surgit laus eius, qui contentus fuit, ex rege victo nihil præter gloriam sumere. Hoc est etiam ex victoria sua triumphare, testarique, nihil se quo dignum esset victore, apud victos inuenisse. Cum ciuibus & ignotis atque humilibus eo moderatius agendum est, quo minoris est afflixisse eos. Quibusdam libenter parcas: quibusdam te vindicare fastidias, & non aliter quam ab animalibus paruis & obterentem inquinantibus, reducenda manus est. At in iis qui in ore ciuitatis seruati punitique erunt, occasione notæ clementiæ vtendum est.

CAP. XXI. TRANSEAMVS ad alienas iniurias: in quibus vindicandis hæc tria lex secuta est, quæ princeps quoque sequi debet: aut vt eum quem punit, emendet: aut vt pœna eius ceteros meliores reddat, aut sublatis malis securiores ceteri viuant. Ipsos facilius emendabis minore pœna. Diligentius enim viuit, cui aliquid integri superest. Nemo dignitati perditæ parcit. Impunitatis genus est, tam non habere pœnæ locum. Ciuitatis autem mores magis corrigit parcitas animaduersiorum. Facit enim consuetudinem peccandi multitudo peccantium. Et minus grauis nota est, quam turba damnatorum leuat: & seueritas, quod maximum remedium habet, assiduitate amittit,

amittit, auctoritatem. Cõstituit bonos mores ciuitati princeps, & vitia eius facilius compescit, si patiens eorum est, non tanquam probet, sed tanquam inuitus, & cum magno tormento ad castigandum veniat. Verecundiam peccandi facit ipsa clementia regentis. Grauior multo pœna videtur quæ à miti viro constituitur. Præterea videbis ea sæpe committi, quæ sæpe vindicantur.

CAP. XXIII. PATER tuus plures intra quinquennium culeo insuit, quam omnibus sæculis insutos accepimus. Multo minus audebant liberi nefas vltimum admittere, quamdiu sine lege crimen fuit. Summa enim prudentia altissimi viri, & rerum naturæ peritissimi maluerunt, velut incredibile scelus, & vltra audaciam positum, præterire, quam dum vindicant, ostendere posse fieri. Itaq; parricidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstrauit. Pessimo loco pietas fuit, postquam sæpius culeos vidimus, quam cruces. In qua ciuitate raro homines puniuntur, in ea consensus fit innocentiæ, & indulgetur velut publico bono. Puret se innocentem ciuitas: erit. Magis irascitur à communi frugalitate desciscentibus, si paucos eos esse viderit. Periculosum est, mihi crede, ostendere ciuitati, quanto plures mali sint.

CAP. XXIV. IN senatu dicta est aliquando sententia, vt seruos à liberis cultus distingueret. Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui nostri numerare nos cœpissent. Idem scito metuendum est, si nulli ignoscitur. Cito apparebit, pars ciuitatis deterior quanto prægrauet. Non minus principi turpia sunt multa supplicia, quàm medico multa funera. Remissius imperanti, melius paretur. Natura contumax est humanus animus; & in contrarium atque arduum nitens; sequiturq; e facilius quam ducitur. Et vt generosi atque nobiles equi, melius facili fræno reguntur: ita clementiam voluntaria innocentia impetu suo sequitur, & dignam putat ciuitas, quam seruet sibi. Plus itaque hac via proficitur. Crudelitas minime humanum malum est: indignum tam miti animo. Ferina ista rabies est, sanguine gaudere ac vulneribus: & abiecto homine, in siluestre animal transire.

CAP. XXV. QVID enim interest, oro te Alexander, leoni Lysimachum obiicias, an ipse laceres dentibus

tuis? Tuum illud os est, tua illa feritas. O quam cuperes tibi potius vngues esse, tibi rictum illum edendorum hominum capacem. Non exigimus à te, vt manus ista, exitium familiarium certissimum, vlli salutaris sit: vt iste animus ferox, insatiabile gentium malum, citra sanguinem cædemque satietur. Clementia vocatur, si ad occidendum amicum, carnifex inter homines eligitur. Hoc est, quare vel maximè abominanda sit sæuitia, quod excedit fines, primum solitos, deinde humanos. Noua supplicia conquirit, ingenium aduocat, instrumenta excogitat, per quæ varietur atque extendatur dolor: & delectatur malis hominum. Tunc ille ditus animi morbus ad insaniam peruenit vltimam, cum crudelitas versa est in voluptatem: & iam occidere hominem iuuat. Nam talem virum à tergo sequitur euersio, odia, venena, gladij: tam multis periculis petitur, quam multorum ipse periculum est: priuatisque nonnunquam consiliis, alias vero consternatione publica circumuenitur: Leuis enim & priuata pernicies non totas vrbes mouet. Quod late furere cœpit, & omnes appetit, vndique configitur. Serpentes paruulæ fallunt, nec publice consequuntur: vbi aliqua solitam mensuram transit, & in monstrum excreuit, vbi fontes potu infecit, & sufflatu deurit, obteritque, quacunque incessit ballistis petitur. Possunt verba dare & euadere pusilla mala: ingentibus obuiam itur. Sic vnus æger, nec domum quidem perturbat: at vbi crebris mortibus pestilentiam esse apparuit, conclamatio ciuitatis ac fuga est, & diis ipsis manus intenduntur. Sub vno aliquo tecto flamma apparuit: familia vicinique aquam ingerunt. At incendium vastum, & multas iam domos depastum, parte vrbis obruitur.

CAP. XXVI. CRVDELITATEM priuatorum seruiles quoque manus sub certo crucis periculo vltæ sunt: Tyrannorum, gentes populique, & quorum erat malum, & hi quibus imminebat, excindere aggressi sunt. Aliquando sua præsidia in ipsos conspirexerunt, perfidiamque & impietatem, & feritatem, & quicquid ab illis didicerant, in ipsos exercuerunt. Quid enim potest ab eo quisquam sperare, quem malum esse docuit? Non diu paret nequitia, nec quantum iubetur, peccat. Sed puta tutam esse crudelitatem: quale eius regnum est? Non aliud quam captarum

ptarum vrbium forma, & terribiles facies publici metus. Omnia mœsta, trepida & confusa. Voluptates istæ timentur. Non conuiuia secura ineunt, in quibus lingua sollicitè etiam ebrijs custodienda est: non spectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, magna impensa & regijs opibus, & artificum exquisitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet? Quid istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono cathenarum, & ciuium capita decidere, quocunque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? Quæ alia vita esset, si leones vrsique regnarent? Si serpentibus in nos, ac noxissimo cuique animali daretur potestas? Illa rationis expertia, à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis: & tuta est etiam inter feras similitudo. Apud homines tantum nec à necessarijs quidem rabies temperat sibi, sed externa suaque in æquo habet, quo possit exercitatior singulorum cædibus, deinde in exitia gentium serpere, & iniicere tectis ignem; aratrum vetustis vrbibus inducere, potentiam putat: & vnum occidi, aut alterum, parum imperatorium credit: nisi eodem tempore grex miserorum subiectus steterit, crudelitatem suam in ordinem coactam putat. Felicitas illa, multis salutem dare, & ad vitam ab ipsa morte reuocare, & mereri clementia ciuicam. Nullum ornamentum principis fastigio dignius pulchriusque est, quàm illa corona OB CIVES SERVATOS. Non hostilia arma detracta victis, non currus barbarorum sanguine cruenti, non parta bello spolia. Hæc diuina potentia est, gregatim ac publicè seruare: multos autem occidere, & indiscretos, incendij ac ruinæ potentia est.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

QVOT de clementia scriberem, Nero Cæsar, vna me vox tua maximè compulit: quam ego non sine admiratione, & cum diceretur, audisse memini: & deinde alijs

narrasse. Vocem generosam, magni animi, magnæ lenitatis: quæ non composita, nec alienis auribus data, subito erupit, sed bonitatem tuam cum fortuna tua litigantem in medium adduxit. Animaduersurus in latrones duos Burrus præfectus tuus, vir egregius, & tibi principi natus, exigebat à te, scriberes, in quos & ex qua causa animaduerti velles. hoc sæpe dilatum, vt aliquando fieret, instabat. Inuitus inuito cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti: Vellem nescire litteras. O dignam vocem, quam audirent omnes gentes quæ Romanum imperium incolunt, quæque iuxta iacent dubiæ libertatis, quæque se contra vitibus aut animis attollunt. O vocem in concionem omnium mortalium mittendam, in cuius verba principes regesque iurent. O vocem priscæ generis humani innocentiæ, dignam cui redderetur antiquum illud sæculum. Nunc profecto consentire decebat ad æquum bonumque, expulsa alieni cupiditate, ex qua omne animi malum oritur: pietatem, integritatemque cum fide ac modestia surgere: & vitia diuturno abusa regno, tandem felici ac puro seculo dare locum.

CAP. II. FVTVRVM hoc Cæsar ex magna parte sperare & confiteri libet. Tradetur ista animi tui mansuetudo, diffundeturque paulatim per omne imperij corpus, & cuncta in similitudinem tui formabuntur. A capite bona valetudo. Inde omnia vegeta sunt atque erecta, aut languore demissa, prout animus eorum viget aut marcet. Et erunt ciues, erunt socij digni hac bonitate: & in totum orbem recti mores reuertentur. Parcetur vbique manibus. Diutius me morari hic patere, non vt blandiar auribus tuis: nec enim mihi hic mos est. Maluerim veris offendere, quam placere adulando. Quid ergo est, propter quod bene factis dictisque tuis, quam familiarissimum esse te cupio? vt quod nunc natura & impetus est, fiat iudicium. Illud mecum considero, multas voces magnas, sed detestabiles in vitam humanam peruenisse, celebresque vulgo ferri: vt illam, *Oderint, dum metuant*. Cui Græcus versus similis est, qui se mortuo terram misceri ignibus iubet, & alia huius notæ. Ac nescio quomodo ingenia immania & inuisa materia fœcundiori expressérunt sensus vehementes & concitatos. Nullam adhuc vocem audiui

diui ex bono lenique animo sam. Quid ergo est? Vt raro inuitus, & cum magna cunctatione, ita aliquando scribas necesse est istud quod tibi in odium litteras adduxit: sed, sicut facis, cum magna cunctatione, cum multis dilationibus

CAP. III. Et ne forte decipiat nos speciosum clementiæ nomen & in contrarium aliquando abducat, videamus quid sit clementia, qualisque sit & quos fines habeat. Clementia est temperantia animi, in potestate vleiscendi; vel, lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Plures proponere est tutius: ne vna definitio parum rem comprehendat: &, vt ita dicam, formula excidat. Itaque dici potest & inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Illa finitio contradictiones inueniet, quamuis maxime ad verum accedat, si dixerimus, clementiam esse moderationem, aliquid ex merita ac debita pœna remittentem. reclamabitur, nullam virtutem quicquam minus debito facere. Atqui hoc omnes intelligunt, clementiam esse, quæ se flectit citra id quod merito constitui posset. Huic contrariam imperiti putant seueritatem: sed nulla virtus virtuti contraria est.

CAP. IV. Quid ergo opponitur clementiæ? Crudelitas: quæ nihil aliud est, quam atrocitas animi in exigendis pœnis. Sed quidam non exigunt pœnas. crudeles tamen sunt, tanquam qui ignotos homines & obuios non in compendium, sed occidendi causa occidunt. Nec interficere contenti sæuiunt; vt Sinis ille & Procrustes, & piratæ, qui captos verberant, & in ignem viuos imponunt. Hæc crudelitas quidem: sed quia nec vltionem sequitur (non enim læsa est) nec peccato alicui irascitur (nullum enim antecessit crimen) extra definitionem nostram cadit: quæ finitio continebit in exigendis pœnis intemperantiam animi. Possumus dicere, non esse hanc crudelitatem, sed feritatem, cui voluptati sæuitia est: possumus insaniam vocare. nam varia sunt genera eius, & nullum certius, quam quod in cædes hominum & laniationes peruenit. Illos ergo crudeles vocabo, qui puniendi causam habent, modum non habent. Sicut in Phalari, quem aiunt non quidem in homines innocentes, sed super humanum ac probabilem modum sæuisse. Possumus effugere cauillationem,

& ita finire, vt sit crudelitas, inclinatio animi ad asperiora. Hanc clementia repellit longius à se: nam cum seueritate illi conuenire, certum est. Ad rem pertinet, quærere hoc loco, quid sit misericordia. Plerique enim vt virtutem eam laudant, & bonum hominem vocant misericordem. Hæc autem vitium animi est. Vtraque circa seueritatem circaque clementiam posita sunt: quæ vitare debemus, ne per speciem seueritatis in crudelitatem, néve per speciem clementiæ in misericordiam incidamus. In hoc leuiore periculo erratur, sed par error est à vero recedentium.

CAP. V. ERGO quemadmodum religio deos colit, superstitio violat: ita clementiam mansuetudinemq; omnes boni præstabunt, misericordiam autem vitabunt. Est enim vitium pusilli animi ad speciem alienorum malorum succidentis. Itaque pessimo cuique familiarissima est. Anus & mulierculæ sunt, quæ lacrymis nocentissimorum mouentur, quæ, si liceret, carcerem effringerent. Misericordia non causam, sed fortunam spectat; clementia rationi accedit. Scio malè audire apud imperitos sectam Stoicorum, tanquam nimis duram, & minimè principib. regibúsq; bonum daturam consilium. Obijcitur enim illi, quod sapientem negat misereri, negat ignoscere. Hæc si per se ponantur, inuisa sunt. Videntur enim nullam spem relinquere humanis erroribus, sed omnia delicta ad pœnam deducere. Quod si est, quid hac secta durius, quæ dedisceret humanitatem iubet, portumque aduersus fortunam certissimum, mutuo auxilio cludit? Sed nulla secta benignior leniorque est, nulla amantior hominum, & communibus bonis attentior: vt propositum sit vsui esse aut auxilio, nec sibi tantum, sed vniuersis singulísque consulere. Misericordia est ægritudo animi ob alienarum miseriarum speciem: aut tristitia ex alienis malis concepta, quæ accidere immerentibus credit. Ægritudo autem in sapientem virum non cadit. Serena enim eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam obducat. Nihil æquè hominem, quam magnus animus decet. Non potest autem magnus esse idē, si metus & mœror contundit, si mentem obducit & contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus, sed omnem fortunæ iram reuerberabit & ante se franget; eandem semper faciem seruabit placidam & inconcussam: quod facere non

posset,

posset, si tristitiam reciperet. Adiice, quod sapiens prouidus est, & in expedito consilium habet. Nunquam autem liquidum sincerumque ex turbido venit. Tristitia enim inhabilis est ad dispiciendas res, vtilia excogitanda, periculosa vitanda, æqua æstimanda. Ergo non miseretur, quia est sine miseria. Ceterum omnia quæ qui miserentur, dolentes facerent, hic libens & alacri animo faciet.

CAP. VI. SVCCVRRET alienis lacrymis, non accedet: dabit manum naufrago, exuli hospitium, egenti stipem, non hanc contumeliosam, qua pars maior horum, quibus se misericordes videri volunt, abiicit & fastidit quos adiuuat, contingique ab his timet: sed vt homo homini ex communi dabit. Donabit lacrymis maternis filium, & cathenas solui iubebit, & ludo eximet, & cadauer etiam noxium sepelier. At faciet illa tranquilla mente, vultu suo. Ergo non miserebitur sapiens, sed succurret, sed proderit, in commune auxilium natus, ac publicum bonum, ex quo dabit cuique partem: etiam ad calamitosos pro portione, improbandos, & emendandos bonitatem suam permittet. Afflictis verò, & fortius laborantibus multo libentius subueniet. Quotiens poterit, fortunæ intercedet. Vbi enim opibus potius vtetur, aut viribus, quam ad restituenda quæ casus impulit? Vultum quidem non deiiciet, nec animum, ad æruscantis ciuis aut pannosi aridam faciem & obnixam baculo senecturem: ceterum omnibus dignis proderit, & deorum more calamitosos propitius respiciet. Misericordia vicina est miseriæ: habet enim aliquid, trahitque ex ea. Imbecilles oculos esse scias, qui ad alienam lippitudinem & ipsi suffunduntur: tam mehercule, quàm morbum esse non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium oscitationem ipsum quoque os diducere. Misericordia vitium est animorum, nimis miseriæ fauentium: quam si quis à sapiente exigit, prope est, vt lamentationem exigat, & in aliis funeribus gemitus. At quare non ignoscat, dicam. Constituamus nunc quoque, quid sit venia, vt sciamus dari illam à sapiente non debere. Venia est pœnæ meritæ remissio. Hanc sapiens quare non debeat dare, reddunt rationem diutius, quibus hoc propositum est.

CAP. VII. EGO vt breuiter tanquam in alieno iudicio

dicam, ei ignoscitur qui puniri debuit. Sapiens autem nihil facit quod non debet, nihil prætermittit quod debet. Itaque pœnam quam exigere debet, non donat: sed illud quod ex venia consequi vis: honestiore tibi via tribuit. Parcit enim sapiens, consulit & corrigit. Idem facit, quod si ignosceret, nec ignoscit: quoniam qui ignoscit, fatetur aliquid se, quod fieri debuit, omisisse. Aliquem verbis tantum admonebit, pœna non afficiet ætatem eius emendabilem intuens. Aliquem inuidia criminis manifestè laborantem, iubebit incolumem esse: quia deceptus est, quia per vinum lapsus. Hostes dimittet saluos. aliquando etiam laudatos, si honestis causis, pro fide, pro fœdere, pro libertate in bellum accincti sunt. Hæc omnia non veniæ, sed clementiæ opera sunt. Clementia liberum arbitrium habet: non sub formula: sed ex æquo & bono iudicat. Et absoluere illi licet & quanti vult, æstimare litem. Nihil ex his facit, tanquam iusto minus fecerit, sed tanquam id quod constituit, iustissimum sit. Ignoscere autem est, quæ iudicas punienda, non punire. Venia, debitæ pœnæ remissio est. Clementia hoc primum præstat, vt quos dimittit, nihil aliud illos pati debuisse pronuntiet. Plenior est ergo quàm venia & honestior. De verbo (vt mea fert opinio) controuersia est: de re quidem conuenit. Sapiens multa remittet, multos parum sani, sed sanabilis ingenij seruabit. Agricolas bonos imitabitur, qui non tantum rectas proceràsque arbores colunt, sed illis quoque quas aliqua deprauauit causa, adminicula quibus regantur, applicant: Alias circumcidunt, ne proceritatem rami premant: Quasdam infirmas vitio loci, nutriunt: Quibusdam aliena vmbra laborantibus cœlum aperiunt. Secundum hæc videbit perfectus sapiens,

quod ingenium qua ratione tractandum
sit, quo modo in rectum praua
flectantur. Multa
desvnt.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ DE VITA BEATA AD GALLIONEM FRATREM

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

VIVERE, Gallio frater, omnes beatè volunt: sed ad peruidendum quid sit quod beatam vitam efficiat, caligant. Adeoque non est facile consequi beatam vitam, vt ab ea quisque eo longius recedat quo ad illam citatius fertur si via lapsus est: quæ vbi in contrarium ducit, ipsa velocitas maioris interualli causa fit. Proponendum est itaque primum, quid sit quod petamus: tunc circumspiciendum est, qua contendere illo celerrimè possimus, intellecturi in ipso itinere, si modò rectum erit, quantum quotidie profligetur, quantoque propius ab eo simus, ad quod nos cupiditas naturalis impellit. Quamdiu quidem passim vagamur non ducem secuti, sed fremitum & clamorem dissonum in diuersa vocantium, conteritur. vita inter errores, breuis etiam si dies noctésque bonæ menti laboremus. Decernatur itaque & quo tendamus & qua, non sine perito aliquo, cui explorata sint ea in quæ procedimus. Quoniam quidem non eadem hic, quæ in ceteris peregrinationibus conditio est. In illis comprehensus aliquis limes & interrogati incolæ, non patiuntur errare. At hic tritissima quæque vita & celeberrima maximè decipit. Nihil ergo magis præstandum est, quam ne pecorum ritu sequamur antecedentium gregem, pergentes non qua eundum est, sed qua itur. Atqui nulla res nos maioribus malis implicat; quam quod ad rumorem componimur, optima rati ea, quæ magno assensu recepta sunt, quorumque exempla multa sunt; nec ad rationem, sed ad similitudinem viuimus. Inde ista tanta coaceruatio aliorum supra

alios ruentium. Quod in strage hominum magna euenit, cùm ipse se populus premit, nemo ita cadit, vt non alium in se attrahat: primi exitio sequentibus sunt: hoc in omni vita accidere videas licet. nemo sibi tantum errat, sed alij erroris causa & auctor est. Nocet enim applicari antecedentibus: & dum vnusquisque maluut credere quàm iudicare, nunquam de vita iudicatur, semper creditur. Versatque nos & præcipitat traditus per manus error, alienisque perimus exemplis Sanabimur, si modo separemur à cœtu. Nunc vero stat contra rationem defensor mali sui populus. Iraque idem euenit quod in comitiis, in quibus eos factos prætores iidem qui fecere mirantur, cùm se mobilis fauor circumagit. Eadem probamus, eadem reprehendimus. Hic exitus est omnis iudicij, in quo lis secundùm plures datur.

CAP. II. CVM de beata vita agitur, non est quod mihi illud discessionum more respondeas. Hæc pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam bene cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est. Quæramus quid optimè factum sit, non quid vsitatissimum: & quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo, veritatis pessimo interpreti, probatum sit. Vulgum autem tam chlamydatos quàm coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio: oculis de homine non credo. Habeo melius certiúsque lumen, quo à falsis vera diiudicem. Animi bonum animus inueniat. Hic, si vnquam illi respirare & recedere in se vacauerit, ô quam sibi ipse verum, tortus à se, fatebitur, ac dicet: Quicquid dixi, cùm recogito, in multis video. Quicquid optaui, inimicorum execrationem puto. Quicquid timui, dij boni, quanto melius fuit, quàm quod concupiui? Cum multis inimicitias gessi, & in gratiam ex odio (si modo vlla inter malos gratia est) redij: mihi ipsum nondum amicus sum. Omnem operam dedi, vt me multitudini educerem, & aliqua dote notabilem facerem. Quid aliud quàm telis me opposui, & maleuolentiæ quod morderet ostendi? Vides tu istos, qui eloquentiam laudant, qui opes sequuntur, qui gratiæ adulantur, qui potentiam extollunt? Omnes aut sunt hostes, aut (quod in æquo est) esse possunt. Quàm

ma-

magnus mirantium, tam magnus inuidentium populus est.

CAP. III. QVIN potius quæro aliquid vsu bonum, quod sentiam, non quod ostendam. Ista quæ spectantur, ad quæ consistitur, quæ alter alteri stupens monstrat, foris nitent, introrsus misera sunt. Quæramus aliquid non in speciem bonum, sed solidum & æquabile, & à secretiore parte formosius. Hoc eruamus. Nec longè positum est. inuenietur. Scire tantum opus est, quo manum porrigas. Nunc velut in tenebris vicina transimus, offensantes in ipsa quæ desideramus. Sed ne te per circuitus traham, aliorum quidem opiniones præteribo: nam & enumerare illas longum est, & coarguere: nostram accipe. Nostram verò cùm dico, non alligo me ad vnum aliquem ex Stoicis proceribus. Est & mihi censendi ius. Itaque aliquem sequar, aliquem iubebo sententiam diuidere. Fortasse & post omnes citatus, nihil improbabo ex his quæ priores decreuerint, & dicam: Hoc amplius censeo. Interim, quod inter omnes Stoicos conuenit, rerum naturæ assentior. Ab illa non deerrare, & ad illius legem exemplumque formari, sapientia est. Beata est ergo vita, conueniens naturæ suæ: quæ non aliter contingere potest, quàm si primum sana mens est, & in perpetua possessione sanitatis suæ. Deinde si fortis ac vehemens, tum pulcherrima & patiens, apta temporibus, corporis sui, pertinentiumque ad id, curiosa: non anxiè tamen; rerum quæ vitam instruunt diligens, sine admiratione cuiusquam: vsura fortunæ muneribus, non seruitura. Intelligis, etiam si non adiiciam, sequi perpetuam tranquillitatem, libertatem, depulsis his quæ aut irritant nos, aut territant. Nam pro voluptatibus, & pro illis quæ parua ac fragilia sunt, & in ipsis flagitiis noxia, ingens gaudium subit, inconcussum, & æquabile: tum pax & concordia animi, & magnitudo cum mansuetudine. Omnis enim ex infirmitate feritas est.

CAP. IV. POTEST aliter quoque definiri bonum nostrum, id est, eadem sententia, non iisdem comprehendi verbis. Quemadmodum idem exercitus modo latius panditur, modo in angustum coarctatur, & aut in cornua, sinuata media parte, curuatur, aut recta fronte explicatur: vis illi, vtcunque ordinatus est, eadem est, &

voluntas pro eisdem partibus standi: ita definitio summi boni alias diffundi potest & exporrigi, alias colligi, & in se cogi. Idem itaque erit si dixero: Summum bonum est animus fortuita despiciens, virtute lætus: aut invicta vis animi, perita rerum, placida in actu, cum humanitate multa, & conuersantium cura. Libet & ita definire, vt beatum dicamus hominem eum cui nullum bonum malumque sit nisi bonus malusque animus: honesti cultor, virtute contentus, quem nec extollant fortuita, nec frangant; qui nullum maius bonum eo quod sibi ipse dare potest, nouerit; cui vera voluptas erit, voluptatum contemptio. Licet, si euagari velis, idem in aliam atque aliam faciem, salua & integra potestate, transferre. Quid enim prohibet nos beatam vitam dicere: liberum animum, & erectum & interritum ac stabilem, extra metum, extra cupiditatem positum? cui vnum bonum honestas, vnum malum turpitudo? Cetera vilis turba rerum nec detrahens quicquam beatæ vitæ, nec adiiciens, sine auctu ac detrimento summi boni veniens ac recedens. Hunc ita fundatum necesse est, velit nolit, sequatur hilaritas continua, & lætitia alta, atque ex alto veniens, vt quæ suis gaudeat, nec maiora domesticis cupiat. Quid ni ista pensat bene cum minutis & friuolis, & non perseuerantibus corpusculi motibus? Quo die infra voluptatem fuerit, & infra dolorem erit.

CAP. V. VIDES autem, quam malam & noxiam seruitutem seruiturus sit, quem voluptates doloresque incertissimæ dominæ, impotentissimæque, alternis possidebunt. Ergo exeundum ad libertatem est. Hanc non alia res tribuit, quàm fortunæ negligentia. Tum illud orietur inæstimabile bonum, quies mentis in tuto collocatæ, & sublimitas, expulsisque terroribus ex cognitione veri gaudium grande & immotum, comitasque & diffusio animi: quibus delectabitur non vt bonis, sed vt ex bono suo ortis. Quoniam liberaliter agere cœpi, potest beatus dici, qui nec cupit, nec timet, beneficio rationis. Quoniam & saxa timore & tristitia carent, nec minus pecudes: non ideo tamen quisquam felicia dixerit, quibus non est felicitatis intellectus. Eodem loco pone homines, quos in numerum pecorum & animalium redegit hebes natura, & ignoratio sui. Nihil interest inter hos & illa. Quoniam

niam illis nulla ratio est, his parua, & malo suo, atque in peruersum solers Beatus enim nemo dici potest extra veritatem proiectus. Beata ergo vita est in recto certoque iudicio stabilita & immutabilis. Tunc enim pura mens est, & soluta omnibus malis, cum non tantum lacerationes, sed etiam vellicationes effugerit, statuta semper vbi constitit, ac sedem suam etiam irata & infestante fortuna vindicatura. Nam quod ad voluptatem pertinet, licet circunfundatur vndique, per omnes vias influat, animumque blandimentis suis leniat, aliaque ex aliis admoueat, quibus totas quoque partes nostri sollicitet: quis mortalium, cui vllum supereſt hominis vestigium, per diem noctemque titillari velit, & deserto animo, corpori operam dare?

CAP. VII. SED & animus quoque, inquit, voluptates habebit suas. Habeat sane, sedeatque luxuriæ & voluptatum arbiter, impleat se omnibus eis, quæ oblectare sensus solent: deinde præterita respiciat, & exoletarum voluptatum memor exultet prioribus, futurisque iam immineat, ac spes ordinet suas, & dum corpus in præsenti sagina iacet, cogitationes ad futura præmittat. hoc mihi videtur miserior, quoniam mala pro bonis legere dementia est. Nec sine sanitate quisquam beatus est: nec sanus, cui offutura pro optimis appetuntur. Beatus est ergo iudicij rectus Beatus est præsentibus, qualiacunque sunt, contentus, amicusque rebus suis. Beatus is, cui omnem habitum rerum suarum ratio commendat. Vident & illi qui summum bonum voluptatem dixerunt, quam turpi illud loco posuerint. Itaque negant posse voluptatem à virtute diduci, & aiunt, nec honestè quenquam viuere, vt non iucundè, nec iucundè vt non honestè viuat. Non video, quomodo ista tam diuersa in eandem copulam coniiciantur. Quid est, oro vos, cur separari voluptas à virtute non possit? videlicet quod omne boni ex virtute principium est. Ex huius radicibus etiam ea quæ vos & amatis & expetitis, oriuntur. Sed si ista indiscreta essent, non videremus quædam iucunda, sed non honesta: quædam vero honestissima, aspera, & per dolores exigenda.

CAP. VII. ADDITE nunc, quod voluptas etiam ad vitam turpissimam venit. At virtus malam vitam non ad-

mittit. Et infelices quidam non sine voluptate, imo ob ipsam voluptatem sunt: quod non eueniret, si virtuti se voluptas immiscuisset, qua virtus sæpe caret. nunquam indiget. Quid dissimilia, imo diuersa componitis? Altum quiddam est virtus, excelsum, regale, inuictum, infatigabile: voluptas, humile, seruile, imbecillum, caducum, cuius statio ac domicilium fornices & popinæ sunt. Virtutem in templo inuenies, in foro, in curia, pro muris stantem, puluerulentam, coloratam, callosas habentem manus: voluptatem latitantem sæpius, ac tenebras captantem: circa balnea ac sudatoria, ac loca ædilem metuentia, mollem, eneruem, mero atque vnguento madentem, pallidam, fucatam, & medicamentis pollinctam. Summum bonum immortale est, nescit exire: nec satietatem habet, nec pœnitentiam. Nunquam enim recta mens vertitur: nec sibi odio est, nec quicquam mutauit optima. At voluptas tunc cum maxime delectat, extinguitur. Nec multum loci habet, itaque cito implet: & tædio est, & post primum impetum marcet. Nec id vnquam certum est, cuius in motu natura est. Ita ne potest quidem vlla eius esse substantia, quod venit transitu celerrime, in ipso vsu sui periturum. Eo enim peruenit, vbi desinat: & dum incipit, spectat ad finem.

CAP. VIII. QVID, quod tam bonis quam malis voluptas inest? Nec minus turpes dedecus suum, quam honestos egregia delectant. Ideoque præceperunt veteres, optimam sequi vitam, non iucundissimam: vt rectæ ac bonæ voluntatis non dux, sed comes voluptas sit: Natura enim duce vtendum est: Hanc ratio obseruat, hanc consulit. Idem est ergo beate viuere, & secundum naturam. Hoc quid sit, iam aperiam Si corporis dotes & apta naturæ conseruabimus diligenter & impauide, tanquam in diem data & fugacia; si non subiecimus eorum seruitutem, nec nos aliena possederint: si corpori grata & aduentitia eo nobis loco fuerint, quo sunt in castris auxilia, & armaturæ leues. Seruiant ista, non imperent: ita demum vtilia sunt menti. Incorruptus vir sit externis & insuperabilis, miratorque tantum sui: fidens animi, atque in vtrumque paratus, artifex vitæ. Fiducia eius non sine scientia sit, non sine constantia. Maneant illi semel placita, nec vlla in decretis eius litura sit. Intelligitur, etiam si non adiecero, com-

compositum ordinatumque fore talem virum, & in his quæ aget cum comitate, magnificum erit vera ratio sensibus insita, & capiens inde principia. Nec enim habet aliud vnde conetur, aut vnde ad verum, impetum capiat, & in se reuertatur. Nam mundus quoque cuncta complectens, rectorque vniuersi Deus, in exteriora quidem tendit, sed tamen in totum vndique in se redit. Idem nostra mens faciat: cum secuta sensus suos, per illos se ad externa porrexerit, & illorum & sui potens sit, & (vt ita dicam) deuinciat summum bonum. Hoc modo vna efficietur vis ac potestas concors sibi: & ratio illa certa nascetur, non dissidens nec hæsitans in opinionibus comprehensionibúsque, nec in sua persuasione. Quæ cum se disposuit, & partibus suis consensit & (vt ita dicam) concinuit, summum bonum tetigit. Nihil enim praui, nihil lubrici supereſt: nihil in quo arietet, aut labet.

CAP. IX. OMNIA faciet ex imperio suo. Nihilque inopinatum accidet: sed quicquid habet, in bonum exibit, facile & parate, & sine tergiuersatione agentis. Nam pigritia & hæsitatio pugnam & inconstantiam ostendit. Quare audacter licet profitearis, summum bonum esse animi concordiam. Virtutes enim ibi esse debebunt, vbi consensus atque vnitas erit: dissident vitia. Sed tu quoque, inquit, virtutem non ob aliud colis, quam quia aliquam ex illa speras voluptatem. Primum, non si voluptatem præstatura virtus est, ideo propter hanc petitur. Non enim hanc præstat, sed & hanc: nec huic laborat, sed labor eius, quamuis aliud petat, hoc quoque assequetur. Sicut in aruo quod segeti proscissum est, aliqui flores internascuntur, non tamen huic herbulæ, quamuis delectat oculos, tantum operis insumptum est: aliud fuit serenti propositum. hoc superuenit: sic voluptas non est merces nec causa virtutis, sed accessio. Nec quia delectat, placet: sed quia placet, delectat. Summum bonum in ipso iudicio est, & habitu optimæ mentis: quæ cum suum habitum impleuit, & finibus se suis cinxit, consummatum est summum bonum, nec quicquam amplius desiderat. Nihil enim extra totum est, non magis quam vltra finem. Itaque erras, cum interrogas quid sit illud propter quod virtutem petam. Quæris enim aliquid supra summum. Interrogas, quid petam

ex virtute? ipsam. Nihil enim est melius: ipsa pretium sui est. An hoc parum magnum est? Cum tibi dicam, summum bonum est, infragilis animi rigor, & prouidentia, sanitas, & libertas, concordia, & decor: aliquid etiamnum exigis maius ad quod ista referantur? Quid mihi voluptatem nominas? Hominis bonum quæro, non ventris, qui pecudibus ac beluis laxior est.

CAP. X. DISSIMVLAS, inquit, quid à me dicatur. Ego enim nego quenquam posse iucunde viuere, nisi simul & honeste viuat: quod non potest muris contingere animalibus, nec bonum suum cibo metientibus. Clare, inquam, ac palam testor hanc vitam, quam ego iucundam voco, non sine adiecta virtute contingere. At quis ignorat, plenissimos esse voluptatibus vestris stultissimos quosque, & nequitiam abundare iucundis, animumque ipsum non tantum genera voluptatis praua, sed multa suggerere? In primis insolentiam & nimiam æstimationem sui, tumoremque elatum super ceteros, & amorem rerum suarum cæcum & improuidum: delicias fluentes, ex minimis ac puerilibus causis exultationem iam, dicacitatem & loquacitatem, ac superbiam contumeliis gaudentem, desidiam, dissolutionemque segnis animi indormientis sibi. Hæc omnia virtus discutit, & aurem petuellit, & voluptates æstimat, antequam admittat: nec quas probauit, magni pendit (vtique enim admittit) nec vsu earum, sed temperantia læta est. Temperantia autem cum voluptates minuat, summi boni iniuria est. Tu voluptatem complecteris: ego compesco. Tu voluptate frueris: ego vtor. Tu illam summum bonum putas: ego nec bonum. Tu omnia voluptatis causa facis: ego nihil. Cum dico me nihil voluptatis causa facere, de illo loquor sapiente, cui soli concedis voluptatem.

CAP. XI. NON voco autem sapientem, supra quem quicquam est, nedum voluptas. Atqui ab hac occupatus quomodo resistet labori, ac periculo, egestati, & humanam vitam circumstrepentibus minis? Quomodo conspectum mortis, quomodo doloris feret? quomodo mundi fragores, & tantum acerrimorum hostium, à tam molli aduersario victus? Quicquid voluptas suaserit, faciet. Age, non vides quammulta suasura sit? Nihil, inquis, poterit suadere

dere turpiter, quia adiuncta virtuti est. Non tu vides iterum, quale sit summum bonum, cui custode opus est, vt bonum sit? Virtus autem quomodo voluptatem reget, quam sequitur: cum sequi parentis sit, regere imperantis? Atergo ponitis, quod imperat. Egregium autem virtutis apud vos officium, voluptates præguſtare. Sed videbimus an apud quos tam contumelioſè tractata virtus est, adhuc virtus sit: quæ habere nomen suum non potest, si loco cessit. Interim de quo agitur, multos ostendam voluptatibus obsessos, in quos fortuna omnia munera sua effudit, quos fatearis necesse est malos. Aspice Nomentanum & Apicium terrarum ac maris (vt isti vocant) bona conquirentes, & super mensam recognoscentes omnium gentium animalia. Vide hos eosdem è lectis suis spectantes popinam suam, aures vocum sono, spectaculis oculos, saporibus palatum suum delectantes: mollibus leuibúsque fomentis totum lacessitur eorum corpus. Et ne nares interim cessent, odoribus variis inficitur locus ipse, in quo luxuriæ parentatur. Hoc esse in voluptatibus dices: nec tamen illis bene erit, quia non bono gaudent.

CAP. XII. MALE, inquit, illis erit: quia multa interueniunt, quæ perturbant animum, & opiniones inter se contrariæ mentem inquietabunt. Quod ita esse concedo. Sed nihilominus illi ipsi stulti, & inæquales, & sub ictu pœnitentiæ, magnas percipiunt voluptates: vt fatendum sit, tam longe tum illos ab omni molestia abesse, quàm à bona mente, & (quod plerisque contingit) hilarem insaniam insanire, ac per risum furere. At contra sapientium remissæ voluptates & modestæ, ac pæne languidæ sunt, compressæque, & vix notabiles: vt quæ neque accersitæ veniant, nec quamuis per se accesserint, in honore sint, neque vllo gaudio percipientium exceptæ. Miscent enim illas & interponunt vitæ, vt ludum iocumque inter seria. Desinant ergo inconuenientia iungere, & virtuti voluptatem implicare, per quod vitium pessimis quibusque adulantur. Ille effusus in voluptates, reptabundus semper atque ebrius, quia scit se cum voluptate viuere, credit & cum virtute: audit enim voluptatem à virtute separari non posse. Deinde vitiis suis sapientiam inscribit, & abscondenda profitetur. Ita non ab Epicuro impulsi luxu-

riantur, sed vitiis dediti luxuriam suam in philosophiæ sinu abscondunt, & eo concurrunt, vbi audiunt laudari voluptatem. Nec æstimatur voluptas illa Epicuri: ita enim mehercules sentio; cum sobria & sicca sit: sed ad nomen ipsum aduolant, quærentes libidinibus suis patrocinium aliquod ac velamentum. Itaque quod vnum habebant in malis bonum perdunt, peccandi verecundiam. Laudant enim ea quibus erubescebant, & vitio gloriantur: ideoque ne resurgere quidem adolescentiæ licet, cum honestus turpi desidiæ titulus accessit.

CAP. XIII. Hoc est cur ista voluptatis laudatio perniciosa sit: quia honesta præcepta intra latent: quod corrumpit, apparet. Mea quidem ista sententia est (inuitis hoc nostris popularibus dicam) sancta Epicurum & recta præcipere, &, si propius accesseris, tristia: voluptas enim illa ad paruum & exile reuocatur: & quam nos virtuti legem dicimus, eam ille dicit voluptati. Iubet illam parere naturæ. Parum est autem luxuriæ, quod naturæ satis est. Quid ergo est? Ille qui desidiosum otium & gulæ ac libidinis vices felicitatem vocat, bonum malæ rei quærit auctorem: & dum illo venit, blando nomine inductus, sequitur voluptatem, non quam audit, sed quam attulit: & vitia sua cum cœpit putare similia præceptis, indulget illis, non timide, nec obscure: luxuriatur etiam in operto capite. Itaque non dico quod plærique nostrorum, sectam Epicuri flagitiorum magistram esse: sed illud dico, male audit, infamis est: & immerito. Nec hoc scire quisquam potest nisi interius fuerit admissus. Frons ipsa dat locum fabulæ, & ad malam spem inuitat. Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Constante tibi pudicitia virtus salua est. Nulli corpus tuum impudicitiæ vacat, sed in manu tympanum est. Titulus itaque honestus eligatur, & inscriptio ipsa excitans animum ad ea repellenda, quæ statim eneruant, quum venerint, vitia. Quisquis ad virtutem accessit, dedit generosæ indolis spem. Qui voluptatem sequitur, videtur eneruis, fractus, degenerans à viro, peruenturus in turpia: nisi aliquis distinxerit illi voluptates, vt sciat quæ ex eis intra naturale desiderium sistant, quæ in præceps ferant, infinitáque sint, & quo magis implentur, eo magis inexplebiles. Agedum virtus antecedat: tutum erit omne

vesti

vestigium. Voluptas nocet nimia: in virtute non est vetandum, ne quid nimium sit: quia in ipsa est modus.

CAP. XIV. Non est bonum, quod magnitudine laborat sua. Rationabilem porro sortitis naturam, quæ melius res quam ratio proponitur? & si placet illa iunctura; si hoc placet ad beatam vitam ire comitatu, virtus antecedat, comitetur voluptas, & circa corpus, vt vmbra versetur. Virtutem quidem excelsissimam omnium voluptati tradere ancillam, nihil magnum animo capientis est. Prima virtus sit, nec ferat signa. Habebimus nihilominus voluptatem, si domini eius & temperatores erimus. Aliquid nos exorabit, nihil coget. At hi qui voluptati tradidere principia, vtroque caruere. Virtutem enim amittunt: ceterum non ipsi voluptatem, sed ipsos voluptas habet: cuius aut inopia torquentur, aut copia strangulantur. Miseri, si deseruntur ab illa: miseriores, si obruuntur. Sicut deprehensi in mari Syrtico, modo in sicco relinquuntur, modo torrente vnda fluctuantur. Euenit autem hic nimia intemperantia, & amore cæco rei. Nam mala pro bonis petenti periculosum est assequi. Vt feras cum labore periculoque venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominos: Ita habentis magnæ voluptates, in magnum malum euasere, captæque cepere. Quæ quo plures maioresque sunt, eo ille minor, ac plurimum seruus est, quem felicem vulgus appellat. Permanere libet in hac etiamnum huius rei imagine. Quemadmodum qui bestiarum cubilia indagat, & laqueo captare feras magno æstimat & magnos canibus circumdare saltus, vt illarum vestigia premat, potiora deserit, multisque officiis renuntiat: ita qui sectatur voluptatem, omnia postponit; & primam libertatem negligit, ac pro ventre dependit: nec voluptates sibi emit, sed se voluptatibus vendit.

CAP. XV. QVID tamen, inquit, prohibet in vnum virtutem voluptatemque confundi, & ita effici summum bonum, vt idem & honestum & iucundum sit? quia pars honesti non potest esse, nisi honestum. Nec summum bonum habebit sinceritatem suam, si aliquid in se viderit dissimile meliori. Nec gaudium quidem quod ex virtute oritur, quamuis bonum sit, absoluti tamen boni pars est; non

magis quam lætitia & tranquillitas, quamuis ex pulcherrimis causis nascantur. Sunt enim ista bona, sed consequentia summum bonum, non consummantia. Qui vero voluptatis virtutisque societatem facit, & ne exæquat quidem, fragilitate alterius boni, quicquid in altero vigoris est, hebetat, libertatemque illam ita demum, si nihil se pretiosius nouit, iniunctam sub iugum mittit. Nam (quæ maxima seruitus est) incipit illi opus esse fortuna. Sequitur vita anxia, suspiciosa, trepida, casum pauēs, temporumque suspensa momentis. Non das virtuti fundamentum graue, immobile, sed iubes illam in loco volubili stare. Quid autem tam volubile est, quam fortuitorum expectatio, & corporis, rerumque corpus afficientium varietas? Quomodo hic potest Deo parere, & quicquid euenit, bono animo excipere, nec de fato queri, casuum suorum benignus interpres, si ad voluptatum dolorumque punctiunculas concutitur? Sed nec patriæ quidem bonus tutor aut vindex est, nec amicorum propugnator, si ad voluptates vergit. Illo ergo summum bonum escendit, vnde nulla vi detrahitur: quo neque dolori, neque spei, neque timori sit aditus, nec vlli rei quæ deterius summi boni ius faciat. Escendere autem illa sola virtus potest. Illius gradu cliuus ille frangendus est. Illa fortiter stabit, & quicquid euenerit, feret: non patiens tantum, sed etiam volens: omnemque temporum difficultatem sciet legem esse naturæ: & vt bonus miles feret vulnera, enumerabit cicatrices, & transuerberatus telis, moriens amabit eum, pro quo cadet, imperatorem: habebit in animo illud vetus præceptum: Deum sequere. Quisquis autem queritur, & plorat, & gemit, imperata facere vi cogitur, & inuitus rapitur ad iussa nihilominus. Quæ autem dementia est, potius trahi quam sequi? Tam mehercule, quam stultitia & ignorantia conditionis suæ, dolere, quod aliquid tibi incidit durius, aut mirari aut indigne ferre ea, quæ tam bonis accidunt quam malis; morbos dico, funera, debilitates, & cetera ex transuerso in vitam humanam incurrentia. Quicquid ex vniuersi constitutione patiendum est, magno excipiatur animo. Ad hoc sacramentum adacti sumus, ferre mortalia: nec perturbari his, quæ vitare, nostræ potestatis non est. In regno nati sumus. Deo parere, liber-

libertas est.

CAP. XVI. ERGO in virtute posita est vera felicitas. Quid hæc tibi suadebit? Ne quid aut bonum, aut malum existimes, quod nec virtute, nec malitia continget. Deinde vt sit immobilis contra malum ex bono, vt, qua fas est, Deum effingas. Quid tibi pro hac expeditione promittitur? Ingentia & æqua diuinis. Nihil cogeris: nullo indigebis: liber eris, tutus, indemnis: nihil frustra tentabis: nihil prohibeberis. Omnia tibi ex sententia cedent. Nihil aduersum accidet. Nihil contra opinionem ac voluntatem. Quid ergo? virtus ad viuendum beate sufficit. perfecta illa & diuina? Quid ni sufficiat? immo superfluit. Quid enim deesse potest extra desiderium omnium posito? quid extrinsecus opus est ei, qui omnia sua in se collegit? Sed ei qui ad virtutem tendit, etiam si multum processit, opus est tamen aliqua fortunæ indulgentia, adhuc inter humana luctanti, dum nodum illum exoluit, & omne vinculum mortale. Quid ergo interest? Quod alij alligati sunt, alij astricti, alij districti quoque. Hic qui ad superiora progressus est, & se altius extulit, laxam cathenam trahit, nondum liber, iam tamen pro libero.

CAP. XVII. SI quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant, quod solent, dixerit: Quare ergo tu fortius loqueris, quam viuis? Quare superiori verba summittis, & pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas, & damno moueris, & lacrymas, audita coniugis aut amici morte dimittis, & respicis famam, & malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est, quam naturalis vsus desiderat? Cur non ad præscriptum tuum cœnas? Cur tibi mundior suppellex est? Cur apud te vinum ætate tua vetustius bibitur? Cur autem domus disponitur? Cur arbores præter vmbram nihil daturæ conseruntur? Quare vxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare pædagogium pretiosa veste succingitur? Quare ars est apud te, ministrare: nec temere, & vt liber collocatur argentum, sed perite seruitur, & est aliquis scindendi obsonium magister? Adiice, si vis, cur trans mare possides? Cur plura quam nosti, possides? Turpiter aut tam negligens es, vt non noueris pauculos seruos: aut tam luxuriosus vt plures habeas, quam quorum notitiæ memoria sufficiat? Ad-

iuuabo postmodum conuicia, & plura mihi quam putas, obiiciam. Nunc hoc respondebo tibi. Non sum sapiens, & vt maleuolentiam tuam pascam, Nec ero. Exigo itaque à me, non vt optimis par sim, sed vt malis melior. Hoc mihi satis est, quotidie aliquid ex vitiis meis demere, & errores meos obiurgare. Non perueni ad sanitatem, ne perueniam quidem: delinimenta magis quam remedia podagræ meæ compono, contentus si ratius accedit, & si minus verminatur. Vestris quidem pedibus comparatus, debilis cursor sum.

CAP. XVIII. Hæc non pro me loquor: ego enim in alto vitiorum omnium sum: sed pro illo, cui aliquid acti est Aliter, inquit, loqueris: aliter viuis. Hoc per malignissima capita, & optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuto, obiectum Zenoni. Omnes enim ipsi dicebant, non quemadmodum ipsi viuerent, sed quemadmodum viuendum esset. De virtute non de me loquor. Et cum viciis conuicium facio, in primis meis facio: cum peruero, viuam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis. Ne virus quidem istud, quo alios spargitis, vos necatis, me impediet quo minus perseuerem laudare vitam, non quam ago, sed quam agendam scio: quo minus virtutem adorem, & ex interuallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet, vt quicquam maleuolentiæ inuiolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit, nec Cato? Cur & aliquis non istis diues nimis videatur, quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? O virum acerrimum, & contra omnia naturæ desideria pugnantem, ita quod sibi interdixit habere, interdixit & posscere. Negat enim sapientem agere. Vides eum? non virtutis scientiam, sed egestatem professus est.

CAP. XIX. DIODORVM Epicureum philosophum, qui intra paucos dies finem vitæ suæ manu sua imposuit, negant ex decreto Epicuri fecisse, quod sibi gulam præsecuit. Alij dementiam videri volunt factum hoc eius, alij temeritatem. Ille interim beatus, ac plenus bona conscientia, reddidit sibi testimonium vita excedens, laudauitque ætatis in portu & ad ancoram actæ quietem: & dixit quod vos inuiti audistis, quasi vobis quoque faciendum sit:

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

De al-

De alterius vita, de alterius morte disputatis: & ad nomen magnorum ob aliquam eximiam laudem virorum, sicut ad occursum ignotorum hominum minuti canes, latratis. Expedit enim vobis neminem videri bonum: quasi aliena virtus, exprobratio delictorum vestrorum sit. Inuiti splendida cum sordibus vestris confertis, nec intelligitis quanto id vestro detrimento audeatis. Nam si illi qui virtutem sequuntur, auari, libidinosi, ambitiosique sunt: quid vos estis, quibus ipsum nomen virtutis odio est? Negatis quenquam præstare quæ loquitur, nec ad exemplar orationis suæ viuere. Quid mirum? cum loquatur fortia, ingentia, omnes humanas tempestates euadentia: cum refigere se crucibus conentur, in quas vnusquisque vestrum clauos suos ipse adiecit. Ad supplicium tamen acti stipitibus singulis pendent. Hi qui in seipsos animaduertunt, quot cupiditatibus, tot crucibus distrahuntur: & maledici, in alienam contumeliam venusti sunt. Crederem illis, nisi quidam ex patibulo suos spectatores conspuerunt.

CAP. XX. NON præstant philosophi quæ loquuntur: multum tamen præstant, quod loquuntur, quod honesta mente concipiunt. Nam si & paria dictis agerent, quid esset illis beatius? Interim non est, quod contemnas bona verba, & bonis cogitationibus plena præcordia. Studiorum salutarium, etiam citra effectum, laudanda tractatio est. Quid mirum, si non ascendunt in altum? Arduos aggressus virtutis suspice, etiam si decidunt, magna conantur. Generosa res est, respicientem non ad suas, sed ad naturæ suæ vires, conari alta, tentare, & mente maiora concipere, quàm quæ etiam ingenti animo adornatis effici possint. Qui sibi hoc proposuit: Ego mortem eodem vultu audiam, quo videbo. Ego laboribus, quanticunque illi erunt, parebo, animo fulciens corpus. Ego diuitias & præsentes & absentes æque contemnam: nec si alicubi iacebunt, tristior: nec si circa me fulgebunt, animosior. Ego fortunam nec venientem sentiam, nec recedentem. Ego terras omnes tanquam meas videbo, meas tanquam omnium. Ego sic viuam, quasi sciam aliis me natum: & naturæ rerum hoc nomine gratias agam. Quo enim melius genere negotium meum agere potuit? vnum me do-

nauit omnibus: vni mihi omnes. Quicquid habebo, nec sordide custodiam, nec prodige spargam. Nihil magis possidere me credam, quàm bene donata: non numero, nec ponderę beneficia, nec vlla, nisi accipientis æstimatione, pendam. Nunquam id mihi multum erit, quod dignus accipiet. Nihil opinionis causa, omnia conscientiæ faciam: populo spectante fieri credam, quicquid me conscio faciam. Edendi erit bibendique finis, desideria naturæ restinguere, non implere aluum, & exinanire. Ego amicis iucundus, inimicis mitis & facilis, exorabor antequam roger, honestis precibus occurram. Patriam meam esse mundum sciam: & præsides deos supra me circaque me stare, factorum dictorumque censores. Quandocunque autem natura spiritum repetet, aut ratio dimittet, testatus exibo, bonam me conscientiam amasse, bona studia: nullius per me libertatem imminutam, minimè meam.

Cap. XXI. Qvi hoc facere proponet, volet, tentabit, ad deos iter faciet: næ ille, etiam si non tenuerit, magnis tamen excidit ausis. Vos quidem qui virtutem cultoremque eius odistis, nihil noui facitis. Nam & solem lumina ægra formidant, & auersantur diem splendidum nocturna animalia, quæ ad primum eius ortum stupent, & latibula sua passim petunt, abduntur in aliquas rimas timida lucis. Gemite, & infelicem linguam bonorum exercete conuicio. Instate, commordete. citius multo frangetis dentes, quàm imprimetis. Quare ille philosophiæ studiosus est, & tam diues vitam agit? Quare opes contemnendas dicit, & habet: vitam contemnendam putat, & tamen viuit? Valetudinem contemnendam, & tamen illam diligentissime tuetur, atque optimam mauult? Et exilium nomen vanum putat, & ait, Quid est enim mali, mutare regiones? & tamen, si licet, senescit in patria. Et inter longius tempus & breuius nihil interesse iudicat: tamen si nihil prohibet, extendit ætatem, & in multa senectute placidus viret? Ait ista debere contemni; non, ne habeat, sed ne sollicitus habeat. Non abiget illa à se: sed abeuntia securus prosequetur. Diuitias quidem vbi tutius fortuna deponet quam ibi, vnde sine querela reddentis receptura est? M. Cato cum laudaret Curium & Coruncanium, & sæculum illud in quo censorum crimen erat, paucæ argenti

genti lamellæ, possidebat ipse quadragies sestertium: minus sine dubio quam Crassus, plus tamen quam censorius Cato. Maiore spatio, si comparentur, proauum vicerat, quàm à Crasso vinceretur. Et si maiores illi obuenissent opes, non spreuisset. Nec enim se sapiens indignum vllis muneribus fortuitis putat. Non amat diuitias, sed mauult. Non in animum illas, sed in domum recipit. Nec resouit possessas, sed continet, & maiorem virtuti suæ materiam submiſtrari vult.

CAP. XXII. QVID autem dubij est, quin maior materia sapienti viro sit animum explicandi suum in diuitiis quam in paupertate: cum in hac vnum genus virtutis sit, non inclinari, nec deprimi: in diuitiis & temperantia, & liberalitas, & diligentia, & dispositio, & magnificentia, campum habeat patentem? Non contemnet se sapiens, etiam si fuerit minimæ staturæ: esse tamen se procerum volet, & exilis corpore, ac amisso oculo valebit: malet tamen sibi esse corporis robur. Et hæc ita, vt sciat esse aliud in se valentius. malam valetudinem tolerabit, bonam optabit. Quædam enim etiam si in summam rei parua sunt, vt & subduci sine ruina principalis boni possint, adiiciunt tamen aliquid ad perpetuam lætitiam, & virtute nascentem. Sic illum afficiunt diuitiæ, & exhilarant, vt nauigantem secundus & ferens ventus, vt dies bonus, vt in bruma ac frigore apricus locus. Quis porro sapientum, nostrorum dico, quibus vnum est bonum virtus, negat etiam hæc quæ indifferentia vocamus, habere in se aliquid pretij, & alia aliis esse potiora? Quibusdam ex his tribuitur aliquis honoris, quibusdam multum. Ne erres itaque, inter potiora diuitiæ sunt. Quid ergo, inquis, me derides, cum eundem apud te locum habeant, quem apud me? Vis scire quam non habeant eundem locum? Mihi diuitiæ si effluxerint, nihil auferent, nisi semetipsas: tu stupebis, & videberis tibi sine te relictus, si illæ à te recesserint. Apud me diuitiæ aliquem locum habent: apud te, summum. Ad postremum, diuitiæ meæ sunt, tu diuitiarum es.

CAP. XXIII. DESINE ergo philosophis pecunia interdicere. Nemo sapientiam paupertate damnauit. Habebit philosophus amplas opes: sed nulli detractas, nec alieno sanguine cruentas, sine cuiusquam iniuria partas, si-

ne sordidis quæstibus, quarum tam honestus sit exitus quàm introitus, quibus nemo ingemiscat, nisi malignus. In quantum vis, exaggera illa, honestæ sunt in quibus cum multa sint quæ quisque sua dici velit, nihil est quod quisquam suum possit dicere. Ille vero fortunæ benignitatem à se non submouebit, & patrimonio per honesta quæsito nec gloriabitur, nec erubescet. Habebit tamen etiam quo glorietur, si aperta domo, & admissa in res suas ciuitate poterit dicere: Quod quisque suum agnouerit, tollat. O magnum virum, optime diuitem, si opus ad hanc vocem consonet, si post hanc vocem tantundem habuerit! ita dico, si tutus & securus scrutationem populo præbuerit: si nihil quisquam apud illum inuenerit, quo manus iniiciat, audacter & propalam erit diues. Sicut sapiens nullum denarium inter limen suum admittet male intrantem: ita & magnas opes, munus fortunæ, fructúmque virtutis, non repudiabit, nec excludet. Quid enim est, quare illis bonum locum inuideat? veniant, hospitentur. Nec iactabit illas, nec abscondet. Alterum infruniti animi est, alterum timidi & pusilli, velut magnum bonum intra sinum continentis. nec, vt dixi, eiiciet illas è domo. Quid enim dicet? vtrum ne inutiles estis: an, Ego vti diuitiis nescio? Quē admodum etiam si pedibus suis poterit iter conficere, ascendere tamen vehiculum malet: sic si poterit esse diues, volet: & habebit vtique opes: sed tanquam leues, & auolaturas: nec illi alij, nec sibi graues esse patietur. Donabit. Quid erexisti aures? Quid expeditis sinum? Donabit, aut bonis, aut eis quos facere poterit bonos. Donabit cum summo consilio, dignissimos eligens: vt qui meminerit, tom expensorum quam acceptorum rationem esse reddendam. Donabit ex recta & probabili causa. Nam inter turpes iacturas malum manus est. Habebit sinum facilem, non perforatum, ex quo multa exeant, nihil excidat.

CAP. XXIV. ERRAT, si quis existimat facilem rem esse donare. Plurimum ista res habet difficultatis, si modo consilio tribuitur, non casu & impetu spargitur. Hunc promereor, illi reddo: huic succurro, huius misereor. Illum instruo, dignum quem non diducat paupertas, nec occupatum teneat. Quibusdam non dabo quamuis desit: quia etiam si dedero, erit defuturum. Quibusdam offeram, quibusdam

busdam etiam inculcabo. Non possum in hac re esse negligens: nunquam magis nomina facio, quam cum dono. Quid? tu inquis, recepturus donas? immo non perditurus. Eo loco sit donatio, vnde repeti non debeat, reddi possit. Beneficium collocetur, quemadmodum thesaurus alte obrutus: quem non eruas, nisi fuerit necesse. Quid domus ipsa diuitis viti, quantam habet benefaciendi materiam? Quis enim liberalitatem tantum ad rogatos vocat? Hominibus prodesse natura iubet: serui liberi ne sint, ingenui an libertini, iustæ libertatis, an inter amicos datæ, quid refert? vbicunque homo est, ibi beneficio locus est. Potest etiam pecuniam suam intra limen suum diffundere, & liberalitatem exercere: quæ non quia liberis debetur, sed quia à libero animo proficiscitur, ita nominata est. Hæc apud sapientem nec vnquam in turpes indignósque impingitur, nec vnquam ita defatigata erit, vt non quotiens dignum inuenerit, quasi ex pleno fluat. Non est ergo quod perperam exaudiatis, quæ honeste, fortiter, animose à studiosis sapientiæ dicuntur. Et hoc primum attendite. Aliud est, studiosus sapientiæ: aliud, iam adeptus sapientiam. Ille tibi dicet: Optime loquor, sed adhuc inter mala volutor plurima. Non est quod me ad formulam meam exigas: cum maxime facio me & formo, & exemplar ingens attollo, si processero, quantum proposui, exige, vt dictis facta respondeant. Assecutus vero humani boni summam, aliter tecum aget & dicet: Primum non est quod tibi permittas de melioribus ferre sententiam. Mihi iam quod argumentum est recti contigit, malis displicere. Sed vt tibi rationem reddam, quam nulli mortalium inuideo, audi quid promittam, & quanti quæque æstimem. Diuitias nego bonum esse: nam si essent, bonos facerent. Nunc quoniam quod apud malos deprehenditur, dici bonum non potest: hoc illis nomen nego. Ceterum & habendas esse, & vtiles & magna commoda adferentes, fateor.

CAP. XXV. QVID ergo sit, quare illas non in bonis numerem, & quid in illis præstem aliud, quã vos, quoniam inter vtrosque conuenit habendas, audite. Pone in opulentissima me domo, pone vbi aurum argentumq; in promiscuo vsu sit. Non suspiciam me ob ista, quæ etiam si apud me, extra me tamen sunt. In sublicium pontem me trans-

fer, & inter egentes abige: non ideo tamen me despiciam, quod in illorum numero confideo, qui manum ad stipem porrigunt. Quid enim ad rem, an fiustum panis defit, cui non deest mori posse? Quid ergo est? domum illam splendidam malo quam pontem. Pone me in instrumētis splendentibus. & delicato apparatu: nihilo me feliciorem credam, quod mihi mollè erit amiculum, quod purpura conuiuis meis substernetur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo fœni acquiescet, si super circense tomentum, per suturas veteris lintei effluens, incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere, prætextatus & Canusinatus, quam nudis scapulis. Vt omnes mihi dies ex voto cedant, nouæ gratulationes prioribus subtexantur: non ob hoc mihi placebo. Muta in contrarium hanc indulgentiam temporis: hinc illinc percutiatur animus, damno, luctu, incursionibus variis, nulla hora sine aliqua querela sit: non ideo me dicam inter miserrima miserum: non ideo aliquem execrabor diem: prouisum est enim à me, ne quis mihi ater dies esset. Quid ergo est? Malo gaudia temperare, quam dolores compescere. Hoc tibi ille Socrates dicet. Fac me victorem vniuersarum gentium. Delicatus ille Liberi currus triumphantem vsque ad Thebas à solis ortu vehat. Iura reges Persarum petant: Me hominem esse tum maxime cogitabo, cum deus vndique consalutabor. Huic tam sublimi fastigio coniunge protinus præcipitem mutationem: in alienum imponar ferculum, exornaturus victoris superbi ac feri pompam: non humilior sub alieno curru agar, quam in meo steteram. Quid ergo est? vincere tamen, quam capi malo. Totum fortunæ regnum despiciam: sed ex illo, si dabitur electio, molliora sumam. Quicquid ad me venerit, bonum fiet: sed malo faciliora ac iucundiora veniant: & minus vexatura tractantem. Non est enim quod vllam existimes esse sine labore virtutem: sed quædam virtutes stimulis, quædam frænis egent. Quemadmodum corpus in procliui retineri debet, in ardua impelli: ita quædam virtutes in procliui sunt, quædam cliuum subeunt. An dubium sit, quin escendat, nitatur, obluctetur, patientia, fortitudo, perseuerantia, & quæcunque alia duris opposita virtus est, & fortunam subigit? Quid ergo? non æque manifestum est per

est per deuexum ire liberalitatem, temperantiam, mansuetudinem? In his continemus animum, ne prolabatur: in illis exhortamur, incitamusque. Acerrimas ergo paupertati adhibebimus, illas quæ pugnare sciunt, fortiores: diuitiis illas diligentiores, quæ suspensum gradum ponunt, & pondus suum sustinent.

CAP. XXVI. CVM hoc ita diuisum sit, malo has in vsu mihi esse, quæ exercendæ tranquillius sint, quam eas quarum experimentum sanguis & sudor est. Ergo non ego, inquit sapiens, aliter viuo quam loquor, sed vos aliter auditis. Sonus tantummodo verborum ad aures vestras peruenit: quid significet, non quæritis. Quid ego inter me stultum, & te sapientem interest, si vterque habere volumus? Plurimum. Diuitiæ enim apud sapientem virum in seruitute sunt: apud stultum, in imperio. Sapiens diuitiis nihil permittit: vobis diuitiæ omnia. Vos, tanquam aliquis vobis æternam possessionem earum promiserit, assuescitis illis, & cohæretis. sapiens tunc maximè paupertatem mediatur, cum in mediis diuitiis consistit. Nunquam imperator ita paci credit, vt non se præparet bello: quod etiam si non geritur, indictum est. Vos domus formosa, tanquam nec ardere nec ruere possit, insolentes: vos opes tanquam periculum omne transcenderint, maioresque sint, quam quibus consumendis satis virium habeat fortuna, obstupefaciunt. Otiosi diuitiis luditis, nec prouidetis illarum periculum: sicut barbari plerumque inclusi, & ignari machinarum, segnes laborem obsidentium spectant, nec quo illa pertineant, quæ ex longinquo instruuntur, intelligunt: idem vobis euenit. Marcetis in vestris rebus: nec cogitatis, quot casus vndique immineant, iamque pretiosa spolia laturi. Sapienti quisquis abstulerit diuitias, omnia illi sua relinquet. Viuit enim præsentibus lætus, futuri securus. Nihil magis, Socrates inquit, aut aliquis alius, cui idem ius aduersus humana atque eadem potestas est, persuasi mihi, quam ne ad opiniones vestras actum vitæ meæ flecterem Solita conferte vndique verba: non conuiciari vos putabo, sed vagire velut infantes. Hæc dicet ille, cui sapientia contigit: quem animus vitiorum immunis increpare alios, non quia odit, sed in remedium, iubet. Adiiciet his illa: Existimatis

me vestra non meo nomine, sed vestro mouet. odisse & lacessere virtutem, bonæ spei eiuratio est. Nullam mihi iniuriam facitis, sicut ne diis quidem hi qui aras euertunt: sed malum propositum apparet, malumque consilium, etiam vbi nocere non potuit. Sic vestras hallucinationes fero, quemadmodum Iupiter optimus maximus ineptias poëtarum: quorum alius illi alas imposuit: alius cornua: alius adulterum illum induxit, & abnoctantem: alius sæuum in deos: alius iniquum in homines: alius raptorem ingenuorum, corruptoremque, & cognatorum quidem: alius parricidam, & regni alieni paternique expugnatorem. Quibus nihil aliud actum est, quam vt pudor hominibus peccandi demeretur, si tales deos credidissent. Sed quanquam ista me nihil lædant, vestra tamen vos moneo causa: suspicite virtutem. Credite his qui illam diu secuti, magnum quiddam ipsos, & quod in dies maius appareat, sequi clamant. Et ipsam vt deos, & professores eius vt antistites colite: & quotiens mentio sacra literarum interuenerit, fauete linguis. Hoc verbum non, vt plerique existimant, à fauore trahitur: sed imperatur silentium, vt rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.

CAP. XXVII. QVOD multo magis necessarium est imperari vobis, vt quotiens aliquid ex illo prorumpat oraculo, intenti & compressa voce audiatis. Cum sistrum aliquis concutiens ex imperio mentitur, cum aliquis secandi lacertos suos artifex, brachia atque humeros suspensa manu cruentat, cum aliqua genibus per viam repens vlulat, lautumque linteatus senex, & medio lucernam die præferens conclamat, iratum aliquem deorum concurritis & auditis, & diuinum esse eum, inuicem mutuum alentes stuporem, affirmatis. Ecce Socrates ex illo carcere, quem intrando purgauit, omnique honestiorem curia reddidit, proclamat: Quis iste furor? quæ ista inimica diis hominibusque natura est? infamare virtutes, & malignis sermonibus sancta violare? Si potestis, bonos laudate: si minus, transite. Quod si vobis exercere terram istam licentiam placet, alter in alterum incursitate. Nam cum in cœlum insanitis, non dico sacrilegium facitis, sed operam perditis. Præbui ego aliquando Aristophani materiam iocorum: tota illa comicorum poetarum manus in me venenatos sa-

les

les suos effudit. Illustrata est virtus mea, per ea ipsa, per quæ petebatur. Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli magis intelligunt quanta sit, quam qui vires eius lacessendo senserunt. Duritia silicis nulli magis quam ferientibus nota est. Præbeo me non aliter quam rupes aliqua in vadoso mari destituta, quam fluctus non desinunt vndecunque moti sunt verberare: nec ideo aut loco eam mouent, aut per tot ætates crebro incursu suo consumunt. Assilite, facite impetum. ferendo vos vincam. In ea quæ firma & insuperabilia sunt, quicquid incurrit, malo suo vim suam exercet. Proinde quærite aliquam mollem cedentemque mareriam, in quam tela vestra figantur. Vobis autem vacat aliena scrutari mala, & sententias ferre de quoquam. Quare hic philosophus laxius habitat? Quare hic lautius cœnat? Papulas obseruatis alienas, ipsi obsiti plurimis vlceribus. Hoc tale est, quale si quis pulcherrimorum corporum næuos aut verrucas derideat, quem fera scabies depascitur. Obiicite Platoni, quod petierit pecuniam: Aristoteli, quod acceperit: Democrito, quod neglexerit: Epicuro, quod consumpserit: mihi ipsi Alcibiadem & Phædrum obiectate. O vos maximè felices, cum primum vobis imitari vitia nostra contigerit. Quin potius mala vestra circumspicitis, quæ vos ab omni parte confodiunt, alia grassantia extrinsecus, alia in visceribus ipsis ardentia? Non eo loco res humanæ sunt, etiamsi statum vestrum parum nostis, vt vobis tantum otij supersit, vt in probra meliorum agitare linguam vacet.

CAP. XXVIII. Hoc vos non intelligitis, & alienum fortunæ vestræ vultum geritis: sicut plurimi, quibus in circo aut in theatro desinentibus, iam funesta domus est, nec annunciatum malum. At ego ex alto prospiciens, video quæ tempestates aut immineant vobis, paulo tardius rupturæ nymbum suum, aut tam vicinæ, vt vos ac vestra rapturæ sint, si propius accesserint. Quid porro? nonne nunc quoque (etiam si parum sentitis) turbo quidam animos vestros rotat & inuoluit fugientes, petentésque eadem, & nunc in sublime alleuatos, nunc infima allisos rapit? Circi nobis magno consensu vitia commendant Licet nihil aliud quod sit salutare tentemus, proderit tamen primo in seipsum secedere. Meliores erimus singuli. Quid

quod secedere optimos viros, & aliquod exemplum eligere, ad quod vitam dirigamus, licet? Tunc potest obtinere quod semel placuit, vbi nemo interuenit qui iudicium adhuc imbecillum populo adiutore detorqueat. Tunc potest vita, æquali & vno tenore procedere, quam propositis diuersissimis scindimus. Nam inter cetera mala illud pessimum est, quod vitia ipsa mutamus. Sic ne hoc quidem nobis contingit, permanere in malo iam familiari. Aliud ex alio placet, vexatque nos. Hoc quoque, quod iudicio nostra non tantum praua, sed etiam leuia sunt. Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus: petita relinquimus, relicta repetimus: alternæ inter cupiditatem nostram & pœnitentiam vices sunt. Pendemus enim toti ex alienis iudiciis: & id optimum nobis videtur, quod petitores laudatoresque multos habet, non id quod laudandum petendumque est. Nec viam bonam ac malam per se æstimamus, sed turba vestigiorum, in quibus nulla sunt redeuntium. Dices mihi: Quid agis Seneca? deseris partes. Certè Stoici vestri dicunt: Vsque ad vltimum vitæ finem in actu erimus, non desinemus communi bono operam dare, adiuuare singulos, opem ferre etiam inimicis, eniti manu. Nos sumus, qui nullis annis vacationem damus, & quod ait ille vir disertissimus, Canitiem galea premimus. Nos sumus, apud quos vsque eo nihil ante mortem otiosum est, vt, si res patitur, non sit ipsa mors otiosa. Quid nobis Epicuri præcepta in ipsis Zenonis principiis loqueris? Quid tu bene & nauiter, si partium piget, transfugis potius, quam prodis? Hoc tibi in præsentia respondebo. Nunquid vis amplius, quam vt me similem ducibus meis præstem? Quid ergo est? non quo miserint me illi, sed quo duxerint, ibo.

CAP. XXIX. NVNC probabo tibi, non desciscere me à præceptis Stoicorum: nam ne ipsi quidem à suis desciuerunt: & tamen excusatissimus essem, etiam si non præcepta illorum sequerer, sed exempla. Hoc quod dico, in duas diuidam partes. Primum, vt possit aliquis, vel à prima ætate, contemplationi veritatis totum se tradere, rationem viuendi quærere, atque exercere secreto: Deinde, emeritis iam stipendiis, profligatæ ætatis, optimos facere & alios: virginum Vestalium more, quæ annis inter officia diuisis

diuisis dicunt facere sacra, & cum didicerunt, docent.

CAP. XXX. Hæc Stoicis quoque placere ostendam: non quia legem dixerim mihi, nihil contra dictum Zenonis Chrysippíve committere: sed quia res ipsa patitur me ire in illorum sententiam: quam si quis semper vnius sequitur, nónne iniuriam infert ceteris? Vtinam quidem iam tenerentur omnia, & inoperta ac confessa veritas esset: nihil ex decretis mutaremus. Nunc veritatem cum eis ipsis qui docent, quærimus. Duæ maximè in hac re dissident sectæ, Epicureorum & Stoicorum: sed vtraque ad otium diuersa via mittit. Epicurus ait: Non accedet ad rempub. sapiens, nisi si quid interuenerit. Zenon ait: Accedet ad remp. nisi si quid impedierit, Alter otium ex proposito petit, alter ex causa. Causa autem illa latè patet: si respub. corruptior est, quam vt adiuuari possit: si occupata est malis, non nitetur sapiens in supervacuum, nec se nihil profuturus impendet: si parum habebit auctoritatis aut virium: nec illum erit admissura respubl. si valetudo illum impediet. Quomodo nauem quassam non deduceret in mare, quomodo nomen in militiam non daret debilis: sic ad iter quod inhabile sciet, non accedet. Potest ergo & ille, cui omnia adhuc in integro sunt, antequam vllas experiatur tempestates, in tuto subsistere, & protinus commendare se bonis artibus, & illud beatum otium exigere, virtutum cultor, quæ exerceri etiam à quietissimis possunt Hoc nempe ab homine exigitur, vt prosit hominibus si fieri potest, multis: si minus, paucis: si minus, proximis: si minus, sibi. Nam cùm se vtilem ceteris efficit, commune agit negotium. Quomodo qui se deteriorem facit, non sibi tantummodo nocet, sed etiam omnibus eis quibus melior factus prodesse potuisset: sic si quis bene de se meretur, hoc ipso aliis prodest, quod illis profuturum parat.

CAP. XXXI. Dvas respublicas animo complectamur, alteram magnam, & verè publicam, qua dij atque homines continentur, in qua non ad hunc angulum respicimus aut ad illum, sed terminos ciuitatis nostræ cum ipse metimur: alteram, cui nos ascripsit conditio nascendi. Hæc aut Athenienſium erit, aut Carthaginensium, aut alterius alicuius vrbis, quæ non ad omnes pertineat homines, sed ad certos. Quidam eodem tempore vtrique reipubl. dant

operam, maiori minoriq́ue: quidam tantum minori: quidam tantum maiori. Huic maiori reipubl. & in otio deseruire possumus: imo vero nescio an in otio melius: vt quæramus, quid sit virtus, vna pluresve sint: natura an ars bonos viros faciat: vnum sit hoc, quod maria terrásque, & mari ac terris inserta complectitur: an multa Deus corpora eiusmodi sparserit: continua sit omnis & plena materia, ex qua cuncta gignuntur, an diducta: & solidis inane permixtum sit: Deus sedens opus suum spectet, an tractet: vtrum ne extrinsecus illi circunfusus sit, an toti inditus: immortalis sit mundus, an inter caduca, & ad tempus nata numerandus. Hæc qui contemplatur, quid Deo præstat? Ne tanta eius opera sine teste sint. Solemus dicere, summum bonum esse secundùm naturam viuere. Natura nos ad vtrunque genuit, & contemplationi eorum, & actioni Nunc probemus quod prius diximus.

CAP. XXXII. QVID porro, hoc non erit probatum, si se vnusquisque consuluerit, quantam cupiditatem habeat ignota noscendi, quam ad omnes fabulas excitetur? Nauigant quidam, & labores peregrinationis longissimæ vna mercede perpetiuntur, cognoscendi aliquid abditum remotumq́ue. Hæc res ad spectacula populos contrahit, hæc cogit præcluſa rimari, secretiora exquirere, antiquitates euoluere, mores barbarorum audire gentium. Curiosum nobis natura ingenium dedit: & artis, sibi ac pulchritudinis suæ conscia, spectatores nos tantis rerum spectaculis genuit, perditura fructum sui, si tam magna, tam clara, tam subtiliter ducta, tam nitida, & non vno genere formosa, solitudini ostenderet. Vt scias illam spectari voluisse, non tantum aspici, vide quem nobis locum dederit. In media nos sui parte constituit, & circumspectum omnium nobis dedit: nec erexit tantummodo hominem, sed etiam vt ab ortu sidera in occasum labentia prosequi posset, & vultum suum circumferre cum toto, sublime fecit illi caput, & collo flexibili imposuit.. Deinde sena per diem, sena per noctem signa produxit, nullam non partem sui explicuit: vt per hæc quæ obtulerat eius oculis, cupiditatem faceret etiam ceterorum. nec enim omnia, nec tanta visimus, quanta sunt: sed acies nostra aperit sibi inuestigando viam, & fundamenta veri iacit, vt inquisitio transeat ex aper-

apertis in obscura, & aliquid ipso mundo inueniat antiquius: vnde ista sidera exierint: quis fuerit vniuersi status, antequam singula in partes discederent: quæ ratio mersa, & confusa diduxerit: quis loca rebus assignauerit: suapte natura grauia desederint, euolauerint leuia: an præter nisum pondúsque corporum altior aliqua vis legem singulis dixerit: an illud verum sit, quo maximè probatur, hominem diuini spiritus esse partem, ac veluti scintillas quasdam sacrorum in terras desiluisse, atque alieno loco hæsisse. Cogitatio nostra cæli munimenta perrumpit, nec contenta est id quod ostenditur scire. illud, inquit, scrutor, quod vltra mundum iacet, vtrumne profunda vastitas sit, an & hoc ipsum terminis suis cludatur: qualis sit habitus exclusis: informia & confusa sint, an in omnem partem tantundem loci obtinentia, an & illa in aliquem cultum descripta sint: huic cohæreant mundo, an longe ab hoc secesserint, & in vacuo volutentur: indiuidua sint per quæ struitur omne id quod natum futurumque est, an continua eorum materia sit, & per totum mutabilis: vtrum contraria inter se elementa sint, an non pugnent, sed per diuersa conspirent. Ad hæc quærenda natus, æstima, quam non multum acceperit temporis, etiamsi illud totum sibi vindicet: cui licet nihil facilitate eripi, nihil negligentia patiatur excidere, licet horas suas auariſſimè seruet, & vsque in vltimæ ætatis humanæ terminos procedat, nec quicquam illi ex eo quod natura constituit fortuna concutiat, tamen homo ad immortalium cognitionem nimis mortalis est. Ergo secundum naturam viuo, si totum me illi dedo, si illius admirator cultorque sum. At natura vtrumque facere me voluit; & agere, & contemplationi vacare. Vtrumque facio: quoniam ne contemplatio quidem sine actione est. Sed refert, inquis, an ad hanc voluptatis causa accesserit, nihil aliud ex illa petens, quam assiduam contemplationem, sine exitu. Est enim dulcis, & habet illecebras suas. Aduersus hoc tibi respondeo. æquè refert, quo animo ciuilem agas vitam: an vt semper inquietus sis, nec vnquam sumas vllum tempus, quo ab humanis ad diuina respicias. Quomodo res apparere sine vllo virtutum amore & sine cultu ingenij, ac nudas edere operas, minimè pro-

babile est: (miscéri enim inter se ista, & conferri debent) sic imperfectum ac languidum bonum est, in otium sine actu proiecta virtus, nunquam id quod didicit ostendens. Quis negat illum debere profectus suos in opere tentare? Nec tantum quid faciendum sit cogitare, sed etiam aliquando manum exercere, & ea quæ meditata sunt, ad verum perducere? Quid si per ipsum sapientem non est mora, si non actor deest, sed agenda desunt: ecquid illi secum esse permittes? Quo animo ad otium sapiens secedit? Vt sciat secum quoque ea acturum, per quæ posteris prosit. Nos certe sumus, qui dicimus & Zenonem & Chrysippum maiora egisse, quam si duxissent exercitus, gessissent honores, leges tulisseut, quas non vni ciuitati, sed toti humano generi tulerunt. Quid ergo est, quare tale otium non conueniat bono viro, per quod futura sæcula ordinet, nec apud paucos concionetur, sed apud omnes omnium gentium homines quique sunt quique erunt? Ad summam quæro, an ex præcepti suis vixerint Cleantes & Chrysippus & Zenon? Non dubiè respondebis, sic illos vixisse, quemadmodum dixerant esse viuendum. Atqui nemo illorum remp. administrauit. Non fuit illis, inquis, aut ea fortuna, aut dignitas, quæ admitti ad publicarum rerum tractationem solet. sed iidem nihilominus non segnem egere vitam. Inuenerunt quemadmodum plus quies illorum hominib. prodesset, quam aliorum discursus & sudor. Ergo nihilominus hi multum egisse visi sunt, quamuis nihil publice agerent. Præterea tria genera sunt vitæ, inter quæ, quod sit optimum, quæri solet. Vnum voluptati vacat: alterum contemplationi: tertium actioni. Primum, depositæ contentione, depositoque odio, quod implacabile diuersa sequentibus indiximus, videamus an hæc omnia ad idem sub alio titulo perueniant. Nec ille qui voluptatem probat, sine contemplatione est: nec ille qui contemplationi inseruit, sine voluptate est: nec ille cuius vita actioni destinata est, sine contemplatione est. Plurimum, inquis, discriminis est, vtrum aliqua res proposítum, an propositi alterius accessio sit. Sanè grande discrimen. Tamen alterum sine altero non est. Nec ille sine actione contemplatur, nec hic sine contemplatione agit. Nec ille tertius, de quo male existimare consueuimus, voluptatem inertem probat, sed eam quam ratio-

ratione efficit firmam sibi. Ita & hæc ipsa voluptaria secta in actu est. Quidni in actu sit, quum ipse dicat Epicurus, aliquando se recessurum à voluptate, dolorem etiam appetiturum, si aut voluptati imminebit pœnitentia, aut dolor minor pro graviore sumetur? Quo pertinet hoc dicere? Vt appareat, contemplationem placere omnibus. Alii petunt illam: nobis hæc statio est, non portus. Adiice nunc huc, quod è lege Chrysippi viuere otioso licet. Non dico vt otium patiatur, sed vt eligat. Negant nostri sapientem ad quamlibet rempub. accessurum. Quid autem interest, quomodo sapiens ad otium veniat: vtrum quia respub. illi deest, an quia ipse reipublicæ? Si omnibus defutura resp. est (semper autem deerit fastidiose quærentibus) interrogo ad quam rempub. sapiens accessurus sit. Ad Atheniensium, in qua Socrates damnatur, Aristoteles ne damnaretur, fugit? in qua opprimit inuidia virtutes? Negabis mihi accessurum ad hanc rempub. sapientem. Ad Carthaginensium ergo rempub. sapiens accedet, in qua assidua seditio, & optimo cuique infesta libertas est, summa æqui ac boni vtilitas, aduersus hostes inhumana crudelitas, etiam aduersus suos hostilitas? Et hanc fugiet. Si percensere singulas voluero, nullam inueniam, quæ sapientem aut quam sapiens pati possit. Quod si non inuenitur illa respub quam nobis fingimus, incipit omnibus esse otium necessarium: quia quod vnum præferri poterat otio, nusquam est. Si quis dicit optimum esse nauigare, deinde negat nauigandum in eo mari, in quo naufragia fieri soleant, & frequenter subitæ tempestates sint, quæ rectorem in contrarium rapiant, puto, hic me vetat nauem soluere, quanquam laudat nauigationem.

L. ANNÆI SENECÆ AD SEVERVM DE TRANQVILITATE ANIMI.

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

INQVIRENTI mihi in me, quædam vitia apparebant retecta, in aperto posita, quæ manu prenderem; quædam obscuriora, & in recessu, quædam non continua, sed ex interuallis redeuntia: quæ vel molestissima dixerim: vt hostes vagos & ex occasionibus assilientes: per quos neutrum licet, non tanquam in bello paratum esse, nec tanquam in pace securum. Illum tamen habitum in me maximè deprehendo (quare enim non verum vt medico fatear?) me, nec bona fide liberatum iis quæ timebam & oderam, nec rursus obnoxium. In statu vt non pessimo, ita maximè querulo & morosò positus sum: Nec ægroto, nec valeo. Non est quòd dicas, omnium virtutum tenera esse principia, tempore ipsis duramentum & robur accedere. Non ignoro, etiam quæ in speciem laborant, dignitatem dico, & eloquentiæ famam, & quicquid ad alienum suffragium venit, mora conualescere. Et quæ veras vires parant, & quæ ad placendum fuco quodam subornantur, expectant annos, donec paulatim colorem diuturnitas ducat. Sed ego vereor, ne consuetudo, quæ rebus affert constantiam, hoc vitium in me altius figat. Tam bonorum quam malorum longa conuersatio amorem inducit. Hæc animi inter vtrunque dubij nec ad recta fortiter, nec ad praua vergentis infirmitas qualis sit, non tam semel tibi possum,

quam

quam per partes ostendere. Dicam quæ accidant mihi: tu morbo nomen inuenies. Tenet me summus amor parsimoniæ: fateor. Placet non in ambitionem cubile compositum, non ex arcula prolata vestis, non ponderibus aut tormentis splendere cogentibus pressa: sed domestica, & vilis: nec seruata, nec sumenda sollicite. Placet cibus, quem nec parent familiæ, nec spectent, non ante multos paratus dies, nec multorum manib. ministratus: sed parabilis faciliſque, nihil habens accersiti pretio: sed vbilibet non defuturus, nec patrimonio grauis, nec corpori, nec rediturus qua intrauerat. Placet minister incultus & rudis vernula, argentum graue rustici patris, sine vllo opere & nomine artificis: & mensa non varietate macularum conspicua, nec per multas elegantium dominorum successiones ciuitati nota: sed in vsum posita, quæ nullius conuiuæ oculos nec voluptate moretur, nec accendat inuidia. Cùm bene ista placuerunt, præstringit animum apparatus alicuius pædagogij diligentius quam iam intra priuatum larem vestita & auro culta mantipia, & agmen seruorum nitentium. Iam domus etiam qua calcatur pretiosa, & diuitiis per omnes angulos dissipatis, tecta ipsa fulgentia, & affectator comesque patrimoniorum pereuntium populus. Quid perlucentes ad imum aquas, & circumfluentes ipsa conuiuia: quid epulas loquar, scæna sua dignas? Circumfudit me ex longo frugalitatis situ venientem, multo splendore luxuria, & vndique circumsonuit. Paulum titubat acies: facilius aduersus illam animum quam oculos attollo. Recedo itaque non peior, sed tristior. Nec inter illa friuola mea tam lætus incedo, tacitusque morsus subit, & dubitatio, numquid illa meliora sint. nihil horum me mutat, nihil tamen non concutit. Placet vim præceptorum sequi, & in mediam ire Rempublicam. Placet honores, fasceſque, non purpura aut virgis adductum capessere: sed vt amicis propinquisque, & omnibus ciuibus, omnibus deinde mortalibus paratior, vtiliorque sim, propius positus. Sequor Zenonem, Cleanthum, Chrysippum: quorum tamen nemo ad Rempub. accessit, nemo non misit. Ad quam cùm animum insolitum arietare permisi, vbi aliquid occurrit, aut indignum (vt in omni vita humana multa sunt) aut parum ex facili fluens, aut multum temporis res non

magno æstimandæ popoſcerunt, ad otium conuertor: & quemadmodum pecoribus fatigatis quoque, velocior domum gradus eſt. Placet intra parietes ſuos vitam coercere. Nemo vllum auferat diem, nihil dignum tanto impendio redditurus, ſibi ipſe animus hærent, ſe colat, nihil alieni agat, nihil quod ad iudicem ſpectet. Ametur expers publicæ priuataque curæ tranquillitas. Sed vbi lectio fortior erexit animum, & aculeos ſubdiderunt exempla nobilia: proſilire libet in forum, commodare alteri vocem, alteri operam, etſi nihil profuturam, tamen conaturam prodeſſe: alterius coercere in foro ſuperbiam, male ſecundis rebus elati. In ſtudiis puto mehercule melius eſſe res ipſas intueri, & harum cauſa loqui: ceterum verba rebus permittere, vt qua duxerint, hac inelaborata ſequatur oratio. Quid opus eſt ſæculis duraturа componere? Vis tu non id agere, ne poſteri taceant? Morti natus es: minus moleſtiarum habet funus tacitum. Itaque occupandi temporis cauſa, in vſum tuum, non in præconium aliquid ſimplici ſtylo ſcribe. Minore labore opus eſt ſtudentibus in diem. Rurſus vbi ſe animus cogitationis magnitudine leuauit, ambitioſus in verba eſt, altiúſque vt ſpirare, ita eloqui geſtit, & ad dignitatem rerum exſurgit oratio: oblitus tum legis preſſioriſque iudicij, ſublimis feror, & ore iam non meo. Ne ſingula diutius perſequar, in omnibus rebus hæc me ſequitur bonæ mentis infirmitas, cui ne paulatim defluum vereor, aut quod eſt ſollicitius, ne ſemper caſuro ſimilis pendeam, & plus fortaſſe ſit quam quod ipſe prouideo. Familiariter enim domeſtica alpicimus, & ſemper iudicio fauor officit. Puto multos potuiſſe ad ſapientiam peruenire, niſi putaſſent ſe peruenisſe: niſi quædam in ſe diſſimulaſſent, quædam apertis oculis tranſiliiſſent. Non eſt enim quod nos magis aliena iudices adulatione perire, quam noſtra. Quis ſibi verum dicere auſus eſt? Quis non inter laudantium blandientiúmque poſitus greges, plurimum tamen ſibi ipſe aſſentatus eſt? Rogo itaque, ſi quod habes remedium, quo hanc fluctuationem meam ſiſtas, dignum putes me, qui tibi tranquillitatem debeam. Non eſſe periculoſos motus animi, nec quicquam tumultuoſi afferentis ſcio. Vt vera tibi ſimilitudine id quod queror exprimam, non tempeſtate vexor, ſed nauſea. Detrahe

ergo

ergo quicquid hoc est mali, & succurre in conspectu terrarum laboranti.

CAP. II. QVÆRO mehercule iamdudum, Serene, ipse tacitus, cui talem affectum animi similem putem. Nec vllius propius admoneor exemplo, quàm eorum qui ex longa & graui valetudine expliciti, moriunculis, lenibusque interim offensis perstringuntur, & cùm reliquias effugerint, suspicionibus tamen inquietantur, medicisque iam sani manum porrigunt, & omnem colorem corporis sui calumniantur. Horum, Serene, non parum sanum est corpus, sed sanitati parum assueuit: sicut est quidam tremor etiam tranquilli maris, aut lacus, cùm ex tempestate requieuit. Opus est itaque non illis durioribus, quæ etiam transcurrimus, vt alicubi obstes tibi, alicubi irascaris, alicubi instes grauius: sed illud quod vltimum venit, vt fidem tibi habeas, & recta ire via te credas, nihil auocatus transuersis multorum vestigiis passim discurrentium, & quorundam circa ipsam errantium viam. Quod desideras autem, magnum & summum est, Deoque vicinum, non concuti. Hanc stabilem animi sedem, Græci εὐθυμίαν vocant, de qua Democriti volumen egregium est: ego *tranquillitatem* voco. nec enim imitari & transferre verba ad illorum formam necesse est. Res ipsa de qua agitur, aliquo signanda nomine est, quod appellationis Græcæ vim debet habere, non faciem. Ergo quærimus, quomodo animus semper æqualis, secundoque cursu eat, propitiusque sibi sit, & sua lætus aspiciat, & hoc gaudium non interrumpat, sed placido statu maneat, nec attolens se vnquam, nec deprimens. Id tranquillitas erit. Quomodo ad hanc peruenire possit, in vniuersum quæramus. Sumes tu ex publico remedio quantum voles. Totum interim vitium in medium protrahendum est, ex quo agnoscet quisque partem suam. Simul tu intelliges, quanto minus negotii habeas cum fastidio tui, quam hi quos ad professionem speciosam alligatos, & sub ingenti titulo laborantes, in sua simulatione pudor magis quàm voluntas tenet. Omnes in eadem causa sunt, & hi qui leuitate vexantur, ac tædio, assiduaque mutatione propositi, quibus semper magis placet quod reliquerunt: & illi qui marcent & oscitant. Adiice illos, qui non aliter

quam quibus difficilis somnus est, versant se, & hoc atque illo modo componunt, donec quietem lassitudine inueniunt: statim vitæ suæ formando subinde, in eo nouissimè manent, in quo illos non mutandi odium, sed senectus ad nouandum pigra deprehendit. Adiice & illos, qui non inconstantiæ vitio parum leues sunt, sed inertia. Viuunt, non quomodo volunt, sed quomodo cœperunt. Innumerabiles deinceps proprietates sunt, sed vnus effectus vitij, displicere sibi. hoc oritur ab intemperie animi, & cupiditatibus timidis, aut parum prosperis, vbi aut non audent quantum concupiscunt, aut non consequuntur, & in spem toti prominent, semper instabiles mobilesque. Quod necesse est accidere pendentibus. Omni vita pendent, & inhonesta se ac difficilia docent coguntque: & vbi sine præmio labor est, torquet illos irritum dedecus, & dolent se praua frustra voluisse. Tunc illos & pœnitentia cœpti tenet, & incipiendi timor, surrepitque illa iactatio animi, non inuenientis exitum, quia nec cupiditatibus suis imperare, nec obsequi possunt: & cunctatio vitæ parum se explicantis, & inter destituta vota torpentis animi situs. Quæ omnia grauiora sunt, vbi odio infelicitatis operosæ ad otium profugerunt, & ad secreta studia: quæ pati non potest animus ad ciuilia erectus agendique cupidus, & natura inquietus: parum scilicet in se solatiorum habens: ideoque detractis oblectationibus, quas ipsæ occupationes discurrentibus præbent, domum, solitudinem, parietes non fert, inuitus aspicit se, sibi relictum. Hinc illud est tædium, & displicentia sui, & nusquam residentis animi volutatio, & otij sui tristis atque ægra patientia: vtique vbi causas fateri pudet, tormenta introrsus egit verecundia, in angusto inclusæ cupiditates sine exitu se ipsæ strangulant. Inde mœror macorque & mille fluctus mentis incertæ, quam inchoata habent suspensam, deplorata tristem: inde ille affectus otium suum detestantium, querentiumque nihil ipsos habere quod agant, & alienis incrementis inimicissima inuidia. Alit enim liuorem infelix inertia: & omne destrui cupiunt, quia se non potuerunt prouehere: & ex hac deinde auersatione alienorum processuum & suorum desperatione, obiratscens fortunæ animus, & de sæculo querens, & in angulos se retrahens, & pœnæ incubans suæ, dum tædet sui, pigetque.

Na-

Natura enim humanus animus agilis est: & pronus ad motus. Grata omnis illi excitandi se materia est, gratior quibusque pessimis ingeniis, quæ occupationibus libenter deteruntur. Vt vlcera quædam nocituras manus appetunt, & tactu gaudent, & feram corporum scabiem delectat, quicquid exasperat: non aliter dixerim his mentibus, in quas cupiditates velut mala vlcera eruperunt, voluptati esse laborem vexationemque. Sunt enim quædam, quæ corpus quoque nostrum cum quodam dolore delectant: vt versare se, & mutare nondum fessum latus, & alio atque alio positum ventilari Qualis ille Homericus Achilles est, modo pronus, modo supinus in varios habitus se ipse componens. Quod proprium ægri est, nihil diu pati, & mutationibus, vt remediis vti. Inde peregrinationes suscipiuntur vagæ, & litora pererrantur, & modo mari se, modo terra experitur semper præsentibus infesta leuitas. Nunc Campaniam petamus. Iam delicata fastidio sunt: inculta videantur. Bruttios & Lucanos saltus persequamur. Aliquid tamen inter deserta amœni requiratur, in quo luxurioſi oculi longo locorum horrentium squalore releuentur. Tarentum petatur, laudatusque portus, & hiberna cæli mitioris, & tecta vel antiquæ saris opulenta turbæ. Iam flectamus cursum ad vrbem. nimis diu à plausu & fragore aures vacauerunt. Iuuat iam & humano sanguine frui. Aliud ex alio suscipitur, & spectacula spectaculis mutantur: vt ait Lucretius.

Hoc se quisque modo semper fugit.

Sed quid prodest, si non effugit? sequitur se ipse, & vrget grauissimus comes. Itaque scire debemus, non locorum vitium esse quo laboramus, sed nostrum. Infirmi sumus ad omne tolerandum, nec laboris papientes, nec voluptatis, nec nostræ, nec vllius rei diutius. Hoc quosdam egit ad mortem, quod proposita sæpe mutando, in eadem reuoluebantur, & non reliquerant nouitati locum. Fastidio illis esse cœpit vita & ipse mundus, & subit illud rabidarum deliciarum: Quousque eadem?

Cap. III. Adversvs hoc tædium quo auxilio putem vtendum, quæris. Optimum erat (vt ait Athenodorus) actione rerum & Reipub. tractatione, & officiis & ciuilibus se detinere. Nam vt quidam sole & exercitatione

& cura corporis diem ducunt, athletisque vtilissimum est, lacertos suos, roburque cui se vni dicauerunt, maiore temporis parte nutrire : ita nobis animum ad rerum ciuilium certamen parantibus, in opere esse, longe pulcherrimum est. Nam cùm vtilem se efficere ciuibus mortalibusque propositum habeat, simul & exercetur & proficit, qui in mediis se officiis posuit communia priuataque pro facultate administrans. Sed quia in hac, inquit, tam insana hominum ambitione; tot calumniatoribus in deterius recta torquentibus parum tuta simplicitas est, & plus futurum semper est quod obstet, quàm quod succedat, à foro quidem & publico recedendum est: sed habet, vbi se etiam in priuato lare explicet magnus animus. Nec vt leonum animaliumque impetus caueis coercetur: sic hominum, quorum maxime in se ductu actiones sunt. Itaramen delituerit, vt vbicunque otium suum absconderit, prodesse velit & singulis & vniuersis, ingenio, voce, consilio. Nec enim is solus Reipub. prodest, qui candidatos extrahit & tuetur reos, & de pace belloque censet: sed qui iuuentutem exhortatur, qui in tanta bonorum præceptorum inopia, virtute instruit animos, qui ad pecuniam luxuriamque cursu ruentes pensat ac retrahit, & si nihil aliud, certè moratur, in priuato publicum negotium agit. An ille plus præstat, qui inter peregrinos & ciues, aut vrbanus prætor præeuntibus assessoribus tria verba pronuntiat, quam qui docet quid sit iustitia, quid pietas, quid sapientia, quid fortitudo, quid mortis contemptus, quid deorum intellectus, quantum bonum sit bona conscientia? Ergo si tempus in studia conferas, quod subduxeris officiis, non deserueris, nec munus detrectaueris. Neque enim ille solus militat, qui in acie stat, & cornu dextrum læuumque defendit: sed & qui portas tuetur, & statione minus periculosa, non otiosa tamen, fungitur, vigiliasque seruat, & armentario præest. Quæ ministeria quamuis incruenta sint, in numerum stipendiorum veniunt. Si te ad studia reuocaueris, omne vitæ fastidium effugeris: nec noctem fieri optabis tædio lucis, nec tibi grauis eris, nec aliis superuacuus: multos in amicitiam attrahes, affluetque ad te optimus quisque. Nunquam enim quamuis obscura virtus latet, sed mittit sui signa. Quisquis dignus

gnus fuerit, vestigiis illam colliget. Nam si omnem conuersationem tollimus, & generi humano renuntiamus, viuimúsque in nos tantum conuersi, sequitur hanc solitudinem, omni studio carentem, inopia rerum agendarum. Incipiemus ædificia alia ponere, alia subuertere, & mare submouere, & aquas contra difficultates locorum ducere, & malè dispensare tempus, quod nobis natura consumendum dedit. Alij parce illo vtimur: alij prodige: alij sic impendimus, vt possimus rationem reddere: alij, vt nullas habeamus reliquias. Quare nihil turpius est, quam grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentum, quo se probet diu vixisse, præter ætatem. Mihi, charissime Serene, nimis videtur submisisse temporibus se Athenodorus, nimis cito refugisse. Nec ego negauerim aliquando cedendum, sed sensim relato gradu, & saluis signis, salua militari dignitate. Sanctiores tutioresque sunt hostibus suis, qui in fidem cum armis veniunt. Hoc puto virtuti faciendum, studioso que virtutis: si præualebit fortuna, & præcidet agendi facultatem, non statim auersus inermisque fugiat, latebras quærens, quasi vllus locus sit, quo non possit fortuna persequi: Sed parcius se inferat officiis, & cum dilectu inueniat aliquid, in quo vtilis ciuitati sit. Militare non licet? honores spectet. priuato viuendum est? sit orator. silentium indictum est? tacita aduocatione ciues iuuet. periculosum etiam ingressu forum est? in dominibus, in spectaculis, in conuiuiis, bonum contubernalem, amicum fidelem, temperantem conuiuam agat. Officia si ciuis amiserit, hominis exerceat. Ideo magno animo nos non vnius vrbis mœnibus clusimus, sed in totius orbis commercium emisimus: Patriamque nobis mundum professi sumus: vt liceret latiorem virtuti campum dare. Præclusum tibi tribunal est, & rostris prohiberis, aut comitiis? respire post te, quantum latissimarum regionum pateat, quantum populorum. Nunquam tibi ita magna pars obstruetur, vt non maior relinquatur. Sed vide, ne totum istud vitium tuum sit. Non vis enim nisi consul, aut prytanis, aut eerys, aut sufes administrare Remp. Quod si militare nolis, nisi imperator aut tribunus? etiam si alij primam frontem tenebunt: te sors inter triarios posuit: inde voce, adhortatione, exemplo animo milita. Præcisis quoque manibus ille in prœlio

inuenit, quod partibus conferat, qui ſtat tantum, & clamore iuuat. Tale quiddam facies ſi à prima te Reip. parte fortuna ſubmouerit: ſtes tamen, clamore iuues: ſi quis fauces oppreſſerit, ſtes tamen, & ſilentio iuues. Nunquam inutilis eſt opera ciuis boni. Auditu enim, viſu, vultu, nutu, obſtinatione tacita, inceſtuque ipſo prodeſt. Vt ſalutaria quædam citra guſtum tactumque odore proficiunt: ita virtus vtilitatem etiam ex longinquo & latens fundit, ſiue ſpargitur & ſe vtitur, ſuo iure: ſiue precarios habet exceſſus, cogiturque vela contrahere: ſiue otioſa mutaque eſt, & anguſto circumſcripta, ſiue adaperta: in quocunque habitu eſt, prodeſt. Quid? tu parum vtile putas exemplum bene quieſcentis? Longè, inquam, optimum eſt miſcere otium rebus, quotiens actuoſa vita impedimentis fortuitis, aut ciuitatis conditione prohibetur. Nunquam enim vſque eo intercluſa ſunt omnia, vt nulli actioni honeſtæ locus ſit. Nunquid potes inuenire vrbem miſeriorem, quam Athenienſium fuit, cùm illam triginta tyranni diuellerent, mille trecentos ciues, optimum quemque, occiderant. Nec finem ideo faciebat, ſed irritabat ſe ipſa ſæuitia. In qua ciuitate erat ariopagos, religioſiſſimum iudicium, in qua ſenatus, populuſque ſenatui ſimilis coibat, quotidie carnificum triſte collegium, & infelix curia tyrannis anguſta. Poterátne illa ciuitas conquieſcere, in qua tot tyranni, tot ſatellites erant? Ne ſpes quidem vlla recipiendæ libertatis animi poterat offerri. nec vlli remedio locus apparebat contra tantam vim malorum. Vnde enim miſeræ ciuitati tot Harmodios? Socrates tamen in medio erat, & lugentes patres conſolabatur, & deſperantes de Republ. exhortabatur, & diuitibus opes ſuas metuentibus exprobrabat ſeram periculoſæ auaritiæ pœnitentiam: & imitari volentibus magnum circumferebat exemplar, cum inter triginta dominos liber incederet. Hunc tamen Athenæ ipſæ in carcere occiderunt: & qui tuto inſultauerat agmini tyrannorum, eius libertatem libera ciuitas non tulit: vt ſcias & in afflicta Rep. eſſe occaſionem ſapienti viro ad ſe proferendum, & in florenti ac beata, impotentiam, inuidiam, mille alia vitia inermia regnare. Vtcunque ergo ſe Reſp. dabit, vtcunque fortuna permittet, ita aut explicabimus nos, aut contrahemus. Vtique

que mouebimus, nec alligati metu torpebimus. Immo ille vir fuerit, qui periculis vndique imminentibus, armis & cathenis circumfrementibus, non alliserit virtum nec absconderit. Non est enim seruare se, obtruere. Vt opinor, Curius Dentatus aiebat, malle esse se, quam viuere mortuum. Vltimum malorum est, ex viuorum numero exire antequam moriatis: sed faciendum erit, si in Reip. tempus minus tractabile incideris, vt plus otio ac litteris vindices, nec aliter quam in periculosa nauigatione subinde portum petas: nec expectes donec res dimittant, sed ab illis te ipse diiungas.

CAP. IV. Inspicere autem debemus primum nosmetipsos. deinde quæ aggredimur negotia, deinde eos quorum causa, aut cum quibus agendum est. Ante omnia necesse est seipsum æstimare: quia fere plus nobis videmur posse, quam possumus. Alius eloquentiæ fiducia probabitur, alius patrimonio suo plus imperauit, quam ferre possit: alius infirmum corpus laborioso oppressit officio. Quorundam parum idonea verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant: quorundam contumacia non facit ad aulam. Quidam non habent iram in potestate: & illos ad temeraria verba quælibet indignatio effert. Quidam vrbanitatem nesciunt continere, nec periculosis abstinent salibus. Omnibus his vtilior negotio quies est. Ferox impatiensque natura irritamenta nocituræ libertatis euitet.

CAP. V. ÆSTIMANDA sunt deinde ipsa quæ aggredimur, & vires nostræ cum rebus quas tentaturi sumus, conparandæ. Debet enim semper plus esse virium in latore, quam in onere. Necesse est opprimant onera, quæ ferente maiora sunt. Quædam præterea non tam magna sunt negotia, quam fœcunda, multumque negotiorum ferunt. Et hæc refugienda sunt, ex quibus noua occupatio multiplexque nascetur. Nec accedendum eo vnde liber regressus non sit. His admouenda manus est, quorum finem aut facere, aut sperare possis. Relinquenda quæ latius actu procedunt, nec vbi proposueris, desinunt.

CAP. VI. HOMINVM vtique delectus habendus est, an digni sint quibus partem vitæ nostræ impendamus, an ad illos temporis nostri iactura perueniat. Quidam vltro officia nostra nobis imputant. Athenodorus ait, ne ad cœ-

nam quidem se iturum ad eum qui sibi nil pro hoc debiturus sit. Puto intelligis, multo minus ad eos iturum, qui cum amicorum officiis paria in mensa faciunt, qui fercula pro congiariis numerant: quasi in alienum honorem intemperantes sint. Deme illis testes spectatoresque: non delectabit popina secreta. Considerandum est, vtrum natura tua agendis rebus, an otioso studio, contemplationique aptior sit: & eo inclinandum, quo te vis ingenij defert. Isocrates Ephorum iniecta manu à foro subduxit, vtiliorem componendis monumentis historiarum ratus. Malè enim respondent coacta ingenia. reluctante natura irritus labor est.

CAP. VII. NIHIL tamen æque oblectauerit animum, quam amicitia fidelis. Quantum bonum est, vbi sunt præparata pectora, in quæ tuto secretum omne descendat, quorum conscientiam minus quam tuam timeas, quorum sermo solitudinem leniat, sententia consilium expediat, hilaritas tristitiam dissipet, conspectus ipse delectet? Quos scilicet vacuos, quantum fieri poterit, à cupiditatibus eligemus. Serpunt enim vitia, & in proximum quemque transiliunt, & contactu nocent. Itaque vt in pestilentia cauendum est, ne corruptis iam corporibus, & morbo flagrantibus assideamus, quia pericula trahemus, afflatuque ipso laborabimus: ita in amicorum legendis ingeniis dabimus operam, vt quam minime inquinatos assumamus. Initium morbi est, ægris sana miscere. Nec hoc præceperim tibi, vt neminem nisi sapientem sequatis, aut attrahas. Vbi enim istum inuenies, quem tot sæculis quærimus? Pro optimo est minime malus. Vix tibi esset facultas delectus felicioris, si inter Platonas & Xenophontas, & illum Socratici fœtus præuentum bonos quæreres, aut si tibi potestas Catonianæ fieret ætatis, quæ pleroſque dignos tulit, qui Catonis filio nascerentur, sicut multos peiores quam vnquam alias, maximorumque molitores scelerum. Vtraque enim turba opus erat, vt Cato posset intelligi. habere debuit & bonos, quibus se approbaret, & malos, in quibus vim suam experiretur. Nunc verò in tanta bonorum egestate, minus fastidiosa fiat electio. Præcipuè tamen videntur tristes, & omnia deplorantes, quibus nulla non causa in querelas placet.

Con-

Constet illi licet fides & beneuolentia, tranquilitati tamen inimicus est comes perturbatus, & omnia gemens.

CAP. VIII. TRANSEAMVS ad patrimonia, maximam humanarum ærumnarum materiam. Nam si omnia alia quibus angimur, compares, mortes, ægrotationes, metus, desideria, dolorum laborumque patientiam, cum iis quæ nobis mala pecunia nostra exhibet: hæc pars multum prægrauabit. Itaque cogitandum est, quanto leuior dolor sit, non habere, quam perdere: & intelligemus paupertati eo minorem tormentorum, quo minorem damnorum esse materiam. Erras enim, si putas animosius detrimenta diuites ferre. Maximis minimisque corporibus par est dolor vulneris. Bion eleganter ait, Non minus molestum esse comatis quam caluis, pilo velli. Idem scias licet de pauperibus locupletibúsque, par illis esse tormentum. Vtrisque enim pecunia sua adhæsit, nec sine sensu auelli potest. Tolerabilius autem est, vt dixi, facilióque, non acquirere, quam amittere. Ideoque lætiores videbis quos nunquam fortuna respexit, quam quos deseruit. Vidit hoc Diogenes, vir ingentis animi, & effecit ne quid sibi eripi posset. Tu istud paupertatem, inopiam, egestatem voca, & quam voles ignominiosum securitati nomen impone. Putabo hunc non esse felicem, si quem mihi alium inueneris cui nihil pereat. Aut ego fallor, aut regnum est, inter auaros, circumscriptores, latrones, glagiarios, vnum esse, cui noceri non possit. Si quis de felicitate Diogenis dubitat, potest idem dubitare & de deorum immortalium statu, an parum beate degant, quod illis non prædia, nec horti sint, nec alieno colono rura pretiosa, nec grande in foro fœnus. Non te pudet, quisquis diuitiis adstupes? Respice agedum mundum: nudos videbis deos, omnia dantes, nihil habentes. Hunc tu pauperem putas, an diis immortalibus similem, qui se fortuitis omnibus exuit? Feliciorem tu Demetrium Pompeianum vocas, quem non pudit locupletiorem esse Pompeio? Numerus illi quotidie seruorum, velut Imperatori exercitus, referebatur, cui iamdudum diuitiæ esse debuerant, duo vicarij, & cella laxior. At Diogeni seruus vnicus fugit, nec eum reducere, cum monstraretur tanti putauit. Turpe est, inquit, Manen sine Diogene posse viuere, Diogenem sine Mane non posse

Videtur mihi dixisse: Age tuum negotium fortuna, nihil apud Diogenem iam tuum est. Fugit mihi seruus. immo liber abiit. Familia vestiarium petit, victumque. Tot ventres auidissimorum animalium tuendi sunt. Emenda vestis, & custodiendæ rapacissimæ manus, & flentium detestantiumque ministeriis vtendum. Quanto ille felicior, qui nihil vlli debet, nisi, cui facillimè negat, sibi. Sed quoniam non est tantum roboris nobis, angustanda certe sunt patrimonia, vt minus ad iniurias fortunæ simus expositi. Habiliora sunt corpora pusilla, quæ in arma sua cum trahi possunt, quam quæ superfunduntur, & vndique magnitudo sua vulneribus obiecit. Optimus pecuniæ modus, qui nec in paupertatem cadit, nec procul à paupertate discedit.

Cap. IX. Placebit autem hæc nobis mensura, si prius parsimonia placuerit: sine qua nec vllæ opes sufficiunt, nec vllæ satis patent: præsertim cum in vicino remedium sit, & possit ipsa paupertas in diuitias se, aduocata frugalitate, conuertere. Assuescamus à nobis remouere pompam, & vsu rerum ornamenta metiri. Cibus famem domet, potio sitim, libido qua necesse est fluat. Discamus membris nostris inniti: cultum victumque non ad noua exempla componere, sed vt maiorum suadent mores. Discamus continentiam augere, luxuriam coërcere, gulam temperare, iracundiam lenire, paupertatem æquis oculis aspicere, frugalitatem colere, etiam si nos pudebit desideriis naturalibus paruo parata remedia adhibere, spes effrænatas, & animum in futura eminentem velut sub vinculis habere, id agere vt diuitias à nobis potius quam à fortuna petamus. Non potest, inquam, tanta varietas & iniquitas casuum ita depelli, vt non multum procellarum irruat magna armamenta pandentibus: cogendæ in arctum res sunt, vt tela in vanum cadant. Ideoque exilia interdum calamitatésque in remedium cessere, & leuioribus incommodis grauiora sanata sunt, vbi parum audit præcepta animus, nec curari mollibus potest. Quid ni? consulitur? si & paupertas & ignominiosa rerum quærsio adhibetur: malo malum opponitur. Assuescamus ergo cœnare posse sine populo, & seruis paucioribus seruiri, &

ri, & vestes parare in quod inuentæ sunt, habitare contractius. Non in cursu tantum circique certamine, sed in his spatiis vitæ interius flectendum est. Studiorum quoque, quæ liberalissima impensa est, tamdiu rationem habebo, quandiu modum. Quo mihi innumerabiles libros & bibliothecas, quarum dominus vix tota vita sua indices perlegit? Onerat discentem turba, non instruit: multoque satius est paucis te auctoribus tradere, quam errare per multos. Quadraginta millia librorum Alexandriæ arserunt, pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum alius laudauerit, sicuti Liuius, qui elegantiæ regum curæque egregium id opus ait fuisse. Non fuit elegantia illud, aut cura, sed studiosa luxuria: imo ne studiosa quidem, quoniam non in studium, sed in spectaculum comparauerant: sicut plerisque ignaris etiam seruilium litterarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt. Paretur itaque librorum quantum satis sit, nihil in apparatum. Honestius, inquis, in hos impensas quam in Corinthia pictasque tabulas effuderim. Vitiosum est vbique quod nimium est. Quid habes cur minus ignoscas nomen marmore atque ebore captanti, quam opera conquirenti aut ignotorum auctorum aut improbatorum, & inter tot millia librorum oscitanti, cui voluminum suorum frontes maxime placent, titulique? Apud desidiosissimos ergo videbis, quicquid orationum historiarumque est, & tecto tenus extructa loculamenta. Iam enim inter balnearia & thermas, bibliotheca quoque, vt necessarium domus ornamentum, expolitur. Ignoscerem plane, si è studiorum nimia cupidine oriretur. Nunc ista exquisita, & cum imaginibus suis descripta sacrorum opera ingeniorum, in speciem & cultum parietum comparantur.

Cap. X. At in aliquod genus vitæ difficile incidisti, & tibi ignoranti vel publica fortuna, vel priuata laqueum impegit, quem nec soluere possis, nec abrumpere. Cogita compeditos, primo ægrè ferre onera & impedimenta certum: deinde vbi non indignari illa, sed pari proposuerunt, necessitas fortiter ferre docet, consuetudo facile. Inuenies in quolibet genere vitæ oblectamenta, & remissiones, voluptates, si nolueris malam putare vitam potius quam inuidiosam facere. Nullo melius nomine

de nobis natura meruit, quam quod cum sciret, quibus ærumnis nasceremur, calamitatum mollimentum consuetudinem inuenit, citò in familiaritatem grauissima adducens. Nemo duraret, si rerum aduersarum eandem vim assiduitas haberet, quam primus ictus. Omnes cum fortuna copulati sumus. Aliorum aurea cathena est, & laxa: aliorum arcta & sordida. Sed quid refert? eadem custodia vniuersos circumdedit: alligatique sunt etiam qui alligauerunt. Nisi tu forte leuiorem in sinistra cathenam putas. Alium honores, alium opes vinciunt. Quosdam nobilitas, quosdam humilitas premit, quibusdam aliena supra caput imperia sunt, quibusdam sua: quosdam exilia vno loco tenent, quosdam sacerdotia. Omnis vita seruitium est. Assuescendum itaque conditioni suæ, & quam minimum de illa querendum: & quicquid habet circa se commodi, apprehendendum est. Nihil tam acerbum est, in quo non æquus animus solatium inueniat. Exiguæ sæpe areæ in multos vsus describentis arte patuere; & quamuis angustum pedem dispositio fecit habitabilem. Adhibe rationem difficultatibus: possunt & dura molliri, & angusta laxari, & grauia scite ferente minus premere. Non sunt præterea cupiditates in longinquum mittendæ, sed in vicinum illis egredi permittamus, quoniam includi ex toto non patiuntur. Relictis his quæ aut non possunt fieri, aut difficulter possunt prope posita, spesque nostræ alludentia sequamur. Sed sciamus omnia æque leuia esse, extrinsecus diuersas facies habentia, introrsus pariter vana. Nec inuideamus altius stantibus. Quæ excelsa videntur, prærupta sunt. Illi rursus quos sors iniqua in ancipiti posuit, tutiores erunt superbiam detrahendo rebus per se superbis, & fortunam suam quam maximè poterunt, in planum deferendo. Multi quidem sunt, quibus necessario hærendum sit in fastigio suo, ex quo non possunt, nisi cadendo descendere: sed hoc ipsum testentur, maximum onus suum esse, quod aliis graues esse cogantur, nec subleuatos se, sed suffixos: iustitia, mansuetudine, humana lege, & benigna manu præparent multa ad sequentes casus præsidia, quorum spe securius pendeant. Nihil tamen æque hos ab his animi fluctibus vindicauerit, quam semper aliquem incrementis terminum figere: nec fortunæ

arbitrium

arbitrium desinendi dare, sed ipsos, & quidem vltro, citra extrema consistere. Sic & aliquæ cupiditates animum acuent, sed finitæ; non immensum incertumque producent.

CAP. XI. AD imperfectos & mediocres, & male sanos hic meus sermo pertinet non ad sapientem. Huic non timide, nec pedetentim ambulandum est. Tanta enim fiducia sui est vt obuiam fortunæ ire non dubitet, nec vnquam loco illi cessurus sit: nec habet vbi illam timeat: quia non mancipia tantum possessionesque & dignitatem, sed corpus quoque suum & oculos, & quicquid est cariorem vitam facturum, seque ipsum inter precaria numerat, viuitque commodatus sibi, & reposcentibus sine tristitia redditurus. Nec ideo est vilis sibi, quia scit suum non esse: sed omnia tam diligenter faciet, tam circumspecte, quam religiosus homo sanctusque solet tueri fideicommissa. Quandocunque autem reddere iubebitur, non queretur cum fortuna: sed dicit: Gratias ago pro eo quod possedi, habuique. Magna quidem res tuas mercede colui: sed quia imperas, cedo gratus libensque. Si quid habere me tu volueris, etiam nunc seruabo: si aliud placet, ego vero factum signatumque argentum, domum familiamque meam reddo restituo. Appellauerit natura, quæ prior nobis credidit, & huic dicemus: Recipe animum meliorem quam dedisti. nõ tergiuersor nec refugio. paratum habes à volente, quod non sentienti dedisti. Aufer. Reuerti vnde veneris, quid graue est? Malè viuet, quisquis nescíet bene mori, Huic itaque primum rei pretium detrahendum est, & spiritus inter seruitia numerandus. Gladiatores (ait Cicero) inuisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt: fauemus, si contemptum eius præ se ferunt. Idem euenire nobis scias. Sæpe enim causa moriendi est, timide mori. Fortuna illa quæ ludos sibi facit. Quo, inquit, te reseruem, malum & trepidum animal? eo magis conuulneraberis & confodieris, quia nescis præbere iugulum. At tu & viues diutius. & morieris expeditius, qui ferrum non subducta ceruice, nec manibus oppositis, sed animose recipis. Qui mortem timebit, nihil vnquam pro vino faciet. At qui scit, hoc sibi cum conciperetur, statim condictum, viuet ad formulam, & simul illud quoque eodem animi robore

præstabit, ne quid ex his quæ eueniunt, subitum sit. Quicquid enim fieri potest, quasi futurum prospiciendo, malorum omnium impetus molliet, qui ad præparatos expectantesque nihil afferunt noui, securis & beata tantum spectantibus graues eueniunt. Morbus enim, captiuitas, ruina, ignis, nihil horum repentinum est. Sciebam in quam rumaltuosum me contubernium natura duxisset. Totiens in vicinia mea conclamatum est. totiens præter limen immaturas exequias fax cereusque præcessit. Sæpe altius ruentis ædificij fragor sonuit. Multos ex his quos forum, curia, sermo, mecum contraxerat, nox abstulit: & vinctas ad sodalitium manus copulatas intercidit. Miror aliquando ad me pericula accessisse, quæ circa me semper errauerunt? Magna pars hominum est, quæ nauigatura de tempestate non cogitat. Nunquam me in bona re, mali pudebit auctoris. Publius tragicis comicisque vehementior ingeniis, quotiens mimicas ineptias, & verba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum sipario fortiora & hoc ait?

Cuiuis potest accidere quod cuiquam potest.

Hoc si quis in medullas demiserit, & omnia aliena mala quorum ingens quotidie copia est, sic aspexerit, tanquam illis liberum & ad se iter sit, multo ante se armabit, quam petatur. Sero animus ad periculorum patientiam post pericula instruitur. Non putaui hoc futurum, nunquam hoc euenturum credidissem. Quare autem non? Quæ sunt diuitiæ, quas non egestas, & fames, & mendicitas à tergo sequatur? Quæ dignitas, cuius non prætextam, & auguratle, & patritia, & sordes comitentur, & exportatio, & notæ, & mille maculæ, & extrema contemptio? Quod regnum est, cui non parata sit ruina, & proculcatio & dominus, & carnifex? Nec magnis ista interuallis diuisa, sed horæ momentum interest inter solum & aliena genua. Scito ergo, omnem condicionem versabilem esse: & quicquid in vllum incurrit, posse in te quoque incurrere. Locuples es. nunquid ditior Pompeio? cui cum vetus cognatus, hospes nouus, aperuisset Cæsaris domum, vt suam cluderet, defuit panis & aqua: cum tot flumina possideret in suo orientia, & in suo cadentia, mendicauit stillicidia, fame ac siti periit, in palatio cognati, dum

illi

illi heres publicum funus esurienti locat. Honoribus summisfunctus est. Nunquid aut tam magnis, aut tam insperatis, aut tam vniuersis, quàm Seianus? Quo die illum senatus deduxerat, populus in frusta diuisit, in quem quicquid congeri poterat, dij hominesque contulerant; ex eo nihil superfuit, quod carnifex traheret. Rex es? non ad Crœsum te mittam, qui rogum suum, & escendit iussus, & extingui vidit, factus non regno tantum, sed etiam morti suæ superstes: non ad Iugurtham, quem populus Romanus intra annum quem timuerat, spectauit. Ptolomæum Africæ regem, Armeniæ Mithridatem, inter Caianas custodias vidimus, alter in exilium missus est: alter vt meliore fide mitteretur optabat. In tanta rerum sursum ac deorsum euntium versatione, si non quicquid fieri potest, pro futuro habes, das in te vires rebus aduersis: quas infregit, quisquis prior vidit. Proximum ab his erit, ne aut in superuacuis, aut ex superuacuo laboremus: id est, ne aut quæ non possumus consequi, concupiscamus: aut adepti, cupiditatum vanitatem nostrarum sero post multum pudorem intelligamus, id est, ne aut labor irritus sine effectu sit, aut effectus labore indignus. Fere enim ex his tristitia sequitur, si aut non succesſit, aut succesſus pudet.

CAP. XII. CIRCVMCIDENDA est concursatio, qualis est magnæ parti hominum, domos & theatra, & fora pererrantium. Alienis se negotiis offerunt, semper aliquid agentibus similes. Horum si aliquem exeuntem domo interrogaueris: Quo tu? quid cogitas? Respondebit tibi: Non mehercule scio: sed aliquos videbo. aliquid agam. Sine proposito vagantur, quærentes negotia: nec quæ destinauerunt, agunt, sed in quæ incurrerunt. Inconsultus illis vnusquisque cursus est, qualis formicis per arbusta repentibus, quæ in summum cacumen, deinde in imum inanes aguntur. Hic plerique similem vitam agunt, quorum non immerito quis in quietam inertiam dixerit. Quorundam quasi ad incendium currentium misereberis: vsque eo impellunt obuios, & se aliosque præcipitant: cum interim concurrerint, aut salutaturi aliquem non resalutaturum, aut funus ignoti hominis prosecuturi, aut iudicium sæpe litigantis, aut sponsalia sæpa nubentis, & lecticam affectati: quibusdam

locis & ipsi tulerint, deinde domum cum superuacua redeuntes lassitudine, iurant nescisse ipsos, quare exierint, vbi fuerint, postero die erraturi per eadem illa vestigia. Omnis itaque labor aliquo referatur, aliquo respiciat. Non industria inquietos, & insanos, sed falsæ rerum imagines agitant. Nam ne illi quidem sine aliqua spe mouentur, proritat illos alicuius rei species, cuius vanitatem capta mens non arguit. Eodem modo vnumquemque ex his qui ad augendam turbam exeunt, inanes & leues causæ per vrbem circumducunt, nihilque habentem in quo laboret, lux orta expellit: & cum multorum frustra liminibus illusis nomenclator persalutauit, à multis exclusus, neminem ex omnibus difficilius domi quàm se conuenit. Ex hoc malo dependet illud terrimum vitium, auscultatio, & publicorum secretorumque inquisitio, & multarum rerum scientia, quæ nec tuto narrantur, nec tuto audiuntur. Hoc securum puto Democritum ita cœpisse: Qui tranquille volet viuere, nec priuatim agat multa, nec publicè: ad superuacua scilicet referentem. Nam si necessaria sunt, & priuatim, & publicè, non tantum multa, sed innumerabilia agenda sunt. Vbi vero nullum officium solemne nos citat, inhibendæ actiones sunt.

Cap. XIII. Nam qui multa agit, sæpe fortunæ potestatem sui facit: quem tutissimum est raro experiri, ceterum semper de illa cogitare, & sibi nihil de fide eius promittere. Nauigabo, nisi si quid inciderit: & prætor fiam, nisi si quid obstiterit: & negotiatio mihi respondebit, nisi si quid interuenerit. Hoc est, quare sapienti nihil contra opinionem dicamus accidere. Non illum casibus hominum accipiemus, sed erroribus. Nec illi omnia, vt voluit cedunt, sed vt cogitauit. In primis autem cogitauit aliquid posse propositis suis resistere. Necesse est autem leuius ad animum peruenire destitutæ cupiditatis dolorem, cui successum non vtique promiseris.

Cap. XIV Faciles etiam nos facere debemus, ne nimis destinatis rebus indulgeamus. transeamus in eam quæ nos casus deduxerit: nec mutationes aut consilij aut status pertimescamus: dummodo nos leuitas, inimicissimum quieti vitium, non exipiat. Nam & pertinacia necesse est auxia & misera sit, cui fortuna sæpe aliquid extorquer: &

leui-

leuitas multo grauior, nusquam se continens. Vtrumque infestum est tranquillitati, & nihil mutare posse, & nihil pati. Vtique animus ab omnibus externis in se reuocandus est, sibi confidat, se gaudeat, sua suspiciat, recedat quantum potest ab alienis, & se ipsi applicet, damna non sentiat, etiam aduersa benignè interpretetur. Nuntiato naufragio, Zeno noster cum omnia sua audiret submersa: Iubet, inquit, me fortuna expeditius philosophari. Minabatur Theodoro Philosopho tyrannus mortem, & quidem insepultam. Habes, inquit, cur tibi placeas. hemina sanguinis in tua potestate est. nam quod ad sepulturam pertinet, ô te ineptum, si putas interesse, supra terram an infra putrescam. Canius Iulus, vir in primis magnus, cuius admirationi ne hoc quidem obstat, quod nostro sæculo natus est, cum Caio diu altercatus, postquam abeunti ille dixit: Ne forte inepta spe tibi blandiaris, duci te iussi. Gratias, inquit, ago, optime Princeps. Quid senserit, dubito. Multa enim occurrunt mihi Contumeliosus esse voluit, & ostentare quanta crudelitas esset, in qua mors beneficium erat? An exprobrauit illi quotidianam dementiam? Agebant enim gratias, & quorum liberi occisi, & quorum bona ablata erant. An tanquam libertatem libenter acceperit? Quicquid est, magno animo respondit. Dicet aliquis: Potuit post hæc iubere illum Caius viuere. Nec timuit hoc Canius. Nota erat Caij in talibus impetus fides. Credis ne illum decem medios vsque ad supplicium dies sine vlla sollicitudine exegisse? Verisimile non est, quæ vir ille dixerit, quæ fecerit, quam in tranquillo fuerit. Ludebat latrunculis, cum centurio agmen perituorum trahens, & illum quoque citari iubet. Vocatus numerauit calculos, & sodali suo: Vide, inquit, ne post mortem meam mentiaris te vicisse. Tum annuens centurioni: Testis, inquit, eris, vno me antecedere. Lusisse tu Canium illa tabula putas? illusit. Tristes erant amici, talem amissuri virum. Quid mœsti, inquit, estis? Vos quæritis, an immortales animæ sint. Ego iam sciam, nec desiit, in ipso veritatem fine scrutari, & ex more suo quæstionem habere. Prosequatur illum Philosophus suus: nec iam procul erat tumulus, in quo Cæsari deo nostro fiebat quotidianum sacrum. Quid, inquit, Cani nunc cogitas? aut quæ tibi mens est? Obser-

uare, inquit Canius, proposui illo velocissimo momento, an sensurus sit animus, exire se. promisitque, si quid explorasset, circumiturum amicos, & indicaturum quis esset animarum status. Ecce in media tempestate tranquillitas: ecce animus æternitate dignus qui fatum suum in argumentum veri vocat, qui in vltimo illo gradu positus, exeuntem animam percontatur, nec vsque ad mortem tantum, sed aliquid etiam ex ipsa morte discit. Nemo diutius philosophatus: sed non raptim relinquetur magnus vir, & cum cura dicendus. Dabimus te in omnem memoriam, clarissimum caput, Caianæ cladis magna portio.

CAP. XV. SED nihil prodest priuatæ tristitiæ causas abiecisse. Occupat enim nonnunquam odium generis humani, & occurrit tot sæculum felicium turba, cum cogitaueris, quàm sit rara integritas, quàm ignota innocentia, & vix vnquam, nisi cum expedit, fides, & libidinis lucra damnaque pariter inuisa, & ambitio vsque eo iam se suis non continens terminis, vt per turpitudinem splendeat. Agitur animus in noctem, & velut euersis virtutibus, quas nec sperare licet, nec habere prodest, tenebræ obriuntur. Itaque in hoc flectendi sumus, vt omnia vulgi vitia non inuisa nobis, sed ridicula videantur: & Democritum potius imitemur, quam Heraclitum. Hic enim quotiens in publicum processerat, flebat: ille ridebat. Huic omnia quæ agimus, miseriæ: illi ineptiæ videbantur. Eleuanda ergo & omnia & facili animo ferenda. Humanius est deridere vitam, quàm deplorare. Adiice, quod de humano quoque genere melius meretur, qui ridet illud, quàm qui luget. Ille spei bonæ aliquid relinquit: hic autem stulte deflet, quæ corrigi posse desperat: & vniuersa contemplatus, maioris animi est, qui risum non tenet, quam qui lacrymas: quando leuissimum affectum animi mouet, & nihil magnum, nihil seuerum, nec serium quidem ex tanto apparatu putat. Singula propter quæ læti ac tristes sumus, sibi quisque proponat, & sciat verum esse, quod Bion dixit, Omnia hominum negotia similia initiis esse, nes vitam illorum magis sanctam ac seueram esse, quam conceptus inchoatos. Sed satius est publicos mores & humana vitia placide accipere, nec in risum, nec in lacrymas excidere. Nam alienis malis torqueri, æterna miseria est: alienis

lienis delectati malis, voluptas inhumana. Sicut illa inutilis humanitas, flere, quia aliquis filium efferat, & frontem suam fingere. In tuis quoque malis id agere te oportet, vt dolori tantum des, quantum possit ratio, non quantum consuetudo. Plerique enim lacrymas fundunt, vt ostendant: & totiens siccos oculos habent, quotiens spectator defuit: turpe iudicantes, non flere, cum omnes faciant. Adeo penitus hoc se malum fixit, ex aliena opinione pendere, vt in simulationem etiam simplicissima res dolor veniat. Sequitur pars quæ solet non immerito contristare, & in solitudinem deducere, vbi bonorum exitus mali sunt. Vt Socrates cogitur in carcere moti. Rutilius in exilio viuere? Pompeius & Cicero clientibus suis præbere ceruicem. Cato ille, virtutum viua imagno, incumbens gladio, simul de se ac de Rep. palam facere. Necesse est queri, tam iniqua præmia fortunam persoluere. Et quid sibi quisque nunc faceret, cum videat pessima optimos pati? Quid ergo est? Vide quomodo quisque illorum tulerit: & si fortes fuerunt ipsorum, animos desidera: si muliebriter & igaue periere, nihil periit. Aut digni sunt, quorum virtus tibi placeat: aut indigni, quorum desideretur ignauia. Quid enim est turpius, quam si maximi viri timidos fortiter moriendo faciunt? Laudemus totiens dignum laudibus, & dicamus: Tanto fortior, tanto felicior: humanos effugisti casus, liuorem, morbum: existi ex custodia. non tu dignus mala fortuna. Diis visus es, sed indignus in quem iam aliquid fortuna posset. Subducentibus vero se, & in ipsa morte ad vitam respectantibus, manus iniiciendæ sunt. Neminem flebo lætum, neminem flentem. Ille lacrymas meas ipse absterserit. hic suis lacrymis efficit ne vllis dignus sit. Ego Herculem fleam, quod viuus vritur: aut Regulum, quod tot clauis configitur, aut Catonem, quod vulnus suum iterauerit: Omnes isti leui temporis impensa inuenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt. Est & illa sollicitudinum non mediocris materia, si te anxie componas, nec vlli simpliciter ostendas: qualis multorum vita est ficta & ostentationi parata. Torquet enim assidua observatio sui, & deprehendi aliter, quam solet, metuit. Nec vnquam cura soluimur, vbi toties eos æstimari putamus, quos

tiens aspici. Nam & multa incidunt, quæ inuidos dent: & vt bene cedat tanta sui diligentia, non tamen iucunda vita aut secura est, semper sub persona viuentium. At illa quantum habet voluptatis sincera & per se ornata simplicitas, nihil obtendens motibus suis. Subit tamen & hæc vita contemptus periculum, si omnia omnibus patent. Sunt enim qui fastidiant, quicquid propius adierunt. Sed nec virtuti periculum est, ne admota oculis reuilescat: & satius est simplicitate contemni, quam perpetua simulatione torqueri. Modum tamen rei adhibeamus. Multum interest, simpliciter viuas an negligenter. Multum in se recedendum est. Conuersatio enim dissimilium, bene composita disturbat, & renouat affectus, & quicquid imbecillum in animo, nec percuratum est, exulcerat. Miscenda tamen ista, & alternanda sunt, solitudo & frequentia, Illa nobis faciet hominum desiderium: hæc nostri: & erit altera alterius remedium. Odium turbæ sanabit solitudo; tædium solitudinis, turba. Nec in eadem intentione æqualiter retinenda mens est, sed ad iocos reuocanda. Cum pueris Socrates ludere non erubescebat: & Cato vino laxabat animum, curis publicis fatigatum: & Scipio triumphale illud & militare corpus mouit ad numeros, non molliter se infringens, vt nunc mos est, etiam incessu ipso vltra muliebrem mollitiem fluentibus, sed vt illi antiqui viri solebant inter lusum ac festa tempora virilem in modum tripudiare, non facturi detrimentum etiam si ab hostibus suis spectarentur. Danda est remissio animis: meliores acriores que requieti surgent. Vt fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos nunquam intermissa fœcunditas: ita animorum impetus assiduus labor frangit. Vires recipient paulum resoluti & remissi. Nascitur ex assiduitate laborum animorum hebetatio quædam & languor. Nec ad hoc tanta hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet lusus iocusque: quorum frequens vsus, omne animis pondus, omnemque vim eripiet. Nam & somnus refectioni necessarius est. Hunc tamen si per diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid, an soluas. Legum conditores festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium

labori-

laboribus interponentes temperamentum. Et magni, vt dixit, viri quidam sibi menstruas certis diebus ferias dabant: quidam nullum non diem inter & otium & curas diuidebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum meminimus quem nulla res vltra decimam retinuit. Nec epistolas quidem post eam horam legebat, ne quid nouæ curæ nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt, & in postmeridianas horas aliquid lenioris operæ distulerunt. Maiores quoque nostri nouam relationem post horam decimam in senatu fieri vetabant. Miles vigilias diuidit, & nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo: dandumque subinde otium, quod alimenti ac virium loco sit: & in ambulationibus apertis vagandum, vt cœlo libero & multo spiritu augeat attollatque se animus. Aliquando vectatio iterque, & mutata regio vigorem dabunt, conuictusque & liberalior potio: nonnunquam & vsque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, sed vt deprimat curas. Eluit enim curas: & ab imo animum mouet: & vt morbis quibusdam, ita tristitiæ medetur: Liberque non ob licentiam linguæ dictus est inuentor vini, sed quia liberat seruitio curarum animum, & asserit, vegetioremque & audaciorem in omnes conatus facit. Sed vt libertatis, ita vini salubris moderatio est. Et Solonem Arcesilaumque indulsisse vino credunt. Catoni ebrietas obiecta est. at facilius efficiet, quisquis obiecerit, hoc crimen honestum, quam turpem Catonem. Sed nec sæpe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat: & aliquando tamen in exultationem libertatemque extrahendus, tristisque sobrietas remouenda paulisper. Nam siue Græco poëtæ credimus, aliquando & insanire iucundum est: siue Platoni, frustra poëticas fores cõpos sui pepulit: siue Aristoteli, nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Non potest grande aliquid & supra ceteros loqui, nisi mota mens. Cum vulgaria & solita contempsit, instinctuque sacro surrexit excelsior, tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali. Non potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est. Descisca oportet à solito & efferatur, & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum: eoque ferat, quo

per se timuisset escendere.

Habes, Serene carissime, quæ possint tranquillitatem tueri, quæ restituere, quæ surrepentibus vitiis resistant. Illud tamen scito, nihil horum satis esse validum, rem imbecillam seruantibus, nisi intenta & assidua cura circumeat animum labentem.

L. ANNÆI SENECÆ AD SERENVM, QVOD IN SAPIENTEM NON CADIT INIVRIA.

CAPVT I.

TANTVM inter Stoicos, Serene, & ceteros sapientiam professos interesse, quantum inter fœminas & mares, non immerito dixerim: cum vtraque turba ad vitæ societatem tandem conferat: sed altera pars ad obsequendum, altera imperio nata sit. Ceteri sapientes molliter & blande, vt fere domestici & familiares medici, ægris corporibus, non qua optimum & celerrimum est medentur, sed qua licet. Stoici virilem ingressi viam, non vt amœna ineuntibus videatur curæ habent. sed vt quamprimum nos eripiant, & in illum editum verticem educant, qui adeo extra omnem teli iactum surrexit vt supra fortunam emineat. At ardua per quæ vocamur & confragosa sunt. Quid enim plano aditur excelsum? Sed ne tam abrupta quidem sunt quam quidam putãt. Prima tantum pars saxa rupesque habet, & inuij speciem; sicut plætaque ex longinquo speculantibus abscissa & connexa videri solent, cum aciem longinquitas fallat. Deinde propius adeuntibus eadem illa quæ in vnum congesserat error oculorum, paulatim adaperiuntur: tum illis quæ præcipitia ex interuallo apparebant, redit lene fastigiũ. Nuper cũ incidisset mentio M. Catonis, indigne ferebas (sicut es iniquitatis impatiens) quod Catonem ætas sua parum intellexisset, quod supra Pompeios

& Cæ-

& Cæsares surgentem, infra Vatinios posuisset: & tibi indignum videbatur, quod illi dissuasuro legem, toga in foro esset erepta, quodque à Rostris vsque ad arcum Fabianum per seditiosæ factionis manus tractus, voces improbas, & sputa, & omnes alias insanæ multitudinis contumelias pertulisset. Tunc ego respondi, habere te quod Reipublicæ nomine mouereris, quam hinc P. Clodius, hinc Vatinius ac pessimus quisque venundabat: & cæca cupiditate corrupti non intelligebant, se, dum vendunt, etiam venire.

CAP. II. PRO ipso quidem Catone securum te esse iussi. Nullum enim sapientem nec iniuriam accipere, nec contumeliam posse. Catonem autem certius exemplar sapientis viri nobis deos immortales dedisse, quam Vlixem & Herculem prioribus sæculis. Hos enim Stoici nostri sapientes pronuntiauerunt, inuictos laboribus, contemptores voluptatis, & victores omnium terrarum. Cato cum feris manus non contulit, quas consectari veneratoris agrestisque est: nec monstra igne ac ferro persecutus est, nec in ea tempora incidit, quibus credi posset cœlum vnius humeris inniti, excussa iam antiqua credulitate, & sæculo ad summam perducto solertiam. Cum ambitu congressus, multiformi malo, & cum potentiæ immensa cupiditate, quam totus orbis in tres diuisus satiare non poterat, aduersus vitia ciuitatis degenerantis, & pessum sua mole sidentis stetit solus, & cadentem Rempublicam, quantum modo vna retrahi manu poterat, retinuit: donec vel abreptus vel abstractus, comitem se diu sustentatæ ruinæ dedit: simlque extincta sunt, quæ nefas erat diuidi. Neque enim Cato post libertatem vixit, nec libertas post Catonem. Huic tu putas iniuriam fieri potuisse à populo, quod aut præturam illi detraxit, aut togam: quod sacrum illud caput purgamentis oris asperfit? Tutus est sapiens, nec vlla affici aut iniuria aut contumelia potest.

CAP. III. VIDEOR mihi intueri animum tuum incensum & efferuescentem. Paras acclamare: Hæc sunt, quæ auctoritatem præceptis vestris detrahant. Magna promittis: & quæ ne optari quidem, nedum credi possint. Deinde ingentia locuti, cum pauperem negastis esse sapientem, non negatis solere illi & seruum, & vestem, & tectum, & cibum deesse. Cum sapientem negastis insanire, non

negatis & alienari, & parum sana verba emittere, & quicquid vis morbi cogit, audere. Cum sapientem negastis seruum esse, iidem non itis inficias, & venum iturum, & imperata facturum: & domino suo seruilia præstiturum ministeria. Ita sublato alte supercilio, in eadem quæ ceteri, descenditis, mutatis rerum nominibus. Tale itaq; aliquid & in hoc esse suspicor, quod prima specie pulchrum atq; magnificũ est, nec iniuriam, nec contumeliam accepturũ esse sapientem. Multum autem interest, vtrum sapientem extra dignationem, an extra iniuriam ponas. Si dicis illum æquo animo laturum, nullum habet priuilegium. Contigit illi res vulgaris, & quæ dicitur ipsa iniuriarum assiduitate patientia. Si negas accepturum iniuriam, id est, neminẽ illi tentaturum facere, omnibus relictis negotiis Stoicus fio. Ego vero sapientem non imaginario honore verborum exornare constitui, sed eo loco ponere, quo nulla perueniat iniuria. Quid ergo? nemo erit qui lacessat, qui tentet? Nihil in rerum natura tam sacrum est, quod sacrilegium non inueniat. Sed non ideo diuina minus in sublimi sunt, si existunt qui magnitudinem multum vltra se positam non icturi petant. Inuulnerabile est, non quod non feritur, sed quod non læditur. Ex hac tibi nota sapientẽ exhibeo. Nunquid dubium est quin certius robur sit, quod non vincitur, quam quod non lacessitur: cum dubiæ sint vires inexpertæ: at merito certissima firmitas habeatur quæ omnes incursus respuit? Sic tu sapientem melioris scito esse naturæ si nullius illi iniuria nocet, quam si nulla sit. Et illum fortem virum dicam, quem bella non subigunt, nec admota vis hostilis exterret, non cui pinge otium est inter desides populos. Huiusmodi igitur sapientem nulli esse iniuriæ obnoxium. Itaque non refert quam multa in illum coniiciantur tela, cum sit nulli penetrabilis. Quomodo quorundam lapidum inexpugnabilis ferro duritia est, nec secari adamas, aut cædi vel teri potest, sed incurrentia vltro retundit: quemadmodum quædam non possunt igne consumi. sed damna circumfusa, rigorem suum habitumque conseruant: quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia tot verberati sæculis ostentant: ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quam illa quæ retulit.

CAP.

CAP. IV. QVID igitur? non erit aliquis qui sapienti facere tentet iniuriam? Tentabit, sed non peruentutam ad eum. Maiore enim interuallo à contactu inferiorum abductus est, quam vt vlla vix noxia, vsque ad illum vires suas perferat. Etiam cum potentes, & imperio editi, & consensu seruientium validi, nocere ei tentent: tam citra sapientem omnes eorum impetus deficient, quam quæ neruo tormentíve in altum exprimuntur: cum extra visum exilierunt, citra cœlum tamen deflectuntur. Quid tu putas, cum stolidus ille rex multitudine telorum diem obscurasset, vllam sagittam in solem incidisse? Aut dimissis in profundum cathenis Neptunum potuisse contingi? Vt cœlestia humanas manus effugiunt, & ab his qui templa diruunt, aut simulacra conflant, nihil diuinitati nocetur: ita quicquid fit in sapientem proteruè, petulantèr, supèrbè, frustrà tentatur. At satius erat, neminem esse qui facere vellet. Rem difficilem optas humano generi, innocentiam. At non fieri, eorum interest qui facturi sunt, non eius qui pati, ne si fiat quidem, potest. Immo nescio, an magis vires sapientia ostendat tranquilla inter lacessentia: sicut maximum argumentum est imperatoris armis viriſque pollentis tuta securitas & in hostium terra. Diuidamus, si tibi videtur, Serene, iniuriam à contumelia. Prior illa, natura grauior est: hæc leuior, & tantum delicatis grauis: qua non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, vt quidam nihil acerbius putent. Sic inuenies seruum, qui flagellis quam colaphis cædi malit, & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumelioſa verba. Ad tantas ineptias peruentum est, vt non dolore tantum, sed doloris opinione vexemur? more puerorum, quibus metum incutit vmbra, & personatum deformitas, & deprauata facies: lacrymas verò euocant nomina parum grata auribus, & digitorum motus, & alia quæ impetu quodam erroris improuidi refugiunt. Iniuria propositum hoc habet, aliquem malo afficere. Malo autem sapientia non relinquit locum. Vnum enim malum illi est turpitudo: quæ intrare vbi iam virtus honestúmque est, non potest.

CAP. V. INIVRIA ergo ad sapientem non peruenit. Nam si iniuria alicuius mali patientia est, sapiens autem

nullius mali est patiens, nulla ad sapientiam iniuria pertinet. Omnis iniuria deminutio eius est, in quem incurrit. Nec potest aliquis iniuriam accipere sine aliquo detrimento vel dignitatis, vel corporis, vel rerum extra non positarum. Sapiens autem nihil perdere potest: omnia in se reposuit, nihil fortunæ credit, bona sua in solido habet contentus virtute, quæ fortuitis non indiget. Ideoque nec augeri, nec minui potest. Nam in summum perducta, incrementi non habent locum. Nihil eripit fortuna, nisi quod dedit: virtutem autem non dat, ideo nec detrahit. Libera est, inuiolabilis, immota, inconcussa, sic contra casus indurata vt nec inclinari quidem, nedum vinci possit. Aduersus apparatus terribilium, rectos oculos tenet, nihil ex vultu mutat, siue in dura, siue secunda ostentantur. Itaque nihil perdet, quod perire sensurus sit. Vnius enim in possessione virtutis est, ex qua depelli nunquam potest: ceteris precario vtitur. Quis autem iactura mouetur alieni? Quod si iniuria nihil lædere potest ex his quæ propria sapientis sunt, quia virtute sua salua sunt, iniuria sapienti non potest fieri. Megaram Demetrius ceperat, cui cognomen Poliorcetes fuit ab hoc Stilpon philosophus interrogatus, nunquid perdidisset? Nihil, inquit: Omnia namque mea mecum sunt. Atqui & patrimonium eius in prædam cesserat, & filias rapuerat hostis, & patriam. At ille victoriam illi excussit: & se, vrbe capta, non inuictum tantum, sed indemnem esse testatus est: Habebat enim secum vera bona, in quæ non est manus iniectio. At ea quæ dissipata & direpta ferebantur, non iudicabat sua, sed aduentitia, & nutum fortunæ sequentia: ideo non vt propria dilexerat. Omnium enim extrinsecus affluentium lubrica & incerta possessio est. Cogita nunc, an huic fur, aut calumniator, aut vicinus potens, aut dies aliquis regnum orbæ senectutis exercens, facere iniuriam possit, cui bellum & hostis ille egregiam artem quassandarum vbium professus, eripere nihil potuit. Inter micantes vbique gladios, & militarem in rapinam tumultum, inter flammas & sanguinem stragemque impulsæ ciuitatis, inter fragorem templorum super deos suos cadentium, vni homini pax fuit. Non est itaque quod audax iudices promissum: cuius tibi, si patum fidei habeo, sponsorem dabo. Vix enim credis tantum firmitatis in ho-

hominem, aut tantam animi magnitudinem cadere; sed si prodit in medium qui dicat:

CAP. VI. NON est quod dubites, an attollere se homo natus supra humana possit, an dolores, damna, vlcerationes, vulnera, magnos motus rerum circa se frementium securus aspiciat, & dura placidè ferat, & secunda moderatè nec illis cedens, nec his fretus, vnus idemque inter diuersa sit, nec quicquam suum, nisi se putet esse, ea quoque parte qua melior est. Assum hoc vobis probatus, sub isto tot ciuitatum euersore, munimenta incursu arietis labefieri, & turrium altitudinem cuniculis ac latentibus fossis repente residere, & æquaturum editissimas arces, aggerem crescere: at nulla machinamenta posse reperiri, quæ bene fundatum animum agitent. Erepsi modò è ruinis domus, & incendiis vndique relucentibus, per flammas, per sanguinem fugi. Filias meas qui casus habeat, an peior publico, nescio. Solus, & senior, & hostilia circa me omnia videns, tamen integrum incolumemque esse censum meum profiteor: teneo, habeo quicquid mei habui Non est quod me victum, victorem te credas. Vicit fortuna tua fortunam meam. Caduca illa, & dominum mutantia, vbi sint nescio. Quod ad res meas pertinet, mecum sunt, mecum erunt. Perdiderunt isti diuites patrimonia: libidinosi amores suos, & magno pudoris impendio dilecta scorta: ambitiosi curiam & forum, & loca exercendis in publico vitiis destinata: fœneratores perdiderunt tabulas suas, quibus auaritia falso læta, diuitias imaginatur. Ego quidem omnia integra illibataque habeo. Proinde istos interroga qui flent, qui lamentantur, strictis gladiis nuda pro pecunia corpora opponunt, qui hostem onerato sinu fugiunt. Ergo ita habe, Serene, perfectum illum virum, humanis diuinisque virtutibus plenum, nihil perdere. Bona eius solidis & inexuperabilib. munimentis præcincta sunt. Non Babylonis illi muros contuleris, quos Alexander intrauit: Non Carthaginis aut Numantiæ mœnia, vna manu capta: Non Capitolium, arcémve. Habent ista hostile vestigium: illa quæ sapientem tuentur, à flamma & ab incursu tuta sunt: nullum introitum præbent, excelsa, inexpugnabilia, diis æqua.

CAP. VII. NON est quod dicas, ita vt soles, hunc sa-

pientem nostrum nusquam inueniri. Non fingimus istud humani ingenij vanum decus, nec ingentem imaginem falsæ rei concipimus: sed qualem confirmamus, exhibuimus & exhibebimus. Raro fortasse, magnisque ætatum interuallis inuenitur. Neque enim magna & excedentia solitum ac vulgarem modum crebro gignuntur. Ceterum hic ipse M. Caro, à cuius mentione hæc disputatio processit, vereor ne supra nostrum exemplar sit. Denique validius debet esse quod lædit, eo quod læditur. Non est autem fortior nequitia virtute. Non potest ergo lædi sapiens. Iniuria in bonos non tentatur nisi à malis. Bonis inter se pax est. Quod si lædi nisi infirmior non potest: malus autem bono infirmior est: nec iniuria bonis, nisi à dispari, verenda est: iniuria in sapientem virum non cadit. Illud enim iam non es admonendus, neminem bonum esse, nisi sapientem. Sed iniustè, inquis, Socrates damnatus est, iniuriam accepit. Hoc loco intelligere nos oportet, posse euenire vt faciat aliquis iniuriam mihi: & ego non accipiam: tanquam si quis rem cùm è villa mea surripuit, in domo mea ponat, ille furtum fecerit, ego nihil perdiderim. Potest aliquis nocens fieri, quamuis non nocuerit. Si quis cum vxore tanquam cum aliena concumbat, adulter erit, quamuis illa adultera non sit. Aliquis mihi venenum dedit, sed vim suam remixtum cibo perdidit. Venenum illud dando, scelere se obligauit, etiam si non nocuit. Non minus latro est, cuius telum opposita veste elusum est. Omnia scelera etiam ante effectum operis, quantum culpæ satis est, perfecta sunt. Quædam eius conditionis sunt, & hac vice copulantur, vt alterum sine altero esse non possit. Quod dico, conabor facere manifestum. Possum pedes mouere, vt non curram: currere non possum, vt pedes non moueam. Possum quamuis in aqua sim, non natare: si nato, non possum in aqua non esse. Ex hac sorte & hoc est, de quo agitur: si iniuriam accepi, necesse est factam esse: si est facta, non est necesse accepisse me. Multa enim incidere possunt quæ submoueant iniuriam. Vt intentam manum deiicere aliquis casus potest, & missa tela declinare: ita iniurias qualescunque potest aliqua res depellere, & in medio intercipere, vt quæ factæ sint nec acceptæ. Præterea nihil iniustum iustitia pati potest: quia non coëunt contraria,

traria. Iniuria autem non potest fieri, non iniustè. Ergo sapienti iniuria non potest fieri.

CAP. VIII. NEC est quod mireris, si nemo potest illi iniuriam facere, nec prodesse quidem quisquam potest. & sapienti nihil deest, quo accipere possit loco muneris; & malus nihil potest tribuere sapienti. Habere enim prius debet, quàm dare. Nihil autem habet quo ad se transferens sapiens gauisurus sit. Non potest ergo quisquam aut nocere sapienti aut prodesse. Quemadmodum diuina nec iuuari desiderant nec lædi possunt. Sapiens autem vicinus proximusque diis consistit, excepta mortalitate, similis Deo. Ad illa nitens pergensque excelsa, ordinata, intrepida, æquali & concordi cursu fluentia, secura, benigna, bono publico natus, & sibi & aliis salutaris, nihil humile concupiscet, nihil flebit, qui rationi innixus per humanos casus diuino incedet animo. Non habet vnde accipiat iniuriam. ab homine me tantum dicere putas? nec à fortuna quidem: quæ quotiens cum virtute congressa est, nunquam par recessit. Si maximum illud, vltra quod nihil habent iratæ leges, ac sæuissimi domini quod minentur, in quo imperium suum fortuna consumit, æquo placidoque animo accipimus, & scimus mortem malum non esse, ob hoc ne iniuriam quidem: multo facilius alia tolerabimus, damna, dolores, ignominias locorum commutationes, orbitates, discidia: quæ sapientem, etiam si vniuersa circumueniant, non mergunt, nedum ad singulorum impulsus mœreat. Et si fortunæ iniurias moderatè fert, quanto magis hominum potentium, quos scit fortunæ manus esse?

CAP. IX. OMNIA itaque sic patitur, vt hiemis rigorem, vt intemperantiam cœli, vt feruores morbosque, & cetera sorte accidentia. Nec de quoquam tam bene iudicat, vt illum quicquam putet consilio fecisse: quod in vno sapiente est. Aliorum omnium non consilia sed fraudes & insidiæ, & motus animorum inconditi sunt, quos casibus adnumerat. Omne autem fortuitum citra nos sæuit. Illud quoque cogita, iniuriarum latissimè patere materiam illis, per quæ periculum nobis quæsitum est: vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus, quæque alia inter rogatos

latrocinia sunt. Est & illa iniuria frequens, si lucrum alicui excussum est, aut præmium diu captatum; si magno labore affectata hereditas auersa est, & quæstuosæ domus gratia erepta. Hæc effugit sapiens, qui nescit nec in spe, nec in metu viuere. Adiice nunc quod iniuriam nemo immota mente accipit, sed ad sensum eius perturbatur. Caret autem perturbatione vir erectus: moderator sui, altæ quietis & placidæ. Nam si illum tangit iniuria & mouet, & impedit. Caret autem ira sapiens, quam excitat iniuriæ species: nec aliter careret ira, nisi & iniuria, quam scit sibi non posse fieri. Inde tam erectus lætusque est, inde continuo gaudio elatus, ad offensiones rerum hominumque non contrahitur, vt ipsa illa iniuria vsui sit, per quam experimentum sui capit, & virtutem tentat. Faueamus, obsecro vos, huic proposito, æquisque & animis & autibus assimus, dum sapiēs iniurias experitur: nec quicquam ideo petulantiæ nostræ, aut capacissimis cupiditabus, aut temeritati superbiæque detrahitur. Saluis vitiis vestris, hæc sapienti libertas quæritur, non vt vobis facere non liceat iniuriam, agimus, sed vt ille omnes iniurias in altum demittat, patientisque se ac magnitudine animi defendat. Sic in certaminibus sacris plerique vicere, cædentium manus obstinata patientia fatigando. Ex hoc puta genere sapientem eorum qui exercitatione longa ac fideli, robur perpetiendi lassandique omnem inimicam vim consecuti sunt.

CAP. X. QVONIAM priorem partem percurrimus, ad alteram transeamus: in qua quibusdam propriis, plerisque vero communibus contumeliam refutabimus. Contumelia est minor iniuria, quam queri magnis, quam exequi possumus, quam leges quoque nulla dignam vindicta putauerunt. Hunc affectum mouet humilitas animi contrahentis se, ob factum dictumque inhonorificum. Ille me hodie non admisit, cum alios admitteret. Sermonem meum aut superbe aduersatus est, aut palam risit, & non in medio me loco, sed imo collocauit? & alia huius notæ. Quæ quid vocem, nisi querelas nauseantis animi, in quas fere delicati & felices incidunt. Non vacat enim hæc notare, cui peiora instant. Nimio otio ingenia natura infirma, & muliebria, & inopia veræ iniuriæ lasciuientia, his commouen-

mouentur, quorum pars maior constat vitio interpretantis. Itaque nec prudentiæ quicquam in se esse, nec fiduciæ ostendit, qui contumelia afficitur. Non dubiè enim contemptum se iudicat. & hic morsus non sine quadam humilitate animi euenit, supprimentis se ac descendentis. Sapiens autem à nullo contemnitur, magnitudinem suam nouit: nulliq́ue tantum de se licere renuntiat sibi: & omnes has quas non miserias animorum, sed molestias dixerim, non vincit, sed ne sentit quidem. Alia sunt quæ sapientem feriunt, etiam si non peruertunt: vt dolor corporis, & debilitas, aut amicorum liberorumq́ue amissio, & patriæ bello flagrantis calamitas. Hæc non nego sentire sapientem. Nec enim lapidis illi duritiam ferríva asserimus. Nulla virtus est, quæ non sentias, perpeti.

CAP XI. QVID ergo est? Quosdam ictus recipit: sed receptos euincit, sanat, & comprimit. Hæc verò minora ne sentit quidem, nec aduersus ea solita illa virtute vtitur dura tolerandi: sed aut non annotat, aut digna risu putat. Præterea cùm magnam partem contumeliarum superbi insolentésque faciant, & malè felicitatem ferentes, habet quo illum affectum inflatum respuat, pulchertimam virtutem omnium animi sanitatem magnitudinemq́ue. illa quicquid huiusmodi est transcurrit, vt vanas somniorum species, visúsque nocturnos, nihil habentes solidi neque veri: Simul illud cogitat, omnes inferiores esse quàm vt illis audacia sit, tanto excelsiora despicere. Contumelia à contemptu dicta est, quia nemo, nisi quem contempsit, tali iniuria notat. Nemo autem maiorem melioremq́ue contemnit, etiam si facit aliquid quod contemnentes solent. Nam & pueri os parentum feriunt, & crines matris turbauit lacerauitq́ue infans, & sputo aspersit, aut nudauit in conspectu suorum tegenda, & verbis obscœnioribus non pepercit: & nihil horum contumeliam dicimus. Quare? quia qui fecit, contemnere non potest. Eadem causa est, cur nos mancipiorum nostrorum vrbanitas in dominos contumeliosa delectet: quorum audacia ita demum sibi in conuiuas ius facit, si cœpit à domino Vt quisque contemptissimus & vt maximè ludibrio est, ita solutissimæ linguæ est. Pueros quidam in hoc mercantur procaces, & eorum impudentiam acuunt, & sub magistro habent, qui

probra meditatè effundant. Nec has contumelias vocamus, sed argutias.

Cap. XII. Quanta autem dementia est iisdem modo delectari, modo offendi: & rem ab amico dictam, maledictum vocare: à seruulo, ioculare conuicium? Quem animum nos aduersus pueros habemus, hunc sapiens aduersus omnes, quibus etiam post iuuentam canósque puerilitas est. An quicquam isti profecerunt, quibus animi mala sunt, auctióque in maius errores, qui à pueris magnitudine tantum formaque corporum differunt: ceterum non minus vagi incertique voluptatem sine dilectu appetentes, trepidi, & non ingenio, sed formidine quieri? Non ideo quicquam inter illos puerósque interesse quis dixerit, quod illis talorum nucumque & æris minuti auaritia est, his auri argentique & vibium: quod illi inter ipsos magistratus gerunt, & prætextam facésque ac tribunal imitantur: hi eadem in campo foroque & in curia ludunt. Illi in litoribus arena congesta simulacra domum excitant: hi vt magnum aliquid agentes, in lapidibus ac parietibus & tectis moliendis occupati, ad tutelam corporum inuenta, in periculum verterunt. Ergo par pueris, longiúsque progressis, sed in alia maioraque error est. Non immerito itaque horum contumelias sapiens vt iocos accipit: & aliquando illos, tanquam pueros malo pœnaque admonet, & afficit: non quia accepit iniuriam, sed quia fecerunt, & vt desinant facere. Sic enim & pecora verbere domantur: nec iratscimur illis, cum sessorem recusauerint: sed compescimus, vt dolor contumaciam vincat. Ergo & illud solutum scies, quod nobis opponitur, quare si non accepit iniuriam nec contumeliam sapiens, punit eos qui fecerunt? Non enim se vlciscitur, sed illos emendat.

Cap. XIII. Quid est autem quare hanc animi firmitatem non credas in virum sapientem cadere, cum tibi in aliis idem non notare, sed non ex eadem causa liceat? Quis enim phrenetico medicus iratscitur? quis febricitantis & frigida prohibiti, maledicta in malam partem accipit? Hunc affectum aduersus omnes habet sapiens, quem aduersus ægros suos medicus: quorum nec obscœna, si remedio egent, contrectare, nec reliquis & effusa intueri dedi-

dedignatur, nec per furorem sæuientium excipere conuicia. Scit sapiens, omnes hos qui togati purpuratique incedunt, coloratos maleque sanos esse: quos non aliter videt, quam ægros intemperantes. Itaque ne succenset quidem, si quid in morbo petulantius ausi sunt aduersus medentem: & quo animo honores eorum nihilo æstimat, eodem parum honorifice facta. Quemadmodum non placet sibi, si illum mendicus coluerit: nec contumeliam iudicabit si illi homo plebis vltimæ salutanti mutuam salutationem non reddiderit: sic nec suspicietur quidem si illum multi diuites suspexerint. Scit enim illos nihil à mendicis differre, immo miseriores esse. Illi enim exiguo, hi multo egent. & tursus non tangetur, si illum rex Medorum, Attalúsve Asiæ, salutantem silentio ac vultu arroganti transierit. Scit statum eius non magis habere quicquam inuidendum, quam eius cui in magna familia cura obtigit ægros insanosque compescere. Num molestè feram, si mihi non reddiderit nomen aliquis ex his qui ad Castoris negotiantur, nequam mancipia ementes vendentesque, quorum tabernæ pessimorum seruorum turba refertæ sunt? Non, vt puto, quid enim is boni habet, sub quo nemo nisi malus est? Ergo vt huius gumanitatem inhumanitatemque negligit, ita & regis. Habes sub te Parthos, Medos, & Bactrianos? sed quos metu contines, sed propter quos remittere arcum tibi non contigit, sed postremos, sed venales, sed nouum aucupantes dominum. Nullius ergo mouebitur contumelia. Omnes enim inter se differunt. Sapiens quidem pares illos ob æqualem stultitiam omnes putat. Nam si semel se dimiserit eo, vt aut iniuria moueatur, aut contumelia, non poterit vnquam esse securus. Securitas autem proprium bonum sapientis est: nec committet vt vindicando sibi contumeliam factam, honorem habeat ei qui fecit. Necesse est enim, à quo quisque contemni molestè fert, suspici gaudeat.

CAP. XIV. TANTA quosdam dementia tenet, vt contumeliam sibi posse fieri putent à muliere. Quid refert quot habeat lecticarios, quam oneratas aures, quam laxam sellam? æque impudens animal est, & nisi scientia accessit, ac multa eruditio, ferum, cupiditatum inconti-

nens. Quidam se à cinerario impulsos molestè ferunt, & contumeliam vocant ostiarij difficultatem, nomenculatoris superbiam, cubicularij supercilium. O quantus inter ista risus tollendus est, quanta voluptate implendus animus ex alienorum errorum tumultu, contemplanti quietem suam. Quid ergo? Sapiens non accedet ad fores quas durus ianitor obsidet? Ille verò, si res necessaria vocabit, experietur & illum, quisquis erit, tanquam canem acrem, obiecto cibo leniet, nec indignabitur aliquid impendere, vt limen transeat, cogitans, & in pontibus quibusdam pro transitu dari. Itaque illi quoque, quisquis erit, qui hoc salutationum publicum exercet, donabit. Scit emere venalia. Ille pusilli animi est, qui sibi placet quod ostiario liberè respondit, quod virgam eius fregit: quod ad dominum accessit & petiit corium. Facit se aduersarium qui contendit, & vt vincat, par fuit. At sapiens colaphis percussus, quid faciet? Quod Cato, cùm illi os percussum esset: non excanduit, non vindicauit iniuriam, ne remisit quidem: sed factam negauit. Maiore animo non agnouit, quàm ignouisset. Non diu in hoc hærebimus. Quis enim nescit, nihil ex his quæ creduntur bona aut mala, ita videri sapienti, vt omnibus? Non respicit quid homines turpe iudicent, aut miserum: non it qua populus: sed vt sydera contrarium mundo iter intendunt, ita hic aduersus opinionem omnium vadit.

CAP. XV. DESINITE itaque dicere: Non accipiet ergo sapiens iniuriam, si cædetur? si oculus illi eruetur? non accipiet contumeliam, si obscœnorum vocibus improbis per forum agetur? si in conuiuio regis recumbere infra mensam vesciq́ue cum seruis ignominiosa officia sortitis iubebitur? si quidaliud ferre cogetur, eorum quæ excogitari pudori ingenuo molesta possunt? In quantumcunque ista vel numero, vel magnitudine creuerint, eiusdem naturæ erunt. Si non tangent illum parua, ne maiora quidem. Si non tangent pauca, ne plura quidem. Sed ex imbecillitate vera coniecturam capitis ingentis animi: & cùm cogitastis quantum putetis vos pati posse, sapientis patientiæ paulo vlteriorem terminum ponitis. At illum in aliis mundi finibus sua virtus collocauit, nihil vobiscum commune habentem. Quare & si aspera, & quæcunque

cunque toleratu grauia sunt, aduituque & visu refugienda, ingruerint, non obrueteur etiam eorum cœtu: & qualis singulis talis vniuersis obsistet. Qui dicit illud tolerabile sapienti, illud intolerabile, & animi magnitudinem intra certos fines teneri, malè agit. Vincit nos fortuna, nisi tota vincatur. Nec putes istam Stoicam esse duritiam. Epicurus, quem vos patronum inertiæ vestræ assumitis, putatisque mollia ac desidiosa præcipere, & ad voluptates ducentia: Rara, inquit, sapienti interuenit fortuna. Quam peuè emisit viri vocem. Vis tu fortius loqui, & illam ex toto submouere? Domus hæc sapientis augusta sine cultu, sine strepitu, sine apparatu, nullis obseruatur ianitoribus, turbam venali fastidio digerentibus. sed per hoc limen vacuum, & ab ostiariis liberum fortuna non transit. Scit non esse illic sibi locum, vbi sui nihil est. Quod si Epicurus quoque, qui corpori plurimum indulsit, aduersus iniurias exurgit: quid apud nos incredibile videri potest, aut supra humanæ naturæ mensuram? Ille ait iniurias tolerabile esse sapienti: nos, iniurias non esse. Nec est quod dicas hoc naturæ repugnare.

Cap. XVI. Non negamus rem incommodam esse verberari & impelli, & aliquo membro carere: sed omnia ista negamus iniurias esse. non sensum illis doloris detrahimus: sed nomen iniuriæ: quod non potest recipi virtute salua. Vter verius dicat, videbimus. Ad contemptum quidem iniuriæ vterque consentit Quæris quid inter duos interest? Quid inter gladiatores fortissimos: quorum alter premit vlnus & stat in gradu: alter respiciens ad clamantem populum significat nihil esse, & intercedi non patitur. Non est quod putes magnum, quo dissidemus Illud quidem agitur, quod vnum ad nos pertinet. Vtraque exempla hortantur, contemnere & iniurias, & quas iniuriarum vmbras ac suspiciones dixerim, contumelias. Ad quas despiciendas non sapienti opus est viro, sed tantùm conspiciente, qui sibi possit dicere: Vtrum merito mihi ista accidunt, an immerito? Si merito, non est contumelia, iudicium est. Si immerito, illi qui iniustè facit, erubescendum est. Et quid est illud quod contumelia dicitur? In capitis mei leuitatem iocatus est, & in oculorum valitudinem, & in crurum gracilitatem, & in staturam. Quæ contu-

melia est, quod apparet, audire? Coram vno aliquid dictum ridemus, coram pluribus indignamur: & eorum aliis libertatem non relinquimus, quæ ipsi in nos dicere assueuimus. Iocis temperatis delectamur, immodicis irascimur.

Cap. XVII. Chrysippvs ait quendam indignatum, quod illum aliquis veruecem marinum dixerat. In senatu flentem vidimus Fidum Cornelium Nasonis generum, cum illum Corbulo Struthiocamelum depilatum dixisset. Aduersus alia maledicta, mores & vitam conuulnerantia frontis illi firmitas constitit: aduersus hoc tam absurdum lacrymæ prociderunt. Tanta animorum imbecillitas est, vbi ratio discessit. Quid, quod offendimur, si quod sermonem nostrum imitatur, si quis incessum, si quis vitium aliquod corporis aut linguæ exprimit? quasi notiora illa fiant alio imitante, quam nobis facientibus. Senectutem quidam inuiti audiunt, & canos, & alia, ad quæ voto peruenitur. Paupertatis maledictum quosdam perussit, quam sibi obiecit, quisquis abscondit. Itaque materia petulantibus & per contumeliam vrbanis detrahitur, si vltro illam & prior occupes. Nemo aliis risum præbuit qui ex se cepit. Vatinium hominem natum & ad risum, & ad odium. scurram fuisse venustum ac dicacem, memoriæ proditum est. In pedes suos ipse plurima dicebat, & in fauces concisas: sic inimicorum, quos plures habebat quàm morbos, & in primis Ciceronis vrbanitatem effugit. Si ille hoc potuit duritia oris, qui assiduis conuiciis depudere didicerat: cur is non possit qui studiis liberalibus & sapientiæ cultu ad aliquem profectum peruenerit? Adiice quod genus vltionis est, eripere ei qui fecit, contumeliæ voluptatem. Solent dicere: Miserum me, puto non intellexit. adeo fructus contumeliæ in sensu & indignatione patientis est. Deinde non deerit illi aliquando par. Inuenietur qui te quoque vindicet.

Cap. XVIII. C Cæsar inter cetera vitia quibus abundabat, contumeliosus, mirabili studio ferebatur omnes aliqua nota feriendi, ipse materia risus benignissima. Tanta illi palloris insaniam restantis fœditas erat, tanta oculorum sub fronte anili latentium toruitas, tanta capitis destituti, & emendicatis capillis aspersi deformitas.

Adiice

Adiice obsessam setis ceruicem, & exilitatem crurum, & enormitatem pedum. Immensum est, si velim singula referre, per quæ in parentes auosque suos contumelios⁹ fuit, per quæ in vniuersos ordines. ea referam quæ illum exitio dederunt. Asiaticum Valerium in primis amicis habebat, ferocem virum, & vix æquo animo alienas contumelias laturum. Huic in conuiuio, item in concione, voce clarissima, qualis in concubitu esset vxor eius, obiecit. Dij boni, hoc virum audire, principem scire, & vsque co licentiam peruenisse, vt non dico consulari, non dico amico, sed tantum marito princeps & adulterium suum narret, & fastidium? De Chærea tribuno militum, sermo non pro manu erat, quod languidus sono, & ni facta nostes, suspectior. Huic Caius signum petenti, modo Veneris, modo Priapi dabat: aliter atque aliter exprobrans armato mollitiam. Hæc, ipse perlucidus, crepidatus, armillatus. Coëgit itaque illum vti ferro, ne sæpius signum peteret. Ille primus inter coniuratos manum sustulit: ille ceruicem mediam vno ictu decidit: plurimum deinde vndique publicas ac priuatas iniurias vlciscentiũ gladiorum ingestum est. Sed primus vir fuit, qui minimè visus est. At idem Caius omnia contumelias putabat, & fuit ferendarum impatiens, faciendarum cupidissimus. Iratus fuit Herennio Macro, qui illum Carum salutauerat: nec impunè cessit primipilario, quod Caligulam dixerat. Hoc enim in castris natus, & Alumnus legionum vocari solebat, nullo nomine militibus familiarior vnquam factus: sed iam Caligulam conuicium & probrum iudicabat. Conturbatis ergo hoc ipsum solatio erit etiam si nostra facilitas vltionem omiserit, futurum aliquem, qui pœnas exigat à procace, & superbo, & iniurioso: quæ vitia nunquam in vno homine, & in vna contumelia consumuntur. Respiciamus eorum exempla, quorum laudamus patientiam: vt Socratis, qui comœdiarum publicatos in se & spectatos sales in partem bonam accepit, risitque non minus, quam cum ab vxore Xanthippe immunda aqua perfunderetur At Iphicrates, cui mater barbara & Thressa obiiciebatur, respondit, & deorum matrem Idæam esse.

Cap. XIX. Non est in rixam colluctationemque veniendum. procul auferendi pedes sunt: & quicquid ho-

rum ab imprudentioribus fiet, fieri autem nisi ab imprudentibus non potest, negligendum. Et honores & iniuriæ vulgi in promiscuo habendi sunt. Nec his dolendum, nec illis gaudendum. Alioquin multa, timore contumeliarum aut tædio, necessaria omittemus, & publicis priuatisque officiis, aliquando etiam salutaribus, non occurremus, dum muliebris nos cura angit, aliquid contra animum audiendi: aliquando etiam irati potentibus, detegemus hunc affectum intemperanti libertate. Non est autem liberras, nihil pati? Fallimur: libertas est, animum opponere iniuriis, & eum facere se ex quo solo sibi gaudenda veniant: exteriora deducere à se, ne inquieta agenda sit vita, omnium risus, omnium linguas timenti. Quis est enim, qui non possit contumeliam facere, si quisquam potest? Diuerso autem remedio vtetur sapiens assectatorque sapientiæ. Imperfectis enim, & adhuc ad publicum se iudicium diligentibus, hoc prouidendum est, inter iniurias ipsos contumeliasque debere versari. Omnia leuiora accidunt expectantibus quo quisque honestior genere, fama, patrimonio est, hoc se fortius gerat: memor, in prima acie altos ordines stare, contumelias & verba probrosa, & ignominias, & cetera dehonestamenta, velut clamorem hostium ferat, & longinqua tela, & saxa sine vulnere circa galeas crepitantia. Iniurias verò, vt vulnera, alia armis, alia pectori infixa, non deiectus, ne motus quidem gradu, sustineat. Etiam si premeris, & infesta vi vrgeris, cedere turpe est, assignatum à natura locum tuerè. Quæris quis hic sit locus? Viri. Sapienti aliud auxilium est huic contrarium. Vos enim rem geritis: illi parta victoria est. Ne repugnate vestro bono, & hanc spem, dum ad verum peruenitis, alite in animis: libenterque meliora excipite, & opinione ac voto iuuate. Esse aliquem inuictum, esse aliquem in quem nihil fortuna possit, è Republica humani generis est.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ ad Paulinum. DE BREVITATE VITÆ

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

MAIOR pars mortalium, Pauline, de naturæ malignitate conqueritur, quod in exiguum ævi gignimur, quod hæc tam velociter, tam rapidè dati nobis temporis spatia decurrant, adeo vt exceptis admodum paucis, ceteros in ipso vitæ apparatu vita destituat. Nec huic publico, vt opinantur, malo, turba tantum & imprudens vulgus ingemuit. clarorum quoque virorum hic affectus querelas euocauit. Inde illa maximi medicorum exclamatio est: Vitam breuem esse, longam artem. Inde Aristoteli cum rerum natura exigenti, minimè conueniens sapienti viro lis est: illam animalibus tantum indulsisse, vt quina aut dena sæcula edurent, homini in tam multa ac magna genito, tanto citeriorem terminum stare. Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita & in maximarum rerum consummationem large data est, si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vt nulli rei bonæ impenditur, vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi, sumus. Sicut amplæ & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur: at quamuis modicæ, si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra bene disponenti multum patet.

CAP. II. QVID de rerum natura querimur? illa se benignè gessit. Vita, si scias vti, longa est. Alium insatiabilis tenet auaritia: alium in superuacuis laboribus operosa sedulitas: alius vino madet: alius inertia torpet: alium defatigat ex alienis iudicis suspensa semper ambitio. Alium mercandi præceps cupiditas circa omnes terras, omnia maria, spe lucri ducit. Quosdam torquet cupido militiæ, nunquam non aut alienis periculis intentos, aut suis anxios. Sunt quos ingratus superiorum cultus voluntaria seruitute consumat. Multos aut affectatio alienæ fortunæ, aut suæ odium detinuit. Plerosque nihil certum sequentes, vaga & inconstans, & sibi displicens leuitas per noua consilia iactauit. Quibusdam nihil quo cursum dirigant, placet: sed marcentes oscitantésque fata deprehendunt: adeo vt quod apud maximum poëtarum more oraculi dictum est, verum esse non dubitem:

Exigua pars est vitæ quam nos viuimus.

Ceterum quidem omne spatium, non vita, sed tempus est. Vrgentia circumstant vitia vndique: nec resurgere, aut in dispectum veri attollere oculos sinunt. sed mersos & in cupiditatibus infixos premunt. Nunquam illis recurrere ad se licet: sed si quando aliqua quies fortuitò contigit, velut in profundo mari, in quo post ventum quoque voluntario est, fluctuantur, nec vnquam illis à cupiditatibus suis otium instat. De istis me putas differre, quorum in confesso mala sunt? Aspice illos ad quorum felicitatem concurritur. bonis suis effocantur. Quam multis graues sunt diuitiæ? Quàm multorum eloquentia quotidiano ostentãdi ingenii spatio, sanguinem educit? Quam multi continuis voluptatibus pallent? Quam multis nihil liberi relinquit circumfusius clientium populus? Omnes denique istos ab infimis vsque ad summos pererra. Hic aduocat, hic adest: illa periclitatur, ille defendit: ille iudicat. Nemo se sibi vindicat. Alius in alium consumitur. Interroga de istis quorum nomina ediscuntur. His illos dignosci videbis notis. Hic illius cultor est, ille illius, suus nemo. Deinde dementissima quorundam indignatio est. Queruntur de superiorum fastidio, quod ipsis adire volentib non vacauerint. Audet quisquam de alterius superbia queri, qui sibi ipse nunquam vacat? Ille tamen, quisquis

quis est insolenti quidem vultu, sed aliquando respexit? Ille aures suas ad tua verba demisit. Ille te ad latus suum recepit. Tu non inspicere te vnquam, non audire dignatus es.

CAP. III. Non est itaque quod ista officia cuiquam imputes: quoniam quidem cum illa faceres, non esse cum aliquo volebas, sed tecum esse non poteras. Omnia licet quæ vnquam ingenio fuerunt, in hoc vnum consentiant, nunquam satis hanc humanarum mentium caliginem mirabuntur. Prædia sua occupari à nullo patiuntur: & si exigua contentio est de modo finium, ad lapides & arma discurrunt. In vitam suam incedere alios sinunt, immo vero ipsi etiam possessores eius futuros inducunt. Nemo inuenitur qui pecuniam suam diuidere velit: vitam vnusquisque quam multis distribuit? Astricti sunt in continendo patrimonio: Simul ad temporis iacturam ventum est, profusissimi in eo, cuius vnius honesta auaritia est. Libet itaque ex seniorum turba comprehendere aliquem. Peruenisse te ad vltimum ætatis humanæ videmus. Centesimus tibi vel supra premitur annus. Age dum ad computationem ætatem tuam reuoca. Dic quantum ex isto tempore creditor, quantum amica, quantum reus, quantum cliens abstulerit, quantum lis vxoria, quantum seruorum coercitio, quantum officiosa per vrbem discursatio. Adiice morbos quos manu fecimus. Adiice quod sine vsu iacuit. Videbis te pauciores annos habere quam numeras. Repete memoria tecum, quando certus consilij fueris, quotus quisque dies vt destinaueras recesserit, qui tibi vsus tui fuerit, quando in statu suo vultus quando animus intrepidus, quid tibi in tam longo æuo facti operis sit: quam multi vitam tuam diripuerint, te non sentiente quid perderes: quantum vanus dolor, stulta lætitia, auida cupiditas, blanda conuersatio abstulerit: quam exiguum tibi de tuo relictum sit, intelliges te immaturum m ri.

CAP. IV. QVID ergo est in causa? tanquam semper victuri viuitis. Nunquam vobis fragilitas vestra succurrit. Non obseruatis quantum temporis transierit, velut ex pleno & abundanti perditis: cum interim fortasse ille ipse qui alicui vel homini vel rei donatur, vltimus dies sit. Omnia tanquam mortales timetis. Omnia tanquam

immortales concupiscitis. Audies plerosque dicentes: A quinquagesimo in otium succedam: sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Et quem tandem longioris vitæ prædem accipis? Quis ista, sicuti disponis, ire patietur? Non pudet te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? Quam serum est, tunc videre incipere cum desinendum est? Quæ tam stulta mortalitatis obliuio in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia: & inde velle vitam inchoare, quo pauci perduxerunt? Potentissimis & in altum sublatis hominibus excidere voces videbis, quibus otium optent, laudent, omnibus bonis suis præferant. Cupiunt interim ex illo fastigio suo, si tuto liceat, descendere. Nam vt nihil extra lacessat, aut quatiat, in se ipsa fortunauit.

CAP. V. DIVVS Augustus, cui dij plura quam vlli præstiterunt, non desiit quietem sibi precari, vacationem à Rep. petere. Omnis eius sermo ad hoc semper reuolutus est, vt sibi speraret otium. Hoc labores suos, etiam si falso, dulci tamen oblectabat solatio, aliquando se victurum sibi. In quadam ad senatum missa epistola, cum requiem suam non vacuam fore dignitatis, nec à priore gloria discrepantem, pollicitus esset, hæc verba inueni: Sed ista fieri speciosius quam promitti possunt. me tamen cupido temporis optatissimi mihi, prouexit, vt quoniam rerum lætitia moratur adhuc, præciperem aliquid voluptatis ex verborum dulcedine. Tanta visa est res otium, vt illam quia vsu non poterat, cogitatione præsumeret. Quis omnia videbat ex se vno pendentia, qui hominibus gentibúsque fortunam dabat, illum diem lætissimus cogitabat, quo magnitudinem suam exueret. Expertus erat quantum illa bona per omnes terras fulgentia sudoris exprimerent, quantum occultarum solicitudinum tegerent: cum ciuibus primum, deinde cum collegis, nouissime cum affinibus, coactus armis decernere, mari terráque sanguinem fudit: per Macedoniam, Siciliam, Ægyptum, Syriam, Asiamque. & omnes prope oras bello circumactus, Romana cæde lassos exercitus ad externa bella conuertit. Dum Alpes pacat, immixtósque mediæ paci & imperio hostes perdomat, dum vltra Rhenum, Euphratem & Danubium terminos

nos mouet, in ipsa vrbe, Murenæ, Cæpionis, Lepidi, Egnatiorum in eum mucrones acuebantur. Nondum horum effugerat insidias filia, & tot nobiles iuuenes adulterio velut sacramento adacti, iam infractam ætatem territabant: plusque & iterum timenda cum Antonio mulier. Hæc vlcera cum ipsis membris abscideras, alia subnascebantur. velut cum graue multo sanguine est corpus, partes semper aliquæ rumpebantur. Itaque otium optabat in huius spe & cogitatione labores eius residebant. Hoc votum erat eius, qui voti compotes facere poterat. M Cicero inter Catilinas Clodiosque iactatus, Pompeiosque & Crassos, parrim manifestos inimicos, partim dubios amicos, dum fluctuatur cum republica, & illam pessum euntem tenet, nouissimè abductas, nec secundis rebus quietus, nec aduersarum patiens, quotiens illum ipsum consulatum suum non sine causa, sed sine fine laudatum detestatur? quam flebiles voces exprimit in quodam ad Atticum epistola, iam victo patre Pompeio, adhuc filio in Hispania fracta arma refouente? Quid agam, inquit, hic quæris? morior in Tusculano meo semiliber. Alia deinceps adiicit, quibus & priorem ætatem complorat & de præsenti queritur, & de futura desperat. Semiliberum se dixit Cicero. at mehercules nunquam sapiens in tam humile nomen procedet, nunquam semiliber erit. Integræ semper libertatis & solidæ, solutus & sui iuris, altior ceteris. Quid enim supra eum potest esse, qui supra fortunam est?

Cap. VI. Livivs Drusos vir acer & vehemens, cum leges nouas & mala Gracchana mouisset, stipatus ingenti totius Italiæ cœtu, exitum rerum non prouidens, quas nec agere licebat, nec iam liberum erat semel inchoatas relinquere, execratus inquietam à primordiis vitam, dicitur dixisse, vni sibi, nec puero quidem, vnquam ferias contigisse. Ausus est enim & pupillus adhuc & prætextatus, iudicibus reos commendare, & gratiam suam interponere tam efficaciter, vt quædam iudicia constet ab illo rupta. Quo non erumperet tam immatura ambitio? Scires in malum ingens & priuatum & publicum, euasuram illam tam festinatam audaciam. Sero itaque querebatur, nullas sibi ferias contigisse, à puero seditiosus, & foro grauis Disputatur an ipse sibi manus attulerit. Subito enim

vulnere per inguem accepto, collapsus est: aliquo dubitante, an mors voluntaria esset, an tempestiua. Superuacuum est commemorare plures: quicum aliis felicissimi viderentur, ipsi in se verum testimonium dixerunt, perosi omnem actum annorum suorum. Sed his querelis nec alios mutauerunt, nec seipsos. Nam cum verba erumperent, affectus ad consuetudinem relabebantur. Vestra mehercule vita, licet supra mille annos exeat, in arctissimum contrahetur. Ista omnia nullum non sæculum deuorabunt. Hoc vero spatium, quod, quamuis natura currit, ratio dilatat, cito vos effugiat necesse est. Non enim apprehenditis, nec retinetis, nec velocissimæ omnium rei moram facitis, sed abire vt rem superuacuam ac reptabilem finitis. In primis autem & illos numero, qui nulli rei, nisi vino ac libidini vacant. Nulli enim turpius occupati sunt. Ceteri, etiam si vana gloriæ imagine teneantur, specioſe tamen errant. Licet auaros mihi, licet vel iracundos enumeres, vel bellatores, omnes isti virilius peccant. In venerem ac libidinem proiectorum inhonesta labes est. Omnia istorum tempora excute. Aspice quandiu computent, quamdiu insidientur, quamdiu timeant, quamdiu colant, quamdiu colantur, quantum vadimonia sua atque aliena occupent, quantum conuiuia, quæ iam ipsa officia sunt videbis quemadmodum illos respirare non sinant vel mala sua, vel bona. Denique inter omnes conuenit, nullam rem bene exerceri posse, ab homine occupato: non eloquentiam, non liberales disciplinas: quando districtus animus nihil altius recipit, sed omnia velut inculcata respuit. Nihil minus est hominis occupati, quam viuere: nullius rei difficilior est scientia. Professores aliarum artium vulgo multique sunt.

CAP. VII. QVASDAM vero ex his pueri admodum ita percepisse visi sunt, vt etiam præcipere possent. Viuere tota vita discendum est: & quod magis fortasse mirabetis tota vita discendum est mori. Tot maximi viri, relictis omnibus impedimentis, cum diuitiis, officiis, voluptatibes renuntiassent, hoc vnum in extremam vsque ætatem egerunt, vt viuere scirent. Plures tamen ex his nondum se scire confessi è vita abierunt, nedum vt isti sciant. Magni, mihi crede, & supra humanos errores eminentis viri est, nihil ex suo tempore delibare: & ideo vita eius longissima

gissima est, cui quantumcunque patuit, totum ipsi vacauit. Nihil inde incultum otiosumque iacuit: nihil sub alio fuit. neque enim quicquam repperit dignum quod cum tempore suo permutaret, custos eius parcissimus. Itaque satis illi fuit: His vero necesse est defuisse, ex quorum vita multum populus tulit. Nec est quod putes, hinc illos non intelligere damnum suum. pleroſque certe audies ex his quos magna felicitas grauat, inter clientium greges, aut causarum actiones, aut ceteras honestas miserias exclamare interdum, Mihi viuere non licet. Quid ni non liceat? Omnes illi qui te sibi aduocant, tibi abducunt. Ille reus quot dies abstulit, quot ille candidatus, quot illa anus, efferendis heredibus lassa? quot ille ad irritandam auaritiam captantium simulatus æger? Quot ille potentior amicus, qui vos non in amicitia, sed in apparatu habet? Dispunge, inquam, ac recense vitæ tuæ dies: videbis paucos admodum & reiiculos apud te resedisse. Assequutus ille quos optauerat fasces, cupit ponere, & subinde dicit: Quando hic annus præteribit? Facit ille ludos, quorum sortem sibi obtingere magno æstimauit. Quando, inquit, istos effugiam? Diripitur ille toto foro patronus, & magno concursu omnia, vltra quam audiri potest, complet: Quando, inquit, res proferentur? Præcipitat quisque viram suam, & futuri desiderio laborat, præsentium tædio. At ille qui nullum non tempus in vsus suos confert, qui omnes dies tanquam vitam ordinat, nec optat crastinum, nec timet. Quid enim est quod iam vlla hora nouæ voluptatis possit afferre? Omnia nota, omnia ad satietatem percepta sunt: de cetero fors fortuna vt volet, ordinet. vita iam in tuto est. Huic adiici potest, detrahi nihil: & adiici sic, quemadmodum saturo iam & pleno aliquid cibi, quod nec desiderat, nec capit.

CAP. VIII. NON est itaque quod quenquam propter canos aut rugas putes diu vixisse. Non ille diu vixit, sed diu fuit. Quid enim? illum multum putas nauigasse, quem sæua tempestas à portu exceptum huc & illuc tulit, ac viribus ventorum ex diuerso furentium per eadem spatia in orbem egit? Non ille multum nauigauit, sed multum iactatus est. Mirari soleo, cum video aliquos tempus petere, & eos qui rogantur facillimos. Illud vterque spectat,

propter quod tempus petitum est, ipsum quidem neuter. Quasi nihil petitur, quasi nihil datur. Re omnium pretiosissima ludimur. Fallit autem illos, quia res incorporalis est, quia suboculos non venit. Ideoque vilissima æstimatur, immo pæne nullum pretium eius est. Annua congiaria homines clarissimi accipiunt, & his aut laborem, aut operam, aut diligentiam suam locant: nemo æstimat tempus. Vruntur illo laxius, quasi gratuito. At eosdem ægros vide, si mortis periculum admotum est propius medicorum genua tangentes: si metuunt capitale supplicium, omnia sua, vt viuant, paratos impendere. Tanta in illis discordia affectuum est. Quod si posset, quemadmodum præteritorum annorum cuiusque numerus proponi, sic futurorum: quomodo illi qui paucos viderent superesse, trepidarent, quomodo illis parcerent? Atqui facile est, quamuis exiguum dispensare, quod certum est. Id debet seruari diligentius, quod nescias quando deficiat. Nec est tamen quod ignorare putes illos, quam cara res sit. Dicere solent, eis quos validissime diligunt, paratos se partem annorum suorum dare. Dant, nec intelligunt: dant autem ita, vt sine illorum incremento sibi detrahãt: sed hoc ipsum an detrahant, nesciunt: ideo tolerabilis est illis iactura detrimenti latentis. Nemo restituet annos, nemo iterum te tibi reddet. Ibi qua cæpit ætas, nec cursum suum aut reuocabit, aut supprimet: nihil tumultuabitur, nihil admonebit velocitatis suæ: tacita labetur. Non illa regitur imperio, non fauore populi longius proferet. Sicut iussa est à primo die, curret: nusquam diuertet, nusquam remorabitur. Quid fiet? tu occupatus es, vita festinat. Mors interim aderit, cui, velis nolis, vacandum est.

Cap. IX. Potest ne quisquam sensus hominum, eorum dico qui prudentiam iactant, operosius occupati sunt, vt melius possint viuere? Impendio vitæ vitam instruunt, cogitationes suas in longum ordinant. Maxima porro vitæ iactura dilatio est. Illa primum quemque extrahit diem. illa eripit præsentia dum vlteriora promittit. Maximum viuendi impedimentum est expectatio quæ pendet ex crastino. Perdis hodiernum, quod in manu fortunæ positum est, disponis: quod in tua dimittis. Quo spectas, quo te extendis? Omnia quæ ventura sunt, in incerto iacent.

Proti-

Protinus viue, clamat ecce maximus vates, & velut diuino furore instinctus, salutare carmen canit:

Optima quæque dies miseris mortalibus æui
Prima fugit.

Quid cunctaris, inquit, quid cessas? Nisi occupas, fugit; cum occupaueris, tamen fugiet. Itaq; cum celeritate temporis, vtendi velocitate certandum est, velut ex torrente rapido, nec semper casuro cito hauriendum est. Hoc quoque pulcherrime ad exprobrandam infinitam cogitationem, quod non optimam quamque ætatem, sed diem dicit. Quid securus, & in tanta temporum fuga lentus, menses tibi & annos, & longam seriem, vtcunque auiditati tuæ visum est, exporrigis? De die tecum loquitur, & de hoc ipso fugiente. Non dubium est ergo, quin prima quæque optima dies fugiat mortalibus miseris, id est, occupatis: quorum puerilis adhuc animos senectus opprimit, ad quam imparati inermesque veniunt. Nihil enim prouisum est: subito in illam, nec opinantes inciderunt. Accedere eam quotidie non sentiebant. Quemadmodum quos aut sermo aut lectio, aut aliqua interior cogitatio iter facientes decipit: peruenisse se ante sciunt: quàm appropinquasse: ita hoc iter vitæ assiduum & citatissimum, quod dormientes vigilantesque eodem gradu facimus, occupatis non apparet, nisi in fine.

CAP. X. QVOD proposui, si in partes velim & argumenta diducere, multa mihi occurrent per quæ probem breuissimam esse occupatorum vitam. Solebat dicere Fabianus, non ex his cathedrariis philosophis, sed ex veris & antiquis, contra affectus impetu, non subtilitate pugnandum? nec minutis vulneribus, sed in cursu auertendam aciem. Sagillationem enim retundi debere, non vellicari. Tamen vt illis error exprobretur suus, docendi, non tantum deplorandi sunt. In tria tempora vita diuiditur. quod est, quod fuit, & quod futurum est. Ex his quod agimus breue est: quod acturi sumus, dubium: quod egimus, certum. Hoc enim in quod fortuna ius perdidit, quod in nullius arbitrium reduci potest. Hoc amittunt occupati: nec enim illis vacat præterita respicere: & si vacet, certe iniucunda est recordatio. Inuiti namque ad tempora male exacta animum reuocant, nec audent ea

retentare, quorum vitia etiam quæ aliquo præsentis voluptatis lenocinio subrepebant, retentando patescunt. Nemo, nisi à quo omnia acta sunt sub censura sua, quæ nunquam fallitur, libenter se in præteritum retorquet. Ille qui multa ambitiosè concupiit, superbe contempsit, impotenter vicit, insidiosè decepit, auarè rapuit, prodige effudit, necesse est memoriam suam timeat. Atqui hæc est pars temporis nostri sacra dedicata, omnes humanos casus supergressa, extra regnum fortunæ subducta, quam non inopia, non metus, non morborum incursus exagitat. Hæc nec turbari, nec eripi potest: perpetua eius & intrepida possessio est. Singuli tantum dies, & hi per momenta præsentes sunt. At præteriti temporis, omnes cum iusseris aderunt, ad arbitrium tuum se inspici ac detineri patientur: quod facere occupat s non vacat. Securæ & quietæ mentis est, in omnes vitæ suæ partes discurrere. Occupatorum animi velut sub iugo sunt, flectere se ac respicere non possunt. Abiit igitur vitæ eorum profundum. & vt nihil prodest, quantum libet ingeras, si non subest quod excipiat ac seruet: si nihil refert, quantum temporis detur, si non est vbi subsidat, per quassos fotatosque animos transmittitur. Præsens tempus breuissimum est, adeo quidem, vt quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est. Fuit & præcipitatur: ante definit esse quam venit. Nec magis moram patitur quam mundus, aut sidera, quorum irrequieta semper agitatio, nunquam in eodem vestigio manet. Solum igitur ad occupatos præsens pertinet tempus: quod tam breue est, vt arripi non possit, & idipsum illis districtis in multa, subducitur.

Cap. XI. Denique vis scire, quàm non diu viuant? Vide quam cupiant diu viuere. Decrepiti senes paucorum annorum accessionem votis mendicant. Minores natu seipsos esse fingunt, mendacio sibi blandiantur: & tam libenter fallunt, quam si fata vna decipiant. Iam vero cum illos aliqua imbecillitas mortalitatis admonuit, quemadmodum pauentes moriuntur, non tanquam exeant de vita, sed tanquam extrahantur? stultos se fuisse quod non vixerint, clamitant, & si modo euaserint ex illa valetudine, in otio victuros. Tunc quam frustra parauerint quibus non fruerentur, quàm incassum omnis labor ceciderit, cogitant

tant. At quibus vita procul ab omni negotio agitur, quid ni spatiosa sit? Nihil ex illa delegatur, nihil alio atque alio spargitur, nihil inde fortunæ traditur, nihil negligentia interit, nihil largitione detrahitur, nihil superuacuum est: tota (vt ita dicam) in reditu est. Quantulacunque itaque abunde sufficit, & ideo quandocunque vltimus dies venerit, non cunctabitur vir sapiens ire ad mortem certo gradu. Quæris fortè quos occupatos vocem. Non est quod me solos putes dicere, quos à basilica immissi demum canes eiiciunt, quos aut in sua vide turba speciosius elidi, aut in aliena contemptius, quos officia domibus suis euocant vt alienis foribus illidant, quos hasta prætoris infami lucro, & quandoque suppuraturo exercet. Quorundam otium occupatum est. in villa, aut in lecto suo, in media solitudine quamuis ab omnibus recesserunt, sibi isti molesti sunt. Quorum non otiosa vita est dicenda, sed desidiosa occupatio.

Cap. XII. Illvm tu otiosum vocas, qui Corinthia paucorum furore pretiosa, anxia subtilitate concinnant, & maiorem dierum partem in æruginosis lamellis consumit, qui in ceromate (nam pro facinus! ne Romanis quidem vitiis laboramus) spectator puerorum rixantium sedet, qui vnctorum suorum greges in ætatum & colorum paria diducit, qui athletas nouissimo pascit? Quid? illos otiosos vocas, quibus ad tonsorem multæ horæ transmittuntur, dum decerpitur si quid proxima nocte succreuit, dum de singulis capillis in consilium itur, dum aut disiecta coma restituitur, aut deficiens hinc atque illinc in frontem compellitur? Quomodo irascuntur, si tonsor paulo negligentior fuit? tanquam virum tonderet. Quomodo excandescunt, si quid ex iuba sua decisum est, si quid extra ordinem iacuit, nisi omnia in annulos suos reciderunt? Quis est istorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam suam? qui non sollicitior sit de capitis sui decore, quàm de salute? qui non comptior esse malit, quàm honestior? Hos tu otiosos vocas inter pectinem speculumque occupatos? Quid illi qui in componendis, audiendis, discendis canticis occupati sunt, dum vocem, cuius rectum cursum natura & optimum & simplicissimum fecit, inflexu modulationis ineptissimè torquent? Quorum digiti ali-

quod inter se carmen metientes semper sonant: quorum cum ad res serias, etiam sæpe tristes, adhibiti sunt, exauditur tacita modulatio? Non habent isti otium, sed iners negotium. Conuiuia mehercule horum non posuerim inter vacantia tempora, cum videam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant, quam suspensi sint quomodo aper à coco exeat: Quanta celeritate, signo dato, glabri ad ministeria discurrant: Quanta arte scindantur aues in frusta non enormia, quam curiose infelices pueruli ebriorum sputa detergeant. Ex his elegantiæ lautitiæq; fama capta captatur, & vsque eo in omnes vitæ successus mala sua illos sequuntur, vt nec bibant sine ambitione, nec edant. Nec illos quidem inter otiosos numeraueris, qui se sella & lectica huc & illuc ferunt, & ad gestationum suarum, quasi deserere illas non liceat, horas occurrunt: quos, quando lauari debeant, quando natare, quando cœnare, alius admonet; & vsque eo nimio delicati animi languore soluuntur, vt per se scire non possint an esuriant. Audio quendam ex delicatis; si modo deliciæ vocandæ sunt, vitam & consuetudinem humanam dediscere, cum ex balneo inter manus elatus & in sella positus esset, dixisse interrogando, Iam sedeo? Hunc tu ignorantem an sedeat, putas scire an viuat, an videat, an otiosus sit? Non facile dixerim, vtrum magis misereat, si hoc ignorauit, an si se ignorare finxit. Multarum quidem rerum obliuionem non sentiunt, sed mentiuntur: quædam vitia illos quasi felicitatis argumenta delectant. Nimis humilis & contempti hominis esse videtur, scire quid faciat. I nunc, & mimos multa mentiri ad exprobrandam luxuriam puta. Plura mehercule prætereunt quam fingunt: & tanta incredibilium vitiorum copia ingenioso in hoc vnum sæculo, processit, vt iam mimorum arguere possimus negligentiam: esse aliquem, qui vsque eo deliciis interierit, vt an sedeat, alteri credat?

Cap. XIII. Non est ergo otiosus hic: aliud nomen imponas. Æger est: immo mortuus est. Ille otiosus est, cui otij sui sensus est: hic verò semiuiuus, cui ad intelligendos corporis sui habitus indice opus est. Quomodo potest hic alicuius temporis dominus esse,? Persequi singulos lon-

los longum est: quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere vitam. Non sunt otiosi quorum voluptates multum negotium habent. Nam de illis nemo dubitabit, quin operose nihil agant, qui in litterarum inutilium studiis detinentur: quæ iam apud Romanos quoque magna manus est. Græcorum iste morbus fuit, quærere quem numerum remigum Vlixes habuisset: prior scripta esset Ilias, an Odyssea: præterea an eiusdem esset auctoris. Alia deinceps huius notæ: quæ sine contineas, nihil tacitam conscientiam iuuant: sine proferas, non indoctior videberis, sed molestior. Ecce Romanos quoque inuasit inane studium superuacua discendi. His diebus audiui quendam referentem, quæ primus quisque ex Romanis ducibus fecisset. Primus nauali prælio Duillius vicit, primus Curius Dentatus in triumpho duxit elephantos. Etiamnum ista, etsi ad veram gloriã non tendũt, circa ciuilium tamen operum exempla versantur. Non est profutura talis scientia: est tamen quæ nos speciosa rerum vanitate detineat. Hoc quoque quærentibus remittamus, quis Romanis primus persuasit nauem cõscẽdere. Claudius is fuit: Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabularum contextus caudex apud antiquos vocabatur: vnde publicæ tabulæ codices dicuntur: & naues nunc quoque quæ ex antiqua consuetudine per Tiberim commeatus subuehunt, caudicariæ vocantur. Sane & hoc ad rem pertineat, quod Valerius Coruinus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum, vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paulatimque vulgo permutante litteras Messalla dictus est. num & hoc quemquam curare permittas, quod primus L. Sylla in circo leones solutos dedit, cum alioquin alligati darentur, ad conficiendos eos missis à rege Boccho iaculatoribus? Et hoc sane remittatur. num & Pompeium primum in circo elephantorum duodeuiginti pugnam edidisse, commissis more prælij noxiis hominibus, ad vllam rem bonam pertinet? Princeps ciuitatis, & inter antiquos principes, vt fama tradidit, bonitati eximiæ, memorabile putauit spectaculi genus, nouo more perdere homines. Depugnant? parum est, lancinantur? parum est. ingenti mole animalium obterantur. Satius erat ista in obliuionem ire,

ne quis postea potens discere, inuideretque rei minime humanæ.

Cap. XIV. O quantum caliginis mentibus humanis obiicit magna felicitas. Ille se supra rerum naturam esse tunc credidit, cum tot miserorum animorum cateruas, sed alio cœlo natis beluis obiiceret, cum bellum inter tam disparia animalia committeret, cum in conspectu populi Romani multum sanguinis funderet, mox plus ipsum fundere coacturus. At idem postea Alexandrina perfidia deceptus, vltimo mancipio transfodiendum se præbuit, tum demum intellecta inani iactatione cognominis sui. Sed vt illo reuertar, vnde decessi, & in alia materia ostendam superuacuam quorundam diligentiam: idem narrabat Mettellum victis in Sicilia Pœnis, triumphantem, vnum omnium Romanorum ante currum centum & viginti captiuos elephantos duxisse. Sylla vltimum Romanorum protulisse pomœrium, quod nunquam prouinciali, sed Italico agro acquisito, mos proferrre apud antiquos fuit. Hoc scire magis prodest, quam Auentinum montem extra pomœrium esse, vt ille affirmabat, propter alteram ex duabus causis: aut quod plebs eo secessisset, aut quod Remo auspicante illo loco aues non addixissent. Alia deinceps innumerabilia, quæ aut ficta sunt aut mendacij similia. Nam vt concedas omnia eos fide bona dicere, vt ad præstationem scribant: tamen cuius ista errores minuent? cuius cupiditates prement? quem fortiorem, quem iustiorem, quem liberaliorem facient? Dubitare se interim Fubianus noster aiebat, satius esset nullis studiis admoueri, quam his implicari. Soli omnium otiosi sunt, qui sapientiæ vacant: soli viuunt, nec enim suam tantum ætatem bene tuentur: omne æuum suo adiiciunt. Quicquid annorum ante illos actum est, illis acquisitum est. Nisi ingratissimi sumus, illi clarissimi sacrarum opinionum conditores, nobis nati sunt, nobis vitam præparauerunt. Ad res pulcherrimas ex tenebris ad lucem erutas, alieno labore deducitur: nullo nobis sæculo interdictum est: in omnia admittitur: & si magnitudine animi egredi humanæ imbecillitatis angustias libet, multum per quod spatiemur temporis est. Disputare cum Socrate licet, dubitare cum Carneade, cum Epicuro quiescere,

hominis

hominis naturam cum Stoicis vincere, cum Cynicis excedere, cum rerum natura in consortium omnis ævi pariter incedere. Quidni ab hoc exiguo & caduco temporis transitu, in illa nos toto demus animo, quæ immensa, quæ interna sunt, quæ cum melioribus communia? Isti qui per officia discursant, qui se aliosque inquietant, cum bene insanierint, cum omnium limina quotidie perambulauerint, nec vllas apertas fores præterierint, cum per diuersas domos meritoriam salutationem circumtulerint: quorum quemque ex tam immensa, & variis cupiditatibus distracta vrbe poterunt videre? quam multi erunt quorum illos aut somnus, aut luxuria, aut inhumanitas submoueat? quam multi, qui illos, cum diu torserint, simulata festinatione transcurrant? quam multi per refertum clientibus atrium prodire vitabunt, & per obscuros ædium aditus profugient? quasi non inhumanius sit decipere, quam excludere. quam multi hesterna crapula semisones, & graues, illis miseris somnum suum rumpentibus, vt alienum expectent, vix alleuatis labiis insusurratum millies nomen, oscitatione superbissima reddent? Hos in veris officiis morari licet dicamus, qui Zenonem, qui Pythagoram quotidie & Democritum, ceterosque antistites bonarum artium, qui Aristotelem & Theophrastum volent habere quam familiarissimos. nemo horum non vacabit, nemo non venientem ad se beatiorem amantioremque sui dimittet, nemo quemquam vacuis à se manibus abire patietur. Nocte conueniri & interdiu ab omnibus mortalibus possunt. Horum te mori nemo coget, omnes docebunt: horum nemo annos tuos conteret: suos tibi contribuet: nullus ex his sermo periculosus erit, nullius amicitia capitalis, nullius sumptuosa obseruatio.

Cap. XV. Feres ex his quicquid voles: per illos non stabit quo minus quantum plurimum cupieris, haurias. Quæ illum felicitas, quam pulchra senectus manet, qui se in horum clientelam contulit? habebit cum quibus de minimis maximisque rebus deliberet, quos de se quotidie consulat, à quibus audiat verum sine contumelia, laudetur sine adulatione, ad quorum se similitudinem effingat. Solemus dicere, non fuisse in nostra potestate, quos sortiremur parentes: sorte nobis datos. Nobis vero ad no-

ſtrum arbitrium naſci licet. nobiliſſimorum ingeniorum familiæ ſunt: Elige in quam aſciſci velis: non in nomen tantum adoptaberis, ſed in ipſa bona, quæ non erunt ſordide nec maligne cuſtodienda: maiora fient, quo illa pluribus diuiſeris. Hi tibi dabunt ad æternitatem iter, & te in illum locum, ex quo nemo eiiciet, ſubleuabunt: hæc vna ratio eſt extendendæ mortalitatis, immo in immortalitatem vertendæ. Honores, monumenta, quicquid aut decretis ambitio iuſſit, aut opera extruxit, cito ſubruitur: nihil non longa demolitur vetuſtas, & mouet ocius quod conſecrauit. Sapientiæ noceri non poteſt, nulla delebit ætas præſens, nulla diminuet ſequens, ac deinde ſemper vlterior aliquid ad venerationem conferet: quoniam quidem in vicino verſatur inuidia. ſimplicius longe poſita miramur. Sapientis ergo multum patet vita. non idem illum qui ceteros terminus includit. ſolus generis humani legibus ſoluitur: omnia illi ſæcula, vt Deo, ſeruiunt. Tranſiit tempus? aliquid ex hoc recordatione comprehendit. inſtat? hoc vtitur. venturum eſt? hoc præcipit. Longam illi vitam facit omnium temporum in vnum collatio. illorum breuiſſima ac ſollicitiſſima ætas eſt, quæ præteritorum obliuiſcuntur, præſentia negligunt, de futuro timent. Cum ad extrema venerint, ſero intelligunt miſeri, tamdiu ſe, dum nihil agunt, occupatos fuiſſe.

Cap. XVII. Nec eſt quod argumento probari putes, longam illos agere vitam, quia interdum mortem inuocant. vexat illos imprudentia incertis affectibus, & incurrentibus in ipſa quæ metuunt. Mortem ſæpe ideo optant, quia timent. Illud quoque argumentum non eſt, quo putes diu victuros, quod ſæpe illis longus videtur dies: quod dū veniat condictum tēpus cœnæ, tarde ire horas queruntur. nam ſi quando illos deſerunt occupationes, in otio relicti æſtuant, nec quomodo id diſponant, aut extrahant, ſciunt. Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quod interiacet, omne tempus graue eſt: tam mehercules, quam cum dies muneris gladiatorij edictus eſt, aut cum alicuius alterius vel ſpectaculi vel voluptatis expectatur conſtitutum, tranſilire medios dies volunt. Omnis illis ſperatæ rei longa dilatio eſt. At illud tempus, quod amant, breue eſt, & præceps, breuiſque multo fit tuo vitio: aliunde enim

alio

alio transfugiunt, & consistere in vna cupiditate non possunt. Non sunt illis longi dies, sed inuisi. At contra, quàm exiguæ noctes videntur, quas in complexu scortorum aut vino exigunt. Inde etiam poetarum furor, fabulis humanos errores alentium, quibus visus est Iupiter voluptate concubitus delenitus duplicasse noctem. Quid aliud est vitia incendere, quam actores illis inscribere deos, & dare morbo, exemplo diuinitatis excusatam licentiam? Possunt istis non breuissimæ videri noctes, quas tam care mercantur? Diem noctis expectatione perdunt, noctem lucis metu. Ipsæ voluptates eorum trepidæ, & variis terroribus inquietæ sunt, subitque cum maxime exultantes sollicita cogitatio: Hæc quamdiu? Ab hoc effectu reges suam fleuere potentiam: nec illos magnitudo fortunæ suæ delectauit, sed venturus aliquando finis exterruit. Cum per magna camporum spatia porrigeret exercitum, nec numerum eius, sed mensuram comprehenderet Persarum rex insolentissimus, lacrymas fudit, quod intra centum annos nemo ex tanta iuuentute superfuturus esset. At illis erat admoturus fatum ille ipse qui flebat, perditurúsque alios in terra, alios in mari, alios in prælio, alios in fuga: & intra exiguum tempus consumpturus illos; quibus centesimum annum timebat.

Cap. XVII. Quid, quod gaudia quoque eorum trepida sunt? non enim solidis causis innituntur, sed eadem qua oriuntur, vanitate turbantur. Qualia autem putes tempora esse, etiam ipsorum confessione misera: cum hæc quoque quibus se attollunt, & supra hominem efferunt, parum sincera sint? Maxima quæque bona sollicita sunt: nec vlli fortunæ minus bene quam optime creditur. Alia felicitate ad tuendam felicitatem opus est: & pro ipsis quæ successerunt votis, vota facienda sunt: Omne enim quod fortuito euenit, instabile est: quo altius surrexit, vergit pronius in occasum. Neminem porro casura delectant. Miserrimam ergo necesse est, non tantum breuissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod maiore possideant: operosè assequuntur quæ volunt, anxij tenent quæ assecuti sunt. Nulla interim nunquam amplius rediturí temporis est ratio. Nouæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio: miseriarum non finis quæritur, sed

materia mutatur. Nostri nos honores torserunt? plus temporis alieni auferunt candidati laborare desinimus? suffragatores incipimus accusandi deposuimus molestiam? iudicandi nãcisci mur. iudex desiit esse? quæsitor est. alienorum bonorum mercenaria procuratione consenuit? suis opibus detinetur. Marium caliga dimisit? cõsulatus exercet. Quintius dictaturam properat euadere? ab aratro reuocabitur. Ibit in Pœnos nondum tantæ maturus rei Scipio, victor Hannibalis, victor Antiochi, sui consulatus decus, fraterni sponsor: ni per ipsum mora sit, cum Ioue reponetur? ciuiles seruatorem agitabunt seditiones, & post fastiditos à iuuene diis æquos honores, iam senem contumacis exilij delectabit ambitio. Nunquam deerunt vel felices, vel miseræ sollicitudinis causæ: per occupationes intercludetur otium: nunquam agetur, semper optabitur.

CAP. XVIII. EXCERPE itaque te vulgo, Pauline carissime, & in tranquilliorem portum, non pro ætatis spatio iactatus, tandem recede. Cogita quot fluctus subieris, quot tempestates partim priuatas sustinueris, partim publicas in te conuerteris. Satis iam per laboriosa & inquieta documenta exhibita virtus est: experire quid in otio facias. Maior pars ætatis, certe melior Reip data sit. Aliquid temporis tui sume etiam tibi. Nec te ad segnem aut inertem quietem voco: non vt somno & cæteris turbæ voluptatibus, quicquid est in te indolis viuæ demergas. Non est istud quiescere. Inuenies maiora omnibus adhuc strenue tractatis operibus, quæ repositus & securus agites. Tu quidem orbis terrarum rationes administras, tam abstinenter quam alienas, tam diligenter quam tuas, tam religiose quam publicas, in officio amorem consequeris, in quo odium vitare difficile est. sed tamen, mihi credere, satius est vitæ suæ rationem, quam frumenti publici nosse. Istum animi vigorem, rerum maximarum capacissimum, à ministerio honorifico quidem, sed parum ad beatam vitam apto, ad te reuoca: & cogita, non id egisse te ab ætate prima omni cultu studiorum liberalium, vt ibi multa millia frumenti committerentur. maius quiddam & altius de te promiseras. Non deerunt & frugalitatis exactæ homines, & laboriosæ operæ. Tanto aptiora exportandis oneribus tarda iumenta sunt, quam nobiles equi: quorum

generosam

generosam pernicitatem quis vnquam graui sarcina pressit? Cogita præterea, quantum sollicitudinis sit, ad tantam te molem obiicere. cum ventre humano tibi negotium est. Nec rationem patitur, nec æquitate mitigatur, nec vlla prece flectitur populus esuriens. Modo intra paucos illos dies, quibus C. Cæsar periit, si quis inferis sensus est, hoc grauissimè ferens quod dicebat, populo Romano superstiti, septem aut octo certè dierum cibaria superesse, dum ille pontes nauib. iungit, & viribus imperij ludit, aderat vltimum malorum obsessis quoque, alimentorum egestas. Exitio pœnè ac fame constitit, & quæ famem sequitur rerum omnium ruina, furiosi & externi & infeliciter superbi erat imitatio. Quem tunc animum habuerunt illi, quibus erat mandata frumenti publici cura? ferrum, saxa, ignes, Caium excepturi, summa dissimulatione tantum inter viscera latentis mali tegebant: cum ratione scilicet. Quædam enim ignorantibus ægris curanda sunt. Causa multis moriendi fuit, morbum suum nosse.

CAP. XIX. RECIPE te ad hæc tranquilliora, tutiora, maiora. Simile tu putas esse, vtrum cures, vt incorruptum à fraude aduehentium & negligentia frumentum transfundatur in horrea, ne concepto humore vitietur, & concalescat, vt ad mensuram pondúsque respondeat: an ad hæc sacra & sublimia accedas, sciturus quæ natura sit Diis, quæ voluntas, quæ conditio, quæ forma, quis animum tuum casus expectet, vbi nos à corporibus dimissos natura componat? Quid sit quod huius mundi grauissima quæque in medio sustineat, supra leuia suspendat, in summum ignem ferat, sidera cursibus suis exciter? Cetera deinceps ingentibus plena miraculis. Vis tu, relicto solo, mente ad ista respicere? Nunc dum calet sanguis, vigentibus ad meliora eundum est. Expectat te in hoc genere vitæ multus bonarum artium amor, virtutumque vsus, cupiditatum oblitio, viuendi atque moriendi scientia: altera rerum quies. Omnium quidem occupatorum conditio misera est: eorum tamen miserrima, qui ne suis quidem occupationibus laborant, ad alienum dormiunt somnium, ad alienum ambulant gradum, ad alienum comedunt appetitum, amare & odisse, res omnium libertimas, iubentur. Hi se velint scire quàm breuis ipsorum vita sit, cogitent, ex quota parte

sua sit. Cum videris itaque prætextam sæpe iam sumptam cum celebre in foro nomen, non inuideris : ista vitæ damno parantur, vt vnus ab illis numeretur annus, omnes annos suos conterent. Quosdam cum in summum ambitionis eniterentur, inter prima luctantes ætas reliquit. Quosdam cum in consummationem dignitatis per mille indignitates erepsissent, misera subiit cogitatio, ipsos laborasse in titulum sepulcri. Quorundam vltima senectus, dum in nouas spes vt iuuenta disponitur, inter conatus magnos & improbos inualida defecit.

CAP. XX. FOEDVS ille quem in iudicio pro ignotissimis litigatoribus grandem natu & imperitæ coronæ assentationes captantem, spiritus liquit. Turpis ille, qui viuendo lassus citius quam laborando, inter ipsa officia collapsus est. Turpis, quem accipiendis immorientem rationibus, diu tractus risit heres. Præterire quod mihi occurrit exemplum, non possum. Turannius fuit exactæ diligentiæ senex: qui post annum nonagesimum cum vacationem procurationis à C. Cæsare vltro accepisset, componi se in lecto,& velut exanimem à circumstante familia plangi iussit. Lugebat domus otium domini senis,nec finiuit ante tristitiam, quam labor illi suus restitutus est. Adeone iuuat occupatum mori? Idem plerisque animus est: diutius cupiditas illis laboris, quam facultas est: cum imbecillitate corporis pugnant: senecturem ipsam nullo alio nomine grauem iudicant,quam quod illos seponit. Lex à quinquagesimo anno militem non cogit, à sexagesimo senatorem non citat. Difficilius homines à se otium impetrant, quam à lege. Interim dum rapiuntur & rapiunt, dum alter alterius quietem rumpit, dum mutuo sunt miseri vita est sine fructu, sine voluptate, sine vllo profectu animi: nemo in conspicuo mortem habet, nemo non procul spes intendit. Quidam verò disponunt etiam illa quæ vltra vitam sunt, moles magnas sepulcrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera & ambitiosas exequias. At mehercule istorum funera ad faces & ad cereos ducenda sunt.

LIBER

LIBER
DE CONSOLATIONE
AD POLYBIVM

ΑΚΕΦΑΛΟΣ.

nostra corpora compares, firma sunt: si redigas ad conditionem naturæ omnia destruentis, & vnde edidit, eodem reuocantis, caduca sunt. Quid enim immortale manus mortales fecerint? Septem illa miracula, & si qua his mirabiliora sequentium annorum extruxit ambitio, aliquando solo æquata visentur. Ita est, nihil perpetuum, pauca diuturna sunt. Aliud alio modo fragile est: rerum exitus variantur. Ceterum quicquid cœpit, & desinit. Mundo quidam minantur interitum; & hoc vniuersum, quod omnia diuina humanaque complectitur, si fas putas credere, dies aliquis dissipabit, & in confusionem veterum tenebrasque demerget. Eat nunc aliquis, & singulas comploret animas; Carthaginis ac Numantiæ Corinthique cinerem, & si quid altius cecidit, lamentetur: cum etiam hoc, quod non habet quo cadat, sit interiturum. Eat aliquis, & fata tantum aliquando nefas ausura, sibi non peperciſſe conqueratur.

Cap. XXI. Qvis tam superbæ impotentisque arrogantiæ est, vt in hac naturæ necessitate omnia ad eundem finem reuocantis, se vnum ac suos seponi velit? ruinæque ipsi mundo imminenti aliquam domum subtrahat? Maximum ergo solatium est, cogitare id sibi accidisse, quod ante se passi sunt omnes, omnesque passu-

ri: & ideo mihi videtur rerum natura, quod grauissimum fecit, commune feciſſe, vt crudelitatem fati conſolaretur æqualitas. Illud quoque te non minimum adiuuerit, ſi cogitaueris, nihil profuturum dolorem tuum, nec illi quem deſideras, nec tibi. Noles enim longum eſſe, quod irritum eſt. Nam ſi quiquam triſtitia profecturi ſumus, non recuſo, quicquid lacrymarum fortunæ meæ ſuperfuit, tuæ affundere. Inueniam etiam nunc per hos exhauſtos iam fletibus domeſticis oculos quod effluat, ſi modo id tibi futurum bono eſt. Quid ceſſas? conqueramur, atque adeo ipſe hanc litem meam faciam. Iniquiſſima omnium iudicio fortuna, adhuc videbaris ab eo homine te continuiſſe, qui munere tuo tantam venerationem receperat, vt quod raro vlli contingit, felicitas eius effugeret inuidiam. Ecce eum dolorem illi, quem ſaluo Cæſare accipere maximum poterat, impreſſiſti: & cùm bene illum vndique circumiſſes, intellexiſti hanc partem tantummodo patere ictibus tuis. Quid enim aliud faceres? pecuniam eriperes? nunquam illi obnoxius fuit. nunc quoque quantum poteſt, illam à ſe abiicit, & in tanta felicitate acquirendi, nullum maiorem ex ea fructum, quam contemptum eius petit. Eriperes illi amicos? ſciebas tam amabilem eſſe, vt facile in locum amiſſorum poſſet alios ſubſtituere. Vnum enim hunc ex his quos in principali domo potentes vidi, cognouiſſe videor: quem omnibus amicum habere cùm expediat, magis tamen etiam libet. Eriperes illi bonam opinionem? ſolidior eſt hæc apud eum, quam vt à te quoque ipſa concuti poſſet. Eriperes bonam valetudinem? ſciebas animum eius liberalibus diſciplinis, quibus non innutritus tantum, ſed innatus eſt, ſic eſſe fundatum, vt ſupra omnes corporis dolores emineret. Eriperes ſpiritum? quantulum nocuiſſes! Longiſſimum illi æuum ingenij fama promiſit. Id egit ipſe, vt meliore ſui parte duraret, & compoſitis eloquentiæ præclaris operibus à mortalitate ſe vindicaret. Quamdiu fuerit vllus litteris honor, quamdiu ſteterit aut Latinæ linguæ potentia, aut Græcæ gratia, vigebit cum maximis viris quorum ſe ingenius vel contulit, vel, ſi hoc verecundia eius recuſat, applicuit.

CAP. XXII. Hoc ergo vnum excogitaſti, quomodo illi maxime poſſes nocere. Quo melior enim eſt quiſque,

hoc

hoc sæpius ferre te consueuit, sine vllo delectu furentem, & inter ipsa beneficia metuendum. Quantulum erat tibi, immunem ab iniuria præstare eum hominem, in quem videbatur indulgentia tua ratione certa peruenisse, & non ex tuo more temerè incidisse? Adiiciamus, si vis, ad has querelas, ipsius adolescentis interceptam inter prima incrementa indolem. Dignus fuit ille te fratre: tu certè eras dignissimus qui nec ex indigno quidem quicquam doleres fratre. Redditur illi testimonium æquale omnium hominum. Desideratur in tuum honorem, laudatur in suum: nihil in illo fuit quod non libenter agnoscere. Tu quidem etiam minus bono fratri fuisses bonus: sed in illo pietas tua idoneam nacta materiam, multo se liberius exercuit. Nemo potentiam eius iniuria sensit, nunquam ille te fratrem vlli minatus est. Ad exemplum se modestiæ tuæ formauerat, cogitabatque tantum tu & ornamentum tuorum esses, & onus. Suffecit ille huic sarcinæ. O dura fata & nullis æqua virtutibus, antequam felicitatem suam nocet frater tuus, exemptus est. Parum autem me indignari scio: nihil est enim difficilius, quam magno dolori paria verba reperire. Iam nunc tamen si quid proficere possumus, conqueramur. Quid tibi voluisti tam iniusta & tam violenta fortuna? Tam cito indulgentiæ tuæ te pœnituit? quæ ista crudelitas est, in medios fratres impetum facere, & tam cruenta rapina, concordissimam turbam imminuere, tam bene stipatam optimorum adolescentium domum in nullo fratre degenerantem, turbare, & sine vlla causa delibare voluisti? Nihil ergo prodest innocentia ad omnem legem exacta, nihil antiqua frugalitas, nihil felicitatis summæ potentia, summa conseruata abstinentia, nihil sincerus & purus litterarum amor, nihil ab omni labe mens vacans? Luget Polybius, & in vno fratre, quid de reliquis possit metuere, admonitus, etiam de ipsis doloris sui solatiis timet. Facinus indignum: luget Polybius, & aliquid propitio dolet Cæsare. hoc sine dubio impotens fortuna captasti, vt ostenderes neminem contra te, ne à Cæsare quidem posse defendi.

CAP. XXIII. DIVTIVS accusare fata possumus, stant dura & inexorabilia. nemo illa conuicio, nemo sta-

tu, nemo causa mouet: nihil vnquam parcunt illi, nec remittunt. Proinde parcamus lacrymis, nihil proficientibus. Facilius enim nos illi dolor adiiciet, quam illum nobis reducet. Qui si nos torquet, non adiiuuat: primo quoque tempore deponendus est: & ab inanibus solatiis, atque amara quadam libidine dolendi, animus recipiendus. Nam lacrymis nostris, ni ratio finem fecerit, fortuna non faciet. Omnes agedum mortales circumspice. Larga vbique flendi & assidua materia. Alium ad quotidianum opus laboriosa egestas vocat. Alium ambitio nunquam quieta sollicitat. Alius diuitias quas optauerat, metuit, & voto laborat suo. Alium sollicitudo, alium labor torquet, alium semper vestibulum obsidens turba. Hic habere se dolet liberos, hic perdidisse. Lacrymæ nobis deerunt, antequam causæ dolendi. Non vides qualem vitam nobis rerum natura promiserit, quæ primum nascentium omen flebile esse voluit? Hoc principio edimur, huic omnis sequentium annorum ordo consentit: sic vitam agimus: ideoque moderatè id fieri debet à nobis, quod sæpe faciendum est: & respicientes, quantum à tergo rerum tristium immineat, si non finire lacrymas, at certe remittere debemus. Nulli parcendum est rei magis quam huic, cuius tam frequens vsus est. Illud quoque te non minimum adiuuerit, si cogitaueris, nulli minus gratum esse dolorem tuum quam ei cui præstari videtur. Torqueri ille te aut non vult, aut non intelligit. nulla itaque eius officij ratio est, quod ei cui præstatur, si nihil sentit, supervacuum est: si sentit, ingratum. Neminem toto orbe terrarum esse, qui delectetur lacrymis tuis, audacter dixerim.

Cap. XXIV. Quid ergo? quem nemo aduersus te animum gerit, eum esse tu credis fratris tui, vt cruciatu tuo noceat tibi, vt te velit abducere ab occupationibus tuis, id est, à studio, & Cæsare? Non est hoc simile veri. Ille enim indulgentiam tibi tanquam fratri præstitit, venerationem tanquam parenti, cultum tanquam superiori: ille desiderio tibi esse vult, tormento esse non vult. Quid itaque iuuat dolore intabescere: quem, si quis defunctis sensus est, finiri frater tuus cupit? De alio fratre, cuius incerta posset voluntas videri, omnia

hæc

hæc dubie ponerem, & dicerem : Siue te torqueri lacrymis nunquam desinentibus frater tuus cupit, indignus hoc affectu tuo est: siue non vult, vtique inutilem dolorem dimitte. Nec impius frater sic desiderari debet, nec pius sic velit. In hoc verò, cuius tam explorata pietas est, pro certo habendum est nihil esse illi posse acerbius, quam hic si tibi casus eius acerbus est, si te vllo modo torquet, si oculos tuos, indignissimos hoc malo, sine vllo flendi fine conturbat idem & exhaurit. Pietatem tuam tamen nihil æquè à lacrymis tam inutilibus abducet, quam si cogitaueris, fratribus te tuis exemplo esse debere, fortiter hanc fortunæ iniuriam sustinendi. Quod duces magni faciunt, rebus afflictis, vt hilaritatem de industria simulent, & aduersas res adumbrata lætitia abscondant, ne militum animi, si fractam ducis sui mentem viderint, & ipsi collabantur: id nunc tibi quoque faciendum est. Induc dissimilem animo tuo vultum, & si potes, proiice omnem ex toto dolorem: sin minus, introrsus abde, & contine, ne appareat: & da operam, vt fratres tui te imitentur, qui honestum putabant quodcunque facientem viderint, animumque ex vultu tuo sument. Et solatium debes esse, & consolator illorum, Non poteris autem horum mœrori obstare, si tuo indulseris.

CAP. XXV. POTEST & illa res à luctu te prohibere nimio, si tibi ipse renuntiaueris, nihil horum quæ facis posse subduci. Magnam tibi personam hominum consensus imposuit: hæc tibi tuenda est. Circunstat te omnis ista consolantium frequentia, & in animum tuum inquirit, ac perspicit quantum roboris ille aduersus dolorem habeat, & vtrumne tu tantum rebus secundis dextere vti scias, an & aduersas possis vtiliter ferre. obseruantur oculi tui. Liberiora omnia sunt iis quorum affectus regi possunt. Tibi nullum secretum liberum est, in multa luce fortuna te posuit: omnes scient quomodo te in isto tuo gesseris vulnere, vtrumne statim percussus arma submiseris, an in gradu steteris. Olim te in altiorem ordinem & amor Cæsaris extulit, & tua studia deduxerunt: nihil te plebeium decet, nihil humile. Quid autem tam humile ac muliebre est, quàm consumendum se dolori committere? Non

idem tibi in luctu pari, quod tuis fratribus licet. Multa tibi non permittit opinio de studiis ac moribus tuis recepta: multum à te homines exigunt, multum expectant. Si volebas tibi omnia licere, non conuertisses in te ora omnium: nunc autem tibi præstandum est, quantum promisisti omnibus illis qui opera ingenij tui laudant, qui describunt: quibus, cum fortuna tua opus non sit, ingenio opus est. Custodes animi tui sunt: Nihil vnquam potes indignum facere perfecti & erudi viri professione, vt non multos admirationis de te suæ pœniteat. Non licet tibi flere immodice: nec hoc tantummodo non licet, nec somnum quidem extendere in partem diei licet, aut à tumultu rerum in otium ruris, gratia quietis confugere, aut assidua laborioſi officij statione fatigatum corpus voluntaria peregrinatione recreare, aut spectaculorum varietate animum detinere, aut ex tuo arbitrio diem disponere.

Cap. XXVI. Multa tibi non licent, quæ humillimis & in angulo iacentibus licent. Magna seruitus est, magna fortuna. Non licet tibi quicquam arbitrio tuo facere. Audienda sunt tot hominum millia, tot disponendi libelli, trãs rerum ex orbe toto accurrentium congestus. Vt possit per ordinem suum principis maximi officium geri, quieti animi est. Non licet tibi inquam flere: vt multos flentes audire possis: vt periclitantium, & ad misericordiam mitissimi Cæsaris peruenire cupientium lacrymæ profint tibi tuæ assiccandæ sunt. Hoc tamen etiam non in leuioribus remediis adiuuabit. Cum voles omnium rerum obliuisci, cogita Cæsarem: vide quantam huius in te indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas. intelliges non magis tibi incuruari licere, quam illi, si quis modo est, cuius humeris mundus innititur. Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delitias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit: & siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, nunquam illi licet nec subsistere, nec quicquam suum facere. Ad quendam itaque modum tibi quoque eadem necessitas iniungitur. non licet tibi ad vtilitates tuas, ad studia tua respicere. Cæsare orbem terrarum possi-

possidente impartiri te nec voluptati, aut vlli rei potes: totum te Cæsari debes. Adiice nunc, quod cum semper prædices cariorem tibi spiritu tuo Cæsarem esse, fas tibi non est, saluo Cæsare, de fortuna queri. Hoc incolumi salui tibi sunt tui: nihil perdidisti: non tantum siccos oculos tuos esse, sed etiam lætos oportet In hoc tibi omnia sunt: hic pro omnibus est. Quod longè à sensibus tuis prudentissimis piissimisque abest, aduersus felicitatem tuam parum gratus es, si tibi quicquam, hoc saluo fieri permittis. Monstrabo etiamnum, non quidem firmius remedium, sed familiarius Si quando te domum receperis tunc erit metuenda tristitia. Nam quandiu nomen tuum intueberis, nullum illa ad te inuenier accessum: omnia in te Cæsar tenebit: cùm ab illo discesseris, tunc velut occasione data, insidiabitur solitudini tuæ dolor, & requiescenti animo tuo paulatim irrepet. Itaque non est quod vllum tempus vacare patiaris à studiis: tunc tibi litteræ tuæ, tam diu ac fideliter amatæ, gratiam referant: tunc te illæ antistitem & cultorem suum vindicent: tunc Homerus & Virgilius, tam bene de humano genere meriti, quam tu de omnibus & de illis meruisti, quos pluribus notos esse voluisti quam scripserant: multum tecum morentur. tutum id erit omne tempus, quod illis tuendum commiseris. Tunc Cæsaris tui opera, vt per omnia sæcula domestico narrentur præconio, quantum potes compone. Nam ipse tibi optime formandi condendique res gestas, & materiam dabit, & exemplum.

CAP. XXVII. NON audeo te vsque eo producere, vt fabellas quoque & Æsopeos logos, intentatum Romanis ingeniis opus, solita tibi venustate connectas. Difficile est quidem, vt ad hæc hilariora studia tam vehementer perculsus animus, tam cito possit accedere. Hoc tamen argumentum habeto iam corroborati eius & redditi sibi si poterit se à seuerioribus scriptis ad hæc solutiora producere. In illis enim quamuis ægrum eum adhuc, & secum reluctantem, aduocabit ipsa rerum quas tractabit austeritas: hæc quæ remissa fronte commentanda sunt non feret, nisi cum iam sibi ab omni parte constiterit. Itaque debebis cum seueriore materia primum exercere, deinde hilariore temperare. Illud quoque magno tibi erit leuamento, si

sæpe te sic interrogaueris: Vtrum ne meo nomine doleo, an eius qui decessit? Si meo, perit meæ indulgentiæ iactatio, & incipit dolor, hoc vno excusatus quod honestus est, cùm ad vtilitatem respiciat, à pietate desciscens. Nihil autem minus bono viro conuenit, quam in fratis luctu calculos ponere. Si illius nomine doleo, necesse est, alterutrum ex his duobus esse iudicem. Nam si nullus defunctis sensus est, euasit omnia frater meus vitę incommoda, & in eum restitutus est locum, inquo fuerat antequam nasceretur, & expers omnis mali, nihil timet, nihil cupit, nihil patitur. Quis iste est furor, pro eo me nunquam dolere desinere, qui nunquam doliturus est? Si est aliquis defunctis sensus, nunc animus fratris mei, velut ex diutino carcere emissus, tandem sui iuris & arbitrij gestit, & rerum naturæ spectaculo fruitur, & humana omnia ex superiore loco despicit, diuina verò, quorum rationem tandiu frustra quæsierat, propius intuetur. Quid itaque eius desiderio maceror, qui aut beatus, aut nullus est? Beatum deflere, inuidia est: nullum, dementia.

Cap. XXVIII. An hoc te mouet, quod videtur ingentibus & cum maxime circumfusis bonis caruisse? Cum cogitaueris multa esse quæ perdidit, cogita plura esse quæ non timet. Non ira eum torquebit, non morbus affliget, non suspicio lacesset, non edax & inimica semper alienis processibus inuidia consectabitur, non metus sollicitabit, nonleuitas fortunæ cito munera sua transferentis inquietabit. Si bene computes, plus illi remissum, quàm ereptum est. Non opibus fruetur, non tua simul ac sua gratia, non accipiet beneficia, non dabit. Miserum putas quod iste amisit, an beatum quod non desiderat? Mihi crede, is beatior est, cui fortuna superuacua est, quàm is cui parta est. Omnia ista bona, quæ nos specioſa, sed fallaci voluptate delectant, pecunia, dignitas, potentia, aliaque complura, ad quæ generis humani cæca cupiditas obstupescit, cum labore possidentur, cum inuidia conspiciuntur: eisque ipsis quos exornant, & premunt, plus minantur quàm prosunt. Lubrica & incerta sunt: nunquam bene tenentur. nam vt nihil de tempore futuro timeatur, ipsa tamen magnæ felicitatis tutela sollicita est. Si velis credere altius veritatem intuentibus, omnis vita supplicium est.

In

In hoc profundum inquietumque proiecti mare, alternis æstibus reciprocum, & modo alleuans nos subitis incrementis, modo maioribus damnis inferens, assidueque iactans, nunquam stabili consistimus loco: pendemus & fluctuamur, & alter in alterum illidimur, & aliquando naufragium facimus, semper timemus. In hoc tam procelloso, & in omnes tempestates exposito mari nauigantibus, nullus portus nisi mortis est. Ne itaque inuideris fratri tuo. quieuit. tandem liber, tandem tutus, tandem æternus est. superstitem Cæsarem, omnemque eius prolem, superstitem te cum omnibus habet fratribus. Antequam quicquam ex suo fauore fortuna mutaret, stantem adhuc illam, & munera plena manu congerentem reliquit. Fruitur nunc aperto & libero cælo. ex humili atque depresso in eum emicuit locum, quisquis ille est, qui solutas vinculis animas beato recipit sinu: & nunc liberè vagatur, omniaque rerum naturæ bona cum summa voluptate perspicit. Etras, non perdidit lucem frater tuus, sed securiorem sortitus est. Omnibus illuc nobis commune est iter. Quid fata deflemus? non reliquit ille nos, sed anteceſſit.

CAP. XXIX. EST, mihi crede, magna felicitas in ipsa felicitate moriendi. Nihil ne in totum quidem diem certi est. Quis in tam obscura & inuoluta veritate diuinet, vtrumne fratri tuo mors inuiderit, an consuluerit? Illud quoque necesse est te adiuuet cogitantem, non iniuriam tibi factam, quod talem fratrem amisisti: sed beneficium datum, quod tamdiu pietate eius tibi vti fruique licuit. Iniquus est qui muneris sui arbitrium danti non reliquit: auidus, qui non lucri loco habet quod accepit, sed damni, quod reddidit. Ingratus est, qui iniuriam vocat finem voluptatis: stultus, qui nullum fructum esse putat bonorum, nisi præsentium, qui non & in præteritis acquieſcit, & ea iudicat certiora quæ abierunt, quia de illis ne desinant non est timendum. Nimis angustat gaudia sua, qui eis tantummodo quæ habet ac videt, frui se putat, & habuisse eadem pro nihilo ducit, cito enim nos omnis voluptas relinquit, quæ fluit & transit, & pæne antequam veniat aufertur. Itaque in prætetitum tempus animus mittendus est, & quicquid nos vnquam delectauit,

reducendum, ac frequenti cogitatione pertractandum est: Longior fideliorque est memoria voluptatum, quam præsentia. Quod habuisti ergo optimum fratrem in summis bonis pone. Non est quod cogites, quanto diutius habuere potueris, sed quamdiu habueris. Rerum natura illum tibi sicut cæteris fratribus, non mancipio dedit, sed commodauit: cum visum est deinde repetit, nec tuam in eo satietatem secuta est: sed suam legem. Si quis pecuniam creditam soluisse se molestè ferat, eam præsertim cuius vsum gratuitum acceperit, nonne iniustus habebitur? Dedit natura fratri tuo vitam, dedit & tibi: quæ suo iure vsa, à quo voluit, debitum suum citius exegit. non illa in culpa est, cuius nota erat condicio, sed mortalis animi spes auida, quæ subinde quid rerum natura sit obliuiscitur, nec vnquam sortis suæ meminit, nisi cum admonetur. Gaude itaque habuisse tam bonum fratrem, & vsumfructum eius, quamuis breuior voto tuo fuerit, boni consule. Cogita iucundissimum esse, quod habuisti: humanum, quod perdidisti. Nec enim quicquam minus, inter se consentaneum est, quam aliquem moueri, quod sibi talis frater parum diu contigit: non gaudere, quod tamen contigerit. At inopinanti ereptus est. Sua quemque credulitas decipit: & in eis quæ diligit, voluntaria mortalitatis obliuio. Natura nulli se necessitatis suæ gratiam facturam esse testata est. Quotidie præter oculos nostros transeunt notorum ignotorumque funera: nos tamen aliud agimus, & subitum id putamus esse, quod nobis tota vita denuntiatur futurum. Non est itaque ista fatorum iniquitas, sed mentis humanæ prauitas, insatiabilis rerum omnium: quæ indignatur inde se exire, quo admissa est precario.

CAP. XXX. QVANTO ille iustior, qui nuntiata filij morte, dignam magno viro vocem emisit: Ego cum genui, tum morituum sciui. Prorsus non mireris ex hoc natum esse, qui fortiter mori posset, non accepit tanquam nouum nuntium filij mortem. Quid enim est noui, hominem mori, cuius tota vita nihil aliud quam ad mortem iter est? Ego cum genui, tum morituum sciui. Deinde adiecit rem maioris & prudentiæ & animi. Huic rei sustuli. Omnes huic rei tollimur: quisquis ad vitam

editur

editur, ad mortem destinatur. Gaudeamus ergo omnes eo quod datur, reddamúsque id cum reposcemur. alium alio tempore fata comprehendent, neminem præteribunt. In procinctu stet animus: & id quod necesse est, nunquam timeat: quod incertum est, semper expectet. Quid dicam duces ducumque progenies, & multis aut consulatibus conspicuos, aut triumphis, sorte defunctos inexorabili? Tota cum regibus regna, populique cum gentibus tulere fatum suum. Omnes, immo omnia in vltimum diem spectant: non idem vniuersis finis est. Alium in medio cursu vita deserit, alium in ipso aditu relinquit, alium in extrema senectute fatigatum iam & exire cupientem vix emittit: alio quidem atque alio tempore. omnes tamen in eundem locum tendemus. Vtrum ne stultius sit nescio, mortalitatis legem ignorare, an impudentius, recusare. Age dum illa quæ multo ingenij tui labore celebrata sunt, in manus sume, vtriuslibet auctoris carmina: quæ tu ita resoluisti, vt quamuis structura illorum receserit, permaneat tamen gratia. Sic enim illa ex alia lingua in aliam transtuliſti, vt (quod difficillimum erat) omnes virtutes in alienam te orationem secutæ sint. nullus erit in illis scriptis liber, qui non plurima varietatis humanæ incertorumque casuum & lacrymarum ex alia atque alia causa fluentium exempla tibi suggeret. Lege, quo spiritu ingentibus intonuerit rebus. Pudebit te subitò deficere, & ex tanta orationis magnitudine decidere. Ne commiseris, vt quisquis exemplo, ac modo scripta tua mirabatur, quærat quomodo tam grandia tamque solida, tam fragilis animus conceperit. Potius ab istis quæ retorquent, ad hæc tot & tanta quæ consolantur, conuerte, ac respice optimos fratres, respice vxorem: filium respice. Pro omnium horum salute, hac tecum portione fortuna decidit. Multos habes in quibus acquiescas.

CAP. XXXI. AB hac te infamia vindica, ne videatur omnibus plus apud te valere vnus dolor, quam hæc tam multa solatia. Omnes istos vna tecum periculosos vides, non posse tibi subuenire, immo etiam vltro expectare, vt à te subleuentur, intelligis: & ideo quanto minus in illis doctrinæ minúsque ingenij est, tanto magis resistere te necesse est communi malo. Est autem hoc ipsum solatij

loco, inter multos dolorem suum diuidere: qui quia dispensatur inter plura, exigua debet apud te parte subsidere. Non desinam totiens tibi offerre Cæsarem: illo moderante terras, & ostendente, quanto melius beneficiis imperium custodiatur, quam armis: illo rebus humanis præsidente, non est periculum, ne quid perdidisse te sentias. in hoc vno tibi satis præsidij, satis solatij est. Atrolle te: & quotiens lacrymæ suboriuntur oculis tuis, totiens illos in Cæsarem dirige. Siccabuntur maximi & clarissimi conspectu numinis. Fulgor eius illos, vt nihil aliud possint aspicere, præstringet, in se hærentes detinebit. Hic tibi quem tu diebus intueris ac noctibus, à quo nunquam deiicis animum, cogitandus est, hic contra fortunam aduocandus: nec dubito, cum tanta illi aduersus omnes suos sit mansuetudo, tantaque indulgentia, quin multis iam solatiis tuum istud vulnus obduxerit, nonnulla quæ dolori obstarent tuo congesserit. Quid porro? vt nihil horum fecerit, nonne protinus ipse conspectus per se tantummodo cogitatusque Cæsar, maximo solatio tibi est? Dij illum Deæque omnes terris diu commodent. Acta hic D. Augusti & annos vincat, ac quam diu mortalis erat, nihil ex domo sua mortale esse sentiat. Rectorem Romano imperio filium longa fide approbet, & ante illum consortem patris quam successorem accipiat. Sera, & nepotibus demum nostris dies nota sit, qua illum gens sua cœlo asserat.

CAP. XXXII. ABSTINE ab hoc manus tuas fortuna, nec in isto potentiam tuam, nisi ea parte qua prodes, ostenderis. Patere illum generi humano iam diu ægro & affecto mederi: patere quicquid prioris principis furor concussit, in locum suum restituere ac reponere. Sidus hoc, quod præcipitato in profundum ac demerso in tenebras orbi refulsit, semper luceat. Hic Germaniam pacet, Britanniam aperiat, & patris triumphos ducat & nouos: quorum me quoque spectatorem futurum, quæ primum obtinet locum ex virtutibus eius promittit clementia. nec enim sic me deiecit, vt nollet erigere, immo me deiecit quidem, sed impulsum à fortuna & cadentem sustinuit, & in præceps euntem leniter diuinæ manus vius moderatione deposuit. Deprecatus est

tus est pro me senatum, & vitam mihi non tantum dedit, sed etiam petiit. Viderit qualem volet æstimari causam meam, vel iustitia eius bonam perspiciet, vel clementia faciet. vtrumque in æquo mihi eius beneficium erit, siue innocentem me scierit esse, siue voluerit. Interim magnum miseriarum mearum solatium est, videre misericordiam eius totum orbem peruagantem: quæ nunc ex ipso angulo, in quo ego defossus sum, complures multorum iam annorum ruina obrutos effoderit, & in lucem reduxerit, non vereor ne me vnum transeat. Ipse autem optimè nouit tempus, quo cuique debeat succurrere: ego omnem operam dabo, ne peruenire ad me erubescat. O felicem clementiam tuam Cæsar: quæ efficit vt quietiorem sub te agant vitam exules, quam nuper sub Caio egere principes. Non trepidant, nec per singulas horas gladium expectant, nec ad omnium nauium conspectum pauent. Per te habent, vt fortunæ sæuientis modum, ita spem quoque melioris eiusdem, ac præsentis quietem. Scias licet ea demum fulmina esse iustissima, quæ etiam percussi colunt.

CAP. XXXIII. HIC itaque princeps, qui publicum omnium hominum solatium est, aut me omnia fallunt, aut iam recreauit animum tuum, & tam magno vulneri maiora adhibuit remedia: iam te omni confirmauit modo: iam omnia exempla quibus ad animi æquitatem compelleris, tenacissima memoria retulit: iam omnium præcepta sapientum assueta sibi facundia explicuit. Nullus itaque melius has alloquendi partes occupauerit, aliud habebunt hoc dicente pondus verba, velut ab oraculo emissa; omnem vim doloris tui diuina eius contundet auctoritas. Hunc itaque tibi puta dicere: Non te solam fortuna desumpsit sibi quem tam graui afficeret iniuria. Nulla domus in toto orbe terrarum aut est, aut fuit sine aliqua complorazione. Transibo exempla vulgaria: quæ etiamsi minora, tamen mira sunt. Ad fastos te & annales perducam publicos. Vides omnes has imagines, quæ impleuere Cæsareum atrium? nulla non harum aliquo suorum in-

commodo insignis est: nemo non ex istis in ornamentum sæculorum refulgentibus vitis, aut desiderio suorum tortus est, aut à suis cum maximo animi cruciatu desideratus est. Quid tibi referam Scipionem Africanum, cui mors fratris in exilio nuntiata est? Is frater qui eripuit fratrem carcere, non potuit eripere fato: & quam impatiens iniuriæ pietas Africani fuerit, cunctis apparuit. Eodem enim die quo viatoris manibus fratrem abstulerat, tribuno quoque plebis priuatus interceſſit, tam magno tamen frattem desiderauit hic animo, quam defenderat. Quid referam Æmilianum Scipionem, qui vno pœnè eodemque tempore spectauit patris triumphum, duorumque fratrum funera? adolescentulus tamen, ac propemodum puer, tanto animo tulit illam familiæ suæ, super ipsum Pauli triumphum concidentis, subitam vastitatem, quanto debuit ferre vir in hoc natus, ne vbi Romanæ aut Scipio deesset, aut Carthago superesset.

Cap. XXXIV. Quid referam duorum Lucullorum diremptam morte concordiam? Quid Pompeios? quibus ne hoc quidem sæuiens reliquit fortuna, vt vna denique conciderent ruina. Vixit Sextus Pompeius, primum sororis superstes, cuius morte optime cohærentis Romanæ pacis vincula resoluta sunt. Idemque vixit superstes optimo fratri: quem fortuna in hoc erexerat, ne minus altè eum deiiceret, quam patrem deiecerat: & post hunc tamen casum non tantum dolori, sed bello suffecit. Innumerabilia vndique exempla separatorum morte fratrum succurrunt: immo contra vix illa vnquam horum paria conspecta sunt vna senescentia: sed contentus nostræ domus exemplis ero. Nemo enim tam expers erit sensus ac sanitatis, vt fortunam vlli queratur luctum intulisse: quam sciet etiam Cæsarem lacrymas concupisse. Diuus Augustus amisit Octauiam sororem carissimam, & ne ei quidem rerum natura lugendi necessitatem abstulit, cui cœlum destinauerat: immo vero idem omni genere orbitatis vexatus, sororis filium successioni præparatum suæ perdidit. Denique ne singulos eius luctus enumerem, & generos ille amisit, & liberos, & nepotes. Ac nemo magis ex omnibus mortalib. hominem esse se, dum inter homines erat, sensit: tamen tot tantosque luctus cepit rum omnium pacati ſſimum

mum eius pectus, victorque Diuus Augustus non gentium tantummodo externarum, sed etiam dolorum fuit. Caius Cæsar diui Augusti auunculi mei nepos, circa primos iuuentutis suæ annos Lucium fratrem charissimum sibi, princeps iuuentutis principem eiusdem iuuentutis amisit in apparatu Parthici belli, & grauiore multo animi vulnere quam postea corporis ictus est, quod vtrumque piissime idem & fortissime tulit. Cæsar patruus meus, Drusum Germanicum patrem meum, minorem natu quam ipse erat fratrem, intima Germaniæ recludentem, & gentes ferociſſimas Romano subiicientem imperio, in complexu & osculis suis amisit: modum tamen lugendi non sibi tantum, sed etiam aliis fecit: ac totum exercitum, non solum mœstum, sed etiam attonitum, corpus Drusi sui sibi vindicantem, ad morem Romani luctus redegit: iudicauitque non militandi tantum disciplinam esse seruandam, sed etiam dolendi. Non potuisset ille lacrymas alienas compescere, nisi prius prestisset suas.

CAP. XXXV. M ANTONIVS auus meus, nullo minor nisi eo à quo victus est, tunc cum Remp. constitueret, & triumuirali potestate præditus, nihil supra se, exceptis vero duobus collegis omnia infra se cerneret, fratrem interfectum audiuit. Fortuna impotens, quales ex humanis malis tibi ipsa ludos facis. Eo ipso tempore quo M. Antonius ciuium suorum vitæ sedebat mortisque arbiter, M. Antonij frater duci iubebatur. Tulit hoc tamen tam triste vulnus eadem magnitudine animi, qua omnia alia aduersa toleraverat: & hoc ei lugere, viginti legioum sanguine fratri parentare. Sed vt omnia alia exempla prætream, vt in me quoque ipso alia taceam funera, bis me fraterno luctu fortuna aggressa est: bis intellexit lædi me posse, vinci non posse. Amisi Germanicum fratrem: quem quomodo amauerim, intelligit profecto quisquis cogitat, quomodo suos fratres pij fratres ament. Sic tamen affectum meum rexi, vt nec relinquerem quicquam quod exigi deberet a bono fratre, nec facerem quod reprehendi posset in principe. Hæc ergo puta tibi parentem publicum referre exempla, eundem ostendere quam nihil sacrum intactumque sit fortunæ, quæ ex his penatibus ausa est funera ducere, ex quibus erat Deos petitura. Nemo itaque miretur,

aliquid ab illa aut crudeliter fieri, aut iniquè. Potest enim hæc aduersus priuatas domos vllam æquitatem nosse, aut vllam modestiam, cuius implacabilis sæuitia, totiens ipsa funestauit puluinaria? Faciamus licet illi conuicium, non nostro tantum ore, ed etiam publico: non tamen mutabitur: aduersus omnes se preces omnésque querimonias eriget. Hoc fuit in rebus humanis fortuna, hoc erit: nihil inuasum sibi reliquit: nihil intactum relinquet. Ibi violentior per omnia, sicut semper est solita, eas quoque domos ausa iniuriæ causa intrare in quas per templa aditur, & atram laureatis foribus inducere vestem.

Cap. XXXVI. Hoc vnum obtineamus ab illa votis ac precibus publicis, si nondum illi genus humanum placuit consumere, si Romanum adhuc nomen propitia respicit, hunc principem, lapsis hominum rebus datum, sicut omnibus mortalibus, sibi esse sacrosanctum velit. Discat ab illo clementiam, atque à mitissimo omnium principe mitis fieri. Debes itaque omnes intueri eos, quos paulo ante retuli, aut ascitos cœlo, aut proximos, & ferre æquo animo fortunam, ad te quoque porrigentem manus: quas ne ab eis quidem per quos iuramus, abstinet. Debes illorum imitari firmitatem in perferendis & euincendis doloribus, & in quantum modo homini fas est, per diuina ire vestigia. Quamuis in aliis rebus dignitatum magna discrimina sint, virtus in medio posita est: neminem dedignatur qui modo dignum se illa iudicet. Optime certe illos imitaberis, qui cum indignari possent non esse ipsos expertes huius mali, tamen in hoc vno se ceteris exæquari hominibus, non iniuriam, sed ius mortalitatis iudicauerunt, tuleruntque nec nimis acerbe & aspere quod acciderat, nec molliter, & effœminate. Nam & non sentire mala sua non est hominis: & non ferre, non est viri. Non possunt tamen, cum omnes circumiuerim Cæsares, quibus fortuna fratres & sorores eripuit, hunc præterire ex omni Cæsarum numero excerpendum, quem rerum natura in exitium opprobriumque humani generis edidit, à quo imperium euersum funditus, principis piissimi recreat clementia. C. Cæsar, amissa sorore Drusilla, is homo qui non magis dolere quam gaudere principaliter posset, conspectum conuersationemque ciuium suorum

rum profugit, exequiisque sororis suæ non interfuit, iusta sorori non præstitit, sed in Albanum suum secessit. At foro & aduocatis, & huiusmodi aliis occupationibus acerbissimi funeris leuabat mala. Prò pudor imperij! principis Romani lugentis sororem, alea solatium animi fuit. Idem ille Caius furiosa inconstantia, modo barbam capillumque submittens, modo Italiæ ac Siciliæ oras errabundus permetiens, & nunquam satis certus vtrum lugeri vellet, an coli sororem. Eodem enim tempore quo templa illi constituebat ac pulvinaria, eos qui parum mœsti fuerant, crudelissima afficiebat animaduersione. Eadem enim intemperie animi aduersarum rerum ictus ferebat, qua secundarum elatus euentu, supra humanum intumescebat modum. Procul istud exemplum ab omni Romano viro, luctum suum aut intempestis auocare lusibus, aut sordium ac squalloris fœditate irritare, aut alienis malis oblectare, minime humano solatio. Tibi vero, nihil ex consuetudine mutandum tua. Quoniam quidem ea instituisti amare studia, quæ & optime felicitatem extollunt, & facillimè minuunt calamitatem: eademque & ornamenta hominum maxima sunt, & solatia.

CAP. XXXVII. NVNC itaque te studiis tuis immerge altius, nunc illa tibi velut munimenta animi circumda; nec ex vlla tui parte inueniat introitum dolor. Fratris quoque tui produc memoriam aliquo scriptorum monumento tuorum. Hoc enim vnum est rebus humanis opus, cui nulla tempestas noceat, quod nulla consumat vetustas. Cetera, quæ per constructionem lapidum, & marmoreas moles, aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant, non propagabunt longam diem: quippe & ipsa intereunt. Immortalis est ingenij memoria: hanc tuo fratri largire, in hac eum colloca. melius illum duraturo semper consecrabis ingenio, quam irrito dolore lugebis: Quod ad ipsam fortunam pertinet, etiam si nunc agi apud te causa eius non potest: omnia enim illa quæ nobis dedit ob hoc ipsum quod aliquid eripuit, inuisa sunt: tunc tamen erit agenda, cum primum æquiorem te illi iudicem dies fecerit: tunc enim poteris in gratiam cum illa redire. Nam multa prouidit, quibus hanc emendaret iniuriam. Multa etiam nunc dabit quibus redimat. Denique ipsum quod abstulit,

ipsa dederat tibi. Noli ergo contra te ingenio vti tuo, noli adesse dolori tuo. Potest quidem eloquentia tua, quæ parua sunt approbare pro magnis: rursus magna attenuare, & ad minima deducere. Sed alio ista vires seruat suas, nunc tota se in solatium tuum conferat. Sed tamen dispice, ne hoc iam quoque sit superuacuum. Aliquid enim à nobis natura exigit: plus vanitate contrahitur. Nunquam autem ego à te, ne ex toto mœreas, exigam. Et scio inueniri quosdam duræ magis quam fortis prudentiæ viros, qui negent dolituram esse sapientem. Hi vero videntur nunquam in huiusmodi casum incidisse. Alioquin extudisset illis fortuna superbam sapientiam, & ad confessionem eos veri etiam inuitos compulisset. Satis præstiterit ratio, si id vnum ex dolore, quod & supereſt & abundat, exciderit. Nam vt quidem nullum omnino esse eum patiatur, nec sperandum vlli, nec concupiscendum est. Hunc potius modum seruet, qui nec impietatem imitetur, nec insaniam: & nos in eo teneat habitu, qui & piæ mentis est, nec emotæ. Fluant lacrymæ, sed eædem desinant: trahantur ex imo pectore gemitus, sed iidem & finiantur. Sic rege animum tuum, vt & sapientibus te approbare possis, & fratribus. Effice vt frequenter fratris tui memoriam tibi velis occurrere, vt illum & sermonibus celebres, & assidua recordatione repræsentes tibi. Quod ita denique consequi poteris, si tibi memoriam eius iucundam magis quam flebilem feceris. Naturale est enim, vt semper animus ab eo refugiat ad quod cum tristitia reuertitur. Cogita modestiam eius, cogita in rebus agendis solertiam, in exequendis industriam, in promissis constantiam. Omnia dicta eius ac facta & aliis expone, & tibimet ipse commemora. Qualis fuerit cogita, qualisque sperari potuerit. Quid enim de illo non tuto sponderi fraure posset? Hæc, vtcunque potui, longo iam situ obsoleto & hebetato animo composui: quæ sit aut parum respondere ingenio tuo, aut parum mederi dolori videbuntur, cogita quam non facile Latina ei verba succurrant, quem Barbarorum inconditus grauisque fremitus circumsonat.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
Ad Marciam
DE CONSOLATIONE,
LIBER VNVS.

CAPVT I.

NIsi te, Marcia, scirem tam longè ab infirmitate muliebris animi, quàm à ceteris vitiis recessisse, & mores tuos velut antiquum aliquod exemplar aspici, non auderem obuiam ire doloti tuo, cui viri quoque libenter hærent & incumbunt. Nec spem concepissem, tam iniquo tempore, tam iniquo iudice, tam inuidioso crimine, posse me efficere, vt fortunam tuam absolueres. Fiduciam mihi dedit exploratum iam robur animi, & magno experimento approbata virtus tua. Non est ignotum, qualem te in persona patris tui gesseris, quem non minus quam liberos dilexisti: excepto eo, quod non optabas superstitem: nec scio an & optaueris. Permittit enim sibi quædam & contra bonum morem magna pietas. Mortem A. Cremutij Cordi parentis tui quantum poteras inhibuisti. Postquam tibi aperuit, inter Scianianos satellites illam vnum patere seruitutis fugam, non fauisti consilio eius, sed dedisti manus: victaque fudisti lacrymas clam, & gemitus deuorasti quidem, non tamen hilari fronte texisti: & hoc illo sæculo, quo magna pietas erat, nihil impie facere. Vt vero aliquam occasionem mutatio temporum dedit, ingenium patris tui, de quo sumptum erat supplicium, in vsum hominum reduxisti, & à vera illum vindicasti morte, ac restituisti in publica monumenta libros, quos vir ille fortissimus sangui-

ne suo scripserat. Optime meruisti de Romanis studiis: magna illorum pars artium erat: optimè de posteris, ad quos veniet incorrupta rerum fides, auctori suo magno imputata: optime de ipso, cuius viget vigebitque memoria, quamdiu fuerit in pretio Romana cognosci, quamdiu quisquam erit, qui reuerti velit ad acta maiorum, quamdiu quisquam qui velit scire, quid sit vir Romanus, qui subactis iam ceruicibus omnium, & ad Scianianum iugum adactis, indomitus sit homo, ingenio, animo, manu liber. Magnum mehercule detrimentum resp. ceperat si illum ob duas artes pulcherrimas in obliuionem conjectum, eloquentiam & libertatem, non eruisses. Legitur, floret, in manus hominum, in pectora receptus, vetustatem nullam timet. At illorum carnificum cito scelera, quibus solis memoriam meruerunt, tacebuntur. Hæc magnitudo animi tui vetuit me ad sexum tuum respicere: vetuit ad vultum, quem tot annorum continua tristitia, vt semel obduxit, tenet. Et vide quam non surreptam tibi; nec fucum facere affectibus tuis cogitem. Antiqua mala in memoriam reduxi. & vis scire hanc quoque plagam esse sanandam? ostendi tibi æque magni vulneris cicatricem. Alij itaque molliter agant, & blandiantur: ego confligere cum tuo mœrore constitui, & defessos exhaustosque oculos, si verum audire vis, magis iam ex consuetudine quam ex desiderio fluentes continebo: si fieri potuerit, fruente te remediis tuis; sin minus, vel inuita, teneas licet & amplexeris dolorem tuum, quæ tibi in filij locum superstitem fecisti. Quis enim erit finis? Omnia in superuacuum tentata sunt. Fatigatæ allocutiones amicorum, auctoritates magnorum & affinium tibi virorum: studia, hereditarium & paternum bonum, surdas aures irrito ac vix ad breuem occupationem proficiente solatio transeunt. Illud ipsum naturale remedium temporis quod maximas ærumnas componit, in te vna vim suam perdidit. Tertius iam præteriit annus; cum interim nihil ex primo illo impetu cecidit, renouat se & corroborat quotidie luctus: & iam sibi ius mora fecit; eoque adductus est, vt putet turpe desinere. Quemadmodum omnia vitia penitus insidunt, nisi dum surgunt, oppressa sint, ita quoque hæc tristia & misera, &

in se

in se sæuientia, ipsa nouissime acerbitate pascuntur, & fit infelicis animi praua voluptas dolor. Cupissem itaque primis temporibus ad istam curationem accedere. leuiore medicina fuisset oriens adhuc restinguenda mali vis: vehementius contra inueterata pugnandum est. Nam vulnerum quoque sanitas facilis est, dum à sanguine recentia sunt: tunc & vruntur, & in altum reuocantur, & digitos scrutantium recipiunt. vbi corrupta in malum vlcus veterarunt, difficilius curantur. Non possum nunc per obsequium, nec molliter assequi tam durum dolorem. Frangendus est.

CAP. II. SCIO, à præceptis incipere omnes qui monere aliquem volunt, & in exempla desinere. Mutari hunc interim ordinem expedit. Aliter enim cum alio agendum est. Quosdam ratio ducit: quibusdam nomina clara oppoenda sunt, & auctoritas, quæ liberum non relinquat animum ad speciosa stupentem. Duo tibi ponam ante oculos maxima & sexus tui, & sæculi nostri exempla: alterius fœminæ, quæ se tradidit ferendam dolori: alterius quæ pari affecta casu, maiore damno, non tamen dedit longum in se malis suis dominium, sed cito animum in sedem suam reposuit. Octauia & Liuia, altera soror Augusti, altera vxor, amiserunt filios iuuenes, vtraque spe futuri principis certa. Octauia Marcellum, cui & auunculus & socer incumbere cœperat, in quem onus imperij reclinaret, adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, frugalitatis continentiæque in illis aut annis aut opibus non mediocriter admirandæ, patientem laboris, voluptatibus alienum, quantumcunque imponere illi auunculus, & (vt ita dicam) inædificare voluisset, laturum. Bene legerat nulli cessura ponderi fundamenta. Nullum finem per omne vitæ suæ tempus flendi gemendiq; fecit. Nec vllas admisit voces, salutare aliquid afferentes. Ne auocari quidem se passa est. intenta in vnam rem & toto animo affixa, talis per omnem vitam fuit qualis in funere. non dico non ausa consurgere, sed alieuari recusans: secundun orbitatem iudicans, lacrymas omittere. Nullam habere imaginem filij carissimi voluit, nullam sibi fieri de illo mentionem. Oderat omnes matres, & in Liuiam maxime furebat: quia videbatur ad

illius filium transisse, sibi promissa felicitas. Tenebris & solitudini familiarissima, ne ad fratrem quidem respiciens, carmina celebrandæ Marcelli memoriæ composita, aliosq; studiorum homines reiecit, & aures suas aduersus omne solatium clausit, à solemnibus officiis seducta, & ipsam magnitudinis fraternæ nimis circumlucentem fortunã exosa, defodit se, & abdidit. Assidentibus liberis, nepotibus, lugubrem vestem non deposuit, non sine contumelia omnium suorum, quibus salvis orba sibi videbatur.

Cap. III. Livia amiserat filium Drusum, magnum futurum principem, iam magnum ducem. Intrauerat pœnitus Germaniam & sibi signa Romana fixerat, vbi vix vllos esse Romanos notum erat. In expeditione victor decesserat, illis ipsum hostibus ægrum cum veneratione & pace mutua prosequentibus, nec optare quod expediebat audentibus. Accedebat ad hanc mortem, quam ille pro rep. obierat, ingens ciuium prouinciarumque, & totius Italiæ multitudo: per quam effusis in officium lugubre municipiis, coloniisque, vsque in vrbem ductum erat funus triumpho simillimum. Non licuerat matri vltima filij oscula gratumque extremi sermonem oris haurire, longo itinere reliquias Drusi sui prosecutæ, tot per omnem Italiam ardentibus rogis, quasi totiens illum amitteret, irritatæ. Vt primum tamen intulit tumulo, simul & illum, & dolorem suum posuit: nec plus doluit quàm aut honestum erat aut Cæsare aut æquo maius. Non desiit itaque Drusi sui celebrare nomen, vbique illum sibi priuatim publiceque repræsentare & libentissimè de illo loqui, de illo audire: cum memoriam alterius nemo posset retentare, quin illam tristem sibi redderet. Elige itaque vtrum exemplum putas probabilius si illud prius sequi vis, eximis te numero viuorum. Auersaberis & alienos liberos & tuos, ipsumque desiderans, triste matribus omen occurres. Voluptates honestas permissas, tanquam parum pecoras fortunæ tuæ reiicies, inuisam habebis lucem: & ætati tuę, quod non præcipitet te quam primum, & finiat, infestissima eris. Quod turpissimum alienissimumque est animo tuo, in meliorem noto partem, ostendes te viuere nolle, mori non posse. Si ad hoc maximæ feminæ te exemplum applicueris, moderatius ac mitius, non eris in ærumnis, nec te tormentis macerabis.

cenabis. Quæ enim, malum! amentia est pœnas à se infelicitatis exigere, & mala sua augere? Quam in omni vita seruasti, morum probitatem & verecundiam, in hac quoque re præstabis. Est enim quædam & dolendi modestia. illum ipsum iuuenem dignissimum quiete, semper nominans, cogitansque, meliore pones loco, si matri suæ, qualis viuus solebat, hilaris, & cum gaudio occurrat.

CAP. IV. NEC te ad fortiora ducam præcepta, vt in humano ferre humana iubeam modo, vt ipso funebri die oculos matris exsiccem. Ad arbitrum recum veniam. Hoc inter nos quæretur, vtrum magnus esse debeat, an perpetuus dolor. Non dubito, quin Liuiæ Augustæ, quam familiarite coluisti, magis tibi placeat exemplum. Illa te ad suum consilium vocat: illa in primo feruore cum maxime impatientes ferocesque sint miseriæ, se consolandam Areo philosopho viri sui præbuit: & multum eam rem profuisse sibi confessa est: plus quàm populum Romanum, quem nolebat tristem tristitia sua facere: plus quam Augustum, qui subducto altero adminiculo titubabat, nec luctu suorum inclinandus erat: plus qnam Tiberium filium, cuius pietas efficiebat, vt in illo acerbo & defleto gentibus funere, nihil sibi numerum deesse sentiret. Hic, vt opinor, aditus illi fuit, hoc principium apud fœminam opinionis suæ custodem diligentissimam. Vsque in hunc diem Liuia (quantum quidem ego sciam, assiduus viri tui comes, cui non tantum quæ in publicum emittuntur nota sunt, sed omnes quoque secretiores animorum vestrorum motus) dedisti operam ne quid esset, quod in te quisquam reprehenderet. Nec id in maioribus modo seruasti, sed in minimis, ne quid faceres, cui famam, liberrimam principum iudicem, velles ignoscere. Nec quicquam pulchrius existimo in fastigio collocatis, quam multarum rerum veniam dare, nullius petere. Seruandus itaque tibi in hac re tuus mos est, ne quid committas, quod minus alitérve factum velis.

CAP. V. DEINDE oro atque obsecro, ne te difficilem amicis & intractabilem præstes. Non est enim quod ignores omnes hos nescire quemadmodum se gerant: loquantur aliquid coram te de Druso, an nihil: ne aut obliuio clarissimi iuuenis illi faciat iniuriam, aut mentio ti-

bi, cum seceſſimus, & in vnum conuenimus, facta eius dictaque quanto meruit ſuſpectu celebramus. coram te altum nobis de illo ſilentium eſt. Cares itaque maxima voluptate, filij tui laudibus: quas non dubito quin vel impendio vitæ, ſi poteſtas detur, in æuum omne ſis prorogatura. Quare patere, immo accerſe ſermones, quibus ille narretur, & apertas aures præbe ad nomen memoriamque filij tui: nec hoc graue duxeris, ceterorum more, qui in eiuſmodi caſibus partem mali putant, audire ſolatia. Nunc incubuiſti tota in alteram partem, & oblita meliorum, fortunam tuam, qua deterior eſt, aſpicis. Non conuertis te ad conuictus filij tui, occurſuſque iucundos, non ad pueriles dulceſque blanditias, non ad incrementa ſtudiorum. Vltimam illam faciem rerum premis. In hanc, quaſi parum per ſe horrenda ſit, quicquid potes congeris. Ne, obſecro te, concupieris peruerſiſſimam gloriam infeliciſſimam videri.

CAP. VI. SIMVL vero cogita, non eſſe magni animi, ſe rebus proſperis fortem gerere, vbi ſecundo curſu vita procedit. Nec gubernatoris quidem artem, tranquillum mare, & ſequens ventus oſtendit. Aduerſi aliquid incurrat oportet, quod animum probet. Proinde ne ſubmiſeris te, immo contra fige ſtabilem gradum: & quicquid onerum ſupra cecidit, fuſtine, primo duntaxat ſtrepitu conterrita. Nulla re maior inuidia fortunæ ſit, quam æquo animo. Primo hoc oſtendit illi filium incolumem, oſtendit ex amiſſo nepotes. Tuum illic Marcia negotium actum, tibi Areus aſſedit: te mutata perſona conſolatus eſt. Sed puta, Marcia, ereptum tibi amplius quam vlla vnquam mater amiſerit. Non permulceo te, nec extenuo calamitatem tuam. Si fletibus fata vincuntur, conferamus: eat omnis inter luctus dies: noctem ſine ſommo triſtitia conſumat: ingerantur lacerato pectori manus, & in ipſam faciem impetus fiat: atq; ſeſe omni genere ſæuitiæ, profecturus mœror exerceat: Sed ſi nullis planctibus defuncta reuocantur, ſi fors immota, & in æternum fixa, nulla miſeria mutatur, & mors tenet quicquid abſtulit, deſinat dolor qui perit. Regamur: nec nos iſta vis tranſuerſos auferat. Turpis eſt nauigij rector, cui gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deſeruit, permiſit tempeſtati nauem. At

ille

ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clauum tenentum & obnixum.

CAP. VII. AT enim naturale desiderium suorum est. Quis negat? quamdiu modicum est. nam in discessu, non solum amissione, carissimorum necessarius morsus est, & firmissimorum quoque animorum contractio. Sed plus est quod opinio adiicit, quam quod natura imperauit. Aspexit mutorum animalium quam concitata sint desideria, & tamen quam breuia. Vaccarum vno die alterove mugitus auditur. Nec diutius equarum vagus ille amensque discursus est. Feræ cum vestigia catulorum consectatæ sunt, & siluas peruagatæ, cum sæpe ad cubilia expilata redierint, rabiem intra exiguum tempus extinguunt. Aues cum stridore magno inanes nidos circumfremuerunt, intra momentum tamen quietæ volatus suos repetunt. Nec vlli animali longum fœtus sui desiderium est, nisi homini, qui adest dolori suo: nec tantum quantum sentit, sed quantum cõstituit, afficitur. Vt scias autem non esse hoc naturale, luctibus frangi, primum magis fœminas quàm viros, magis barbaros quam placidos eruditæque gentis homines, magis indoctos quam doctos, eadem orbitas vulnerat. Atqui ea quæ à natura vim acceperunt, eandem in omnibus seruant. Apparet non esse naturale quod varium est. Ignis omnes ætates, omnium vibiũ ciues tam viros quam fœminas, vret: ferrum in omni corpore exhibebit secandi potentiam. Quare? quia vires à natura datæ sunt, quæ nihil in personam constituit. Paupertatem, luctum, orbationem alius aliter sentit, prout illum consuetudo infecit: & imbecillum impatientemque reddit præsumpta opinio de non timendis terribilis.

CAP. VIII. DEINDE quod naturale est, non decrescit mora. Dolorem dies consumit, licet contumacissimum, quotidie insurgentem, & contra remedia efferuescentem, tamen illum efficacissimum mitigandæ ferociæ tempus eneruat. Manet quidem tibi Marcia, etiamnum ingens tristitia, & iam videtur duxisse callum, non illa concitata, qualis initio fuit, sed pertinax & obstinata. Tamen hanc quoque ætas tibi minutatim eximet: quotiens aliud egeris, animus relaxabitur. nunc te ipsa custodis. Multum autem interest, vtrum tibi permittas mœrere, an imperes. Quanto magis hoc morum tuorum elegantiæ cõ-

uenit, finem luctus potius facere. quam expectare: ne Mlum operiri diem quo te inuita dolor desinat? ipsa illi renuntia.

Cap. IX. Vnde ergo tanta nobis pertinacia in deploratione nostri, si id non sit naturæ iussu? quod nihil nobis mali, antequam eueniat proponimus, sed vt immunes ipsi, & aliis pacatius ingressi iter, alienis admonemur casibus, illos esse communes. Tot præter domum nostram ducuntur exequiæ, de morte non cogitamus, tot acerba funera, nos togam nostrorum infantium, nos militiam & paternæ hereditatis successionem animo agitamus. Tot diuitum subita paupertas in oculos incidit: & nobis nunquam in mentem venit, nostras quoque opes æque in lubrico positas. Necesse est itaque magis corruamus, qui quasi ex inopinato ferimur. Quæ multo ante prouisa sunt, languidius incurrunt. Vis tu scire, te ad omnes expositam ictus stare; & illa quæ alios tela fixerunt, circa te vibratsse? velut murum aliquem, aut obsessum multo hoste locum, & arduum ascensu, semiermis adeas, expecta vulnus, & illa superne volantia cum sagittis pilisque saxa, puta in tuum vibrata caput. Quotiens aut ad latus, aut post tergum ceciderint, exclama: non despicies me fortuna, nec securam aut negligentem opprimes. Scio quid pares. alium percussisti, me petisti. Quis vnquam res suas quasi periturus aspexit? Quis vnquam nostrum de exilio, de egestate, de luctu cogitare ausus est? Quis non, si admoneatur vt de suis cogitet, tanquam dirum omen respuat, & in capita inimicorum aut ipsius intempestiui monitoris abire illa iubeat? Non putaui futurum. Quicquam tu putas non futurum, quod multis scis posse fieri, quod multis vides euenisse? Egregium versum audi, & dignum Publio:

Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest.

Ille amisit liberos: & tu amittere potes. Ille damnatus est: & tua innocentia sub ictu est. Hic nos error decipit, hic effœminat dum patimur, quæ nunquam pati nos posse præuidimus. Aufert vim præsentibus malis, qui futura prospexit.

Cap. X. Qvicqvid est hoc, Marcia, quod circa nos ex aduentitio fulget, liberi, honores, opes, ampla atria & exclu-

excluſorum clientium turba, refera veſtibula, clara, nobilis, aut formoſa coniux, ceteraque ex incerta & mobili ſorte pendentia: alieni commodatique apparatus ſunt. nihil horum dono datur: collaticiis, & ad dominos redituris inſtrumentis ſcæna adornatur. Alia ex his primo die, alia ſecundo referentur: pauca vſque ad finem perſeuerabunt. Ita non eſt quod nos ſuſpiciamus, tanquam inter noſtra poſiti: mutuo accepimus. Vſusfructus noſter eſt, cuius tempus ille arbiter muneris ſui temperat. Nos oportet in promptu habere, quæ in incertum diem data ſunt, & appellatos, ſine querela reddere. Peſſimi eſt debitoris, creditori facere conuicium. Omnes ergo noſtros, & quos ſuperſtites legem naſcendi optamus, & quos præcedere iuſtiſſimum ipſorum votum eſt, ſic amare debemus, tanquam nihil nobis de perpetuitate, immo nihil de diuturnitate eorum promiſſum ſit. Sæpe admonendus eſt animus, amet vt receſſura, immo tanquam recedentia. Quicquid à fortuna datum eſt, tanquam extemplo abiturum poſſideat. Rapite ex liberis voluptates, fruendos vos inuicem liberis date, & ſine dilatione omne gaudium haurite. Nihil de hodierna die promittitur. Nimis magnam aduocationem degi. Nihil de hac hora feſtinandum eſt. Inſtat à tergo mors: iam deficiet iſte comitatus. Iam contubernia iſta ſublato clamore ſoluentur. Rapina rerum omnium eſt. Miſeri neſcitis fuga viuere. Si mortuum tibi filium doles, eius temporis quo natus eſt, crimen eſt. Mors enim illi naſcenti determinata eſt. In hanc legem datus. hoc fatum ab vtero ſtatim proſequebatur. In regnum fortunæ, & quidem durum atque inuictum peruenimus, illius arbitrio digna atque indigna paſſuri corporibus noſtris impotenter, contumelioſe, crudeliter abutetur: alios ignibus perurer, vel in pœnam admotis, vel in remedium: alios nudos mari iactabit, & luctatos cum fluctibus, ne in harenam quidem aut litus explodet, ſed in alicuius ventrem immenſæ beluæ detrudet. Alios morborum variis generibus emaceratos, diu inter vitam mortemque detinebit: vt varia & libidinoſa, mancipiorumque ſuorum negligens domina, & pœnis & muneribus errabit. Quid opus eſt partes deflere? Tota vita flebilis eſt. Vrgebunt noua incommoda, priuſquam veteribus ſatisfeceris. Moderandus eſt itaque vobis

animus ad hæc maxime quæ immoderate fertis, & in metus, & in dolores humanum pectus dispensandum.

CAP. XI. QVÆ demum ista tuæ publicæque condicionis obliuio est? Mortalis nata es, mortales peperisti, putre ipsa fluidumque corpus, & casibus morbisque repetita, speraſti tam imbecilla materia solida & æterna gestasse? Decessit filius tuus, id est, decurrit ad hunc finem, ad quem, quæ feliciora partu tuo puras, properant. Huc omnis ista quæ in foro litigat, in theatris desinet, in templis precatur turba, dispari gradu vadit. Et quæ veneraris, & quæ despicis, vnus exæquabit cinis. Hoc iubet illa Pythycis oraculis ascripta vox, Nosce te. Quid est homo? quodlibet quassum vas, & quodlibet fragile iactatu, non tempestate magna, vt dissiperis est opus. Vbicunque arietaueris, solueris Quid est homo? imbecillum corpus, & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, ad omnem fortunæ contumeliam proiectum: cum bene lacertos exercuit, cuilibet feræ pabulum, cuiuslibet victima, ex infirmis fluidisque contextum, & lineamentis exterioribus nitidum, frigoris, æstus, laboris impatiens: ipso rursus situ & otio iturum in tabem, alimenta metuens sua, quorum modo inopia, modo copia rumpitur. Anxiæ solicitæque tutelæ, precarij spiritus, & male hærentis, qua parum repentinum audiet, ex improuiso sonus auribus grauis excutit. Soli semper sibi nutrimentum vitiosum & inutile. Miramur in hoc mortem vnius, qua singulis opus est? Nunquid enim vt concidat res magni molimenti est? Odor illi saporque, & lassitudo, & vigilia, & humor, & cibus, & sine quibus viuere non potest, mortifera sunt. Quocunque se mouet, infirmitatis suæ statim conscium, non omne cœlum ferens, aquarum nouitatibus, flatuque non familiaris auræ, & tenuissimis causis atque offensionibus morbidum, putre, cassum, à fletu vitam auspicatum: cum interim quantos tumultus, hoc tam contemptum animal mouet? in quantas cogitationes oblitum conditionis suæ venit? Immortalia, æterna volutat animo, & in nepotes pronepotesque dispo nit: cum interim longa conantem cum mors opprimit, & hoc quod senectus vocatur, pauci sunt circuitus annorum.

CAP. XII. DOLOR tuus, ô Marcia, si modo illi vlla ratio

tio est, vtrum sua spectat incommoda, an eius qui decessit? Vtrúmve amisso filio mouet, quo nullas ex illo voluptates cepisti, an quod maiores, si diutius vixisset, percipere potuisti? Si nullas te percepisse dixeris, tolerabilius efficies detrimentum tuum. Minus enim homines desiderant ea, ex quibus nihil gaudij lætitiæque perceperant. Si confessa fueris percepisse magnas voluptates, oportet te non de eo quod detractum est queri, sed de eo gratias agere quod collegisti. Prouenerunt enim satis magni fructus laborum tuorum ex ipsa educatione: nisi forte hi qui catulos auésque & friuola animorum oblectamenta, summa diligentia nutriunt, fruuntur aliqua voluptate ex visu tactúque & blanda adulatione mutorum: liberos nutrientibus non fructus educationis ipsa educatio est. Licet itaque tibi nihil industria eius contulerit, nihil diligentia custodierit, nihil prudentia quæsierit: ipsum quod habuisti, quod amasti, fructus est. At potuit longior esse, & maior. Melius tamen tecum actum est, quàm si omnino non contigisset. Quoniam si ponatur electio, vtrum satius sit non diu felicem esse, an nunquam: melius est, discessura nobis bona, quàm nulla contingere. Vtrúmne malles degenerem aliquem, & numerum tantum noménque filij expleturum habuisse, an tantæ indolis, quantæ tuus fuit? Iuuenis ciro prudens, cito pius, cito maritus, cito pater, cito curio, cito sacerdos, omnia tam propera. Nulli fere & magna bona & diuturna contingunt. Non durat, nec ad vltimum exit, nisi lenta felicitas. Filium tibi dij immortales non diu daturi, statim talem dederunt, qualis effici potest. Nec illud quidem dicere potes, electam te à diis, cui frui nõ liceret filio. Circumfer per omnem notorum & ignotorum frequentiam oculos, occurrent tibi vbique maiora. Senserunt ista magni duces, senserunt principes. Ne deos quidem fabulæ immunes reliquerunt: puto vt nostrorum funerum leuamentum esset, etiam diuina concidere. Circumspice, inquam, omnes. nullam tam miseram nominabis domum, quæ non inueniat in miseriore solatium: Non, mehercule, tam male de moribus tuis sentio, vt putem posse te leuius pati casum tuum, si tibi ingentem numerum lugentium produxero. Maliuoli solatij genus est, turba miserorum. Quos-

dam tamen referam : non vt scias hoc solere hominibus accidere : ridiculum est enim mortalitatis exempla colligere : sed vt scias fuisse multos, qui leuierunt aspera, ferendo placide. A felicissimo incipiam. L. Sylla filium amisit: nec ea res aut malitiam eius & acerrimam virtutem in hostes ciuésque contudit : aut effecit vt cognomen illud vsui passe falso videretur, quod amisso filio assumpsit : nec odia hominum veritus, quorum malis, illius nimis secundæ res constabant : non inuidiam deorum, quorum illud crimen erat, Sylla tam felix. Sed istud inter res nondum iudicatas habeatur, qualis Sylla fuerit : etiam immici fatebuntur, bene illum arma sumpsisse, bene posuisse : hoc de quo agitur constabit, non esse maximum malum, quod etiam ad felicissimos peruenit. Nec nimis admiretur Græcia illum patrem, qui in ipso sacrificio nuntiata filij morte, tibicinem tantum tacere iussit, & coronam capiti detraxit, cetera rite perfecit.

Cap. XIII. Pvlvillvs hoc fecit Pontifex, cui postem tenenti & Capitolium dedicanti mors filij nunciata est : quam ille exaudisse dissimulans, & sollemnia Pontificalis carminis verba concepit, gemitu non interrumpente precationem, & ad filij sui nomen Ioue propitiato. Putasses eius luctus aliquem finem esse debere, cuius primus dies, primus impetus ab altaribus publicis, & fausta nuncupatione non abduxit patrem. Dignus mehercule fuit memorabili dedicatione, dignus amplissimo sacerdotio, qui colere deos ne iratos quidem destitit. Idem tamen, vt rediit domum, & impleuit oculos, & aliquas voces flebiles misit: & peractis quæ mos erat præstare defunctis, ad Capitolium hilari rediit vultu. Paulus circa illos nobilissimi triumphi dies, quo victum ante currum egit Persen, duos filios in adoptionem dedit : quos sibi seruauerat, extulit. Quales rerentos putas, cum inter commodatos Scipio fuisset ? Non sine motu vacuum Pauli currum populus Romanus aspexit. Concionatus est tamen, & egit diis gratias, quod compos voti factus esset. Precatum enim se, vt si quid ob ingentem victoriam inuidiæ dandum esset, id suo potius quam publico damno lueretur. Vides quam magno animo tulerit : orbitati suæ gratulatus est. Ecquem magis poterat mouere tanta mutatio ? solatia simul atque

auxilia

auxilia perdidit. Non contigit tamen triſtem Paulum Perſæ videre.

CAP. XIII. QVID nunc te per innumerabilia magnorum virorum exempla ducam, & quæram miſeros? quaſi non difficilius ſit, inuenire felices. Quota quæque domus vſque ad exitum omnibus ſuis conſtitit, in qua non aliquid turbatum ſit? Vnum quemlibet annum occupa: & ex eo magiſtratus cita. Lucium ſi vis Bibulum, & C. Cæſarem, videbis inter collegas inimiciſſimos concordem fortunam, L. Bibuli, melioris quam fortioris viri, duo ſimul filij interfecti ſunt: Ægyptio quidem militi ludibrio habiti: vt non minus ipſa orbitate, auctor eius, digna res lacrymis eſſet. Bibulus tamen, qui, toto honoris ſui anno, ob inuidiam collegæ, domi latuerat, poſtero die quam geminum funus renuntiatum eſt, proceſſit ad ſolita in publicum officia. Quid minus poterat, quam vnum diem duobus filiis dare? Tam cito liberorum luctum finiuit, qui conſulatum anno luxerat. C. Cæſar cum Britanniam peragraret, nec Oceano felicitatem ſuam continere poſſet, audiuit deceſſiſſe filiam, publica ſecum fata ducentem. In oculis erat iam Cn. Pompeius, non æquo laturus animo quenquam alium eſſe in Repub. magnum, & modum impoſiturus incrementis, quæ grauia illi videbantur, etiam cum in commune creſcerent: tamen intra tertium diem imperatoria obiit munia, & tam cito dolorem vicit, quam omnia ſolebat.

CAP. XV. QVID aliorum tibi funera Cæſarum referam? quos in hoc mihi interim videtur violare fortuna, vt ſic quoque generi humano proſit: oſtendens, ne eos quidem qui diis geniti deóſque genituri dicantur, ſic ſuam fortunam in poteſtate habere, quemadmodum alienam. Diuus Auguſtus amiſſis liberis, nepotibus, exhauſta Cæſarum turba, adoptione deſertam domum fulſit. Tulit tamen fortiter, tanquam eius iam res ageretur, cuius cum maximè intererat, de diis neminem queri. Ti. Cæſar & quem genuerat, & quem adoptauerat, amiſit: ipſe tamen pro roſtris laudauit filium, ſtetitque in conſpectu poſito corpore, interiecto tantummodo velamento: quod pontificis oculos à funere arceret, & flente populo Romano non flexit vultum: experiendum ſe dedit Seiano ad latus

ſtanti, quam patienter poſſet ſuos perdere. Videsne quanta copia virorum maximorum ſit, quos non excipit hic omnia proſternens caſus, in quos tot animi bona, tot ornamenta publicè priuatimque congeſta erant? Sed videlicet in orbem iſta tempeſtas, & ſine delectu vaſtat omnia, agitque vt ſua. Iubè ſingulos conferre rationem. nulli contigit impunè naſci.

CAP. XVI. SCIO quid dicas. Oblitus eſt fœminam te conſolari. virorum refers exempla. Quis enim dixerit naturam malignè cum muliebribus ingeniis egiſſe, & virtutes illarum in arctum retraxiſſe? Par illis, mihi crede, vigor, par ad honeſta libera facultas: laborem doloremque ex æquo, ſi conſueuere, patiuntur. In qua iſtud vrbe, dij boni, loquimur? in qua regem Romanis capitibus Lucretia & Brutus deiecerunt. Bruto libertatem debemus, Lucretiæ Brutum. In qua Cloeliam, contempto hoſte & flumine, ob inſignem audaciam tantum non in viros tranſcripſimus. Equeſtri inſidens ſtatuæ in ſacra via celeberrimo loco Cloelia exprobrat iuuenibus noſtris puluinum aſcendentibus, in ex illos vrbe ſic ingredi, in qua etiam fœminas equo donauimus. Quod ſi tibi vis exempla referri fœminarum, quæ ſuos fortiter deſiderauerunt, non oſtiatim quæram. Ex vna tibi familia duas Cornelias dabo. Primam, Scipionis filiam, Gracchorum matrem. duodecim illa partus, totidem funeribus recognouit. & de ceteris facile eſt, quos nec editos, nec amiſſos ciuitas ſenſit. Ti. Gracchum & Caium, quos etiam qui bonos viros negauerit, magnos fatebitur, & occiſos vidit & inſepultos: conſolantibus tamen miſeramque dicentibus, Nunquam, inquit, non felicem me dicam, quæ Gracchos peperi. Cornelia Liuium Druſum, clariſſimum iuuenem, illuſtris ingenij, vadentem per Gracchorum veſtigia, imperfectis tot rogationibus, intra penates interemptum ſuos amiſerat, incerto cædis auctore: tamen & acerbam mortem filij, & inultam tam magno animo tulit, quam ipſe leges tulerat. Iam cum fortuna in gratiam, Marcia, reuerteris, ſi tela quæ in Scipiones Scipionumque matres ac filios egit, quibus Cæſares petiit, ne à te quidem continuit. Plena & infeſta variis caſibus vita eſt: à quibus nulli longa pax, vix induciæ ſunt. Quatuor liberos ſuſtu-

leras,

leras, Marcia Nullum autem frustra cadet telum, quod in confertum agmen immissum est. Mirum est, tantam turbam non potuisse sine inuidia damnoue præterueхi? At hoc iniquior fortuna fuit, quod non tantum filios eripuit, sed elegit. Nunquam tamen iniuriam dixeris, ex æquo cum potentiore diuidere: duas tibi reliquit filias & harum nepotes: & ipsum quem maximè luges, prioris oblita, non ex toto abstulit. Habes ex illo duas filias, similes patri: si malè feris, magna onera: si benè, magna solatia in hoc te perduxit, vt illas cùm videris, admonearis filij, non doloris. Agricola, euersis arboribus quas aut ventus radicitus euulsit, aut contortus repentino impetu turbo perfregit, sobolem ex illis residuam fouet, & amissarum semina statim plantasque disponit, & momento (nam vt in damna, ita ad incrementa rapidum veloxque tempus est) adolescunt amissis lætiora. Has nunc Metilij tui filias in eius vicem substitue: & vacantem locum explevnum dolorem, geminato solatio leua. Hæc quidem natura mortalium est, vt nihil magis placeat, quàm quod amissum est. Iniquiores sumus aduersus relicta, ereptorum desiderio. Sed si æstimare volueris, quàm tibi valde fortuna, etiam cùm sæuierit, pepercerit, scies te habere plus quàm solatia Respice tot nepotes, duas filias.

Cap. XVII. Hic illud quoque, Marcia, mouet me, si esset cuique pro moribus fortuna, nunquam mala bonos sequerentur: nunc video, exempto discrimine, & eodem modo malos bonosque iactari. Graue est tamen, quem educaueris iuuenem, iam matri, iam patri præsidium ac decus, amittere. Quis negat graue esse? sed humanum est. Ad hoc genita es vt perderes, vt perires, vt sperares, metueres, alios teque inquietares, mortem & timeres, & optares, &, quod est pessimum, nunquam scires cuius esses status. Si quis Syracusas petenti diceret: Omnia incommoda, omnes voluptates futuræ peregrinationis tuæ ante cognosce, deinde ita nauiga. Hæc sunt quæ mirari possis: videbis primum ipsam insulam ab Italia angusto interciſam freto, quam continenti quondam cohæsisse constat: subitum illo mare irrupit, *& Hesperium Siculo latus abscidit*: deinde videbis (licebit enim tibi auidissimum maris verticem stri-

gere) illam fabulosam, Charybdim dico, quam diu ab austro vacat, quietam; at si quis inde ventus spirauit, hiatu magno profundoque nauigia sorbentem. Videbis celerissimum carminibus fontem Arethusam, nitidissimi ac perlucidi ad imum stagni, gelidissimas aquas profundentem: siue illas ibi primum nascentes inuenit, siue immersum terris flumen integrum subter tot maria, & à confusione peioris vndæ seruatum reddidit. Videbis portum quietissimum omnium, quos aut natura posuit in tutelam classium, aut adiuuit manus, sic tutum, vt ne maximarum quidem tempestatum furori locus sit. Videbis vbi Athenarum potentia fracta, vbi tot millia captiuorum, ille excisis in infinitam altitudinem saxis, nobilis carcer incluserat, & ipsam ingentem ciuitatem, & laxius territorium quam multarum vrbium fines sint: tepidissima hiberna, & nullum diem sine interuentu solis. Sed cum omnia ista cognoueris, grauis & insalubris æstas, hiberni cœli beneficia corrumpit. Erit Dionysius illic tyrannus, libertatis, iustitiæ, legum exitium, dominationis cupidus, etiam post Platonem, vitæ etiam post exilium: alios vret, alios verberabit, alios ob leuem offensam iubebit detruncari, accerset ad libidinem mares fœminasque, & inter fœdos regiæ intemperantiæ greges parum erit simul binis coire. Audisti quid te inuitare possit, quid absterrere. Proinde aut nauiga, aut resiste. Post hanc denuntiationem, si quis dixisset intrare se Syracusas velle, satis ne iustam querelam de vllo, nisi de se habere posset, qui non incidisset in illa, sed prudens sciénsque venisset? Dicit omnibus nobis natura: Neminem decipio. Tu si filios sustuleris, poteris habere formosos, poteris & deformes: & si fortasse tibi multi nascentur, esse ex illis aliquis tam seruator patriæ, quàm proditor poterit. Non est quod speres tantæ dignationis futuros, vt nemo tibi propter illos maledicere audeat. Propone tamen & tantæ futuros turpitudinis, vt ipsi maledictum sint. Nihil vetat illos tibi suprema præstare, & laudari te à liberis tuis: sed sic te para, tanquam in ignem positura, vel puerum, vel iuuenem, vel senem. Nil enim ad rem pertinent anni: quoniam nullum non acerbum funus est, quod parens sequitur.

CAP. XVIII. POST has leges propositas si liberos tollis,

lis, omni deos inuidia liberas, qui tibi nihil spoponderunt. Ad hanc imaginem agedum totius vitæ introitum referamus. Syracusas visere deliberanti tibi, quicquid delectare poterat, quicquid offendere, exposui: puta nascenti me tibi venire in consilium, intratura es vrbem diis hominibusque communem, omnia complexam certis legibus æternisque deuinctam, indefatigata cœlestium officia voluentem. Videbis illic innumerabiles stellas, miraberis vno sidere omnia impleri, solem quotidiano cursu diei noctisque spatia signantem, annum in æstatem hiememque æqualiter diuidentem. Videbis nocturnam lunæ successionem à fraternis occursionibus lene remissumque lumen mutuantem, & modo toto ore terris imminentem, accessionibus damnisque mirabilem, semper proximæ dissimilem. Videbis quinque sidera diuersas agentia vias, & in contrarium præcipiti mundo nitentia: ex horum leuissimis motibus fortunæ populorum dependent, & maxima ac minima proinde formantur, prout æquumve sidus incessit. Miraberis conlecta nubila, & cadentes aquas, & obliqua fulmina, & cœli fragorem. Cum satiatos spectaculo supernorum in terram oculos deieceris, excipiet te alia forma rerum, aliterque mirabilis. Hinc camporum in infinitum patentium fusa planicies. Hinc montium magnis & niualibus surgentium iugis, erecti in sublime vertices, deiectus fluminum, & ex vno fonte in Orientem Occidentemque defusi amnes, & summis cacuminibus nemora nutantia, & tantum siluarum cum suis animalibus, auiumque concentu dissono. Varij vibium situs, & seclusæ nationes locorum difficultate, quarum aliæ se in erectos subtrahunt montes, aliæ ripis, lacu, vallibus, palude, circumfunduntur: adiuta cultu seges, & arbusta sine cultore fertilia. riuorum lenis inter prata discursus, & amœni sinus, & litora in portum recedentia, sparsæ tot per vastum insulæ, quæ interuentu suo maria distinguunt. Quid lapidum gemmarumque fulgor, & inter rapidorum torrentium arenas, aurum interfluens, & iu mediis terris, medioque rutsus mari nitentes ignium faces, & vinculum terrarum Oceanus, continuationem gentium triplici sinu scindens, & ingenti licentia exæstuans. Videbis his inquietis, & sine vento fluctuantibus aquis immani & fidem ex-

cedenti magnitudine terrentia animalia, quædam grauia & alieno se magisterio mouentia, quædam velocia, concitatis perniciora remigiis, quædam haurientia undas, & magno præuigantium periculo efflantia. Videbis hic nauigia, quas non nouere terras quærentia. Videbis nihil humanæ audaciæ intentatum, erisque ei spectatrix, & ipsa pars magna conantium: discesdocebisque artes, alias quæ vitam instruant, alias quæ ornent, alias quæ regant. Sed istic erunt mille corporum & animorum pestes, & bella & latrocinia, & venena, & naufragia, & intemperies cæli corporisque. & cariſſimorum acerba desideria, & mors, incertum facilis, an per pœnam cruciatumque. Delibera tecum, & perpende quid velis, vt in illa venias, per ista exeundum est. Respondebis, velle te viuere? Quid ni? immo puto ad id non accedes, ex quo tibi aliquid detrahi doles. Viue ergo vt conuenit.

Cap. XIX. Nemo, inquis, nos consuluit. Consulti sunt de nobis parentes nostri: qui cùm conditionem vitæ nossent, in hanc nos sustulerunt. Sed vt ad solatia veniam, videamus primum quid curandum sit, deinde quemadmodum. Mouet lugentem desiderium eius, quem dilexit. id per se tolerabile apparet. Absentes enim absturosque, dum viuerent, non flemus, quamuis omnis visus illorum nobis & conspectus ereptus sit. Opinio est ergo quæ nos cruciat: & tanti quodque malum est, quanti illud taxauimus. In nostra potestate remedium habemus. Iudicemus illos abesse, & nosmetipsi fallamus. Dimisimus illos: immò consecuturi præmisimus. Mouet & illud lugentem: Non erit qui me defendat, qui à contemptu vindicet. Vt minimè probabili, sed vero solatio vtar. In ciuitate nostra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque senectutem solitudo, quæ solebat destruere, ad potentiam ducit, vt quidam odia filiorum simulent, & liberos seruent, & orbitatem manu faciant. Scio quid dicas: Non mouent me detrimenta mea. etenim non est dignus solatio, qui filium sibi decessisse ficut mancipium moleste ferat: cui quicquam in filio respicere præter ipsum vacat. Quid igitur te, Marcia, mouet? Vtrum, quod filius tuus decessit: an, quod non diu vixit? Si quod decessit, semper debuisti dolere: semper enim sciisti moritu-

moriturum. Cogita, nullis defunctum malis affici. Illa quæ nobis inferos faciunt terribiles, fabula est. Nulla scimus imminere mortuis tenebras, nec carcerem, nec flumina flagrantia igne, nec obliuionis amnem, nec tribunalia, nec reos vllos in illa libertate tam laxa: nullos iterum tyrannos. Luserunt ista poetæ, & vanis nos agitauere terroribus. Mors omnium dolorum & solutio est, & finis: vltra quam mala nostra non exeunt. quæ nos in illam tranquillitatem, in qua antequam nascceremur iacuimus, reponit. Si mortuorum aliquis miseretur, & non natorum misereatur. Mors nec bonum nec malum est. Id enim potest aut bonum aut malum esse, quod aliquid est: quod vero ipsum nihil est, & omnia in nihilum redigit, nulli nos fortunæ tradit. Mala enim bona circa aliquam versantur materiam. Non potest id fortuna tenere, quod natura dimisit: nec potest miser esse, qui nullus est. Excessit filius tuus terminos intra quos seruit, excepit illum magna & æterna pax: non paupertatis metu, non diuitiarum cura, non libidinis pet voluptatem animos carpentis stimulis incessitur, non inuidia felicitatis alienæ tangitur, nec suæ premitur, nec conuiciis quidem vllis verecundæ aures verebantur: nulla publica clades conspicitur, nulla priuata: non sollicitus futuri pendet ex euentu, semper in deteriora dependenti. Tandem ibi constitit, vnde nihil eum pellat, vbi nihil terreat.

CAP. XX. O IGNAROS malorum suorum, quibus non mors vt optimum inuentum naturæ laudatur: quæ siue felicitatem includit, siue calamitatem repellit, siue satietatem aut lassitudinem senis terminat, siue iuuenile ævum, dum meliora sperantur, in flore deducit, siue pueritiam ante duriores gradus reuocat, omnibus finis, multis remedium, quibusdam votum, de nullis melius merita, quam de his ad quos venit antequam inuocaretur. Hæc seruitutem inuito domino remittit: Hæc captiuorum cathenas leuat: hæc è carcere educit, quos exire imperium impotens vetuerat. hæc exulibus in patriam semper animum oculosque tendentibus, ostendit, nihil interesse inter quos quisque iaceat. Hæc vbi res fortuna malè diuisit, & æquo iure genitos, alium alij donauit, exæquat omnia. Hæc est quæ nihil quicquam alieno fecit arbitrio. Hæc est in qua nemo humilitatem

ſuam ſenſit. Hæc eſt quæ nulli paruit. Hæc eſt, Marcia, quam pater tuus concupiuit. Hæc eſt, inquam, quæ efficit vt naſci non ſit ſupplicium: quæ efficit vt non concidam aduerſus minas caſuum, vt ſeruare animum ſalum ac potentem ſui poſſim. Habeo quo appellam. Video iſtic cruces non vnius quidem generis, ſed aliter ab aliis fabricatas, alij capite conuerſos in terram ſuſpendere, alij per obſcæna ſtipitem egerunt, alij brachia patibulo explicuerunt. Video fidiculas, video verbera: & membris & ſingulis articulis ſingula machinamenta: ſed video & mortem. Sunt iſtic hoſtes cruenti, ciues ſuperbi. ſed video iſtic & mortem. Non eſt moleſtum ſeruire, vbi ſi domini pertæſum eſt, licet vno gradu ad libertatem tranſire. contra iniurias vitæ beneficium mortis habeo. Cogita, quantum boni opportuna mors habeat, quam multis diutius vixiſſe nocuerit. Si Cn. Pompeium, decus iſtius firmamentumque imperij, Neapoli valitudo abſtuliſſet, indubitatus populi Romani princeps exceſſerat. At nunc exigui temporis adiectio faſtigio illum ſuo depulit. Vidit legiones in conſpectu ſuo cæſas: & ex illo prælio, in quo prima acies ſenatus fuit, quæ infelices reliquiæ ſunt, Imperatorem ipſum ſuperfuiſſe: vidit Ægyptium carnificem, & ſacroſanctum victoribus corpus ſatelliti præſtitit, etiam ſi incolumis fuiſſet, pœnitentiam ſalutis acturus. Quid enim erat turpius, quàm Pompeium viuere beneficio regis? M. Cicero ſi eo tempore, quo Catilinæ ſicas deuitauit, quibus pariter cum patria petitus eſt, concidiſſet, liberata Republ. conſeruator eius: ſi denique filiæ ſuæ funus fuiſſet, tunc felix mori potuit, non vidiſſet ſtrictos in ciuilia capita mucrones: nec diuiſa percuſſoribus occiſorum bona, vt etiam de ſuo perirent: non haſtam conſularia ſpolia vendentem: nec cædes, nec locata publicè latrocinia, bella, rapinas, trium Catilinarum. M. Catonem ſi à Cypro & hæreditatis regiæ diſpenſatione redeuntem mare deuoraſſet, vel cum illa pecunia, quam afferebat ciuili bello ſtipendium, nónne illic bene actum foret? hoc certe ſecum tuliſſet, neminem auſurum coram Catone peccare. Nunc annorum adiectio pauciſſimorum, virum libertati non ſuæ tantùm, ſed publicæ natum, coëgit Cæſarem fugere, Pompeium ſequi. Nihil ergo mali immatura mors

attulit

attulit Metilio: omnium etiam malorum remisit patientiam. Nimis cito periit & immaturus. Primum puta illum superesse: comprehende quantum plurimum procedere homini licet: quantulum est? Ad breuissimum tempus editi, cito cessuri loco, venienti in pactum hoc, prospicimus hospitium. de nostris ætatibus loquor, quas incredibili celeritate conuolui constat. Computa vrbium sæcula. videbis quam non diu steterint etiam quæ vetustate gloriantur. Omnia humana breuia & caduca sunt, infiniti temporis nullam partem occupantia. Terram hanc cum populis, vrbibusque & fluminibus, & ambitu maris, puncti loco ponimus, ad vniuersa referentes: minorem portionem ætas nostra quam partem puncti habet, si tempori comparetur omni: cuius maior est mensura quam mundi: vt pote cùm ille se intra huius spatium totiens remetiatur. Quid ergo interest id extendere, cuius quantumcunque fuerit incrementum, non multum aberit à nihilo? vno modo multum est quod viuimus: si satis est. Licet mihi vaces, in moram tardatæ senectutis nouies denos centenosque percenseas annos, cùm ad omne tempus dimiseris animum, nulla erit illa breuissimi longissimique æui differentia, si inspecto quanto quis vixerit spatio, comparaueris quanto non vixerit. Deinde non immaturus decessit: vixit enim quantum debuit viuere. Nihil enim illi iam vltra supererat. Non vna hominibus senectus est, vt ne animalibus quidem: intra quatuordecim quædam annos defatigantur: & hæc illis longissima ætas est, quæ homini prima. Dispar cuique viuendi facultas data est. Nemo nimis cito moritur, qui victurus diutius quam vixit, non fuit. Fixus est cuique terminus: manebit semper vbi positus est: nec illum vlterius diligentia aut gratia promouebit: scit libenter illum vlterius diligentiam ex consilio perdidisse. Tulit suum, metasque dati peruenit ad æui. Non est itaque quod sic te oneres: potuit diutius viuere. non est interrupta eius vita, nec vnquam se annis casus interiecit. Soluitur quod cuique promissum est. eunt vi sua fata: nec adiiciunt quicquam, nec ex promisso semel demunt: frustra vota ac studia fiunt. Habebit quisque, quantum illi dies primus adscripsit: ex illo qui primum lucem vidit, iter mortis

ingressus est. accessitque fato propior: & illi ipsi, qui adiiciebantur adolescentiæ anni vitæ detrahebantur. In hoc omnes errore versamur, vt non putemus ad mortem, nisi senes inclinatosque iam vergere, cum illo infantia statim & iuuenta omnisque ætas ferat. Agunt opus suum fata: nobis sensum nostræ necis auferunt: quoque facilius obreptat mors, sub ipso vitæ nomine latet: Infantem in se pueritia conuertit. Pueritiam pubertas, iuuentutem senectus abstulit. Incrementa ipsa, si bene computes, damna sunt.

Cap. XXI. Qvereris, Marcia, non tam diu vixisse filium tuum, quam potuisset. Vnde enim scis an diutius illi expedierit? an illi hac morte consultum sit? Quem inuenire hodie potes, cuius res tam bene positæ sint & fundatæ, vt nihil illi procedenti tempore timendum sit? Labuntur humana, ac fluunt. Nulla pars vitæ nostræ tam obnoxia aut tenera est, quam quæ maximè placet. Ideoque felicissimis optanda mors est: quia in tanta inconstantia turbaque terum, nihil nisi quod præteriit, certum est. Quis tibi recepit, illud pulcherrimum filij tui corpus, & summa pudoris custodia, inter luxuriosæ vrbis oculos conseruatum potuisse ira morbos euadere, vt ad senectutem formæ illæsum perferret decus?

Cap. XXII. Cogita animi mille labes. Neque enim recta ingenia, qualem in adolescentia spem sui fecerant, vsque in senectutem pertulerunt: sed interuersa plerunque sunt. Aut sera, eoque fœdior luxuria inuasit & coegit dehonestare speciosa principia: Aut in popinam ventremque proiectis, summa illis curarum fuit quid essent, quid biberent. Adiice incendia, ruinas, naufragia, lacerationes medicorum, ossa viuis legentium & totas in viscera manus demittentium, & non simplici dolore pudenda curantium. Post hæc exilium. non fuit innocentior filius tuus, quam Rutilius. Carcerem. non fuit sapientior, quam Socrates. Voluntario vulnere transfixum pectus. non fuit sanctior quam Cato. Cum ita perspexeris, scies optime cum his agi, quos natura, quia illos hoc manebat vitæ stipendium, cito in tutum recepit. Nihil est tam fallax, quam vita humana: nihil tam insidiosum. non mehercule quisquam accepisset, nisi daretur insciis:

Itaque

Itaque felicissimum est, non nasci: proximum puto, breuitate vitæ defunctos, cito in integrum restitui. Propone illud acerbissimum tibi tempus, quo Seianus patrem tuum clienti suo Satrio Secundo congiarium dedit. Irascebatur illi ob vnum aut alterum liberius dictum, quod tacitus ferre non potuerat, Seianum in ceruices nostras ne imponi quidem, sed ascendere. Decernebatur illi statua in Pompeij theatro ponenda, quod exustum Cæsar reficiebat. Exclamauit Cordus, tunc vere theatrum perire. Quis ergo non rumperetur, supra cineres Cn. Pompeij constitui Seianum, & in monumentis maximi imperatoris consecrari pessimum militem? consecratur. Subscriptio, & acerrimi canes, quos ille, vt fibi vni mansuetos, omnibus feros haberet, sanguine humano pascebat, circumlatrare etiam hominem illum imparatum incipiunt. Quid faceret? si viuere vellet, Seianus rogandus erat: si mori, filia: vterque inexorabilis. Constituit filiam fallere. Vsus itaque balneo, ex quo plus imponeret, in cubiculum se quasi gustaturus contulit: & dimissis pueris quædam per fenestram, vt videretur edisse, proiecit: à cœna deinde, quasi iam satis in cubiculo edisset, abstinuit: alteroque die, & tertio idem fecit. Quarto ipsa infirmitate corporis faciebat indicium. Complexus itaque te: Carissima, inquit, filia, & hoc vnum tota celata vita, iter mortis ingressus sum, & iam medium fere teneo. Reuocare me nec debes, nec potes. Atque ita lumen omne præcludi iussit, & se in tenebris condidit. Cognito consilio eius publica voluptas erat, quod è faucibus auidissimorum luporum educeretur præda. Accusatores, Seiano auctore, adeunt consulum tribunalia: queruntur mori Cordum, vt interpellarent quod coegerant. Adeo illis Cordus videbatur effugere. Magna res erat in quæstione, an morte rei perderentur. dum deliberatur, dum accusatores iterum adeunt, ille se absoluerat. Videsne, Marcia, quantæ iniquorum temporum vices ex inopinato ingruant? Fles quod alicui tuorum mori necesse fuit? pene non licuit.

CAP. XXIII. PRÆTER hoc etiam, omne futurum incertum est, & ad deteriora certius. Facilius ad superos iter est, animis cito ab humana conuersatione dimissis: minus enim fæcis ponderisque traxerunt, antequem ob-

ducerentur, altius terrena conciperent, liberati, leuiores ad originem suam reuolant, & facilius, quicquid est illud absoluti transfluunt. Nec vnquam magnis ingeniis cara in corpore mora est. Exire atque erumpere gestiunt, ægrè has angustias ferunt, vagi per omne sublime, & ex alto assueti humana despicere. Inde est quod Plato clamat: Sapientis animum totum in mortem prominere, hoc velle, hoc meditari, hac semper cupidine ferri in exteriora tendentem. Quid tu, Marcia, cum videres senilem in iuuene prudentiam, victorem omnium voluptatum animum, emendatum, carentem vitio, diuitias sine auaritia, honores sine ambitione, voluptates sine luxuria appetentem, diu tibi putabas illum sospitem posse contingere? Quicquid ad summum peruenit, ad exitum properat. Eripit se aufertque ex oculis perfecta virtus. Nec vltimum tempus expectant, quæ in primo maturuerunt. Ignis quo clarior fulsit, citius extinguitur: viuacior est, qui cum lenta difficilique materia commissus, summoque demersus, ex sordido lucet. eadem enim detinet causa, quæ malignè alit. Sic ingenia quo illustriora, eo breuiora sunt. Nam vbi incremento locus non est, vicinus occasus est. Fabianus ait, quod nostri quoque parentes videre, puerum Romæ fuisse, statura ingentis viri: sed hic cito decessit, & moriturum breui nemo non prudens dixit. Non poterat enim ad illam ætatem peruenire, quam præceperat. Ita est, indicium imminentis exitij maturitas. & appetit finis, vbi incrementa consumpta sunt.

CAP. XXIV. INCIPE virtutibus illum, non annis æstimare. satis diu vixit. pupillus relictus, sub tutorum cura vsque ad decimum quartum annum fuit: sub matris custodia semper: cum haberet suos penates, relinquere tuos noluit. Adolescens statura, pulchritudine, cetero corporis robore castris natus, militiam recusauit, ne à te discederet. Computa, Marcia, quam rato liberos videant, quæ in diuersis domibus habitant. Cogita, totos illos perire annos matribus, & per solitudinem exigi: quibus filios in exercitu habent. Scies multum patuisse hoc tempus, ex quo nihil perdidisti. Nunquam à conspectu tuo recessit, sub oculis tuis studia formauit, excellentis ingenij, & æquaturi auum, nisi obstitisset verecundia,

quæ

quæ multorum profectus silentio pressit. Adolescens rarissimæ formæ in tam magna mulierum turba viros corrumpentium, nullius spei se præbuit: & cum quarundam vsque ad tentandum peruenisset improbitas, erubuit, quasi peccasset, quod placuerat. Hac sanctitate morum effecit, vt puer admodum dignus sacerdotio videretur, materna sine dubio suffragatione. Sed ne mater quidem nisi pro bono candidato valuisset. Harum contemplatione virtutum sic te gere, tanquam si nunc ille tibi magis vacet. Nunc nihil habet quo auocetur. Nunquam tibi sollicitudini, nunquam mœrori erit. quod vnum ex tam bono filio poterat dolere, doluisti. Cetera exempla casibus plena voluptatis sunt: si modo vti filio scis, si modo quid in illo pretiosissimum fuerit intelligis, imago duntaxat filij tui periit, & effigies, non simillima: ipse quidem æternus, melioriſque nunc status est, despoliatus oneribus alienis, & sibi relictus. Hæc quæ vides ossa circumuoluta neruis, & obductam cutem, vultumque, & ministras manus, & cetera quibus inuoluti sumus, vincula animorum tenebræque sunt. Obruitur his animus, offuscatur, inficitur, arcetur à veris & suis, in falsa coniectus: omne illi cum hac carne graui certamen est, ne abstrahatur & fidat: nititur illo vnde dimissus: est: ibi illum æterna requies manet, pro confusis crassisque pura & liquida visentem.

CAP. XXV. PROINDE non est quod ad sepulchrum filij tui curras. Pessima eius, & ipsi molestissima istic iacent, ossia cinereſque, non magis illius partes quam vestes, aliaque tegumenta corporum. Integer ille, nihilque in terris relinquens, fugit & totus excessit: paulumque supra nos commoratus, dum expurgat inhærentia vitia, situmque omnis mortalis æui excutit, deinde ad excelsa sublatus, inter felices currit animas, excipitque illum cætus sacer, Scipiones, Catoneſque, vti qui contemptores vitæ, & mortis beneficio liberi. Parens tuus, Marcia, illic nepotem suum, quanquam illic omnibus omne cognatum est, applicat sibi, noua luce gaudentem, & vicinorum siderum meatus docet: nec ex coniecturis, sed omnium ex vero peritus in arcana naturæ libens ducit. Vtque ignotarum vrbium monstrator hospiti gratus est: ita scisciranti cælestium causas, domesticus interpres, & in profunda

terrarum permittere aciem iuuat. Delectat enim ex alto relicta respicere. Sic itaque, Marcia, tegere, tanquam sub oculis patris filiique posita, non illorum quos noueras, sed tanto excellentiorum, & in summo locatorum: erubesce quicquam humile aut vulgare, & mutatos in melius tuos flere, in æterna rerum per vasta & libera spatia dimissos. Non illos interfusa maria discludunt, nec altitudo montium aut imæ valles; aut incerta vada Syrtium, tramites omnia plani, & ex facili mobiles, & expediti, & inuicem peruij sunt, intermixtique sideribus.

CAP. XXVI. PVTA itaque ex illa arce cælesti patrem tuum, Marcia, cui tantum apud te auctoritatis erat, quantum tibi apud filium tuum, non illo ingenio, quo ciuilia bella defleuit, quo proscribentes in æternum ipse proscripsit, sed tanto clariore, quanto est ipse sublimior, dicere: Cur te filia tam longa tenet ægritudo? Cur in tanta veri ignorantia versatis, vt iniquè actum iudices cum filio tuo, quod in tædium versus vitæ, ipse ad maiores se recepit suos? Nescis quantis fortuna procellis disturbet omnia? quam nullis benignam facile se præstiterit, nisi qui minimum cum illa contraxerant? Regesne tibi nominem felicissimos futuros, si maturius illos mors instantibus subtraxisset malis? An Romanos duces, quorum nihil magnitudini deerit, si aliquid ætati detraxeris? an nobilissimos viros clarissimósque ad ictum militaris gladij composita ceruice formatos? Respice patrem atque auum tuum. Ille in alieni percussoris venit arbitrium. Ego nihil in me cuiquam permisi, & cibo prohibitus ostendi, quam magno animo scripsissem. Cur in domo nostra diutissimè lugetur, qui felicissimè moritur? Comus in vnum omnes, videmúsque vos alta nocte circumdari. Nil apud vos vt putatis, optabile, nil excelsum, nil splendidum: sed humilia cuncta, & grauia, & anxia, & quotam partem luminis nostri cernentia? Quid dicam, nulla hic arma mutuis fuere concursibus, nec classes classibus frangi, nec parricidia aut fingi, nec cogitari, nec fora litibus strepere dies perpetuos: nihil in obscuro, detectas mentes, & aperta præcordia, & in publico medioque vitam, & omnis æui prospectum, euentumque. Iuuat vnius sæculi fata componere in parte

vltima

vltima mundi, & inter pauciſſimos geſta: tot ſæcula, tot ætatum contextam ſeriem, quicquid annorum eſt licet viſere: licet ſurrectura, licet ruitura regna proſpicere, & magnarum vrbium lapſus & maris nouos curſus. Nam ſi poteſt tibi ſolatio eſſe deſideriis tuis commune fatum, nihil quo ſtat loco ſtabit. Omnia ſternet abducetque ſecum vetuſtas: nec hominibus ſolum (quota enim iſtæ fortuitæ potentiæ portio eſt?) ſed locis, ſed regionibus, ſed mundi partibus ludet: tot ſupprimet montes, & alibi rupes in altum nouas exprimet: maria ſorbebit, flumina auertet: & commercio gentium rupto, ſocietatem generis humani cœtuſque diſſoluet. Alibi hiatibus vaſtis ſubducet vrbes, tremoribus quatiet, & ex infimo peſtilentes halitus mittet, & inundationibus quicquid habitabatur, obducet. Necabitque omne animal orbe ſubmerſo, & ignibus vaſtis torrebit incendetque mortalia. Et cum tempus aduenerit, quo ſe mundus renouaturus extinguat, viribus iſta ſe ſuis cædent, & ſidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, vno igne quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit. Nos quoque felices animæ, & æterna ſortitæ, cum Deo viſum erit iterum iſta moliri, labentibus cunctis, & ipſi parua ruinæ ingentis acceſſio in antiqua elementa vertemur. Felicem filium tuum, Marcia,
qui iſta iam nouit.

L. ANNÆI SENECÆ ad Heluiam matrem. DE CONSOLATIONE,

LIBER VNVS.

CAPVT I.

SÆPE iam mater optima, impetum cepi consolandi te, ipse continui. Vt auderem, multa me impellebant. Primum videbat depositurus omnia incommoda, cum lacrymas tuas, etiamsi supprimere non potuissem, interim certè abstersissem. Deinde plus habiturum me auctoritatis non dubitabam ad excitandem te, si prior ipse consurrexissem. Præterea timebam, ne à me non victa fortuna aliquem eorum vinceret. Itaque vtcunque conabar manu super plagam meam imposita, ad obliganda vulnera vestra reptare. Hoc propositum meum erant rursus quæ retardarent. Dolori tuo, dum recens sæuiret, sciebam occurrendum non esse, ne illum ipsa solatia irritarent, & accenderent. Nam in morbis quoque nihil est magis periculosum, nec pernicioſum, quam immatura medicina. Expectabam itaque dum ipse vires suas frangeret, & ad sustinenda remedia mora mitigatus, tangi se ac tractari pateretur. Præterea cum omnia doctissimorum ingeniorum monumenta, ad compescendos moderandósque luctus composita euoluerem, non inueniebam exemplum eius, qui consolatus suos esset, cum ipse ab illis complorarétur. Ita in re noua hæsitabam, verebarque ne hæc non consolatio, sed exulceratio esset. Quid quod nouis verbis, nec ex vulgari & quotidiana sumptis allocutione,

cutione, opus erat homini ad consolandos suos ex ipso rogo caput alleuanti ? Omnis autem magnitudo doloris modum excedentis necesse est, delectum verborum eripiat, cum sæpe vocem quoque ipsam intercludat. Vtcunque connitar, non fiducia ingenij, sed quia possum instar efficacissimæ consolationis esse consolator. Cui nihil negares huic hoc vtique te non esse negaturam (licet omnis mœror contumax sit) spero, vt desiderio tuo velis à me modum statui.

CAP. II. VIDE quantum de indulgentia tua promiserim mihi: potentiorem me futurum apud te non dubito, quam dolorem tuum, quo nihil est apud miseros potentius. Itaque ne statim cum eo concurram, adero prius illi, & quibus excitetur, ingeram: omnia proferam, & rescindam quæ iam obducta sunt. Dicet aliquis: Quod hoc genus est consolandi, obliterata mala reuocare, & animum in omnium ærumnarum suarum conspectu collocare, vix vnius patientem? Sed is cogitet, quæcunque vsque eo perniciosa sunt, vt contra remedium conualuerint, plærunque contrariis curari. Omnes itaque luctus illi suos, omnia lugubria admouebo. Hoc erit non molli via mederi, sed vrere ac secare. Quid consequar? vt pudeat animum, tot miseriarum victorem, ægrè ferre vnum vulnus in corpore tam cicatricoso. Fleant itaque diutius, & gemant quorum delicatas mentes eneruauit longa felicitas, & ad leuissimarum iniuriarum motus collabantur: at quorum omnes anni per calamitates transierunt, grauissima quoque forti & immobili constantia perferant. Vnum habet assidua infelicitas boni, quod quos sæpe vexat, nouissime indurat. Nullam tibi fortuna vacationem dedit à grauissimis luctibus: ne natalem quidem tuum excepit. Amisisti matrem statim nata, immo dum nascereris: & ad vitam quodammodo exposita es. Creuisti sub nouerca: quam tu quidem omni obsequio & pietate, quanta vix in filia conspici potest, matrem fieri coegisti. Nulli tamen non magno constitit & bona nouerca. Auunculum indulgentissimum optimum ac fortissimum virum, cum aduentum eius expectares amisisti. Et ne sæuitiam suam fortuna leuiorem ducendo faceret, intra tricesimum diem, carissimum virum tuum, ex quo mater trium liberorum

eras, extulisti. tibi luctus nunciatus est, omnibus quidem absentibus liberis: quasi de industria in id tempus coniectis malis tuis, vt nihil esset vbi se dolor tuus reclinaret. Transeo tot pericula, tot metus, quos sine interuallo in te incursantes pertulisti. modo in eundem sinum, ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum recepisti. Intra vicesimum diem, quam filium meum in manibus & in osculis tuis mortuum funeraueras, raptum me audisti. Hoc adhuc defuerat tibi, lugere viuos.

Cap. III. Gravissimvm est ex omnibus, quæ vnquam in corpus tuum descenderunt, recens vulnus: fateor. non summam cutem rupit, pectus & viscera ipsa diuisit. Sed quemadmodum tirones leuiter saucij tamen vociferantur, & manus medicorum magis quàm ferrum horrent: ac veterani, quamuis confossi, patienter ac sine gemitu velut aliena corpora exsecrati patiuntur: ita tu nunc debes te fortiter præbere curationi. Lamentationes quidem & vlulatus, & alia per quæ fere muliebris dolor tumultuatur, amoue. Perdidisti enim tot mala, si nondum misera esse didicisti. Ecquid videor tecum timide egisse? nihil tibi subduxi ex malis tuis, sed omnia coaceruata ante te posui. Magno id animo feci. Constitui enim vincere dolorem tuum, non circumscribere.

Cap. IV. Vincam, puto, primum si ostendero nihil me pati, propter quod possim dici miser, nedum propter quod miseros etiam quos contingam faciam. Deinde si ad te transiero, & probauero, ne tuam quidem grauem esse fortunam, quæ tota ex mea pendet. Hoc prius aggrediar, quod pietas tua audire gestit, nihil mali esse mihi. si hoc tibi demonstrare non potero, ipsas res quibus putas premi, non esse intolerabiles, faciam manifestum. Sin id credi non potuerit, at ego mihi ipse magis placebo, quod inter eas beatus ero, quæ miseros solent facere. Non est quod de me aliis credas: ipse tibi, ne quid incertis opinionibus perturberis, indico me non esse miserum. Adiiciam, quo securior sis, nec fieri quidem posse miserum.

Cap. V. Bona conditione geniti sumus, si eam non dese-

deseruerimus. Id egit rerum natura, vt ad bene viuendum, non magno apparatu opus esset. Vnusquisque facere se beatum potest. Leue momentum in aduentitiis rebus est, & quod in neutram partem magnas vires habeat. Nec secunda sapientem euehunt, nec aduersa demittunt. Laborauit enim semper, vt in se plurimum poneret, intra se omne gaudium peteret. Quid ergo? sapientem me esse dico? Minime. Nam id quidem si profiteri possem, non tantum negarem miserum me esse, sed omnium fortunatissimum; & in vicinum Deo perductum prædicarem. Nunc, quod satis est ad omnes miserias leniendas, sapientibus viris me dedi; & nondum in auxilium mei validus, in aliena castra confugi, eorum scilicet, qui facile se & sua tuentur. Illi me iusserunt stare assidue, velut in præsidio positum, & omnes conatus fortunæ, & omnes impetus prospicere multo ante quam incurrant. Illis grauis ipsa fortuna est, quibus est repentina. Facile eam sustinere potest, qui semper expectat. Nam & hostium aduentus eos prosternit, quos inopinate occupauit. At qui futuro se bello ante bellum parauerunt, compositi & aptati, primum, qui tumultuosissimus est, ictum facile excipiunt. Nunquam ego fortunæ credidi, etiam si videretur pacem agere: omnia illa quæ in me indulgentissime conferebat, pecuniam, honores, gloriam, eo loco posui, vnde posset ea sine motu meo repetere. Interuallum inter me & illam magnum habui. Itaque abstulit illa, non auulsit. Neminem aduersa fortuna comminuit, nisi quem secunda decepit. Illi qui munera eius velut sua & perpetua amauerunt, qui se propter illa suspici voluerunt, iacent & mœrent, cum inualidos & pueriles animos, omnis solidæ voluptatis ignaros, falsa & mobilia oblectamenta destituunt. At ille qui se lætis rebus non inflauit, nec mutatis contrahit, aduersus vtrumque statum inuictum animum tenet, exploratæ iam firmitatis. Nam in ipsa felicitate quid contra infelicitatem valeret, expertus est. Itaque ego in illis quæ omnes optant, existimaui semper nihil veri boni inesse: quin inania, & specioso ac decepturo fuco circumlita inueni, intra nihil habentia fronti simile. Nam in illis quæ mala vocantur, nihil tam terribile ac

durum inuenio, quam opinio vulgi minabatur. Verbum quidem ipsum, persuasione quadam, & consensu, iam asperius ad aures venit, & audientes tanquam triste & execrabile ferit: ita enim populus iussit. Sed populi scita ex magna parte sapientes abrogant.

Cap. VI. Remoto igitur iudicio plurium, quos prima rerum facies, vtcunque credita est, aufert, videamus quid sit exilium: nempe loci commutatio est. Angustare videor vim eius, & quicquid pessimum in se habet subtrahere. Hanc commutationem loci sequuntur incommoda, paupertas, ignominia, contemptus. Aduersus ista postea confligam. Interim primum illud intueri volo, quid acerbi afferat ipsa loci commutatio. Carere patria, intolerabile est. Aspice hanc frequantiam, cui vix vrbis immensa tecta sufficiunt. Maxima pars illius turbæ patria caret; ex municipiis & coloniis suis, ex toto denique orbe terrarum confluxerunt: alios adducit ambitio, alios necessitas officij publici, alios imposita legatio, alios luxuria, opulentum & oportunum vitiis locum quærens: alios liberalium studiorum cupiditas, alios spectacula. Quosdam traxit amicitia, quosdam industria, latam ostendendæ virtuti nacta materiam: quidam venalem formam attulerunt, quidam venalem eloquentiam. Nullum non hominum genus concurrit in vrbem, & virtutibus & vitiis magna pretia ponentem. Iube omnes istos ad nomen citari, & vnde domo quisque sit, quære. Videbis maiorem partem esse, quæ relictis sedibus suis venerit in maximam quidem ac pulcherrimam vrbem, non tamen suam. Deinde ab hac ciuitate discede, quæ veluti communis patria potest dici, omnes vrbes circumi. Nulla est, vbi magnam partem peregrinæ multitudinis non inuenias. Nunc transi ab iis, quarum amœna positio & opportunitas regionis plures alliciet; deserta loca, & aspertimas insulas. Sciathum & Seriphum, Gyarum & Cosuram pete. Nullum inuenies exilium, in quo non aliquis animi causa moretur. Quid tam nudum inueniri potest, quid tam abruptum vndique, quam hoc saxum? quid ad copias respicienti, ieiunius?? quid ad homines immansuetius? quid ad ipsum loci situm horridius? quid ad cœli naturam intemperatius? plures tamen hic peregrini quàm ciues consistunt. Vsque eo

ergo

ergo commutatio ipsa locorum grauis non est, vt hic quoque locus à patria quosdam abduxerit. Inuenio qui dicant, inesse naturalem quandam animis irritationem commutandi sedes, & transferendi domicilia. Mobilis enim & inquieta mens homini data est. Nunquam se tenet, spargitur, & cogitationes suas in omnia nota atque ignota dimittit, vaga, & quietis impatiens, & nouitate rerum lætissima: quod non miraberis, si primam eius originem aspexeris. non ex terreno & graui concreta corpore. ex illo cœlesti spiritu descendit. Cœlestium autem natura semper in motu est. Fugit, & velociſſimo cursu agitur. Aspice sidera mundum illuitrantia. Nullum eorum perstat. Labitur assiduè, & locum ex loco mutat: quamuis cum vniuerso vertatur, in contrarium nihilominus ipsi mundo refertur, per omnes signorum partes discurrit perpetua eius agitatio, & aliunde alio commigratio est. Omnia voluuntur. Semper in transitu sunt, & vt lex & naturæ necessitas ordinauit, aliunde alio deferuntur. Cum per certa annorum spatia orbes suos explicuerint, iterum ibunt per quæ venerant. I nunc, & animum humanum, ex iisdem quibus diuina constant compositum seminibus, molestè ferre puta transitum ac migrationem: cum Dei natura, assidua & citatima commutatione, vel delectet se, vel conseruet. A cœlestibus agedum te ad humana conuerte. Videbis gentes populosque mutasse sedem. Quid sibi volunt in mediis Barbarorum regionibus Græcæ vrbes? Quid inter Indos Persasque Macedonicus sermo? Scythia, & totus ille ferarum indomitarumque gentium tractus, ciuitates Achaiæ Ponticis impositas litoribus ostentat. Non perpetuæ hiemis sæuitia, non hominum ingenia, ad similitudinem cæli sui horrentia, transferentibus domus suas obstiterunt. Athenienſis in Asia turba est. Miletus LXXV. vrbium populum in diuersa effudit. Totum Italiæ latus quod infero mari alluitur, maior Græcia fuit. Tuscos Asia sibi vindicat. Tyrij Africam incolunt, Hispaniam Pœni. Græci se in Galliam immiserunt, in Græciam Galli. Pyrenæus Germanorum transitus non inhibuit. per inuia, per incognita versauit se humana leuitas. Liberos coniugesque, & graues senio parentes traxerunt. Alij longo errore iactati, non iudicio elegerunt locum, sed lassitudine pro-

ximum occupauerunt. Alij armis sibi ius in aliena terra fecerunt. Quasdam gentes cum ignora peterent, mare hausit. Quædam ibi consederunt, vbi illas rerum inopia deposuit. Nec omnibus eadem causa relinquendi quærendique patriam fuit. Alios excidia vrbium suarum hostilibus armis elapsos, in aliena, spoliatos suis expulerunt. Alios domestica seditio submouit, alios nimia superfluentis populi frequentia ad exonerandas vrbes emisit. Alios pestilentia, aut frequens terræmum hiatus, aut aliqua intoleranda infelicis soli vitia eiecerunt. Quosdam fertilis oræ in maius laudatæ fama corrupit. Alios alia causa exciuit domibus suis. Illud itaque est manifestum, nihil eodem loco mansisse quo genitum est. Assiduus humani generis discursus est. Quotidie aliquid in tam magno orbe mutatur. Noua vrbium fundamenta iaciunt. Noua gentium nomina, extinctis prioribus, aut in accessionem validioris, conuersis oriuntur. Omnes autem istæ populorum transportationes, quid aliud quàm publica exilia sunt.

CAP. VII. QVID tam longo te circuitu traho? Quid interest enumerare, Antenorem Patauij conditorem, & Euandrum in ripa Tiberis regna Arcadum collocantem? Quid Diomedem, aliosque quos Troianum bellum victos simul victoresque per alienas terras dissipauit? Romanum imperium nempe auctorem exulem respicit: quem profugum capta patria, exiguas reliquias trahentem, necessitas & victoris metus, longinqua quærentem, in Italiam detulit. Hic deinde populus quot colonias in omnes prouincias misit? vbicunque vicit Romanus, habitat. Ad hanc commutationem locorum libenter nomina dabat relictis aris sui trans maria sequebatur colonus senex. Res quidem non desiderat plurium enumerationem: vnum tamen adiiciam quod in oculos se ingerit. Hæc ipsa insula sæpe iam cultores mutauit.

CAP. VIII. VT antiquiora quæ vetusta obduxit, transeam, Phocide relicta, Graij, qui nunc Massiliam colunt, prius in hac insula consederunt. Ex qua quid eos fugauerit incertum est: vtrum cœli grauitas, an præpotentis Italiæ conspectus, an natura importuosi maris. Nam in causa non fuisse feritatem accolarum, eo apparet, quod maxi-

maximè tunc trucibus & inconditis Galliæ populis se interposuerunt. Transierunt & Hispani: quod ex similitudine ritus apparet. Eadem enim tegumenta capitum, idemque genus calceamenti, quod Cantabris est, & verba quædam. Non totus sermo conuersatione Græcorum Ligurumque à patrio desciuit. Deductæ deinde sunt duæ ciuium Romanorum coloniæ: altera à Mario, altera à Sylla. Totiens huius aridi & spinosi saxi mutatus est populus. Vix denique inuenies vllam terram, quam etiam nunc indigenæ colant. Permixta omnia & insititia sunt. Alius alij successit. Hic concupiuit quod alij fastidio fuit: ille vnde expulerat, eiectus est. Ita fato placuit, nullius rei eodem semper loco stare fortunam. Aduersus ipsam mutationem locorum, detractis certis incommodis quæ exilio adhærent, satis hoc remedij putat Varro doctissimus Romanorum, quod quocunque venimus, eadem rerum natura vtendum est. M. Brutus satis hoc putat, quod licet in exilium euntibus virtutes suas ferre secum. Hæc etiam si quis singula parum iudicat efficacia ad consolandum exulem, vtraque in vnum collata fatebitur plurimum posse. Quid tutulum enim est quod perdidimus? Duo quæ pulcherrima sunt, quocunque nos mouerimus, sequentur: natura communis, & propria virtus. Id actum est, mihi crede, ab illo, quisquis formator vniuersi fuit, siue ille deus est potens omnium, siue incorporalis ratio ingentium operum artifex, siue diuinus spiritus per omnia maxima, minima, æquali intentione diffusus, siue fatum & immutabilis causarum inter se cohærentium series: id, inquam, actum est, vt in alienum arbitrium, nisi vilissima quæque, non caderent. Quicquid optimum homini est, id extra humanam potentiam iacet: nec dari, nec eripi potest. Mundus hic, quo nihil neque maius, neque ornatius, rerum natura genuit: animus contemplator admiratorque mundi, pars eius magnificentissima, propria nobis, & perpetua, tamdiu nobiscum mansura, quamdiu ipsi manebimus. Alacres itaque & recti, quocunque res tulit intrepido gradu properemus

CAP. IX. EMETIAMVR quascunque terras, nullum inuenturi solum intra mundum, quod alienum

homini sit. Vndicunque ex æquo ad cælum erigitur acies, paribus interualis omnia diuina ab humanis distant. Proinde dum oculi mei ab illo spectaculo cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interuallaque, & causas inuestigare velocius meandi vel tardius, spectare tot per noctem stellas micantes, & alias immobiles, alias non in magnum spatium exeũtes, sed intra suum se circumagentes vestigium quasdam subito erumpentes quasdam igne fuso perstringentes aciem, quasi decidant, vel longo tractu cum luce multa præteruolantes: dum cum his sim, & cælestibus, qua homini fas est immiscear, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam: quantũ refert mea, quid calcem? Atqui non est hæc terra frugiferarum aut lætarum arborum ferax. Non magnis & nauigabilibus fluminum alueis irrigatur. Nihil gignit quod aliæ gentes petant, vix ad tutelam incolentium fertilis. Non pretiosus hic lapis cæditur, non auri argentique venæ eruuntur. Angustus animus est quem terrena delectant. Ad illa abducendus est, quæ vbique æque apparent, vbique æque splendent: & hoc cogitandum est, ista veris bonis per falsa & praue credita obstare: quo longiores porticus expedierint, quo altius turres sustulerint, quo latius vicos porrexerint, quo depressus æstiuos specus foderint, quo maiori mole fastigia cœnationum subuexerint, hoc plus erit quod illis cœlum abscondat. In eam te regionem casus eiecit, in qua latissimum receptaculum casa est. Næ tu pusilli animi es, & sordide te consolantis, si ideo id fortiter pateris, quia Romuli casam nosti. Dic illud potius: Istud humile tugurium nempe virtutes recipit. Iam omnibus templis formosius erit, cum illic iustitia conspecta fuerit, cum continentia, cum prudentia, pietas, omnium officiorum rectè dispensandorum ratio, humanorum diuinorumque scientia. Nullus angustus est locus, qui hanc tam magnorum virtutum turbam capit; nullum exilium graue est, in quo licet cum hoc ire comitatu. Brutus in eo lib. quem de virtute composuit, ait se vidisse Marcellum Mitylenis exulantem, & quantum modo natura hominis pateretur, beatissimè viuentem, neque vnquam bonarum

artium

artium cupidiorem quàm illo tempore. Itaque adjicit, visum sibi se magis in exilium ire, qui sine illo rediturus esset, quam illum in exilio relinquere: O fortunatiorem Marcellum, eo tempore quo exilium suum Bruto approbauit, quam pro populo R. consularem. Quantus vir ille fuit, qui in admirationem sui abduxit hominem, etiam Catoni suo mirandum. Idem Brutus ait, C. Cæsarem Mitylenas præteruectum, quia non sustineret videre deformatum virum. Illi quidem reditum impetrauit senatus publicis precibus, tam sollicitus ac mœstus, vt omnes illo die Bruti habere animum viderentur, & non pro Marcello, sed pro se deprecari, ne exules essent, si sine illo fuissent: sed plus multo consecutus est, quo die illum exulem Brutus relinquere non potuit, Cæsar videre. Contigit enim illi testimonium vtriusque. Brutus sine Marcello reuerti se doluit: Cæsar erubuit. Num dubitas, quin ille tantus vir, sic ad tolerandum æquo animo exilium se ipse adhortatus sit? In tale disciplinis imbuisti, vt scires omnem locum sapienti viro patriam esse, porro hic qui te expulit, non ipse per annos decem continuos patria caruit: propagandi sine dubio imperij causa: sed nempe caruit? nunc esse trahit ad illum ad se Africa r surgentis belli minis plena, trahit Hispania, quæ fractas & afflictas partes refouet; trahit Ægyptus infida, totus denique orbis, qui ad occasionem concussi imperij intentus est. cui primum rei occurret? cui parti se opponet? Aget illum per omnes terras victoria sua. Illum suspiciant & colant gentes: tu viue Bruto miratore contentus. Bene ergo exilium tulit Marcellus: nec quicquam in animo eius mutauit loci commutatio, quamuis eum paupertas sequeretur, in qua nihil mali esse, quisquis modo nondum peruenit in insaniam omnia subuertentis auaritiæ atque luxuriæ, intelligit. Quantulum est enim, quod in tutelam homini necessarium sit? & cui deesse hoc potest, vllam modo virtutem habenti? Quod ad me quidem pertinet, intelligo me non opes, sed occupationes perdidisse. corporis exigua desideria sunt: frigus submouere vult, alimentis famem ac sitim extinguere quicquid extra concupiscitur, vitijs non vsibus laboratur. non est necesse omne perscrutari profundum, nec strage animalium venerem onerare, nec conchy-

lia vltimi maris ex ignoto litore eruere. Dij istos deæque perdant, quorum luxuria tam inuidiosi imperij fines transcendit. Vltra Phasim capi volunt quod ambitiosam popinam instruat: nec piget à Parthis, à quibus nondum pœnas repetimus, aues petere. Vndeque conuehunt omnia nota fastidienti gulæ. Quod dissolutus delicijs stomachus vix admittat, ab vltimo portatur Oceano. Vomunt vt edant, edunt vt vomant. Epulas, quas toto orbe conquirũt, nec concoquere dignantur. Ista si quis despicit, quid illi paupertas nocet? Si quis concupiscit, illi paupertas etiam prodest. Inuitus enim sanatur: & si remedia ne coactus quidem recepit, interim certè dum nõ potest, nolẽti similis est. C. Cæsar, quem mihi videtur rerum natura edidisse, vt ostẽderet quid summa vitia in summa fortuna possent, cẽties sestertio cœnauit vno die: & in hoc omniũ adiutus ingenio, vix tamen inuenit quomodo prouinciarum tributũ vna cœna fieret. O miserabiles, quorũ palatum nisi ad pretiosos cibos non excitatur. Pretiosos autem, non eximius sapor aut aliqua faucium dulcedo, sed raritas & difficultas parandi facit. Alioquin si ad sanam illis mentem placeat reuerti, quid opus est tot artibus ventri seruientibus? quid mercaturis? quid vastatione syluarum? quid profundi perscrutatione? passim iacent alimenta, quæ rerum natura omnibus locis dispositi: sed hæc velut cæci transeunt, & omnes regiones peruagantur, maria trajiciunt, & cum famem exiguo cibo possint sedare, magno irritant.

Cap. X. Libet dicere: quid deducitis naues? quid manus & aduersus feras & aduersus homines armatis? quid tanto tumultu discurritis? quid opes opib. aggeritis? Non vultis cogitare, quam parua vobis corpora sint? Non ne furor & vltimus mentium error est, cum tam exiguum capias, cupere multum? Licet itaque augeatis census, promoueatis fines: nunquam tamen corpora vestra laxabitis. Cum bene cesserit negotiatio, multum militia retulerit: cũ indagati vndique cibi coierint, non habebitis vbi istos apparatus vestros collocetis. Quid tam multa conquiritis? Scilicet maiores nostri, quorum virtus etiam nunc vitia nostra sustentat, infelices erant, qui sibi manu sua parabant cibum, quibus terra cubile erat, quorum tecta nondum auro fulgebant, quorum templa nondum gemmis renidebant.

Itaque

Itaque tunc per fictiles deos religiose iurabatur. qui per illos iurauerant ad hostem morituri, ne fallerent, redibant. Scilicet minus beate viuebat Dictator noster, qui Samnitum legatos audit, cũ vilissimum cibum in foco ipse manu sua versaret, illa, qua iam sæpe hostem percusserat, laureamque in Capitolini Iouis gremio reposuerat, quam Apicius nostra memoria vixit, qui in ea vrbe, ex qua aliquando philosophi velut corruptores iuuenturis, abire iussi sunt, scientiam popinæ professus, disciplina sua sæculum infecit. cuius exitum nosse operæ pretium est. Cum sestertium millies in culinam congessisset, cum tot congiaria principum & ingens Capitolij vectigal singulis comessationibus hausisset, ære alieno oppressus rationes suas tunc primum coactus inspexit. superfuturum sibi sestertium cẽties computauit, & velut in vltima fame victurus, si sestertium cẽties vixisset, veneno vitam finiuit. Quanta luxuria erat, cui sestertium centies egestas fuit? I nunc, & puta pecuniæ modum ad rem pertinere, non animi.

CAP. XI. SESTERTIVM centies aliquis extimuit: & quod alij voto petunt, veneno fugit. Illi vero tam prauæ menti homini vltima potio salubertima fuit. Tunc venena edebat bibebatque cum emensis epulis non delectaretur tantum, sed gloriaretur, cum vitia sua ostentaret, cum ciuitatem in luxuriam suam conuerteret, cum iuuentutem ad imitationem sui sollicitaret, etiam sine malis exemplis per se docilem. Hæc accidunt diuitias non ad rationem reuocantibus, cuius certi sunt fines: sed ad vitiosam consuetudinem, cuius immensum & incomprehensibile arbitrium est. Cupiditati nihil satis est: naturæ satis est etiam parum. Nullum ergo paupertas exulis incommodum habet: nullum enim tam inops exilium est, quod non alendo homini abunde fertile sit. An vestem, an domum desideraturus est exul? Si hæc quoque ad vsum tantum desiderabit, neque tectum ei deerit, neque velamen. Æque enim exigue tegitur corpus quam alitur. Nihil homini datura quod necessarium sciebar, fecit operosum. Si desiderat saturatam multo conchylio purpuram, intextam auro, variisque coloribus distinctam & artibus, non fortunæ iste vitio, sed suo pauper est. etiam si illi quicquid amisit, restitueris, nihil ages. Plus enim restituto deerit ex

eo quod cupit, quam exuli ex eo quod habuit. Si desiderabit aureis fulgentem vasis supellectilem, & antiquis nominibus artificum argentum nobile; æs paucorum insania pretiosum, & seruarum turbam, quæ quamuis magnam domum angustet, iumentorum corpora differta & coacta pinguescere, & nationum omnium lapides: ista congerantur licet, nunquam explebūt inexplebilem animum, non magis quam vllus sufficiet humor ad satiandum eum cuius desiderium non ex inopia, sed ex æstu ardentium viscerum oritur. non enim sitis illa, sed morbus est. Nec hoc in pecunia tantum aut alimentis euenit. Eadem natura est in omni desiderio, quod non ex inopia, sed ex vitio nascitur. qnicquid illi congesseris, non finis erit cupiditatis, sed gradus. Qui continebit itaque se intra naturalem modum, paupertatem non sentiet: qui naturalem modum excedet, eum in summis opibus quoque paupertas sequetur. Necessariis rebus exilia sufficiunt: superuacuis nec regna. Animus est qui diuites facit. hic in exilia sequitur, & in solitudinibus asperrimis, cum quantum satis est sustinendo corpori, inuenit, ipsis bonis suis abundat, & fruitur. Pecunia nihil ad animum pertinet, non magis quam ad deos immortales omnia ista quæ imperita ingenia & nimis suis corporibus addicta suspiciunt. Iapides, aurum & argentum, & magni leuatique mensarum orbes, terrena sunt pondera: quæ non potest amare sincerus animus, ac naturæ suæ memor, leuis ipse, & quandocunque emissus fuerit, ad summa emicaturus interim, quantum per moras membrorum & hanc circumfusam grauem sarcinam licet, celeri & volucri cogitatione diuina perlustrat. Ideoque nec exulare vnquam potest liber, & diis cognatus, & omni mundo omnique æuo par. Nam cogitatio eius circa omne cœlum, & in omne præteritum futurumque tempus immittitur. Corpusculum hoc, custodia & vinculum animi, huc atque illuc iactatur. In hoc supplicia, in hoc latrocinia, in hoc morbi exercentur. Animus quidem ipse sacer & æternus est, cui possit non injici manus.

Cap. XII. Nec me putes ad eleuanda incommoda paupertatis, quam nemo grauem sentit nisi qui putat vti tantum præceptis sapientum. Primum, aspice, quanto

maior

maior pars sit pauperum, quos nihilo notabis tristiores solicitioresque diuitibus: immo nescio an eo lætiores sint, quo animus eorum in pauciora distrahitur. Transeamus à pauperibus: eamus ad locupletes. quam multa sunt tempora, quibus pauperibus similes sunt? Circumcisæ sunt peregrinantium sarcinæ: & quotiescunque festinationem necessitas exigit, comitum turba dimittitur. Militantes quotam partem rerum suarum secum habent? cum omnem apparatum castrensis disciplina submoueat. Nec tantum condicio illos temporum, aut locorum inopia pauperibus exæquat. Sumunt quosdam dies, cum iam illos diuitiarum tædium cœpit, quibus humi cœnent, & remoto auro argentoque, fictilibus vtantur. Dementes, hoc quod aliquando concupiscunt, semper timent. O quanta illos caligo mentium, quanta ignorantia veritatis exercet, qui fugiunt quod voluptatis causa imitantur. Me quidem, quotiens antiqua exempla respexi, paupertatis vti solatiis pudet. quoniam quidem eo temporum luxuria prolapsa est, vt maius viaticum exulum sit, quam olim patrimonium principum fuit. Vnum fuisse Homero seruum, tres Platoni, nullum Zenoni, à quo cœpit Stoicorum rigida, ac virilis sapientia, satis constat. Num ergo quisquam eos miseros vixisse dicet, vt non ipse miserrimus ob hoc omnibus videatur? Menenius Agrippa, qui inter patres ac plebem publicæ gratiæ sequester fuit, ære collato funeratus est. Attilius Regulus, cum Pœnos in Africa funderet, ad Senatum scripsit, mercenarium suum decessisse, & ab eo desertum esse rus: quod Senatui publice curari, dum abesset Regulus, placuit. Fuit tanti, seruum non habere, vt colonus eius populus R. esset. Scipionis filiæ ex ærario dotem acceperunt: quia nihil illis reliquerat pater. Æquum mehercules erat, populum R. tributum Scipioni semel conferre, cum à Carthagine semper exigeret. O felices viros puellarum, quibus populus R. loco soceri fuit. Beatioresne istos putas, quorum pantomimæ decies sestertio nubunt, quam Scipionem, cuius liberi à Senatu tutore suo in dotem æs graue acceperunt? Dedignatur aliquis paupertatem, cuius tam claræ imagines sunt? Indignatur exul aliquid sibi deesse, cum defuerit Scipioni dos, Regulo mercenarius, Menenio funus? cum omnibus illis idquod

deerat, ideo honestius suppletum sit, quia defuerat? His ergo aduocatis non tantum tuta est, sed etiam gratiosa paupertas.

Cap. XIII. Responderi potest: Quid artificiose ista diducis, quæ singula sustineri possunt, collata non possunt? Commutatio loci tolerabilis est, si tantum locum mutes: paupertas tolerabilis est, si ignominia absit, quæ vel sola opprimere animos solet. Aduersus hunc, quisquis me malorum turba terrebit, his verbis vtendum erit. Si contra vnam quamlibet partem fortunæ satis tibi roboris est, idem aduersus omnes erit. Cum semel animum virtus indurauit, vndique inuulnerabilem præstat. si auaritia dimisit, vehementissima generis humani pestis, moram tibi ambitio non faciet. Si vltimum diem non quasi pœnam, sed quasi naturæ legem aspicis, ex quo pectore mortis metum eieceris, in id nullius rei timor audebit intrare. Si cogitas, libidinem non voluptatis causa homini datam sed propagandi generis: quem non violauerit hoc secretum & infixum visceribus ipsius exitium, omnis alia cupiditas intactum præteribit. Non singula vitia ratio, sed pariter omnia prosternit, in vniuersum semel vincit. Ignominia tu putas quenquam sapientem moueri posse, qui omnia in se reposuit, qui ab opinionibus vulgi secessit? Plus etiam quàm ignominia est mors ignominiosa. Socrates tamen eodem illo vultu, quo aliquando solus triginta tyrannos in ordinem redegerat, carcerem intrauit, ignominiam ipsi loco detractutus. neque enim poterat carcer videri, in quo Socrates erat. Quis vsque eo ad conspiciendam veritatem excœcatus est, vt ignominiam putet M. Catonis fuisse, duplicem in petitione præturæ & consulatus repulsam? Ignominia illa præturæ & consulatus fuit, quibus ex Catone honor habebatur, Nemo ab alio contemnitur, nisi à se ante contemptus est. Humilis & proiectus animus sit isti contumeliæ opportunus: qui verò aduersus sæuissimos casus se extollit, & ea mala quibus alij opprimuntur, euertit, ipsas miserias infularum loco habet, quãdo ita affecti sumus, vt nihil æquè magnam apud nos admirationem occupet, quam homo fortiter miser. Ducebatur Athenis ad supplicium Aristides: cui quisquis occurrebat, deiiciebat oculos, & ingemiscebat, non

non tanquam in hominem iustum, sed tanquam in ipsam iustitiam animaduerteretur. Inuentus est tamen qui faciem eius inspueret. poterat ob hoc moleste ferre, quod sciebat neminem id ausurum puri oris. At ille absterſit faciem, & subridens ait comitanti se magistratui: Admone istum, ne postea tam improbe oscitet. Hoc fuit contumeliæ ipsi contumeliam facere. Scio quosdam dicere, contemptu nihil esse grauius, mortem ipsis potiorem videri. His ego respondebo, & exilium sæpe contemptione omni carere. Si magnus vir cecidit, magnus iacuit. Non magis illum putes contemni, quam cum ædium sacrarum ruinæ calcantur, quas religiosi æque ac stantes adorant.

CAP. XIV. QVONIAM meo nomine nihil habes, mater carissima, quod te in infinitas lacrymas agat, sequitur ut causæ tuæ te stimulent. Sunt autem duæ. nam aut illud te mouet, quod præsidium aliquod videris amisisse: aut, quod desiderium ipsum per se pati non potes. Prior pars mihi leuiter perstringenda est. Noui enim animum tuum, nihil in suis præter ipsos amantem. Viderint illæ matres; quæ potentiam liberorum muliebri impotentia exercent: quæ quia fœminis honores non licet gerere, per illos ambitiosæ sunt, quæ patrimonia filiorum & exhauriunt & captant, quæ eloquentiam commodando aliis fatigant. Tu liberorum tuorum bonis plurimùm gauisa es, minimum vsa. Tu liberalitati nostræ semper imposuisti modum, cum tuæ non imponeres. Tu filiafamilias locupletibus filiis vltro contulisti. Tu patrimonia nostra sic administrasti, vt tanquam de tuis laborares, tanquam alienis abstineres. Tu gratiæ nostræ, tanquam alienis rebus vtereris, peperciſti: & ex honoribus nostris nihil ad te nisi voluptas & impensa pertinuit. Nunquam indulgentia ad vtilitatem respexit. Non potes itaque erepto filio desiderare, quæ incolumi nunquam ad te pertinere duxisti.

CAP. XV. ILLO omnis consolatio mihi vertenda est, vnde vera vis materni doloris oritur. Ego complexu filij carissimi careo; non conspectu eius, non sermone fruor. Vbi est ille, quo viso tristem vultum relaxaui, in quo omnes sollicitudines meas deposui? Vbi colloquia, quorum in-

explebilis eram? vbi studia, quibus libentius quam fœmina, familiarius quam mater, intereram? Vbi ille occursus, vbi matre visa semper puerilis hilaritas? Adiicis istis loca ipsa gratulationum & conuictuum, &, vt necesse est, efficacissimas ad vexandos animos, recentis conuersationis notas. Nam hoc quoque aduersus te crudeliter fortuna molita est quod te ante tertium demum diem quam percussus sum, securam, nec quicquam tale metuentem aggredi voluit. bene nos longinquitas locorum diuiserat: bene aliquot annorum absentia huic te malo præparauerat: redisti, non vt voluptatem ex filio perciperes, sed ne consuetudinem perderes. Si multo antea fuisses, fortius tulisses, ipso interuallo desiderium molliente: si non recessisses, vltimum certe fructum biduo diutius videndi filium tulisses. Nunc crudele fatum ita composuit, vt nec fortunæ meæ interesses, nec absentiæ assueseeres. Sed quanto ista duriora sunt, tanto maior tibi virtus aduocanda est. & velut cum hoste noto, ac sæpe iam victo, acrius est congrediendum. Non ex intacto corpore tuo sanguis hic fluxit. per ipsas cicatrices percussa es. Non est quod vtaris excusatione nominis muliebris, cui pæne concessum est, immoderatum in lacrymas ius, non immensum tamen: & ideo Maiores decem mensium spatium lugentibus viros dederunt, vt cum pertinacia muliebris mœroris publica constitutione deciderent: non prohibuerunt luctus, sed finierunt. Nam & infinito dolore, cum aliquem ex carissimis amiseris, affici, stulta indulgentia est: & nullo, inhumana duritia. Optimum inter pietatem & rationem temperamentum est, & sentire desiderium & opprimere.

Cap. XVI. Non est quod ad quasdam fœminas respicias, quarum tristitiam semel sumptam mors finiuit. Nosti quasdam, quæ amissis filiis, imposita lugubria nunquam exuerunt. A te plus exigit vita ab initio fortior. non potest muliebris excusatio contingere ei, à quo omnia vitia muliebria afuerunt. Non te maximum sæculi malum impudicitia, in numerum plurium adduxit. Non gemma te, non margaritæ flexerunt: non tibi diuitiæ, vt ut maximum generis humani bonum, refulserunt: non te bene in antiqua & seuera institutam domo, periculosa etiam probris peiorum detorsit imitatio: non te fœcunditatis tuæ, quasi

quasi exprobraret ætatem, puduit. Nunquam morte aliarum, quibus omnis commendatio ex forma petitur, tua mescentem vterum abscondisti, quasi indecens onus, nec intra viscera tua conceptas spes liberorum elisisti. Non faciem lenociniis ac coloribus polluisti. nunquam tibi placuit vestis, quæ nihil amplius, quam vt nudam componeret: vnicum tibi ornamentum, pulcherrima, & nulli obnoxiæ ætati forma: maximum decus visa est pudicitia. Non potes itaque ad obtinendum dolorem muliebre nomen prætendere, ex quo te virtutes tuæ seduxerunt. tamen debes à fœminarum lachrymis abesse, quantum, à vitiis. Ne feminæ quidem te sinent intabescere vulneri tuo, sed leuioti necessario mærore cito defunctam, iubebunt exurgere: si modo illas intueri voles fœminas, quas conspecta virtus inter magnos viros posuit. Corneliam ex duodecim liberis ad duos fortuna redegit. Si numerare funera Corneliæ velles, amiserat decem: si æstimare, amiserat Gracchos. Flentibus tamen circa se, & fatum eius execrantibus interdixit, ne fortunam accusarent, quæ sibi filios Gracchos dedisset. Ex hac fœmina debuit nasci, qui diceret in concione: Tu matri meæ maledicas, quæ me peperit? Multo mihi videtur animosior vox matris. Filius magno æstimabat Gracchorum natales: mater & funera. Rutilia Cottam filium secuta est in exilium, & vsque eo fuit indulgentia constricta, vt mallet exilium pati, quam desiderium: nec ante in patriam, quam cum filio rediit. Eundem iam ruducem, & in Republ. florentem tam fortiter amisit, quam secuta est: nec quisquam lacrymas eius post elatum filium notauit. In expulso virtutem ostendit, in amisso prudentiam. Nam & nihil illam à pietate deterruit, & nihil in tristitia superuacua stultaque detinuit. Cum his te numerari fœminis volo, quarum vitam semper imitata es, earum in coërcenda comprimadaque ægritudine optime sequeris exemplum. Scio rem non esse in nostra potestate, nec vllum affectum seruire: minime verò eum qui ex dolore nascitur. Ferox enim, & aduersus omne remedium contumax est. Volumus eum interim obruere, & deuorare gemitus: per ipsum tamen compositum fictumque vultum lacrymæ profunduntur. Ludis interim aut gladiatoribus animum occupamus. Ac

illum inter ipsa quibus auocatur spectacula, leuis aliqua desiderij nota subibit. Ideo melius est illum vincere, quam fallere. Nam qui aut delusus voluptatibus, aut occupationibus abductus est, resurgit, & ipsa quiete impetum ad sæuiendum colligit. At qui rationi cessit, in perpetuum componitur. Non sum itaque monstraturus illa, quibus vsos multos esse scio, vt peregrinatione te vel longa detineas, vel amœna delectes, vt rationum accipiendarum diligentia, patrimonij administratione multum occupes temporis, vt semper nouo te aliquo negotio implices. Omnia ista ad exiguum momentum prosunt: nec remedia doloris, sed impedimenta sunt. Ego autem malo illum desinere quam decipi. Itaque illo te duco, quo omnibus qui fortunam fugiunt, confugiendum est, ad liberalia studia: illa sanabunt vulnus tuum, illa omnem tristitiam tibi euellent. His etsi nunquam assuescis, nunc vtendum erat: sed quantum tibi patris mei antiquus rigor permisit, omnes bonas artes non quidem comprehendisti, attigisti tamen. Vtinam quidem virorum optimus, pater meus, minus maiorum cõsuetudini deditus, voluisset te sapientum præceptis erudiri potius quam imbui. Non parandum tibi nunc contra fortunam esset auxilium, sed proferendum, propter istas quæ literis non ad sapientiam vtuntur, sed ad luxuriam instituuntur, minus est indulgere studiis passus. beneficio tamen rapacis ingenij plus quam pro tempore hausisti. Iacta sunt disciplinarum omnium fundamenta. Nunc ad illas reuertere, tutam te præstabunt illæ, consolabuntur illæ, delectabunt illæ: si bona fide animum tuum intrauerint. nunquam amplius intrabit dolor, nunquam solicitudo, nunquam afflictiones irritæ, superuacua vexatio: nulli horum patebit pectus tuum. Nam ceteris vitiis iam pridem clusum est. Hæc quidem certissima præsidia sunt, & quæ sola te fortunæ eripere possint: sed quid dum in illum portum quem studia promittunt, perueneris, adminiculis quibus innitaris opus est, volo interim solatia tua tibi ostendere. Respice fratres meos: quibus saluis, fas tibi non est accusare fortunam. In vtroque habes quod te diuersa virtus delectet: alter honores industria consecutus est: alter sapienter contempsit. Acquiesce alterius filij dignitate: alterius quiete, vtriusque pietate. Noui fratrum meorum

inti-

intimos affectus. alter in hoc dignitatem excolit, vt tibi ornamento sit : alter in hoc se ad tranquillam quietamque vitam recepit, vt tibi vacet. Bene liberos tuos & in auxilium & in oblectamentum fortuna disposuit potes alterius dignitate defendi, alterius otio frui Certabunt in te officiis : & vnius desiderium, duorum pietate supplebitur. Audacter possum promittere : nihil tibi deerit, præter numerum. Ab his ad nepotes quoque respice, Marcum blandissimum puerum, ad cuius conspectum nulla potest durare tristitia : nihil tam magnum, nihil tam recens in cuiusquam pectore fuerit, quod non circumfusus ille permulceat. Cuius non lactymas illius hilaritas supprimat? cuius non contractum solicitudine animum illius argutiæ soluant? quem non in iocos vocabit illa lasciuia? quem non in se conuertet & abducet infixum cogitationibus; illa neminem satiatura garrulitas? Deos oro contingat hunc habere nobis superstitem : In me omnis fatorum crudelitas lassata consistat : quicquid matri dolendum fuit, in me transierit : quicquid auiæ, in me. Floreat reliqua in suo statu turba. nihil de orbitate, nihil de conditione mea querar. Fuerim tantum, nihil amplius delituræ domus, piamentum. Tene in gremio tuo cito tibi daturam pronepotes Nouatillam : quam sic in me transtuleram, sic mihi assciperam, vt possit videri, quod me amisit, quamuis saluo patre, pupilla. hanc & pro me dilige. abstulit illi nuper fortuna matrem : tua potest efficere pietas, vt perdidisse se matrem doleat tantum, non & sentiat. nunc mores eius compone, nunc formam. Altius præcepta descendunt, quæ teneris imprimuntur ætatibus. Tuis assuescat sermonibus. Ad tuum fingatur arbitrium. multum illi dabis, etiamsi nihil dederis præter exemplum. Hoc iam tibi sollemne officium pro remedio erit. Non potest animum piè dolentem à solicitudine auertere, nisi aut ratio, aut honesta occupatio. Numerarem inter magna solatia patrem quoque tuum, nisi abesset : nunc tamen ex affectu tuo, quod illius interfit cogita : intelliges, quanto iustius sit te illi seruari quam mihi impendi. quoties te immodica vis doloris inuaserit, & sequi se iubebit, patrem cogita. cui tu quidem tot nepotes pronepotesue dando effecisti ne vnica esses : consummatio tamen ætatis actæ felici-

ter in te vertitur. Illo viuo, nefas est te quod vixeris queri.

CAP. XVII. MAXIMVM adhuc solatium tuum tacueram, sororem tuam, illud fidelissimum pectus tibi, in quod omnes curæ tuæ pro indiuiso transferuntur, illum animum omnibus nobis maternum. Cum hac tu lacrymas tuas miscuisti, in huius primum respirasti sinu. Illa quidem affectus tuos semper sequitur. In mea tamen persona non pro te dolet: illius manibus in vrbem perlatus sum. illius pio maternoque nutricio per longum tempus æger conualui. Illa pro quæstura mea gratiam suam extendit: & quæ ne sermonis quidem aut claræ salutationis sustinuit audaciam, pro me vicit indulgentia verecundiam. Nihil illi seductum vitæ genus, nihil modestia, in tanta fœminarum petulantia rustica, nihil quies, nihil secreti & ad otium repositi mores obstiterunt, quo minus pro me etiam ambitiosa fieret. Hæc est, mater carissima, solatium quo reficiaris. Illi quantum potes te iunge, illius arctissimis amplexibus alliga. Solent mœrentes ea quæ maximè diligunt, fugere, & libertatem dolori suo quærere. Tu ad illam te, & quicquid cogitaueris, confer: siue seruare habitum istum voles, siue deponere, apud illam inuenies vel finem dolori tuo, vel comitem. sed si prudentiam perfectissimæ fœminæ noui, non patietur te nihil profuturo mœrore consumi, & exemplum tibi suum, cuius ego etiam spectator fui, narrabit. Carissimum virum amiserat, auunculum nostrum, cui virgo nupserat, in ipsa nauigatione: tulit tamen eodem tempore & luctum, & metum. euictisque tempestatibus corpus eius naufraga euexit. O quam multarum egregia opera in obscuro iacent. Si huic illa simplex admirandis virtutibus contigisset antiquitas, quanto ingeniorum certamine celebraretur vxor, quæ oblita imbecillitatis, oblita etiam firmissimis metuendi maris, caput suum periculis pro sepultura obiecit, & dum cogitat de viri funere, nihil de suo timuit? Nobilitatur carminibus omnium, quæ se pro coniuge vicariam dedit. hoc amplius, discrimine vitæ sepulchrum viro quærere; maior est amor, qui pari periculo minus redimit. Post hoc nemo miratur, quod per sedecim annos, quibus maritus eius Ægyptum obtinuit, nunquam in publico conspecta est. Neminem pro-

prouincialem domum suam admisit: nihil à vito petiit, nihil à se peti passa est. Itaque loquax & ingeniosa in contumelias præfectorum prouincia, in qua etiam qui vitauerunt culpam, non effugerunt infamiam, velut vnicum sanctitatis exemplum suspexit: & quod illi difficillimum est, cui etiam periculosi sales placent, omnem verborum licentiam continuit: & hodie similem illi, quamuis nunquam speret, semper optat. Multum erat, si per sedecim annos illam prouinciam probasset: plus est, quod ignorauit. Hæc non ideo refero, vt eius laudes exequar, quas circumscribere est, tam parcè transcurrere: sed vt intelligas, magni animi esse fœminam, quam non ambitio, non auaritia, comites omnis potentiæ & pestes, vicerunt: non metus mortis eam, exarmata naui naufragium suum spectantem, deterruit, quo minus exanimi viro hærens, quæreret, non quemadmodum inde exiret, sed quemadmodum efferret. Huic parem virtutem exhibeas oportet, & animũ à luctu recipias, & id agas, ne quis te putet partus tui pœnitere. Cæterum quia necesse est, cum omnia feceris, cogitationes tamen tuas subinde ad me recurrere, nec quenquam nunc ex liberis tuis frequentius tibi obuersari: non quia illi minus cari sint, sed quia naturale est, manum sæpius ad id referre quod doleat: qualem me cogites, accipe. Lætum & alacrem, velut optimis rebus: sunt autem optimæ, quum animus omnis cogitationis expers operibus suis vacat, & modo se leuioribus studiis oblectat, modo ad considerandam suam vniuersique naturam, veri auidus insurgit. Terras primum, situmque earum quærit. Deinde conditionem circumfusi maris, cursusque eius alternos & recursus: tunc quicquid inter cælum terrasque plenum formidinis interiacet, perspicit, & hoc tonitribus, fulminibus, ventorum flatibus, ac nimborum niuisque & grandinis iactu tumultuosum spatium, tum peragratis humilioribus ad summa prorumpit, & pulcherrimo diuinorum spectaculo fruitur: æternitatisque suæ memor, in omne quod fuit, futurumque est omnibus sæculis, vadit.

L. ANNÆI SENECÆ AD LVCIVM NATVRALIVM QVÆSTIONVM LIBER PRIMVS.

PRAEFATIO.

QVANTVM inter philosophiam interest, Lucili virorum optime, & ceteras artes: tantum interesse existimo in ipsa philosophia, inter illam partem quæ ad homines, & hanc quæ ad Deos spectat. Altior est hæc, & animosior: multum permisit sibi, non fuit oculis contenta. Maius esse quiddam suspicata est, ac pulchrius, quod extra conspectum natura posuisset. Denique tantum inter duas interest, quantum inter Deum & hominem. Altera docet, quid in terris agendum sit: altera, quid agatur in cælo. Altera errores nostros discutit, & lumen admouet, quo discernantur ambigua vitæ: altera multo hanc caliginem in qua volutamur excedit, & è tenebris ereptos, illo perducit, vnde lucet. Equidem tunc naturæ rerum gratias ago, cùm illam non ab hac parte video, quæ publica est, sed in secretiora eius intraui: cùm disco, quæ vniuersi materia sit, quis auctor, aut custos: quid sit Deus, totus in se intendat, an ad nos aliquando respiciat: faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque decernere, & ex lege fatorum aliquid derogare: an maiestatis deminutio sit, & confessio erroris, mutanda fecisse. Necesse est enim ei eadem placere, cui nisi optima placere non possunt.

possunt. Nec ob hoc minus liber & potens est: ipse enim est necessitas sua. Nisi ad hæc admitteret, non fuerat operæpretium nasci. Quid enim erat, cur in numero viuentium me positum esse gauderem? An vt cibos & potiones percolarem? vt hoc corpus cæsurum ac fluidum, periturumque nisi subinde implearur, farcirem, & viuerem ægri ministeri? vt mortem tuerem, cui omnes nascimur? Detrahe hoc inæstimabile bonum. non est vita tanti, vt sudem, vt æstuem. O quam contempta res est homo, nisi supra humana se erexerit. Quamdiu cum affectibus colluctamur, quid magnifici facimus? Etiam si pauperiores sumus, portenta vincimus. Quid est cur suspiciamus nosmetipsos, quia dissimiles deterrimis sumus? Non video quare sibi placeat, qui robustior est valetudinario. Multum interest inter vires & bonam valetudinem. Effugisti vitia animi: non est tibi frons ficta, nec in alienam voluntatem sermo compositus, nec cor inuolutum, nec auaritia, quæ quicquid omnibus abstulit, sibi ipsi negat: nec luxuria pecuniam turpiter amittens quam turpis reparet: nec ambitio, quæ te ad dignitatem nisi per indigna non ducet. Nihil adhuc consecutus es. Multa effugisti: te nondum. Virtus enim quam affectamus magnifica est. Non quia per se beatum est, malo caruisse, sed quia animum laxat, ac præparat ad cognitionem cœlestium, dignumque efficit qui in consortium Dei veniat. Tunc consummatum habet plenumque bonum sortis humanæ, cum, calcato omni malo, petit altum & in interiorem naturæ sinum venit. Tunc iuuat inter sidera ipsa vagantem, diuitum pauimenta ridere, & totam cum auro suo terram: non illud tantum dico quod egessit, & signandum dedit, sed & illud quod in occulto seruat posterorum auaritiæ. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & tonsiles siluas, & deriuata in domos flumina, quam totum circumeat mundum, & terrarum orbem superne despiciens, angustum, & magna ex parte oportunum mari etiam ea parte qua extat, late squalidum & aut vstum aut rigentem, sibi ipse ait: Hoc est punctum quod inter tot gentes ferro & igni diuiditur? O quam ridiculi sunt mortalium termini. Vltra Istrum Darius non exeat: Scy-

mo Thraeas includat: Parthis obstet Euphrates: Danubius Sarmatica ac Romana disterminet: Rhenus Germaniæ modum faciat: Pyrenæus medium inter Gallias & Hispanias iugum extollat. Inter Ægyptum & Æthiopas harenarum inculta vastitas iaceat. Si quis formicis det intellectum hominis, nónne & illæ vnam aream in multas prouincias diuident? Cum te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modo vlteriora explorantem, modo à lateribus affusum libebit dicere:

It nigrum campis agmen.

Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium. quid illis & nobis interest nisi exigui mensura corpusculi? Punctum est illud in quo nauigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis: minima, etiam cum illis vtrinque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur: at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne deterserit, & expeditus leuisque ac contentus modico emicuit. Cum illa tetigit, alitur, crescit: ea velut vinculis liberatus, in originem redit. Et hoc habet argumentum diuinitatis suæ, quod illum diuina delectant, nec vt alienis interest, sed vt suis. Securè spectat occasus siderum atque ortus, & tam diuersas concordantium vias. Obseruat vbi quæque stella primum lumen ostendat, vbi culmen eius summum, qua cursus sit, quousque descendat. Curiosus spectator excutit singula, & quærit. Quid ni quærat? Scit illa ad se pertinere. Tunc contemnit domicilij prioris angustias. Quantum enim est, quod ab vltimis litoribus Hispaniæ vsque ad Indos iacet? Pauciſſimorum dierum spatium, si nauem suus ventus impleuit. At illa regio cælestis per tringinta annos velociſſimo sideri viam præstat, nusquam resistenti, sed æqualiter cito. Illic demum discit quod diu quæsiuit. Illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? Mens vniuersi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia, opus suum & extra & intra tenet. Quid ergo interest inter naturam Dei, & nostram? Nostri melior pars, animus est: in illo nulla

nulla pars extra animum. Totius ratio est: cùm interim tantus error mortalia teneat, vt hoc quo neque formosius est quicquam, nec disposítius, nec in proposito constantius, existiment homines fortuitum & casu volubile, ideoque tumultuosum inter fulmina, nubes, tempestates, & cetera quibus terræ ac tetris vicina pulsantur. Nec hæc intra vulgum dementia est, sed sapientiam quoque professos contigit. Sunt qui putent, sibi ipsis animum esse, & quidem prouidum ac dispensantem singula, & sua & alina: hoc autem vniuersum, in quos nos quoque sumus, expers esse consilij, & aut fetri temeritate quadam, aut natura nesciente quid faciat. Quàm vtile existimas istas cognoscere, & rebus terminos ponere? quantum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an data vtatur: vtrum idea materiæ prius superuenit, an materia ideæ: Deus quicquid vult efficiat, an in multis rebus illum tractanda destituant, & à magno artifice praua formentur multa, non quia cessat ars, sed quia id in quo exercetur, sæpe inobsequens arti est. Hæc inspicere, hæc discere, his incumbere, nónne transilire est mortalitatem suam, & in meliorem transcribi sortem? Quid tibi, inquis, ista proderunt? si nihil aliud, hoc certè sciam, omnia angusta esse. Sed hæc deinde.

CAP. I. NVNC ad propositum veniam opus. Audi quid de ignibus philosophia velit, quos aër transuersos agit. Magna vi illos excuti argumentum est, quod obliqui feruntur, & prærapida celeritate. Apparet illos non ire, sed proiici. Ignium multæ variæque facies sunt. Aristoteles quoddam genus illorum Captam vocat. Si me interrogaueris, quare: prior mihi rationem reddas oportet, quare Hædi vocentur. Si autem, quod commodissimum est, conuenerit inter nos, ne alter alterum interroget, Quid dicit ille? satius erit de re ipsa quærere, quam mirari, quid ita Aristoteles globum ignis appellauerit Capram. Talis fuit forma eius, qui bellum aduersus Perseum Paulo gerente lunari magnitudine apparuit. Nos quoque vidimus non semel flammam ingentis pilæ specie, quæ tamen in ipso cursu suo dissipata est. Vidimus circa diui Augusti excessum simile prodigium. Vidimus cùm de Seiano actum est. Nec Germanici mors sine denuntiatione tali

fuit. Dices mihi. Ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes deos mortium signa præmittere, & quicquam esse in terris tam magnum, quod perire mundus sciat? Erit aliud isti rei tempus. Videbamus, an certus omnium retum ordo ducatur, & alia alijs ita complexa sint, vt quod antecedit, aut causa sit sequentium, aut signum. Videbimus, an diis humana sint curæ, an series ipsa, quid factura sit, certis rerum noris nuntiet. Interim illud existimo, huiusmodi ignes existere, aëre vehementius trito, cum inclinatio eius in alteram partem facta est, & non cessit, sed intra se pugnauit. Ex hac vexatione nascuntur trabes & globi & faces & ardores. At cum leuius collisus, & (vt ita dicam) strictus est, minora lumina excutiuntur, crinemque volantia sidera ducunt. Tunc ignes tenuissimi iter exile designant, & cœlo produnt. Ideo nulla sine huiusmodi spectaculis nox est. Non enim opus est ad efficienda ista magno aëris motu. Denique, vt breuiter dicam, eadem ratione fiunt ista, qua fulmina, sed vi minore. Quemadmodum nubes mediocriter collisæ, fulgurationes efficiunt: maiore impetu pulsæ, fulmina. Aristoteles eiusmodi rationem reddit. Varia & multa terrarum orbis expirat, quædam humida, quædam sicca, quædam algentia, quædam concipiendis ignibus idonea. Nec mirum est, si terris omnis generis & varia euaporatio est: cum in cœlo quoque non vnus appareat color rerum, sed acrior sit caniculæ tubor, Matris remissior, Iouis nullus, in lucem puram nitore perducto. Necesse est ergo in magna copia corpusculorum quæ terræ eiectant, & in superiorem agunt partem, aliqua in nubes peruenire alimenta ignium, quæ non tantum collisa possint ardere, sed etiam afflata radijs solis. Nam apud nos quoque stramenta sulphure aspersa ignem ex interuallo trahunt. Veri ergo simile est, talem materiam intra nubes congregatam facile succendi, & maiores minoresve ignes existere, prout illis fuit plus aut minus virium. Illud enim stultissimum est existimare, aut stellas decidere aut transilire, aut aliquid illis auferri & abradi: nam si hoc fuisset, iam defuissent. Nulla enim nox est, qua non plurimæ ire, & in diuersum videantur abduci. Atqui, quo solent, quæque inueniuntur loco. Magnitudo sua singulis constat. Sequitur ergo, vt infra illas ista nascantur: & cito inter-

intercidant, quia sine fundamento sunt & sede certa. Quare ergo etiam non interdiu transferuntur? Quid si dicam stellas interdiu non esse, quia non apparent? Quemadmodum illæ latẽt, & solis fulgore obumbrantur: sic faces quoque transcurrunt etiam interdiu; sed abscondit eas diurni luminis claritas. Si quando tamen tanta vis emicuit, vt etiã aduersus diem vindicare sibi suum fulgorem possint, apparent. Nostra certè ætas non semel vidit diurnas faces, alias ab oriente in occidentem versas, alias ob occasu in ortum. Argumentum tempestatis nauræ putant, cum multæ trãsuolant stellæ, quod si signum ventorum est, ibi venti sunt, id est, in aëre qui medius inter lunam & terram est. In magna tempestate apparent, quasi stellæ velo insidentes. Adiuuari se tunc periclitantes existimant Pollucis & Castoris numine. Causa autem melioris spei est, quod iam apparet frangi tempestatem, & desinere ventos. Aliquando feruntur ignes, non sedent. Gylippo Syracusas petenti visa est stella super ipsam lanceam constitisse. In Romanorum castris visa sunt ardere pila, ignib. scilicet in illa delapsis: qui sæpe fulminum more animalia ferire solent & arbusta; & si minore vi mittuntur. defluunt tantum & insident, non feriant nec vulnerant. Alij inter nubes eliduntur, alij sereno, si aër ad exprimendum ignem aptus fuit. Nam sereno quoque cælo aliquando tonat, ex eadem causa, qua nubilo aëre inter se collisо. Qui etiam si est lucidior ac siccior, coïre tamen & facere corpora quædam similia nubibus potest, quæ percussa reddant sonum. Quandoque igitur fiunt trabes, quandoque clypei, & vastorum imagines ignium, vbi in talem materiam incidit similis causa, sed maior.

CAP. II. VIDEAMVS nunc, quemadmodum fiat is fulgor qui sidera circumnectit. Memoriæ proditum est, quo die diuus Augustus vrbem, ex Apollonia reuersus, intrauit, circa solem visum coloris varij circulum, qualis esse in arcu solet: hunc Græci halo vocant, quem nos dicere coronam aptissime possumus. Quemadmodum fieri dicatur, exponam. Cum in piscinam lapis missus est, videmus in multos orbes aquam discedere, & fieri primum angustissimum orbem, deinde latiorem, ac deinde alios maiores, donec euanescat impetus, & in planiciem immotarum aquarum soluatur. Tale quiddam cogitemus

fieri etiam in aëre, cùm spissior factus, plagam sentire potest, lux solis aut lunæ vel cuiuslibet sideris incurrens, recedere illum in circulos cogit. Nam humor, & aër, & omne quod ex ictu formam accipit, in talem habitum impellitur, qualis est eius quod impellit. Omne autem lumen rotundum est: ergo & aër in hunc modum percussus lumine, exibit. Ob hoc tales splendores Græci areas vocauere: quia ferè terendis frugibus laca destinata, sunt rotunda. Nos autem non existimemus istas, siue areæ, siue coronæ sint, in vicinia siderum fieri: plurimum enim absunt, quamuis cingere ea & coronare videantur. Non longè à terra fit talis effigies: quam visus noster solita imbecillitate deceptus, circa ipsum sidus putat positam, In vicinia autem solis & stellarum nihil tale potest fieri: quia illic æther tenuis est. Nam formæ crassis demum spissisque corporibus imprimi solent: in subtilibus non habent vbi consistant, aut hæreant. In balneis quoque circa lucernam tale quiddam aspici solet, ob aëris densi obscuritatem: frequentissimè autem austro, cùm cælum maximè graue & spissum est. Nonnunquam paulatim diluuntur & desinunt, nonnunquam ab aliqua parte rumpuntur: & inde ventum nautici expectant, vnde contextus coronæ perit. Si enim à septentrione discesserit, Aquilo erit: si ab occidente, Fauonius; quod argumentum est, intra eam partem cæli has fieri coronas: intra quam venti quoque solent. Superiora autem non habent coronas: quia ne ventos quidem. His argumentis & illud adjice, nunquam coronam colligi, nisi stabili aëre & pigro. Aliter non solet aspici. Nam qui stat aër, impelli & deduci, & in aliquam faciem fingi potest. Is autem quid fluit, nec feritur quidem lumine. Non enim formatur, nec resistit: quia prima quæque pars eius dissipatur. Nunquem ergo vllum sidus talem sibi effigiem circondabit, nisi cùm aër erit densus atque immotus, & ob hoc custodiens incidentem in se rotundi lineam luminis, nec sine causa, Repete enim exemplum, quod paulo ante proposui. Lapillus in piscinam aut lacum & aliquam alligatam aquam missus, circulos facit innumerabiles: & hoc idem non facit in flumine. Quare? quia omnem figuram, fugiens aqua disturbat. Idem ergo in aëre euenit,

nit, vt ille qui manet, possit figurari: at ille qui rapitur & currit, non det sui potestatem, & omnem ictum venientemque formam exturbet. Hæ, de quibus dixi, coronæ, cum delapsæ sunt æqualiter, & in semetipsis euanuerint, significatur aëris quies & otium & tranquillitas. Cum ab vna parte cesserunt, illinc ventus est vnde funduntur. Si ruptæ pluribus locis sunt, tempestas fit. Quare id accidat, ex his quæ iam expositi, intelligi potest. Nam si facies vniuersa subsedit, apparet temperatum esse aëra, & sic placidum. Si ab vna parte intercisa est, apparet inde aëra incumbere: & ideo illa regio ventum dabit. At cum vndique & concerpta & lacerata est, manifestum est à pluribus partibus in illam impetum fieri, & inquietum aëra hinc atque illinc affilire. Itaque ex hac inconstantia cœli, tam multa tentantis & vndique laborantis, futura tempestas & ventorum prælium apparet. Hæ coronæ noctibus fere circa lunam & alias stellas notantur, interdiu raro: adeo vt quidam ex Græcis negauerint eas omnino fieri, cum illos historiæ coarguant. Causa autem raritatis hæc est, quod solis fortius lumen est, & aër ipse agitatus ab illo, calefactus solutior est: lunæ autem inertior vis est, & ideo à circumposito aëre facilius sustinetur, quod sidera cetera infirma sunt, nec perrumpere aëra vi sua possunt. Excipitur itaque illorum imago, & in materia solidiore ac minus cedente versatur. Debet enim aër nec tam spissus esse, vt excludat ac submoueat à se lumen immissum, nec tam tenuis & solutus, vt nullam venientibus radiis moram præbeat. hæc noctibus temperatura contingit, cum sidera coniectum aëra luce leui non pugnaciter nec aspere fuerint, spissioremque, quam solet esse interdiu, inficiunt.

CAP. III. AT contra arcus in nocte non fit, nisi admodum raro: quia luna non habet tantum virium, vt nubes transeat, & illis colorem suum indat, qualem accipiunt sole perstrictæ. Sic enim formam arcus discoloris efficiunt: quia aliæ partes in nubibus tumidiores sunt, aliæ submissiores: quædam crassiores, quam vt solem transmittant: aliæ imbecilliores, quam vt excludant. Hæc inæqualitas alternis lucem vmbramque permiscet, &

exprimit illam mirabilem arcus varietatem. Altera causa eiusmodi arcus redditur. Videmus, cum fistula aliquo loco rupta est, aquam per tenue foramen elidi: quæ sparsa contra solem oblique positum, faciem arcus repræsentat. Idem videbis accidere, si quando volueris obseruare fullonem: cum os aqua impleuit, & vestimenta rediculis ducta leuiter aspergit, apparet varios edi colores in illo aëre aspersо, quales in arcu fulgere solent. Huius rei causam in humore esse ne dubitaueris: Non fit enim vnquam arcus, nisi nubilo. Sed quæramus quomodo fiat. Quidam aiunt esse aliqua stillicidia, quæ solem transmittant: quædam magis coacta, quam vt transluceant: itaque ab illis fulgorem reddi, ab his vmbram, & sic vtriusque intercursu effici arcum, in quo pars fulgeat, quæ solem recipit, pars obscurior sit, quæ excludit, & ex se vmbram proximis facit. Hoc ita esse quidam negant: poterat enim verum videri, si arcus duos tantum haberet colores, & si ex lumine vmbraque constaret.

Sed nunc diuersi niteant cum mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.
Vsque adeo quid tangit idem est. tamen vltima distant.

Videmus in eo aliquid flammei, aliquid lutei, aliquid cærulei, & alia in picturæ modum subtilibus lineis ducta, vt ait Poëta; vt an dissimiles colores sint, scire non possis, nisi cum primis extrema contuleris. Nam commissura decipit, vsque adeo mira arte naturæ, quòd à simillimis cœpit, in dissimilia desinit. Quid ergo istic duo colores faciunt luminis atque vmbræ, cum innumerabilium ratio reddenda sit? Quidam ita existimant arcum fieri. dicunt in ea parte in qua pluit, singula stillicidia pluuiæ cadentis singula specula esse: à singulis ergo imaginem reddi solis. Deinde multas imagines, immo innumerabiles, & deuexas, & in præceps transeuntes confundi. Itaque & arcum esse multarum imaginum solis confusionem. Hoc sic colligunt, Pelues, inquiunt, mille die sereno pone, & omnes habebunt imaginem solis. In singulis foliis dispone singulas guttas: singulæ habebunt imaginem solis. At contrà ingens stagnum non habebit nisi imaginem vnam. Quare? quia omnis circumscripta leuitas & circundata suis finibus, specu-

speculum est. Itaque piscinam ingentis magnitudinis, insertis parietibus diuide, totidem illa habebit imagines solis, quot lacus habuerit. Relinque illam sicut est diffusa: semel tibi imaginem reddet. Nihil refert quam exiguus sit humor aut lacus. Si circumseptus est, speculum est. Ergo stillicidia illa infinita, quæ imber cadens defert, totidem specula sunt, totidem solis facies habent. Hæ contra intuenti perturbatæ apparent: nec dispiciuntur interualla, quibus singula distant, spatio prohibente discerni. Deinde pro singulis apparet vna facies turbida ex omnibus. Aristoteles idem iudicat. Ab omni, inquit, leuitate acies radios suos replicat. Nihil autem leuius aqua & aëre. Ergo etiam ab aëre spisso visus noster in nos redit. Vbi verò hebes & infirma est acies, quolibet aëris ictu deficit. Quidam hoc genere valetudinis laborant, vt ipsi sibi videantur occurrere, vt ibique imaginem suam cernant. Quare? quia infirma vis oculorum non potest ne proximum quidem sibi aërem perrumpere, sed resistit. Itaque quod in aliis efficit densus aër, in his facit omnis. Satis enim valet qualiscunque, ad imbecillam aciem repellendam: longe autem, magis visum nostrum nobis remittit, qui crassior est, & peruinci non potest, sed radios luminum nostrorum moratur, & eo vnde exierint, reflectit. Ergo cùm multa stillicidia sint, totidem specula sunt. Sed quia parua sunt, solis colorem sine figura exprimunt. Deinde cum in stillicidiis innumerabilibus, & sine interuallo cadentibus reddatur idem color, incipit facies esse non multarum imaginum intermissarum, sed vnius longæ atque continuæ. Quomodo, inquis, tu mihi multa millia istic imaginum esse dicis, vbi nullam video? Et quare cùm solis color vnus sit, imaginum diuersus est? Vt & hæc quæ proposuisti, refellam, & alia quæ non minus refellenda sunt illud dicam oportet: nihil acie nostra fallacius, non tantum in his à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas summouet, sed & his quoque quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum aspicientibus multo maiora sunt. Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Ad ipsum solum reuertere: hunc quem toto orbe terrarum maiorem probat

rario, acies nostra sic contraxit, vt sapientes viri pedalem esse contenderint. Quem velocissimum omnium esse scimus, nemo nostrum videt moueri: nec ire credemus, nisi appareret isse. Mundum ipsum præcipiti velocitate labentem, & ortus occasusque intra momentum temporis reuoluentem, nemo nostrum sentit procedere. Quid ergo miraris, si oculi nostri imbrium stillicidia non separant, ingenti spatio intuentibus minutarum imaginum discrimen interit? Illud esse dubium nulli potest, quin arcus imago solis sit, roscida & caua nube concepta. Quod ex hoc tibi apparet. Nunquam non aduersa soli est, sublimis aut humilis, prout ille se submisit, aut sustulit contrario motu. Illo enim descendente altior est, alto depressior. Sæpe talis nubes à latere solis est, nec arcum efficit, quia non ex recto imaginem trahit. Varietas autem nō ob aliam causam fit, quam quia pars coloris à sole est, pars à nube illa: humor autem modo cæruleas lineas, modo virides, modo purpuræ similes, & luteas aut igneas dicit, duobus coloribus hanc varietatem efficientibus, remisso, & intento. Sic enim & purpura eodem conchylio non in vnum modū exit. Interest quamdiu macerata sit, crassius medicamentum an aquarius traxerit, sæpius mersa sit & excocta, an semel tincta. Non est ergo mirum, cum duæ res sint, sol & nubes, id est, corpus & speculum, si tam multa genera colorum exprimuntur, quæ in multis generibus possunt aut incitari, aut relangueſcere. Alius enim est color ex igneo lumine, alius ex obtuso & leniore. In aliis rebus vaga inquisitio est, vbi non habemus quod manu tenere possimus, & late coniectura mittenda est: hic apparet duas causas esse arcus, solem, nubemque, quia nec sereno vnquam fit, nec ita nubilo, vt sol lateat. Ergo vtique ex his est, quorum vnum sine altero non est.

CAP. IV. IAM illud accedit, quod æque manifestum est, speculi ratione imaginem reddi: quia nunquam nisi ex contrario redditur, id est, nisi ex altera parte steterit quod apparet, ex altera quod ostendit. Rationes quæ non persuadent, sed cogunt, à geometris adferuntur: nec dubium cuiquam relinquitur, quin arcus imago solis sit male expressi, ob vitium figuramque speculi. Non interim tentemus alias probationes. Inter argumenta sic nascentia

arcus

arcus pono, quod celerrime nascitur: igneum enim variumque corpus cœlo intra momentum subtexitur, & æquè celeriter aboletur, nihil autem tam cito redditur, quam à speculo imago. Non enim facit quidquam, sed ostendit. Parianus Artemidorus adiicit, & quale genus nubis esse debeat, quod talem solis imaginem reddit. Si speculum, inquit, concauum feceris quod sit sectæ pilæ pars, si extra medium constiteris, quicunque iuxta te steterint, vniuersi à te videbuntur, propiores tibi quam speculo. Idem inquit, euenit, cum rotundam & cauam nubem inuemur à latere vt solis imago à nube discedat, propiorque nobis sit, & in nos magis conuersa. Color igitur igneus à sole est: cæruleus à nube, ceteri vtriusque mixturæ.

CAP. V. CONTRA hæc illa dicuntur. De speculis duæ opiniones sunt: alij cum in his simulacra cerni putant, id est corporum figuras, à nostris corporibus emissas ac separatas: alij imagines aiunt non esse in speculo, sed ipsa aspici corpora, retorta oculorum acie, & in se rursus reflexa. Nunc nihil ad rem pertinet, quomodo videamus, quodcunque videmus: sed quomodo imago similis debet è speculo reddi. Quidnam est tam dissimile, quam sol & arcus, in quo neque color, neque figura solis, neque magnitudo apparet? Arcus enim longior ampliorque est, longeque ea parte, qua fulget, rubicundior quam sol; ceteris vero coloribus diuersus. Deinde cum velis speculum æri comparare, des oportet mihi eandem leuitatem corporis, eandem æqualitatem, eundem nitorem. Atqui nullæ nubes habent similitudinem speculi, per medias sæpe transimus, nec in illis nos cerminus. Qui montium summa conscendunt, spectant nubem, nec tamen imaginem suam in illa cernunt. Singula stillicidia, singula specula sunt. Concedo: sed illud nego, ex stillicidiis constare nubem. Habet enim quædam ex quibus fieri stillicidia possunt, non ipsa. Nec aquam quidem habet nubes, sed materiam futuræ aquæ. Concedam etiam tibi & guttas innumerabiles in nubibus esse, & illas faciem reddere: non tamen omnes vnam reddunt, sed singulæ singulas. Deinde inter se specula coniunge, in vnam imaginem non coibunt: sed quæque particula in se rei similitudinem claudet. Sunt quædam specula ex multis minutisque composita: quibus si vnum

ostenderis hominem, populus apparet vnaquaque parte faciem suam exprimente. Hæc cum sint coniuncta & simul collocata, nihilominus seducunt imagines suas, & ex vno turbam efficiunt. ceterum cæteruam illam non confundunt, sed diremptam in facies singulas distrahunt. arcus vno circumscriptus est ductu: vna totius est facies. Quid ergo? non & aqua, rupta fistula, sparsa, & ore excussa, habere quiddam simile his quos videmus in arcu, coloribus solet? Verum est: sed non ex hac causa, ex qua tu videri vis, quia vnaquæque stilla recipit imaginem solis. Citiùs enim cadunt stillæ, quam vt concipere imaginem possint. Standum est, vt id quod imitantur, excipiant. Quid ergo fit? Colorem non imaginem ducunt; alioquin, vt ait Nero Cæsar desertissime,

Colla Cytheriaca splendent agitata columba.

& variis coloribus pauonum ceruix, quoties aliquo deflectitur, nitet. Nunquid ergo dicemus specula eiusmodi plumas, quorum omnis inclinatio in colores nouos transit? Non minus nubes diuersam speculis naturam habent, quam aues quas retuli, & Chameleontes, & reliqua animalia: quorum color aut ex ipsis mutatur, cum ira vel cupidine accensa, cutem suam variant, humore suffuso, aut positione lucis, quam prout rectam vel obliquam receperint, ita colorantur. Quid enim simile speculis habent nubes: cum illa non perluceant, hæ transmittant lucem? illa densa & cocta, hæ raræ sint: illa eiusdem materiæ tota, hæ diuersis temere compositæ, & ob hoc discordes, nec diu cohæsuræ? Præterea videmus, ortu solis partem quandam cæli rubere; videmus nubes aliquando ignei coloris. Quid ergo prohibet, quomodo hunc colorem vnum accipiunt solis occursu, sic multos ab illis trahi, quamuis non habeant speculi potentiam. Modo, inquit, inter argumenta ponebas, semper arcum contra solem excitari, quia nec à speculo quidem imago redderetur, nisi aduerso. Hoc, inquit, commune nobis est. Nam quemadmodum opponendum est speculo, id, cuius imaginem in se transferat: sic, vt nubes infici possint, ita solis ad hoc opus est radiorum idoneus ictus. Hæc dicuntur ab iis qui videri volunt nubem colorari. Posidonius, & hi qui speculari ratione effici iudicant visum, hoc respondent: Si vllus esset in arcu color,

lor, permaneret; & videretur eo manifestius quo propius. Nunc imago arcus ex longinquo clara est: interit, cum in vicino est. Huic contradictioni non consentio, cum ipsam sententiam probem. Quare? dicam. Quia coloratur quidem nubes: sed ita, vt color eius non vndique appareat. Nam ne ipsa quidem vndique apparet. Nubem enim nemo, qui in ipsa est, videt. Quid ergo mirum, si color eius non videtur ab eo, à quo ipsa non visitur? Atqui quamuis ipsa non videatur, est: ergo & color. Ita non est argumentum falsi coloris: quia idem apparere accedentibus desinit. Idem enim in ipsis euenit nubibus: nec ideo falsæ sunt, quia non videntur. Præterea cum dicitur tibi, nubem sole esse suffectam, non dicitur tibi colorem illum immixtum esse velut duro corpori ac stabili & manenti, sed & fluido & vago, & nihil amplius quam per breuem speciem recipienti. Sunt etiam quidam colores qui ex interuallo vim suam ostendunt. Purpuram Tyriam, quo melior saturiorque est, eo oportet altius teneas, vt fulgorem suum ostendat. Non tamen ideo non habet illa colorem: quia quem optimum habet, non quomodocunque explicetur, ostendit. In eadem sententia sum, qua Posidonius, vt arcum iudicem fieri nube formata in modum concaui speculi & rotundi, cui forma sit partis è pila sectæ. Hoc probari, nisi geometræ adiuuerint, non potest: qui argumentis nihil dubij relinquentibus docent, solis illam esse effigiem, non similem. Neque enim omnia ad verum specula respondent. Sunt quæ videre extimescas: tanta deformitate corruptam faciem visentium reddunt, seruata similitudine in peius. Sunt quæ cum videres, placere tibi vires tuæ possint: in tantum lacerti crescunt, & totius corporis supra humanam magnitudinem habitus augetur. Sunt quæ dextras facies ostendant, sunt quæ siniſtras, sunt quæ torqueant vel euertant. Quid ergo mirum est, eiuscemodi speculum quo solis species vitiosa reddatur, in nube quoque fieri?

CAP. VI. INTER cetera argumenta & hoc erit, quod nunquam maior arcus dimidio circulo apparet: & quod eo minor est, quo altior est sol.

Et bibit ingens Arcus,

vt ait Virgilius noster, cum aduentat imber: sed non eadem, vndecunque apparuit, minas affert. A meridie ortus magnam vim aquarum vehet. Vinci enim non potuerunt valentissimo sole: tantum est illi virium. Si circa occasum resulsit, rorabit, & leuiter impluet. Si ab ortu circave surrexit, serena promittit. Quare tamen si imago solis est arcus, longe ipso sole maior apparet? Quia est alicuius speculi natura talis, vt maiora multo quam videat, ostendat, & in portentosam magnitudinem augeat formas: alicuius inuicem talis est, vt minuat. Illud mihi dic, quare in orbem eat facies, nisi orbi redditur? Dices fortasse, vnde sit ille color varius: vnde talis figura sit, non dices, nisi aliquod exemplar, ad quod formetur, ostenderis. Nullum autem aliud, quam solis est, à quo fatearis illi colorem dari: sequitur vt detur & forma. Denique inter me & te conuenit, colores illos quibus regio cœli depingitur, à sole esse. Illud vnum inter nos non conuenit: tu dicis illum colorem esse, ego, videri. Qui siue est, siue videtur à sole, tu non expedies quare subito desinat, cum omnes fulgores paulatim discutiantur. Pro me est & repentina eius facies, & repentinus interitus. Proprium enim est speculi hoc, quod non per partes struitur, quod apparet, sed statim totum fit. Æque cito omnis imago in illo aboletur, quam componitur. Nihil enim aliud ad ista efficienda vel remouenda opus est, quam ostendi & abduci. Non est propria in ista nube substantia, nec corpus, sed mendacium, & sine re similitudo. Vis scire hoc ita esse? Desinet arcus, si obtexeris solem. Oppone, inquam, soli alteram nubem: huius varietas peribit. At maior est aliquanto arcus, quam sol. Dixi modo, fieri specula quæ multiplicent omne corpus quod imitantur. Illud adiiciam, omnia per aquam videntibus longe esse maiora. Litteræ, quamuis minutæ & obscuræ, per vitream pilam aqua plenam, maiores clariorésque cernuntur. Poma formosiora quam sint videntur, si innatant vitro. Sidera ampliora per nubem aspicienti videntur: quia acies nostra in humido labitur, nec apprehendere quod vult, fideliter potest. Quod manifestum fiet, si poculum impleueris aqua, & in id conieceris annulum. Nam cum in ipso fundo iaceat annulus, facies eius in summo aquæ redditur. Quicquid videtur per humorem, longe

longe amplius vero est. Quid mirum, maiorem reddi imaginem solis, quæ in nube humida visitur, cum de causis duabus hoc accidat: quia in nube est aliquid vitro simile quod potest perlucere, est aliquid & aquæ, quam si nondum habet, tamen iam apparet eius natura, in quam ex sua vertatur?

CAP. VII. QVONIAM inquis, vitri fecisti mentionem, ex hoc ipso contra te argumentum sumam. Virgula solet fieri vitrea, stricta, vel pluribus angulis in modum clauæ torosa. hæc si ex transuerso solem accipit, colorem talem qualis in arcu videri solet, reddit: vt scias hic non imaginem solis esse, sed coloris imitationem ex repercussu. In hoc argumento multa sunt pro me Primum, quod apparet quiddam leue esse debere, simile speculo, quo solem repercutiat: deinde, quod apparet non fieri vllum colorem, sed speciem falsi coloris, qualem (vt dixi) columbarum ceruix & sumit & ponit, vtcunque deflectitur. hoc autem & in speculo est, cuius nullus videtur color, sed simulatio quædam coloris alieni. Vnum tamen hoc soluendum est, quod non visitur in illa virgula solis imago, cuius bene exprimendæ capax non est. Ita conatur quidem reddere imaginem, quia leuis est materia, & ad hoc habilis; sed non potest, quia enormiter facta est. Si apte fabricata foret, totidem redderet soles, quot habuisset insecturas. Quæ quia non discernuntur inter se, non satis in vicem speculi nitent: inchoant tantum imagines, nec exprimunt: & ob ipsam viciniam turbant, & in speciem coloris vnius adducunt.

CAP. VIII. AT, quare arcus non implet orbem, sed dimidia pars eius videtur cum plurimum porrigitur incuruaturque? Quidam ita opinantur. Sol cum sit multo altior nubibus, à superiore tantum illas percuit parte. sequitur vt inferior pars earum non tangatur lumine. Ergo cum ab vna parte solem accipiant, vnam partem eius tantum imitantur, quæ nunquam dimidia maior est. Hoc argumentum parum potens est. Quare? quia quamuis sola superiori parte sit, totam tamen percutit nubem Ergo & tingit? Quid ni? cum radios transmittere soleat; & omnem densitatem perrumpere. Deinde contrariam rem proposito suo dicunt. Nam si superior est sol, & ideo tan-

cum superiori parti nubium affunditur, nunquam terræ tenus descendit arcus. Atqui vsque in humum dimittitur. Præterea nunquam non contra solem est arcus. Nihil ad rem pertinet, supra infrave sit: quia totum, quod contra est, latus verberatur. Deinde aliquando arcum & occidens facit, cum certe ex inferiore parte nubes ferit, terris propinquus. Atqui & tunc dimidia pars est, quamuis solem nubes ex humili & sordido accipiant. Nostri qui sic in nube, quomodo in speculo, lumen reddi volunt, nubem cauam faciunt, & sectæ pilæ partem: quæ non potest totum orbem reddere, quia ipsa est pars orbis. Proposito accedo, argumento non consentio. Nam si in concauo speculo tota facies oppositi orbis exprimitur, & in semiorbe nihil prohibet aspici totam pilam; etiamnum diximus circulos apparere soli lunæque in similitudine arcus circumdatos: quare in illis circulus iungitur, in arcu nunquam? Deinde quare semper concauæ nubes solem accipiunt, nec aliquando planæ & tumentes? Aristoteles ait post autumnale æquinoctium qualibet hora diei arcum fieri, æstate non fieri, nisi aut incipiente aut inclinato iam die. Cuius rei causa manifesta est. Primum quia medio die sol calidissimus nubes euincit: nec potest ab his imaginem suam recipere, quas scindit. At matutino tempore, & vergens ad occasum, minus virium habet: & ideo à nubibus & sustineri, & repercuti potest. Deinde cum arcum facere non soleat, nisi aduersus his, in quibus facit, nubibus: cum breuiores dies sunt, semper obliquus est. Itaque qualibet diei parte, etiam cum altissimus est, habet aliquas nubes, quas ex aduerso ferire potest. At temporibus æstiuis supra nostrum verticem fertur. Itaque medio die excelsissimus terras rectiore aspicit linea, quam vt vllis nubibus possit occurri. Omnes enim tunc sub se habet.

CAP. IX. NVNC dicendum est de virgis, quas minus pictas variasque, & æque pluuiarum signa solemus accipere. In quibus non multum operæ consumendum est: quia virgæ nihil aliud quam imperfecti arcus sunt. Nam facies quidem illis est picta, sed nihil curuati habent. In rectum iacent. Fiunt autem iuxta solem fere in nube humida & iam se spargente. Itaque idem est in illis qui arcu co-

lor,

lor, tantum figura mutatur: quia nubium quoque, inquibus extenduntur, alia est.

CAP. X. SIMILIS varietas in coronis est: sed hoc differunt, quod coronæ vbique fiunt, vbicunque sidus est: arcus non nisi contra solem: virgæ non nisi in vicinia solis. Possum & hoc modo differentiam omnium reddere. Coronam si diuiseris, arcus erit: si direxeris, virga. In omnibus color multiplex est ex cæruleo fuluoque varius. Virgæ soli tantum adiacent. Arcus solares lunaresque omnes sunt. Coronæ omnium siderum.

CAP. XI. ALIVD quoque virgarum genus apparet cum radij per angusta foramina nubium tenues, intenti distanteſque inter se diriguntur, & ipsi signa imbrium sunt. Quomodo nunc me hoc loco geram? Quid eas vocem? imagines solis? Historici soles vocant & binos ternosq; apparuisse memoriæ tradunt Græci parœlia appellãt: quia in propinquo ferè à sole visuntur, aut quia accedunt ad aliquam similitudinem solis. Non enim totum imitantur, sed imaginem eius, figuramque. Cæterum nihil habent ardoris, hebetes ac languidi. His quod nomen imponimus? An facio quod Virgilius, qui dubitauit de nomine, deinde id de quo dubitauerat, posuit?

& quo te nomine dicam,
Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.

Nihil ergo prohibet illas parœlia vocari. Sunt autem imagines solis, in nube spissa, & vicina in modum speculi. Quidam parelion ita definiunt. Nubes rotunda & splendida similisque soli. Sequitur enim illum, nec vnquam longius relinquitur, quam fuit cum apparuerit. Num quis nostrum miratur, si solis effigiem in aliquo fonte, aut placido lacu vidit? Non, vt puto. Atqui tam in sublimi facies eius potest, quam inter nos, reddi: si modo idonea est materia, quæ reddat.

CAP. XII. QVOTIENS defectionem solis volumus deprehendere, ponimus pelues, quas aut oleo aut pice implemus: quia pinguis humor minus facile turbatur, & ideo quas recipit imagines, seruat. Apparere autem imagines non possunt, nisi in liquido & immoto. Tunc solemus notare, quemadmodum se luna soli opponat, vt illum tanto maiorem, subiecto corpore abscondat, modo ex

parte, si ita contigit vt latus occurrerit; modo totum Hæc dicitur perfecta defectio, quæ stellas quoque ostendit, & intercipit lucem: tunc scilicet, cum vterque orbis sub eodem libramento stetit. Quemadmodum ergo vtriusque imago in terris aspici potest: ita in aëre, cũ sic coactus aër & limpidus constitit, vt faciem solis acciperet, quam & aliæ nubes accipiunt, sed transmittunt si aut mobiles sunt, aut raræ, aut sordidæ. Mobiles enim spargunt illam, raræ emittunt, sordidæ turpesque non sentiunt, sicut apud nos imaginem maculosa non reddunt.

Cap. XIII. Solent & bina fieri parelia, eadem ratione. Quid enim impedit quo minus tot sint, quot nubes fuerunt aptæ ad exhibendam effigiem solis? Quidam in illa sententia sunt, quoties duo simulacra talia existunt, vt iudicent vnum esse solis, alterum imaginis. Nam apud nos quoque cum plura specula deposita sunt ita, vt alteri sit conspectus alterius, omnia implentur, & vna imago à vero est, ceteræ imaginum effigies sunt. Nihil enim refert quid sit quod speculo ostendatur. Quicquid enim videt, reddit. Ita illic quoque in sublimi, si nubes sors aliqua dispositit, vt inter se aspiciant, altera nubes solis imaginem, altera imaginis reddit. Debent autem hæ nubes, quæ hoc præstant, densæ esse, leues, splendidæ planè naturæ solis. Ob hoc omnia quæ huiusmodi simulacra, candida sunt & similia lunaribus circulis: quia ex percussu obliique accepto sole resplendent. Nam si infra solem nubes fuerit, & propior, ab eo dissipatur: longe autem posita, radios non remittit, nec imaginem efficit: Quia apud nos quoque specula cum à nobis procul abducta sunt, faciem non reddunt, quia acies nostra non habet vsque ad nos recursum. Pluuiarum autem & hi soles (vtar enim historica lingua) indicia sunt: vtique si à parte Austri constiterint, vnde maximæ nubes ingraueſcunt: cum vtrinque solem cinxit talis effigies (si Arato credimus) tempestas surgit.

Cap. XIV. Tempvs est, alios quoque ignes percurrere, quorum diuersæ figuræ sunt. Aliquando emicat stella, aliquando ardores sunt, aliquando & hærentes, nonnunquam volubiles. Horum plura genera conspiciuntur. Sunt enim velut corona cingente introrsus ignes. Cæli re-

li recessus est similis effossæ in orbem speluncæ. Sunt Pithiæ, cum magnitudo vasti rotundique ignis dolio similis, vel fertur, vel in vno loco flagrat. Sunt Chasmata, cum aliquando cœli spatium discedit, & flammam dehiscens velut in abdito ostentat. Collores quoque horum omnium plurimi sunt. Quidam ruboris acerrimi, quidam euanidæ ac leuis flammæ, quidam candidæ lucis, quidam micantes, quidam æqualiter & sine eruptionibus aut radijs fului. Videmus ergo,

Stellarum longos à tergo albescere tractus.

Hæc velut stellæ exiliunt & transuolant, videnturque longum ignem porrigere, propter immensam celeritatem: cum acies nostra non discernat transitum earum, sed quacunque concurrerunt, id totum ignem credat. Tanta enim est velocitas motus, vt partes eius non dispiciantur, sed tantum summa prendantur. Intelligimus magis, qua appareat stella, quam qua eat. Itaque velut igne continuo, totum iter signat: quia visus nostri tarditas non subsequitur momenta currentis, sed videt simul & vnde exilierit, & quo peruenerit. Quod fit in fulmine, longus nobis videtur ignis eius: quia cito spatium suum transilit, & oculis nostris occurrit vniuersum per quod deiectus est. At ille non est extenti corporis per omne qua venit: neque tam longa & extenuata in impetum valent. Quomodo ergo prosiliunt? Attritu aëris ignis incensus, vento præceps impellitur, non semper tamen veno attritúve fit. Nonnunquam ex aliqua opportunitate aëris nascitur. Multa enim sunt in sublimi, sicca, calida, terrena, inter quæ oritur, & pabulum suum subsequens defluit; ideoque velociter rapitur. At quare color diuersus est? Quia refert, quale sit id quod incenditur, & quam vehemens quo incenditur. Ventum autem significat eiusmodi lapsus, & quidem ab ea parte qua erumpit.

Cap. XV. Fvlgores, inquis, quomodo fiunt, quos Græci selas appellant? Multis, vt aiunt, modis. Potest illos vētorum vis edere, potest superioris cœli feruor. Nam cū latè fusus sit ignis, inferiora aliquando, si sunt idonea accendi, corripit. Potest stellarum motus cursu suo excitare ignem & in subiecta transmittere? Quid porro? non potest fieri, vt aër vim igneam vsq; in æthera elidat, ex qua fulgor

ardorve sit stellæ vel similis excursus? Ex his fulgoribus quædam in præceps eunt, similia prosilientibus stellis: quædam certo loco permanent, & tantum lucis emittunt, vt fugent tenebras, & diem repræsentent, donec consumpto alimento, primum obscuriora sint, deinde flammæ modo, quæ in se cadit, per assiduam diminutionem redigantur in nihilum. Ex his quædam in nubibus apparent, quædam supra nubes, cum aër spissus, ignem, quem propior terris diu pauerat, vsque in sidera expressit. Harum aliqua non patiuntur moram, sed transcurrunt aut extinguuntur subinde qua reluxerant. Hi fulgores dicuntur, quia breuis facies illorum & caduca est, nec sine iniuria decidens: sæpe enim fulminum noxas ediderunt. Ab his tecta videmus icta, quæ astrapoplecta Græci vocant. At quibus longior mora & fortior ignis est, motumque cæli sequens, aut qui proprios cursus agunt, Cometas nostri putant: de quibus dicendum est. Horum genera sunt pogoniæ, lampades, & cyparissæ, & alia omnia: quorum ignis in exitu sparsus est. Dubium an inter hos ponantur trabes, & pithiæ, quæ raro sunt visæ. Multa enim conglobatione ignium indigent, cum ingens illorum orbis aliquando matutini amplitudinem solis exuperet. Inter hæc ponas licet, & quod frequenter in historijs legimus, cælum ardere visum: cuius nonnunquam tam sublimis ardor est, vt inter ipsa sidera videatur: nonnunquam tam humilis, vt speciem longinqui incendij præbeat. Sub Tiberio Cæsare cohortes in auxilium Ostiensis coloniæ cucurrerunt, tanquam conflagrantis: cum cœli ardor fuisset per magnam partem noctis parum lucidus, crassi fumidique ignis. De his nemo dubitat quin habeant flammam quam ostendunt: certa illis substantia est. De prioribus quæritur, de arcu dico & coronis, an decipiant aciem, & mendacio constent: an illis quoque verum sit quod apparet. Nobis non placet, in arcu aut coronis subesse aliquid corporis certi, nihil enim iudicauimus in speculis, nisi fallaciam esse, nihil aliud quam alienum corpus mentientibus. Non enim est in speculo, quod ostenditur. Alioquin non exiret, nec alia protinus imagine obduceretur: nec innumerabiles modo interirent, modo exciperent formæ. Quid ergo? Simulacra

lacra ista sunt, & inanis veterum corporum imitatio: suntque ista à quibusdam ita composita, vt possint detorquere in paruum. Nam (vt dixi) sunt specula, quæ faciem prospicientium obliquent: sunt qua in infinitum augeant, & humanum habitum excedant modumque nostrorum corporum.

CAP. XVI. Hoc loco volo tibi narrare fabellam, vt intelligas, quam nullum instrumentum irritandæ voluptatis libido contemnat, & ingeniosa sit ad incitandum furorem suum. Hostius quidam fuit obscænitatis vsque in scænam productæ. Hunc diuitem auarum sestertium millies seruum diuus Augustus indignum vindicta iudicauit, cum à seruis occisus esset: tamen non pronuntiauit iure cæsum videri. Non erat ille tantummodo ab vno sexu impurus, sed tam virorum quam fœminarum auidus fuit. Fecitque specula eius notæ, cuius modo retuli, imagines longè maiores reddentia, in quibus digitus brachij mensuram & longitudine & crassitudine excederet. Hæc autem ita disponebat, vt cum virum ipsum pateretur, auersus omnes admissarij sui motus in speculo videret, ac deinde falsa magnitudine ipsius membri tanquam vera gauderet. In omnibus quidem balneis agebat ille dilectum, & aperta mensura legebat viros: sed nihilominus mendaciis quoque insatiabile malum delectabat. I nunc, dic, speculum mundiciarum causa repertum. Fœda dicta sunt, quæ portentum illud lacerandum ore suo dixerit feceritque, cum illi specula ab omni parte opponerentur, vt ipse flagitiorum suorum spectator esset: & quæ secreta quoque conscientia premuntur, & quæ accusatus quisque feciſſe se negat, non in os tantum sed in oculos suos ingereret. At hercules scelera conspectum suum reformidant. In perditis quoque, & ad omne dedecus expositis; tenerrima est oculorum verecundia. Ille autem, quasi parum esset, inaudita & incognita pati, oculos suos ad illa aduocauit: nec quantum peccabat videre contentus, specula sibi per quæ flagitia sua diuideret disponeretque, circumdedit; & quia non tam diligenter intueri poterat cum compressus erat, & caput merserat, inguinibusque alienis obhæserat, opus suum sibi per imagines offerebat. Speculabatur illam libidinem oris sui,

spectabat sibi admissos pariter in omnia viros. Nonnunquam inter marem & fœminam distributus, & toto corpore patientiæ expositus, spectabat nefanda: Quidnam homo impurus reliquit quod in tenebris faceret? Non pertimuit diem, sed ipsos concubitus portentosos sibi ipse ostendit, sibi ipse approbauit. Quid? non putas, eo ipso habitu voluisse pingi? Est aliqua etiam prostitutis modestia, & illa corpora, publico obiecta ludibrio, aliquid quo infelix patientia lateat, obtendunt: adeo quodam modo lupanar quoque verecundum est. At illud monstrum obscœnitatem suam spectaculum fecerat, & ea sibi ostentabat, quibus abscondendis nulla satis alta nox est. Simul, inquit, & virum & fœminam patior: nihilominus illa quoque superuacua mihi parte, alicuius contumelia marem exerceo. Omnia membra stupris occupata sunt. Oculi quoque in partem libidinis veniant, & testes eius exactoresque sint. Etiam ea quæ ab aspectu corporis nostri positio submouit, arte visantur, ne quis me putet nescire quid faciam. Nihil egit natura, quod humanæ libidini ministeria tam maligna dedit, quod aliorum animalium concubitus melius instruxit. Inueniam quemadmodum morbo meo imponam & satisfaciam. Quo nequitiam meam, si ad naturæ motum pecco? Id genus speculorum circumponam mihi, quod incredibilem imaginum magnitudinem reddat. Si liceret mihi, ad verum ista perducerem: quia non licet, mendacio pascar. Obscœnitas mea plus quam capit, videat, & patientiam suam ipsa miretur. Facimus indignum. hic fortasse cito, & antequam hæc videret, occisus est. Ad speculum suum immolandus fuit.

CAP. XVII. DERIDEANTVR nunc philosophi, quod de speculi natura differant, quod inquirant, quid ita facies nostra nobis, & quidem in nos obuersa redditur. Quid sibi rerum natura voluit, quod cum vera corpora dedisset, etiam simulacra eorum aspici voluit. Quorsus pertinuit, hanc comparare materiam excipiendarum imaginum potentem. Non in hoc scilicet, vt ad speculum barbam faciemq; velleremus, aut vt faciem viri politemus. In nulla re illa negotium luxuriæ concessit: sed primum omnium, quia imbecilli oculi ad sustinendum cominus solem ignoraturi erant formam eius, hebetato illum lumine

ostendi-

ostendit. Quamuis enim cum orientem occidentemque contemplari liceat: tamen habitum eius, ipsum qui verus est, non rubentis, sed candida luce fulgentis nesciremus, nisi in aliquo nobis humore leuior & aspici facilior occurreret. Præterea duorum siderum occursum, quo interpolari dies solet, non videremus, nec scire possemus, quid esset, nisi liberius humi solis lunæque imagines videremus. Inuenta sunt specula, vt homo ipse se nosceret. Multa ex hoc consecuta, primo sui notitia, deinde & ad quædam consilium. Formosus, vt vitaret infamiam: deformis, vt sciret redimendum esse vitiis, quicquid corpori deesset: iuuenis, vt flore ætatis admoneretur, illud tempus esse discendi, & fortia audendi: senex, vt indecora canis deponeret, & de morte aliquid cogitaret. Ad hoc rerum natura facultatem nobis dedit, nosmetipsos videndi. Fons cuique perlucidus aut leue saxum imaginem reddit.

Nuper me in litore vidi,
Cum placidum ventis staret mare.

Qualem fuisse cultum putas ad hoc speculum se comentium? Ætas illa simplicior, & fortuitis contenta, nondum in vitium beneficium detorquebat, nec inuentum naturæ in libidinem luxumque rapiebat. Primo faciem suam cuique casus ostendit: deinde cum insitus sui mortalibus amor, dulcem aspectum formæ suæ faceret, sæpius ea despexere, in quibus prius effigies suas viderant. Postquam deterior populus ipsas subiit terras, effussurus obruenda, ferrum primo in vsu fuit: & id homines impune eruerant, si solum eruissent. Tunc demum alia terræ malla, quorum leuitas aliud agentibus speciem suam obtulit, quam hic in populo, ille in ære ad alios vsus comparato vidit. & mox proprius huic ministerio præparatus est orbis: nondum argenti nitor, sed fragilis vilisque materia. tunc quoque cum antiqui illi viri incondite viuerent, satis nitidi, si squalorem opere collectum aduerso flumine eluerent, cura comere capillum fuit, ac prominentem barbam depectere: & in hac re quisque sibi, alterique operam dabat inuicem. Coniugum quidem manu, crinis ille, quem effundere olim mos viris fuit, arrectabatur: sed illum sibi sine vllo artifice formosi quatiebant, non aliter quam iubam generosa animalia. Postea rerum iam potiente lu-

xuria, ſpecula totis paria corporibus auro argentoque cælata ſunt, denique gemmis adornata: & pluris vnum ex his fœminæ conſtitit, quàm antiquarum dos fuit illa, quæ publice dabatur imperatorum pauperum filiabus. An tu exiſtimas, ex auro nitidum habuiſſe Scipionis filias ſpeculum, cum illis dos fuiſſet æs graue? O paupertas felix, quæ tanto titulo locum fecit! Non feciſſet illis Senatus dotem, ſi habuiſſent. At quiſquis ille fuit, cui ſorori loco Senatus fuit, intellexit ſe accepiſſe dotem, quam fas non eſſet reddere. Iam libertinorum virgunculis in vnum ſpeculum non ſufficit illa dos, quam dedit Senatus pro Scipione. Proceſſit enim immodeſtius paulatim opibus ipſis inuitata luxuria & incrementum ingens vitia acceperunt. Adeoque omnia indiſcreta ſunt peruerſiſſimis artibus, vt quicquid mundus muliebris vocabatur, ſarcinæ viriles ſint: minus dico, etiam militares. Iam ſpeculum ornatus tantum cauſa adhibitum, nulli non vitio neceſſarium factum eſt.

LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

OMNIS de vniuerſo quæſtio in cæleſtia, ſublimia, & terrena diuiditur. Prima pars naturam ſiderum ſcrutatur, & magnitudinem, & formam ignium quib. mundus includitur: ſolidumne ſit cœlum, ac firmæ concretæq; materiæ, an ex ſubtili tenuiq́ue nexum: agatur, an agat: & infra ſe ſidera habeat, an in contextu ſui fixa: quemadmodum ſol anni vices ſeruet: an retro flectat: certa deinceps his ſimilia. Secunda pars tractat inter cœlum terramque verſantia. Hęc ſunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæcunq; aër facit, parituruc. Hæc ſublimia dicimus, quia editiora imis ſunt. Tertia illa pars de agris, terris, arbuſtis, ſatis, quærit, & (vt Iuriſconſultorum verbo vtar) de omnib. quæ ſolo continentur. Quomodo, inquis, de ter-

de terrarum motu quæstionem eo posuisti loco, quo de tonitruis fulguribusque dicturus es? Quia cum motus terræ fiat spiritu, spiritus autem sit aër agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in ea sede in qua illum natura disposuit. Dicam quod magis videbitur mirum: inter cælestia & de terra dicendum erit. Quare? inquis. quia cum propria terræ excutimus suo loco, vtrum lata sit & inæqualis, & enormiter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, & in orbem partes suas agat, alliget aquas, in aquis alligetur ipsa: animal sit, an iners corpus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quoties in manus venerint, terram sequentur & in imis collocabuntur. At vbi quæretur quis terræ sit situs, qua parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cœlumque posita sit, hæc quæstio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

CAP. II. QVONIAM dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam in commune sunt dicenda: & hoc primum præsumendum, inter ea corpora, à quibus vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc, & quare præcipiendum fuerit, scies, si paulo altius repetiero, & dixero aliquid esse continuum; aliquid commissum. Continuatio est partium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissura continuatio, & duorum inter se coniunctorum corporum tactus. Nunquid dubium est, quin ex his corporibus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis. Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sensum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam vnitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedite me poteram, si philosophorum lingua vti voluissem, vt dicerem vnita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud? si, quando dixero vnum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nulla ope externa, sed vnitate sua cohærentis. Ex hac nota corporum aër est.

CAP. III. OMNIA quæ in notitiam nostram cadere

possunt, mundus complectitur. Ex his quædem sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quod sit hoc, apertius faciam. Pars est nostri manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.

CAP. IV. SIC mundi pars est aër, & quidem necessaria, hic est enim qui cœlum terramque connectit: qui ima ac summa sic separat, vt tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia vtrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quicquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, vt animalia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est vniuersi: quia in consumationem totius assumptum: & quia non est sine hoc vniuersum. Vnum autem animal, & vna arbor quasi pars est: quia quamuis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aër autem, vt dicebam, & cœlo & terris cohæret. Vtrique innatus est. Habet autem vnitatem, quicquid alicuius rei natiua pars est. Nihil enim nascitur sine vnitate.

CAP. V. TERRA & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æque interroges, quære cœlum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quam sine illa vniuersum esse potest, quod cum his vniuersum est, ex quibus, id est tam ex illo, quam ex ista, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quicquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur, hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque vt in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum tui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inuasit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis extituri satis est.

CAP VI. AER continuus terræ est & sic appositus, vt statim ibi futurus sit, vnde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quicquid terra in alimentum misit,

misit, recipit: vt scilicet materia, non pars intelligi debeat. Et hoc omnis inconstantia tumultúsque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, vt puluerem struunt, plurimumque à vero recedunt. Nunquam enim contexti nisi per vnitatem corporis nisus est, cum partes consentire ad intensionem debeant, & conferre vires. Aër autem, si in atomos diuiditur, sparsus est. Teneri verò disiecta non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remissæ elatæque sunt, prout aër se concitauit. Quid enim est vox nisi intentio aëris, vt audiatur, linguæ formata percussu? Quid cursus & motus omnis? nonne intenti spiritus opera sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concitatus ipse se torsit, arbusta siluasque conuellit, & ædificia tota corripiens in altum, frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliqua pressura maiorem sonitum reddunt, quam qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quam ingentem vim per occultum agant paruula admodum semina, & quorum exilitas in commissura lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, vt ingentia saxa distrahant, & in momenta dissoluant; scopulos rupésque, radices minutissimæ ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quam intensio spiritus, sine qua nil validum, & contra quam nil validius est? Esse autem vnitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quam spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ intensio, nisi ex vnitate? Quæ vnitas, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillem, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quam spiritus intensio & vnitas?

CAP. VII. QVIDAM aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita vt illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod auibus in illo tam facilis motus, quod maxi-

mis minimisque per illum transcursus est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, vt semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περίστασιν appellant, quæ in aëre quoque sicut in aquis fit. Circumstant enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

CAP. VIII. NVNC autem esse quandam in rerum natura vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intentione vehementius est, & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quicquam ab alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est quod magis credatur, ex semetipso habere intensionem, quam spiritus? Hunc intendi quis negabit, cum viderit iactari terram cum montibus, tecta, murósque plures, & magnas cum populis vrbes, cum totis maria litoribus? Ostendit intensionem spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit, vox vna totas vrbes simul percutit, lumen non paulatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus.

CAP. IX. AQVA autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Nunquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cum intensione aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec vllum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quam spiritus. Huic se commodat: hoc inserto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcina depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quo minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustineretur. Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit: quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem qua ratione per parietum munimenta transmittitur, nisi quod solido quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nus-

quam

quam diuisus, sed per ipsa, quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & mediam altitudinem montium. per omnia ista prohibetur nobis esse peruius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus, Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media non circumfundit tantum, sed vtrinque cingit.

CAP. X. PERMEAT ab æthere lucidissimo aër, in terram vsque diffusus: agilior quidem, tenuiorque & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior grauiorque. frigidus per se & obscurus. lumen illi calorque aliunde sunt: sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima propter viciniam æternorum ignium, & illos tot motus siderum, assiduúmque cæli circumactum. Illa pars ima & vicina terris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitatemque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terratum habitu, qui multum secum calidi affert: deinde quia radij solis replicantur, & quousque redire potuerunt, replicato calore benignius fouent. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustísque ac satis, calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adiice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid teporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his submota, in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

CAP. XI. QVIA cum sic diuisus sit, ima sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit, plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Causas autem illius mutationis & inconstantiæ alias terra præbet, cuius positiones huc aut illo versæ, magna ad aëris tempe-

riem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum sequitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est. Sed & cæteræ quoque stellæ non minus terrena quam incumbentem spiritum terris afficiunt, & ortu suo occasuve contrario, modo frigora, modo imbres aliasque terrarum iniurias turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulminibus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quo facilius appareret, quid facere aut pati posset.

Cap. XII. Tria sunt ergo quæ accidunt, fulgurationes, fulmina, & tonitrua: quæ vna facta, serius audiuntur. Fulguratio ostendit ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) comminatio est, & conatio sine ictu: iaculatio cum ictu. Quædam, sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam, in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus fieri: etiamnum conuenit, & fulgurationes & fulminationes aut igneas esse, aut ignea specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubibus: quidam ad tempus fieri: nec prius esse, quam mitti. Nec inter illos quidem quid proferat ignem conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios solis intercurrentis recurrentisque, sæpius in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras aut illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu incluſa custodiant. Aristoteles multo ante ignem colligi non putat, sed eodem momento exilire, quo fiat. Cuius sententia talis est. Duæ mundi patres in imo iacent, terra & aqua: vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, tonitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbres & niues creat. Sed siccus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium vehementer impactarum à latere eliditur: deinde, vbi latius ferit nubes proximas, cum plaga & sono incutitur: qualis in nostris ignibus redditur, cum flamma vitio lignorum virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humi-

di se-

disecum, cum est conglobatus, rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paulo ante exprimi collisis nubibus dixi, impactus aliis, nec rumpi, nec exilire silentio potest. Dissimilis autem crepitus fit, ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ minorem. Cæterum illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui impetu accensus & varius. Ante autem videmus fulgurationem, quam sonum audiamus: quia oculorum velocior est sensus, & multum aures antecedit.

CAP. XIII. FALSAM autem esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cum tantumdem illic semper ardeat? Deinde nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit in igne purissimo, quo nihil est quod deprimatur; aut si vlla pars eius deciderit, in periculo totus est, quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod quotidie leuitas cadere prohibet, & in abdito suo tenet, graue, quomodo illic esse potuit vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de quib. quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia deprimit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuria illic cogitur, nihil rumpitur, nihil præter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodia mundi, summas sortitus oras, operas pulcherrime circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata non pugnant.

CAP XIV. Vos, inquam, dicitis, cum causas stellarum transuolantium redditis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superioribus locis ardore hic accendi. Sed plurimum interest, vtrum aliquis dicat ignem ex æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex ignea vi calorem in ea quæ subiecta sunt, transilire, an hic accendi. Non enim illinc ignis ca-

dit, quod non potest fieri, sed hic nascitur. Videmus certè apud nos latè incendio peragante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammam. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri simile, & summus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paulatim ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an hic iam æther sit.

Cap. XV. Quidam ex nostris existimant, aëra cum in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flammarum nouas: ipse enim se mouendo accendit, & quum densos compactosque nubium sinus dissipat, necessario vastum in tam magnorum corporum diruptione reddit sonum. Illa porro nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem: Sic quemadmodum ferro aliquid manus ad secandum confert: sed secare ferri est.

Cap. XVI. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulguratio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis, aquam concipere, & compressa vtrinque palma in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illic fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emittunt, & hoc ipso inflammant, & tormenti modo eliciunt. Nam baliſtæ quoque & scorpiones tela cum sono expellunt.

Cap. XVII. Quidam existimant ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur, ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus, tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & interciſa vadens, ipsa ignem fuga accendit.

Cap. XVIII. Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis ictæ sonus. Quare inæqualia sunt? Quia & ipse ictus inæqualis est. Quare & sereno tonat? Quia tunc quoque per crassum & siccum aëra

aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quod in flammam non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducentis se, corruentisque iactatio, languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cursus.

CAP. XIX. ANAXIMANDRVS ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora descendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cum illas intersecindit, fulget: & minor vis igniũ fulgurationes facit: maior, fulmina.

CAP. XX. DIOGENES Apolloniates ait quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit quæ ipsa antecedit & nuntiat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumq; sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumq; ab vtroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latũ, cum efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes & non exilire, si plurimarum acervo nubiũ, cum paucas perscidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetq; fulgorem & speciem, dum secuta in terra incendit. Adiice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus, & agat anto se, & à tergo trahat ventum, cum tam vasto ictu aëra inciderit. Itaq; omnia, antequã feriantur, intremiscunt vibrata vẽto, quẽ ignis ante se pressit.

CAP. XXI. DIMISSIS nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse, æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quàm flamma: futura fulmen, si plus viriũ habuisset. Non natura ista, sed impetu distãt. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpe incendiorum causa fulmen fuit. Siluæ illo cremantur, & vrbium partes: etiam quæ nõ percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam verò velut fuligine colorantur. Quid, quod omnib. fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramq; rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen non in terras vsque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, vsque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutius pertracto: sed vt ista cognata esse, &

eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmen est quiddam plus, quàm fulguratio. Vertamus istud Fulguratio est pænè fulmen.

CAP. XXII. QVONIAM constat esse vtramque rem ignem, videamus quem admodum apud nos fieri soleat ignis. Eadem enim ratione & supra fit, duobus modis: vno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, sicut cùm duo ligna inter se diutius trita sunt. Non omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc vsum nota pastoribus. Potest ergo fieri, vt nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus, quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium sit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo projicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est.

CAP. XXIII. SED fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter vrgente, ignem euocabunt, qui explendescat, nec exiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quàm ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perducerentur. Cùm autem aër mutabilis in ignem maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & cito interiturum, quia non ex solida materia oritur, nec in qua possit consistere. Transit itaque: tantumque habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est.

CAP. XXIV. QVOMODO, inquis, cùm dicas hanc ignis esse naturam, vt petat superiora, fulmen tamen terram petit? an falsum est quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter, atque deorsum. Vtrumque verum potest esse. Ignis enim natura in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendit. Sicut aqua natura defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium agerit, illo intenditur, vnde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eadem necessitate, qua excutitur. In his ignibus acci-

accidit quo arboribus, quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, vt etiam terram attingant: sed cùm permiseris, in locum suum exilient. Itaque non est quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quo velit, cœlum, id est, leuissimi cuiusque sedem, repetet: vbi est aliquid quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non natura, sed seruitus eius fit.

CAP. XXV. DICITIS, inquis, nubes attritas edere ignem, cùm sint humidæ, immo vdæ: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex nube quam ex aqua generari?

CAP. XXVI. IGNIS qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aër spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concesserò humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, immò ex ipso (quod magis mireris) humore. Quidam negauerunt in ignem quicquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, salua, quam continet, aqua, ignem parte aliqua sui reddere: vt sæpe alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed vbi valentior ignis quam humor est, vincit. Rursus vbi copia humoris exuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent virentia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exiguæ enim non resistit, nec ignem impedit. Quid ni? Maiorum nostrorum memoria, vt Posidonius tradit, cum insula in Ægæo mari surgeret, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam demum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quoties ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa reuoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat: partim exesæ, & in leuitatem pumicis versæ: nouissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ creuit. Idem nostra memoria, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc

retuli? vt appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vnde prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodorus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis ignis emersit. Quid si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flammarum vim non potuit comprimere: quanto minus in aëre extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeo res ista non adfert vllam moram, quæ contra causas igniũ sit: quos non videmus emicare, nisi impendente cœlo. serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis & nocte tranquilla fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, vnde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressius, in parte sincera puraque cœli visatur: sed fit in sordida.

CAP. XXVII. TONITRVA distinxere quidam ita v dicerent, vnum esse genus, cuius sit graue murmur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis videatur fieri, dicam. Cùm spiritum inter se clausere nubes, in concauis partibus earum volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Itaque etiam vbi illa regio humida est, exitum claudit. Ideo huiusmodi tonitrua venturi prænuntia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quàm sonum: qualem audire solemus, cum super caput alicuius disrupta vesica est. Talia eduntur tonitrua, cùm globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emittit. Hoc propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exanimantur: quidam verò viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos: quorum mentes sonus ille cœlestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt incluſus aër cana nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cùm maiorem sibi locum quærit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem? non quemadmodum illisæ manus inter se plausum edunt, sic illarum inter se nubium sonus potest esse magnus,

gnus, quia magna concurrunt?

CAP. XXVIII. VIDEMVS, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocunque modo illisæ sunt, sonant, sed si aptè sunt compositæ ad sonum edendum. Auersæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit. Et plurimum interest, vtrum cauæ concutiantur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magna vi, & procellosa. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quamque partem eius soluit. Ne vesica quidem, quocunque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est, sine vllo aurium sensu exit. Rumpli illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adiice nunc, quod nubes in monte actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in aliquas partes montis arboris ramos, frutices, aspera saxa, & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifariam emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa arborem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dissipante opus est, vt sonitus erumpat: qualis auditur cùm tonat.

CAP. XXIX. PRÆTER hæc, natura aptus est aër ad voces. Quid ni? cùm vox nihil aliud sit, quàm ictus aër? Debent ergo nubes vtrinque dissecari, & cauæ & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua quàm plena, quanto intenta quàm remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa repugnantem ex vlteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi concauo non tinniunt.

CAP. XXX. QVIDAM, inter quos Asclepiodorus est, iudicant sic, quorundam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando multo igne abundauit: Ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies puluere, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina: quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tanto feruore aëris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem arena austro mota, & more niuis

incidens texit, deinde obruit Tunc quoque verisimile est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat proposito nostro ista opinio. Diximus enim, vtriusque naturæ corpora efflare terras, & sicci aliquid & humidi in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit solidiorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, & edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantib. aëra repleuerunt, siue ventis terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quàm humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissando aëris crassi.

Cap. XXXI. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quicquam dubij relinquentia, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vagina, gladius liquescit. Et inuiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec vltra triduum rigor ille durat. Illud æque inter annotanda ponas licet, quod & hominem, & ceterorum animalium quæ icta sunt, caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? in venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

Cap. XXXII. Quid, quod futura portendunt: nec vnius tantum aut alterius rei signa dant, sed sæpe totum fatorum sequentium ordinem nuntiant, & quidem decretis euidentibus, longeque clarioribus, quàm si scriberentur. Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Non putamus, quod nubes collisæ sint, ideo fulmina emitti. Ipsi existimant, nubes collidi, vt fulmina emittantur. Nam cùm omnia ad Deum referant, in ea sunt opinione, tanquam, non quia facta sunt, significent: sed quia significaturæ sunt, fiant: eadem tamen ratione fiunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittantur? Quomodo aues

non

non in hoc motæ, vt nobis occurrerent, dextrum auspicium siniſtrumve fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otioſum, & puſillæ rei miniſtrum facis, ſi aliis ſomnia, aliis exta diſponit. Iſta nihilominus diuina ope geruntur. Sed non à Deo pennæ auium reguntur, nec pecudum viſcera ſub iſta ſecuri formantur. Alia ratione fatorum ſeries explicatur, indicia venturi vbique præmittens: ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota ſunt. Quicquid fit, alicuius rei futuræ ſignum eſt: fortuita, & ſine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo eſt, etiam prædictio eſt. Cur ergo aquilæ hic honor datus eſt vt magnarum rerum faceret auſpicia: aut coruo, aut pauciſſimis auibus: ceterarum ſine præſagio vox eſt? Quia quædam in artem nondum redacta ſunt: quædam vero ne redigi quidem poſſunt, ob nimium remotam conuerſationem. Ceterum nullum animal eſt, quod non motu & occurſu ſuo prædicat aliquid. Non omnia ſcilicet, ſed quædam notantur. Auſpicium eſt obſeruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ pereunt. Quinque ſtellarum poteſtatem Chaldæorum obſeruatio excepit. Quid tu? tot millia ſiderum iudicas otioſa lucere? Quid eſt porro aliud, quo errorem incutiat peritis natalium, quàm quod paucis nos ſideribus aſſignant: cum omnia quæ ſupra nos ſunt, partem ſibi noſtri vindicent? Submiſſoria forſitan in nos propius vim ſuam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia proſpiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota ſunt, aut propter velocitatem vniuerſo mundo parem immotis ſimilia, non extra ius dominiumque noſtri ſunt. Aliud aſpice, & diſtributis rem efficis, tractas. Non magis autem facile eſt, ſcire quid poſſint, quam dubitari debet, an poſſint.

CAP. XXXIII. NVNC ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam ſpectat, ſecunda ad diuinationem, tertia ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare, vt promiſſa firment: deprecari, vt remittant minas.

Cap. XXXIV. Svmmam esse vim fulminum indicant: quia quicquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quicquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significatione mutatur. Quicquid exta, quicquid aues minabuntur, secũdo fulmine abolebitur. Quicquid fulmine denuntiatum est, nec extis, nec aue contraria refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri: Aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, male inspecta exta, male obseruata auguria sunt. Non enim refert, vtrius rei maior potentiórve natura sit, sed extra vim attulit. signum, quantum ad hoc, par est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quam fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod fumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamuis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit: falsum est. Quare? quia nihil interest quam multa auspicia sint. fatum vnum est: quod si bene primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit per quod quærimus: quoniam de quo quærimus, idem est.

Cap. XXXV. Fatvm fulmine mutari non potest. Quid ni? Nam fulmen ipsum fati pars est. Quid ergo expiationes, procurationesque? quo pertinent, si immutabilia sunt fata? Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quam ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec vlla commouentur prece, non misericordia flectuntur, non gratia. Seruant cursum irreuocabilem: ex destinato fluunt. Quemadmodum rapidorum aqua torrentium in se non recurrit, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto.

Cap. XXXVI. Qvid enim intelligis fatum? existimo necessitatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis rum-

rumpat. Hanc si sacrificiis & capite & niueæ agnæ exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo causam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ab submouenda pericula, aliquando ad leuanda, aliquando ad differenda.

CAP. XXXVII. QVID sit quod sequitur, paulo post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, salua vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalib. ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuerint, si vota susceptа. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non susceperis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si susceperis vota non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est: sed si vota susceptа fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non.

CAP. XXXVIII. PVTA me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum, vt vtique fiant vota. Ideo fient. Fatum est, vt hic disertus sit, sed si literas didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat: ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fati ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est vt nauiget: ideo nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiauerit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiet. Ista nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cum de ista re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit in hominis arbitrio. Nunc vero id de quo agitur, explicaui, quomodo si fati certus est ordo, expiationes procurationésque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest? Vtique enim expiare, etiam non suadente illo mihi necesse est. Hoc prodest, quod fati minister est. Sic cum sanitas videatur esse de

fato, dabitur & medico: quia ad nos beneficium fati per huius manus venit.

CAP. XXXIX. GENERA fulminum tria esse ait Cæcinna: Consiliarium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cum aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malóve significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quicquam nec cogitantibus quidem fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit quod consiliarium. Nam & qui monet consilium dat: sed habet aliquam distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque, hoc solam impendentis periculi euitationem continet. Vt cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video. Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltrò monentur.

CAP. XL. PRIMO omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob finceram & puram flammæ tenuitatem. Quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procelloſi. Itaque illud fulmen per id foramen quo ingressum est, redit & euadit. Huius late sparsa vis rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igne fulmen venit: sed hoc proprie igneum dicimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscat, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuria lædit, aut comburit, aut accendit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcunque combustum est, vtique & vstum est. At non omne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud

ipso

ipso transitu ignis vsisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.

CAP. XLI. NVNC ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur id, cuius calor vitiatur, non mutatur. Coloratur id, cuius alia sit quam fuit facies, tanquam cærulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentiunt, quo I fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententia. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit: sed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodest quidem impune. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant, quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Iguis enim nihil esse, quod sit, patitur.

CAP. XLII. IN his prima specie, si intueri velis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est, quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnunquam petere, vt, impunitis sacrilegis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum consilium à Ioue deos, quasi in ipso parum consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: pernicioſa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiam, non existimo tam hebetes fuisse vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis aut certe minus paratum esse. vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo secuti sunt, cum hoc dicerent? Ad coërcendos animos imperitorum, sapientissimi viri indicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vile erat in tanta audacia scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad con-

terrendos itaque eos quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.

Cap. XLIII. Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: pernicioſum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem prodesse etiam solum oportet, nocere non nisi, cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicunque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent multorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.

Cap. XLIV. In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent,

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,
Sauitiæ flammæque minus, minus addidit iræ.
Tela secunda vocant superi.

Illos vero altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modo leuioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerunt admonere eos quibus aduersus peccata hominum fulminandum est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædam frangi debere, quædam elidi & distringi, quædam admoneri.

Cap. XLV. Ne hoc quidem crediderunt, Iouem qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus mittere manu fulmina, sed eundem quem nos Iouem intelligunt, custodem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani huius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, causa causarum. Vis illum prouidentiam dicere? recte dices. Est enim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt inconcussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris. Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus & se sustinens vi sua. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur.

Cap. XLVI. At quare Iupiter aut ferienda transit,

aut

aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratione non fiant: quæ illius est. Vis eorum illius permissio est. Nam & Iupiter illa nunc non facit, fecit vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & causam dedit omnibus.

CAP. XLVII. Hvic illorum diuersioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogatiua. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enuntiat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futuram complectitur. Hęc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita, ad diem vtique respondent. Prorogatiua sunt, quorum minæ differri possunt, auerti tollique non possunt.

CAP. XLVIII. DICAM quid sit, quare huic diuisioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus significant. Et quod prorogatiuum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quousque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant vltra decimum annum, publica vltra tricesimum posse differri. Hoc modo & ista finita sunt: quia vltra quod non prorogentur, incluſum est. Omnium ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt; cum possint diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur vbi factum sit, quando, cui, in qua re, quale, quantum. Hæc si dirigere in partes suas voluero, quid postea faciam, nisi in immensum procedam?

CAP. XLIX. NVNC nomina fulminum, quæ à Cæcinna ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam exponam. Ait esse postulatoria, quibus sacrificia intermissa, aut non rite facta repetuntur. Monitoria, quibus docetur quid cauendum sit. Pestifera, quæ mortem exitiumque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus,

& hæreditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ speciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in incluso fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia quorum vi tangitur vel comitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati minatur. Infera, cum è terra exiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificijs ad nos Iouem arcessunt, & (vt verbo eorum molliori vtar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata dicuntur, sed aduocantium bono veniunt.

CAP. L. QVANTO simplicior diuisio est, qua vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græca subtilitate miscuerat. Ex fulminibus quædam sunt quæ significant id quod ad nos pertinet: quædam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non peruenit. Ex his quæ significant quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa, nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut inuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ prærogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, qua nec terreri nec lætari debemus: vt peregrinationem, in qua nec metus, nec spei quicquam sit.

CAP. LI. REVERTAR ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat, tanquam vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: vt illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit.

CAP. LIII. PAVCA adhuc adjiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine iniuria transit. Cum lapide ferro,

ferroque,& durissimis quibusque confligit: quia viam necesse est per illa impetu quærat. Itaque facit viam qua effugiat. teneris & rarioribus parcit, quanquam & flammis opportuna videantur, quia transitu patente minus læsuit. Loculis itaque, vt dixi, integris pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quicquid autem in tigno solidum inuenit, vt contumax vincit. Non vno autem, vt dixi, modo sæuit: sed quid quæque vis ferierit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulme opere cognoscis Interdum in eadem materia, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit, ac tundit, vinum gelat, ferrum & æs fundit.

CAP. LIII. ILLVD est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit potum, aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidit quærenti mihi, illud occurrit. Ineſt fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coëgit gelauitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi aliquod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque & omnis vnguenti, teter post fulmen odor est. Ex quo apparet, ineſse quandam subtilissimo igni, & contra naturam acto pestilentem potentiam, qua non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocunque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia natura grauis est, sæpius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophia artium parente fluxere: illa primum & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longe melius est, initijs rerum exitus contulit.

CAP. LIV. NVNC ad opinionem Posidonij reuertar. Et terra terreniſque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida remanet. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quicquid in aëre sicci fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus.

In ipso quoque aëre quicquid attenuatur, simul ficcatur, & calet. Hoc quoque si incluſum est, æque fugam quærit, & cum sono euadit. Et modo vniuersam eruptionem facit, eoque vehementius intonat: modo per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rupit nubes aut peruolat. Volutatio autem spiritus in nube concluſi, valentiſſimum est accendendi genus.

CAP. LV. TONITRVA nihil aliud sunt, quam ficci aëris sonitus; qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. E si colliduntur, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Vt dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo, inquit, non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quærimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis. Aliquando post tonitrua emicare ignes, stellis transuersis & cadentibus similes. Non ob hoc tonitrua facta sunt: sed cum hoc fieret, tonitrua facta sunt Clidemus ait, fulgurationem speciem inanem esse, non ignem. Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri. Dissimile est exemplum illic enim splendor intra ipsam aquam apparet: hic qui fit in aëre, erumpit & exilit.

CAP. LVI. HERACLITVS existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus, & primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Hæc antiqui fulgetra dicebant: tonitrua nos pluraliter dicimus: antiqui aut tonitruum dixerunt aut tonum. Hoc apud Cæcinnam inuenio, facundum virum, qui habuisset aliquod in eloquentiam nomen, nisi illum Ciceronis vmbra pressisset. Etiamnum illo verbo vtebantur antiqui, correpto, quo non producta vna

syllaſ-

syllaba vtimur. Dicemus enim vt Splendere, sic Fulgere. At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat, media syllaba correpta, vt dicerent Fúlgere.

CAP. LVII. QVID ipse existimem, quæris? Adhuc enim alienis opinionibus accommodaui manum. Dicam: Fulgurat, cum repentinum latè lumen emicuit. Id euenit, vbi in ignem extenuatus in nubibus aër vertitur, nec vires quibus longius prosiliat, inuenit. Non miraris puto, aëra, aut motus extenuat, aut extenuatio incendit. Sic liquescit excussa glans funda, & attritu aëris velut igne distillat. Ideo æstate plurima fiunt fulmina, quia plurimum calidi est. Facilius autem attritu calidorum ignis existit. Eodem modo fit fulgor, qui tantum splendet: & fulmen quod mittitur. Sed illi leuior vis, alimentique est minus. Et, vt breuiter dicam quo sentio, Fulmen est fulgur intentum. Ergo vbi calidi fumidique natura, emissa terris in nubes incidit, & diu in illarum sinu volutata est, nouissimè erumpit. & quia vires non habet, splendor est. At vbi fulgura plus habuere materiæ, & maiore impetu arserunt, non apparent tantum, sed decidunt.

CAP. LVIII. QVIDAM vtique existimant fulmen reuerti: quidam subsidere, vbi alimenta prægrauauerunt, & fulmen ictu languidiore delatum est. At quare fulmen subitum apparet, nec continuatur assiduus ignis? Quia celerrimi motus est: simul & nubes rumpit, & aëra incendit. Deinde desinit flamma quiescente motu. Non enim est assiduus spiritus cursus, vt ignis possit extendi: sed quoties fortius ipsa iactatione se accendit, fugiendi impetum capit. Deinde cum euasit, & pugna desiit, ex eadem causa modo vsque ad terram profertur, modo dissoluitur, si minore vi depressus est. Quare oblique fertur? Quia spiritu constat. Spiritus obliquus est, flexuosusque. Et quia natura ignem sursum vocat: iniuria deorsum premit, incipit obliquus esse. Interdum dum neutra vis alteri cedit, & ignis in superiora nititur, & in inferiora deprimitur. Quare frequenter cacumina montium feriuntur? Quia opposita sunt nubibus, & in cælo cadentibus, per hæc transeundum est.

Cap. LIX. Intelligo quid iamdudum desideres, quid efflagites. Malo, inquis, fulmina non timere, quàm nosse. Itaque alios doce, quemadmodum fiant. Ego mihi metum illorum excuti malo, quam naturam indicari: Sequar quo vocas, omnib. enim rebus omnibúsque sermonibus aliquid salutare miscendum est. Cum imus per occulta naturæ, cum diuina tractamus, vindicandus est à malis suis animus, ac subinde firmandus: quod etiam eruditis,& hoc vnum agentibus necessarium est: non vt effugiamus ictus rerum,(vndique enim tela in nos iaciuntur)sed vt fortiter constanterque patiamur. Inuicti esse possumus inconcussi non possumus: quamquam interim spes subit, inconcussos quoque esse nos posse. Quomodo,inquis?Contemne mortem, & omnia quæ ad mortem ducunt, contempta sunt: siue illa bella sint, siue naufragia, seu morsus ferarum, seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera. Nunquid amplius facere possunt, quam vt corpus ab anima resoluant? Hæc nulla diligentia euitat, nulla felicitas domat, nulla potentia euincit. alia fortuito disponuntur. Mors omnes æquè vocat. Iratis diis propitiisque moriendum est. Animus ex ipsa desperatione sumatur. Ignauissima animalia, quæ natura ad fugam genuit, vbi exitus non patent,tentant fugam corpore imbelli. Nullus pernicioſior hostis est,quam quem audacem angustiæ faciunt: longéq; violentius semper ex necessitate, quam ex virtute corrigimur. Maiora aut certè paria conatur animus magnus ac perditus. Cogitemus nos, quantum ad mortem, proditos esse: & sumus. Ita est Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem vides populum quousque cogitas esse? cito natura reuocabit & condet: nec de re, sed de die quæritur. Eodem citius tardiusve veniendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus,qui magno ambitu rogat moram mortis? Nonne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus,mori tardius. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissima. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifi-

carnifici noſtro præſtaremus obſequium. Quid intereſt, vtrum ad mortem iuſſi eamus, an vltrone? O te dementem & oblitum fragilitatis tuæ, ſi tunc mortem times cum tonat. Itane ſalus tua in hoc vertitur? Viues, ſi fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, ſed ſpecioſiſſimum fulmen eſt. Male ſcilicet etit actum tecum, ſi ſenſum mortis tuæ celeritas inſinita præuenerit, ſi mors tua procurabitur, ſi tu tunc quoque cum expiras, non ſuperuacuæ, ſed alicuius magnæ rei ſignum es. Male ſcilicet tecum agitur, ſi cum fulmine conderis. Sed paueſcis ad cœli fragorem & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulſit, expiras. Quid ergo? Honeſtius iudicas deiectione animi perire quam fulmine: Eo itaque fortior aduerſus cæli minas ſurgo: & cum mundus vndique exarſerit, cogita te nihil habere de tanta mole perdendum. Quod ſi tibi parati credis illam cæli confuſionem, illam tempeſtatum concordiam, ſi propter te ingeſtæ illiſæque nubes ſtrepunt, ſi in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu ſolatij loco numera, tanti eſſe mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Caſus iſte domat metum. Eſt inter cetera quoque hoc commodum eius, quod expectationem tuam antecedit. Nemo vnquam fulmen timuit, niſi qui effugit.

LIBER TERTIVS.

QVI EST DE AQVIS.

PRAEFATIO.

NON præterit me Lucili virorum optime, quam magnarum rerum fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & causas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando tam multa consequar ? tam sparsa colligam? tam occulta percipiam? Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia consumptos, tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ labor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur: patrimonij longe à domino iacentis cura soluatur: sibi totus animus vacet, & ad contemplationem sui saltem in ipso fine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitatem temporis metietur. Quicquid amissum est, id diligenti vsu præsentis vitæ recolliget. Fidelissimus ad honesta ex pœnitentia transitus. Libet mihi exclamare illum poëtæ inclyti versum:

Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur------

Hoc dicerem, si puer iuuenisve molirer. Nullum enim non tam magnis rebus tempus angustum est. Nunc vero ad rem seriam, grauem, immensam, postmeridianis horis accessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis ex-

tis excusatione tractemus. Crescit animus quoties cœpit magnitudinem, attendit, & cogitat, quantum propositō, non quantum sibi supersit. Consumpsere se quidam, dum acta rerum externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius est, sua mala extinguere, quam aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera celebrare, quam Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium clari, non minores fuere pestes mortalium, quam inundatio, qua planum omne perfusum est, quam conflagratio, qua magna pars animantium exaruit? Quemadmodum Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladibus bellum Italiæ inopinatus intulerit infractisque rebus etiam post Carthaginem pertinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu. Quemadmodum non desierit senex omnibus angulis bellum quærere. adeo sine patria esse pati poterat, sine hoste non poterat. Quanto satius quid faciendum sit quam quid factum sit, quærere, ac docere eos qui sua permisere fortunæ, nihil stabile ab illa datum esse: eius omnia fluere aura mobilius? nescit enim quiescere, gaudet lætis tristitia substituere, & vtraque miscere. Itaque in secundis nemo confidat, in aduersis nemo deficiat, alternæ sunt vices rerum. Quid exultas? Ista quibus veheris in summum, nescis vbi te relictura sint: habebunt suum, non tuum, finem. Quid iaces? ad imum delatus es? nunc est resurgendi locus. In melius aduersa, in deterius optata flectuntur. Ita concipienda est animo varietas, non priuatarum tantum domuum, quas leuis casus impellit, sed etiam publicarum. Regna ex infimo coorta supra imperantes iacuerunt. Vetera imperia in ipso flore cecidere. Iniri non potest numerus quam multa ab aliis fracta sint nunc cum maximè Deus alia exaltat, alia submittit: nec molliter ponit, sed ex fastigio suo nullas habitura reliquias iactat. Magna ista, qui parui sumus, credimus. Multis rebus non ex natura sua, sed ex humilitate nostra magnitudo est. Quid præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris litore signa fixisse, nec deficiente terra ad iniurias aliorum errasse in oceano, ignota quærentem: sed

animo omne veniſſe, & qua nulla eſt maior victoria, vitia domuiſſe. Innumerabiles ſunt qui vrbes, qui populos habuere in poteſtate: pauciſſimi qui ſe. Quid eſt præcipuum? Erigere animum ſupra minas & promiſſa fortunæ. Nihil dignum putare quod ſperes. Quid enim habet dignum quod concupiſcas? qui à diuinorum contemplatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis. quàm quorum oculi in denſam vmbram ex claro ſole rediere. Quid eſt præcipuum? Poſſe læto animo aduerſa tolerare: quicquid acciderit, ſic ferre, quaſi tibi volueris accidere. Debuiſſes enim velle, ſi ſciſſes omnia ex decreto Dei fieri. Flere, queri, ingemere, deſciſcere eſt. Quid eſt præcipuum? Animus contra calamitates fortis, & contumax, luxuriæ non aduerſus tantum, ſed & infeſtus: nec auidus periculi, nec fugax; qui ſciat fortunam non expectare, ſed ferre: & aduerſus vtramque intrepidus inconfuſúſque prodire, nec illius tumultu, nec huius fulgure pereuſſus. Quid eſt præcipuum? non admittere in animum mala conſilia, puras ad cœlum manus tollere: nullum petere bonum, quod vt ad te tranſeat, aliquis dare debet, aliquis amittere: optare. quod ſine aduerſario optatur, bonam mentem: Cetera magno æſtimata mortalibus, etiam ſi quis domum caſus attulerit, ſic intueri, quaſi exitura qua venerint. Quid eſt præcipuum? Altos ſupra fortuita ſpiritus tollere: hominis meminiſſe, vt, ſiue felix eris, ſcias hoc non futurum diu; ſiue infelix, ſcias hoc te non eſſe, ſi non putes. Quid eſt præcipuum? In primis labris animam habere. Hæc res efficit non è iure Quiritum liberum, ſed è iure naturæ. Liber autem eſt, qui ſeruitutem effugit ſui. Hæc eſt aſſidua ſeruitus, & ineluctabilis, & per diem ac noctem æqualiter promens, ſine interuallo, ſine commeatu. Sibi ſeruire, grauiſſima ſeruitus eſt: quam diſcutere facile eſt, ſi deſieris multa te poſcere, ſi deſieris tibi referre mercedem, ſi ante oculos & naturam tuam poſueris & ætatem, licet prima ſit, ac tibi ipſe dixeris: Quid inſanio? quid anhelo? quid ſudo? quid terram verſo? quid forum viſo? Nec multo opus eſt, nec diu Ad hoc proderit nobis inſpicere rerum naturam. primo diſcedemus à ſordidis: deinde animum ipſum, quo magno ſummoque opus eſt, ſeducemus à corpore. Deinde in occultis exercitata ſubtilitas, non erit in

aperto

aperto deterior. Nihil autem est apertius his salutaribus, quæ contra nequitiam nostram furoremque discuntur, quam damnamus nec ponimus.

CAP. I. QVÆRAMVS ergo de aquis, & inuestigemus siue, vt ait Ouidius:

Fons erat illimis nitidis argenteus vndis:

siue vt ait Virgilius:

Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis,
It mare præruptum & pelago premit arua sonanti.

siue, vt apud te Iunior carissime inuenio:

Eleus Siculis de fontibus exilit amnis.

si qua ratio aquas subministret: quomodo tot flumina ingentia per diem noctemque decurrant: quare alia hibernis aquis intumescant, alia in defectu ceterorum amnium crescant. Nilum interim seponamus à turba, propriæ naturæ & singularis: illi diem suum dabimus, nunc vulgares aquas prosequemur, tam frigidas quam calentes. In quibus quærendum erit: vtrum calidæ nascantur an fiant. De ceteris quoque disseremus, quas insignes aut sapor, aut aliqua reddit vtilitas. Quædam enim oculos, quædam neruos iuuant, quædam inueterata & desperata à medicis vitia percurant. Quædam medentur vlceribus, quædam interiora fouent potu, & pulmonis ac viscerum querelas leuant. Quædam supprimunt sanguinem: tam varius singulis vsus, quam gustus est.

CAP. II. AVT stant omnes aquæ, aut fluunt: aut colliguntur, aut varias habent venas. Aliæ sunt dulces, aliæ variæ: asperæ quippe interueniunt, salsæ, aut medicatæ: ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas. Indicat vim sapor. Habent præterea multa discrimina. Primum tactus; frigidæ calidæque sunt: deinde ponderis; leues & graues sunt. Deinde coloris: puræ sunt & turbidæ, cæruleæ, lucidæ. Deinde salubritatis: sunt enim salubres & vtiles, sunt mortiferæ: sunt quæ cogantur in lapidem. Quædam tenues, quædam pingues: quædam alunt, quædam sine vlla bibentis ope transeunt, quædam haustæ fœcunditatem afferunt.

CAP. III. VT stet aqua, aut fluat, loci positio efficit: in deuexo fluit, in plano continetur & stagnat, & aliquando in aduersum spiritu impellitur: tunc cogitur non fluit.

Colligitur ex imbribus: ex suo fonte natiua est. Nihil tamen prohibet, eodem loco aquam colligi & nasci: quod in Fucino videmus, in quam montis circumiecti fluuij deriuantur. Sed & magnæ latentesque in ipso vndæ sunt. itaque etiam cum hiberni defluxere torrentes, faciam suam seruant.

CAP. IV. PRIMVM ergo quæramus, quomodo ad continuandos fluminum cursus terra sufficiat, vnde tantum aquarum exeat. Miramur quod accessionem fluminum maria non sentiant. Æquè mirandum est quod detrimenta exeuntium terra non sentit. Quid est quod illam sic impleuit, vt præbere tantum ex recondito possit, ac subinde suppleat? Quamcunque rationem reddiderimus de flumine, eadem erit riuorem ac fontium.

CAP. V. QVIDAM iudicant, terram quicquid aquarum emisit, rursus accipere: & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suum vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras & palam venit, secreto reuertitur, colaturque in transitu mare: quod per multiplices anfractus terrarum verberatum, amaritudinem ponit, & prauitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in finceram aquam transit.

CAP. VI. QVIDAM existimant, quicquid ex imbribus terra concipit, in flumina rursus emitti. Et hoc argumenti loco ponunt, quod pauciſſima flumina sunt in his locis in quibus rarus est imber. Ideo siccas esse aiunt Æthiopiæ solitudines, paucosque inueniri in interiore Africa fontes: quia feruida cæli natura sit, & pæne semper æstiua. Squalidæ itaque sine arbore, sine cultore arenæ iacent, raris imbribus sparsæ, quos statim combibunt. At contra constat, Germaniam Galliamque, & proxime ab his Italiam, abundare riuis & fluminibus: quia cælo humido vtuntur, & ne æstas quidem imbribus caret,

CAP. VII. ADVERSVS hæc multa dici posse vides. Primum ego tibi, vinearum diligens fossor, affirmo, nullam pluuiam esse tam magnam, quæ terram vltra decem pedes in altitudinem madefaciat. Omnis humor intra primam cruſtam consumitur, nec in inferiora descendit. Quomodo ergo potest imber suggerere amnibus vires, qui summam humum tingit? Pars maior eius per fluminum

alueos

alueos in mare aufertur. Exiguum est quod sorbet terra, nec id seruat. Aut enim arida est, & absumit quicquid in se fusum est: aut satiata, si quid supra desiderium cecidit, excludit. Et ideo primis imbribus non augentur amnes; quia totos in se sitiens terra trahit. Quid quod quædam flumina erumpunt saxis & montibus? His quod conferent pluuiæ, quæ per nudas rupes deferuntur, nec habent terram cui insideant? Adiice, quod in siccissimis locis, putei in altum acti, per ducentum aut tricenum pedum spatia, inueniunt aquarum vberes venas, in ea altitudine, in quam aqua non penetret: vt scias illic non cælestem esse nec collectiuum humorem, sed quod dici solet, viuam aquam. Illo quoque argumento hæc opinio refellitur, quod quidam fontes in summo montis cacumine redundant. Apparet ergo illis sursum agi, aut ibi concipi, cum omnis aqua pluuialis decurrat.

CAP. VIII. QVIDAM existimant, quemadmodum in exteriore parte terrarum vastæ paludes iacent, magni & nauigabiles lacus, quemadmodum ingenti spatio terræ maria porrecta sunt, infusa vallibus: sic interiora terrarum abundare aquis dulcibus, nec minus illas stagnare, quam apud nos oceanum, & sinus eius: immo eo latius, quo plus terra in altum patet. Ergo ex illa profunda copia isti amnes eruntur: quos quid miraris si terra detractos non sentiat, cum adiectos maria non sentiant?

CAP. IX. QVIBVSDAM hæc placet causa. Aiunt habere terram intra se cauos recessus, & multum spiritus: qui necessario frigescit, vmbra graui pressus. Deinde piger & immotus, in aquam, cũ se desiit ferre, conuertitur. Quemadmodum supra nos mutatio aëris vmbram facit, ita infra terras flumen aut riuum agit. Supra nos stare non potest segnis diu & grauis. Aliquando enim sole tenuatur, aliquando ventis expanditur. Itaque interualla magna imbribus sunt. Sub terra vero quicquid est, quod illum in aquam conuertat, idem semper est, vmbra perpetua, frigus æternum, inexercitata densitas: semper ergo præbebit fonti aut flumini causas. Placet nobis terram esse mutabilem. Hoc quoque quicquid efflauit, quia non aëre libero concipiunt, crassescit, & protinus in humorem conuertitur.

CAP. X. HABES primam aquarum sub terram nascen-

tium causam. Adiicias etiam licet, quod fiant omnia ex ominibus. Ex aqua aër. Ex aëre aqua. Ignis ex aëre. Ex igne aër. Quare ergo nō terra fiat ex aqua, & ex terra aqua? quæ si in alia mutabilis est, & in aquam: immo maxime in hanc. Vtraque cognata res est, vtraque gravis, vtraq; densa, vtraque in extremum mundi compulsa. Ex aqua terra fit. Cur non aqua fiat è terra? At magna flumina sunt. Cum videris, quanta sunt: rursus ex quanto prodeant, aspice. Rursus miratis, cum labantur assidue, quædam vero concitata rapiantur, quæ præsto sit illis semper aqua noua. Quid si mireris, quod cum venti totum aëra impellant, non deficit spiritus. sed per dies noctesque æqualiter fluit: nec vt flumina certo alueo fertur, sed per vastum cæli spatium lato impetu vadit? Quid si vllam vndam supereſſe mireris, quæ superueniat tot fluctibus fractis? Nihil deficit quod in se redit. Omnium elementorum alterni recursus sunt. Quicquid alteri perit, in alterum transit. Et natura partes suas velut in ponderib. constitutas examinat: ne portionum æquitate turbata, mundus præponderet. Omnia in omnibus sunt. Non tantum aër in ignem transit, sed nunquam sine igne est. Detrahe illi calorem: rigescet, stabit, durabitur. Transit aër in humorem, sed nihilominus non sine humore. Et aëra & aquam facit terra: sed non magis vnquam sine aqua est, quam sine aëre. Et ideo facilior inuicem transitus est: quia illis in quæ transeundum est, iam mixta est. Habet ergo terra humorem hunc exprimit. Habet aëra: hunc vmbra hiberni frigoris densat, vt faciat humorem. Ipsa quoque mutabilis est in humorem natura sua vtitur.

CAP. XI. QVID ergo, inquis, si perpetuæ sunt causæ, quibus flumina oriuntur, ac fontes: quare aliquando siccantur, aliquādo quib. non fuere locis exeunt? Sæpe motu terrarum itinera turbantur, & ruina interscindit aquas. quæ retentæ nouos exitus quærunt & aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terræ aliunde alio transferuntur. Apud nos euenire solet, vt amisso canali suo flumina primum refundantur: deinde quia perdiderunt viam, faciant, quod accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem noua vis fontium emersit. Sed & alios quoque casus interuenire quidam opinantur, qui aliter euocent aquas, aut à cursu suo deiiciant atque auer-

tant,

tant. Fuit aliquando aquarum inops Hæmus: sed cum Gallorum gens à Cassandro obsessa in illum se contulisset, & siluas cæcidisset, iugens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant, quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est. Idem ait & circa Magnesiam accidisse. Sed pace Theophrasti dixisse liceat, non hoc est simile veri: quia ferè aquosissima sunt, quæcunque vmbrosissima. Quod non eueniret, si aquas arbusta siccarent: quibus alimentum ex proximo est: fluminum verò vix ex intimo manat, vltraque excipitur quam radicibus euagari licet. Deinde succisæ arbores plus humoris desiderant. Non enim tantum id quo viuant, sed & id quo crescant trahunt. Idem ait, circa Arcadiam, quæ vrbs in Creta insula fuit, fontes & lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta vrbe: postea verò quam cultores recepit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres transmittere. Quomodo ergo plurimos videmus in locis desertissimis fontes? Plura denique inuenimus quæ propter aquas coli cœperunt, quam quæ aquas habere cœperint quia colebantur. Non enim esse pluuialem hanc aquam, quæ vastissima flumina à fonte statim, magnis apta nauigiis defert, ex hoc intelligas licet, quod per hiemem æstatemque par est à capite deiectus. Pluuia potest facere torrentem: non potest autem æquali inter ripas suas tenore labentem. Aquam non faciunt imbres, sed excitant.

CAP. XII. PAVLO repetamus hoc altius, si videtur: & scies te non habere quod quæris, cum ad veram amnium originem accesseris. Flumen nempe facit copia cursusque aquæ perennis. Ergo si quæris à me, quomodo aqua fiat? interrogabo inuicem: quomodo aër fiat, aut terra? Si rerum elementa sunt quatuor, non potes interrogari vnde aqua sit: quarta enim pars est naturæ. Quid ergo miraris, si rerum naturæ portio tam magna, potest aliud ex se semper effundere? Quomodo aër, & ipse quarta pars mundi, ventos & auras mouet, sic aqua riuos & flumina. Si ventus est fluens aër, & flumen est fluens aqua. Satis multum illi virium dedi, cum dixi, elementum

est. Intelligis, quod ab illo proficiscitur, non posse deficere.

CAP. XIII. AQVA, ait Thales, valentissimum elementum est. hoc fuisse primum putat, ex hoc surrexisse omnia. Sed & nos quoque in eadem sententia aut in vltima sumus. Dicimus enim ignem esse, qui occupet mundum, & in se cuncta conuertat. Hunc euanidum considere, & nihil relinqui aliud in rerum natura, igne restincto, quam humorem: in hoc futuri mundi spem latere. Ita ignis exitus mundi est, humor primordium. Miraris amnes ex hoc posse exire semper: qui pro omnibus fuit & ex quo sunt omnia? Hic humor in diductione rerum ad quartas redactus est, sic positus, vt fluminibus edendis sufficere, vt riuis, vt fontibus posset. Quæ sequitur, Thaletis inepta sententia est. Ait enim terrarum orbem aqua sustineri, & vehi more nauigij, mobilitateque eius fluctuare, tunc cum dicitur tremere. Non est ergo mirum, si abundat humor ad flumina fundenda, cum mundus in humore sit totus. Hanc veterem & rudem sententiam explode. Nec est quod credas, in hunc orbem aquam subire per rimas & facere sentinam.

CAP. XIV. ÆGYPTII quattuor elementa fecere: deinde ex singulis bina, marem & fœminam. Aërem marem iudicant, qua ventus est: fœminam qua nebulosus & iners. Aquam virilem vocant mare: muliebrem, omnem aliam. Ignem vocant masculum, qua ardet flamma: & fœminam, qua lucet innoxius tactu. Terram fortiorem marem vocant, saxa cautesque: fœminæ nomen assignant huic tractabili ad culturam.

CAP. XV. MARE vnde est? ab initio scilicet ita constitutum: habet suas venas, quibus impellitur atque æstuat. Quomodo maris, sic & huius aquæ mitioris vasta in occulto via est, quam nullius fluminis cursus exhauriet. Abdita est virium eius ratio. Tantum ex illa, quantum superfluum sit, emittitur. Quædam ex istis sunt, quibus assentire possumus: sed hoc amplius censeo. Placet natura regi terram: & quidem ad nostrorum corporum exemplar, in quibus & venæ sunt & arteriæ: illæ sanguinis, hæ spiritus receptacula. In terra quoque sunt alia itinera, per quæ aqua: & alia per quæ spiritus currit: adeoque illam

illam ad similitudinem humanorum corporum naturæ formauit, vt maiores quoque nostri aquarum appellauerint venas. Sed quemadmodum in nobis non tantum sanguis est, sed multa genera humoris, alia necessarij, alia corrupti, ac paulo pinguioris, in capite cerebrum, in ossibus medullæ, muci, saliuæque & lacrymæ, & quiddam additum articulis, per quod citius flectantur ex lubrico: sic in terra quoque sunt humoris genera complura. Quædam quæ matura durentur. Hinc est omnis metallorum humus, ex quibus aurum argentumque petit auaritia: & quæ in lapidem ex liquore vertuntur. In quibusdam vero locis terra humore liquescit: sicut bitumen, & cetera huic similia. Hæc est causa aquarum secundum legem naturæ, voluntatemque nascentium. Ceterum vt in nostris corporibus, ita in illa sæpe humores vitia concipiunt: aut ictus aut quassatio aliqua, aut loci senium, aut frigus, aut æstus corrupere naturam, & sulphuratio contraxit humorem, qui modo diuturnus est, modo breuis. Ergo vt in corporibus nostris sanguis, cum percussa vena est, tamdiu manat, donec omnis effluxit, aut, donec venæ scissura subsedit, atque intercluſit, vel aliqua alia causa retro dedit sanguinem: ita in terra, solutis ac patefactis venis, riuus aut flumen effunditur. Interest quantum aperta sit vena, quomodo consumpta aqua sit: modo exiccatur aliquo impedimento, modo coit velut in cicatricem, comprimitque quam fecerat viam: modo illa vis terræ, quam esse mutabilem diximus, desinit posse alimenta in humorem conuertere: aliquando autem exhausta replentur: modo per se viribus recollectis, modo aliunde translatis. Sæpe enim inania apposita plenis humorem in se attrahunt. Sæpe terra si facilis est, ipsa in tabem resoluitur, & humescit. Idem euenit sub terra, quod in nubibus, vt spissetur, grauioremque, quàm vt manere in natura sua possit, gignat humorem. Sæpe colligitur roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in vnum locis confluit. Sudorum aquileges vocant: quia guttæ quædam vel pressura loci eliduntur, vel æstu euocantur. Hic tenuis vnda vix fonti sufficit. At ex magnis causis, magnisque conceptibus excidunt amnes: nonnunquam leniter, si aqua pondere suo se tantum de-

tulit: nonnunquam vehementer & cum sono suo, si illam spiritus intermixtus eiecit.

Cap. XVI. Sed quare quidam fontes senis horis pleni, senisque sicci sunt? Superuacuum est nominare singula flumina, quæ certis mensibus magna; certis angusta sunt: & occasionem singulis quærere, cum possim eandem causam omnib. reddere. Quemadmodum quartana ad horam venit, quemadmodum podagra ad tempus respondet, quemadmodum purgatio, si nihil obstitit, statum diem seruat, quemadmodum præsto est ad mensem suum partus: sic aquæ interualla habent, quibus se retrahant, & quibus reddant. Quædam autem interualla minora sunt, & ideo notabilia: quædam maiora, nec minus certa. Et quid hoc mirum est, cum videas ordinem rerum, & naturam per constituta procedere? Hiems nunquam aberrauit. Æstas suo tempore incaluit. Autumni, verisque, vt solet, facta mutatio est. Tam solstitium, quam æquinoctium suos dies retulit. Sunt & sub terra minus nota nobis iura naturæ, sed non minus certa. Crede infra, quicquid vides supra. Sunt & illic specus vasti, sunt ingentes recessus, & spatia suspensis hinc & inde montibus laxa. Sunt abrupti in infinitum hiatus, qui sæpe illapsas vrbes receperunt, & ingentem in alto ruinam condiderunt. Hæc spiritu plena sunt. Nihil enim vsquam inane est, & stagna obsessa tenebris, & locis amplis. Animalia quoque illis innascuntur, sed tarda & informia: vt in aëre cæco pinguique concepta, & in aquis torpentibus facta: pleraque ex his cæca, vt talpæ & subterranei mures, quibus deest lumen, quia superuacuum est. Inde, vt Theophrastus affirmat, pisces quibusdam locis eruuntur.

Cap. XVII. Multa hoc loco tibi in mentem venient, quæ vrbanè in re incredibili fabulam dicas: Non cum retibus aliquem, aut cum hamis, sed cum dolabra ire piscatum. Expecto vt aliquis in mari venetur. Quid est autem, quare pisces in terram non transeant, si nos maria transimus? Permutabimus sedes. Hoc miraris accidere. Quanto incredibiliora sunt opera luxuriæ, quoties naturam aut mentitur, aut vincit? In cubili natant pisces: & sub ipsa mensa capitur, qui statim transferatur in mensam. Parum videtur recens mullus, nisi qui in conuiuæ manu moritur.

ritur. Vitreis ollis inclusi offeruntur, & obseruatur morientium color, quem in multas mutationes mors luctante spiritu vertit, alios necant in garo, & condiunt viuos. Et sunt qui fabulas putant, piscem viuere posse sub terra & effodi, non capi. Quam incredibile illis videretur, si audirent natare in garo piscem & cœnæ causa occisum esse super cœnam, cum multum in deliciis fuit: & oculos, antequam gulam, pauit.

CAP. XVIII. PERMITTE mihi quæstione sepositа castigare luxuriam. Nihil est, inquis, mullo expirante formosius. Ipsa colluctatione animam agenti rubor primum, deinde pallor suffunditur. Quam æque variatur, & incerta facies inter vitam & mortem coloris est. Vacatio longa somniculosæ inertisque luxuriæ. Quam sero experrecta, circumscribi & fraudari tanto bono sensit. Hoc adhuc tanto spectaculo & tam pulchro piscatores fruebantur, qui coctum piscem & exanimem in ipso ferculo etiam experirentur. Mirabamur tantum in illis esse fastidium, vt nollent attingere, nisi eodem die captum piscem: qui, vt aiunt, saperet ipsum mare. Ideo cursu aduehebatur, ideo gerulis cum anhelitu & clamore properantibus dabatur via. Quo peruenere deliciæ? Is pro putrido iam piscis affertur, qui non hodie eductus, hodie occisus est. Nescio de re magna tibi credere. Ipse oportet mihi credam: huc afferatur, coram me animam agat. Ad hunc fastum peruenit venter delicatorum, vt gustare non possint piscem, nisi quem in ipso conuiuio natantem palpitantemque viderint. Quantum ad sollertiam luxuriæ pereuntis accedit, tanto subtilius quotidie & elegantius aliquid excogitat furor, vsitata contemnens. Illa audiebamus. Nihil esse melius saxatili mullo. At nunc audimus: Nihil esse moriente formosius. Da mihi in manus vas vitreum in quo exultet, in quo trepidet. Vbi multum diuque laudatus est, ex illo perlucido viuario extrahitur: tunc vt quisque peritior est, monstrat: Vide quomodo exarserit rubor, omni acrior minio. Vide quas per latera venas agat. Ecce sanguineum putas ventrem: quam lucidum quiddam cæruleumque sub ipso tempore effulsit! Iam porrigitur & pallet, & in vnum

colorem componitur. Ex his nemo morienti amico assidet, nemo videre mortem patris sui sustinet, quam optauit. Quotus quisque funus domesticum ad rogum prosequitur? Fratrum propinquorumque extrema hora deseritur: ad mortem nulli concurritur. Nihil enim est illo formosius. Non tempero mihi, quin vtar interdum temeratiis verbis, & proprietatis modum excedam. Non sunt ad popinam dentibus, & ventre, & ore contenti: oculis quoque gulosi sunt.

CAP. XIX. SED vt ad propositum reuertar, accipe argumentum: magnam vim aquarum in subterraneis oculis fertilem fœdorum situ piscium. Si quando erupit, affert secum immensam animalium turbam, horridam aspici, & turpem ac noxiam gustu. Certe cum in Carica circa Lorymam vrbem talis exsiliisset vnda, perire quicunque illos ederant pisces, quos ignoto ante eum diem cœlo nouus amnis ostendit. Nec id mirum. Erant enim pinguia & differta, vt ex longo otio, corpora: ceterum inexercitata, & in tenebris saginata, & lucis expertia, ex qua salubritas ducitur. Nasci autem posse pisces in illo terrarum profundo, sit indicium, quod anguillæ quoque latebrosis locis nascuntur: grauis & ipse cibus ob ignauiam, vtique si altitudo illas luti penitus abscondit. Habet ergo non tantum venas aquarum terra, ex quibus corriuatis flumina effici possunt, sed & amnes magnitudinis vastæ: quorum aliis semper in occulto cursus est, donec aliquo sinu deuorentur: alij sub aliquo lacu emergunt. Iam quis ignorat, esse quædam stagna sine fundo? Quorsus hoc pertinet? Vt appareat, hanc magnis amnibus æternam esse materiam, cuius non tanguntur extrema, sicut fluminum & fontium.

CAP. XX. AT quare aquis sapor varius? propter quatuor causas. Ex solo prima est, per quod feruntur. Secunda, ex eadem simulatione eius nascitur. Tertia ex spiritu, qui in aquam transfiguratus est. Quarta ex vitio, quod sæpe concipiunt corruptæ per iniuriam. Hæ causæ saporem dant aquis varium. Hæ medicaminum potentiam. Hæ grauem spiritum, odoremque pestiferum. Hæ leuitatem grauitatemque; aut colorem, aut nimium rigorem. Interest, vtrum per loca sulphure, an nitro, an bitumine

mine plena transeantur. Hac ratione corruptæ, cum vitæ periculo bibuntur. Hinc illud, de quo Ouidius ait,

Flumen habent Cicones, quod putum saxea reddit
Viscera, quod tactis inducit marmora rebus.

Medicamentum est, & eius naturæ habet limum, vt corpora & adglutinet & induret. Quemadmodum Puteolanus puluis, si aquam attigit, saxum est: sic è contrario, hæc aqua si solidum tetigit, hæret & affigitur. Inde est, quod res abiectæ in eum lacum lapideæ, subinde extrahuntur. Quod in Italia quibusdam locis euenit, siue virgam, siue frondem demeiseris, lapidem post paucos dies extrahis. Circumfunditur enim corpori limus, alliniturque paulatim. Hoc minus videbitur tibi mirum, si notaueris, albulam & ferè sulphuratam aquam, circa canales suos tubosque durari. Aliquam harum habent causam illi lacus, quos quisquis fucibus hausit, vt idem poëta ait,

Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Similem habet vim mero, sed vehementiorem. Nam quemadmodum ebrietas, donec exsiccetur, dementia est, & nimia grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea vis quoddam acrius ex aëre noxio virus, quod mentem aut furore mouet, aut sopore opprimit. Hoc habet mali & amnis,

Quem quicumque parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quàm si mera vina bibisset.

CAP. XXI. IN quosdam specus qui despexere, moriuntur: tam velox malum est, vt transuolantes aues deiiciat: talis est aër, talis locus, ex quo lethalis aqua distillat. Quod si remissior fuerit aëris & loci pestis, insa quoque temperatior noxa, nihil amplius quàm tentat neruos, velut ebrietate torpentes. Nec minor si locus atque aër aquas inficit, similesque regionibus reddit, per quas & ex quibus veniunt. Pabuli sapor apparet in lacte, & vini vis existit etiam in aceto, nulla res est, quæ non eius à quo nascitur, notas reddat.

CAP. XXII. ALIVD est etiam aquarum genus, quod nobis placet cœpisse cum mundo. Siue ille æternus est, hoc quoque fuit semper: siue initium aliquod est illi, hoc quoque cum toto dispositum est. Quid sit hoc, quæris? Ocea-

nus, & quodcunque ex illo mare terras interluit. Iudicant quidam flumina quoque, quorum inenarrabilis natura est, cum ipso mundo traxisse principia, vt Istrum, vt Nilum, vastos amnes, magisque insignes, quam vt dici possit: eandem illis originem, quam ceteris esse.

Cap. XXIII. Hæc est ergo aquarum diuisio, vt quibusdam videtur. Post illam cœlestes, quas ex superioribus nubila eiiciunt. Ex terrenis aliæ sunt, vt ita dicam, supernatantes, quæ in summa humo repunt: aliæ abditæ, quarum reddita est ratio.

Cap. XXIV. Qvare quædam aquæ caleant, quædam etiam ferueant in tantum, vt non possint esse vsui, nisi aut in aperto euanuere, aut mixtura frigidæ intepuere, plures causæ redduntur. Empedocles existimat ignibus, quos multis locis terra opertos tegit, aquam calescere, si subiecti sunt solo, per quod aquis transcursus est. Facere solemus dracones & miliaria & complures formas, in quibus aëre tenui fistulas struimus, per decliue circundatas: vt sæpe eundem ignem ambiens aqua per tantum fluat spatij, quantum efficiendo colori sat est. Frigida itaque intrat, effluit calida. Idem sub terra Empedocles existimat fieri: quem non falli credent ij, quibus balnearia sine igne calefiunt. Spiritus in illa feruens loco æstuanti infunditur. Hic per tubos lapsus, non aliter quàm igne subdito, parietes & vasa balnei calefacit. Omnis denique frigida transitu mutatur in calidam: nec trahit saporem euaporatio, quia clausa perlabitur. Quidam existimant, per loca sulphure plena exeuntes vel introeuntes aquas calorem beneficio materiæ, per quam fluunt, trahere: quod ipso odore gustuque testantur. Reddunt enim qualitatem eius, qua caluerunt, materiæ. Quod ne accidere mireris, viuæ calci aquam infunde, fercbit.

Cap. XXV. Qvædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis aduenas fallit: quia non facie, non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paulo ante retuli, aqua, summa celeritate corrumpit: nec remedio locus est, quia protinus hausta dura-

duratur: nec aliter quam gypsum sub humore constringitur, & alligat viscera. Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe, quam & feræ & pecus omne deuitat, per ferrum & æs exit: tanta vis illi ineſt, etiam dura molliendi, nec arbusta quidem vlla alit, & herbas necat. Quibusdam fluminibus vis ineſt mira. Alia enim sunt, quæ pota inficiunt greges ouium: intraque breue tempus, quæ fuere nigræ, albam ferunt lanam: quæ albæ venerant, nigræ abeunt. Hoc etiam in Bœotia amnes duo efficiunt, quorum alteri ab effectu Melas nomen est, vterq; ex eodem latu exeunt, diuersa facturi. In Macedonia quoque, vt ait Theophrastus, est flumen, ad quod qui facere albas oues volunt adducunt. Quod vt diutius potauere non aliter quam infectæ mutantur. At si illis lana opus fuerit pulla paratus gratuitus infector est, ad Ceronem eundem gregem appellunt. Auctores nouos habeo, esse in Galatia flumen, quod idem in omnibus efficiat: esse in Cappadocia, quo poto equis, nec vlli præterea animali, color mutatur, spargitur albo cutis. Quosdam lacus esse, qui nandi imperitos ferant, notum est. Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, & mergi proiecta non possunt, licet grauia sint. Huius rei palam causa est: quamcunque vis rem expende, & contra aquam statue, dummodo vtriusque par sit modus: siqua grauior est, leuiorem rem, quam ipsa est, feret, & tanto super se extollet: quanto erit leuior, grauior descendet. At si aquæ & eius rei quam contra pensabis, par pondus erit: nec pessum ibit nec extabit, sed æquabitur aquæ: & natabit quidem sed pænè iuersa, ac nulla eminens parte. Hoc est cur quædam tigna supra aquam, pænè tota efferantur: quædam ad medium submersa sint, quædam ad æquilibrium aquæ descendant. Namque cùm vtriusque pondus par est, neutraque res alteri cedit, grauiora descendunt, leuiora gestantur. Graue autem & leue est, æstimatione nostra, sed comparatione eius quo vehi debet. Itaque vbi aqua grauior est hominis corpore, aut saxi, non sinit id quod non vincitur mergi. Sic euenit, vt in quibusdam stagnis ne lapides quidem pessum eant. de solidis & duris loquor. Sunt enim multi pumicosi & leues, ex quibus quæ constant insulæ, in Lydia natant: Theophrastus

est auctor. Ipse ad Cutylias natantem insulam vidi. Alia in Vadimonis lacu vehitur, alia in lacu Stationensi. Cutyliarum insula & arbores habet, & herbas nutrit: tamen aqua sustinetur: & in hanc atque illam partem non tantum vento impellitur, sed & aura. Nec vnquam illi per diem & noctem in vno loco statio est: adeo mouetur leni flatu. Huic duplex causa est. Aquæ grauitas medicatæ, & ob hoc ponderosæ, & ipsius insulæ materia vectabilis, quæ non est corporis solidi, quamuis arbores alat. Fortasse enim leues truncos, frondesque in lacu sparsas pinguis humor apprehendit, ac vinxit. Itaque etiam si qua in illa saxa sunt, inuenies exesa & fistulosa: qualia sunt quæ duratus humor efficit, vtique circa medicatorum fontium riuos: quæ vbi purgamenta aquarum coaluerunt, ex spuma solidantur. Necessario leue est, quod ex ventoso inanique concretum est. Quorundam causa non potest reddi, quare aqua Nilotica fœcundiores fœminas faciat, adeo vt quarundam viscera longa sterilitate præclusa, ad conceptum relaxauerit: quare quædam in Lycia aquæ conceptum fœminarum custodiant, quas solent petere, quibus parum tenax vulua est. Quod ad me attinet pono ista inter temerè vulgata. Creditum est, quasdam aquas scabiem afferre corporibus, quasdam vitiliginem & fœdam ex albo varietatem, siue infusa siue pota sit: quod vitium dicunt habere aquam ex rote collectam. Quis non grauissimas esse aquas credat, quæ in crystallum coeunt? Contra autem est: tenuissimis enim hoc euenit, quas frigus ob ipsam tenuitatem facillimè gelat. Vnde autem fiat eiusmodi lapis, apud Græcos ex ipso nomine apparet: κρύσταλλον enim appellant æque hunc perlucidum lapidem, quàm illam glaciem, ex qua fieri creditur. Aqua enim cælestis minimum in se terreni habens cum induruit, longioris frigoris pertinacia spissatur magis ac magis: dones omni aëre excluso in se tota compressa est, & humor qui fuerat, lapis effectus est.

CAP. XXVI. ÆSTATE quædam flumina augentur, vt Nillus: cuius alias ratio reddetur. Theophrastus est auctor, in Ponte quoque quosdam amnes crescere tempore æstiuo, quatuor autem esse iudicant causas. Aut quia tunc maxi-

maximè in humorem mutabilis terra est: aut quia maiores in remoto imbres sunt, quorum aqua per secretos cuniculos reddita, tacitè suffunditur. Tertia, si crebioribus ventis ostium cæditur, & reuerberatur fluctu, amnis restitit: qui crescere videtur, quia non effunditur. Quarta ratio est siderum. Hæc enim quibusdam mensibus magis vrgent, & exhauriunt flumina: cùm longius recesserunt, minus consumunt, atque trahunt. Itaque quod impendio solebat, id incremento accedit. Quædam flumina palam in aliquem specum decidunt, & ex oculis auferuntur: quædam consumuntur paulatim, & intercidunt: eadem ex interuallo reueruntur, recipiuntque & nomen & cursum. Causa manifesta est, sub terra vacat locus. Omnis autem humor natura ad inferius, & ad inane defertur. Illo itaque recepta flumina cursus egere secreto: sed cùm primum aliquid solidi, quod obstaret, occurrit, præcurrit, prærupta parte, quæ minus ad exitum repugnabat, repetiere cursum suum.

Sic vbi terreno Lycus est epotus hiatu,
Exiſtit procul hinc, alioque renascitur ore.
Sic modo combibitur, tacito modo gurgite lapsus
Redditur Argolicis ingens Erasinus in vndis.

Idem & in Oriente Tigris facit: absorbetur, & desideratus diu, tandem longe remoto loco, non tamen dubius, an idem sit, emergit. Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: vt Arethusa in Sicilia, quinta quaque æstate per Olympia. Inde opinio est, Alpheon ex Achaia eo vsque penetrare, & agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano litore emergeret: ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc & à te traditum est in poëmate, Lucili cariſſime, & à Virgilio qui alloquitur Arethusam,

Sic tibi, cum fluctus subterlaberere Sicanos,
Doris amara suam non intermiſceat vndam.

Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum interuallum temporis, fœda quædam turbidus ex intimo fundit, donec liberatus eliquatusque est. Hoc quibusdam locis fontes faciunt, vt non tantum lutum, sed folia, testasque, & quicquid putre iacuit, expellant: vbique autem

facit mare, cui hæc natura est, vt omne immundum stercoresúmque littoribus impingat. Quædam verò partes maris id certis temporibus faciunt: vt citra Messanam & Mylas fimo quiddam simile, turbulentum in litus mare profert, feruetque & æstuat, non sine odore fœdo. Vnde illic stabulare Solis boues fabula est. Sed difficilis ratio est quorumdam: vtique inibi tempus eius rei, de qua quæritur, inobseruatum & incertum est. Itaque proxima quidem inueniti & vicina non potest causa, ceterum publica est illa. Omnis aquarum stantium clausarumque natura se purgat. Nam in his quibus cursus est, non possunt vitia consistere, quæ secunda vis defert & exportat. Illæ quæ non emittunt quicquid insedit, magis minúsve æstuant. Mare verò cadauera, stramentaque, & naufragorum reliquis similia, ex intimo trahit, nec tantum tempestate fluctuque, sed tranquillum quoque placidumque purgatur.

Cap. XXVII. Sed monet me locus, vt quæram, cùm fatalis dies diluuii venerit, quemadmodum magna pars terrarum vndis obruatur: Vtrum Oceani viribus fiat, & externum in nos pelagus exurgat: an crebri sine intermissione imbres, & elisa æstate hyems pertinax, immensam vim aquarum ruptis nubibus deiiciat: An flumina tellus largius fundat, aperiatque fontes nouos: aut non sit vna tanto malo causa, sed omnis ratio consentiat, & simul imbres cadant, flumina increscant, maria sedibus suis excita percurrant, & omnia vno agmine ad exitium humani generis incumbant. Ira est. Nihil difficile est naturæ, vtique vbi in finem sui properat. Ad originem rerum parcè vtitur viribus: dispensatque se incrementis fallentibus: subito ad ruinam toto impetu venit. Quam longo tempore opus est, vt conceptus ad puerperium perducatur infans? Quantis laboribus tener educitur, quàm diligenti nutrimento obnoxius nouissimè corpus adolescit? at quam nullo negotio soluitur? Vrbes constituit ætas: hora dissoluit. Momento fit cinis: diu silua. Magna tutela stant ac vigent omnia: cito ac repente dissiliunt. Quicquid ex hoc statu rerum natura flexerit in exitium mortalium satis est. Ergo cùm affuerit illa necessitas temporis, multa simul fato causas mouent: nec sine concussione

sione mundi tanta mutatio est, vt quidam putant: inter quos Fabianus est. Primo immodici cadunt imbres, & sine vllis solibus triste nubilo cœlum est: nebulaque continua, & ex humida spissaque caligine, nunquam exiccantibus ventis. Inde vitium satis, & segetum sine fruge surgentium marcor. Tunc corruptis quæ feruntur manu, palustris omnibus campis herba succrescit: mox iniuriam & validiora sensere. Solutis quippe radicibus, arbusta procumbunt, & vitis atque omne virgultum non tenetur solo, quod molle fluidumque est, iam nec gramina aut pabula læta aquis sustinet: fame laboratur, & manus ad antiqua alimenta porrigitur: quare ilex & quercus excutitur, & quæcunque in his arduis arbor commissura astricta lapidum stetit. Labant ac madent tecta, & in imum vsque receptis aquis fundamenta desidunt, ac tota humus stagnat, frustra titubantium fulcra tentantur. Omne enim fundamentum in lubrico figitur, & lutosa humo nihil stabile est. Postquam magis magisque nimbi ingruunt, & congestæ sæculis tabuerunt niues, deuolutus torrens altissimis montibus rapit siluas male hærentes, & saxa reuolutis remissa compagibus rotat. Abluit villas, & intermixtos ouium greges deuehit, vulsisque minoribus tectis, quæ in transitu abduxit, tandem in maiora violentus oberrat. Vrbes, & implicitos trahit mœnibus suis populos, ruinam an naufragium querantur, incertos: adeo simul, & quod opprimeret, & quod mergeret, venit. Auctus deinde processu aliquo in se torrentibus raptis, plana passim populatur. Nouissimè ruina magna gentium clarus onustusque diffunditur. Flumina vero suapte natura vasta, & tempestatibus rapta, alueos relinquunt. Quid tu esse Rhodanum, quid putas Rhenum atque Danubium, quibus torrens etiam in canali suo cursus est, cum superfusi nouas sibi fecere ripas, ac scissa humo simul excellere alueo? Quanta cum præcipitatione voluuntur, vbi per campestria fluens Rhenus, ne spatio quidem languidus, sed latissimè velut per angustum aquas implet? Cumque Danubius non iam radices, nec media montium stringit, sed iuga ipsa sollicitat, ferens secum madefacta montium latera, rupesque deiectas, & magnarum promontoria regionum, quæ fundamentis

laboiantibus à continente receſſerunt. Deinde non inue-niens exitum (omnia enim ſibi ipſe præcluſerat) in orbem redit, ingentemque terrarum ambitum atque vrbium vno vortice inuoluit. Interim permanent imbres, fit cælum grauius, ac ſic diu malum ex malo colligit. Quod olim fuerat nubilum, nox eſt: & quidem horrida & terribilis, intercuſſu luminis diri: crebra enim miſcant fulmina, procellæ quatiunt mare: tunc primum auctum fluminum acceſſu, & ſibi anguſtum, iam promouet litus: non continetur ſuis finibus, ſed prohibent exire torrentes, aguntque fluctus retro: pars tamen maior, vt maligno oſtio retenta, reſtagnat, & agros in formam vnius lacus redigit. Iam omnia, qua proſpici poteſt, aquis obſidentur. Omnis tumulus in profundo latet, & immenſa vbique altitudo eſt: tantum in ſummis montium iugis vada ſunt. In ea excelſiſſima cum liberis coniugibuſque fugere, actis ante ſe gregibus: direptum inter miſeros commercium ac tranſitus: quoniam quicquid ſubmiſſius erat, id vnda compleuit. Editiſſimis quibuſque adhærebant reliquiæ generis humani: quibus in extrema perductis, hoc vnum ſolatio fuit, quod tranſierat in ſtuporem metus: non vacabat timere mirantibus: ne dolor quidem habebat locum: Quippe vim ſuam perdit in eo, qui vltra ſenſum mali miſer eſt. Ergo inſularum modo eminent montes, & ſparſas Cycladas augent, vt ait ille poëtarum ingenioſiſſimus egregiè, ſicut illud pro magnitudine rei dixit: *Omnia pontus erat: deerant quoque littora ponto*, niſi tantum impetum ingenij & materiæ, ad pueriles ineptias reduxiſſet:

Nat lupus inter oues, fuluos vehit vnda leones.

Non eſt res ſatis ſobria, laſciuire deuorato orbe terrarum. Dixit ingentia, & tantæ confuſionis imaginem cepit, cum dixit:

Exſpatiata ruunt per apertos flumina campos.
——preſſæque labant ſub gurgite turres.

Magnificè hoc, ſi non curauit quid oues & lupi faciant. Natari autem in diluuio & in illa rapina poteſt? aut non eodem impetu pecus omne, quo raptum erat, merſum eſt? Concepiſti imaginem quantam debebas, obrutis omnibus terris, cœlo ipſo in terram ruente. Perfer. Scies quid

quid deceat, si cogitaueris orbem terrarum natare. Nunc ad propositum reuertamur.

CAP. XXVIII. SVNT qui existiment immodicis imbrib. vexari terras posse, non obrui. Magno impetu magna ferienda sunt. Faciet pluuia segetes malas, fructum grando decutiet, intumescēt riuis flumina: sed residēt Quibusdam placet moueri mare, & illinc causam tantæ cladis accersi. Non potest torrentium, aut imbrium, aut fluminum iniuria fieri tam grande naufragium. Vbi instat illa pernicies, mutatiq; genus humanū placuit, fluere assiduos imbres, & non esse modum pluuiis concesserim: suppressis aquilonibus, & statu sicciore: austris nubes & imbres & amnes abundare.

——Sed adhuc in damna profectum est:
Sternuntur segetes, & deplorata colonis
Vota iacent, longeque perit labor irritus anni.

Non lædi debent terræ, sed abscondi. Denique cum per ista proluſum est, crescunt maria, sed super solitum, & fluctum vltra extremum tempestatis maximæ vestigium mittunt. Deinde à tergo ventis surgentibus, ingens æquor euoluunt, quod longe à conspectu litoribus frangitur. Deinde vbi litus bis terque prolatum est, & pelagus in alieno constitit, velut admoto malo cominus, procurrit æstus ex imo recessu maris. Nam vt aëris, vt ætheris, sic huius elementi larga materia est, multoque in abdito plenior. Hæc satis mota, non æstu, (nam æstus fati ministerium est) attollit vasto sinu fretum, agitque ante se. Deinde in miram altitudinem erigitur: & illis rutis hominum receptaculis supereſt. Nec id aquis arduum est, quoniam æquo terris fastigio ascenderet Si quis excelsa perlibret, maria paria sunt. Nam par vndique sibi ipsa tellus est. Cana & plana vndique inferiora sunt. Sed istis adeo in rotundum orbis æquatus est: in parte autem eius, & maria sunt, quæ in vnius æqualitatem pilæ coëunt Sed quemadmodum campos intuentem, quæ paulatim deuexa sunt fallunt: sic non intelligemus curuaturas maris, & videtur planum quicquid apparet. at illud æquale terris est. ideoque vt effluat, non magna mole se tollet: dum satis est illi, vt supra paria eueniat, leuiter exurgere: nec à litore, vbi inferius est, sed è medio, vbi ille cumulus est, defluit. Ergo vt solet æstus æquinoctialis, sub ipsum lunæ solisque coitum omnibus

aliis maior vndare: sic hic qui ad occupandas terras emittitur, solitis maximisque violentior, plus aquarum trahit: nec antequam supra cacumina eorum, quos perfusurus est, montium creuit, deuoluitur. Per centena millia quibusdam locis æstus excurrit innoxius, & ordinem seruat. Ad mensuram enim crescit, iterumque decrescit. At illo tempore solutus legibus, sine modo fertur. Qua ratione inquis? Eadem qua conflagratio futura est. Vtrumque fit, cum Deo visum ordiri meliora, vetera finiri. Aqua & ignis terrenis dominantur. Ex his ortus, & ex his interitus est. Ergo quandoque placuere res nouæ mundo, sic in nos mare emittitur desuper, vt feruor ignis, cum aliud genus exitij placuit.

Cap. XXIX. Qvidam existimant terram quoque concuti, & diruptо solo noua fluminum capita detegere, quæ amplius vt è pleno profundant. Berosus qui Belum interpretatus est, ait cursu ista siderum fieri: & adeo quidem id affirmat, vt conflagrationi atq; diluuio tempus assignet: arsura enim terrena contendit, quando omnia sidera, quæ nunc diuersos agunt cursus, in Cancrum conuenerint, sic sub eodem posita vestigio, vt recta linea exire per orbes omnium possit: inundationem futuram, cum eadem siderum turba in Capricornum conuenerit. Illic solstitium, hic bruma conficitur. Magnæ potentiæ signa: quando in ipsa mutatione anni momenta sunt. Et istas ego receperim causas (neque enim ex vno est tanta pernicies) & illam quæ in conflagratione nostris placet, huc quoque transferendam puto: siue anima est mundus, siue corpus: natura gubernante, vt arbores, vt fata: ab initio eius vsque ad exitum quicquid facere, quicquid pati debeat, inclusum est: vt in semine omnis futuri ratio hominis, comprehensa est. Et legem barbæ & canorum nondum natus infans habet: totius enim corporis, & sequentis ætatis in paruo occultoque lineamenta sunt. Sic origo mundi, non minus solem & lunam, & vices siderum, & animalium ortus, quam quibus mutarentur terrena, continuit. In his fuit inundatio, quæ non secus quam hiems, quam æstas lege mundi venit. Itaque non pluuia istud fiet, sed pluuia quoque: non incursu maris, sed maris quoque incursu: non terræ motu, sed terræ quoque motu. Omnia adiuuabunt

natu-

naturam, vt naturæ constituta peragantur. Maximâ tamen causam, ad se inundandam, terra ipsa præstabit: quam diximus esse mutabilem, & solui in humorem. Ergo quandoq; erit terminus rebus humanis, cum partes eius interire debuerint, abolerive funditus totæ, vt de integro totæ rudes innoxiæque generentur: nec superstit in deteriora magister plus humoris, quam semper fuit, fiet. Nunc enim elementa ad id quod debetur pensa sunt. Aliquid oportet alteri accedat, vt quæ libramento stant, inæqualitas turbet. Accedet humori. Nunc enim habet quo ambiat terras, non quo obruat. Quicquid illic accesserit, necesse est in alienum locum exundet. Vndare ergo terra debet, vt validiori infirma succumbat. Incipiet ergo putrescere, dehinc laxata iré in humorem & assidua tabe defluere. Tunc exilient sub montibus flumina, ipsoque impetu quatient: inde aura tacita manabunt. Solum omne aquas tedet, summi scaturient montes: quemadmodum in morbum transeunt sani & vlceri vicina consentiunt: vt quæque proximis terris fluentibus fuerint, eluentur, stillabunt, & deinde current, & hiante pluribus locis saxo, per fretum salient, & maria inter se component. Nihil erunt Hadriatici, nihil Siculi æquoris fauces, nihil Charybdis, nihil Scylla. Omnes nouum mare fabulas obruet, & hic qui terras cingit Oceanus extremas, veniet in medium. Quid ergo est? nihilominus tenebit alienos mensis hiems, æstas prohibebitur, & quodcũque terras sidus exiccat, compresso ardore cessabit. Peribunt tot nomina, Caspium & Rubrum mare, Ambracij, & Cretici sinus, Propontis & Pontus. Peribit omne discrimen: Confundetur quicquam in suas partes natura digessit. Non muri quemquam, non turres tuebuntur. Non prodetunt templa supplicibus nec vrbium summa: quippe fugientes vnda præueniet & ipsis arcibus deseret. Alia ab occasu, alia ab oriente concurrent: vnus humanum genus condet dies. Quicquid tam longa fortunæ indulgentia excoluit, quicquid supra ceteros extulit, nobilia pariter atque adornata, magnarumque gentium regna pessumd abit.

CAP. XXX. SVNT omnia, vt dixi, facilia naturæ: vtique quæ à primo facere constituit, ad quæ non subito, sed ex denuntiato venit. Iam autem à primo die mundi, cum in hunc habitum ex informi vnitate discederet, quando

mergerentur terrena, decretum est, & ne sit quandoque velut in nouo opere, dura molitio, olim ad hæc maria se exercent. Non vides vt fluctus in litora, tanquam exiturus, incurrat? Non vides vt æstus fines suos trãseat, & in possessionem terrarum mare inducat? Non vides vt illi perpetua cum claustris suis pugna sit? Quis porro istinc, vnde tantum tumultum vides, metus est è mari, & magno impetu erumpentibus fluuiis? Vbi non humorem natura dispposuit, vt vndique nos cum voluisset, aggredi posset. Mentior, eruentibus terram humor occurrit, & quoties nos auaritia aut defodit, aut aliqua causa penetrare altius cogit, eruendi finis vnda est. Adiice, nunc quod immanes sunt in abdito lacus, & multum maris conditi, multum fluminum peroperta labentium. Vndique ergo erunt causæ diluuio, cum aliæ aquæ subinfluunt terras, aliæ circumfluunt, quæ diu coërcitæ vincent, & amnes amnibus iungent, paludibus stagna. Omnium tunc mare ora fontium implebit, & maiore hiatu soluet. Quemadmodum corpora nostra ad egestum venter exhaurit, quemadmodum eunt in sudorem vires: ita tellus liquefiet, & aliis causis quiescentibus, intra se, quo mergatur, inueniet: sic magna omnia coitura crediderim. Nec erit longa mora exitij. Tentatur diuellitúrq; concordia, cum semel aliquid ex hac idonea diligentia remiserit mundus, statim vndiq; ex aperto superne, ex abdito ab imo aquarum fiet irruptio. Nihil est tam violentum & incontinens sui, tam contumax, infestumque renitentibus, quam magna vis vndæ. vtetur libertate permissa, & iubente natura, quæ scindit circuitúque, complebit Vt ignis diuersis locis ortus, miscet incendium, flammis coïre properantibus: sic momẽto redundantia maria se committẽt. Nec ea semper licentia vndis erit: sed peracto exitio generis humani, extinctísq; pariter feris, in quarum homines ingenia trãsierant, iterum aquas terra sorbebit: natura pelagus stare, aut intra terminos suos furere coget: & relictis nostris sedibus, in sua secreta pelletur oceanus: antiquus ordo reuocabitur. Omne ex integro animal generabitur, dabiturque terris homo insçius scelerum, & melioribus auspiciis natus. Sed illis quoq; innocentia non durabit: nisi dum noui sunt. Cito nequitia subrepit: virtus difficilis inuentu est, rectorẽ ducemque desiderat. Etiam sine magistro vitia discuntur.

LIBER

LIBER QVARTVS.

In quo de niue, grandine & pluuia agitur.

PRAEFATIO.

DELECTAT te, quemadmodum scribis, Lucili virorum optime, Sicilia, & officium procurationis otiosæ. Delectabit, si continere id intra fines suos volueris, nec efficere imperium, quod est procuratio. Facturum te hoc, non dubito. Scio quam sis ambitioni alienus, quam familiaris otio & litteris. Turbam rerum hominumque desiderent, qui se pati nesciunt. Tibi tecum optimè conuenit. Nec mirum, paucis istud contingere: imperiosi nobis ipsi & molesti sumus: modo amore nostri, modo tædio laboramus: infelicem animum nunc superbia inflamus, nunc cupiditate distendimus: alias voluptate laxamus, alias solicitudine exurimus. Quod est miserrimum, nunquam sumus singuli. Necesse est itaque assidua sit, in tam magno vitiorum contubernio, rixa. Fac ergo, mi Lucili, quod facere consuesti. A turba, quantum potes, te separa, nec adulatoribus latus præbeas. artifices sunt ad captandos superiores. Par illis, etiam si bene caueris, non eris. Mihi crede capieris, si proditioni ipsi te trades. Habent hoc in se naturale blanditiæ: etiam cum reiiciuntur placent: sæpe excluſæ nouissimè recipiuntur. Hoc enim ipsum imputant, quod repelluntur, & subigi ne contumelia quidem possunt. Incredibile est, quod dicturus sum, sed tamen verum. Ea maxime quisque patet, qua petitur. Fortasse enim ideo, quia patet, petitur. Sic ergo formare, vt scias non posse te consequi, vt sis impenetrabilis: cum omnia caueris, per ornamenta feriet. Aliusa dula-

tione clam vtetur parce: alius ex aperto, palam rusticitate simulata, quasi simplicitas illa non ars sit. Plancus artifex ante Velleium maximus, aiebat non esse occulte, nec ex dissimulato blandiendum. Perit, inquit, procari, si latet. Plurimum adulator, cum deprehensus est, proficit: plus etiamnum si obiurgatus est, si erubuit. Futuros multos in persona tua Plancos cogita: & hoc non esse remediũ tanti mali, nolle laudari. Crispus Passienus, quo ego nil cognoui subtilius in omnibus rebus, maxime in distinguendis & curandis vitiis, sæpe dicebat, adulationi nos opponere non claudere ostium. Et quidẽ sic, quemadmodũ opponi amicæ solet. Quæ si impulit, grata est: gratior, si effregit. Demetrium egregium virum memini dicere cuidam libertino potenti, facilem sibi esse ad diuitias viam, quo die pœnituisset bonæ mentis. Nec inuidebo, inquit, vobis hanc artem; sed docebo eos quibus quæsito opus est, quemadmodũ non dubiam fortunam maris, non emendi vendendique aleam subeant, non incertam fidem ruris, incertiorem fori tententent, quemadmodum non solum facili, sed etiam hilari via pecuniam faciant, gaudentesque displicent. Te, inquit, longiorem Fido Annæo iurabo, & Apollonio Pycta, quamuis staturam habeas Thraciæ incompositi. Hominem quidem non esse vllum liberaliorem, non mentiar; cum possis videre omnibus donasse, quicquid dereliquisti. Ita est, mi Iunior, quo apertior est adulatio, quo improbior, quo magis frontem suam perfricuit, cecidit alienam, hoc citius expugnat. Eo enim iam dementiæ venimus vt qui parce adulatur, pro maligno sit. Solebam tibi dicere, Gallionem fratrem meum, quem nemo non parum amat, etiam qui amare plus non potest, alia vitia non nosse, hoc etiam odisse, ab omni illum parte tentasti. Ingenium suspicere cæpisti, omnium maximum & dignissimum, quod consecrari mallet, quam conteri: pedes abstulit. Frugalitatem laudare cæpisti. Prima statim verba præcidit. Cæpisti mirari comitatem & incompositam suauitatem: quæ illos quoque, quos transit, abducit, gratuitum etiam in obuios meritum. Nemo enim mortalium vni tam dulcis est, quam hic omnibus: eum interim tanta naturalis boni vis est, vti artem simulationemque non redoleat. Nemo non imputari sibi bonitatem publicam patitur. Hoc quoque loco blanditiis tuis

restitit,

restitit, vt exclamares inuenisse te inexpugnabilem virum aduersus insidias quas nemo non in sinum recipit. Eo quidem magis hanc eius prudentiam, & in euitando ineuitabili malo pertinaciam te suspicere confessus es, quia speraueras posse apertis auribus recipi, quamuis blandia diceres: quia vera dicebas. Sed eo magis intellexit obstandum. Semper enim falsis à vero petitur veritas. Nolo tamen tibi displiceas, quasi malè egeris mimum, & quasi ille aliquid iocorum aut doli suspicatus sit. Non deprehendit te, sed repulit. Ad hoc exemplar compone te. Cum quis ad te adulator accesserit, dicito: I tu. ista verba, quæ iam ab alio magistratu ad alium cum lictorib. transeunt, ferto ad aliquem, qui paria facturus, vult quicquid dixeris, audire. Ego nec decipere volo, nec decipi possum. Laudari me à vobis, nisi laudaretis etiam malos, vellem. Quid autem necesse est in hoc descendere, vt te petere cominus possint? Longum inter vos interuallum sit. Cum cupieris bene laudari, quare hoc vlli debeas? Ipse te lauda. dic: Liberalibus me studiis tradidi, quanquam paupertas alia suaderet, & ingenium eo duceret, vbi præsens studij pretium est. Ad gratuita carmina deflexi me, & ad salutare philosophiæ studium contuli. Ostendi in omne pectus cadere virtutem: & eluctatus natalium angustias, nec sorte me, sed animo mensus, par maximis steti. Non mihi inimicitia Getulici Caij fidem eripuit, non in aliorum personam infeliciter amatorum, Messala & Narcissus, diu publici hostes, antequam sui, propositum meum potuerunt euertere. Cerui cem pro fide opposui. Nullum verbum mihi, quod non salua conscientia procederet, excussum est. Pro amicis omnia timui, pro me nihil, nisi ne parum bonus amicus fuissem. Non mihi muliebres fluxere lacrymæ, non è manibus vllius supplex pependi. Nihil indecorum nec bono, nec viro feci. Periculis meis maior, paratus ire in ea, quæ minabantur, egi gratias fortunæ, quod experiri voluisset, quanti æstimarem fidem. Non debebat mihi paruo res tanta constare. Nec examinauit me quidem diu: neque enim paria pendebant, vtrum satius esset me perire pro fide, an fidem pro me. Non præcipiti impetu in vltimum consilium quo me eriperem furori potentium, misi. Videbam apud Caium tormenta, videbam ignes. Sciebam olim sub

illo in eum statum res humanas decidisse, vt inter miseri-cordiæ opera haberetur occidi. Non tamen ferro incubui, nec in mare aperto ore desilui, ne viderer pro fide tantum mori posse. Adiice tunc inuictum muneribus animum, & in tanto auaritiæ certamine, nunquam suppositam manum lucro. Adiice nunc victus parsimoniam, sermonis modestiam, aduersus minores humanitatem, aduersus maiores reuerentiam. Post hoc ipse te consule, veráne an falsa memoraueris. Si vera sunt, coram magno teste laudatus es: si falsa, sine teste derisus es. Possum & ipse nunc videri te aut captare, aut experiri. Vtrum libet crede, & omnes timere à me incipe. Virgilianum illud excute:

Nusquam tuta fides.

aut Ouidianum:

——Quà terra patet fera regnat Erinnys,
In facinus iurasse putes.——

Aut illud Menandri: (Quis enim non in hoc magnitudinem ingenij sui concitauit, detestatus consensum humani generis, tendentis ad vitia?) Omnes, ait, malos viuere: & in scænam velut rusticus poëta prosiluit. Non senem excepit, non puerum, non fœminam, non virum: & adiicit, non singulos peccare, nec paucos, sed iam scelus esse cõtextum. Fugiendum ergo, & in se redeundum est, immo etiam à se recedendum. Hoc tibi, etsi diuidimus mari, præstare tentabo, vt dubium viæ, infecta manu, ad meliora perducam. Et ne solitudinem sentias, hinc tecum miscebo sermones. Erimus vna, qua parte optimi sumus: dabimus inuicem consilia, non ex vultu audientis pendentia. Longè te ab ista prouincia abducam, ne forte magnam historiis esse fidem credas, & placere tibi incipas, quoties cogitaueris; Hanc ego habeo sub meo iure prouinciam, quæ maximarum vrbium exercitus & sustinuit & fregit, cum inter Carthaginem & Romam ingentis belli pretium iacuit, cum quatuor Romanorum principum, id est, totius imperij vires contractas in vnum locum vidit, altamque Pompeij fortunam erexit, Cæsaris fatigauit, Lepidi transtulit, omniumque cepit: quæ illi ingenti spectaculo interfuit: ex quod liquere mortalibus posset, quam velox foret ad imum lapsus ex summo, quamque diuersa via magnam potentiam fortuna destrueret. Vno enim tempore vi-

re vidit Pompeium Lepidumque, ex maximo fastigio aliter ad extrema deiectos, cum Pompeius alienum exercitum fugeret, Lepidus suum.

CAP. I. ITAQVE vt te tota mente abducam, quamuis multa habeat Sicilia in se, circaque se mirabilia, omnes interim prouinciæ tuæ quæstiones præteribo, & in diuersum cogitationes tuas abstraham. Quæram enim tecum id quod libro superiore distuli? Quid ita Nilus æstiuis mensibus abundet. Cui Danubium similem habere naturam philosophi tradiderunt, quod & fontis ignoti, & æstate quam hieme maior sit. Vtrumque apparuit falsum. Nam & caput eius in Germania esse comperimus: & æstate quidem incipit crescere, sed adhuc manente intro mensuram suam Nilo, primis caloribus, cum sol vehementior inter extrema veris niues emollit, quas ante consumit, quam intumescere Nilus incipiat. Reliquo vero æstatis minuitur, & ad hibernam magnitudinem redit, atque ex ea demittitur.

CAP. II. AT Nilus ante exortum caniculæ augetur mediis æstibus, vltra æquinoctium. Hunc nobilissimum amnem natura extulit ante humani generis oculos, & ita dispositi, vt eo tempore inundaret Ægyptum, quo maximè vsta feruoribus terra vndam altius traheret, tantum hausura, quantum siccitati annuæ sufficere possit. Nam in ea parte, quæ in Æthiopiam vergit, aut nulli imbres sunt, aut rari, & qui insuetam aquis cælestibus terram non adiuuent. Vnam, vt scis, Ægyptus in hoc spem suam habet. Proinde aut sterilis annus aut fertilis est, prout ille magnus influxit, aut parcior. Nemo aratorum aspicit cælum. Quare non cum poëta meo iocor, & illi Ouidium suum impingo? qui ait:

——*Nec pluuio supplicat herba Ioui.*

Vnde crescere incipiat si comprehendi posset, causæ quoque incrementi inuenirentur. Nunc vero magnas solitudines peruagatus, & in paludes diffusus, gentibus sparsus, circa Philas primum ex vago & errante colligitur. Philæ insula est aspera & vndique prærupta: duobus in vnum coituris omnib. cingitur, qui Nilo mutantur, & eius nomen ferunt. Vrbem totam complectitur. Hanc Nilus magnus magis quam violentus, egressus Æthiopiam arenasque,

per quas iter ad commercia Indici maris est, prælabitur. Excipiunt eum Cataractæ, nobilis insigni spectaculo locus. Ibi per arduas excisasque pluribus locis rupes Nilus insurgit, & vires suas concitat. Frangitur enim occurrentibus saxis, & per angusta eluctatus, vbicunque vincit, aut vincitur, fluctuat: & illis excitatis primum aquis, quas sine tumultu leni alueo duxerat, violentus, & torrens, per malignos transitus prosilit, dissimilis sibi. Quippe ad id lutosus & turbidus fluit. At vbi scopulos verberauit, spumat: & illi non ex natura sua, sed ex iniuria loci color est. Tandemque eluctatus, obstantia, in vastam altitudinem subito destitutus cadit, cum ingenti circumiacentium regionum strepitu. Quem perferre gens ibi à Persis collocata non potuit, obtusis assiduo fragore auribus, & ob hoc sedibus ad quietiora translatis. Inter miracula fluminis incredibilem incolarum audaciam accepi, Bini paruula nauigia conscendunt. quorum alter nauem regit, alter exhaurit. Deinde multũ inter rapidam insaniam Nili, & reciprocos fluctus voluntati, tandem tenuissimo canales tenent per quos angusta rupium effugiunt: & eum toto flumine effusi, nauigium ruens manu temperãt, magnoque spectantium metu in caput nixi, cum iam adplorareris, mersosque atque obrutos tanta mole credideris, longe ab eo, in quem ceciderant loco nauigant, tormenti modo missi. Nec mergit cadens vnda, sed planis aquis tradit. Primum incrementum Nili circa insulam, quam modo retuli, Philas noscitur. Exiguo ab hac spatio petra diuiditur, Ἔθνος Græci vocant: nec illam vlli, nisi antistites calcant: illa primum saxa auctum fluminis sentiunt. Post magnum deinde spatium duo eminent scopuli, Nili venas vocant incolæ: ex quibus magna vis funditur, non tamen quanta operire posset Aegyptum. In hac ora stipem sacerdotes, & aurea dona præfecti, cum solemne venit sacrum, iaciunt. Hinc iam manifestus nonarum virium Nilus, alto ac profundo alueo fertur, ne in altitudinem excedat obiectu montium pressus. Circa Memphim demum liber, & per campestria vagus, in plura scinditur flumina, manuque canalibus factis, vt sit modus in deriuantium potestate, per totam discurrit Aegyptum. Initio diducitur, deinde continuatis aquis in faciem lati ac turbidi maris

stagnat:

stagnat: cursum illi violentiamque eripit latitudo regionum, in quas extenditur, dextra læuaque totam amplexus Ægyptum. Quantum creuit Nilus, tantum spei in annum est. Nec computatio fallit agricolam: adeo ad mensuram fluminis respondet, quam fertilem facit Nilus. Is arenoso & sitienti solo & aquam inducit & terram. Nam cum turbulentus fluat, omnem in siccis atque hiantibus locis fæcem relinquit: & quicquid pingue secum tulit, arentibus locis allinit, iunatque agros duabus ex causis, & quod inundat, & quod oblimat. Ita quicquid non adiit, sterile ac squalidum iacet. Si creuit super debitum, nocuit. Mira æque natura fluminis, quod cum ceteri omnes abluant terras & euiscerent, Nilus tanto ceteris maior, adeo nihil exedit, nec abradit, vt contra adiiciat vires, minimumque in eo sit quod solum temperet. Illato enim limo, arenas saturat ac iungit. Debetque illi Aegyptus non tantum fertilitatem terrarum, sed ipsas. Illa facies pulcherrima est, cum iam se in agros Nilus ingessit. Latent campi, opertæque sunt valles: oppida insularum modo extant. Nullum in mediterraneis, nisi per nauigia commercium est. Maior est lætitia gentibus, quo minus terrarum suarum vident. Sic quoque cum se ripis continet Nilus, per septena ostia in mare emittitur: quodcunque elegeris ex his, mare est. Multos nihilominus ignobiles ramos in aliud atque aliud litus porrigit. Ceterum beluas, marinis vel magnitudine vel noua pares, educat. Et ex eo quantus sit, æstimari potest, quod ingentia animalia & pabulo sufficienti, & ad vagandum loco, continet. Babillus virorum optimus in omni literarum genere ratissimus, auctor est, cum ipse præfectus obtineret Aegyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse delphinorum à mari occurrentium, & crocodilorum à flumine aduersum agmee agentium, velut pro partibus prœlium. Crocodilos ab animalibus placidis morsu innoxiis victos. His superior pars corporis dura & impenetrabilis est, etiam maiorum animalium dentibus: at inferior mollis ac tenera: hanc delphini spinis, quos dorso eminentes gerunt, subimersi vulnerabant, & in aduersum enixi diuidebant. Recisis hoc modo plurimis, ceteri velut acie versa refugerunt. Fugax animal audaci, audacissimum timi-

do. Nec illos Tentyritæ generis aut sanguinis proprietate superant, sed contemptu & temeritate. Vltro enim insequuntur, fugientesque iniecto trahunt laqueo: pleriquè pereunt, quibus minus præsens animus, ad persequendum fuit. Nilum aliquando marinam aquam detulisse, Theophrastus est auctor. Biennio continno, regnante Cleopatra, non ascendisse, decimo regni anno & vndecimo constat. Significatum aiunt duobus rerum potentibus defectionem. Antonij enim Cleopatræque defecit imperium. per nouem annos non ascendisse Nilum superioribus sæculis, Callimachus est auctor. Sed nunc ad inspiciendas causas, propter quas æstate Nilus crescat, accedam & ab antiquissimis incipiam. Anaxagoras ait, ex Æthiopiæ iugis solutas niues ad Nilum vsque decurrere. In eadem opinione omnis vetustas fuit. Hoc Æschylus, Sophocles, Euripides tradunt. Sed falsum esse, argumentis plurimis patet. Primo Aethiopiam feruentissimam esse, indicat hominum adustus color; & Troglodytæ, quibus subterraneæ domus sunt. Saxa velut igni feruescunt, non tantum medio, sed inclinato quoque die: ardens puluis, nec humani vestigij patiēs: argentum replumbatur: signorum coagmenta soluuntur: nullum materiæ superadornatæ munet operimentum. Auster quoque, qui ex illo tractu venit, ventorum calidissimus est. Nullum ex his animalibus quæ latent bruma, vnquam reconditur. Etiam per hiemem in summo & aperto serpens est. Alexandriæ quoque, quæ longè ab huiusmodi immodicis caloribus est posita, niues non cadunt: superiora etiam pluuia carent. Quemadmodum ergo regio tantis subiecta feruoribus duraturas per totam æstatem niues recipit? Quas sane aliqui montes illic quoque excipiant: nunquam tamen magis quam Thraciæ iuga aut Caucasus. Atqui horum montium flumina vere & prima æstate intumescunt, deinde hibernis minora sunt. Quippe vernis temporibus imbres niuem diluunt: reliquias eius primus calor dissipat. Nec Rhenus, nec Rhodanus, nec Ister, nec Cayster subiacent malo: æstate proueniunt. Altissimæ sunt & in illis Septentionalibus iugis niues. Phasis quoque per id tempus & Borysthenes crescerent, si niues flumina possent contra æstatem magna producere. Præterea si hæc causa attolleret Ni-

ret Nilum, æstate prima plenissimus fieret. Tunc enim maximæ & integræ adhuc niues, ex mollissimoque tabes est. Nilus autem per menses quatuor liquitur, & illi æqualis accessio est. Si Thaleti credis, Etesiæ discedenti Nilo resistunt, & cursus eius acto contra ostia mari sustinent: ita reuerberatus in se recurrit: nec crescit, sed exitu prohibitus resistit, & quacunque mox potuit, inconcessus erumpit. Euthymenes Massilienses testimonium dicit: Nauigaui, inquit, Atlanticum mare. Inde Nilus fluit maior: quamdiu Etesiæ tempus obseruant: tunc enim eiicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, & pelagus conquieuerit: minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis maris sapor est, & similes Niloticis beluæ. Quare ergo, si Nilum Etesiæ prouocant, & ante illos incipit incrementum eius, & post eos durat? Præterea non fit maior, quo illi flauere vehementius? Nec remittitur incitaturque, prout illis impetus fuit: quod fieret, si illorum viribus crescere. Quid, quod Etesiæ litus Aegyptium verberant, & contra illos Nilus descendit, inde venturus vnde illi, si origo ab illis esset? Præterea ex mari purus & cæruleus effluere, non vt tunc turbidus venit. Adde, quod testimonium eius testium turba coarguitur. Tunc erat mendacio locus, cum ignota essent externa. Licebat illis fabulas mittere. Nunc vero tota exteri maris ora mercatorum nauibus stringitur: quorum nemo narrat nunc cæruleum Nilum, aut mare saporis alterius. quod & natura credi vetat: quia dulcissimum quodque & leuissimum sol trahit. Præterea quare hieme non crescit? & tunc potest ventis concitari mare, aliquanto quidem maioribus. Nam Etesiæ temperati sunt. Quod si è mari ferretur Atlantico, semel oppleret Aegyptum. At nunc per gradus crescit. Oenopides Chius ait, hieme calorem sub terris contineri: ideo & specus calidos esse: & tepidiorem puteis aquam. itaque venas interno calore siccari. Sed in aliis terris augentur imbribus flumina. Nilum quia nullo imbre adiuuetur, tenuari, deinde crescere per æstatem: quo tempore frigent interiora terrarum, & redit rigor fontibus, quod si verum esset, æstate flumina crescerent: omnesque putei æstate abundarent. Deinde non calorem hieme sub terris esse maiorem. Aqua & specus & putei

tepent: quia aëra regentem extrinsecus non recipiunt. Ita non calorem habent, sed frigus excludunt. Ex eadem causa æstate refrigescunt: quia illa remotus, seductusque aër calefactus non peruenit. Diogenes Apolloniates ait: Sol humorem ad se rapit: hunc exsiccata tellus, tunc ex mari ducit, tum ex ceteris aquis. Fieri autem non potest, vt vna siccata sit tellus, alia humeat. Sunt enim perforata omnia, & inuicem peruia. Sicca ab humidis sumunt aliquando. Nisi aliquid terra acciperet, exaruisset. Ergo vndas sol trahit: sed ex his quæ premunt, maximè hæc meridiana sunt. Terra cum exaruit, plus ad se humoris adducit: vt in lucernis oleum illo fluit, vbi exuritur: sic aqua illo incumbit, quo vis caloris & terræ æstuantis arcessit. Vnde ergo trahitur? ex illis scilicet partib semper hibernis, Septentrionalibus, vnde exundat. Ob hoc Pontus in inferum mare assidue fluit rapidus, non vt cetera maria, alternatis vltro citro æstibus, in vnam partem semper pronus & torrens. Quod nisi faceret, hisque itineribus, quod cuique deest, redderetur, quod cuique supersit, emitteretur, iam aut siccata essent omnia, aut inundata. Interrogare Diogenem libet, quare, cum Pontus & amnes cuncti inuicem commeent, non omnibus locis æstate maiora sint flumina? Ægyptum sol magis percoquit. Itaque Nilus magis crescit. Sed in ceteris quoque terris aliqua fluminibus fiat adiectio. Deinde quare vlla pars terræ sine humore est, cum omnia ad se ex aliis regionibus trahit: eoque magis quo calidior est? Deinde quare Nilus dulcis est, si illi è mari vnda est? Nec enim vlli flumini dulcior gustus.

Cap III. Grandinem hoc modo fieri, si tibi affirmauero, quo apud nos glacies fit, gelata nube tota nimis audacem rem fecero. Itaque ex his me testibus numera secundæ notæ, qui vidisse quidem se negant, sed audisse. Aut quod historici faciunt, & ipse faciam. Illi cum multa mentiti sunt ad arbitrium suum, vnam aliquam rem nodunt spondere: sed adiiciunt, Penes auctores fides erit. Ergo si mihi parum credis, Posidonius tibi auctoritatem promittet; tam in illo quod præteritum, quam in hoc quod secuturum est. Grandinem enim fieri ex nube aquosa, etiam in humorem versa, sic affirmabit, tanquam interfuerit. Quare autem rotunda sit grando, etiam sine magistro

scire

scire potes, cum adnotaueris, stillicidium omne conglomerari. Quod & in speculis apparet, quæ humorẽ halitu colligunt, & in poculis sparsis, aliaque omni leuitate: nam & in herbarum vel arborum foliis, si quæ guttæ adhæserunt, in rotundum iacent,

Quid magis est saxo durum? quid mollius vnda?
Dura tamen molli saxa cauantur aqua.

aut, vt alius poëta, ait:

Stillicidi casus lapidem cauat.

& hæc ipsa excauatio rotunda fit. Ex quo apparet illud huic quoque simile esse quod cauat. Locum enim sibi ad formam & habitum suum exsculpit. Præterea potest, etiam si non fuerit grando talis, cum defertur, corrotundari, & toties per spatium aëris densi deuoluta, æquabiliter atque in orbem teri. Quod nix pati non potest: quia non est tam solida, immo fusa est, per magnam altitudinem cadit, sed circa terras initium eius est. Ita non longius illa per aëra, sed ex proximo lapsus est. Quare non & ego idem mihi permittam, quod Anaxagoras: cum inter nullos magis quàm inter philosophos esse debeat æqua libertas? Grando nihil aliud est quam suspensa glacies. Nix in pruina pendens congelatio. Illud enim iam diximus, quod inter aquam & rorem interest, hoc inter pruinam & glaciem, necnon inter niuem & glaciem interesse.

CAP. IV. POTERAM me, peracta quæstione, dimittere: sed bene emensum dabo: & quoniam cœpi tibi molestus esse, quicquid in hoc loco quæritur, dicam. Quæritur autem, quare hieme ningat, non grandinet: & vere iam frigore infracto grando cadat. Nam, vt fallar tibi, verum mihi quidem persuadetur, qui me vsque ad mendacia hæc leuiora, in quibus os præcidi, non oculi erui solent, credulum præsto. Hieme aër riget: & ideo nondum in aquam vertitur, sed in niuem, cui aër propior est. Cum ver cœpit, maior inclinatio aëris sequitur, & calidiore cœlo maiora fiunt stillicidia. Ideo, vt ait Virgilius noster:

—*Cum ruit imbriferum ver*,

vehementior immutatio est aëris vndique patefacti & soluentis se, ipso tempore adiuuante. Ob hoc nimbi graues

magis, vastique quam pertinaces deferuntur. Brumas lentas pluuias habet & tenues: quales sæpe solent interuenire, cum pluuia rara & minuta, niuem quoque admixtam habet. Dicimus niualem diem, cum altum frigus, & triste cælum est. Prætèrea aquilone flante, & suum cælum habente, minutæ pluuiæ sunt. Austro imber improbior est, & guttæ pleniores sunt.

CAP. V. REM à nostris positam nec dicere audeo, quia infirma videtur: nec præterire. Quid enim mali est, aliquid & faciliori iudici scribere? Immo si omnia argumenta ad lancem ceperimus exigere, silentium indicetur. Pauca enim admodum sunt sine aduersario. Cetera etiam si vincunt, litigant. Aiunt, quicquid circa Scythiam & Pontum & Septentrionalem plagam, glaciatum & astrictum est, vere relaxari. Tunc flumina gelata discedere, tunc obrutos montes niuem soluere. Credibile est ergo, frigidos spiritus inde fieri, & verno cælo immisceri. Illud quoque adiiciunt, quod nec sum expertus, nec experiri cogito. Tu quoque, censeo, si volueris verum exquirere, niuem ita caue experiaris. Minus algere aiunt pedes eorum qui fixam & duram niuem calcant, quam eorum qui teneram & labefactam. Ergo si non mentiuntur, quicquid ex illis Septentrionalibus locis iam distributa niue & glacie frangente se fertur, id meridianæ partis tepentem iam humidumque aëra alligat, & perstringit. Itaque cum pluuia futura erat, grando fit, iniuria frigoris.

CAP. VI. Non tempero mihi, quo minus omnium nostrorum ineptias proferam. Quosdam peritos obseruandarum nubium esse affirmant, & prædicere cum grando ventura sit: & hoc intelligere vsu ipso potuisse, cum colorem nubium notassent, quem grando toties insequebatur. Illud incredibile, Cleonis fuisse publice præpositos χαλαζοφύλακας, speculatores futuræ grandinis. Hi cum signum dedissent, adesse iam grandinem, quid expectas? vt homines ad penulas discurrerent, aut ad scortea? Immo pro se quisque alius agnum immolabat, alius pullum. Protinus autem illæ nubes alio declinabant, cum aliquid gustassent sanguinis. Hoc rides. Accipe quod rideas magis. Si quis nec agnum nec pullum habebat, quod sine damno fieri poterat, manus sibi afferebat. Et ne tu auidas, aut crudeles

deles existimes nubes, digitum suum bene acuto graphio pungebat, & hoc sanguine litabat: Nec minus ab huius agello grando se auertebat, quam ab illo in quo maioribus hostiis exorata erat.

CAP. VII. RATIONEM huius rei quidam quærunt. Alteri, vt homines sapientissimos decet, negant posse fieri, vt cum grandine aliquis paciscatur, & tempestates munusculis redimat, quamuis munera etiam deos vincant. Alteri suspicati ipsos aiunt, esse in ipso sanguine vim quandam potentem auertendæ nubis, ac repellendæ. Sed quomodo in tam exiguo sanguine potest esse vis tanta, vt in altum penetret, & eam sentiant nubes? Quando expeditius erat dicere. Mendacium & fabula est? At Cleonis iudicia reddebant in illos, quibus delegata erat cura prouidendæ tempestatis: quod negligentia eorum vineæ vapulassent aut segetes procidissent. Et apud nos in duodecim tabulis cauetur, ne quis alienos fructus excantassit. Rudis adhuc antiquitas credebat & attrahi imbres cantibus, & repelli: quorum nihil posse fieri, tam palam est, vt huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.

CAP. VIII. VNAM rem adhuc adiiciam, & fauere ac plaudere te iuuabit. Aiunt niuem in ea parte aëris fieri, quæ prope terras est. Hanc enim plus habere caloris ex tribus causis. Vna, quod omnis terrarum euaporatio, cum multum intra se feruidi aridiq; habeat, hoc est calidior, quo recentior. Altera, quod radij solis à terra resiliunt, & in se recurrunt. Horum duplicatio proxima quæque à terris calefacit. Quæ ideo plus habent teporis, quia solem bis sentiunt. Tertia causa est, quod magis superiora perflantur. At quæcunque depressa sunt, minus ventis verberantur.

CAP. IX. ACCEDIT his ratio Democriti. Omne corpus quo solidius est, hoc calorem citius concipit, & diutius seruat. Itaque si in sole posueris æneum vas & vitreum & argenteum, æneo citius calor accedet, diutius hærebit. Adiicit deinde, quare hoc existimet fieri. His, inquit, corporibus quæ duriora, & pressiora, densioraque sunt, necesse est minora foramina esse, & tenuiorem in singulis spiritum. Sequitur vt quemadmodum minora balnearia & minora miliaria citius calefiunt, si hæc foramina occulta & oculos effugientia, & celerius feruorem sentiant, &

propter easdem anguſtias, quicquid receperunt, tardius reddant.

Cap. X. Hæc longe præparata ad id perducunt, de quo nunc quæritur. Omnis aër quo propior eſt terris, hoc craſſior. Quemadmodum in aqua & in omni humore fax ima eſt: ita in aëre ſpiſſiſſima quæque deſidunt. Iam autem probatum eſt, omnia quo craſſioris ſolidioriſque materiæ ſunt, hoc fidelius cuſtodire calorem receptum: ſed quo editior eſt aër, & quo longius à terrarum colluuie receſſit, hoc ſincerior puriorque eſt. Itaque ſolem non retinet, ſed velut per inane tranſmittit: ideo minus calefit.

Cap. XI. Contra autem quidam aiunt, cacumina montium hoc calidiora eſſe debere, quo ſoli propiora ſunt. Qui mihi videntur errare, quod Apenninum & Alpes, & alios notos ob eximiam altitudinem montes, in tantum putant creſcere, vt illorum magnitudo ſentire ſolis viciniam poſſit. Excelſa ſunt iſta, quamdiu nobis comparantur: at vero vbi ad vniuerſum reſpexeris, manifeſta eſt omnium humilitas. Inter ſe vincuntur, & vincunt. Ceterum in tantum nihil attollitur, vt collatione totius nulla ſit vel maximis portio: quod niſi eſſet, non diceremus, totum orbem terrarum pilam eſſe. Pilæ proprietas eſt, cum æqualitate quadam rotunditas: æqualitatem autem hanc accipe, quam vides in luſoria pila. Non multum illi commiſſuræ & rimæ earum nocent, quo minus par ſibi ab omni parte dicatur. quomodo in hac pila, nihil illa interualla officiunt ad ſpeciem rotundi, ſic nec in vniuerſo quidem orbe terrarum editi montes, quorum altitudo totius mundi collatione conſumitur. Qui dicit altiorem montem, quia ſolem propius excipiat, magis calere debere: idem dicere poteſt, longiorem hominem citius quam puſillum debere calefieri, & citius caput eius quam pedes. At quiſquis mundum menſura ſua æſtimauerit, & terram cogitauerit tenere puncti locum, intelliget nihil in illa poſſe ita eminere, vt cæleſtia magis ſentiat, velut in propinquũ illis acceſſerit. Montes iſti quos ſuſpicimus, & vertices æterna niue obſeſſi, nihilominus infimo ſunt: propius quidem ſoli eſt mons quam campus aut vallis: ſed ſic, quomodo eſt pilus pilo craſſior. Iſto enim modo, & arbor alia magis

quam

quam alia dicetur vicina cœlo, quod falsum est: quia inter pusilla non potest esse magnum discrimen, nisi dum inter se comparantur. Vbi ad collationem immensi corporis ventum est, nihil interest quanto alterum altero sit maius: quia etiam si magno discrimine, tamen minima dicuntur.

CAP. XII. SED ad propositum reuertar, propter has quas retuli causas, plerisque placuit, in ea parte aëris niuem concipi, quæ vicina terris est: & ideo minus alligari, quia minore frigore coit. Nam vicinus aër & plus habet frigoris, quàm vt in aquam & imbrem transeat, & minus quam vt duretur in grandinem. Hoc medio frigore non nimis intento niues fiunt coactis aquis.

CAP. XIII. QVID istas, inquis, ineptias, quibus nec litteratior fit quisquam, nec melior, tam operosè persequeris? Quomodo fiant niues, dicis: eum multo magis ad nos dici à te pertineat, quare emendæ non sint niues. Iubes me cum luxuria litigare. Quotidianum istud & sine effectu iurgium est. Litigemus tamen: etiam si superior futura est, pugnantes ac reluctantes vindicat. Quid porro? Hanc ipsam inspectionem naturæ nihil iudicas ad id, quod vis, conferre? Cum quærimus, quomodo nix fiat, & dicimus illam pruinæ similem habere naturam, plus illi spiritus quam aquæ inesse, non puras exprobrari illis, cum emere aquam turpe sit, si nec aquam quidem emunt? Nos verò quæramus potius, quomodo fiant niues, quam quomodo seruentur: quoniam non contenti vina diffundere veterana, & per sapores ætatésque disponere, inuenimus quomodo stiparemus niuem, vt ea æstatem euinceret, & contra anni feruorem defenderetur loci frigore. Quid hac diligentia consecuti sumus? Nempe vt gratuitam mercemur aquam. Nobis dolet, quod spiritum, quod solem emere non possumus, quod hic aër etiam delicatus diuitibúsque ex facili nec emptus venit. O quam nobis malè est, quod quicquam à rerum natura in medio relictum est. Hoc quod illa fluere & patere omnibus voluit, cuius haustum vitæ publicum fecit: hoc quod tam homini quam feris auibusque & inertissimis animalibus, in vsum large ac beatè profudit, contra se ingeniosa luxuria redegit ad pretium. Adeo nihil potest illi placere, nisi carum. Vnum hoc orat

quod diuites in æquum turbæ deduceret, quod vno non possent antecedere pauperrimum. Illi cui diuitiæ molestæ sunt, excogitatum est, quemadmodum etiam aqua caperet luxuriam. Vnde ad hoc peruentum sit, vt nulla nobis aqua satis frigida videretur, quæ fluerer, dicam. Quandiu sanus & salubris cibi capax stomachus est: impleturque, non premitur, naturalibus fomentis contentus est. Vbi quotidianis cruditatibus non temporis æstus, sed suos sentit, vbi ebrietas continua viscеribus insedit, & præcordia bile, in quam vertitur, torret, aliquid necessario quæritur, quo æstus ille frangatur, qui ipsis aquis incalescit, remediis incitat vitium. Itaque non æstate tantum, sed & media hieme niuem hac causa bibunt. Quæ rei huius causa est, nisi intestinum malum, & luxu corrupta præcordia, quibus nullum interuallum vnquam quo interquiescerent, datum est, sed prandia cœnis vsque in lucem perductis, ingesta sunt, & distentos copia ferculorum ac varietate, comessatio altius intersit? Deinde nunquam intermissa intemperantia, quicquid ante decoxerat, efferauit, & in desiderium semper noui rigoris accendit. Itaque quamuis cœnationem velis ac specularibus muniant, & igne multo dolent hiemem, nihilominus stomachus ille solutus, & æstu suo languidus, quærit aliquid quo erigatur. Nam sicut animo relictos stupentésque frigida spargimus, vt ad sensum sui redeant: ita viscera istorum vitiis torpentia nihil sentiunt, nisi frigore illa vehementiore percusseris. Inde est, inquam, quod nec niue quidem contenti sunt, sed glaciem, velut certior illi ex solido rigor sit, exquirunt, ac sæpe repetitis aquis diluunt: quæ non è summo tollitur, sed vt vim maiorem habeat, & pertinacius frigus, ex abdito effoditur. Itaque ne vnum quidem eius est pretium: sed habet institores aqua, & annonam, pro pudor! variam. Vnguentarios Lacedemonij vrbe expulerunt, & properè cedere finibus suis iusserunt, quia oleum disperderent. Quid illi fecissent, si vidissent reponendæ niuis officinas, & tot iumenta portandæ aquæ deseruientia, cuius colorem saporemque paleis, quibus custodiunt, inquinant? At, dij boni, quam facilè est extinguere sitim sanam! sed quid sentire possunt emortuæ fauces, & occallatæ cibis ardentibus? Quemadmodum nihil illis satis frigidum, sic nihil satis calidum est.

Sed

Sed ardentes boletos, & raptim condimento suo mersatos, demittunt pæne fumantes, quos deinde restinguant niuatis potionibus. Videbis, inquam, quosdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros, non sorbere solum niuem, sed etiam esse, & frusta eius in scyphos suos deiicere, ne inter ipsam bibendi moram tepescant. Sitim istam esse putas? Febris est: & quidem eo acrior, quod non tactu venarum, nec in cutem effuso colore deprehenditur. Sed cor ipsum excoquit luxuria, inuictum malum, & ex molli fluidoque durum atque patiens. Non intelligis, omnia consuetudine vim suam perdere? Itaque nix ista, in qua etiamnum natatis, eo peruenit vsu, & quotidiana stomachi seruitute, vt aquæ locum obtineat. Aliquid adhuc quærite illa frigidius, quia pro nihilo est familiaris rigor.

LIBER QVINTVS.

In quo de ventis & aëris motu agitur.

CAPVT I.

VENTVS est fluens aër. Quidam ita definierunt. Ventus est aër fluens in vnam partem. Hæc definitio videtur diligentior: quia nunquam aër tam immobilis est, vt non in aliqua sit agitatione. Sic tranquillum mare dicitur, cum leuiter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Itaque si legeris,

Cum placidum staret mare,

scito illud non stare, sed succuti leuiter: & dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat. Idem & de aëre iudicandum est, non esse vnquam immobilem etiam si quietus sit. Quod ex hoc intelligas licet. Cum sol in aliquem clausum locum infusus est, videmus corpuscula minuta in aduersum ferri, alia sursum, alia deorsum, varie

concursantia. Ergo parum diligenter comprehendet quod vult, qui dixerit, Fluctus est maris agitatio: quia tranquillum quoque agitatur. At ille abunde sibi cauerit, cuius hæc definitio fuerit: Fluctus est maris in vnam partem agitatio. Sic in hac quoque re, de qua cum maximè quærimus, non circumscribetur, qui ita se gesserit, vt dicat: Ventus est fluens aër in vnam partem: aut, Ventus aër est fluens impetu; aut vis aëris in vnam partem euntis; aut cursus aëris aliquo concitatior. Scio quid responderi pro definitione altera possit. Quid necesse est adiicere te, In vnam partem fluens aër? Vtique enim quod fluit, in vnam partem fluit. Nemo aquam fluere dicit, si tantum intra se mouetur, sed si aliquo fertur. Potest ergo aliquid moueri, & non fluere: at è contrario non potest fluere, nisi in vnam partem. Sed si hæc breuitas satis à calumnia tuta est, hac vtamur. Si vero aliquis circumspectior est, verbo non parcat, cuius adiectio cauillationem omnem poterit excludere. Nunc ad ipsam rem accedamus, quoniam satis de formula disputatum est.

Cap. II. Democritvs ait, cum in angusto inani multa sunt corpuscula, quæ ille atomos vocat, sequi ventum. At contra, quietum & placidum aëris statum esse, cum in multo inani pauca sunt corpuscula. Nam quemadmodum in foro aut vico quamdiu paucitas est, sine tumultu ambulatur: vbi turba in angustum cucurrit, aliorum in alios incidentium rixa fit: sic in hoc quo circumdati sumus spatio, cùm exiguum locum multa corpora impleuerint, necesse est alia aliis incidant, & impellantur ac repellantur, implicenturque & comprimantur, ex quibus nascitur ventus, cùm illa quæ colluctabantur incubuere, & diu fluctuata ad dubia inclinauere se. At vbi in magna laxitate corpora pauca versantur, nec arietare possunt, nec impelli.

Cap. III. Hoc falsum esse, vel ex eo colligas licet, quod tunc interim minime ventus est, cùm aër nubilo grauis est. Atqui tunc plurima corpora se in angustum contulere: & inde spissior nubium grauitas est. Adiice nunc, quod circa flumina & lacus frequens nebula est, arctatis coniunctisque corporibus; nec tamen ventus est. Interdum vero tanta caligo effunditur, vt conspectum in vicino stantium

tium eripiat: quod non eueniret, nisi in paruum locum corpora se multa compellerent. Atqui nullum tempus magis quàm nebulosum, caret vento. Adiice nunc, quod è contrario venit, vt sol matutinum aëra spissum & humidum ortu suo tenuet. Tunc surgit aura, cùm datum est laxamentum corporibus, & stipatio illorum ac turba resoluta est.

CAP. IV. QVOMODO, inquis, ergo venti fiunt, quos non negas fieri? Non vno modo. Alias enim terra ipsa magnam vim aëris eiicit, & ex abdito spirat: aliàs cum magna & continua ex imo euaporatio in altum agit quæ merserat, immutatio ipsa halitus mixti in ventum vertitur. Illud enim nec vt credam mihi persuaderi potest, nec vt taceam: quomodo in nostris corporibus ex cibo fit inflatio, quæ non sine magna natium iniuria emittitur, & ventrem interdum cum sono exonerat, interdum secretius: sic putant & hanc magnam rerum naturam alimenta mutantem emittere spiritum. Bene nobiscum agitur, quod semper excoquit. Alioquin immundius aliquid timeremus. Nunquid ergo hoc verius est, dicere, multa ex omni parte terrarum & assidua ferri corpuscula: quæ, cum coacernata sunt, deinde extenuari sole cœperint, quia omne quod in angusto dilatatur, spatium maius desiderat, ventus existit?

CAP. V. QVID ergo? hanc solam esse causam venti existimas, aquarum terrarumque euaporationes? Ex his grauitatem aeris fieri, deinde solui impetu, cùm quæ densa steterant vt est necesse, extenuata nituntur in ampliorem locum? Ego verò & hanc iudico. Ceterum illa est longè verior causa, valentiorque, habere aera naturalem vim mouendi se: nec aliunde concipere, sed inesse illi vt aliarum rerum, ita huius potentiam. An hoc existimas, nobis quidem datas vires esse, quibus nos moueremus, aera autem inertem, inagitabilem relictum esse? cum aqua motum suum habeat, etiam ventis quiescentibus: nec enim aliter animalia edere posset. Muscum quoque innasci aquis, & herbosa quædam videmus, summo innatantia.

CAP. VI. EST ergo aliquid in aqua vitale. De aqua dico? Ignis qui omnia consumit, quædam etiam creat. &

quod videri non potest simile veri, sed tamen verum est, animalia igne generantur habet ergo aliquam vim talem aër, & ideo modo spissat se, modo expandit & purgat: alias contrahit, alias diducit ac differt. Hoc ergo interest inter aëra & ventum, quod inter lacum & flumen: aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentum aera, & ex denso coactoque explicans.

CAP VII. IN vniuersum de ventis diximus: nunc vtritim incipiemus illos excutere. Fortasse apparebit quemadmodum fiat, si apparuerit quando & vnde procedant. Primū ergo antelucanos flatus inspiciamus, qui aut ex fluminibus, aut ex conuallibus, aut ex aliquo sinu feruntur. Nullus ex his pertinax est, sed cadit fortiore iam sole: nec fertur vltra terrarum aspectum. Hoc ventorum genus incipit vere, nec vltra æstatem durat. Et inde maxime venit, vbi aquarum plurimum & montium est. Plana licet abundent aquis, tamen carent aura: hac dico, quæ pro vento valet.

CAP. VIII. QVOMODO ergo talis flatus concipitur, quem Græci ἐγκόλπιαν vocant? Quicquid ex se paludes & flumina emittunt (id autem & multum est, & assiduum) per diem solis alimentum est: nocte non exhauritur, sed montibus inclusum, in vnam regionem colligitur. Cum illam impleuit, & iam se non capit, sed exprimitur aliquo, & in vnam partem procedit: hic ventus est. Itaque eo incumbit, quo liberior exitus inuitat, & loci laxitas, in quam coaceruata incurrant. Huius rei argumentum est, quod prima noctis parte non spirat. Incipit enim fieri tunc illa collectio, quæ circa lucem iam plena est, & onerata, quærit quo defluat: & eo potissimum exit, vbi plurimum vacui est, & magna ac patens area. Adiicit autem ei stimulos ortus solis, feriens gelidum aera. Nam etiam antequam appareat, lumine ipso valet: & nondum quidem aera radius impellit, iam tamen lacessit & irritat, luce præmissa. Nam cum ipse processit, alia superius rapiuntur, alia diffunduntur tempore. Ideo non vltra matutinum illis datur flare: omnis illorum vis conspectu solis extinguitur: etiam si violentiores flauere, circa medium tamen diem relanguescunt: nec vnquam vsque in meridiem aura producitur. Alia autem imbecillior ac breuior est, prout valentioribus minoribusve collecta causis est.

CAP.

CAP. IX. QVARE tamen tales venti vere & æstate validiores sunt? Leuissimi enim cetera parte anni, nec qui vela impleant, surgunt. Quia ver aquosius est & ex plurimis aquis locisque ob humidam cœli naturam saturis & redundantibus, maior euaporatio est. At quare æstate æquè profunditur? Quia post occasum solis remanet diurnus calor, & magna noctis parte perdurat: qui euocat exeuntia, ac vehementius trahit, quicquid ex his sponte reddi solet: deinde non tantum habet virium, vt quod euocauit, absumat. Ob hoc diutius corpuscula emanare solita & efflare, terra ex se atque humor emittit. Facit autem ventum sol ortus, non calore tantum, sed etiam ictu. Lux enim (vt dixi) quæ solem antecedit, nondum aëra calefacit, sed percutit tantum: percussus autem in latus cedit. Quanquam ego ne illud quidem concesserim, lucem ipsam sine calore esse, cùm ex calore fiat. Non habet forsitan tantum roboris, quantum tactu appareat. Opus tamen suum facit, & densa diducit ac tenuat. Præterea loca, quæ aliqua iniquitate naturæ ita clausa sunt, vt solem accipere non possint, illa quoque nubila & tristi luce calefiunt, & per diem minùs quàm noctibus rigent. Etiamnum natura calor omnis abigit nebulas, & à se repellit. Ergo sol quoque idem facit. Et ideo quibusdam videtur, inde flatus esse, vnde sol. Hoc falsum esse ex eo apparet, quod aura in omnem partem vehit, & contra ortum plenis velis nauigatur. Quod non eueniret si semper ventus ferretur à sole.

CAP. X. ETESIÆ quoque, qui in argumentum à quibusdam aduocantur, non minus propositum adiuuant. Dicam primum quid illis placeat: deinde, cur displiceat mihi. Etesiæ, inquiunt, hieme non sunt: quia breuissimis diebus sol desinit, priusquam frigus euincatur. Itaque niues & ponuntur, & durantur. Æstate incipiunt flare, cùm & longius extenditur dies, & recti in nos radij diriguntur. Veri ergo simile est, concussas calore magno niues plus humidi efflare. Item terras exoneratas niue, retectasque spirare liberius. Itaque plura ex Septentrionali parte cœli corpora exire, & in hæc loca quæ remissiora ac tepidiora sunt, deferri. Sic impetum Etesias sumere: & ob hoc à solstitio illis initium est, vtraque ortum caniculæ non va-

lent : quia iam multum è frigida cœli parte in hanc ege-
stum est. At sol mutato cursu in nostram rectior tenditur:
& alteram partem aëris attrahit, aliam vero impellit. Sic il-
le Etesiarum flatus æstatem frangit, & à mensium feruen-
tissimorum grauitate defendit.

CAP. XI. NVNC, quod promisi, dicendum est,
quare Etesiæ illos non adiuuent, nec quicquam huic con-
ferant causæ. Dicimus autem luce auram incitari, tan-
dem subsidere, cum illam sol attigit. Atqui Etesiæ ob hoc
somniculosi à nautis & delicati vocantur, quod (vt ait Gal-
lio) mane nesciunt surgere: eo tempore fere incipiunt pro-
dire, quo ne pertinax quidem aura est: quod non accide-
ret, si vt auras, ita illos sol commoueret. Adiice nunc quod
si causa illis flatus est, spatium diei ac longitudo, etiam
ante solstitium fiarent, cum longissimi dies sunt, & cum
maximè niues tabescunt. Iulio enim mense iam dispolia-
ta sunt omnia, aut certe admodum pauca iacent adhuc sub
niue.

CAP. XII. SVNT quædam genera ventorum quæ
ruptæ nubes & in pronum solutæ præmittunt. Hos Græci
ventos ἐκπτώσεις vocant. Qui hoc (vt puto) modo fiunt,
cum magna inæqualitas ac dissimilitudo corporum, quæ
vapor terrenus emittit, in sublime eat, & alia ex his cor-
poribus sicca sint, alia humida: ex tanta discordia corporum
inter se pugnantium, cum in vnum conglobata sunt, veri-
simile est quasdam cauas effici nubes, & interualla inter
illas relinqui fistulosa, & in modum tibiæ angusta. His in-
teruallis tenuis includitur spiritus: qui maius desiderat
spatium, cum euerberatus cursu parum libero incaluit: &
ob hoc amplior fit, scinditque cingentia, & erumpit in ven-
tum: qui fere procellosus est, quia superne demittitur, & in
nos cadit vehemens & acer: quia non fusus nec per aper-
tum venit, sed laborat, & iter sibi [illegible] ac pugna parat. Hic
fere breuis flatus est. Quia receptacula nubium per quæ
ferebatur, ac munimenta perrumpit, ideo tumultuosus ve-
nit aliquando, non sine igne ac sono cœli. Hi venti multo
maiores diuturnioresque sunt, si alios quoque flatus ex ea-
dem causa ruentes in se abstulere, & in vnum conflixere
plures: sicut torrentes modicæ magnitudiuis eunt, quam-
diu separatis suus cursus est: cum vero plures in se aquas

con-

conuertere, fluminum iustorum ac perennium magnitudinem excedunt. Idem credibile est fieri & in procellis, vt sint breues quamdiu singulæ sunt, vbi vero sociauere vires, & ex pluribus cœli partibus elisus spiritus eodem se contulit, & impetus illis accedit, & mora.

CAP. XIII. FACIT ergo ventum resoluta nubes: quæ plurimis modis soluitur. Nonnunquam conglobationem illam spiritus rumpit inclusi & in exitum nitentis luctatio: nonnunquam calor, quem modo sol fecit, modo ipsa arietatio, vt magnorum inter se corporum attritus. Hoc loco, si tibi videtur, quæri potest, cur turbo fiat qui euenire in fluminibus solet, vt quamdiu sine impedimento feruntur, simplex & rectum illis iter sit: vbi incurrere in aliquod saxum ad latus ripæ prominens, retorqueantur, & in orbem aquas sine exitu flectant, ita vt circumlatæ in se sorbentur, & vorticem efficiant. Sic ventus quamdiu nihil obstitit; vires suas effundit: Vbi aliquo promontorio repercussus est, aut vi locorum coeuntium in canalem conuexum tenuemque collectus, sæpius in se volutatur, similemque illis, quas diximus conuerti, aquis facit vorticem. Hic ventus circumactus, & eundem ambiens locum, & se in ipsa vertigine concitans, turbo est. Qui si pugnacior est, ac diutius voluratur, inflammatur, & efficit quem πρηστῆρα Græci vocant. Hic est igneus turbo. Hi fere omnia pericula venti erupti de nubibus produnt, quibus armamenta rapiantur, & totæ naues in sublime tollantur. Etiamnum quidam venti diuersos ex se generant, & impulsum aera in alias quoques partes, quam in quas ipsi inclinauere, dispergunt. Illud quoque dicam quod mihi occurrit, quemadmodum stillicidia, quamuis iam inclinent se & labantur, nondum tamen effecere lapsum, sed vbi plura coiere, & turba vires dedit, tunc fluere & ire dicuntur: sic quamdiu leues sunt aeris motus, agitati pluribus locis, nondum ventus est: tunc esse incipit, cum omnes illos miscuit, & in vnum impetum contulit. Spiritum à vento modus separat: vehementior enim spiritus, ventus est: inuicem spiritus leuiter fluens, aer.

CAP. XIV. REPETAM nunc quod primo dixeram, edi è specu ventos, recessuque interiore terrarum. Non tota solida contextu terra in vnum vsque fundatur, sed multis partibus caua.

——*Et cæsis suspensa latebris.*

alicubi habet inania sine humore. Ibi etiam nulla lux discrimen aëris monstrat, dicam tamen nubes nebulasque in obscuro consistere: Nam ne hæc quidem supra terras, quia videntur, sunt: sed quia sunt, videntur. Illic quoque nihilominus ob id sunt, quod non videntur. Flumina illic scias, licet nostris paria sublabi: alia leuiter ducta, alia in confragosis locis præcipitando sanantia. Quid ergo? non illud æquè dabis, esse aliquos & sub terra lacus, & quasdam aquas sine exitu stagnare? Quæ si ita sunt, necesse est & illud, aëra onerari, oneratumque incumbere, & ventum propulsu suo concitare. Ex illis ergo subterraneis nubibus sciemus nutriri inter obscura flatus, cùm tantum virium fecerint, quanto aut terræ obstantia auferant, aut aliquod apertum ad hos afflatus iter occupent, & per hanc cauernam in nostras sedes efferantur. Illud verò manifestum est, magnam esse sub terris vim sulphuris, & aliorum non minus ignem alentium. per hæc loca cum se, exitum quærens spiritus, torsit, accendat flammam ipso obstrictu necesse est. Deinde flammis latius fusis, etiam si quid ignaui aëris era extenuatum moueri, & viam cum fremitu vasto atque impetu quærere. Sed hoc diligentius persequar, cùm quæram de motibus terræ.

CAP. XV. NVNC mihi permitte narrare fabulam. Asclepiodotus auctor est, demissos quamplurimos à Philippo in metallum antiquum olim destitutum, vt explorarent quæ vbertas eius esset, quis status, an aliquid futuris reliquisset vetus auaritia: descendisse illos cum multo lumine, & multos durasse dies: deinde longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia, & conceptus aquarum inertium vastos, pares nostris, nec compressos quidem terra supereminente, sed liberæ laxitatis, non sine horrore visos. Cùm magna hæc legi voluptate: intellexi enim sæculum nostrum, non nouis vitiis, sed iam antiquitus traditis laborare: nec nostra ætate primum auaritiam, venas terrarum lapidumque rimatam, in tenebris malè abstrusa quasisse. Illi quoque maiores nostri, quos celebramus laudibus, quibus dissimiles querimur nos esse, spe ducti, montes cæciderunt, & supra lucrum sub ruina steterunt. Ante Philipptum Macedonem reges fuere, qui pecuniam in altissimis vsque latebris

seque-

sequerentur,& relicto spiritu libero, in illos se demitterent specus, in quos nullum noctium dierumque peruenirent discrimen, & à tergo lucem relinqueret. Quæ tanta spes fuit? Quæ tanta necessitas hominem ad sidera erectum incuuauit, & defodit,& in fundum telluris intimæ mersit, vt eruerent aurum, non minore periculo quærendum, quàm possidendum? Propter hoc cuniculos egit,& circa prædam lutulentam incertamque raptauit, oblitus dierum, oblitus naturæ melioris à qua se auertit. Nulli ergo mortuo terra tam grauis est,quàm istis supra quos auaritia vrgens terrarum pondus iniecit,quibus abstulit cœlum,quos in imo, vbi illud malum virus latitat, infodit. Illo descendere ausi sunt, vbi nouam rerum positionem, terrarumque pendentium habitus,ventosque per cæcum inane experiretur,& aquarum in illis fluctu horridos fontes,&altam perpetuamque noctem.Deinde cùm ista fecerint,inferos metuunt.

CAP. XVI. SED vt ad id, de quo agitur, reuertar,venti quatuor sunt, in ortum, occasum, meridiem, septentrionemque diuisi. Ceteri,quos variis nominibus appellamus, his applicantur.

Eurus ad auroram Nabatæaque regna recessit,
Persidaque, & radiis iuga subdita matutinis.
Vesper & occiduo quæ litora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro. Scythiam septemque triones
Horrifer inuasit Boreas, contraria tellus
Nubilus assiduis,pluuiaque madescit ab austro.

Vel si breuius illos complecti mauis,in vnam tempestatem (quod fieri nullo modo potest) congregentur:

Vna Eurusque Notusque ruunt,creberque procellis
Africus,——

& qui locum in illa rixa non habuit, Aquilo. Quidam illos duodecim faciunt. Quattuor enim cœli partes in ternas diuidunt, & singulis ventis binos suffectos dant. Hac arte Varro, vir diligens,illos ordinat: nec sine causa. Non enim eodem semper loco sol oritur, aut occidit: sed alius est ortus occasusque æquinoctialis: (bis autem æquinoctium est) alius solstitialis, alius hibernus. Qui surgit ab oriente æquinoctiali, Subsolanus apud nos dicitur: Græci illum ἀφηλιώτην vocant. Ab oriente hiberno Eurus exit: quem nostri vocauere Vulturnum. Et Liuius hoc illum nomine appellat, in illa pugna Romanis parum pro-

ſpera, in qua Hannibal & contra ſolem orientem exercitum noſtrum, & contra ventum conſtituit: cum venti adiutorio ac fulgoris præſtringentis oculos hoſtium, vicit. Varro quoque hoc nomen vſurpat. Sed & Eurus iam ciuitate donatus eſt, & noſtro ſermoni non tanquam alienus interuenit. Ab oriente ſolſtitiali excitatum, Græci ἀπηλιώτην appellant; apud nos ſine nomine eſt. Æquinoctialis occidens Fauonium mittit: quem Zephyrum eſſe dicent tibi, etiam qui Græcè neſciunt loqui. A ſolſtitiali occidente Corus venit, qui apud quoſdam Argeſtes dicitur. Mihi non videtur: quia Cori violenta vis eſt, & in vnam partem rapax: Argeſtes fere mollis eſt, & tam euntibus communis, quam redeuntibus. Ab occidente hiberno Africus furibundus & ruens apud Græcos λίψ dicitur. A ſeptentrionali latere ſummus eſt Aquilo, medius ſeptentrio, imus Thracias. Huic deeſt apud nos vocabuſum. A meridiano axe Euronotus eſt. Deinde Notus Latinè Auſter. Deinde Libonotus, qui apud nos ſine nomine eſt.

Cap. XVII. Placet autem duodecim ventos eſſe: non quia vbique tot ſint (quoſdam enim inclinatio terrarum excludit) ſed quoniam plures nuſquam ſunt. Sic caſus ſex dicimus: non quia omne nomen ſex recipit, ſed quia nullum plures quam ſex. Qui duodecim ventos eſſe dixerunt, hoc ſecuti ſunt, totidem ventorum eſſe, quot cœli diſcrimina. Cœlum enim diuiditur in circulos quinque qui per mundi cardines eunt. Eſt ſeptentrionalis, eſt ſolſtitialis, eſt æquinoctialis, eſt brumalis, eſt contrarius ſeptentionali. His ſextus accedit, qui ſuperiorem partem mundi ab inferiore ſecernit, vt ſcis. Dimidia enim pars mundi ſemper ſupra, dimidia infra eſt. Hanc lineam quæ inter aperta & occulta eſt, Græci ὁρίζοντα vocant: noſtri finitorem dixere, alij finientem. Adiiciendus eſt ad hunc meridianus circulus, qui horizonta rectis angulis ſecat. Ex his quidam circuli in tranſuerſa currunt & alios interuentu ſuo ſcindunt. Neceſſe autem eſt, tot aëris diſcrimina eſſe, quot partes. Ergo horizon ſiue finiens circulus, quinque illos orbes, quos modo dixi fieri, ſecat, & efficit decem partes, quinque ab ortu, quinque ab occaſu. Meridianus circulus, qui in horizonta incurrit regiones duas adiicit. Si duodecim aer diſcrimina accipit, & totidem facit

cit ventos. Quidam sunt quorundam locorum proprij, qui non transmittunt, sed in proximum ferunt. Non est illis à latere vniuersi mundi impetus. Atabulus Apuliam infestat, Calabriam Iapyx, Athenas Sciron, Pamphiliam Carægis, Galliam Circius: cui ædificia quassanti, tamen incolæ gratias agunt, tanquam salubritatem cœli sui debeant ei. Diuus certè Augustus templum illi, cum in Gallia moraretur, & vouit & fecit. Infinitum est, si singulos velim persequi. Nulla enim propemodum regio est, quæ non habeat aliquem flatum ex se nascentem, & circa se cadentem.

CAP. XVIII. INTER cetera itaque prouidentiæ opera, hoc quoque aliquis, vt dignum admiratione suspexerit. Non enim ex vna causa ventos aut inuenit, aut per diuersa disposuit: sed primum vt aëra non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione vtilem redderent, vitalemque tracturis. Deinde vt imbres tetris subministrarent, iidemque nimios compescerent. Nam modo adducunt nubes, modo diducunt, vt per totum orbem pluuiæ diuidi possent. In Italiam Auster impellit, Aquilo in Africam reiicit: Etesiæ non patiuntur apud nos nubes consistere. Iidem totam Indiam & Æthiopiam continuis per id tempus aquis irrigant. Quid, quod fruges percipi non possunt, nisi flatu superuacua admixta seruandis ventilarentur, nisi esset quod segetem excitaret, & latentem frugem ruptis velamentis suis, quæ folliculos agricolæ vocant, adaperiret. Quid, quod omnibus inter se populis commercium dedit, & gentes dissipatas locis miscuit? Ingens naturæ beneficium, si illud in iniuriam suam non vertat hominum furor. Nunc quod de Cæsare olim maiore vulgo dictitatum est, & à Tito Liuio positum, in incerto esse, vtrum illum magis nasci Reipub. profuerit, an non nasci, dici etiam de ventis potest: adeo quicquid ex illis vtile & necessariũ est, non potest his repensari, quæ in perniciem suam generis humani dementia excogitat. Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male vtentium nocent. Nimirum in hoc prouidentia, ac dispositor ille mundi Deus, aëra ventis exercendum dedit, & illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non vt nos classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, & hostem in mari aut post mare inquireremus. Quæ nos dementia exagitat, & in

mutuum compellit exitium? Vela ventis damus bellum paraturi, & periclitamur periculi causa. Incertam fortunam experimur, vim tempestatum nulla ope humana superabilem, mortem sine spe sepulturæ Non erat tanti, si ad pacem per ista veheremur. Nunc autem cum euaserimus tot scopulos latentes, & insidias vadosi maris: cum effugerimus procellosos desuper montes, in quos præceps nauigantes ventus impingit: cum inuolutos nubilo dies, & nimbis ac tonitruis horrendas noctes, cum turbinibus diuulsa nauigia: quis erit huius laboris ac metus fructus? quis nos fessos tot malis portus excipiet? Bellum scilicet, & obuius in litore hostis, & trucidandæ gentes tractuæ magna ex parte victorem, & antiquarum vrbium flamma. Quid in arma cogimus populos? Quid exercitus scribimus, directuros aciem in mediis fluctibus? Quid maria inquietamus? Parum videlicet ad mortes nostras terra late patet. Nimis delicate fortuna nos tractat. Nimis dura dedit nobis corpora, felicem valetudinem. Non depopulatur nos casus incurrens. Emetiri cuique annos suos ex commodo licet, & ad senectutem decurrere. Itaque eamus in pelagus, & vocemus in nos fata cessantia. Miseri, quid quæritis? mortem, quæ vbique superest? Petet illa vos & ex lectulo: sed vbique innocentes petat: occupabit vos in vestra domo: sed occupet nullum molientes malum. Hoc vero quid aliud quis dixerit, quam insaniam, circumferre pericula, & ruere in ignotos, iratum sine iniuria, occurrentia deuastantem, ac ferarum more occidere quem non oderis? Illis tamen in vltionem, aut ex fame morsus est: nos sine vlla parsimonia nostri alienique sanguinis, mouemus maria, & nauigia deducimus, salutem committimus fluctibus, secundos optamus ventos, quorum felicitas est ad bella perferri. Quousque nos malos mala nostra rapuere? Parum est, intra orbem suum furere. Sic Persarum rex stolidissimus in Græciam traiicit, quam exercitus non vincet, cum impleuerit. Sic Alexander vlterior Bactris & Indis volet quærere quid sit vltra magnũ mare, & indignabitur aliquid esse vltimum sibi. Sic Parthis auaritia Crassum dabit Non horrebit reuocantis diras tribuni, non tempestates longissimi maris, non circa Euphratem præsaga fulmina, & deos resistentes: per hominum deorumq; iras ad aurum ibitur. ergo

non

non immerito quis dixerit rerum naturam melius acturam fuisse nobiscum, si ventos flare vetuisset, & inhibito discursu furentium, in sua quemque terra stare iussisset. Si nihil aliud, certe suos quisque tantum ac suorum malo nasceretur. Nunc parum vi domestica, externis quoque laborandum est. Nulla terra tam langè remota est, quæ non mittere aliquo suum malum possit. Vnde scio, an nunc aliquis magnæ gentis in abdito dominus, fortunæ indulgentia tumens, non contineat intra terminos arma, an paret classes ignota molienti? Vnde scio hoc mihi, an ille ventus bellum inuehet? Magna pars erat pacis humanæ, maria præcludi. Non tamen (vt paulo ante dicebam) queri possumus de auctore nostri Deo, si beneficia eius corrumpimus, & vt edient contraria, efficimus. Dedit ille ventos ad custodiendam cœli terrarumque temperiem, ad euocandas supprimendásque aquas, ad alendos satorum atque arborum fructus: quos ad maturitatem cum aliis causis adducit ipsa iactatio, attrahens cibum in summa, & ne torpeat, promouens. Dedit ventos ad vlteriora noscenda. fuisset enim imperitum animal, & sine magna experientia rerum homo, si circumscriberetur natalis soli fine. Dedit ventos, vt commoda cuiusque regionis fierent communia: non vt legiones equitemque gestarent, nec vt pernicioſa gentibus arma transuecherent. Si beneficia naturæ ventium prauitate perpendimus, nihil non nostro malo accepimus. Cui videre expedit? Cui loqui? Cui non vita tormentum est? Nihil inuenies tam manifestæ vtilitatis, quod non in contrariũ transferat culpa. Sic ventos quoque natura bonos futuros inuenerat: ipsi illos contrarios fecimus. Omnes in aliquod nos malum ducunt. Non eadem est his & illis causa soluendi: sed iusta nulli. Diuersis enim irritamentis ad tentandum iter impellimur. Itaque alicui vitio nauigatur. Egregie Plato dicit, qui nobis circa exitum iam testium loco dandus est, minima esse quæ homines emant vita. Immo, Lucili carissime, si bene furorem illorum æstimaueris, id est nostrum, (in eadem enim turba volutamur) magis ridebis, cum cogitaueris vita parari ea in quibus vita consumitur.

LIBER SEXTVS.

In quo de terræ motu agitur.

CAPVT I.

POMPEIOS, celebrem Campaniæ vrbem, in quam ab altera parte Surrentinum Sabianumque litus, ab altera Herculanense conueniunt, mareque ex aperto conductum amœno sinu cingit, desedisse terræmotu, vetaxisquæcumque adiacebant regionibus, Lucili virorum optime, audiuimus; & quidem diebus hibernis: quos vacare à tali periculo maiores nostri solebant promittere. Nonis Febr. fuit motus hic, Regulo & Virginio consulibus, qui Campaniam nunquam securam huius mali, indemnem tamen, & toties defunctam metu, magna strage vastauit. Nam & Herculanensis oppidi pars ruit, dubieque stant etiam quæ relicta sunt. Et Nucerinorum colonia, vt sine clade, ita non sine querela est. Neapolis quoque priuatim multa, publicè nihil amisit, leuiter ingenti malo perstricta. Villæ verò præruptæ passim sine iniuria tremuere. Adiiciunt his sexcentorum ouium gregem exanimatum, & diuisas statuas, motæ post hoc mentis aliquos atque impotes sui errasse. Quorum vt causas excutiamus, & propositi operis contextus exigit, & ipse in hoc tempus congruens casu. Quærenda sunt trepidis solatia, & demendus ingens timor. Quid enim cuiquam satis tutum videri potest, si mundus ipse concutitur, & partes eius solidissimæ labant? Si quod vnum immobile est in illo fixumque, vt cuncta in se intenta sustineat, fluctuat? Si, quod primum habet terra, perdidit, stare: vbi tandem residebunt metus nostri? Quod corpora receptaculum inueniente

nient? quo solicita confugient, si ab vno metus nascitur, & funditus trahitur? Consternatio omnium est, vbi tecta crepuere, & ruina signum dedit; tunc præceps quisque se proripit, & penates suos deserit, ac se publico credit. Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agitet? si hoc, quod nos tuetur ac sustinet, supra quod vrbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat? Quid ibi esse, non dico auxilij, sed solatij potest, vbi timor fugam perdidit? Quid est, inquam satis munitum? Quid ad tutelam alterius ac sui firmum? Hostem muro repellam: præruptæ altitudinis castella, vel magnos exercitus difficultate aditus morabuntur. A tempestate nos vindicant portus. Nimborum vim effusam, & sine fine cadentes aquas tecta propellunt: fugientes non sequitur incendium: aduersus tonitrua & minas cœli, subterraneæ domus, & defossi in altum specus remedia sunt. Ignis ille cœlestis non transueberat terram, sed exiguo eius obiectu retunditur. In pestilentia mutare sedes licet. Nullum malum sine effugio est. Nunquam fulmina populos perusserunt. Pestilens cœlum exhausit vrbes, non abstulit. Hoc malum latissime patens, ineuitabile, auidum, publice noxium: non enim domos solas, aut familias, aut vrbes singulas haurit, sed gentes totas regionésque subuertit: & modo ruinis operit, modo in altam voraginem condit: ac ne id quidem relinquit, ex quo appareat, quod non est, saltem fuisse; sed supra nobilissimas vrbes, sine vllo vestigio prioris habitus solum extenditur. Nec desunt qui hoc genus mortis magis timeant, quo in abruptum cum sedibus suis eunt, & è virorum numero viui auferuntur: tanquam non omne fatum ad eundem terminum veniat. Hoc habet inter cetera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. Nihil itaque interest, vtrum me apis vnus elidat, an monte toto premar: vtrum supra me domus vnius onus veniat, & sub exiguo eius tumulo ac puluere expirem, an totus caput meum terrarum orbis abscondat: in luce hunc & in aperto spiritum reddam, an in vasta terrarum dehiscentium sinu: solus in illud profundum, an cum magno comitatu populorum concidentium ferar. Nihil interest mea, quantus circa me tem

meam tumultus sit: ipsa vbique tantundem est. Proinde magnum sumanus animum, aduersus istam cladem, quæ nec cuitari nec prouideri potest. Desinamus audire istos, qui Campaniæ renuntiauere, quippe post hunc casum emigrauerunt, negantque se vnquam ipsam regionem accessuros. quis enim illis promittet melioribus fundamentis hoc aut illud solum stare? Omnia eiusdem sortis sunt, & si nondum mota, tamen mobilia: hunc fortasse in quo securius consistis locum, hæc nox, aut hic ante noctem dies scindet. Vnde scies an melior eorum locorum conditio sit, in quibus iam vires suas fortuna consumpsit, & quæ in futurum ruina sua fulta sunt? Erramus enim si vllam terrarum partem exceptam immunemque ab hoc periculo credimus. Omnes sub eadem iacent lege. Nihil ita, vt immobile esset, natura concepit. alia temporibus aliis cadunt. Et quemadmodum in vrbibus magnis, nunc hæc domus, nunc illa suspenditur: ita in hoc orbe terrarum nunc hæc pars facit vitium, nunc illa. Tyros aliquando infamis ruinis fuit. Asia duodecim vrbes simul perdidit. Anno priore Achaiam & Macedoniam, quæcunque est ista vis mali quæ incurrit, nunc Campaniam læsit. Circuit fatum, & si quid diu præteriit, repetit. Quædam rarius sollicitat, sæpius quædam. Nihil immune esse & innoxium sinit. Non homines tantum, qui breuis & caduca res nascimur: vrbes oræque terrarum & litora, & ipsum mare in seruitutem fati venit. Nos tamen nobis permansura promittimus bona fortunæ & felicitatem, cuius ex omnibus rebus humanis velocissima est leuitas, habituram in aliquo pondus ac moram credimus. Et perpetua sibi omnia promittentibus in mentem non venit, idipsum supra quod stamus, stabile non esse. Neque enim Campaniæ istud aut Achaiæ, sed omnis soli vitium est, male cohærere, & ex causis pluribus resolui, & summam manere, partibus ruere.

Cap. II. Qvid ago? Solatium aduersus pericula dare promiseram, ecce vndique timenda denuntio. Nemo quicquam esse quietis æternæ: quod & perire non possit, & perdere. Ego vero hoc ipsum solatij loco pono, & quidem valentissimi: quandoquidem sine remedio timor stultus est, ratio terrorem prudentibus excutit, imperitis fit

tit fit magna ex desperatione securitas. Hoc itaque generi humano dictum puta, quod illis subita captiuitate inter ignes & hostem stupentibus dictum est:

Vna salus victis, nullam sperare salutem.

Si vultis nihil timere, cogitate omnia esse timenda; circumspicite quam leuibus causis discutiamur. Non cibus nobis, non humor, non vigilia, non somnus, sine mensura quadam salubria sunt. Iam intelligitis nugatoria esse nostra, & imbecilla corpuscula, fluida, non magna molitione perdenda. Sine dubio id vnum periculi satis esset, quod tremunt terræ, quod subito dissipantur, ac superposita deducunt. Magni se æstimat qui fulmina & motus terrarum hiatúsque formidat: vult ille, imbecillitati suæ conscius timere pituitam: ita videlicet nati sumus. tam felicia fortiti membra, & in hanc magnitudinem creuimus, & ob hoc nisi mundi partibus motis, nisi cœlum intonuerit, nisi terra subsederit, perire non possumus. Vnguiculi nos, & ne totius quidē dolor, sed aliqua à latere eius scissura conficit: & ego timeam terras trementes, quem crassior saliua suffocat? Ego extimescam emotum sedibus suis mare, & ne æstus maiore quam solet cursu plus aquarum trahens superueniat, cum quosdam strangulauerit potio male lapsa per fauces? Quam stultū est, mare horrere, cum scias, stillicidio perire te posse? Nullum est maius solatium mortis, quam ipsa mortalitas: Nullū autem omniū istorū quæ extrinsecus terrēt quam quod innumerabilia pericula in ipso sinu sunt. Quid enim demētius, quā ad tonitura succidere, & sub terram correpere fulminū metu? quid stultius, quam timere mutationē, aut subitos montium lapsus, & irruptiones maris extra littus eiecti: cum mors vbique præsto sit: & vndique occurrat: nihilque sit tam exiguum, quod non in perniciem generis humani satis valeat? Adeo non debent nos ista confundere, tanquā plus in se mali habeant, quam vulgaris mors: Vt contra, cum sit necessarium è vita exire, & aliquando emittere animam, maiore perire ratione iuuet. Necesse est mori vbicunque, quandoque. Stet licet ista humus, & se teneat suis finibus, nec vlla iactetur iniuria: supra me quandoque erit. Interest ergo, illam ego mihi, an ipsa se mihi imponat? Diducitur ingenti potentia nescio cuius mali: rumpitur, & me in immensam altitudinem

abducit. Quid porro? Mors leuior in plano est? Quid habeo quod querar, si rerum natura non me vult iacere in ignobili loco? si mihi iniicit sui partem? Egregie Vagellius meus in illo inclyto carmine:

Si cadendum est, inquit, *mihi, cœlo cecidisse velim.*

Idem licet dicere: Si cadendum est, cadam orbe concusso, non quia fas est optare publicam cladem: sed quia ingens mortis solatium est, terram quandoque videre mortalem.

Cap. III. Illvd quoque proderit præsumere animo, nihil horum deos facere: nec ira numinum, aut cœlum concuti aut terram. Suas ista causas habet: nec ex imperio sæuiunt, sed ex quibusdam vitiis vt corpora nostra, turbantur: & tunc, cum facere videntur iniuriam, accipiunt: Nobis autem ignorantibus verum, omnia terribilia sunt: vtpote quorum metum raritas auget. Leuius accidunt familiaria: ex insolito formido est maior. Quare autem quicquam nobis insolitum est? quia naturam oculis, non ratione comprehendimus: nec cogitamus quid illa facere possit, sed tantum quid fecerit. Damus itaque huius negligentiæ pœnas, tamquam nouis territi: cum illa non sint noua, sed insolita. Quid ergo? Non religionem incutit mentibus, & quidem publice, siue deficere sol visus est, siue luna, cuius obscuratio frequentior, aut parte sui, aut tota delituit? Longæque magis illæ actæ in transuersum faces, & cœli magna pars ardens & crinita sidera, & plures solis orbes, & stellæ per diem visæ, subitique transcursus ignium, multam post se lucem trahentium. nihil horum sine timore minatur; & cum timendi sit causa, nescire, non est tanti scire, ne timeas? quanto satius est; causas inquirere, & quidem toto in hoc intentum animo? Neque enim illo quicquam inueniri dignius potest, cui se non tantum commodet, sed impendat.

Cap. IV. Qværimvs ergo, quid sit quod terram ab infimo moueat, quid tanti molem corporis impellat, quid sit illa valentius, quid tantum onus vi sua labefactet: cur modo tremat, modo luxata subsidat, nunc in partes diuisa discedat: & alias intercuallum ruinæ suæ diu seruet, alias cito comprimat: nunc amnes magnitudinis notæ conuertat introrsus, nunc nouos exprimat: aperiat aliquando aquarum calentium venas, aliquando refrigeret ignes-

igneſque nonnunquam per aliquod ignotum antea montis aut rupis foramen emittat, aliquando notos & per ſæcula nobiles comprimat. Mille miracula mouet, faciemque mutat locis, & defert montes, ſubrigit plana, valles extuberat, nouas in profundo inſulas erigit. Hæc ex quibus cauſis accidant, digna res eſt excuti. Quod, inquis, erit precium operæ? quo nullum maius eſt, noſſe naturam. Neque enim quicquam habet in ſe huius materiæ tractatio pulchrius, cum multa habeat futura vſui, quam quod hominem magnificentia ſui detinet: nec mercede ſed miraculo colitur. Inſpiciamus ergo quid ſit propter quod accidant hæc: quorum eſt adeo mihi dulcis inſpectatio, vt quamuis aliquando de motu terrarum volumen inuenis ediderim, tamen tentare me voluerim, & experiri an ætas aliquid nobis aut ad ſcientiam, aut certè ad diligentiam adiecerit.

CAP. V. CAVSAM qua terra concutitur, alij in aqua eſſe, alij in ignibus, alij in ipſa terra, alij in ſpiritu putauere: alij in pluribus, alij in omnibus his. Quidam liquere ipſis aliquam ex iſtis cauſam eſſe dixerunt: ſed non liquere, quæ eſſent. Nunc ſingula perſequamur. Illud ante omnia mihi dicendum eſt, opiniones veterum parum exactas eſſe, & rudes. Circa verum adhuc errabatur. Noua omnia erant primo tentantibus, poſt eadem illa limitata ſunt: & ſi quid inuentum eſt, illis nihilominus referri debet acceptum. Magni animi res fuit, rerum naturæ latebras dimouere, nec contentum exteriori eius conſpectu, introſpicere, & in deorum ſecreta deſcendere. Plurimum ad inueniendum contulit, qui ſperauit poſſe reperiri. cum excuſatione itaque veteres audiendi ſunt. Nulla res conſummata eſt, dum incipit. Nec in hac tantum re omniũ maxima atque inuolutiſſima, in qua etiam cum multum actum erit, omnis tamen ætas quod agat inueniet: ſed in omni alio negotio, longè ſemper à perfecto fuere principia.

CAP. VI. IN aqua cauſam eſſe, nec ab vno dictum eſt, nec vno modo. Thales Mileſius totam terram ſubiecto iudicat humore portari & innatare: ſiue illud Oceanum vocas, ſiue magnum mare, ſiue alterius naturæ, ſimplicem adhuc aquam & humidum elementum. Hac, inquit, vnda ſuſtinetur orbis, velut aliquod grande nauigium, &

graue his aquis quas premet. Superuacuum est reddere causas, propter quas existimat, grauissimam partem mundi posse spiritu tam tenui fugacique gestari: non enim tunc de situ terrarum, sed de motu agitur. Illud argumenti loco ponit, quas esse in causa quibus hic orbis agitatur, quod in omni maiore motu erumpunt fere noui fontes: sicut in nauigiis quoque euenit, vt si inclinata sunt, & abiere in latus, aquam sorbeant, quæ in omni onere eorum quæ vehit, si immodicè depressa sunt, aut superfunditur, aut certe dextra siniſtraque solito magis surgit. Hanc opinionem falsam esse, non est diu colligendum. Nam si terram aqua sustineret, tota aliquando concuteretur, semper moueretur: nec agitari illam miraremur, sed manere. Tum tota concuteretur, non ex parte: nunquam enim nauis dimidia iactatur. nunc vero non terrarum vniuersarum, sed ex parte motus est. Quomodo ergo fieri potest, vt quod totum vehitur, totum non agitetur, si id quo vehitur, agitatum est? At quare aquæ erumpunt? Primum omnium sæpe tremuit terra, & nihil humoris noui fluxit. Deinde si ex hac causa vnda prorumperet, à lateribus terra circumfunderetur: sicut in fluminibus ac mari videmus accidere, vt incrementum aquarum, quoties nauigia desidunt, in lateribus maximè appareat. Ad vltimum non tam exigua fieret quam dicit eruptio, nec velut per rimam sentina subreperet, sed fieret ingens inundatio, vt ex infinito liquore, & ferente vniuersa.

Cap. VII. Quidam motum terrarum aquæ imputauere: sed non ex eadem causa. Per omnem, inquiunt, terram, multa aquarum genera decurrunt. Alicubi perpetui amnes quorum nauigabilis etiam sine adiutorio imbrium magnitudo est. Hinc Nilus per æstatem ingentes aquas inuehit. Hinc qui medius inter pacata & hostilia fluit, Danubius ac Rhenus, alter Sarmaticos impetus cohibens, & Europam Asiamque disterminans; Alter Germanos, auidam gentem belli, repellens. Adiice nunc patentissimos lacus & stagna populis inter se ignotis circumdata, & ineluctabiles nauigio paludes, nec ipsis quidem inter se pernias, quibus incoluntur. Deinde tot fontes, tot capita fluminum, subitos & ex occulto amnes vomentia. Tot deinde ad tempus collectos torrentium impetus, quorum

vires

vires quam repentinæ, quam breues? Omnis hæc aquarum, etiam intra terram, natura faciésque est. Illic quoque aliæ vasto cursu deferuntur, & in præceps volutæ cadunt: aliæ languidiores in vadis refunduntur, & leniter ac quietè fluunt. Quis autem neget vastis illas receptaculis concipi, & cessare multis inertes locis? Non est diu probandum, ibi multas aquas esse, vbi omnes sunt. Neque enim sufficeret tellus ad tot flumina edenda, nisi ex reposito multoque funderet. Si hoc verum est, necesse est, aliquando illic amnis excrescat, & relictis ripis violentus in obstantia incurrat. Sic fiet motus alicuius partis, in quam flumen impetum dedit, & quam donec decrescat verberabit. Potest fieri, vt aliquam regionem riuus affluens exedat, ac secum trahat aliquam molem: qua lapsa, superposita quatiantur. Iam vero nimis oculis permittit, nec vltra illos sit producere animum, qui non credit esse in abscondito terræ sinus maris vasti. Nec enim video, quid prohibeat vel obstet, quo minus illic habeatur aliquid etiam in abscondito litus, & per occultos aditus receptum mare, quod illic quoque tantundem loci tenet, aut fortassis hoc amplius, quod superiora cum tot animalibus erant diuidenda: abstrusa enim, & sine possessore deserta, liberius vndis vacant. Quas quis vetat illic fluctuare, & ventis, quos omne interuallum terrarum, & omnis aër creat, impelli? Potest ergo maior solito exorta tempestas, aliquam partem terrarum impulsam vehementius mouere. Nam apud nos quoque multa, quæ procul à mari fuerant, subito eius accessu vapulauere; & villas in conspectu collocatas fluctus, qui longe audiebatur, inuasit. Illic quoque potest accidere ac decedere pelagus infernum: quorum neutrum fit sine motu superstantium.

CAP. VIII. NON quidem existimo diu te hæsitaturum, an credas esse subterraneos amnes & mare absconditum. Vnde enim ista prorumpunt, vnde ad nos veniunt, nisi quod origo humoris inclusa est? Age, cum vides interruptum Tigrim in medio itineris siccari, & non vniuersum auerti, sed paulatim, non apparentibus damnis, minui primum, deinde consumi: quo illum putas abire nisi in obscura terrarum: vtique cum videas emergere iterum, non minorem eo, qui prior fluxerat? Quid cum

vides Alpheum, celebratum poëtis, in Achaia mergi, & in Sicilia rursus transiecto mari effundere amœnissimum fontem Arethusam? nescis autem, inter opiniones, quibus narratur Nili æstiua inundatio, & hanc esse, à terra illum erumpere, & augeri non supernis aquis, sed ex intimo redditis? Ego quidem centuriones duos, quos Nero Cæsar, vt aliarum virtutum, ita veritatis in primis amantissimus, ad vestigandum caput Nili miserat; audiui narrantes, longum illos iter peregisse. cum à Rege Æthiopiæ instructi auxilio, commendatique proximis regibus, penetrassent: Ad vlteriora quidam, aiebant, peruenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ nouerant, nec sperare quisquam potest: ita implicitæ aquis herbæ sunt, & aquæ nec pediti eluctabiles, nec nauigio, quod nisi paruum & vnius capax, limosa & obsita palus non ferat. Ibi, inquit, videmus duas petras, ex quibus ingens vis fluminis excidebat. Sed siue caput illa, siue accessio est Nili, siue tunc nascitur, siue in terras ex priore recepta cursu redit: nonne tu credis illam, quicquid est, ex magno terrarum lacu ascendere? Habeant enim oportet pluribus locis sparsum humorem, & in imo coactum, vt eructare tanto impetu possint.

CAP. IX. IGNEM causam motus quidam, & quidem non eandem iudicant: in primis Anaxagoras, qui existimat, simili pæne ex causa & aere, concuti, & terram: cum in inferiore parte spiritus crassum aera, & in nubes coactum, eadem vi qua apud nos quoque nubila frangi solent, rumpit, & ignis ex hoc collisu nubium, cursuque elisi aeris, emicuit. Hic ipse in obuia incurrit, exitum quærens ac diuellit repugnantia: donec per angusta aut nactus est viam exeundi ad cœlum, aut vi atque iniuria fecit. Alij in igne causam quidem esse, sed non ob hoc iudicant: sed quia pluribus obrutus locis ardeat, & proxima quæque consumat. Quæ si quando exesa ceciderint, tunc sequi motum earum partium, quæ subiectis adminiculis destitutæ labant, donec corruere, nullo occurrente, quod on s exciperet. Tunc chasmata, tunc hiatus vasti aperiuntur: aut cum diu nutauere, super ea se quæ supersunt stantque, componunt. Hoc apud nos quoque videmus accidere, quoties incendio pars ciuitatis laborat, cum exustæ

trabes

trabes sunt, aut corrupta quæ superioribus firmamentum dabant: tunc diu agitata fastigia concidunt, & tamdiu differuntur atque incerta sunt, donec in solido resederunt.

CAP. X. ANAXIMENES ait, terram ipsam esse causam motus, nec extrinsecus incutere, quod illam impedit: sed intra ipsam & ex ipsa quasdam partes eius decidere, quas aut humor soluerit, aut ignis exederit, aut spiritus violentia excusserit. Sed his quoque cessantibus non deesse, propter quod aliquid abscedat aut reuellatur. Nam primum omnia vetustate labuntur, nec quicquam tutum à senectute est. Hæc solida quoque & magni roboris carpit. Itaque quemadmodum in ædificiis veteribus quædam non percussa, tamen decidunt, cum plus ponderis habuere quam virium: ita in hoc vniuerso terræ corpore euenit, vt partes eius vetustate soluantur, soluta cadant, & tremortem superioribus afferant: primum dum abscedunt (nihil enim vtique magnum sine motu eius, cui hæsit, abscinditur) deinde cum deciderunt, solido exceptæ resiliant, pilæ more, quæ cum cecidit exultat, ac sæpius pellitur, toties solo in nouum impetum missa. Si vero in stagnantibus aquis delata sunt, hic ipse casus vicina concutit fluctu, quem subitum vastumque illisum ex alto pondus eiicit.

CAP. XI. QVIDAM ignibus quidem assignant hunc tremorem, sed aliter. Nam cum pluribus locis ferueant, necesse est igentem vaporem sine exitu voluant, qui vi sua spiritum intendit: & si actius institit, opposita diffundit: si vero remissior fuit, nihil amplius quam mouet. Videmus aquam spumare, igne subiecto. Quod in hac aqua facit inclusa & angusta, multo magis illum facere credimus, cum violentus ac vastus ingentes aquas excitat. Tunc ille vaporatione inundantium aquarum, quicquid pulsauerit, agitat.

CAP. XII. SPIRITVM esse qui moueat, & plurimis & maximis auctoribus placet. Archelaus antiquitatis diligens, ait ita: Venti in concaua terrarum deferuntur, deinde vbi iam omnia spatia plena sunt, & in quantum aer potuit densatus est, is qui superuenit spiritus, priorem premit & elidit, ac frequentibus plagis primo cogit, deinde perturbat. Tunc ille quærens locum, omnes angustias

dimouet, & claustra sua conatur effringere. Sic euenit vt terræ, spiritu luctante, & fugam quærente, moueantur. Itaque cum terræ motus futurus est, præcedit aeris tranquillitas & quies: videlicet, quia vis spiritus, quæ concitare ventos solet, in inferna sede detinetur. Nunc quoque cum hic motus in Campania fuit, quamuis hiberno tempore & inquieto, per superiores dies aer stetit. Quid ergo? Nunquam flante vento terra concussa est? Admodum raro duo flauere simul venti. Fieri tamen & potest, & solet: quod si recipimus, & constat duos ventos rem simul gerere: quid ni accidere possit, vt alter superiorem aerā agitet, alter inferum?

CAP. XII. IN hac sententia licet ponas Aristotelem, & discipulum eius Theophrastum, non, vt Græcis visum est, diuini tamen & dulcis eloquij virum, & nitidi sine labore. Quid vtique placeat exponam. Semper aliqua euaporatio est è terra, quæ modo arida est, modo humido mixta. Hæc ab infimo edita, & in quantum potuit, elata, cum vlteriorem locum in quem exeat non habet, retro fertur, atque in se reuoluitur: dumque rixa spiritus reciprocantis iactat obstantia, & siue intercluſus, siue per angusta enisus est, motum ac tumultum ciet. Straton ex eadem schola est, qui hanc partem philosophiæ maximè coluit, & rerum naturæ inquisitor fuit. Huius tale decretum est: Frigidum & calidum semper in contraria abeunt, & vna esse non possunt: eo frigidum confluit, vnde vis calida discessit: & inuicem ibi calidum est, vnde frigus expulsum est. Hoc quod dico, verum est: sed vtrumque in contrarium agi, ex hoc tibi appareat. Hiberno tempore, cum supra terram frigus est, calent putei, nec minus specus, atque omnes sub terra recessus: quia eo se calor contulit, superiora possidenti frigori cedens: qui cum in inferiora peruenit, & eo se quantum poterat ingessit, quo densior, hoc validior est: huic alius superuenit, cui necessario congregatus, ille iam in angustum pressus, loco cedit. Idem contrario euenit, cum vis maior frigidi illata i[illegible] cauernis est. Quicquid illi calidi latet frigori cedens abit in angustum, & magno impetu agitur: quia non patitur vtriusque natura concordiam, nec in vno moram. Fugiens ergo, & omni modo cupiens excedere, proxima

quæ-

quæque remolitur ac iactat. Ideoque antequam terra moueatur, solet mugitus audiri, ventis in abdito tumultuantibus: nec enim aliter posset, vt ait noster Virgilius,

Sub pedibus mugire solum, & iuga cælsa moueri:

nisi hoc esset ventorum opus. Vices deinde huius pugnæ sunt: desinit calidi congregatio, ac rursus eruptio. Tunc frigida compescuntur & succedunt, mox futura potentiora. Dum ergo alterna vis cursat, & vltrò citroque spiritus commeat, concutitur.

CAP. XIV. SVNT qui existiment, spiritu quidem, & nulla alia ratione tremere terram, sed ex alia causa, quam Aristoteli placuit. Quid sit quod ab his dicatur, audi. Corpus nostrum & sanguine irrigatur, & spiritu, qui per sua itinera discurrit. Habemus autem quædam angustiora animæ receptacula, per quæ nihil amplius quàm meat: quædam potentiora, in quibus colligitur & vnde diuiditur in partes. Sic hoc totum terrarum omnium corpus, & aquis, quæ vicem sanguinis tenent, & ventis, quos nil aliud quis quam animam vocauerit, peruium est. Hæc duo alicubi concurrunt, alicubi consistunt. Sed quemadmodum in corpore nostro dum bona valetudo est, venarum quoque imperturbata mobilitas modum seruat; vbi aliquid aduersi est, micat crebrius, & suspiria atque anhelitus, laborantis ac fessi signa sunt: ita terræ quoque, dum illis positio naturalis est, inconcussæ manent. Cum aliquid peccatur, tunc velut ægri corporis motus est, spiritu illo qui modestius perfluebat, icto vehementius, & quassante venas suas: nec, vt illi paulo ante dicebant, quibus animal placet esse terram. nam si hoc est, quemadmodum animal, tota vexationem sentiet. Neuue enim in nobis febris alias partes moderatius impellit, sed per omnes pari æqualitate discurrit. Vide ergo nunquid intret in illam spiritus ex circumfuso aëre: qui quandiu habet exitum, sine iniuria labitur, si offendit aliquid, & incidit quod viam claudat, tunc oneratur primo infundente se à tergo aera. Deinde per aliquam rimam maligne fugit, & hoc acrius fertur, quo angustius. Id sine pugna non potest fieri, nec pugna sine motu. At si nec rimam quidem per quem effluat inuenit, conglobatus illic furit, & huc atque illo circumagitur, aliaque deiicit, alia intercidit: cum tenuissimus,

idemque fortissimus, & irrepat quamuis in obstructa, & quicquid intrauit, vi sua diducat & dissipet: tunc terra iactatur. Aut enim datura vento locum discedit, aut cum dedit in ipsam qua illum emisit, cauernam fundamento spoliata considit.

Cap. XV. Qvidam ita existimant. Terra multis locis perforata est, nec tantum primos illos aditus habet quos velut spiramenta abo initio sui recepit, sed multos illi casus imposuit. Alicubi diduxit, quicquid supernè terreni erat, aqua: alia torrentes exedere, alia æstibus magnis dirupta patuere. Per hæc interualla intrat spiritus: quem si incluſit mare, & adegit, nec fluctus retro abire permisit, tunc ille exitu simul redituque præcluso, volutatur. Et quia in rectum non potest tendere, quod illi naturale est, in sublime se intendit, & terram prementem reuerberat.

Cap. XVI. Etiamnvm dicendum est, quod plerisque auctoribus placet, & in quo fortasse fiet dissensio. Non esse terram sine spiritu, palam est. Non tantum illo dico, quo se tenet, ac partes sui iungit, qui ineſt etiam saxis mortuisque corporibus: sed illi dico vitali, & vegeto & alente omnia. Hunc nisi haberet, quomodo tot arbustis spiritum infunderet, non aliunde viuentibus & tot satis? Quemadmodum tam diuersas radices aliter atque aliter in se mersas foueret, quasdam summa receptas parte, quasdam altius tractas, nisi multum haberet animæ, tam multa, tam varia generantis, & haustu atque alimento suo educantis? Leuibus adhuc argumentis ago. Totum hoc cœlum, quod igneus æther mundi summa pars claudit, omnes hæ stellæ, quarum iniri non potest numerus, omnis hic cœlestium cœtus, & (vt alia prætream) hic tam prope à nobis agens cursum sol, omni terrarum ambitu non semel maior, alimentum ex terrena trahunt, & inter se partiuntur: nec vllo alio scilicet, quam habitu terrarum sustinentur. Hoc illis alimentum, hic pastus est. Non posset autem tam multa, tantaque, & se ipsa maiora terra nutrire, nisi plena esset animæ quam per diem & noctem ab omnibus partibus suis fundit. Fieri enim non potest, vt non multum illi supersit, ex qua tantum petitur ac sumitur, & ad tempus quidem quod exeat, nascitur. Nec enim esset perennis illi copia suffecturi in tot cœlestia spiritus,

nisi

nisi inuicem ista excurrerent, & in aliud alia soluerentur. Sed tamen necesse est abundet ac plena sit, & ex condito proferat. Non est ergo dubium quin multum spiritus lateat intus, & cæca sub terra spatia aër latus obtineat. Quod si verum est, necesse est id sæpe moueatur, quod re mobilissima plenum est. Nunquid enim dubium esse potest cuiquam, quin nihil sit tam inquietum quàm aër, & tam versabile & vagatione gaudens?

CAP. XVII. SEQVITVR ergo, vt naturam suam exerceat, & quod semper moueri vult, aliquando & alia moueat. Id quando fit? Cum illi cursus interdictus est. Nam quamdiu non impeditur, placide fluit: cum offenditur & retinetur, insanit, & moras suas abrumpit, non aliter quam ille poëtæ,

pontem indignatus Araxes.

Quamdiu illi facilis & liber est alueus, primas quasque aquas explicat. Vbi saxa manu vel casu illata pressere venientem, tunc impetum mora quærit: & quo plura opposita sunt, plus inuenit virium. Omnis enim illa vnda quæ à tergo superuenit, & in se crescit, cum onus suum sustinere non potuit, vim ruina parat, & prona cum his quæ iacebant fugit. Idem spiritu fit: qui quo valentior agiliorq; est, citius rapitur, & vehementius septum omne disturbat. Ex quo motus fit, scilicet eius partis sub qua pugnatum est. Quod dicitur, verum esse ex illo probatur. Sæpe enim cum terræ motus fuit, si modo pars eius aliqua dirupta est, inde ventus per multos dies fluxit: vt traditur factum eo terræ motu, quo Chalcis laborauit: quod apud Asclepiodotum inuenies, auditorem Posidonij, in ipsis Quæstionum naturalium causis. Inuenies & apud alios auctores, hiasse vno loco terram, & inde non exiguo tempore spiritasse ventum: qui scilicet illud iter ipse sibi fecerat, per quod ferebatur.

CAP. XVIII. MAXIMA ergo causa est, propter quam terra moueatur, spiritus natura citus, & locum è loco mutans. Hic quamdiu impellitur, & in vacanti spatio latet, iacet innoxius, nec circumiectis molestus est. Vbi illum extrinsecus superueniens causa solicitat, compellitque & in arctum agit, scilicet adhuc cedit tantum, & vagatur. Vbi erepta discedendi facultas est, & vndique obsistitur, tunc

magno cum murmure montis.
Circum clauſtra fremit:

quæ diu pulſata conuellit ac iactat: eo acrior, quo cum valentiore mora luctatus eſt. Deinde cum circa perluſtrauit omne quo tenebatur, nec potuit euadere, inde quo maxime impactus eſt, reſilit: & aut per occulta diuiditur, ipſo terræmotu raritate facta, aut per nouum vulnus emicuit. Ita eius vis tanta non poteſt cohiberi, nec ventum tenet vlla compages: ſoluit enim quodcunque vinculum, & omne onus fert ſecum, infuſúſque per minima, laxamentum ſibi parat, indomita naturæ potentia liber, vtique concitatus, ſibi ius ſuum vindicat. Spiritus vero inuicta res eſt: nihil enim erit quod,

Luctantes ventos, tempeſtateſque ſonoras
Imperio premat ac vinclis & carcere frenet.

Sine dubio poëtæ hunc voluerant videri carcerem, in quo ſub terra clauſi laterent. Sed hoc non intellexerunt, nec id quod clauſum eſt, eſſe adhuc ventum: nec id quod ventus eſt, poſſe iam claudi. Nam quod in clauſo eſt, quieſcit, & aëris ſtatio eſt. Omnis in fuga ventus eſt. Etiamnum & illud accedit his argumentis, per quod appareat, motum effici ſpiritu, quod corpora quoque noſtra non aliter tremunt, quam ſi ſpiritum aliqua cauſa conturbat: cum timore contractus eſt, cum ſenectute langueſcit, & venis torpentibus marcet, cum frigore inhibetur, aut ſub acceſſionem curſu ſuo deiicitur. Nam quamdiu ſine iniuria perfluit, & ex more procedit, nullus eſt tremor corpori. Cum aliquid occurrit quod inhibeat eius officium, tunc parum potens perferendis his quæ ſuo vigore tenebat, deficiens concutit, quicquid integer tulerat.

CAP. XIX. METRODORVM Chium neceſſe eſt audiamus, quod vult ſententiæ loco dicentem. Non enim permitto mihi nec eas quidem opiniones præterire, quas improbo: cum ſatius ſit omnium copiam fieri, & quæ improbamus, damnare potius, quam præterire. Quid ergo dicit? Quomodo in dolio cantantis vox, per totum cum quadam diſcuſſione percurrit ac reſonat, & tam leuiter mota, tamen circuit, non ſine tactu eius tumultuque quo incluſa eſt: ſic ſpeluncarum ſub terra pendentium vaſtitas habet aëra ſuum; quem ſimul alius ſuperne incidens

dens percussit, agitat, non aliter quam illa de quibus paulo ante retuli, inania indito clamore sonuerunt.

CAP. XX. VENIAMVS nunc ad eos qui omnia ista quæ retuli in causa esse dixerunt, aut ex his plura. Democritus plura putat. Ait enim, motum aliquando spiritu fieri, aliquando aqua, aliquando vtroque: & id hoc modo prosequitur. Aliqua pars terræ concaua est, & in hanc aquæ magna vis confluit. Ex hac est aliquid tenue, & ceteris liquidius. Hoc cum superueniente grauitate reiectum est, terris illiditur, & illas mouet. Nec enim fluctuari potest sine motu eius, in quod impingitur. Etiamnum quod modo de spiritu dicebamus, de aqua quoque dicendum est. Vbi in vnum locum congesta est, & capere se desiit, aliquo incumbit, & primo viam pondere aperit, deinde impetu: Nec enim exire nisi per deuexum potest, diu inclusa, nec in directum cadere moderate, aut sine concussione eorum per quæ & in quæ cadit. Si vero cum iam rapi cœperit, aliquo loco substitit, & illa vis fluminis in se reuoluta est, in continentem terram repellitur, & illam, qua parte maxime tendit, exagitat. Præterea aliquando madefacta tellus, liquore penitus accepto altius sidit, & fundus ipse vitiatur: tunc ea pars premitur, in quam maximè aquarum vergentium pondus inclinat. Spiritus vero nonnunquam impellit vndas, & si vehementius institit, eum scilicet terræ partem mouet, in quam coactas aquas intulit. Nonnunquam in coacta itinera coniectus, & exitum quærens, mouet omnia: terra autem peruiabilis ventis est, & spiritus subtilior est quàm vt possit excludi, & vehementior quàm vt sustineri concitatus ac rapidus. Omnes istas esse posse causas Epicurus ait, pluréſque alias tentat: & alios, qui aliquod vnum ex istis esse affirmauerunt, corripit: cum sit arduum, de iis quæ coniectura sequenda sunt, aliquid certi promittere. Ergo, vt ait, potest terram mouere aqua, si partes aliquas eluit & abrasit, quibus desiit posse extenuatis sustineri, quod integris ferebatur. Potest terram mouere impressio spiritus. Fortasse enim aër extrinsecus alio intrante aëre, agitatus. Fortasse aliqua parte subito decidente percutitur, & inde motum capit. Fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustinetur: quibus vitiatis ac recedentibus, tremit

pondus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa, & fulmini similis, cum magna strage obstantium fertur. Fortasse palustres & iacentes aquas aliquis flatus impellit, & inde aut ictus terram quatit, aut spiritus agitatio, ipso motu crescens, & se incitans, ab imo in summa vsque profertur: nullam tamen illi placet causam motus esse maiorem, quàm spiritum.

CAP. XXI. NOBIS quoque placet, hunc spiritum esse, qui tanta possit conari, quo nihil est in rerum natura potentius, nihil acrius, sine quo nec illa quidem, quæ vehementissima sunt valent. Ignem spiritus concitat: aquæ si ventum detrahas, inertes sunt. tunc demum impetum sumunt, cum illas agit flatus: qui potest dissipare magna spatia terrarum, & nouos montes subrectos extollere, & insulas non ante visas in medio mari ponere. Therasiam nostræ ætatis insulam, spectantibus nautis in Ægeo mari enatam, quis dubitat quin in lucem spiritus vexerit? Duo genera sunt (vt Posidonio placet) quibus mouetur terræ: vtrique nomen est proprium. Altera succussio est, cum terra quatitur, & sursum ac deorsum mouetur: altera inclinatio, qua in latera nutat nauigij more. Ego & tertium illud existimo, quod nostro vocabulo signatum est: non enim sine causa. Tremorem terræ dixere maiores, qui vtrique dissimilis est. nam nec succutiuntur tunc omnia, nec inclinantur, sed vibrantur. Res minime in huiusmodi casu noxia, sicut longe pernicioſior est inclinatio concussione. Nam nisi celeriter ex altera parte properabit motus, qui inclinata restituat, ruina necessario sequitur. Cum dissimiles ij motus inter se sint, causæ eorum diuersæ sunt.

CAP. XXII. PRIVS ergo de motu quatiente dicamus. Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, & rotæ maiore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Asclepiodotus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa. Idem sub terris fieri potest, vt ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta, magno pondere ac sono in subiacentem cauernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commouetur omne tectum cauatæ vallis. Nec tantum pondere

dere suo abscindi saxa credibile est, sed cum flumina supra ferantur, assiduus humor commissuras lapidis extenuat, & quotidie his ad quæ religatus est aufert, & illam (vt ita dicam) cutem qua continetur, abradit. Deinde longa per ævum diminutio vsque eo infirmat illa quæ quotidie attrivit, vt desinant esse oneri ferendo. Tunc saxa vasti ponderis decidunt, tunc illa præcipitata rupes, quicquid ab imo repercussit, non passura consistere, succutit. Et ruere omnia visa repente: vt ait Virgilius noster. Huius motus succutientis terras hæc erit causa. Ad alteram transeo.

CAP. XXIII. RARA terræ natura est, multumque habens vacui: per has raritates spiritus fertur: qui vbi maior influxit, nec emittitur, concutit terram. Hæc placet & aliis, vt paulo ante retuli, causa: si quid apud te profectura testium turba est. Hanc etiam Callisthenes probat, non contemptus vir. Fuit enim illi nobile ingenium, & furibundi regis impatiens. Hoc est Alexãdri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla bellorum felicitas redimet. Nam quoties quis dixerit: Occidit Persarum multa millia: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium, penes quem tunc magnum regnum erat: opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque ad Orientis terminos protulit: dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumque exempla transierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit quàm scelus Callisthenes. Hic Callisthenes in libris quibus describit quemadmodum Helice Burisque mersæ sint, qui illas casus in mare, vel in illas mare immiserit, dicit id quod in priore parte dictum est. Spiritus intrat terram per occulta foramina, quemadmodum vbique, ita & sub mari. Deinde & cum obstructus ille trames, per quem descenderat, reditum autem illi à tergo resistens aqua abstulit, huc & illuc fertur, & sibi ipse occurrens terram labefactat. Ideo frequentissime mari oppositæ vexantur, & inde Neptuno hæc assignata est mouendi potentia. Quisquis primas literas Græcas didicit, scit illum apud Homerum ἐννοσίγαιον vocari.

CAP. XXIV. SPIRITVM esse huius mali causam & ipse contentio: de illo disputabo, quomodo intret hic spiritus:

Vtrum per tenuia foramina, nec oculis comprehensibilia, an per maiora ac potentiora: & vtrum ab imo, an etiam per summa terrarum. Hoc incredibile est. Nam in nostris quoque corporibus cutis spiritum respuit: nec est illi introitus, nisi per quem trahitur: nec consistere quidem à nobis receptus potest, nisi in laxiore corporis parte. Non enim inter neruos pulpasve, sed in visceribus & paluto interioris partis recessu commoratur. Idem de terra suspicari licet, vel ex hoc, quod motus non in summo terræ, circáve summa est, sed subter & ab imo. Huius indicium est, quod altitudinis profundæ maria iactantur, motis scilicet his, supra quæ fusa sunt. Ergo verisimile est, terram, ex alto moueri, & illic spiritum in cauernis ingentibus concipi. Immo, inquit, ceu cum frigore inhorruimus, tremor sequitur, sic terras quoque spiritus extrinsecus accidens quassat. Quod nullo modo potest fieri. Algere enim debet, vt idem illi accidat quod nobis, quos externa causa in horrorem agit. Accidere autem terræ simile quiddam nostræ affectionis, sed non ex simili causa concesserim. Illam interior & altior iniuria debet impellere: cuius rei argumentum vel maximum hoc potest esse, quod cum vehementi motu adapertum ingenti ruina solum est, totas nonnunquam vrbes & recipit hiatus ille, & abscondit. Thucydides ait, circa Peleponnesiaci belli tempus, Atalantam insulam aut totam, aut certe maxima ex parte superfusam. Idem Sidoni accidisse, Posidonio crede. Nec ad hoc testibus opus est. Meminimus enim terris interno motu diuulsis, loca disiecta, & campos interiisse. Quod iam dicam quemadmodum existimem fieri.

Cap. XV. Cvm spiritus magna vi in vacuum terrarum locum penitus applicuit, cœpitque rixari, & de exitu cogitare, latera ipsa intra quæ latet, sæpius percutit, supra quæ vrbes interdum sitæ sunt. Hæc nonnunquam adeo concutiuntur, vt ædificia superposita procumbant: nonnunquam in tantum, vt parietes, quibus fertur omne tegmen cæli, decidant in illum subeuntem locum, totæque vrbes in immensam altitudinem mergantur. Si velis credere, aiunt, aliquando Oetam Olympo cohæsisse, deinde terrarum motu recessisse, & scissam vnius magnitudi-

nem

nem montis in duas partes: tunc effugisse Peneum, qui paludes quibus laborabat Thessalia, siccauit, abductis in se quæ sine exitu stagnauerant aquis. Ladō flumen inter Helim & Megalen polin medius est, quem terrarū motus effudit. Per hoc quid probo? In laxos specus (quid. n. aliud appellem loca vacua sub terris?) spiritum conuenire. Quod nisi esset, magna terrarum spatia commouerentur, & vnà multa titubarent. Nunc exiguæ partes laborant, nec vnquā per ducenta milliaria motus extenditur. Ecce hic qui impleuit fabulis vrbē, nō trāscendit Cāpaniā Quid dicam, cū Chalcis tremuit, Thebas stetisse? Cum laborauit Ægiū, tam propinquas illi Patras de motu nihil audisse? Illa vasta concussio, quæ duas suppressit vrbes, Helicen & Burin, citra Ægium cōstitit. Apparet ergo, in tantum spatium motū protendere, quantū illa sub terris vacantis loci inanitas pateat.

CAP. XXVI. POTERAM ad hoc probandum abuti auctoritate magnorum virorum, qui Ægyptum nunquam tremuisse tradunt. Rationem autem huius rei hanc reddunt, quod ex limo tota concreuerit. Tantum enim (si Homero fides est) aberat à continenti Pharos, quantum nauis diurno cursu metiri plenis lata velis potest: sed continenti admora est. Turbidus enim defluens Nilus, multumque secum limum trahens, & eum subinde apponens pricribus terris, Ægyptum annuo incremento semper vltra tulit. Inde pinguis & limosi soli est, nec vlla interualla in se habet, sed creuit in solidum arescente limo: quo pressa era & sedens structura, cum partes glutinarentur: nec quicquam inane interuenire poterat, cum solido liquidū ac molle semper accederet. Sed mouetur & Ægyptus & Delos, quam Virgilius stare iussit:

Inmotamque coli dedit, & contemnere ventos.

Hanc philosophi quoque, credula natio, dixerunt non moueri, auctore Pindaro. Thucydides ait, antea quidem immotam fuisse, sed circa Peloponesiacum bellum tremuisse. Callisthenes & alio tempore ait hoc accidisse: Inter multa, inquit, prodigia, quibus denuntiata est duarum vrbium Helices & Buris euersio, fuere maxime notabilia, columna ignis immensi, & Delos agitata. Quam ideo stabilem videri vult, quia mari imposita, habet concauas rupes & saxa peruia, quæ dent deprehenso aëri

reditum. Ob hoc etiam insulas esse certioris soli, vrbesque eo tutiores, quo propius ad mare accesserunt. Falsa hæc esse, Pompeij & Herculaneum sensere. Adiice nunc, quod omnis ora maris obnoxia est motibus. Sic Paphos non semel corruit, sic nobilis & huic iam familiaris malo Nicopolis. Cyprum ambit altum mare & agitatur. Tyros & ipsa tam mouetur, quàm diluitur. Hæ ferè causæ redduntur, propter quas tremit terra.

CAP. XXVII. QVÆDAM tamen propria in hoc Campano motu accidisse narrantur, quorum ratio reddenda est. Aiunt enim sexcentarum ouium gregem exanimatum in Pompeiana regione. Non est quare hoc putes ouibus illis timore accidisse. Diximus solere post magnos terrarum motus pestilentiam fieri. Nec id mirum est: multa enim mortifera in alto latent. At aër ipse, qui vel terrarum culpa vel pigritia, & æterna nocte torpescit, grauis haurientibus est: vel corruptus internorum ignium vitio, cùm est longo situ emissus, purum hunc liquidumque maculat ac polluit, insuetumque ducentibus spiritum affert noua genera morborum. Quid, quod aquæ inutiles pestilentesque in abdito latent, vt quas nunquam vsus exerceat, nunquam aura liberior verberet? crassæ itaque & graui caligine sempiternaque tectæ, nihil nisi pestiferum in se & corporibus nostris contrarium habent. Aër quoque qui admixtus est illis, quique inter illas paludes iacet, cum enersit, latè vitium suum spargit, & haurientes necat. Facilius aut pecora sentiunt, in quæ pestilentia incurrere solet, quo auidiora sunt: aperto cœlo plurimum vtuntur, & aquis, quarum maxima in pestilentia culpa est. Oues verò mollioris naturæ, quo propiora terris ferunt capita, corruptas esse non miror, cùm afflatum diri aëris circa ipsam humum exceperint. Nocuisset illic & hominibus si maior exiisset: sed illum copia aëris sinceri extinxit antequam vt ab homine posset trahi, surgeret.

CAP. XXVIII. Multa autem terras habere mortifera, vel ex hoc intellige, quod tot venena nascuntur non manu sparsa, sed sponte: solo scilicet habente, vt boni, ita mali semina. Quid, quod pluribus Italiæ locis per quædam foramina pestilens exhalatur vapor, quem non homini ducere, non feræ tutum est? Aues quoque si in illum incide-

rint

rint, antequam cœlo meliore leniatur, in ipso volatu cadunt, liuentque corpora, & non aliter quam per vim elisæ fauces tument. Hic spiritus quamdiu tetris continetur tenui foramine fluens, non plus potentiæ habet quam vt despectantia & vltro sibi illata conficiat. Vbi per secula conditis tenebris, ac tristitia loci creuit in vitium, ipsa ingrauescit mora: hoc peior, quo segnior. Cùm autem exitum nactus est, æternum illud vmbrosi frigoris malum, & infernam noctem soluit, ac regionis nostræ aëra infuscat. Vincuntur enim meliora peioribus. Tunc etiam ille spiritus purior transit in noxium. Inde subitæ continuæque mortes, & monstrosa genera morborum, vt ex nouis orta causis: Breuis aut longa clades est, prout vitia valuere. Nec prius pestilentia desinit, quam spiritum illum grauem exercuit laxitas cœli, ventorumque iactatio.

CAP. XXIX. NAM quod aliquot insanis attonitisque similes discurrere fecit metus, qui excutit mentes, vbi priuatus ac modicus est, quid vbi publicè terret, vbi cadunt vrbes, populi opprimuntur, terra concutitur: quid mirum est, animos inter dolorem & metum destitutos aberrasse? Non est facile, inter magna non desipere. Itaque leniſſima ferè ingenia in tantum venere formidinis, vt sibi excideret. Nemo quidem sine aliqua iactura sanitatis expauit; similisque furenti, quisquis timet: sed alios cito timor sibi reddit, alios vehementius perturbat, & in dementiam trãsfert. Inde inter bella errauere lymphatici: nec vsquam plura exempla vaticinantium inuenies, quàm vbi formido mentes religione mixta percussit. Statuam diuisam non miror, cùm dixerim montes à montibus recessisse, & ipsum diruptum esse ab imo solum.

Hæc loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina
(Tantum æui longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt: cùm protinus vtraque tellus
Vna foret, venit medio vi pontus & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruáque & vrbes
Litore diductas, angusto interluit æstu.

Vides totas regiones à suis sedibus reuelli, & trans mare iacere, quod in confinio fuerat: vides & vrbium fieri gentiumque discidium, cùm pars naturæ cõcitata est ex se, vel aliquod mare ingens spiritus impegit, quorum mira, vt

ex toto, vis est. Quamuis enim parte sæuiat: mundi tamen viribus sæuit. Sic & Hispanias à contextu Africæ mare eripuit. Sic hac inundatione, quam poetarum maximi celebrant, ab Italia Sicilia reiecta est. Aliquando autem plus impetus habent, quæ ex infimo veniunt. Acriora enim sunt in quibus nisus est per angusta. Quantas res ij terrarum tremores, quamque mira spectacula ediderint, satis dictum est.

CAP. XXX. CVR ergo aliquis ad hoc stupet, quod æs vnius statuæ ne solidum quidem, sed concauum ac tenue, diruptum est: cum fortasse in illud se spiritus, quærens fugam incluserit? Illud verò quis nescit? Diductis ædificia angulis vidimus moueri, iterumque componi. Quædam verò parum aptata positu suo, & à fabris negligentius solutiusque composita, terræmotus sæpius agitata compegit. Quod si totos parietes & totas findit domos, & latera magnarum turrium, quæ solida sunt, scindit, & pilas operibus subditas dissipat: quid est, quare quisquam dignum annotari putet, sectam esse æqualiter ab imo ad caput in partes duas statuam? Quare tamen per plures dies motus fuit? Non desiit enim assidue tremere Campania, clementius quidem, sed ingenti damno, quia pressa & quassa quatiebat: quibus ad cadendum male stantibus, non erat impelli, sed agitari. Nondum videlicet spiritus omnis exciderat, sed adhuc emissa parte maiore oberrabat.

CAP. XXXI. INTER argumenta quibus probatur, spiritu ista fieri, non est quod dubites & hoc ponere. Cum maximus editus tremor est, quod in vrbes terrasque sæuitum est, non potest par illi subsequi alius, sed post maximum leues motus sunt, quia vehementius exitum ventis luctantibus fecit. Reliquiæ deinde residui spiritus nō idem possunt, nec illis pugna est: cum iam viam inuenerint, sequanturque ea qua prima vis ac maxima euasit. Hoc quoque dignum memoria iudico, ab eruditissimo & grauissimo viro cognitum: fortè enim cum hoc euenit, lauabatur. vidisse se affirmabat in balneo tessellas, quibus solum erat stratum, alteram ab altera separari, iterumque committi: & aquam modo recipi in commissuras, pauimento recedente, modo compresso, bullire & elidi. Eundem audiui narrantem, vidisse se molles materias, mollius crebriusque treme-

tremere, quam natura duras.

CAP. XXII. Hæc, Lucili virorum optime, quantum ad ipsas causas. Illa nunc quæ ad confirmationem animorum pertinent: quos magis refert nostra fortiores fieri, quàm doctiores. Sed alterum sine altero non fit. Non enim aliunde animo venit robur, quàm bonis artibus, quàm à cõtemplatione naturæ. Quem enim non hic ipse casus aduersus omnes firmauerit & erexerit? Quid est cur ego hominem aut feram, quid est cur sagittam aut lanceam tremam? maiora me pericula expectant. Fluminib. & terris, & magnis naturæ partibus petimur. Ingenti itaque animo mors prouocanda est, siue nos æquo vastoque impetu aggreditur, siue quotidiano & vulgari exitu: nihil refert quàm minax veniat, quantumque sit quod in nos trahat: quod à nobis petit, minimum est. Hoc senectus à nobis ablatura est, hoc auriculæ dolor, hoc in nobis humoris corrupti abundantia, hoc cibus parum obsequens stomacho, hoc pes leuiter offensus. pusilla res est hominis anima, sed ingens res est contempus animæ. Hanc qui contempserit, securus videbit maria perturbari: etiam si illa omnes excitauerint venti, etiam si æstus aliqua perturbatione mundi, totũ in terras verterit oceanum. Securus aspiciet fulminantis cœli trucem & horridam faciem: frãgatur licet cœlum, & ignes suos in exitium omnium, in primis suum, misceat, securus aspiciet ruptis compagibus dehiscens solum. Illa licet inferorum regna retegantur, stabit super illam voraginem intrepidus: & fortasse quo debet cadere, desiliet. Quid ad me quam sint magna quibus pereo? Ipsum perire non est magnum. Proinde si volumus esse felices, si nec hominum, nec deorum, nec rerũ timore vexari, si despicere fortunam superuacua promittentem, leuia minitantem, si volumus tranquillè degere, & ipsis diis de felicitate controuersiam facere, anima in expedito est habenda. Siue illam insidiæ, siue morbi petent, siue hostium gladij, siue insularũ cadentium fragor, siue ipsarũ ruina terrarũ, siue vasta vis ignium, vrbes agrosq; pari clade cõplexa, quum libet illi, eam accipiat. Quid aliud debeo, quàm exeuntem hortari, & cum bonis omnibus emittere? vade fortiter, vade feliciter. Nihil dubitaueris reddere. Non de re, sed de tempore est quæstio. Facis quod quandoque faciendum est. Nec rogaueris,

nec timueris, nec te velut in aliquod malum exiturum tuleris retro Rerum natura te, quæ genuit, expectat, & locus melior ac tutior. Illic non tremunt terræ, nec inter se venti cum magno nubium fragore concurrunt, non incendia regiones vrbesq; e vastant, non naufragiorum totas classes sorbentium metus est, non arma contraria dispositia vexillis, & in mutuam perniciem multorum millium par furor; non pestilentia, & ardentes promiscuè, communes populis cadentibus rogi Istud leue est. quid timemus? Graue est. potius semel incidat quàm semper impendat. Ego autem perire timeam, cũ terra ante me pereat, cum ista quatiantur quæ quatiunt, & in iniuriam nostram non sine sua veniunt? Helicẽ Burimq; totas mare accepit: ego de vno corpusculo timeã? Supra oppida duo nauigatur: duo autẽ, quæ nouimus, quæ in nostrã notitiam memoria litteris seruata perduxit: Quam multa alia aliis locis mersa sunt? quòt populos aut terra in se, aut mare inclusit? Ergo recusem mei finẽ, cum sciam me sine fine non esse? immo cum sciã omnia esse finita? Ego vltimũ suspirium timeam? quantum pores itaque, ipse te cohortare, Lucili, contra metum mortis. Hic est qui nos humiles facit: hic est qui ipsam vitam cui pareit, inquietat, ac perdit. Hic omnia ista dilatat, terrarum motus, & fulmina. Quæ omnia feres cõstanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguũ tẽpus & longum. Horę sunt quas perdimus. Puta dies esse, puta mẽses, puta annos: perdimus illos, nempe perituros. Quid, oro te, refert, num perueniam ad illos? fluit tẽpus, & auidissimos sui deserit. Nec quod futurũ est, meũ est, nec quod fuit. In puncto fugientis tẽporis pendeo: & magni est, modicum fuisse. Eleganter Lælius ille Sapiens dicenti cuidam, Sexaginta annos habeo: Hos, inquit, dicis sexaginta, quos non habes? ne ex hoc quidem intelligimus incomprehensibilis vitæ conditionem & fortem temporis semper alieni, quos annos annumeramus omissos. Hoc affigamus animo, hoc nobis subinde dicamus. Moriendum est. Quando? quid tua? mors naturæ lex est, mors tributum officiumque mortalium, malorumq; omnium remedium est. Optabit illam quisquis timet. Omnibus omissis, hoc vnum, Lucili, meditare, ne mortis nomen reformides: effice illam tibi cogitatione multa familiarem: vt si ita tulerit, possis illi vel obuiam exire.

LIBER

LIBER SEPTIMVS ET VLTIMVS.

In quo agitur de Cometis.

CAPVT I.

NEMO vsque eo tardus & hebes & demissus in terrā est, vt ad diuina nō erigatur, ac tota mente consurgat: vtique vbi nouum aliquod è cœlo miraculum fulsit. Na quādiu solita decurrunt, magnitudinem rerū consuetudo subducit. Ita enim conpositi sumus vt nos quotidiana, etiā si admiratione digna sunt, transeant: contra minimarum quoque rerum, si insolitæ prodierunt, spectaculum dulce fiat. Hic itaque cœtus astrorum, quibus immensi corporis pulchritudo distinguitur, populum non conuocat. At cum aliquid ex more mutatum est, omnium vultus in cœlo est. Sol spectatorem, nisi cum deficit non habet. Nemo obseruat lunam, nisi laborantem. Tunc vrbes conclamant, tunc pro se quisque superstitione vana trepidat. Quando illa maiora sunt, quod sol totidem (vt ita dicam) gradus quot dies habet, & annum circuitu suo claudit: quod à solstitio statim inclinat, & dat spatium noctibus: quod sidera abscondit: quod terras, cum tanto maior sit illis, non vrit, sed calorem suum intensionibus ac remissionibus temperando fouet: quod lunam nunquam implet, nisi aduersam sibi, nec obscurat. Hæc tamen non annotamus, quam diu ordo seruatur. Si quid turbatum est, aut præter consuetudinem emicuit, spectamus, interrogamus, ostendimus. Adeo naturale est, magis noua quàm magna mirari. Idem in Cometis fit. Si rarus & insolitæ figurę ignis apparuit, nemo nō scire quid sit, cupit: & oblitus aliorum,

de aduentitio quærit: ignarus vtrum debeat mirari, an timere. Non enim desunt qui terreant, qui significationes eius graues prædicent. Scisitantur itaque, & cognoscere volunt prodigium sit, an sidus. At mehercules non aliud quis aut magnificentius quæsierit, aut didicerit vtilius, quàm de stellarum siderúmque natura: vtrum flamma contracta, quod & visus noster affirmat, & ipsum ab illis fluens lumen, & calor inde descendens: an non sint flammei orbes, sed solida quædam terrenaque corpora, quæ per igneos tractus labentia inde splendorem trahant, coloremque, non de suo clara. In qua opinione magni fuere viri, qui sidera crediderunt ex duro concreta, & ignem alienum pascentia. Nam per se, inquiunt, flamma diffugeret, nisi aliquid haberet quod teneret, & à quo teneretur, conglobatamque nec stabili inditam corpori, profecto iam mundus turbine suo dissipasset.

CAP. XII. Ad hæc inuestiganda proderit quærere, num Cometæ eius conditionis sint, cuius superiora. Videntur enim cum illis quædam habere communia, ortus & occasus, ipsam quoque, quamuis spargantur & longius exeant, faciem. æquè enim ignei splendidique sunt. Itaque si omnia terrena sidera sunt, his quoque eadem sors erit. Si verò nihil aliud sunt quàm purus ignis, manentque mensibus senis, nec illos conuersio mundi soluit, & velocitas: illa quoque possunt & tenui constare materia, nec ob hoc discuti assiduo cœli circumactu. Illo quoque pertinebit hoc excussisse, vt sciamus, vtrum mundus terra stante circumeat, an mundo stante terra vertatur. Fuerunt enim qui dicerent, nos esse, quos rerum natura nescientes ferat, nec cœli motu fieri ortus & occasus, sed ipsos oriri & occidere. Digna res est contemplatione, vt sciamus in quo rerum statu simus: pigerrimam sortiti, an velocissimam sedem: circa nos Deus omnia, an nos agat. Necessarium est autem, veteres ortus Cometarum habere collectos. Deprehendi enim propter raritatem eorum cursus adhuc non potest, nec explorari, an vices seruent, & illos ad suum diem certus ordo producat. Noua hæc cœlestium obseruatio est, & nuper in Græciam nuecta.

CAP. XIII. DEMOCRITVS quoque, subtilissimus antiquorum omnium, suspicari ait se, plures stellas esse quæ cur-

currant: sed nec numerum illarum posuit, nec nomina, nondum comprehensis quinque siderum cursibus. Eudoxus primus ab Ægypto hos motus in Græciam transtulit. Hic tamen de Cometis nihil dicit. Ex quo apparet, ne apud Ægyptios quidem, quibus maior cœli cura fuit, hanc partem elaboratam. Conon postea, diligens & ipse inquisitor, defectiones quidem solis seruatas ab Ægyptiis collegit: nullam autem mentionem fecit Cometarum: non prætermissurus, si quid explorati apud illos comperisset. Duo certè, qui apud Chaldæos studuisse se dicunt, Epigenes & Apollonius Myndius, peritissimus inspiciendorum naturalium, inter se dissident. Hic enim ait, Cometas numero stellarum errantium poni à Chaldæis, tenerique curius eorum. Epigenes contra ait, Chaldæos nihil de cometis habere comprehensi, sed videri illos accendi turbine quodam aëris concitati & intorti.

CAP. IV. PRIMVM ergo, si tibi videtur, opiniones huius ponamus, ac refellamus. Huic videtur plurimum virium habere, ad omnes sublimium motus, stella Saturni. Hæc cùm proxima signa Martis premit, aut in Lunæ viciniam transit, aut in solis incidit radios, natura ventosa & frigida, contrahit pluribus locis aëra, conglobatque. Deinde si radios solis assumpsit, tonat, fulguratque. Si Martem quoque consentientem habet, fulminat. Præterea, inquit, aliam materiam habent fulmina, aliam fulgurationes. Aquarum enim, & omnis humidi euaporatio, splendores tantum cœli citra ictum minaces mouet. Illa autem calidior sicciorq; terrarum exhalatio, fulmina extundit. Trabes verò & faces, quæ nullo alio inter se quam magnitudine distant, hoc modo fiunt. Cum humida terrenaque in se globus aliquis aëris clausit, quem turbinem dicimus, quacunque fertur, præbet speciem ignis extenti. Quæ tamdiu durat quamdiu manſit aëris illa complexio, humidi intra se terreniq́ue multum vehens.

CAP. V. VT à proximis mendaciis incipiam, falsum est, faces & trabes exprimi turbidine. Turbo enim circa terras concipitur ac fertur: ideoq́ue arbusta radicitus vellit, & quocunque incubuit, solum nudat: siluas interim & tecta corripiens, inferior ferè nubibus, vtique nunquam altior. At contra trabes editior cœli pars ostentat. Ita nunquam

nubibus obstiterunt. Præterea turbo omni nube velocior rapitur, & in orbem vertitur. Super ista velociter desinit, & ipse se sua vi rumpit. Trabes autem non transcurrunt, nec præteruolant vt faces, sed commorantur, & in eadem parte cœli collucent. Chatimander quoque in eo libro quem de Cometis composuit, ait Anaxagoræ visum, grande insolitumque cœlo lumen magnitudine amplæ trabis, & id per multos dies fulsisse. Talem effigiem ignis longi fuisse, Callisthenes tradit, antequam Burin & Helicen mare absconderet. Aristoteles ait, non trabem illam, sed Cometen fuisse: ceterum ob nimium ardorem non apparuisse sparsum ignem: sed procedente tempore cum iam minus flagraret, redditam suam Cometæ faciem. In quo igne multa quidem fuerunt digna quæ notarentur: nihil tamen magis quam quod vt ille fulsit in cœlo, statim supra Burin & Helicen mare fuit. Numquid ergo Aristoteles non illam tantum, sed omnes trabes Cometas esse credebat? Hanc habetis differentiam, quod iis continuus ignis est, ceteris sparsus. Trabes enim flammam æqualem habent, nec vllo loco intermissam, aut languidam, in vltimo vero partibus coactam: qualem fuisse illam, quam modo retuli, Callisthenes tradit.

CAP. VI. Dvo, inquit Epigenes, Cometarum genera sunt. Alij ardorem vndique effundunt, nec locum mutant: alij in vnam partem ignem vagum in modum comæ porrigunt, & stellas prætermeant: quales duo ætate nostra visi sunt. Illi priores criniti, vndique etiam immoti, humiles fere sunt, & eisdem causis quibus trabes faceſque conflantur, & ex intemperie aëris turbidi multa secum arida humidaque terris exhalata versantis. Potest enim spiritus per angusta elisus accendere supra se positum aëra, plenum alimentis idoneis igni. Deinde propellere ex nitido, ne ex aliqua causa refluat rursus, ac remittatur: deinde iterum proximo die ac sequentibus consurgere, & eundem locum inflammare. Videmus enim ventos per complures dies ad constitutum redire. Pluuiæ quoque, & alia tempestatum genera, ad præscriptum reuertuntur. Vt breuiter autem voluntatem eius exprimam, eadem fere ratione hos fieri Cometas existimat, qua fiunt ignes turbine elicti. Hoc vnum interest, quod illi turbines ex superio-

riori parte in terras deprimuntur: ij de terra in superiora eleuantur.

CAP. VII. ADVERSVS hæc multa dicuntur. Primum si ventus in causa esset, nunquam cometes sine vento appareret. Nunc autem & quietissimo aere apparet. Deinde si vento fieret, cum vento caderet. Et si vento inciperet, crescceret vento: eoque esset ardentior, quo ille incitatior. His accedit illud quoque. Ventus multas aeris partes impellit, Cometes in vno loco apparet: ventus in sublime non peruenit, Cometæ autem visuntur supra quam ventis ire licet. Transit deinde illos, quos ait certiorem habere stellarum speciem, qui & procedunt, & signa præterreunt. Hos ait ex iisdem causis fieri, quibus illos quos dixit humiliores. Hoc tantum interesse, quod terrarum exhalationes multa secum arida ferentes, celsiorem petant partem, & in editiora cœli aquilone pellantur. Deinde si illos aquilo propelleret, ad meridiem semper agerentur, quo ventus hic nititur. Atqui variè concurrunt, alij in ortum, alij in occasum, omnes in flexum: quod iter non daret ventus. Deinde si aquilonis illos impetus à terris in altum leuaret, aliis ventis non orirentur Cometæ, atqui oriuntur.

CAP. VIII. ILLAM nunc rationem eius (vtraque enim vtitur) refellamus. Quicquid humidi aridique terra efflauit, cum in vnum coit, ipsa discordia corporum, spiritum versat in Turbinem. Tunc illa vis venti circumeuntis quicquid intra se comprehendit, cursu suo accendit, & leuat in altum: ac tam diu manet splendor ignis expressi, quam diu alimenta sufficiunt: quibus desinentibus, & ipse subsidit. Qui hoc dicit, non notat qualis sit turbinum cursus, & qualis Cometarum. Illorum rapidus ac violentus, & ipsis ventis citatior est: Cometarum lenis, & quod per diem & noctem quantum transierit, abscondat. Deinde turbinum motus vagus est & disiectus, & (vt Sallustij vtar verbis) verticosus: Cometarum autem compositus, & destinatum iter carpens. Num quis nostrum crederet, aut lunam, aut quinque sidera rapi vento, aut turbine rotari? Non, vt puto. Quare? quia non est illis perturbatus & impotens cursus. Ad Cometas idem transferamus. Non confusè nec tumultuosè eunt, vt aliquis credat illos causis tur-

tulentis & inconstantibus pelli: deinde etiam si vertices isti comprehendere terrena humidaque, & ex humili in alta exprimere possent: non tamen supra lunam efferrent. Omnis illis vsque in nubilum vis est. Cometas autem inmixtos stellis videmus per superiora labentes. Ergo verisimile non est in tantum spatium perseuerare turbinem: qui quo maior est, maturius corrumpitur.

CAP. IX. VTRVMLIBET itaq; eligat: aut vis leuis tã alte peruenire non poterit, aut magna & concitata citius ipsa se franget. Præterea humiliores illi Cometæ ob hoc (vt putant) non exeunt altius, quia plus terreni habent. Grauitas illos sua in proximo tenet. Atque necesse est his Cometis diuturnioribus & celsioribus plenior materia sit. Neque enim diutius apparerent, nisi maioribus nutrimentis sustinerentur. Dicebam modo, non posse diu verticem permanere, nec supra lunam, aut vsque in stellarum locum crescere. Nempe efficit turbinem, plurimorum ventorum inter ipsos luctatio. Hæc diu non potest esse. Nam cum vagus & incertus spiritus conuolutatus est, nouissimè vni vis omnium cedit. Nulla autem tempestas magna perdurat. Procellæ quanto plus habent virium, tanto minus temporis. Venti cum ad summum venerunt, remittuntur omni violentia. Necesse est ista concitatione in exitium sui tendant. Nemo itaque turbinem toto die vidit, ne hora quidem. Mira velocitas eius, & mira breuitas est. Præterea violentius celeriusque in terra, circaque eam voluitur: quo celsior, eo solutior laxiorque est, & ob hoc dissunditur. Adiice nunc, quod etiam si in summum pertenderet, vbi sideribus iter est, vtique ab eo motu, qui vniuersum trahit soluetetur. Quid enim est illa conuersione mundi citatius? hac omnium ventorum in vnum coniecta vis dissipatetur, & terræ solida fortisque compages, nedum particula aeris torti.

CAP. X PRÆTEREA in alto manere non potest ignis turbine illatus, nisi ipse quoque permaneret turbo. Quid porro tam incredibile est quam in turbine longior mora? Vtique motus motu contrario vincitur: habet enim suam locus ille vertiginem, quæ rapit cœlum,

Sideraque alta trahit, celerique volumine torquet.

Et vt des eis aliquam aduocationem, quod fieri nullo modo po-

do potest: quid de his Cometis dicetur, qui senis mensibus apparuerunt? Deinde duo debent esse motus eodem loco, alter ille diuinus & assiduus, suum sine intermissione peragens opus: alter nouus & recens, & turbine illatus. Necesse est ergo alter alteri impedimento sit. Atqui lunaris illa orbitas, ceterorumque supra lunam meantium motus, irreuocabilis est: nec hæsitat vsquam, nec resistit, nec dat vllam nobis suspicionem obiectæ sibi moræ. Fidem non habet, turbinem violentissimum & perturbatissimum tempestatis genus, in medios siderum ordines peruenire & inter disposita ac tranquilla versari. Credamus ignem circumacto turbine accendi, & hunc expulsum in sublime, præbere nobis opinionem speciemque sideris longi. At puto tale esse debet, quale est id quod ignem efficit. Turbinis autem rotunda facies est. In eodem enim vestigio versatur, & in columna modo circumagentis se voluitur. Ergo ignem quoque qui inclusus est, similem esse illi oportet. Atqui longus est, & distectus, minimeque similis in orbem coacto.

CAP. XI. EPIGENEM relinquamus, & aliorum opiniones persequamur. Quas antequam exponere incipiam, illud in primis præmundum est, Cometas non in vna parte cœli aspici, non in signifero tantum orbe, sed tam in ortu quàm in occasu, frequentissimè tamen circa Septentrionem. Forma eis non est vna. Quamuis enim Græci discrimina fecerint, eorum quibus in morem barbæ flamma dependet, & eorum qui vndique circa se velut comam spargunt, & eorum quibus fusus quidem est ignis, sed in verticem tendens: tamen omnes isti eiusdem notæ sunt, Cometæque rectè dicuntur. Quorum cum post longum tempus appareant formæ, inter se eos comparare difficile est. Illo ipso tempore, quo apparent, inter spectantes de habitu illorum non conuenit: sed prout cuique acrior acies aut hebetior, ita dici aut lucidiorem esse aut rubicundiorem, & crines aut in interiora diductos, aut in latera diuisos. Sed siue sint aliquæ differentiæ illorum, siue non sint, eadem fiant ratione necesse est Cometæ. Illud vnum constare debet, præter solitum aspici nouam sideris faciem, circa se dissipatum ignem trahentis. Quibusdam antiquorum hæc placet ratio, cum ex stellis errantibus, altera

se alteri applicuit, cõfuso in vnum duarum lumine, faciem longioris sideris reddi. Nec hoc tantum euenit cum stella stellam attigit, sed etiam cum appropinquauit. Interuallum enim, quod inter duas est, illustratur ab vtraque, inflammaturque, & longum ignem efficit.

Cap. XII. His illud respondebimus, certum esse numerum stellarum mobilium. Solere autem eodem tempore & has apparere, & Cometen. Ex quo manifestum fit, non illarum coitu fieri Cometen, sed proprium & sui iuris esse. Etiamnum frequenter stella sub altioris stellæ vestigium venit. Et Saturnus aliquando supra Iouem est, & Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit. Nec tamen propter hunc cursum, cum alter alterum subit, Cometes fit: alioquin annis omnibus fieret. Omnib. enim aliquæ stellæ in eodem signo simul sunt. Si Cometam faceret stella stellæ superueniens, momento esse desineret. Summa enim velocitas transeuntium est. Ideo omnis siderum defectio breuis est: quia cito illas idem cursus, qui admouerat, abstrahit. Videmus solem & lunam intra exiguum tempus cum obscurari cœperit, liberari. Quanto celerior debet fieri in stellis congressio, tanto minoribus? Atqui Cometæ senis mensibus manent: quod non accideret, si duarum stellarum conuentu gignerentur. Illæ enim diu cohærere non possunt, & necesse est illas lex celeritatis separet. Præterea ista nobis vicina videntur, ceterum intertuallis ingentibus dissident. Quomodo ergo potest altera stella vsq; ad alteram stellam ignem mittere, ita vt vtraq; iuncta videatur, cum sint ingenti regione diductæ? Stellarũ, inquit, duarum lumẽ miscetur, & præbet vnius speciem. Nempe sic, quemadmodũ rubicunda fit nubes solis incursu, quemadmodum vespertina aut matutina flauescunt, quemadmodum alterne arcus solis visitur. Hæc omnia primum magna vi efficiuntur. Sol enim est, qui ista succendit. Stellarum non est eadem potentia. Deinde nihil horum, nisi infra lunam in terrarum vicinia nascitur. Superiora pura & sincera sunt, & coloris sui semper. Præterea si quid tale accideret, non haberet moram, sed extingueretur cito: sicut coronæ, quæ solem lunamve cingunt, & intra breuissimum spatium exolescunt. Nec arcus quidem diu perseuerat. Si quid esset tale, à quo medium inter duas stellas spatium confunderetur,

fetur, æquè cito dilaberetur Vtique non in tantum maneret, quantum morari Cometæ solent. Stellis intra signiferum cursus est, hunc gyrum premunt: at Cometæ vbique cernuntur. Non magis certum est illis tempus quo appareant, quam locus vllus, vltra quem non exeant.

CAP. XIII. ADVERSVS hoc ab Artemidoto illa dicuntur, non has tantum stellas quinque discerni, sed solas obseruatas esse. Ceterum innumerabiles ferri per occultum, aut propter obscuritatem luminis nobis ignotas, aut propter circulorum positionem talem, vt tunc demum, cum ad extremam eorum veniêre visantur. Ergo intercurrunt quædam stellæ, vt ait, nobis nouæ, quæ lumen suum cum stantibus misceant, & maiorem quam stellis mos est porrigant ignem. hoc ex his quæ mentitur, leuissimum est: tota eius narratio mundi, mendacium impudens est. Nam si illi credimus, summa cœli ora solidissima est, in modum tecti durata, & alti crassique corporis, quod atomi congestæ coaceruatæque fecerunt. Huic proxima superficies est ignea, ita compacta, vt solui vitariique non possit. Habet tamen spiramenta quædam, & quasi fenestras, per quas ex parte exteriore mundi influant ignes, non tam magni, vt interiora conturbent. Rursus ex mundo in exteriora labuntur. Itaque hæc quæ præter consuetudinem apparent, influxerunt ex illa vtraque mundi iacente materia. Soluere ista quid aliud est quam manum exercere, & in ventum iactare brachia?

CAP. XIV. VELIM tamen mihi dicat iste, qui mundo tam firma lacunaria imposuit, quid sit quare credamus illi tantam esse crassitudinem cœli. Quid fuit quod illo tam solida corpora adduceret, & ibi detineret. Deinde quod tantæ crassitudinis est, necesse est & magni ponderis sit. Quomodo ergo in summo manent grauia? Quomodo illa moles non descendit, & se onere suo frangit? Fieri enim non potest, vt tanta vis ponderis, quantum ille substituit, pendeat, & leuibus innixa sit. Nec illud quidem potest dici, extrinsecus aliqua esse retinacula, quibus cadere prohibeatur. nec rursus de medio aliquid esse oppositi, quod imminens corpus excipiat ac fulciat. Illud etiamnum nemo dicere audebit, mundum ferri per immensum, & cadere quidem, sed non apparere an cadat,

quia præcipitatio eius æterna est, nihil habens nouissimum in quod incurrat. Hoc quidem de terra dixerunt, cum rationem nullam inuenirent, propter quam pondus in aëre staret. Fertur, inquiunt, semper: sed non apparet, an cadat, quia infinitum est in quod cadit. Quid est deinde quo probes, non quinque tantum stellas moueri, sed multas esse, & in multis mundi regionibus? Aut si hoc sine vllo probabili argumento licet respondere, quid est quare non aliquis aut omnes stellas moueri, aut nullam dicat? Præterea nihil te adiuuat ista stellarum passim euntium turba. Nam quo plures fuerint, sæpius in alias incident: rari autem Cometæ, & ob hoc mirabiles sunt. Quid, quod testimonium dicet contra te omnis ætas, quæ talium stellarum exortus & annotauit, & posteris tradidit?

Cap. XV. Post mortem Demetrij Syriæ regis, cuius Demetrius & Antiochus liberi fuere, paulo ante Achaicum bellum Cometes effulsit, non minor sole. Primo igneus ac rubicundus orbis fuit, clarumque lumen emittens, quanto vinceret noctem. Deinde paulatim magnitudo eius districta est, & euanuit claritas. Nouissime autem totus intercidit. Quot ergo coire stellas oportet vt tantum corpus efficiant? Mille in vnum licet congreges, nunquam hunc ambitum solis æquabunt. Attalo regnante, initio Cometes appa uit modicus. deinde sustulit se diffuditque, & vsque in æquinoctialem circulum venit, ita vt illam plagam cœli, cui lactea nomen est, in immensum extentus æquaret. Quot ergo conuenisse debent erraticæ, vt tam longum cœli tractum occuparent igne continuo?

Cap. XVI. Contra argumentum dictum est: contra testes dicendum est, Nec magna molitione detrahenda est auctoritas Ephoro: historicus est. Quidam incredibilium relatu commendationem parant, & lectorem aliud acturum, si per quotidiana duceretur, miraculo excitant. Quidam creduli, quidam negligentes sunt: quibusdam mendacium obrepit, quibusdam placet. Illi non cuitant, hi app tunt. Et in hoc commune de tota natione: quæ approbare opus suum, & fieri populare non putat posse, nisi illud mendacio aspersit. Ephorus vero non religiosissimæ

simæ fidei, sæpe decipitur, sæpe decipit. Sicut hic Cometen, qui omnium mortalium oculis custoditus est, qui ingentis rei traxit euentus, cum Helicen & Burin ortu suo mersit, ait illum discessisse in duas stellas: quod præter illum nemo tradidit. Quis enim posset obseruare illud momentum, quo Cometes solutus & in duas partes redactus est? Quomodo autem si est qui viderit Cometen in duas dirimi, nemo vidit fieri ex duabus? Quare autem non adiecit, in quas stellas diuisus sit, cum aliqua ex quinque stellis esse debuerit?

CAP. XVII. APOLLONIVS Myndius in diuersa opinione est. Ait enim, Cometen non vnum ex multis erraticis effici, sed multos Cometas erraticos esse. Non est, inquit, species falsa, nec duarum stellarum confinio ignis extentus: sed & proprium sidus Cometes est, sicut solis aut lunæ. Talis illis forma est non in rotundum restricta, sed procerior, & in longum producta. Ceterum non est illi palam cursus: altiora mundi secat: & tunc demum apparet, cum in imum cursus sui venit. Nec est quod putemus eundem visum esse sub Claudio, quem sub Augusto vidimus: nec hunc qui sub Nerone Cæsare apparuit & Cometis detraxit infamiam, illi similem fuisse qui post necem diui Iulij, ludis Veneris genitricis circa vndecimam horam diei emersit. Multi variique sunt, dispares magnitudine, dissimiles colore: aliis rubor est sine vlla luce: aliis candor, & purum liquidumque lumen: aliis flamma, & hæc non sincera, nec tenuis, sed multum circa se voluens fumidi ardoris. Cruenti quidam minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt hi minuunt augentque lumen suum, quemadmodum alia sidera: quæ clariora, cum descendere sunt, maioraque ex loco propiore visuntur: minora cum redeunt, & obscuriora, quia abducunt se longius.

CAP. XVIII. ADVERSVS hoc protinus respondetur, non idem accidere in Cometis quod in cæteris. Cometæ enim quo primum die apparuerint, maximi sunt. Atqui deberent crescere, quo propius accederent. Nunc autem manet illis prima facies, donec incipiant extingui. Deinde quod aduersus priores, etiam aduersus hunc dicitur. Si esset Cometes esseque sidus, intra significati terminos moueretur, intra quod omne sidus cursus suos

colligit. Nunquam apparet stella per stellam. Acies nostra non potest per medium sidus exire, vt per illud superiora prospiciat. Per Cometen autem non aliter quàm per nubem vlteriora cernuntur: ex quo apparet, illum non esse sidus, sed leuem ignem ac tumultuarium.

Cap. XIX. Zenon noster in illa sententia est: congruere iudicat stellas, & radios inter se committere: hac societate luminis existere imaginem stellæ longioris. Ergo quidam nullos esse cometas existimant, sed species illorum per repercussionem vicinorum siderum, aut per coniunctionem cohærentium reddi. Quidam aiunt esse quidem, sed habere cursus suos, & post certa lustra in conspectum mortalium exire. Quidam esse quidem, sed non quibus siderum nomen imponas: quia dilabuntur, nec diu durant, & exigui temporis mora dissipantur.

Cap. XX. In hac sententia sunt plerique nostrorum: nec id putant veritati repugnare. Videmus enim, in sublimi varia ignium concipi genera, & modo cœlū ardere, modo

Longos à tergo flammarum albescere tractus,

modo faces cum igne vasto rapi: ipsa enim fulmina, etsi velocitate mira, simul & perstringunt aciem, & relinquunt ignes suos, aëris attriti, & impetu inter se maiore collisi. Ideo ne resistunt quidem, sed expressi fluunt, & protinus pereunt. Alij vero ignes diu manent: nec ante discedunt, quam consumptum est omne, quo pascebantur, alimentum. Hoc loco sunt illa à Posidonio scripta miracula, columnæ, clypeique flagrantes, aliæque insignis nouitate flammæ: quæ non aduerterent animos si ex consuetudine & lege decurrerent. Ad hæc stupent omnes, & repentinum ignem ex alto efferunt, siue emicuit aliquid & fugit, siu compresso aëre & in ardorem coacto, loco miraculi stetit. Quid ergo? Non aliquando lacuna cedentis retro ætheris patuit, & vastum in concauo lumen? Exclamare potes, Quid est hoc?

medium video discedere cœlum,
Pallentesque polo stellas.

quæ aliquando non expectata nocte fulserunt, & per medium eruperunt diem. Sed alia huius ratio est, quare alieno tempore apparent, quas esse, etiam cum latebant, constat. Multos Cometas non videmus, quod obscuran-

rantur radiis solis: quo deficiente quendam Cometen apparuisse, quem sol vicinus obtexerat, Posidonius tradit. Sæpe autem cum occidit sol, sparsi ignes non procul ab eo videntur. Videlicet ipsa stella sole perfunditur, & ideo aspici non potest. Cometæ autem radios solis effugiunt.

CAP. XXI. PLACET ergo nostris, Cometas, sicut faces, sicut tubas, trabesque, & alia ostenta cœli, denso aëre creari. Ideo circa Septentrionem frequentissimè apparent: quia illic plurimum est aëris pigri. Quare ergo non stat Cometes, sed procedit? dicam. Ignium modo alimentum suum sequitur. Quamuis enim illi ad superiora nisus est: tamen deficiente materie retroiens ipse descendit, in aëra quoque, si dextram læuamque premit partem. Nulla enim illa via est: sed quà illum vena pabuli sui duxit, illo repit. nec vt stella procedit, sed vt ignis pascitur. Quare ergo per longum tempus apparet, & non cito extinguitur? Sex enim mensibus hic quem nos Neronis principatu lætissimo vidimus, spectandum se præbuit, in diuersum illi Claudiano circumactus. Ille enim, à Septentrione in verticem surgens. Orientem petiit semper, obscurior: hic, ab eadem parte cœpit, sed in occidentem tendens, ad meridiem flexit, & ibi se subduxit oculis. Videlicet ille humidiora habuit, & aptiora ignibus, quæ prosecutus est: huic rursus vberior fuit & plenior regio. Huc itaque descendunt, inuitante materia, non itinere. Quod apparet duobus, quos spectauimus, fuisse diuersum: cum hic in dextrum motus sit, ille in sinistrum. Omnibus autem stellis in eandem partem cursus est, id est, contrarius mundo. Hic enim ab ortu voluitur in occasum, illæ ab occasu in ortum eunt. Et ob hoc duplex his motus est: ille quo eunt, & hic quo auferuntur.

CAP. XXII. EGO nostris non assentior. Non enim existimo Cometen subitaneum ignem, sed inter æterna operaque naturæ. Primum quæcunque aër creat, breuia sunt. Nascuntur enim in re fugaci & mutabili. Quomodo potest enim in aëre aliquid idem diu permanere, cum ipse aër nunquam idem maneat? fluit semper, & breuis illi quies est. Ita exiguum momentum in alium, quam in quo fuerat, statum vertitur. Nunc pluuius, nunc serenus, nunc inter vtrunque varius: nubesque illi familiarissimæ, in quas

coit, & ex quibus soluitur, modo congregantur, modo dã geruntur, nunquam immotæ iacent. Fieri non potest, vt ignis certus in corpore vago sedeat, & ita pertinaciter hæreat, quam quem natura, ne vnquam excuteretur, aptauit. Deinde si alimento suo hæreret, semper descenderet. Eo enim crassior aër est, quo terris propior: nunquam Cometes in imum vsque demittitur, neque appropinquat solo. Et iamnum ignis aut it quò illum natura sua ducit, id est sursum: aut eo quo trahit materia, cui adhæsit & quam depascitur.

CAP. XXIII. NVLLIS ignibus ordinariis & cœlestibus iter flexum est. Sideris proprium est, ducere orbem. Atqui hoc an Cometæ alij fecerint, nescio: duo nostra ætate fecerunt. Deinde omne quod causa temporalis accendit, cito intercidit. Sic faces ardent, dum transeunt: sic fulmina in vnum valent ictum: sic quæ transuersæ dicuntur stellæ & cadentes præteruolant & secant aëra. Nullis ignibus nisi in suo mora est Illis dico diuinis, quos habet mundus æternos: quia partes eius sunt, & opera Hi autem aliquid agunt, & vadunt, & tenorem suum seruant, paresque sunt. Nam alterni diebus maiores minoresve fierent, si ignis esset collecticius, & ex aliqua causa repentinus. Minor enim esset ac maior prout plenius aleretur, aut malignius. Dicebam modò, nihil diuturnum esse quod exarsit aëris vitio, nunc amplius adiicio; Morari ac stare nullo modo potest. Nam & fax & fulmen & stella transcurrens & quisquis alius est ignis aëre expressus in fuga est: nec apparet, nisi dum cadit. Cometes habet suam sedem: & ideo non cito expellitur, sed emetitur spatium suum, nec extinguitur, sed excedit. Si erratica, inquit, stella esset, in signifero esset. Quis vnum stellis limitem posit? Quis in angustum diuina compellit? Nempe hæc ipsa sidera, quæ sola moueri credis, alios & alios circulos habent. Quare ergo non aliqua sint, quæ in proprium iter & ab istis remotum secesserint? Quid est quare in aliqua parte cœlum peruium non sit? Quod si iudicas, non posse vllam stellam nisi signiferum attingere: Cometes potest sic latum habere circulum, vt in hunc tamen parte aliqua sui incidat: quod fieri non est necessarium, sed potest.

CAP.

CAP. XXIV. VIDE ne hoc magis deceat magnitudinẽ mundi, vt in multa itinera diuisus sit: nec hanc vnam deterat semitam, ceteris partibus torpeat. Credis autem in hoc maximo & pulcherrimo corpore inter innumerabiles stellas quæ noctem decore vario distinguunt, quæ aerem minimè vacuum & inertem esse patiuntur, quinque solas esse, quib. exercere se liceat, cereras stare fixum & immobilem populum? Si quis hoc loco me interroganerit: Quare ergo non quemadmodum quinque stellarum, ita harum obseruatus est cursus? Huic ego respondebo: Multa sunt quæ esse concedimus: qualia sint, ignoramus. Habere nos animũ, cuius impetio & impellimur & reuocamur, omnes fatebuntur. qui sit tamen sit animus ille rector dominusque noſtri, non magis tibi quisquam expediet, quam vbi sit. Alius illum dicet esse spiritum alius concentum quendam, alius vim diuinam & Dei partem, alius tenuissimũ rem, alius incorporalem potentiam. Non deerit qui singulnem dicat qui calorem. Adeo animo non potest liquere de ceteris rebus, vt adhuc ipse quærat.

CAP XXV. QVID ergo miramur, Cometas, tam rarum mundi spectaculum, nondum teneri legibus certis: nec initia illorum finesque noteſcere, quorum ex ingentibus interuallis recursus est? Nondum sunt anni mille quingenti, ex qua Gracia *stellu numeros & nomina fecit*. Multæque hodie sunt gentes, quæ tantum facie nouerunt cœlum, quæ nondum sciant cur luna deficiat, quare obumbretur. Hoc apud nos quoque nuper ratio ad certum perduxit. Veniet tempus, quo ista quæ nunc latent, in lucem dies extrahat, & longioris æui diligentia. Ad inquisitionem tantorum ætas vna non sufficit, vt tota cœlo vacet. Quid, quod tam paucos annos inter studia ac vitia non æqua portione diuidimus? Itaque per successiones istas longas explicabuntur. Veniet tempus, quo posteri noſtri tam aperta nos neſciſſe mirentur. Harum quinque stellarum quæ se ingerunt nobis, quæ alio atque alio occurrentes loco curiosos nos esse cogunt, qui matutini vespertinique ortus sint, quæ stationes, quando in rectum ferantur quare agantur retro, modo cœpimus scire. Verum emergeret Iupiter, an occideret, an retrogradus esset (nam hoc illi nomen imposuere cedenti) ante paucos annos didicimus.

Inuenti sunt qui nobis dicerent: Erratis, qui vllam stellam aut supprimere cursum iudicatis, aut vertere. Non licet stare cœlestibus, nec auerti: prodeunt omnia: vt semel missa sunt, vadunt. Idem erit illis cursus, qui sui finis. Opus hoc æternum irreuocabiles habet motus: qui si quando constiterint, alia ex aduerso incident, quæ nunc tenor & æqualitas seruat.

Cap. XXVI. Quid est ergo, cur aliqua redire videantur? Solis occursus speciem illis tarditatis imponit, & natura viarum circulorumque sic positorum, vt certo tempore intuentes fallant. Sic naues, quamuis plenis velis eant, videntur tamen stare. Erit qui demonstret aliquando, in quibus Cometæ partibus errẽt, cur tam seducti è ceteris eant, quanti qualesque sint. Contenti simus inuentis, aliquid veritati & posteri conferant. Per stellas, inquit, vltriora non cernimus, per Cometas aciem transmittimus. Primum si fit istud, non in ea parte fit, qua sidus ipsum est spissi ac solidi ignis, sed quas rarus splendor excurrit, & in crines dispergitur. Per interualla ignium, non per ipsos vides. Stellæ, inquit, omnes rotundæ sunt. Cometæ porrecti: ex quo appareat, stellas non esse. Quis enim tibi concedet, Cometas longos esse? Quorum natura quidem, vt ceterorum siderum, globus est, ceterum fulgor extenditur. Quemadmodum sol radios suos longè lateque dimittit, ceterum ipsi alia est forma, alia ei quod ex ipso fluit lumini: sic Cometarum corpus ipsum corrotundatur, splendor autem longior quam ceterorum siderum apparet.

Cap. XXVII. Quare? inquis. Dic tu mihi prius, quare luna dissimilimum soli lumen accipiat, cum accipiat à sole? Quare modo rubeat, modo palleat? Quare liuidus illi & ater color sit, cum à conspectu solis excluditur? Dic mihi, quare omnes stellæ inter se dissimilem habeant aliquatenus faciem, diuersissimam soli. Quomodo nihil prohibet, ista sidera esse, quamuis similia non sint: ita nihil prohibet Cometas æternos esse & sortis eiusdem cuius cetera, etiam si faciem illis non habent similem. Quid porro? mundus ipse, si consideres illum, nonne ex diuersis compositus est? Quid est quare in leone semper sol ardeat, & terras æstibus torreat? in aquario astringat hiemem, flumina gelu claudat? Et hoc tamen & illud sidus eiusdem conditionis

ditionis est, cum effectu & natura dissimile sit. Intra breuissimum tempus aries extollitur, libra tardissimè emergit: & tamen hoc sidus & illud eiusdem naturæ est: cum illud exiguo tempore ascendat, hoc diu proferatur. Non vides, quam contraria inter se elementa sint? grauia & leuia sunt, frigida & calida, humida & sicca. Tota huius mundi concordia ex discordibus constat. Negas Cometen stellam esse, quia forma eius non respondeat ad exemplar, nec sit ceteris similis. Vides enim quam simillima sit illa, quæ tricessimo anno reuertitur ad locum suum, huic quæ intra annum reuisit sedem suam. Non ad vnam natura formam opus suum præstat, sed ipsa varietate se iactat. Alia maiora, alia velociora aliis facit: alia validiora, alia temperatiora: quædam autem eduxit à turba, vt singula & conspicua procederent: quædam in gregem misit. Ignorat naturæ potentiam, qui illi non putat aliquando licere, nisi quod sæpius facit. Cometas non frequenter ostendit, attribuit illis alium locum, alia tempora, dissimiles ceteris motus, volut & his magnitudinem operis sui colore, quorum formosior facies est, quam vt fortuitam putes, siue amplitudinem eorum consideres, siue fulgorem, qui maior est ardentiorque quam ceteris. Facies vero habet insigne quiddam & singulare, non in angustum coniecta & arctata, sed dimissa liberius, & multarum stellarum amplexa regionem.

CAP. XXVIII. ARISTOTELES ait, Cometas significare tempestatem, & ventorum intemperantiam atque imbrium. Quid ergo? non iudicas sidus esse quod futura denuntiat? Non enim sic hoc tempestatis signum est, quomodo futuræ pluuiæ,

Scintillare oleum, & putres concrescere fungos.

aut quo modo indicium est sæuituri maris, si marinæ

In sicco ludunt fulicæ: notásque paludes
Deserit, atque aliam supra volat ardea nubem:

sed sic, quomodo æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni, quomodo illa quæ Chaldæi canunt, quid stella nascentibus triste lætúmve constituat. Hoc vt scias, ita esse, non sterilis Cometes ortus, ventos & pluuias minatur, vt Aristoteles ait, sed annum totum suspectum facit. Ex quo apparet, illum non ex proximo quæ in proximum

daret signa traxisse, sed habere reposita, & compressa legibus mundi. Fecit is Cometes, qui Paterculo & Vopisco consulibus apparuit, quæ ab Aristotele Theophrastoque sunt prædicta. Fuerunt enim maximæ & continuæ tempestates vbique. At in Achaia Macedoniaque, vibes terrarum motibus prorutæ sunt. Tarditas, inquit, illorum argumentum est: grauiores esse, multum in se habere terreni: ipsi præterea cursus: ferè enim compelluntur in cardines.

CAP. XXIX. VTRVMQVE falsum est. De priore dicam prius. Quare quæ tardius feruntur, grauia sunt? Quid ergo? Stella Saturni, quæ ex omnibus iter suum lentissimè efficit, grauis est? Atqui leuitatis argumentum habet, quod super ceteras est. Sed maiore, inquam, ambitu circuit, nec tardius it quam ceteræ, sed longius. Succurrat tibi, idem me de Cometis posse dicere, etiam si segnior illis cursus sit. Sed mendacium est ire eos tardius. Nam intra sextum mensem dimidiam cœli partem transcurrit hic proximus. Prior intra pauciores menses recepit se. Sed quia graues sunt, inferius deferuntur. Primum non defertur, quod circumfertur. Deinde hic proximus à Septentrione motus sui initium fecit, & per occidentem in Meridiana peruenit, erigensque suum cursum obliuit. Alter ille Claudianus à Septentrione primum visus, non desiit in rectum assiduè celsior ferri, donec excessit. Hæc aut alios mouêre ad Cometas pertinêtia, aut me Quæ an vera sint, dii sciunt, quibus est scientia veri. Nobis rimari illa & coniecturare in occulto tantum licet, nec cum fiducia inueniendi, nec sine spe.

CAP. XXX. EGREGIE Aristoteles ait, nunquam nos verecundiores esse debere, quam cum de diis agitur. Si intramus templa compositi, si ad sacrificium acceßuri vultum submittimus, togam adducimus, si in omne argumentum modestiæ fingimur: quanto hoc magis facere debemus, cum de sideribus, de stellis, de deorum natura disputamus, ne quid temere, ne quid impudenter, aut ignorantes affirmemus, aut scientes mentiamur? Nec miremur tam tardè erui, quæ tam altè iacent. Panætio, & his qui videri volunt Cometen non esse ordinarium sidus, sed falsam sideris faciem, diligenter tractandum est,

est, an æquè omnis pars anni edendis Cometis satis apta sit: an omnis cœli regio idonea in qua creentur: an quacunque ire, ibi etiam concipi possint: & cætera, quæ vniuersa tolluntur, cum dico illos fortuitos non esse ignes, sed intextos mundo, quos non frequenter educit, sed in occulto mouet. Quam multa præter hos per secretum eunt, nũquam humanis oculis orientia? Neque enim omnia Deus humanis oculis nota fecit. Quotas pars operis tanti nostris oculis committitur? Ipse qui ea tractat, qui condidit, qui totum hoc fundauit deditque circa se, maiorque est pars operis sui, ac melior, effugit oculos, cogitatione visendus est.

CAP. XXXI. MVLTA præterea cognata numini summo, & vicinam sortita potentiam, obscura sunt. Aut fortasse, quod magis miteris, oculos nostros & implent & effugiunt: siue illis tanta subtilitas est, quantum consequi acies humana non possit: siue in sanctiore secessu maiestas tanta delituit, & regnum suum, id est se, regit, nec vlli aditum dat, nisi animo. Quid sit hoc, sine quo nil est, scire non possumus. Et miramur, si quos igniculos parum nouimus, cùm maxima pars mundi Deus lateat? Quam multa animalia hoc primum cognouimus sæculo? & quidem multa venientis ævi populus ignota nobis sciet. Multa sæculis tunc futuris cum memoria nostri exoleuerit, reseruantur. Pulsilla res mundus est, nisi in illo quod quærat omnis mundus habeat. Non semel quædam sacra traduntur. Eleusis seruat quod ostendat reuisentibus. Rerum natura, sacra sua non simul tradit. Initiatos nos credimus; in vestibulo eius hæremus. Illa arcana non promiscuè nec omnibus patent: reducta & in interiore sacrario clausa sunt. Ex aliquibus aliud hæc ætas, aliud quæ post nos subibit, aspiciet. Quando ergo ista in notitiam nostram perducentur? Tarde magna proueniunt, vtique si labor cessat. Id quod vnum toto agimus animo, nondum perfecimus, vt pessimi essemus. Adhuc in processu vitia sunt. Inuenit luxuria aliquid noui, in quod insaniat. Inuenit impudicitia nouam contumeliam sibi. Inuenit deliciarum dissolutio & tabes aliquid teuerius molliusque quo pereat. Nondum satis robur omne proiecimus. Adhuc quicquid est boni moris, extingnimus leuitate & politura cor-

porum. Muliebres mundicias anteceſſimus, colores meretricios, matronis quidem non induendos, viri ſumimus. Tenero & molli ingreſſu ſuſpendimus gradum: non ambulamus, ſed incedimus. Exornamus annulis digitos, in omni articulo gemma diſponitur. Quotidie comminiſcimur, per quæ virilitati fiat iniuria, vt traducatur, quia non poteſt exui. Alius genitalia excidit, alius in obſcœnam partem ludi fugit, & locatus ad mortem, infamiæ armatur. Egenus etiam, in quo morbum ſuum exerceat, legit.

Cap. XXXII. Miraris, ſi nondum ſapientia omne opus ſuum impleuit? Nondum tota ſe nequitia protulit. Adhuc naſcitur, & huic omnes operam damus: huic oculi noſtri, huic manus ſeruiunt. Ad ſapientiam quis accedit? Quis dignam iudicat, niſi quam in tranſitu nouerit? Quis philoſophiam aut vllum liberale reſpicit ſtudium, niſi cùm ludi intercalantur, cum aliquis plurius interuenit dies, quem perdere licet? Itaque tot familiæ philoſophorum ſine ſucceſſore deficiunt. Academici & veteres & minores nullum antiſtitem relinquerunt. Quis eſt qui tradat præcepta Pyrrhonis? Pythagorica illa inuidioſæ turbę ſchola, præceptorem non inuenit. Sextiorum noua & Romani roboris ſecta, inter initia ſua, cum magno impetu cœpiſſet, extincta eſt. At quanta cura laboratur, ne cuius pantomimi nomen intercidat? Stat per ſucceſſores Pyladis & Batilli domus: harum partium multi diſcipuli ſunt, multique doctores. Priuatim vrbe tota ſonat pulpitum. In hoc viri, in hoc fœminæ tripudiant. Mares inter ſe vxoreſque contendunt, vter det latus illis. Deinde ſub perſona, cum diu trita frons eſt, tranſitur ad ganeam: philoſophiæ nulla cura eſt. Itaque adeo nihil inuenitur ex his quæ parum inueſtigata antiqui reliquerunt, vt multa quæ inuenta erant, obliterentur. At mehercules ſi hoc totis membris premeremus, ſi in hoc iuuentus ſobria incumberet, hoc maiores docerent, hoc minores addiſcerent, vix adfuturum veniretur: in quo veritas poſita eſt, quam nunc in ſumma terra & leui manu quærimus.

L. AN-

L. ANNÆI SENECÆ
CLAVDII CÆSARIS
APOCOLOCYNTOSIS.

QVID actum sit in cœlo ante diem tertium eidus Octobris Asinio Marcello, Acilio Auiola Coss. anno nouo, initio sæculi felicissimi, volo memoriæ tradere. Nihil offensæ vel gratiæ dabitur. Hæc ita vera si quis quæsierit vnde sciam: primum, si noluero, non respondebo. Quis coacturus est? Ego scio me liberum factum, ex quo suum diem obiit ille, qui verum proverbium fecerat, Aut regem, aut fatuum nasci oportere. Si libuerit respondere, dicam quod mihi in buccam venerit. Quis vnquam ab historico iurato res exegit? Tamen si necesse fuerit auctorem producere, quærite ab eo qui Drusillam euntem in cœlum vidit. Idem Claudium vidisse se dicet iter facientem, non passibus æquis. Velit nolit, necesse est illi omnia videre, quæ in cœlo agantur. Appiæ viæ curator est: qua scis & diuum Augustum, & Tiberium Cæsarem ad deos isse. Nunc si interrogaueris, soli narrabit: coram pluribus nunquam verbum faciet. Nam posteaquam in senatu iurauit se Drusillam vidisse cœlum ascendentem, & illi ore tam bono nuntio nemo credidit, verbis conceptis affirmauit, se non indicaturum etiam si in medio foro hominem vidisset occisum. Ab hoc ego quæcunque audiui, certa clareque affero: ita illum saluum & felicem habeam.

Iam Phœbus breuiore via contraxerat ortum
Lucis, & obscuri crescebant tempora somni:
Iamque suum victrix augebat Cynthia regnum,
Et deformis hiems gratos carpebat honores

Diuitis autumni, visoq; senescere Baccho
Carpebat raras serus vindemitor vuas.

Puto magis intelligi, si dixero, mensis erat October, dies tertius eidus Octobris. Horam non possum tibi certam dicere, facilius inter philosophos quam inter horologia conueniet. Tamen inter sextam & septimam erat. Nimis rustice acquieuerunt oneri poëtæ, non contenti ortus & occasus describere, vt etiam medium diem inquietent. Tu sic transibis horam tam bonam?

Iam medium cursu Phœbus diuiserat orbem,
Et propior nocti fessas quatiebat habenas,
Obliquo flexam deducens tramite lucem.

Claudius animam agere cœpit, nec inuenire exitum poterat. Tum Mercurius, qui semper ingenio eius delectatus esset, vnam de tribus Parcis educit, & ait: Quid fœmina crudelissima hominem miserum torqueri pateris, nunquam meritum, vt tamdiu cruciaretur. Annus sexagesimus & quartus est, ex quo cum anima luctatur. Quid huic inuides? Patere mathematicos aliquando verum dicere, qui illum postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt. Et tamen non est mirum si errant, horam eius nemo nouit. Nemo enim illum vnquam natum putauit. Fac quod faciendum est.

Dede neci: melior vacua sine regnet in aula.

Sed Clotho: Ego mehercule, inquit, pusillum temporis adiicere illi volebam, dum hos pauculos, qui supersunt, ciuitate donaret. Constituerat enim omnes Græcos, Gallos, Hispanos, Britannos, Sautomatas, & si qui vltra glacialem Boream incolunt Barbari, togatos videre. Sed quoniam placet aliquos peregrinos in semen relinqui, & tu ita iubes fieri, fiat. Aperit tum capsulam & treis fusos profert. Vnus erat Augurini, alter Babæ, tertius Claudij. Hos, inquit, treis vno anno exiguis interuallis temporum diuisos mori iubebo, nec illum incomitatum dimittam. Non oportet enim eum, qui modo se tot millia hominum sequentia videbat, tot præcedentia, tot circumfusa, subitò solum destitui. Contentus erit his interim conuictoribus.

Hæc

Hæc ait: & turpi conuoluens stamina fusi,
Abrupit stolidæ regalia tempora vitæ.
At Lachesis redimita comas, ornata capillos,
Pieria crinem lauro frontémque coronans,
Candida de niueo sub tegmina vellere sumit,
Felici moderanda manu: quæ ducta colorem
Assumpsere nouum: mirantur pensa sorores.
Mutatur vilis pretioso lana metallo.
Aurea formoso descendunt secula filo.
Nec modus est illis, felicia vellera ducunt.
Et gaudent implere manus, sunt dulcia pensa.
Sponte sua festinat opus, nulloq́ labore
Mollia contorto descendunt stamina fuso.
Vincunt Tithoni, vincunt & Nestoris annos.
Phæbus adest, cantuq́ iuuat, gaudetq́ futuris:
Et latus nunc plectra mouet, nunc pensa ministrat.
Detinet intentas cantu, fallitque laborem.
Dumq́ nimis citharam fraternáque carmina laudant,
Plus solito neuere manus, humanaq́ fata,
Laudatum transcendit opus: Ne demite Parcæ:
Ille mihi similis vultu, similísque decore,
Nec cantu, nec voce minor. felicia lassis
Sæcula præstabit, legúmque silentia rumpet.
Qualis discutiens fugientia lucifer astra:
Aut qualis surgit redeuntibus hesperus astris:
Qualis cum primum tenebris aurora solutis
Induxit rubicunda diem, sol aspicit orbem
Lucidus, & primos à carcere concitat axes:
Talis Cæsar adest, talem iam Roma Neronem
Aspiciet, flagrat nitidus fulgore remisso
Vultus, & affuso ceruix formosa capillo.

Hæc Apollo. At Lachesis, quæ & ipsa homini formosissimo faueret, fecit, & plena orditur manu, & Neroni multos annos de suo donat. Claudium autem iubent omnes χαίροντας εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων. Et ille quidem animam ebulliit, & eo desiit viuere videri. Expirauit autem dum comœdos audit, vt scias me non sine causa eos timere. Vltima vox eius hæc inter homines audita est, cum maiorem sonitum emisisset illa parte, qua facilius loque-

batur: Væ me, puto, concacaui me. Quid autem fecerit, nescio: omnia certè concacauit, nec post boletum opipare medicamentis conditum, plus cibi sumpsit. Quæ postea in terris sint acta, superuacuum est referre. Scitis enim optime: nec periculum est ne excidant, quæ memoriæ publicum gaudium impresserũt. Nemo felicitatis suæ obliuiscitur. In cœlo quæ acta sint, audite: fides penes auctorem erit. Nuntiatur Ioui, venisse quendam bonæ staturæ, bene canum, nescio quid illum minari: assidue enim caput mouere, pedem dextrum trahere. quæsisse se, cuius nationis esset? respondisse illum nescio quid perturbato sono, & voce confusa: non intelligere se linguam eius: nec Græcum esse, nec Romanum, nec vllius gentis notæ. Tum Iupiter Herculem, quia tantum orbem terrarum pererrauerat, & nosse videbatur omnes nationes, iubet ire & explorare, quorum hominum esset. Tum Hercules, primo aspectu sane perturbatus est, vt qui etiam non omnia monstra domuerit: vt videt noui generis faciem, insolitum incessum, vocem nullius terrestris animalis, sed (qualis esse marinis belluis solet) raucam & implicatam, putauit sibi tertiumdecimum laborem venisse. Diligentius autem intuenti, visus est quasi homo. Accessit itaque, & quod facillimum fuit Græculo ait, τίς πόθεν εἶς ἀνδρῶν; πόθι τοὶ πτόλις; Vbi hæc Claudius, gaudet esse illic philologos homines, sperat futurum aliquem historiis suis locum. Itaque & ipse Homerico versu Cæsarem se esse significans, ait

Ἰλιόθεν με φέρων ἄνεμος Κικόνεσσι πέλασσεν.

Erat autem sequens versus verior, æque Homericus:

——ἔνθα δ' ἐγὼν πόλιν ἔπραθον, ὤλεσα δ' αὐτούς.

Et imposuerat Herculi homini minime vafro, nisi fuisset illic Febris, quæ fano suo relicto, sola cum illo venerat: ceteros omnes deos Romæ reliquerat. Iste, inquit, mera mendacia narrat. Ego tibi dico, quæ cum ipso tot annos vixi: Lugduni natus est: Munatij municipem audis: quod tibi narro, ad sextumdecimum lapidem à Vienna natus est, Gallus germanus. Itaque quod Gallum facere oportebat, Romam cepit. Hunc ego reddo tibi Lugduni natum, vbi L. Licinius multos annos regnauit. Tu autem qui plura loca calcasti, quam vllus mulio perpetuarius, Lugdunenses scire debes, & multa millia inter Xanthum

& Ro-

& Rhodanum interesse. Excandescit hoc loco Claudius, & quanto potest murmure irascitur. Quid diceret, nemo intelligebat. Ille autem Febrim duci iubebat, illo gestu solutæ manus, & ad hoc vnum satis firmæ quo decollare homines solebat. Iusserat, illi collum præcidi. Putares omnes illius esse libertos: adeo illum nemo curabat. Tum Hercules: Audi me, inquit, tu, & desine fatuari: venisti huc, vbi mures ferrum rodunt. Citius mihi verum, ne tibi alogias excutiam. Ex quo terribilior esset, tragicus fit, & ait:

Exprome properè, sede qua genitus cluas,
Hoc ne peremptus stipite ad terram accidas:
Hæc claua reges sæpe mactauit feros.
Quid nunc profatu vocis incerto sonas?
Quæ patria, quæ gens mobile eduxit caput,
Edissere. equidem regna tergemini petens
Longinqua regis, vnde ab Hesperio mari
Inachiam ad vrbem nobile aduexi pecus,
Vidi duobus imminens fluuiis iugum,
Quod Phœbus ortu semper obuerso videt:
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido fluit,
Ararq́; dubitans quò suos cursus agat,
Tacitus quietis alluit ripas vadis.
Estne illa tellus spiritus altrix tui?

Hæc satis animose & fortiter. Nihilominus mentis suæ non est, & timet μωρῦ πληγὴν. Claudius vt vidit virum valentem, oblitus nugarum, intellexit neminem parem sibi Romæ fuisse: illic non habere se idem gratiæ: gallum in suo sterquilinio plurimum posse. Itaque quantum intelligi potuit, hæc visus est dicere: Ego te, fortissime deorum Hercules, speraui mihi affuturum apud alios: & si quis à me notorem petisset, te fui nominaturus, qui me optime nosti. Nam si memoria repetis, ego eram qui tibi ante templum tuum ius dicebam totis diebus mense Iulio & Augusto. Tu scis quantum illis miseriarum pertulerim, quum causidicos audirem, & diem & noctem, in quos si incidisses, valde fortis licet tibi videaris, maluisses cloacas Augiæ purgare: multo plus ego stercoris exhausi. Sed quoniam volo, non mirum, quod impetum in curiam fecisti, nihil tibi clausi est. Modo dic nobis qualem deum istum fieri velis. Επικούρειος θεὸς non potest esse: οὔτε αὐτὸς πρᾶγμα ἔχει, οὔτε ἄλλοις

παρέχει. Stoicus quomodo poteſt rotundus eſſe (vt ait Varro) ſine capite, ſine præputio? Eſt aliquid in eo Stoici dici: iam videt, nec cor, nec caput habet. Si mehercules à Saturno petiſſet hoc beneficium, cuius menſam toto anno celebrauit, non tuliſſet. Illum deum apage, qui quantum quidem in illo fuit, damnatum inceſti L. Syllanum, generum ſuum occidit: Oropenque ſororem ſuam, feſtiuiſſimam omnium puellarum. quam omnes Venerem vocarent, maluit Iunonem vocare. Quare, inquit, quæto tantum ſororem ſuam ſtultè ſtudere, Athenis dimidium licet, Alexandriæ totum? Quia Romæ, inquit, mures molas ligunt: hic nobis curua corrigit. Quid in cubiculo ſuo faciat, neſcio: etiam cœli ſcrutatur plagas, deus fieri vult. Parum eſt quod templum in Britannia habet, quod nunc barbari colunt, & vt deum orant. Ἀλλώρου φιμάτου χηίν. Tandem Ioui venit in mentem, priuatis intra curiam morantibus ſententiam dicere, nec diſputare. Ego, inquit, P.C interrogare vobis permiſeram, vos mera mapalia feciſtis. Volo ſeruetis diſciplinam curiæ. Hic qualiſcunque eſt, quid de nobis exiſtimabit? Illo dimiſſo, primus interrogatur ſententiam Ianus pater: is deſignatus erat in Kalend. Iulias poſt meridianus Coſ. homo quantumuis vafer, qui ſemper videt ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω. Is multa diſertè, quod in foro viuat, dixit, quæ notarius perſequi non potuit: & ideo non refero: ne aliis verbis ponam, quæ ab illo dicta ſunt. Multa dixit de magnitudine deorum: non debere hunc vulgo dari honorem. Olim, inquit, magna res erat, deum fieri: iam fama minimum fecit, & iam peſſimum quemque illum affectare. Itaque ne videar in perſonam, non in rem ſententiam dicere, cenſeo ne quis poſt hunc diem deus fiat ex his qui ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν, aut ex his quos ait ζείδωρος ἄρουρα. Qui contra hoc S. C. deus factus, pictúſve erit, eum dedi laruis, & proximo munere inter autoratos nouos, ferulis vapulare placet. Proximus interrogatur ſententiam Dieſpiter Vicæpotæ filius, & ipſe deſitus Coſſ. nummulariolus. Hic quæſta ſe ſuſtinebat, vendere ciuitatulas ſolebat. Ad huncce bellè acceſſit Hercules, & auriculam ei tetigit. Itaque in hæc verba cenſet: Cum diuus Claudius diuum Auguſtum ſanguine contingat; nec minus diuam Auguſtam auiam ſuam, quam ipſe

deam

deam esse iussit, longeque omnes mortales sapientia antecellat. sitque è Rep esse aliquam, qui cum Romulo

——*Possit feruentia rapa vorare:*

censeo vt D. Claudius ex hac die deus fiat, ita vti ante eum quis optimo iure factus sit. Eamque rem ad μεταμορφώσεις Ouidij adiiciendam. Variæ erant sententiæ, & videbatur Claudius sententia vna vincere. Hercules enim, qui videret ferrum suum in igne esse, modo huc, modo illuc cursabat, & aiebat: Noli mihi inuidere: mea res agitur: deinde si quid volueris, inuicem faciam: Manus manum lauat. Tum diuus Augustus surrexit sententiæ loco dicendæ, summa facundia disseruit. P. C. vos testes habeo, ex quo deus factus sum, nullum verbum me fecisse: semper meum negotium ago. Sed non possum amplius dissimulare, & dolorem, quem grauiorem pudor facit, continere. In hoc terra marique pacem peperi? ideo ciuilia bella compescui? ideo legibus vrbem fundaui, operibus ornaui? Et quid dicam, P. C. non inuenio: omnia infra indignationem verba sunt. Confugiendum est ittaque à me ad Messalæ Coruini disertissimi viri illam sententiam: Periit ius imperij. hic P. C. qui vobis non posse videtur muscam exitare, tam facile homines occidebat quam canis exta edit. Sed quid ego de tot acribus viris dicam? Non vacat deplorare publicas clades, intuenti domestica mala. Itaque illa omittam, hæc referam. Nam τῆς ὀργῆς ægre senescit ἡ νόσος. Πυργεπολανίκης iste, quem videtis, per tot annos sub meo nomine latens, hanc mihi gratiam retulit, vt duas amitas suas, proueptes meas, occideret, alteram fame, alteram ferro: vnum abnepotem L. Syllanum. Videris Iupiter, an in causa mala, certe in tua, si hic inter nos futurus est. Dic mihi diue Claudi, quare quenquam ex his quos, quasque occidisti, antequam de causa cognosceres, antequam audires, damnasti? hoc fieri solet in cœlo? non fit. Ecce Iupiter, qui tot annos regnat, vni Vulcano crus fregit, quem

ῥίψε ποδὸς τεταγὼν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.

& iratus fuit vxori, & suspendit illam: nunquid occidit? Tu Messalinam, cuius æque auunculus maior eram, quam tuus, occidisti. Nescio, inquis? Dij tibi malefaciant, adeo istud turpius est, quod nescis, quam quod occidi-

sti. Iste C. Cæsarem non desiit mortuum prosequi. Occiderat ille socerum: hic & generum. Caius Cæsar Crassi filium vetuit Magnum vocari: hic nomen illi reddidit, caput tulit. Occidit in vna domo Crassum Magnum, Scriboniam, Bassioniam, Assarionem, nobiles tamen, Crassum vero tam fatuum, vt etiam regnare posset. Cogitate P.C. quale portentum in numerum deorum se recipi cupiat. Principes pietate & iustitia dij fiunt. Scilicet hic pius & iustus, quoniam Dryidarum immanem religionem aduexit: nostram prorsus extirpauit, vt Romæ nuptiarum sacra essent: quibus ipse, cùm sibi Agrippina nuberet, xxx. Senatoribus, innumeris Eq. R. mactatis, principiũ dedit. Hunc nunc deum facere vultis? Videre corpus eius, diis iratis natum. Ad summam, tria verba citò dicat, & seruum me ducat. Hunc Deũ quis colet? quis credet? denique dum tales deos facitis, nemo vos deos credet. Summa rei P. C. si honeste inter vos gessi, si nulli durius respondi, vindicate iniurias meas. Ego pro sententia mea hoc censeo. Atque ita ex tabella recitauit: Quandoquidem diuus Claudius occidit consocerum suum Appium Syllanum, generos duos, Pompeium Magnum Antoniæ ex Petina, L. Syllanum Octauiæ ex Messalina, socerum filiæ suæ Crassum, frugi hominem, tam similem sibi quàm ouo ouum, Scriboniam socrum filiæ suæ, Messalinam vxorem suam, & cæteros, quorum numerus iniri non potuit: placet mihi in eum seuerè animaduerti, nec illi rerum iudicandarum vacationem dari, eúmque quamprimum exportari, & cœlo intra dies xxx. excedere, olympo intra diem tertium. Pedibus in hanc sententiam itum est. Nec mora, Cyllenium illum collo obtorto trahit ad inferos illuc, vnde negant redire quenquam. Dum descendunt per viam sacram, interrogat Mercurius, quid sibi velit ille concursus hominum, num Claudij funus esset? Et erat omnium formosissimum, & impensa cura plenum, vt scires deum efferri, tibicinum, cornicidum, omnisque generis æneatorum tanta turba, tantus conuentus, vt etiam Claudius audire posset. Omnes læti, hilares: P. Rom. ambulabat tanquam liber. Agatho & pauci causidici plorabant, sed plane ex animo, Iureconsulti è tenebris procedebant, pallidi, graciles, vix habentes animam, tanquam qui cum maxime reuiuiscerent,

rent. Ex his vnus cùm vidisset capita conferentes, & fortunas suas deplorantes causidicos, accedit, & ait: Dicebam vobis, Non semper Saturnalia erunt. Claudius vt vidit funus suum, intellexit se mortuum esse. Ingenti enim μεγαλη γορίᾳ nænia cantabatur anapæstis.

Fundite fletus,
Fingite luctus,
Clamore forum:
Cordatus homo,
Fuit in toto Fortior orbe.
Vincere cursu
Ille rebelles
Leuibusque sequi
Certáque manu
Qui præcipites
Figeret hostes,
Terga fugacis.
Vltra noti
Et caruleos
Dare Romuleis
Iussit, & ipsum
Iura securis
Deflete virum,
Potuit citius
Vna tantum
Sæpe & neutra.
Toto lites
Tibi iam cedet
Qui dat populo
Cretæa tenens
Cœdite mœstis
O causidici,
Vosque poëtæ
Vosque in primis
Magna parastis

Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchro
Quo non alius
Ille citato
Poterat celeres:
Fundere Parthos,
Perfida telis,
Tendere neruum:
Vulnere paruo
Pictaque Medi
Ille Britannos
Litora ponti,
Scuta Brigantas
Colla cathenis
Noua Romana
Tremere Oceanum.
Quo non alius
Discere causas,
Parte audita,
Quis nunc iudex
Audiet anno?
Sede relicta,
Iura silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,
Venale genus,
Lugete noui:
Qui concusso
Lucra fritillo.

Delectabatur laudibus suis Claudius, & cupiebat diutius spectare. Iniicit illi manum Talthybius deorum nuntius, & trahit capite obuoluto, ne quis eum possit agnoscere per campum Martium: & inter Tiberim & viam re-

ctam descendit ad inferos. Antecesserat iam compendiaria via. Narcissus libertus, dominus domini, ad patronum excipiendum & venienti nitidus, vt erat à balineo, occurrit, & ait: Quid Dij ad homines? Celerius præcedito, inquit Mercurius, & venire nos nũcia: Ille autem patrono plura blandiri volebat. quem Mercurius iterum festinare iussit, & virga morantem impulit. Dicto citius Narcissus euolat. Omnia procliuia sunt, facile descenditur. Itaque quamuis podagricus esset, momento temporis peruenit ad ianuam Ditis: vbi iacet, vt ait Horatius, bellua centiceps, sese mouens, villosque horrendos excutiens. pusillum superturbatur, vt illum vidit canem nigrum (nam album canem in deliciis habere consueuerat) villosum sane: quam non velis tibi in tenebris occurrere. Et magna inquit voce: Claudius Cæsar venit. Ecce ex templo cum plausu procedunt cantantes: Εὑρήκαμεν, συνχαίρωμεν. Hic erat C. Silius Cons. desig. Iunius Prætorius, Sex. Trallus, M. Heluius, Trogus, corio tectus. Valens, Fusidius, Eq. Rom. quos Narcissus duci iusserat. Medius erat in hac cantantium turba Mnestor Pantomimus, quem Claudius decoris causa minorem fecerat. Necnon ad Messalinam cito rumor percrebuit, Claudium venisse. Conuolarunt primum omnium liberti, Myrõ, Amphironas, Ampæus, Pheronas, Posides hasta pura insignis, Felix cum Pallante fratre, Harpocras, Polybius: quos Claudius omnes quæstoriis prætoriisque muneribus, necubi imperitus esset, præmiserat. Deinde Præfecti duo, Iustus Catonius, & Rufus Pompeii F. Deinde amici, Saturnius Luscius, & Pedo Pompeius, & Lupus, & celer Asinius, consulares. Nouissime fratris filia, sororis filia, generi, socceri, socrus, omnes plane consanguinei. Et agmine facto Claudio occurrunt. Quos cum vidisset Claudius, exclamat: πέντε φίλων πλήθη. Quomodo vos huc venistis? Tum Pedo Pompeius: Quid dicis homo crudelissime? Quæris quomodo? Quis enim nos alius huc misit quam tu, omnium amicorum interfector? In ius eamus: ego tibi hic sellas ostendam. Ducit illum ad tribunal Æaci. is lege Conelia, quæ de sicariis lata est, quærebat; postulat: postulat, nomen eius recipit, edit subscriptionem. Occisos Senatores XXX. Equites Rom. CCCXV. atque plures ceteros CCCXXI. ὅσοι ψάμμος τε κόνις τε. Extentus Claudius oculos vndecunque circumfert,

fert, vestigat aliquem patronum qui se defenderet. Aduocatum non inuenit. Taudem procedit P. Petronius, vetus conuictor eius, homo Claudiana lingua disertus, & postulat aduocationem. Non datur. Accusat Pedo Pompeius magni clamoribus. Incipit patronus velle respondere. Æacus, homo iustissimus, vetat. Altera tantum parte audita condemnat: & ait, Εἴκε πάθοι τὰ δ' ἔρωξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Ingens silentium factum est. Stupebant omnes, nouitate rei attoniti: negabant hoc vnquam factum. Claudio iniquum magis videbatur, quàm nouum. De genere pœnæ diu disputatum est, quid illum pati oporteret. Erant qui dicerent, si minus dij latura fecissent, Tantalum siti periturum, nisi illi succurreretur: non vnquam Sisyphum onere releuari: aliquando Ixionis miseri rotam sufflaminandam. Non placuit ex veteranis missionem dari, ne vel Claudius vnquam simile speraret. Placuit nouam pœnam excogitari debere: instituendum illi laborem irritum, & alicuius cupiditatis species sine fine & effectu. Tum Æacus iubet illum alea ludere pertuso fritillo. Et cœperat fugientes semper tesseras quærere, & nihil proficere.

Nam quoties missurus erat resonante fritillo,
Vtraque subducto fugiebat tessera fundo:
Cúmque recollectos auderet mittere talos,
Lusuro similis semper, sempérque petenti,
Decepere fidem; refugit digitósque per ipsos
Fallax assiduo dilabitur alea furto.
Sic cùm iam summi tanguntur culmina montis,
Irrita Sisyphio voluuntur pondera collo.

Apparuit subito C. Cæsar, & petere illum in seruitutem cœpit: producit testes: qui illum viderant ab illo flagris, ferulis, colaphis vapulantem. Adiudicatur C Cæsari: illum Æacus donat. Is Menandro liberto suo tradidit, vt à cognitionibus ei esset.

FINIS.

INDEX
IN L. ANNÆI SENECÆ RHETORIS SVASORIAS, CONTROVERSIAS, DECLAMATIONÚMQUE EXCERPTA.

ABdicans patruus 43
Abronus Silo Latronis auditor 13
Accusatio & defensio permista 162
Actij Postumi color 171
Addeus Rhetor, ex Asianis non proiecti nominis 188
Addei dictum elegans 197
Adoptio fortunæ remediũ est 95
Adulterium cum adultera qui deprehenderit, dum vtrũque corpus interficiat, sine fraude sit 63.184
Adulterium in matre liceat & filio vendicare ibid.
Aduocatus & patronus 208
Ædificiorum luxuria notata 93
Ægris nihil magis prodest, quã ab eo curari à quo volunt 292
Ælij Tuberonis paupertas virtus fuit 92
Æmilianus Græcus rhetor 253
Æquitatis quæstio 158
Æquitatis tractatio 123
Æruginosa manus 58
Æschines ex bonis declamatoribus 87
Agamemnon de Iphigenia immolanda deliberat 14
Age Lege 337
Agon, de victimis dici solitũ 112
Agrippa Vipsanius 118
Agrotas Massilienses incultus declamator 129
Albutius Silus 225.226 Sententiæ eius 46.60. 83. 115. 124 137. 147. 153. 156. 161. 166. 172. 177. 184. 191. 198.
Alexander Magnus deliberat an Babyloniam intret 17. monetur ne vltra Oceanum bellum moueat 1. ab vrbanitate Callisthenis præceptoris lancea se vindicauit 3
Ampliatur à iudicib. in pœnam 60
Ancillarum labor 133
Animus immortalis 28
Antonius 3.4
Apaturius 5
Apollodorus 56
Apollonij Græci fatua quæstio 157.
Arellij Fusci sententiæ 44.103. 32.135.14.17.19.22.33
Arellij Fusci patris sententiæ 53. 60. 61. 66. 68. 73. 77. 83. 91. 106. 108 209. 233 240.
Argentarij dictũ 68.69. sententia deridetur à Cestio 69. sentẽtiæ 45.57.64 69. 102 115. 121. 144. 195.199. 214.226.233
Aristides 95
Armare nauem 141

Artemon declamator 75.82.101. 103. 113. 230. 245. 5
Asinius Pollio Cæsaris commendationem apud Passienum parui facit 252
Attalus Stoicus Philosophus subtilissimus Seiano circumscriptus 11
Athenæ eloquentiæ inclytæ 9
Augusti elegans dictum de L. Vinicio 125
Aurati currus 227

B

Barba demissa 226
Barba scurra, & eius dicterium in Gorgonium 82
Bassus Iulius res sordidas consectari solitus 230
Belli ciuilis optima defensio obliuio 236
Beneficium non est scelere abstinere 169
Blandus rhetor, eques Romanus Romæ docuit 89
Brachium extra togam exerere olim nefas 301

C

Cacozeliæ genus 196. fœdum genus 189
Callimachus 184
Callisthenes ab Alexandro occisus ob intempestiuos sales 3
Caluus Orator 86
Canere Classicũ, symphoniã 193
Canicij 31
Canem ad ostium alligare 103
In Capitolio casa tollitur 91
Carminis licentia tres aurati currus contempti 227
Carthago 86
Cassij Seueri sententiæ 156.192
Catenatus 191
Cato sui homicida 312. furti cõscius 334. coloni sui filiam duxit vxorem 317. venenum vendidit 30
Cauete proditionem 172
Cella serui & cubiculum dominæ 166
Cellæ meretricum titulus inscriptus 51
Censorini dictũ de iis qui honores ambitiosè petunt 275.276
Censorium supercilium 221
Censorius adulter 132
Censu virtutes & honores distinguuntur 95
Cestius pater 127
Cesti simius Argentarius.
Charybdis maris naufragium 6
Cicero duabus sellis sedere solet 156
Ciceronis interfector Popilius 149. ἀπαράφραστον è Liuio 26
Cœtus quid & quando 283
Color in narratione ostendẽdus in argumentis exequẽdus 290
Competitori liceat in competitorem dicere 303
Conchylium ex omni rupe trahitur 272
Cõtrouersia quando faciẽda 122
Controuersiæ sunt, in quibus factum defendi non potest, excusari potest 194. & 328
Cornelia lex 284
Crassus Romanorũ ditissimus, apud Parthos sepulchro eget 92
Cretensium magistratui barba capillúsque summittitur 207
Crœsus regnum opulentissimus, ad tormenta ductus est 92
Crux serui venenum ægro domimino negantis 283
Cyclops 5
Cynægirus 184

D

Damnum qui sciens dederit, reddet quadruplum, qui insciens simplum 300
Damni illati sit actio 281
Declamandi exercitatio Melæ commendata 89
Declamare 39

Declamatores caldi vocati 16
Decollare 289
Demosthenes Ciptoy 11
Deorum crimina in templis picta sunt 340. adulteria 250
Deos miseri magis quàm beati colunt 320
Desinere scire non minor virtus quàm scire edicere 213
Desperatione vltima animus in furorem impellitur 214
Despoliare 195
Didria 207
Diligenti stultitia nihil inamabilius 164
Diligẽtia maximum etiam mediocris ingenij subsidiũ 274
Diuisionem non exigit coniecturalis controuersia 154
Diuinatio sæpe fortuita 309
Diuite nouitio nihil insolentius 98
Diuitum vitium grauissimum.
Diuites vxores seruitutem exigunt.
Diuitiis carere tunc tormẽtum est cum illas iam senserit 73
Dolor per lacrymas effluit 227
Dolori silentium imperari non potest 283

E

Echo sententiæ genus recuperatur 177
Eloquẽtia nulli tota cõtigit 275
ab Eloquentia facilis in omnes artes decursus 89. eloquentiæ regula incerta 217
Emancasse 246
Emunire animum 151
Euctemon leuis, sed dulcis declamator 51
Euctemonis sentẽtię 164.197.336
Exempla tam vitãdarum quàm sequendarum rerum ponenda sunt 117
Exercitatio quæ vtilis 183
Exoleti 244
Expositum qui agnouerit, solutis alimentis recipiat 197
Exul pater fundo prohibitus 304
Exulem tecto & cibo iuuare non liceat ibid.

F

Fabianus Maximus primus vomicum morbum foro Romano intulit 117. Sententia nobilis 116
Fabricius Pyrrhi aurum recusat 298
Facies decentior in qua aliquis næuus 105
Famosum carmen 301
Felicitas illa magna, quæ arbitro tuo constitit 4
Felicitas superba nunquam in solido stetit 8
Fœminarum fides in maritos 102. 121
Feriarum hilaritate tristitia discutitur 40
Fescennini 168
Festis diebus licet prætorio prætexta toga vti 83
Filius ob non interfectam adulterã matrem abdicatur 64.261
Filiũ ex ancilla tollere liceat 305
Flaminius inter cœnam reum puniens 189. 328
Fletus humanarum necessitatũ verecunda execratio est 325
Fortis nolens ad patrem fortem redire 323
Fortis sine manibus 64. 261
Fortis vir non cedens forti patri 230
Fortiter qui ter fecerit, militia vacet 82
Fortunæ ludus 296. varietas 44
Forum harena, schola ludus 276
Fratres pancratiastæ.
Fratres hostilis hasta non diuidit in auctione 198
Futurorum scientia 17

G

Gabij Sabini excerpta 147
Galla Numisia ex vncia patris heres 212
Gallionis sententiæ 171.230.198
Garrulitas muliebris 198
Gemini & fratres 155
Gemini varij, bellũ dictum 145
Gener diuitis inimici 297
Gener qualis deligendus 165. 166
Genialis lectus in funebrem mutatus 308
Glyconis sententiæ 213.252
Græcorum quæstio Romanis auribus insolita 84
Græcorum improba quæstio 79
Grammaticorum calumnia ab omnibus ingeniis submouenda 11

H

Hasta in auctione non diuidit fratres 198
Hæres ex vncia 212
Hæres institutus 96
Hispanæ consuetudinis mos, ita viuere, vtcunque res fert 40
Homicida insepultus abiiciatur 312
Homicida sui. ibid.

I

Imitator nunquam sit par auctori 37
Imperator crucifixus 172
Imperator in bello summam potestatem habeat 302
Ingenium magnum non est vitale 50
Ingenij lassitudo occultior quã corporis 40
Ingrati sit actio 184
Inimicitiæ mortales esse debent 298
Innocentia magnum in periculis præsidium 141
Inspoliatus 225
Inuidia nihil periculosius 171
Iudex tabellam de reo latam reuocare nequit 30.180
Iudex in foro censu legitur 95
Iura naturæ etiam apud piratas sacra sunt 143

L

Labor continuatus firmiores facit 84
Lacrymæ pignora nolentiũ 325
Latina lingua non minus facultatis, licentiæ minus quàm Græca habet 246
Legis omnia verba in controuersiam vocanda 56
Legis scriptum angustum, interpretatio diffusa est 240

LEGES.

Cœcus de publico mille denarios accipiat 277
Competitor, vide in C.
Cum filio tricenario pater patrimonium diuidat 278
De vi sit actio 332
De moribus sit actio 312
Dementiæ sit actio 336
Expositum quid, vide in E.
Exulem tecto ibid.
Fur concione prohibeatur 340
Homicida in sepultus. Vide in H.
Imperator in bello. Vide in I.
Imprudentis cædis damnatus quinquennium exulet 289. 304
Impudicus concione prohibeatur 301
Incesta de saxo deiiciatur 59
Iniuriarum sit actio 225.254. 340
Liberi parentes alant aut vinciantur 258.263
Liceat adulterium. vide Adulterium
Magistratus de confesso sumat supplicium 319
Maior frater diuidat patrimonium, minor eligat 305
Nocte portas aperire in bello non

non liceat 302
Pacta conuenta legibus facta rata sint 197
Proditionis sit actio 172
Per vim metumque gesta irrita sunto ibid. & 329
Qui cœtum & concursum fecerit capitale sit 282
Qui falsum testimonium dixerit, vinciatur apud eum in quem dixerit 279
Qui patrem pulsauerit manus ei præcidantur 201 330
Qui sciens damnum dederit. vide Damnem
Qui ter fortiter, vide Fortiter.
Qui vim Iudicio fecerit capite puniatur 307
Rapta raptoris, aut mortem aut indotatas nuptias optet 63.280
Raptor nisi suum & raptæ patrē intra tricesimum diem exorauerit pereat 268
Reipublicæ læsæ sit actio 239. 247 337
Sacerdos casta è castis, pura è puris sit 31.259
Seruatus contra seruatorem ne quam habeat actionem 279
Venefica torqueatur donec conscios indicet 213.333
Vis fortis quod præmium volet, optet: plures iudicio contendant 230 335
Liberi patris trophæa 2
Libros comburere res noua & insueta 22
Licent quædam, quæ tempore & loco mutato non licent 194
Luxuriæ descriptio 93
Luxuriosus à sodalib. excœcatus 277

M

Mœcenas 17
Magisterium matronarum in libidine
Maiestatem an lædat quicquid in magistratum peccatum 192
Maiestatem quid lædat 193
Maleficij inscripti sit actio 296
Matrimonia, gaudia dominorum an onera 91
Matronæ pudicæ, ornatus & incessus 131
Medicus priuignus 298
Medici vt vim morbi cognoscat viscera rescindunt 251
Medicina multi laboris & vigiliarum 292
Memoria animi pars maximè delicata & fragilis 36
Mētiri, solemne amantibus 102
Minerua Antonio deiponsa 4.
Morbi graues temeratiis remediis curantur 292
Morū hamanorum varietas 142
Mortis multæ viæ 140
Mortem semper timere, crudelius est quàm mori 281
Muliebris pudicitiæ fundamentum 133
Muliebrium vitiorum fundamentum auaritia ibid.

N

Narbonensis Colonia 164
Necessitas infelicitatis humanæ patrocinium 203. lex temporis 291
Nobilium origo ab humilibus 72.73

O

Obscœnitas verborū & sensuum vitanda declamatori 59.260
Oceanus rerum extremum 1
Oceani descriptio ibid.
Officium nō est beneficium 122
in Officiis versari 287
Opera honesta volūtas inchoat, occasio perficit 254
Ossa patris inter nuptias ne referantur 298
Ossifragus 239

P

Pacatus rhetor Oschum schemate salutat 223
Pædagogus 293
Pallium & toga 205

Pares rationes tacere 189
Patricida æquis sententiis absolutus 278
Passienus vir eloquentissimus & primus sui temporis orator 123
Pater filio manus præcidere iuber 76
Patris & aui differentia 210
Patriciorum nobilitas vt propagata 94
Pestifera pondere subsidunt, innoxia suspenduntur 307
Philosophari 170
Pontifex max castigat sacerdotem redimentem aliquam è lupanari 55
Populus Rom. nec veneno neque proditione hostem vinci voluit 294
Porcius latro, aiebat se scribere in animo 47
Potentia omnis nimia saluberrimè breuitate constringitur 178
Præmium esse desinit cui necessitas iungitur 84
Præsidia magna non sunt consumenda 86
Prætor iter flexit à conspectu exulis 149
Pudicæ sæpius sunt, quibus mala facies, non quia animus, sed quia corruptor deest 97
Pudicitiæ fructus 133

Q

Quæstio & tractatio 47
Quæstio est quæ argumentis impleri potest 71
Quæstio & persona & re 210
Quæstio improba in causa verecunda non est tractanda 157
Quæstio vocalis 127
Quæstiones multæ Græcis surreptæ 327
Quæstiones quædam inter res iudicatas referendæ 109
Quæstionum numerus minuendus 174
Quinquennis testis in procuratorem 160

R

Rapta raptoris aut mortem, aut indotatas nuptias optet 63. 280
Raptam continens pater 28
Raptor duarum 262
Raptore conuicto optio mutanda 177
Res tuas tibi habe 4
Rhetores alij ab Oratoribus 144
Rhetorici quæstiones à Græcis dictas surripiunt 327
Rhetorices præceptores olim liberti 89
Rogandi genus est, rogare non posse 240
Romanæ gentis origo ibid.
Romanus populus, solum Ciceronis ingenium par suo imperio habuit 39
Romulus 149
Rufus Vibius antiquo genere dixit 196
Rugas scindere 78

S

Sabinæ plures sunt 79. 272
Sabinus in suis periculis ac miseriis iocatur 207. 208. vrbanitatis exemplo ibid.
Sabini Asinij rhetoris scurrile dictum 11
Sacerdos integer sit 289. non nisi per Vestam iurat 310
Sacerdos prostituta 51
Sacerdoti nocet mater incesta 52
Sacerdotium prostitutæ liberis non datur 52
Salustij orationes in honorem historiarum leguntur 275. Sententia Vincens Thucididean breuitatem 188
Scaurus Mamercus disertissimus & venustissimus nullius stultitiam impunitam transire passus est 64
Scaurorum familia in quo extincta

Sche-

Schemata non decoris, sed subsidij causa inuenta 43
Schola quasi ludus est, forum harena 276
Scolæ obsoleta & ex quotidiano vsu repetita verba refugiunt 287
Scholasticorum morbus 164
Scholasticis audiendi negligentia exprobrata 160
Scipio Æmilianus 86
Scipio victus, victoris vocem emisit 21
Scobs in conuiuio sparsa 190
Sellis duabus sedere 156
Semigrare 160
Senator post sexagesimum & quintum annum & curiam venire non cogitur, nec vetatur 83
Senecæ patris memoria excellens 36. & bonæ fidei 37
Sententia absolutoria 308
Sententiarum alienarum surreptio arguitur 252
Senum amor 105
Sepultura omnibus natura data 312
Seruij regis humile nomen 72
Seruus extra conuiuium abductus verberatur 190
de Seruo supplicium non vbique, neque à quouis sumitur 192
Simulatio luxuriæ significanda, an profitenda 127
in Somnis laborare 276
Sordes ponere 154
Sordidatus pater 153
Sordidatus adolescens 225
Sordidata vestis ibid.
Sororiæ nuptiæ 165
Spes vltimum solatium 297
Subsellia excedere 159
Subtilitatis ostium nimis se ostendere 42
Supplicij descriptio 192
Supplicia de studiis sumi res noua & insueta 243

T

Tabellæ auctoris 171
Tabellæ eruptionis ibid.
Tabulæ testamenti 199
Tabulis paribus absolutio datur 278
Talentum 24. sestertia habet 252
Talionis lex 243
Taxatione defungi 205
Templa, piratis, lenonibus, gladiatoribus clausa 52. 53. prostitutis præcluſa ibid.
Thucydidis consuetudo 27. præcipua virtus breuitas 188
Thuscus historicus fatuus 14
T. Liuius candidissimus magnorum ingeniorum æstimator 28. vituperat sententiam Sallustij è Thucydide translatam 118 de Oratoribus 196
Tractatio aut locus 187
Tractationis malæ sit actio 298
Triarius compositione verborum belle cadentium scholasticos delectabat 160
Tribunal non licet conuiuiali veste conscendere 163
ex Tribunis potentior est qui intercedit 99
Tricolum 117
Triumphalis senex 285
Troianus rex 176
Tuber deforme 239
Turdus inter infames 207
Tyrānicida à piratis dimissus 75
Tyrannicida & adulter tyranni 293
Tyrannicidæ præmium detur ibid.
Tyrannicidium fortuitum vel coactum non honoratur 294
Tyrannus post abolitionem candidatus 303

V

Vacationem mihi peto 82
Verba legitima 192

Veneficij sit actio 306.308
Venenum datum filio furenti 282
Venenum habere scelus quantum 284
Versus virginis Vestalis 310
Vestali fasces submittuntur, consules & prætores via cedunt ibid.
Vicarium dare 324
Victor armis sepulchri 291
Vinicius vir exactissimi ingenij, ineptias nec dicere nec ferre poterat 163
Virgiliũ ingenij felicitas in oratione soluta reliquit 274
Virginem stuprare pietatis innocentia est 54
Virginum concubitum quidam refugiunt 169
Virtus loquax est 231
Virtus censu ostenditur 95
Vis iniuriosa & salutaris 210
Vis vbi sit ibid.
Vim in iudicio qui fecerit capite puniatur 307
Vitiationis lex 179
Vitiator ibid.
Vitium nullum sine amatore 71
Vitia nemo quæ odit imitatur 127
Vitia non sunt imitando castigãda ibid. Sua quidam intelligunt & amant 217
ad Vmbilicum vsque librum reuoluere 30
ex Vnica hæres 212
Volturij 58
Voluntas inchoat omnia honesta opera, occasio perficit 204
Vomicus morbus 117
Vox aliqua non tanquam sententia repetenda 177
Vrbanitas in regibus extimescenda 3
Vxor à tyranno pro marito torta 118
Vxor beata insolens malum 73
Vxor cuiusdã à peregrino mercatore heres constituta 171
in Vxore ducenda quid spectandum 75

X

Xerxes antiquior Demosthene Ciptoy 11
Xerxe minante se rediturum nisi trophæa tollerentur, an tollant, Athenienses deliberant 19

Z

Zeno declamator 13
Zeuxis 258

Finis indicis in Suasorias & Controuersias.

INDEX

ACHilles Homericus 523
non Acquirere tolerabilius quàm amittere 529
Actio non est sine contemplatione 515
ad Actionem nati homines 514
Actiones nostras quales esse oportet 395
Admoneri bonus gaudet 458
Aduersa 623
Aduersa cur bonis eueniunt 378 probant animum & artem 602
Aduersis gaudent viri magni 385 & iis explorantur ibid.
Adulter quis 548
Ægritudo in sapientem non cadit 486
Æmilianus Scipio 592
Æqui alioruu iudices qui siamus 425
Ætas it qua cœpit 566. humana tempori collata 640
Æthiopes Macrobij 447
Æqualitas fati omnium 580
Affectus facile est quum oriuntur deprehendere 440
Affectus non sunt in potestate 641 non sunt decipiendi, sed deponendi 642
Affectus feri disciplina domantur 416
Affectus quid 409. quomodo incipiant & crescant 410. vincantur ibid.
Affectus quidam pro armis 403
Agricola 611
Agricolæ 488
Agri fertiles 540
Aiax 432
Alexander 409.422
Alexander Clytum transfodit 445 crudelis aduersus Lysimachum 481
Alexandriæ bibliotheca 531
Ambitio 638
Amissa maximè placent 618
in Amicis legendis quæ danda opera 528
Amicitia interdici & bonos viros 398, mntanda 430
Amicitia fidelis 528
Amor ciuium 479
in Animaduersione quæ obseruanda 406
Animalia irascentia 391. carent humanis affectibus 393
Animalium mutorum desideria 603
Animus sublimis qualis 437 quomodo erit quietus ibid. affectus minimis offenditur 440. quotidie ad rationem reddendam vocandus 441. fortis ad quæ paratus venit 442. corpori imperat 465. humanus contumax 485. suasu ne voluptates habeat 462
Animus natura agilis ad motus 522.523. sapientis solidus 544
Animus aduersis probatur 602
Animus contemplator mundi 631. angustus quis 632. inexplebilis 636 sincerus, liber, diis cognatus ibid. virtute induratus 638. humilis ibid.
Animis danda remissio 539.540
Animi affectus cui similes 528
Animi motus qui saniissimi 430 humani quam mutabiles cogitationes 518.519
Animi cito dimissi 620
Animum dolentem à solicitudine quæ auertant 644
Animorum imbecillitas 554
Antenor Patauij conditor 630
Antigonus 449
Apes regem colunt 478
Apicius 487

Apicius & eius exitus 635
Arbor quæ solida 387
Ardua mens humana vincit 416
virtus via 542
Areus philosophus 601
Aristides ad supplicium Athenis ductus 638
Aristoteles iam vetat exsecrari 434
Arius in filium clemens 475
Aspera esse pro iis quibus accidunt 381.384
Assiduitas 386
Athenæ sub tyrannis 526
Athenodorus 527
Athletæ 380.417
Attilius Regulus 637
Auaritia 408
Aues viscum plumis illinũt 445
Augustus 562
Augustus cœnans apud Vedium Pollionem 460. liberos amissos vt tulerit 609
Augusti de T. Atij filio iudicium 475
Augusti Cinnæ ignoscentis clementia 470. eius cum Nerone comparatio 471
Aures faciles criminantibus, vitium 422

B
Beatam vitã via facilis 417
beata vita, quæ 490.491
Beatam vitam consequi non facile 489. quomodo quærenda ibid.
Beatè viuere omnes volunt 489
Beatum se quisque potest facere 627
Beatus homo quis 568.569
Bibulus filiorum duorum cædem vt tulerit 609
Bion 528
Bionis dictum 529
Bona quæ 586. vera quæ 546
Bonus vir laboret 379.386
Boni viri cur duriora patiantur aliis 387.389
Bonum non in speciem, sed solidum quærendum 491
Breuitatis vitæ causæ 561
M. Bruti dictum 631 633

C
Cæcitas 387
cæsar 429
cæsaris Augusti patientia 450
cæsar Iouem ad pugnam vocat 467
c. cæsaris cœna 637
cæsar, Caligula 446.594
c. cæsaris moderatio 422
pro cæsare Nerone preces 593. 594
calamitas virtutis occasio 385
Calamitates sub iugum mit. 384
Cambyses 443.448
canius Iulius 537
casus humani 615.910
Cato sapientis exemplar 148
Cato 381.384
Cato 543. cum quibus congressus ibid.
Cato à Lentulo pingui saliua inspuitus 459
cato animum vino laxabat 340. 541. percussus 428
certum nihil nisi quod præterit 622
Chæreas tribunus militum 557
Cicero semiliberum se dicit 563
cibi pretiosi 634
Cinna 470
ciuis boni opera nunquam inutilis 525
claudius caudex 571
clementia quid sit 485
clementia principi quàm serio cogitanda 463
clementia pessimum quemque an sustineat 464. 465. nec sit vulgaris nec abscissa ibid.
clementia maximè Reges decet 477.478
clementia plus efficit quàm crudelitas 481
clementiæ & misericordiæ collatio 686
cloelia virgo 629
cn. Pi-

Cn. Piso iracundus 405
Codices 571
Cœlestium natura 629
Cælius orator 439
Cœlo libero fruũtur defũcti 487
Comitiali vitio correpti 446
Commendatio 484
Commune, quod grauissimum 579.580
Conari alta generosum 438
Concursatio circumcidenda 535
Conditio omnis versabilis 534
Contumelias vt sapiens accipiat 552.553
Consuetudo 420.518. in naturam perducit 380. mollimentum calamitatum 532
quis Contemnatur 638
Contemplationi rerum nati sumus 514.520
Contemplatio non est sine actione 516
Contemptus vnde 551
Contemptu an nihil grauius 638
Contumelia quid 551. quo affectu mouetur ib. à muliere, aut aliis 553
Cõtumeliæ voluptas eripiẽda 556
Contumeliam ex quibus muli capiant 554 555
Contumelia affici 556. sapiens non afficitur ibid.
Conuersatio longa 515. cum hominibus non tollenda 524 525 sapientis 540
Cõuictus quantũ possit 438. vulgaris vitãdus est iracundis 548
Cordi mors 619
Cornelia Gracchorũ mater 610
Corneliæ funera 641
Corporis exigua desideria 633
corpus exiguo regitur 635
Corporum cura 419
Coruinus Messana 571
Cremutius cordus 597
Crudeles quæ à tergo sequantur 482
Crudelitas ferina est 481
Crudelitatis proprium 478
Crudelitas nõ ira sed feritas 409 Clementiæ oppositа 485 crudeles qui ibid. sua quemque decipit 589
crœsus 535
crudelitatem quam multa vlciscantur 482.483. quale eius regnum ibid.
Cuiuis potest accidere, quod cuiquam potest 604
Cupiditas 635.638
Curiositas vitanda 440
Curiosum ingenium 512
curius dentatus 527
cyrus flumini iratus 448

DArij crudelitas 445
Defunctis nullus sensus 586 aut aliquis ibid. non perdunt bona 587. conditio melior ibi.
Dei patrius animus 380
Demetrij vox 382
Democriti præceptum de tranquillitate 437
Demetrius 382. Cynicus 502
Democharis Athenienſ. legatus 449.
Democritus diuitias proiecit 389
Democritus 538
Democriti præceptum 536
Desideria ex vitio inexplebilia 616
Desiderium lugentium 614
Dies homini fugit 565
Dij hominibus placabiles, & æqui 468
Dignitas mutabilis 584
Dilatio 566
Diodorus Epicureus 502
Diogenes 529
Diogenes ab adolescente consputus 459
Disciplina domat affectus 436
Displicentia sui vnde oriatur 521.522
Displicere sibi vitium animi 527
Duces magni rebus afflictis 587
Diuinitati non nocetur 54

Diuitiæ incertæ 546
Diuitias non esse bonum cur ibid.
Dolendi causæ nũquam desunt 582. quædam modestia 601
Dolor de mortuis inutilis 582 quomodo inhibendus. vide Luctus.
Dolituríne sit sapiens 596
Dolore apud miseros nihil potentius 625
Dolorem dies consumit 603
Doloris vulnus idẽ omnib. 529
Donare non est res facilis 506
Dux lectissimos mittens 385

EBrietas 541
Educatio liberorum satis magnus fructus 607
Educatio puerorum 421.422
Elementorum in corpora & mores vis 420
Elephanti 415
Elephantorum colla iugo submissa 427
Epicurus 555
Epicuri præcepta de voluptate 498
Equi nobiles 481
Erixo eques Romanus 475
Error humanus 489
Erroribus humanis sapiens non irascitur 411.412
Examẽ sui necessarium 452.453
Exempla quæ proponenda 448
Euander 630
Exercitus 491
Exiliũ quid, quæ comitẽtur 628

FAbianus philosophus 567
Fabius cunctator 399
Fabricius 382
Fabulæ poetarum vnde 629
Fames in exercitu Cãby sis 448
Fata non ducunt 338
Fata inexorabilia 581
Felicem semper esse velle 383
Felicitas falsorum bonorum instar crustæ 389. eneruata fugienda 302
Feræ mansuescunt 427.428. conuictu mansuescunt 49
Festi dies cur instituti 540
Fidus Cornelius 556
Filij mortem magno animo ferentis vxor 588
Finis non idem vniuersis ibid.
Flores aruo internascentes 495
Fluctuatio mentis humanæ 588. 589
Formicæ 429
Formidini esse, nõ est magnũ 415
Fortis vir 539. 540
Fortuna etiã regi prouidẽtia 378
quæ Fortuita dat, vt possidenda 607
Fortuna pares sibi quærit 382 quibus grauis 627. expostulatio 580. 581
Fortuna magna, magna seruitus 584. non est cuique pro moribus 611
Fortunæ catenæ varii generis 53
Fortunæ nihil sacrum aut intactum 593
Fratres morte separati 587. 588. 592
Fratres Senecæ 642
Friuolis turbamur & inanib. 454
Futurum omne incertum 620

GAudere ,prium virtutis 450
Gaudia trepida 588
Gentes mutarunt sedem 429
Germani 386. 399. 417
Gladiator 399. 555. 382
Gnydes fluuius 448
Graij Massiliam incolunt 630
Gubernator nauis 602

HAnnibalis vox fera 411
Harpagus 444
Hastilia detorta vt corrigãtur 395
Heraclitus 414. 538
Homo quid 598
Homine nullum morosius animal 477
Hominem esse natum 414
Hominibus moderatè imperandum 467. 477

Hominum delectus sapienti habendus 527.425
Humana omnia breuia 617
IGnis clarior 620
Ignominia sapiēs nō mouetur
Ignorantia facit iracundos 427
Imagines 591
Immortales nihil faciunt mortales 579
Impērandi non vnum genus 476
Imperia penes quos 418
Impetus non est sine assensu mentis 408.410
Imprudentiæ par in omnibus patrocinium 452
Incendium sub vno tecto, & vastum 482
Incommoda quædam esse pro his quibus accidunt 379.380
Incommodis leuioribus sanata grauiora 529
Infantes irascentes 393
Infelix quis 382
Ingenia tecta, interuersa pletunque 618. natura fortia 417
Ingratus 587
Iniuria ad sapientem non peruenit 543.548
Iniuriæ dissimulandæ 428.429
Iniuria pœna maxima 452
Iniuriæ naturæ repugnant 555
Iniuriam sustinere an graue 451. sapientem accipere non posse 543.544. an nemo tentet ibid. facere aliud quā accipere 549
Iniurias iniuriis repensare an dulce 441
Iniqua quæ homines iudicēt 426
Innocentia, res difficilis 544
Inquisitio secretorum 536
Inspicere se sapiens debet 527
Ioci in contumeliam 555
ad Iocosmens reuocanda 540
Ira qualis affectus 398. breuis insania 778
Ira quale telum 428
Iræ definitio 393. an ira feræ careant ibid.
Ira ab iracundia quo distet 394
Ira nunquam bona 400
Ira non est affectus, sed impetus 409
Ira non est magnitudo 406. muliebre vitium ibid.
Irarum differentiæ 399
Ira non decet regem 467
Iræ cum cæteris vitiis comparatio, Iræ effecta 436
Ira non habet solidū robur 404
Ira an calcar virtutis 434. Iræ rabies & apparatus 435. ab Ira nemō tutus 436. quomodo sanetur ibid.
Ira an vtilis 415
Ira nullam transit ætatem, nullum hominum genus 433
Ira perturbat artem 417. an habeat aliquid generosi ibi.
Ira ob alienum peccatum 411
Ira aliena quomodo lenienda 459.460
Ira sit-ne vtilis & assumenda 394.395.396.397
Ira sit-ne secūdū naturā 394.395
Iræ & rationis collatio 404.405
Iræ infantium 393
Iræ vires dies subtrahit 453
Iræ initia cauenda 454
Ira multis modis circumscribenda 441
Iram quæ moueant 408. præceptis fugatur ibid.
Iræ remedium 425.426
Iræ effecta 459.460. Ira tēperāda cognitione mortalitatis 461
Iræ effecta 446
Iræ effectus damnáque 392.393
Ira quomodo metuitur 415. an possit tolli ex animo 416
Iram in res effundere 424. aduersus Iram remedia 419
Ira quomodo animis excidatur 432
Ira supprimenda 441. perniciosa seruientibus 442.444
Ira quā multis nocuerit 427.438

Iracũdia qd habet mali 406.407
Iracundia nunquam admittenda, aliquando simulanda 417
Iracundiæ causa 421. quæ illam alant ibid.
Iracũdis qui cõuictores eligẽdi 438.439. qnæ studia ibid.
Iracundos quæ faciant 427
Irascetur-ne bonus malis 401
Irascendum-ne latroni & similibus 402
Irasci infirmi animi 400
Irasci-ne sapiens debeat turpiter factis 412.413
Irati deformitas: speculum inspexisse profuit iratis 431
Iratus & vir bonus esse nemo potest 416
Isocrates 528
Iucundè viuere nisi honestè nemo potest 469
Iudicãdum priùs quàm irascendum 454
Iudices æqui rerum vt simus futuri 452
Iulius Cæsar ab amicis confossus 454
Laberiani versus 415
Labor quibusdam voluptati est 523
Lacedæmoniorum liberi 486
Laqueos feræ astringunt 445
à Lasso tixa 439
Leges nascentium 613
Leuitas vitiũ quieti inimicũ 536
Liberorum educatio 607
Liber quare dictus 541
Libertas quid sit 558
Libertas Deo parere 500 501.
ad Libertatem iter 501.502
Libido cur homini data 638
Libri innumerabiles onerant 531
Liuia vt filij mortem tulerit 599. 600
Liuius Drusus à puero seditiosus 563
Locupletes pauperibus sæpe similes 637
Luctus quare inhibẽdus 583.584
Lugentium desiderium 614
Lunæ nocturna successio 613
Luxuria quo prolapsa 668.669
Lysimachus 443
Magnitudo quæ stabilis 65
Mala bonis cur accidãt 378
Mala non esse 381. esse pro iis quibus accidunt ibid. sua non sentire 580
Mali bonique eodem modo iactantur 611. aliquid bonis fieri cur Deus permittat 389
Mali inter malos viuimus 452
Malis ingentib. obuiam itur 482. alienis torqueri 538. an irascatur bonus 401. seruantur quibus indulgetur 385
Malorum vltimum 527. reuocatio consolationem adfert 625 potentia qui contemnatur 386
Marcellus Mitylenis exulans 632.633
Marcellus 599
Marciæ commendatio 567
M. Marius à Sylla crudeliter habitus 446
Mater Senecę 639. eius commendatio 640
Matrum cura in liberos 380
Matura in primo 620
Maturitas indicium exitij 621
Mecænas 383
Medicorum ratio in morbis curandis 395
Medicus phrenetico non irascitur 552
Medicus filiam regis scalpello curans 459
Menenius Agrippa, ære collato funeratus 637
Mens humana mobilis 629. eius origo ibi 630. & humana vincit ardua quæq; 410. mota 550
Mentibus quibusdam voluptati est labor 523. humana cogitationum infirmitas 521.522
Metus alienus à suo nõ vacat 46

Motus varij in homine 409
Miles à Pisone cædi iussus 405
quis Militet 524
Minæ nimiæ 476. 477
Myndrides Sybarita 423
ad Minima concitari insanũ ib.
Miseria fortes viros probat 388
Miser qui nunquã fuit miser 384
Miser qui 385
Misericordia quid sit 486. 487
an cadat in sapientem ibid.
Moderatio laudabilis 421. 422
Monentes quem ordinem seruent 599
Morbi animi qualem medicinam petant 477. initium 528
Morbus suus cuique cognoscendus 440
Mores à conuersantibus sumuntur 438
Mori bene 533
Mori discendum tota vita 564
Mors 566. nulli citò venit 618. ad mortem infantia refert ib.
Mors dolorum solutio 615. nec bonum nec malum ibid. optimum inuentum naturæ ibid.
Mors quibus optanda 618
Mors nascenti determinata 605. quàm varia ibid. potius est 577. homini quàm facilis 590. atque non timenda ibid.
Mortem inuocare non est signũ longæ vitæ 574
Morti destinatur qui editur ad vitam 588
Mortis bona 616 617
Mortales longam flendi materiam præbent 582
Mortalitatis obliuio, vitæ breuitatis causa 562. obliuio 604. cogitatione ira temperanda 460. obliuio voluntaria 588
Mutius Scævola 382
Muliebria ingenia 610
Multa agens 536
Mundi totius futurus interitus 623. ortus à quo 631
Mundi interitus 379
Mundi pars superior 417
Mundum & eius ordinem regi prouidentia 378
Mutatio loci nõ grauis 628. 629. aduersus Mutationem locorum remedium 631

NArrata non citò credenda 426
Nascentis conditio qualis 613
non Nasci feliciſſimum 619
Nasci impunè nulli cõtingit 610
Natura bona conditione nos genuit 626
Natura nihil operosum, quod necessarium 635 reluctans 528. sua cuique considerandæ ibi.
Natura ad quid nos genuerit 514 515
Natura debitum exigit 588
secundum Naturam viuere beatè est viuere 495
Naturam mutare difficile 420
de natura querelæ 559
Naturæ assentiri, sapientia 491
Naturæ nemo irascitur 414
Naturæ satis, parum 633. 634
Naturale nõ decrescit mora 603
Nauigium aquam trahens 414
Negotia hominum 538
Negotia expedita 438
Neronis vox, vellem ne scire literas 438. dementia eius 484
Neronis laus 462. 463
Nocens fieri quis vt possit 548
Nomentanus 497
Noscere 606

OCcupatorum animi 568
Occupatus quis 569
Octauia, vt filij mortem tulerit 599
Oriſſe quem laudes turpe 454
Odium generis humani tranquillitati infestum 538
Onera ferentes maiora 517
Opes philosophus quomodo habeat 505
Optimum hominis erigi non

poteſt 631
Optimi quique cur calamitatib. afficiantur 385
Otioſi qui 569.570
Otioſi qui ſapientiæ vacant 572
Otium difficulter à ſe homines impetrant 578. miſcere labori optimum 525.526

PArentes erga liberos 475
Parricidæ cum lege cœperũt 481
Parſimonia 530
Paſtor pro filio ſupplex 429
Pater patriæ princeps 475
Pati 445
Patientia inſtrumentum ad regni tutelam 449. in certaminibus vincentes 550
Patria carere 628. quàm multi carent ibid.
Patria viro forti quæ 633
Patrimoniæ maxima ærumnarum materia 529. anguſtanda 530
Patrum in liberos cura 380
Paulus filij mortẽ vt tulerit 608
Pauperes diis ſimiles 529.530
Paupertas exulis 635
in Paupertate nihil mali 633. prodeſt 634
Pauperum maior pars 637. pauperibus multi ſimiles ibid.
Peccantes vt corrigendi 401
Peccantium multitudo tollit iram ſapientis 414
Pecora verbere domantur 552
Pecunia nihil ad animum 636
Pecuniæ modus optimus 529
Peregrinationes vagæ 523
Pertinacia infeſta tranquillitati 536.537
Peſtilẽtia promiſcuè inuadit 436
Phalaris 485
Philippus 440
Philoſophi an præſtent quæ loquuntur 502.503.504
Philoſophis quid obiectum 592
Philoſophos carpentes quod diuitias habuerint 511
Piſiſtratus 441
Plato ſeruum percuſſurus ibid.
Platoni quid obiectum 502
Platonis dictum 406
Pœna ad futurum refertur 428
Poëtarum ineptiæ de Ioue 510
Pompeius 626. homines primus belluis obiecit 571
Pompeij conditio 534
Pollio Aſinius 541
Polybius de morte fratris lugens 581.& deinceps ſcripta 589
Populi ſedem mutarunt 629
præceptores pueris eligendi 421
prexaſpes & filius eius 443
Priamus 429
princeps talis ciuibus eſſe debet quales ſibi deos velit 468
Principem ſua potentia vti vt oportet 479
Principis maximum ornamentum 438
Principis officium 474
Prodeſſe ſapienti an aliquis poſſit 549
Prouiſa ante, languidius incurrunt 604
Publij verſus ibid.
Puer Romæ ſtatura viri 620
Pueri vt educandi 420
Pueris ſimiles quàm multi 552
Puerorum facta 551.552. regimen difficile 420
Punientem non decet iraſci 428
Punitio cur fiat 406
Punire principes quibus de cauſis ſoleãt 479 quomodo princeps læſus punire debeat ibid.
Pyrrhus vetabat iraſci 417
Pythagoras 439

RAtio à natura indita 403
cum ira collatio 404
Ratio quandiu potens 396
Regere qui non poſſunt 418
Reges protegendi populis quæ cura 465.& vnde ibid.
Regis animũ quiſque habet 427

Regimen puerorum difficile 420.421
Regnum quoduis mutabile 534
Regulus 388
Regum voces 468
Regum iniuria latè patet 478
Remedia aduersus iram 419
Remissio animis danda 540
Reipublicæ duæ 513
Reipub. qui magis prosint 524.
à Republ. sapiēs non recedit 525
ad Rempub. sapiens an accessurus 516.517
Rhinocolura loci nomen, & vnde 447
Rixa & colluctatio vitanda 557
Romani imperij auctor 630
Romanus vbi habitat ibid.
Romuli casa 642
Rutilia mater Cottæ 641
Rutilius 382

SAnguine humano gaudentes 420
Sapiens itascitur-ne 412.413 nemo irascitur 414. quis 469. an misereatur 488. an det veniam ibid.
Sapiens nihil perdere potest 546
Sapiens nunquam fortunæ cedit 533.534. pericula quæuis præuidet 534. 535 non eget 502. in secundis & aduersis 627. à nullo contemnitur 551. an nunquam doliturus 596. proximus diis, non accipit iniuriam 549. ira caret 550.551. quomodo diuitias possideat 504. an viuat aliter quàm loquatur 501. 502. colaphis percussus quid facturus 554. se inspiciat 527
an Sapiens reperiatur aliquis 548
Sapientem iniuriam accipere non posse 542. 543. an nemo tentet 545
Sapientis in afflicta Repub. officium 526. animus aduersus omnes 552.553
Sapientis animus in morte prominet 620
Sapientis in animo cicatrix 403
Sapienti nihil contra opinionem accidit 536. secula omnia seruiunt 574
Sapientiæ nocere non potest 574
Sapientiæ studiosus differt ab adepto sapientiam 507
Sapientiæ vires 544
Scipio Africanus 592
Scipio ad numeros mouit corpus 540
Scipiones 399
Scipionis filiæ dotem vnde acceperunt 637
Scelerata ante effectum 548
Sceleribus omnia plena 413
Scientia inutilis 571
Scythæ 417
Secundæ res 627
Seneca Stoicus 512
Senectus non vna 617
Senectus in aula 429
Sensus natura sunt patientes 457
Septem miracula 579
Serpentium venena 404
Seruitus noxia 492
Seruis moderatè imperandum 477
Sextius animum interrogare solitus 457
Sidera 629
Simplicitas 540
Simultas, nisi par nō pugnat 429
Societas quomodo salua 428
Socrates 383.368
Socrates Athenas consilio iuuat 526. ab iisdem occiditur ibid.
Socrates colapho percussus 441
Socrates cum pueris lusit 540
Socrates è carcere clamans 510
Socratis patientia 557
Sol 612
Solitudo & frequentia miscenda 540. nullum Solum alienum homini 631
Somnus 540

Sororis matris Senecæ commẽdario 644
Spectaculum diis dignum 380
Speculum inspexisse iratis profuit 431
Stilpon philosophus 546
inter Stoicos & cæteros sapientes quid interſit 542
Stoicorum doctrina 512
Stoicorum præcepta qualia 543
Stoicorum secta 486
Stoicorũ sentẽtia de sapiẽte 512
Studia literarum 642
Studia literarum remedium aduersus luctum 584.585
Studia quid iuuent 524
Studiorum modus habendus 431
Studioso virtutis quid faciendum 525
Stultus 531
Summum bonum 514
Summum bonum hominis 493. 494.495
Supplicia multa principi turpia 482
Suspiciones tollendæ ex animo 423
Sylla 383
L.Sylla filij mortẽ vt tulerit 608
L.Syllæ crudelitas 446
L.Sylla 473
TÆdium sui vnde 523. remedium ibid.
Tela tormentis expressa 397
Telesphorus Rhodius 445
Tempestate agitatus 565
Tempora misera & breuia 589
Temporis multũ perdimus 559
Tempus nemo æstimat 566. celeriter vtendum 567
Terrentia trepidant 415
Timagenes historiarum scriptor 450
Timor temperatus & assiduus 73
Theodorus philosophus 37
Timeri malum est 473
Tranquille vt viuatur quid agẽdum 536
Tranquilli maris tremor 521
Tranquillitas animi quomodo paranda ibid.
Tristitia comes iracundi 411
Tristitia 487
Tristitia nihil proficimus 580
Turannius 578
Turba miserorum, quale solatij genus 608
Tyrannicida quidam ab Hippia torius 422
Tyrannus à rege quo distet 466. 467
VAletudine graui expliciti 521
Varro 631
Vatinius scurra 556
Vedius Pollio 477
Veni reus quis 548
Venia quid 487. an sapiens det veniam 488
Venter non patitur rationẽ 577
Veritatem dies aperit 422
Vestalium virginum mos 512
Veterani saucii 626
Veterum temperantia 634.635
Vetustas nihil nõ demolitur 574
Vetustas quæ consumat 595
Vetustas omnia abducet 623
Vindicta iniuriarum 480
Vir bonus an irascatur 400
Vir bonus & fortis 494 495
Viri boni cur mala patiantur 387 388
Virtus 408
in Virtute felicitas 500.501
Virtus nunquam latet 514. vtilitatẽ ex longinquo fundit 526
Virtus quibus illustretur 511
Virtus libera, inuiolabilis 540
Virtus non est voluptatis ancilla 499. possitne cum illa confundi ibid.
virtutum tenera principia 518
Virtus quid 494
virtus an ob voluptatem quærenda 494.495
Virtus certissima 399
virtus animata esse debet 411

Virtutis documentum 386
Virtus auida periculi 384.388
non adiuuanda vitio 397.398
Virtutes quomodo sint decori magnis viris 465. aliæ in procliui, aliæ cliuum subeant 508. plano adeuntur 416
Virtutibus & vitiis humanis feræ prohibitæ 393
Vita infesta variis casibus 610. misera & breuis 575. tota flebilis 605. cui longissima 564. breuis, licet supra mille annos exeat ibid. breuis 559. satis longa 560. est aduentitia instar scenæ 605. humana fallax 619. omnis seruitium 532. omnis supplicium 586
Vitam qui debet, perdidit 480
Vitæ actus vagi multa impedimenta 437
Vitæ breuitatis causa 591. genus quodlibet ferendum 531. iactura maxima 566. iter 567. tria genera 516. tria tempora 567
Vitia quomodo incendantur 573. in homine 518. corporis & animi transiliunt in contractos 438. homines subinde mutant 512. vitiis non componenda 452. vndique circunstant 560. insidunt, nisi opprimantur 598. non recipienda in vsum 400. serpunt 529. vulgi vt ferenda 538
Vitiis variis varie medicinæ 403 omnia plena 412.413
Vitium maximum 455
Viuere diu cupiunt homines 568.569. scire difficilis scientia 564.565. volenti quæ consideranda 614
Vlcera quædam, tactu gaudent 523
Vltio doloris confessio 408
Vltio quid præstet 479. quomodo princeps vti debet ibi.
Vniuersi ortus à quo 631
Volesus 411
Voluptas accessio virtutis 495. 496
Voluptas à virtute an separetur 493. quid ibid.
Voluptas Epicuri 498
Voluptates corpus & animum corrumpunt 423
Voluptas cum virtute possitne confundi 499
Voluptatibus obsessi, mali 497
Voluptates sapientum 469
Voluptates sectantes quibus similes 498
Vulgus veritatis pessimus interpres 637. vulgus qui dicantur ibid.
Vulnerum sanitas 595

XErxes Persarum rex lacrymans 375
Xerxis ira 445

ZEnonis dictum 403
Zenonis dictum 537

Acie oculorum nihil fallacius 655
Adulatores 723. & adulatio ibid.
Ægyptus fertilitatē debet Nilo 240. nunquā ne tremuerit 771
Aër 670. nusquam diuisus 675. spissior æthere ib. non sui vbique similis ib. mūdi pars 672. terræ continuus ib. vnde constituatur ibid.
Aërem non esse ex corpusculis distantibus 673
Aër manens, & fluens 652. nunquam immobilis 739. nunquā sine igne 404
inter Aëra & ventum quid intersit 742
Aëris partes 675. ima parte mutabilis ib. tranquillitas præcedit terræ motum 762
Æthiopia feruentissima 730
Alexandri crimen æternum 769
Alpheus fluuius 760
Amnes subterranei 759. vide Flumina duo in Bœotia 713
Anaximenes de terræ motu 761
Animalia in specub. innata 708
Animus diuinam originē habet 648. 649. melior pars hominis ibid. contra calamitates fortis 700
Animus vt firmandus aduersus terræ motū & alios casus 775
Aqua validissimū elementū 706
Aqua sit ne causa terræ motus 757 758
Aqua Nilorica fœcundas fœminas facit 714. in Lycia conceptum custodit ibid.
Aquæ cur quædam caleant & ferueant 712. curquędam mortiferæ ibid.
per Aquam videntes 660
Aquarum vnitas 674
de Aquis 701. aquarum diuisio ibi. vnde tantum aquarum ad fluminum cursus 702
Aquarum sub terra nascentium causæ 703. 704
Aquis cur sapor varius 710
Aquarum venæ sub terra 709
Aquilo 749
Arcus nocte non fit 653. eius varietas vnde 654. quomodo fiat ibid. quid sit ibid.
Arcus quare nō implet orbē 661
Arcus contra solē excitatur 658
Arcus vt fiat 659. nunquam maior dimidio circulo ibid.
Arcus minæ variæ pro eius ortu ibid. & 660
Arcus sole cur maior apparet 660. color varius vnde ibid.
Arcus quo tempore fiat 662
Areas Græci quid vocēt 631. 632. vbi fiant quo cælo ibid.
Argestes ventus 748
Arethusa in Sicilia 715
Aristoteles de arcu 662
Auaritia in quærendis metallis 746. 847
Auctoritatis fulmen 688
Auster 749
Abilius 729
Καικίας ventus 748
Allisthenes 771
Capra ignis 649
Cataracta Nili 728
Ceron fluuius 613
Chasmata 663
Claudius in cælum iturus 797
cum Ioue colloquens 800
Deus fieri vult ibid.
Cælestium inquisitio animi bonum 647
Colorum varietas in arcu 656
Colores quidam vim suam vt ostendant 659
Colores in arcu sint an videantur

tur 661
Cometæ & genera 666
Cometarum genera 780
Cometarum ortus 778.781
Cometæ quid significent 793 an sidus 794 inter æterna opera 789. an longi 792
Cometarum cursus qualis 781
Cometæ senis mensibus apparuerunt 783. in qua parte cæli appareant ibid. forma ibid.
Cometæ an eiusdem cum sideribus naturæ 778
Cometa quidam non minor sole 790. an stella 793
Consiliarium fulmen 688
Continuatio quid 671
Continuum & commissum in rebus ibid.
Coronæ & arcus differunt 66
Coronæ in aere quomodo fiant 652. vbi 651. quando ibid.
Corpora composita quibus constent 671
Corporis nostri constitutio 763
Corus 748
Crispus Passienus 724
Crocodili Nili 729. pugna cum Delphinis ibi.
Crystallum vnde 714

DElos nunquamne tremuerit 771
Democritus de Cometis
Deus quid 648
Deus regat ne aues & exta 785
Deus 647. necessitas ipse sua ibi.
Dei prouidentia 687
Diluuio quomodo terra vndis obruatur 716.717

ELementa mas & fœmina 706
Elementorum omnium alterni recursus 704
Ephorus 786
Etesiæ venti 743.744
Euronotus 748
Eurus ibid.
Expiationes quomodo prodigiorum pericula auertant 687

FAtum quid 986
Fatū nō mutatur fulmine 686
Fauonius 748
Fluctus definitio 749
Flumen apud Cicones 711
Flumina quare aliquando siccātur 704. æstate augentur 714 palàm decidunt 715. non augentur pluuiis 703. vnde sint ibid. subterranea 746
Flumina quædam detegi diruptio solo 728.729. quomodo ib.
Fluminum quorundam vis mira 713
Fons apud Rhodios 715
Fontes quare aliquando siccantur 704. 708
Fontes quidam purgamenta eiectant 715. quidam senis horis pleni 708
Fulgor circa sidera quomodo fiat 651. vbi ibid.
Fulgores quomodo fiunt 665
Fulguratio quid 679. 694. cur ante sonum 677
inter Fulgurationem & fulmen quid interfit 679
Fulgurationes vnde 650. 676
Fulmen quomodo terram petit 680. an reuertatur 695. variè de fulmine quæstiones 696. metus vt excutiatur ibid.
Fulmen ignem esse 679. vis 680
Fulmen tribus modis vrit 688
Fulmen quo icta fulcantur 689 à quo mittatur. ibid.
Fulmina 676. vnde 650
Fulminis mira opera 684. futura portendunt ibid.
Fulminis ignis 650
Fulminum ars in tria diuisa 685 vis summa in diuinationib. 685
Fulminum vis
Fulminum diuisio 691. 792. nomina, tria genera 688 689

GAllion frater Senecæ 724
Grando vnde fiat 732. quare rotunda 737

Grandinis speculatores publicè positi 734
cur grandinet hyeme 733. Grando exorata sanguine 734. ratio 735
HÆmus 705
Halo 652 vt fiat 652. Vbi ibi.
Hilpaniæ ab Africa diuulsæ 774
Hominis cum formicis comparatio 648
Homo res contempta sine Dei cognitione 647. quomodo beatus ibid.
IGnes cœlestes 649. vnde existant 650
Ignes feruntur aliquando 651
an Ignes aliqui in inferiora ferantur 677
an Ignis in nubibus ib. quomodo formetur ibid.
Ignis quomodo fiat in nubibus 681
Ignis quædam creat 741
Ignis exitus mundi 706
Ignis interitus mundi 720
Ignium diuersæ figuræ 664
Imbribus terræ ne obrui possint 719
nihil Immobile 754
Insula in Ægeo mari 681
Insulæ quædam cõcipiunt flammam 678
Italiæ loca multa pestilent. 772
Iupiter quare dictus mittere fulmina 690. differentia fulminum quæ mittit ibid. cur illa ficta ibid. quem Iouem mittere fulmina dixerũt veteres 691
LAcus immanes in abdito 708
Ladon flumen 771
Lapidescunt quædam in fluminibus certis 711
Lapis in piscinam missus 651 652
Libonotus 748
Lucernæ in balneis 652
Lumen omne rotundum ibid.
Luna an Soli dissimile lumen accipiat 792
Luna laborans vt obseruetur 777
Luxurians percutit aërem 743
Luxuriæ castigatio 709
MAgnum & præcipuum in humanis 609
Maiora per aquam videntibus omnia 665
Manus collisæ vt edant sonum 683
Mare vnde est 706
Melas fluuius 713
Metalla iampridem quæsita 746
in Metallum à Philippo demissi ibid.
Metus mentes excutiens 773
Miraculis excitamur ad diuina 777
Montes à montibus diuulsi 770. 771
Mõtium cacumina an calidiora quo soli propinquiora 736. 737
Mors vt contemnenda 695
Mors prouocanda 775. 776. naturæ lex est ibid.
Mortium signa diine præmittant 650
Mortalium termini 647
Morrifera multa terras habere 772
Mulus quomodo in delic. 709
Mundus quid 670. diuisio seu partes 671
Mundus non fortuna, sed ratione regitur 848. 649
NAtura venit toto impetu ad ruinam 717
Nilus fluuius 726
Nili primum incrementum 728
Nili caput inuestigatum 760
de Nilo æstate aucto variæ opiniones 711
an Nilus æstiuis mensibus abundet 728. 729
Nilus quas beluas alat 792
cur Ningat hyeme 733
Niuẽ emere à luxuria venit 737
Nix in qua parte aeris fiat 735

Nix cur non rotunda 633
Noua magis quàm mira admiramur 777
Nubes an ex ſtillicidiis 657. nihil ſimile cum ſpeculis 658
Nubes impactum montibus 683
Nubes quomodo ignē gignāt 681
Nubes ſubterraneæ 746
Nubes non habere ſpeculi ſimilitudinem 657
Nubes quom. coloratur 658.659

Oceanus 711
Olympo cohæſiſſe Oſsā 770
Omnia fiunt ex omnibus 704
Orbis totus, pila 736
Oues ſexcentæ in Pompeiana regione exanimatæ 772

Parcæ de Claudio 698
Parelia Græcis quid 663. quomodo fiant ibid.
Peneus 771
Peſtilentia ferè poſt terræ motum 772. quando deſinat 779
Philæ inſula 728
Philoſophia inter ſe differt 646
Piſcari cum dolabra 708
Piſces quibuſdam locis eruuntur 708
Piſces noxij 710. naſci in terrarum profundo ibid.
in Piſcibus luxuria 709
Pluuia quouſque terram madefaciat 702
Pompeij vrbs terræ motu decidit 752
Purpura Tyria 659
Putei in ſiccisſimis locis 703
Puteolanus puluis 711
Pythiæ 665

Regem, aut fatuum naſci oportere 797
Remus in tenui aqua 655

Sapor aquis varius 710
Saturni ſtella 779
Secare ferri eſt 678
Septentrio 648
de Sideribus opinio quorundam 771
Sidera maiora quare videntur. 768
Siderum in nos poteſtas 685
Soles bini terníque 662. pluuiarum indicia ibid. & 663
Solis defectionem quomodo deprehendimus ibid.
Solis boues vbi ſtabulare dicantur 710
Specula cum inuenta 668. 669 pretia ibid.
Specula quædam 657. 658 659
de Speculis opiniones 657
Speculum cuiuſdam Hoſtij 667
Specus mortiferi 711
Spiritus vis in aëre & aquis 674
Spiritus ſitne cauſa terræ motus 763
Spiritus peſtilens, terris incluſus 773
Stagna quædam ſine fundo 710
Stagnum in qua proiecta mergi non poſſunt. 713. & cauſa ibid.
Status fulmen 688
Stellæ velo inſidentes 651
Stellas non decidere 650
Stellarum mobilium certus numerus 784. velocitas ibid.
Stillicidia imbrium 656
Sulphuris vis ſub terris 746

Thracias 748
Tigris ſiccatur 750
Timenda omnia nihil timere volenti 755
Tonitrua 756
Tonat aliquādo ſereno cœlo 611
Tonitrua vnde aliquando 632
Terra pars mundi & materia 672
Terra ſibi ipſi cauſa motus 761
Terra multis partibus caua 745
Terræmotus ſuas cauſas habent 756. 757. quæ ſint 757. 758. 759. 760
aduerſus Terræmotum quæ ſolatia 752. 753. 754. 755
Terras Habere multa mortuſ. 772
Tempeſtatis argumentum 751
Theraſia in Ægeo mari enata 768

Tonitru vnde 679. quomodo distinguatur 682
Tonitruum puid 694
Trabes & faces quomodo fiant 779.& vbi 780
Turbinum cursus alius à Cometarum 781.782
Turbo cur fiat 745
Turbo 779
Tuscorum scientia 684
Varietas in arcu vnde 656
Venti è specubus 745
Venti cur duodecim 748. quorũdam locorum quidam proprij 749
Ventorum causæ 741. abusus in hominum perniciem 750.751
Venti quatuor 747. duodecim ibid.
Venti, sintne causa terræ motus 761.762
Ventorum genera quomodo fiant 742.743.
Ventos esse causam terræ motus 764.765 766
Ventus εὐκολπίας 742.quare vere & æstate validior 743
Ventus quid 739. quomodo fiat 740
Vesica quomodo sonum edat 683
Vinum fulmine gelatum 693
Virtus magnifica 647
Virgæ in nubibus 662.663
Vita cur data 647
Vitia domuisse,magnum 700
Vitrea Virgula 661
Vnguentarij Lacedæmone expulsi 738
Vnitas aquarum 674
Vnitas quid 671
Vnitatem esse in aëre 672.673
an discerpendus 674
de Vniuerso diuisio 670
Vnum quid ibid.
Vota proficere salua vi fatorum 687
Vulturnus 747
Vox qua ratione per parietum munimenta transmittitur 674
Vox quid 673
Vox quid 683

FINIS.

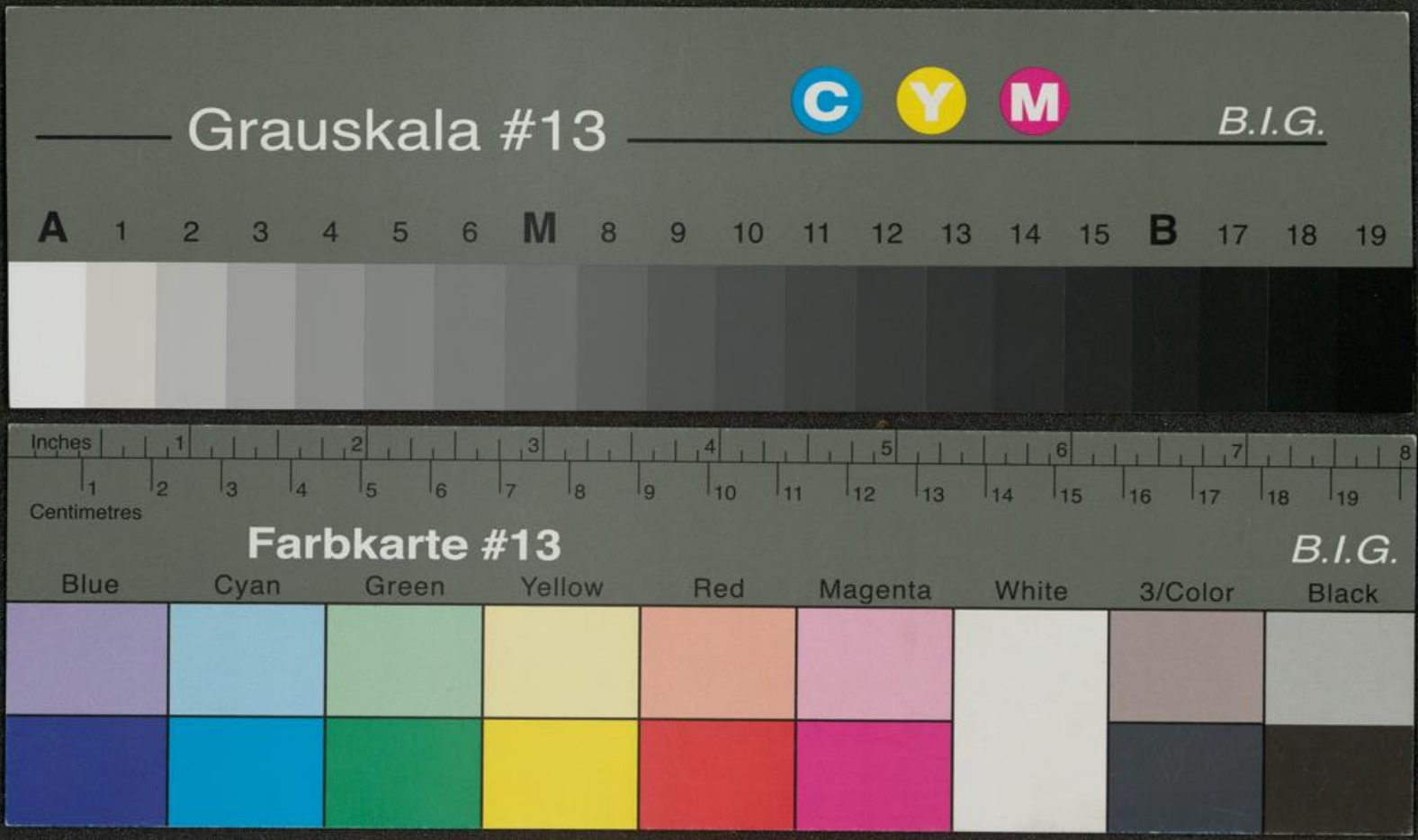
Grauskala #13
C Y M
B.I.G.
A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19
Inches 1 2 3 4 5 6 7 8
Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19
Farbkarte #13
B.I.G.
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black

